LIBRI SYMBOLICI
ECCLESIAE CATHOLICAE.

CONJUNCTI

ATQUE NOTIS,

PROLEGOMENIS INDICIBUSQUE

INSTRUCTI

OPERA ET STUDIO

FRID. GUIL. STREITWOLF

V. D. AP. BODENFELDENSES M.

BEATE DEFUNCT.

ET

RUDOLPH. ERNEST. KLENER

THEOLOG. LICENT. PRIVATIM DOCENT.

IN

ACAD. GEORG. AUGUST.

TOM. I.

GOTTINGAE,

SUMTIBUS DIETERICHIANIS.

MDCCCXXXVIII.

[redacted]

SAECULO ILLI AUGUSTO

QUO

PROVIDENTIAE PLACUERIT DEI
OPTIMI MAXIMI

SACRA CHRISTIANA

SALVA VERITATE DIVINA

IN UNITATEM VOCARE SALUTIFERAM

OPUS HOCCE

DICARE AUDET

EDITOR SECUNDUS
SPE CHRISTIANA CONFIDENS.

„Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, ἐν ἀγάπῃ σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν· εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν· ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ χριστοῦ".

Paulus Apostolus, Ephes. 4, 1 sqq.

„Exstiterunt plures, qui caelestium verborum simplicitatem „pro voluntatis suae sensu, non pro veritatis ipsius absolutione „susciperent, aliter interpretantes quam dictorum virtus postu-„laret. — Annuas atque menstruas de Deo fides decernimus, „decretis poenitemus, poenitentes defendimus, defensos anathe-„matizamus; aut in nostris aliena, aut in alienis nostra damna-„mus; et mordentes invicem, jam absumti sumus ab invicem „(Gal. 5, 15.)".

***Hilarius Pictav.* de Trin. L. II. c. 3. ad Constantium August. L. II. c. 5.**

Beatus Streitwolfius interroganti quondam mihi, cuinam editionem suam dicaturus esset, ingenue respondebat: Nemini. Quod amici responsum, ultimae voluntatis instar, pie colentes, opus nostrum re divina potius quam auctoritate quadam humana exornandum esse putavimus, spe nimirum christiana nunquam vacillante, quae firmo unius veritatis fundamento innixa et consiliis mortalium dissidiisque superior vaticinatur aevum felix illud faustumque nomine Concordiae omnium Christi fidelium sub grata Dei providentis tutela laute concelebrandum. Scit vero nullus diem atque horam spei hujus adimpletae. Amicus felicis recordationis *ille*, nimis mature proh dolor defunctus, eandem secum transtulit in sedes coelestes, cui ne erat quidem concessum finire opus humanum. Alteri, macte, reliquisti perficiendum, quod susceperas. Num tibi, si adhuc in vivis esses, operis placeret continuatio, me latet quidem: studium autem indefessum atque operam, quam una tecum in editione hac concinnanda locavi magnam, pro aequi animi tui candore libenter agnosceres. Qua freti conscientia quid diutius cunctemur et dubitemus publici juris facere, quae novem per annos intra privatos parietes versata sunt. Faxit tandem Numen optimum maximum, ut etiam hic labor suos ferat fructus in salutem ac laetum regni divini incrementum, ut permulti horum libro-

rum ope primum quidem dilucidius perspiciant diversitatem ac varietatem confessionum religionis christianae, deinde tamen in diversitate accuratius intellecta non acquiescant, praesagiant potius, calamitosa fidei discrimina animum ducere sursum ad unitatem quandam persuasionis religiosae appetendam, quam baptizati omnes in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, alta errorum ab hominibus traditorum opinionumque antecaptarum caligine paulatim discussa, habituri sint ex simplici Evangelio divinitus revelato, quod non praedicat Christum divisum ac Dominum scissum, quod per se alienum a factionibus humanis efflagitat fratrum communionem. Haec volventes ac revolventes in praecordiis animi nostri praeparemus certe, quantum in nobis est, saeculum illud augustum', quod speramus labentibus annis. Ita precamur. Gratia vero et pax divina, omnem superans mentem, custodiat animos nostros et cogitationes in Christo Jesu. Amen.

Scribebam Gottingae, d. 29. Aug.
die nativitatis beati amici.
MDCCCXXXVIII.

ORDO ET ARGUMENTUM

TOMI PRIMI.

inierit, opus moliretur fere infinitum, quum magna bibliotheca in unum corpus ei coacervanda foret. Verum enim vero in longa illa serie documentorum, spiritus sancti adjutorium jactantium, eminent tamen singula scripta quae sensu strictiori quodam symbolica nuncupantur, quatenus in eis, tanquam fontibus authenticis, universali Catholicorum consensu antiquo et recenti approbatis, pura ecclesiae illius doctrina publice dilucideque exposita sit. Hi libri gemina scriptorum triade comprehenduntur, sunt enim primum *symbola tria catholica* sive oecumenica, dein *tria scripta ad Concilium Tridentinum reducenda.* Illa infringere student antiquos haereticos; haec vero impugnant Novatores sive haereticos recentiores, qui vocantur, protestantes nimirum evangelicos. Quocumque scilicet tempore ecclesia catholica de fidei decretis sanctiones protulerit, contra haereticos adversarios directas protulit [3]).

Jam ante annum 1828. consilium scripta illa in unum volumen, quod medullam genuinae fidei catholicae contineret, conjuncta edendi in animo b. Streitwolfii [4]) exortum est. Symbola oecumenica, quippe quae praeponant libri Tridentini, ad eaque tanquam fundamentum doctrinae catholicae antiquum respiciant, in limine totius operis collocanda esse verissime censuit. Quoad auctoritatem symbolicam atque aetatem illa dein excipiunt Canones et Decreta Concilii Tridentini, et haec denique Professio fidei et Catechismus Romanus, quae duo quidem scripta tantum dignitatis symbolicae sibi modo vindicant, quantum ipsis pro nexu et cohaerentia cum illo Concilio Tridentino recte tribui potest [5]). Interea magna diligentia, quacum editor

---

3) De fontibus doctrinae catholicae vide quae Philipp. Marheinecke subtilissime exposuit in l. *Das System des Katholicismus in seiner symbolischen Entwickelung.* T. II. p. 3 sqq. — 4) Qui natus Gottingae die 29. Aug. 1803., Bodenfeldae ad Visurgim verbi divini minister diem supremum obiit d. 2. Febr. 1836. Cf. l: *Neuer Nekrolog der Deutschen.* 14. Jahrg. 1836. P. II. p. 873 sqq. Weimar. 1838. 8. — 5) Ex Missali Romano, pluries citato a Catechismo Romano (vid. Indic. rer. praecip. s. v. *Missale Rom.*), quod emendandum Tridentina synodus decre-

beate defunctus laborem illum susceperat, difficultates innumerae, ab illo quaesitae potius quam temere evitatae, adversa illius valetudo et multa alia vitae humanae incommoda operis consummationem plures per annos protraxerunt. Diutius etiam primum voluminis specimen editor ille retinuisset, nisi publici juris faciendum fuisset propter aliam librorum symbolicorum editionem cum nostra concurrentem, cura vel potius incuria theologi Jenensis confectam 6). Ita b. Streit-

verat T. II. p. 215., nihil depromsimus, quia doctrinae ratione habita in eodem vix deprehendas aliqua, quae in libris symbolicis a nobis conjunctis non occurrant et quidem accuratius exposita, quam dictio fert liturgica. — 6) sub titulo: „Libri symbolici ecclesiae romano-catholicae. *Ad fidem optimorum exemplorum recensuit, variantes lectiones adnotavit, documenta necessaria addidit, indice dogmatum et decretorum etc. instruxit* J. T. L. Danz, theol., jur. utr. et philos. D., theol. prof. *Vimariae*, apud Guilielmum Hoffmann, 1836." in 8. mj. (P. XXXII. et 980.). Sistit haec editio, symbolis oecumenicis omissis, Canones et Decreta Concilii Tridentini cum aliqua lectionis varietate ex opere Le Platii satis negligenter assumta, nominibus praelatorum eorumque subscriptionibus praetermissis; subjunctis tamen decem regulis, constitutionibus ex antiquo jure et oratione Ragazoni: Professionem fidei Trid. cum duabus Pii IV. Bullis, sub additamentorum titulo aliis quinque fidei cathol. formulis adjectis, quas nos quoque repetivimus: Catechismum Romanum, nulla annotatione adspersa, secundum exemplar Manutianum in Bibliotheca regia Dresdensi asservatum; praefigitur Catechismo antiquus ille Apparatus, quem nos Prolegomenis inseruimus, divisione vero Fabriciana neglecta et Catechismi Romani et Concilii Trid. textus paragraphorum numeris dispescitur. In fine editionis exhibuit Danzius Chrestomathiam symbolicam satis mancam, quam nos ab opere nostro omnino alienam duximus; Indicem locorum sacrae scripturae promisit ille quidem in involucro singulorum fasciculorum, at vero promissis non stetit. Operi, quoad typorum elegantiam et chartae nitorem laudabili, praemittitur epistola ad Gregorium XVI. P. M. data, partim sanctissimi patris benevolentiam captans partim ad mansuetudinem christianam eundem cohortans. Hanc epistolam excipit praefatio justo brevior atque imperfectior, quae singula rei literariae huc pertinentis pertractat. Verum enim vero diligentiam si respexeris, quacum textus operis istius exhibetur, editor profecto non reputavit dictum praefationis Chifflletianae: „*Sane si sponsam Christi Ecclesiam decet non habere maculam neque rugam; turpe est, librum qui illius mysteria Spiritu sancto dictante pertractet, maculis editione minus accurata contractis erubescere*". Innumera enim mendorum typotheticorum

wolfius primum fasciculum evulgavit d. 18. Febr. 1835. sub titulo Libri symbolici ecclesiae catholicae [7]), quem anno 1836. secunda operis particula insecuta est, textum librorum illorum inde a pagina 257. usque ad paginam 465. producens. Quae deinceps usque ad paginam 588. leguntur post mortem b. Streitwolfii ex ejus manuscripto in quo notae fere omnes illuc pertinentes accurate jam exaratae erant, die 1 Febr. 1837. tertio fasciculo comprehensa publicavi. Reliqua vero omnia et notae inde a pag. 588—712. textui Tomi primi adspersae et quaecunque Tomo secundo continentur, cum Indices tum haecce Prolegomena egomet ipse, vestigiis amici beate defuncti ingressus, concinnavi et edenda curavi. Ex Prolegomenis, quae sequuntur, dilucide perspicias praecipue, quomodo in singulorum librorum editione versati simus; opera vero data brevius absolvuntur eadem, quae librum efficerent peculiarem, si omnia ex historia et re literaria a nobis collecta ipsis indere voluissemus [8]).

---

multitudo oculos legentis hic illic offendit, quae tanta est, ut neque Corrigenda neque sedecim paginae ad calcem typis accuratioribus denuo expressae errorum gregi succurrere ac satisfacere possint. Quid si quis post saecula, titulo operis fidem faciens, ad hanc editionem sese converterit, ut lectionis varietatem adaugeat: quot quaeso colligere poterit nulla fide prolata! — 7) Consulto b. Streitwolfius non *Romano-catholicae* scripsisse videtur, quia ecclesia catholica alteram catholicam ex principio non agnoscit. — 8) Laudes, quibus aequum virorum doctorum judicium et a parte Catholicorum et Evangelicorum jam primum Operis nostri fasciculum publice affecerunt, a b. Streitwolfio mente grata modestissimaque exceptae sunt. Omnes illi (vid. recensiones in Diariis literariis hisce: Theol. Literaturbl. zur Allg. Kirchen-Zeit. 1835. Nr. 69. 70. 71. auctore Mauritio Rödiger. — Berliner literar. Zeit. 1835. Nr. 27. — Göttinger gelehrt. Anz. 1835. St. 112. p. 1116 sqq. scripsit Frid. Lücke. — Kathol. Literaturblätt. eine Beilage zur kathol. Kirchenzeit. 1835. August. Nr. 8. — Prakt. Predig. Zeit. 1835. Nr. 70.) verissime monuerunt, editionem librorum symbolicorum ecclesiae catholicae secundum textus authenticos fideque dignissimos uno volumine junctim exhibitorum, cummaxime respondere aetatis nostrae votis ac desideriis; quorum quippe scriptorum editione, aditus ad limpidos systematis doctrinae catholicae fontes theologo cuivis facilius pateat et commodius, atque studium theologiae symboli-

DE TRIBUS SYMBOLIS CATHOLICIS.

Symbolum Apostolicum, ex Catechismi Romani quidem sententia ab Apostolis, divino spiritu afflatis, compositum duodecimque articulis distinctum, de critico recentiorum temporum suffragio paene unanimo verbis Domini „Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος", formulae baptismalis instar acceptis, originitus quam brevissime superstructum, dein annis insequentibus ad haereticos dignoscendos studiis multifariis auctum variisque formulis et graecis et latinis per ecclesiam est dilatatum: usque dum saeculo fere sexto in Africa et Gallia eam induerit formam, quam ecclesia occidentalis auctoritate publica ornatam constanter exinde retinuit. Symboli hujus, quoad incunabula sua omnium antiquissimi, textum exhibuimus eum, quem refert Catechismus Romanus, subjecta tamen amplissima lectionis varietate, collecta praecipue ex antiquis illis et cognatis fidei formulis, quas inter alias multas dissimiliores laudabili diligentia sistit liber: *Bibliotheca symbolica vetus ex monumentis quinque priorum seculorum maxime collecta et observatt. histor. ac critic. illustrata* cura et studio *Christian. Guil. Francisci Walchii.* Lemgov. 1770. 8. Quam lectionis varietatem perspicere facilius ut possis, sigla critica ibidem adhibita ordine alphabetico succincte hic explicamus:

Aqu. R. id est: Symb. *Aquilejense Ruffini* in libro Walchii laudato . . . . num. XXII.
— 1. *et* 2. — — : duorum aliorum Symbb. *Aquilejensium* prius et posterius. . XXXIV. XXXV.

---

cae nostris temporibus laetius percultae et percolendae haud parum sublevetur. Ad singula censurarum laudatarum in prolegomenis hisce et tota operis nostri continuatione respeximus, ut, quantum fieri potuit, ea quoque adderentur quae ab illis tunc desiderabantur. Si Mauritio Roedigero ad calcem adducere placuerit recensionem suam, uti promisit, omnium diligentissimam, et nos et alii gratias ipsi habebimus. Mendorum typothetae errore editioni nostrae contractorum hucusque nullum a recensentibus indicatum legimus; unicum enim a Roedigero T. I. p. 24. lin. 1. *sidentes* pro *fidentes* annotatum, in nostris exemplaribus non cernitur.

Aug. 1. 2. 3. 4. 5. 6. id est: Symbb. apud *Augustinum* genuina, ... XLVI.
scilicet:
— 1. id est: ex sermone 212.
— 2. — —: — — 213.
— 3. — —: — — 214.
— 4. — —: — — 215.
— 5. — —: — libro de fide et symbolo.
— 6. — —: — sermone de symbolo ad catechumenos.
— *a. b. c.* — —: Symbb. apud *Augustinum* spuria,
scilicet:
— *a.* — —: ex lib. II. de symb. . . . . . . XLVII.
— *b.* — —: — serm. de symb. T. VI. App. . . XLVIII.
— *c.* — —: — serm. 240. App. . . . . XLIX.
Cat. Rom. — —: Symb. ut est in *Catechismo Romano.*
Gall. 1. — —: Symb. *Gallicanum* Venantii Fortunati. . LII.
— 2. 3. 4. — —: Symb. Gall. ex libris liturgicis Ecclesiae Gallic. . . . . LIII.
scilicet:
— 2. — —: quod exstat prius ap. Martene.
— 3. — —: — — posterius — —
— 4. — —: — — ap. Muratorium.
Hisp. — —: Symb. *Hispanicum* . . . . LIV.
Lat. — —: — *Latinum* vetus incertae Ecclesiae. . LV.
Luth. — —: — ut est in libris symbolicis, liturgicis et catecheticis Ecclesiae *Lutheranae.*
Nov. — —: Symboli fragmenta apud *Novatianum* !XX.
Or. R. — —: Symb. *Orientale Ruffini* . . . XXIII.
Rav. — —: — Ecclesiae *Ravennatis* ap. Petr. Chrysologum in serm. 57. . . XLIV.
Ref. 1. — —: — Eccl. *Reformatt.*, ut est in Catech. Genev. } ex edit. Augusti.
Ref. 2. — —: — Eccl. *Reformatt.*, ut est in Catech. Heidelberg. } ex edit. Augusti.
Rom. L. — —: Symboli Ecclesiae *Romanae* Latini initium ap. *Leonem* M. . . . . . XXXIX.
Rom. M. — —: Symb. Eccl. *Rom.* Graecum ap. *Marcellum* Ancyranum. . . . . . . XXXVI.
Rom. O. — —: — Eccl. *Rom.* Latinum ex *Ordine* Rom. . . . . XLII.
Rom. R. — —: — Eccl. *Rom.* apud *Ruffinum.* . . . XXI.
Rom. U. 1. 2. id est: Symbb. Eccl. *Rom.* ap. *Usserium* Graeca. XXXVII et XXXVIII.
— 3. 4. — —: — — *Rom.* ap. *Usserium* Latina. . . XLI et XLIII.
Taur. id est: Symb. Ecclesiae *Taurinensis* . . . XLV.
Tert. — —: *Tertulliani* regula fidei prior. . . . . IV.

Symbolum Nicaenum, quod rectius Nicaeno-Constantinopolitanum vocatur, primum illud Aposto-

licum excipiens, secundum ea, quae concilia oecumenica Nicaeae a. 325. et Constantinopoli a. 381. celebrata contra Arium praecipue ac Macedonium eorumque asseclas statuerant, exeunte saeculo quarto formatum, in concilio Hispaniae Toletano a. 589. additamento *filioque* ornatum, auctoritatem in ecclesia, salva simpliciori fidei regula apostolica, summam perpetuo obtinuit. Excusa legitur symboli forma in Concilio Tridentino obvia; intelligendo vero apparatui critico consimili, ut supra, ratione a nobis instructo inserviant haec:

Chal. 1. id est: Symbol. Constantinop. versio Latina in Concil. *Chalcedon.* act. II. in libro Walchii laud. num. LXXI.
— 2. — —: hujus versionis varr. lectt. . . ib. observatt.
— 3. — —: ejusdem symb. alia vers. Lat. in Conc. *Chalc.* act. V. . . . . LXXII.
— 4. — —: hujus versionis varr. lectt. . . . ib. observatt.
C. T. — —: Symb. ut est in *Concilio Tridentino.*
Gr. — —: Symb. Constantinop. *Graecum* . . LXVIII.
Hisp. 1. 2. 3. id est: Ejusd. Symb. versio Latina ex monumentis Ecclesiae *Hispanicae* in Concilio Toletano a. 589. . . . . LXX.
— 2. id est: hujus versionis varr. lectt. . . . ib. observatt.
— 3. — —: ap. Isidorum. . . . . . . LXIX. observatt.
Luth. — —: Ejusd. Symb. versio Latina, quae est in libris symbol. Eccl. *Lutheranae.*
Nic. — —: Symb. *Nicaenum* Graecum ap. Athanasium LVI.
Orth. — —: Symb. Constantinop. ut est receptum ab Ecclesia Graeca *Orthodoxa.*
Prof. — —: Ejusd. Symb. versio Latina, quae in *Professione* fidei Tridentinae legitur.
Rom. 1. 2. 3. id est: verss. Latt. e monumentis *Romanae* Ecclesiae veteris. . . . . LXIX.
scilicet:
— 1. id est: in codice canonum Eccl. Rom. a Quesnello edito.
— 2. — —: in Sacramentario Gelasiano. . . ib. observatt.
— 3. — —: in canonum collectione Dionysii exigui. ib. observatt.

Symbolum Quicumque, S. *Athanasii* nomine vulgo insignitum, aetate orthodoxo patre illo longe seriori a doctore ecclesiae quodam nobis ignoto compositum esse videtur. Etenim praeter Arianos hoc fidei scriptum satis luculenter jam respicit ad Nestorium atque Eutychem, a. 451. damnatos, et Spiritum sanctum a Patre et *filio* procedere comme-

synodo Tridentinae episcopus interfuit, laudasse juvabit, certe libertatis in opere disponendo adhibitae antiquum defensorem: ille enim in editione canonum et decretorum illorum, jam anno 1564. Virduni evulgata, reformationis decreta ordine plane singulari, methodo propria digesto, exhibuit [1]).

Secundo loco edisserendum est nobis, quomodo in re critica hic versati simus. Quod ad concilii Tridentini textum attinet, Streitwolfius laudatus, optimo, quantum videmus, jure editionem *Judoci le Plat* [2]) omnium praestantissimam, suam omnino

1) Pro consilio, quod b. Streitwolfius in decretorum separatione illa sibi proposuit, nihil contra eundem faciunt verba Philippi Chiffletii in praefat. edit. suae: „viri quidam docti, inquit, operae pretium se facturos putarunt, si servatum in Patrum sessionibus ordinem inverterent; ac primum universam ejus materiam Antonius Philotheus de Homodaeis Siculus in sex libros distinctam praelo mandavit; dein Petrus Vincentius de Marzilla, diversa ab illo ratione Rubricas seu titulos Juris canonici, quantum potuit, fideliter observavit, et decreta Concilii ad tria Institutionum Imperialium capita revocavit; ad res videlicet, personas, et actiones. Verum, sicuti ego existimo, praesertim si instituti nostri ratio spectetur, Concilium Tridentinum eo ordine debet legi quo scriptum est. In gratiam tamen pragmaticorum, brevem expeditamque Methodum legendi decreta de reformatione in ipso Concilii capite collocandam duximus: quam ita commodam censet et laudat illustrissimus Mechliniensium Archipraesul Jacobus Boonen, ut cum ejus Auctor ignoretur, non indigna videri possit, quae sub tanti Pastoris nomine innotescat". Hunc Ordinem legendi decreta reformationis per titulos et capita indicis instar distinctum, ab aliis quidem e. g. Judoco Le Plat repetitum, praetermisimus, quia lectores ipsi materiam reformationis in alium, quem exoptant, ordinem facile redigere possunt, praesertim nostra editione adhibita, in qua haec etiam decreta minus late disjuncta conspiciuntur. — 2) Quae editio hunc prae se fert titulum: Canones, et Decreta sacrosancti oecumenici, et generalis concilii Tridentini sub Paulo III, Julio III, Pio IIII. Pontificibus Max. celebrati, juxta exemplar authenticum Romae M.D.LXIIII. editum. Praeter nomina et subscriptiones patrum, variantes etiam lectiones et notas Chiffletii, accesserunt varia ad disciplinam ecclesiae Belgicae pertinentia, opera et studio Judoci le Plat, in universitate Lovaniensi J. U. doctoris, et SS. Canonum professoris ordinarii. *Antverpiae*, ex architypographia Plantiniana M. D. CC. LXXIX. Prostant Lovanii apud J. P. G. Michel, bibliopolam. in 4 mj. — Menda typothetica in eadem perpauca tantummodo investigavimus et correximus.

fecit, eamque presso pede quam accuratissimeque quoad ipsam interpungendi rationem (cf. not. 6.) secutus est. Quum autem lectionis varietatem Platianam uberrimam ab instituto suo alienam esse censuisset, in variis lectionibus textui substernendis non omnes editiones, magno quidem labore et constantia illius collatas, adhibuit atque in usum suum convertit. Primum potius a lectionis varietate nostra excluduntur editiones imperfectae illae, auctoritate publica nunquam ornatae, quae ante concilii Tridentini finem in lucem prodiere et singulas tantum sessiones continent; una tamen excepta, celebri nimirum editione Brixiensi, infra commemorata, quam negligi beatae memoriae noster nefas esse putavit. Deinde omittitur editio Romana anno 1564. forma quarta publici juris facta, quippe quae textum editionis primae Romanae folii forma evulgatae et nondum correctae eadem fere ratione referat atque hac de causa usui critico una cum illa parum inserviat. Denique eae anni 1564. editiones consimiliter praetermittuntur, quae, in Platii praefatione minus quidem diligenter descriptae, auctoritatem habere non sufficientem Streitwolfio visae sunt. Ceterum idem ille, in critica hac editionum Platianarum electione non acquiescens, apparatum variarum lectionum industria haud spernenda adauxit non tantum editione Romana Mainardi a. 1763. secundis curis recognita, sed etiam diligenti collatione trium editionum antehac eum in finem nondum oculis perlustratarum, scilicet Chiffletianae, Harduinianae et Venetae anni 1604. Quibus praemonitis in tabula, quae sequitur, uno obtutu conspicias et editiones adhibitas et signa, quibus eaedem in nostra lectionis varietate indicantur:

Brix. id est: Editio *Brixiensis* a. 1563. in 4. ex edit. Le Plat.
Chif. — —: — *Chiffletii*, Antverp. 1640. in 8. signatur. 12. a nobis collata.
Dil. — —: — *Dilingensis* a. 1564. in 8. ex edit. Le Plat.
Hard. — —: — Romana, quam typis expressit *Harduinus* in Collectione Conciliorum, a nobis collata.
Rhem. — —: — *Rhemensis* a. 1564. in 4. ex edit. Le Plat.
Ro. — —: — *Romana* a. 1564. secunda in fol. ex edit. Le Plat.
Rom. — —: — *Romana* a. 1564. tertia in fol. ex edit. Le Plat.

Rom. M.	id est: Editio	*Romana Mainardi* a. 1763. in 8. ex edit. Le Plat. et a nobis collata.
R. Vat.	— —: —	*Romana Vaticana* a. 1595. in 8, ex edit. Le Plat.
Ve.	— —: —	*Veneta* a. 1604. in 12. signatur. 8., a nobis collata.
Ven.	— —: —	*Veneta* a. 1564. in 8. ex edit. Le Plat.
Vird.	— —: —	*Virdunensis* a. 1564. in 4. ex edit. Le Plat.

Opus Streitwolfii curis inchoatum continuantes ac perficientes, ut ratio ab illo servata omnino sibi constaret, nos quoque easdem solummodo duodecim editiones in notis criticis conficiendis usurpavimus. Verumtamen, salva quidem via illa, quam defendi, imo laudari posse nemo iverit infitias, jure nostro suspicamur, virorum doctorum haud paucos curiositate desiderioque teneri historico quodam cum cognoscendae ejus formae textus, quam sistit editio Romana ista nondum correcta, tum vehementiori etiam ejus, quae in perantiquis illis et rarissimis editionibus ante concilii consummationem prelo mandatis obvia est. Ducti ergo hac opinione omnem lectionis varietatem a Platio illo paratam ante Indices editionis nostrae typis exscribendam curavimus, addito paginae lineaeque numero, locum ubi in hoc nostro volumine bipartito singulae lectiones ponendae sint ac quaerendae designante. Quo pacto lectores ita simul instruuntur, ut ipsi possint dijudicare, quomodo praecipua tantum lectionis varietas textui a nobis sit substrata et quid novi ex nostra collatione trium exemplarium ad Platianam accesserit. Editionem qui jam possidet nostram, Platianam non amplius desiderabit, quippe quae amplitudinis lectionum variarum respectu habito nostra adeo superetur. Ut vero apparatum Platii criticum istum intelligeres commodeque adhiberes, ex praefatione illius huc pertinentia ad verbum delibanda e re nostra esse duximus; idque ita, ut annotationes historicae et literariae, quod apte fieri potuit, hic illic a nobis aspergerentur, quibus historia textus canonum et decretorum concilii Tridentini, lectionis varietate partim quidem jam comprehensa, dilucidius etiam explanaretur.

Editiones a Streitwolfio ex Platianis selectae, ut clare incurrerent in oculos, signo: (Str.*) infra insignitae sunt.

„Innumerae propemodum, pergit Judocus Le Plat „in praefat. pag. XXII., extant celebris hujus con„cilii editiones [3]), inter quas variae, hae praesertim, „quae necdum absoluto concilio, adeoque ante annum „1564. prodierunt, rarius occurrunt et ab harum re„rum curiosis sedulo asservantur: quibus et jungere „licet editiones, quae mox a fine concilii, ipso anno „1564. multis in locis publicatae sunt. Has inter „solicitius quaeritur editio Brixiensis, anno 1563. „typis Joannis Baptistae Bozolae evulgata ea forma, „quam in quarto vocant, quae tantum continet ses„siones viginti tres, quibus adjecta sunt varia ad „acta concilii pertinentia. Fuerunt, qui existimarent „plura decreta vel immutata vel obtruncata fuisse, „nec in editionibus, finito concilio vulgatis, prodiisse „prout ab ipso concilio constituta fuerant: unde et „studiosius conquirunt antiquiores editiones, eas po„tissimum, quae vel ante annum 1564., vel ipso anno „1564. typis expressae fuerunt. At re maturius exa„minata, et variarum editionum collatione facta, re„peri falsam esse hanc opinionem, reperi editiones „has convenire cum editionibus Romanis et iis, quae „post eas prodierunt, et variantes lectiones, quae in„ter exemplar Romanum originale et illas deprehen„duntur, non esse tanti momenti, nec quidquam, quod „sit de fidei vel disciplinae essentia comprehendere.

„Ut de veritate hujus asserti nullum superesset „dubium, solicite varias, quae studiosius conquiri „solent editiones, cum Romana originali contuli [4]),

---

3) Lectorem editionum uberiorem notitiam desiderantem brevitati studentes ablegamus tum ad librum: Chr. Aug. Salig's *Vollständige Historie des Trident. Conciliums.* Halle, 1741—1745. Tomi III. in 4. praecipue T. III. p. 190 sqq. et quae ibidem p. 243 sqq. addidit Siegm. Jac. Baumgarten; tum ad alia scripta satis nota, quae rem literariam theologicam pertractant. — 4) Quum textus canonum et decretorum Concilii Tridentini, qui in editionibus Manutianis legitur, publica et apostolica auctoritate in Ecclesia Catholica ornatus sit, facilius longe supersedere licet ipsorum manuscriptorum collatione redintegranda. Perpensa praesertim cum Massarelli et notariorum tum Maiuardi,

„variantes, seu discrepantes illarum ab hac lectiones „sedulo annotavi et huic editioni subjeci, ut ita quis„quis judicare possit lectiones has sensum non mu„tare, sed vel ex levi quorumdam verbulorum trans„positione, vel ex diverso scribendi modo, vel deni„que ex mendis typographicis natas esse. Destinave„ram quidem singulas lectiones variantes ipsi textui „subjicere: at cum id nec aspectu gratum, nec ubi„cumque commodum fuisset, mutato consilio eas ad „calcem hujus editionis redegi, ratus sufficere, si „insigniores, quaeque certo modo videri possent mu„tare sensum, ipsi textui subjicerem: utcumque has „denuo, asterisco tamen distinctas [5]), simul cum re„liquis omnibus, ad calcem editionis redegerim.

„Soli autem originali editioni Romanae, quod „textum concilii concernit, summa religione inhaesi, „etiam quod interpunctiones attinet, utcumque hae, „variis in locis, abundare videantur: nefas esse ju„dicans vel in minimo ab hac editione recedere [6]).

typographi Romani, diligentia collationi illi dicata, neque in dubium vocanda (cf. tamen infra not. 24), est, quod putemus, parum novi inde esse redundaturum. Quaerenti autem ubinam hodie lateant manuscripta illa, pauca sunt quae respondeamus. Mainardi tempore, ut ex praefatiuncula editionis suae patet, authentica ipsius Concilii acta in Pontificio archivo arcis S. Angeli erant reposita; et Hasius in edit. II. librorum symbol. eccl. evang. Prolegom. p. VI. not. 10. refert: „omnia concilii Tridentini acta, Romam perlata, digesta in viginti, ni fallor, volumina, non in bibliotheca palatii Vaticani, sed pro dolor in tabulario adservantur". De manuscriptis ad Acta concilii Tridentini per Angelum Massarellum et Joannem Curtenbrosche Gandavensem separatim exarata pertinentibus habes notitiam apud E. Martene in Veterum script. et mon. ampliss. collect. T. VIII. p. 1022 sqq. Cf. Renouard, in l. infra laud. T. II. p. 37. — 5) Eundem asteriscum in lectionis varietate Platiana, typis denuo a nobis exscripta T. II. p. 369 sqq. et aliquibus in locis emendata, sedulo retinuimus. — 6) Quo jure haec editionis Platianae diligentia ac praestantia, quam magni facimus, negligatur in editione recens concinnanda, difficilius assequimur. In publicis Ecclesiae statutis interdum satis contortis et hic illic formulis juridicis contextis summa cautio est adhibenda, ne interpungendi ratione nova judicio editoris facta sensus decretorum genuinus variationem etiamsi levioris momenti subeat. Reputa artem criticam inferiorem hic in universum minus esse liberam et nativa auctoritate eorum, quae sub certa forma jam ty-

„Ast non levis occurrit hic difficultas, ut dignoscatur quae Romana editio dicenda sit originalis: variae enim, et quidem eodem anno 1564. evulgatae, extant editiones Romanae, ex quibus quatuor, unam minoris folii quarta, reliquas integra folii magnitudine, prae manibus habui. Haec, quam primam et originalem esse judico, nullum indicem nec dogmatum nec reformationis continet: abest ab hac bulla confirmationis, paginas habet CCXXXIX., notis numerorum Romano more distinctas, et hunc prae se fert titulum: *CANONES, ET DECRETA SACROSANCTI OECUMENICI*, ET GENERALIS CONCILII TRIDENTINI SUB PAULO III, JULIO III, PIO IIII, PONTIFICIBUS MAX. ROMAE, *Apud Paulum Manutium, Aldi F. M.D.LXIIII. Cum Privilegio Pii IIII. Pont. Max.* [7].

„Sed cum hujus editionis exemplaria minus in aliquibus autographo convenire comperta essent, Angelus Massarellus, qui concilio a secretis fuerat, ea emendanda suscepit: itaque adhibitis duobus ejusdem concilii notariis, editionem hanc cum autographo diligenter contulit, atque, ubi discrepare adverterat, aut sua, aut notarii manu correxit [8]: utque fides emendationi rite peractae constaret, ad calcem correcti voluminis testimonium sequens apponi curavit:

„*Nos sacri oecumenici et generalis concilii Tridentini secretarius et notarii infrascripti, decreta ipsius sacri concilii in praesenti volumine contenta cum originalibus contulimus. Et quia cum eis con-*

---

pis expressa accepimus tradita, quasi captivam. — 7) Eandem hanc editionum Romanarum primam esse consimiliter statuit Ant. Aug. Renouard, T. II. p. 36. in libro: *Annales de l'imprimerie des Alde, ou histoire des trois Manuce et de leurs éditions. Seconde édition. A Paris, chez Antoine - Augustin Renouard. 1825. T. I - III. in* 8. — 8) Quod ad numerum exemplarium horum correctorum attinet, Renouardus ille T. II. p. 37. observat: „On a prétendu que 30 exemplaires seulement ont été ainsi certifiés; d'autres tiennent même qu'il n'y en a eu que douze: c'est ce qu'il est bien impossible de vérifier; mais ce qui est incontestable, c'est que ces exemplaires sont très rares, et d'autant plus précieux, qu'ils équivalent, pour l'authenticité, à la minute originale des actes de ce Concile."

„*concordare reperimus, ideo hic in fidem manu propria*
„*subscripsimus.*

„*Ego Angelus Massarellus, episcopus Thelesinus,*
„*sacri concilii Tridentini secretarius.* ✠

„*Ego Marcus Antonius* 9) *Peregrinus clericus Co-*
„*mensis sacri concilii Tridentini notarius.*

„*Ego Cynthius Pamphilus clericus Camerinen.*
„*dioecesis sacri concilii Tridentini notarius.*

„Ad marginem conspiciuntur signa seu sigilla no„tariorum, ad eum, quo hic excudenda curavi mo„dum 10). Varia in hoc exemplari calamo correcta „reperiuntur, manu, ut ex collatione litterarum ap„paret, Marci Antonii Peregrini, adeo, ut exemplar „id pro authentico habendum sit, et nefas esse judi„caverim vel in minimo ab hujus lectione aut inter„punctionibus, ratione tamen correctionum habita, re„cedere. Privilegium pontificium, quod illic pagina „II. reperitur sub hoc titulo: *Exemplum privilegii,* „quodque initialia habet verba: *Motu proprio etc.* „*Cum nuper etc.* et subjecta haec: *Placet motu pro„prio,* 11) sine die dati privilegii, toto caelo differt „ab eo, quod in aliis editionibus Romanis, folii ma„gnitudinem aequantibus et eodem anno vulgatis, oc„currit. Volumen hoc, rarissimum sane, in instru„ctissima sua bibliotheca asservat praeclara vidua D. „Moretus, quae hoc mihi, dum hanc editionem ador„narem, libentissime commodavit! 12)

9) Apud Renouardum, qui l. c. T. II, p. 36. has quidem subscriptiones compendiis scribendi retentis (e. g. *pnti* pro *praesenti*, *ppª* pro *propria*, *Epūs* pro *Episcopus*) sedulo typis expressit, falso legitur: *Antoninus* pro *Antonius.* — 10) Primum horum sigillorum repraesentat manum tenentem gladium, cujus in mucrone pendet libra, cum literis: M A P C. Secundum vero crucis, quatuor semilunularum, ut ita dicam, solis radiantis et campanulae figuris ornatur, cum literis: C P. — 11) Integrum privilegium hoc generale ad omnes librorum editiones Pauli Manutii per annos quinque spectans videsis in l. Renouardi laudato T. II. p. 19 sqq., qui deinde p. 37 sq. addit: „Le feuillet qui vient ensuite contient un avis de Paul Manuce *Pio lectori,* daté de Rome M.D.LXIV, et copié dans toutes les éditions suivantes. Il commence ainsi: *Qui de Catholica fide recte sentiunt* . . . . Après ce feuillet on en trouve cinq autres contenant *Bulla Indictionis Concilii,* — 12) Ad primam hanc editionem Romanam

„Editio in quarta folii minoris parte eodem anno „iisdemque typis prodiisse videtur ante reliquas ejus„dem anni Romanas editiones: eumdem, quem prae„cedens exemplar, prae se fert titulum: abest ab hac „index dogmatum et reformationis: abest bulla con„firmationis: sistit tamen, ut et praecedens, confir„mationem concilii: paginas habet 284., notis nume„rorum Arabicis distinctas: privilegium pontificium, „quod pagina 2. occurrit, idem est cum eo, quod in „praecedenti editione conspicitur [13]).

„Hujus editionis exemplar mihi commodavit vir „humanissimus D. Michiels, civis et incola Antver„piensis: et tantò mihi gratius hoc fuit, quod prove„nerit ex libris Michaelis Baji, qui concilio interfuit „(vid. T. II. p. 267.). Haec certe in hoc exemplari „manu Michaelis Baji scripta reperiuntur: *Ut hic li„ber continens decreta concilii Tridentini imprima„tur, non videtur subscriptione indigere, tantum „quantum pro munere observare potui concordat cum „iis quae in loco concilii partim legimus, partim „etiam in sessionibus legi audivimus.*

„*Mich. De Baij inquisitor.*

„Varia insuper calamo correcta conspiciuntur, „aliena tamen a Michaelis Baji manu, ut nesciatur „an et quam auctoritatem hae correctiones habeant: „atque adeo, licet in plerisque locis conveniant cum „iis, quae in praecedenti editione manu Marci An„tonii Peregrini correcta sunt, harum tamen ratio„nem vix habere potui: inde et in collatione hujus

---

referendum esse videtur exemplar, quo Harduinus in Actis Concilior. Tom. X. usus est; legitur enim p. 1: „secuti sumus summa fide editionem Romanam, Pii IV. Pontif. Max. auctoritate adornatam, collatamque cum originalibus ipsius Concilii Canonibus ac Decretis, per Secretarium et Notarios ejusdem sacri Concilii; quae editio adservatur in Bibliotheca Collegii Parisiensis Societatis Jesu". Textum Harduinianum cum Platiano quam diligentissime contulimus; a lectionis tamen varietate menda typothetae plura, in oculos manifeste nobis incurrentia, exclusa sunt. — 13) Assentitur omnino Renouard. l. c. T. II. p. 38. „cette première édition in fol. fut aussitôt reimprimée: 1, à Rome, en un vol. in 4., en caractères italiques; il a 284 pages cotées en chiffres arabes, et le même privilége."

„cum praecedenti exemplari, editionem ipsam, non „correctionem sequendam esse judicavi, et praesens „exemplar his notis designavi: *Edit. Rom. in 4.*

„Id tamen hoc in loco, neque enim in serie va„riantium commode poteram, monebo, menda quae„dam in hoc, prout et in priori exemplari, calamo „correcta occurrere circa distinctionem et ordinem „quorumdam capitum, qua in re correctionem ipsam „semper sequutus sum. Sic *sess. XIII. de reform.* „tantum exhibet VI. capita, VII. enim et VIII. „sine ulla distinctione juncta reperiuntur capiti „VI. In *sessione XIV.* caput I. decreti de refor„matione sine ulla *prooemii* nota, initialia habet „verba: *Cum proprie episcoporum*, et finitur his: „*restitutio suffragetur*. In eadem sessione cap. XIV. „de reformatione, titulus decreti post caput XIII. non „designatur per Cap. XIIII., sed per verba: *indictio „futurae sessionis.* Sessione XXI. prooemium de„creti de reformatione jungitur capiti I. sine ulla „prooemii mentione: in sessione XXII. caput I. de „reformatione incipit a verbis: *Eadem sacrosancta*, „cum tamen incipiendum esset ab his: *Nihil est, quod „alios.* Titulus sessionis XXIII. simpliciter illic de„signatur per haec verba: *Doctrina de sacramento „ordinis* 14). In eadem sessione, caput I. de refor„matione incipit: *Eadem sacrosancta Tridentina.* Rur„sus sessionis XXIV. caput I. de reformatione haec „verba initialia habet: *Eadem sacrosancta synodus*, „id quod denuo occurrit sessione XXV. in exordio „decreti *De regularibus et monialibus.*

„Post peractam a Massarello et notariis concilii „correctionem, ad hujus normam idem Paulus Manu„tius eodem anno aliam editionem concinnavit 15).

14) Cf. Renouard. T. II. p. 40. qui tamen, hoc ipso praefationis loco neglecto, perperam judicavit, a Platio nihil de breviori illo sessionis XXIII. summario esse observatum. — 15) Idem testatur Mainardus in edit. II. suae praefat. verbis hisce: „Ubi haec a Massarello peracta sunt, ad ipsius emendationis *normam* idem Manutius, eodemque anno, Concilium Romae iterum impressit, duplici item, ut prius, paginarum forma, et magnitudine". Quodsi correctio a Massarello suscepta auctoritatem publicam non habuisset, Manutius eandem nunquam suam fecisset.

„Prae manibus habui exemplar, folii magnitudine, „quod idem vir humanissimus D. Michiels mihi com„modavit, quod loca, in primo exemplari calamo cor„recta, impressa sistit, quod eamdem secretarii et no„tariorum subscriptionem habet; sine signis tamen „aut sigillis: paginas habet notis numerorum Roma„nis distinctas, numero paginarum primae editionis „respondentes, caret bulla confirmationis, prout et „praecedentium editionum exemplaria. Hoc tamen „interest, quod huic editioni subjectus fuerit *Index „dogmatum et reformationis, breviter collectus*, qui „undecim paginas, nullis numeris notatas, occupat. „Privilegium Pii IV., quod in eo pag. II. reperitur „sub titulo: *Motus proprius Pii IIII. pont. max.*, „initialia habens verba: *Motu proprio etc. Cum nu„per etc.*, et subjecta haec: *Placet motu proprio D. „N. papae C. cardinalis Borromeus. Datum Romae „apud sanctum Petrum, quarto idus Aprilis, anno „quinto* [16]), in totum, ut monui, differt ab hoc, quod „in duabus praecedentibus editionibus conspicitur. „Menda quaedam in quarumdam sessionum titulis in „hoc exemplari occurrunt: sic pagina CXXII. sessio „XVIII. celebrata dicitur XVI. Februarii 1562., ca„lamo tamen adjicitur X, ut indicetur legendum esse „XXVI. Pagina CXXVII. sessio XIX. celebrata „dicitur die XXIIII. Martii 1562., qui error rursus „calamo correctus est, ut indicetur legendum esse „XIIII. Maji, quod duplex mendum in prioribus edi„tionibus incorrectum mansit, et quorum unum oc„currit in editione Romana anni 1763., in qua ses„sio decima nona celebrata narratur 24. Maji 1562. „Pagina CXXIX. sessio XXI. celebrata dicitur die „XXVI. Julii 1562., prior tamen littera X expuncta „deprehenditur, ut legatur XVI. Julii. Exemplar hoc „idem est cum eo, quod Bruxellis in bibliotheca re-

---

Inconsulte itaque ac temere criticus aliquis textui illi correcto praeferret editionem non correctam sive in fol. sive forma quarta publicatam. — 16) Plura novi hujus ac specialis privilegii verba habes in libro Renouardi laudato T. II. p. 39., observatione superaddita: „c'est ce privilége qui a été copié dans toutes les réimpressions ultérieures." Cf. supra not. 11.

„gia asservatur: titulum integrum subjeci, ut ex col-
„latione ejus cum titulo primae editionis, varietas
„facilius elucescat. CANONES, ET DECRETA SACRO-
„SANCTI OECUMENICI, ET GENERALIS CONCILII TRIDEN-
„TINI SUB PAULO III, JULIO III, PIO IIII, PONTIFICI-
„BUS MAX. Index Dogmatum, et Reformationis. Ro-
„MAE, Apud Paulum Manutium, Aldi F. MDLXIIII.
„In Aedibus Populi Romani[17]).

„Utcumque haec editio loca, in primo exemplari
„calamo correcta, impressa sistat, variis tamen in lo-
„cis varietas quaedam deprehenditur: discrepantes has
„lectiones sedulo notavi, et hanc editionem hoc modo
„exhibui: *Edit. Rom.* 2.— (Str. *)

„Praeter haec et aliud exemplar, folii magnitudi-
„nem aequans, alterius editionis, quae eodem anno
„Romae typis Manutianis prodiit, prae oculis habui,
„id quod in librorum rariorum locuplete bibliotheca
„asservat et humanissimo mihi commodavit vir am-
„plissimus, de re litteraria optime meritus, D. Bruy-
„ninex, ecclesiae cathedralis B. M. V. Antverpiae
„archidiaconus, et illustrissimi D. episcopi vicarius
„(officialem vocant) indefessus et integerrimus.

„Titulus hujus idem est cum titulo praecedentis,
„nisi quod in hoc annus editionis in eadem cum loco
„linea conspiciatur, hoc modo: ROMAE, MDLXIV.:
„idem in hoc reperitur pagina 2. Pii IV. privilegium,
„nisi quod nomen cardinalis Borromei exprimatur
„hoc modo: *C. cardinalis Boriomeus*: eumdem con-
„tinet indicem dogmatum et reformationis undecim
„paginas, nullis numeris distinctas, explentem, cum
„hoc tamen discrimine, quod in titulo hujus indicis
„non reperiantur verba: *breviter collectus*, quod in-
„dex finiatur cum littera *X*, in haec verba: *Xysti*
„*IIII. decretum de conceptione B^{tae} Mariae virgi-*

17) Quam editionem Renouardus secundam Romanam in fol. nuncupavit. T. II. p. 39. De additamento In Aedibus Populi Romani ab eodem illo l. c. T. III. p. 157. annotatum legimus: „La date de ce livre nous fait connoître que l'imprimerie de Paul Manuce fut placée dans le Capitole, où elle resta même après son départ, jusqu'au temps où Sixte V. fonda l'imprimerie Vaticane, qui devint depuis si célèbre."

„*nis*. . . . *Fol*. 25. cum praecedentis editionis in-
„dex finiatur cum littera *V*, in haec verba: *Vota*
„*Regularium* 204. *Monialium*. . . . . 215.: ex quo
„colligere licet hanc editionem esse posteriorem. Pa-
„ginas habet 239., omnes numeris Arabicis notatas;
„reperitur in eo bulla confirmationis, cum subscri-
„ptionibus cardinalium, quatuor paginas occupans [18]);
„nulla tamen secretarii aut notariorum subscriptio.
„Discrepantes hujus exemplaris a primâ editione le-
„ctiones usurpavi, et hoc exemplar his notulis distinxi:
„*Edit. Rom*. 3. — (Str.*)

„Id tandem monebo, in quatuor his, quas de-
„scripsi, Romanis editionibus, reperiri pagina III.
„monitum typographi, haec verba initialia habens:

„*Paulus Manutius, pio lectori S*.
„*Qui de catholica fide recte sentiunt etc*. [19]).

„Et hae quidem sunt Manutianae, quae anno 1564.
„Romae prodierunt, editiones, quas in adornandis
„variantibus lectionibus prae oculis habui. Plures
„tamen eodem anno iisdemque typis vulgatas fuisse
„suspicor; id enim innuit Mainardus typographus
„Romanus, qui anno 1763. repetitam concilii Tri-
„dentini editionem publicavit, dum in praefatiuncula
„sua asserit, Paulum Manutium anno 1564. repetitis

---

18) Renouardus l. c. T. II. p. 41.; Platium haud paucis in observationibus insecutus, hanc editionem Romanarum in fol. tertiam praedicat annotans: „cette Bulle ne se trouve que dans la troisième édition et ses copies". — 19) Vid. *Pauli Manutii epistolarum libri XII. uno nuper addito. Ejusdem quae praefationes appellantur*. Venetiis, ap. Hieronym. Polum. 1588. in 8.; haec nostra est Praefat. 27. p. 120 sq. in qua Acta etiam typis imprimenda promisit, („itaque nunc eduntur puri Canones et ipsa Decreta, cum appendice nulla; - - - nam reliqua Concilii acta, diligentissime per scribas publicos in ipso Concilio excepta, et litteris mandata, mox ita emittentur, ut, quaecumque res in controversiam venerit, quaecumque vel sententia dicta, vel oratio habita sit, omnia denique agitata, quaesita, deliberata, suo quidque loco, distincte, et abundanter exponantur".) quod promissum tamen non adimpletum. In praefat. eadem leguntur et haec: „Universam Tridentini Concilii, trium Pontificum distinctam temporibus, historiam, eodem, cujus ad gloriam haec omnia diriguntur, juvante Deo, propediem expecta". Cf. Renouard. T. III. p. 158. Vid. supra not. 11.

„vicibus edidisse concilium Tridentinum, duplici sem-
„per paginarum forma, altera folii magnitudinem, al-
„tera octavam folii partem aequante: addit, prioris
„editionis paginas omnes Romanis numeris esse no-
„tatas: varia in hac editione manu Massarelli correcta
„reperiri in grandiori exemplari, quod emendatum
„extat Romae in bibliotheca Corsina [20]), cum testi-
„monio secretarii et notariorum, in haec verba:

„*Nos sacri oecumenici, et generalis Concilii Tri-*
„*dentini Secretarius, et Notarii infrascripti Decreta*
„*ipsius sacri Concilii in praesenti volumine contenta*
„*cum originalibus contulimus. Et quia cum eis con-*
„*cordare reperimus, ideo hic in fidem manu propria*
„*subscripsimus.*

„*Ego Angelus Massarellus, Episcopus Thelesi-*
„*nus, Sacri Concilii Tridentini Secretarius.*

„*Ego Marcus Antonius Peregrinus, Clericus Co-*
„*mensis, publicus Apostolica auctoritate, et in Ar-*
„*chivio Romanae curiae descriptus, nec non sacri*
„*Concilii Tridentini Notarius, manu propria sub-*
„*scripsi, signumque meum in fidem apposui con-*
„*suetum.*

„*Ego Cynthius Pamphilus de S. Severino Came-*
„*rinen. Dioec. publicus Apostolica auctoritate, et Sa-*
„*cri Concilii Tridentini Notarius, manu propria sub-*
„*scripsi, signumque meum solitum in fidem apposui.*

„Subjicit Mainardus: secundam editionem majorem
„paginis primae respondere, hoc unum interesse, quod
„prioris editionis paginae omnes Romanis numeris no-
„tatae sint, paginae posterioris, ab octogesima quarta
„ad nonagesimam sextam, Arabicis numeris, reliquae
„notentur Romanis [21]): quod priorum editionum titulo

---

20) „insigni in primis, et locuplete, quam magnifice instruxit
„Laurentius Cardinalis Corsinus, qui Clementis XII. nomine ad
„summum Pontificatum fuit evectus", addit Mainardus. — 21)
De editione diversis numeris ita distincta apud Renouardum al-
tum est silentium; in Mainardi observationem fortasse idem fe-
ratur judicium, quod ille T. II. p. 42. rei consimili apposuit:
„Debure, pag. 3—4 du Supplément au Catalogue de La Val-
lière, fait la même observation (in titulo nimirum aliquorum
exemplarium legi *Editio secunda*): je doute que ce soit d'a-
près un exemplaire. Il ajoute que la seconde édition est cotée

„deessent verba: *Index dogmatum et reformationis*, „quo quidem indice carebant, posteriori utrique edi„tioni non ea solum addita sint, sed et haec: *In ae„dibus populi Romani.*

„Inde suspicio, quatuor ad minus concilii editio„nes ea forma, quam in folio vocant, Romae anno „1564. typis Manutianis prodiisse, tres, quibus usus „sum, quarum priorem eamdem esse suspicor cum „ea, cujus exemplar in bibliotheca Corsina servatur, „et hanc, de qua Mainardus, paginas habentem par„tim Romanis partim Arabicis numeris notatas.

„His si jungas editionem in quarto, quam ex „exemplari Michaelis Baji descripsi, quinque habebis „eodem anno eisdemque typis evulgatas concilii edi„tiones: quibus, si Mainardo fides, addendae duae „aliae iisdem typis eodemque anno publicatae ea forma, „quam in octavo vocant (nisi forte Mainardus ad „hanc formam retulerit hanc, quam ex exemplari Mi„chaelis Baji depinxi) et ita sex vel septem habebis „iisdem typis Manutianis anno 1564. Romae vulgatas „concilii editiones [22]), utcumque nusquam reperire

---

en chiffres arabes jusqu'au fol. 12: c'est qu'il aura vu un exemplaire mêlé de feuillets de la troisième édition et de l'une des deux premières. cf. ib. p. 41"; — 22) Exhibuisse juvabit indicem editionum Manutianarum omnium, quem sistit Renouardus l. c. T. II. p. 345. idque eo ordine quo unam editionem alteram deinceps excepisse ille arbitratur. Sub litera R. habes editiones per Paulum Manutium *Romae* evulgatas, sub litera V. quas Aldus Manutius junior, Pauli filius, *Venetiis* prelo mandavit: R. 1564. Canones et Decreta Concilii Tridentini. In-fol., R. 1564. eadem. in-4., R. 1564. eadem. in-8., V. 1564. eadem. in-4. (douteux.), V. 1564. eadem. in-8.; R. 1564. Eadem, editio secunda. In-fol., R. 1564. eadem. in-8., R. 1564. eadem. in-8., V. 1564. eadem. in-8.; R. 1564. Eadem, editio tertia. In-fol., R. 1564. eadem. in-8., R. 1564. eadem. in-8., R. 1564. eadem. in-8., V. 1565. eadem. in-8., V. 1565. eadem. *Editio altera.* in-8., V. 1566. eadem. in-8., V. 1567. eadem. in-8., V. 1568. eadem. in-8., V. 1569. eadem. in-8., V. 1574. eadem. in-8. (édition douteuse.), V. 1575. eadem. in-8., V. 1589. eadem, cum Indice libr. prohibitorum. In-8. — Enumerantur itaque hoc Renouardi elencho editiones Manutianae viginti duae, et quidem decem Romanae (tres in fol., una in 4., sex in 8.); duodecim Venetae, quarum duae incertae existunt.

„potuerim duas has, vel saltem unam ex iis, in octava „paginarum forma, prout nec eam, quae paginas ha„bet partim Romanis, partim Arabicis numeris di„stinctas.'

„Hanc inopiam supplevit editio, quae eodem anno „in octava folii forma Venetiis, typis Aldi Manutii „prodiit, quam eodem modo cum prima Romana cor„recta contuli, et cujus discrepantes ab ea lectiones „diligenter exscripsi. Haec in serie variantium, us„que ad sessionem octavam, designatur ita: *Edit.* „*Ven.* 1564, ut hoc modo ab alia editione Veneta, „septem tantum priores sessiones continente secerne„retur: at a sessione octava, usque ad finem concilii, „simpliciter indicatur: *Edit. Ven.* 23). — (Str.*)

„Eadem methodo descripsi editionem, quae anno „1595. Romae ex typographia Vaticana prodiit in „octava folii parte, ratus et hanc plurimum con„ferre posse, ut incorruptum concilii textum habea„mus. Hanc in variantium serie his signis notavi: „*Edit. Rom.-Vat.* — (Str. *)

„Non potui etiam non conferre editionem Roma„nam, quae anno 1763. ex typographia Mainardi in „publicum prodiit in octava paginarum forma 24):

23) Editioni Venetae huic titulum ejus addere liceat, quam nos ipsi contulimus: *Concilium Tridentinum, sub Paulo III. Julio III. et Pio IIII. Pont. Max. celebratum. Accessere Pii IIII. et V. Bullae quaedam. Decreta explicantes, et Sacrae Scripturae loci, in margine. Nunc vero cum novo Indice librorum prohibitorum, ac demum S. D. N. Clementis Papae VIII. jussu recognitus, et publicatus.* Venetiis, 1601. *Apud Lucium Spinedam, Permissu Superiorum.* in 8. min. Canones et Decreta literis cursivis, quae vocantur, expressa sunt; ornatur haec editio pluribus imaginibus ligno incisis, e. g. primae sessioni praefixa est Trinitatis pictura, sessioni tertiae Spiritus S. effusionis, reliquae ad Sacramentorum adumbrationem spectant. Ceterum lectionis varietatem editionis hujus praecipuam tantum selegimus. — 24) sub titulo: *Canones et Decreta sacrosancti oecumenici et generalis Concilii Tridentini sub Paulo III. Julio III. Pio IV. pontificibus maximis cum Patrum subscriptionibus. Accesserunt notae ab eruditis Viris, et praesertim a clar. mem. Cardinali* Lanfredino *adjectae. Editio secunda.* Romae, 1763. *ex typographia Mainardi, superiorum permissu.* Interea pro lectionis varietate statuendum esse videtur, nisi aliter conjicere praesumseris, authentica concilii acta, quibus Mai-

„haec enim, ut praefatiuncula ait, quam diligenter col-
„lata fuit non solum cum emendationibus a Massarello „confectis, sed et cum authenticis actis ipsius concilii, in tabulario arcis S. Angeli servatis. Hanc sub „his notulis designavi: *Edit. Rom.* 1763. — (Str.*)

„Praeter has Romanas, cum primigenia contuli varias alias, vertente anno 1564. variis in locis evulgatas editiones, et discrepantes ab illa lectiones in „serie variantium adjunxi. Inter has reperiet benevolus lector Virdunensem et Rhemensem, ea forma, „quam in quarto vocant, publicatas, quas cum orbe „catholico communicandas procuravit unus e Tridentinis patribus, qui et varia concilii acta evulgavit, „Nicolaus Psalmaeus, quae utraque editio ordine plane „singulari, methodo ipsius Psalmaei digesto, sistit „decreta reformationis [25]. In serie variantium editiones hae, quae plerumque conveniunt, taliter designantur: *Edit. Vird. et Rhem.* — (Str.*)

„Eidem collationi subjeci editionem, quae in octavo „Antverpiae in aedibus Joannis Steelsii prodiit anno „1564., ut et eam, quae eodem anno eademque forma „Coloniae per Maternum Cholinum fuit evulgata, quaeque vix inter se differunt. Hae usque ad sessionem „octavam indicantur hoc modo: *Edit. Antv. et Col.* „1564. a sessione octava vero, usque ad finem, simpliciter: *Edit. Antv. et Col.*

„Nec dubitavi conferre duas, vertente anno 1564. „Lovanii publicatas editiones, unam, quam edidit Pe-

nardus usus est, pluribus in locis declinasse ab Autographo, secundum quod Massarellus correxit. — 25) sub titulo: *Canones et Decreta Concilii Tridentini sub Paulo III, Julio III, et Pio IIII. PP. MM. Additus est sub finem index rubricarum, decretorum et capitum totius operis, auctore R. D. N. Psalmaeo, Episc. Virdunensi.* Virduni 1564. in 4. De illa editione Baumgartenius in additam. ad Salig. T. III. p. 255. ex praefat. Abbatis Card. Lud. Hugonis ad *monumenta sacrae antiquitatis* attulit haec: „Mense Decembr. 1563. ecclesiae suae redditus, post concilii solutionem Psalmaeus omnes animi nervos ad canonum observationem intendit; hinc primo quoque tempore canones, qui antea sparsim et absque ullo ordine, prout occurrebant negotia, diversis temporibus propositi fuerant, revocavit in artem et in certa capita convenienti methodo digessit, prelo typographico subjecit apud Bagnetium anno 1564. et Cardinali a Lotharingia nuncupavit."

„trus Zangrius Tiletanus [26]), ea forma, quam in quarto „vocant, quae ostenditur his notis: *Edit. Lov.*, alte„ram, quae typis Joannis Bogardi in octavo prodiit, „quam hoc modo indicavi: *Edit. Lov-Bog.*

„Eamdem collationem subiit prima editio, quae „cum indice librorum prohibitorum anno 1564. Di„lingae octava forma confecta fuit: tum quod, ut vult „titulus, ad fidem autographi Venetique exemplaris „sit elaborata, tum quod a prioribus editionibus saepe „discrepare dicatur. Haec in serie variantium sisti„tur his notis: *Edit. Dil.* — (Str.*)

„Eumdem laborem adhibui circa varias editiones „necdum finito concilio publicatas [27]): sic contuli eam,

---

26) Ex eadem officina prodiit editio: „*Canones et Decreta Sacrosancti oecumenici et generalis Concilii Tridentini. Sub Paulo III. Julio III. et Pio IIII. Pontificibus Maximis. Omnia S. sedis Apostolicae autoritate confirmata. Index Dogmatum et Reformationis. In hac nostra editione Romanum exemplar, cum ipso originali, summa fide collatum, ac Pii IIII. Pontificis Max. autoritate in lucem editum, fideliter sumus in omnibus secuti: quae sane quam sit reliquis castigatior, aequi et pii lectoris judicium esto.* Lovanii, Apud Petrum Zangrium Tiletanum, sub Fonte. Anno 1567. Cum gratia et Privilegio (dat. Bruxellis anno 1564. April. 12.) ad Annos IIII. fol. (signatur. 4.) — Praefixa sunt huic editioni: Christianorum Principum ad sacrum Concilium Trid. Literae et Mandata, Legatorum ab iisdem missorum habitae ad S. Synodum Orationes, S. Synodi ad easdem Legatorum Orationes, Responsa - - - et multa alia huc pertinentia, quae in usum suum converterunt Labbeus et Harduinus in Actis Conciliorum. — 27) Antiquissima editionum harum imperfectarum vestigia ascendunt usque ad annum 1546., quo primum singulae sessiones ex typographiis Germanicis prodierunt. Praeter editiones a Platio laudatas a viris literatis afferuntur hae: 1) *Decreta tertiae* (vel potius quartae, cujus Decreta schedula haec omnium rarissima continere perhibetur) *Sessionis Concilii Tridentini, 8. Aprilis* 1546., *in* 4. sine loco et anno. Cf. Salig. l. l. T. I. p. 411. not. p. — 2) *Acta Concilii Tridentini, quibus Bulla indictionis Concilii, nonnullae Orationes et Decreta IV. priorum Sessionum continentur.* Antverpiae, 1546. in 8. — 3) *Acta Concilii Tridentini a.* 1546. *celebrati, una cum annotationibus piis et lectu dignissimis.* a. 1546. in 8. Continentur hac editione priores sex sessiones; mirum vero in modum *Decretum de justificatione* quoad verba prorsus aliud hic legimus, quam in ceteris editionibus, orditur enim: „Cum tuba caeli et doctor orbis, Paullus Apostolus, in altissima illa Romanorum epistola,

„quae Antverpiae anno 1546. typis Martini Nutii in „octavo prodiit, et tantum priores quinque sessiones „continet: contuli et aliam, huic valde similem, iti-„dem priores tantum quinque sessiones continentem, „quae eodem anno Parisiis ex officina Reginaldi Cal-„derii in octavo exiit. Utraque haec designatur hoc „signo: *Edit. Antv. et Par.* 1546.

„Nec piguit conferre eam, quam anno 1547. Ant-„verpiae in octava forma edidit idem Martinus Nutius, „septem priores sessiones exhibentem, ut nec eam, „quam eodem anno eademque forma Parisiis expres-„sit Michael Vascosanus, sextam et septimam dum-„taxat sessiones exhibentem [28]), et quoad has, Ant-„verpiensi huic simillimam. Has designant hae no-„tae: *Edit. Antv. et Par.* 1547.

„Idem praestiti circa editionem, quam anno 1547. „Lovanii in octava forma publici juris fecit Martinus „Rotarius, quae unice continet decreta de reforma-„tione sessionis sextae, et integram sessionem septi-„mam. Hanc in serie variantium hoc modo sisto: „*Edit. Lov.* 1547.

„Nec praeterii eam, quae anno 1547. Mediolani „in octavo fuit vulgata, quae, priores septem sessio-„nes continens, inter catholicas prima est, quae *Sess.*

---

postquam spectandum humano generi proposuerat Adam, a quo uno, velut a radice rami, tota humana natura corrupta est:" etc. Quam formam diversam decretum illud ex peculiari Patrum Tridentinorum congregatione traxisse, deinceps novo decreto publica sessione sancito esse antiquatam, censentes a veritate parum abesse videmur. Ceterum auctor illius editionis sine loci mentione evulgatae latet; Saligius, qui in libro I. T. I. p. 545 sqq. not. l. singulare illud decretum typis exscripsit, primum editionem istam Melanchthoni tribuerat, dein vero felicius conjecit, Petrum Paulum Vergerium eandem in Germania emisisse, quamvis auctor aliquibus in locis simulate scripserit, *in hac urbe Roma.* (Cf. ibid. p. 432. not. c.). Nomina episcoporum huic editioni adspersa, ut idem ille observat (ib. p. 554. not. et T. III. p. 233.), imperfecta sunt ac mendosa. — 4) *Decreta Concilii Tridentini*, Bononiae. 1548. in fol., qua editione Acta concilii inde a prima usque ad decimam Sessionem contineri perhibent. — 28) sub titulo: *Decretum de Justificatione factum in gener. Conc. Tridentina Synodo; item aliud Decretum de Sacramentis Ecclesiae et de Residentia ac reformandis in Ecclesia moribus in VIa et VIIa Sessione.*

„V. ad finem decreti de peccato originali sistit phra-„sin de conceptione B. Mariae [29]). Hanc hae notae „indicant: *Edit. Med.*

„Eidem examini subjeci editionem Venetiis sub „signo spei anno 1552. adornatam ea forma, quam „in folio vocant, priores septem sessiones exhiben-„tem. Hanc in serie variantium sistet hoc signum: „*Edit. Ven.* 1552.

„Idem scrutinium subierunt duae Antverpienses „in forma octava editiones. Prior, quae tantum ex-„hibet sessionem XXIII., typis viduae Martini Nutii „anno 1563. publicata [30]), notatur hoc modo: *Edit.* „*Antv.-Nut.* Alteram, tres posteriores concilii ses-„siones dantem, Antverpiae anno 1563. a Guilielmo „Sylvio evulgatam, hoc signo indicavi: *Edit. Antv-„Sylv.*

„Tandem non potui praeterire celeberrimam Bri-„xiensem anni 1563. in quarto editionem, quae typis „Joannis Baptistae Bozolae prodiit [31]), et XXIII.

---

29) Vid. edit. nostrae T. I. p. 20. not. 9. et T. II. p. 375 sq. coll. Salig. l. l. T. I. p. 483. not. m. Philippum Archintum, Mediolanensem, episcopum Salutiarum, illam editionem procurasse, referatur inter conjecturas satis incertas. — 30) Saligius l. c. T. III. p. 211. coll. Baumgarten. p. 254 sq. mentionem fecit editionis ejusdem typographiae ad insigne Ciconiarum a. 1564. in 8., quae omnium sessionum numeros secundum tres illos Pontifices Max., sub quibus celebratae sunt, dispescuerit, nominibus Patrum in fine adjectis. — Ibidem commemoratur editio sessionum novem ultimarum, praefixa imagine consessus Concilii, sub titulo: *Omnia Acta in S. Concilio Tridentino sub S. D. P. Pio IV. in novem sessiones digesta, a die* 18. *Jan.* 1562. *usque ad diem* 4. *mens. Dec. anni* 1563. *cum bulla apertionis Concilii.* Patavii ap. Christoph. Gryphium 1564. in 4. Imago illa ligno incisa ad aliud ejusdem typographi opusculum proprie pertinere videtur, quod inscriptum est: *Catalogus Legatorum Patrum Oratorum Theologorum, qui convenerunt in Tridentina Synodo.* Cf. Renouard. T. II. p. 38. — 31) sub titulo: *Universum S. S. Concilium Tridentinum annis* 1545—1563. *celebratum, nunc recens multo quam antea limatius, emendatiusque in lucem prodit. Brixiae, cura et impensis Jo. Bapt. Bozolae.* 1563. *Accedunt: Doctrinae et Canones, cum aliis concernentibus Sacramentum Matrimonii.* Recusa esse videtur in editione a Saligio l. c. annotata: Canones et decreta Concilii ex Jo. Baptistae Bozolae editione. Colon. 1564. in 8.

„priores sessiones continet. Haec indicatur his si-„glis: *Edit. Brix.* — (Str.*)

„Harum editionum cum Romano exemplari cor-„recto collationem sufficere credidi, ut lectionum va-„riantium seriem sisterem, neque enim dubito, quin „reliquae ex una harum, aut ex Romana aliqua de-„rivatae sint: series certe editionum collatarum abunde „probat, me nec labori nec impensis pepercisse in „concinnanda hac editione, in qua una habebit ha-„rum rerum curiosus lector, quidquid ex viginti „quinque aliis huicce comparatis, quoad genuinum „concilii textum, colligere potuisset.

„Diligenter etiam examinavi pulcherrimam, si ty-„porum elegantiam et chartae nitorem conspicias, con-„cilii editionem, quae anno 1640. Antverpiae typis „Plantinianis prodiit ea forma, quam in octavo vo-„cant, opera et cura Philippi Chiffletii abbatis Baler-„nensis [32]), qui, quid ipse praestiterit, exponit in

---

32) sub titulo: *Sacrosancti et oecumenici Concilii Tridentini Paulo III. Julio III. et Pio IV. pontificibus maximis celebrati canones et decreta. Quid in hac editione praestitum sit, sequens Philippi Chiffletii, abbatis Balernensis et Ecclesiae Vesontinae Canonici et Vicarii Generalis, Praefatio indicabit.* Antverpiae, ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti. 1640. in 12. Streitwolfius, quamvis scripserit Platius in praefat. p. XXXIV. „quod ipsum Concilii textum attinet, supervacuum est monere, me Chiffletii editionem sequutum non esse: nam praeterquam quod non pauca in ea reperiantur menda, praestabat certe inhaerere grandiori et primariae editioni Romanae, a secretario et notariis concilii correctae, eamque solam ut maxime authenticam sequi," operae tamen pretium esse putavit aliquam certe lectionis varietatem ex hac quoque editione tot exemplaribus deinde exscripta colligere, qua in re, ut ratio lectionum collectarum sibi omnino constaret, illum secuti sumus. — Ratione habita chartae nitoris ac typorum nimiae exiguitatis, cum Chiffletiana commode confertur editio recentior quaedam titulo insignita hoc: *Canones et Decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini sub Paulo III. Julio III. et Pio IV. pontificibus maximis.* Cum patrum subscriptionibus. Romae in collegio urbano de propaganda fide 1834. S. Reverendi Consistorii Cathol. Dresdensis permissu editi Lipsiae sumptu Car. Fr. Koehler et Bernh. Tauchnitz jun. 1837. in 8. minor. Pagg. 351. Annectitur huic editioni p. 242 sqq. *Appendix aliorum quorundam documentorum, quae theologiae candidatis utilia esse videntur*, damnatio scilicet errorum Wicleffi, Hus et Lutheri, Baianorum, Jansenii,

„tae Chiffletianae, ut credibile sit earum auctorem „existimasse, sufficere, si haec apud Gratianum oc„currant eo sensu, quem iis affingere voluit Gratia„nus, ut assereretur non aliunde quam ex textibus „in hac farragine ad collectoris sensum relatis, do„ctrinam hausisse patres Tridentinos, id quod quam „iis injuriosum sit, quam ab eorum scientia et pru„dentia alienum, quilibet aequus rerum aestimator „mecum fatebitur."

Dein asserti hujus veritate exemplo ex notis illis petito demonstrata, Chiffletium tamen excusat Platius ingenue confitendo, errata ista temporis potius, quo artis criticae faces nondum satis praeluxerant, quam editoris vitio esse adscribenda; illum certe frui non potuisse operibus praeclaris ad Gratiani decretum et totum corpus juris canonici pertinentibus e. g. Justi Fontanini, archiep. Ancyrani, Petri et Francisci fratrum Pithoeorum, J. H. Boehmeri, Caroli Sebastiani Berardi, presbyteri Uneliensis, Zegeri Bernardi van Espen, aliorumque virorum clarissimorum scriptis posthac demum evulgatis.

Haec hactenus. Jam vero paucis verbis praeterea nobis est patefaciendum, quomodo versati simus in iis, quae canonibus et decretis Concilii Tridentini in editione nostra addita sunt. Ex titulis diversarum editionum supra commemoratis dudum cognoveris, annorum decursu ab editoribus aliis alia decretis Tridentinis fuisse superaddita, cum quod ad notas attinet textui substratas, tum ad singula monumenta huc pertinentia. Nos Platianam editionem insecuti Bullas pontificias eas tantum, quas illa sistit, typis exscribendas curavimus, adspersa tamen hic etiam aliqua lectionis varietate ex editione Harduiniana praecipue collecta; quum Platius nimirum a variis lectionibus Bullis adjiciendis omnino abstinuerit. Bullam vero super forma juramenti professionis fidei alteram illam jure nostro in Appendicem secundam rejecimus. Lector plura Pontificum seriorum scripta propius remotiusve ad decreta Tridentina spectantia desiderans, evolvat Bullarum collectiones satis notas.

Consimili, qua Platius, ratione nostras fecimus introductiones historicas, de quibus ille in praefat. p. XXXVI. monuit haec: „variis quoque „sessionibus praemisi *verbales*, quos vocant, *proces-* „*sus*, quales in editione concilii Tridentini, generali „conciliorum collectioni Philippi Labbei et Gabrielis „Cossartii insertos reperi. Aliae quoque editiones, „inter quas ea, quae anno 1564. Antverpiae in aedi- „bus Joannis Steelsii prodiit, eosdem sistunt: hos „itaque singulis, quibus in Labbei et Cossartii pro- „batissima collectione reperiuntur, sessionibus licet „praemiserim, nullus, opinor, me arguet, quod in „hoc ab editione Romana, cui in ipsa textus editione „tenaciter adhaesi, vel latum unguem deflexerim: „nam et minori charactere *processus* hos excudendos „curavi, quo horum a textu discrimen statim se ocu- „lis subjiceret." Ceterum processus hi verbales [34] ex Actis Concilii Tridentini manasse nobis videntur.

Nomina Patrum Tridentinorum, per- paucis tantum, quae corrigenda erant, emendatis, ex eadem editione Platiana notulis omnibus retentis summa cum diligentia hausimus. Indicatur simul annotatione subjecta, unde illa collegerit Platius, qui tamen in praefat. p. XXXVI. asserit, se in *catalogo* patrum sub Pio IV. notulis, e supplemento indicis Concil. Tridentini, Parisiis a. 1754. vulgati, excerptis non ita presse, ac in praecedentibus no- minum catalogis, inhaesisse, varia potius eisdem addidisse, varia emendasse collatione instituta cum variis variorum scriptis et operibus, puta cum opere, cui titulus: *Gallia Christiana*, eo potissimum, quod a. 1626. publicavit Claudius Robertus Lingo- nensis presbyter: cum opere Ughelliano, cui ti- tulus: *Italia sacra*, aliisque multis aliorum operi- bus. Subscriptiones Patrum Trident., quas Mainardus primum ex authenticis Concilii actis, in Pontificio archivo arcis S. Angeli custoditis, eadem prorsus ratione ordineque, quo illic visuntur, in editionem suam transscripserat, nos ex hac Mainar-

---

34) Notulas eisdem additas collegimus ex Opere Le Platii seriore, vid. Indicem literarium, p. 475.

diana editione cum Platio depromsimus, secundis curis recognitas. Ne autem illa patrum nomina et notae eis adjunctae nimium paginarum ambitum explerent, catalogi isti literis minusculis adhibitis compendiose, ut ita dicam, a nobis adornati sunt.

Orationem Hieronymi Ragazoni in ultima Concilii Trid. sessione habitam, quae, ut Chiffletii verbis utar, est ἀνακεφαλαίωσις sive summa totius rei in Concilio pertractatae, editioni nostrae deesse noluimus. Textus ejus Chiffletianus, quem quidem Platium insecuti recepimus, collatus est a nobis cum eo, qui in fine latinae editionis Pauli Sarpii historiae Concilii Trid. Lips. 1699. in 4. legitur, ex quo T. II. p. 279. lin. 17. *minime* pro *maxime* posuimus.

Constitutiones ex antiquo jure desumptas et per Concilium Trident. speciatim innovatas aliquibus in locis emendavimus collatione sedulo instituta cum editione Corporis juris canonici, quam concinnavit J. H. Boehmerus: cui etiam debetur lectionis varietas parcius adspersa. Notulis indicatur, ad quemnam Concilii Trident. locum quaevis illarum Constitutionum referenda sit.

Sequuntur in editione nostra Regulae decem de libris prohibitis, quibus veluti Lydio lapide, ut Chiffletius ait in praefat., boni a malis secernantur. Adjecimus eisdem parciorem lectionis varietatem. Index vero librorum prohibitorum Tridentinus omittitur a nobis, quippe qui cum Platio et Chiffletio tam vasta ingredi ab instituto nostro alienum esse censeamus. Interea non satis constat, quantum indicis hujus et regularum istarum a Patribus delectis in ipso Concilio Tridentino confectum sit [35]). A veritate tamen propius abesse videmur statuentes, materiam huc pertinentem quoad partem ampliorem in ipso quidem concilio jam coacervatam, posthac synodo finita per singulos Patres Tridentinos, quod de Aegidio Foscarario et Mutio Calinio constat (vid. Julii Pogiani Epist. et oratt. edit. Lagomarsinii Vol. II. p. XXII. p. XXXI.), eam de-

35) Vid. Concil. Trident. T. II. p. 214 sq. coll. 102 sqq.

num formam accepisse, sub qua dein Pii IV. auctoritate ornata a. 1564. in lucem prodiit [56]). Indicem hunc Tridentinum, cui in ecclesia catholica index Pauli IV. mandato exaratus a. 1559. antecessit (quem ipsum Patres Tridentini in usum suum converterunt), Pius V., Gregorius XIII., Sixtus V. [37]) et Clemens VIII. [38]) varie ac diverse ad-

---

36) Renouard. l. l. T. II. p. 49. titulum primae editionis sistit hunc: Index librorum prohibitorum, cum Regulis confectis per Patres a Tridentina Synodo delectos, auctoritate Sanctiss. D. N. Pii IIII. Pont. Max. comprobatus. *Romae*, apud *Paulum Manutium* Aldi F. M.D.LXIIII. In Aedibus Populi Romani. in 4. annotatione addita: „72 pages. Pièce très rare; il y a deux éditions sous la même date, mais le choix en est indifférent." Dein ibidem commemorat ille et aliam editionem: *Venetiis*. (Aldus) M.D.LXIIII. in 8., quam continere asserit „32 feuillets, avec l'ancre, sans nom d'imprimeur. Réimpression des éditions in 4. de Rome, et même énoncé de titre. Il y a des exemplaires qui, au lieu de l'ancre, ont les armes de Pie IV, en un grand écusson gravé en bois." — 37) Index Sixti V. denuó typis quam elegantissime expressus nostris temporibus prodiit sub titulo: *Index librorum prohibitorum a Sixto V., Papa, confectus et publicatus: at vero a successoribus ejus in sede romana suppressus.* Edente Josepho Mendham, A. M. Londini: apud Jacobum Duncan. A. D. 1835. in 4. Qui Index cur post obitum Sixti V. sit oppressus jam satis patet ex Bulla praefixa, quae verbis inscribitur his: „Bulla S. D. N. Sixti „Papae V. emendatioris indicis cum suis regulis super librorum „prohibitione, expurgatione, et revisione, necnon cum abroga„tione caeterorum indicum hactenus editorum, et revocatione „facultatis edendorum, nisi ad praescriptam harum regularum „normam. *Romae*, apud Paulum Bladum Impressorem Came„ralem. M.D.XC." Data Romae apud S. Petrum anno incarnat. Dom. M.D.LXXXIX. VII. Idus Martii, Pontificatus nostri Anno Quinto: et subscripta: *E. Card. Cusentinus Prodatarius.* et *M. Vestrius Barbianus.* Bullam excipiunt Regulae XXII., quae in illa nuncupantur „plures et clariores"; sunt quidem decem illis Tridentinis superstructae, sed diversis modis ab eisdem declinant. Regulas insequitur Index ipse tripartitus: 1) Auctores quorum libri et scripta omnia prohibentur. 2) Certorum Auctorum libri prohibiti. 3) Incertorum Auctorum libri prohibiti. Quae tres classes ordine alphabetico absolvuntur et in secunda p. 52. prohibentur ipsae Roberti Bellarminii *Disputationes de controversiis Christianae fidei adversus hujus temporis haereticos.* Nisi prius ex superioribus regulis recognitae fuerint. — 38) Clementis VIII. index pluribus Concilii Trident. editionibus annexus est e. g. ei, quam ipsi varia-

auxere. Indices autem post Clementem illum ab aliis Pontificibus Maximis serioribus, e. g. Alexandro VII. per Congregationem Indicis Romanam publici juris facti, non amplius Tridentini indicis, sed Romani nomine veniunt [39]).

Capitum summaria, in Decretis Tridentinis obvia, eadem exhibuimus, quae Platius, qui in editionis suae praefatione p. XXXIV. observat, „Patres Concilii non nisi capitibus *De justificatione*, „*De Eucharistiae*, *Poenitentiae* et *Extremae unctio*-„*nis sacramentis*, ac demum *De communione sub* „*utraque specie et parvulorum* argumenta sive summaria praeposuisse, neque alia in editionibus Ro-„manis anni 1564. apparere. Haec ex ipso exem-„plari Romano fideliter descripsi: reliquis autem ca-„pitibus praeposita argumenta, ab aliis dein confecta, „non quidem ex editione Chiffletii, sed ex Romana „anni 1763. hausi [40]): reperi enim pressius ea con-„gruere cum eo, de quo summatim exponendo agi-„tur." Ut vero argumenta haec seriora oculis statim dignoscerentur, uncis eadem inclusimus. Vid. T. I. p. 76. not. coll. p. 52. T. II. p. 21. not. p.

Quod denique ad notas spectat, e Scriptura

---

rum lectionum gratia accuratius perlustravimus, cf. p. XXXII. not. 28., sub titulo: *Index librorum prohibitorum cum regulis confectis per Patres a Tridentina Synodo delectos. Auctoritate* Pii IIII. *primum editus. Postea vero a* Sixto V. *auctus*, *et nunc demum S. D. N.* Clementis Papae VIII. *jussu recognitus*, *et publicatus.* Instructione adjecta de exequenda prohibitionis, deque sincere emendandi, et imprimendi libros ratione. *Venetiis*, apud Lucium Spinedam. 1604. in 8. Post Bullas Clementis VIII. et Pii IIII. praemissas legitur: „Praefatio in indicem „librorum prohibitorum, confectum a deputatione Tridentina Syn-„odi, R. P. F. Francisci Forerii, ordin. Fratrum Praed. Sacr. „Theolog. professoris, et ejusdem Deputationis Secretarii." Decem Regulis observationes aliquae additae sunt et Index ipse, ordine alphabetico digestus, primum sistit: *Auctores primae classis*, quos reliqui in Appendicibus insequuntur. — 39) De indicibus librorum prohibitorum et regulis in universum cf. Philipp. Marheinecke in l. *Das System des Katholicismus* etc. T. II. p. 107 sqq. et scripta ibid. laudata. — 40) quae est editio Mainardi secunda; in prima enim, ut cum autographo consentiret, argumenta tantum antiqua illa praefixa sunt, quod ipse annotat in praefat. edit. II.

Sacra et antiquis Ecclesiae catholicae monumentis, cum diversorum conciliorum Actis tum Patribus ecclesiasticis, textui Concilii Tridentini a nobis subjectas, partim easdem recognitas, locis spuriis et aliquot minoris momenti critico judicio segregatis, ex editione Platiana selegimus, partim propriis studiis summa cum diligentia ex fontibus modo laudatis hausimus. Quae notae non tantum locos ab ipsa synodo citatos accurate indicant, sed etiam multa alia continent vel res concilio sancitas comprobantia vel sensu parallela, ex quibus ipsi historiae dogmatum percolendae fructum aliquem redundaturum esse b. Streitwolfius speravit. In Platiana editione, in Belgarum utilitatem potissimum concinnata, notis Chiffletii, ubi de disciplinae capitibus sermo est, adjiciuntur ea, quae ad disciplinam ecclesiae Belgicae pertinent: auctor enim illius editionis in praefat. p. XXXIV. animadvertit, „alia di„sciplinae in concilio Tridentino propositae capita in „Belgio nullatenus, alia certo modo admissa, alia „variis in edictis per Belgii principes diversa ratione „declarata, alia denique in synodis Belgicis, Came„racensi potissimum anni 1586., Mechliniensi anni „1607. et edictis ad harum exequutionem per prin„cipes nostros datis, diversimode stabilita, ad quae „in additionibus ad notas Chiffletianas lectorem esse „remittendum judicavi." Quum vero talis ratio ad certam aliquam terram spectans ab editione nostra penitus esset aliena, non tantum omnes Platii notas illuc pertinentes, sed etiam ea, quae ille ex opere Petri Stockmans, cui titulus: *Jus Belgarum circa bullarum pontificiarum receptionem*, praefationi suae connexuit, jure nostro omisimus. Praeterea ut loca ex Corpore juris canonici allata facilius evolvi possent a lectoribus, eadem sub forma per nos exhibentur aptiori.

DE PROFESSIONE FIDEI TRIDENTINAE

et aliis catholicorum recentiorum confessionibus.

Quae Patres concilii Tridentini de facienda pro-

fessione fidei orthodoxae publica decretis constituerunt, legimus in Sess. XXIV. de reform. c. 1. c. 12. et Sess. XXV. de reform. cap. 2. Formam juramenti professionis fidei certam quandam synodus illa ipsa nondum confirmavit. Ex Diario Actorum sacri Concilii Tridentini, sub Pio IV. pontifice, auctore Torello Phola de Puggio cathedralis ecclesiae Fesulanae canonico [1]), p. 1328 sqq. patet quidem, die XXIX. April. a. 1563. a Deputatis propositos esse Patribus istis Canones septendecim super abusibus Sacramenti Ordinis examinandos, quorum ultimus jam exhibuerit summariam fidei catholicae formulam, qua confitenda et juranda non tantum clerici, sed etiam viri saeculares ante muneris publici alicujus susceptionem obligarentur [2]). Verum enim vero congregationibus Patrum insequentibus Canones illi, ad Joannem Moronum Cardinalem forsan auctorem reducendi, varie modificati sunt ac temperati, ita ut Baldovinus de Barga episcopus Aversanus die XXIV. Maji sententiam suam in congregatione generali proferens censuerit (p. 1350): „De decimo septimo, videlicet de forma juramenti, sum in sententia illorum, qui dixerunt, quod ad aliud differatur tempus;" et die III. Julii, quum materia abusuum Sacramenti Ordinis denuo caderet in deliberationem (p. 1364 sqq.), formula juramenti illa prorsus omissa sit, canonibus sedecim tantum propositis. Causae, quibus Patres Tridentini adducti sunt ad sententiam, in aliud tempus rem illam esse reservandam, sive conciliis provincialibus posthac celebrandis sive motu proprio Pontificis maximi definiendam, variae fuisse videntur. Praeter difficultatem inveniendi formulam, quae omnibus patribus satisfaceret, et disceptationes de singulis fidei capitibus iterum in memoriam revo-

---

1) Quod Diarium typis exscripserunt Ed. Martene et Ur. Durand in Veter. script. et monument. ampliss. collect. T. VIII. p. 1222 — 1423. ex Ms. bibliothecae Regis Christianissimi. — 2) Hi Canones, quibus simul perspicere licet discrimen, quod est inter Acta congregationum Concilii Trid. et Decreta publicis sessionibus sancita, a nobis ex Martenii l. l. sunt recusi T. II. p. 330 sqq. Cf. Sess. XXIII. de reform.

candis feliciter evitaret, praecipue tamen Principum catholicorum plurium fuerunt legati, qui formae juramenti professionis fidei, qua ipsi magistratus et cujusvis dignitatis saecularis homines obstringerentur, acriter adversati sunt, ne potestas Dominorum suorum hac re laederetur vel deminueretur.

Hisce praemonitis transeamus ad illam formam juramenti professionis fidei, quae anno fere post Concilii Trid. finem praeterlapso, jussu Pii IV. P. M. per Collegium Cardinalium, ut videtur, composita, Bullis duabus pontificiis adjunctis die 13. Novembr. a. 1564. Romae apud sanctum Petrum data est et deinceps publicata [3]). Sequitur illa quidem Canones et Decreta Concilii Tridentini, ex quibus quoad materiam et formam, decretis ad reformationem spectantibus resectis, succincte derivata est [4]). Singula tamen, de quibus ipsa synodus magna cum cautione ac circumspicientia decreverat, hic pro dictionis brevitate, variam interpretationem admittente, audacter disertiusque enuntiantur. Bullis, quibus professio fidei haec circumdata esse solet [5]), non tantum indicatur professionis finis, qui est in fidei orthodoxae puritate et obedientia arcte conservanda, Romanae Ecclesiae et Pontifici Maximo, capiti ejus vi-

---

3) Bullam *In Sacrosancta*, quam nos argumenti ratione habita secundo loco posuimus T. II. p. 317 sqq., Bullaria primum publicatam sistunt. Textus vero Bullae illius in libro: *Urkundliche Geschichte der sogenannten Professio fidei Tridentinae und einiger andern römisch-katholischen Glaubensbekenntnisse* von Gottl. Christ. Friedr. Mohnike, *Greifswald*, 1822. 8. satis corruptus p. 60. publicationis tempus serius, diem scilicet XX. Jul. a. 1565., falso exhibere videtur. — 4) Qua de causa alii pro titulo professionis originali, qui est „Forma juramenti professionis fidei" retinent compellationem „Professio fidei Tridentinae": quod non reprobamus. Vituperanda vero sunt nomina: *Symbolum Tridentinum*, sive *Symbolum Concilii Tridentini*, sive *Professio fidei Tridentina*. Fr. Mohnike l. l. p. 3. nuncupationem: Professio Pii IV. ceteris praeferendam esse autumat. De professione in universum vid. Ph. Marheinecke l. l. T. II. p. 95 sqq. — 5) in serioribus editionibus Canonum et Decretorum Concilii Trid. omnibus fere et Catechismi Romani pluribus professio fidei una cum Bulla *Injunctum nobis* legitur.

sibili, spondenda et juranda, sed etiam ii designantur, ad quos juramenti istius obligatio pertineat. Bulla nimirum *In Sacrosancta* praefixam habet in Bullarum collectionibus inscriptionem hanc: Forma professionis Fidei Catholicae observanda a quibuscumque promotis, et promovendis ad aliquam liberalium artium facultatem, electisque, et eligendis ad Cathedras, lecturas, et regimen publicorum Gymnasiorum. Bulla vero *Injunctum nobis* ibidem prae se fert hunc titulum: Forma professionis Orthodoxae Fidei observanda a provisis de beneficiis Ecclesiasticis curatis ac dignitatibus, Ecclesiis, Monasteriis, et aliis locis Ordinum Regularium, et Militiarum[6]). Interea cum ex inscriptionibus hisce, tum ex utraque Bulla satis intelligitur, Pium IV. illam professionem fidei etiam in Convertitis, qui vocantur, adhibendam nondum in animo habuisse. Hic professionis Tridentinae usus serior putandus est.

In nostra editione Bullae Pii IV. huc pertinentes a professione ipsa segregantur in Appendicem secundam redactae; sunt enim tanquam involucrum professioni superadditum, et exemplaria juraturis proposita nudam sistunt formulam. Tale exemplar benevolentia Friderici Lückii, viri summe venerabilis *), ab urbe Roma arcessitum est et b. Streitwolfio libenter ingenueque communicatum, quod, quum ejus textum editio nostra diligenter referat, paulo accuratius descripsisse juvabit. Est plagula satis antiqua, in folii forma minori, sine loco quidem et anno, non longe autem a tempore abesse videtur, quo professionem evulgatam vidimus. Paginae tres, numeris Romanis fibulis rotundis inclusis supra in me-

6) Observatio b. Streitwolfii T. I. p. 98. not. 1. „*Haud dubie legend.* Militarium," delenda est, cf. Sess. XXIV. de reform. c. 11. 13. Sess. XXV. de regular. et mon. c. 22. de reform. c. 14. et T. II. p. 316. lin. 3. — *) cui publice gratias agimus ob consilia etiam atque verba amica et humana, quibus et b. Streitwolfio et mihi in editione hac concinnanda candide affuit, sive vires nostras excitando corroborandoque, sive studia nostra moderando.

die insignitae, texta fere implentur; quarta pagina sine numero alba est. Quum exemplar hocce eum in finem typis expressum sit, ut nomini profitentium ac jurantium subscribendo inserviat, ab initio post vocem Ego superius collocatam pro litera N. a nobis et aliis posita spatium conspicitur album et satis amplum, quod nomen et titulum hominis jurejurando obstringendi commode excipere possit. Similiter formula exeunte habes post verba Ego idem spatium album, sed arctius. Ornatur plagula nostra duabus imaginibus ligno incisis [7]. Desunt vero in hoc exemplari non modo Bullae illae Pii IV., ut jam indigitavimus, sed etiam numeri quibus professionis textus ab aliis aliter ad marginem distingui solet.

Quod ad lectionis attinet varietatem, textui exemplaris Romani illius substratam, b. Streitwolfius eandem sedulo diligenterque collegit ex quinque Bullariis et tribus Concilii Tridentini editionibus, quibus professio fidei ista addita legitur. Bullariis cognoscendis et siglis criticis, quae adhibita sunt, intelligendis habeto haec:

Cher. 1. 2. id est: Laertii Cherubini de Nursea civis Romani et in Urbe praestantissimi Advocati Bullarium sive nova collectio Plurimarum Constitt. Apostolicarum Diversorum Romanor. Pontif. Romae, ex typograph. Camerae Apostol. 1617. T. II. num. LXXXVIII. p. 128. Bulla *In sacrosancta*. (Cher. 1.) T. II. num. LXXXIX. p. 129. Bulla *Injunctum nobis*. (Cher. 2.)

Rom. 1. 2. — —: Bullarium Romanum novissimum ex edit. Laertii Cherubini et Angelo Maria Cherubini. Romae, 1638. T. II. num. LXXXVIII. p. 94. Bulla *In sacrosancta*. (Rom. 1.) T. II. num. LXXXIX. p. 97. Bulla *Injunctum nobis*. (Rom. 2.)

Lugd. 1. 2. — —: Magnum Bullarium Romanum ex edit. eorum-

[7] Imago ab initio conspicua primam vocis *Ego* literam includens quid repraesentet, nondum certo divinavimus. In pagina secunda verbis „Sacramenta novae legis a Jesu Christo Domino Nostro instituta" Jesus crucifixus, Maria et discipulo Domini adstantibus, imagine majori nitide apponitur.

****

dem. Edit. novissima Lugdunensis, sump. Petri Borde, Joa. et Petri Arnaud. 1692.
T. II. num. LXXXVIII. p. 127. Bulla *Injuncta sacrosancta.* (Lugd. 1.)
T. II. num. LXXXIX. p. 129. Bulla *Injunctum nobis.* (Lugd. 2.)

Lux. 1. 2. idest: Magnum Bullarium Romanum ex edit. eorundem et Angeli a Lantusca et Joa. Pauli a Rom. Luxemburgi, sumpt. Andr. Chevalie (juxta exemplar Romae 1638.), 1727.
T. II. num. LXXXVIII. p. 128. Bulla *Injuncta sacrosancta.* (Lux. 1.)
T. II. num. LXXXIX. p. 128. Bulla *Injunctum nobis.* (Lux. 2.)

Cocq. 1. 2. — —: Bullarum, privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio. Opera et studio Caroli Cocquelines. Romae 1739 sqq.
T. IV. P. 2. num. CII. p. 201. Bulla *sacrosancta.* (Cocq. 1.)
T. IV. P. 2. num. CIII. p. 204. Bulla *Injunctum nobis.* (Cocq. 2.)

Ven. — —: Canones et Decreta Concil. Trid. Venetiis 1564. in 8. pag. 358.

Chif. — —: Canones et Decreta Concil. Trid. ex ed. Chiffletii, Antverp. 1640. in 12.

Le Plat. — —: Canones et Decreta Concil. Trid. ex ed. Jud. Le Plat, Antverp. 1779. in 4.

In Appendice secunda editionis nostrae post Bullas Pii IV. huc spectantes, ad quas lectionis varietatem non extendimus, quinque ponuntur variae fidei catholicae professiones [8]). Quas fidei formulas, propter minorem quidem auctoritatem symbolicam in illum locum redactas, operi nostro deesse aegre ferremus. *Prima* ad eam nos reducit aetatem qua Polonia erat in eo, ut descisceret ab Ecclesia Romana. Paulus IV. P. M., ut isti calamitati occurreret, illuc delegavit Aloysium Lippomanum, nuncium apostolicum, qui mandatum Domini sui synodo provinciali, celebrata a. 1556. in urbe Poloniae quae appellatur Lowicz, exsequi studuit. Textum huju

8) Cf. Allg. Kirch. Zeit. 1833. num. 85. p. 681 sqq. Secundus hac in re et librum Fr. Mohalke supra laudatum editionem Librorum symbol. ecclesiae romano-catholicae, quam evulgavit J. T. L. Danz, ita tamen, ut textus ab hoc neg genter expressus correctionem singulorum locorum subierit.

formulae fidei recepimus ex Veterum scriptt. et monum. ampliss. collect. Ed. Martene et Ur. Durand, T. VIII. p. 1445 sqq. — *Secunda* Romae sub Pio IV. P. M. anno 1560. est publicata, a nobis depromta ex Odorici Raynaldi Annalibus, eccles. Baronii continuatis T. XXI. P. 2. sub a. 1560. n. 64. 65. p. 247 sq., qui publici eandem fecit juris ex Actis Consist. Ms. Card. Spadae sig. n. 434. p. 309. praefixa hac introductione: „Publicavit (Pius IV.) decreta et articulos fidei jurandos per Episcopos et alios Praelatos in susceptione muneris consecrationis, et mandavit in expeditione litterarum addi, in solita forma juramenti, ac registrari in quinterno Cancellariae tenoris hujus." — *Tertiam*, cui praecedunt Canones super abusibus Sacramenti Ordinis, hausimus ex Diario Actorum sacri Concilii Tridentini, sub Pio IV. pontifice, auctore Torello Phola de Puggio cathedralis ecclesiae Fesulanae canonico, quod servavit Ampliss. Collectio Veter. scriptt. et monum. Ed. Martene et Ur. Durand, T. VIII. p. 1328 sqq. (Vid. supra p. XLVI.). — *Quarta*, cujus auctor quidem et aetas non satis certo constant, in Hungaria circa annum 1673. per Patres Societatis Jesu composita esse videtur. Saeva haec formula, a professione fidei Tridentinae admodum aliena, Evangelicis ad Ecclesiam Romanam revertentibus illic primum praescripta, dein per ipsam Germaniam dilatata est. Textum ejus ex libro Friderici Mohnike supra laudato p. 88 sqq. repetivimus 9). — *Quinta* denique a Graecis ad sacra Romano-catholica transituris emittenda in Bullariis sub anno 1575. ad Gregorium XIII. reducitur, neque Bulla neque introductione aliqua praemissa. Vid. Magnum Bullar. Roman. Luxemburgi, 1727. T. II. p. 429. Bullar. Caroli Cocquelines, T. IV. P. 3. p. 311 sq. 10).

9) Quo in libro plura de eadem Confessione p. 83 sqq. proponuntur et dijudicantur. Adde scriptum Ejusdem: *Zur Geschichte des Ungarschen Fluchformulars*, Greifswald, 1823. — 10) Lectionis varietas inter utrumque Bullarium l. c. intercedens nullius est momenti, quapropter eandem non annotavimus secuti textum Cocquelinianum.

DE CATECHISMO ROMANO.

Ut difficultates haud contemnendae, quibus his ria praecipue originis Catechismi Romani premit quantum pro subsidiis literariis nostris [1]) fieri potı evanescerent ac diluerentur, non acquievimus in petenda vulgari Catholicorum sententia, quae in A nymi cujusdam Apparatu ad Catechismum

1) imprimis usi sumus libris duobus: *Catechetische Geschi der Päbstischen Kirche aus bewährten Urkunden u. Schr stellern verfasset u. ans Licht gegeben* von Joh. Christ Köcher, der Gottesgelahrheit Doctor u. öffentl. Lehrer au Univers. Jena. *Jena*, 1753. in 8. et *Julii Pogiani Sune epistolae et orationes olim collectae ab* Antonio Maria Grati *nunc ab* Hieronymo Lagomarsinio e societate Jesu *notationibus illustratae ac primum editae*. Romae, Vol. I. 1 Vol. II. 1756. Vol. III. 1757. Vol. IV. 1758. in 4. Praecipue huc tinent adnotationes, quibus H. Lagomarsinius, vir Florentiae ac Romae in re literaria et critica acute versatus, Vol. II. p. X sqq. instruxit *Epistolam A. M. Gratiani* (nat. in urbe B Sancti Sepulcri d. 23. Oct. 1537. † Ameriae d. 21. Mart. 1 ejus civitatis episcopi) *ad Jo. Franciac. Card. Commendon* (cf. edit. nostrae T. II. p. 255.) *de vita et scriptis Julii giani*. —. 2) Auctorem hujus Apparatus, quatuor articulos tinentis, nondum indagavimus; legitur primum (quantum mus) in editione Catech. Rom. cui titulus: *Catechismus, Parochos ex decreto Concilii Tridentini editus. Ex Pii Pont. Max. jussu promulgatus. Syncerus et integer, men que iterum repurgatus operâ* P. D. L. H. P. *A quo est ditus apparatus ad Catechismum, in quo Ratio, Auct Auctoritas, Approbatores et usus declarantur.* Lugduni, Su Philippi Borde, Laur. Arnaud, et Claud. Rigaud. 1659. superiorum permissu. in 12. Exinde in alias Catech. editi idem apparatus, litteris tamen illis, sub quibus auctor latet, omissis, transiit e. g. Lov. 1678. Paris. 1684. Colon. 1689. 1 1731. August. Vindel. 1762. Lugd. 1829. Mechlin. 1831. cherus l. l. p. 93. coll. 130., neglectis illis Anonymi litteris, jecit Antoninum Reginaldum apparatum composuisse, ctus narratione Jacobi Quetif et Jacobi Echard, Dominic rum, in T. II. de scriptoribus ordinis Praedicatorum p. a., illum scilicet exarasse doctam dissertationem *de Catech romani auctoritate*, non tantum editioni Catech. cura Regi a. 1648. Tolosatii in 8. editae praefixam, sed aliis etiam a tam, singulis tamen mox resectis mox adjectis. Quam D nicanorum narrationem per eas Catech. Romani editiones, mihi a manu erant, confirmare non potui.

exhibetur, sed annotatione huic apparatui infra typis descripto a nobis adspersa res plures sive emendatas sive varie amplificatas deprehendes. Apparatus iste verbis absolvitur hisce:

„*I. Cur et quando Tridentina Synodus eden-„dum decreverit Catechismum.* Cum [3]) omnia essent „odiis et dissensionibus plena (dissentientibus prae-„sertim Principibus iis inter se, quibus summa re-„rum pene omnis a Deo permissa est), cum schisma-„tis et haeresibus jaceret Christiani nominis divulsa „jam prope et lacerata unitas, S. memoriae Paulus „III. tantis obstiturus malis anno incarnationis Do-„mini 1537. oecumenicum Mantuae indixit Concilium; „sed praeter exspectationem, et suggerente tenebra-„rum rectore, Mantuana civitas Ecclesiae ad hoc con-„cessa non est, nisi sub quibusdam conditionibus, a „nominis Ecclesiastici dignitate, libertateque prorsus „alienis, quibus merito jure non positis, alium deli-„gere locum necesse fuit; nec aptior videbatur aut „commodior quam Vicentia, urbs quidem copiosa „satis, et Venetorum, qui eam concedebant, auctori-„tate et potentia, tuta omnino, nullique non facilis: „quapropter inibi generale Concilium indictum est, „inchoandum Kal. Maii anno Domini 1538. Inte-„rim Papa Carolum Imperatorem et Franciscum Re-„gem Franciae conciliare studuit, ideoque ipse, et „ambo illi Principes, Nicaeam se contulere, Legatis „antea Vicentiam missis, ad Concilium apparandum. „Imperatorem inter et Regem pax iniri non potuit, „sed ad decennium tantummodo induciae firmatae „sunt; et adhuc semel et iterum indictum et dilatum „est fere toto triennio Concilium: quo elapso tem-„pore, tot pereuntium impatiens animarum, S. Pon-„tifex, mutato loco, delectaque, postulantibus maxime „Germanis, Tridentina civitate, ibidem de novo Con-„cilium denuntiat ad Kal. Novemb. anni ab Incarnat. „Domini 1542. Verum *impediunt adversae jussa „procellae, nec sinit audiri vocem fragor aequoris „ullam.* Ad Principes diploma non missum est, quin

3) Cf. Bullam indictionis Concilii Trid. T. II. p. 1 sqq.

„infeliciter Imperatorem inter et Franciscum Regem „bellum recens exardeat, unde sexcentis hinc et ind „ortis interturbationibus, Concilium inchoari non po„tuit ante diem decimum tertium mensis Decemb „anno Domini 1545. Interim vero Lutherana haere„sis, cum animarum ingenti clade, mirum quantum „subrepit, impietas, bellorum foetus, Europam fer „universam occupat, et Christianae vix umbra super„est religionis. Ad hoc tollendum reformandumque „Tridentum Patres undique convolant: at, Deus im„mortalis! immensum consurgit opus, et in Lern „palude, hydra non una secanda est, manus multa „poscit hoc opus, quibus ut arma subministrent Pa„tres, Parochos, qui tunc temporis erant, plerique „omnes tum scientiae, tum religionis expertes, edo„cendos suscipiunt, ut deinde vulgus imperitum faci„lius possit erudiri. De ratione et modo divinum „hoc exsequendi consilium, postquam diu diligentius „que deliberatum est, comperere Patres, ab haereti„cis ingentia non tantum conficta esse volumina, qui„bus [4]) Catholicam fidem evertere conabantur, verum „et infinitos ab iisdem conscriptos esse libellos, qui [5] „cum pietatis titulos et religionis speciem prae s „ferrent, incredibile est quam difficile frumentum „Christi a zizaniis inimici hominis secerni potuisset „tot catechismi [6]) quot provinciae sunt in Europa

---

4) Vid. Indicem libror. prohibitorum. Catech. Rom. Praefat. q 6. — 5) Cf. Joh. Chr. Koechers *Einleitung in die Catechetische Theologie und Unterweissung welche zugleich a Statt einer auserlesenen Catechetischen Bibliothec dienen kan* Jena 1752. 8. p. 41 sqq. — 6) Cf. Catech. Rom. Praefat. q 8. Ante Catechismum Romanum multos alios in ipsa ecclesi catholica prodiise (de quibus Claudius Espencaeus in Commentar. in II. Ep. ad Timoth. C. III. p. 402. scripserit „ex tam multis in hodierno schismate Catechismis, repurgatam unam catholicam opto Catechesin."), discimus ex libro Koecheri not. laudato, qui p. 15 sqq. praeter anonymos aliquot recenset Catechismum Erasmi Roterodami 1534., Georgii Wicelii 1537., Jo hansenii episcopi Misniae 1541., Joannis Gropperi 1546., Hieronymi Domenecci 1547., Michaelis Sidonii Heldingi 1549., Lamberti van Balven 1550., Andreae Flores 1552., Martini Pere 1552., Petri de Soto 1553., Gasparis Contareni 1553., Leonar de Marinis 1555., Philippi de Meneses 1556., Joannis de Mo

„imo fere quot urbes, circumferebantur, qui omnes „scatebant haeresibus, quibusque simplicium animi „ubique decipiebantur, vixque ullus erat in fide bene „firmus. „*Quamobrem* [7]) *Patres oecumenicae Tridentinae Synodi cum tanto et tam pernicioso huic malo „salutarem aliquam medicinam adhibere maxime cu„perent, non satis esse putarunt graviora Catholi„cae doctrinae capita contra* [8]) *haereses decernere; „sed illud praeterea sibi faciendum censuerunt, ut „certam aliquam formulam et rationem Christiani „populi ab ipsis fidei rudimentis instituendi trade„rent, quam in omnibus Ecclesiis illi sequerentur, „quibus legitimi Pastoris et Doctoris munus obeun„dum esset.*" Adnotate, Pastores, et librum hunc agno„scite vestrum, quandoquidem et vestri causa [9]) non „modo susceptus et editus est, sed ejus etiam usus „vobis ab ipso Concilio sic praecipitur: „*Ut* [10]) *fide„lis populus ad suscipienda Sacramenta majori cum „reverentia atque animi devotione accedat, praeci„pit sancta Synodus Episcopis omnibus, ut non so„lum cum haec per se ipsos erunt populo admini-*

---

luc 1557., Friderici Nauseae 1557., Bartholomaei Carranza 1558., Guilielmi Damasi Lindani 1560., Ludovici s. Aloysii Granatensis 1560., Marci Georgii 1561., Bartholomaei de Martyribus 1562., Julii Pflugii 1562., Edmundi Augerii 1563., Caroli Molinaei 1563., Dominici de Soto 1563., Renati Benedicti 1566., Joannis Hessels 1562. 1566. Uterque vero Petri Canisii, e societ. Jesu, Catechismus auctoritate modo commemoratos omnes longe superavit; major anno 1554. editus prae se fert titulum: *Summa doctrinae et institutionis christianae, sive Catechismus major.* Minor anno 1566. sub titulo: *Institutiones christianae pietatis seu parvus Catechismus Catholicorum* primum evulgatus esse videtur. Plura de iisdem habes in l. l. p. 47. sqq. ubi p. 74 sq. simul indigitatur, Canisium optasse ac sperasse fore, ut suum Catechismum Synodus Tridentina veluti catholicum approbaret. — 7) Ex praefat. Catech. Rom. T. I. p. 104. qu. 7. — 8) Catech. addit: *nostri temporis.* — 9). „Est autem hic Catechismus (animadvertit Christ. Eberh. Weismannus in Introduct. in Memorab. eccl. Historiae sacrae N. T. Tom. I. p. 1383.) in gratiam potius docentium scriptus, quam discentium et vicem praestat Institutionum Theologicarum, quae lectoribus eo magis gratae esse debent, quoniam non stylo scholastico, sed plano et facili, exaratae sunt." — 10) Conc. Trid. sess. XXIV. de reform. c. 7.

„*strenda, prius illorum vim et usum pro suscipientium captu explicent, sed etiam idem a singulis Parochis pie prudenterque etiam lingua vernacula, si opus sit, et commode fieri poterit, servari studeant, juxta formam a sancta Synodo in catechesi singulis Sacramentis praescribendam, quam Episcopi in vulgarem linguam fideliter verti atque a Parochis omnibus populo exponi curabunt,*" etc. Ex his patet, cur, et pro quibus sacrosancta Trid. Synodus decreverit edendum esse hoc sanctum opus, et ex citatis supra non obscure innuitur, jam ab initio Concilii Patres hoc ut maxime necessarium praevidisse [11]) statuisseque, vel saltem, quod certum mihi prorsus est, sacram hoc opus componendum sancivere, Sess. XVIII., quae secunda est sub Pio IV., procurante tunc et diligentia non credibili promovente, quidquid moribus reformandis erat proficuum, S. Carolo Borromaeo; nam cum ibi de librorum delectu decretum sit, et ad hoc selecti sint Patres quidam, ut su-

11) Patres Tridentini, perspecto haud dubie magno illo effectu, quem tunc temporis Catechismi Evangelicorum, Lutheri praecipue, jam plures per annos in animis hominum exercuerant, noluerunt Ecclesiae Catholicae deesse Catechesin publica auctoritate ornatam, quae et illorum efficacitatem infringeret et decreta fidei Tridentinae ipsi laicorum menti inde a teneris per parochos instillaret. Accedebat, quod legati Ferdinandi imperatoris et Caroli IX. regis christianissimi pluries monuerant Patres illos de tali Catechismo in gratiam hominum simpliciorum componendo, vid. *Instructions et Missives des Roys tres-Chrestiens et de leurs Ambassadeurs et autres pieces concernant le Concile de Trente* p. 131. 213. 245. 250. edit. an. 1613. Andreae Dudithi *Orationes in Conc. Trid. habitas, et cum appendice scriptorum aliquot de Synodi Trid. potiss. actionibus editae* a Quirino Reutero, p. 137. Georgii Wicelii *Viam regiam cum variis, quibus Concilii Trid. iniquitas ostenditur* p. 307, Caroli Ludov. Hugonis *sacrae antiquitatis monumenta historica* tel. pag. 376. Jac. Augusti Thuani *Historiam Concil. Trid.* p. 17. Sfortiae Pallavicini *Historiam Concil. Trid.* L. XIX. C. XI. §. 4. num. XIII. p. 112. L. XXII. C. V. §. 25. p. 281. Ernesti Salom. Cypriani *Tabularium ecclesiae romanae Seculi XVI.* Part. I. num. VI. p. 29. Part. II. num. CXXIII. p. 255. Jo. Georgii Schelhornii *Amoenitates historiae ecclesiast. et litterar.* Tom. I. p. 558 sq. 591.

„specti quique se perniciosi libri seligerentur et pro„hiberentur a Concilio: indubitatum est simul et de „remedio huic pestiferae doctrinae afferendo, hoc est, „de Catechismo edendo, fuisse sancitum, aliosque quos „inferius nominabimus Patres delectos [12]) esse, qui „tanto operi incumberent, hoc plane constat ex con„tinuatione Sessionis XXV. ubi de Indice librorum „et de ipso Catechismo absolvendo decernitur; ibi „enim sic:

„*Sacrosancta* [13]) *Synodus in secunda Sessione, „sub sanctissimo Domino nostro Pio IV. celebrata, „delectis quibusdam Patribus commisit, ut de variis „censuris, ac libris vel suspectis vel perniciosis, quid „facto opus esset, considerarent; atque ad ipsam san„ctam Synodum referrent; audiens nunc, huic operi „ab eis extremam manum impositam esse, nec tamen „ob librorum varietatem et multitudinem, distincte „et commode possit a sancta Synodo dijudicari; prae„cipit, ut quidquid ab illis praestitum est, sanctis„simo Romano Pontifici exhibeatur, ut ejus judicio „atque auctoritate terminetur et evulgetur, idem„que de Catechismo a Patribus* [14]) *quibus*

---

12) Lagomarsinius l. l. p. XVIII. cautius longe ac circumspectius annotat: „Quibus autem patribus de Catechismo conficiendo mandatum in concilio fuerit, equidem in ejusdem concilii actis reperire non potui. Aliquibus mandatum esse, in praesidum ad Card. Borromaeum litteris, die 29. Jan. 1562. datis, reperio: *Con questa*, inquiunt, *non havemo che dir altro de' fatti nostri a V. S. illustriss. e reverendiss. se non che in una congregatione privata signámmo hieri molti prelati parte all' indice e parte al catechismo, e parte al decreto, che s'haverà da formar, e domani nella congregatione li publicheremo.* At vero die 12. et 14. insequentis mensis ita binis litteris ad eundem Card. Borromaeum iidem concilii praesides scripserunt, ut nihil etiamtum neque de indice neque de catechismo cuiquam mandatum fuisse videatur." Quibus epistolarum locis allatis idem Lagomarsinius pergit: „De Catechismo autem neque tum, neque postea mentio ulla amplius fit in reliquis eorumdem praesidum litteris, quas supra quadringentas, de concilii rebus ad Card. Borromaeum missas, non indiligenter legi." — 13) Concil. Trid. Sess. XXV. contin. Decr. de Indice libr. et Catech. — 14) Conjecturae si locus conceditur, dixerim singulos horum patrum delitescere in Catalogo delectorum ad conficiendum indicem, vid. T. II. p. 104., quum hic inter alios legatur etiam nomen Aegidii Foscara-

„*illud mandatum fuerat, et de Missali et Br*
„*viario fieri mandat.*" Ex his manifeste consta
„primo, cur hanc Catechesis formam Trid. Synod
„edendam praeceperit; secundo, quando id decreveri
„tertio, tantae esse auctoritatis hunc Catechismu
„ut caeteris omnibus debeat anteponi; quarto, m
„nime unquam a Pastorum manibus recedere debere
„ipsis enim est verae Theologiae promptuarium et t
„tius ecclesiasticae disciplinae penus refertissima.

„*II. Quibus Patribus componendi Catechismi cu*
„*fuerit data, et quamdiu circa eum laboratum s*
„Duobus diversis temporibus dici potest, a Patrib
„collaboratum esse Catechismo: priori quidem, du
„adhuc Trid. essent in Concilio, hoc est, per bie
„nium fere integrum: nempe a Sessione XVIII. c
„lebrata d. 26. Febr. 1562. usque ad finem Syno
„quae absoluta est mense Decemb. an. 1563 [15]); p

rii, postea in Catechismo exarando adhibiti. — 15) Secund
relationem Pauli Sarpii (Histor. Conc. Trid. Lib. VIII. ec
Lips. 1699. 4. p. 1377.) Patres jam in ipso Concilio Tride
tino Catechismum quendam composuerunt; enarrat ille enii
„In sequentibus Congregationibus (intra d. 22 - 25 Novemb. 156
actum est de Indice librorum, de Catechismo, Breviario, M
sali, Agendis. Lecta item, quae decreta in Congregationit
particularibus, a Praelatis, ad eas materias examinandas ji
inde a principio (?) Synodi deputatis; et quidem prope erat,
dissidia excitarentur - - - nec minor de Catechismo difficul
fuit, existimantibus nonnullis opus concinnatum non e
Catechesim communiter toti Ecclesiae proponendum, cujus bo
pars hominibus simplicibus constat; aliis in eo majora quaed
desiderantibus - - - cum autem Legati prospicerent hasce m
terias vix unius anni spatio cumulate determinari posse, prop
situm est ab iis, ut id omne Pontifici remitteretur. Dissensi
pauci aliquot Praesules, ac nominatim Episcopus Ilerden
longa oratione demonstrans, si quidquam proprium esset Conci
Catechismum illud esse; qui quidem liber post Symbolum p
mum locum in Ecclesia tenere debeat. Verum effecit finie
propositum, et desiderium Tridento discedendi, ut a plerisq
parum benignis auribus hae voces fuerint acceptae." Num C
techismi hujus, qui opus fuisse videtur singulas singulorum p
trum ad id deputatorum lucubrationes in unum volumen col
gens, vestigia in Actis Concilii originalibus Romae asserva
forte lateant, nescio. Pariter alta caligo offunditur nexui, c
illi Catechesi Tridentinae cum Catechismo Romano interced
Quantum sive materiae sive formae hic serior debeat illi om

„steriori vero, id est, sacrosancto Coetu dimisso, Romae, quo quidam delecti Patres hac de causa fuerunt convocati, et huic operi incubuere toto triennio „et amplius, nempe a discessione Concilii, ad an. „1566, quo S. memoriae Pio V. totum opus absolutum oblatum est approbandum: unde fit, ut per „integrum quinquennium, tum in componendo tum in „expoliendo hoc Catechismo, collaboraverint selecti „Patres a Concilio, inter caeteros piissimi atque doctissimi. Quod quidem animo revolvens, omnino „non bene sanum judicarem eum, qui librum hujusmodi non omni existimatione dignum, nec omni „saeculo venerandum arbitraretur: et qui inter disputandum de Theologia, si citaretur hic Catechismus, illum ad classem puerorum contemptim rejicerent, certe sanniones essent et tenebriones. Sed „ad Patres veniamus. Certum est ex ultima Sessione, „toto postremo Concilii biennio, plurimos ex Patrum „Coetu delectos celebres Theologos magnum studium „multamque operam contulisse in hunc Catechismum; „nam ejus materia est divisa in articulos quosdam, „quibus deinde distributis, suum elucubravit [16]) quilibet, elaboravitque, juxta mentem Concilii et Ecclesiae sensum, [17]) *prout Spiritus sanctus dabat „eloqui illis.* Hoc testatur ita factum Christoph. „Sanctotisius [18]), ordinis Eremitarum D. Augustini, „qui asserit, Cardinali Seripando [19]) ejusdem ordinis „hanc particulam Symboli: *Et (in) unam sanctam „Ecclesiam Catholicam*, traditam fuisse explicandam. „Quartum vero Symboli articulum designatum esse „Mich. Medinae [20]), ordinis Fratrum Minorum, pa-

---

bus in partibus, nemo omnino hucusque definire ausus est. Mihi vero definire quaedam ac suspicari licuit ex iis, quae Michael Medina de quarto Symboli articulo exposuit, vid. infra not. 20. — 16) Auctori hujus Apparatus fabula de origine Symboli Apostolici ob oculos versari videtur. — 17) In praefat. ad Theatrum Sanctorum Patrum. — 18) sive Christophorus de Sanctotis; male alii scribunt *Sanctorisius*. Cf. edit. nostrae T. II. p. 271. — 19) Vid. edit. nostrae T. II. p. 245. — 20) Cf. edit. nostrae T. II. p. 267. Asservatur Gottingae in Bibliotheca Regia opusculum rarissimum, cui titulus: *Disputationum de indulgentiis, adversus nostrae tempe-*

„citandis muneribus ecclesiasticis plurimis, exh
„mihi satis est unus S. CAROL. BORROMAEUS, i
„stola sua ad Cardinalem Warmiensem, STANISL
„SIUM[35]), ut credam, eos inter Patres Concilii
„doctissimos: et meam utique confirmat fide
„SEPH. RIPAMONTIUS, dum haec ait[36]): „*Is* (in
„sanctum Carolum) *animo conceperat eximium*
„*chismi Romani opus, de quo opere conficiend*
„*xerant Patres* (Tridentini) *idque decretum int*
„*tera exstabat: etiam ei dirigendae institution*
„*pitibusque disponendis summi Theologorum a*
„*rabant. Sed consilium erat Caroli, ut divinitas e*
„*tudo rerum atque sententiarum pari verborum*
„*tate explicaretur, adhibitisque latinae linguae*
„*mis ea tempestate hominibus, per eos absolvit*
„*quod meliore Romanorum saeculo natum vider*
„*sit*[37])." Ex quibus patet, et in ipsum S. Ca
„non mediocri ex parte hujus sacri operis la

---

conscribendo navata confirmatur. Denique non praetermit
A. M. Gratianum quoque in epistola, quam Lagomarsin
notationibus illis instruxit, scripsisse (p. XVII sq.): „*d*
rant in eo (concilio Trid.) *patres, ut Pontifex max. catec*
ac institutionem quandam ederet, quam maxime par
erudiendo populo sequerentur: ad eam rem quatuor
Pius delegit, theologiae laude praestantes:" et J. Pogia
suis ad Hannibalem Minalem litteris die 25. Decembr.
(Vol. III. p. 448 sq.) memoriae tradidisse: „*Datum est*
tium a Pontifice max. tribus episcopis, *ut ex*
Tridentini concilii commentarios componerent christianae
plinae, ex quibus paratam et promptam habere possent
dotes materiam ac rationem instituendi eos, qui ipsoru
prudentiaeque commissi essent." Quum nimirum Fra
Forerius non fuerit episcopus, patet, Pogianum pariter
Calinium in animo habuisse et tanquam tertium episcopu
rino et Foscarario adnumerasse. — 35) Vid. edit. nos
II. p. 220. 245. Litterae Borromaei d. 27. Dec. 1564. a
Hosium in Poloniam Roma datae continent haec: „*Catec*
habemus jam absolutum, doctissimorumque homin
genio et industria elaboratum: quem nunc perpoliunt, u
manus extrema accesserit, opus concinnius atque per
evulgetur." — 36) Joseph. Ripamontii ex collegi
brosiano *Historiarum ecclesiae Mediolanensis* Pars I-II
diolan. 1617—1628. in 4. Pars. III. de origine et po
D. Caroli libri VIII. locus citatus legitur p. 107. —
Apparatu Catech. vulgo est: *posset.*

„esse refundendam: quod etiam fit planum ex Epi-
„stola ejusdem Sancti ad Lusitaniae Regem, a quo
„petit, ut sibi sit licitum, post dimissum Concilium,
„FRANC. FORERIUM retinere, quod ad Catechismum
„absolvendum esset Ecclesiae maxime necessarius [38]):
„verum, etsi his Patribus totius hujus sacri operis
„gloria deberi videatur, tamen nihilominus S. memo-
„riae Pio V. ut primo motori [39]) totum referri ac-
„ceptum jure meritoque oportet, et si testis opus
„est, habemus GABUTIUM in ejusdem summi Pontificis
„vita [40]), ubi sic ille: „*Sacrum Catechismum ad*
„*Parochos, quo praecipua Catholicae doctrinae dog-*

---

38) Oltrocchius in tertia sua ad Cap. VIII. libri I. *de vita ac rebus gestis S. Caroli Borromaei* adnotatione exhibuit haec: „Forerium diu Romae retentum dimittens (Borromaeus) hisce verbis III. Non. April. 1565. apud regem (Lusitaniae) excusat: „*Nunc vero, cum Franciscus Forerius theologus se isthuc recipiat, non alienum esse duxi institutis tuis ad te literas dare; ex quibus plane perspiceres, quam idem egregie sit in religionis causa studioque versatus. Nam, Tridentino concilio dimisso, statim Romam venit, nec ita longo intervallo a S. D. N. ad alia munera est adhibitus, catholicae fidei rationibus valde accommodata.*" Explicavit autem scribens eadem die ad Cardinalem Lusitaniae Infantem, quod Forerio demandatum munus esset, in haec verba: „*Quapropter magna ex parte, illius* (Forerii) *diligentia et industria Catechismum jam habemus absolutum, praeclarum opus et luculentum; in quo pie sancteque vivendi praecepta et documenta comprehensa fere sunt omnia. Quae res fecit, ut eum tamdiu apud nos haberemus, quoad suum studium et facultatem publicae causae impertiret.*" Eadem repetiit Lagomarsinius l. l. p. XX. Josephus Ripamontius autem in loco nota 36. allegato simul refert, „se inter epistolarum Borromaei volumina reperisse litteras ad Lusitaniae Regem, quibus a rege petierit Carolus, ut veniam dare velit Francisco Ferrerio (Forerio) Dominicano et Achilli Statio, quod dimisso Concilio, legationeque peracta, in quam missi erant, non redierint domum. Eorum operam sibi necessariam fuisse in conscribendo Catechismo, tantisperque detineri dum absolvatur opus: eo perfecto, statim in Lusitaniam esse redituros." Achillem Statium nullus praeterea, quantum scio, hac in re commemoravit. — 39) Quod falsum omnino, vid. supra not. 30. et infra not. 47. — 40) *De vita et rebus gestis Pii V. Pont. Max. libri sex. Auctore* Jo. Antonio Gabutio Novariensi, Presbytero Congregat. Clericor. regularium S. Pauli. Cum privilegio. *Romae*, ex typograph. Aloisii Zannetti. 1605. fol. Lib. I. c. 12. p. 36 sq.

*****

„mata luculenter explicata continentur, per viros „christiana eloquentia et eruditione insignes latine „confici primum [41]) *et ubique gentium evulgari, mox „in Italicum, Gallicum, Germanicum ac Polonicum sermonem converti curavit.*" His ita se habentibus de Catechismo Romano, quid, quaeso vos, „censendum est? cujus meriti? cujus auctoritatis? „Edendum illum decrevit oecumenica Synodus: selectis Patribus quamlibet ejus materiae particulam „tractandam distribuit, ex omnibus tractatibus, jubente summo Pontifice, totum dirigente negotium „sancto Carolo, compingitur [42]), et expolitur [43]) opus

---

41) Gabutius una cum pluribus aliis viris literatis praecipue seductus esse videtur Privilegio Pii V. jam praefixo editioni Manutii primae a. 1566. vid. infra not. 47. — 42) Catechismum Romanum, quod spectat ad materiam et argumentum, jam anno 1564. exeunte a Congregatione illa quatuor virorum (cf. not. 34.), studio Borromaei delectorum, compositum fuisse constat. Foscararius enim, Catechismo pro sua parte confecto, d. 23. Decembr. 1564. migravit ad coelos; Borromaeus d. 27. Dec. 1564. Hosio Cardinali scripsit: „*Catechismum habemus jam absolutum*," (vid. not. 35.), et Forerius mense April. 1565. in Lusitaniam rediit. Ceterum quatuor illi patres in materia Catechismi componenda junctis viribus versati fuisse videntur. Nam vix crediderim solum Mutium Calinium primam et secundam Catechismi partem exarasse (vid. not. 34.), ita ut Foscararius, Marinus et Forerius (cf. not. 38.) tertiam et quartam conscribendam susceperint. — 43) Quod attinet operis expolitionem, recte discernimus eam quae sub Pio IV. facta est, ab altera quae primo pontificatus Pii V. anno Catechismo contigit, vid. not. 45. Hic de priori elimatione annotasse quaedam juvabit. Plures viros operi perpoliendo adhibitos esse traditum est; quum vero alii alios nominaverint, veritas singulorum testium difficilius eruitur. Hiacynthus Amat de Graveson (Opp. T. VII. p. 146. edit. Venet. 1740.) contendit, Paulum Manutium latinitate et stylo ciceroniano Catechismum donavisse; quod Renouardus quoque repetit l. l. T. III. p. 158. Apostolus Zenius in suis ad Justi Fontaninii *Bibliothecam italicae eloquentiae* adnotationibus (T. II. p. 131. ed. Venet. 1753.) Paulo Manutio addit Julium Pogianum et Cornelium Amalteum (quos triumviros laudat etiam Janus Nicius Erythraeus in Pinacotheca illustrium virorum Pinacoth. III. num. V. p. 565 sq.): Lagomarsinius vero illa dijudicans l. l. p. XIX sq. coll. p. XXXV. negat, Paulo Manutio quidquam in Catechismo elimando tribuendum esse, quia testimonium Aldi Manutii filii, ab adnotatore anonymo exemplari Firmano (cf. not. 34.) appositum, nihil de

„a viris in omnium scientiarum genere versatissimis, „quorum spectata virtus, doctrina et pietas erat uni-

---

Paulo patre prodiderit. De Amaltheo autem idem ille observat: „Hoc quoque vereor, ut verum sit. Nam neque Amalthaeorum „quemquam in ejusmodi re, atque opera versatum esse apud „idoneos illius aetatis auctores reperio, et, si quisquam versatus „est, eum, non Cornelium, sed Joannem Baptistam, qui per „id tempus latinis scribendis Borromaei nomine litteris operam „cum Pogiano dabat, aut etiam Attilium, Joannis Baptistae „fratris filium, hominem valde eruditum, fuisse, credibilius est." Interim prima haec Catechismi castigatio latina atque emendatio ita facta esse videtur, ut singuli singulas operis partes sedulo recognoverint atque eloquentiae luminibus illustraverint: in hanc enim sententiam interpretari debes illa, quae Auctor hujus Apparatus supra retulit, loco alieno quidem, partim de Silvio Antoniano jurisconsulto, posthac Cardinale, qui (nat. 1540.) secundum vitam a Josepho Castalione conscriptam (p. 7.), Carolo Borromaeo Cardinali a secretis fuit eique in primis pergratus acceptusque latinarum litterarum magister, vid. not. 25. 26. — partim de Petro Galesino, viro docto et latinis graecisque litteris erudito, quem „*super decalogo scripsisse*," Aldus Manutius etiam dixit. Pro hoc Aldi junioris testimonio, quod Lagomarsinius l. l. p. XXXV. publicavit, „Mutius Calinus *scripsit super articulis fidei et sacramentis*: Julius Pogianus *super oratione dominica*." De Calinio, animadvertit ille, idem paulo ante ab alio anonymo audieramus (vid. not. 34.): nisi quod Firmanus hic, scriptione dumtaxat ac stilo, non etiam compositione ac materia, Calinii in Catechismo provinciam circumscribere videtur; ille alter nihil proprie ac nominatim definierat. De Julio Pogiano vero, (qui natus d. 13. Septembr. 1522. Sunae, quod oppidulum est ad lacum Verbanum, ad Novariensem dioecesin pertinens (vid. Lagomarsin. l. l. p. 1.), propter ingenii vim eximiamque dicendi facultatem inprimis a Carolo Borromaeo epistolis et actis primae synodi Mediolanensis latine perscribendis aliisque frequenter adhibitus est; † Non. Novembr. 1568., quum munus magistri epistolarum apud Pium V. ingressurus esset) luculenta testimonia exstant: Possevinus de eodem dixit (vid. not. 23.): *Ejus etiam stili opus est ultimum caput* (i. e. ultima pars) *Catechismi Romani*; cujus asserti veritatem confirmat Aldi Manutii dictum illud et Caroli a Basilica-Petri, (vid. Lagomarsin. l. l. p. XXXIV.), imo Pogianus ipse, dum scribit d. 25. Dec. 1564. Hannibali Minali haec: „*Datum est negotium - - - commissi essent*, (vid. not. 34.); *ad haec conscribenda sum ego etiam adhibitus; qua in scriptione quatuor ipsos menses posui, ita, ut ab eo munere mihi nihil reliquum fuerit vacui temporis: quare, etsi illa confecta re, premor praeterea onere scribendarum epistolarum octo Cardinalium nomine, quibus pontifex max. Tridentini concilii*

„versae Ecclesiae. An igitur invenire est librum „ullum alium post Scripturam canonicam majoris faciendum, quique saepius evolvi mereatur?

„*III. A quibus Catechismus est approbatus.* Antequam Catechismus prodiret in lucem, etsi tot fuisset tantorumque virorum studio elaboratus, etsi toties, id sollicitante S. Carolo, lectus, relectus et „elimatus: attamen oblatus Pio V. sanctae memoriae, „ut tandem summa sua auctoritate firmaretur: noluit „tamen summus Pontifex sic exire eum a se, quin „adhuc ab aliis Doctoribus prius recenseretur 44), ut „qua par erat maturitate et prudentia editus liber

---

cognitionem dedit, etc. (cf. Edit. nostrae T. II. p. 239 sq.) Verum enim vero quum idem Pogianus (Vol. IV. p. 17. 75.) die 5. April. 1565. Jo. Franc. Commendono Cardinali scripserit: „--- *tum rationis cujusdam ex concilii auctoritate erudiendi christianos homines ad salutarem disciplinam*, (*romanique breviarii*); *ad quod tanquam aedificium me quasi fabrum magna ex parte ipsi operis architecti adhibendum putaverunt*" et die 23. Jul. 1565. ad Quintum Mariam Corradum dederit epistolam inter alia continentem et haec: „*nam ad conscribendos christianae disciplinae commentarios, qui brevi edentur in lucem, sum etiam ipse adhibitus, quasi faber quidam ab ejus operis architectis; in quo necesse habui praeponere auctoritatem principum illius societatis cupiditati*," non possumus non stare a parte Lagomarsinii l. l. p. XXXV sq., qui ex locis hisce argumentatus est, Julium Pogianum non tantum ultimam Catechismi partem latinitate sua exornasse, sed, hac re jam anno 1564. exeunte confecta, denuo deinde adhibitum esse, ut ipse solus reliquorum virorum scriptionem recognosceret ac retractaret et in unam eandemque singularum partium speciem conformaret. Quod ita factum esse, Lagomarsinius declaratum videt uno etiam totius operis sono atque eodem stilo (dictionis discrepantia aliqua in particularum usu forte remansit; quod vero Catechismi praefatio, tertia et quarta pars linguae puritate primam et secundam superare videntur, partim, puto, ex materiae diversitate pendet) et mira cum reliquis ejus scriptis ac plane gemina similitudine: praesertim quum hac ratione explicetur, quo jure A. M. Gratianus et Alexander Trivius in suis ad Gratianum ipsum litteris, Colonia die 29. Dec. 1584. Romam datis, uni Pogiano totius catechismi latine explicandi negotium a Pio IV. datum esse, affirmare potuerint. Reputa denique ejusdem Pogiani nomen redire quoque in ultima congregatione sub Pio V. in gratiam Catechismi Romae facta, Sirleto praesidente, vid. not. 45. — 44) Qua de re Lagomarsinius l. l. p. XXXVI. scripsit haec: „visum est tamen faciendum, ut, antequam liber ad

„catholicus catholice reciperetur: res commissa est „GUILELMO SIRLETO [45]) Cardinali, utpote cujus do-

excudendum Paullo Manutio traderetur, aliqui eum theologi atque eruditi viri, quemadmodum in reliquis edendis libris fieri consuevit, publica auctoritate recognoscerent, diligenter expenderent, et, sicubi opus esset, emendarent ac perpolirent." Cf. Ern. Salom. Cyprianum in Tabulario ecclesiae Romanae Seculi XVI. Part. II. num. CCXIII. p. 414. — 45) Pius V. non ita multo post initum pontificatum, uti perhibet Lagomarsin. l. l. p. XXXVII sq., doctissimorum hominum quemdam coetum instituit, iisque operis cognitionem ultimam, judicium castigationemque permisit; de quo coetu sunt illa ab anonymo Firmani exemplaris adnotatore perscripta: „Fr. Franciscus „Forerius Lusitanus Dominicanus, Leonardus Marinus Januen„sis (?) archiep. Lancianensis, Aegidius Fuscararius Bononien„sis Mutinensis episcopus post concilium, mandante pontifice, „catechismum confecerunt. *Gul. Syrletus Cardinalis utrique „operi adjunctus, adhibitis fratribus Thoma Manrique „sacri palatii magistro, Eustachio Lucatello ord. praed. „procuratore,* (de Sirleto cum Fratribus Thoma Manriquez et „Eustachio Lucatello testatur etiam Ambrosius de Altamura in „Bibliotheca Dominicana ad An. 1576. p. 363. b. ad An. 1573. „p. 356. a. cf. Jac. Quetif et Jac. Echard de scriptor. Ord. „Praedic. T. II. p. 230. a.) *et compluribus doctissimis viris, di„ctum catechismum expolivit. Ita testatur Fr. Felix de Ca„stelfranco in Chronico Generalium ordinis S. Dominici, consti„tutionibus dicti ordinis adjuncto.*" Rursusque infra: „*Congre„gatio ad eundem catechismum componendum* (?), *recognoscen„dum, et perficiendum a Pio V. pontifice delecta, teste Don „Sancte, cardinalis Paleottii secretario, Cardinalis Sirle„tus, praeses congregationis: Mutius Caliuus, archiepi„scopus Jadrensis: Leonardus Marinus, archiepiscopus „Lancianensis: Aegidius Fuscararius, episcopus Muti„nensis*" (quod falsum est, hic enim jam 23. Dec. 1564. catechismo composito mortuus, v. not. 32., eidem recognoscendo a. 1566. sub Pio V. interesse non potuit): „*Julius Pogianus, cardinalis Sirleti secretarius*" (i. e. hac in re, quum Pogianus ad ea scribenda, quae omnes illi communi consilio mutanda in Catechismo sive addenda censuissent, ab illo adhiberetur): „*Curtius Francus, S. Petri canonicus*" (quod tamen sacerdotium demum d. 19 Septembr. 1568. adivit.). De Sirleto, de Marinio deque sacri palatii magistro Lagomarsinius l. l. p. XXXVIII. aliud etiam testimonium attulit ex epistola Joannis Francisci Lombardii ad Hosium d. 1 April. 1566., in qua legitur: „*Paulus Manutius diu aegrotavit; nunc vero e morbo convalescit, et dominationem vestram illustriss. salutat: id ipsum facit illustrissimus Sirletus, sacri senatus ornamentum, qui modo incumbit negotio τοῦ κατηχισμοῦ cum archiepi-*

„ctrinam et pietatem optime noverat, quique nuper „adnitentibus aliis Cardinalibus cum S. Carolo non „paucis, summus Pontifex vix non erat renuntiatus; „is tantus vir, Pii V. jussu quosdam secum adhi„buit Theologos delectos in caeteris, qui hujus libri „non solum dogmata, sed et ipsa verba trutinarent „rimarenturque; quo diligentia singulari peracto (mi„rabilis sane Pastoris vere fidelis sollicitudo) illum „approbavit summus Pontifex: atque Roma prodiens „integer, purus et sincerus quocumque deportaretur, „jussit eum typis mandari Manutianis, expurgari „omnino mendis et ita evulgari [46]). Operae pretium „est ipsa Pontificis verba ponderare; haec autem sunt: „*Motu proprio etc. Pastorali officio cupientes, quam „diligentissime possumus, divina adjuvante gratia, „fungi, et ea quae sacro Tridentino Concilio statuta „et decreta fuerunt, exsequi, curavimus ut a dele„ctis aliquot Theologis in hac alma Urbe compone„retur* [47]) *Catechismus, quo Christi fideles de eis*

---

scopo Lancianensi, et magistro sacri palatii: et spes est, illum cito editum iri typis Aldinis." Falsissime vero Henricus Alby, e societate Jesu, scribens vitam Sirleti putavit eundem esse auctorem Catechismi, cf. Koecher. l. l. p. 84. Renouard. l. l. T. II. p. 58. Victorellus addit. ad Ciaconium T. III. Vit. Pont. sub Pio IV. n. 44. vit. Card. Sirleti f. 975. et T. IV. f. 323. — 46) „Extremam autem Catechismo manum," asserit Lagomarsinius l. l. p. XXXIX sq., „jam ante mensem Julium anni 1566. qui fuit pontificatus Pii V. primus, adhibitam fuisse, particula illa ipsius Pii litterarum, Kalendis quintilibus ejusdem anni ad Jacobum Ukangium, archiepiscopum Gnesnensem datarum, docet: *Catechismus*, inquit, *absolutus fuit*, *et*, *Deo juvante*, *propediem edetur*. Impressum autem aeneis formis mense Septembri jam fuisse, ex altera ejusdem Pii litterarum, die 28. ejus mensis ad Hosium datarum, particula discimus: *Catechismum*, inquit, *jussu nostro nuper impressum*, *ad te mittimus*. Sed die tamen Octobris octavo nondum eum Romae divulgari coepisse, ad eumdem Hosium Lombardius ille ipso die scripsit his verbis: *Catechismi impressio jam absoluta est tam italico, quam latino sermone; sed nondum tradita est bibliopolis, ut venundetur.*" Cf. Laderchii Annal. ad an. 1566. num. 340. 343. E. S. Cyprian. l. l. Part. II. num. CCCXVIII. p. 423. — 47) Ad haec Privilegii verba Lagomarsinius idem ille p. XXXVII. circumspecte animadvertit: „Omnino dicendum est, vocem illam *componeretur* aut minus considerate ab eo, qui illas litteras Pii V. nomine scripsit, fuisse adhibitam, aut non omnem im-

„rebus, quae nosse, profiteri et servare oporte-„ret, Parochorum suorum diligentia edocerentur, „qui liber cum Deo juvante perfectus, in lucem „edendus sit, providendum duximus, ut quam dili-„gentissime et fidelissime imprimatur. Itaque in hac „alma Urbe eum potissime imprimi voluimus dilecti „Filii Pauli Manutii *diligentia, qui alios ecclesia-„sticos libros hic imprimere solet. Quia vero, si „alibi imprimeretur, evenire posset, ut non pari fide „ac diligentia talis argumenti liber imprimeretur, „ob hanc causam*, etc. Dat. Romae apud S. Marcum „septimo Kalend. Octobr. anno primo." Ex his ma-„nifestum est, quanti fecerit hunc librum summus „hic Pontifex, et quanta diligentia typis ille man-„dandus esset: sane tanti Pontificis exemplo, quo-„ties denuo est imprimendus, curare deberent Epi-„scopi, ne tot erratis quot quasi lineis oppleretur.

„Primus igitur Pius quintus non tantum proprio „motu suo hunc Catechismum approbavit, sed insu-„per commendavit eum toties, praecepitque usurpan-„dum, quoties vel de morum emendatione, vel de „reformatione Ordinum agebatur: videatur 48) Bulla „102. edita anno 1570. pro reformatione ordinis Ci-„sterciensis; item 49) Bulla 103. edita eodem anno, „circa reductionem ad meliorem statum Congregatio-„nis Servorum beatae Mariae; item 50) Bulla 106. „eodem quoque anno edita circa Missalis emenda-„tionem.

„Secundus a quo sacrum hoc opus fuit appro-„batum Gregorius est XIII., Pii quinti successor 51),

---

pensam Catechismo operam, sed aliquam eamque extremam, significare, aut non tam Pii V. pontificis proprie, quam universe pontificatus ac sedis apostolicae nomine esse usurpatam: denique quidvis dicendum est potius, quam ut Borromaeum, caeterosque illius temporis aequales, qui Catechismum ante Pii V. pontificatum et *compositum* et *absolutum* (vid. not. 35.) scriptis suis tam multis prodiderunt, esse mentitos suspicemur. — 48) in Bullar. ampliss. collect. Carol. Cocquelines T. IV. P. III. Constitutio CXXXIX. p. 100. §. 7. — 49) ib. Const. CXLII. p. 106. §. 13. — 50) ib. Const. CXLVII. p. 116. §. 1. — 51) Pius V. † d. 1. Maj. 1572. Gregor. XIII. † d. 10. April. 1585. Cum Brevi Gregorii XIII. conferas Breve Clementis XIII. vid. Edit. nostrae T. II. p. 350 sqq. J. Chr. Koecherus l. l. p.

„qui in Brevi quodam anni 1583. declarat, suo jussu „et approbatione denuo editum esse Catechismum, „utilemque adeo librum hunc existimavit hic Ponti-„fex, ut peculiari mandato in linguam Illyricam tra-„duci illum praeceperit, ut patet ex Concilio Aqui-„leiensi [52]) mox citando; atque insuper, ut testatur „Possevinus, Catechismus erat illi veluti regula quae-„dam, qua jus ipsum canonicum reformari posse „putabat: unde Francisco Gratiano de Garzatoribus, „Jurisconsulto et Canonico Vicentino, suasit, ut ju-„ris canonici epitomen ederet, in qua quidquid vel „a summis Pontificibus, vel a Concilio Tridentino, „vel a Catechismo Romano fuerat abrogatum, rese-„caret [53]).

„Tertius, qui nostrum hunc Catechismum proba-„vit, fuit sanctus Car. Borromaeus, qui non tantum „in suis supra citatis Epistolis, sed et maxime in „prima Synodo, quam Mediolani habuit anno Do-„mini 1565., ubi Clericis omnibus, postquam deci-„mum annum attigerint, praecipit ut Catechismum „hunc assidue legant [54]).

---

118 sq. illis Pontificum Max. approbationibus addidit Bullam Urbani VIII., quae clericis variis regularibus praecipit usum Catechismi Rom. in ipsis missionibus, quae vocantur, in edocendis paganis terrarum orientalium Japanorum atque Indorum, vid. Magnum Bullarium Rom. *Luxemb.* 1727. fol. T. IV. Append. §. 6. p. 26. item T. V. Constitut. CLXVII. §. 6. p. 248. Adde Bullam Clementis XI. in Confirmatione Collegii s. Seminarii pro missionibus sanctorum et aliorum locorum, ibid. T. VIII. Constitut. CX. §. 14. p. 235. Denique Benedictus XIII. parochis ceterisque animarum rectoribus Catechismum Romanum adhibendum commendavit in Concilio Lateranensi a. 1725. Tit. I. Cap. 4. Conf. 10. cf. Jo. Georg. Walchii commentationem de Concilio Lateranensi a Benedicto XIII. celebrato Cap. III. §. 15. p. 138 sq. — 52) vid. not. 60. — 53) Anton. Possevinus in *Apparatu sacro.* Colon. Agripp. 1608. fol. T. I. p. 584. s. v. Franciscus Gratianus (quem vocant) de Gartsatoribus: „*quod non minima condendi hujus Compendii causa fuit Gregorius ipse Tertiusdecimus, cui et ipsum dicavit.*" — 54) in Collectione Concil. Harduin. T. X. p. 664 sq. Constitutt. P. II. c. XXII: „*Clerici postquam* decimum quartum *annum attigerint, ut legem Domini, in cujus sorte sunt, dies noctesque meditari possint, habeant sacrorum librorum si non copiam, certe necessarium delectum: omnino vero testamentum vetus et novum:* catechismum Romae edendum,

„Quarto probatus est idem Catechismus in Synodo **Beneventana** anno 1567., ubi omnibus tum „Parochis, cum verbi Dei praedicatoribus injungitur, „ut ad suum munus explendum Catechismum, qui „summi Pontificis jussu editus est, assidue prae manibus habeant, ut omnia secundum sanam et ecclesiasticam doctrinam docere valeant.

„Quinto probatus est in Synodo **Ravennate** a. „1568. ibique titulo de Seminario Cap. 4. librum „hunc, quem Concilii Tridentini Catechismum[55]) „vocat, mirum in modum commendat praecipitque, „ut qui degunt in Seminariis, eum assidue prae manibus habeant.

„Sexto iterum probatus est a S. Carolo in Synodo „**Mediolanensi** a. 1569. ibique praecipitur Parochis, ut frequentius aliquam Catechismi Romani „lectionem inter se convenientes tractent[56]).

„Septimo probatus est in Synodo **Salisburgensi** „in Germania[57]), quae habita est anno 1569., et sic „decrevit Const. 26. „*Debent Parochi in iis, quae „ad ipsorum spectant ministerium, quemadmodum „et Episcopi, cum Sacramenta per ipsos erunt populo administranda, illorum vim et usum pro suscipientium captu in vulgari nostra lingua germanica explicare, juxta ea, quae in Catechismo „Romano sane utilissimo et his temporibus maxime „necessario continentur.*"

„Octavo probatus est et tertio a S. Carolo in Syn-

---

cum primum in lucem prodierit, (cf. ibid. c. I. p. 646.): *sacrum Tridentinum concilium: constitutiones has nostras et dioecesanas proprii episcopi: Kalendarium festorum dierum, quod episcopi in sua dioecesi singulis annis edendum curabunt.*" — 55) Vid. not. 67. — 56) In Coll. Concil. Harduin. T. X. p. 747. Decret. XXX: „*in quibus* (privatis studiorum disceptationibus, bis per hebdomad. instituendis) *vel* **aliquam Catechismi Romani lectionem tractent**, *vel quaestiones aliquas de conscientiae casibus explicent.*" — 57) In Germania Otho Cardinalis et Episcopus Augustanus jam a. 1567. in praefatione editionis Catechismi Rom. Dilingae in 8. evulgatae parochis sibi subditis commendaverat Catechismum Rom., quem deinde, quod in praefat. illa promiserat, in linguam Germanicam translatum et laudibus ornatum edidit Dilingae a. 1568. De auctoritate, quam Catechismus Rom. in

„odo Mediolan. a. 1573., in qua praecipitur, ut „Parochi in Sacramentorum administratione Catechismi „Romani locos et doctrinam adhibeant.

„Nono probatus est in Genuensi Synodo anno „1574. Tit. de fidei elementis a Parocho tradendis.

„Decimo probatus est et quarto a S. Carolo in „Synodo Mediolanensi a. 1576., ubi inter libros, „quos Episcopo visitanti Parochus exhibere debet, „censetur Catechismus Romanus.

„Undecimo probatus est et quinto [58]) ab eodem „S. Carolo in Synodo Mediolanensi a. 1579., „ubi de examinandi ratione praecipit, ut inquiratur „ab ordinandis: „*An Catechismum Romanum ha-„beant, ejusve doctrinam teneant.*"

„Duodecimo probatus est eodem anno a Clero to-„tius Galliae in Conventu Melodunensi, ubi mul-„tis in locis, sed maxime quatuor tit. de Baptismo, „de Eucharistia, de Poenitentia et de Ordine hic „Catechismus, qui ibidem Tridentinus agnoscitur, „ita praecipitur Parochis, ut ipsis ab hoc catholico „conventu Clericis necessarius omnino judicetur, et „caeteris omnibus anteponendus. Sic autem ibi: „*Instituere tenentur Curati suos greges ex praescri-„pto Catechismi Trident., quam pure et simpliciter „fieri poterit;*" et alibi: „*Adhibentes ea in re probe „efficienda* (nempe in exhortandis populis) *Catechismi „Romani locos et doctrinam Concilii Tridentini de „singulis Sacramentis, ob id ab omnibus Curatis „accurate et studiose legendum:*" praeterea „*Cate-„chismi Tridentini in rebus hujusmodi ac piis ope-„ribus exercendis, regulas et praecepta, quam fieri „poterit accurate sequantur Confessarii.*"

„Decimo tertio probatus est in Synodo Rotho-„magensi a. 1581., ubi sic: „*Ut autem quilibet „Parochus officio suo defungi queat, Catechismum „Romanum latine et gallice habeat,*" C. 10.

Germania sibi conciliavit, vid. Holl Statistica §. 240. — 58) Synodos quinque Mediolanenses hic citatas vid. in Collect. Concil. Harduin. T. X. p. 633 sqq. 729 sqq. 757 sqq. 801 sqq. 947 sqq. exstant etiam in Concil. omn. general. et provincialium Collect. regia, Parisiis 1644. fol. T. XXXVI: vid. ibid.

„Decimo quarto in Synodo Burdegalensi a. „1583.[59]), ubi sic: „*Parochi singulis festis diebus ali-„quid ex Catechismo Trident.*, *quem latine et gallice „auctoritate nostra editum penes se habere injungi-„mus, populo proponant*," etc.

„Decimo quinto in Synodo Turonensi a. 1583. „tit. de professione et fidei tuendae cura.

„Decimo sexto in Synodo Rhemensi a. 1583. „tit. de Curatis.

„Decimo septimo in Synodo provinciali Aquensi „in Gallia a. 1585. tit. de Parochis, ubi sic: „*Ut „autem quilibet Parochus suo officio defungi queat, „Catechismum Romanum latine et gallice habeat*," etc.

„Decimo octavo in Synodo provinciali Tolosana „a. 1590., ubi sic: „*Injungimus Parochis, ut con-„tinuo Catechismum Concilii Tridentini prae mani-„bus habeant*," tit. de Sacramentis.

„Decimo nono in Synodo Avenionensi a. 1594. „tit. de officio Parochi: „*Catechismum Romanum se-dulo prae manibus habeant*," etc.

„Vigesimo in Synodo Aquileiensi[60]) a. 1596., „de qua jam supra.

„Omitto Synodos dioecesanas complures[61]), in „quibus Catechismus hic noster approbatur. Omitto „et magni omnino nominis Doctores[62]), qui post li-

---

p. 22. 50. 167. 173. 222. 430. 444. 499. 626. 634. — 59) in Apparatu est: a. 1582. — 60) sub Clemente VIII. P. M. in Collect. Concil. Harduin. Tom. X. p. 1882. num. IV: „ . . . *Catechismum Romanum in Illyricam linguam Gregorii XIII. jussu, quod est ad nos per certos homines allatum, conversum: quem cupimus a clero Illyrico frequenter tractari et legi:* etc. — 61) e. g. Osnaburgensem habitam per Joannem ex Comitibus de Hoya, episcopum Monasteriensem, a. 1571. vid. Harzheim. Conc. germ. VII. p. 698 sq. et Gnesnensem in Polonia a. 1588. — 62) Jo. Christ. Koecherus l. l. multa virorum doctorum effata collegit, quae Catechismum Rom. laudibus cumulate efferunt. Amatus Hiacynthus de Graveson (in Histor. eccles. T. VII. p. 91. apud Christ. Eberhard. Weismannum in Memorabil. histor. sacrae N. T. Part. I. p. 1383.) scripsit: „*eum* (Catech. Rom.) *tanquam genuinum Concilii Tridentini foetum et interpretem recipit universa ecclesia.*" Similes laudes vid. in libris: Anton. Possevinus in Bibliotheca selecta de ratione studiorum T. I. Lib. V. Cap. XV. p. 222. Cap. XL. p. 240. Lib.

„bros canonicos nullum alium, quam hunc Catechis-„mum tutius aut utilius legi posse asserunt. His „ita positis, amice Lector, quis feret frontem eorum, „qui hoc opus sacrum quasi puerile despicientes il-„lud vel attingere dedignantur, id propter tantum, „quia Catechismus inscribitur? O caecas hominum „mentes!

„Sed ut homunciones illos omni rubore suffun-„dam, audiant, quaeso, S. Caroli Borromaei amicis-„simum et sacri Collegii decus AUGUSTINUM VALE-„RIUM, Cardinalem et Episcopum Veronensem, libro „priori ad Acolythos Veronenses:

„*Catechismus abhinc triennium est editus Pii V.* „*Pontificis maximi jussu, quem ad juvandam rem-*„*publicam christianam, et restituendam veterem Ec-*„*clesiae disciplinam, nobis divinitus videmus datum* „*esse. Opus tam praeclarum, si sententiarum gra-*„*vitatem et lumina etiam verborum spectemus, ut* „*nullum praeclarius multis abhinc saeculis editum* „*docti homines judicent. Sunt enim explicata omnia;*

VII. Cap. XII. p. 327. Ejusd. Epist. de necessitate, utilitate ac ratione docendi catechismi cathol. Cap. III. p. 381. a. Joannes Mabillon Tract. de Studiis monasticis Part. II. Cap. VI. p. 364 sq. Cap. IX. p. 466. Cap. XVIII. p. 629. Jacob. Benignus Bossuet in Monito in *Expositionis doctrinae catholicae* editionem Antverpiensem a. 1680. p. 25. 26. 29. Jacobus Bayus in dedicatione *Institutionum religionis christ. Lib. IV. ad Catechismi Rom. methodum* Lovan. 1612. fol. Georg. Ederus Catechismi catholici ex decreto Conc. Trid. et Pii V. jussu editi Partitiones in Epitomen et tabulas digestae, *Brix.* 1569. Colon. 1571. 1582. in Dedicatione. Jacobus de Laderchio in Annal. eccles. ad An. MDLXVI. p. 184. num. 507. Antonius Godeau in Traité des Seminaires p. 152. Andreas Fabricius in Dedicatione editionis suae Catechismi Rom. scripta Othoni, episcopo Cardinali Praenestino et Augustano: item scriptum publicum a. 1570., huic editioni sub nomine et auctoritate Alberti comitis Palatini Rheni, utriusque Bavariae Ducis, praefixum, quod inter alia sistit haec: „*quidquid vel populo in templis, vel juventuti in monasteriis et scholis traditur, doctrinae Catechismi Romani attemperetur, ita ut hic tam docentium quam discentium et regula sit et norma unica.*" Rituale Rom. Tit. *de iis, quae in Sacram. administr. servanda sunt*, p. 3. 4: Tit. *de Sacram. poenitentiae* p. 54. Pastorale Romanum et Agenda S. Coloniensis eccle-

„quae ad instituendas animas pertinent, tanto or„dine, tanta perspicuitate tantaque cum majestate, „ut sancta mater Ecclesia, Spiritu sancto edocta, „non homo quispiam, vocem emittere et omnes docere „videatur. Vos, qui aliquantum aetate processistis, „legite hunc Catechismum septies et plusquam septies; „mirabiles enim fructus ex eo percipietis. Quod si „in historiis scriptum est, Demosthenem, ut eloquen„tiae laudem consequeretur, octies descripsisse Thu„cydidem, eaque ratione omnes illius conciones plenas „argumentis memoriae commendasse: quanto aequius „est vos, qui in disciplina Ecclesiae versantes, omnia „vestra studia referre debetis ad gloriam Dei et ad „salutem vestram et aliorum, egregium librum, di„ctante Spiritu sancto, Patrum, qui in Concilio Tri„dentino aderant, decreto scriptum et Christi Vica„rii auctoritate editum, octies legisse diligenter at„que etiam descripsisse." 65)

---

siae. Colon. 1614. 4. vid. Koecher. l. l. p. 123. — 63) Catechismum Romanum, quod auctoritatem symbolicam attinet, ceteris omnibus ecclesiae catholicae catechismis longe praeferendum esse, liquide constat. Ille ad Decreta Synodi Tridentinae saepenumero respiciens (vid. Indicem rer. praec. s. v. *Tridentina synodus*), eadem partim quasi commentator uberius fusiusque exposuit (singulis tamen modificatis et aliis, de quibus Concilium Trid. nihil decreverat, additis e. g. de limbo patrum, v. P. I. Cap. VI. qu. 3. 5. 6. de Romano Pontifice, visibili ecclesiae Christi capite v. P. I. Cap. X. qu. 10. 11. P. II. Cap. VII. qu. 24.) partim contra adversarios defendere suscepit. Fuit idem in votis Concilii illius, quod eundem aliquatenus praeparavit, et quamvis hujus praeparationis ratio non satis clara sit, scimus tamen, quatuor patres, qui Catechismum Romae composuerunt, ipsi Synodo Trid. interfuisse et procul dubio tanquam viros insigniores doctrinam ibidem discussam intellexisse. Praeterea Catechismus ille dignus habitus est, qui a pluribus Pontificibus Maximis, Synodis provincialibus ac dioecesanis et permultis episcopis vere catholicis publice approbaretur. Quae quum ita sint, derivatam istam Catechismi Rom. dignitatem symbolicam nullatenus infringere possunt contrariae singulorum sententiae et hodie et saeculo decimo sexto exeunte et annis insequentibus in ipsa ecclesia catholica prolatae, quas sententias Auctor hujus Apparatus redarguere supra studebat, vid. not. 28. Postquam nimirum Ludovicus Molina, Jesuita, opus suum ediderat sub titulo: *Liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et*

„hibeant et populo exponant; idem praecipitur in „Synodo Rothomagensi supra citata.

„Quarta ratio utendi hoc libro proponitur in Syn-„odo Burdegal. citata etiam supra, dum praecipitur, „ut singulis diebus festis aliquid ex hoc Catechismo „Parochi populis proponant, de iis rebus, quas nosse „Christianorum omnium interest.

„Quinta ratio praescribitur in Synodo Cremonensi „a. 1603. p. 9. his verbis: „*Divino afflatu Spiritus „sancti, illi Patres, qui in Concilio Trid. praefuere, „mandarunt, ut quamprimum Romanus Catechis-„mus conscriberetur, ex quo veluti ex foecundissi-„mis sanctae matris uberibus Clerici omnes ecclesia-„sticae doctrinae suavissimum lac exsugere valerent. „Ea igitur consuetudo, quae sancte in nostra Semi-„naria introducta est, Clericis omnibus Romanum „Catechismum explicandi, omnino inde a Ludima-„gistris Clericis sub poena suspensionis quotidie, vel „saltem ter in hebdomada servetur.*"

„Sexta ratio praescribitur in ipsa Praefatione Ca-„techismi ab iisdem Patribus, quorum obtemperando „mandatis praxis 65), quae sequitur, est instituta."

Apparatui modo communicato annotationibusque

---

65) i. e. Praxis Catechismi seu Catechismus in singulas anni Dominicas distributus (vid. Catechismi Rom. praefat. qu. 18. coll. Conc. Trid. sess. XXII. de sacrif. Missae c. 8. sess. XXIV. de reform. c. 7.) et Evangeliis accommodatus; quam praxim, etiam Indicis concionatorii nomine venientem, a nostra editione alienam esse duximus, praesertim quum lector ipse secundum Pericopas, quae vocantur, talem Indicem facile sibi colligere possit. Jam legitur in editione Catechismi Rom. Coloniensi a. 1581. 8. Editio Antverpiensis a. 1606. 8. et Colon. 1611. in 12. tradunt de eodem: „*Hic Index primo compositus fuit in Concilio provinciali Guiennae Burdegalis celebrato, in gratiam Pastorum illius provinciae, in quo notabantur Evangelia secundum usum Ecclesiae Gallicanae: nunc vero accommodatus est Missali Romano, transpositis et suppletis Evangeliis quae ibi deerant, et quibusdam additis sic concinnatus, ut nullus sit Articulus Symboli, nullum Sacramentum, nec ullum Decalogi praeceptum, neque ulla Petitio orationis Dominicae, cujus saltem semel in Anno non fiat mentio, opera* G e o r g i i C o l v e n e r i i *Alostensis, S. Theologiae Licentiati et ejusdem in Academia Duacena Professoris.*"

instructo non possumus non annectere expositionem historicam et literariam de diversis Catechismi Romani editionibus, qua expositione partim cognoscas mutationes, quas originalis forma Catechismi annorum decursu subiit, partim nostrae editionis indolem.

Innumerorum 66) fere Catechismi Rom. exemplarium gregem ducit exemplar primarium quod exeunte anno 1566. ex typographia Pauli Manutii Romae prodiit titulo insignitum hoc: *Catechismus* 67), *ex Decreto Concilii Tridentini, ad Parochos, Pii Quinti Pont. Max. jussu editus. Romae, In aedibus Populi Romani, apud Paulum Manutium, M.D.LXVI. Cum privilegio Pii V. Pont. Max.* in fol. 68) et deinde ibidem eodemque anno in forma

---

66) Vid. Anton. Possevinus in Apparat. T. I. p. 342 sq. Martin. Lipenius in Bibliotheca theolog. T. I. p. 254 sq. 263. Jo. Fabricius in Histor. biblioth. Fabric. P. VI. p. 457. 459. Jac. Frid. Reimannus in Catalogo bibliothecae theolog. p. 424. 432. J. Chr. Koecher. l. l. p. 87 sqq. Walch in Biblioth. theol. sel. T. I. p. 498. — 67) Alii deinceps editores aut simplicem hanc compellationem repetierunt, aut scripserunt: Catechismus *Romanus*, Catechismus *Concilii Tridentini*, *Universalis Catechismus Romanus.* Jacobus Lenfant (in *Discours sur les Catechismes*, qui est in l. ejusd. *L'innocence du Catechisme de Heidelberg.* p. 98.) hac de re observat: „Ce Catechisme fut intitulé de fort bonne foi *Catechisme Romain*, car si on l'avoit intitulé *Catechisme Chretien*, ce titre auroit été sans doute sujet à beaucoup de contradiction." Otho vero episc. Augustanus, in praefatione sua praefixa editioni: *Catechismus romanus, ex decreto Concilii Tridentini ad Parochos, Pii quinti Pont. Max. jussu editus, nunc vero primum in Germania, cum Maiorum autoritate et permissu Pauli Manutii recusus. Accessit Praefatio amplissimi Domini Cardinalis et Episcopi Augustani* etc. *Dilingae*, 1567. 8. de titulo Catechismi paulo seriori annotat haec: „Quem librum Catechismum Romanum dici libenter audimus et probamus, non modo quod is Romae sit conscriptus, approbatus ac editus primum; verum etiam quod Romanae, hoc est, germanae puraeque fidei ac sanae doctrinae, cujus laudem Apostolus Paulus Romanis cumprimis detulit, testimonium locupletissimum ac probatissimum adferat." — 68) quae editio in fol. secundum Renouardum (Annales de l'imprimerie des Alde, edit. II.) T. II. p. 57. continet: „359 pages, 2 feuillets au commencement (ubi videlicet Privilegium Pii V.), et à la fin six d'Index." Addit idem: „Lord Spencer a de ce livre un exemplaire en grand papier. Il y a deux éditions des 118 premières pages; ce qu'il

octava[69]) et quarta[70]). Editiones Pauli Manutii Romanae et Aldi junioris Venetae[71]) pluresque aliae seriores vestigiis illarum inhaerentes textum Catechismi Rom. exhibent neque Partibus divisum, neque Capitibus Quaestionibusve distinctum, sed potius serie fere continua, hic illic tantummodo sive rerum pertractatarum inscriptionibus typis capitalibus, quos vocant, expressis, sive aliis intervallis albis minoribus materiam separantibus interrupta, ita ut singulae totius operis particulae minus clare in oculos incurrant. Ab initio textui praefiguntur verba: *Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini ad Parochos, Sanctiss. D. N. Pii Quinti jussu editus.* Ad marginem paginarum conspicis summaria sive argumenta, item locos Scripturae sacrae, qui tamen minus accurate secundum capita solum, non versus, allegantur: dicta vero patrum eccl. et constitutiones Conciliorum fere nunquam indicata sunt; repetuntur potius mera nomina, de quibus in contextu sermo est. Quam libri faciem consimiliter prae se fert versio Italica, quae pariter anno 1566. ejusdem Pii V. auctoritate Romae primum evulgabatur sub titulo: *Catechismo, cioe Istruttione, secondo il decreto del Concilio di Trento, a' Parochi, publicato per comandamento del santiss. S. N. Papa Pio V. et tradotto poi per ordine di S.*

---

est facile de reconnoitre en comparant les exemplaires de l'une et l'autre édition; mais il n'y a aucun choix à faire entre les deux." — 69) legitur in fine tituli hujus editionis in 8: *Cum privilegio Pii V. Pont. Max. et Philippi Hispaniarum Regis per universam Regni Neapolitani ditionem.* Renouardus l. c. „réimpression du précédent: 650 pages, 4 feuillets au commencement, 17 à la fin, et 2 blancs. Après le privilége de Pie V., qu'on voit dans l'in-folio, on en trouve dans cette réimpression deux autres (in quindecim annos) de Philippe II., roi d'Espagne et des Deux Siciles, l'un pour l'état de Naples, et l'autre pour le Milanais. — 70) Editionem in forma quarta commemorat et Lagomarsinius l. l. p. XXXIX. et Renouardus T. II. p. 347., notitia tamen accuratiore non adspersa. — 71) Renouardus T. II. p. 347. enumerat editiones Catechismi Manutianas octo, ac quidem sex *Romanas* Pauli Manutii, duas Aldi, Pauli filii, *Venetas*, hoc ordine: R. 1566. Catechismus, ex Decreto Concilii Trid. in fol. — R. 1566. Idem. in 8. — R. 1566. Idem. in 8. *editio altera.* — R. 1566. Idem. in 4. — R. 1567. Idem. in 8. — R. 1569. Idem. in 8. — V. 1575. Idem. in 8., fig.

Santità in lingua volgare Dal Reverendo Padre frate Alesso Figliucci, *de l'ordine de' Predicatori* 72). *Roma, MDLXVI.* in 8. Pius V. non modo Catechismum Rom. in linguam italicam per Alexium Figliuccium, ordinis Praedicatorum 73), vertendum curavit, sed cogitavit certe etiam de aliis versionibus in sermones vulgares 74). Privilegium vero editionibus

---

en bois. — V. 1582. Idem. in 8., fig. — 72) Renouardus verba: *de l'ordine de' Predicatori* in recensione primae editionis omittit, de qua praeterea T. II. p. 69. annotat, eandem continere: „606 pages, un feuillet blanc, et seize d'Index. Il y a sous la même date deux éditions fort rares, desquelles le choix est indifférent. Elles ne portent point le nom de Paul Manuce, et l'une des deux seulement a l'ancre figurée en petit, dans l'écusson du titre. Toutes deux ont le privilége de Pie V, accordé à P. Manuce pour l'impression de ce Catéchisme, soit en latin, soit en italien." Ceterum idem Renouardus T. II. p. 347 sq. sistit decem italicae hujus versionis editiones Manutianas consimiles, duas Romanas et octo Venetas, hoc ordine: „R. 1566. Catechismo, secondo il Concilio di Trento. in 8. — R. 1567. il detto. in 8. — V. 1567. il detto. in 4. — V. 1568. il detto. in 8. — V. 1569. il detto. in 8. — V. 1571. il detto. in 8. — V. 1573. il detto. in 8. — V. 1575. il detto. in 8. — V. 1576. il detto in 8., fig. en bois. — V. 1582. il detto. in 8., fig." — 73) vid. Ambrosii de Altamura Bibliothec. Dominic. ad a. 1571. p. 349. a. Jacob. Quetif et Jac. Echard scriptores Ordinis Praedicatorum recensit. T. II. p. 264 a. — 74) Cf. supra not. 40. Add. Thomas Maria Minorellus in *Vita S. Pii V. summi Pontificis brevi narratione descripta*, Romae 1712. 8. (Acta Erudit. Lips. ad a. 1713. p. 349 sq.) qui tamen p. 46. de versionibus sub P. V. in universum modo loquitur. Franciscus Sacchinius quidem in *Histor. soc. Jesu* P. III. lib. 2. num. 6. ad a. 1566. memoriae prodidit: „Catechismum ad parochos, ex Concilii Tridentini sententia et commendatione conditum, variis linguis editurus (Pius V.), gallice vertendum, germanice et polonice, Societati dedit." Quod vero ad versionem polonicam attinet, Lagomarsinius l. l. p. XI. Sacchinii ratione habita verissime animadvertit, non Pium V. sed Cardinalem Hosium catechismi polonice vertendi negotium Societati dedisse. Pius V. videlicet jam d. 1 Jul. 1566. literas dederat ad Ukangium, archiep. Gnesnensem, in quibus inter alia leguntur haec: „*Cura erit nobis, ut in sermonem etiam polonicum transferatur, si homines ad eum transferendum idoneos hic reperimus.*" Deinde autem idem Pontifex max. die 28. Sept. 1566. Hosio Cardinali scripsit: „*Catechismum jussu nostro nuper impressum, ad te mittimus, qui ut ab istius nationis hominibus, parochis, et aliis, qui linguas la-*

illis Manutianis a Sede Apostolica concessum ac praefixum[75]) non ita multo post ab ipso Pio V. moderatum est[76]). Dein Paulus Manutius quoque singulis Catechismum Rom. typis exprimendum permisit[77]), dum alii sive aperte privilegium illud negligebant et

---

tinae minus periti sunt, intelligi possit, ejus in sermonem polonicum vertendi negotium a te dari volumus uni pluribusve polonis, quos ipse delegeris." vid. Jacobum de Laderchio in Annalibus ecclesiast. ad An. 1566. num. 507. p. 184., num. 340. p. 127. a., num. 343. p. 128., qui illas Pii V. epistolas, ut ipse ait, ex vaticano tabulario depromsit. — Seriori tempore multas Catechismi Rom. versiones prelo mandatas esse, satis notum est. Exstant plures translationes Germanicae (et antiquae vid. not. 80. et recentiores e. g. per Ignatium Felner. Neue Auflage. Mainz. 1828. II. Tom. in 4. Partt. 8.), Francogallicae (e. g. Catechismus Rom. latine et gallice, Amsteled. 1693. in 12. Tomi II. vid. Jo. Andr. Schmidius, in *Sagittarianae Introduct. in Histor. eccles.* T. II. p. 1446.), etiam versio Bohemica „*Katekism Rimski*" etc. U'Mlezieh. 1775. in 8., Illyrica (vid. supra not. 60.), Arabica typis sac. Congr. de propaganda fide. T. I. 1786. T. II. 1787. in 8 mj. — 75) Partem privilegii priorem (vide supra not. 47.) insequuntur haec: „ob hanc causam, et quia etiam indemnitati, ut aequum est, consultum volumus ipsius Manutii, qui in eo imprimendo magnos sumptus fecit, et multum laboris suscepit: universis et singulis librorum impressoribus et bibliopolis, tam extra quam intra Italiam, sub *excommunicationis latae sententiae* poena: nostris vero et Sanctae Romanae Ecclesiae temporali ditioni immediate mediateve subjectis, etiam sub poena *quingentorum ducatorum auri*, Fisco nostro applicandorum, et amissionis librorum, ipso facto etiam sine declaratione cujusquam Judicis incurrenda, inhibemus et interdicimus, ne quis praedictum Catechismum Latinum, aut in vulgarem sermonem translatum, *intra quinquennium proximum* possit imprimere, vel ab aliis impressum vendere, ac ne post quinquennium quidem absque licentia nostra et Sedis Apostolicae: Mandantes" etc. etc. — 76) qui Pontifex max. in epistola ad Hosium d. 28 Sept. 1566. jam citata scripsit: „*Quod enim prohibuimus, ne cui, praeter Manutium, liceret, eum intra certum tempus, conversum in vulgarem sermonem, imprimere, id eo consilio fecimus, quod veriti fuimus, ne quis eum aut parum fideliter conversurus, aut indiligenter impressurus esset. Tuam vero circumspectionem confidimus, pro suo Catholicae Religionis studio, curaturam, ut in manum hominum Nationis suae diligentissime fidelissimeque conversus impressusque perveniat.*" — 77) quod in titulis aliquarum editionum indicatur; e. g. in Lugdunensi edit. 1567. in 8. (coll. Leodiensi 1568. 8.) per verba: „*Consentiente Paulo Manutio, Populi Romani Typographo.*" Vid. not. 67.

avaritia ducti violabant, sive sub alia Superiorum ac Principum auctoritate novas istius libri editiones parabant [78]). Qua ratione factum est, ut paucis annis praeterlapsis permulta Catechismi exemplaria fere per totum orbem christianum divulgarentur. Interea originalis forma Catechismi Romani externa, quae textum, uti memoravimus, serie refert continua, mox accepit mutationem quandam, divisionem scilicet in Partes et Capita. Talis materiae distinctio primum adhibita esse videtur in versione Catechismi Polonica, idque suadente ipso pontifice maximo. Etenim Pius V. in epistola d. 28. Septembr. 1566. data ad Hosium Cardinalem hac de re perscripsit: „*Illud admonemus, ut librum cures in totidem partes, quot sunt res, quae ejus initio explicandae ponuntur, dividendum, et unamquamque earum partium suis capitibus apte distinguendam, quod in prima ejus editione, quorundam incuria, parum diligenter factum fuisse, moleste tulimus* [79])". Posthac partitionem consimilem in versione Germanica, sub auspiciis Othonis, Episcopi Augustani, a. 1568. edita, factam esse ex titulo ejus cognoscimus [80]). Textus autem latinus

---

78) Cf. titulos editionum infra recensitarum. Ita jam Aldus junior, Pauli Manutii filius, Privilegio Pii V. apposuit in edit. versionis Catechismi italicae, Venet. 1567. in 4., aliud, quod ipsi Venetorum senatus concesserat die 19 Febr. 1566. vid. Renouard. T. II. p. 64 sq. — 79) Per quem vel quosnam Cardinalis Hosius admonitioni pontificiae satisfecerit et quomodo, prorsus ignoramus, quum neque prima versio Polonica ipsa, neque descriptio ejus accuratior ulla ad nos delata sit. J. Chr. Koecherus l. l. p. 99. perhibet quidem, Philippum Alegambe et Nathanaelem Sotvellum in *Bibliotheca scriptorum societ. Jesu* p. 512. a., 856. b. commemorasse Joannem Unchalium (sive Wchalium), qui Catechismum Rom. in linguam Polonorum transtulerit, nulla tamen notitia diligentiori addita. De alia versione Polonica tunc temporis nondum edita sermo est in l. *Acta historico-ecclesiast.* Vol. IV. p. 406. — 80) *Römischer Catechismus, welcher auss Bevelch Bäbstlicher Hayligkeit, Pii des fünften, nach hievor gegebener Ordnung des hailigen jüngst zu Triendt gehaltnen Concilii, an ein gantze Christliche Gemain, und sonderlich an die Pfarrer und Seelsorger gefertiget worden. Vnd an jetzo in hochteutsche Sprach gebracht, vnd zum erstenmal im Druck aussgangen ist. Alles dem einfeltigen Leser zu gut, von newen or-*

praecipue quatuor in argumento varie dividendo mutationes subiit, duas in Germania, unam in Italia, alteram in Francogallia. Duarum Germanicarum distinctio simplicior reducenda est ad Ioannem ex Comitibus de Hoya, cujus mandato Catechismus Rom. anno 1572. in 4. Coloniae in lucem prodiit: accuratiorem vero luculentis quaestionibus ornatam Catechismi faciem studio debemus et industriae Andreae Fabricii, Leodii, Praepositi olim Collegii Canonicorum Ecclesiae Oettingensis, strenui ecclesiae Lutheranae adversarii, qui jam anno 1570. primam suam Catechismi Rom. editionem publici juris fecit. Ex nostra Catechismi Romani editione non tantum cognoscis originalem libri indolem Manutianam, quam repetiit editio jussu Clementis XIII. edita Romae 1761., sed etiam formam ejus Fabricianam quaestionibus distinctam. B. Streitwolfius nimirum neutram Catechismi indolem editioni suae deesse voluit, quum Fabriciana haec, tot editionibus fere vulgaris facta, distinctione apta interrogationibusque dilucidis admodum commendetur, illa vero Manutiana prima sit atque originalis. Excogitavit itaque ille commodam viam, qua facies libri antiqua et recentior liquide dignosceretur. Haec via, in editione continuanda sedulo a nobis retenta, tribus signis criticis munita est, quae editor primus jam explicavit, vide T. I. p. 101. not. 4. et p. 102. not. 7.. Qua ratione lectores statim perspiciunt, quomodo Fabricius isto primarium Cate-

---

dentlich vnd vnterschiedlich in vier thail, vnd derselben sonderbare Capitel, mit kurtzen lautern vorhergehenden Summarien aussgethailet vnd verfasset. Getruckt zu Dilingen 1568. 4. quae versio typis ibidem repetita est a. 1576. 8., omissa tamen Othonis praefatione; medio titulo hic inseruntur verba: *Und anjetzo mit newen Concordantzen wiederumb im Truck aussgangen ist*, vid. supra not. 57. et 67. Koecherus l. l. p. 101. conjecit, Paulum Offeum (sive Offaeum), qui illo tempore vixerit, forsan istius versionis auctorem esse; Petrus videlicet Ribadeneira (in *illustrium scriptor. religionis societat. Jesu Catalog.* p. 151.) et Aubertus Miraeus (*de Scriptoribus Saeculi XVI. et XVII.* Cap. CLXII. p. 265.) memoriae prodiderunt, Offaeum illum in linguam germanicam Catechismum Rom. transtulisse et tacito nomine suo versionem prelo mandasse. —

chismi textum quaestionibus intersertis dissecuerit et hic illic multas imprimis particulas interrogationum gratia delendo immutaverit. Porro ad marginem editionis nostrae eae quoque distinctiones indicantur, quas Catechismus in Italia accepit et Francogallia, idque ita, ut signa numerorum Romana designent sectiones in editionibus Gallicis haud raro (e. g. in edit. Parisiensi a. 1650. Lugdunensi a. 1659. 1829.) usurpatas; signa numerorum Arabica vero denotent divisionem editionum plurium Italiae recentiorum (e. g. Bassan. 1733. Venet. 1740.) Partitionem tamen in editione Coloniensi illa a. 1572. in 4. obviam, quam in alias editiones dein transiisse nescimus, in Prolegomenis hisce paulo accuratius infra describendam reservavimus, vid. not. 88.

Haec monuisse sufficiat de quadruplici ratione, in textu Catechismi Rom. distinguendo adhibita. Ab externa hac libri indole nos convertamus ad internam: utraque enim re historia textus comprehenditur et absolvitur. B. Streitwolfius hic etiam permagnum laborem suscepit et cauta cum circumspicientia versatus est. Primum in eligenda ea Catechismi Rom. editione, quae in ecclesia catholica sit authentica et maxime correcta. Editio omnium praestantissima, quam ille optimo jure suam omnino fecit pressoque pede [81]) secutus est, hunc prae se fert titulum:

Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini ad Parochos, Pii V. Pont. Max. primum, nunc Sanctiss. D. N. Clementis XIII. jussu editus. (*). *Romae. Ex officina Joan. Bapt. Bernabò, et Josephi Lazzarini. MDCCLXI. Typis Camerae Apostolicae.* [82]) in forma octava quidem, sed maxima, ut, signa typographica si neglexeris, ad quartam plene accedere tibi videatur: editio typorum majorum perspicuitate

81) adhibitò tamen judicio critico. Semper vero in notis textui substratis indicatur, quibus in locis nostra editio a Clementina declinandum esse censuerit. Idem valet de interpungendi ratione: ubi verba Sacrae Scripturae introducuntur pro Semicolo, quod in Clem. vulgo est, aptius Colon posuimus. — 82) Locum asterisco notatum decorat insigne Clementis XIII. heraldicum, quod vocant, aeri incisum et Tiara Pontificis Max. superne

et chartae simul nitore insignis, in Germania vero rarior. Titulum antecedit plagula cum verbis: *Catechismus ad Parochos.* Post titulum legitur Breve Clementis XIII., octo paginas numeris non insignitas occupans, quod in Operis nostri T. II. p. 350 sqq. typis exscribendum curavimus, in quo praeter alia habes haec: „Atque parabilior ut fieret liber, et „maculis, quas operarum vitio contraxerat, „emendatior, illum ad ejus exemplum, quem S. Pius „V. Praedecessor noster ex Tridentinae Synodi de„creto vulgavit, iterum omni adhibita diligen„tia excudendum in Alma Urbe curavimus." Breve insequitur Catechismus ipse, qui paginas 503. signis numerorum Arabicis notatas explet. Externa textus forma, neque Partibus neque Capitibus distincta, concordat cum ea, quam in editione Pauli Manutii originali supra cognovimus. Post paginam 503. in altera plagulae hujus parte legimus:

Pio Lectori.

„Cum S. Pius V. Epistola *) die III. Novembris „MDLXXI. data ad Joannem Episcopum Monaste„riensem facultatem illi dederit imprimendi Catechis„mum Romanum, vetueritque quidquam addi vel de„trahi, ut nova, quam Episcopus ille meditabatur, „editio cum Romana Paulli Manutii congrueret; id„circo haec novissima, quae nunc exhibetur, ad Ma„nutianum exacta fuit exemplum, sublatis tamen iis „mendis, quae in illam Romanam operarum indili„gentia irrepserant; Eamdem propterea, Pie Lector, „in hac editione lacunam reperies pag. 86. versu 5. „a fi. quae in Romana in fol. pag. 62. versu 22. „occurrit, ubi desunt verba S. Ambrosii **). Quam „lacunam (?) ex eodem Ambr. sic posset expleri: *Quia* „*solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur.* „*Si quis objiciat* etc."

Monitum hocce excipiunt Errata ita corrigenda: corriguntur modo quinque menda typothetica; pauca alia nosmet ipsi, textum editionis Cle-

---

...ornatum. — *) *Eam vulgavit idem Episc. Monas. in edit. Coloniensi Catech. Romani ann.* 1572. 4. est ad marginem, vid. infra not. 90. — **) *S. Ambros. Comment. in Lucae cap. ult.* ibidem, vid. Edit. nostrae T. I. p. 201. not. 14. et b. —

mentinae secuti, emendavimus. Ultimo loco exhibetur Index Catechismi [83]), qui paginas facit viginti duas, nullis numeris indicatas; ad calcem ejus cernitur vox *Finis*. In plagula Indici huic tandem adjecta repetitur: *Excudebant Joan. Bapt. Bernabò et Joseph Lazarini typographi Camerae Apostol. Romae ann. M.DCC.LXI. Prid. Id. Jun.*

Interea b. Streitwolfius non acquievit in cognoscendo et recognoscendo textu editionis hujus Clementinae: magna potius constantia ex tredecim editionibus Catechismi Romani praecipuam lectionis varietatem sedulo collegit. Praecipuam dico: quodsi enim omnem omnino verborum et interpunctionis discrepantiam, ipsa mendorum typotheticorum multitudine haud exclusa, annotandam ille suscepisset, vastam molem coacervasset atque inutilem. Ut vero collectionem lectionum variarum diligentem, quam fere totam b. Streitwolfio debemus (nam in edenda ultima quoque Catechismi parte collectionem quandam manu ejusdem scriptam adhibere mihi licuit), accuratius intelligas atque in usum tuum convertere commode possis, primum depromsisse juvabit conspectum tredecim illarum editionum, praefixis siglis, quibus eaedem in Opere nostro denotantur:

I. *Ald.* 1. . . Romae, apud Paulum Manutium. 1566. in fol.
II. *Ald.* 2. . . Romae, apud Paulum Manutium. 1566. in 8.
III. *Lugd.* 1. . . . . Lugduni. 1567. in 8.
IV. *Col.* 1. . . . . Coloniae. 1567. in 8.
V. *Leod.* . . . . Leodii. 1568. in 8.
VI. *Lov.* . . . . Lovanii. 1570. in 8.
VII. *Col.* 2. . . . . Coloniae. 1572. in 4.
VIII. *Antv.* . . . . Antverpiae. 1574. in 8. Editio Fabriciana.
IX. *Col.* 3. . . . . Coloniae. 1611. in 12. Editio Fabriciana.
X. *Ven.* . . . . Venetiis. 1740. in 8.
XI. *Aug.* . . August. Vindelic. 1762. in 8. Editio Fabriciana.
XII. *Mog.* . . . . Moguntiae. 1820. in 8. Editio Fabriciana.
XIII. *Lugd.* 2. . . . . Lugduni. 1829. in 12.

Jam eodem ordine singuli harum editionum tituli exhibeantur una cum notitia literaria huc pertinente:

I. et II. Aldinam utramque b. Streitwolfius per amicum, quantum scio, Parisiis magna tantum ex parte

83) vid. infra de Indicibus edit. nostrae not. 5.

conferendam curavit. Quum editio Clementina fere semper eundem textum Manutianum referat eumque correctiorem, non est, quod hac de re doleamus. De editionibus his ipsis jam supra dictum est, vid. not. 68. et 69.

III. *Catechismus, ex Decreto Concilii Tridentini, ad Parochos, Pii V. Pont. Max. jussu editus.* (*). *Lugduni, apud Guliel. Rovillium, Consentiente Paulo Manutio, Populi Romani Typographo. M.D.LXVII. Cum privilegio Pii V. Pont. Max.* 84) in forma octava. Pag. 3-5. privilegium Pii V. et pag. 6-8. Philippi regis datum Neapoli, die ultimo mens. Maii, 1566. (vid. not. 68. et 69.). Pag. 9-546. Catechismus ipse sub forma Manutiana supra depicta. Index Catechismi (rerum scilicet) ad calcem occupat 29 paginas numeris non insignitas, ultima pagina alba est.

IV. *Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini, ad Parochos, Pii V. Pont. Max. jussu editus. In hac editione, praeter mendas plurimas correctas, adjecta etiam sunt passim in margine cum scripturarum, tum patrum loca, in exemplaribus reliquis, praesertim Romanis, omissa.* (*). *Coloniae. Excudebat Henricus Aquensis. M.D.LXVII.* 85) in forma octava. Catechismi facies in universum eadem, quae in editione antecedente; omissis tamen privilegiis illis, statim inde a pag. 3-670. textus libri exhibetur. Index Catechismi unam et viginti plagulas explet, numeris non notatas, quarum ultima pagina alba est: post vocem *Finis* legitur: *Errata quaedam levia et perpauca, quae in aliquot duntaxat exemplaria irrepserunt.* (enumerantur sex, quae in nostro exemplari aderant.) *Reliqua lector candidus facile supplebit.* Praeterea in nostro exemplari numeri paginarum plures corrigendi erant (e. g. pro 65-96. falso expressum est: 63. 64. 62. 66-82. 53. 84-94.). Loci Patrum citantur quidem, sed ratione satis im-

84) Asterisci loco conspicitur imago symbolice composita aquila stante in globo et duobus serpentibus cum verbis: *In virtute, Et Fortuna.* — 85) Loco asterisci est imago ligno incisa repraesentans puerum nudum, angeli instar, capillis solutis grypho inequitantem, cum verbis: *Spes mea in Deo est.*

perfecta. Item S. Scripturae Capita tantum, non versus allegantur.

V. *Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini, ad Parochos, Pii V. Pont. Max. jussu editus. In hac editione, praeter mendas plurimas correctas, adjecta etiam sunt passim in margine cum scripturarum, tum patrum loca, in exemplaribus reliquis, praesertim Romanis, omissa.* (*) *Leodii. Impensis Heurici Houij. 1568. Iussu et auctoritate R. P. Episcopi Leodien.*[86] in forma octava. Editio antecedenti simillima. Inde a Pag. 3-633. textus Catechismi. Index idem continetur 39. paginis numeris non insignitis. Ad calcem editionis repetitur: *Leodii, ex Typographia Gualteri Morbenij: jussu et authoritate Principis Leodien., consentiente populo Romano. 1568.*

VI. *Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini, ad Parochos, Pii V. Pont. Max. jussu editus. In hac tertia editione praeter alia, adjecta etiam sunt passim in margine cum Scripturarum, tum Patrum loca, in exemplaribus reliquis omissa.* (*) *Lovanii.*[87] *Apud Joannem Bogardum, Sub Bibliis Aureis. An. 1570.* in forma octava. Pagina tituli altera exhibet Privilegium tenoris hujus:

Concessum est per patentes Reg. Ma. literas, ne quis praeter Joannem Bogardum bibliopolam Lovaniensem ac typographum juratum imprimat intra quatuor hos sequentes annos Catechismum ex decreto Concilii Tridentini, etc. Et simul quoque interdictum est aliis omnibus, quicumque demum illi sint, ne eum imprimant, aut alibi impressum, in ditiones Regiae Ma. distrahendum importare tentent, sub gravibus poenis, quas literae exprimunt, datae Bruxellis, die 7. Februarii. Anno 1567.

Subsignatae de Langhe.

Idem quoque patentibus literis pro sex annorum spacio cautum est, et concessum in concilio Brabantiae, die 23. Januarii ejusdem anni, et signatum. *de Witte.*

Indoles hujus editionis antecedenti est simillima. Inde a Pag. 3-578. legitur textus Catechismi, quem excipit *Index Catechismi* paginas 41. occupans et *Index Scripturarum veteris et novi Testamenti in hoc*

---

86) Locum asterisci ornat imago symbolica cum verbis: *Victrix Fortunae Patientia.* — 87) Imago symbolica cum verbis: *Cor rectum inquirit scientiam*, eundem asterisci locum decorat. —

Catechismo explicatarum, qui explet quinque paginas, neque hic neque illic numeris denotatas. In plagula post vocem *Finis* adjecta habes: *Errata sic corrigito* (corriguntur octoginta fere menda) et verba haec:

Non tantum propter auctoritatem sacrosancti Concilii Tridentini et sedis Apostolicae a quibus profectus est, sed etiam propter insignem facundiam et eruditionem omnino videtur mihi hic catechismus debere typis excudi. *Michaël. de Baij.*

VII. *Catechismus ex Decreto Concilii Tridentini, ad Parochos, ante quidem Pii V. Pont. Max. jussu conscriptus, nunc autem in IIII. libros, certaque capita distributus*[88]*, et summariis Capitum, pluribusque ad marginem Scripturarum ac Patrum testimoniis illustratus, nihil interim prorsus in textu addito, imminuto aut mutato: mandato et authoritate Reverendiss. in Christo Patris, S. R. I. Principis et Domini, Dn.* Joannis ex Comitibus de Hoya, *Episcopi Monasteriensis, necnon Osnaburgensis et Paderbornensis Ecclesiarum Administratoris perpetui etc. editus.*[89] *Coloniae apud Gervinum Calenium et Haeredes Quentelios, anno Christi nati M.D.LXXII. Cum gratia et privileg. Pii V. Pont. Max. et Rom. Imperat. in decennium.* in forma quarta. Altera tituli pagina offert imaginem Joannis illius ligno incisam, cui subjiciuntur verba D. Augustini contra Epistolam Manichaei, cap. 4. „Multa sunt, quae me „in ecclesiae gremio justissime tenent. Tenet consen„sio populorum - - - - - nullus haereticorum vel ba„silicam suam, vel domum audeat ostendere." Insequitur *Privilegium* Pii V. Paulo Manutio concessum,

---

88) hac ratione: Prooemium. Lib. I. De symbol. Ap. in tres partes distributus, juxta personarum Trinitatem. Praefatio. P. I. cap. 1-5. P. II. cap. 1-9. P. III. cap. 1-6. — Lib. II. De Sacramentis et primum quidem de iis in genere. cap. 1-6. De baptis. cap. 1-14. De confirmat. cap. 1-5. De eucharist. cap. 1—13. De poenitent. cap. 1-13. De extrem. unct. cap. 1-3. De ordin. cap. 1-6. De matrim. cap. 1-7. — Lib. III. De Dei praecept. Praefatio. Dein de singulis praeceptis: cap. 1-5. cap. 1-5. cap. 1-4. cap. 1-4. cap. 1-4. cap. 1-3. cap. 1-4. cap. 1-4. de nono et decimo cap. 1-4.— Lib. IIII. De Oratione. De oratione in genere cap. 1-9. De orat. dom. cap. 1-23. — 89) hoc loco conspicitur

et *Epistola* ejusdem Pontificis Max. ad Joannem istum data[90]). Quam epistolam excipit *Catechismus* ipse p. 1-508. *Index in praecedentem Synodi Tridentinae Catechismum* explet decem plagulas numeris non insignitas, quarum pagina postrema decoratur imagine equi in montis cacumine recubantis et sole collustrati, verbis: *sicut fortis equus*, subjectis. Ultimo loco leguntur *Errata textus*, et *Errata annotationum marginalium*.

VIII. *Catechismus Romanus, ex Decreto Concilii Tridentini, et Pii V. Pontificis Maximi jussu primum editus: Nunc vero luculentis quaestionibus, quae mox rei propositae materiam oculis subjiciant, distinctus, brevibusque annotatiunculis elucidatus, studio et industria* Andreae Fabricii Leodii,

---

insigne Joannis ex Comitibus de Hoya. — 90) Epistola sive Breve hoc est: „*Pius Papa V. Venerabili Fratri Joanni, Episcopo* „*Monasteriensi, ac Osnaburgensis et Paderbornensis Ecclesia-* „*rum Administratori.* Venerabilis Frater, salutem et Apostoli„cam benedictionem. Exponi nobis nuper fecisti, quod pro tibi „injuncto munere pastorali, hoc tempore maxime cuperes quam„plurima Catechismi Romani ex decreto Sacri Concilii Triden„tini editi exemplaria in tuis civitatibus et Dioecesibus, ac ea„rum oppidis, villis, pagis, ac monasteriis haberi et divulgari, „ae in unaquaque Cathedrali, collegiata, Claustrali, Parochialique „Ecclesia unum exemplar appendi, quo populus ex eo erudiri, „et ab omnibus legi et palam inspici possit. Verum quia tot „exemplaria in istis partibus vix haberi possunt, ut pio huic tuo „desiderio satisfieri valeat, Nobis humiliter supplicari fecisti, ut „in praemissis opportune providere de benignitate Apostolica di„gnaremur. Nos igitur Pastoralem hanc Fraternitatis tuae circa „gregem tibi commissum curam et solicitudinem plurimum in „Domino commendantes, hujusmodi supplicationibus inclinati, tibi „et impressori tuo Catechismum praedictum tam Latinum, quam „in vulgarem Germanicum sermonem per aliquem virum doctum „et in Catholica religione probatum, fideliter translatum, pro „usu tuarum civitatum, dioecesum et locorum praedictorum, juxta „tamen exemplum Romanum nihil prorsus addito, vel imminuto, „aut mutato, imprimendi seu imprimi faciendi, authoritate Apo„stolica tenore praesentium licentiam et facultatem concedimus. „Non obstantibus Constitutionibus Apostolicis prohibitionibusque „Nostris super hoc emanatis, caeterisque contrariis quibuscunque. „Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die „III. Novembris. M.D.LXXI. Pontificatus nostri anno VI."

Cae. Glorierius.

Illustrissimorum Principum, Alberti et Ernesti, ejus filii, Comitum Palatinorum Rheni, ac utriusque Bavariae Ducum Consiliarii. [91]). *Antverpiae. Ex officina Christophori Plantini, Typographi Regii. M.D.LXXIIII.* [92]) in forma octava. Titulum insequuntur duae praefationes, quae in permultis editionibus [93]) Fabricianis repetitae sunt [94]). Pag. 1-470.

---

91) hic conspicitur imago cum verbis: *Constantia et Labore.* — 92) Antiquiorem editionem Fabricianam nobis parare non potuimus. Primam Fabricii editionem jam anno 1570. in lucem prodiisse idque Lovanii satis certo colligere licet partim ex praefatione Alberti, Ducis utriusque Bavariae (vid. not. 94), data Monachii ipso die S. Simperti Episcopi Magni Augustensis Ecclesiae luminis, Anno nati Salvatoris 1570., partim ex verbis ad calcem Catechismi subjectis: „*Video hic per omnia servari textum Catechismi Tridentini, et quaestiones ac marginales annotationes deprehendi lectoribus utilissimas fore. Actum Lovanii*, 26. *Augusti. Anno* 1570. Thomas Gozeus à Bellomonte, sacrae Theologiae Professor:" denique ex *Summa Privilegii* Indici Quaestionum superaddita hoc tenore: „*Cautum est Regio privilegio, ne quis alius praeter Christophorum Plantinum, librum hunc, cui titulus est*, Catechismus Romanus, ex Decreto Concilii Tridentini, etc. studio et industria Andreae Fabricii elucidatus, *imprimat, aut alibi impressum in suas ditiones importet, venalemve habeat. Qui secus faxit, poena fisco Regio exsolvenda multabitur: ut latius in Regio diplomate expressum est, dato Antverpiae*, 23. *Octobr. Anno Domini* 1571. *Signat. I. de Langhe.*" 93) e. g. Antverp. 1591. 1619. 8. Colon. Agripp. 1663. 1670. 8. — 94) Prima, quatuor paginas occupans, inscribitur ita: Albertus, Dei gratia, Comes Palatinus Rheni, utriusque Bavariae Dux, etc. et incipit: „*Nemo adeo est Catholicorum in Germania, qui non perspectissimum habeat, quantum mali ecclesiae datum sit per quinquaginta fere proximos annos haereticorum librorum lectione.* Dein summis laudibus efferuntur placita Concilii Trid. et Catechismus Rom., certum salutis praesidium. Denique Fabricii studium probatur et commendatur: „*si continuata illa Catechismi series plerisque fuit aut difficilior aut molestior, eum nunc, jussu nostro, ita partitum accipiant, ut et suae intelligentiae et aliorum saluti proclivius servire faciant, etc.*" — Secunda longior, sedecim paginas explens, hanc prae se fert inscriptionem: Reverendissimo in Christo Patri, Illustrissimoque Principi, Othoni, Episcopo Cardinali Praenestino, et Augustano: caeterisque per utramque Germaniam a Deo patre et Domino Jesu Christo, misericordiam consecutis praesulibus, Dominis suis clementissimis, *Andreas Fabricius Leo-*

Catechismus ipse. Loco Indicis rerum, in prioribus editionibus obvii, hic exhibetur Index quaestionum, quibus Fabricius editionem suam ornavit et usum Catechismi faciliorem reddere studuit. Nos easdem nostrae editioni ex hac inseruimus, adspersa tamen hic illic lectionis varietate in reliquis editionibus Fabricianam secutis conspicua.

IX. *Catechismus Romanus*, etc. (veluti in edit. Fabric. antecedente). *Accessit postrema hac editione Index utilissimus, quo Evangelia per annum ad Catechismi hujus capita referuntur et explicantur.* 95) *Coloniae, Apud Petrum à Brachel. Anno M.D.C.XI.* in forma duodecima. Catechismi textum, qui p. 1-791. occupat, praecedit gemina illa praefatio et insequitur idem Index quaestionum. Cf. not. 65.

X. *Catechismus ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini ad Parochos, Pii V. Pont. Max. jussu editus.* (Imago ligno incisa). *Venetiis, MDCCXL. Apud Franciscum Pitteri. Superiorum permissu, ac privilegio.* in forma octava. Titulum excipit praefatiuncula *Clerico Lectori* inscripta, qua Patres Concilii Trid. laudantur et assidua Catechismi lectio commendatur. Dein sistit haec editio in fronte libri:

---

dius S. Orditur: „*Dei immortalis oraculo*, etc. Praeter multa alia, quae de auctoritate dignitateque Catechismi Rom. et Ecclesiae Romanae in universum hic depromuntur, Fabricius simul indicat, quinam viri ipsum cohortati sint ad editionem hanc conficiendam: primum scilicet Simon Eckius, Alberti Ducis Cancellarius, Theologi Joannis Eckii frater; deinde Ernestus Dux, Episcopatus Frisingensis administrator, ejusque pater Albertus. De ipsa vero editionis ratione scribit haec: „*His et aliis gravissimis causis permotus, operae pretium duxi, relicto Catechismo ordinis et rerum sua majestate, eum dumtaxat luculentis quaestionibus distinguere*, (non Commentariis prolixioribus explicare), *ex quibus rudiores quid per singula capita totoque contextu investigare ipsos oporteat, confestim intelligant; et, qui doctiores sunt, alterius labore suos allevient, rebusque aliis ad curas ecclesiasticas necessariis impendere possint. Eo etiam magis hanc ingredi viam placuit, quod intelligerem κατήχησιν esse eruditionem vocalem, Apostolicamque catechizandi rationem, cujus speciem in mysteriis baptismi etiamnum retinet ecclesia, interrogationibus et responsionibus constitisse.*" — 96) Imago cum verbis: *Nomen Domini laudabile.*

Argumentorum principalium Indicem; praeterea: *Indicem Capitum et Sectionum totius Operis*; et *Indicem Evangeliorum Dominicalium*. Quos tres Indices insequitur Catechismus ipse p. 1-557. Pag. 558. 560. legitur Bulla Pii IV. *Injunctum nobis*, super forma juramenti professionis fidei. Denique p. 561-594. *Index* (rerum scilicet) *in Catechismum melior et omni cura emendatus*. Dividitur Catechismus in totidem Partes et Capita, quot habet editio Fabriciana; sectiones capitum vero, ad marginem editionis nostrae numeris arabicis insignitae, pluries ab illa declinant. Quum Veneta haec editio textum Catechismi referat integrum, interrogationum causa non mutatum, quaestiones Fabricianae in eadem vulgo resolvuntur in argumenta simillima quidem, sed talia quae textus mutationem non efflagitant. Cuivis duodecim symboli Ap. articulorum praefigitur imago Apostoli ligno incisa: item in secunda Catechismi parte singula sacramenta depinguntur.

XI. *Universalis Catechismus Romanus ad Parochos ex Decreto Concilii Tridentini, et Pii V. Pontificis Maximi jussu editus, et promulgatus. Sincerus et integer, luculentisque in hac editione Quaestionibus, quae rei propositae materiam oculis subjiciant, distinctus brevibusque Annotationibus elucidatus studio et industria* Andreae Fabritii Leodii, *Illustriss. - - - Consiliarii. Accessit Apparatus ad Catechismum, in quo Ratio, Auctores, Auctoritas, Approbatores et Usus declarantur. Cum triplici Indice, uno Capitum et Quaestionum, altero materiarum, quo Evangelia per annum ad Catechismi hujus capita referuntur et explicantur; tertio rerum notabilium hactenus inedito. Editio novissima. Una cum Brevi Sanctiss. D. N. Clementis XIII. Superiorum permissu. Augustae Vindelicorum. Sumptibus Matthaei Rieger, MDCCLXII.* in forma octava. Catechismus ipse continetur p. 1-762. Indoles hujus editionis ex titulo amplissimo et iis, quae supra annotavimus, perspicua est.

XII. *Catechismus Romanus ad Parochos, ex Decreto Concilii Tridentini, et Pii V. Pontificis Maximi jussu editus et promulgatus. Accessit Breve*

SS. D. N. Clementis XIII. Cum duplici indice, uno capitum et quaestionum, altero materiarum, quo Evangelia per annum ad Catechismi hujus capita referuntur et explicantur. Prostat Moguntiae. Apud Sim. Müller, bibliopolam.[96]) in forma octava. Facies Catechismi est Fabriciana. Editio haec pendere videtur ex antecedenti: etenim praeter alia similia exhibet utraque post Quaestiones singulas *Synopsin* i. e. argumentum a Fabricio ad marginem appositum, a nobis omissum, quia res propositae quaestionibus ipsis affatim indicantur. Continet haec editio Moguntina Pag. XLVI. et 692.

XIII. *Catechismus Concilii Tridentini, Pii V. Pontif. Max. jussu promulgatus, sincerus et integer, mendisque repurgatus opera* P. D. L. H. P. *A quo est additus Apparatus ad Catechismum, in quo Ratio, Auctoritas, Approbatores et usus declarantur. Editio nitidissima ad usum Seminariorum. Lugduni, apud Rusand, bibliopolam Cleri.* Parisiis, *ex bibliotheca ecclesiastica Rusand, Viâ Pot-de-Fer, prope ecclesiam S. Sulpitii, n. 8.* 1829. in forma duodecima. Pag. XXXVI. et 714. Repetitur hac editione antiquior anni 1659. cujus titulum jam supra not. 2. exhibuimus. Sistit haec editio totidem quidem Partes et Capita Catechismi, quot Fabriciana, sectiones[97]) capitum vero, ad marginem editionis nostrae numeris Romanis denotatae, diversae sunt, veluti etiam argumenta sive summaria brevibus sectionibus breviter addita, quorum causa textus Catechismi hic non mutatur.

Haec dixisse sufficiat de tredecim editionibus[98]) Catechismi Romani, ex quibus lectionis varietas se-

---

96) in aliis hujus editionis exemplaribus legitur: *Argentinae, Typis Lud. Franc. Le Roux*, 1820. — 97) Hae sectiones primum factae esse videntur in editione, quae teste Possevino (in Bibliotheca selecta de ratione studiorum T. I. Lib. V. Cap. XV. p. 222.) per *Guilielmum Rovilium* Lugduni a. 1590. in lucem prodiit. Vid. J. Chr. Koecher. l. l. p. 96. — 98) Recentissima, quam vidimus, Catechismi editio haec est: *Catechismus Romanus ex decreto Concilii Tridentini et Pii V. Pont. Max. jussu editus. Editio nova ad editionem principem Manutianam anni 1566. accuratissime(?) expressa. Praemissae sunt notitiae ad historiam hujus operis pertinentes. Vratislaviae apud Georgium Philipp. Aderholz.* 1837. in 8 mj. Pag. XIV. et 432.

****

dulo collecta et in notis editionis nostrae criticis digesta est. De annotatione altera vero uberiori, e scriptura sacra et amplo vastoque amne traditionis catholicae magno labore hausta, idem fere valet, quod supra p. XLIV sq. de notis Concilio Trid. adspersis commemoravimus. In conficienda hac annotatione biblica et patristica, sit venia verbo, rationem quidem habuimus notarum, quibus variae Catechismi Rom. editiones instructae sunt; quum vero eaedem minus accuratae et nulla vulgo fide prolatae essent, parum fructus boni nobis inde succrevit. Praeterea in usum nostrum hic convertere licuit Opus, cui titulus: *Theologia dogmatico-moralis secundum ordinem Catechismi Concilii Tridentini. Editio omnium accuratissima. Plurimis Accessionibus et Notis, variis Epistolis et Monumentis aucta, illustrata et locupletata. Auctore R. P. F.* Natali Alexandro *Ordinis FF. Praedicatorum, in sacra Facultate Parisiensi Doctore et emerito Theologiae Professore. Typis Principalis Monasterii D. V. M. Einsidlensis, Per Franciscum Xaverium Kälin. Anno MDCCLXVIII.* Tomi X. in 8 mj.[99]).

DE BULLA IN COENA DOMINI.

Bullam omnium pontificiarum famosissimam ac notatione dignissimam [1]) in calce operis nostri superadditam esse, neminem vituperaturum speramus. In aetate et origine ejusdem disquirenda animum adver-

---

Evulgavit eandem Ritter., Theol. Doctor ejusdemque Professor et Cathedralis Eccl. Vratisl. Canonicus, adhibita imprimis diligentia Ferdinandi Kranzii, theol. Candidati, quae tamen diligentia mendas typographicas plures non evitavit: instar omnium vid. pag. 397. in fin. *exaaditur* pro *exauditus*. Comparari potest haec editio cum Veneta sub num. X. laudata. Textus nimirum Manutianus per inscriptiones Fabricianas dividitur, ita tamen, ut nulla illius particula inscriptionis gratia mutetur. Ea, quae praemissa notitia historica continet, in Prolegomenis his nostris accuratius exponuntur. — 99) Pluries hic liber typis expressus est: *Parisiis* 1693. Vol. X. in 8. *Coloniae* 1698. *Parisiis* 1703. Tomi II. in fol. Varia Catechismi Rom. Compendia, Commentaria aliaque scripta, quae materiam Catechismi populo puerisque explanant, recensuit J. Chr. Koecherus l. l. p. 102 sqq.
1) quae unde nomen vulgo praefixum acceperit, cognoscitur ex

tas ad longam illam annorum seriem, qua hierarchia ecclesiae catholicae sensim sensimque majora cepit incrementa, usque dum, juribus civitatum ac principum saecularium multifarie laesis ac perfractis, ad stupendum istud supremae potestatis fastigium, Papocaesariae nomine insignitum, tute pervenerit. Multa videlicet illuc referenda praeparaverunt argumentum Bullae illius, summam Ecclesiae Catholicae ac praecipue Sedis Apostolicae auctoritatem viginti anathematibus conservare et corroborare studentis, quaeque non tam fidei doctrinam respicit, quam nexum ecclesiae cum civitate intercedentem variis sub relationibus definit vel potius sanam utriusque necessitudinem corrumpit atque evertit. Ceterum formae Bullae illius, quam priores summi pontifices [2]) pro temporum conditione varie repetierunt, quoad singulos articulos plus minusve inter se distant. Nos eam Bullae formam, a Catholicis vulgo receptam, prelo mandavimus, quam Urbanus VIII. secundum Bullarum [3]) Collectiones a. 1627. emisit. Lectionis varietatem ex eo Bullae textu collegimus, quem Innocentius X. Romae dedit anno 1654. quart. Nonas April., Pontificatus anno decimo, et per Prosperum Caffarellum, protonotarium Apostolicum, publicandum curavit [4]).

DE INDICIBUS.

Utilitatem editionis nostrae indicibus necessariis atque opportunis haud parum auctam fore, jam b.

---

introitu, T. II. p. 356. — 2) Prima Bullae forma ad Urbanum V. († 1370.) reducenda esse videtur; dein per successores plures, Martinum V. († 1431.), Julium II. († 1513.), Paulum III. († 1549.), Gregorium XIII. († 1585.), Paulum V. († 1621.), Urbanum VIII. († 1644.), in eum textum paulatim redacta est, qui postbac in ecclesiis Romanis die solemni coenae sacrae Domini publice ac continuo recitabatur. Lectorem plura de hac Bulla quaerentem remittimus ad librum: *Pragmatische Geschichte der so berufenen Bulle* In coena Domini *und ihren fürchterlichen Folgen für den Staat u. die Kirche, zur Beurtheilung aller Streitigkeiten unseres Jahrhunderts mit dem römischen Hof.* Edit. II. Francof. et Lips. T. I. II. 1772. T. III. IV. 1770. in 4. — 3) e. g. Bullar. Romanum. ed. Luxemburg. 1742. T. IV. p. 118. — 4) qualem legis in libro: *Paul Sar-*

Streitwolfius bene perspexerat. Nescimus quidem quot indices et qua ratione eosdem ille exaraturus fuisset, nisi mors praematura stare promissis suis impedivisset. Arbitramur vero et rei et consilio amici beate defuncti nos satisfecisse tribus indicibus diligenter ac magno cum labore concinnatis. Primo loco jure suo ponitur Index locorum Scripturae Sacrae [1]), quo dicta bibliorum omnia omnino et in opere ipso et in notis allata accurate digeruntur. In animo quidem habebam asterisco insignire sententias paulo fusius explicatas, re tamen diutius perpensa plures rationes eandem dissuadebant: praecipue nimirum animadvertimus, discrimen istud satis ambiguum ita teneri suspensum, ut sive perpauci sive permulti loci signo aliquo notari debuissent; ignaviae autem singulorum lectorum succurrere noluimus. Omnes loci et in hoc indice et in opere ipso secundum veterem et Catholicis authenticam Bibliorum editionem vulgatam [2]) citantur; quam latinam versionem vulgatam, ipsius lectionum varietatis ratione hic illic habita, cum singulis dictis sacrae scripturae a Concilio Tridentino et Catechismo Romano laudatis sedulo contulimus et verba ad amussim vulgatae consonantia typis cursivis, quos vocant, exprimenda curavimus. Index literarius illum insequens magnam copiam scriptorum, quae in notis operis nostri allegantur [3]), ordine sistit alphabetico, ut lectori aditus ad eosdem antiquitatis fontes liquide faciliusque pateat. Ab initio singulorum articulorum conspicis titulos earum librorum editionum, quibus usi sumus. Titulos quam diligentissime descriptos excipiunt plena scriptorum citatorum nomina, addito

---

pius Historie des Trident. Concilii mit des D. Courayer *Anmerkungen. Herausgeg.* v. Fr. Eberh. Rambach. Halle, 1761-1765. in 8. T. VI. p. 505 sqq. — 1) Mirum sane, editiones neque Concilii Trid. neque Catechismi Romani talem indicem exhibuisse. In sola Catech. Rom. editione Lovaniensi 1570. *indicem scripturarum V. et N. T.* admodum imperfectum et mancum hucusque deprehendimus. — 2) vid. T. I. p. 15. — 3) ubi authentiae ratione habita, singulos auctores, si hoc illudve scriptum false ipsis tribuitur, uncis rotundis inclusimus, vid. e. g. T. I. p. 23. not. a; p. 350. not. g; p. 361. not. m. o; p. 375.

tomo in quo inveniuntur [4]). Hic tomi numerus nobis erat adjiciendus, quia b. Streitwolfius brevitatis studio paginam quidem, neque vero Tomos singulorum operum vulgo indicavit. Ut notarum adspersarum ratio sibi constaret, nos in opere continuando easdem, quas amicus ille, editiones scriptorum ecclesiasticorum aliorumque usurpavimus. Rarissime tantum, praeter editionum scriptoris alicujus semel receptam et citatam, alia editio adhibetur; quod in indice nota: „*sive alia editio*" indigitatum est. Fere semper autem editionum praestantissimas quasque, paene omnes ex praeclaris Regiae bibliothecae Academiae Georgiae Augustae thesauris commode depromtas, in usum nos convertisse, tituli singulorum operum docent. Etiamsi vero lectores ad manum non habeant easdem editiones, locos secundum libros et capita etiam diligenter citatos in alia quoque editione investigare poterunt. Ne tamen in nimiam hic Index excresceret molem, numeros paginarum, in quibus loci sive Patrum ecclesiasticorum aliorumque scriptorum sive Conciliorum a nobis laudantur, non enumeravimus. Sunt forsan qui dicant, Indicem sacrae scripturae in gratiam theologorum evangelicorum praecipue confectum esse, literarium potius in usum catholicorum: nos vero utrumque indicem et his et illis non ingratum fore autumamus. Ultimo loco editio nostra suppeditat Indicem rerum praecipuarum, partim ex duobus indicibus [5]) jam ante nos compositis haustum, partim propriis studiis collectum [6]).

---

not. c. p. 612. not. z; 654. not. u. — 4) T. II. p. 459 sq. literis M. et H. denotantur Collectiones Conciliorum, quas ediderunt J. D. Mansi, et J. Harduinus, numero tomorum apposito. — 5) Unus, quem singulis emendatis nostrum fecimus, est *Index dogmatum et reformationis*, qui editionibus Concilii Tridentini, inde a secunda Manutii in fol. usque ad Mainardianam et Platianam paulatim auctus, addi solet omnibus: alter, quo usi sumus, supervacaneis tamen resectis, jam legitur in originali editione Catechismi Rom. Manutiana. Repetierunt eundem varie amplificatum permultae Catechismi editiones, etiam Clementina a. 1761., quam nos sequimur. — 6) Cf. e. g. articulos nomina propria exhibentes.

3 Patri, per quem omnia ſacta ſunt. Qui propter nos
homines et propter noſtram ſalutem deſcendit de coe-
lis, et incarnatus eſt de Spiritu Sancto ex Maria Vir-
4 gine, et homo factus eſt. Crucifixus etiam pro nobis,
5 ſub Pontio Pilato paſſus et ſepultus eſt. Et reſurrexit
6 tertia die ſecundum Scripturas. Et adſcendit in coe-
7 lum, ſedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus
eſt cum gloria judicare vivos et mortuos; cujus regni
non erit finis.

8 Et in Spiritum Sanctum Dominum et vivificantem,
qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre et Filio

---

3. homin. *om.* *Hiſp.* 1.; *poſterius* propter *om.* *Rom.* 3., *pars Chal.* 4.; de coelis *non eſt in Nic.*, *Hiſp.* 1., *Chal.* 4.; .., et *om.* *Rom.* 1., *Hiſp.* 3.; de Sp. S. ex M. V. *non hab.* *Nic.*; ... et .. *leg.* *Chal.* 3.; ex .... *Gr.*, *Orth.*, *Rom.* 2.; ex Sp. S., in M. V. homo factus, *Rom.* 1.; homo fact. *ſine* et *et* eſt *Hiſp.* 1. 3.; et h. f. *pars Hiſp.* 2.; humanatus *Rom.* 2. 3.; et inhumanatus (*ἐνανθρωπήσαντα*) *pars Hiſp.* 2.; et humanatus eſt *Chal.* 1. *et pars* 4.; et inhuman. eſt, *it.* et natus eſt de Sp. S. et ex M. V., et h. f. e. *pars Chal.* 4.; et M. V. human. eſt, *it.* ... homo factus, *Chal.* 2.; *Prof. et Luth.* c. *C. T.*

4. *Nic. παθόντα tantum hab.*: etiam *om.* *Rom.* 1., *Orth.*; et cruc. *leg.* *Rom.* 3.; .. eſt *pars Hiſp.* 2., *Chal.* 1. 3.; cruc. eſt *Chal.* 4.; propter nos *Chal.* 3.; Pont. *om.* *Hiſp.* 1. *et pars* 2.; paſſus *om.* *Chal.* 4. *et pars* 2.; paſſus et *om.* *Rom.*, *pars Hiſp.* 2.; *καὶ παθόντα cet.* *Gr.*, *Orth.*; *Hiſp.* 1. *et pars* 2. *haec tantum hab.:* paſſ. eſt ſub Pil., ſep.; ... P. P. ac ſep. eſt *Hiſp.* 3.; ..... et ſep. *pars Chal.* 2.; eſt *in fine om. et. pars Hiſp.* 2., *Chal.* 1. *et pars* 4.; *Prof. et Luth.* c. *C. T.*, *comma tamen*, *quod eſt poſt* nobis, *cum Gr.*, *Rom.*, *parte Hiſp.* 2., *Chal. et Orth. poſt* Pil. *transponunt.*

5. et *om.* *Rom.*, *Hiſp.*; tert. d. reſ. *leg.* *Hiſp.* 1. 2., *Chal.* 1. 2.; ſec. Scr. *non hab.* *Nic.*, *Rom.*, *Hiſp.*, *Chal.* 4.; *reliq.* c. *C. T.*

6. et *om.* *Nic.*, *Rom.*, *Hiſp.*; in coelos *leg.* *Nic.*, *Gr.*, *Hiſp.*, *Chal.*; ad . *Rom.* 1. 2., *pars Hiſp.* 2., *Luth.*: et *ante* ſedet *add.* *Gr.*, *pars Hiſp.* 2., *Chal.* 1. 2. 3. *et pars* 4., *Orth.*; ſedet — Patr. *non eſt in Nic.*; *at inter Hiſp.* 2. *eſt:* Dei Patris, *et:* Dei P. omnipot.; *Prof.* c. *C. T.*

7. et *om.* *Rom.* 2. 3., *Hiſp.* 1. 2., *pars Chal.* 4.: iterum *non eſt in Nic. et parte Chal.* 2.; inde *pro* et iter. *Rom.* 1., *Hiſp.* 3. *et pars* 2., *pars Chal.* 4.; *Chal.* 4. *et.* unde; eſt *om.* *pars Hiſp.* 2. *et Chal.* 2., cum glor. *non eſt in Nic.*; in glor. *leg.* *Hiſp.* 1. 2., *pars Chal.* 2., *Luth.*; cujus *cet.* *non ſunt in Nic.*; c. r. fin. n. er. *pars Chal.* 4.; *reliq.* c. *C. T.*

8. Credimus *add.* *Hiſp.* 1.; Dom. — Proph. *deeſt in Nic.*; *ac l.* et vivificatorem *Rom.* 1. 2., *Hiſp.*, *Chal.*; *copulam om.* *Gr.*,

LIBRI SYMBOLICI

CCLESIAE CATHOLICAE.

TRIA SYMBOLA CATHOLICA.

I. Symbolum Apoſtolicum.

Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem 1
coeli et terrae.

Et in Jeſum Chriſtum, Filium ejus unicum, Do- 2
minum noſtrum. Qui conceptus eſt de Spiritu Sancto, 3

1. creat. coeli et terr. *om. Rom. R., - L., - U.* 1. 3., *Aqu.* 1. 2., *Rav., Taur., Aug.* 1. 2. 3. 5. 6., - *a. b., Gall.* 1., *Hiſp., Lat.*; *eadem cum voce* Patrem *om. Rom. M.*; *Aug.* 4. *hab.* univerſorum creat.; C. in unum D. P. omn. *Or.*; C. in Deo Patre omnipotente, inviſibili et impaſſibili *Aqu. R.*; C. in unicum D. omnip., mundi conditorem *Tert.*; C. in D. P. et dominum omnip., i. e. rerum omnium perfectiſſimum conditorem *Nov.*; *reliq. cum Cat. Rom. concordant, niſi quod Rom. U.* 2. ποιητὴν *hab. pro* creatorem, *atque Luth. interdum* D. P., omnip. creat. *cet. interpungat.*

2. Et filium ejus J. C. *Tert.*; . in .... *Aug. a.*; .. J. C., unicum fil. *Gall.* 1.; in fil. Dei J. C., dom. Deum noſtr. *Nov.*; et in J. C., fil. ej. unic., Deum et dom. noſtr. *Hiſp.*; κ. εἰς ἕν. Χ. Ἰ. τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν κύρ. ἡμῶν *Rom. M.*; et in unum dom. noſtr. J. C., unic. fil. ej. *Or.*; et in J. C., fil. ej. unigenit. ſempiternum *Gall.* 4.; ...., fil. ej., unic. dom. noſtr. *Aug. c.*; .. Chriſto Jeſu, unico fil. ej., dom. noſtro *Aqu. R.*; *reliq. c. Cat. Rom. concord., niſi quod Rom. U.* 1., *Ref.* 2. *et interdum Luth. quoque* unigenitum *legant pro* unicum, *et voces* J. C. *in nonnullis transponantur; in Lat. hic artic. non exſtat.*

3. *Solam voc.* natum *hab. Rom. O.*; natum ex V. M. *Tert.*; τὸν γεννηθέντα ἐκ πν. ἁγ. καὶ Μαρ. τῆς παρθ. *Rom. M.*; qui natus eſt de Sp. S. et M. V. *Rom. L., - U.* 1. 3., *Aug.* 3. 6., *Hiſp.*; ...... ex .. *Rom. R., Aqu. R., -* 1. 2., *Or., Rav., Taur., Aug.* 1. 4., *Gall.* 1.; ... per Sp. S. ex .. *Aug.* 5.; natum de Sp. S. ex .. *Aug. a.*: *in Lat. verba tantum* ex M. V. *exſtant*; *reliq. c. Cat. R. concordant, niſi quod Gall.* 2. *et Rom. U.* 2. *participia* conceptum *et* natum *habeant.*

ore ab Apoſtolis acceptae, aut [6]) ab ipſis [f]) Apoſtolis, Spiritu ſancto dictante, quaſi per manus traditae, ad nos usque pervenerunt; orthodoxorum patrum exempla ſecuta, omnes libros tam veteris, quam novi teſtamenti, cum utriusque unus Deus ſit auctor; necnon traditiones ipſas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tamquam vel ore tenus a Chriſto, vel a Spiritu ſancto dictatas, et continua ſucceſſione in eccleſia catholica conſervatas, pari pietatis affectu, ac reverentia ſuſcipit, et veneratur. Sacrorum vero librorum indicem huic decreto adſcribendum cenſuit, ne cui dubitatio ſuboriri poſſit, quinam ſint, qui ab ipſa ſynodo ſuscipiuntur. Sunt vero infra ſcripti. [g]) Teſtamenti veteris, quinque Moyſis, i. e. [7]), Geneſis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium: [8]) Joſue, Judicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Eſdrae primus, et ſecundus [9]), qui dicitur Neemias, Thobias, Judith, Heſter, Iob, Pſalterium Davidicum centum quinquaginta pſalmorum, Parabolae [10]), Eccleſiaſtes, Canticum canticorum, Sapientia, Eccleſiaſticus, Iſaias, Hieremias cum [11]) Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim prophetae minores, i. e. [12]), Oſea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Naum, Abacuch, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias, duo Machabaeorum, primus [13]), et ſecundus. Teſtamenti novi, quatuor Evangelia, [14]) ſecundum Matthaeum, Marcum, Lucam, et Joannem. Actus Apoſtolorum a Luca Evangeliſta conſcripti [15]). Quatuordecim epiſtolae [16]) Pauli Apoſtoli, ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad Coloſſenſes,

---

6) aut *om. Hard.* — 7) libri *poſt* quinque *add. Hard.*; quinque libri Moyſi, ſcilicet *Brix.*, *Ven.*, *Vird.*, *Rhem.* — 8) deinde *add. eaed.* — 9) Eſdr. duo. prim. ſcilicet et ſec. *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.* — 10) Salomonis *add. Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 11) cum *om. eaed.* — 12) ſcilicet *Brix.*, *Hard.* — 13) ſcilicet *add. Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 14) ſcilicet *add. eaed.* — 15) Acta — conſcripta *eaed.* — 16) ep. beati P. Ap., ſcilicet *eaed. et Hard.*

f) 2 Theſſ. 2, 14. Conc. Senon. a. 1528. decr. fid. 5. (p. 1937.) Conſtant. IV. act. 10. can. 1. (p. 397 ſqq.) — g) Conc. Carth. III. can. 47. (p. 891.) Innoc. I. ep. 3., ad Exuper., c. 7. (p. 1040.) Gelaſ. I. in Conc. Rom. I. (p. 145.) Decr. Eugen. IV. pro Jac., in Conc. Flor. (p. 1024.)

ſionem peccatorum. Carnis reſurrectionem. Vitam 11. 12
aeternam. [Amen.]

II. Symbolum Nicaenum.

Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, 1
factorem coeli et terrae, viſibilium omnium et inviſibilium.

Et in unum Dominum Jeſum Chriſtum, Filium 2
Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia ſaecula; Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero; genitum, non factum, conſubſtantialem

---

Aqu. 2., *Rav.*, *Aug.* 5., *Hiſp.*: ſanct. matrem eccl. *Lat.*; *reliq. c. Cat. R., niſi quod omnia vocem* Credo, *quae etiam a Catholicorum libris precationum abeſſe ſolet, omittunt; atque Luth. pro* cathol. *vulgo* Chriſtianam *dicat.*

10. *om. Tert., Lat.*; et r. p. *Rav.*; r. omnium p. *Hiſp.*; *reliq. c. Cat. Rom.*

11. per carnis etiam reſurr. *Tert.*: hujus c. r. *Aqu. R.*; in . . *Aug. a.*; *om. Aug. b., Lat.*; *reliq. ut Cat. R.*

12. *om. Tert., Rom. R., - C.* 1. 3., *Aqu. R.*, - 1., *Or., Taur., Aug.* 1. 2. 3. 5., - *b.*, *Gall.* 1., *Lat.*; et v. aeq. *Rom. O., Aqu.* 2. *Hiſp., Luth., Ref.* 2.; in . . *Aug.* 6.; et . . . *Aug. a.*; vitam habere poſt mortem in gloriam Chriſti reſurgere *Gall.* 2.; *reliq. c. Cat. R.;* Amen *legitur in Rom. C.* 1. 2. 4., *Hiſp., Luth., Ref.* 1., *etiam in Cathol. libr. precatt.*

1. *Cum C. T. concord. Rom.* 2., *Prof., Luth.*; *reliq. omnia, Orth. excepto,* Credimus *leg.*; *praeterea in Nic. non eſt* factor. – terrae; *Hiſp.* 1. 3. *add. in fine* conditorem; *pars Chal.* 4. *hab.* patr. omnium omnip.; *et Orth.* ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

2. *Cum C. T. ſola Prof. et Luth. concord.*; **Nic.** τὸν υἱὸν τ. θ., γεννηθέντα ἐκ τ. πατρ. μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρ., θεὸν ἐκ θεοῦ *cet.*; unicum (μονογενῆ) *pro* unigen. *Gr., Rom.*: et, *quod ſequitur, om. ead., Hiſp.* 1. 3., *Chal.* 1. 2., *Orth.*: Dei, unigen., natum ex P. *Chal.* 3.; ., . ., ex P. n., *it.* de P. n., *it.* qui de P. genitus eſt *Chal.* 4.: de P. *Rom.* 1. 2.; F. D. ex P. unigen. *it.* F. D. et ex P. nat. *pars Hiſp.* 2.; natum *om. Rom.* 1.; nat. ex P. *leg. Rom.* 3.: Deum de Deo *om. Gr., Rom.* 2., *pars Chal.* 1., *Orth.*; Deum — lumine *om. Rom.* 1. 3., *pars Chal.* 4.; vero *om. Rom., pars Chal.* 4.; ex *pro* de *Nic., Gr., Hiſp., pars Chal.* 2. 4.: natum *pro* gen. *Rom., Hiſp., Chal.* 1. 2. *et pars* 4.: *pro* conſubſt. Pat. *leg.* ejusdemque ſubſtantiae, cujus P. eſt *Rom.* 1.; ejusdem ſubſt., qua . . *pars Chal.* 3.; homouſion Patri, h. e. ejusd. ſubſt. cum P. *Hiſp.* 1. 2.; . ., . . . cum P. ſubſt. *Hiſp.* 3., *Chal.* 2.: conſubſt. P., hoc eſt . . . . *Chal.* 1.; *in fine add.* quae in coelo (ſunt) et quae in terra *Nic., Hiſp.* 1. 3.

edendae forent. Qui contra venerint [21]), per ordinarios declarentur, et poenis a jure statutis puniantur.

Sed et impressoribus modum in hac parte, ut par est, imponere volens, qui jam sine modo, hoc est, putantes sibi licere quidquid libet, sine licentia superiorum ecclesiasticorum, ipsos sacrae scripturae libros et super illis annotationes, et expositiones quorumlibet indifferenter, saepe tacito, saepe etiam ementito prelo, et, quod gravius est, sine nomine auctoris imprimunt: alibi etiam impressos libros hujusmodi temere venales habent; decernit [22]), et statuit, ut posthac sacra scriptura, potissimum vero haec ipsa vetus, et vulgata editio, quam emendatissime imprimatur: nullique liceat imprimere, vel imprimi facere quosvis libros de rebus sacris sine nomine auctoris: neque illos in futurum vendere, aut etiam apud se retinere, nisi primum examinati, probatique fuerint ab ordinario, sub poena anathematis, et pecuniae in canone concilii novissimi Lateranensis [i]) apposita. Et si regulares fuerint, ultra examinationem, et probationem hujusmodi, licentiam quoque a suis superioribus impetrare teneantur, recognitis per eos libris, juxta formam suarum ordinationum. Qui autem scripto eos communicant, vel evulgant, nisi antea examinati probatique fuerint, eisdem poenis subjaceant, quibus impressores. Et qui eos habuerint, vel legerint, nisi prodiderint auctores [23]), pro auctoribus habeantur. Ipsa vero hujusmodi librorum probatio in scriptis detur; atque ideo in fronte libri, vel scripti, vel impressi, authentice appareat: idque totum, hoc est, et probatio, et examen, gratis fiat; ut probanda probentur, et reprobentur improbanda.

Post haec, temeritatem illam reprimere volens, qua ad profana quaeque convertuntur, et torquentur verba et sententiae sacrae scripturae, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, adulationes, detractiones, superstitiones, impias et diabolicas incantationes, divinatio-

---

21) fecerint *Dil.* — 22) *ut* 19) — 23) auctorem *Brix. Vird.*, *Rhem.*

i) Leo X. in Conc. Later. sess. 10., de impress. libror. (p. 1779 sqq.)

propter nos homines, et propter noſtram ſalutem deſcendit de caelis, et incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria virgine, et homo factus eſt: crucifixus etiam pro nobis, [7]) ſub Pontio Pilato paſſus, et ſepultus eſt, et reſurrexit tertia die ſecundum ſcripturas: et adſcendit in caelum, ſedet ad dexteram Patris: et iterum venturus eſt cum gloria judicare vivos, et mortuos; cujus regni non erit finis: et in Spiritum ſanctum Dominum, et vivificantem, qui ex Patre, Filioque procedit. qui cum Patre, et Filio ſimul adoratur, et conglorificatur; qui locutus eſt per prophetas: et unam ſanctam catholicam, et apoſtolicam eccleſiam. Confiteor unum baptiſma in remiſſionem peccatorum: et exſpecto reſurrectionem mortuorum, et vitam venturi ſaeculi. Amen.

Indictio futurae ſeſſionis.
(V. in Append.)

SESSIO IV.

celebr. die VIII. menſ. April. M.D.XLVI.

Decretum de canonicis ſcripturis.

Sacroſancta oecumenica, et generalis Tridentina ſynodus, in Spiritu ſanctó legitime congregata, praeſidentibus in ea eisdem [1]) tribus apoſtolicae ſedis legatis, hoc ſibi perpetuo ante oculos [2]) proponens, ut ſublatis [3]) erroribus, puritas ipſa evangelii in eccleſia conſervetur; quod promiſſum ante per prophetas [d] in ſcripturis ſanctis Dominus noſter, Jeſus Chriſtus, Dei Filius, proprio ore primum promulgavit, deinde per ſuos Apoſtolos, tamquam fontem omnis, et [4]) ſalutaris veritatis, et morum diſciplinae, omni creaturae praedicari juſſit [e]); perſpiciensque hanc veritatem, et diſciplinam contineri in libris ſcriptis, et ſine ſcripto traditionibus, quae ab [5]) ipſius Chriſti

---

7) *comma hoc transpon. poſt* Pilato *eaed. et Hard.*
1) *eisd. om. Brix., Vird., Rhem.* — 2) ante omnia perpetuo *eaed.* — 3) omnibus *add. Brix.* — 4) omnis ſalut. *Hard., Brix., Vird., Rhem.* — 5) ab *om. Brix., Vird., Rhem.*; ex *leg. Hard.*

d) Iſa. 11, 1 ſqq., al. — e) Matth. 28, 19 ſq. Marc. 16, 15 ſq.

ore ab Apostolis acceptae, aut [6]) ab ipsis [f]) Apostolis, Spiritu sancto dictante, quasi per manus traditae, ad nos usque pervenerunt; orthodoxorum patrum exempla secuta, omnes libros tam veteris, quam novi testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor; necnon traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tamquam vel ore tenus a Christo, vel a Spiritu sancto dictatas, et continua successione in ecclesia catholica conservatas, pari pietatis affectu, ac reverentia suscipit, et veneratur. Sacrorum vero librorum indicem huic decreto adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa synodo suscipiuntur. Sunt vero infra scripti. [g]) Testamenti veteris, quinque Moysis, i. e. [7]), Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium: [8]) Josue, Judicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdrae primus, et secundus [9]), qui dicitur Neemias, Thobias, Judith, Hester, Iob, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabolae [10]), Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Hieremias cum [11]) Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim prophetae minores, i. e. [12]), Osea, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Naum, Abacuch, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias, duo Machabaeorum, primus [13]), et secundus. Testamenti novi, quatuor Evangelia, [14]) secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, et Joannem. Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti [15]). Quatuordecim epistolae [16]) Pauli Apostoli, ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses,

---

6) aut *om. Hard.* — 7) libri *post* quinque *add. Hard.*; quinque libri Moysi, scilicet *Brix.*, *Ven.*, *Vird.*, *Rhem.* — 8) deinde *add. eaed.* — 9) Esdr. duo, prim. scilicet et sec. *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.* — 10) Salomonis *add. Brix.*, *Vird.* *Rhem.* — 11) cum *om. eaed.* — 12) scilicet *Brix.*, *Hard.* — 13) scilicet *add. Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 14) scilicet *add. eaed.* — 15) Acta — conscripta *eaed.* — 16) ep. beati P. Ap., scilicet *eaed. et Hard.*

f) 2 Thess. 2, 14. Conc. Senon. a. 1528. decr. fid. 5. (p. 1937.) Constant. IV. act. 10. can. 1. (p. 397 sqq.) — g) Conc. Carth. III. can. 47. (p. 891.) Innoc. I. ep. 3., ad Exuper., c. 7. (p. 1040.) Gelas. I. in Conc. Rom. I. (p. 145.) Decr. Eugen. IV. pro Jac., in Conc. Flor. (p. 1024.)

m eos baptizari, ſed nihil ex Adam trahere origi-
alis peccati, quod regenerationis lavacro necesse ſit
piari ad vitam aeternam conſequendam; unde ſit
nſequens, ut in eis forma baptiſmatis in remiſſio-
m peccatorum non vera, ſed falſa intelligatur: ana-
ema ſit: quoniam non aliter intelligendum eſt id,
od dixit Apoſtolus: r) *Per unum hominem pecca-
m intravit in mundum, et per peccatum mors: ita in omnes homines mors pertranſiit, in quo
nnes peccaverunt:* niſi quemadmodum ecclesia ca-
olica ubique diffuſa ſemper intellexit. Propter hanc
im regulam fidei ex traditione Apoſtolorum etiam
rvuli, qui nihil peccatorum in ſemetipſis adhuc
mmittere potuerunt, ideo [4]) in remiſſionem pecca-
m veraciter baptizantur, ut in eis regeneratione
undetur, quod generatione contraxerunt. s) *Niſi
im quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu ſancto,
n poteſt introire in regnum Dei.*

5. Si quis per Jeſu Chriſti Domini noſtri gratiam;
ae in baptiſmate confertur, reatum originalis pec-
ti remitti negat, aut etiam aſſerit, non tolli totum
, quod veram, et propriam peccati rationem habet;
d illud dicit [5]) tantum. t) radi, aut non imputari:
athema ſit. In renatis enim nihil odit Deus, quia u)
hil eſt damnationis iis, qui vere conſepulti ſunt cum
riſto per baptiſma in mortem: qui non ſecundum
rnem ambulant, ſed v) veterem hominem exuentes,
novum [6]), qui ſecundum Deum creatus eſt, induen-
, innocentes, immaculati, puri, innoxii, ac Deo
lecti effecti ſunt, w) heredes quidem Dei, coheredes
tem Chriſti, ita ut nihil prorſus eos ab ingreſſu
eli remoretur. Manere autem in baptizatis concu-
ſcentiam, vel fomitem, haec ſancta ſynodus fatetur,
ſentit: quae cum x) ad agonem relicta ſit, nocere
n conſentientibus, [7]) viriliter per Chriſti Jeſu gra-

---

4) id. *om. Ven.*, *Dil.* — 5) dic. *om. Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* —
6) *h. l.* induentes *ex ſeq. leg. Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Hard.* —
7) ſed *add. R. Vat.*, *Ven.*, *Dil.*, *Chif.*; et *add. reliqu.*

r) Rom. 5, 12. — s) Joa. 3, 5. — t) Aug. c. 2 ep. Pel. I,
13. (p. 280.) — u) Rom. 8, 1. 4. 6, 4. — v) Col. 3, 9 ſq.
Eph. 4, 24. — w) Rom. 8, 17. cf. Gal. 3, 29. — x) Aug. de
bapt. parv. I, 39. (p. 26.)

edendae forent. Qui contra venerint [21]), per ordinarios declarentur, et poenis a jure statutis puniantur.

Sed et impressoribus modum in hac parte, ut par est, imponere volens, qui jam sine modo, hoc est, putantes sibi licere quidquid libet, sine licentia superiorum ecclesiasticorum, ipsos sacrae scripturae libros et super illis annotationes, et expositiones quorumlibet indifferenter, saepe tacito, saepe etiam ementito prelo, et, quod gravius est, sine nomine auctoris imprimunt: alibi etiam impressos libros hujusmodi temere venales habent; decernit [22]), et statuit, ut posthac sacra scriptura, potissimum vero haec ipsa vetus, et vulgata editio, quam emendatissime imprimatur: nullique liceat imprimere, vel imprimi facere quosvis libros de rebus sacris sine nomine auctoris: neque illos in futurum vendere, aut etiam apud se retinere, nisi primum examinati, probatique fuerint ab ordinario, sub poena anathematis, et pecuniae in canone concilii novissimi Lateranensis i) apposita. Et si regulares fuerint, ultra examinationem, et probationem hujusmodi, licentiam quoque a suis superioribus impetrare teneantur, recognitis per eos libris, juxta formam suarum ordinationum. Qui autem scripto eos communicant, vel evulgant, nisi antea examinati probatique fuerint, eisdem poenis subjaceant, quibus impressores. Et qui eos habuerint, vel legerint, nisi prodiderint auctores [23]), pro auctoribus habeantur. Ipsa vero hujusmodi librorum probatio in scriptis detur: atque ideo in fronte libri, vel scripti, vel impressi, authentice appareat: idque totum, hoc est, et probatio, et examen, gratis fiat: ut probanda probentur, et reprobentur improbanda.

Post haec, temeritatem illam reprimere volens, qua ad profana quaeque convertuntur, et torquentur verba et sententiae sacrae scripturae, ad scurrilia scilicet, fabulosa, vana, adulationes, detractiones, superstitiones, impias et diabolicas incantationes, divinatio-

---

21) fecerint *Dil.* — 22) *ut* 19) — 23) auctorem *Brix. Vird.*, *Rhem.*

i) Leo X. in Conc. Later. sess. 10., de impress. libror. (p. 1779 sqq.)

noſtri, domini Pauli divina providentia papae tertii, reverendiſſimis dominis, dominis Joan. Maria epiſcopo Praeneſtino de Monte, et Marcello tit. S. Crucis in Jeruſalem, presbytero, ſanctae Romanae eccleſiae cardinalibus, et apoſtolicis de latere legatis: exponere intendit omnibus Chriſti fidelibus veram ſanamque doctrinam ipſius juſtificationis, quam c) *ſol juſtitiae* Chriſtus Jeſus, d) *fidei noſtrae auctor, et conſummator*, docuit, Apoſtoli tradiderunt, et catholica eccleſia, Spiritu ſancto ſuggerente, perpetuo retinuit; diſtrictius inhibendo, ne deinceps audeat quisque aliter credere, praedicare, aut docere, quam praeſenti decreto ſtatuitur, ac declaratur.

Cap. I.

De naturae, et legis ad juſtificandos homines imbecillitate.

Primum declarat ſancta ſynodus ad juſtificationis doctrinam probe, et ſincere intelligendam, oportere, ut unusquisque agnoſcat, et fateatur, quod cum omnes homines in praevaricatione Adae innocentiam perdidiſſent, e) *facti immundi*, et, ut Apoſtolus inquit, f) *natura filii irae*, quemadmodum in decreto de peccato originali expoſuit; usque adeo ſervi erant peccati, et ſub poteſtate diaboli, ac mortis, ut non modo gentes per vim naturae, ſed ne Judaei quidem per ipſam etiam litteram legis Moyſi, inde liberari, aut ſurgere poſſent; tametſi in eis liberum arbitrium minime extinctum eſſet, viribus licet attenuatum, et inclinatum. g)

Cap. II.

De diſpenſatione, et myſterio adventus Chriſti.

Quo factum eſt, ut caeleſtis Pater, h) *Pater miſericordiarum, et Deus totius conſolationis*, Chriſtum Jeſum, filium ſuum et ante legem, et legis tempore multis ſanctis patribus declaratum, ac promiſſum i),

---

c) Mal. 4, 2. — d) Hebr. 12, 2. — e) Iſa. 64, 6. — f) Eph. 2, 3. — g) Verbis ſimilia, mente contraria docet Conc. Arauſ. II. c. 25. (p. 717.) cf. c. 13. (p. 715.) — h) 2 Cor. 1, 3. — i) Gen. 3, 15. 22, 18 ſqq. 49, 10. 18. Deut. 18, 15 ſqq. et al.

cum venit beata illa plenitudo temporis [k]), ad homines miſerit, ut et Judaeos, qui ſub lege erant, redimeret, et gentes, [l]) quae non ſectabantur juſtitiam, juſtitiam apprehenderent, atque omnes adoptionem filiorum reciperent. Hunc [m]) propoſuit Deus propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius pro peccatis noſtris, [n]) non ſolum autem pro noſtris, ſed etiam pro totius mundi.

Cap. III.

Qui per Chriſtum juſtificantur.

Verum, etſi [o]) *ille pro omnibus mortuus eſt*, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipiunt; ſed ii duntaxat, quibus meritum paſſionis ejus communicatur. Nam, ſicut [p]) revera homines, niſi ex ſemine Adae propagati naſcerentur, non naſcerentur injuſti, cum ea propagatione, per ipſum dum concipiuntur, propriam injuſtitiam contrahant; ita, niſi in Chriſto renaſcerentur, nunquam juſtificarentur, cum ea renaſcentia per meritum paſſionis ejus gratia, qua juſti fiunt, illis tribuatur [1]). Pro hoc beneficio Apoſtolus *gratias nos* [q]) *ſemper agere* hortatur *Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine, et eripuit de poteſtate tenebrarum, transtulitque in regnum filii dilectionis ſuae: in quo habemus redemptionem, et remiſſionem peccatorum.*

Cap. IV.

Inſinuatur deſcriptio juſtificationis impii, et modus ejus in ſtatu gratiae.

Quibus verbis juſtificationis impii deſcriptio inſinuatur, ut ſit translatio ab eo ſtatu, in quo homo naſcitur filius primi Adae, in ſtatum gratiae, et adoptionis filiorum Dei, per ſecundum Adam Jeſum Chriſtum, ſalvatorem noſtrum: quae quidem translatio poſt evangelium promulgatum, ſine lavacro regenerationis,

---

1) retrib. *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

k) Gal. 4, 4. — l) Rom. 9, 30. — m) Rom. 3, 25. — n) 1 Joa. 2, 2. — o) 2 Cor. 5, 15. — p) cf. Aug. ep. 157. c. 3. n. 13. (p. 416.) — q) Col. 1, 12 ſqq.

aut ejus voto fieri non poteſt: ſicut ſcriptum eſt: [r]) *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu ſancto, non poteſt introire in regnum Dei.*

Cap. V.

De neceſſitate praeparationis ad juſtificationem in adultis, et unde ſit.

Declarat praeterea, ipſius juſtificationis exordium in adultis a Dei per Chriſtum Jeſum praeveniente gratia ſumendum eſſe, hoc eſt, ab ejus vocatione, qua nullis eorum exiſtentibus meritis vocantur; ut, qui per peccata a Deo averſi erant, per ejus excitantem atque adjuvantem gratiam ad convertendum ſe ad ſuam ipſorum juſtificationem, eidem gratiae libere aſſentiendo, et cooperando, disponantur: ita ut tangente Deo cor hominis per Spiritus ſancti illuminationem, neque homo ipſe nihil omnino agat, inſpirationem illam recipiens, quippe qui [s]) illam et abjicere poteſt, neque tamen ſine gratia Dei movere ſe ad juſtitiam coram illo libera ſua voluntate poſſit. Unde in ſacris litteris cum dicitur: [t]) *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos:* libertatis noſtrae admonemur. Cum reſpondemus: [u]) *Converte nos Domine ad te, et convertemur:* Dei nos gratia praeveniri confitemur.

Cap. VI.

Modus praeparationis.

Disponuntur autem ad ipſam juſtitiam dum excitati divina gratia, et adjuti, fidem [v]) ex auditu concipientes, libere moventur in Deum, credentes vera eſſe, quae divinitus revelata, et promiſſa ſunt; atque illud in primis, a Deo juſtificari [w]) impium per gratiam ejus, per redemptionem, quae eſt in Chriſto Jeſu: et dum [2]) peccatores ſe eſſe intelligentes, a divinae juſtitiae timore, quo utiliter concutiuntur, ad conſiderandam Dei miſericordiam ſe convertendo, in

---

2) et tamen *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

r) Joa. 3, 5. — s) (Proſp. Aquit.) de vocat. gent. II, 28. — t) Zach. 1, 3. — u) Thren. 5, 21. — v) Rom. 10, 17. — w) ib. 3, 24.

ſpem eriguntur, fidentes Deum ſibi propter Chriſtum propitium fore; illumque tamquam omnis juſtitiae fontem diligere incipiunt; ac propterea moventur adverſus peccata per odium aliquod, et deteſtationem, hoc eſt, per eam poenitentiam, quam ante baptiſmum agi oportet: denique, dum [3]) proponunt ſuscipere baptiſmum, inchoare novam vitam, et ſervare divina mandata. De hac diſpoſitione ſcriptum eſt: [x]) *Accedentem ad Deum oportet credere quia eſt, et quod inquirentibus ſe remunerator ſit.* Et, [y]) *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Et, [z]) *Timor Domini expellit peccatum.* Et, [a]) *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque veſtrum, in nomine Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum veſtrorum, et accipietis donum Spiritus ſancti.* Et, [b]) *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus ſancti, docentes eos ſervare quaecumque mandavi vobis.* Denique, [c]) *Praeparate corda veſtra Domino.*

Cap. VII.

Quid ſit juſtificatio impii, et quae ejus cauſae.

Hanc diſpoſitionem, ſeu praeparationem juſtificatio ipſa conſequitur, quae non eſt ſola peccatorum remiſſio, ſed et ſanctificatio, et renovatio interioris hominis per voluntariam ſusceptionem gratiae, et donorum, unde homo ex injuſto fit juſtus, et ex inimico amicus, ut ſit [d]) heres ſecundum ſpem vitae aeternae. Hujus juſtificationis cauſae ſunt, finalis quidem, gloria Dei, et Chriſti, ac vita aeterna: efficiens vero, miſericors Deus, qui gratuito [e]) abluit, et ſanctificat, ſignans, et ungens Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hereditatis noſtrae: meritoria autem, dilectiſſimus unigenitus ſuus, Dominus noſter, Jeſus Chriſtus, qui, cum eſſemus inimici, propter [f]) nimiam caritatem, qua dilexit nos, ſua ſanctiſſima paſſione in ligno

---

3) dum *om. eacd.*

x) Hebr. 11, 6. — y) Matth. 9, 2. — z) Eccli. 1, 27. — a) Act. 2, 38. — b) Matth. 28, 19 ſq. — c) 1 Reg. 7, 3. — d) Tit. 3, 7. — e) 1 Cor. 6, 11. Tit. 3, 5. Eph. 1, 13. — f) Rom. 5, 10. Eph. 2, 4.

ucis nobis juſtificationem meruit, et pro nobis Deo atri ſatisfecit: inſtrumentalis item, ſacramentum ıptiſmi, quod eſt ſacramentum fidei, ſine qua g) ulli unquam contigit juſtificatio: demum unica foralis cauſa eſt juſtitia Dei; non qua ipſe juſtus eſt, d qua nos juſtos facit; qua videlicet ab eo donati, enovamur ſpiritu mentis noſtrae, et non modo reputnur, ſed vere juſti nominamur, et ſumus, juſtitiam ı nobis recipientes, unusquisque ſuam 4) ſecundum ıenſuram, h) quam Spiritus ſanctus partitur ſingulis cout vult, et ſecundum propriam cujusque diſpoſionem, et cooperationem. Quamquam enim nemo oſſit eſſe juſtus, niſi cui i) merita paſſionis Domini oſtri Jeſu Chriſti communicantur: id tamen in hac upii juſtificatione fit, dum ejusdem ſanctiſſimae paſonis merito per Spiritum ſanctum k) caritas Dei difınditur in cordibus eorum, qui juſtificantur, atque ſis inhaeret: unde in ipſa juſtificatione cum remiſone peccatorum haec omnia ſimul infuſa accipit omo per Jeſum Chriſtum, cui inſeritur, fidem, ſpem, caritatem. Nam fides, niſi ad eam ſpes accedat, caritas, neque unit perfecte cum Chriſto, neque rporis ejus vivum membrum efficit. Qua ratione riſſime dicitur, l) *fidem ſine operibus mortuam*, et iofam *eſſe*: et, m) *in Chriſto Jeſu neque circumſionem aliquid valere, neque praeputium, ſed dem, quae per caritatem operatur.* Hanc fidem ıte baptiſmi ſacramentum ex Apoſtolorum traditione ıtechumeni ab eccleſia petunt, cum petunt fidem, itam aeternam praeſtantem: quam ſine ſpe, et carite fides praeſtare non poteſt: unde et ſtatim verbum hriſti audiunt: n) *Si vis ad vitam ingredi, ſerva andata.* Itaque veram, et Chriſtianam juſtitiam acpientes, eam ceu o) *primam ſtolam* pro illa, quam dam ſua inobedientia ſibi, et nobis perdidit, per hriſtum Jeſum illis donatam, candidam, et immacutam jubentur ſtatim renati conſervare, ut eam per-

---

4) ſuam, ſec. *Hard.*

g) Hebr. 11. — h) Eph. 4, 7. 1 Cor. 12, 11. — i) Phil. 3, 9 ſq. — k) Rom. 5, 5. — l) Jac. 2, 17. 20. — m) Gal. 5, 6. 6, 15. — n) Matth. 19, 17. — o) Luc. 15, 22.

ferant ante tribunal Domini noſtri Jeſu Chriſti, et habeant vitam aeternam.

Cap. VIII.

Quo modo intelligatur, impium per fidem, et gratis juſtificari.

Cum vero Apoſtolus dicit, p) *juſtificari hominem per fidem, et gratis;* ea verba in eo ſenſu intelligenda ſunt, quem perpetuus eccleſiae catholicae conſenſus tenuit, et expreſſit: ut ſcilicet per fidem ideo juſtificari dicamur, quia fides eſt humanae ſalutis initium, fundamentum, et radix omnis juſtificationis, ſine qua q) impoſſibile eſt placere Deo, et ad filiorum ejus conſortium pervenire: gratis autem juſtificari ideo dicamur, quia nihil eorum, quae juſtificationem praecedunt, ſive fides, ſive opera, ipſam juſtificationis gratiam promeretur. r) *Si enim gratia eſt, jam non ex operibus: alioquin,* ut idem Apoſtolus inquit, *gratia jam non eſt gratia.*

Cap. IX.

Contra inanem haereticorum fiduciam.

Quamvis autem neceſſarium ſit credere, neque remitti, neque remiſſa unquam fuiſſe peccata, niſi gratis divina miſericordia propter Chriſtum: nemini tamen fiduciam, et certitudinem remiſſionis peccatorum ſuorum jactanti, et in ea ſola quieſcenti, peccata dimitti, vel dimiſſa eſſe dicendum eſt: cum apud haereticos, et ſchiſmaticos poſſit eſſe, immo noſtra tempeſtate ſit, et magna contra eccleſiam catholicam contentione praedicetur vana haec [5]) ab omni pietate remota fiducia. Sed neque illud aſſerendum eſt, oportere eos, qui vere juſtificati ſunt, absque ulla omnino dubitatione apud ſemetipſos ſtatuere ſe eſſe juſtificatos, neminemque a peccatis abſolvi, ac juſtificari, niſi eum, qui certo credat ſe abſolutum, et juſtificatum eſſe; atque hac ſola fide abſolutionem, et juſtificationem

---

5) et *add. Brix., Hard., Ven., Vird., Rhem., Dil., R. Vat., Chiſ., Rom. M.*

p) Rom. 3, 24. 28. — q) Hebr. 11, 6. — r) Rom. 11, 6.

perfici, quaſi qui hoc non credit, de Dei promiſſis, deque mortis, et reſurrectionis Chriſti efficacia dubitet. Nam ſicut nemo pius de Dei miſericordia, de Chriſti merito, deque ſacramentorum virtute, et efficacia dubitare debet: ſic quilibet dum ſeipſum, ſuamque propriam infirmitatem, et indispoſitionem reſpicit, de ſua gratia formidare, et timere poteſt; cum nullus ſcire valeat certitudine fidei, cui non poteſt ſubeſſe falſum, ſe gratiam Dei eſſe conſecutum.

Cap. X.

De acceptae juſtificationis incremento.

Sic ergo [s]) juſtificati, et amici Dei, ac domeſtici facti, [t]) euntes de virtute in virtutem, [u]) *renovantur*, ut Apoſtolus inquit, *de die in diem,* hoc eſt [v]) *mortificando membra carnis ſuae, et exhibendo ea arma juſtitiae in ſanctificationem,* per obſervationem mandatorum Dei, et eccleſiae, in ipſa juſtitia per Chriſti gratiam accepta, [w]) *cooperante fide* bonis *operibus,* creſcunt atque magis juſtificantur: ſicut ſcriptum eſt: [x]) *Qui juſtus eſt, juſtificetur adhuc.* Et iterum: [y]) *Ne verearis usque ad mortem juſtificari.* Et rurſus: [z]) *Videtis quoniam ex operibus juſtificatur homo, et non ex fide tantum.* Hoc vero juſtitiae incrementum petit ſancta eccleſia [a]) cum orat: Da nobis Domine, fidei, ſpei et caritatis augmentum.

Cap. XI.

De obſervatione mandatorum, deque illius neceſſitate, et poſſibilitate.

Nemo autem, quantumvis juſtificatus, liberum ſe eſſe ab obſervatione mandatorum putare debet; nemo temeraria illa, et a patribus [b]) ſub anathemate prohibita voce uti; Dei praecepta homini juſtificato ad obſervandum eſſe impoſſibilia. Nam [c]) Deus impoſſibilia non jubet, ſed jubendo monet, et facere quod poſſis, et petere quod non poſſis; et adjuvat, ut

s) Eph. 2, 19. — t) Pſ. 83, 8. — u) 2 Cor. 4, 16. — v) Col. 3, 5. Rom. 8, 13. 6, 13. 19. — w) Jac. 2, 22. — x) Apoc. 22, 11. — y) Eccli. 18, 22. — z) Jac. 2, 24. — a) Dom. 13. p. Pent. — b) Inſr. can. 18. — c) Aug. de nat. et grat. c. 43. (p. 99.) Hier. ep. 133. §. 5-8. (p. 1032 ſqq.)

possis. Cujus [d]) mandata gravia non sunt; cujus [e]) jugum suave est, et onus leve. Qui enim sunt filii Dei, Christum diligunt: [f]) *qui autem diligunt eum*, ut ipsemet testatur, *servant sermones ejus*. Quod utique cum divino auxilio praestare possunt. Licet enim in hac mortali vita quantumvis sancti, et justi [g]) in levia saltem, et quotidiana, quae etiam venialia dicuntur, peccata quandoque cadant, non propterea desinunt esse justi. Nam justorum illa vox est, et humilis, et verax: [h]) *Dimitte nobis debita nostra.* Quo fit, ut justi ipsi eo magis se obligatos ad ambulandum in via justitiae sentire debeant, quo [i]) *liberati jam a peccato, servi autem facti Deo*, [k]) *sobrie, juste et pie viventes* proficere possunt per Christum Jesum, [l]) *per quem accessum habuerunt in gratiam istam.* Deus [m]) namque sua gratia semel justificatos non deserit, nisi ab eis prius deseratur. Itaque nemo sibi in sola fide blandiri debet, putans fide sola se heredem esse constitutum, hereditatemque consecuturum, etiam si [n]) Christo non compatiatur, ut et conglorificetur. Nam et Christus ipse, ut inquit Apostolus, [o]) *Cum esset Filius Dei, didicit ex iis, quae passus est, obedientiam: et consummatus, factus est omnibus, obtemperantibus sibi, causa salutis aeternae.* Propterea Apostolus ipse monet justificatos dicens: [p]) *Nescitis, quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium: sic currite, ut comprehendatis.* [q]) *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo: ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* Item princeps Apostolorum Petrus: [r]) *Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem, et electionem faciatis: haec enim facientes, non peccabitis aliquando.* Unde constat eos orthodoxae religionis doctrinae ad-

---

d) 1 Joa. 5, 3. — e) Matth. 11, 30. — f) Joa. 14, 23. — g) Aug. enchir. c. 71. (p. 163.) Conc. Milev. II. can. 6. 7. 8. (p. 328 sq.) — h) Matth. 6, 12. — i) Rom. 6, 22. — k) Tit. 2, 12. — l) Rom. 5, 2. — m) Aug. de nat. et grat. c. 26. (p. 93.) Prosp. resp. ad 7. object. Vinc. — n) Rom. 8, 17. — o) Hebr. 5, 8 sq. — p) 1 Cor. 9, 24. — q) ib. v. 26 sq. — r) 2 Petr. 1, 10.

versari, qui dicunt, justum in omni bono opere saltem venialiter peccare: aut, quod intolerabilius est, poenas aeternas mereri: atque etiam eos, qui statuunt, in omnibus operibus justos peccare, si in illis suam ipsorum socordiam excitando, et sese ad currendum in stadio cohortando, cum hoc, ut in primis glorificetur Deus, mercedem quoque intuentur aeternam; cum scriptum sit: [s]) *Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas propter retributionem.* Et de Mose dicat Apostolus, quod [t]) *respiciebat in remunerationе.* [6])

Cap. XII.

Praedestinationis temerariam praesumptionem cavendam esse.

Nemo quoque, quamdiu in hac mortalitate vivitur, de arcano divinae praedestinationis mysterio usque adeo praesumere debet, ut certo statuat se omnino esse in numero praedestinatorum: quasi verum esset, quod justificatus [u]) aut amplius peccare non possit: aut si peccaverit, certam sibi resipiscentiam promittere debeat; nam, nisi ex speciali revelatione, sciri non potest, quos [7]) Deus sibi elegerit.

Cap. XIII.

De perseverantiae munere.

Similiter de [8]) perseverantiae munere, de quo scriptum est: [v]) *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit:* quod quidem aliunde haberi non potest, nisi ab eo, qui [w]) potens est eum, qui stat, statuere, ut perseveranter stet, et eum, qui cadit, restituere; nemo sibi certi aliquid absoluta certitudine polliceatur: tametsi in Dei auxilio firmissimam spem collocare, et reponere omnes debent. Deus enim, nisi ipsi illius gratiae defuerint, sicut coepit [x]) opus

---

6) adspiciebat in remunerationem *Rom. M.*; resp. in remunerationem *Brix.*, *Ven.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Hard.* — 7) quot *Ven.*, *Dil.* — 8) a *Hard.*

s) Ps. 118, 112. — t) Hebr. 11, 26. — u) Ez. 18, 24 sqq. — v) Matth. 10, 22. 24; 13. — w) Rom. 14, 4. — x) Phil. 1, 6. 2, 13.

bonum, ita perficiet operans velle, et perficere. Veruntamen [y]) *qui se existimant stare, videant ne cadant*, et [z]) *cum timore ac tremore salutem suam operentur* in laboribus, in vigiliis, in eleemosynis, in orationibus, et oblationibus, in jejuniis, et castitate. Formidare enim debent, scientes quod [a]) *in spem gloriae*, et nondum in gloria [9]) *renati sunt*, de pugna, quae superest cum carne, cum mundo, cum diabolo: in qua victores esse non possunt, nisi cum Dei gratia Apostolo obtemperent, dicenti: [b]) *Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus: si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.*

Cap. XIV.

De lapsis et eorum reparatione.

Qui vero ab accepta justificationis gratia per peccatum exciderunt, rursus justificari poterunt, cum excitante Deo, per poenitentiae sacramentum merito Christi amissam gratiam recuperare procuraverint. Hic enim justificationis modus est lapsi reparatio, quam secundam post naufragium deperditae gratiae tabulam sancti patres [c]) apte nuncuparunt. Etenim pro iis, qui post baptismum in peccata labuntur, Christus Jesus sacramentum instituit poenitentiae, cum dixit: [d]) *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta sunt.* Unde docendum [10]) est, Christiani hominis poenitentiam post lapsum multo aliam esse a baptismali, eaque contineri [11]) non modo cessationem a peccatis, et eorum detestationem, aut [e]) *cor contritum, et humiliatum*, verum etiam eorumdem sacramentalem confessionem saltem in voto, et suo tempore faciendam, et sacerdotalem absolutionem: itemque satisfactionem per jejunia, eleemosynas, oratio-

---

9) gloriam *Ro.*, *Rom.*, *R. Vat.*, *Rom. M.*, *Chis.* — 10) dicend. *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 11) eamque continere *Brix.*

y) 1 Cor. 10, 12. — z) Phil. 2, 12. — a) (1 Petr. 1, 3.) — b) Rom. 8, 12 sq. — c) Tertull. de poenit. c. 4. (p. 48.) Hier. ep. 130. §. 9. (p. 986.) — d) Joa. 20, 22 sq. — e) Ps. 50, 19.

s, et alia pia spiritualis vitae exercitia: non quim pro poena aeterna, quae vel sacramento vel saamenti voto una cum culpa remittitur: sed pro ena temporali: quae, ut sacrae litterae [f]) docent, n tota semper, ut [g]) in baptismo fit, dimittitur is, qui gratiae Dei, quam acceperunt, ingrati, [h]) *iritum sanctum contristaverunt*, et [i]) *templum ei violare* non sunt veriti. De qua poenitentia iptum est: [k]) *Memor esto unde excideris: age enitentiam, et prima opera fac.* Et iterum: [l]) *uae secundum Deum tristitia est, poenitentiam salutem stabilem operatur.* Et rursus: [m]) *Poenintiam agite*, et [n]) *facite fructus dignos poenintiae.*

Cap. XV.

uolibet mortali peccato amitti gratiam, sed non fidem.

Adversus etiam hominum quorumdam callida innia, qui [o]) *per dulces sermones, et benedictiones ducunt corda innocentium*, asserendum est, non odo infidelitate, per quam et ipsa fides amittitur, d etiam quocumque alio mortali peccato, quamvis n amittatur fides, acceptam justificationis gratiam nitti: divinae legis doctrinam defendendo, quae [p]) *regno Dei* non solum infideles *excludit*, sed et leles quoque, *fornicarios, adulteros, molles, maulorum concubitores, fures, avaros, ebriosos, madicos, rapaces*, ceterosque omnes, qui letalia comittunt peccata: a quibus cum divinae gratiae adjuento abstinere possunt, et pro quibus a Christi gratia parantur.

Cap. XVI.

le fructu justificationis, hoc est, de merito bonorum operum, deque ipsius meriti ratione.

Hac igitur ratione justificatis hominibus, sive aceptam gratiam perpetuo conservarint, sive amissam

f) Gen. 3, 16 sqq. Ex. 32, 14. 34. Ps. 50, 4 sq. — g) Eugen. decr. ad Arm., in Conc. Flor. (p. 438.) — h) Eph. 4, 30. — i) 1 Cor. 3, 17. — k) Apoc. 2, 5. — l) 2 Cor. 7, 10. — m) Matth. 3, 2. 4, 17. — n) Luc. 3, 8. — o) Rom. 16, 18. — p) 1 Cor. 6, 9 sq.

recuperaverint, proponenda sunt Apostoli verba: q) Abundate [12]) in omni opere bono, *scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* r) *Non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius.* Et, s) *Nolite amittere confidentiam vestram, quae magnam habet remunerationem.* Atque ideo bene operantibus usque in finem, et in Deo sperantibus proponenda est vita aeterna, et tamquam gratia filiis Dei per Christum Jesum misericorditer promissa, et tamquam merces ex ipsius Dei promissione bonis ipsorum operibus, et meritis fideliter reddenda. Haec est enim t) *illa corona justitiae, quam post suum certamen, et cursum repositam sibi esse* ajebat Apostolus, *a justo judice sibi reddendam, non solum autem sibi,* [13]) *sed et omnibus, qui diligunt adventum ejus.* Cum enim ille ipse [14]) Christus Jesus tamquam caput in membra, et tamquam u) vitis in palmites, in ipsos justificatos jugiter virtutem influat; quae virtus bona eorum opera semper antecedit, comitatur, et subsequitur; et sine qua nullo pacto Deo grata, et meritoria esse possent: nihil ipsis justificatis amplius deesse credendum est, quo minus plene illis quidem operibus, quae in Deo sunt facta, divinae legi pro hujus vitae statu satisfecisse, et vitam aeternam suo etiam tempore, v) si tamen in gratia decesserint, consequendam, vere promeruisse censeantur: cum Christus salvator noster dicat: w) *Si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: sed fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Ita [15]) neque propria nostra justitia, tamquam ex nobis propria statuitur: neque ignoratur, aut repudiatur justitia Dei. Quae enim justitia nostra dicitur, quia per eam nobis inhaerentem justificamur; illa eadem Dei est, quia a Deo nobis infunditur per Christi meritum. Neque vero illud omittendum est quod licet bonis operibus

---

12) Abundantes *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 13) et non solum sibi, *eaed.* — 14) ipse *om. Brix.* — 15) Itaque *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

q) 1 Cor. 15, 58. legitur: *abundantes in opere Domini semper,* cet. — r) Hebr. 6, 10. — s) ib. 10, 35. — t) 2 Tim. 4, 8. — u) Joa. 15, 1 sqq. — v) cf. Apoc. 14, 13. — w) Joa. 4, 13 sq.

in sacris litteris [x]) usque adeo tribuatur, ut etiam qui uni ex minimis suis potum aquae frigidae dederit, promittat Christus eum non esse sua mercede cariturum; et Apostolus testetur, [y]) *id, quod in praesenti est momentaneum, et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operari in nobis:* absit tamen, ut Christianus homo in se ipso vel confidat, vel [z]) glorietur, et non in Domino: cujus [a]) tanta est erga omnes homines bonitas, ut eorum velit esse merita, quae sunt ipsius dona. Et quia [b]) *in multis offendimus omnes*, unusquisque sicut misericordiam, et bonitatem, ita severitatem, et judicium ante oculos habere debet, neque [c]) se ipsum aliquis, etiam si nihil sibi conscius fuerit, judicare: quoniam omnis hominum vita non humano judicio examinanda, et judicanda est, sed Dei: [d]) *qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo,* qui, ut scriptum est, [e]) *reddet unicuique secundum opera sua.*

Post hanc catholicam de justificatione doctrinam, quam nisi quisque fideliter firmiterque receperit, justificari non poterit, placuit sanctae synodo hos canones subjungere; ut omnes sciant non solum quid tenere, et sequi, sed etiam quid vitare, et fugere debeant.

Canones
de justificatione.

I. Si quis dixerit, hominem suis operibus, quae vel per humanae naturae vires, vel per legis doctrinam fiant, absque divina per Jesum Christum gratia posse justificari coram Deo; anathema sit.

II. Si quis dixerit, [f]) ad hoc solum divinam gratiam per Christum Jesum dari, ut facilius homo juste vivere, ac vitam aeternam promereri possit; quasi per liberum arbitrium sine gratia utrumque, sed aegre tamen, et difficulter possit; anathema sit.

---

x) Matth. 10, 42. Marc. 9, 40. — y) 2 Cor. 4, 17. — z) 1 Cor. 1, 31. 2 Cor. 10, 17. Jer. 9, 23 sq. — a) Caelest. I. ep. 21. c. 12. (p. 336.) — b) Jac. 3, 2. — c) 1 Cor. 4, 3 sq. — d) ib. v. 5. — e) Matth. 16, 27. Rom. 2, 6. — f) Conc. Milev. II. can. 5. (p. 328.)

III. Si quis dixerit, g) ſine praevenienti Spiritus ſancti inſpiratione, atque ejus adjutorio, hominem credere, ſperare, diligere, aut poenitere poſſe ſicut oportet, ut ei juſtificationis gratia conferatur; anathema ſit.

IV. Si quis dixerit, h) liberum hominis arbitrium a Deo motum, et excitatum nihil cooperari aſſentiendo Deo excitanti atque vocanti, quo ad obtinendam juſtificationis gratiam ſe disponat, ac praeparet, neque poſſe diſſentire ſi velit, ſed velut inanime quoddam nihil omnino agere, mereque paſſive ſe habere; anathema ſit.

V. Si quis i) liberum hominis arbitrium poſt Adae peccatum amiſſum, et exſtinctum eſſe dixerit; aut rem eſſe de [16]) ſolo titulo, immo titulum ſine re, figmentum denique a ſatana invectum in eccleſiam; anathema ſit.

VI. Si quis dixerit, k) non eſſe in poteſtate hominis, vias ſuas malas facere, ſed mala opera, ita ut bona Deum operari, non permiſſive ſolum, ſed etiam proprie, et per ſe, adeo ut ſit proprium ejus opus non minus proditio Judae, quam vocatio Pauli; anathema ſit.

VII. Si quis dixerit, opera omnia, quae ante juſtificationem fiunt, quacumque ratione facta ſint, vere eſſe peccata, vel odium Dei mereri, aut quanto vehementius quis nititur ſe disponere ad gratiam, tanto eum gravius peccare; anathema ſit.

VIII. Si quis dixerit, l) gehennae metum, per quem ad miſericordiam Dei de peccatis dolendo confugimus, vel a peccando abſtinemus, peccatum eſſe, aut peccatores pejores facere; anathema ſit.

IX. Si quis dixerit, ſola fide impium juſtificari, ita ut intelligat nihil aliud requiri, quod ad juſtifica-

16) de *om. Ven.*

g) Conc. Arauſ. II. c. 6. (p. 713.) — h) ib. c. 3. 4. 5. 6. 9. 25. — i) Aug. c. 2 ep. Pel. I, 2. (p. 273.) — k) ib. c. 3. Proſp. reſp. ad 14. cap. Gall., et ad 10. object. Vinc. Conc. Arauſ. II. c. 22. 23. 25. Joa. 1, 12. — l) Matth. 10, 28. Luc. 12, 5.

tionis gratiam conſequendam cooperetur, et nulla ex parte neceſſe eſſe eum ſuae voluntatis motu praeparari, atque disponi; anathema ſit.

X. Si quis dixerit, homines ſine Chriſti juſtitia, per quam nobis meruit, juſtificari, aut per eam ipſam formaliter juſtos eſſe; anathema ſit.

XI. Si quis dixerit, homines juſtificari vel ſola imputatione juſtitiae Chriſti, vel ſola peccatorum remiſſione, excluſa gratia, et caritate, quae[m]) in cordibus eorum per Spiritum ſanctum diffundatur, atque illis inhaereat, aut etiam gratiam, qua juſtificamur, eſſe tantum favorem Dei; anathema ſit.

XII. Si quis dixerit, fidem juſtificantem nihil aliud eſſe, quam fiduciam divinae miſericordiae peccata remittentis propter Chriſtum, vel eam fiduciam ſolam eſſe, qua juſtificamur; anathema ſit.

XIII. Si quis dixerit, omni homini ad remiſſionem peccatorum aſſequendam neceſſarium eſſe, ut credat certo, et absque ulla haeſitatione propriae infirmitatis et indispoſitionis, peccata ſibi eſſe remiſſa; anathema ſit.

XIV. Si quis dixerit, hominem a peccatis abſolvi, ac juſtificari ex eo quod ſe abſolvi, ac juſtificari certo credat; aut neminem vere eſſe juſtificatum, niſi qui credat ſe eſſe juſtificatum; et hac ſola fide abſolutionem et juſtificationem perfici; anathema ſit.

XV. Si quis dixerit,[n]) hominem renatum, et juſtificatum teneri ex fide ad credendum ſe certo eſſe in numero praedeſtinatorum; anathema ſit.

XVI. Si quis[o]) magnum illud usque in finem perſeverantiae donum ſe certo habiturum abſoluta, et infallibili certitudine dixerit, niſi hoc[17]) ſpeciali revelatione didicerit; anathema ſit.

XVII. Si quis juſtificationis gratiam non niſi praedeſtinatis ad vitam contingere dixerit; reliquos vero omnes, qui vocantur, vocari quidem, ſed gra-

---

17) ex *add. Ro., Rom., R. Vat., Rom. M., Hard., Brix., Ven., Vird., Rhem., Dil., Chif.*

m) Rom. 5, 5. — n) Aug. de corr. et grat. c. 13. (p. 510.) — o) Id. de dono perſev. c. 13. (p. 554.)

tiam non accipere, utpote p) divina potestate praedestinatos ad malum; anathema sit.

XVIII. Si quis dixerit, Dei praecepta homini etiam justificato, et sub gratia constituto, esse ad observandum impossibilia; anathema sit.

XIX. Si quis dixerit, nihil praeceptum esse in evangelio praeter fidem, cetera esse indifferentia, neque praecepta, neque prohibita, sed libera; aut decem praecepta nihil pertinere ad Christianos; anathema sit.

XX. Si quis hominem justificatum, et quantumlibet perfectum dixerit non teneri ad observantiam mandatorum Dei, et ecclesiae, sed tantum ad credendum; quasi vero evangelium sit nuda, et absoluta promissio vitae aeternae sine conditione observationis mandatorum; anathema sit.

XXI. Si quis dixerit, Christum Jesum a Deo hominibus datum fuisse ut redemptorem, cui fidant, non etiam ut legislatorem, cui obediant; anathema sit.

XXII. Si quis dixerit, justificatum vel sine speciali auxilio Dei in accepta justitia perseverare posse, vel cum eo non posse; anathema sit.

XXIII. Si quis hominem semel justificatum dixerit amplius peccare non posse, neque gratiam amittere, atque ideo eum, qui labitur, et peccat, numquam vere fuisse justificatum, aut contra, posse in tota vita peccata omnia, etiam venialia, vitare, nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de beata Virgine tenet ecclesia; anathema sit.

XXIV. Si quis dixerit, justitiam acceptam non conservari, atque etiam non [18]) augeri coram Deo per bona opera; sed opera ipsa fructus solummodo, et signa esse justificationis adeptae, non autem ipsius augendae causam; anathema sit.

XXV. Si quis in quolibet bono opere justum saltem venialiter peccare dixerit, aut, quod intolerabilius est, mortaliter, atque ideo poenas aeternas mereri; tantumque ob id non damnari, quia Deus ea opera [19]) non imputet ad damnationem; anathema sit.

---

18) non *om. R. Vat., Chis.* — 19) bona *add. Brix., Vird., Rhem.*

p) Conc. Arauf. II. can. 25. (p. 717 sq.)

XXVI. Si quis dixerit, justos non debere pro bonis operibus, quae in Deo fuerint facta, exspectare, et sperare aeternam retributionem a Deo per ejus misericordiam, et Jesu Christi meritum, si bene agendo, et divina mandata custodiendo q) usque in finem perseveraverint; anathema sit.

XXVII. Si quis dixerit, nullum esse mortale peccatum, nisi infidelitatis; aut nullo alio quantumvis gravi, et enormi, praeterquam infidelitatis peccato, semel acceptam gratiam amitti; anathema sit.

XXVIII. Si quis dixerit, amissa per peccatum gratia, simul et fidem semper amitti, aut fidem, quae remanet, non esse veram fidem, licet non sit viva; aut eum, qui fidem sine caritate habet, non esse Christianum, anathema sit.

XXIX. Si quis dixerit, eum, qui post baptismum lapsus est, non posse per Dei gratiam resurgere; aut posse quidem, sed sola fide amissam justitiam recuperare sine sacramento poenitentiae, prout sancta Romana et universalis ecclesia a Christo Domino, et ejus Apostolis edocta, hucusque professa est, servavit, et docuit; anathema sit.

XXX. Si quis post acceptam justificationis gratiam cuilibet peccatori poenitenti ita culpam remitti, et reatum aeternae poenae deleri dixerit: ut nullus remaneat reatus poenae temporalis exsolvendae, vel in hoc saeculo, vel in futuro in purgatorio, antequam ad regna caelorum aditus patere possit; anathema sit.

XXXI. Si quis dixerit, justificatum peccare, dum intuitu aeternae mercedis bene operatur; anathema sit.

XXXII. Si quis dixerit, hominis justificati bona opera ita esse dona Dei, ut non sint etiam bona ipsius justificati merita; aut ipsum justificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam, et Jesu Christi meritum, cujus vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam, et ipsius vitae aeternae, si tamen in gratia decesserit, consecutionem, atque etiam gloriae augmentum; anathema sit.

---

q) Matth. 24, 13.

XXXIII. Si quis dixerit, per hanc doctrinam catholicam de juſtificatione a ſancta ſynodo hoc praeſenti decreto expreſſam, aliqua ex parte gloriae Dei, vel meritis Jeſu Chriſti, Domini noſtri, derogari, et non potius veritatem fidei noſtrae, Dei denique, ac Chriſti Jeſu gloriam illuſtrari; anathema ſit.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

Indictio futurae ſeſſionis.
(Ibid.)

SESSIO VII.

celebr. die III. menſ. Mart. M.D.XLVII.

Decretum de Sacramentis.

Prooemium.

Ad conſummationem ſalutaris de juſtificatione doctrinae, quae in praecedenti proxima ſeſſione uno omnium patrum conſenſu promulgata fuit, conſentaneum viſum eſt de ſanctiſſimis eccleſiae ſacramentis agere; per quae omnis vera juſtitia vel incipit, vel coepta augetur, vel amiſſa reparatur: propterea ſacroſancta oecumenica, et generalis Tridentina ſynodus, in Spiritu ſancto legitime congregata, praeſidentibus in ea eisdem [1]) apoſtolicae ſedis legatis, ad errores eliminandos, et exſtirpandas haereſes, quae circa ſanctiſſima ipſa ſacramenta, hac noſtra tempeſtate, tum de damnatis olim a patribus noſtris haereſibus ſuscitatae, tum etiam de novo adinventae ſunt, quae catholicae eccleſiae puritati, et animarum ſaluti magnopere officiunt; ſanctarum ſcripturarum doctrinae, apoſtolicis traditionibus, atque aliorum conciliorum, et patrum conſenſui inhaerendo, hos praeſentes canones ſtatuendos, et decernendos [2]) cenſuit: reliquos, qui ſuperſunt ad coepti operis perfectionem, deinceps, divino Spiritu adjuvante, editura.

Canones.

De Sacramentis in genere.

I. Si quis dixerit, ſacramenta novae legis non fuiſſe omnia a Jeſu Chriſto Domino noſtro inſtituta;

1) eisd. *om. Vird.*, *Rhem.*; praeſidentibus — legatis, *om. Ven.* — 2) et decern. *om. Vird.*, *Rhem.*

aut eſſe r) plura, vel pauciora, quam ſeptem, videlicet, baptiſmum, confirmationem, euchariſtiam, poenitentiam, extremam unctionem, ordinem, et matrimonium; aut etiam aliquod horum ſeptem non eſſe vere, et proprie ſacramentum; anathema ſit.

II. Si quis dixerit, ea ipſa novae legis ſacramenta a ſacramentis antiquae legis non differre, niſi quia ceremoniae ſunt aliae, et alii ritus externi; anathema ſit.

III. Si quis dixerit, haec ſeptem ſacramenta ita eſſe inter ſe paria, ut nulla ratione aliud ſit alio dignius; anathema ſit.

IV. Si quis dixerit, ſacramenta novae legis non eſſe ad ſalutem neceſſaria, ſed ſuperflua; et ſine eis, aut eorum voto per ſolam fidem homines a Deo gratiam juſtificationis adipiſci; licet omnia ſingulis neceſſaria non ſint; anathema ſit.

V. Si quis dixerit, haec ſacramenta propter ſolam fidem nutriendam inſtituta fuiſſe; anathema ſit.

VI. Si quis dixerit, s) ſacramenta novae legis non continere gratiam, quam ſignificant; aut gratiam ipſam non ponentibus obicem non conferre; quaſi ſigna tantum externa ſint acceptae per fidem gratiae, vel juſtitiae, et notae quaedam Chriſtianae profeſſionis, quibus apud homines diſcernuntur fideles ab infidelibus; anathema ſit.

VII. Si quis dixerit, non dari gratiam per hujusmodi ſacramenta ſemper, et omnibus, quantum eſt ex parte Dei, etiam ſi rite ea ſuſcipiant, ſed aliquando, et aliquibus; anathema ſit.

VIII. Si quis dixerit, per ipſa novae legis ſacramenta ex opere operato non conferri gratiam, ſed ſolam fidem divinae promiſſionis ad gratiam conſequendam ſufficere; anathema ſit.

IX. Si quis dixerit, t) in tribus ſacramentis, baptiſmo ſcilicet, confirmatione, et ordine, non imprimi characterem in anima, hoc eſt ſignum quoddam

---

r) Eugen. IV. decr. ad Arm., in Conc. Flor. (p. 437.) — s) ib. — t) ib. p. 438.

spirituale, et indelebile, unde ea iterari non possunt; anathema sit.

X. Si quis dixerit, [u]) Christianos omnes in verbo, et omnibus sacramentis administrandis habere potestatem; anathema sit.

XI. Si quis dixerit, [v]) in ministris, dum sacramenta conficiunt, et conferunt, non requiri intentionem saltem faciendi, quod facit ecclesia; anathema sit.

XII. Si quis dixerit, [w]) ministrum in peccato mortali exsistentem, modo omnia essentialia, quae ad sacramentum conficiendum, aut conferendum pertinent, servaverit, non conficere, aut conferre sacramentum; anathema sit.

XIII. Si quis dixerit, receptos, et approbatos ecclesiae catholicae ritus in solemni sacramentorum administratione adhiberi consuetos, aut contemni, aut sine peccato a ministris pro libito omitti, aut in novos alios per quemcumque ecclesiarum pastorem mutari posse; anathema sit.

De baptismo.

I. Si quis dixerit, [x]) baptismum Joannis habuisse eamdem vim cum baptismo Christi; anathema sit.

II. Si quis dixerit, aquam veram, et naturalem non esse de necessitate baptismi, atque ideo verba illa Domini nostri Jesu Christi; [y]) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto;* ad metaphoram aliquam detorserit [3]); anathema sit.

III. Si quis dixerit, in ecclesia Romana, quae omnium ecclesiarum mater est, et magistra, non esse veram de baptismi sacramento doctrinam; anathema sit.

IV. Si quis dixerit, [z]) baptismum, qui etiam datur ab haereticis in nomine Patris, et Filii, et Spi-

---

3) retors. *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

u) cf. art. 14. Joan. Wicleff., damn. a Conc. Constant. sess. 8. (p. 633.) — v) Eugen. decr. l. all. — w) Aug. in Ps. 10. n. 6. (p. 47.) Contra ep. Parm. II, 6 sqq. (p. 21 sqq.) De bapt. c. Donat. IV, 12 sq. (p. 89.) Cont. litt. Petil. II, 45. (p. 170.) Nicol. I. resp. ad cons. Bulg. c. 71. (p. 425.) Art. 4. Joan. Wicleff., damn. a Conc. Const. (p. 632.) — x) Aug. enchir. c. 49. (p. 157.) Tractat. 5. in Joan. n. 5 sqq. (p. 235.) — y) Joa. 3, 5. — z) Aug. de bapt. c. Donat. I, 1. (p. 53 sq.) Leon. M. ep. 167. resp. 18. (p. 1428.) Eugen. decr. l. all.

ritus ſancti, cum intentione faciendi quod facit eccleſia, non eſſe verum baptiſmum; anathema ſit.

V. Si quis dixerit, [a]) baptiſmum liberum eſſe, hoc eſt non neceſſarium ad ſalutem; anathema ſit.

VI. Si quis dixerit, baptizatum non poſſe, etiam ſi velit, gratiam amittere, quantumcumque peccet, niſi nolit credere; anathema ſit.

VII. Si quis dixerit, [b]) baptizatos per baptiſmum ipſum ſolius tantum fidei debitores fieri, non autem univerſae legis Chriſti ſervandae; anathema ſit.

VIII. Si quis dixerit, baptizatos liberos eſſe ab omnibus ſanctae eccleſiae praeceptis, quae vel ſcripta, vel tradita ſunt, ita ut ea obſervare non teneantur, niſi ſe ſua ſponte illis ſummittere voluerint; anathema ſit.

IX. Si quis dixerit, ita revocandos eſſe homines ad baptiſmi ſuſcepti memoriam, ut vota omnia, quae poſt baptiſmum fiunt, vi promiſſionis, in baptiſmo ipſo jam factae, irrita eſſe intelligant; quaſi per ea et fidei, quam profeſſi ſunt, detrahatur, et ipſi baptiſmo; anathema ſit.

X. Si quis dixerit, peccata omnia, quae poſt baptiſmum fiunt, ſola recordatione, et fide ſuſcepti baptiſmi, vel dimitti, vel venialia fieri; anathema ſit.

XI. Si quis dixerit, verum [4]) et rite collatum baptiſmum iterandum eſſe illi, qui apud infideles fidem Chriſti negaverit, cum ad poenitentiam convertitur; anathema ſit.

XII. Si quis dixerit, neminem eſſe baptizandum, niſi ea aetate, qua Chriſtus baptizatus eſt, vel in ipſo mortis articulo; anathema ſit.

XIII. Si quis dixerit, [c]) parvulos, eo quod actum credendi non habent, ſuſcepto baptiſmo inter fideles computandos non eſſe, ac propterea, cum ad annos diſcretionis pervenerint, eſſe rebaptizandos, aut praeſtare, omitti eorum baptiſma, quam eos, non actu proprio credentes, baptizari in ſola fide eccleſiae; anathema ſit.

---

4) vere *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

a) Joa. 3, 5. Aug. de pecc. mer. et remiſſ. I, 23 ſqq. (p. 13 ſqq.) — b) Gal. 5, 13 ſqq. — c) Aug. l. all. I, 19. (p. 10.) III, 2. (p. 48.)

XIV. Si quis dixerit, hujusmodi parvulos baptizatos, cum adoleverint, interrogandos eſſe an ratum habere velint, quod patrini eorum nomine, dum baptizarentur, polliciti ſunt; et ubi ſe nolle reſponderint, ſuo eſſe arbitrio relinquendos; nec alia interim poena ad Chriſtianam vitam cogendos, niſi ut ab euchariſtiae, aliorumque ſacramentorum perceptione arceantur, donec reſipiſcant; anathema ſit.

De confirmatione.

I. Si quis dixerit, d) confirmationem baptizatorum otioſam ceremoniam eſſe, et non potius verum, et proprium ſacramentum; aut olim nihil aliud fuiſſe, quam catecheſim quamdam, qua adoleſcentiae proximi fidei ſuae rationem coram eccleſia exponebant; anathema ſit.

II. Si quis dixerit, injurios eſſe Spiritui ſancto eos, qui ſacro confirmationis chriſmati virtutem aliquam tribuunt; anathema ſit.

III. Si quis dixerit, e) ſanctae confirmationis ordinarium miniſtrum non eſſe ſolum epiſcopum, ſed quemvis ſimplicem ſacerdotem; anathema ſit.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

Indictio futurae ſeſſionis.
(Ib.)

SESSIO VIII.

celebr. die XI. menſ. Mart. M.D.XLVII.

Decretum de translatione concilii.
(Ib.)

SESSIO IX.

Bononiae celebr. die XXI. menſ. April. M.D.XLVII.

Decretum prorogationis ſeſſionis.
(Ib.)

SESSIO X.

Bononiae celebr. die II. menſ. Jun. M.D.XLVII.

Decretum prorogationis ſeſſionis.
(Ib.)

---

d) Cypr. ep. 70. (p. 125.) Conc. Senon. a. 1528. decr. fid. 10. (p. 1941.) — e) Innoc. I. ep. 1. §. 3. (p. 1029.) Conc. Clarom. a. 1268. P. 1. c. 5. (p. 1190.) Eugen. decr. I. all.

SACROSANCTI OECUMENICI ET GENERALIS CONCILII TRIDENTINI

SESSIO UNDECIMA,

quae est prima sub Julio III. Pont. Max., celebr. Kal. Maji M.D.LI.

Decretum de resumendo concilio.
(V. in App.)

Indictio futurae sessionis.
(Ib.)

SESSIO XII.,

quae est secunda sub Julio III. P. M., celebr. die I. Septemb. M.D.LI.

Decretum prorogationis sessionis.
(Ib.)

SESSIO XIII.,

quae est tertia sub Julio III. P. M., celebr. die XI. Octob. M.D.LI.

Decretum de sanctissimo Eucharistiae sacramento.

Sacrosancta oecumenica, et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem [1]) sanctae sedis apostolicae legato, et nuntiis, etsi in eum finem non absque peculiari Spiritus sancti [2]) ductu, et gubernatione, convenerit, ut veram, et antiquam de fide, et sacramentis doctrinam exponeret, et ut haeresibus omnibus, et aliis gravissimis incommodis, quibus Dei ecclesia misere nunc exagitatur, et in multas, ac varias partes scinditur, remedium afferret, hoc praesertim jam inde a principio in votis habuit, ut stirpitus convelleret

---

1) eisdem *om. Vird., Rhem.* — 2) *Hic locus multis in editt. corruptus legitur:* peculiaris *Rom.*; scilicet *pro* Spir. sancti *Brix., Vird., Rhem., Dil.*

zizania exsecrabilium errorum, et schismatum, quae f) inimicus homo his nostris calamitosis temporibus in doctrina fidei, usu, et cultu sacrosanctae Eucharistiae superseminavit: quam alioqui Salvator noster in ecclesia sua tamquam symbolum reliquit ejus unitatis, et caritatis, qua Christianos omnes inter se conjunctos, et copulatos esse voluit. Itaque eadem sacrosancta synodus sanam, et sinceram illam de venerabili hoc, et divino Eucharistiae sacramento doctrinam tradens, quam semper catholica ecclesia ab ipso Jesu Christo Domino nostro, et ejus Apostolis erudita, atque a Spiritu sancto, illi g) omnem veritatem in dies suggerente, edocta, retinuit, et ad finem usque saeculi conservabit: omnibus Christi fidelibus interdicit, ne posthac de sanctissima Eucharistia aliter credere, docere, aut praedicare audeant, quam ut est hoc praesenti decreto explicatum, atque definitum.

Cap. I.

De reali praesentia Domini nostri, Jesu Christi, in sanctissimo Eucharistiae sacramento.

Principio docet sancta synodus, et aperte, ac simpliciter profitetur, in almo sanctae Eucharistiae sacramento post panis, et vini consecrationem Dominum nostrum, Jesum Christum verum Deum, atque hominem, vere, realiter, ac substantialiter sub specie illarum rerum sensibilium contineri. Neque enim haec inter se pugnant, ut ipse Salvator noster semper h) ad dexteram Patris in coelis assideat juxta modum exsistendi naturalem, et ut multis nihilominus aliis in locis sacramentaliter praesens sua substantia nobis adsit, ea exsistendi ratione, quam etsi verbis exprimere vix possumus, i) possibilem tamen esse Deo, cogitatione per fidem illustrata assequi possumus, et constantissime credere debemus: ita enim majores omnes nostri, quotquot in vera Christi ecclesia fuerunt, qui de sanctissimo hoc sacramento disseruerunt, apertissime professi sunt, hoc tam admirabile sacramentum in ultima coena Redemptorem nostrum instituisse, cum

---

f) Matth. 13, 25 sqq. — g) Luc. 12, 12. Joa. 14, 26. 16, 13. h) Matth. 26, 64. Marc. 16, 19. Eph. 1, 20. al. — i) Matth. 19, 26. Luc. 18, 27.

post panis, vinique benedictionem, se suum ipsius corpus illis praebere, ac suum sanguinem, disertis, et perspicuis verbis testatus est: quae verba a sanctis Evangelistis [k]) commemorata, et a divo Paulo [l]) postea repetita, cum propriam illam et apertissimam significationem prae se ferant, secundum quam a patribus [m]) intellecta sunt: indignissimum sane flagitium est, ea a quibusdam contentiosis, et pravis hominibus ad fictitios, et imaginarios tropos, quibus veritas carnis, et sanguinis Christi negatur, contra universum ecclesiae sensum detorqueri, quae tamquam [n]) columna, et firmamentum veritatis, haec ab impiis hominibus excogitata commenta, velut sathanica, detestata est, grato semper et memore animo praestantissimum hoc Christi beneficium agnoscens.

Cap. II.

De ratione institutionis sanctissimi hujus sacramenti.

Ergo salvator noster, discessurus ex hoc mundo ad Patrem, sacramentum hoc instituit, in quo divitias divini sui erga homines amoris velut effudit, [o]) memoriam faciens mirabilium suorum; et in illius sumptione [p]) colere nos sui memoriam praecepit, suamque annuntiare mortem, donec ipse ad judicandum mundum veniat. Sumi autem voluit sacramentum hoc, [q]) tamquam spiritalem animarum cibum, quo alantur, et confortentur viventes vita illius, qui dixit: [r]) *Qui manducat me, et ipse vivet propter me:* et [s]) tamquam antidotum, quo liberemur a culpis quotidianis, et a peccatis mortalibus praeservemur. Pignus praeterea id esse voluit futurae nostrae gloriae, et perpetuae felicitatis, adeoque symbolum unius illius corporis, [t]) cujus ipse caput existit, cuique nos, tamquam membra, arctissima fidei, spei, et caritatis

---

k) Matth. 26, 26 sqq. Marc. 14, 22 sqq. Luc. 22, 19 sqq. — l) 1 Cor. 11, 23 sqq. — m) vid. Cat. Rom. P. II. c. 4. qu. 24. — n) 1 Tim. 3, 5. — o) Ps. 110, 4. — p) Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24 sqq. — q) Eugen. decr. ad Arm. (p. 439.) — r) Joa. 6, 58. — s) Cypr. ep. 54. (p. 77 sq.) (Ambros.) de sacram. IV, 6. (p. 372.) — t) Eph. 5, 23. Rom. 12, 4 sq.

connexione adſtrictos eſſe voluit, ut [u]) idipſum omnes diceremus, nec eſſent in nobis ſchiſmata.

Cap. III.

De excellentia ſanctiſſimae Euchariſtiae ſuper reliqua ſacramenta.

Commune hoc quidem eſt ſanctiſſimae Euchariſtiae cum ceteris ſacramentis, ſymbolum eſſe rei ſacrae, et inviſibilis gratiae formam viſibilem: verum illud in ea excellens, et ſingulare reperitur, quod reliqua ſacramenta tunc primum ſanctificandi vim habent, cum quis illis utitur; at in Euchariſtia ipſe ſanctitatis auctor ante uſum eſt. Nondum enim Euchariſtiam de manu Domini Apoſtoli ſuſceperant, cum vere tamen ipſe aſſirmaret corpus ſuum eſſe, quod praebebat. Et ſemper haec fides in eccleſia Dei fuit, ſtatim poſt conſecrationem verum Domini noſtri corpus, verumque ejus ſanguinem ſub panis, et vini ſpecie una cum ipſius anima, et divinitate exſiſtere: ſed corpus quidem ſub ſpecie panis, et ſanguinem ſub vini ſpecie, ex vi verborum; [v]) ipſum autem corpus ſub ſpecie vini, et ſanguinem ſub ſpecie panis, animamque ſub utraque, vi naturalis illius connexionis, et concomitantiae, qua partes Chriſti Domini, [w]) *qui jam ex mortuis reſurrexit, non amplius moriturus*, inter ſe copulantur: divinitatem porro propter admirabilem illam ejus cum corpore, et anima hypoſtaticam unionem. Quapropter veriſſimum eſt tantumdem ſub alterutra [3]) ſpecie, atque ſub utraque contineri. Totus enim, et integer Chriſtus ſub panis ſpecie, et ſub quavis ipſius ſpecie parte: totus item ſub vini ſpecie, et ſub ejus partibus exſiſtit.

Cap. IV.

De transſubſtantiatione.

Quoniam autem Chriſtus, redemptor noſter, corpus ſuum id, quod ſub ſpecie panis offerebat, vere eſſe

---

3) altera *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

u) 1 Cor. 1, 10. — v) Conc. Conſtant. ſeſſ. 13. (p. 727.) Baſil. ſeſſ. 30. (p. 158.) Eugen. decr. l. all. — w) Rom. 6, 9.

dixit; ideo persuasum semper [x]) in ecclesia Dei fuit, idque nunc denuo sancta haec synodus declarat, per consecrationem panis, et vini, conversionem fieri totius substantiae panis in substantiam corporis Christi, Domini nostri; et totius substantiae vini in substantiam sanguinis ejus. Quae conversio convenienter, et proprie a sancta catholica ecclesia transsubstantiatio est appellata.

Cap. V.

De cultu, et veneratione huic sanctissimo sacramento exhibenda.

Nullus itaque dubitandi locus relinquitur, quin omnes Christi fideles, pro more in catholica ecclesia semper recepto, latriae cultum, qui vero Deo debetur, huic sanctissimo sacramento in veneratione exhibeant. Neque enim ideo [4]) minus est adorandum, quod fuerit a Christo [5]) Domino, ut sumatur, institutum: nam illum eumdem Deum praesentem in eo [6]) adesse credimus, quem Pater aeternus introducens in orbem terrarum, dicit: [y]) *Et adorent eum omnes Angeli Dei:* quem Magi procidentes [z]) adoraverunt: quem denique in Galilaea ab Apostolis adoratum fuisse, scriptura [a]) testatur. Declarat praeterea sancta synodus, pie, et religiose admodum in Dei ecclesiam inductum fuisse [b]) hunc morem, ut singulis annis peculiari quodam, et festo die praecelsum hoc, et venerabile sacramentum singulari veneratione, ac solemnitate celebraretur, utque in processionibus reverenter, et honorifice illud per vias, et loca publica circumferretur. Aequissimum est enim sacros aliquos statutos esse dies, cum Christiani omnes singulari, ac rara quadam significatione gratos, et memores testentur animos erga

---

4) id. *om. Brix., Vird., Rhem.* — 5) Christo *om. eaed.* — 6) in eo *om. Ven., Dil.*

x) Cypr. ep. 63. (p. 105 sqq.) Cyrill. Hier. cat. 22. (p. 319 sqq.) (Ambros.) de sacram. IV, 4. (p. 368 sq.) Joh. Damasc. de fide orthod. IV, 13. (p. 268 sqq.) Theophyl. in Matth. 26. (p. 146.) Conc. Lat. IV. c. 1. (p. 982.) — y) Hebr. 1, 6. cf. Ps. 96, 8. — z) Matth. 2, 11. — a) Matth. 28, 17. Luc. 24, 52. — b) Ab Urbano IV. a. 1264 in bulla *Transiturus* (Bull. ed. Cocquel. T. III. P. I. p. 414.) et denuo a Clem. V. a. 1311. in Conc. Vienn. (Clementin. L. III. tit. 16. c. unic.)

communem Dominum, et redemptorem pro tam ineffabili, et planè divino beneficio, quo c) mortis ejus victoria, et triumphus repraesentatur. Ac sic quidem oportuit victricem veritatem de mendacio, et haeresi triumphum agere, ut ejus adverfarii in conspectu tanti splendoris, et in tanta universae ecclesiae laetitia positi, vel debilitati, et fracti tabescant, vel pudore affecti, et confusi aliquando resipiscant.

Cap. VI.

De asservando sacrae Eucharistiae sacramento, et ad infirmos deferendo.

Consuetudo asservandi in sacrario sanctam Eucharistiam, adeo antiqua est, ut eam saeculum etiam Nicaeni concilii d) agnoverit. Porro deferri ipsam sacram Eucharistiam ad infirmos, et in [7]) hunc usum diligenter [8]) in ecclesiis conservari, praeterquam quod cum summa aequitate, et ratione conjunctum est, tum multis in conciliis e) praeceptum invenitur, et vetustissimo catholicae ecclesiae more est observatum. Quare sancta haec synodus retinendum omnino salutarem hunc, et necessarium morem statuit.

Cap. VII.

De praeparatione, quae adhibenda est, ut digne quis sacram Eucharistiam percipiat.

Si non decet ad sacras ullas functiones quempiam accedere, nisi sancte: certe, quo magis sanctitas, et divinitas caelestis hujus sacramenti viro Christiano comperta est, eo diligentius cavere ille debet, ne absque magna reverentia, et sanctitate ad id percipiendum accedat, praesertim cum illa plena formidinis verba apud Apostolum legamus: f) *Qui manducat,*

---

7) in *om. Dil., Ven., Ve., Chif.* — 8) dilig. *om. Brix., Vird., Rhem.*

c) 1 Cor. 15, 54. Hebr. 2, 9. — d) Hoc fortasse ex Conc. Nic. can. 18. (p. 676.) conjicitur. — e) Conc. Nic. can. 13. (p. 673.) Agath. a. 506. can. 15. (p. 327.) Aurel. III. can. 6. et 25. (p. 13 et 18.) Statuta eccl. Rhem. can. 10. (p. 599.) Conc. ap. Penn. Fid. c. 3. (p. 101 sq.) Lat. IV. c. 20. (p. 1007.) — f) 1 Cor. 11, 29.

bit indigne, judicium ſibi manducat, et bibit, dijudicans corpus Domini. Quare communicare nti revocandum eſt in memoriam ejus praeım: g) *Probet autem* [9]) *ſeipſum homo.* Eccle-:a autem conſuetudo declarat, eam probationem ſſariam eſſe, ut nullus ſibi conſcius peccati mor-, quantumvis ſibi contritus videatur, absque praeı ſacramentali confeſſione ad ſacram Euchariſtiam ſere debeat. Quod a Chriſtianis omnibus, etiam is ſacerdotibus, quibus ex officio incubuerit cele-:, haec ſancta ſynodus perpetuo ſervandum eſſe ›vit, modo non deſit illis copia confeſſoris: quod ›ceſſitate urgente ſacerdos absque praevia confeſ-celebraverit, quamprimum confiteatur.

Cap. VIII.

De uſu admirabilis hujus ſacramenti.

Ⅎuoad uſum autem, recte, et ſapienter patres no-res rationes hoc ſanctum ſacramentum accipiendi ıxerunt. Quosdam enim docuerunt ſacramentali-uuntaxat id ſumere, ut peccatores. Alios tantum aliter, illos nimirum, qui voto propoſitum illum ſtem panem edentes, h) *fide* viva, *quae per di-›nem operatur,* fructum ejus, et utilitatem ſen-. Tertios porro ſacramentaliter ſimul et ſpirita-; hi autem ſunt, qui ita ſe prius probant et in-nt, ut i) *veſtem nuptialem induti,* ad divinam menſam accedant. In ſacramentali autem ſum-ıe ſemper in eccleſia Dei mos fuit, ut laici a ſa-›tibus communionem acciperent: ſacerdotes k) au-celebrantes ſeipſos communicarent: qui mos, tam-ı ex traditione apoſtolica deſcendens, jure, ac to retineri debet. Demum vero [10]) paterno af-: admonet ſancta ſynodus, hortatur, rogat, et ob-ıt per viſcera miſericordiae Dei noſtri, ut omnes, ınguli, qui Chriſtiano nomine cenſentur, in hoc atis ſigno, in hoc vinculo caritatis, in hoc con-

———

autem *om. R. Vat., Dil., Ve., Chif.* — 10) autem *pro* ro *R. Vat., Ven., Dil., Hard., Ve., Chif.*

ı ib. v. 28. — h) Gal. 5, 6. — i) Matth. 22, 11 ſq. —) Hebr. 5, 3. 7, 27. Conc. Tol. XII. can. 5. (p. 1033.)

cordiae ſymbolo jam tandem aliquando conveniant, et concordent, memoresque tantae majeſtatis, et tam eximii amoris Jeſu Chriſti, Domini noſtri, qui dilectam animam ſuam in noſtrae ſalutis pretium, et carnem ſuam nobis dedit ad manducandum: haec ſacra myſteria corporis, et ſanguinis ejus ea fidei conſtantia, et firmitate, ea animi devotione, ea pietate, et cultu credant, et venerentur, ut panem illum ſuperſubſtantialem frequenter ſuſcipere poſſint, et is vere eis ſit animae vita, et perpetua ſanitas mentis, cujus vigore confortati, ex hujus miſerae peregrinationis itinere ad caeleſtem patriam pervenire valeant, eumdem l) *panem Angelorum*, quem modo ſub ſacris [11]) velaminibus edunt, absque ullo velamine manducaturi.

Quoniam autem non eſt ſatis veritatem dicere, niſi [12]) detegantur, et refellantur errores; placuit ſanctae ſynodo hos canones ſubjungere, ut omnes jam, agnita doctrina catholica, intelligant quoque, quae [13]) illis haereſes caveri, vitarique debeant.

Canones
de ſacroſancto Euchariſtiae ſacramento.

I. Si quis negaverit, m) in ſanctiſſimae [14]) Euchariſtiae ſacramento contineri vere, realiter, et ſubſtantialiter corpus, et ſanguinem una cum anima, et divinitate Domini noſtri, Jeſu Chriſti, ac proinde totum Chriſtum, ſed dixerit tantummodo eſſe in eo, ut in ſigno, vel figura, aut virtute; anathema ſit.

II. Si quis dixerit, n) in ſacroſancto Euchariſtiae ſacramento remanere ſubſtantiam panis, et vini, una cum corpore, et ſanguine Domini noſtri, Jeſu Chriſti; negaveritque mirabilem illam, et ſingularem converſionem totius ſubſtantiae panis in corpus, et totius ſubſtantiae vini in ſanguinem, manentibus dumtaxat ſpeciebus panis, et vini, quam quidem converſionem

---

11) panis *pro* ſacris *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 12) et *add. Vird.*, *Rhem.*, *Hard.* — 13) ab *add. Ro.*, *Rom.*, *R. Vat.*, *Rom. M.*, *Hard.*, *Brix.*, *Ven.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.*, *Ve.*, *Chif.* — 14) ſanctiſſimo *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Hard.*

l) Pſ. 77, 25. — m) Art. 3. Wicleff., damn. a Conc. Conſt. ſeſſ. 8. (p. 632.) — n) Art. 1. Wicleff., l. all.

ecclesia aptissime transsubstantiationem appel-
... ema sit.

... Si quis negaverit, in venerabili sacramento
ristiae sub unaquaque specie, et sub singulis cu-
s speciei partibus, separatione facta, totum Chri-
ontineri; anathema sit.

... Si quis dixerit, peracta consecratione, in ad-
ili Eucharistiae sacramento non esse corpus, et
nem Domini nostri Jesu Christi, sed tantum in
dum sumitur, non autem ante, vel post; et in
... seu particulis consecratis, quae post commu-
m reservantur, vel supersunt, non remanere ve-
orpus Domini; anathema sit.

Si quis dixerit, vel praecipuum fructum
timae Eucharistiae esse remissionem peccatorum,
x ea non alios effectus provenire; anathema sit.

I. Si quis dixerit, in sancto Eucharistiae sacra-
Christum, unigenitum Dei filium, non esse
latriae, etiam externo, adorandum; atque ideo
stiva peculiari celebritate venerandum; neque in
sionibus, secundum laudabilem, et universalem
ae sanctae ritum, et consuetudinem, solemniter
geslandum, vel non publice, ut adoretur, po-
roponendum, et ejus adoratores esse idololatras;
ma sit.

I. Si quis dixerit, non licere sacram Euchari-
in sacrario reservari, sed statim post consecra-
adstantibus necessario distribuendam, aut non
ut illa ad infirmos honorifice deferatur; ana-
sit.

II. Si quis dixerit, Christum, in Eucharistia
tum, spiritualiter tantum manducari, et non
sacramentaliter, et realiter; anathema sit.

. Si quis negaverit, °) omnes, et singulos
fideles utriusque sexus, cum ad annos discre-
pervenerint, teneri singulis annis, saltem in
te, ad communicandum, juxta praeceptum
matris ecclesiae; anathema sit.

Si quis dixerit, non licere sacerdoti celebranti
n communicare; anathema sit.

---

onc. Lat. IV. c. 21. (p. 1007 sq.)

XI. Si quis dixerit, ſolam fidem eſſe ſufficientem praeparationem ad ſumendum ſanctiſſimae Euchariſtiae ſacramentum; anathema ſit. Et ne tantum ſacramentum indigne atque ideo in mortem, et condemnationem ſumatur, ſtatuit, atque declarat ipſa ſancta ſynodus, illis, quos conſcientia peccati mortalis gravat, quantumcumque etiam ſe contritos exiſtiment, habita copia confeſſoris, neceſſario praemittendam eſſe confeſſionem ſacramentalem. Si quis autem contrarium docere, praedicare, vel pertinaciter aſſerere, ſeu etiam publico diſputando defendere praeſumpſerit, eo ipſo excommunicatus exſiſtat.

Decretum de reformatione.

(V. in App.)

Decretum prorogationis definitionis quatuor articulorum de ſacramento Euchariſtiae, et ſalvi conductus proteſtantibus dandi.

(Ib.)

Salvus conductus datus proteſtantibus.

(Ib.)

SESSIO XIV.,

quae eſt quarta ſub Julio III. P. M.,
celebr. die XXV. Novemb. M.D.LI.

Doctrina

de ſanctiſſimis poenitentiae, et extremae unctionis ſacramentis.

[Doctrina de ſacramento poenitentiae.] *)

Sacroſancta oecumenica, et generalis Tridentina ſynodus, in Spiritu ſancto legitime congregata, praeſidentibus in ea eisdem ſanctae apoſtolicae ſedis legato, et nuntiis. Quamvis in decreto de juſtificatione multus fuerit de poenitentiae ſacramento, propter locorum cognationem, neceſſaria quadam ratione ſermo interpoſitus: tanta nihilominus circa illud noſtra hac aetate diverſorum errorum eſt multitudo, ut non parum publicae utilitatis retulerit, de eo exactiorem, et

*) Hunc titulum, uncis incluſum, ipſi inſeruimus.

mel, sed quoties ab admissis peccatis ad ipsum poenitentes confugerent [3]), possent liberari. Alius praeterea est baptismi, et alius poenitentiae fructus. [d]) *Per baptismum enim Christum induentes*, nova prorsus in illo efficimur creatura, [e]) plenam, et integram peccatorum omnium remissionem consequentes; ad quam tamen novitatem, et integritatem per sacramentum poenitentiae, sine magnis nostris fletibus et laboribus, divina id exigente justitia, pervenire nequaquam possumus, ut merito poenitentia laboriosus quidam baptismus a sanctis patribus [f]) dictus fuerit. Est autem hoc sacramentum poenitentiae lapsis post baptismum ad salutem necessarium, ut nondum regeneratis ipse baptismus.

Cap. III.

De partibus, et fructu hujus sacramenti.

Docet praeterea sancta synodus, sacramenti poenitentiae formam, in qua praecipue [g]) ipsius vis sita est, in illis ministri verbis positam esse: *Ego te absolvo etc.* quibus quidem de ecclesiae sanctae more preces quaedam laudabiliter adjunguntur: ad ipsius tamen formae essentiam nequaquam spectant, neque ad ipsius sacramenti administrationem sunt necessariae. Sunt autem quasi materia hujus sacramenti ipsius poenitentis actus, [h]) nempe contritio, confessio, et satisfactio. Qui quatenus in poenitente ad integritatem sacramenti, ad plenamque et perfectam peccatorum remissionem ex Dei institutione requiruntur, hac ratione poenitentiae partes dicuntur. Sane vero res, et effectus hujus sacramenti, quantum ad ejus vim, et efficaciam pertinet, reconciliatio est cum Deo; quam interdum in viris piis, et cum devotione hoc sacramentum percipientibus, conscientiae pax, ac serenitas cum vehementi spiritus consolatione consequi solet. Haec de

---

3) confugerint *eaed. Ven., R. Vat., Rom. M., Hard., Chif.*

d) Gal. 3, 27. — e) Conc. Exon. a. 1287. c. 1. (p. 785.) — f) Greg. Naz. orat. 39. §. 17. (p. 688.) Joh. Damasc. de fide orth. IV, 9. (p. 262.) — g) Conc. Colon. I. a. 1536. P. VII. c. 30. (p. 2068.) — h) Conc. Clarom. a. 1268. P. I. c. 7. (p. 1193.) Eugen. IV. decr. ad Arm. (p. 440.) Conc. Colon. I. all. Cf. Chrysost. hom. 2. de poenit. (p. 287 sqq.)

zizania exſecrabilium errorum, et ſchiſmatum, quae f) inimicus homo his noſtris calamitoſis temporibus in doctrina fidei, uſu, et cultu ſacroſanctae Euchariſtiae ſuperſeminavit: quam alioqui Salvator noſter in eccleſia ſua tamquam ſymbolum reliquit ejus unitatis, et caritatis, qua Chriſtianos omnes inter ſe conjunctos, et copulatos eſſe voluit. Itaque eadem ſacroſancta ſynodus ſanam, et ſinceram illam de venerabili hoc, et divino Euchariſtiae ſacramento doctrinam tradens, quam ſemper catholica eccleſia ab ipſo Jeſu Chriſto Domino noſtro, et ejus Apoſtolis erudita, atque a Spiritu ſancto, illi g) omnem veritatem in dies ſuggerente, edocta, retinuit, et ad finem usque ſaeculi conſervabit: omnibus Chriſti fidelibus interdicit, ne poſthac de ſanctiſſima Euchariſtia aliter credere, docere, aut praedicare audeant, quam ut eſt hoc praeſenti decreto explicatum, atque definitum.

Cap. I.

De reali praeſentia Domini noſtri, Jeſu Chriſti, in ſanctiſſimo Euchariſtiae ſacramento.

Principio docet ſancta ſynodus, et aperte, ac ſimpliciter profitetur, in almo ſanctae Euchariſtiae ſacramento poſt panis, et vini conſecrationem Dominum noſtrum, Jeſum Chriſtum verum Deum, atque hominem, vere, realiter, ac ſubſtantialiter ſub ſpecie illarum rerum ſenſibilium contineri. Neque enim haec inter ſe pugnant, ut ipſe Salvator noſter ſemper h) ad dexteram Patris in coelis aſſideat juxta modum exſiſtendi naturalem, et ut multis nihilominus aliis in locis ſacramentaliter praeſens ſua ſubſtantia nobis adſit, ea exſiſtendi ratione, quam etſi verbis exprimere vix poſſumus, i) poſſibilem tamen eſſe Deo, cogitatione per fidem illuſtrata aſſequi poſſumus, et conſtantiſſime credere debemus: ita enim majores omnes noſtri, quotquot in vera Chriſti eccleſia fuerunt, qui de ſanctiſſimo hoc ſacramento diſſeruerunt, apertiſſime profeſſi ſunt, hoc tam admirabile ſacramentum in ultima coena Redemptorem noſtrum inſtituiſſe, cum

f) Matth. 13, 25 ſqq. — g) Luc. 12, 12. Joa. 14, 26. 16, 13. h) Matth. 26, 64. Marc. 16, 19. Eph. 1, 20. al. — i) Matth. 19, 26. Luc. 18, 27.

poſt panis, viniqne benedictionem, ſe ſuum ipſius corpus illis praebere, ac ſuum ſanguinem, diſertis, et perſpicuis verbis teſtatus eſt: quae verba a ſanctis Evangeliſtis [k]) commemorata, et a divo Paulo [l]) poſtea repetita, cum propriam illam et apertiſſimam ſignificationem prae ſe ferant, ſecundum quam a patribus [m]) intellecta ſunt: indigniſſimum ſane flagitium eſt, ea a quibusdam contentioſis, et pravis hominibus ad fictitios, et imaginarios tropos, quibus veritas carnis, et ſanguinis Chriſti negatur, contra univerſum eccleſiae ſenſum detorqueri, quae tamquam [n]) columna, et firmamentum veritatis, haec ab impiis hominibus excogitata commenta, velut ſathanica, deteſtata eſt, grato ſemper et memore animo praeſtantiſſimum hoc Chriſti beneficium agnoſcens.

Cap. II.

De ratione inſtitutionis ſanctiſſimi hujus ſacramenti.

Ergo ſalvator noſter, diſceſſurus ex hoc mundo ad Patrem, ſacramentum hoc inſtituit, in quo divitias divini ſui erga homines amoris velut effudit, [o]) memoriam faciens mirabilium ſuorum; et in illius ſumptione [p]) colere nos ſui memoriam praecepit, ſuamque annuntiare mortem, donec ipſe ad judicandum mundum veniat. Sumi autem voluit ſacramentum hoc, [q]) tamquam ſpiritalem animarum cibum, quo alantur, et conſortentur viventes vita illius, qui dixit: [r]) *Qui manducat me, et ipſe vivet propter me:* et [s]) tamquam antidotum, quo liberemur a culpis quotidianis, et a peccatis mortalibus praeſervemur. Pignus praeterea id eſſe voluit futurae noſtrae gloriae, et perpetuae felicitatis, adeoque ſymbolum unius illius corporis, [t]) cujus ipſe caput exſiſtit, cuique nos, tamquam membra, arctiſſima fidei, ſpei, et caritatis

---

k) Matth. 26, 26 ſqq. Marc. 14, 22 ſqq. Luc. 22, 19 ſqq. — l) 1 Cor. 11, 23 ſqq. — m) vid. Cat. Rom. P. II. c. 4. qu. 24. — n) 1 Tim. 3, 5. — o) Pſ. 110, 4. — p) Luc. 22, 19. 1 Cor. 11. 24 ſqq. — q) Eugen. decr. ad Arm. (p. 439.) — r) Joa. 6, 58. — s) Cypr. ep. 54. (p. 77 ſq.) (Ambroſ.) de ſacram. IV, 6. (p. 372.) — t) Eph. 5, 23. Rom. 12, 4 ſq.

quitatem quidem illos in poenis injungendis servare potuisse, si in genere dumtaxat, et non potius in specie, ac sigillatim sua ipsi peccata declarassent. Ex his colligitur, oportere a poenitentibus v) omnia peccata mortalia, quorum, post diligentem sui discussionem, conscientiam habent, in confessione recenseri, etiam si occultissima illa sint, et tantum adversus duo ultima decalogi w) praecepta commissa, quae nonnumquam animum gravius sauciant, et periculosiora sunt iis, quae in manifesto admittuntur. Nam venialia, quibus a gratia Dei non excludimur, et in quae frequentius labimur, quamquam recte, et utiliter, citraque omnem praesumptionem in confessione dicantur, quod piorum hominum usus demonstrat, taceri tamen citra culpam, multisque aliis remediis x) expiari possunt. Verum cum universa mortalia peccata, etiam cogitationis, homines y) irae filios, et Dei inimicos reddant; necessum est omnium etiam veniam z) cum aperta, et verecunda confessione a Deo quaerere. Itaque dum omnia, quae memoriae occurrunt, peccata Christi fideles confiteri student, procul dubio omnia misericordiae divinae ignoscenda exponunt. Qui vero secus faciunt, et scienter aliqua retinent, nihil divinae bonitati per sacerdotem remittendum proponunt. Si enim a) erubescat aegrotus vulnus medico detegere, quod ignorat medicina, non curat. Colligitur praeterea, etiam eas circumstantias in confessione explicandas esse, quae speciem peccati mutant, quod sine illis, peccata ipsa nec a poenitentibus integre exponantur, nec judicibus innotescant; et fieri nequeat, ut de gravitate criminum recte censere possint, et poenam, quam oportet, pro illis, poenitentibus imponere. Unde alienum a ratione est, docere circumstantias has ab hominibus otiosis excogitatas fuisse; aut unam tantum circumstantiam confitendam esse, nempe peccasse in fratrem. Sed et impium est, confessionem, quae hac ratione fieri praecipitur, impossibilem dicere, aut carnificinam illam conscientiarum appellare. Constat enim, nihil aliud in ecclesia a poenitentibus

---

v) Eugen. decr. l. all. — w) Deut. 5, 21. — x) Aug. enchir. c. 71. (p. 163.) — y) Eph. 2, 3. — z) Aug. enchir. c. 64. (p. 161.) — a) Hier. l. all. Chrysost. de sacerd. II. (p. 374 sq.) Homil. 20. in Gen. §. 3. (p. 175.)

exigi, quam ut, postquam quisque diligentius se excusserit, et conscientiae suae sinus omnes, et latebras exploraverit; ea peccata confiteatur, quibus se Dominum, et Deum suum mortaliter offendisse meminerit: reliqua autem peccata, quae diligenter cogitanti non occurrunt, in universum eadem confessione inclusa esse intelliguntur: pro quibus fideliter cum propheta dicimus: [b]) *Ab occultis meis munda me Domine.* Ipsa vero hujusmodi confessionis difficultas, ac peccata detegendi verecundia, gravis quidem videri posset, nisi tot, tantisque commodis, et consolationibus levaretur [7]), quae omnibus, digne ad hoc sacramentum accedentibus, per absolutionem certissime conferuntur. Ceterum quoad modum confitendi secreto apud solum sacerdotem, etsi Christus non vetuerit, quin aliquis in vindictam suorum scelerum, et sui humiliationem, cum ob aliorum exemplum, tum ob ecclesiae offensae aedificationem, delicta sua publice confiteri possit: non est tamen, hoc divino praecepto mandatum, nec satis consulte humana aliqua lege praeciperetur, ut delicta, praesertim secreta, publica essent confessione aperienda. Unde cum a sanctissimis, et antiquissimis patribus [c]) magno, unanimique consensu secreta confessio sacramentalis, qua ab initio ecclesia sancta usa est, et modo etiam utitur, fuerit semper commendata, manifeste refellitur inanis eorum calumnia, qui eam a divino mandato alienam, et inventum humanum esse, atque a patribus, in concilio Lateranensi congregatis, initium habuisse, docere non verentur. Neque enim per Lateranense concilium [d]) ecclesia statuit, ut Christi fideles confiterentur, quod jure divino necessarium, et institutum esse intellexerat, sed ut praeceptum confessionis saltem semel in anno, ab omnibus, et singulis, cum ad annos discretionis pervenissent, impleretur. Unde jam in universa ecclesia, cum

---

7) relevaretur *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

b) Ps. 18, 13. — c) Confessio commendatur jam a Clem. Rom. ep. 1. ad Cor. c. 51 sq. et ep. 2. c. 8. Tertull. de poenit. c. 12. (p. 63 sq.) Orig. hom. 2. in Lev. §. 4. (p. 191.) et hom. 3. §. 4. (p. 196.) Cypr. de lapsis (p. 190.) Chrysost. ll. all. et hom. 9. in Hebr. §. 4. (p. 98 sq.) Aug. et Hier. ll. all. Leon. M. ep. 168. c. 2. (p. 1431.) Conc. Cabil. II. c. 33. (p. 100.) — d) Conc. Lat. IV. c. 21. (p. 1007 sqq.)

ingenti animarum fidelium fructu, obſervatur mos ille ſalutaris confitendi ſacro illo, et maxime acceptabili tempore quadrageſimae: quem morem haec ſancta ſynodus maxime probat, et amplectitur, tanquam pium [8]), et merito retinendum.

Cap. VI.

De miniſtro hujus ſacramenti, et abſolutione.

Circa miniſtrum [e]) autem hujus ſacramenti, declarat ſancta ſynodus, falſas eſſe, et a veritate evangelii penitus alienas, doctrinas omnes, quae ad alios quosvis homines, praeter epiſcopos, et ſacerdotes, clavium miniſterium pernicioſe extendunt; putantes, verba illa Domini: [f]) *Quaecumque alligaveritis ſuper terram, erunt ligata et in coelo; et quaecumque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta et in coelo:* et, [g]) *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta ſunt:* ad omnes Chriſti fideles, indifferenter, et promiſcue, contra inſtitutionem hujus ſacramenti, ita fuiſſe dicta, ut quivis [h]) poteſtatem habeat remittendi peccata, publica quidem per correptionem, ſi correptus acquieverit; ſecreta vero per ſpontaneam confeſſionem, cuicumque factam. Docet quoque etiam ſacerdotes, qui peccato mortali tenentur, per virtutem Spiritus ſancti, in ordinatione collatam, tamquam Chriſti miniſtros, functionem remittendi peccata exercere; eosque prave ſentire, qui in malis ſacerdotibus hanc poteſtatem non eſſe contendunt. Quamvis autem abſolutio ſacerdotis alieni beneficii ſit diſpenſatio; tamen non eſt ſolum nudum miniſterium, vel annuntiandi evangelium, vel declarandi remiſſa eſſe peccata; ſed ad inſtar actus judicialis, quo ab ipſo, velut a judice, ſententia pronuntiatur. Atque ideo non debet poenitens adeo ſibi de ſua ipſius fide blandiri, ut, etiam ſi nulla illi adſit contritio, aut ſacerdoti animus ſerio agendi, et vere

---

8) pie *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.*

e) Firmil. ep. ad Cypr., ap. Cypr. ep. 75. (p. 148.) Pacian. ep. 1. c. 6. (p. 259.) Ambr. de poenit. I, 2. (p. 392.) Chryſoſt. de ſacerd. III, 5. (p. 383.) Hier. in Matth. 16, 19. (p. 125.) — f) Matth. 18, 18. — g) Joa. 20, 23. — h) Leon. X. bulla c. Luth., err. 12.

absolvendi, desit; putet tamen se, propter suam solam fidem, vere, et coram Deo esse absolutum. Nec enim fides sine poenitentia remissionem ullam peccatorum praestaret: nec is esset, nisi salutis suae negligentissimus, qui i) sacerdotem, joco se 9) absolventem, cognosceret; et non alium, serio agentem, sedulo requireret.

Cap. VII.

De casuum reservatione.

Quoniam igitur natura, et ratio judicii illud exposcit, ut sententia in subditos dumtaxat feratur; persuasum semper in ecclesia Dei k) fuit, et verissimum esse synodus haec confirmat, nullius momenti absolutionem eam esse debere, quam sacerdos in eum profert, in quem ordinariam, aut subdelegatam non habet jurisdictionem. Magnopere vero ad Christiani populi disciplinam pertinere, sanctissimis patribus nostris visum est, ut atrociora quaedam, et graviora crimina non a quibusvis, sed a summis duntaxat sacerdotibus absolverentur. Unde merito l) pontifices max. pro suprema potestate, sibi in ecclesia universa tradita, causas aliquas criminum graviores suo potuerunt peculiari judicio reservare. Neque dubitandum est, quando omnia, quae a Deo sunt, ordinata sunt, quin hoc idem episcopis omnibus in sua cuique dioecesi, in aedificationem tamen, non in destructionem, liceat pro illis in subditos tradita, supra reliquos inferiores sacerdotes auctoritate, praesertim quo ad illa, quibus excommunicationis censura annexa est. Hanc autem delictorum reservationem, consonum est divinae auctoritati, non tantum in externa politia, sed etiam coram Deo vim habere. Verumtamen pie admodum, ne hac ipsa occasione aliquis pereat, in eadem ecclesia Dei custoditum semper fuit, ut nulla sit reservatio m) in articulo

---

9) jocose *Dil.*, *Hard.*

i) ib. — k) Bonifac. VIII. ap. Sext. decret. L. V. tit. 10. c. 2. — l) Cypr. ep. 11. (p. 21) et ep. 12. (p. 22.) Gratian. P. II. caus. 17. qu. 4. c. 29. Gregor. decr. L. V. tit. 39. c. 1. cum mult. sqq. Sext. decr. L. V. tit. 9. c. 5. et tit. 11. c. 11. Clement. L. V. tit. 8. c. 3. et tit. 10. c. 2. Extrav. comm. L. V. tit. 9. c. 3. — m) Gratian. l. all. Gregor. l. all. c. 5. al. Sext. decr. L. V. tit. 9. c. 5. Clem. L. V. tit. 8. c. 3. Extrav. comm. L. V. tit. 7. c. 1. sub med.

mortis, atque ideo omnes sacerdotes quoslibet poenitentes a quibusvis peccatis, et censuris absolvere possunt: extra quem articulum sacerdotes cum nihil possint in casibus reservatis, id unum poenitentibus persuadere nitantur, ut ad superiores, et legitimos judices pro beneficio absolutionis accedant.

Cap. VIII.

De satisfactionis necessitate, et fructu.

Demum, quo ad satisfactionem, quae ex omnibus poenitentiae partibus, quemadmodum a patribus nostris [n]) Christiano populo fuit perpetuo tempore commendata; ita una maxime nostra aetate, summo pietatis praetextu, impugnatur ab iis, qui speciem pietatis habent, virtutem autem ejus abnegarunt: sancta synodus declarat, falsum omnino esse, et a verbo Dei alienum, culpam a Domino numquam remitti, quin universa etiam poena condonetur. Perspicua enim, et illustria in sacris litteris [o]) exempla reperiuntur, quibus, praeter divinam traditionem, hic error quam manifestissime revincitur. Sane et divinae justitiae ratio exigere videtur, ut aliter ab eo in gratiam recipiantur, qui ante baptismum per ignorantiam deliquerint; aliter vero, qui, semel a peccati et daemonis servitute liberati, et accepto Spiritus sancti dono, scienter [10]), [p]) *templum Dei violare*, et [q]) *Spiritum sanctum contristare* non formidaverint. Et divinam clementiam decet, ne ita nobis, absque ulla satisfactione, peccata dimittantur, ut occasione accepta, peccata leviora putantes, velut injurii, et [r]) *contumeliosi Spiritui sancto*, in graviora labamur, [s]) *thesaurizantes nobis iram in die irae.* Procul dubio enim magnopere a peccato revocant, et quasi freno quodam coercent hae satisfactoriae poenae, cautioresque et vigilantiores in futurum poenitentes efficiunt;

---

10) scientes *R. Vat.*, *Dil.*, *Ve.*, *Chif.*

n) Tert. de poen. c. 2. (p. 42 sqq.) Cypr. ep. 40. (p. 53.) Lactant. inst. div. IV, 17. (p. 299.) Ambr. de lapsu virg. c. 8. (p. 313.) Aug. sermo 352. c. 4. (p. 947.) et 5. (p. 950.) — o) Gen. 3, 16 sqq. Num. 12, 14 sq. 20, 11 sq. 2 Reg. 12, 13 sq. al. Cf. Sess. 6. de justif. c. 14. — p) 1 Cor. 3, 17. — q) Eph. 4, 30. — r) Hebr. 10, 29. — s) Rom. 2, 5. Jac. 5, 3.

dentur quoque peccatorum reliquiis, et vitiosos ha-
us, male vivendo comparatos, contrariis virtutum
ionibus tollunt. Neque vero securior ulla via [t]) in
:lesia Dei umquam existimata fuit ad amovendam
minentem a Domino poenam, quam ut haec poeni-
itiae opera homines cum vero animi dolore fre-
ententur. Accedit ad haec, quod, dum satisfaciendo
imur pro peccatis, Christo Jesu, qui [u]) pro pecca-
nostris satisfecit, [v]) ex quo omnis nostra sufficien-
est, conformes efficimur; certissimam quoque inde
ham habentes, quod [w]) si compatimur, et conglo-
:cabimur. Neque vero ita nostra est satisfactio haec,
am pro peccatis nostris exsolvimus, ut non sit per
ristum Jesum. Nam qui ex nobis, tamquam ex
bis, nihil possumus; [x]) eo cooperante, qui nos con-
tat, omnia possumus. Ita non habet homo, unde
rietur, sed [y]) omnis gloriatio nostra in Christo est:
quo vivimus, in quo meremur, in quo satisfaci-
is: [z]) facientes fructus dignos poenitentiae, qui ex
vim habent; ab illo offeruntur Patri; et per illum
eptantur a Patre. Debent ergo sacerdotes Domini,
ntum spiritus et prudentia suggesserit, [a]) pro qua-
ite criminum, et poenitentium facultate salutares,
convenientes satisfactiones injungere: ne, si forte
catis conniveant, et indulgentius cum poenitenti-
agant, levissima quaedam opera pro gravissimis
ictis injungendo, alienorum peccatorum participes
ciantur. Habeant autem prae oculis, ut satisfactio,
m imponunt, non sit tantum ad novae vitae cu-
liam, et infirmitatis medicamentum, sed etiam ad
eteritorum peccatorum vindictam, et castigationem.
n [b]) claves sacerdotum, non ad solvendum dum-
at, sed et ad ligandum concessas, etiam antiqui
res [c]) et credunt, et docent. Nec propterea existi-
runt, sacramentum poenitentiae esse forum irae,

) Jon. 3, 5 sqq. Matth. 12, 41. Luc. 11, 32. Jer. 18, 8. Eccli.
7, 20 sqq. Matth. 3, 2. 8. 4, 17. 11, 21. al. — u) Rom. 5,
. 1 Joa. 2, 1 sq. — v) 2 Cor. 3, 5. — w) Rom. 8, 17. —
) Phil. 4, 13. — y) 1 Cor. 1, 31. 2 Cor. 10, 17. Gal. 6, 14.
- z) Matth. 3, 8. 4, 17. al. — a) Conc. Carth. III. c. 31.
. 885.) — b) Matth. 16. 19 — c) Consi. Apost. II, 11.
III, 5. Cypr. ep. 51. (p. 77.) Firmil. ap. Cypr. ep. 75.
. 148.) cet.

vel poenarum, sicut nemo umquam catholicus sensit, ex hujusmodi nostris satisfactionibus, vim meriti, et satisfactionis Domini nostri, Jesu Christi, vel obscurari, vel aliqua ex parte imminui. Quod dum novatores intelligere volunt [11]), ita c) optimam [12]) poenitentiam, novam vitam esse docent, ut omnem satisfactionis vim, et usum tollant.

Cap. IX.

De operibus satisfactionis.

Docet praeterea, tantam esse divinae munificentiae largitatem, ut non solum poenis sponte a nobis pro vindicando peccato susceptis, aut sacerdotis arbitrio pro mensura delicti impositis; sed etiam, quod maximum amoris argumentum est, temporalibus flagellis a Deo inflictis, et a nobis patienter toleratis, apud Deum Patrem per Christum Jesum satisfacere valeamus.

Doctrina de sacramento extremae unctionis.

Visum est autem sanctae synodo, praecedenti doctrinae de poenitentia adjungere ea, quae sequuntur de sacramento extremae unctionis, quod non modo poenitentiae, sed et totius christianae vitae, quae perpetua poenitentia esse debet, consummativum existimatum est a patribus. Primum itaque circa illius institutionem declarat, et docet, quod clementissimus Redemptor noster, qui servis suis quovis tempore voluit de salutaribus remediis d) adversus omnia omnium hostium tela esse prospectum, quemadmodum auxilia maxima in sacramentis aliis praeparavit, quibus Christiani conservare se integros, dum viverent, ab omni graviori spiritus incommodo possint, ita extremae unctionis sacramento finem vitae, tamquam firmissimo quodam praesidio, munivit. Nam etsi adversarius noster e) occasiones per omnem vitam quaerat, et captet, ut devorare animas nostras quoquo modo possit: nullum tamen tempus est, quo vehemen-

---

11) nolunt *Ro.*, *Rom.*, *Rom. M.*, *Ven.*, *Ve.* — 12) aptissimam *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

c) Leon. X. bulla c. Luth., error 7. — d) cf. Eph. 6, 10 sqq. — e) 1 Pet. 5, 8.

e omnes suae versutiae nervos intendat ad per-
nos penitus, et a fiducia etiam, si possit, di-
misericordiae deturbandos, quam cum impen-
obis exitum vitae prospicit [13]).

Cap. I.

nstitutione sacramenti extremae unctionis.

ituta est autem sacra haec unctio infirmorum
m vere, et proprie sacramentum novi testa-
a Christo Domino nostro apud Marcum [f]) qui-
sinuatum, per Jacobum autem Apostolum, ac
i fratrem, fidelibus commendatum, ac promul-
g) *Infirmatur*, inquit, *quis in vobis, indu-
sbyteros ecclesiae, et orent super eum, un-
eum oleo in nomine Domini: et oratio fidei
t infirmum: et alleviabit eum Dominus; et,
eccatis sit, dimittentur ei.* Quibus verbis,
postolica traditione, per manus accepta, eccle-
cit, decet materiam, formam, proprium mini-
et effectum hujus salutaris sacramenti. Intel-
nim ecclesia [h]) materiam esse oleum, ab epi-
benedictum. Nam unctio aptissime [i]) Spiritus
ratiam, qua invisibiliter anima aegrotantis in-
, repraesentat: formam deinde esse illa verba:
am unctionem etc.

Cap. II.

De effectu hujus sacramenti.

porro, et effectus hujus sacramenti illis ver-
licatur: [k]) *Et oratio fidei salvabit infirmum;
iabit eum Dominus; et, si in peccatis sit,
ntur ei.* Res etenim haec gratia est Spiritus
cujus unctio [l]) delicta, si qua sint adhuc ex-
ac peccati reliquias abstergit; et aegroti ani-
levat, et confirmat, magnam in eo divinae
rdiae fiduciam excitando; qua infirmus suble-

---

rspicit *R. Vat., Ven., Dil., Chif.*

rc. 6, 13. — g) Jac. 5, 14 sq. — h) Eugen. decr.
m. I. all. — i) Theophyl. in Marc. 6. (p. 200.) —
5, 15. — l) Conc. Cab. II. can. 48. (p. 104.) Claroni.
l. P. I. c. 9. (p. 1201.) Eugen. decr. l. all. Conc. Mo-
. 1549. c. 34. (p. 2120.)

vatus et morbi incommoda, ac labores levius fert; et tentationibus daemonis, m) *calcaneo insidiantis*, facilius resistit; et sanitatem corporis interdum, ubi saluti expedierit, consequitur.

Cap. III.

De ministro hujus sacramenti, et tempore, quo dari debeat.

Jam vero, quod attinet ad praescriptionem eorum, qui et suscipere, et ministrare hoc sacramentum debent, haud obscure fuit illud etiam in verbis praedictis traditum. Nam et ostenditur illic, proprios hujus sacramenti ministros, esse ecclesiae presbyteros. Quo nomine eo loco, non aetate seniores, aut primores in populo intelligendi veniunt, sed n) aut episcopi, aut sacerdotes ab ipsis rite ordinati per impositionem manuum presbyteri. 14) Declaratur etiam, esse hanc unctionem infirmis adhibendam, illis vero praesertim, qui tam periculose decumbunt, ut in exitu vitae constituti videantur: unde et o) sacramentum exeuntium nuncupatur. Quod si infirmi post susceptam hanc unctionem convaluerint: iterum hujus sacramenti subsidio juvari poterunt, cum in aliud simile vitae discrimen inciderint. Quare nulla ratione audiendi sunt, qui contra tam apertam, et dilucidam Apostoli Jacobi sententiam docent, hanc unctionem vel figmentum esse humanum, vel ritum a patribus acceptum, nec mandatum Dei, nec promissionem gratiae habentem: et qui illam jam cessasse asserunt, quasi ad gratiam curationum dumtaxat in primitiva ecclesia referenda esset: et qui dicunt, ritum, et usum, quem sancta Romana ecclesia in hujus sacramenti administratione observat, Jacobi Apostoli sententiae repugnare, atque ideo 15) in alium commutandum esse: et denique qui hanc extremam unctionem a fidelibus sine peccato contemni posse affirmant. Haec enim omnia manifestissime pugnant cum perspicuis tanti Apostoli verbis. Nec profecto ecclesia Romana, aliarum

---

14) presbyterii *Ro.*, *Rom.*, *R. Vat.*, *Rom. M.*, *Hard.*, *Chif.* *haud dubie ex* 1. *Tim.* 4, 14. — 15) ideo *om. Dil.*

m) Gen. 3, 15. — n) Innoc. I. ep. 1. c. 8. (p. 1031.) Eugen. I. all. — o) Conc. Exon. a. 1287. c. 1. (p. 785.)

mnium mater, et magiſtra, aliud in hac adminiſtranda nctione, quantum ad ea, quae hujus ſacramenti ſubſtantiam perficiunt, obſervat, quam quod beatus Jacobus praeſcripſit. Neque vero tanti ſacramenti conemptus absque ingenti ſcelere, et ipſius Spiritus ancti injuria eſſe poſſet.

Haec ſunt, quae de poenitentiae et extremae nctionis ſacramentis ſancta haec oecumenica ſynodus rofitetur, et docet, atque omnibus Chriſti fidelibus redenda, et tenenda proponit. Sequentes autem caones inviolabiliter ſervandos eſſe tradit; et aſſerentes ontrarium, perpetuo damnat, et anathematizat.

Canones
de ſanctiſſimo Poenitentiae ſacramento.

I. Si quis dixerit, in catholica eccleſia poenitenjam non eſſe vere, et proprie ſacramentum pro fidelibus, quoties poſt baptiſmum in peccata labuntur, ipſi Deo reconciliandis, a Chriſto Domino noſtro inſtitutum; anathema ſit.

II. Si quis ſacramenta confundens, ipſum baptiſmum poenitentiae ſacramentum eſſe dixerit, quaſi haec duo ſacramenta diſtincta non ſint, atque ideo poenitentiam non recte p) ſecundam poſt naufragium tabulam appellari; anathema ſit.

III. Si quis dixerit, verba illa Domini Salvatoris: q) *Accipite Spiritum ſanctum: quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta ſunt:* non eſſe intelligenda de poteſtate remittendi, et retinendi peccata in ſacramento poenitentiae, ſicut eccleſia catholica r) ab initio ſemper intellexit: detorſerit autem, contra inſtitutionem hujus ſacramenti, ad auctoritatem praedicandi evangelium: anathema ſit.

IV. Si quis negaverit, s) ad integram, et perfectam peccatorum remiſſionem requiri tres actus in poenitente, quaſi materiam ſacramenti poenitentiae, videlicet, contritionem, confeſſionem, et ſatisfactio-

p) Seſſ. 6. de juſtif. c. 14. — q) Joa. 20. 22 ſq. — r) vid. ſup. c. 1. de poenit. — s) Leon. X. bulla c. Luth., err. 5.

XXXIII. Si quis dixerit, per hanc doctrin catholicam de juſtificatione a ſancta ſynodo hoc pı ſenti decreto expreſſam, aliqua ex parte gloriae l vel meritis Jeſu Chriſti, Domini noſtri, derogari non potius veritatem fidei noſtrae, Dei denique, Chriſti Jeſu gloriam illuſtrari; anathema ſit.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

Indictio futurae ſeſſionis.
(Ibid.)

SESSIO VII.

celebr. die III. menſ. Mart. M.D.XLVII.

Decretum de Sacramentis.

Prooemium.

Ad conſummationem ſalutaris de juſtificatione ctrinae, quae in praecedenti proxima ſeſſione omnium patrum conſenſu promulgata fuit, conſe neum viſum eſt de ſanctiſſimis eccleſiae ſacrame agere; per quae omnis vera juſtitia vel incipit, coepta augetur, vel amiſſa reparatur: propterea ſa ſancta oecumenica, et generalis Tridentina ſyno in Spiritu ſancto legitime congregata, praeſident in ea eisdem [1]) apoſtolicae ſedis legatis, ad err eliminandos, et exſtirpandas haereſes, quae (ſanctiſſima ipſa ſacramenta, hac noſtra tempeſtate, de damnatis olim a patribus noſtris haereſibus ſu tatae, tum etiam de novo adinventae ſunt, quae tholicae eccleſiae puritati, et animarum ſaluti ma opere officiunt; ſanctarum ſcripturarum doctrinae, a ſtolicis traditionibus, atque aliorum conciliorum. patrum conſenſui inhaerendo, hos praeſentes can ſtatuendos, et decernendos [2]) cenſuit: reliquos, ſuperſunt ad coepti operis perfectionem, deinc divino Spiritu adjuvante, editura.

CANONES.

De Sacramentis in genere.

I. Si quis dixerit, ſacramenta novae legis fuiſſe omnia a Jeſu Chriſto Domino noſtro inſtit

1) eisd. *om. Vird., Rhem.*; praeſidentibus — legatis, *om.* — 2) et decern. *om. Vird.*, *Rhem.*

et traditionem humanam, a piis abolendam; aut ad eam non teneri omnes, et ſingulos, utriusque ſexus, Chriſti fideles juxta magni concilii Lateranenſis [y]) conſtitutionem, ſemel in anno, et ob id ſuadendum eſſe Chriſti fidelibus, ut non confiteantur tempore quadrageſimae; anathema ſit.

IX. Si quis dixerit, abſolutionem ſacramentalem ſacerdotis, non eſſe actum judicialem, ſed nudum miniſterium pronuntiandi, et declarandi remiſſa eſſe peccata confitenti; modo tantum [z]) credat ſe eſſe abſolutum; aut ſacerdos non ſerio, ſed joco abſolvat; aut dixerit, non requiri confeſſionem poenitentis, ut ſacerdos ipſum [16]) abſolvere poſſit; anathema ſit.

X. Si quis dixerit, ſacerdotes, qui in peccato mortali ſunt, poteſtatem ligandi, et ſolvendi non habere; aut non ſolos ſacerdotes eſſe miniſtros abſolutionis, ſed omnibus, et ſingulis Chriſti fidelibus eſſe dictum: [a]) *Quaecumque alligaveritis ſuper terram, erunt ligata et in coelo; et quaecumque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta et in coelo*; et, [b]) *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta ſunt:* quorum verborum virtute quilibet abſolvere poſſit peccata, publica quidem per correptionem dumtaxat, ſi correptus acquieverit; ſecreta vero per ſpontaneam confeſſionem; anathema ſit.

XI. Si quis dixerit, epiſcopos non habere jus reſervandi ſibi caſus, niſi quoad externam politiam, atque ideo caſuum reſervationem non prohibere, quo minus ſacerdos a reſervatis vere abſolvat; anathema ſit.

XII. Si quis dixerit, totam poenam ſimul cum culpa remitti ſemper a Deo, ſatisfactionemque poenitentium non eſſe aliam, quam fidem, qua apprehendunt Chriſtum pro eis ſatisfeciſſe; anathema ſit.

XIII. Si quis dixerit, pro peccatis, quoad poenam temporalem, minime Deo per Chriſti merita ſatisfieri poenis, ab eo inflictis, et patienter toleratis,

---

16) eum *R. Vat.*, *Hard.*, *Ven.*, *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.*, *Chif.*

y) ſup. de poenit. c. 5. — z) Leon. bulla, err. 10. — a) Matth. 18, 18. — b) Joa. 20, 23.

ingenti animarum fidelium fructu, obſervatur mos ille ſalutaris confitendi ſacro illo, et maxime acceptabili tempore quadrageſimae: quem morem haec ſancta ſynodus maxime probat, et amplectitur, tamquam pium [8]), et merito retinendum.

Cap. VI.

De miniſtro hujus ſacramenti, et abſolutione.

Circa miniſtrum [e]) autem hujus ſacramenti, declarat ſancta ſynodus, falſas eſſe, et a veritate evangelii penitus alienas, doctrinas omnes, quae ad alios quosvis homines, praeter epiſcopos, et ſacerdotes, clavium miniſterium pernicioſe extendunt; putantes, verba illa Domini: [f]) *Quaecumque alligaveritis ſuper terram, erunt ligata et in coelo; et quaecumque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta et in coelo:* et, [g]) *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta ſunt:* ad omnes Chriſti fideles, indifferenter, et promiſcue, contra inſtitutionem hujus ſacramenti, ita fuiſſe dicta, ut quivis [h]) poteſtatem habeat remittendi peccata, publica quidem per correptionem, ſi correptus acquieverit; ſecreta vero per ſpontaneam confeſſionem, cuicumque factam. Docet quoque etiam ſacerdotes, qui peccato mortali tenentur, per virtutem Spiritus ſancti, in ordinatione collatam, tamquam Chriſti miniſtros, functionem remittendi peccata exercere; eosque prave ſentire, qui in malis ſacerdotibus hanc poteſtatem non eſſe contendunt. Quamvis autem abſolutio ſacerdotis alieni beneficii ſit diſpenſatio; tamen non eſt ſolum nudum miniſterium, vel annuntiandi evangelium, vel declarandi remiſſa eſſe peccata; ſed ad inſtar actus judicialis, quo ab ipſo, velut a judice, ſententia pronuntiatur. Atque ideo non debet poenitens adeo ſibi de ſua ipſius fide blandiri, ut, etiam ſi nulla illi adſit contritio, aut ſacerdoti animus ſerio agendi, et vere

---

8) pie *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.*

e) Firmil. ep. ad Cypr., ap. Cypr. ep. 75. (p. 148.) Pacian. ep. 1. c. 6. (p. 259.) Ambr. de poenit. I, 2. (p. 392.) Chryſoſt. de ſacerd. III, 5. (p. 383.) Hier. in Matth. 16, 19. (p. 125.) — f) Matth. 18, 18. — g) Joa. 20, 23. — h) Leon. X. bulla c. Luth., err. 12.

bſolvendi, deſit; putet tamen ſe, propter ſuam ſolam idem, vere, et coram Deo eſſe abſolutum. Nec enim ides ſine poenitentia remiſſionem ullam peccatorum raeſtaret: nec is eſſet, niſi ſalutis ſuae negligentiſſinus, qui i) ſacerdotem, joco ſe 9) abſolventem, cognoceret; et non alium, ſerio agentem, ſedulo requireret.

Cap. VII.

De caſuum reſervatione.

Quoniam igitur natura, et ratio judicii illud exoſcit, ut ſententia in ſubditos duntaxat feratur; peruaſum ſemper in eccleſia Dei k) fuit, et veriſſimum ſſe ſynodus haec confirmat, nullius momenti abſoluionem eam eſſe debere, quam ſacerdos in eum proert, in quem ordinariam, aut ſubdelegatam non haet jurisdictionem. Magnopere vero ad Chriſtiani pouli diſciplinam pertinere, ſanctiſſimis patribus noſtris iſum eſt, ut atrociora quaedam, et graviora crimina on a quibusvis, ſed a ſummis duntaxat ſacerdotibus bſolverentur. Unde merito l) pontifices max. pro uprema poteſtate, ſibi in eccleſia univerſa tradita, cauas aliquas criminum graviores ſuo potuerunt peculiari judicio reſervare. Neque dubitandum eſt, quando mnia, quae a Deo ſunt, ordinata ſunt, quin hoc idem piſcopis omnibus in ſua cuique dioeceſi, in aedificationem amen, non in deſtructionem, liceat pro illis in ſubdios tradita, ſupra reliquos inferiores ſacerdotes auctoitate, praeſertim quo ad illa, quibus excommunicaionis cenſura annexa eſt. Hanc autem delictorum reervationem, conſonum eſt divinae auctoritati, non antum in externa politia, ſed etiam coram Deo vim abere. Verumtamen pie admodum, ne hac ipſa ocaſione aliquis pereat, in eadem eccleſia Dei cuſtodium ſemper fuit, ut nulla ſit reſervatio m) in articulo

9) jocoſe *Dil.*, *Hard.*

i) ib. — k) Bonifac. VIII. ap. Sext. decret. L. V. tit. 10. c. 2. — l) Cypr. ep. 11. (p. 21) et ep. 12. (p. 22.) Gratian. P. II. cauſ. 17. qu. 4. c. 29. Gregor. decr. L. V. tit. 39. c. 1. cum mult. ſqq. Sext. decr. L. V. tit. 9. c. 5. et tit. 11. c. 11. Clement. L. V. tit. 8. c. 3. et tit. 10. c. 2. Extrav. comm. L. V. tit. 9. c. 3. — m) Gratian. l. all. Gregor. l. all. c. 5. al. Sext. decr. L. V. tit. 9. c. 5. Clem. L. V. tit. 8. c. 3. Extrav. comm. L. V. tit. 7. c. 1. ſub med.

mortis, atque ideo omnes ſacerdotes quoslibet poenitentes a quibusvis peccatis, et cenſuris abſolvere poſſunt: extra quem articulum ſacerdotes cum nihil poſſint in caſibus reſervatis, id unum poenitentibus perſuadere nitantur, ut ad ſuperiores, et legitimos judices pro beneficio abſolutionis accedant.

Cap. VIII.

De ſatisfactionis neceſſitate, et fructu.

Demum, quo ad ſatisfactionem, quae ex omnibus poenitentiae partibus, quemadmodum a patribus noſtris [n]) Chriſtiano populo fuit perpetuo tempore commendata; ita una maxime noſtra aetate, ſummo pietatis praetextu, impugnatur ab iis, qui ſpeciem pietatis habent, virtutem autem ejus abnegarunt: ſancta ſynodus declarat, falſum omnino eſſe, et a verbo Dei alienum, culpam a Domino numquam remitti, quin univerſa etiam poena condonetur. Perſpicua enim, et illuſtria in ſacris litteris [o]) exempla reperiuntur, quibus, praeter divinam traditionem, hic error quam manifeſtiſſime revincitur. Sane et divinae juſtitiae ratio exigere videtur, ut aliter ab eo in gratiam recipiantur, qui ante baptiſmum per ignorantiam deliquerint; aliter vero, qui, ſemel a peccati et daemonis ſervitute liberati, et accepto Spiritus ſancti dono, ſcienter [10]), [p]) *templum Dei violare*, et [q]) *Spiritum ſanctum contriſtare* non formidaverint. Et divinam clementiam decet, ne ita nobis, absque ulla ſatisfactione, peccata dimittantur, ut occaſione accepta, peccata leviora putantes, velut injurii, et [r]) *contumelioſi Spiritui ſancto,* in graviora labamur, [s]) *theſaurizantes nobis iram in die irae.* Procul dubio enim magnopere a peccato revocant, et quaſi freno quodam coercent hae ſatisfactoriae poenae, cautioresque et vigilantiores in futurum poenitentes efficiunt;

---

10) ſcientes *R. Vat.*, *Dil.*, *Ve.*, *Chiſ.*

n) Tert. de poen. c. 2. (p. 42 ſqq.) Cypr. ep. 40. (p. 53.) Lactant. inſt. div. IV, 17. (p. 299.) Ambr. de lapſu virg. c. 8. (p. 313.) Aug. ſermo 352. c. 1. (p. 947.) et 5. (p. 950.) — o) Gen. 3, 16 ſqq. Num. 12, 14 ſq. 20, 11 ſq. 2 Reg. 12, 13 ſq. al. Cf. Seſſ. 6. de juſtif. c. 14. — p) 1 Cor. 3, 17. — q) Eph. 4, 30. — r) Hebr. 10, 29. — s) Rom. 2, 5. Jac. 5, 3.

ɔdentur quoque peccatorum reliquiis, et vitioſos ha-
tus, male vivendo comparatos, contrariis virtutum
tionibus tollunt. Neque vero ſecurior ulla via t) in
cleſia Dei unquam exiſtimata fuit ad amovendam
nminentem a Domino poenam, quam ut haec poeni-
ntiae opera homines cum vero animi dolore ſre-
entent. Accedit ad haec, quod, dum ſatisfaciendo
imur pro peccatis, Chriſto Jeſu, qui u) pro pecca-
noſtris ſatisfecit, v) ex quo omnis noſtra ſufficien-
eſt, conformes efficimur; certiſſimam quoque inde
rham habentes, quod w) ſi compatimur, et conglo-
icabimur. Neque vero ita noſtra eſt ſatisfactio haec,
am pro peccatis noſtris exſolvimus, ut non ſit per
riſtum Jeſum. Nam qui ex nobis, tamquam ex
bis, nihil poſſumus; x) eo cooperante, qui nos con-
rtat, omnia poſſumus. Ita non habet homo, unde
orietur, ſed y) omnis gloriatio noſtra in Chriſto eſt:
quo vivimus, in quo meremur, in quo ſatisfaci-
ıs: z) facientes fructus dignos poenitentiae, qui ex
o vim habent; ab illo offeruntur Patri; et per illum
eptantur a Patre. Debent ergo ſacerdotes Domini,
antum ſpiritus et prudentia ſuggeſſerit, a) pro qua-
ate criminum, et poenitentium facultate ſalutares,
convenientes ſatisfactiones injungere: ne, ſi forte
catis conniveant, et indulgentius cum poenitenti-
s agant, leviſſima quaedam opera pro graviſſimis
lictis injungendo, alienorum peccatorum participes
iciantur. Habeant autem prae oculis, ut ſatisfactio,
am imponunt, non ſit tantum ad novae vitae cu-
diam, et infirmitatis medicamentum, ſed etiam ad
eteritorum peccatorum vindictam, et caſtigationem.
m b) claves ſacerdotum, non ad ſolvendum dum-
at, ſed et ad ligandum conceſſas, etiam antiqui
res c) et credunt, et docent. Nec propterea exiſti-
runt, ſacramentum poenitentiae eſſe forum irae,

t) Jon. 3, 5 ſqq. Matth. 12, 41. Luc. 11, 32. Jer. 18, 8. Eccli. 7, 20 ſqq. Matth. 3, 2. 8. 4, 17. 11, 21. al. — u) Rom. 5, 9. 1 Joa. 2, 1 ſq. — v) 2 Cor. 3, 5. — w) Rom. 8. 17. — x) Phil. 4, 13. — y) 1 Cor. 1, 31. 2 Cor. 10, 17. Gal. 6, 14. — z) Matth. 3. 8. 4, 17. al. — a) Conc. Carth. III. c. 31. (p. 885.) — b) Matth. 16, 19 — c) Conſt. Apoſt. II, 11. III, 5. Cypr. ep. 54. (p. 77.) Firmil. ap. Cypr. ep. 75. (p. 148.) cet.

vel poenarum, sicut nemo umquam catholicus sensit, ex hujusmodi nostris satisfactionibus, vim meriti, et satisfactionis Domini nostri, Jesu Christi, vel obscurari, vel aliqua ex parte imminui. Quod dum novatores intelligere volunt [11]), ita c) optimam [12]) poenitentiam, novam vitam esse docent, ut omnem satisfactionis vim, et usum tollant.

Cap. IX.

De operibus satisfactionis.

Docet praeterea, tantam esse divinae munificentiae largitatem, ut non solum poenis sponte a nobis pro vindicando peccato susceptis, aut sacerdotis arbitrio pro mensura delicti impositis; sed etiam, quod maximum amoris argumentum est, temporalibus flagellis a Deo inflictis, et a nobis patienter toleratis, apud Deum Patrem per Christum Jesum satisfacere valeamus.

Doctrina de sacramento extremae unctionis.

Visum est autem sanctae synodo, praecedenti doctrinae de poenitentia adjungere ea, quae sequuntur de sacramento extremae unctionis, quod non modo poenitentiae, sed et totius christianae vitae, quae perpetua poenitentia esse debet, consummativum existimatum est a patribus. Primum itaque circa illius institutionem declarat, et docet, quod clementissimus Redemptor noster, qui servis suis quovis tempore voluit de salutaribus remediis d) adversus omnia omnium hostium tela esse prospectum, quemadmodum auxilia maxima in sacramentis aliis praeparavit, quibus Christiani conservare se integros, dum viverent, ab omni graviori spiritus incommodo possint, ita extremae unctionis sacramento finem vitae, tamquam firmissimo quodam praesidio, munivit. Nam etsi adversarius noster e) occasiones per omnem vitam quaerat, et captet, ut devorare animas nostras quoquo modo possit: nullum tamen tempus est, quo vehemen-

---

11) nolunt *Ro.*, *Rom.*, *Rom. M.*, *Ven.*, *Ve.* — 12) aptissimam *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*

c) Leon. X. bulla c. Luth., error 7. — d) cf. Eph. 6, 10 sqq. — e) 1 Pet. 5, 8.

tius ille omnes ſuae verſutiae nervos intendat ad perdendos nos penitus, et a fiducia etiam, ſi poſſit, divinae miſericordiae deturbandos, quam cum impendere nobis exitum vitae proſpicit [13]).

Cap. I.

De inſtitutione ſacramenti extremae unctionis.

Inſtituta eſt autem ſacra haec unctio infirmorum tamquam vere, et proprie ſacramentum novi teſtamenti a Chriſto Domino noſtro apud Marcum f) quidem inſinuatum, per Jacobum autem Apoſtolum, ac Domini fratrem, fidelibus commendatum, ac promulgatum. g) *Infirmatur*, inquit, *quis in vobis, inducat preſbyteros eccleſiae, et orent ſuper eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: et oratio fidei ſalvabit infirmum: et alleviabit eum Dominus; et, ſi in peccatis ſit, dimittentur ei.* Quibus verbis, ut ex apoſtolica traditione, per manus accepta, eccleſia didicit, docet materiam, formam, proprium miniſtrum, et effectum hujus ſalutaris ſacramenti. Intellexit enim eccleſia h) materiam eſſe oleum, ab epiſcopo benedictum. Nam unctio aptiſſime i) Spiritus ſancti gratiam, qua inviſibiliter anima aegrotantis inungitur, repraeſentat: formam deinde eſſe illa verba: *Per iſtam unctionem* etc.

Cap. II.

De effectu hujus ſacramenti.

Res porro, et effectus hujus ſacramenti illis verbis explicatur: k) *Et oratio fidei ſalvabit infirmum; et alleviabit eum Dominus; et, ſi in peccatis ſit, dimittentur ei.* Res etenim haec gratia eſt Spiritus ſancti; cujus unctio l) delicta, ſi qua ſint adhuc expianda, ac peccati reliquias abſtergit; et aegroti animam alleviat, et confirmat, magnam in eo divinae miſericordiae fiduciam excitando; qua infirmus ſuble-

---

13) perſpicit *R. Vat., Ven., Dil., Chif.*

f) Marc. 6, 13. — g) Jac. 5, 14 ſq. — h) Eugen. decr. ad Arm. l. all. — i) Theophyl. in Marc. 6. (p. 200.) — k) Jac. 5, 15. — l) Conc. Cab. II. can. 48. (p. 104.) Claromont. a. 1268. P. I. c. 9. (p. 1201.) Eugen. decr. l. all. Conc. Mogunt. a. 1549. c. 34. (p. 2120.)

vatus et morbi incommoda, ac labores levius fert; et tentationibus daemonis, m) *calcaneo insidiantis*, facilius resistit; et sanitatem corporis interdum, ubi saluti expedierit, consequitur.

Cap. III.

De ministro hujus sacramenti, et tempore, quo dari debeat.

Jam vero, quod attinet ad praescriptionem eorum, qui et suscipere, et ministrare hoc sacramentum debent, haud obscure fuit illud etiam in verbis praedictis traditum. Nam et ostenditur illic, proprios hujus sacramenti ministros, esse ecclesiae presbyteros. Quo nomine eo loco, non aetate seniores, aut primores in populo intelligendi veniunt, sed n) aut episcopi, aut sacerdotes ab ipsis rite ordinati per impositionem manuum presbyteri. 14) Declaratur etiam, esse hanc unctionem infirmis adhibendam, illis vero praesertim, qui tam periculose decumbunt, ut in exitu vitae constituti videantur: unde et o) sacramentum exeuntium nuncupatur. Quod si infirmi post susceptam hanc unctionem convaluerint: iterum hujus sacramenti subsidio juvari poterunt, cum in aliud simile vitae discrimen inciderint. Quare nulla ratione audiendi sunt, qui contra tam apertam, et dilucidam Apostoli Jacobi sententiam docent, hanc unctionem vel figmentum esse humanum, vel ritum a patribus acceptum, nec mandatum Dei, nec promissionem gratiae habentem: et qui illam jam cessasse asserunt, quasi ad gratiam curationum dumtaxat in primitiva ecclesia referenda esset: et qui dicunt, ritum, et usum, quem sancta Romana ecclesia in hujus sacramenti administratione observat, Jacobi Apostoli sententiae repugnare, atque ideo 15) in alium commutandum esse: et denique qui hanc extremam unctionem a fidelibus sine peccato contemni posse affirmant. Haec enim omnia manifestissime pugnant cum perspicuis tanti Apostoli verbis. Nec profecto ecclesia Romana, aliarum

---

14) presbyterii *Ro.*, *Rom.*, *R. Vat.*, *Rom. M.*, *Hard.*, *Chif.* *haud dubie ex* 1. *Tim.* 4, 14. — 15) ideo *om. Dil.*

m) Gen. 3, 15. — n) Innoc. I. ep. 1. c. 8. (p. 1031.) Eugen. l. all. — o) Conc. Exon. a. 1287. c. 1. (p. 785.)

dixit; ideo perſuaſum ſemper x) in eccleſia Dei fuit, idque nunc denuo ſancta haec ſynodus declarat, per conſecrationem panis, et vini, converſionem fieri totius ſubſtantiae panis in ſubſtantiam corporis Chriſti, Domini noſtri; et totius ſubſtantiae vini in ſubſtantiam ſanguinis ejus. Quae converſio convenienter, et proprie a ſancta catholica eccleſia transſubſtantiatio eſt appellata.

Cap. V.

De cultu, et veneratione huic ſanctiſſimo ſacramento exhibenda.

Nullus itaque dubitandi locus relinquitur, quin omnes Chriſti fideles, pro more in catholica eccleſia ſemper recepto, latriae cultum, qui vero Deo debetur, huic ſanctiſſimo ſacramento in veneratione exhibeant. Neque enim ideo [4]) minus eſt adorandum, quod fuerit a Chriſto [5]) Domino, ut ſumatur, inſtitutum: nam illum eumdem Deum praeſentem in eo [6]) adeſſe credimus, quem Pater aeternus introducens in orbem terrarum, dicit: y) *Et adorent eum omnes Angeli Dei:* quem Magi procidentes z) adoraverunt: quem denique in Galilaea ab Apoſtolis adoratum fuiſſe, ſcriptura a) teſtatur. Declarat praeterea ſancta ſynodus, pie, et religioſe admodum in Dei eccleſiam inductum fuiſſe b) hunc morem, ut ſingulis annis peculiari quodam, et feſto die praecelſum hoc, et venerabile ſacramentum ſingulari veneratione, ac ſolemnitate celebraretur, utque in proceſſionibus reverenter, et honorifice illud per vias, et loca publica circumferretur. Aequiſſimum eſt enim ſacros aliquos ſtatutos eſſe dies, cum Chriſtiani omnes ſingulari, ac rara quadam ſignificatione gratos, et memores teſtentur animos erga

4) id. *om. Brix., Vird., Rhem.* — 5) Chriſto *om. eaed.* — 6) in eo *om. Ven., Dil.*

x) Cypr. ep. 63. (p. 105 ſqq.) Cyrill. Hier. cat. 22. (p. 319 ſqq.) (Ambroſ.) de ſacram. IV, 4. (p. 368 ſq.) Joh. Damaſc. de fide orthod. IV, 13. (p. 268 ſqq.) Theophyl. in Matth. 26. (p. 146.) Conc. Lat. IV. c. 1. (p. 982.) — y) Hebr. 1, 6. cf. Pſ. 96, 8. — z) Matth. 2, 11. — a) Matth. 28, 17. Luc. 24, 52. — b) Ab Urbano IV. a. 1264 in bulla *Tranſiturus* (Bull. ed. Cocquel. T. III. P. I. p. 414.) et denuo a Clem. V. a. 1311. in Conc. Vienn. (Clementin. L. III. tit. 16. c. unic.)

communem Dominum, et redemptorem pro tam in-effabili, et plané divino beneficio, quo [c]) mortis ejus victoria, et triumphus repraeſentatur. Ac ſic quidem oportuit victricem veritatem de mendacio, et haereſi triumphum agere, ut ejus adverſarii in conſpectu tanti ſplendoris, et in tanta univerſae eccleſiae laeti-tia poſiti, vel debilitati, et fracti tabeſcant, vel pu-dore affecti, et confuſi aliquando reſipiſcant.

Cap. VI.

De aſſervando ſacrae Euchariſtiae ſacramento, et ad infirmos deferendo.

Conſuetudo aſſervandi in ſacrario ſanctam Euchariſtiam, adeo antiqua eſt, ut eam ſaeculum etiam Nicaeni concilii [d]) agnoverit. Porro deferri ipſam ſacram Euchariſtiam ad infirmos, et in [7]) hunc uſum diligenter [8]) in eccleſiis conſervari, praeterquam quod cum ſumma aequitate, et ratione conjunctum eſt, tum multis in conciliis [e]) praeceptum invenitur, et vetuſtiſſimo catholicae eccleſiae more eſt obſervatum. Quare ſancta haec ſynodus retinendum omnino ſalutarem hunc, et neceſſarium morem ſtatuit.

Cap. VII.

De praeparatione, quae adhibenda eſt, ut digne quis ſacram Euchariſtiam percipiat.

Si non decet ad ſacras ullas functiones quempiam accedere, niſi ſancte: certe, quo magis ſanctitas, et divinitas caeleſtis hujus ſacramenti viro Chriſtiano comperta eſt, eo diligentius cavere ille debet, ne absque magna reverentia, et ſanctitate ad id percipiendum accedat, praeſertim cum illa plena formidinis verba apud Apoſtolum legamus: [f]) *Qui manducat,*

---

7) in *om. Dil., Ven., Ve., Chiſ.* — 8) dilig. *om. Brix., Vird., Rhem.*

c) 1 Cor. 15, 54. Hebr. 2, 9. — d) Hoc fortaſſe ex Conc. Nic. can. 18. (p. 676.) conjicitur. — e) Conc. Nic. can. 13. (p. 673.) Agath. a. 506. can. 15. (p. 327.) Aurel. III. can. 6. et 25. (p. 13 et 18.) Statuta eccl. Rhem. can. 10. (p. 599.) Conc. ap. Penn. Fid. c. 3. (p. 101 ſq.) Lat. IV. c. 20. (p. 1007.) — f) 1 Cor. 11, 29.

et traditionem humanam, a piis abolendam; aut ad eam non teneri omnes, et singulos, utriusque sexus, Christi fideles juxta magni concilii Lateranensis [y]) constitutionem, semel in anno, et ob id suadendum esse Christi fidelibus, ut non confiteantur tempore quadragesimae; anathema sit.

IX. Si quis dixerit, absolutionem sacramentalem sacerdotis, non esse actum judicialem, sed nudum ministerium pronuntiandi, et declarandi remissa esse peccata confitenti; modo tantum [z]) credat se esse absolutum; aut sacerdos non serio, sed joco absolvat; aut dixerit, non requiri confessionem poenitentis, ut sacerdos ipsum [16]) absolvere possit; anathema sit.

X. Si quis dixerit, sacerdotes, qui in peccato mortali sunt, potestatem ligandi, et solvendi non habere; aut non solos sacerdotes esse ministros absolutionis, sed omnibus, et singulis Christi fidelibus esse dictum: [a]) *Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in coelo; et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelo*; et, [b]) *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt:* quorum verborum virtute quilibet absolvere possit peccata, publica quidem per correptionem dumtaxat, si correptus acquieverit; secreta vero per spontaneam confessionem; anathema sit.

XI. Si quis dixerit, episcopos non habere jus reservandi sibi casus, nisi quoad externam politiam, atque ideo casuum reservationem non prohibere, quo minus sacerdos a reservatis vere absolvat; anathema sit.

XII. Si quis dixerit, totam poenam simul cum culpa remitti semper a Deo, satisfactionemque poenitentium non esse aliam, quam fidem, qua apprehendunt Christum pro eis satisfecisse; anathema sit.

XIII. Si quis dixerit, pro peccatis, quoad poenam temporalem, minime Deo per Christi merita satisfieri poenis, ab eo inflictis, et patienter toleratis,

16) cum *R. Vat.*, *Hard.*, *Ven.*, *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.*, *Chif.*

y) sup. de poenit. c. 5. — z) Leon. bulla, err. 10. — a) Matth. 18, 18. — b) Joa. 20, 23.

vel a sacerdote injunctis, sed neque sponte susceptis, ut jejuniis, orationibus, eleemosynis, vel aliis etiam pietatis operibus; atque ideo c) optimam poenitentiam esse tantum novam vitam; anathema sit.

XIV. Si quis dixerit, satisfactiones, quibus poenitentes per Christum Jesum peccata redimunt, non esse cultus Dei, sed traditiones hominum doctrinam de gratia, et verum Dei cultum, atque ipsum [17]) beneficium mortis Christi obscurantes; anathema sit.

XV. Si quis dixerit, claves ecclesiae esse datas tantum ad solvendum, non etiam ad ligandum; et propterea sacerdotes, dum imponunt poenas confitentibus, agere contra finem clavium; et contra institutionem Christi; et fictionem esse, quod virtute clavium sublata, poena aeterna, et poena temporalis [18]) plerumque exsolvenda remaneat; anathema sit.

Canones
de sacramento extremae unctionis.

I. Si quis dixerit, d) extremam unctionem non esse vere, et proprie sacramentum, a Christo Domino nostro e) institutum, et a beato Jacobo Apostolo f) promulgatum, sed ritum tantum acceptum a patribus, aut figmentum humanum; anathema sit.

II. Si quis dixerit, sacram infirmorum unctionem non conferre gratiam, nec remittere peccata, nec alleviare infirmos; sed jam cessasse, quasi olim tantum fuerit gratia curationum; anathema sit.

III. Si quis dixerit, extremae unctionis ritum, et usum, quem observat sancta Romana ecclesia, repugnare sententiae beati Jacobi Apostoli, ideoque eum mutandum, posseque a Christianis absque peccato contemni; anathema sit.

IV. Si quis dixerit, presbyteros ecclesiae, quos beatus Jacobus adducendos esse ad infirmum inungen-

17) ipsum *om. Rom. M.* — 18) virt. clav. sublata poena aeterna, poena temp. *Hard.*, *Rom. M.*, *Fe.*, *Chif.*

c) Leon. bulla. err. 7. — d) Conc. Regiat. a. 850. c. 8. (p. 932 sq.) Senon. a. 1528. decr. fid. 10. (p. 1942.) — e) Marc. 6, 13. — f) Jac. 5, 14 sq.

m hortatur, non eſſe ſacerdotes, ab epiſcopo ordi-
tos, ſed aetate ſeniores, in quavis communitate;
idque proprium extremae unctionis miniſtrum non
e ſolum ſacerdotem; anathema ſit.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

ecretum de materia in proxima ſeſſione tractanda.
(Ib.)

SESSIO XV.,
quae eſt quinta ſub Julio III. P. M.,
celebr. die XXV. Jan. M. D. LII.

Decretum prorogationis ſeſſionis.
(Ib.)

Salvus conductus proteſtantibus datus.
(Ib.)

SESSIO XVI.,
quae eſt ſexta, et ultima ſub Julio III. P. M.,
celebr. die XXVIII. April. M. D. LII.

Decretum ſuspenſionis concilii.
(Ib.)

SACROSANCTI OECUMENICI
ET GENERALIS
ONCILII TRIDENTINI

SESSIO DECIMA-SEPTIMA,
quae eſt prima ſub Pio IV. P. M.,
celebr. die XVIII. Jan. M. D. LXII.

Decretum de celebrando concilio.
(Ib.)

Indictio futurae ſeſſionis.
(Ib.)

SESSIO XVIII.,

quae est secunda sub Pio IV. P. M.,
celebr. die XXVI. Febr. M.D.LXII.

Decretum de librorum delectu, et omnibus ad concilium fide publica invitandis.
(V. in App.)

Indictio futurae sessionis.
(Ib.)

SESSIO XIX.,

quae est tertia sub Pio IV. P. M.,
celebr. die XIV. Maji M.D.LXII.

Decretum prorogationis sessionis.
(Ib.)

SESSIO XX.,

quae est quarta sub Pio IV. P. M.,
celebr. die IV. Jun. M.D.LXII.

Decretum prorogationis sessionis.
(Ib.)

SESSIO XXI.,

quae est quinta sub Pio IV. P. M.,
celebr. die XVI. Jul. M.D.LXII.

Doctrina de communione sub utraque specie, et parvulorum.

Sacrosancta oecumenica, et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem [1]) apostolicae sedis legatis, cum de tremendo, et sanctissimo Eucharistiae sacramento varia diversis in locis errorum monstra nequissimi daemonis artibus circumferantur, ob quae in nonnullis provinciis multi a catholicae ecclesiae fide, atque obedientia videantur discessisse; censuit ea, quae ad communionem sub utraque specie, et parvulorum pertinent, hoc loco exponenda esse. Quapropter cunctis Christi fidelibus interdicit, ne posthac de iis aliter vel credere, vel docere, vel praedicare audeant, quam est his decretis explicatum, atque definitum.

1) eisd. om. *Vird., Rhem.*

Cap. I.

Laicos, et clericos non conficientes, non adſtringi jure divino ad communionem ſub utraque ſpecie.

Itaque ſancta ipſa ſynodus a Spiritu ſancto, qui g) ſpiritus eſt ſapientiae, et intellectus, ſpiritus conſilii, et pietatis, edocta, atque ipſius eccleſiae judicium, et conſuetudinem ſecuta, declarat, ac docet, nullo divino praecepto laicos, et clericos non conficientes, obligari ad Euchariſtiae ſacramentum h) ſub utraque ſpecie ſumendum; neque ullo pacto, ſalva ſide dubitari poſſe, quin illis alterius ſpeciei communio ad ſalutem ſufficiat. Nam, etſi Chriſtus Dominus i) in ultima coena venerabile hoc ſacramentum in panis, et vini ſpeciebus inſtituit, et Apoſtolis tradidit; non tamen illa inſtitutio, et traditio eo tendunt, ut omnes Chriſti ſideles ſtatuto Domini ad utramque ſpeciem accipiendam adſtringantur. Sed neque ex ſermone illo, apud Joannem ſexto, recte colligitur, utriusque ſpeciei communionem a Domino praeceptam eſſe, utcumque juxta varias ſanctorum patrum, et doctorum interpretationes intelligatur. Namque qui dixit: k) *Niſi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus ſanguinem, non habebitis vitam in vobis:* dixit quoque: l) *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.* Et qui dixit, m) *Qui manducat meam carnem, et bibit meum ſanguinem, habet vitam aeternam:* dixit etiam: n) *Panis, quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita.* Et denique qui dixit: o) *Qui manducat meam carnem, et bibit meum ſanguinem, in me manet, et ego in illo:* dixit nihilominus: p) *Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.*

Cap. II.

Eccleſiae poteſtas circa diſpenſationem ſacramenti Euchariſtiae.

Praeterea declarat, hanc poteſtatem perpetuo in eccleſia fuiſſe, ut in ſacramentorum diſpenſatione,

---

g) Iſa. 11, 2. — h) Conc. Conſt. ſeſſ. 13. (p. 727 ſq.) — i) Matth. 26. 26 ſqq. Marc. 14, 22 ſqq. Luc. 22, 19 ſqq. 1 Cor. 11. 21 ſq. — k) Joa. 6. 51. — l) ib. v. 52. — m) ib. v. 55. — n) ib. v. 52. — o) ib. v. 57. — p) ib. v. 59.

salva illorum substantia, ea statueret, vel mutaret, quae suscipientium utilitati, seu ipsorum sacramentorum venerationi, pro rerum, temporum, et locorum varietate, magis expedire judicaret. Id autem Apostolus non obscure visus est innuisse, cum ait: q) *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Atque ipsum quidem hac potestate usum esse satis constat, cum in multis aliis, tum in hoc ipso sacramento, cum, ordinatis nonnullis circa ejus usum, r) *Cetera,* inquit, *cum venero, disponam.* Quare agnoscens sancta mater ecclesia hanc suam in administratione sacramentorum auctoritatem, s) licet ab initio Christianae religionis non infrequens utriusque speciei usus fuisset: tamen progressu temporis, latissime jam mutata illa consuetudine, gravibus, et justis causis t) adducta, hanc consuetudinem sub altera specie communicandi approbavit; et pro lege habendam decrevit: u) quam reprobare, aut sine ipsius ecclesiae auctoritate pro libito mutare non licet.

Cap. III.

Totum et integrum Christum, ac verum sacramentum sub qualibet specie sumi.

Insuper declarat, quamvis Redemptor noster, ut antea dictum est, in suprema illa coena hoc sacramentum in duabus speciebus instituerit, et Apostolis tradiderit; tamen fatendum esse, v) etiam sub altera tantum specie totum, atque integrum Christum, verumque sacramentum sumi; ac propterea, quod ad fructum attinet, nulla gratia, necessaria ad salutem, eos defraudari, qui unam speciem solam accipiunt.

Cap. IV.

Parvulos non obligari ad communionem sacramentalem.

Denique eadem sancta synodus docet, parvulos, usu rationis carentes, nulla obligari necessitate ad sa-

---

q) 1 Cor. 4, 1. — r) 1 Cor. 11, 34. — s) Conc. Const. l. all. Basil. sess. 30. (p. 158.) — t) vid. Bossuet traité de la communion, in Ej. Opp. T. V. p. 1 sqq. — u) Conc. Const. et Basil. l. all. — v) ibid.

cramentalem Euchariſtiae communionem. Siquidem per baptiſmi lavacrum [w]) regenerati, et Chriſto incorporati, adeptam jam filiorum Dei gratiam in illa aetate amittere non poſſunt. Neque ideo tamen damnanda eſt antiquitas, ſi eum morem in quibusdam locis aliquando ſervavit. Ut enim ſanctiſſimi illi patres [x]) ſui facti probabilem cauſam pro illius temporis ratione habuerunt; ita certe eos nulla ſalutis neceſſitate id feciſſe, ſine controverſia credendum eſt.

Canones
de communione ſub utraque ſpecie, et parvulorum.

I. Si quis dixerit, ex Dei praecepto, vel neceſſitate ſalutis omnes, et ſingulos Chriſti fideles utramque ſpeciem [y]) ſanctiſſimi Euchariſtiae ſacramenti ſumere debere; anathema ſit.

II. Si quis dixerit, ſanctam eccleſiam catholicam non juſtis cauſis, et rationibus adductam fuiſſe, ut laicos, atque etiam clericos non conficientes, ſub panis tantummodo ſpecie communicaret; aut in eo erraſſe; anathema ſit.

III. Si quis negaverit, totum, et integrum Chriſtum omnium gratiarum fontem, et auctorem, ſub una panis ſpecie ſumi, quia, ut quidam falſo aſſerunt, non ſecundum ipſius Chriſti inſtitutionem [2]), ſub utraque ſpecie ſumatur; anathema ſit.

IV. Si quis dixerit, parvulis, antequam ad annos discretionis pervenerint, neceſſariam eſſe Euchariſtiae communionem; anathema ſit.

Duos vero articulos, alias [z]) propoſitos, hos [3]) nondum tamen excuſſos, videlicet: An rationes, quibus ſancta catholica eccleſia adducta fuit, ut communicaret laicos, atque etiam non celebrantes ſacerdotes, ſub una tantum panis ſpecie, ita ſint retinendae, ut nulla ratione calicis uſus cuiquam ſit permittendus:

---

2) conſtitut. *Dil.*, *Ven.* — 3) hos *om. R. Vat.*, *Hard.*, *Brix.*, *Dil.*, *Chiſ.*

w) Tit. 3. 5. — x) Cypr. de lapſis (p. 189.) Aug. ſerm. 174. c. 6. (p. 580.) — y) cf. Act. 2, 42. 46. 20, 7. 11. — z) Seſſ. 13. in decr. prorog. defin. IV artic.

et An, si honestis et Christianae caritati consentaneis rationibus concedendus alicui vel nationi, vel regno calicis usus videatur, sub aliquibus conditionibus concedendus sit; et quaenam sint illae: Eadem sancta synodus, in aliud tempus, oblata sibi quamprimum occasione, examinandos, atque definiendos reservat.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

Indictio futurae sessionis.
(Ib.)

SESSIO XXII.,
quae est sexta sub Pio IV. P. M.,
celebr. die XVII. Sept. M.D.LXII.

Doctrina de sacrificio missae.

Sacrosancta oecumenica, et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea, eisdem apostolicae sedis legatis, ut vetus absoluta, atque omni ex parte perfecta de magno Eucharistiae mysterio in sancta catholica ecclesia fides, atque doctrina retineatur; et in sua puritate, propulsatis erroribus, atque haeresibus, conservetur; de ea, quatenus verum et singulare sacrificium est, Spiritus sancti illustratione edocta, haec, quae sequuntur, docet, declarat, et fidelibus populis praedicanda decernit.

Cap. I.

[*De institutione sacrosancti missae sacrificii.*] *)

Quoniam sub priori testamento, teste a) Apostolo Paulo, propter Levitici sacerdotii imbecillitatem consummatio non erat; oportuit, Deo, patre misericordiarum, ita ordinante, sacerdotem alium secundum ordinem Melchisedech surgere, Dominum nostrum, Jesum Christum, qui posset omnes, quotquot sancti-

*) Titulum hunc uncis inclusimus, quia in editt. Rom. a. 1564., quae ipsa concilii acta hac in re secutae sunt, non invenitur. Eadem ratio sequentium est titulorum, uncis notatorum.

a) Hebr. 7, 11.

ficandi eſſent, conſummare, et ad perfectum adducere. Is igitur Deus, et Dominus noſter etſi ſemel ſeipſum [b]) in ara crucis, morte intercedente, Deo Patri oblaturus erat, ut aeternam illic redemptionem operaretur: quia tamen [c]) per mortem ſacerdotium ejus exſtinguendum non erat; in coena noviſſima, qua nocte tradebatur, ut dilectae ſponſae ſuae eccleſiae viſibile, ſicut hominum natura exigit, relinqueret ſacrificium, quo cruentum illud ſemel in cruce peragendum, repraeſentaretur; ejusque memoria [d]) in ſinem usque ſaeculi permaneret; atque illius ſalutaris virtus in remiſſionem eorum, quae a nobis quotidie committuntur, peccatorum applicaretur; ſacerdotem [e]) ſecundum ordinem Melchiſedech ſe in aeternum conſtitutum declarans, corpus et ſanguinem ſuum ſub ſpeciebus panis et vini Deo Patri obtulit; ac ſub earumdem rerum ſymbolis, Apoſtolis, quos tunc novi teſtamenti ſacerdotes conſtituebat, ut ſumerent, tradidit; et eisdem, eorumque in ſacerdotio ſucceſſoribus, ut offerrent, praecepit, per haec verba: [f]) *Hoc facite in meam commemorationem:* uti ſemper eccleſia catholica [g]) intellexit, et docuit. Nam celebrata veteri paſcha, quod in memoriam exitus de Aegypto multitudo filiorum Israel immolabat, novum inſtituit paſcha, ſeipſum ab eccleſia per ſacerdotes ſub ſignis viſibilibus immolandum in memoriam tranſitus ſui ex hoc mundo ad Patrem, quando per ſui ſanguinis effuſionem nos redemit, eripuitque [h]) de poteſtate tenebrarum, et in regnum ſuum transtulit. Et haec quidem illa [i]) *munda oblatio* eſt, quae nulla indignitate, aut malitia offerentium inquinari poteſt: quam Dominus per Malachiam *nomini ſuo, quod magnum futurum eſſet in gentibus, in omni loco mundam offerendam* praedixit: [1]) quam non obſcure innuit Apoſtolus Paulus, Corinthiis ſcribens, cum dicit: [k]) non poſſe

---

1) et *add. R. Vat., Rom. M., Hard., Ven., Brix., Vird., Rhem., Dil., Chif.*

b) Hebr. 9, 12 ſqq. 10, 10 ſqq. — c) Hebr. 7, 24. — d) 1 Cor. 11, 26. — e) Pſ. 109, 4. — f) Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24 ſq. — g) Juſtin. dial. c. Tryph. c. 116 ſq. (p. 568.) Iren. adv. haer. IV, 18. (p. 250.) Cypr. ep. 63. (p. 109.) cet. — h) Col. 1, 13. — i) Mal. 1, 11. — k) 1 Cor. 10, 21.

eos, qui participatione menſae daemoniorum polluti ſint, menſae Domini participes fieri: per menſam altare utrobique intelligens. Haec denique illa eſt, quae per varias ſacrificiorum, l) naturae, et m) legis tempore, ſimilitudines figurabatur; utpote, quae bona omnia, per illa ſignificata, velut illorum omnium conſummatio et perfectio complectitur.

Cap. II.

[*Sacrificium miſſae eſt propitiatorium tam pro vivis, quam pro defunctis.*]

Et quoniam in divino hoc ſacrificio, quod in miſſa peragitur, idem ille Chriſtus continetur, et incruente immolatur, qui in ara crucis n) ſemel ſeipſum cruente obtulit; docet ſancta ſynodus, ſacrificium illud o) vere propitiatorium eſſe, per ipſumque fieri; ut, ſi cum vero corde, et recta fide, cum metu, et reverentia, contriti, ac poenitentes ad Deum accedamus, miſericordiam conſequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Hujus quippe oblatione placatus Dominus gratiam, et donum poenitentiae concedens, crimina, et peccata, etiam ingentia, dimittit. Una enim eademque †) eſt hoſtia, idem nunc offerens ſacerdotum miniſterio, qui ſeipſum tunc in cruce obtulit, ſola offerendi ratione diverſa. Cujus quidem oblationis, cruentae, inquam, fructus per hanc incruentam uberrime percipiuntur: tantum abeſt, ut illi per hanc quovis modo derogetur. Quare non ſolum pro fidelium vivorum peccatis, poenis, ſatisfactionibus, et aliis neceſſitatibus, ſed et p) pro defunctis in Chriſto, nondum ad plenum purgatis, rite, juxta Apoſtolorum traditionem, offertur.

Cap. III.

[*De miſſis in honorem ſanctorum.*]

Et quamvis in honorem, et memoriam ſanctorum q) nonnullas interdum miſſas eccleſia celebrare

l) Gen. 4, 4. 12, 8. — m) Lev. 1. 2. 3. al. — n) Hebr. 9, 14. 28. — o) Cyrill. Hier. cat. 23. c. 8. 10. (p. 327 ſq.) — †) Chryſoſt. hom. 17. in Hebr. §. 3. (p. 169.) — p) Tert. de cor. mil. c. 3. (p. 341.) Cyrill. l. all. c. 10. Gregor. M. dial. L. 4. c. 55. (p. 463.) — q) Aug. de civ. Dei VIII, 27. (p. 166.)

conſueverit; non tamen illis ſacrificium offerri docet, ſed Deo ſoli, qui illos coronavit; unde nec ſacerdos dicere ſolet, offero tibi ſacrificium Petre, vel Paule; ſed Deo de illorum victoriis gratias agens, eorum patrocinia implorat, ut ipſi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quorum memoriam facimus in terris.

Cap. IV.

[De canone miſſae.]

Et cum ſancta ſancte adminiſtrari conveniat, ſitque hoc omnium ſanctiſſimum ſacrificium; eccleſia catholica, ut digne reverenterque offerretur, ac perciperetur, ſacrum canonem multis ante ſaeculis inſtituit, ita ab omni errore purum, ut nihil in eo contineatur, quod non maxime [r]) ſanctitatem, ac pietatem quandam redoleat, mentesque offerentium in Deum erigat. Is enim conſtat cum ex ipſis Domini verbis, tum ex Apoſtolorum traditionibus, ac ſanctorum quoque pontificum piis inſtitutionibus.

Cap. V.

[De ſolemnibus miſſae ſacrificii caerimoniis.]

Cumque natura hominum [s]) ea ſit, ut non facile queat ſine adminiculis exterioribus ad rerum divinarum meditationem ſustolli; propterea pia mater eccleſia ritus quosdam, ut ſcilicet quaedam ſummiſſa voce, alia vero elatiore, in miſſa pronuntiarentur, inſtituit. Caerimonias item adhibuit, ut myſticas benedictiones, lumina, thymiamata, veſtes, aliaque id genus multa ex apoſtolica diſciplina et traditione, quo et majeſtas tanti ſacrificii commendaretur, et mentes fidelium per haec viſibilia religionis et pietatis ſigna ad rerum altiſſimarum, quae in hoc ſacrificio latent, contemplationem excitarentur.

Cap. VI.

[De miſſa, in qua ſolus ſacerdos communicat.]

Optaret quidem ſacroſancta ſynodus, ut in ſingulis miſſis fideles adſtantes non ſolum ſpirituali affectu,

---

r) Innoc. III. ap. Gregor. decret. L. III. tit. 41. c. 6. — s) Aug. de lib. arb. III, 10. (p. 462.)

sed sacramentali etiam Eucharistiae perceptione communicarent, quo ad eos sanctissimi hujus sacrificii fructus uberior proveniret: nec tamen, si id non semper fiat, propterea missas illas, in quibus solus sacerdos sacramentaliter communicat, ut privatas et illicitas damnat, sed probat, atque adeo commendat. Si quidem illae quoque missae vere communes censeri debent, partim, quod in eis populus spiritualiter communicet, partim vero, quod a publico ecclesiae ministro non pro se tantum, sed pro omnibus fidelibus, qui ad corpus Christi pertinent, celebrentur.

Cap. VII.

[*De aqua miscenda vino in calice offerendo.*]

Monet deinde sancta synodus, praeceptum esse [t]) ab ecclesia sacerdotibus, ut aquam vino in calice offerendo miscerent, tum quod Christum Dominum ita fecisse credatur, tum etiam quia e latere ejus [u]) aqua simul cum sanguine exierit, quod sacramentum hac mixtione recolitur: et cum aquae in apocalypsi beati Joannis [v]) populi dicantur; ipsius populi fidelis cum capite Christo unio repraesentatur.

Cap. VIII.

[*Missa vulgari lingua non celebretur. Ejus mysteria populo explicentur.*]

Etsi missa magnam contineat populi fidelis eruditionem; non tamen expedire visum est patribus, ut vulgari passim lingua celebraretur. Quamobrem retento ubique cujusque ecclesiae antiquo, et a sancta Romana ecclesia, omnium ecclesiarum matre, et magistra probato ritu, ne oves Christi esuriant, neve parvuli panem petant, et non sit qui frangat eis; mandat sancta synodus pastoribus, et singulis, curam animarum gerentibus, ut frequenter inter missarum celebrationem vel per se, vel per alios ex iis, quae in missa leguntur, aliquid exponant; atque inter cetera sanctissimi hujus sacrificii mysterium aliquod declarent, diebus praesertim Dominicis, et festis.

---

t) Cypr. ep. 63. (p. 108.) Conc. Trull. can. 32. (p. 956 sq.) Carth. III. c. 24. (p. 881.) Bracar. IV. c. 2. (p. 155.) Eugen. decr. ad Arm. (p. 439.) — u) Joa. 19, 34. — v) Apoc. 17, 1. 15.

tius ille omnes suae versutiae nervos intendat ad perlendos nos penitus, et a fiducia etiam, si possit, divinae misericordiae deturbandos, quam cum inpendere nobis exitum vitae prospicit [13]).

Cap. I.

De institutione sacramenti extremae unctionis.

Instituta est autem sacra haec unctio infirmorum tamquam vere, et proprie sacramentum novi testamenti a Christo Domino nostro apud Marcum f) quidem insinuatum, per Jacobum autem Apostolum, ac Domini fratrem, fidelibus commendatum, ac promulgatum. g) *Infirmatur*, inquit, *quis in vobis, inducat presbyteros ecclesiae, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: et oratio fidei salvabit infirmum: et alleviabit eum Dominus; et, si in peccatis sit, dimittentur ei.* Quibus verbis, ut ex apostolica traditione, per manus accepta, ecclesia didicit, docet materiam, formam, proprium ministrum, et effectum hujus salutaris sacramenti. Intellexit enim ecclesia h) materiam esse oleum, ab episcopo benedictum. Nam unctio aptissime i) Spiritus sancti gratiam, qua invisibiliter anima aegrotantis inungitur, repraesentat: formam deinde esse illa verba: *Per istam unctionem* etc.

Cap. II.

De effectu hujus sacramenti.

Res porro, et effectus hujus sacramenti illis verbis explicatur: k) *Et oratio fidei salvabit infirmum; et alleviabit eum Dominus; et, si in peccatis sit, dimittentur ei.* Res etenim haec gratia est Spiritus sancti; cujus unctio l) delicta, si qua sint adhuc expianda, ac peccati reliquias abstergit; et aegroti animam alleviat, et confirmat, magnam in eo divinae misericordiae fiduciam excitando; qua infirmus suble-

13) perspicit *R. Vat.*, *Ven.*, *Dil.*, *Chif.*

f) Marc. 6, 13. — g) Jac. 5, 14 sq. — h) Eugen. decr. ad Arm. l. all. — i) Theophyl. in Marc. 6. (p. 200.) — k) Jac. 5, 15. — l) Conc. Cab. II. can. 48. (p. 104.) Claromt. a. 1268. P. I. c. 9. (p. 1201.) Eugen. decr. l. all. Conc. Mogunt. a. 1549. c. 34. (p. 2120.)

VII. Si quis dixerit, caerimonias, vestes, et externa signa, quibus in missarum celebratione ecclesia catholica utitur, irritabula impietatis esse, magis quam officia pietatis; anathema sit.

VIII. Si quis dixerit, missas, in quibus solus sacerdos sacramentaliter communicat, illicitas esse, ideoque abrogandas; anathema sit.

IX. Si quis dixerit, ecclesiae Romanae ritum, quo summissa voce pars canonis, et verba consecrationis proferuntur, damnandum esse; aut lingua tantum vulgari missam celebrari debere; aut aquam non miscendam esse vino in calice offerendo, eo quod sit contra Christi institutionem; anathema sit.

Decretum de observandis et evitandis in celebratione missae.

Quanta cura adhibenda sit, ut sacrosanctum missae sacrificium omni religionis cultu, ac veneratione celebretur: quivis facile existimare poterit, qui cogitarit, maledictum in sacris litteris x) eum vocari, qui facit opus Dei negligenter. Quod si necessario fatemur, nullum aliud opus adeo sanctum, ac divinum a Christi fidelibus tractari posse, quam hoc ipsum tremendum mysterium, quo vivifica illa hostia, qua Deo Patri reconciliati sumus, in altari per sacerdotes quotidie immolatur: satis etiam apparet, omnem operam, et diligentiam in eo ponendam esse, ut quanta maxima fieri potest interiori cordis munditia, et puritate, atque exteriori devotionis, ac pietatis specie peragatur. Cum igitur multa jam sive temporum vitio, sive hominum incuria, et improbitate irrepsisse videantur, quae a tanti sacrificii dignitate aliena sunt; ut ei debitus honor, et cultus ad Dei gloriam, et fidelis populi aedificationem restituatur; decernit sancta synodus, ut ordinarii locorum episcopi ea omnia prohibere, atque e medio tollere sedulo curent, ac teneantur; quae vel avaritia, y) idolorum servitus; vel irreverentia, quae ab impietate vix sejuncta esse potest; vel superstitio, verae pietatis falsa imitatrix, induxit. Atque ut multa paucis comprehendantur; in primis,

x) Jer. 48, 10. — y) Eph. 5. 5.

quod ad avaritiam pertinet, cujusvis generis mercedum conditiones, pacta [3]), et quidquid pro missis novis celebrandis datur; necnon importunas, atque illiberales eleemosynarum exactiones potius, quam postulationes, aliaque hujusmodi, quae a Simoniaca labe, vel certe [4]) turpi quaestu non longe absunt, omnino prohibeant. Deinde ut irreverentia vitetur; singuli in suis dioecesibus interdicant, ne cui vago, et ignoto sacerdoti missas celebrare liceat. Neminem praeterea, qui publice, et notorie criminosus sit, aut sancto altari ministrare, aut sacris interesse permittant; neve patiantur [z]) privatis [5]) in domibus, atque omnino extra ecclesiam, et ad divinum tantum cultum dedicata oratoria, ab eisdem ordinariis designanda, et visitanda, sanctum hoc sacrificium a saecularibus, aut regularibus quibuscumque peragi: ac nisi prius qui intersint, decenter composito corporis habitu, declaraverint se mente etiam, ac devoto cordis affectu, non solum corpore adesse. Ab ecclesiis vero [a]) musicas eas, ubi sive organo, sive cantu lascivum, aut impurum aliquid miscetur, item saeculares omnes actiones, vana, atque adeo profana colloquia, deambulationes, strepitus, clamores arceant; ut [b]) domus Dei, vere domus orationis esse videatur, ac dici possit. Postremo, ne superstitioni locus aliquis detur; edicto, et poenis propositis caveant, ne sacerdotes aliis, quam debitis horis, celebrent, neve ritus alios, aut alias caerimonias, et preces in missarum celebratione adhibeant, praeter eas, quae ab ecclesia probatae, ac frequenti, et laudabili usu receptae fuerint. Quarumdam vero missarum, et candelarum certum numerum, qui magis a superstitioso cultu, quam a vera religione inventus est, omnino ab ecclesia removeant: doceantque populum, quis sit, et a quo potissimum proveniat sanctissimi hujus sacrificii tam pretiosus, ac [6]) cae-

3) merc. pacta, conventiones *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 4) a *add. R. Vat.*, *Rom. M.*, *Hard.*, *Brix.*, *Ven.*, *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.*, *Ve.*, *Chis.* — 5) priv. *om. Vird.*, *Rhem.* — 6) prope *add. Brix.*

z) Conc. Laod. can. 58. (p. 574.) Carth. II. can. 9. (p. 695.) Trull. can. 31. (p. 955.) Mogunt. a. 888. c. 9. (p. 67.) — a) Conc. Autissiod. a. 578. can. 9. (p. 913.) Cabil. I. can. 19. (p. 1193.) — b) Isa. 56, 7. Matth. 21, 13.

leſtis fructus. Moneant etiam eumdem populum, ut frequenter ad ſuas parochias, ſaltem diebus Dominicis, et c) majoribus feſtis accedant. Haec igitur omnia, quae ſummatim enumerata ſunt, omnibus locorum ordinariis ita proponuntur 7), ut non ſolum ea ipſa, ſed quaecumque alia huc pertinere viſa fuerint, ipſi pro data ſibi a ſacroſancta ſynodo poteſtate, ac etiam ut delegati ſedis apoſtolicae, prohibeant, mandent, corrigant, ſtatuant, atque ad ea inviolate ſervanda, cenſuris eccleſiaſticis, aliisque poenis, quae illorum arbitrio conſtituentur, fidelem populum compellant: non obſtantibus privilegiis, exemptionibus, appellationibus, ac conſuetudinibus quibuscumque.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

Decretum ſuper petitione conceſſionis calicis.

Inſuper, cum eadem ſacroſancta ſynodus ſuperiori ſeſſione duos articulos, alias propoſitos, et tum nondum diſcuſſos, videlicet: An rationes, quibus ſancta catholica eccleſia adducta fuit, ut communicaret laicos atque etiam non celebrantes ſacerdotes, ſub una 8) panis ſpecie, ita ſint retinendae, ut nulla ratione calicis uſus cuiquam ſit permittendus: et, an ſi honeſtis, et Chriſtianae caritati conſentaneis rationibus concedendus alicui, vel nationi, vel regno calicis uſus videatur, ſub aliquibus conditionibus concedendus ſit, et quaenam illae ſint; in aliud tempus, oblata ſibi occaſione, examinandos, atque definiendos reſervaverit: nunc eorum, pro quibus petitur, ſaluti optime conſultum volens, decrevit 9), integrum negotium ad ſanctiſſimum dominum noſtrum eſſe referendum, prout praeſenti decreto refert: qui pro ſua ſingulari prudentia id efficiat, quod utile reipublicae Chriſtianae, et ſalutare petentibus uſum calicis fore judicaverit.

Indictio futurae ſeſſionis.
(V. in App.)

---

7) proponantur *Hard.*, *Vird.*, *Rhem.* — 8) tantum *add Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 9) decernit *Brix.*, *Vird.*, *Rhem*

c) Conc. Agath. can. 21. (p. 328.)

SESSIO XXIII.,
quae eſt ſeptima ſub Pio IV. P. M.,
celebr. die XV. Jul. M. D. LXIII.

Vera et catholica doctrina de ſacramento ordinis, ad condemnandos errores noſtri temporis, a ſancta ſynodo Tridentina decreta, et publicata ſeſſione ſeptima. 1)

Cap. I.
[*De inſtitutione ſacerdotii novae legis.*]

Sacrificium, et ſacerdotium ita Dei ordinatione conjuncta ſunt, ut utrumque in omni lege exſtiterit. Cum igitur in novo teſtamento ſanctum Euchariſtiae ſacrificium viſibile ex Domini inſtitutione catholica eccleſia acceperit; fateri etiam oportet, in ea d) novum eſſe viſibile, et externum ſacerdotium, in quod vetus translatum eſt. Hoc autem ab eodem Domino ſalvatore noſtro inſtitutum eſſe; atque Apoſtolis, eorumque ſucceſſoribus in ſacerdotio, poteſtatem traditam conſecrandi, offerendi, et miniſtrandi corpus, et ſanguinem ejus, necnon et peccata dimittendi, et retinendi, ſacrae litterae e) oſtendunt, et catholicae eccleſiae traditio f) ſemper docuit.

Cap. II.
[*De ſeptem ordinibus.*]

Cum autem divina res ſit tam ſancti ſacerdotii miniſterium; conſentaneum fuit, quo dignius, et majori cum veneratione exerceri poſſet, ut in eccleſiae ordinatiſſima diſpoſitione plures, et diverſi eſſent miniſtrorum ordines, qui ſacerdotio ex officio deſervirent; ita diſtributi, ut, qui jam clericali tonſura inſigniti eſſent, per minores ad majores adſcenderent. Nam non ſolum de ſacerdotibus, ſed et g) de diaconis ſa-

---

1) *Ve. haec tantum verba habet:* Doctrina de Sacramento Ordinis.

d) Cypr. adv. Jud. I, 17. (p. 280.) cf. Hebr. 7, 12 ſqq. — e) Matth. 28, 19. Joa. 20, 21 ſqq. Luc. 22, 19. Act. 6, 5 ſq. 13, 2 ſq. 1 Tim. 4, 14. al. — f) vid. Seſſ. 23. de ſacrif. miſſ. c. 1. Seſſ. 14. de poenit. c. 6. — g) 1 Tim. 3, 8 ſqq.

et An, si honestis et Christianae caritati consentaneis rationibus concedendus alicui vel nationi, vel regno calicis usus videatur, sub aliquibus conditionibus concedendus sit; et quaenam sint illae: Eadem sancta synodus, in aliud tempus, oblata sibi quamprimum occasione, examinandos, atque definiendos reservat.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

Indictio futurae sessionis.
(Ib.)

SESSIO XXII.,
quae est sexta sub Pio IV. P. M.,
celebr. die XVII. Sept. M.D.LXII.

Doctrina de sacrificio missae.

Sacrosancta oecumenica, et generalis Tridentina synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, praesidentibus in ea eisdem apostolicae sedis legatis, ut vetus absoluta, atque omni ex parte perfecta de magno Eucharistiae mysterio in sancta catholica ecclesia fides, atque doctrina retineatur; et in sua puritate, propulsatis erroribus, atque haeresibus, conservetur; de ea, quatenus verum et singulare sacrificium est, Spiritus sancti illustratione edocta, haec, quae sequuntur, docet, declarat, et fidelibus populis praedicanda decernit.

Cap. I.

[*De institutione sacrosancti missae sacrificii.*] *)

Quoniam sub priori testamento, teste a) Apostolo Paulo, propter Levitici sacerdotii imbecillitatem consummatio non erat; oportuit, Deo, patre misericordiarum, ita ordinante, sacerdotem alium secundum ordinem Melchisedech surgere, Dominum nostrum, Jesum Christum, qui posset omnes, quotquot sancti-

*) Titulum hunc uncis inclusimus, quia in editt. Rom. a. 1564., quae ipsa concilii acta hac in re secutae sunt, non invenitur. Eadem ratio sequentium est titulorum, uncis notatorum.

a) Hebr. 7, 11.

ficandi essent, consummare, et ad perfectum adducere. Is igitur Deus, et Dominus noster etsi semel seipsum b) in ara crucis, morte intercedente, Deo Patri oblaturus erat, ut aeternam illic redemptionem operaretur: quia tamen c) per mortem sacerdotium ejus exstinguendum non erat; in coena novissima, qua nocte tradebatur, ut dilectae sponsae suae ecclesiae visibile, sicut hominum natura exigit, relinqueret sacrificium, quo cruentum illud semel in cruce peragendum, repraesentaretur; ejusque memoria d) in finem usque saeculi permaneret; atque illius salutaris virtus in remissionem eorum, quae a nobis quotidie committuntur, peccatorum applicaretur; sacerdotem e) secundum ordinem Melchisedech se in aeternum constitutum declarans, corpus et sanguinem suum sub speciebus panis et vini Deo Patri obtulit; ac sub earumdem rerum symbolis, Apostolis, quos tunc novi testamenti sacerdotes constituebat, ut sumerent, tradidit; et eisdem, eorumque in sacerdotio successoribus, ut offerrent, praecepit, per haec verba: f) *Hoc facite in meam commemorationem:* uti semper ecclesia catholica g) intellexit, et docuit. Nam celebrata veteri pascha, quod in memoriam exitus de Aegypto multitudo filiorum Israel immolabat, novum instituit pascha, seipsum ab ecclesia per sacerdotes sub signis visibilibus immolandum in memoriam transitus sui ex hoc mundo ad Patrem, quando per sui sanguinis effusionem nos redemit, eripuitque h) de potestate tenebrarum, et in regnum suum transtulit. Et haec quidem illa i) *munda oblatio* est, quae nulla indignitate, aut malitia offerentium inquinari potest: quam Dominus per Malachiam *nomini suo, quod magnum futurum esset in gentibus, in omni loco mundam offerendam* praedixit: 1) quam non obscure innuit Apostolus Paulus, Corinthiis scribens, cum dicit: k) non posse

---

1) et *add. R. Vat., Rom. M., Hard., Ven., Brix., Vird., Rhem., Dil., Chif.*

b) Hebr. 9, 12 sqq. 10, 10 sqq. — c) Hebr. 7, 24. — d) 1 Cor. 11, 26. — e) Ps. 109, 4. — f) Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24 sq. — g) Justin. dial. c. Tryph. c. 116 sq. (p. 568.) Iren. adv. haer. IV, 18. (p. 250.) Cypr. ep. 63. (p. 109.) cet. — h) Col. 1, 13. — i) Mal. 1, 11. — k) 1 Cor. 10, 21.

eos, qui participatione menſae daemoniorum polluti ſint, menſae Domini participes fieri: per menſam altare utrobique intelligens. Haec denique illa eſt, quae per varias ſacrificiorum, [l]) naturae, et [m]) legis tempore, ſimilitudines figurabatur; utpote, quae bona omnia, per illa ſignificata, velut illorum omnium conſummatio et perfectio complectitur.

Cap. II.

[*Sacrificium miſſae eſt propitiatorium tam pro vivis, quam pro defunctis.*]

Et quoniam in divino hoc ſacrificio, quod in miſſa peragitur, idem ille Chriſtus continetur, et incruente immolatur, qui in ara crucis [n]) ſemel ſeipſum cruente obtulit; docet ſancta ſynodus, ſacrificium illud [o]) vere propitiatorium eſſe, per ipſumque fieri; ut, ſi cum vero corde, et recta fide, cum metu, et reverentia, contriti, ac poenitentes ad Deum accedamus, miſericordiam conſequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Hujus quippe oblatione placatus Dominus gratiam, et donum poenitentiae concedens, crimina, et peccata, etiam ingentia, dimittit. Una enim eademque [†]) eſt hoſtia, idem nunc offerens ſacerdotum miniſterio, qui ſeipſum tunc in cruce obtulit, ſola offerendi ratione diverſa. Cujus quidem oblationis, cruentae, inquam, fructus per hanc incruentam uberrime percipiuntur: tantum abeſt, ut illi per hanc quovis modo derogetur. Quare non ſolum pro fidelium vivorum peccatis, poenis, ſatisfactionibus, et aliis neceſſitatibus, ſed et [p]) pro defunctis in Chriſto, nondum ad plenum purgatis, rite, juxta Apoſtolorum traditionem, offertur.

Cap. III.

[*De miſſis in honorem ſanctorum.*]

Et quamvis in honorem, et memoriam ſanctorum [q]) nonnullas interdum miſſas eccleſia celebrare

---

l) Gen. 4, 4. 12, 8. — m) Lev. 1. 2. 3. al. — n) Hebr. 9, 14. 28. — o) Cyrill. Hier. cat. 23. c. 8. 10. (p. 327 ſq.) — †) Chryſoſt. hom. 17. in Hebr. §. 3. (p. 169.) — p) Tert. de cor. mil. c. 3. (p. 341.) Cyrill. l. all. c. 10. Gregor. M. dial. L. 4. c. 55. (p. 463.) — q) Aug. de civ. Dei VIII, 27. (p. 166.)

conſueverit; non tamen illis ſacrificium offerri docet, ſed Deo ſoli, qui illos coronavit; unde nec ſacerdos dicere ſolet, offero tibi ſacrificium Petre, vel Paule; ſed Deo de illorum victoriis gratias agens, eorum patrocinia implorat, ut ipſi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quorum memoriam facimus in terris.

Cap. IV.

[*De canone miſſae.*]

Et cum ſancta ſancte adminiſtrari conveniat, ſitque hoc omnium ſanctiſſimum ſacrificium; eccleſia catholica, ut digne reverenterque offerretur, ac perciperetur, ſacrum canonem multis ante ſaeculis inſtituit, ita ab omni errore purum, ut nihil in eo contineatur, quod non maxime [r]) ſanctitatem, ac pietatem quandam redoleat, mentesque offerentium in Deum erigat. Is enim conſtat cum ex ipſis Domini verbis, tum ex Apoſtolorum traditionibus, ac ſanctorum quoque pontificum piis inſtitutionibus.

Cap. V.

[*De ſolemnibus miſſae ſacrificii caerimoniis.*]

Cumque natura hominum [s]) ea ſit, ut non facile queat ſine adminiculis exterioribus ad rerum divinarum meditationem ſuſtolli; propterea pia mater eccleſia ritus quosdam, ut ſcilicet quaedam ſummiſſa voce, alia vero elatiore, in miſſa pronuntiarentur, inſtituit. Caerimonias item adhibuit, ut myſticas benedictiones, lumina, thymiamata, veſtes, aliaque id genus multa ex apoſtolica diſciplina et traditione, quo et majeſtas tanti ſacrificii commendaretur, et mentes fidelium per haec viſibilia religionis et pietatis ſigna ad rerum altiſſimarum, quae in hoc ſacrificio latent, contemplationem excitarentur.

Cap. VI.

[*De miſſa, in qua ſolus ſacerdos communicat.*]

Optaret quidem ſacroſancta ſynodus, ut in ſingulis miſſis fideles adſtantes non ſolum ſpirituali affectu,

---

r) Innoc. III. ap. Gregor. decret. L. III. tit. 41. c. 6. —
s) Aug. de lib. arb. III, 10. (p. 462.)

ſed ſacramentali etiam Euchariſtiae perceptione communicarent, quo ad eos ſanctiſſimi hujus ſacrificii fructus uberior proveniret: nec tamen, ſi id non ſemper fiat, propterea miſſas illas, in quibus ſolus ſacerdos ſacramentaliter communicat, ut privatas et illicitas damnat, ſed probat, atque adeo commendat. Si quidem illae quoque miſſae vere communes cenſeri debent, partim, quod in eis populus ſpiritualiter communicet, partim vero, quod a publico eccleſiae miniſtro non pro ſe tantum, ſed pro omnibus fidelibus, qui ad corpus Chriſti pertinent, celebrentur.

Cap. VII.

[*De aqua miſcenda vino in calice offerendo.*]

Monet deinde ſancta ſynodus, praeceptum eſſe t) ab eccleſia ſacerdotibus, ut aquam vino in calice offerendo miſcerent, tum quod Chriſtum Dominum ita feciſſe credatur, tum etiam quia e latere ejus u) aqua ſimul cum ſanguine exierit, quod ſacramentum hac mixtione recolitur: et cum aquae in apocalypſi beati Joannis v) populi dicantur; ipſius populi fidelis cum capite Chriſto unio repraeſentatur.

Cap. VIII.

[*Miſſa vulgari lingua non celebretur. Ejus myſteria populo explicentur.*]

Etſi miſſa magnam contineat populi fidelis eruditionem; non tamen expedire viſum eſt patribus, ut vulgari paſſim lingua celebraretur. Quamobrem retento ubique cujusque eccleſiae antiquo, et a ſancta Romana eccleſia, omnium eccleſiarum matre, et magiſtra probato ritu, ne oves Chriſti eſuriant, neve parvuli panem petant, et non ſit qui frangat eis; mandat ſancta ſynodus paſtoribus, et ſingulis, curam animarum gerentibus, ut frequenter inter miſſarum celebrationem vel per ſe, vel per alios ex iis, quae in miſſa leguntur, aliquid exponant; atque inter cetera ſanctiſſimi hujus ſacrificii myſterium aliquod declarent, diebus praeſertim Dominicis, et feſtis.

---

t) Cypr. ep. 63. (p. 108.) Conc. Trull. can. 32. (p. 956 ſq.) Carth. III. c. 24. (p. 881.) Bracar. IV. c. 2. (p. 155.) Eugen. decr. ad Arm. (p. 439.) — u) Joa. 19, 34. — v) Apoc. 17, 1. 15.

cramentalem Euchariſtiae communionem. Siquidem per baptiſmi lavacrum w) regenerati, et Chriſto incorporati, adeptam jam filiorum Dei gratiam in illa aetate amittere non poſſunt. Neque ideo tamen damnanda eſt antiquitas, ſi eum morem in quibusdam locis aliquando ſervavit. Ut enim ſanctiſſimi illi patres x) ſui facti probabilem cauſam pro illius temporis ratione habuerunt; ita certe eos nulla ſalutis neceſſitate id feciſſe, ſine controverſia credendum eſt.

Canones
de communione ſub utraque ſpecie, et parvulorum.

I. Si quis dixerit, ex Dei praecepto, vel neceſſitate ſalutis omnes, et ſingulos Chriſti fideles utramque ſpeciem y) ſanctiſſimi Euchariſtiae ſacramenti ſumere debere; anathema ſit.

II. Si quis dixerit, ſanctam eccleſiam catholicam non juſtis cauſis, et rationibus adductam fuiſſe, ut laicos, atque etiam clericos non conficientes, ſub panis tantummodo ſpecie communicaret; aut in eo erraſſe; anathema ſit.

III. Si quis negaverit, totum, et integrum Chriſtum omnium gratiarum fontem, et auctorem, ſub una panis ſpecie ſumi, quia, ut quidam falſo aſſerunt, non ſecundum ipſius Chriſti inſtitutionem [2]), ſub utraque ſpecie ſumatur; anathema ſit.

IV. Si quis dixerit, parvulis, antequam ad annos diſcretionis pervenerint, neceſſariam eſſe Euchariſtiae communionem; anathema ſit.

Duos vero articulos, alias z) propoſitos, hos [3]) nondum tamen excuſſos, videlicet: An rationes, quibus ſancta catholica eccleſia adducta fuit, ut communicaret laicos, atque etiam non celebrantes ſacerdotes, ſub una tantum panis ſpecie, ita ſint retinendae, ut nulla ratione calicis uſus cuiquam ſit permittendus:

2) conſtitut. *Dil.*, *Ven.* — 3) hos *om. R. Vat.*, *Hard.*, *Brix.*, *Dil.*, *Chf.*

w) Tit. 3. 5. — x) Cypr. de lapſis (p. 189.) Aug. ſerm. 174. c. 6. (p. 580.) — y) cf. Act. 2, 42. 46. 20, 7. 11. — z) Seſſ. 13. in decr. prorog. defin. IV artic.

et An, ſi honeſtis et Chriſtianae caritati conſentaneis rationibus concedendus alicui vel nationi, vel regno calicis uſus videatur, ſub aliquibus conditionibus concedendus ſit; et quaenam ſint illae: Eadem ſancta ſynodus, in aliud tempus, oblata ſibi quamprimum occaſione, examinandos, atque definiendos reſervat.

Decretum de reformatione.
(V. in App.)

Indictio futurae ſeſſionis.
(Ib.)

SESSIO XXII.,
quae eſt ſexta ſub Pio IV. P. M.,
celebr. die XVII. Sept. M. D. LXII.

Doctrina de ſacrificio miſſae.

Sacroſancta oecumenica, et generalis Tridentina ſynodus, in Spiritu ſancto legitime congregata, praeſidentibus in ea eisdem apoſtolicae ſedis legatis, ut vetus abſoluta, atque omni ex parte perfecta de magno Euchariſtiae myſterio in ſancta catholica eccleſia fides, atque doctrina retineatur; et in ſua puritate, propulſatis erroribus, atque haereſibus, conſervetur; de ea, quatenus verum et ſingulare ſacrificium eſt, Spiritus ſancti illuſtratione edocta, haec, quae ſequuntur, docet, declarat, et fidelibus populis praedicanda decernit.

Cap. I.

[*De inſtitutione ſacroſancti miſſae ſacrificii.*] *)

Quoniam ſub priori teſtamento, teſte a) Apoſtolo Paulo, propter Levitici ſacerdotii imbecillitatem conſummatio non erat; oportuit, Deo, patre miſericordiarum, ita ordinante, ſacerdotem alium ſecundum ordinem Melchiſedech ſurgere, Dominum noſtrum, Jeſum Chriſtum, qui poſſet omnes, quotquot ſancti-

---

*) Titulum hunc uncis incluſimus, quia in editt. Rom. a. 1564., quae ipſa concilii acta hac in re ſecutae ſunt, non invenitur. Eadem ratio ſequentium eſt titulorum, uncis notatorum.

a) Hebr. 7, 11.

od ad avaritiam pertinet, cujusvis generis merce-
m conditiones, pacta [3]), et quidquid pro missis
vis celebrandis datur; necnon importunas, atque
iberales eleemosynarum exactiones potius, quam
stulationes, aliaque hujusmodi, quae a Simoniaca
e, vel certe [4]) turpi quaestu non longe absunt,
nnino prohibeant. Deinde ut irreverentia vitetur;
guli in suis dioecesibus interdicant, ne cui vago,
ignoto sacerdoti missas celebrare liceat. Neminem
aeterea, qui publice, et notorie criminosus sit, aut
cto altari ministrare, aut sacris interesse permit-
nt; neve patiantur [z]) privatis [5]) in domibus, atque
nnino extra ecclesiam, et ad divinum tantum cul-
m dedicata oratoria, ab eisdem ordinariis designanda,
visitanda, sanctum hoc sacrificium a saecularibus,
t regularibus quibuscumque peragi: ac nisi prius
i interfint, decenter composito corporis habitu,
claraverint se mente etiam, ac devoto cordis affectu,
n solum corpore adesse. Ab ecclesiis vero [a]) musi-
s eas, ubi sive organo, sive cantu lascivum, aut im-
rum aliquid miscetur, item saeculares omnes actio-
s, vana, atque adeo profana colloquia, deambula-
nes, strepitus, clamores arceant; ut [b]) domus Dei,
re domus orationis esse videatur, ac dici possit.
stremo, ne superstitioni locus aliquis detur; edicto,
poenis propositis caveant, ne sacerdotes aliis, quam
bitis horis, celebrent, neve ritus alios, aut alias
rimonias, et preces in missarum celebratione adhi-
ant, praeter eas, quae ab ecclesia probatae, ac fre-
enti, et laudabili usu receptae fuerint. Quarum-
m vero missarum, et candelarum certum numerum,
i magis a superstitioso cultu, quam a vera religione
ventus est, omnino ab ecclesia removeant: doceant-
e populum, quis sit, et a quo potissimum prove-
t sanctissimi hujus sacrificii tam pretiosus, ac [6]) cae-

---

3) merc. pacta. conventiones *Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 4) a
add. *R. Vat.*, *Rom. M.*, *Hard.*, *Brix.*, *Ven.*, *Vird.*, *Rhem.*,
Dil., *Ve.*, *Chis.* — 5) priv. *om.* *Vird.*, *Rhem.* — 6) prope
add. *Brix.*

z) Conc. Laod. can. 58. (p. 574.) Carth. II. can. 9. (p. 695.)
Trull. can. 31. (p. 955.) Mogunt. a. 888. c. 9. (p. 67.) —
a) Conc. Autissiod. a. 578. can. 9. (p. 913.) Cabil. I. can. 19.
(p. 1193.) — b) Isa. 56, 7. Matth. 21, 13.

feſtis fructus. Moneant etiam eumdem populum, ut frequenter ad ſuas parochias, ſaltem diebus Dominicis, et c) majoribus feſtis accedant. Haec igitur omnia, quae ſummatim enumerata ſunt, omnibus locorum ordinariis ita proponuntur [7]), ut non ſolum ea ipſa, ſed quaecumque alia huc pertinere viſa fuerint, ipſi pro data ſibi a ſacroſancta ſynodo poteſtate, ac etiam ut delegati ſedis apoſtolicae, prohibeant, mandent, corrigant, ſtatuant, atque ad ea inviolate ſervanda, cenſuris eccleſiaſticis, aliisque poenis, quae illorum arbitrio conſtituentur, fidelem populum compellant: non obſtantibus privilegiis, exemptionibus, appellationibus, ac conſuetudinibus quibuscumque.

Decretum de reformatione.

(V. in App.)

Decretum ſuper petitione conceſſionis calicis.

Inſuper, cum eadem ſacroſancta ſynodus ſuperiori ſeſſione duos articulos, alias propoſitos, et tum nondum diſcuſſos, videlicet: An rationes, quibus ſancta catholica eccleſia adducta fuit, ut communicaret laicos atque etiam non celebrantes ſacerdotes, ſub una [8]) panis ſpecie, ita ſint retinendae, ut nulla ratione calicis uſus cuiquam ſit permittendus: et, an ſi honeſtis, et Chriſtianae caritati conſentaneis rationibus concedendus alicui, vel nationi, vel regno calicis uſus videatur, ſub aliquibus conditionibus concedendus ſit, et quaenam illae ſint; in aliud tempus, oblata ſibi occaſione, examinandos, atque definiendos reſervaverit: nunc eorum, pro quibus petitur, ſaluti optime conſultum volens, decrevit [9]), integrum negotium ad ſanctiſſimum dominum noſtrum eſſe referendum, prout praeſenti decreto refert: qui pro ſua ſingulari prudentia id efficiat, quod utile reipublicae Chriſtianae, et ſalutare petentibus uſum calicis fore judicaverit.

Indictio futurae ſeſſionis.

(V. in App.)

---

7) proponantur *Hard.*, *Vird.*, *Rhem.* — 8) tantum *add Brix.*, *Vird.*, *Rhem.* — 9) decernit *Brix.*, *Vird.*, *Rhem*

c) Conc. Agath. can. 21. (p. 328.)

SESSIO XXIII.,
quae eſt ſeptima ſub Pio IV. P. M.,
celebr. die XV. Jul. M. D. LXIII.

Vera et catholica doctrina de ſacramento ordinis, ad condemnandos errores noſtri temporis, a ſancta ſynodo Tridentina decreta, et publicata ſeſſione ſeptima. [1])

Cap. I.

[*De inſtitutione ſacerdotii novae legis.*]

Sacrificium, et ſacerdotium ita Dei ordinatione conjuncta ſunt, ut utrumque in omni lege exſtiterit. Cum igitur in novo teſtamento ſanctum Euchariſtiae ſacrificium viſibile ex Domini inſtitutione catholica eccleſia acceperit; fateri etiam oportet, in ea d) novum eſſe viſibile, et externum ſacerdotium, in quod vetus translatum eſt. Hoc autem ab eodem Domino ſalvatore noſtro inſtitutum eſſe; atque Apoſtolis, eorumque ſucceſſoribus in ſacerdotio, poteſtatem traditam conſecrandi, offerendi, et miniſtrandi corpus, et ſanguinem ejus, necnon et peccata dimittendi, et retinendi, ſacrae litterae e) oſtendunt, et catholicae eccleſiae traditio f) ſemper docuit.

Cap. II.

[*De ſeptem ordinibus.*]

Cum autem divina res ſit tam ſancti ſacerdotii miniſterium; conſentaneum fuit, quo dignius, et majori cum veneratione exerceri poſſet, ut in eccleſiae ordinatiſſima diſpoſitione plures, et diverſi eſſent miniſtrorum ordines, qui ſacerdotio ex officio deſervirent; ita distributi, ut, qui jam clericali tonſura inſigniti eſſent, per minores ad majores adſcenderent. Nam non ſolum de ſacerdotibus, ſed et g) de diaconis ſa-

---

1) *Ve. haec tantum verba habet:* Doctrina de Sacramento Ordinis.

d) Cypr. adv. Jud. I, 17. (p. 280.) cf. Hebr. 7, 12 ſqq. — e) Matth. 28, 19. Joa. 20, 21 ſqq. Luc. 22, 19. Act. 6, 5 ſq. 13, 2 ſq. 1 Tim. 4, 14. al. — f) vid. Seſſ. 23. de ſacrif. miſſ. c. 1. Seſſ. 14. de poenit. c. 6. — g) 1 Tim. 3, 8 ſqq.

crae litterae apertam mentionem faciunt; et quae maxime in illorum ordinatione attendenda ſunt, graviſſimis verbis h) docent; et ab ipſo eccleſiae initio ſequentium ordinum nomina, atque uniuscujusque eorum propria miniſteria, ſubdiaconi ſcilicet, acolythi, exorciſtae, lectoris, et oſtiarii in uſu fuiſſe i) cognoſcuntur; quamvis non pari gradu. Nam ſubdiaconatus ad majores ordines a patribus, et ſacris conciliis refertur, in quibus et de aliis inferioribus frequentiſſime legimus.

Cap. III.

[*Ordinem vere et proprie eſſe ſacramentum.*]

Cum ſcripturae teſtimonio, apoſtolica traditione, et patrum unanimi conſenſu k) perſpicuum ſit, per ſacram ordinationem, quae verbis, et ſignis exterioribus perficitur, gratiam conferri; dubitare nemo debet, ordinem eſſe vere, et proprie unum ex ſeptem ſanctae eccleſiae ſacramentis. Inquit enim Apoſtolus: l) *Admoneo te, ut reſuſcites gratiam Dei, quae eſt in te per impoſitionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris, ſed virtutis, et dilectionis, et ſobrietatis.*

Cap. IV.

[*De eccleſiaſtica hierarchia et ordinatione.*]

Quoniam vero in ſacramento ordinis, ſicut et in baptiſmo, et confirmatione character imprimitur, qui nec deleri, nec auferri poteſt; merito ſancta ſynodus damnat eorum ſententiam, qui aſſerunt novi teſtamenti ſacerdotes temporariam tantummodo poteſtatem habere; et ſemel rite ordinatos, iterum laicos effici poſſe, ſi verbi Dei miniſterium non exerceant. Quod ſi quis omnes Chriſtianos promiſcue novi teſtamenti ſacerdotes eſſe, aut omnes pari inter ſe poteſtate ſpirituali praeditos affirmet; nihil aliud facere videtur, quam eccleſiaſticam hierarchiam, quae eſt *ut caſtrorum acies ordinata,* confundere; perinde ac ſi contra

---

h) Act. 6, 2 ſqq. — i) Cornel. ep. ap. Euſeb. hiſt. eccl. VI, 43. (p. 312.) — k) Chryſoſt. de ſacerd. III. 5. (p. 383.) Ambroſ. ep. 63. n. 58. (p. 1035.) Aug. c. ep. Parm. II, 13. n. 28. (p. 29.) Eugen. decr. ad Arm. (p. 440.) — l) 2 Tim. 1, 6 ſq.

beati Pauli m) doctrinam omnes Apoſtoli, omnes prophetae, omnes evangeliſtae, omnes paſtores, omnes ſint doctores. Proinde ſacroſancta [2]) ſynodus declarat, praeter ceteros eccleſiaſticos gradus, epiſcopos, qui in Apoſtolorum locum ſucceſſerunt, ad hunc hierarchicum ordinem praecipue pertinere; et *poſitos*, ſicut idem Apoſtolus n) ait, *a Spiritu ſancto regere eccleſiam Dei;* eosque preſbyteris ſuperiores eſſe; ac ſacramentum confirmationis conferre; miniſtros eccleſiae ordinare: atque alia pleraque peragere ipſos poſſe; quarum functionum poteſtatem reliqui inferioris ordinis nullam habent. Docet inſuper ſacroſancta ſynodus, in ordinatione epiſcoporum, ſacerdotum, et ceterorum ordinum o) nec populi, nec cujusvis ſaecularis poteſtatis, et magiſtratus conſenſum, ſive vocationem, ſive auctoritatem ita requiri, ut ſine ea irrita ſit ordinatio: quin potius decernit, eos, qui tantummodo a populo, aut ſaeculari poteſtate, ac magiſtratu vocati, et inſtituti, ad haec miniſteria exercenda adſcendunt; et qui ea propria temeritate ſibi ſumunt; omnes non eccleſiae miniſtros, ſed fures, et latrones, per oſtium non ingreſſos, habendos eſſe.

Haec ſunt, quae generatim ſacrae ſynodo viſum eſt Chriſti fideles de ſacramento ordinis docere. His autem contraria, certis, et propriis canonibus in hunc, qui ſequitur, modum damnare conſtituit; ut omnes, adjuvante Chriſto, fidei regula utentes, in tot errorum tenebris, catholicam veritatem facilius agnoſcere, et tenere poſſint.

Canones
de ſacramento ordinis.

I. Si quis dixerit, non eſſe in novo teſtamento ſacerdotium viſibile, et externum; vel non eſſe poteſtatem aliquam conſecrandi, et offerendi verum corpus, et ſanguinem Domini, et peccata remittendi, et retinendi; ſed officium tantum, et nudum miniſterium

2) ſancta *Ro.*, *Rom.*, *R. Vat.*, *Rom. M.*

m) 1 Cor. 12, 28 ſqq. Eph. 4, 11. — n) Act. 20, 28. — o) Conc. Laod. can. 13. (p. 566.) — p) Joa. 10, 1.

praedicandi evangelium; vel eos, qui non praedicant, prorſus non eſſe ſacerdotes; anathema ſit.

II. Si quis dixerit, praeter ſacerdotium non eſſe in eccleſia catholica alios ordines, et majores, et minores, per quos, velut per gradus quosdam, in ſacerdotium tendatur; anathema ſit.

III. Si quis dixerit, ordinem, ſive ſacram ordinationem non eſſe vere et proprie ſacramentum, a Chriſto Domino inſtitutum, vel eſſe figmentum quoddam humanum, excogitatum a viris rerum eccleſiaſticarum imperitis; aut eſſe tantum ritum quendam eligendi miniſtros verbi Dei, et ſacramentorum; anathema ſit.

IV. Si quis dixerit, per ſacram ordinationem non dari Spiritum ſanctum; ac proinde, fruſtra epiſcopos dicere: Accipe Spiritum ſanctum; aut per eam non imprimi characterem; vel eum, qui ſacerdos ſemel fuit, laicum rurſus fieri poſſe; anathema ſit.

V. Si quis dixerit, ſacram unctionem, qua eccleſia in ſancta ordinatione utitur, non tantum non requiri, ſed contemnendam et pernicioſam eſſe; ſimiliter et alias ordinis caerimonias; anathema ſit.

VI. Si quis dixerit, in eccleſia catholica non eſſe hierarchiam divina ordinatione inſtitutam, quae conſtat ex epiſcopis, preſbyteris, et miniſtris; anathema ſit.

VII. Si quis dixerit, epiſcopos non eſſe preſbyteris ſuperiores; vel non habere poteſtatem confirmandi, et ordinandi; vel eam, quam habent, illis eſſe cum preſbyteris communem; vel ordines ab ipſis collatos ſine populi, vel poteſtatis ſaecularis conſenſu, aut vocatione irritos eſſe; aut eos, qui nec ab eccleſiaſtica et canonica poteſtate rite ordinati, nec miſſi ſunt, ſed aliunde veniunt, legitimos eſſe verbi et ſacramentorum miniſtros; anathema ſit.

VIII. Si quis dixerit, epiſcopos, qui auctoritate Romani pontificis aſſumuntur, non eſſe legitimos, et veros epiſcopos, ſed figmentum humanum; anathema ſit.

Decretum de reformatione.

(V. in App.)

Indictio futurae sessionis.
(Ib.)

SESSIO XXIV.,
qnae est octava sub Pio IV. P. M.,
celebr. die XI. Nov. M.D.LXIII.

Doctrina de sacramento matrimonii.

Matrimonii perpetuum, indissolubilemque nexum primus humani generis parens divini Spiritus instinctu pronuntiavit, cum dixit: q) *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.*

Hoc autem vinculo duos tantummodo copulari, et conjungi, Christus Dominus r) apertius docuit, cum postrema illa verba, tamquam a Deo prolata, referens dixit: *Itaque jam non sunt duo, sed una caro:* statimque ejusdem nexus firmitatem, ab Adamo tanto ante pronuntiatam, his verbis confirmavit: *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.*

Gratiam vero, quae naturalem illum amorem perficeret, et indissolubilem unitatem confirmaret, conjugesque sanctificaret, ipse Christus, venerabilium sacramentorum institutor, atque perfector, sua nobis passione promeruit. Quod Paulus Apostolus innuit dicens: s) *Viri diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea:* mox subjungens: t) *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et in ecclesia.*

Cum igitur matrimonium in lege evangelica veteribus connubiis per Christum gratia praestet; merito inter novae legis sacramenta annumerandum, u) sancti patres nostri, concilia, et universalis ecclesiae traditio semper docuerunt: adversus quam impii homines hujus saeculi insanientes non solum perperam de hoc venerabili sacramento senserunt, sed de more suo praetextu evangelii libertatem carnis introducentes,

q) Gen. 2, 23 sq. — r) Matth. 19, 5 sq. Marc. 10, 7 sqq. — s) Eph. 5, 25. — t) ib. v. 32. — u) Chrysost. hom. 56. in Gen. n. 1. (p. 540.) Ambros. ep. 76. n. 4. (p. 1086.) Aug. de Gen. ad litt. IX, 7. (p. 186.) Eugen. decr. l. all.

multa ab ecclesiae catholicae sensu, et ab Apostolorum temporibus probata consuetudine aliena, scripto, et verbo asseruerunt, non sine magna Christi fidelium jactura: quorum temeritati sancta, et universalis synodus cupiens occurrere, insigniores praedictorum [1] schismaticorum haereses, et errores, ne plures ad se trahat perniciosa eorum contagio, exterminandos duxit, hos in ipsos haereticos, eorumque errores decernens anathematismos.

Canones
de sacramento matrimonii.

I. Si quis dixerit, matrimonium non esse vere, et proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis a Christo Domino [v]) institutum, sed ab hominibus in ecclesia inventum [2]); neque gratiam conferre; anathema sit.

II. Si quis dixerit, licere Christianis plures simul habere uxores, et hoc nulla lege divina esse prohibitum; anathema sit.

III. Si quis dixerit, eos tantum consanguinitatis, et affinitatis gradus, qui [3]) Levitico [w]) exprimuntur, posse impedire matrimonium contrahendum, et dirimere contractum; nec posse ecclesiam in nonnullis illorum dispensare, aut constituere, ut plures impediant, et dirimant; anathema sit.

IV. Si quis dixerit, [x]) ecclesiam non potuisse constituere impedimenta, matrimonium dirimentia, vel in iis constituendis errasse; anathema sit.

V. Si quis dixerit, propter haeresim, aut molestam cohabitationem, aut affectatam absentiam a conjuge, dissolvi posse matrimonii vinculum; anathema sit.

VI. Si quis dixerit, matrimonium ratum, non consummatum, per solemnem religionis professionem alterius conjugum non dirimi; anathema sit.

VII. Si quis dixerit, ecclesiam errare, cum docuit et docet, juxta [y]) evangelicam et [z]) apostolicam

1) praefatorum *Vird.*, *Rhem.* — 2) in ecclesiam invectum *Vird.*, *Rhem.*, *Dil.* — 3) in *add. R. Vat.*, *Hard.*

v) Matth. 19, 4 sqq. Marc. 10, 6 sqq. — w) Lev. 18, 6 sqq. x) Matth. 16, 19. 1 Cor. 4, 1. — y) Matth. 19, 6. — z) 1 Cor. 7, 10 sqq.

doctrinam, propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non poſſe diſſolvi; et utrumque, vel etiam innocentem, qui cauſam adulterio non dedit, non poſſe, altero conjuge vivente, aliud matrimonium contrahere; moecharique eum, qui, dimiſſa adultera, aliam duxerit, et eam, quae, dimiſſo adultero, alii nupſerit; anathema ſit.

VIII. Si quis dixerit, eccleſiam errare, cum ob multas cauſas ſeparationem inter conjuges, quoad thorum, ſeu quo ad cohabitationem, ad certum incertumve tempus, fieri poſſe decernit; anathema ſit.

IX. Si quis dixerit, clericos in ſacris ordinibus conſtitutos, vel regulares, caſtitatem ſolemniter profeſſos, poſſe matrimonium contrahere, contractumque validum eſſe, non obſtante lege eccleſiaſtica, vel voto: et oppoſitum nil aliud eſſe, quam damnare matrimonium; poſſeque omnes contrahere matrimonium, qui non ſentiunt ſe caſtitatis, etiam ſi eam voverint, habere donum; anathema ſit; cum Deus id recte petentibus non deneget, nec [a]) patiatur nos ſupra id, quod poſſumus, tentari.

X. Si quis dixerit, [b]) ſtatum conjugalem anteponendum eſſe ſtatui virginitatis, vel coelibatus, et non eſſe melius, ac beatius manere in virginitate, aut coelibatu, quam jungi matrimonio; anathema ſit.

XI. Si quis dixerit, prohibitionem ſolemnitatis nuptiarum certis anni temporibus ſuperſtitionem eſſe tyrannicam, ab ethnicorum ſuperſtitione profectam; aut benedictiones, et alias caerimonias, quibus eccleſia in illis utitur, damnaverit; anathema ſit.

XII. Si quis dixerit, cauſas matrimoniales non ſpectare ad judices eccleſiaſticos; anathema ſit.

Decretum de reformatione matrimonii.
(V. in App.)

Decretum de reformatione.
(Ib.)

Indictio futurae ſeſſionis.
(Ib.)

---

a) 1 Cor. 10, 13. — b) Matth. 19, 11 ſq. 1 Cor. 7, 25. 26. 38. 40.

SESSIO XXV.,

quae eſt nona et ultima ſub Pio IV. P. M.,
coepta die III., abſoluta die IV. Decemb.
M.D.LXIII.

Decretum de purgatorio.

Cum catholica eccleſia, Spiritu ſancto edocta, ex ſacris litteris [c]), et antiqua patrum [d]) traditione, in ſacris [1]) conciliis [e]), et noviſſime in hac oecumenica ſynodo [f]) docuerit, purgatorium eſſe; animasque ibi detentas, fidelium ſuffragiis, potiſſimum vero acceptabili altaris ſacrificio juvari; praecipit ſancta ſynodus epiſcopis, ut ſanam de purgatorio doctrinam, a ſanctis patribus, et ſacris [2]) conciliis traditam, a Chriſti fidelibus credi, teneri, doceri, et ubique praedicari, diligenter ſtudeant [3]). Apud rudem vero plebem difficiliores, ac ſubtiliores quaeſtiones [g]), quaeque ad aedificationem non faciunt, et ex quibus plerumque nulla fit pietatis acceſſio, a popularibus concionibus ſecludantur. Incerta item, vel quae ſpecie falſi laborant, evulgari, ac tractari non permittant. Ea vero, quae ad curioſitatem quandam, aut ſuperſtitionem ſpectant, vel turpe lucrum ſapiunt; tamquam ſcandala, et fidelium offendicula prohibeant. Curent autem epiſcopi, ut fidelium vivorum ſuffragia, miſſarum ſcilicet ſacrificia, orationes, eleemoſynae, aliaque pietatis opera, quae a fidelibus pro aliis fidelibus defunctis fieri conſueverunt, ſecundum eccleſiae inſtituta pie, et devote fiant; et quae pro illis ex teſtatorum fundationibus, vel alia ratione debentur, non perfunctorie, ſed a ſacerdotibus, et eccleſiae miniſtris, et aliis, qui hoc praeſtare tenentur, diligenter, et accurate perſolvantur.

---

1) *et* 2) generalibus *Vird.*, *Rhem.* — 3) curent *eaed. Quae ſequuntur, ad vocem* permittant *usque, eaed. editt. corrupta legunt.*

c) 2 Macc. 12, 43. 46. Matth. 5, 25. 12, 32. 1 Cor. 3, 15. — d) Aug. de civ. Dei XXI, 26. (p. 489 ſqq.) Gregor. M. dial. IV, 39. (p. 442 ſqq.) Innoc. IV. ep. 10. n. 23. (p. 582.) — e) Mich. Pal. Imp. litt. ad Greg. X., in Conc. Lugd. II. (p. 72.) Conc. Flor. mult. loc., praecip. P. II. coll. 22. de purgat. (p. 954 ſqq.) al. — f) Seſſ. 6. de juſtif. can. 30. Seſſ. 22. de ſacrif. miſſ. c. 2. et can. 3. — g) Leo X. de modo praed., in Conc. Lat. ſeſſ. 11. (p. 1806 ſqq.)

De invocatione, veneratione, et reliquiis ſanctorum, et ſacris imaginibus.

Mandat ſancta ſynodus omnibus epiſcopis, et ceteris docendi munus, curamque ſuſtinentibus, ut juxta catholicae, et apoſtolicae eccleſiae uſum, a primaevis Chriſtianae religionis temporibus receptum, ſanctorumque patrum conſenſionem, et ſacrorum conciliorum decreta in primis de ſanctorum interceſſione, invocatione, reliquiarum honore, et legitimo imaginum uſu, fideles diligenter inſtruant, docentes eos, [h]) ſanctos, una cum Chriſto regnantes, orationes ſuas pro hominibus Deo offerre; bonum, atque utile eſſe ſuppliciter eos invocare; et ob beneficia impetranda a Deo per Filium ejus Jeſum Chriſtum, Dominum noſtrum, qui ſolus noſter redemptor et ſalvator eſt, ad eorum orationes, opem auxiliumque confugere:. illos vero, qui negant ſanctos, aeterna felicitate in coelo fruentes, invocandos eſſe; aut qui aſſerunt, vel illos pro hominibus non orare; vel eorum, ut pro nobis etiam ſingulis orent, invocationem eſſe idololatriam; vel pugnare cum verbo Dei; adverſarique honori unius mediatoris Dei, et hominum Jeſu Chriſti; vel ſtultum eſſe, in coelo regnantibus voce, vel mente ſupplicare; impie ſentire.

Sanctorum quoque martyrum, et aliorum cum Chriſto viventium [i]) ſancta corpora, quae viva membra fuerunt Chriſti, et templum Spiritus ſancti, ab ipſo ad aeternam vitam ſuſcitanda, et glorificanda, a fidelibus veneranda eſſe; per quae multa beneficia a Deo hominibus praeſtantur: ita ut affirmantes, ſancto-

---

h) Orig. in Cant. Cant. L. III. (p. 75.) Cypr. ep. 57. (p. 96.) Baſil. M. hom. in 40 mart. c. 8. (p. 155 ſq.) Cyrill. Hier. cat. 23. c. 9. Cyrill. Alex. c. Jul. L. 6. (p. 204.) Conc. Nic. II. act. 1. (XII, 1014.) act. 3. (ib. 1123.) act. 6. tom. 6. (XIII, 348.) Conc. Rom. a. 993. (p. 170 ſq.) Senon. a. 1528. decr. fid. 13. (p. 1944.) — i) Ep. eccl. Smyrn. ap. Euſeb. hiſt. eccl. IV, 15. (p. 171.) Baſil. M. ep. 197. c. 2. (p. 288 ſq.) Cyrill. Hier. cat. 18. c. 16. (p. 293.) Chryſoſt. hom. in S. Ignat. c. 5. (p. 600.) Hier. ep. 109. (p. 725 ſqq.) Aug. ſerm. 317. (p. 884 ſqq.) Conc. Lat. a. 769. act. 4. (p. 720.) Nic. II. act. 1. (XII, 1014.) act. 8. can. 7. (XIII, 427.) Rom. a. 993. (p. 170.) Conſtant. ſeſſ. 20. art. 58. contra Hier. de Praga. (p. 856.) ſeſſ. 21. ſentent. contra eund. (p. 894 ſq.)

rum reliquiis venerationem, atque honorem non deberi; vel eas, aliaque ſacra monumenta a fidelibus inutiliter honorari; atque eorum opis impetrandae cauſa ſanctorum memorias fruſtra frequentari; omnino damnandos eſſe; prout jam pridem k) eos damnavit, et nunc etiam damnat 4) eccleſia.

Imagines l) porro Chriſti, Deiparae virginis, et aliorum ſanctorum, in templis praeſertim habendas, et retinendas; eisque debitum honorem, et venerationem impertiendam; non quod credatur ineſſe aliqua in iis divinitas, vel virtus, propter quam ſint colendae; vel quod ab eis ſit aliquid petendum; vel quod fiducia in imaginibus ſit figenda; veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis ſpem ſuam collocabant; ſed quoniam honos, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quae illae repraeſentant: ita ut per imagines, quas oſculamur, et coram quibus caput aperimus, et procumbimus, Chriſtum adoremus; et ſanctos, quorum illae ſimilitudinem gerunt, veneremur. Id quod conciliorum, praeſertim vero ſecundae Nicaenae ſynodi m) decretis contra imaginum oppugnatores eſt ſancitum.

Illud vero diligenter doceant epiſcopi, per hiſtorias myſteriorum noſtrae redemptionis, picturis, vel aliis ſimilitudinibus expreſſas, erudiri, et confirmari populum in articulis fidei commemorandis, et aſſidue recolendis: tum vero ex omnibus ſacris imaginibus magnum fructum percipi, non ſolum quia admonetur populus beneficiorum, et munerum, quae a Chriſto ſibi collata ſunt; ſed etiam quia Dei per ſanctos 5) miracula, et ſalutaria exempla oculis fidelium ſubjiciuntur; ut pro iis Deo gratias agant, ad ſanctorumque imitationem vitam, moresque ſuos componant; excitenturque ad adorandum, ac diligendum Deum, et ad pietatem colendam. Si quis autem his decretis contraria docuerit, aut ſenſerit; anathema ſit.

---

4) et nunc et. damn. *om. eaed.* — 5) quia ſanctorum mir. *eaed.*

k) Conc. Nic. II. et Conſtant. II. all. — l) Conc. Nic. II. act. 2. (XII, 1055 ſqq.) Senon. decr. ſid. 14. (p. 1914 ſq.) — m) Conc. Nic. II. act. 7. (XIII, 377 ſqq. 397 ſqq.) it. Later. a. 769. l. all.

In has autem ſanctas et ſalutares obſervationes ſi qui abuſus irrepſerint, eos prorſus aboleri, ſancta ſynodus vehementer cupit: ita ut nullae falſi dogmatis imagines, et rudibus periculoſi erroris occaſionem praebentes, ſtatuantur. Quod ſi aliquando hiſtorias, et narrationes ſacrae ſcripturae, cum id indoctae plebi expediet, exprimi et figurari contigerit; doceatur populus, non propterea divinitatem figurari, quaſi corporeis oculis conſpici, vel coloribus, aut figuris exprimi poſſit. Omnis porro ſuperſtitio in ſanctorum invocatione, reliquiarum veneratione, et imaginum ſacro uſu tollatur; omnis turpis quaeſtus eliminetur; omnis denique laſcivia vitetur; ita ut procaci venuſtate imagines non pingantur, nec ornentur; et ſanctorum celebratione, ac reliquiarum viſitatione homines ad comeſſationes atque ebrietates non abutantur; quaſi feſti dies in honorem ſanctorum per luxum, ac laſciviam agantur. Poſtremo, tanta circa haec diligentia, et cura ab epiſcopis adhibeatur, ut nihil inordinatum, aut praepoſtere, et tumultuarie accommodatum; nihil profanum, nihilque inhoneſtum appareat; cum domum Dei deceat ſanctitudo.

Haec ut fidelius obſerventur, ſtatuit ſancta ſynodus, nemini licere ullo in loco, vel eccleſia, etiam quomodolibet exempta, ullam inſolitam ponere, vel ponendam curare imaginem, niſi ab epiſcopo approbata fuerit; nulla etiam admittenda eſſe nova miracula, nec novas reliquias recipiendas, niſi eodem recognoſcente et approbante epiſcopo. Qui ſimul atque de iis aliquid compertum habuerit; adhibitis in conſilium theologis, et aliis piis viris, ea faciat, quae veritati, et pietati conſentanea judicaverit. Quod ſi aliquis dubius, aut difficilis abuſus ſit exſtirpandus; vel omnino aliqua de iis rebus gravior quaeſtio incidat; epiſcopus, antequam controverſiam dirimat, metropolitani, et comprovincialium epiſcoporum in concilio [6]) provinciali ſententiam exſpectet; ita tamen, ut nihil, inconſulto ſanctiſſimo Romano pontifice, novum, aut in eccleſia hactenus inuſitatum decernatur.

De regularibus et monialibus.
(V. in App.)

6) ſynodo *eaed.*

Decretum de reformatione.
(Ib.)

Decretum de continuanda ſeſſione in diem ſequentem.
(Ib.)

CONTINUATIO
ſeſſionis die IV. Decembr.

Decretum de indulgentiis.

Cum poteſtas conferendi indulgentias a Chriſto eccleſiae conceſſa ſit; atque hujusmodi poteſtate [7]), divinitus ſibi tradita, antiquiſſimis etiam temporibus [n]) illâ uſa fuerit [8]): ſacroſancta ſynodus indulgentiarum uſum, Chriſtiano populo maxime ſalutarem, et ſacrorum [9]) conciliorum [o]) auctoritate probatum, in eccleſia retinendum eſſe docet, et praecipit; eosque anathemate damnat, qui aut inutiles eſſe aſſerunt; vel eas concedendi in eccleſia poteſtatem eſſe negant. In his tamen concedendis moderationem, juxta veterem, et probatam in eccleſia conſuetudinem, adhiberi cupit; ne nimia facilitate eccleſiaſtica diſciplina enervetur. Abuſus vero, qui in his irrepſerunt, et quorum occaſione inſigne hoc indulgentiarum nomen ab haereticis blasphematur, emendatos, et correctos cupiens, praeſenti decreto generaliter ſtatuit, pravos quaeſtus omnes pro his conſequendis, unde plurima in Chriſtiano populo abuſuum cauſa fluxit, omnino abolendos eſſe. Ceteros vero, qui ex ſuperſtitione, ignorantia, irreverentia, aut aliunde quomodocumque provenerunt; cum ob multiplices locorum, et provinciarum, apud

---

7) C. pot. ligandi et ſolvendi, atque etiam ind. conf., a Ch. ecc. conc. ſit, eaque pot. *eaed.* — 8) ſit *eaed.* — 9) ſacr. *om. eaed.*

n) vid. Conc. Ancyr. per mult. can. (p. 513 ſqq.) Neocaeſ. can. 3. (p. 539.) Nic. I. can. 11 ſq. (p. 673.) — o) Conc. Claromont. a. 1095. can. 2. (p. 816.) Later. a. 1123. can. 11. (p. 284.) Lugd. a. 1245. c. 14. 17. (p. 626. 629 ſqq.) Vienn. a. 1311. plur. loc. Conc. Conſtant. ſeſſ. 8. art. 42. Joh. Wicleff. (p. 634) ſeſſ. 15. art. 8. Joh. Hus. (p. 754.) art. 19. ex proceſſ. contra eund. (p. 756. 759.) ſeſſ. 20. art. 45. cont. Hier. de Praga. (p. 854.) Conc. Senon. a. 1528., poſt decr. fid., error damnat. 32. (p. 1948.) Cf. Leon. X. bulla *Exſurge* c. Luth., err. 14. 15. 16.

quas hi committuntur, corruptelas commode nequeant specialiter prohiberi; mandat omnibus epiſcopis, ut diligenter quisque hujusmodi abuſus eccleſiae ſuae colligat, eosque in prima ſynodo provinciali referat: ut aliorum quoque epiſcoporum ſententia cogniti, ſtatim ad ſummum Romanum pontificem deferantur: cujus auctoritate, et prudentia, quod univerſali eccleſiae expediet, ſtatuatur; ut ita ſanctarum indulgentiarum munus pie, ſancte, et incorrupte omnibus fidelibus diſpenſetur.

De delectu ciborum, jejuniis et diebus feſtis.

Inſuper hortatur ſancta ſynodus, et per ſanctiſſimum Domini noſtri, atque Salvatoris adventum paſtores omnes obteſtatur, ut tamquam boni milites illa omnia, quae ſancta Romana eccleſia, omnium eccleſiarum mater, et magiſtra, ſtatuit; nec non ea, quae tam in hoc concilio, quam in aliis oecumenicis ſtatuta ſunt, quibuscumque fidelibus ſedulo commendent; omnique diligentia utantur, ut illis omnibus, et iis praecipue, sint obſequentes, quae ad mortificandam carnem conducunt, ut ciborum p) delectus, et jejunia q); vel etiam, quae faciunt ad pietatem augendam, ut dierum feſtorum r) devota, et religioſa celebratio; admonentes populos crebro, obedire praepoſitis ſuis: quos qui audiunt, Deum remuneratorem audient; qui vero contemnunt, Deum ipſum ultorem ſentient.

(Reliqua decreta, cum acclamationibus Patrum in fine concilii, eorumque ſubſcriptionibus v. in App.)

---

p) Conc. Mogunt. a. 1549. c. 47. (p. 2123.) — q) Conc. Gangr. can. 19. (p. 1104.) Turon. a. 813. can. 47. (p. 90.) Senon. decr. fid. 7. (p. 1938 ſq.) Colon. a. 1536. P. 9. c. 2 ſq. (p. 2014.) Mogunt. d. l. — r) Eorum praecipuos ſui temporis enumerat Conc. Mogunt. a. 815. can. 36. (p. 73.)

FORMA JURAMENTI
PROFESSIONIS FIDEI

A Cathedralibus, et Superioribus Ecclefiis, vel Beneficiis curam Animarum habentibus, et Locis Regularium, ac Militiarum [1]) praeficiendis, obfervanda. [2])

1 Ego N. firma fide credo, et profiteor omnia, et fin-
gula, quae continentur in Symbolo Fidei, quo Sancta
2 Romana Ecclefia utitur, videlicet: Credo in unum
DEUM [3]) Patrem omnipotentem [3]) factorem Caeli, et
Terrae, vifibilium omnium, et invifibilium, et in unum
Dominum JESUM Chriftum Filium DEI unigenitum,
et ex Patre natum ante omnia faecula: Deum de Deo,
lumen de lumine, Deum verum de [4]) Deo vero: Geni-
tum, non [5]) factum, confubftantialem Patri, per quem
omnia facta funt: Qui propter nos homines, et propter
noftram falutem, defcendit de Caelis: Et incarnatus
eft de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et Homo
factus eft: Crucifixus etiam pro nobis fub Pontio Pi-
lato, paffus, [6]) et fepultus eft: Et refurrexit tertia die
fecundum Scripturas: Et adfcendit in [7]) Caelum, fe-
det ad dexteram Patris: Et iterum venturus eft cum
gloria judicare vivos, et mortuos, cujus Regni non
erit finis: et in Spiritum Sanctum Dominum, et vi-
vificantem, qui ex Patre, Filioque procedit: Qui cum
Patre, et Filio fimul adoratur, et conglorificatur, qui
locutus eft per Prophetas: Et unam Sanctam Catholi-
cam [8]), et Apoftolicam Ecclefiam: Confiteor unum
Baptifma in remiffionem peccatorum: Et exfpecto re-

---

1) *Haud dubie legend.* Militarium. — 2) *De infcriptione v. prolegg.* — 3) *Hoc utroque loco commata habent Bullaria; pofteriori tantum loco Chif., Ven., Le Plat.* — 4) *In meo ex. eft* Deum vero: de. — 5) Genitum non *Cocq.* 2. — 6) nobis, fub P. P. paffus, *Cocq.* 1. 2.; nobis, fub P. P., paffus, *Ven.* — 7) ad *Cocq.* 1. — 8) Sanctam, Cathol. *Bullaria.*

ſurrectionem mortuorum: Et vitam venturi ſaeculi.
Amen [9]). Apoſtolicas, et Eccleſiaſticas traditiones, re- 3
liquasque ejusdem Eccleſiae obſervationes, et conſtitu-
tiones firmiſſime admitto, et amplector: Item Sacram 4
Scripturam, juxta eum ſenſum, quem tenuit, et tenet
Sancta Mater Eccleſia, cujus eſt judicare de vero ſenſu,
et interpretatione Sac. Scripturarum, admitto, nec eam
unquam, niſi juxta unanimem conſenſum Patrum, ac-
cipiam, et interpretabor. Profiteor quoque ſeptem eſſe 5
vere, et proprie [10]) Sacramenta novae legis a JESU
CHRISTO Domino Noſtro inſtituta, atque ad ſalutem
humani generis, licet non omnia ſingulis, neceſſaria,
ſcilicet Baptiſmum, Confirmationem, Euchariſtiam, Poe-
nitentiam, Extremam Unctionem, Ordinem, et Matri-
monium, illaque gratiam conferre; et ex his Ba-
ptiſmum, Confirmationem, et Ordinem ſine ſacrilegio
reiterari non poſſe. Receptos quoque et approbatos 6
Eccleſiae Catholicae Ritus in ſupradictorum omnium
Sacramentorum ſolemni adminiſtratione, recipio, et
admitto. Omnia, et ſingula, quae de peccato origi- 7
nali, et de juſtificatione in Sacroſancta Tridentina Syn-
odo definita, et declarata fuerunt, amplector, et re-
cipio. Profiteor pariter in Miſſa offerri DEO verum, 8
proprium, et propitiatorium [11]) Sacrificium pro Vivis,
et Defunctis; atque in Sanctiſſimo Euchariſtiae Sacra- 9
mento eſſe vere, realiter, et ſubſtantialiter Corpus, et
Sanguinem, unacum Anima, et Divinitate Domini
Noſtri JESU CHRISTI, fierique converſionem totius
ſubſtantiae Panis in Corpus, et [12]) totius ſubſtantiae
Vini in Sanguinem: quam converſionem Catholica
Eccleſia transſubſtantiationem appellat. Fateor etiam, 10
ſub [13]) altera tantum ſpecie totum atque integrum
CHRISTUM, verumque Sacramentum ſumi. Conſtan- 11
ter teneo, Purgatorium [14]) eſſe, Animasque ibi deten-
tas Fidelium ſuffragiis juvari. Similiter, et Sanctos 12
unacum Chriſto regnantes, venerandos, atque invocan-
dos eſſe [15]), eosque Orationes Deo pro nobis offerre,
atque eorum reliquias eſſe venerandas. Firmiſſime [16]) 13

9) ſaeculi Am. *Lux.* 1., *Cocq.* 1. — 10) vera et propria *Lugd.* 2.; vera et proprie *reliqua Bullaria.* — 11) *In meo ex. eſt* propitiatorum, *calamo tamen correctum.* — 12) et *om. Rom.* 1., *Lugd.* 1., *Lux.* 1., *Cocq.* 1. — 13) Fateor, etiam ſub *Cocq.* 1.; Fateor etiam ſub *reliq. omn.* — 14) teneo Purg. *omn.* — 15) venerandos eſſe *Cocq.* 2. — 16) Firmiter *Bullaria.*

afſero [17]), Imagines CHRISTI, ac Deiparae ſemper VIRGINIS, nec non aliorum Sanctorum habendas, et retinendas, eſſe, atque eis debitum honorem, ac vene-
14 rationem impertiendam [18]). Indulgentiarum etiam poteſtatem a Chriſto in Eccleſia relictam fuiſſe, illarumque uſum Chriſtiano Populo maxime ſalutarem eſſe
15 affirmo: Sanctam Catholicam et [19]) Apoſtolicam Romanam Eccleſiam, omnium Eccleſiarum Matrem, et
16 Magiſtram adgnoſco, Romanoque Pontifici Beati Petri Apoſtolorum Principis ſucceſſori, ac JESU CHRISTI
17 Vicario, veram obedientiam ſpondeo, ac juro. Cetera item omnia a Sacris Canonibus, et Oecumenicis Conciliis, ac praecipue a Sacroſancta Tridentina Synodo tradita, definita, et declarata, indubitanter recipio,
18 atque profiteor: ſimulque contraria omnia, atque Haereſes quascumque ab Eccleſia damnatas, et [20]) rejectas, et anathematizatas, ego pariter damno, rejicio, et ana-
19 thematizo. Hanc veram Catholicam Fidem, extra quam nemo ſalvus eſſe poteſt, quam in praeſenti ſponte profiteor, et veraciter teneo, eamdem integram, et inviolatam [21]) usque ad extremum vitae ſpiritum, conſtantiſſime (Deo adjuvante) retinere, et confiteri, atque a meis ſubditis, vel [22]) illis, quorum cura ad me in munere meo ſpectabit, teneri, et [23]) doceri, [24]) et praedicari, quantum in me erit, curaturum. Ego [25])
20 idem N. ſpondeo, voveo, ac juro. Sic [26]) me Deus adjuvet, et haec Sancta Dei Evangelia.

---

17) *In meo ex. eſt* aſſero. *calamo tamen correctum.* — 18) impart. *Bullaria.* — 19) Sanct., Cathol., et *Rom.* 1., *Lugd.* 2., *Lux.* 1., *Cocq.* 1. 2. — 20) et *om. Chiſ.*, *Le Plat.* — 21) immaculatam *Bullaria.* — 22) ſeu *ead.* — 23) et *om. Lugd.* 1., *Chiſ.*, *Ven.*, *Le Plat.* — 24) *Pro commate meum ex. ſemicolon exprimit, quod idem mox poſt* erit *comma omnino om.* — 25) *Rectius* curaturum, Ego *Lugd.* 1. 2., *Chiſ.*, *Le Plat.* — 26) Si *Ven.*; juro, ſic *Lux.* 1. 2., *Cocq.* 1. 2.

CATECHISMUS,

EX DECRETO CONCILII TRIDENTINI, AD PAROCHOS,

PII V. PONT. MAX. JUSSU EDITUS. 1)

[CATECHISMI ROMANI

PRAEFATIO 2),

agens de Pastorum in Ecclesia necessitate, auctoritate, officio, et praecipuis doctrinae Christianae capitibus. [3])

Quaest. 1. *Potestne homo suis relictus viribus veram sapientiam, et obtinendae beatitudinis certas rationes consequi?*] [4])

Ea est [5]) humanae mentis, et intelligentiae ratio, ut, I. 1.
cum alia multa, quae ad divinarum rerum cognitionem pertinent, ipsa per se, magno adhibito labore, et diligentia, investigaverit, ac cognoverit; maximam tamen illorum partem, quibus aeterna salus comparatur, cujus rei in primis causa homo conditus, atque ad imaginem et similitudinem Dei creatus est, naturae lumine illustrata cognoscere, aut cernere numquam potuerit. *Invisibilia* quidem *Dei*, ut docet [a]) Apo- II.
stolus, *a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus, et divinitas:* verum [b]) *mysterium* illud, *quod*

---

1) *De aliis titulis v. prolegg.* — 2) Prooemium *Col.* 2., *Aug.*, *Mog.* — 3) *Col.* 2. *et Lugd.* 2. *aliud habent praefationis argumentum.* — 4) *Quae talibus uncis inclusa in Catechismo invenies, in Fabricianis editt. sunt addita; quae vero hoc modo notata occurrent: *—*, in illis sunt omissa. Si igitur illa transeas legendo, primam Catechismi formam, si haec negligas, Fabricianam habebis.* — 5) Est ea *Fabr.*

a) Rom. 1, 20. — b) Col. 1, 26.

absconditum est a saeculis, et generationibus, ita humanam intelligentiam superat, ut, nisi *manifestatum* 6) fuisset *sanctis, quibus voluit Deus* fidei munere *notas facere divitias gloriae sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus*, nullo studio homini ad eam sapientiam adspirare licuisset. ✝ 7)

[Qu. 2. *Unde tam praeclarum fidei munus concipitur?*]

2. III. *Cum autem c) *fides ex auditu* concipiatur,* [Licet clementissimus ac benignissimus Deus intimo suo afflatu corda hominum emolliat, aptaque reddat ad suscipiendas aeternae salutis divitias; extrinsecus tamen ab ipsius mundi origine e) *multifarie multisque modis locutus est Patribus in Prophetis*, eisque pro temporum conditione ad caelestem beatitudinem certum ac directum iter monstravit. *Fides* enim est, ut inquit c) Apostolus, *ex auditu, auditus autem per verbum* Dei 8). Unde] perspicuum est, quam necessaria semper fuerit ad aeternam salutem consequendam, doctoris legitimi fidelis opera, ac ministerium: siquidem dictum est: d) *Quo modo audient sine praedicante? quo modo vero praedicabunt, nisi mittan-*
IV. *tur?* *et quidem ab ipsius mundi origine, clementissimus, ac benignissimus Deus suis numquam defuit, sed e) *multifarie, multisque modis locutus est Patribus in prophetis*, eisque pro temporum condicione ad caelestem beatitudinem certum, ac directum iter mon-
3. stravit.* Sed quoniam praedixerat, daturum se f) *doctorem justitiae* g) *in lucem gentium, ut esset salus ejus usque ad extremum terrae*, novissime h) *locutus est nobis in Filio*, quem etiam, i) *voce* e caelo *delapsa a magnifica gloria*, jussit ut omnes k) audirent, ejusque praeceptis obtemperarent. Deinde vero Filius l) *alios dedit Apostolos, alios Prophetas*,

6) manifestum *Ald.* 2., *Lugd.* 1., *Leod.*, *Fabr.*, *Ven.*; *idem Lov. hab. in oratione, quod vero in erratorum indice cum* manifestatum *commutari jubet.* — 7) *Hoc signum, orationem in Rom. edit. nullo interjecto intervallo continuari denotat.* — 8) Christi *Col.* 3. *e S. S.*

c) Rom. 10, 17. — d) ib. v. 14 sq. — e) Hebr. 1, 1. — f) Joel 2, 23. — g) Isa. 49, 6. Act. 13, 47. — h) Hebr. 1, 2. — i) 2 Petr. 1, 17. — k) Matth. 17, 5. Marc. 9, 6. Luc. 9, 35. cf. Deut. 18, 15 sqq. Act. 3, 22 sq. — l) Eph. 4, 11. 1 Cor. 12, 28.

alios Paſtores, et Doctores, qui verbum vitae *annunciarent,* [annuncient.] ✝

[Qu. 3. *Cur externa Paſtorum opera in tradendis fidei myſteriis uti voluit Deus?*]

m) *ne circumferremur tamquam parvuli, fluctuantes omni vento doctrinae*, ſed firmo fidei fundamento adhaerentes, n) *coaedificaremur in habitaculum Dei in Spiritu* ſancto.

[Qu. 4. *Quomodo igitur verba Paſtorum Eccleſiae ſunt recipienda?*]

Ac ne quis o) *verbum auditus Dei* ab Eccleſiae V. 4.
miniſtris, *tamquam verbum hominum, ſed, ſicut vere eſt, verbum Chriſti acciperet*, ille ipſe Salvator noſter tantam auctoritatem eorum magiſterio tribuendam eſſe ſtatuit, ut diceret: p) *Qui vos audit, me audit; et qui vos ſpernit, me ſpernit*, quod quidem non de iis tantum, quibuscum ſermo habebatur, intelligi voluit, verum de omnibus etiam, qui legitima ſucceſſione docendi munus obirent, quibus q) ſe omnibus diebus usque ad conſummationem ſaeculi affuturum eſſe pollicitus eſt. ✝

[Qu. 5. *Eſtne, veritate jam manifeſtata, hodie etiam neceſſium Paſtores verbum Dei praedicare?*]

At vero, cum haec divini verbi praedicatio num- VI. 5.
quam intermitti in Eccleſia debeat, tum certe hoc tempore majori ſtudio, et pietate elaborandum eſt, ut ſana, et incorrupta doctrina, tamquam pabulo vitae, fideles nutriantur, et confirmentur. r) *exierunt* enim *falſi prophetae in mundum*, de quibus *dixit* [dicit] Dominus: s) *Non mittebam prophetas, et ipſi currebant: non loquebar ad eos, et ipſi prophetabant*, ut t) *variis doctrinis, et peregrinis*, Chriſtianorum animos depravarent. Qua in re illorum impietas, omnibus Satanae artibus inſtructa, tam longe progreſſa eſt, ut nullis fere certis finibus contineri poſſe videatur. ac, niſi Salvatoris noſtri praeclara illa promiſſione u) niteremur, qui ſe adeo ſtabile Eccleſiae

m) Eph. 4, 14. — n) ib. 2, 22. — o) 1 Theſſ. 2, 13. — p) Luc. 10, 16. — q) Matth. 28, 20. — r) 1 Joa. 4, 1. — s) Jer. 23, 21. — t) Hebr. 13, 9. — u) Matth. 16, 18.

suae fundamentum posuisse affirmavit, ut portae Inferi adversus eam praevalere numquam possint: maxime verendum esset, ne hoc tempore, tot undique hostibus obsessa, tot machinis tentata, et oppugnata, concideret.

VII. Nam, ut omittamus nobilissimas provincias, quae olim veram, et catholicam religionem, quam a majoribus acceperant, pie, et sancte retinebant, nunc autem derelinquentes viam rectam, erraverunt, atque in eo se maxime pietatem colere palam profitentur, quod a patrum suorum doctrina quam longissime recesserunt; nulla tam remota regio, aut tam munitus locus, nullus Christianae reipublicae angulus inveniri potest, quo haec pestis occulte irrepere non tentarit. +

[Qu. 6. *Quibus potissimum modis haeretici Christianorum animos depravare studuerunt?*]

6. VIII. Qui *enim* fidelium mentes corrumpere sibi proposuerunt, cum fieri nullo modo posse intelligerent, ut cum omnibus coram colloquerentur, et in eorum aures venenatas voces infunderent, idem alia ratione aggressi, multo facilius, ac latius impietatis errores disseminarunt. Nam, praeter illa ingentia volumina, quibus catholicam fidem evertere conati sunt, a quibus tamen cavere, cum apertam haeresim continerent, non magni fortasse laboris, ac diligentiae fuit, infinitos etiam libellos conscripserunt: qui cum pietatis speciem praeseferrent, incredibile est, quam facile incautos simplicium animos deceperint. +

[Qu. 7. *Quomodo pestilentibus Pseudoprophetarum vocibus et scriptis fuit occurrendum?*]

7. IX. *Quamobrem* Patres oecumenicae Tridentinae Synodi, cum tanto, et tam pernicioso huic malo salutarem aliquam medicinam adhibere maxime cuperent, non satis esse putarunt, graviora catholicae doctrinae capita contra nostri temporis haereses decernere, sed illud praeterea sibi faciendum censuerunt, ut certam aliquam formulam et rationem Christiani populi ab ipsis fidei rudimentis instituendi traderent, quam in omnibus ecclesiis illi sequerentur, quibus legitimi Pastoris, et doctoris munus obeundum esset. +

[Qu. 8. *Quid neceſſum fuit, oecumenici Concilii ſtudio, ſummique Pontificis auctoritate, poſt tot doctrinae Chriſtianae conſcriptas inſtitutiones, novum Catechiſmum Paſtoribus proponere?*]

Multi quidem *adhuc* in hoc ſcriptionis genere X. 8.
cum magna pietatis et doctrinae laude verſati ſunt: ſed tamen Patribus viſum eſt maxime referre, ſi liber ſanctae Synodi auctoritate ederetur, ex quo Parochi, vel omnes alii, quibus docendi munus impoſitum eſt, certa praecepta petere, atque depromere ad fidelium aedificationem poſſint; ut quemadmodum v) *unus* eſt *Dominus, una fides*, ita etiam una ſit tradendae 9) fidei, ad omniaque pietatis officia populum Chriſtianum erudiendi, communis regula, atque praeſcriptio.

[Qu. 9. *Suntne igitur exacte univerſa noſtrae religionis dogmata hic discuſſa?*]

Ergo, cum multa ſint, quae ad *hanc rationem* XI. 9.
[Chriſtianae religionis profeſſionem] pertinere videantur, nemo exiſtimet, illud ſanctae Synodo 10) propoſitum fuiſſe, ut omnia Chriſtianae fidei dogmata, uno libro comprehenſa, ſubtiliter explicarentur: quod ab iis fieri ſolet, qui ſe profitentur univerſae religionis inſtitutionem, et doctrinam tradere: id enim et infiniti *pene* operis fuiſſet, et inſtituto minus convenire perſpicuum eſt; ſed quoniam Parochos, ſacerdotesque, animarum curatores, earum rerum cognitione inſtruendos ſuscepit, quae paſtoralis muneris maxime propriae ſunt, et ad fidelium captum accommodatae, ea tantum in medium afferri voluit, quae hac in re pium Paſtorum ſtudium, si in difficilioribus divinarum rerum disputationibus non ita verſati fuerint, adjuvare poſſent.
Quae cum ita ſint, antequam ad ea ſingillatim tractanda XII.
accedamus, quibus hujus doctrinae ſumma continetur, inſtitutae rei ordo poſtulat, ut pauca quaedam exponantur, quae Paſtores conſiderare, ſibique ante oculos proponere in primis [debent.] *debent; ut ſciant, 10.
quonam, veluti ad ſinem, omnia eorum conſilia, la-

---

9) *Ita etiam Aldd.*; *ſed* tradenda *Col.* 1., *Leod.*, *Lugd.* 2. — 10) Synodi *Fabr.*

v) Eph. 4. 5.

bores, studia referenda sint; quove pacto id, quod volunt, facilius consequi, et efficere possint.* [11]) +

[Qu. 10. *Cum Pastores animarum hic instituendi suscipiantur, quid illi potissimum, ut rite suo fungantur munere, considerabunt?*

Quoniam omnia eorum consilia, labores, et studia
ad certum finem erunt referenda, duo sunt, quae sibi
XIII. ante oculos proponere in primis debent.] Illud *igi-
tur* [autem] primum videtur esse, ut semper memi-
nerint, omnem Christiani hominis scientiam hoc ca-
pite comprehendi, vel potius, quemadmodum Salva-
tor noster ait, w) *Haec est vita aeterna, ut cogno-
scant te solum verum Deum, et, quem misisti, Je-
sum Christum.* Quamobrem in eo praecipue ecclesia-
stici doctoris opera versabitur, ut fideles *scire* ex
animo cupiant x) *Jesum Christum, et hunc cruci-
fixum:* sibique certo persuadeant, atque intima cor-
dis pietate, et religione credant, y) *aliud nomen
non esse datum hominibus sub caelo, in quo opor-
teat nos salvos fieri:* siquidem z) *ipse propitiatio
XIV. est pro peccatis nostris.* At vero quia a) *in hoc sci-
mus quoniam cognovimus eum, si mandata ejus
observemus;* proximum est, et cum eo, quod dixi-
mus, maxime conjunctum, ut simul etiam ostendat,
vitam a fidelibus non in otio, et desidia degendam
esse: verum b) oportere, ut, quemadmodum ipse am-
bulavit, ita et nos ambulemus, c) sectemurque omni
studio justitiam, pietatem, fidem, charitatem, mansue-
tudinem: *dedit* d) enim *semet ipsum pro nobis, ut
nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret
sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum
operum,* quae Apostolus Pastoribus e) praecipit, ut
XV. loquantur, et exhortentur. Cum autem Dominus, ac
Salvator noster non solum f) dixerit, sed etiam exem-
plo suo demonstrarit, legem, et prophetas ex di-

---

11) *Ven., posteriora haec, nova post* debent *incepta sectione, cum seqq. conjungens, ita mutavit:* debent. Igitur, ut sciant, —— possint: illud primum videtur *cet.*

w) Joa. 17, 3. — x) 1 Cor. 2, 2. — y) Act. 4. 12. — z) 1 Joa. 2, 2. — a) ib. v. 3. — b) ib. v. 6. — c) 1 Tim. 6, 11. 2 Tim. 2, 22. — d) Tit. 2, 14. — e) ib. v. 15. — f) Matth. 22, 39 sq.

lectione pendere; Apoſtolus deinde confirmarit, charitatem eſſe g) finem praecepti, ac h) legis plenitudinem; dubitare nemo poteſt, hoc tamquam praecipuum munus, omni diligentia curandum eſſe, ut fidelis populus ad immenſam Dei erga nos bonitatem amandam excitetur, ac divino quodam ardore incenſus, ad ſummum illud et perfectiſſimum bonum rapiatur, cui adhaerere, ſolidam, et veram felicitatem eſſe is plane ſentiet, qui illud Prophetae dicere poterit: i) *Quid enim mihi eſt in caelo, et a te quid volui ſuper terram?* Haec nimirum eſt k) *via illa excellentior*, quam idem Apoſtolus l) demonſtravit, cum omnem doctrinae, et inſtitutionis ſuae rationem ad charitatem, quae m) *numquam excidit*, dirigeret: Sive enim credendum, ſive ſperandum, ſive agendum aliquid proponatur, ita in eo ſemper charitas Domini noſtri commendari debet, ut quivis perſpiciat, n) omnia perfectae Chriſtianae virtutis opera non aliunde, quam a dilectione ortum habere, neque ad alium finem, quam ad dilectionem referenda eſſe.

[Qu. 11. *An ſatis fuerit, Paſtores ad duos illos fines inter docendum reſpicere?*]

Cum *autem* in omni re tradenda plurimum inter- XVI. 11.
ſit, utrum hoc, an illo modo aliquid doceas; tum vero hoc in Chriſtiani populi inſtitutione maximi momenti exiſtimandum eſt. Obſervanda eſt enim audientium aetas, ingenium, mores, condicio; ut qui docendi munus exercet, o) omnia omnibus efficiatur; ut et p) omnes Chriſto lucrifaciat, et ſe ipſum q) fidelem miniſtrum, et diſpenſatorem probare poſſit, ac r) veluti ſervus bonus, et fidelis, dignus ſit, qui ſuper multa conſtituatur a Domino. Neque vero unius tantum ge- XVII.
neris homines fidei ſuae commiſſos eſſe arbitretur, ut praeſcripta quadam, et certa docendi formula erudire, atque ad veram pietatem inſtituere aeque omnes fideles poſſit; ſed cum alii, s) veluti modo geniti infantes ſint, alii in Chriſto adoleſcere incipiant, nonnulli vero quodam modo confirmata ſint aetate; ne-

---

g) 1 Tim. 1, 5. — h) Rom. 13, 10. Gal. 5, 14. — i) Pſ. 72, 25. — k) 1 Cor. 12, 31. — l) 1 Cor. 13. — m) ib. v. 8. — n) cf. ib. 16, 14. — o) ib. 9, 22. — p) ib. v. 19 ſqq. — q) ib. 4, 1 ſq. — r) Matth. 25, 23. — s) 1 Petr. 2, 2.

cesse est diligenter considerare t) quibus lacte, quibus solidiore cibo opus sit, ac singulis ea doctrinae alimenta praebere, quae spiritum augeant, u) *donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Id vero Apostolus in se ipso omnibus observandum judicavit [12], cum dixit, v) se Graecis, et barbaris, sapientibus, et insipientibus debitorem esse; ut videlicet intelligerent, qui ad hoc ministerium vocati sunt, ita in tradendis fidei mysteriis, ac vitae praeceptis doctrinam ad audientium sensum, atque intelligentiam accommodari oportere; ut, cum eorum animos, qui exercitatos sensus habent, spirituali cibo expleverint, ne interim parvulos fame perire patiantur, ut w) qui panem petant, et non sit
XVIII. qui frangat eis. Neque vero cujusquam studium in docendo retardari debet, propterea quod interdum necesse sit auditorem earum rerum praeceptis instrui, quae leviores, et humiliores videntur, nec sine molestia ab iis potissimum tractari solent, quorum animus in sublimium rerum contemplatione versatur, ac conquiescit. Nam si ipsa aeterni patris sapientia in terras descendit, ut in carnis nostrae humilitate caelestis vitae praecepta nobis traderet; quem non x) compellat charitas Christi, ut y) parvulus fiat in medio fratrum suorum, et tamquam nutrix fovens filios suos, ita cupide proximorum salutem desideret, ut, quod de se ipso Apostolus z) testatur, eis velit non solum Euangelium Dei, sed etiam animam tradere?

[Qu. 12. *Cum Deus visibilem sui praesentiam nobis subduxerit, unde Pastores ejus verbum haurient?*]

12. XIX. Omnis *autem* doctrinae ratio, quae fidelibus tradenda sit, verbo Dei continetur, quod in scripturam, traditionesque distributum est. itaque in harum rerum meditatione Pastores dies, noctesque versabuntur, memores illius D. Pauli admonitionis, quam ad Timotheum scriptam, omnes, quicumque animarum curae

---

12) *Ita solae Clem. et Lugd. 2.; reliquae, etiam Aldd.,* indicavit.

t) 1 Cor. 3, 1 sq. Hebr. 5, 12 sqq. — u) Eph. 4, 13. — v) Rom. 1, 14. — w) Thren. 4, 4. — x) 2 Cor. 5, 14. — y) 1 Thess. 2, 7. — z) ib. v. 8.

praepositi sunt, ad se pertinere existimabunt. est autem haec admonitio in hunc modum. [a]) *Attende lectioni, exhortationi, et doctrinae:* [b]) *est* enim *omnis scriptura divinitus inspirata utilis ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.* Sed quoniam, quae XX.
divinitus tradita fuerunt, multa sunt, et varia, ut nec ita facile aut animo comprehendi, aut etiam mente comprehensa, memoria teneri possint, ut, cum se obtulerit docendi occasio, eorum parata sit, et prompta explicatio; sapientissime majores nostri totam hanc vim, et rationem salutaris doctrinae, in quattuor haec capita redactam, distribuerunt, Apostolorum Symbolum, Sacramenta, Decalogum, Dominicam orationem. nam omnia, quae [13]) Christianae fidei disciplina XXI.
tenenda sunt, sive ad Dei cognitionem, sive ad mundi creationem, et gubernationem, sive ad humani generis redemptionem spectent, sive ad bonorum praemia, et malorum poenas pertineant, Symboli doctrina continentur. Quae autem signa sunt, et tamquam instru- XXII.
menta ad divinam gratiam consequendam, haec septem sacramentorum doctrina complectitur. Jam vero quae XXIII.
ad leges referuntur, quorum [c]) finis est charitas, Decalogo descripta sunt. Quidquid denique ab homini- XXIV.
bus optari, sperari, ac salutariter peti possit, id Dominica precatione comprehenditur. Quare sequitur, ut, explanatis quattuor his quasi communibus sacrae scripturae locis, nihil fere ad eorum intelligentiam, quae Christiano homini discenda sunt, desiderari possit. +

[Qu. 13. *Qua praecipue methodo utentur Parochi in explicando Euangelio?*]

Itaque visum est monere Parochos, ut, quoties XXV. 13.
usu venerit, ut [illi] aliquem interpretentur Euangelii, vel quemvis alium divinae scripturae locum, intelligant ejus loci, quicumque is fuerit, sententiam cadere sub unum aliquod quattuor illorum capitum, quae diximus, quo, tamquam ad ejus doctrinae fontem, quod explicandum sit, confugient. exempli causa, si explanandum [14]) sit illud Euangelium [d]) primae dominicae

13) ex *add. Aug., Mog.* — 14) explicand. *eaed.*

a) 1 Tim. 4. 13. — b) 2 Tim. 3, 16 sq. — c) 1 Tim. 1, 5. — d) Juxta usum Romanum.

Adventus: e) Erunt ſigna in ſole, et luna, etc. quae ad eam rationem pertinent, tradita ſunt illo Symboli articulo: Venturus eſt judicare vivos, et mortuos: quibus inde aſſumptis, Paſtor una, eademque opera fidelem populum et Symbolum, et Euangelium docebit. Quare in omni docendi, et interpretandi munere, hanc conſuetudinem tenebit dirigendi omnia ad prima illa quattuor genera, ad quae referri univerſam divinae ſcripturae vim, atque doctrinam diximus.

Docendi autem ordinem eum adhibebit, qui et per-
I. ſonis, et tempori accommodatus videbitur: nos Patrum auctoritatem ſecuti, qui initiandis Chriſto domino, et in ejus diſciplina inſtituendis hominibus, a fidei doctrina initium fecerunt, operae pretium duximus, quae ad fidem pertinent, prius explicare. +

[CATECHISMI ROMANI

PARS PRIMA.]

* DE SYMBOLO. *)

[Cap. I.

DE FIDE ET SYMBOLO FIDEI.

Qu. 1. *Quid eſt fides, et quae ejus ad ſalutem neceſſitas?*]

1. II. *Sed quoniam* in divinis litteris multiplex eſt fidei ſignificatio; nos 1) [autem] hic de ea loquimur, cujus vi omnino aſſentimur iis, quae tradita ſunt divinitus. Hanc autem ad ſalutem conſequendam eſſe neceſſariam, nemo jure dubitabit; praeſertim cum ſcriptum ſit: f) *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo.* Cum enim finis, qui ad beatitudinem homini propoſitus eſt, altior ſit, quam ut humanae mentis acie perſpici poſſit, neceſſe ei erat ipſius a Deo cognitionem accipere. Haec vero cognitio nihil aliud eſt, niſi fides: cujus virtus efficit, ut id ratum habeamus, quod a Deo traditum eſſe ſanctiſſimae matris Eccleſiae auctoritas comprobarit. nulla enim fidelibus poteſt accidere

---

*) *Hunc titulum nosmet ipſi adjecimus.* — 1) nos *om. Ald.* 1. 2., *Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*

e) Luc. 21, 25. — f) Hebr. 11, 6.

dubitatio in iis, quorum Deus auctor eſt, qui eſt ipſa veritas. ex quo intelligimus, quantum inter hanc fidem, quam Deo habemus, interſit, et illam, quam humanae hiſtoriae ſcriptoribus adhibemus. Fides autem, quamquam late pateat, et magnitudine, ac dignitate differat, (eſt enim ſic in ſacris litteris: g) *Modicae fidei, quare dubitaſti?* et, h) *Magna eſt fides tua:* et, i) *Adauge nobis fidem:* item, k) *Fides ſine operibus mortua eſt* [2]*:* et, l) *Fides, quae per charitatem operatur*) tamen eſt idem genere, et diverſis fidei gradibus eadem definitionis vis, et ratio convenit. Quam vero fructuoſa ſit, et quantam ex ea utilitatem capiamus, in articulorum explicatione dicetur. +

[Qu. 2. *Quando et qua de cauſa duodecim fidei capita ab Apoſtolis ſunt tradita?*]

Quae *igitur* primum Chriſtiani homines tenere 2.
debent, illa ſunt, quae fidei duces, doctoresque ſancti Apoſtoli, divino ſpiritu afflati, duodecim Symboli articulis distinxerunt. Nam, cum mandatum a Domino III.
accepiſſent, ut m) pro ipſo legatione fungentes, n) in univerſum mundum proficiſcerentur, atque omni creaturae Euangelium praedicarent; Chriſtianae fidei formulam componendam cenſuerunt, o) *ut* ſcilicet *id ipſum omnes* ſentirent, ac *dicerent; neque* ulla *eſſent inter eos ſchiſmata,* quos ad fidei unitatem vocaſſent, *ſed eſſent perfecti in eodem ſenſu, et in eadem ſententia.* +

[Qu. 3. *Cur brevis illa fidei formula Symbolum eſt vocatum?*]

Hanc *autem* Chriſtianae fidei, et ſpei profeſſio- 3.
nem a ſe compoſitam Apoſtoli Symbolum appellarunt; ſive quia ex variis ſententiis, quas ſinguli in commune contulerunt, conflata eſt; ſive quia ea veluti nota, et teſſera quadam uterentur, qua deſertores [3]),

---

2) eſt *in Clem. et Ven. tantum inveni, neque eſt in Aldd.* — 3) *Praeter Clem. et Ven., omnes, etiam Aldd., hab.* deſertos, *quod ſi genuinum eſt, de haereticis et ſchiſmaticis, ſimulque de excommunicatis* (cf. P. 1. C. 10. q. 8.) *intelligi poteſt, ideoque praeferendus mihi videtur.*

g) Matth. 14, 31. — h) ib. 15, 28. — i) Luc. 17, 5. — k) Jac. 2, 20. — l) Gal. 5, 6. — m) 2 Cor. 5, 20. — n) Marc. 16, 15. Matth. 28, 20. — o) 1 Cor. 1, 10.

et p) *ſubintroductos falſos fratres*, qui Euangelium q) adulterabant, ab iis, qui vere Chriſti militiae ſacramento ſe obligarent, facile poſſent internoſcere.

[Qu. 4. *Quid Chriſtiano praecipue credendum eſt? quotque ſunt Apoſtolici Symboli partes?*]

4. IV. *CREDO IN DEUM.* Cum multa in Chriſtiana religione fidelibus proponantur [4]), quorum ſingillatim, vel univerſe, certam, et firmam fidem habere oportet; tum vero illud primo, ac neceſſario omnibus credendum eſt, quod veluti veritatis fundamentum, ac ſummam [5]) de divinae eſſentiae unitate, et trium perſonarum distinctione, earumque actionibus, quae praecipua quadam ratione illis attribuuntur, Deus ipſe nos docuit. Hujus myſterii doctrinam breviter in Symbolo Apoſtolo-
V. rum comprehenſam eſſe Parochus docebit. Nam, ut r) majores noſtri, qui in hoc argumento pie, et accurate verſati ſunt, obſervaverunt, in tres potiſſimum partes ita distributum videtur; ut in una, divinae naturae prima perſona, et mirum creationis opus deſcribatur; in altera, ſecunda perſona, et humanae redemptionis myſterium; in tertia, tertia item perſona, caput, et fons ſanctitatis noſtrae, variis, et aptiſſimis ſententiis concludatur. Eas autem ſententias, ſimilitudine quadam a s) Patribus noſtris frequenter uſurpata, articulos appellamus. Ut enim corporis membra articulis distinguuntur: ita etiam in hac fidei confeſſione, quidquid distincte, et ſeparatim ab alio nobis credendum eſt, recte, et appoſite articulum dicimus.

---

4) proponuntur *Fabr.* — 5) *Ita ſolae Clem. et Ven.; reliquae, etiam Aldd.*, ſumma, *quod, plurali numero ſumptum, malim; quum, ſi veritatem, i. e. Chriſt. religionem, h. l. cum aedificio comparari dicendum eſt, ad fundamenti imaginem pulchre quadrat. Nam, ſive* ſummam *legas, ſive* ſumma, *hoc aeque ac* fundamentum *ad* veritatis *vocem pertinere nemo non videt.*

p) Gal. 2, 4. — q) cf. 2 Cor. 2, 17. 4, 2. — r) Thom. Aqu. in 3. Sent. diſt. 25. q. 1. a. 1. qſtiunc. 3. n. 3. et ſol. 3. ad n. 3. Bonav. in 3. Sent. diſt. 25. a. 1. q. 1. reſp. ad arg. — s) Thom. ib. ſol. 1. et S. th. 2. 2. q. 1. a. 6. n. 3. Bonav. d. l. et diſt. 24. a. 3.

[Cap. II.

DE PRIMO SYMBOLI ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt primus articulus, et quae ejus ſententia?*]

CREDO IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM, CREATOREM CAELI, ET TERRAE.

His verbis ea ſententia ſubjecta eſt: certo [1]) credo, I. 1.
ac ſine ulla dubitatione profiteor Deum Patrem, primam ſcilicet Trinitatis perſonam, qui ſua omnipotenti virtute t) caelum ipſum, et terram, et omnia, quae caeli, et terrae ambitu continentur, ex nihilo condidit, et condita tuetur, ac regit: neque ſolum eum corde credo, et ore confiteor, verum ſummo ſtudio, ac pietate ad illum, veluti ſummum, et perfectiſſimum bonum, contendo. Haec igitur ſit brevis quaedam primi hujus articuli comprehenſio. Sed quoniam magna myſteria in ſingulis fere verbis latent, ea nunc diligentius Parocho perpendenda ſunt: ut, quantum Dominus permiſerit, ad ejus majeſtatis gloriam contemplandam cum timore, et tremore fidelis populus accedat.

[Qu. 2. *Quis in materia fidei Euangelicae dicitur credere?*]

Igitur credendi vox hoc loco, putare, exiſtimare, II. 2.
opinari non ſignificat; ſed, ut docent ſacrae litterae, certiſſimae aſſenſionis vim habet, qua mens Deo, ſua myſteria aperienti, firme, conſtanterque aſſentitur. Quamobrem is credit, (quod ad hujus loci explicationem attinet) cui aliquid ſine ulla haeſitatione certum, et perſuaſum eſt. Neque vero exiſtimare quisquam de- III.
bet, fidei notitiam minus certam eſſe, quod ea u) non cernantur, quae nobis credenda fides proponit. etenim divinum lumen, quo ea percipimus, tametſi rebus perſpicuitatem non afferat, nos tamen de his dubitare non ſinit. v) *Deus* enim, *qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris*, ut non ſit w) nobis opertum Euangelium, ſicut iis, qui pereunt. +

---

1) ac firmiter *add. Ven.*

t) Gen. 1. 2. Eſth. 13, 10. Pſ. 32, 6. 145, 6. Act. 14, 14. 17, 24. Apoc. 14, 7. — u) Cf. Hebr. 11, 1. — v) 2 Cor. 4, 6. — w) ib. v. 3.

[Qu. 3. *Utrum curiosus veritatis, quae semel Ecclesiae fuit revelata, indagator vere credat?*]

3. IV. *Jam vero* ex iis, quae dicta sunt, consequitur, eum, qui caelesti hac fidei cognitione praeditus est, inquirendi curiositate liberum esse. Deus enim, cum jussit nos credere, non divina judicia scrutanda, eorumque rationem, et causam perquirendam nobis proposuit, sed immutabilem fidem praecepit, quae efficit, ut animus in aeternae veritatis notitia conquiescat. Ac profecto cum Apostolus testetur: x) *Deus verax est, omnis autem homo mendax;* si arrogantis, et impudentis hominis est, gravi, ac sapienti viro aliquid affirmanti fidem non habere, sed praeterea urgere, ut, quod dixerit, rationibus, aut testibus probetur: cujus temeritatis, atque adeo stultitiae fuerit, Dei voces audientem, caelestis, ac salutaris doctrinae rationes requirere? fides itaque, seclusa omni non solum ambiguitate, sed etiam demonstrandi studio, tenenda est. +

[Qu. 4. *An ad perfectionem fidei satis sit, intimum mentis assensum veritati praebere?*]

4. V. *Verum* illud praeterea doceat Parochus, eum, qui dicit CREDO, praeterquam quod intimum mentis suae assensum declarat, qui interior fidei actus est, debere id, quod animo inclusum habet, aperta fidei professione praeseferre, summaque alacritate palam fateri, ac praedicare. Oportet enim fideles eum spiritum habere, quo fretus Propheta dixit: y) *Credidi propter quod locutus sum:* imitari Apostolos, qui ad principes populi responderunt: z) *Non possumus, quae vidimus, et audivimus, non loqui:* divi Pauli praeclara illa voce excitari: a) *Non erubesco Euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti.* Item, quo maxime hujus sententiae veritas confirmatur, b) *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*

[Qu. 5. *Quid illa Symboli particula,* in Deum, *fidelibus meditandum exhibet?*]

5. VI. *IN DEUM.* Hinc *jam* Christianae sapientiae dignitatem, et praestantiam, ex eaque, quantum divi-

---

x) Rom. 3, 4. — y) Ps. 115, 10. — z) Act. 4, 20. — a) Rom. 1, 16. — b) ib. 10, 10.

mae bonitati debeamus, cognoſcere licet, quibus da-
tum eſt, ſtatim ad rei praeſtantiſſimae, maximeque expetendae cognitionem, quaſi fidei gradibus adſcendere. +

Qu. 6. *Quantum differt Chriſtiana de Deo ſapientia a philoſophica rerum divinarum notitia?*]

In hoc enim multum inter ſe differunt Chriſtiana 6.
philoſophia, et hujus ſaeculi ſapientia: quod haec quidem naturalis tantum luminis ductu ab effectibus [2], et ab iis, quae ſenſibus percipiuntur, paulatim progreſſa, non niſi poſt longos labores, vix tandem c) inviſibilia Dei contemplatur, primamque omnium rerum cauſam, et auctorem agnoſcit, atque intelligit: contra vero illa humanae mentis aciem ita exacuit, ut in caelum nullo labore penetrare poſſit, atque divino ſplendore colluſtrata, primum quidem aeternum ipſum luminis fontem, deinde, quae infra ipſum poſita ſunt, intueri; ut nos d) *vocatos eſſe de tenebris in admirabile lumen*, quod eſt apud Apoſtolorum Principem, cum ſumma animi jucunditate experiamur, et e) *credentes exſultemus laetitia inenarrabili.* Recte igitur fideles primo ſe in Deum credere profitentur, cujus majeſtatem ex Hieremiae ſententia, f) *incomprehenſibilem* eſſe dicimus: g) *Lucem enim*, ut ait Apoſtolus, *inhabitat inacceſſibilem*, *quem nullus hominum vidit*, *ſed nec videre poteſt.* cum enim ad Moyſen loqueretur, h) *Non videbit me*, inquit, *homo, et vivet.* Nam, ut mens noſtra ad Deum, quo nihil eſt ſublimius, perveniat, neceſſe eſt eam omnino a ſenſibus abstractam eſſe: cujus rei facultatem in hac
vita naturaliter non habemus. Sed, quamvis haec ita VII.
ſint, i) *non reliquit* tamen Deus, ut inquit Apoſtolus, *ſemet ipſum ſine teſtimonio*, [3] *benefaciens de caelo*, *dans* [4] *pluvias, et tempora fructifera*, *implens cibo*, *et laetitia corda hominum.* Quae cauſa fuit philoſophis nihil abjectum de Deo ſentiendi, et,

---

2) *Ita etiam Aldd.*; *male* affectibus *Lov.*, *Antv.*, *Col.* 3., *Mog.* — 3) *Comma hoc abeſt ab Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Clem.* — 4) *Praeter Clem. et Ven. omnes*, *etiam Aldd.*, *ita distinguunt*: benefaciens, de coelo dans.

c) Rom. 1, 20. — d) 1 Petr. 2, 9. — e) ib. 1, 8. — f) Jer. 32, 19. — g) 1 Tim. 6, 16. — h) Ex. 33, 20. — i) Act. 14, 16.

quidquid corporeum, quidquid concretum, et admiſtum eſt, ab eo longiſſime removendi; cui etiam bonorum omnium perfectam vim, et copiam tribuerunt, ut ab eo, tamquam a perpetuo quodam, et inexhauſto fonte bonitatis, ac benignitatis, omnia ad omnes creatas res, atque naturas perfecta bona dimanent; quem ſapientem, veritatis auctorem, et amantem, juſtum, beneficentiſſimum, et aliis nominibus appellaverunt, quibus ſumma, et abſoluta perfectio continetur; cujus immenſam, et infinitam virtutem, omnem complentem locum, et per omnia pertinentem 5) eſſe dixerunt. Hoc ex divinis litteris longe melius conſtat, et illuſtrius, ut illo loco, k) *Spiritus eſt Deus:* item, l) *Eſtote vos perfecti, ſicut et Pater veſter caeleſtis perfectus eſt:* tum, m) *Omnia nuda, et aperta ſunt oculis ejus:* et illud, n) *O altitudo divitiarum ſapientiae, et ſcientiae Dei:* deinde, o) *Deus verax eſt:* et, p) *Ego ſum via, et veritas, et vita:* praeterea, q) *Juſtitia plena eſt dextera tua:* denique, r) *Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione*: poſtremo, s) *Quo ibo a ſpiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?* et, t) *Si adſcendero in caelum, tu illic es; ſi deſcendero in infernum, ades: ſi ſumpſero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris* etc. et, u) *Numquid non caelum, et terram ego impleo, dicit Dominus?* Magna, et praeclara haec ſunt, quae de Dei natura ſacrorum librorum auctoritati 6) conſentanea, et conſequentia ex rerum effectarum inveſtigatione philoſophi cognoverunt.
VIII. quamquam in eo etiam caeleſtis doctrinae neceſſitatem cognoſcimus, ſi animadvertamus, fidem non ſolum hoc praeſtare, quemadmodum ſupra dictum eſt, ut, quae viri tantum ſapientes longo ſtudio conſecuti ſunt, ea rudibus quoque, et imperitis ho-

---

5) *Fabr. et Lugd.* 2. pertingentem, *quod et Lov. in erratorum indice jubet legi.* — 6) *Ita ſolae Clem., Ven. et Lugd.* 2.; *reliquae omn., et Aldd.*, auctoritate, *quod vero non intelligo, quamcumque ex variis, quae inveniuntur, adhibeo interpunctionem.*

k) Joa. 4, 24. — l) Matth. 5, 48. — m) Hebr. 4, 13. — n) Rom. 11, 33. — o) ib. 3, 4. — p) Joa. 14, 6. — q) Pſ. 47, 11. — r) Pſ. 144, 16. — s) Pſ. 138, 7. — t) ib. v. 8 ſqq. — u) Jer. 23, 24.

minibus statim pateant, atque in promptu sint; verum, ut rerum notitia, quae fidei disciplina comparatur, multo certior, atque ab omni errore purior in mentibus nostris insideat, quam si eas ipsas res, humanae scientiae rationibus comprehensas, animus intelligeret. Sed quanto praestantior divini numinis cognitio censenda est, ad quam non communiter omnibus naturae contemplatio, sed proprie credentibus fidei lumen aditum patefecit? haec autem Symboli articulis continetur, qui nobis divinae essentiae unitatem, et trium personarum distinctionem, tum vero ipsum Deum esse ultimum hominis finem aperiunt, a quo caelestis, aeternaeque beatitudinis possessio exspectanda sit: siquidem a divo Paulo didicimus, v) *Deum inquirentibus se remuneratorem esse.* Haec quanta sint, et an ejus generis sint bona, ad quae humana cognitio adspirare potuerit, multo ante eundem w) Apostolum Isaias propheta his verbis ostendit: x) *A saeculo non audierunt, neque auribus perceperunt: oculus non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti exspectantibus te.*

[Qu. 7. *Cur unum Deum esse, non plures Deos confitendum?*

Quia] *Sed ex iis, quae diximus, unum etiam IX. 7.
Deum esse, non plures Deos confitendum est. nam,* cum Deo summam bonitatem, et perfectionem tribuamus; fieri non potest, ut id, quod summum, atque absolutissimum est, inveniatur in pluribus. Quod si cui aliquid ad summum deest, eo ipso imperfectus est; quare nec Dei natura illi convenit. hoc autem multis sacrarum litterarum locis comprobatur. scriptum est enim: y) *Audi Israel: Dominus Deus noster, Deus unus est.* Praeterea est Domini jussum: z) *Non habebis Deos alienos coram me.* Deinde per Prophetam saepe admonet: a) *Ego primus, et ego novissimus; et absque me non est Deus.* Apostolus etiam palam testatur: b) *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* +

---

v) Hebr. 11, 6. — w) 1 Cor. 2, 9. — x) Isa. 64, 4. — y) Deut. 6, 4. Marc. 12, 29. — z) Ex. 20, 3. — a) Isa. 44, 6. cf. 41, 4. 45, 5. 6. 21. 48, 12. al. — b) Eph. 4, 5.

[Qu. 8. *Quomodo creatis naturis Dei nomen interdum tribuitur?*]

8. *Neque vero nos moveat, quod interdum sacrae litterae Dei nomen creatis etiam naturis imponunt. Nam,* quod [sacrae litterae] c) prophetas, et judices deos appellarunt, non gentium more factum est, quae sibi plures deos stulte, et impie finxerunt; sed quadam loquendi consuetudine significare voluerunt excellentem aliquam virtutem, vel functionem, quae Dei munere illis concessa sit. Deum igitur natura, substantia, essentia „unum", quemadmodum ad confirmandam veritatem in Symbolo Nicaeni Concilii dictum est, Christiana fides credit, et profitetur; sed altius etiam adscendens, ita unum intelligit, ut unitatem in trinitate, et trinitatem in unitate veneretur: de quo
9. nobis mysterio nunc dicere incipiendum est. *sequitur enim in Symbolo,*

[Qu. 9. *Quomodo Deus generali ratione omnium hominum, peculiari autem Christianorum pater dicitur?*]

X. *PATREM. Sed* quoniam Patris vox non una ratione Deo tribuitur, illud prius declarandum erit, quae sit magis propria hujus loci significatio. Deum nonnulli etiam, quorum tenebris fides lucem non attulit, aeternam substantiam esse intellexerunt, a qua res ortae essent, et cujus providentia omnia gubernarentur, suumque ordinem, et statum conservarent. Ex humanis igitur rebus ducta similitudine, quemadmodum eum, a quo familia propagata est, cujusque consilio, et imperio regitur, patrem vocabant; ita hac ratione factum est, ut Deum, quem omnium rerum opificem, et rectorem agnoscebant, Patrem appellari voluerint. eodem nomine sacrae etiam litterae usae sunt, cum de Deo loquentes, universorum creationem, potestatem, admirabilemque providentiam ei tribuendam indicarent. legimus enim: d) *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te?* et alibi: e) *Numquid non pater unus omnium nostrum? Num-*
XI. *quid non Deus unus creavit nos?* At vero multo frequentius, et peculiari quodam nomine, praesertim

c) Ex. 7, 1. 21, 6. 22, 8. 9. 28. Ps. 81, 1. 6. Joa. 10, 31 sq. 1 Cor. 8, 5. — d) Deut. 32, 6. — e) Mal. 2, 10.

in novi testamenti libris, Deus pater Christianorum dicitur, qui f) *non acceperunt spiritum servitutis in timore, sed acceperunt spiritum adoptionis filiorum* Dei, *in quo clamant, Abba pater:* g) eam enim *charitatem dedit nobis pater, ut filii Dei nominemur, et simus:* h) *quod si filii, et heredes, heredes quidem Dei, coheredes autem Christi,* qui est i) *primogenitus in multis fratribus:* k) *nec confunditur vocare nos fratres.* Sive igitur communem creationis, et providentiae, sive praecipuam spiritualis adoptionis causam species, merito fideles Deum patrem se credere profitentur.

[Qu. 10. *Quid, audito Patris nomine, praeterea Christianis meditandum venit; quidque de distinctione personarum in divinis sentiendum est?*]

Verum praeter eas notiones, quas explicavimus, 10.
Patris nomine audito, ad altiora mysteria mentem erigendam esse Parochus docebit. Quod enim in l) luce illa inaccessibili, quam inhabitat Deus, magis reconditum, et abstrusum est, quodque humana ratio, et intelligentia non consequi, aut ne suspicari quidem poterat, id Patris vocabulo divina oracula nobis aperire
incipiunt. Indicat autem hoc nomen, in una divini- XII.
tatis essentia non unam tantum personam, sed personarum distinctionem credendam esse. Tres enim sunt in una divinitate personae; Patris, qui a nullo genitus est; Filii, qui ante omnia saecula a patre genitus est; Spiritus sancti, qui itidem ab aeterno ex patre, et filio procedit. Atqui pater est in una divinitatis substantia, prima persona, m) „qui cum unigenito filio „suo et spiritu sancto unus est Deus, unus est Dominus, non in unius singularitate personae, sed in „unius Trinitate substantiae." Jam vero hae tres personae, cum in iis quidquam dissimile, aut dispar cogitare nefas sit, suis tantummodo proprietatibus distinctae intelliguntur. Pater siquidem ingenitus est; Filius a patre genitus: Spiritus sanctus ab utroque procedit.

---

f) Rom. 8, 15. cf. Gal. 4, 5. 2 Tim. 1, 7. — g) 1 Joa. 3, 1. — h) Rom. 8, 17. — i) ib. v. 29. — k) Hebr. 2, 11. — l) 1 Tim. 6, 16. — m) Praefat. Missae de S. Trin. (Missal. Rom. p. 243.)

Atque ita trium perſonarum eandem eſſentiam, eandem ſubſtantiam confitemur; [n]) „ut in confeſſione ve-
„rae, ſempiternaeque deitatis, et in perſonis proprie-
„tatem, et in eſſentia unitatem, et in Trinitate aequa-
XIII. „litatem" pie, et ſancte colendam credamus. Nam
quod patris primam eſſe perſonam dicimus, hoc non
ita accipiendum eſt, perinde ac ſi aliquid in Trinitate
prius aut poſterius, majus aut minus cogitemus. abſit
enim haec a fidelium mentibus impietas, cum eandem
aeternitatem, eandem gloriae majeſtatem in tribus per-
ſonis Chriſtiana religio praedicet. Sed patrem propter-
ea quod ipſe ſit principium ſine principio, primam
eſſe perſonam, vere, et ſine ulla dubitatione affirma-
mus; quae quidem uti patris proprietate distincta eſt,
ita in unam illam praecipue hoc convenit, quod filium
ab aeterno genuerit: ſemper enim Deum ſimul et pa-
trem fuiſſe, nobis ſignificatur, cum Dei, et patris no-
XIV. mina conjuncta in hac confeſſione pronunciamus. Ve-
rum, quoniam in nullius rei, quam hujus omnium
altiſſimae, ac difficillimae notitia, atque explicatione,
aut periculoſius verſari, aut gravius errare poſſumus;
doceat Parochus, religioſe retinenda eſſe eſſentiae, et
perſonae propria vocabula, quibus hoc myſterium ſigni-
ficatur, et ſciant fideles unitatem eſſe in eſſentia, dis-
tinctionem autem in perſonis. Sed haec ſubtilius ex-
quirere nihil oportet, cum meminerimus illius vo-
cis: [o]) *Qui ſcrutator eſt majeſtatis, opprimetur a
gloria:* ſatis enim videri debet, quod fide certum. et
exploratum habeamus, nos a Deo (cujus oraculis non
aſſentiri, extremae ſtultitiae, atque miſeriae eſt) ita
edoctos eſſe. [p]) *Docete*, inquit, *omnes gentes, ba-
ptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiri-
tus ſancti.* rurſus, [q]) *tres ſunt, qui teſtimonium
dant in caelo. pater, verbum, et ſpiritus ſanctus,
et hi tres unum ſunt.* Oret tamen aſſidue, ac pre-
cetur Deum, et patrem, qui univerſa ex nihilo con-
didit, [r]) *disponitque omnia ſuaviter*, qui [s]) *dedit*
nobis *poteſtatem filios Dei fieri*, qui Trinitatis my-
ſterium humanae menti patefecit: oret, inquam, ſine

n) ib. p. 244., ubi tamen *et in majeſtate aequal.* legitur. — o) Prov. 25, 27. — p) Matth. 28, 19. — q) 1 Joa. 5, 7. — r) Sap. 8, 1. — s) Joa. 1, 12.

intermiſſione, qui divino beneficio haec credit, ut aliquando [t]) *in aeterna tabernacula receptus* dignus ſit, qui videat, quae tanta ſit Dei patris foecunditas, ut ſe ipſum intuens, atque intelligens, parem et aequalem ſibi filium gignat; quove [7]) modo duorum idem plane et par charitatis amor, qui ſpiritus ſanctus eſt, a patre et filio procedens, genitorem, et genitum aeterno, atque indiſſolubili vinculo inter ſe connectat; atque ita divinae Trinitatis una ſit eſſentia, et trium perſonarum perfecta distinctio.

[Qu. 11. *Qua ratione hic Deum omnipotentem etiam confitemur?*]

OMNIPOTENTEM. Solent ſacrae litterae multis nominibus Dei ſummam vim, et immenſam majeſtatem explicare, ut ostendant quanta religione et pietate illius ſanctiſſimum numen [8]) colendum ſit: ſed in primis doceat Parochus, illi omnipotentem vim frequentiſſime tribui. Ipſe enim de ſe dicit, [u]) *Ego Dominus omnipotens.* et rurſus Jacob, cum filios ad Joſeph mitteret, ita illis precatus eſt: [v]) *Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem:* deinde vero in Apocalypſi ſcriptum eſt, [w]) *Dominus Deus, qui eſt, et qui erat, et qui venturus eſt omnipotens.* et alibi, [x]) *Dies magnus Dei omnipotentis* appellatur. Nonnumquam etiam pluribus verbis illud idem ſignificari ſolet. Atque huc pertinet, quod dicitur: [y]) *Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum.* [z]) *Numquid manus Domini invalida eſt?* item, [a]) *Subeſt tibi, cum volueris, poſſe.* et [b]) alia generis ejusdem. ex quibus variis dicendi formis id percipitur, quod uno omnipotentis verbo comprehendi perſpicuum eſt. Intelligimus autem hoc nomine, nihil eſſe, nihil animo, et cogitatione fingi poſſe, quod Deus efficere nequeat. etenim non ſolum haec, quae tametſi maxima ſunt, aliquo tamen modo

XV. 11. (margin, beside "Solent ſacrae litterae multis no-")

XVI. (margin, beside "comprehendi perſpicuum eſt. Intelligimus autem hoc")

7) *Ald.* 2., *Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Col.* 1. 2., *Lov.* quoque, *quod magis placet.* — 8) nomen *Lugd.* 2.

t) Luc. 16, 9. — u) Gen. 17, 1. — v) ib. 43, 14. — w) Apoc. 1, 8. — x) ib. 16, 14. — y) Luc. 1, 37. — z) Num. 11, 23. — a) Sap. 12, 18. — b) Gen. 18, 14. 1 Par. 29, 11 ſq. Judith 16, 16 ſq. Jer. 32, 17. Matth. 19, 26. al.

in cogitationem 9) noſtram cadunt, efficiendi potestatem habet, nimirum, ut c) omnia ad nihilum recidant, atque ut plures mundi ex nihilo repente exſiſtant, verum etiam multa 10) majora in illius poteſtate ſita ſunt, quae humanae menti, et intelligentiae ſuſpicari non licet. +

[Qu. 12. *Cum Deus ſit omnipotens, an etiam peccare vel falli poteſt?*]

12. Neque vero, *cum* [licet] omnia Deus poſſit, mentiri tamen, aut fallere, aut falli, aut peccare, aut interire, aut ignorare aliquid poteſt. haec enim in eam naturam cadunt, cujus imperfecta actio eſt: Deus vero, cujus perfectiſſima ſemper eſt actio, ideo haec non poſſe dicitur, quia, poſſe ea, infirmitatis eſt, non ſummae, et infinitae omnium rerum poteſtatis, quam ille habet. Ita igitur Deum omnipotentem eſſe credimus, ut ab eo tamen longe omnia abeſſe cogitemus, quae perfectae ejus eſſentiae maxime conjuncta, et convenientia non ſunt.

[Qu. 13. *Cur aliis nominibus, quae de Deo dicuntur, praetermiſſis, ſolius omnipotentiae in Symbolo ſit mentio; quaeque ejus fidei eſt utilitas?*

13. XVII. Quia ubi] *Recte autem, ſapienterque factum Parochus oſtendat, ut, praetermiſſis aliis nominibus, quae de Deo dicuntur, hoc unum nobis credendum in Symbolo proponeretur. Nam cum* Deum omnipotentem agnoſcimus, ſimul etiam fateamur neceſſe eſt, eum omnium rerum ſcientiam habere, omnia item ejus ditioni, et imperio ſubjecta eſſe. Cum vero, omnia ab eo fieri poſſe non dubitemus, conſequens omnino eſt, ut cetera etiam explorata de illo habeamus; quae ſi deſint, quo modo omnipotens ſit, prorſus intelligere non poſſumus. Praeterea nulla res tam ad fidem et ſpem noſtram confirmandam valet, quam ſi fixum in animis noſtris teneamus, nihil non fieri a Deo poſſe. quidquid enim deinceps credere oporteat, quamvis

---

9) *Ita etiam Aldd.*; cognitionem *Leod.*, *Col.* 2. — 10) *Ita etiam Aldd.*; multo *Leod.*, *Col.* 2., *Ven.*

c) Pſ. 103, 29. Sap. 11, 26.

magnum, et admirabile sit, rerumque ordinem, ac modum superet, illi tamen facile humana ratio, postquam Dei omnipotentis notitiam perceperit, sine ulla haesitatione assentitur: quin potius, quo majora sint, quae divina oracula doceant, eo libentius fidem eis habendam esse existimat. Quod si boni etiam aliquid exspectandum sit, numquam animus rei magnitudine, quam exoptat, frangitur; sed erigit sese, atque confirmat, saepe illud cogitans, nihil esse, quod ab omnipotenti Deo effici non possit. Quare hac fide XVIII.
praecipue munitos nos esse oportet, vel cum admiranda aliqua opera ad proximorum usum, et utilitatem edere cogimur, vel cum a Deo precibus impetrare aliquid volumus. Alterum enim ipse Dominus docuit, cum apostolis incredulitatem objiciens diceret: d) *Si habueritis fidem, sicut granum sinapis; dicetis monti huic, transi hinc illuc; et transibit; et nihil impossibile erit vobis.* De altero autem sanctus Jacobus ita testatus est: e) *Postulet in fide nihil haesitans. qui enim haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur. non ergo aestimet homo ille, quod accipiat aliquid a Domino.* Multa praeterea haec fides commoda, atque utilitates nobis praebet, in primis vero ad omnem animi modestiam, et humilitatem nos instituit: sic enim inquit Princeps apostolorum: f) *Humiliamini sub potenti manu Dei.* Monet etiam g) non esse trepidandum, ubi non sit timor, sed unum Deum timendum esse, in cujus potestate nos ipsi, nostraque omnia posita sint. ait 11) enim Salvator noster: h) *Ostendam vobis, quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam.*

Utimur deinde hac fide ad immensa erga nos Dei beneficia cognoscenda, et celebranda. Nam qui Deum omnipotentem cogitat, tam ingrato animo esse non potest, quin saepius exclamet: i) *Fecit mihi magna, qui potens est.* +

---

11) *Ita sola Clem.; rell., etiam Aldd.*, inquit.

d) Matth. 17, 19. — e) Jac. 1, 6 sq. — f) 1 Petr. 5, 6. — g) Ps. 52, 6. — h) Luc. 12, 5. — i) ib. 1, 49.

[Qu. 14. *An omnipotentiae vox ita Patri hic tribuatur, ut de Filio, vel Spiritu sancto etiam non dicatur?*]

14. XIX. *Sed* quod patrem omnipotentem in hoc articulo vocamus, neminem eo errore' duci oportet, ut arbitretur ita illi hoc nomen tributum esse, ut filio etiam, et spiritui sancto commune non sit. Nam quemadmodum k) „Deum patrem, Deum filium, Deum spiritum sanctum, neque tamen tres Deos, sed unum „Deum esse" dicimus: ita aeque l) „patrem, ac filium, et spiritum sanctum omnipotentem; neque tamen tres omnipotentes, sed unum omnipotentem" esse confitemur. At vero, praecipua quadam ratione, patrem, quia [12]) omnis originis fons est, hoc nomine vocamus, uti etiam filio, qui [12]) aeternum patris verbum est, sapientiam; et spiritui sancto, quia [12]) utriusque amor est, bonitatem tribuimus; quamvis haec et alia hujusmodi nomina communiter in tribus personis, ex catholicae fidei regula dicantur. m)

[Qu. 15. *Quo pacto, quaque de causa Deus caelum et terram creavit?*]

15. XX. *Creatorem caeli, et terrae.*

Quam necessarium fuerit, omnipotentis Dei cognitionem paulo ante fidelibus tradi, ex iis quae nunc de universorum creatione explicanda erunt, perspici potest. Tanti enim operis miraculum facilius creditur, quod nullus de immensa creatoris potestate dubitandi locus relinquitur. Deus enim non ex materia aliqua mundum fabricatus est, sed n) *ex nihilo* creavit, idque nulla vi, aut necessitate coactus, sed sua sponte, et voluntate instituit. Neque vero ulla alia fuit causa, quae illum ad opus creationis impelleret, nisi ut rebus, quae ab ipso effectae essent, bonitatem suam impertiretur. nam Dei natura, ipsa per se beatissima, nullius rei indigens est, ut inquit David: o) *Dixi domino, Deus*

---

12) *Ita etiam Aldd.; sed* qui *Fabr. et Ven. postremo loco, ter Aug. et Mog.*

k) Symb. Athan. n. 15 sq. — l) ib. n. 13 sq. — m) Aug. de trin. VI. et VII. (p. 597 sqq.) XV, 27 sqq. (p. 699 sqq.) Joa. Dam. de fide orth. I, 12. (p. 148.) Thom. Aqu. S. th. 1. q. 32. a. 1. it. q. 33. 34. 37. — n) 2 Macc. 7, 28. — o) Ps. 15. 2.

meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Quemadmodum autem ſua bonitate adductus, p) *quaecumque voluit, fecit:* ita non exemplum aliquod, aut formam, quae extra ſe poſita eſſet, cum univerſa conderet, ſecutus eſt; verum q) quia rerum omnium exemplar divina intelligentia continetur, id ſummus artifex in ſe ipſo intuens, ac veluti imitatus, ſumma ſapientia, et infinita virtute, quae ipſius propria eſt, rerum univerſitatem initio procreavit: r) *Ipſe enim dixit, et facta ſunt: ipſe mandavit, et creata ſunt.* +

[Qu. 16. *Quid per caelum et terram hoc loco intelligitur?*]

Verum caeli, et terrae nomine, quidquid caelum, et terra complectitur, intelligendum eſt. Nam praeter caelos, quos opera digitorum ejus s) Propheta appellavit, ſolis etiam ſplendorem, lunaeque et [13]) celerorum ſiderum ornatum addidit, atque, ut eſſent t) *in ſigna, et tempora et dies, et annos*, ita caelorum orbes certo, et conſtanti curſu temperavit, ut nihil perpetua eorum converſione mobilius, nihil mobilitate illa certius videri poſſit. [At vero terram etiam u) *ſuper ſtabilitatem ſuam fundatam* Deus verbo ſuo juſſit in media mundi parte conſiſtere, effecitque ut v) *adſcenderent montes, et deſcenderent campi in locum, quem fundavit eis:* ac, ne aquarum vis illam inundaret, *terminum poſuit, quem non transgredientur, neque convertentur operire terram.* 16.

---

13) *Ita Col.* 1. 2. *et Clem.; Aldd., Aug., Mog.* ſplendorem lunaeque, et; *reliquae* ſplendorem, lunaeque, et. *Haud dubie* lunaeque *cum ſeqq. conjungendum eſt, recteque omnino distinguunt Col.* 1. 2., *et quodammodo etiam Aldd., quae jungendi cauſa ante* et *comma ponere ſolent. Non ſatis vero aptam habet interpunctionem Clementina, quae alias eundem Aldinarum morem ſecuta eſt atque e. g. mox inter* tempora et dies *comma omiſit, ut, quod in nonnullis habetur, ita verba conjungerentur:* ſigna et tempora, et dies et annos. (Cf. P. 2. C. 8. qu. 6., *ubi ſimiliter* virumque et uxorem *jungitur;* it. P. 2. C. 4. qu. 4. odiaque, diffidia, et discordias.)

p) Pſ. 113, 3 (11). — q) Aug. lib. de 83 quaeſt., qu. 46. (p. 14.) Thom. Aqu. S. th. 1. qu. 44. a. 3. Bonav. in 2. Sent. diſt. 1. p. 1. a. 1. q. 1. — r) Pſ. 32, 9. 148, 5. — s) ib. 8, 4. — t) Gen. 1, 14. — u) Pſ. 103, 5. — v) ib. v. 8 ſq.

Deinde non ſolum arboribus, omnique herbarum, et florum varietate conveſtivit, atque ornavit, ſed innumerabilibus etiam animantium generibus, quemadmodum antea aquas, et aera, ita etiam terras complevit.] [14]) [Haec igitur de univerſorum creatione, caeli, et terrae, verbis intelligenda ſunt: quae omnia breviter quidem Propheta complexus eſt illis verbis: w) *Tui ſunt caeli, et tua eſt terra; orbem terrae, et plenitudinem ejus tu fundaſti:* ſed multo etiam brevius Patres Nicaeni Concilii, additis in Symbolo duobus illis verbis, viſibilium, et inviſibilium ſignificaverunt. Quaecumque enim rerum univerſitate comprehenduntur, atque a Deo creata eſſe confitemur, ea vel ſub ſenſum cadunt, et viſibilia dicuntur; vel mente, et intelligentia percipi a nobis poſſunt, quae inviſibilium nomine ſignificantur.] [15])

[Qu. 17. *Quid peculiariter caeli nomine ſignificatur?*

17. Spiritualis natura] *Praeterea x) ſpiritualem naturam*, innumerabilesque *angelos, qui Deo* [angeli, quos Deus, ut ſibi] miniſtrarent, atque adſiſterent, *ipſe* ex nihilo creavit, *quos deinde* admirabili [que] gratiae ſuae, et poteſtatis munere auxit, atque ornavit. Nam cum illud ſit in divinis litteris, y) *Diabolum in veritate non ſtetiſſe:* perſpicuum eſt, eum, reliquosque deſertores angelos ab ortus ſui initio gratia praeditos fuiſſe. de quo ita eſt apud ſanctum Auguſtinum: z) „Cum bona voluntate, ideſt, cum amore „caſto, quo illi adhaerent, angelos creavit, ſimul in „eis et condens naturam, et largiens gratiam. Unde „ſine bona voluntate, hoc eſt Dei amore, numquam „ſanctos angelos fuiſſe credendum eſt." Quod autem ad ſcientiam attinet, exſtat illud ſacrarum litterarum teſtimonium: a) *Tu domine mi rex ſapiens es* [16]),

---

14) *De his cf. paulo poſt not.* 17. — 15) *De his cf. not.* 21. — 16) *Sine distinctione haec in primis editt., etiam Aldd., ſunt; Aug., Mog. cum Ven. hab.:* Tu Dom., mi rex, ſap. es; *Antv., Col.* 3. *c. Vulg.:* Tu Dom. mi rex, ſ. e.; *Lugd.* 2.: Tu Dom. mi! r. ſ. e.

w) Pſ. 88, 12. — x) Clem. Rom. ep. 1. ad Cor. c. 34. Fulg. de triu. c. 8. (p. 152.); de fide c. 3. n. 28 ſqq. (p. 232 ſq.) Conc. Later. IV. c. 1. (p. 981 ſq.) — y) Joa. 8, 44. — z) Aug. de civ. Dei XII, 9. (p. 234.) cf. Conc. Later. IV. d. l. — a) 2 Reg. 14, 20.

ſicut habet ſapientiam angelus Dei, ut intelligas omnia ſuper terram. Poteſtatem denique eis tribuit divinus David illis verbis: [b]) *Potentes virtute, facientes verbum illius.* atque ob eam rem ſaepe in ſacris litteris [c]) virtutes, et exercitus Domini appellantur. Sed quamvis omnes ii caeleſtibus donis ornati fuerint, plurimi tamen, qui a Deo parente, et creatore ſuo defecerunt, ex altiſſimis illis ſedibus deturbati, atque in obſcuriſſimum terrae carcerem incluſi, aeternas ſuperbiae ſuae poenas luunt: de quibus Princeps apoſtolorum ſcribit in hunc modum: [d]) *Angelis peccantibus non pepercit, ſed rudentibus Inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos, in judicium reſervari.*

At vero terram —— terras complevit. 17) + XXI,18.

[Qu. 18. *Quae creatura terrae vocabulo potiſſimum hic intelligitur?*]

Poſtremo, [Deus] 18) [e]) ex limo terrae hominem ſic XXII.19
corpore affectum 19), et conſtitutum effinxit, ut non quidem naturae ipſius vi, ſed divino beneficio immortalis eſſet, et impaſſibilis. Quod autem ad animam pertinet, [f]) eum 20) ad imaginem, et ſimilitudinem ſuam formavit, liberumque ei arbitrium tribuit: omnes praeterea motus animi, atque appetitiones ita in eo temperavit, ut rationis imperio numquam non parerent. Tum originalis juſtitiae admirabile donum addidit, ac deinde ceteris animantibus praeeſſe voluit: quae quidem facile erit Parochis ad fidelium inſtitutionem ex ſacra Geneſis hiſtoria cognoſcere. [g]) *Haec XXIII.20
igitur —— ſignificantur.* 21) +

---

17) *Nolui haec integra ponere, quia eadem ſunt, quae in reſponſ. antecedente priori loco uncis incluſa leguntur.* — 18) Deus *add. etiam Ven. et Lugd.* 2. — 19) *Ita etiam Ald.* 1., *Col.* 2., *Ven. et Lugd.* 2.; *Ald.* 2. *et reliq.* effectum, *quod et Col.* 2. *in errator. indice vult legi.* — 20) eam *Aug., Mog.* — 21) *Integra haec invenies paulo ante in reſp.* 17., *cujus in Fabr. edd. finis ſunt.*

b) Pſ. 102, 20. — c) *virt. Dom.* Pſ. 102, 21. 148, 2.; *v. caeli* Dan. 4, 32.; *exerc. Dom.* Joel 2, 11.; *ex. caeli* 3 Reg. 22, 19. 2 Par. 18, 18.; *ex. caelorum* 2 Esdr. 9, 6.; *qui ſunt in caelo* Apoc. 19, 14. — d) 2 Petr. 2, 4. cf. Judae 6. — e) Gen. 2, 7. — f) ib. 1, 26 ſqq. — g) Aug. de Gen. ad litt. VI, 25. (p. 158.); oper. imperf. c. Jul. VI, 30. (p. 998.) Fulg. ep. 17. c. 12.

[Qu. 19. *An res Dei virtute conditae citra ipſius gubernationem et providentiam ſubſiſtere poſſunt?*

21.XXIV. Non] *Nec vero* ita Deum creatorem, atque effectorem omnium credere oportet, ut exiſtimemus, perfecto, abſolutoque opere, ea, quae ab ipſo effecta ſunt, deinceps ſine infinita ejus virtute conſtare potuiſſe. Nam quemadmodum, omnia ut eſſent, creatoris ſumma poteſtate, ſapientia, et bonitate effectum eſt; ita etiam, niſi conditis rebus perpetua ejus providentia adeſſet, atque eadem vi, qua ab initio conſtitutae ſunt, illas conſervaret, ſtatim ad nihilum reciderent. atque id ſcriptura declarat, cum inquit: h) *Quo modo poſſet aliquid permanere, niſi tu voluiſſes, aut, quod a te vocatum non eſſet, conſervaretur?* +

[Qu. 20. *An Deus ſua gubernatione ſe[illegible]um cauſarum vim evertit?*]

22. Non ſolum *autem* Deus univerſa, quae ſunt, providentia ſua tuetur, atque adminiſtrat; verum etiam, quae moventur, et agunt aliquid, intima virtute ad motum [22]), atque actionem ita impellit, ut quamvis ſecundarum cauſarum efficientiam non impediat, praeveniat tamen, cum ejus occultiſſima vis ad ſingula pertineat, et quemadmodum Sapiens teſtatur: i) *Attingat a fine usque ad finem fortiter et diſponat omnia ſuaviter.* Quare ab Apoſtolo dictum eſt, cum apud Athenienſes annunciaret Deum, quem ignorantes colebant: k) *Non longe eſt ab unoquoque noſtrum, in ipſo enim vivimus, et movemur, et ſumus.* +

---

22) *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov. ſic:* aliquid int. virt., ad mot.; *Antv. ſine distinctione; Lugd.* 2. aliquid, int. virt., ad mot.

n. 24 ſq. (p. 136.); de trin. c. 9. (p. 152.) Conc. Milev. II. can. 1. (p. 327.) Jo. Dam. II, 12. et 30. (p. 177 ſqq. 200 ſqq.) Petr. Lomb. Sent. 2. diſt. 16. 19. 24. 25. 29. Thom. Aqu. S. th. 1. q. 93. a. 1. et q. 95. a. 1. 2. 3. et q. 96. a. 1. et q. 97. Bonav. in 2. Sent. diſt. 16. a. 1. et diſt. 19. a. 3. q. 1. et d. 21. a. 3. et d. 23. a. 1. q. 1. et d. 24. p. 1. a. 1. et 2. q. 2. et d. 25. et 29. a. 2. 3. Scot. in 2. Sent. d. 16. et 29. — h) Sap. 11, 26. — i) ib. 8, 1. — k) Act. 17, 27 ſq.

[Qu. 21. *Numquid rerum creatio ſoli Patri eſt tribuenda?*]

*Atque haec de primi articuli explicatione ſatis XXV. 23.
fuerint; ſi tamen illud etiam admonuerimus,* creationis
opus omnibus ſanctae, et individuae Trinitatis perſo-
nis commune *eſſe* [eſt]. Nam hoc loco, ex apoſto-
lorum doctrina, patrem creatorem caeli, et terrae con-
fitemur: in ſcripturis ſacris legimus de filio, l) *Omnia
per ipſum facta ſunt:* et de Spiritu ſancto, m) *Spi-
ritus Domini ferebatur ſuper aquas:* et alibi,
n) *Verbo Domini caeli firmati ſunt, et ſpiritu
oris ejus omnis virtus eorum.*

[Cap. III.

DE SECUNDO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt ſecundus articulus, et quae pro-feſſionis ejus utilitas?*]

ET IN JESUM CHRISTUM, FILIUM EJUS UNICUM, DOMINUM NOSTRUM.

Mirificam, et uberrimam eſſe utilitatem, quae ex I. 1.
hujus articuli fide, et confeſſione confluxit ad huma-
num genus, et illud ſancti Joannis teſtimonium oſten-
dit: o) *Quisquis confeſſus fuerit, quoniam Jeſus
eſt filius Dei, Deus in eo manet, et ipſe in Deo:*
et beatitudinis praeconium declarat, quod a Chriſto
domino tributum eſt Principi apoſtolorum, p) *Bea-
tus es Simon Bariona, quia caro, et ſanguis
non revelavit tibi, ſed pater meus, qui in cae-
lis eſt.* Hoc enim fundamentum firmiſſimum eſt no-
ſtrae ſalutis, ac redemptionis. +

[Qu. 2. *Quo pacto magnitudo beneficii hoc arti-culo propoſiti potiſſimum cognoſcitur?*]

Sed quoniam admirabilis hujus utilitatis fructus II. 2.
maxime ex feliciſſimi illius ſtatus ruina intelligitur,
in quo Deus primos homines collocarat; incumbat in
hanc curam Parochus, ut fideles communium miſeria-

l) Joa. 1, 3. — m) Gen. 1, 2. — n) Pſ. 32, 6. — o) 1 Joa. 4, 15. — p) Matth. 16, 17.

rum, et aerumnarum caufam cognofcant. Cum enim a Dei obedientia defcivisset Adam, interdictumque violasset illud, q) *Ex omni ligno paradisi comede; de ligno autem scientiae boni, et mali ne comedas: in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris:* in fummam illam incidit calamitatem, ut fanctitatem, et justitiam, in qua constitutus fuerat, amitteret, et reliqua fubiret mala, quae fancta Tridentina Synodus uberius explicavit. Propterea vero peccatum, et peccati poenam in uno Adam non constitisse commemorabunt, fed ex eo, tamquam ex femine, et caufa, ad omnem posteritatem jure permanasse. r) +

[Qu. 3. *Potuitne aliquis praeter Christum genus humanum restaurare?*]

3. Cum *igitur* ex altissimo dignitatis gradu concidisset nostrum genus, fublevari inde, et in pristinum locum restitui nullo modo poterat hominum aut angelorum viribus: quare reliquum erat illud ruinae, et malorum fubfidium, ut Dei filii infinita virtus, affumpta carnis nostrae imbecillitate, infinitam tolleret peccati vim, et nos reconciliaret Deo in fanguine fuo. s) +

[Qu. 4. *An citra redemptionis fidem ullus unquam falvari potuit?*]

4. III. Hujus *autem* redemptionis fides, et confessio hominibus ad falutem confequendam necessaria est, femperque fuit, quam Deus initio praemonstravit. nam in illa damnatione humani generis, quae statim peccatum confecuta est, ostenfa etiam fpes redemptionis est 1) illis verbis, quibus proprium Diabolo damnum, quod ex liberatione hominum facturus erat, denunciavit: t) *Inimicitias ponam inter te, et mulierem, femen tuum, et femen illius: ipfa conteret caput tuum,*
IV. *et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Et deinceps ean-

---

1) *Ita fola Clem.; reliquae, etiam Aldd.,* ost. et. fuit fp. red.

q) Gen. 2, 16 fq. — r) Rom. 5, 12. — s) Joa. 1, 29. Rom. 3, 25. 6, 10. Eph. 1, 7. Col. 1, 14. Hebr. 9, 11 fqq. Joa. Dam. de fide orth. III, 1. (p. 203.) — t) Gen. 3, 15.

dem promiſſionem ſaepe confirmavit, majoremque ſui conſilii ſignificationem iis praeſertim hominibus dedit, quibus voluit ſingularem benevolentiam praeſtare. Inter ceteros vero, cum patriarchae Abrahae u) ſaepenumero hoc myſterium ſignificaſſet, tum eo tempore apertius declaravit, cum ille Dei juſſis obediens, filium ſuum unicum Iſaac immolare voluit: ait [2]) enim: v) *Quia feciſti hanc rem, et non peperciſti filio tuo unigenito, benedicam tibi, et multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas caeli, et velut arenam, quae eſt in littore maris. poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum tuorum* [3]), *et benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terrae, quia obediſti voci meae.* Ex quibus verbis facile colligi poterat, ex progenie Abrahae futurum, qui omnibus ab immaniſſima Satanae tyrannide libertatis [4]) ſalutem afferret. illum autem Dei filium, natum ex ſemine Abrahae, ſecundum carnem w) fore [5]) neceſſe erat. Non ita multo poſt V.
Dominus, ut ejusdem promiſſionis memoria conſervaretur, idem foedus cum Jacob Abrahae nepote ſancivit. nam cum ille x) *in ſomnis vidit ſcalam ſtantem ſuper terram, et cacumen illius tangens caelos, angelos quoque Dei adſcendentes et deſcendentes per eam*, ut teſtatur ſcriptura; audivit etiam *Dominum innixum ſcalae dicentem ſibi: Ego ſum dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Iſaac. terram, in qua dormis, tibi dabo, et ſemini tuo; eritque ſemen tuum quaſi pulvis terrae. Dilataberis ad orientem, et occidentem, et ſeptentrionem, et meridiem, et benedicentur in te, et in ſemine tuo cunctae tribus terrae.* Neque y) poſtea VI.
deſtitit Deus, eadem ſui promiſſi memoria renovanda [6]), et generi Abraham, et multis praeterea hominibus

---

2) *Eodem modo omnes, Clem. excepta,* inquit. — 3) *Ita etiam Aldd.*; *Leod. et Col.* 2. ſuorum *e S. S.* — 4) *Ita etiam Aldd.;* liberatis *Ven., Aug., Mog., Lugd.* 2. — 5) *Eodem modo diſtinguunt Aldd., Lugd.* 1., *Col.* 1.; *poſterius comma om. Leod., Col.* 2.; *utrumque deeſt in Lov. et Lugd.* 2.; *Fabr. et Ven. ita:* Abrahae ſec. carnem, fore. — 6) eandem ſ. p. memoriam renovando *Aug., Mog.*

u) ib. 12, 1 ſqq. 17, 4 ſqq. 18, 10 ſqq. — v) ib. 22, 16 ſqq. — w) Rom. 1, 3. 9, 5. — x) Gen. 28, 12 ſqq. — y) ib. 49, 10. 18. Num. 24, 17. Deut. 18, 15. 2 Reg. 7, 12. al.

Salvatoris exſpectationem commovere: ſiquidem Judaeorum republica, et religione conſtituta, notior populo ſuo fieri coepit. nam et z) mutae res ſignificarunt, et homines praedixerunt, quae, et quanta nobis bona ſalvator ille, et redemptor noſter Chriſtus Jeſus allaturus eſſet. Ac prophetae quidem, quorum mens caeleſti lumine illuſtrata fuit, filii Dei a) ortum, b) admirabilia opera, quae homo natus effecit 7), doctrinam, mores, conſuetudinem, c) mortem, d) reſurrectionem, e) ceteraque ejus myſteria, haec omnia, quaſi tum adeſſent, palam docentes, populo praenunciarunt; ita ut, ſi futuri, et praeteriti temporis tollatur diverſitas, nihil jam inter prophetarum praedicta, et apoſtolorum praedicationem, nihil inter veterum patriarcharum fidem, et noſtram intereſſe videamus. Sed jam de ſingulis articuli partibus dicendum videtur.

[Qu. 5. *Quid hoc articulo Jeſu nomen meditandum exhibet?*]

§. VII. JESUS, proprium eſt nomen ejus, qui Deus, et homo eſt, quod ſalvatorem ſignificat, non quidem fortuito, aut hominum judicio, et voluntate, ſed Dei conſilio, et praecepto illi impoſitum. Angelus enim Mariae matri ita annunciavit: f) *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jeſum.* Ac deinde Joſeph virginis ſponſo non ſolum, ut eo nomine puerum appellaret, praecepit; ſed etiam, cur ita nominandus eſſet, declaravit; ait 8) enim: g) *Joſeph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt: pariet autem filium, et vo-*

---

7) *Ita etiam Leod., Lov. in erratorum indice, Col. 2., Ven., Lugd. 2.*; efficit *Lugd. 1., Col. 1. 3., Lov. in oratione, Antv.;* efficiet *Aug., Mog.* — 8) *Omnes praeter Clem.* inquit.

z) Juſt. Mart. dial. c. Tryph. c. 40. 41. 42. 86. 90. 91. 97. 105. Aug. de civ. Dei XV, 27. (p. 313 ſq.) Joa. 3, 14 ſq. 1 Cor. 5, 7. al. — a) Iſa. 7, 14. 9, 6. 11, 1. Mich. 5, 2. Agg. 2, 8. — b) Iſa. 35, 4 ſqq. De ſeqq. vid. Iſa. 11, 2 ſqq. 61, 1 ſqq. Jer. 23, 5 ſqq. 33, 14 ſqq. 42, 1 ſqq. — c) Pſ. 21, 2. 8. 17 ſqq. Iſa. 50, 6. 53, 2 ſqq. Dan. 9, 26. Sap. 2, 20. — d) Pſ. 15, 10. — e) Pſ. 2. 68, 22. 117, 22 ſqq. Iſa. 8, 14 ſq. 9, 6 ſqq. Dan. 7, 13 ſq. Zach. 9, 9. Mal. 3, 1 ſqq. 4, 5 ſq. — f) Luc. 1, 31. — g) Matth. 1, 20 ſq.

cabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. +

[Qu. 6. *Parne est ratio, cur aliis quibusdam hominibus idem nomen est tributum?*]

Ac multi quidem hoc nomine fuerunt in divinis VIII. 6.
litteris. nam idem nomen h) Nave filio fuit, qui Moysi successit, et populum a Moyse ex Aegypto liberatum, in terram promissionis, quod illi negatum fuerat, deduxit. Eodem etiam nomine i) Josedech, sacerdotis filius appellatus est. 9) Sed quanto verius salvatorem nostrum hoc nomine appellandum existimabimus? qui non uni alicui populo, sed universis omnium aetatum hominibus, non quidem fame, aut Aegyptiaco, vel Babylonico dominatu oppressis, sed k) in umbra mortis sedentibus, et durissimis peccati, et Diaboli vinculis obstrictis, lucem, libertatem, et salutem dederit: qui eis caelestis regni jus, et hereditatem acquisiverit; qui eos Deo patri reconciliaverit. in illis Christum dominum adumbratum videmus, a quo iis beneficiis, quae diximus, cumulatum est genus humanum. Quae praeterea l) nomina praedicta sunt Dei filio divinitus imponenda, ad unum hoc Jesus nomen referuntur. cum enim cetera salutem, quam nobis daturus erat, aliqua ex parte attingerent, hoc ipsum universae salutis humanae vim, rationemque complexum est.

[Qu. 7. *Quid sibi hic vult Christi nomen?*]

Jesus nomini Christi etiam nomen additum est, IX. 7.
quod unctum significat, et honoris, et officii nomen est, nec unius rei proprium, sed commune multorum. nam veteres illi Patres nostri Christos appellabant m) sacerdotes, et n) reges, quos Deus propter muneris dignitatem ungi praeceperat. Sacerdotes enim ii sunt,

---

9) *Ven.*, *loci* Eccli. 50, 29. *rationem ducens*, *haec habet:* eod. et. nom. filius Syrach Jerosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo, et Josedech sac. fil., appellati sunt.

h) Eccli. 46, 1. Act. 7, 45. Hebr. 4, 8. — i) Eccli. 49, 14. Agg. 1, 1. 12. 14. 2, 3. 5. Zach. 3, 1 sqq. 6, 11. — k) Luc. 1, 79. Matth. 4, 16. — l) Isa. 7, 14. 8, 3. 9, 6. Jer. 23, 6. Zach. 6, 12. — m) 1 Par. 16, 22. Ps. 104, 15. — n) 1 Reg. 12, 3. 24, 7. 11. 26, 9. 16. 2 Reg. 1, 14. 16. 19, 21.

qui populum aſſiduis precibus Deo commendant, qui ſacrificia Deo faciunt, qui pro populo deprecantur. Regibus autem populorum gubernatio commiſſa eſt, ad eosque pertinet maxime, legum auctoritatem, innocentium vitam tueri, et nocentium audaciam ulciſci. Quoniam igitur utraque harum functionum Dei majeſtatem referre in terris videtur; ideo qui vel o) ad regium, vel p) ad ſacerdotale munus obeundum delecti erant, unguento ungebantur. Prophetas q) etiam ungendi mos fuit, qui Dei immortalis interpretes, et internuncii caeleſtia arcana nobis aperuerunt, atque ad emendandos mores ſalutaribus praeceptis, et futuro-
X. rum praedictione 10) hortati ſunt. At vero cum Jeſus Chriſtus Salvator noſter in mundum venit, trium perſonarum partes, et officia ſuscepit, prophetae, ſacerdotis, ac regis, atque ob eas cauſas Chriſtus dictus eſt, et unctus ad illorum munerum functionem, non quidem alicujus mortalis opera, ſed caeleſtis patris virtute, non terreno unguento, ſed ſpirituali oleo; quippe cum in ſanctiſſimam ejus animam ſpiritus ſancti plenitudo, gratiaque, et omnium donorum uberior copia effuſa ſit, quam ulla alia creata natura capere potuerit. atque id praeclare Propheta oſtendit, cum redemptorem ipſum affatus diceret: r) *Dilexiſti juſtitiam, et odiſti iniquitatem: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae prae conſortibus tuis.* Idem etiam, ac multo apertius Iſaias iis verbis demonſtravit: s) *Spiritus Domini ſuper me, eo quod unxerit Dominus me, ad annunciandum manſuetis*
XI. *miſit me.* Itaque Jeſus Chriſtus ſummus propheta, et magiſter fuit, qui nos Dei voluntatem docuit, et a cujus doctrina orbis terrarum patris caeleſtis cognitionem accepit: quod ei nomen praeclarius, ac praeſtantius convenit, quod omnes quicumque prophetae nomine dignati 11) ſunt, ejus diſcipuli fuerunt, atque ob illam praecipue cauſam miſſi, ut prophetam hunc, qui ad ſalvandos omnes venturus erat, praenunciarent.

---

10) *Hoc etiam Aldd.*; praedicatione *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.* — 11) decorati *Aug.*, *Mog.*

o) 1 Reg. 9, 16. 10, 1. 16, 12. 3 Reg. 1, 34. 19, 15. 4 Reg. 9, 1 ſqq. — p) Ex. 29, 7. 30, 30. Lev. 8, 12. Num. 3, 3. — q) 3 Reg. 19, 16. — r) Pſ. 44, 8. Cf. Hebr. 1, 9. — s) Iſa. 61, 1. Cf. Luc. 4, 18.

Christus item sacerdos fuit, non quidem ex ordine, ex quo in veteri lege leviticae tribus sacerdotes extiterunt; verum ex illo, de quo David propheta cecinit: t) *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.* cujus rei argumentum Apostolus ad Hebraeos scribens, accurate persecutus est. sed Christum, non solum ut Deus, verum ut homo, ac nostrae naturae particeps est, regem etiam agnoscimus; de quo angelus testatus est: u) *Regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.* Quod XII.
quidem Christi regnum spirituale est, atque aeternum, in terrisque inchoatur, in caelo perficitur. Ac regis quidem officia admirabili providentia suae praestat Ecclesiae: ipse eam regit, ipse ab hostium impetu, atque insidiis tuetur: ipse ei leges praescribit: ipse non solum sanctitatem, justitiam largitur, verum etiam ad perseverandum facultatem, et vires praebet. quamquam autem hujus regni finibus tam boni, quam mali contineantur, atque adeo omnes homines jure ad illud pertineant: ii tamen prae ceteris summam regis nostri bonitatem, et beneficentiam experiuntur, qui ex ejus praeceptis integram, atque innocentem vitam degunt. neque vero hoc illi regnum hereditario aut humano jure obtigit, tametsi v) genus a clarissimis regibus duceret; sed rex fuit, propterea quod Deus in illum hominem contulit w) quidquid potestatis, amplitudinis, dignitatis hominis natura capere posset. Illi igitur totius mundi regnum tradidit, eique omnia, quod jam fieri coeptum est, plene, perfecteque in die judicii subjicientur.

[Qu. 8. *Quo pacto Jesum Christum etiam filium Dei unicum profitemur?*]

FILIUM EJUS UNICUM. His verbis altiora mysteria XIII. 8.
de Jesu credenda, et contemplanda, fidelibus proponuntur, nimirum filium Dei esse, et verum Deum, sicuti pater est, qui eum ab aeterno genuit. praeterea illum divinae Trinitatis secundam personam aliis duabus omnino aequalem confitemur. nihil x) enim im-

---

t) Ps. 109, 4. Cf. Hebr. 5, 6. — u) Luc. 1, 32 sq. — v) Matth. 1, 6 sqq. Luc. 3, 31. — w) Matth. 28, 18. — x) Fulg. ep. 8. c. 3. (p. 91.); ep. 14. resp. ad qu. 3. n. 28. (p. 115.); de incarn. fil. Dei n. 3. (p. 184.) Aug. tract. 22. in Joa. n. 15.

par, et diſſimile in divinis perſonis aut eſſe, aut fingi animo debet, cum unam omnium eſſentiam, voluntatem, poteſtatem agnoſcamus. quod cum multis pateat divinae ſcripturae oraculis, tum praeclariſſime illud ostendit ſancti Joannis teſtimonium: y) *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et*
XIV. *Deus erat verbum.* Sed cum Jeſum filium Dei eſſe audimus, nihil terrenum, aut mortale de ejus ortu cogitandum eſt; verum ortum illum, quo ab omni aeternitate pater filium genuit, quem ratione percipere atque perfecte intelligere nullo modo poſſumus, conſtanter credere, et ſumma animi pietate colere debemus; ac veluti myſterii admiratione obſtupefacti, illud cum Propheta dicere, z) *Generationem ejus quis enarrabit?* Hoc igitur credendum eſt, filium ejusdem eſſe naturae, ejusdem poteſtatis, et ſapientiae cum patre, ut in Symbolo Nicaeno explicatius confitemur: ait [12]) enim: „Et in Jeſum Chriſtum filium ejus unigenitum, „et ex patre natum ante omnia ſaecula, Deum de Deo, „lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non [13]) factum, conſubſtantialem patri, per
9. XV. „quem omnia facta ſunt." Ex omnibus autem, quae ad indicandum modum, rationemque aeternae generationis a) ſimilitudines afferuntur, b) illa propius ad rem videtur accedere, quae ab animi noſtri cogitatione ſumitur. quamobrem ſanctus Joannes c) filium ejus *Verbum* appellat. d) Ut enim mens noſtra, ſe ipſam quodam modo intelligens, ſui effingit imaginem, quam Verbum Theologi dixerunt: ita Deus, quantum tamen divinis humana conferri poſſunt, ſe ipſum intel-

12) inquit *ut jam pluries.* — 13) genitum, non *Leod.*, *Col.* 2. 3., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *non vero Aldd. et reliq.*

(p. 342.); ſer. 184. in app. n. 1. (p. 220.); contra ſerm. Arian. c. 29. (p. 455.); coll. c. Max. Ar. Ep. n. 11. (p. 463.); contra Max. Ar. Ep. II, 26. n. 14. (p. 526.) Joa. Dam. de fide orth. I, 8. (p. 138 ſq.) — y) Joa. 1, 1. — z) Iſa. 53, 8. — a) Aug. ſer. 117. c. 5 ſqq. (p. 407 ſqq.); ſer. 119. c. 7. (p. 413.); ep. 170. n. 4. (p. 463.) — b) Aug. in Joa. tract. 14. n. 7. (p. 293.); ſer. 119. c. 7.; ſer. 120. n. 3. (p. 414.); ſer. 225. n. 3. (p. 676.) Fulg. ad Mon. III, 7. (p. 23.) — c) Joa. 1, 1. 14. 1 Joa. 5, 7. Apoc. 19, 13. — d) Aug. de trin. XV, 12 ſqq. (p. 696 ſq.) Thom. Aqu. S. th. 1. q. 34. a. 1. et in 1. Sent. diſt. 27. q. 2. a. 2. ſol. 1. Bonav. in 1. Sent. d. 27. p. 2. a. 1. q. 1. reſp. ad arg.

ligens, Verbum aeternum generat. etſi praeſtat contemplari, quod fides proponit, et ſincera mente Jeſum Chriſtum verum Deum, et verum hominem credere, et confiteri, genitum quidem, ut Deum, ante omnium ſaeculorum aetates, ex patre; ut hominem vero, natum in tempore ex matre Maria virgine. ✝

[Qu. 9. *An, ut duas Chriſti fatemur nativitates, ita duos in illo agnoſcere debemus filios?*]

et quamquam duplicem ejus nativitatem agnoſcamus, unum tamen filium eſſe credimus. Una enim perſona eſt, in quam divina, et humana natura convenit. ✝ XVI.

[Qu. 10. *Quomodo Chriſtus fratres habere, vel non habere eſt cenſendus?*]

Et quod ad divinam generationem attinet, nullos aut fratres, aut coheredes habet, cum ipſe patris unicus filius, [e]) nos vero homines figmentum, et opus manuum ejus ſimus. At ſi humanum ortum conſideremus, [f]) multos ille non ſolum fratrum nomine appellat, ſed fratrum etiam loco habet, [g]) ut una cum eo paternae hereditatis gloriam adipiſcantur. ii [h]) ſunt, qui fide Chriſtum dominum receperunt, et fidem, quam nomine profitentur, re ipſa, et charitatis officiis praeſtant. quare *primogenitus in multis fratribus* ab Apoſtolo [i]) vocatur. 10.

[Qu. 11. *Utrum Chriſtus ſecundum alteram, an vero ſecundum utramque naturam, Dominus noſter dicitur?*]

DOMINUM NOSTRUM. Multa ſunt, quae de Salvatore noſtro in ſacris litteris dicuntur: quorum alia, ut Deus eſt, alia ut homo, ipſi convenire perſpicuum eſt, quoniam a diverſis naturis diverſas earum proprietates accepit. Igitur vere dicimus Chriſtum eſſe omnipotentem, aeternum, immenſum: quod a divina natura [14]) habet. rurſus de illo dicimus, paſſum, mor- XVII. 11

---

14) nat. *ab omnibus, exceptt. Clem. et Ven., abeſt, etiam ab Aldd.*

e) Iſa. 64, 8. Rom. 9, 20. — f) Matth. 25, 40. Joa. 20, 17. Hebr. 2, 11 ſqq. — g) Rom. 8, 17. Gal. 4, 5 ſqq. Hebr. 9, 15. 1 Petr. 1, 4. — h) Matth. 12, 49 ſq. Marc. 3, 34 ſq. Luc. 8, 21. — i) Rom. 8, 29.

tuum eſſe, reſurrexiſſe: quae naturae hominum convenire nemo dubitat. Verum praeter haec, quaedam alia utrique naturae congruunt, ut hoc loco, cum Dominum noſtrum dicimus. Igitur ſi ad utramque naturam hoc nomen referatur, merito Dominus noſter
XVIII. praedicandus eſt. Nam quemadmodum ipſe aeternus Deus eſt, uti pater; ita [15]) omnium rerum aeque dominus eſt, ac pater. et quemadmodum ipſe, et pater non eſt alius, atque alius Deus, ſed idem plane Deus; ita etiam ipſe, et pater non eſt alius, atque alius dominus. Sed recte etiam multis rationibus, ut homo eſt, Dominus noſter appellatur. Ac primum quidem, quoniam ipſe redemptor noſter fuit; atque a peccatis nos liberavit, jure hanc poteſtatem accepit, ut vere Dominus noſter eſſet, ac diceretur. ita enim Apoſtolus docet: [k]) *Humiliavit ſemetipſum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine* JESU *omne genu flectatur, caeleſtium, terreſtrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jeſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris.* Atque ipſe de ſe poſt reſurrectionem, [l]) *Data eſt*, inquit, *mihi omnis poteſtas in caelo, et in terra.* ob eam quoque rem Dominus dicitur, quod in una perſona duae naturae, divina, et humana [16]), conjunctae ſint. hac enim admirabili conjunctione meruit, ut quamvis pro nobis [17]) mortuus non eſſet, tamen dominus conſtitueretur communiter quidem omnium rerum, quae conditae ſunt, praecipue autem fidelium, qui illi parent, atque ſummo animi ſtudio inſerviunt.

[Qu. 12. *Quare praecipue Chriſtiani ſe totos Jeſu Chriſto, Principe tenebrarum conculcato, tradere debent?*]

12. XIX. *Quod igitur reliquum eſt,* Parochus fidelem populum ad eam rationem cohortabitur, ut ſciat aequiſſi-

15) ita etiam *praeter Clem. omnes, etiam Aldd.* — 16) divina humanae *Aug., Mog.* — 17) pro bonis *eaed., Col.* 3.; *ridicule!*

k) Phil. 2, 8 sqq. — l) Matth. 28, 18.

mum eſſe, prae ceteris hominibus, nos, qui ab eo nomen invenimus, Chriſtianique vocamur, et, quanta ille in nos beneficia contulerit, ignorare non poſſumus [18]), ob id maxime, quod ejus munere haec omnia fide intelligimus; aequum eſſe, inquam, nos ipſos, non ſecus ac mancipia, redemptori noſtro, et domino in perpetuum addicere, et conſecrare. Et quidem, cum XX.
baptiſmo initiaremur, ante eccleſiae fores id [m]) profeſſi ſumus. declaravimus enim, nos Satanae, et mundo renunciare, et Jeſu Chriſto totos nos tradere. Quod ſi, ut Chriſtianae militiae adſcriberemur, tum [19]) ſancta, et ſolemni profeſſione nos ipſos Domino noſtro devovimus: quo ſupplicio digni erimus, ſi, poſtquam eccleſiam ingreſſi ſumus, Dei voluntatem, et leges cognovimus; poſtquam ſacramentorum gratiam percepimus, ex mundi, et diaboli praeceptis, ac legibus vixerimus; perinde ac ſi cum baptiſmo abluti ſumus, mundo, et Diabolo, non Chriſto domino, ac redemptori nomen dediſſemus? Sed cujus animum amoris facibus non incendat tanti domini tam benigna, et propenſa in nos voluntas, qui, tametſi nos in poteſtate ſua, et dominatu veluti ſervos ſanguine ſuo redemptos habeat, ea tamen charitate complectitur, [n]) ut non ſervos vocet, ſed amicos, ſed fratres? Haec profecto juſtiſſima cauſa eſt, atque haud ſcio an [20]) omnium ſit maxima, cur eum perpetuo debeamus dominum noſtrum agnoſcere, venerari, et colere.

[CAP. IV.

DE TERTIO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt tertius fidei articulus, quidque credendum fidelibus proponit?*]

QUI CONCEPTUS EST DE SPIRITU SANCTO, NATUS EX MARIA VIRGINE.

Maximo quidem, et ſingulari beneficio humanum I. 1.

---

18) poſſimus *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.*, *Antv.* — 19) tam *Ven.*, *Aug.*, *Lugd.* 2. — 20) *Ita etiam Aldd.; male* an non *Leod.*, *Col.* 2., *Aug.*, *Mog.*

m) Orig. hom. 12. in Num. n. 4. (p. 316.) Ambroſ. de myſter. c. 2. (p. 326 ſq.) (Ambr.) de ſacram. I, 2. (p. 350 ſq.) Cyrill. Hier. cat. 19. (p. 306 ſqq.) — n) Joa. 15, 14 ſq. Hebr. 2, 11.

genus a Deo affectum esse, qui nos e durissimi tyranni servitute in libertatem vindicarit, ex iis, quae superiori articulo declarata sunt, intelligere fideles possunt. At vero si consilium etiam, et rationem, qua potissimum id efficere voluit, nobis ante oculos ponamus; profecto nihil divina in nos beneficentia, ac bonitate illustrius, nihil magnificentius esse videbitur.
II. Ejus igitur mysterii magnitudinem, quod nobis tamquam salutis nostrae praecipuum caput sacrae litterae considerandum saepissime o) proponunt, Parochus a tertii articuli explicatione ostendere incipiet: cujus hanc esse sententiam docebit, nos credere, et confiteri, *eum* ipsum Jesum Christum, unicum dominum nostrum, Dei filium, cum pro nobis humanam carnem suscepit in utero virginis, non ex virili semine, ut alii homines, sed supra omnem naturae ordinem p) spiritus sancti virtute conceptum esse, ita ut pp) eadem persona Deus permanens, quod ex aeternitate erat,
III. homo fieret, quod ante non erat. Ea autem verba ita accipienda esse, ex sacri Concilii Constantinopolitani confessione plane perspicitur. ait [1]) enim: „Qui „propter nos homines, et propter nostram salutem „descendit de caelis: et incarnatus est de spiritu sancto „ex Maria virgine, et homo factus est". Atque id etiam sanctus Joannes Evangelista explicavit, ut qui ex ipsius Domini Salvatoris pectore, altissimi hujus mysterii cognitionem hausisset [2]). nam cum divini verbi naturam declarasset illis verbis: q) *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum;* ad extremum conclusit: r) *Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* +

[Qu. 2. *An per temporariam nativitatem aliqua fiat in Christo naturarum confusio?*]

2. Verbum *enim*, quod divinae naturae hypostasis est, ita humanam naturam assumpsit, ut una, et eadem esset divinae, et humanae naturae hypostasis, ac persona: quo factum est, ut tam admirabilis conjunctio

---

1) inquit *ut supra.* — 2) habuisset *Col.* 1.

o) Joa. 3, 16. Rom. 5, 8. 1 Joa. 3, 1. 4, 9. al. — p) Matth. 1, 20. Luc. 1, 35. — pp) Conc. Arelat. a. 813. can. 1. (p. 38.) — q) Joa. 1, 1. — r) ib. v. 14.

utriusque naturae actiones, et proprietates conſervaret, atque, ut eſt apud ſanctum Leonem magnum illum Pontificem, [s]) „Nec inferiorem conſumeret glorificatio, nec ſuperiorem minueret aſſumptio."

[Qu. 3. *Solusne Dei filius incarnationis opus perfecit?*]

*Sed quoniam praetermittenda non eſt verborum IV. 3.
explanatio [3]),* doceat Parochus, cum dicimus, Dei filium
ſpiritus ſancti virtute conceptum eſſe, unam hanc divinae Trinitatis perſonam incarnationis myſterium non confeciſſe. Quamvis [t]) enim unus filius humanam naturam aſſumpſerit, tamen omnes divinae Trinitatis perſonae, Pater, Filius, et Spiritus ſanctus, hujus myſterii auctores fuerunt. ſiquidem illa Chriſtianae fidei regula tenenda eſt: [u]) Omnia quae Deus extra ſe in rebus creatis agit, tribus perſonis communia eſſe, neque unam magis quam aliam, aut unam ſine alia agere.
Quod autem una perſona ab alia procedat, hoc unum V.
omnibus commune eſſe non poteſt. nam filius a patre tantum generatur, ſpiritus ſanctus a patre, et filio procedit. quidquid vero extra illas ab ipſis proficiſcitur, tres perſonae ſine ullo diſcrimine agunt: atque
ex hoc genere filii Dei incarnatio cenſenda eſt. Quam- VI.
quam vero haec ita ſe habeant, ſolent tamen ſacrae litterae earum rerum, quae omnibus perſonis commu-

---

3) explicatio *Ven.*

s) Leon. M. ſer. 21. c. 2. (p. 65.) — t) Aug. de trin. I, 4 ſq. (p. 534.); ſer. 213. c. 6. (p. 655.) Conc. Tolet. a. 638. cap. 1. (p. 662.) Conc. Later. IV. c. 1. (p. 981 ſq.) Fulg. ep. 14., reſp. ad qu. 2., n. 22. 24. (p. 112. 114.); c. ſerm. Faſtid. c. 8. 14. 17. 18. 19. (p. 157 cet.); de fide c. 2. n. 21. 23. (p. 230.) c. 9. n. 50. (p. 236.); c. Fabian. fragm. 29. et 32. (p. 283. 286.) Petr. Lomb. Sent. 3. diſt. 1. lit. d. et diſt. 4. lit. a. Thom. Aqu. S. th. 3. q. 32. a. 1. et in 3. Sent. diſt. 4. q. 1. a. 1. Bonav. in 3. Sent. diſt. 1. a. 1. q. 2. et diſt. 4. a. 1. q. 1. et 3. Scot. in 3. Sent. diſt. 1. q. 1. n. 18. — u) cf. Aug. ep. 169. c. 2. (p. 459 ſq.); ſer. 71. c. 16. et 20. (p. 278. 280.); tract. 20. in Joa. n. 3 ſqq. (p. 326 ſqq.) Fulg. ad Traſ. reg. III, 35. (p. 65.); ep. 14., reſp. ad qu. 1., n. 10 ſqq. (p. 108 ſq.); reſp. ad qu. 2., n. 23. (p. 113.); c. ſerm. Faſtid. c. 2. 3. 4. 5. 22. (p. 154 ſqq. 162.); de fide c. 2. n. 21. (p. 230.) Conc. Tolet. a. 638. d. l. Petr. Lomb. Thom. Aqu. Bonav. Scot. dd. ll.

nes ſunt, aliam aliis [4]) tribuere; quemadmodum ſummam omnium rerum poteſtatem patri, ſapientiam [v]) filio, ſpiritui ſancto [w]) amorem adſcribunt. Et quoniam divinae incarnationis myſterium ſingularem, atque immenſam Dei erga nos benignitatem declarat, ob eam rem peculiari quadam ratione hoc opus ſpiritui ſancto tribuitur. [x]) +

[Qu. 4. *Utrum omnia ſupra naturae ordinem in Chriſti conceptione facta ſunt?*]

4. VII. In hoc myſterio quaedam ſupra naturae ordinem, quaedam naturae vi effecta eſſe animadvertimus. Nam, quod ex puriſſimo virginis matris ſanguine Chriſti corpus formatum credimus, in eo naturam humanam agnoſcimus: cum illud omnium hominum corporibus commune ſit, ut ex matris ſanguine formentur. Quod vero, et naturae ordinem, et humanam intelligentiam ſuperat, illud eſt, ſimul atque beata virgo angeli verbis aſſentiens dixit: [y]) *Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum*: ſtatim ſanctiſſimum Chriſti corpus formatum, eique anima rationis compos conjuncta eſt; atque ita in ipſo temporis articulo perfectus Deus, et perfectus homo fuit [z]). Hoc autem novum fuiſſe, atque admirabile ſpiritus ſancti opus, nemo dubitare poteſt, cum, ſervato naturae ordine, nullum corpus, niſi intra praeſcriptum temporis ſpa-
VIII. tium, hominis anima informari queat. Deinde vero illud accedit, maxima admiratione dignum, quod, ut primum cum corpore anima conjuncta fuit, ipſa etiam divinitas cum corpore, et anima copulata eſt. quare ſimul [5]) corpus formatum, atque animatum eſt, [6]) cor-
IX. pori, et animae divinitas conjuncta. ex quo ſit, ut eodem temporis puncto perfectus Deus, et perfectus homo eſſet, et virgo ſanctiſſima vere, et proprie [a])

4) *Male* iis *pro* aliis *Fabr.* — 5) ſimul ac *Aug.*, *Mog.* — 6) et *add.* *Lugd.* 2.

v) Iſa. 11, 2. 1 Cor. 1, 24. 30. Col. 2, 3. — w) Rom. 5, 5. Gal. 5, 22. — x) Matth. 1, 18. 20. — y) Luc. 1, 38. — z) Leon. M. ſer. 28. c. 2. (p. 98.) — a) Cyrill. Hier. cat. 10. n. 19. (p. 146.) Athan. orat. 3. c. Arian. n. 14. 29. 33. (p. 563. 579. 583.) Epiphan. Ancor. n. 75. (p. 81) Gregor. Naz. ep. 1. ad Cledon. (p. 738.) Theodor. Mopſueſt. n. 43. (p. 219.) Fulg. de fide c. 2. n. 17. (p. 229.) Joa. Dam. de fide orth. III, 12. (p. 222.)

mater Dei, et hominis diceretur, quod eodem momento Deum, et hominem concepisset. Hoc autem ab angelo ei significatum est, cum ait: b) *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus* JESUM: *hic erit magnus, et filius altissimi vocabitur.* Et eventu comprobatum est, quod Isaias praedixit: c) *Ecce virgo concipiet, et pariet filium* 7). Idem quoque Elisabeth, cum spiritu sancto repleta, filii Dei conceptionem intellexisset, his verbis declaravit: d) *Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?* Sed quemadmodum Christi corpus ex X.
purissimis integerrimae virginis sanguinibus sine ulla viri opera, ut antea diximus, verum sola spiritus sancti virtute formatum est: ita etiam, ut primum conceptus est, illius anima uberrimam spiritus Dei copiam, atque omnem charismatum abundantiam accepit. *neque enim,* ut aliis hominibus, qui sanctitate, et gratia ornantur, *ipsi ad mensuram,* ut testatur sanctus Joannes e), *dat Deus spiritum;* sed omnem gratiam tam affluenter in ejus animam infudit, ut f) *de plenitudine ejus nos omnes acceperimus.* +

[Qu. 5. *An Christus dici possit filius Dei adoptivus?*

Christum non licet] *Neque tamen* 8) filium Dei g) 5.
adoptivum appellare *licet*, quamvis spiritum illum habuerit, quo sancti homines filiorum Dei adoptionem consequuntur. nam cum natura filius Dei sit, adoptionis gratiam, aut nomen in eum convenire nullo modo existimandum est. +

[Qu. 6. *Quid circa primam articuli partem praecipue meditandum est?*

Ex his] *Haec sunt*, quae de admirabili conceptio- XI. 6.

7) et vocabitur nomen ejus Emmanuel *ex Isa. add. Ven.* — 8) Neque enim *Lugd.* 2.

b) Luc. 1, 31 sq. — c) Isa. 7, 14. — d) Luc. 1, 43. — e) Joa. 3, 34. — f) ib. 1, 16. — g) Hilar. de trin. VI, 23 sqq. (p. 148 sqq.) Cyrill. Hier. cat. 11. n. 2. (p. 149.) Conc. Arimin. in damn. Arian. haer. (p. 300.) Ambros. de fide I, 19. (p. 469.) Aug. ep. 140. c. 4. (p. 322.) Fulg. ad Tras. reg. III, 3 sq. (p. 52 sq.) Gregor. Naz. ep. 1. ad Cledon. (p. 739.) Joa. Dam. de fide orth. IV, 8. (p. 258 sq.) Conc. Francof. a. 794. can. 1. (p. 909.) Conc. Rom. a. 799. (p. 1029 sqq.) Gratian. P. 2. causa 24. q. 3. c. 39. §. 51.

nis myſterio *explicanda viſa ſunt. ex quibus* [ſunt explicata,] ut ſalutaris fructus ad nos redundare poſſit, illa in primis fideles memoria repetere, ac ſaepius cogitare cum animis ſuis debent, Deum eſſe, qui humanam carnem aſſumpſit; ea vero ratione hominem factum, quam mente nobis aſſequi non licet, nedum verbis explicare; ob eum denique finem hominem fieri voluiſſe, ut nos homines filii Dei renaſceremur. Haec cum attente conſideraverint, tum vero omnia myſteria, quae hoc articulo continentur, humili, ac fideli animo credant, et adorent; nec curioſe, quod ſine periculo vix unquam fieri poteſt, illa inveſtigare, ac perſcrutari velint.

[Qu. 7. *Quid ſibi vult, quod Chriſtum ex Maria virgine natum profitemur?*]

XII. 7. *NATUS EX MARIA VIRGINE.

Haec altera eſt* [In] hujus articuli [parte] *pars, in qua* explicanda Parochus diligenter verſabitur, cum fidelibus credendum ſit, Jeſum dominum non ſolum conceptum ſpiritus ſancti virtute, ſed etiam ex Maria virgine natum, et in lucem editum eſſe. cujus myſterii fides quanta cum laetitia, et jucunditate animi meditanda ſit, angeli vox, qui primus feliciſſimum nuncium mundo attulit, declarat. ait 9) enim: h) *Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo.* Tum ex illius caeleſtis militiae cantico: i) *Gloria in altiſſimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis,* quod angeli cecinerunt, facile eſt intelligere. Hinc etiam ampliſſimum illud Dei promiſſum ad Abraham impleri coeptum eſt 10), cui dictum eſt, fore aliquando, ut k) *in ejus ſemine omnes gentes benedicerentur.* Maria enim, quam vere matrem Dei praedicamus, et colimus, quod eam perſonam, quae ſimul Deus, et homo erat, peperit, a Davide rege originem duxit. +

[Qu. 8. *Chriſtusne ſecundum communem naturae curſum eſt natus?*]

8. *Sed* quemadmodum conceptio ipſa naturae ordi-

---

9) inquit *ut ſupra.* — 10) impl. incepit *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*; incoepit *Antv.*, *Lugd.* 2.

h) Luc. 2, 10. — i) ib. v. 14. — k) Gen. 22, 18. 26, 4.

nem prorfus vincit: ita in ortu nihil non divinum licet contemplari. Praeterea, quo nihil admirabilius XIII. dici omnino, aut cogitari poteft, nafcitur ex matre fine ulla maternae virginitatis diminutione. et l) quo modo poftea ex fepulcro claufo, et obfignato m) egreffus eft, atque *ad difcipulos claufis januis* n) *introivit*; vel, ne a rebus etiam, quae natura quotidie fieri videmus, discedatur, o) quo modo folis radii concretam vitri fubftantiam penetrant, neque frangunt tamen, aut aliqua ex parte laedunt: fimili, inquam, et altiori modo Jefus Chriftus ex materno 11) alvo, fine ullo maternae virginitatis detrimento, editus eft. ipfius enim incorruptam, et perpetuam virginitatem veriffimis laudibus celebramus. Quod quidem fpiritus fancti virtute effectum eft, qui in filii conceptione, et partu, matri ita affuit, ut ei et foecunditatem dederit, et perpetuam virginitatem confervarit. +

[Qu. 9. *Quare Chriftus fecundus Adam, et Maria altera Eva dicitur?*]

Solet interdum Apoftolus Chriftum Jefum p) *noviffimum Adam* appellare, eumque primo Adam conferre. nam q) ut in primo omnes homines moriuntur, ita in fecundo omnes ad vitam revocantur: atque ut Adam, quod ad naturalem condicionem pertinet, humani generis parens fuit, ita Chriftus gratiae, et gloriae auctor eft. Ad eum modum nobis etiam licet virginem matrem r) cum Eva ita conferre, ut priori Evae fecunda Eva, quae eft Maria, refpondeat, quemadmodum fecundum Adam, hoc eft Chriftum, primo Adam refpondere ostendimus. Eva enim, quia XIV. 9.

---

11) materna *Tabr.*, *Ven.*, *Lugd.* 2.

l) Chryfolog. fer. 84. (p. 105.) Aug. tract. 121. in Joa. n. 4 fq. (p. 589.); fer. 376. c. 1. (p. 1027.); fer. 161. in app. n. 3. (p. 202.) Hier. ep. 48. n. 21. (p. 233.) Greg. M. hom. 26. in evang. n. 1. (p. 1552.) Amedei hom. 4. (p. 377.) — m) Matth. 27, 66. 28, 1 fqq. — n) Joa. 20, 19. 26. — o) Amed. hom. 3. (p. 375.) — p) 1 Cor. 15, 45. cf. Rom. 5, 14. — q) 1 Cor. 15, 22. — r) Iren. adv. haer. III, 22. n. 3. (p. 219.) V, 19. (p. 316.) Aug. fer. 232. c. 2. (p. 683.); fer. 194. in app. (p. 228.) Fulg. fer. 2. n. 7. (p. 251.); fer. 36. in app. (p. 335 fq.) S. Bern. fer. in Dom. inf. VIII. affumt. B. V. M. n. 2. (p. 1012.) Amed. hom. 2. (p. 373.); hom. 4. (p. 378.)

obſcuriſſimus carcer, ubi perpetuo, et inexſtinguibili igne damnatorum animae ſimul cum immundis ſpiritibus torquentur, qui etiam [d]) gehenna, [e]) abyſſus,
V. et propria ſignificatione [f]) Infernus vocatur. Praeterea eſt [g]) purgatorius ignis, quo piorum animae ad definitum tempus cruciatae expiantur, ut eis in aeternam patriam ingreſſus patere poſſit, [h]) in quam nihil coinquinatum ingreditur. Ac de hujus quidem doctrinae veritate, quam et ſcripturarum teſtimoniis, et apoſtolica traditione confirmatam eſſe ſancta Concilia [i]) declarant, eo diligentius, et ſaepius Parocho diſſerendum erit, quod in ea tempora incidimus, quibus ho-
VI. mines ſanam doctrinam non ſuſtinent. Tertium [k]) poſtremo receptaculi genus eſt, in quo animae ſanctorum ante Chriſti domini adventum excipiebantur; ibique ſine ullo doloris ſenſu, beata redemptionis ſpe ſuſtentati, quieta habitatione fruebantur. Horum igitur piorum [2]) animas, qui [3]) in ſinu Abrahae Salvatorem exſpectabant, Chriſtus dominus ad inferos deſcendens [l]) liberavit. ✝

---

2) priorum *Leod.*, *Lugd.* 2. — 3) quae *Ven.*, *Lugd.* 2.

(p. 331 ſqq.) S. Bern. de diverſ. ſer. 42. n. 6. (p. 1183 ſq.) Innoc. III. tract. de miſ. hum. cond. III, 4. et 6. — d) Matth. 5, 29 ſq. 10, 28. 18, 9. 23, 15. 33. Marc. 9, 42. 44. 46. Luc. 12, 5. Jac. 3, 6. — e) Luc. 8, 31. Apoc. 9, 1. 2. 11. al. — f) Matth. 16, 18. al. — g) Cypr. ep. 52. (p. 72.) Aug. enarr. in Pſ. 37. n. 3. (p. 221.); de 8 Dulcit. quaeſit., qu. 1. n. 13. (p. 94.); enchir. c. 69. (p. 163.) Caeſar. Arel. ſer. 37., ap. Aug. ſer. 104. in app. (p. 129 ſqq.) Iſidor. de off. eccl. I, 18. n. 12. (p. 386.) — h) Apoc. 21, 27. — i) Vid. ſupra p. 92. ibique not. c. d. e. — k) Luc. 16, 22. Tertull. adv. Marc. IV, 34. (p. 328 ſq.) Aug. ep. 164. c. 3. (p. 437.): de an. et ej. orig. IV, 16. (p. 265.) al. Greg. M. moral. IV, 29. n. 56. (p. 127 ſq.) XIII, 44. (p. 433.); hom. 40. in Ev. n. 2. (p. 1655.) al. S. Bern. or. 4. in feſto omn. Sanctt. n. 1. (p. 1041 ſq.) Thom. Aqu. in Sent. IV. diſt. 45. — l) Iren. adv. haer. V, 31. n. 1. (p. 330 ſq.) Tertull. de anima c. 55. (p. 324 ſqq.) Cyr. Hier. cat. 4. n. 11. (p. 57.) cat. 14. n. 17 ſqq. (p. 213 ſq.) Epiphan. haer. 69. n. 62. (p. 789.) Baſil. hom. in Pſ. 48. n. 9. (p. 186.) Aug. de civ. Dei XX, 15. (p. 448.): ſer. 160. et 161. in app. (p. 200 ſqq.) Hieron. comm. in ep. ad Eph. 4, 9 ſq. (p. 613 ſq.); comm. in Oſeae 13. 14. (p. 151 ſq.) Gregor. M. mor. IV, 29. n. 56. (p. 128.) XIII, 44. (p. 433.) XXIX, 12. (p. 927.).

[Qu. 4. *Utrum anima Christi potentia tantum, an etiam reipsa ad inferos descendit?*

Non est] *Nec vero* existimandum *est*, eum sic ad inferos descendisse, ut ejus tantummodo vis ac virtus, non etiam anima, eo pervenerit: sed omnino credendum est, ipsam animam re, et praesentia ad inferos descendisse: de quo exstat firmissimum illud Davidis testimonium: m) *Non derelinques animam meam in Inferno.* ✝ VII. 4.

[Qu. 5. *An aliquid dignitati Christi descensu ad inferos detractum est?*]

Verum etsi Christus ad inferos descendit, nihil de ejus summa potestate detractum est: neque ejus sanctitatis splendor macula aliqua adspersus: cum potius hoc facto verissima esse omnia, quae de illius sanctitate celebrata erant, eumque filium Dei esse, quemadmodum antea tot prodigiis declaraverat, apertissime comprobatum sit. id quod facile intelligemus, si causas, cur Christus, et alii homines in ea loca venerint, inter se conferamus. Ceteri enim n) omnes captivi descenderant [4]; ipse vero o) *inter mortuos liber*, et victor, ad profligandos daemones, a quibus illi ob noxam inclusi, et constricti tenebantur, descendit. Praeterea alii omnes, qui descenderunt, partim poenis acerbissimis torquebantur, partim vero, ut alio doloris sensu carerent, tamen Dei adspectu privati, et spe beatae gloriae, quam exspectabant, suspensi torquebantur. At Christus dominus descendit, non ut aliquid pateretur, verum ut sanctos, et justos homines ex misera illius custodiae molestia liberaret, eisque passionis suae fructum impertiret. Quod igitur ad inferos descendit, nulla prorsus de summa ejus dignitate, et potestate diminutio facta est. 5. VIII.

---

4) *Ita etiam Aldd.*, *Lugd.* 1., *Antv.*, *Ven.*; descendunt *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Aug.*, *Lugd.* 2.; descenderunt *Col.* 3., *Mog.*

m) Ps. 15, 10. — n) Aug. de Gen. ad litt. XII, 33. (p. 240.) Hier. in Ose. d. l. (p. 152.) comm. in Eccl. 3. (p. 416.) — o) Ps. 87, 6.

[Qu. 6. *Quibus de causis Christus ad inferos descendere voluit?*]

6. IX. *His expositis,* docendum *erit* [est], propterea Christum dominum ad inferos descendisse, ut, ereptis daemonum spoliis, p) sanctos illos patres, ceterosque pios e carcere liberatos secum adduceret in caelum. quod ab eo admirabiliter, summaque cum gloria perfectum est. statim enim illius adspectus clarissimam lucem captivis attulit, eorumque animas immensa laetitia, gaudioque implevit: quibus etiam optatissimam beatitudinem, quae in Dei visione consistit, impertivit. quo facto, id comprobatum est, quod latroni promiserat illis verbis: q) *Hodie mecum eris in paradiso.* Hanc vero piorum liberationem Oseas tanto ante praedixerat in hunc modum: r) *Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero inferne.* Hoc etiam significavit Zacharias propheta, cum ait: s) *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.* Id ipsum denique expressit Apostolus illis verbis: t) *Exspolians principatus, et potestates, traduxit confidenter palam*
X. *triumphans illos in semetipso.* Verum, ut hujus mysterii vim melius intelligamus, saepe illud memoria repetere debemus, pios homines non solum qui post adventum Domini in lucem editi erant, sed qui illum post Adam antecesserant [5]), vel qui usque ad finem saeculi futuri sunt, ejus passionis beneficio salutem consecutos esse. Quamobrem ante quam ille moreretur, ac resurgeret, caeli portae nemini unquam patuerunt: sed piorum animae, cum e vivis excessissent, vel in sinum Abrahae deferebantur, vel, quod etiam nunc iis contingit, quibus aliquid diluendum, et per-
XI. solvendum est, Purgatorii igne expiabantur. Est illa [6]) praeterea causa, cur descenderit ad Inferos Christus dominus, ut ibi etiam, quemadmodum in caelo, et in terris, vim suam, potestatemque declararet, et

5) antecesserunt *Leod.*, *Col.* 2., *Lugd.* 2.; *Ald.* cum *Clem.* — 6) alia *Lugd.* 2.

p) Hier. in ep. ad Eph. 4, 9 sq. Gregor. M. mor. IV, 29. aliosque locorum paullo ante dictorum. — q) Luc. 23, 43. — r) Ose. 13, 14. — s) Zach. 9, 11. — t) Col. 2, 15.

omnino, u) *ut in nomine ejus omne genu flecteretur caeleſtium, terreſtrium, et infernorum.* Quo loco quis ſummam Dei benignitatem in genus humanum non admiretur, et obſtupeſcat, qui non modo pro nobis acerbiſſimam mortem ſubire, ſed infimas etiam terrae partes penetrare voluerit, ut ſibi cariſſimas animas, inde ereptas, ad beatitudinem traduceret?

[Qu. 7. *Quis eſt alterius partis quinti articuli ſenſus?*]

Sequitur altera articuli pars: in qua [In altera articuli parte], explicanda, quantum laborare Parochus debeat, declarant illa Apoſtoli verba: v) *Memor eſto, dominum Jeſum Chriſtum reſurrexiſſe a mortuis.* quod enim 7) Timotheo praecipit, idem etiam reliquis animarum curatoribus praeceptum eſſe dubitandum non eſt. Ea autem articuli eſt ſententia: Poſtquam Chriſtus dominus ſexta feria, hora diei nona, in cruce ſpiritum emiſit, et eadem die veſpere ſepultus eſt ab ejus diſcipulis, qui Pilati praeſidis permiſſu corpus Domini e cruce depoſitum in propinqui horti monumentum novum intulerunt; w) tertio a morte die, qui fuit dominicus, ſummo mane illius anima corpori iterum conjuncta eſt: atque ita is, qui triduum illud mortuus fuerat, ad vitam, ex qua moriens diſceſſerat, rediit, et [re]ſurrexit. +

XII. 7. — XIII.

[Qu. 8. *Alienane virtute, ut ceteri homines, an vero propria vi Chriſtus reſurrexit?*]

Sed reſurrectionis voce non illud ſolum intelligendum eſt, Chriſtum a mortuis excitatum eſſe, quod multis aliis x) commune fuit, ſed ſua vi, ac virtute reſurrexiſſe; quod proprium in illo fuit, et ſingulare. Neque enim natura patitur, nec ulli homini conceſſum eſt, ut ſe ipſum poſſit virtute ſua a morte ad vitam revocare. Hoc vero ſummae Dei poteſtati tan-

8. — XIV.

---

7) autem *pro* enim *Aug.*, *Mog.*

u) Phil. 2, 10. — v) 2 Tim. 2, 8. — w) Matth. 28. Marc. 16. Luc. 24. Joa. 20. — x) 3 Reg. 17, 17 ſqq. 4 Reg. 4, 32 ſqq. Matth. 9, 18 ſqq. Marc. 5, 22 ſqq. 35 ſqq. Luc. 7, 11 ſqq. Joa. 11.

tummodo refervatum eft, ut ex illis Apoftoli verbis intelligimus: y) *Etfi crucifixus eft ex infirmitate, fed vivit ex virtute Dei.* quae quoniam neque a Chrifti corpore in fepulcro, neque ab anima, cum ad inferos defcendiffet, fejuncta umquam fuit, divina vis tum in corpore inerat, qua animae iterum conjungi, tum in anima, qua ad corpus denuo reverti poffet: qua et licuit fua virtute revivifcere, atque a
XV. mortuis refurgere. Id vero David fpiritu Dei plenus praedixit his verbis: z) *Salvavit fibi dextera ejus, et brachium fanctum ejus.* Deinde ipfe Dominus divino oris fui teftimonio confirmavit: a) *Ego pono animam meam, ut iterum fumam eam, et poteftatem habeo ponendi eam, et* 8) *iterum fumendi eam.* Judaeis etiam ad confirmandam doctrinae veritatem dixit: b) *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Quod quidem tametfi de templo illo magnifice ex lapidibus ftructo intelligerent; ille tamen, ut fcripturae verbis eodem in loco declaratum eft, c) *dicebat de templo corporis fui.* Quamvis autem in fcripturis interdum legamus, d) Chriftum dominum a patre fufcitatum effe: hoc ad eum, ut ad hominem, referendum eft: quemadmodum illa rurfus ad eundem, ut Deum, fpectant, quibus fignificatur, eum fua virtute refurrexiffe.

[Qu. 9. *Quomodo Chriftus primogenitus mortuorum dicitur, cum alii ante ipfum refufcitati nofcuntur?*]

9 XVI. *Sed* illud etiam praecipuum Chrifti fuit, quod ipfe primus omnium hoc divino refurrectionis beneficio affectus eft. nam in fcripturis et e) *primogenitus ex mortuis*, et f) *primogenitus mortuorum* vocatur. Atque, ut eft apud Apoftolum, g) *Chriftus refurrexit a mortuis, primitiae dormientium: quoniam quidem per hominem mors, et per hominem refurrectio mortuorum: et ficut in Adam omnes*

8) poteftatem habeo *etiam h. l. ponunt Ven., Lugd. 2. e S. S.*

y) 2 Cor. 13, 4. — z) Pf. 97, 1. — a) Joa. 10. 17 fq. — b) Joa. 2, 19. — c) ib. v. 22. — d) Act. 2, 24. 32. Rom. 6, 4. 8, 11. 10, 9. al. — e) Col. 1, 18. — f) Apoc. 1, 5. — g) 1 Cor. 15, 20 fqq.

moriuntur, ita et in Chriſto omnes vivificabuntur. Unusquisque autem in ſuo ordine, primitiae Chriſtus: deinde ii, qui ſunt Chriſti. Quae quidem verba de perfecta reſurrectione interpretanda ſunt, qua ad immortalem vitam, omni prorſus moriendi neceſſitate ſublata, excitamur. Atque in eo genere Chriſtus dominus primum locum obtinet. nam ſi de reſurrectione loquimur, hoc eſt de reditu ad vitam, cui iterum moriendi neceſſitas adjuncta eſt; ante Chriſtum multi alii h) a mortuis excitati ſunt: qui omnes tamen ea condicione revixerunt, ut eis iterum moriendum eſſet: at Chriſtus dominus ita reſurrexit morte ſubacta, et oppreſſa, ut mori amplius non poſſet: quod quidem apertiſſimo illo teſtimonio confirmatur: i) *Chriſtus reſurgens ex mortuis jam non moritur: mors illi ultra non dominabitur.* ✝

[Qu. 10. *Quomodo et qua ex cauſa Chriſtus in tertium diem ſuam reſurrectionem distulit?*]

Quod *vero* articulo additur, TERTIA DIE, Parocho explanandum [9]) erit, ne fideles arbitrentur, totos ipſos tres dies Dominum in ſepulcro fuiſſe. nam quod integrum naturalem diem, partemque tum antecedentis, tum conſequentis diei in ſepulcro conditus eſt, ob eam rem veriſſime dicitur triduo in ſepulcro jacuiſſe, ac tertia die a mortuis ſurrexiſſe. Ut enim [10]) divinitatem ſuam declararet, reſurrectionem ad finem ſaeculi differre noluit. rurſus vero, ut eum vere hominem, vereque mortuum eſſe crederemus, non ſtatim poſt mortem, ſed tertio die revixit: quod temporis ſpatium ad veram mortem comprobandam ſatis eſſe videbatur. XVII. 10. XVIII.

[Qu. 11. *Quare Patres Conſtantinopolitanae Synodi huic articulo clauſulam adjecerunt,* ſecundum Scripturas?]

*Patres primae Conſtantinopolitanae Synodi k) huic XIX. 11.

---

9) explicandum *Col.* 1., *Lugd.* 2. — 10) *Ita etiam Aldd.; ſola Clem. minus bene*: autem.

h) V. paullo ante not. x. — i) Rom. 6, 9. — k) V. ſymb. Nic. n. 5.

loco addiderunt, SECUNDUM SCRIPTURAS. Quod quidem* [Hoc] ab Apoſtolo [l]) acceptum, in fidei Symbolum propterea transtulerunt, quod reſurrectionis myſterium maxime neceſſarium eſſe, idem Apoſtolus docuerit iis verbis: [m]) *Si Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt ergo praedicatio noſtra, inanis eſt et fides veſtra; et ſi Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra: adhuc enim eſtis in peccatis veſtris.* Quare D. Auguſtinus, cum hujus articuli fidem admiraretur, ita ſcripſit: [n]) „Non magnum eſt credere, quia mortuus eſt „Chriſtus. hoc et Pagani, et Judaei, et omnes iniqui „credunt: hoc omnes credunt, quia mortuus eſt: fides „Chriſtianorum reſurrectio Chriſti eſt: hoc pro magno „habemus, quia credimus eum reſurrexiſſe." ex quo factum eſt, ut [o]) frequentiſſime Dominus de ſua reſurrectione locutus ſit: ac numquam fere de paſſione ſua cum diſcipulis collocutus eſt, quin de reſurrectione loqueretur. quare cum dixiſſet, [p]) *Filius hominis tradetur gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conſpuetur, et, poſtquam flagellaverint, occident eum:* ad extremum addidit, *Et tertia die reſurget.* et cum Judaei ab eo peterent, ut aliquo ſigno, et miraculo doctrinam ſuam comprobaret, reſpondit, [q]) *nullum aliud ſignum eis datum iri, quam Jonae prophetae ſignum. ſicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus, ſic futurum* affirmavit, *filium hominis in corde terrae tribus diebus, et tribus noctibus.*

XX. Verum, ut hujus articuli vim, et ſenſum melius perſpiciamus, tria nobis inveſtiganda, et cognoſcenda ſunt. Primum quidem, quare neceſſe fuerit Chriſtum reſurgere: deinde, qui reſurrectionis finis, et ſcopus ſit, et quae ab ea utilitates, et commoda in nos ſint profecta. +

[Qu. 12. *Quas ob cauſas neceſſum fuit Chriſtum reſurgere?*]

12. XXI. *Quod igitur ad* primum *attinet, neceſſe fuit eum

l) 1 Cor. 15, 4. — m) ib. v. 14. 17. — n) Aug. enarr. in Pſ. 120. n. 6. (p. 1030.) — o) Matth. 16, 21. 17, 22. 20, 19. — p) Luc. 18, 32 ſq. — q) Matth. 12, 39 ſq. cf. Luc. 11, 29 ſq.

reſurgere*, ut Dei juſtitia oſtenderetur, a quo maxime decebat eum extolli, qui, ut illi obtemperaret, depreſſus, atque omni ignominia affectus erat. Hanc Apoſtolus cauſam attulit, cum ad Philippenſes inquit: r) *Humiliavit ſemetipſum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum.* Praeterea, ut s) fides noſtra confirmaretur, ſine qua hominis juſtitia conſtare non poteſt. Illud enim maximo argumento eſſe debet, Chriſtum filium Dei fuiſſe, quod ſua virtute a mortuis reſurrexit: deinde ut ſpes noſtra aleretur, atque ſustentaretur. Cum enim Chriſtus reſurrexerit, certa ſpe nitimur fore, ut nos etiam reſurgamus: ſiquidem membra capitis ſui condicionem conſequantur, neceſſe eſt. ita enim Apoſtolus argumentationem concludere videtur, cum ad t) Corinthios, et u) Theſſalonicenſes ſcribit. et a Principe Apoſtolorum Petro dictum eſt: v) *Benedictus Deus, et pater domini noſtri Jeſu Chriſti, qui ſecundum miſericordiam ſuam magnam regeneravit nos in ſpem vivam per reſurrectionem Jeſu Chriſti ex mortuis in hereditatem incorruptibilem.* Poſtremo XXII.
ob eam etiam rem Domini reſurrectionem neceſſariam fuiſſe docendum eſt, ut ſalutis, et redemptionis noſtrae myſterium abſolveretur. Chriſtus enim morte ſua nos a peccatis liberavit; reſurgens vero praecipua nobis bona reſtituit, quae peccando amiſeramus. Quare eſt apud Apoſtolum dictum: w) *Chriſtus traditus eſt propter delicta noſtra, et reſurrexit propter juſtificationem noſtram.* Ne quid igitur humani generis ſaluti deeſſet, quemadmodum illum mori, ita reſurgere etiam oportuit. +

Qu. 13. *Quae commoda ex reſurrectione Chriſti ad homines redeunt?*]

Ex iis *vero*, quae hactenus dicta ſunt, perſpicere XXIII. 13.
poſſumus, quantum utilitatis Chriſti domini reſurrectio fidelibus attulerit. In reſurrectione enim, Deum eſſe immortalem, plenum gloria, mortis et Diaboli victorem, agnoſcimus: quod de Chriſto Jeſu ſine ulla du-

r) Phil. 2, 8 ſq. — s) 1 Cor. 15, 14. 17. — t) ib. v. 12 ſqq. — u) 1 Theſſ. 4, 12 ſqq. — v) 1 Petr. 1, 3 ſq. — w) Rom. 4, 25.

bitatione credendum, et confitendum eſt. Deinde Chriſti reſurrectio nobis etiam corporis reſurrectionem peperit; tum quia ejus myſterii efficiens cauſa fuit; tum quia ad Domini exemplum reſurgere omnes debemus. Nam quod ad corporis reſurrectionem attinet, Apoſtolus ita teſtatur: x) *Per hominem mors, et per hominem reſurrectio mortuorum.* quaecumque enim Deus in redemptionis noſtrae myſterio egit, ad omnia Chriſti humanitate, tamquam efficienti inſtrumento, uſus eſt. Quare ejus reſurrectio inſtrumentum quoddam fuit ad reſurrectionem noſtram efficiendam: exemplar vero dici poteſt, quoniam Chriſti domini reſurrectio omnium eſt perfectiſſima: ac quemadmodum Chriſti corpus reſurgens ad immortalem gloriam immutatum eſt, ita noſtra etiam corpora, quae prius imbecilla, et mortalia fuerant, gloria, et immortalitate ornata reſtituentur. Ut enim Apoſtolus docet, y) *Salvatorem exſpectamus dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtrae configuratum corpori claritatis ſuae.* Hoc etiam de anima in peccatis mortua dici poteſt: cui quo pacto Chriſti reſurrectio exemplar proponatur, idem Apoſtolus his verbis ostendit: z) *Quo modo Chriſtus ſurrexit a mortuis per gloriam patris; ita et nos in novitate vitae ambulemus. ſi enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis ejus, ſimul et reſurrectionis erimus.* Et paucis interjectis, inquit: a) *Scientes quod Chriſtus reſurgens ex mortuis, jam non moritur: mors illi ultra non dominabitur. quod enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quod autem vivit, vivit Deo. Ita, et vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccato, viventes autem Deo in Chriſto Jeſu.*

[Qu. 14. *Quae ex Chriſti reſurrectione exempla ſunt ſumenda?*]

14. XXIV. Duo *igitur* a Chriſti reſurrectione exempla petere debemus. Alterum eſt, ut, poſtquam peccati maculas eluimus, novum vitae genus inſtituamus, in quo morum integritas, innocentia, ſanctitas, modeſtia, juſtitia,

---

x) 1 Cor. 15. 21. — y) Phil. 3, 20 ſq. — z) Rom. 6, 4 ſq. — a) ib. v. 9 ſqq.

beneficentia, humilitas eluceant. Alterum est, ut in
eo vitae instituto ita perseveremus, ut, adjuvante Do-
mino, a justitiae via [11]), quam semel ingressi fuerimus,
non excidamus. Neque vero Apostoli verba id solum XXV
demonstrant, Christi resurrectionem ad resurrectionis
exemplum nobis proponi: verum etiam resurgendi vir-
tutem nobis praebere, viresque, et spiritum largiri,
quo in sanctitate, et justitia permaneamus, ac Dei prae-
cepta servemus, declarant. Nam quemadmodum ex
ejus morte non solum peccatis moriendi exemplum
capimus, sed virtutem etiam haurimus, qua peccatis
moriamur: ita ejus resurrectio ad justitiam consequen-
dam nobis vires affert, ut deinde pie, et sancte Deum
colentes, in novitate vitae ambulemus, ad quam re-
surgimus. Hoc enim maxime resurrectione sua Domi-
nus effecit, ut qui antea una cum illo peccatis, et
huic saeculo mortui eramus, cum illo etiam ad novam
vitae institutionem, et disciplinam resurgeremus. +

[Qu. 15. *Quibus indiciis colligitur, aliquem se-
cundum spiritum cum Christo resurre-
xisse?*

Spiritualis] *Hujus* [12]) resurrectionis quae potissi- XXVI.15
mum signa observanda sint, Apostolus nos admonet.
Nam cum inquit: b) *Si consurrexistis cum Christo,
quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in
dextera Dei sedens:* plane ostendit, eos, qui vitam,
honores, otium, divitias ibi maxime, ubi Christus
est, habere cupiunt, vere cum Christo surrexisse. Cum
vero addit: c) *Quae sursum sunt sapite, non quae
super terram:* alteram etiam hanc veluti notam ap-
posuit, qua perspicere possimus [13]), num vere cum
Christo surrexerimus [14]). ut enim corporis affectionem,
et valetudinem gustus indicare solet: ita, si, d) *quae-
cumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecum-
que justa, quaecumque sancta,* alicui sapiant, isque

---

11) vita *Leod.*, *Col.* 2. — 12) *Ita Ald.* 1., *Ven.*, *Clem.*, *Lugd.* 2.; *Ald.* 2. *et reliquae*: Cujus. — 13) possumus *Lugd.* 1. 2.; *Alld. ut nos.* — 14) *Ita solae Clem. et Ven.*; *Alld. et reliqu.* surreximus.

b) Col. 3, 1. — c) ib. v. 2. — d) Phil. 4, 8.

caeleſtium rerum jucunditatem intimo mentis ſenſu percipiat, hoc maximo argumento eſſe poteſt, eum, qui ita affectus ſit, ad novam, et ſpiritualem vitam una cum Chriſto Jeſu ſurrexisse.

[Cap. VII.

DE SEXTO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt ſextus articulus, et quid credendum prior ejus pars requirit?*]

ADSCENDIT AD CAELOS, SEDET AD DEXTERAM DEI PATRIS OMNIPOTENTIS.

1. I. David propheta, cum beatam, et glorioſam Domini adſcenſionem ſpiritu Dei plenus contemplaretur, omnes ad eum triumphum ſumma laetitia, et gaudio celebrandum illis verbis hortatur, cum inquit: [e]) *Omnes gentes plaudite manibus, jubilate Deo in voce exſultationis: adſcendit Deus in jubilatione.* ex quo intelliget Parochus, maximo ſtudio hoc myſterium explicandum eſſe, ſibique diligenter curandum, ut fideles illud non ſolum fide, et mente percipiant; ſed, quoad ejus fieri poterit, juvante Domino, factis etiam,
II. et vita exprimere ſtudeant. Quod igitur ad ſexti articuli explanationem attinet, in quo potiſſimum de divino hoc myſterio agitur, a priori ejus parte incipiendum eſt, et, quae ejus ſit vis, atque ſententia,
III. aperiendum. De Chriſto enim Jeſu illud etiam fideles ſine ulla dubitatione credere oportet, eum, perfecto jam et abſoluto redemptionis noſtrae myſterio, ut homo eſt, in caelum corpore, et anima adſcendiſſe. nam, ut Deus eſt, numquam ab eo abſuit, ut qui divinitate ſua loca [1]) omnia compleat. +

[Qu. 2. *Solane divinitatis virtute Chriſtus adſcendit, an vi etiam humanitatis?*]

2. Adſcendiſſe *autem* [eum, docendum,] ſua virtute, *doceat,* non aliena vi ſublatum, quemadmodum

---

1) loca, *quod Leod., Col. 2. om., eſt etiam in Aldd.*

e) Pſ. 46, 2. 6.

f) Elias, qui igneo curru in caelum evectus eſt: vel g) Habacuc propheta, vel h) Philippus diaconus, qui divina virtute per aerem delati, longinqua terrarum ſpatia permearunt. Neque vero ſolum, ut Deus, praepotenti divinitatis virtute in caelos adſcendit, ſed etiam, ut homo eſt. Quamvis enim naturali vi id fieri non potuerit, tamen virtus illa, qua beata Chriſti anima praedita erat, corpus, ut libuit, movere potuit: corpus vero, quod jam gloriam adeptum erat, moventis animae imperio facile parebat. Atque hac ratione, ut Deus, et ut homo eſt, Chriſtum in caelum ſua virtute adſcendiſſe credimus. +

[Qu. 3. *Quo ſenſu Chriſtus poſteriore articuli parte dicitur ſedere ad dexteram Patris?*]

*In altera articuli parte haec ſunt: Sedet ad dexte- IV. 3.
ram patris. quo* [Hoc] loco tropum, ideſt verbi immutationem licet animadvertere, frequentem in divinis litteris, cum humanas affectiones, et membra, ad noſtram intelligentiam accommodantes, Deo tribuimus. neque enim, cum ſpiritus ſit, quidquam in eo corporeum cogitari poteſt. Sed quoniam in humanis rebus ei majorem honorem tribui exiſtimamus, qui ad dexteram collocatus eſt; eandem rem ad caeleſtia etiam transferentes, ad explicandam Chriſti gloriam, quam ut homo prae ceteris omnibus adeptus eſt, eum in
patris dextera eſſe confitemur. Sedere autem hoc loco V.
non ſitum, et figuram corporis ſignificat, ſed eam regiae ſummaeque poteſtatis, ac gloriae firmam et ſtabilem poſſeſſionem, quam a patre accepit, declarat: de quo ait Apoſtolus: i) *Suscitans illum a mortuis, et conſtituens ad dexteram ſuam in caeleſtibus ſupra omnem principatum, et poteſtatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, quod nominatur non ſolum in hoc ſaeculo, ſed etiam in futuro; et omnia ſubjecit ſub pedibus ejus.* Ex quibus verbis apparet, hanc gloriam adeo propriam, et ſingularem Domini eſſe, ut cuivis alii creatae naturae convenire non poſſit. Quare alio loco teſtatur: k) *Ad*

---

f) 4 Reg. 2, 11. — g) Dan. 14, 35. — h) Act. 8, 39. — i) Eph. 1, 20 ſqq. — k) Hebr. 1, 13.

quem autem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis? +

[Qu. 4. *Quare adſcenſionis Chriſti hiſtoria frequentius apud populum eſt repetenda?*]

4. VI. *Sed* articuli ſenſum Parochus latius explanabit, adſcenſionis hiſtoriam perſequens, quam ſanctus Lucas evangeliſta [l]) in Actis apoſtolorum admirabili ordine deſcripſit. In cujus explicatione illud primum obſervare oportebit, cetera omnia myſteria ad adſcenſionem, tamquam ad finem, referri, in eoque omnium perfectionem, et abſolutionem contineri. nam, ut ab incarnatione Domini omnia religionis noſtrae myſteria initium habent; ita adſcenſione ejus peregrinatio conclu-
VII. ditur. Praeterea, alia Symboli capita, quae ad Chriſtum dominum pertinent, ſummam ejus humilitatem, et contemptionem oſtendunt. neque enim abjectius, aut humilius quidquam cogitari poteſt, quam quod filius Dei pro nobis humanam naturam, et imbecillitatem aſſumpſerit, patique, et mori voluerit. At vero, quod tum [2]) ſuperiori articulo a mortuis reſurrexiſſe, nunc vero in caelum adſcendiſſe, et ad Dei patris dexteram ſedere confitemur, nihil ad ejus ſummam gloriam, divinamque majeſtatem declarandam magnificentius dici, aut admirabilius poteſt.

[Qu. 5. *Cur Chriſtus in caelum adſcendit, nec in terra potius regnum ſuum conſtituit?*]

5. VIII. *Jam his expoſitis accurate docendum eſt, cujus rei cauſa Chriſtus dominus in caelos adſcenderit.* Primum *enim* adſcendit, propterea quod ejus corpori, quod immortalitatis gloria in reſurrectione donatum fuerat, non terrenae hujus, et obſcurae habitationis locus, ſed altiſſimum, et ſplendidiſſimum caeli domicilium conveniret: nec vero ſolum ut ejus gloriae, et regni ſolium potiretur, quod ſanguine meruerat, verum etiam ut ea, quae ad ſalutem noſtram pertinebant, curaret: deinde, ut [m]) *regnum ſuum non eſſe ex hoc*

---

2) tum *etiam Aldd.;* eum *pro* tum *Col.* 3., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. *legunt*, *et Lov. in erratorum indice jubet legi.*

l) Act. 1. — m) Joa. 18, 36.

mundo, re ipſa comprobaret. nam mundi regna, terrena, et fluxa ſunt, magnisque opibus, et carnis potentia nituntur. Chriſti vero regnum non terrenum, quale Judaei exſpectabant, ſed ſpirituale, et aeternum. itemque ejus opes, et divitias ſpirituales eſſe ipſe oſtendit, cum ſuam ſedem in caelis collocavit. in quo quidem regno illi ditiores, et omnium bonorum [3]) copia affluentiores exiſtimandi ſunt, qui ea, quae Dei ſunt, diligentius quaerunt. nam et ſanctus Jacobus teſtatur, n) *Deum elegiſſe pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe.* Sed illud etiam Dominus noſter in caelum adſcendens efficere voluit, ut nos eum adſcendentem mente et deſiderio proſequeremur. nam quemadmodum morte, et reſurrectione ſua moriendi, et reſurgendi ſpiritu exemplum nobis reliquerat, ita adſcenſu nos docet, atque inſtruit, ut in terris poſiti, in caelum nos cogitatione conferamus, o) confitentes nos peregrinos, et hoſpites eſſe ſuper terram, ac patriam inquirentes p) cives eſſe ſanctorum, et domeſticos Dei. q) *Noſtra* enim, ut idem inquit Apoſtolus, *converſatio in caelis eſt.* +

[Qu. 6. *Quae beneficia ex Chriſti adſcenſione hominibus ſunt collata?*]

Jam vero vim, et magnitudinem inexplicabilium IX. 6.
bonorum, quae in nos Dei benignitas effundit, divinus David, Apoſtolo interprete, multo ante cecinerat illis verbis: r) *Adſcendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus.* Nam s) decimo die ſpiritum ſanctum dedit, cujus virtute, atque ubertate complevit praeſentem illam fidelium multitudinem. et vere tum magnifica illa promiſſa perſolvit: t) *Expedit vobis, ut ego vadam. ſi enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos.* Adſcendit etiam in caelum ex Apoſtoli ſententia, u) *ut appareat nunc vultui Dei pro no-*

---

3) donorum *Aug.*, *Mog.*

n) Jac. 2, 5. — o) Hebr. 11, 13 ſq. — p) Eph. 2, 19. — q) Phil. 3, 20. — r) Pſ. 67, 19. Eph. 4, 8. s) Act. 2. — t) Joa. 16, 7. — u) Hebr. 9, 24.

bis, et apud patrem advocati officio fungatur. v) *Filioli*
mei, inquit sanctus Joannes, *haec scribo vobis, ut*
non peccetis: sed et, si quis peccaverit, advocatum
habemus apud patrem Jesum Christum justum, et
ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Nec vero
quidquam est, unde fideles majorem laetitiam, et animi
jucunditatem capere debeant, quam Jesum Christum pa-
tronum causae, ac deprecatorem salutis nostrae consti-
tutum esse, cujus sit apud aeternum patrem summa
gratia, et auctoritas. Paravit denique nobis locum,
quod etiam w) se facturum promiserat, atque omnium
nostrum nomine caput ipse Jesus Christus venit in cae-
lestis gloriae possessionem. nam in caelum abiens, por-
tas, quae Adami peccato interclusae fuerant, patefe-
cit, nobisque viam munivit, qua ad caelestem beatitu-
dinem perveniremus; quemadmodum ipse x) in caena
discipulis futurum praedixerat. quod quidem ut rei
etiam eventu aperte comprobaret, y) piorum animas,
quas ab inferis eripuerat, secum in aeternae beatitudi-
7. x. nis domicilium introduxit. Hanc caelestium munerum
admirabilem copiam salutaris illa commodorum series
consecuta est. primum enim fidei nostrae merito maxi-
mus cumulus accessit: nam fides earum rerum est, quae
sub adspectum non cadunt, atque ab hominum ratione,
ac intelligentia remotae sunt. Quare si Dominus a
nobis non discessisset, fidei nostrae meritum minuere-
tur: si quidem a Christo domino z) *beati* praedican-
tur, *qui non viderunt, et crediderunt.* Praeterea
Christi in caelum adscensus ad confirmandam spem in
cordibus nostris magnum momentum habet. nam quo-
niam Christum hominem in caelum adscendisse, et hu-
manam naturam in dextera Dei patris collocasse cre-
dimus, magna in spe sumus, fore, ut nos etiam, ejus
membra, illuc adscendamus, atque ibi cum capite no-
stro conjungamur: quod ipse Dominus his verbis te-
status est: a) *Pater, quos dedisti mihi, volo, ut, ubi*
sum ego, et illi sint mecum. Deinde hoc quoque
vel maximum beneficium consecuti sumus, quod amo-
rem nostrum ad caelum rapuit, ac divino spiritu in-

---

v) 1 Joa. 2, 1 sq. — w) Joa. 14, 2. — x) Luc. 22, 29. — y) V. supra c. 6. q. 3. not. l. — z) Joa. 20, 29. — a) Joa. 17, 24.

flammavit: nam verissime dictum est, [b]) ibi cor nostrum esse, ubi thesaurus noster est. Ac profecto, [c]) si 8.
Christus dominus in terris versaretur, omnis nostra cogitatio in ipso hominis adspectu, et consuetudine defixa esset; et illum duntaxat hominem spectaremus, qui nos tantis beneficiis afficeret, eumque terrena quadam benevolentia prosequeremur: verum in caelum adscendens, amorem nostrum spiritualem reddidit, effecitque, ut, quem nunc absentem cogitamus, eum, ut Deum, veneremur, et diligamus. Id autem partim Apostolorum exemplo intelligimus, quibus dum praesens affuit Dominus, humano fere sensu de illo judicare videbantur; partim vero ipsius Domini testimonio confirmatum est, cum inquit: [d]) *Expedit vobis, ut ego vadam.* Nam imperfectus ille amor, quo Christum Jesum praesentem diligebant, divino amore perficiendus erat, idque spiritus sancti adventu: quare statim addit: *Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos.* Accedit etiam, quod in terris domum 9.
suam, idest Ecclesiam amplificavit, quae spiritus sancti virtute, et ductu gubernaretur. ejus vero universae inter homines [e]) Pastorem, et summum antistitem Petrum, apostolorum principem, reliquit. tum vero [f]) *dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores, et doctores.* atque ita ad dexteram patris sedens, aliis, atque [4]) aliis diversa dona semper impertitur. nam testatur Apostolus, [g]) *unicuique nostrum datam esse gratiam secundum mensuram donationis Christi.* Ad extremum vero, quod antea de mortis, et resurrectionis mysterio docuimus, idem etiam de adscensu fidelibus cogitandum est. quamvis enim Christi passioni salutem, et redemptionem nostram debeamus, qui merito suo aditum justis ad caelum aperuit: tamen ejus adscensus non solum veluti exemplar nobis

---

4) *Ita etiam Aldd.*; aliis, atque *om. Leod.*, *Col.* 2., *Ven.*

b) Matth. 6, 21. Luc. 12, 34. — c) Aug. tract. 94. in Joa. n. 4. (p. 531.) Cyrill. Alex. lib. 10. in Joa. 16, 4. 7 sq. (p. 915. 917. 920 sq.) Bedae hom. in Dom. Cantate (p. 19.) — d) Joa. 16, 7. — e) Joa. 21, 15 sqq. — f) Eph. 4, 11. cf. 1 Cor. 12, 28. — g) Eph. 4, 7.

[Qu. 4. *Quid neceſſe fuit privato judicio generale ſubjicere?*

Quia] *nam* cum vel ipſis hominibus *mortuis* [1]) interdum ſuperſtites ſint filii parentum imitatores, reliqui ſint libri, [2]) diſcipuli, exemplorum, orationum, actionum amatores, ac propugnatores, quibus rebus ipſorum mortuorum praemia, et poenas augeri neceſſe eſt; cum haec vel [3]) utilitas, vel calamitas ad plurimos pertinens, non prius finem habitura ſit, quam extremus veniat mundo dies; aequum erat de univerſa hac recte, aut perperam factorum, dictorumque ratione perfectam quaeſtionem haberi: quod fieri non poterat, niſi facto communi omnium hominum judicio. Accedit etiam quod, cum piorum fama ſaepe laedatur, impii vero innocentiae laude commendentur, divinae juſtitiae ratio poſtulat, ut pii ereptam injuria apud homines exiſtimationem in publico univerſorum hominum conventu, et judicio recuperent. Deinde vero boni, et mali homines, quaecumque in vita egerunt cum non ſine corporibus egerint; omnino ſequitur, ut benefacta, ſive malefacta ad corpora etiam pertineant, quae actionum ipſarum inſtrumentum fuerunt. Maxime igitur conveniebat, corporibus una cum eorum animis debita aeternae gloriae praemia, aut ſupplicia impertiri: quod quidem neque ſine omnium hominum reſurrectione, neque ſine generali judicio fieri poterat. Poſtremo, quoniam in adverſis, et ſecundis hominum rebus, quae promiſcue nonnunquam bonis et malis eveniunt, probandum erat, nihil non infinita Dei ſapientia, et juſtitia geri, ac gubernari; par fuit, non ſolum bonis praemia, improbis ſupplicia in futuro ſaeculo conſtitui, verum etiam publico, ac generali judicio decerni; quo omnibus notiora, et illuſtriora fierent, atque ut Deo juſtitiae, et providentiae laus

---

1) *Haud apte haec vox in Fabr. deeſt.* — 2) *Ven. inſeruit* ac, *qua re loco paullo quaſi inhabiliori facilitas aliqua aſſertur; ſed tamen* libri, *quod eſt in Lugd.* 1., *Lov.*, *Col.* 2., *Ven. et Clem. atque a Col.* 1. *in erratorum indice jubetur legi, oſtendere poteſt, ut cui voci* amatores *non ſatis apte dictum eſſet; et re vera Aldd., poſt easque Col.* 1. *in oratione, Leod., Fabr., Lugd.* 2. liberi *legunt, quod vero intolerabilius eſt, quum filiorum jam antea mentio facta ſit.* — 3) vel *om. Leod., Col.* 2.

ab omnibus tribueretur, pro injusta illa querela, qua sancti etiam viri deplorare interdum, ut homines, solebant, cum improbos valentes opibus, et honoribus florentes animadverterent. nam Propheta, o) *Mei,* inquit, *pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos pacem peccatorum videns.* Et paulo post: p) *Ecce ipsi peccatores, et abundantes in saeculo, obtinuerunt divitias: et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum: et lavi inter innocentes manus meas: et fui flagellatus tota die: et castigatio mea in matutinis.* Atque haec frequens querela q) multorum fuit. Ergo necesse erat, ut generale judicium exerceretur; ne forte homines dicerent, r) Deum circa cardines caeli perambulantem non curare terrena. Haec autem veritatis formula, jure una ex duodecim fidei Christianae articulis constituta est, ut, si quorum animi in providentia et justitia Dei nutarent, hujus doctrinae ratione confirmarentur. Praeterea, proposito judicio pios recreari, impios terreri oportebat, ut, cognita Dei justitia, illi ne deficerent, hi a malis, aeterni supplicii metu, atque exspectatione, revocarentur. Quare Dominus, et salvator noster, s) cum de extremo die loqueretur, declaravit futurum aliquando generale judicium; signaque adventantis ejus temporis descripsit; ut, cum illa viderimus, finem saeculi prope esse intelligamus. ac deinde in caelum adscendens angelos misit, qui apostolos, ejus absentia moerentes, his verbis consolarentur: t) *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in caelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum.*

[Qu. 5. *Juxta quam naturam Christo tributa est potestas judicandi genus humanum?*]

Verum, Christo domino non solum ut Deo, sed VII. 8.
etiam ut homini hoc judicium datum esse, sacrae litterae declarant. quamvis enim judicandi potestas omnibus sanctae Trinitatis personis communis sit: praecipue tamen filio eam tribuimus; quod ipsi quoque sa-

o) Ps. 72, 2 sq. — p) ib. v. 12 sqq. — q) Job. 21, 7. Hier. 12, 1 sq. Hab. 1, 13. — r) Job. 22, 14. — s) Matth. 24, 29 sqq. — t) Act. 1, 11.

pientiam convenire dicimus, quod autem ut homo mundum judicaturus sit, Domini testimonio confirmatur, qui inquit: u) *Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit et filio habere vitam in semetipso, et potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est.* +

[Qu. 6. *Cur perinde Patri, vel Spiritui sancto hoc judicium non adscribitur?*]

6. VIII. Decebat *autem* maxime a Christo domino hoc judicium exerceri, ut, cum de hominibus decernendum esset, illi corporeis oculis judicem videre, et auribus sententiam, quae proferebatur, audire possent, et omnino judicium illud sensibus percipere. Ac praeterea aequissimum erat, ut homo ille, qui iniquissimis hominum sententiis condemnatus fuerat, omnium deinde judex sedere ab omnibus conspiceretur. Quamobrem apostolorum Princeps, cum in Cornelii domo summa Christianae religionis capita exposuisset, docuissetque Christum a Judaeis in ligno suspensum, atque occisum, tertia vero die ad vitam resurrexisse, subjunxit: v) *Et praecepit nobis, praedicare populo, et testificari, quia ipse est, qui constitutus est a Deo judex vivorum, et mortuorum.* +

[Qu. 7. *Quibus indiciis extremum judicium imminere agnoscetur?*]

7. IX. *Sed* tria haec praecipua signa judicium antecessura esse, sacrae litterae declarant, praedicationem evangelii per universum orbem, discessionem, Antichristum. ait 4) enim Dominus: w) *Praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio.* et Apostolus nos admonet, x) ne ab aliquo seducamur, *quasi instet dies Domini: quoniam, nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati,* judicium non fiet. +

4) inquit *ut jam pluries.*

u) Joa. 5, 26 sq. — v) Act. 10, 42. — w) Matth. 24, 14. — x) 2 Thess. 2, 2 sq.

[Qu. 8. *Quomodo fiet judicium, quaque ratione de omnibus feretur ſententia?*]

Quae *autem* judicii forma, et ratio futura ſit, 8.
Parochis ex Danielis oraculis, tum ex ſanctorum evangeliorum, et Apoſtoli doctrina y) facile erit cognoſcere. Praeterea, ſententia, quae a judice pronuncianda ſit, x.
diligentius hoc loco expendenda erit. Chriſtus enim ſalvator noſter, laetis oculis pios a dextera ſtantes intuens, ita de illis judicium ſumma cum benignitate pronunciabit: z) *Venite benedicti patris mei: poſſidete regnum*, quod *paratum* eſt *vobis a conſtitutione mundi.* Quibus verbis nihil jucundius audiri poſſe illi intelligent, qui ea cum impiorum damnatione contulerint, ac cum animo ſuo cogitaverint, iis verbis pios et juſtos homines a laboribus ad quietem, a lacrymarum valle ad ſummum gaudium, a miſeriis ad perpetuam beatitudinem, quam illi charitatis officiis promeriti fuerint, vocari. Deinde ad eos, qui a 9.
ſiniſtra ſtabunt, converſus, ſuam juſtitiam in eos effundet his verbis: a) *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus eſt Diabolo, et angelis ejus.* +

[Qu. 9. *Quibus poenarum generibus impii a ſiniſtris conſtituti afficientur?*

Hoc commodiſſime ex ſententiae formula, quae in illos feretur, intelligi queat.] Prioribus [enim] illis xi.
verbis, Diſcedite a me, maxima poena ſignificatur, qua impii plectendi erunt, cum a Dei adſpectu quam longiſſime ejicientur; neque ulla ſpes eos conſolari poterit, fore aliquando, ut tanto bono perfruantur. atque haec quidem a Theologis b) poena damni appellata eſt, quod ſcilicet impii apud inferos divinae viſionis luce perpetuo cariturі ſint. Quod vero additur, Maledicti; mirum in modum auget illorum miſeriam, et calamitatem. ſi enim, cum a divina praeſentia expellendi eſſent, aliqua ſaltem benedictione digni haberentur; hoc profecto magno eis ſolatio eſſe potuiſſet. at

---

y) Dan. 7, 9 ſqq. Matth. 24. et 25. Marc. 13. Rom. 2, 2 ſqq. al. — z) Matth. 25, 34. — a) ib. v. 41. — b) Thom. Aqu. opuſc. 3. parte 1. c. 174. it. Commentar. in Matth. 25. (p. 329.)

quoniam nihil ejusmodi ipsis exspectandum est, quod calamitatem leviorem 5) faciat; jure optimo, cum expellentur,
10. divina justitia eos omni maledictione persequetur. Sequitur deinde, In ignem aeternum. quod quidem alterum poenarum genus, poenam sensus Theologi c) vocarunt: propterea quod sensu corporis percipiatur, ut in verberibus, et flagellis, aliove graviore suppliciorum genere; inter quae, dubitari non potest, ignis tormenta summum doloris sensum efficere. cui malo cum accedat, ut perpetuum tempus duraturum sit; ex eo ostenditur, damnatorum poenam omnibus suppliciis cumulandam esse. atque hoc magis declarant verba illa, quae in extrema sententiae parte posita sunt: Qui paratus est Diabolo, et angelis ejus. Cum enim ita comparatum sit, ut omnes molestias levius 6) feramus, si calamitatis nostrae socium aliquem, et consortem habeamus, cujus prudentia, atque humanitate aliqua ex parte juvari possimus: quae tandem erit damnatorum miseria, quibus in tantis aerumnis a perditissimorum daemonum societate divelli nunquam licebit? et haec quidem sententia in impios justissime a domino Salvatore nostro feretur 7): ut qui omnia verae pietatis opera neglexerint, et d) esurienti, ac sitienti nec cibum, nec potum ministraverint, hospitem non exceperint, nudum non operuerint, aut in carcere inclusum, aegrum-
11. XII. que non visitarint. Haec sunt, quae Pastores fidelis populi auribus saepissime inculcare debent. +

[Qu. 10. *Quare judicii materia saepius fidelis populi auribus inculcari debet?*

Quia] *nam* hujus articuli veritas fide concepta maximam vim habet ad frenandas pravas animi cupiditates, atque a peccatis homines abstrahendos. Quare in Ecclesiastico dictum est: e) *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis.* Ac profecto vix quisquam adeo praeceps

---

5) *Ita etiam Aldd.; Fabr.* leniorem. — 6) *Iterum* lenius *Fabr.* — 7) *Ita Ald.* 1., *Ven.*, *Clem.*, *Lugd.* 2.; *Ald.* 2. *cum reliqu.* referetur.

c) Id. in comment. d. l. — d) Matth. 25, 35 sqq. — e) Eccli. 7, 40.

in ſcelera feratur [8]), quem illa cogitatio ad pietatis ſtudium non revocet, fore aliquando, ut ei apud juſtiſſimum judicem omnium non ſolum factorum, dictorumque, ſed occultiſſimarum etiam cogitationum ratio reddenda, et pro meritis poena perſolvenda ſit. Juſtus vero ad colendam juſtitiam magis ac magis incitetur, ac ſumma laetitia efferatur, neceſſe eſt, quamvis etiam in egeſtate, infamia, cruciatibus vitam degat, cum animum ad eum diem refert, quo, poſt aerumnoſae hujus vitae certamina, victor univerſis hominibus audientibus declarabitur, et divinis, atque illis quidem aeternis honoribus, in caeleſtem patriam receptus, afficietur. Quod igitur reliquum eſt, hortari fideles oportet, ut optime vivendi rationem comparent, ad omne pietatis ſtudium ſe exerceant, quo poſſint adventantem magnum illum diem Domini majore cum ſecuritate animi exſpectare, atque adeo, ut filios decet, cum ſumma cupiditate expetere.

[Cap. IX.

DE OCTAVO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt octavus articulus, quaeque fidei illius eſt neceſſitas et fructus?*]

CREDO IN SPIRITUM SANCTUM.

Hactenus, quae ad primam, et ſecundam ſanctae Trinitatis perſonam pertinebant, quantum propoſiti argumenti ratio poſtulare videbatur, expoſita ſunt: ſequitur nunc, ut illa etiam, quae in Symbolo de tertia perſona, hoc eſt de ſpiritu ſancto traduntur, explicentur. Qua in re declaranda omne ſtudium, et diligentiam Paſtores adhibebunt, cum homini Chriſtiano non magis liceat hanc partem ignorare, vel de ea minus recte ſentire, quam de aliis ſuperioribus articulis exiſtimandum ſit. Quare Apoſtolus non permiſit Epheſios quosdam ſpiritus ſancti perſonam ignorare: a quibus cum quaeſiſſet, [f]) an ſpiritum ſanctum I. 1.

8) *Ita etiam Aldd.; Leod., Col. 2.* fertur.

f) Act. 19, 2 ſq.

accepiſſent, cum illi, ne ſi ſpiritus ſanctus quidem eſſet, ſe ſcire reſpondiſſent, ſtatim rogavit: *In quo ergo baptizati eſtis?* quibus verbis ſignificavit, diſtinctam hujus articuli notitiam fidelibus maxime neceſſariam eſſe: ex qua eum praecipue fructum capiunt, quod cum attente cogitant, ſe, quidquid habent, ſpiritus ſancti munere, et beneficio conſecutos eſſe: tum vero de ſe ipſis modeſtius, et humilius ſentire, et in Dei praeſidio omnem ſpem ponere incipiunt: qui primus homini Chriſtiano gradus ad ſummam ſapientiam, et felicitatem eſſe debet.

[Qu. 2. *An Spiritus ſancti verbum ita tertiae perſonae Trinitatis conveniat, ut etiam aliis tribui non poſſit?*]

a. II. Hujus *igitur* articuli explanationem a vi, et notione, quae hoc loco ſpiritus ſancti vocabulo ſubjecta eſt, exordiri oportebit. nam cum illud aeque de patre, et filio rectiſſime dicatur; (uterque enim ſpiritus eſt, et ſanctus: ſi quidem Deum ſpiritum eſſe confitemur) deinde vero hac voce g) angeli etiam et h) piorum animae ſignificentur; cavendum eſt, ne populus verbi ambiguitate in errorem inducatur. Quare docendum eſt in hoc articulo, 1) ſpiritus ſancti nomine tertiam Trinitatis perſonam intelligi: quo modo in ſacris litteris tum veteris nonnunquam, tum novi teſtamenti frequenter accipitur. nam David precatur: i) *Et ſpiritum ſanctum tuum ne auferas a me.* in libro Sapientiae legimus: k) *Senſum tuum quis ſciet, niſi tu dederis ſapientiam, et miſeris ſpiritum ſanctum tuum de altiſſimis?* et alibi: l) *Ipſe creavit illam in ſpiritu ſancto.* In novo vero teſtamento jubemur baptizari m) *in nomine patris, et filii, et ſpiritus ſancti.*

---

1) *Ita etiam Aldd.; ſed Ven., Col. 3., Aug. et Mog. ante verba* in hoc articulo *diſtinguunt, quod quum ſententiam planiorem reddat, praeferam. Nam verba illa, etiam noſtra poſita interpunctione, cum ſequentibus jungenda mihi videntur.* (Cf. C. X. not. 13., *ubi ſimili modo diſtinguitur; et* C. X. qu. 9. extr., *ubi verba illa* in hoc art. *eadem adhibentur ratione.*)

g) Hebr. 1, 14. — h) ib. 12, 23. — i) Pſ. 50, 13. — k) Sap. 9, 17. — l) Eccli. 1, 9. — m) Matth. 28, 19.

et sanctissimam virginem n) *de spiritu sancto* concepisse legimus. tum vero a sancto Joanne ad Christum mittimur: o) *qui* nos *spiritu sancto baptizat*; ac plurimis praeterea aliis in locis ea vox legentibus occurrit. +

[Qu. 3. *Quare tertiae personae Trinitatis, perinde ac aliis duabus, proprium nomen non est tributum?*]

*Verum nemo mirari debet, tertiae personae quem- III. 3.
admodum primae, et secundae, proprium nomen tributum non esse. nam* secunda persona ideo proprium nomen habet, et filius dicitur, quia ejus aeternus a patre ortus proprie generatio vocatur, ut in superioribus articulis explicatum est. Ut igitur ortus ille, generationis nomine significatur; ita personam, quae emanat, proprie filium appellamus, et, a qua emanat, patrem. Nunc cum tertiae personae productioni proprium nomen impositum non sit, sed spiratio, et processio appelletur; sequitur, ut etiam persona, quae producitur, suo nomine careat. Nullum autem proprium nomen ejus emanatio habet: propterea quod nomina, quae Deo tribuuntur, a rebus creatis mutuari cogimur: in quibus quoniam nullam aliam naturae, et essentiae communicandae rationem, quam generandi virtute, agnoscimus, ob eam caussam fit, ut rationem, qua se ipsum totum Deus vi amoris communicat, proprio vocabulo exprimere non possimus. Quare communi SPIRITUS SANCTI nomine tertia persona appellata est. quod quidem illi maxime convenire ex eo intelligimus, quia spiritualem vitam in nos infundit, ac sine ejus sanctissimi numinis afflatu nihil aeterna vita dignum efficere possumus.

[Qu. 4. *An Spiritus sanctus ejusdem omnino cum Patre et Filio sit potentiae et naturae?*]

Verum, explicata vocabuli significatione, docen- IV. 4.
dus in primis erit populus, spiritum sanctum aeque ac patrem et filium Deum esse, eidem aequalem, aeque omnipotentem, aeternum, et infinitae perfectionis,

---

n) ib. 1, 18. 20. — o) Joa. 1, 33. Matth. 3, 11. Marc. 1, 8. Luc. 3, 16.

ſummum bonum, ac ſapientiſſimum, ejusdemque cum patre, et filio naturae. Quod quidem illius vocis, IN, cum dicimus, Credo in ſpiritum ſanctum, proprietas ſatis indicat, [p] quae, ad exprimendam fidei noſtrae vim, ſingulis Trinitatis perſonis appoſita eſt. Atque id etiam aperta ſacrarum litterarum teſtimonia confirmant. nam cum ſanctus Petrus in Actis apoſtolorum dixiſſet: [q] *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te ſpiritui ſancto?* mox inquit: [r] *Non es mentitus hominibus, ſed Deo:* quem prius ſpiritum ſanctum appellaverat, eundem ſtatim Deum vocat. Apoſtolus etiam ad Corinthios, quem Deum dixerat, ſpiritum ſanctum eſſe interpretatur. [s] *Diviſiones*, inquit, *operationum ſunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.* deinde ſubjungit: [t] *Haec autem omnia operatur unus, atque idem ſpiritus, dividens ſingulis prout vult.* Praeterea in Actis apoſtolorum, quod uni Deo prophetae tribuunt, ille ſpiritui ſancto adſcribit. dixerat enim Iſaias: [u] *Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et dixit mihi: Vade, et dices populo huic: Excaeca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude: ne forte videat oculis ſuis, et auribus ſuis audiat.* Quae verba cum Apoſtolus citaret: [v] *Bene*, inquit, *ſpiritus ſanctus locutus eſt per Iſaiam prophetam.* Deinde vero cum ſcriptura ſpiritus ſancti perſonam cum Patre et Filio conjungit, ut cum patris, et filii, et ſpiritus ſancti nomen in baptiſmo adhiberi praecipit, nullus nobis de hujus myſterii veritate dubitandi locus relinquitur. nam ſi pater Deus eſt, et filius Deus: omnino fateri cogimur, etiam ſpiritum ſanctum, qui cum eis pari honoris gradu conjungitur, Deum eſſe. Accedit autem, quod is, qui in nomine cujusvis rei creatae baptizatur, nullum ex eo fructum conſequi poteſt. [w] *Numquid in nomine Pauli*, inquit, *baptizati eſtis?* ut oſtenderet hoc eis nihil ad comparandam ſalutem profuturum eſſe. Cum igitur baptizemur in nomine ſpiritus ſancti, eum eſſe Deum fateri oportet. Sed hunc

p) Ruffin. exp. ſymb. n. 36. — q) Act. 5, 3. — r) ib. v. 4. — s) 1 Cor. 12, 6. — t) ib. v. 11. — u) Iſa. 6, 8 ſqq. — v) Act. 28, 25. — w) 1 Cor. 1, 13.

eundem trium personarum ordinem, quo spiritus sancti divinitas comprobatur, licet animadvertere tum in epistola Joannis: x) *Tres sunt qui testimonium dant in caelo, pater, verbum, et spiritus sanctus, et hi tres unum sunt:* tum ex praeclaro illo sanctae Trinitatis elogio, quo y) divinae laudes et psalmi concluduntur, „Gloria patri, et filio, et spiritui sancto." Postremo, quod ad eam veritatem confirmandam maxime pertinet, quaecumque Dei propria esse credimus, ea spiritui sancto convenire sacrae litterae testantur. Quare illi templorum honorem tribuunt, ut cum Apostolus ait: z) *An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt spiritus sancti?* Item a) sanctificationem, et b) vivificationem; et c) scrutari profunda Dei; et d) per prophetas loqui; et e) ubique esse: quae omnia divino tantum numini tribuenda sunt. ✝

[Qu. 5. *Estne certo credendum, Spiritus sancti vocabulum tertiam divinitatis personam per se subsistentem significare?*]

Sed illud praeterea fidelibus accurate explanandum est, spiritum sanctum ita Deum esse, ut eum tertiam personam 2) in divina natura a patre, et filio distinctam, et voluntate productam confiteri oporteat. nam, ut alia scripturarum testimonia omittantur, baptismi forma, quam f) Salvator noster docuit, apertissime ostendit spiritum sanctum tertiam esse personam, quae in divina natura per se constet, et ab aliis distincta sit. Quod etiam Apostoli verba declarant, cum inquit: g) *Gratia domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti spiritus sit cum omnibus vobis, Amen.* Idem vero multo apertius demonstrant, quae Patres in Constantinopolitano primo Concilio hoc loco ad confutandam impiam Macedonii amentiam addiderunt, h) „et in

2) *Comma h. l. inseruerunt Ven. et Mog.; sed verba* in div. nat. *melius cum praecedentt. junguntur.*

x) 1 Joa. 5, 7. — y) in Ecclesia. — z) 1 Cor. 6, 19. — a) 2 Thess. 2, 12. 1 Petr. 1, 2. — b) Joa. 6, 61. Rom. 8, 11. 2 Cor. 3, 6. — c) 1 Cor. 2, 10. — d) Act. 5, 3. 2 Petr. 1, 21. — e) Ps. 138, 7. Sap. 1, 7. — f) Matth. 28, 19. — g) 2 Cor. 13, 13. — h) Symb. Nic. n. 8.

„SPIRITUM SANCTUM DOMINUM, et vivificantem, qui „ex patre, filioque procedit; qui cum patre et filio „simul adoratur, et conglorificatur; qui locutus est per „prophetas." Quod igitur spiritum sanctum Dominum confitentur, in eo declarant, quantum angelis antecellat; qui tamen nobilissimi spiritus a Deo conditi sunt. illos enim omnes sanctus Paulus testatur esse i) *administratorios spiritus, in ministerium missos,*
VI. *propter eos, qui hereditatem capiunt salutis.* VIVIFICANTEM vero appellant, quod anima cum Deo conjuncta magis vivit, quam corpus animae conjunctione alitur, ac sustinetur. Quoniam vero spiritui sancto sacrae litterae hanc animae cum Deo conjunctionem tribuunt, rectissime vivificantem spiritum sanctum vo-
6. VII. cari perspicuum est. Jam vero quod sequitur, Qui ex patre, filioque procedit, docendi sunt fideles, spiritum sanctum a patre, et filio, tamquam k) ab uno principio, aeterna processione procedere. id enim ecclesiastica regula, a qua Christiano non licet aberrare, credendum nobis proponit, et divinarum litterarum et l) Conciliorum auctoritate confirmatur. nam Christus dominus, cum de spiritu sancto loqueretur, dixit: m) *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Hoc idem ex eo colligitur, quod in scripturis sacris spiritus sanctus nonnumquam spiritus Christi, interdum spiritus patris appellatur: modo a patre, modo a filio mitti dicitur, ut aeque a patre, et filio procedere non obscure significetur. n) *Qui spiritum Christi non habet,* inquit sanctus Paulus, *hic non est ejus.* et idem spiritum Christi vocat, cum ad Galatas inquit: o) *Misit Deus spiritum filii sui in corda vestra, clamantem Abba pater.* Apud sanctum Matthaeum spiritus patris appellatur: p) *Non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri.* et Dominus in coena inquit: q) *Paracletus, quem ego mit-*

---

i) Hebr. 1, 14. — k) Athanas. de incarnat., et c. Arian. n. 9. (p. 876 sq.) it. de trin. et Sp. S. n. 19. (p. 978 sq.) Aug. de trin. V, 14. (p. 595 sq.) — l) Praeter cett. v. Conc. Tolet. III. (p. 978. et 985.) Later. IV. c. 1. (p. 981 sq.) Lugd. II. gener. in constit. 1. a Gregor. sancita (p. 81.) Florent. per tot. fere, praecipue in definit. (p. 420 sq.) — m) Joa. 16, 14. — n) Rom. 8, 9. — o) Gal. 4, 6. — p) Matth. 10, 20. — q) Joa. 15, 26.

tam vobis ſpiritum veritatis, qui a patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me. Tum alibi eundem ſpiritum ſanctum a patre mittendum affirmat his verbis: r) *Quem mittet pater in nomine meo.* Ex quibus verbis cum proceſſionem ſpiritus ſancti intelligamus, perſpicuum eſt, eundem ab utroque procedere. Haec ſunt, quae de ſpiritus ſancti perſona tradenda 3) erunt.

[Qu. 6. *Cum opera Trinitatis ſint indiviſibilia, quare peculiariter quidam effectus et dona illi tribuuntur?*]

Docere praeterea oportebit, quosdam eſſe ſpiritus VIII. 7.
ſancti admirabiles effectus, et ampliſſima quaedam munera, quae ab ipſo, tamquam a perenni bonitatis fonte, oriri, et manare dicuntur. Quamvis enim ſanctiſſimae Trinitatis opera, quae extrinſecus fiunt, tribus perſonis communia ſint: ex iis tamen multa ſpiritui ſancto propria tribuuntur, ut intelligamus illa in nos a Dei immenſa charitate proficiſci. nam cum ſpiritus ſanctus a divina voluntate, veluti amore inflammata, procedat, perſpici poteſt, eos effectus, qui proprie ad ſpiritum ſanctum referuntur, a ſummo erga nos Dei amore oriri. Quare ex eo conſequitur, IX.
ut ſpiritus ſanctus s) DONUM appelletur. nam doni vocabulo ſignificatur id, quod benigne, et gratuito, nulla ſpe remunerationis propoſita, donatur. Ac proinde quaecumque bona, et beneficia a Deo in nos collata ſunt, (*quid autem habemus, quod* a Deo, ut inquit t) Apoſtolus, *non acceperimus?*) ea nobis ſpiritus ſancti conceſſu, et munere data eſſe, pio, et grato animo agnoſcere debemus. Ejus autem plures effectus ſunt. 8.
nam ut mundi creationem, creaturumque rerum propagationem, et gubernationem omittamus, de quibus in primo articulo commemoravimus; vivificationem ſpiritui ſancto propriae tribui, paulo ante demonſtratum eſt, et Ezechielis teſtimonio confirmatur: u) *Dabo*, inquit, *vobis ſpiritum, et vivetis.* Praecipuos ta- X.

---

3) credenda *Ven.*

r) ib. 14, 26. — s) Aug. de fide et ſymb. c. 9. n. 19. (p. 117 ſq.); enchir. c. 37 ſq. (p. 154 ſq.); de trin. V, 15 ſq. (p. 596.) — t) 1 Cor. 4, 7. — u) Ez. 37, 6.

men, et maxime proprios ſpiritus ſancti effectus Propheta enumerat: v) *Spiritum ſapientiae, et intellectus, ſpiritum conſilii, et fortitudinis, ſpiritum ſcientiae, et pietatis, et ſpiritum timoris Domini*; quae dona ſpiritus ſancti vocantur: interdum autem ſpiritus ſancti nomen eis tribuitur. Quare ſapienter D. Auguſtinus w) monet, Animadvertendum eſſe, cum in ſacris litteris hujus vocis SPIRITUS SANCTI mentio ſit [4]), ut dijudicare poſſimus, tertiam ne Trinitatis perſonam, an ejus effectus, atque operationes ſignificet. nam haec duo eodem intervallo diſtinguenda ſunt, quo etiam creatorem a rebus creatis differre credimus. Atque haec eo diligentius explicanda ſunt, quod ex hisce ſpiritus ſancti donis, Chriſtianae vitae praecepta haurimus, ſentireque poſſumus, an ſpiritus
XI. ſanctus in nobis ſit. Verum, prae ceteris ejus ampliſſimis muneribus, gratia illa praedicanda eſt, quae nos juſtos facit. x) ſignatque *ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hereditatis noſtrae.* haec enim mentem noſtram arctiſſimo amoris vinculo Deo jungit: ex quo ſit, ut ſummo pietatis ſtudio accenſi, novam vitam inſtituamus, ac y) naturae divinae participes [5]) effecti, z) filii Dei nominemur, et vere ſimus.

[CAP. X.

DE NONO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt nonus articulus, quibusque de cauſis omnium frequentiſſime populo inculcandus venit?*]

CREDO SANCTAM ECCLESIAM CATHOLICAM [SANCTORUM COMMUNIONEM].

1. I. Quanta diligentia curare Paſtores debeant, ut hujus noni articuli veritatem fidelibus explicent, ſi duo

---

4) ſit *Leod.*, *Lugd.* 2. — 5) *Mog.* conſortes *ex loco ap. Petr.*

v) Iſa. 11, 2 ſq. — w) Aug. de trin. XV, 18 ſq. (p. 701 ſqq.) Cf. Fulg. ad Monim. II, 7. (p. 15.) — x) Eph. 1, 13 ſq. — y) 2 Petr. 1, 4. — z) 1 Joa. 3, 1.

potissimum considerantur [1]), facile cognosci poterit. Primum enim, teste [a]) sancto Augustino, prophetae planius, et apertius de Ecclesia, quam de Christo, locuti sunt, cum in eo multo plures errare, ac decipi posse, quam in [2]) incarnationis sacramento, praeviderent. Neque enim defuturi erant impii, qui [b]) ad simiae imitationem, quae se hominem esse fingit, solos se catholicos esse profiterentur, et catholicam Ecclesiam apud se tantum, non minus nefarie, quam superbe affirmarent. Deinde, si quis hanc veritatem firmo animo conceptam habuerit, facile horrendum haeresis periculum effugiet. Non enim, ut quisque primum in II.
fide peccarit, haereticus dicendus est; sed [c]) qui, Ecclesiae auctoritate neglecta, impias opiniones pertinaci animo tuetur. Cum igitur fieri non possit, ut aliquis se haeresis peste commaculet, si iis fidem adhibeat, quae in hoc articulo credenda proponantur [3]); curent omni studio Pastores, ut fideles, cognito hoc mysterio, contra adversarii artes muniti, in fidei veritate perseverent. Pendet autem hic articulus a superiori: quia cum jam demonstratum sit, spiritum sanctum omnis sanctitatis fontem, et largitorem esse, nunc ab eodem Ecclesiam sanctitate donatam confitemur.

[Qu. 2. *Quid peculiari ratione nomine Ecclesiae, quidque generatim denotatur?*]

Ac quoniam Ecclesiae vocem Latini a Graecis III. 2.
mutuati, post divulgatum evangelium ad res sacras transtulerunt; quam vim habeat hoc vocabulum, aperiendum est. Significat autem Ecclesia evocationem: verum scriptores postea usurparunt pro concilio, et concione. Neque vero refert, utrum populus ille veri Dei, an falsae religionis cultor exstiterit. in Actis enim de Ephesino populo scriptum est, cum scriba turbas sedasset, dixisse, [d]) *Si quid autem alterius*

1) considerentur *Fabr.*, *Ven.*, *Lugd.* 2. — 2) in *om.* *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Antv.* — 3) *Ita* *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Antv.*, *Clem.*; *reliqu.* proponuntur.

a) Aug. in Ps. 30. enarr. 3. n. 9. (p. 119.) — b) Cypr. ep. ad Jubaj. init. — c) Aug. ep. 43. c. 1. (p. 67.); de civ. Dei XVIII, 51. (p. 403.); de util. cred. c. 1. (p. 33.); de gest. Pelag. c. 6. n. 18. (p. 135 sq.) — d) Act. 19, 39.

rei quaeritis, in legitima Ecclefia poterit abfolvi. Legitimam vocat Ecclefiam populum Ephefinum, Dianae cultui addictum. Neque folum gentes, quae Deum non noverunt, fed etiam malorum, et impiorum hominum concilia interdum Ecclefia nominantur. *Odivi,* inquit Propheta, [e]) *Ecclefiam malignantium, et cum impiis non fedebo.* Communi vero deinde facrarum fcripturarum confuetudine haec vox ad reimp. Chriftianam, fideliumque tantum congregationes fignificandas ufurpata eft; qui fcilicet ad lucem veritatis, et Dei notitiam per fidem vocati funt, ut, rejectis ignorantiae, et errorum tenebris, Deum verum, et vivum pie, et fancte colant, illique ex toto corde infervìant. atque, ut unico verbo haec res tota abfolvatur, Ecclefia, ut ait [f]) fanctus Auguftinus, eft populus fidelis per univerfum orbem difperfus. +

[Qu. 3. *Quae potiffimum myfteria in vocabulo Ecclefiae contemplanda offeruntur?*]

3. IV. *Nec vero levia myfteria in hoc vocabulo continentur. etenim* in evocatione, quam Ecclefia fignificat, ftatim divinae gratiae benignitas, et fplendor elucet, intelligimusque Ecclefiam ab aliis rebus publicis maxime differre. illae enim humana ratione, et prudentia nituntur: haec autem Dei fapientia, et confilio conftituta eft. vocavit enim nos intimo quidem fpiritus fancti afflatu, qui corda hominum aperit, extrinfecus autem Paftorum et praedicatorum opera, ac minifterio.

V. Praeterea, ex hac vocatione quis nobis finis propofitus effe debeat, nimirum aeternarum rerum cognitio, et poffeffio, is optime perfpiciet, qui animadverterit, cur olim fidelis populus fub lege pofitus, fynagoga, ideft congregatio diceretur. nam, ut docet [g]) fanctus Auguftinus, hoc ei nomen impofitum eft, quia pecudum more, quibus magis congregari convenit, terrena, et caduca tantum bona fpectaret. quare merito Chriftianus populus, non fynagoga, fed Ec-

---

e) Pf. 25, 5. — f) Haec ipfa verba conjunctim ap. Aug. non inveniuntur, fed cff. in Pf. 34. enarr. 2. n. 10. (p. 182.); fer. 46. n. 18. (p. 164.); de catech. rud. c. 3. (p. 194.) — g) Aug. enarr. in Pf. 77. n. 2 fq. (p. 610.) et in Pf. 81. n. 1. (p. 653.)

cleſia dicitur: quia, terrenis, et mortalibus rebus contemptis, caeleſtes, et aeternas tantummodo conſectatur. +

[Qu. 4. *Quibus modis Chriſtianorum univerſitas in ſacris litteris deſcripta invenitur?*]

Multa praeterea nomina, quae plena ſunt myſteriis, VI. 4.
ad Chriſtianam rempublicam ſignificandam traducta ſunt. nam et domus, et aedificium Dei ab Apoſtolo vocatur. h) *Si tardavero*, inquit ad Timotheum, *ut ſcias quo modo oporteat te in domo Dei converſari, quae eſt eccleſia Dei vivi, columna, et firmamentum veritatis.* Domus autem Eccleſia idcirco appellatur, quia ſit veluti una familia, quam unus paterfamilias moderatur, et in qua eſt bonorum omnium ſpiritualium communio. Dicitur etiam i) grex ovium Chriſti, quarum ille oſtium eſt, et Paſtor. Vocatur [et] ſponſa Chriſti. k) *Deſpondi vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto*, inquit Apoſtolus ad Corinthios. Idem ad Epheſios: l) *Viri diligite uxores veſtras, ſicut et Chriſtus dilexit Eccleſiam.* Ac de matrimonio: m) *Sacramentum hoc*, inquit, *magnum eſt, ego autem dico in Chriſto, et in Eccleſia.* Dicitur denique Eccleſia corpus Chriſti, ut ad n) Epheſios, et o) Coloſſenſes licet videre. Et haec ſingula plurimum valent ad fideles excitandos, ut ſe dignos immenſa Dei clementia, et bonitate praebeant, qui eos, ut p) populus Dei eſſet [4]), elegit.

His vero explicatis, neceſſe erit ſingulas Eccleſiae VII. 5.
partes enumerare, earumque differentias docere, quo magis Deo dilectae Eccleſiae naturam, proprietates, dona, et gratias populus percipiat, et ob eam cauſam ſanctiſſimum Dei numen [5]) laudare numquam intermittat. +

---

4) *Ita etiam Aldd.*; eſſent *Lov.*, *Aug.*, *Mog.* — 5) nomen *Col.* 1., *Lugd.* 2.

h) 1 Tim. 3, 15. Cf. Matth. 16, 18. 1 Cor. 3, 9. Eph. 2, 21 ſq. — i) Joa. 10, 1 ſqq. et ſaepe in N. T. — k) 2 Cor. 11, 2. — l) Eph. 5, 25. — m) ib. v. 32. — n) ib. 1, 23. — o) Col. 1, 18. 24. — p) 1 Petr. 2, 10.

[Qu. 5. *Quae ſunt Eccleſiae partes, quaeque earundem eſt differentia?*]

Eccleſiae *autem* duae potiſſimum ſunt partes, quarum altera Triumphans, altera Militans vocatur q).
VIII. Triumphans eſt, coetus ille clariſſimus, et feliciſſimus beatorum ſpirituum, et eorum, qui de mundo, de carne, de iniquiſſimo daemone triumpharunt, et ab hujus vitae moleſtiis liberi, ac tuti, aeterna beatitu-
IX. dine fruuntur. Militans vero Eccleſia eſt, coetus omnium fidelium, qui adhuc in terris vivunt: quae ideo Militans vocatur, quod illi cum immaniſſimis hoſtibus,
6. mundo, carne, Satana perpetuum ſit bellum. Neque idcirco tamen r) duas eſſe Eccleſias cenſendum eſt: ſed ejusdem Eccleſiae, ut antea diximus, partes duae ſunt, quarum una anteceſſit, et caeleſti patria jam potitur: altera in dies ſequitur, donec aliquando cum Salvatore noſtro conjuncta, in ſempiterna felicitate conquieſcat. +

[Qu. 6. *Quibus hominum generibus Eccleſia militans concluditur?*]

7. X. *Jam* in Eccleſia Militanti duo ſunt hominum genera s), bonorum, et improborum: et improbi quidem eorundem ſacramentorum participes eandem quoque, quam boni, fidem profitentur, vita, ac moribus diſſimiles: boni vero in Eccleſia dicuntur ii, qui non ſolum fidei profeſſione, et communione ſacramentorum, ſed etiam ſpiritu gratiae, et charitatis vinculo inter ſe conjuncti, et colligati ſunt: de quibus dicitur: t) *Cognovit Dominus, qui ſunt ejus.* Poſſunt vero etiam homines aliquibus conjecturis opinari, quinam ſint, qui ad hunc piorum hominum numerum pertineant, certo autem ſcire minime poſſunt. Quare exiſtimandum non eſt, Chriſtum Salvatorem de hac Eccleſiae parte locutum eſſe, cum u) ad Eccleſiam nos remiſit, eique ut pareamus praecepit. nam cum illa ſit

---

q) Cf. Aug. enchir. c. 56 ſq. (p. 159.); de civ. Dei X, 7. (p. 186.) — r) Aug. ench. d. l.; de civ. D. XII, 9. n. 2. (p. 231.) — s) Id. de bapt. c. Donat. VII, 51. (p. 135 ſq.); brev. coll. c. Donat.; coll. 3. c. 8. (p. 380.) — t) 2 Tim. 2, 19. — u) Matth. 18, 17.

incognita; cui certum esse poterit, ad cujus judicium confugiendum, et cujus auctoritati obtemperandum sit? Bonos igitur, et improbos Ecclesia complectitur, quemadmodum et divinae litterae, et sanctorum virorum scripta testantur: in quam sententiam scriptum est illud Apostoli: v) *Unum corpus, et unus spiritus.*

[Qu. 7. *An Ecclesia militans, bonos et malos suo sinu concludens, demonstrari possit?*]

Haec *autem* [certe] Ecclesia nota est, w) urbique XI. 8.
supra montem sitae comparata [6]), quae undique conspicitur. nam cum u) illi ab omnibus parendum sit, cognoscatur necesse est. Neque bonos tantum, sed malos etiam complectitur, ut multis parabolis evangelium docet, veluti cum x) regnum caelorum, idest Militantem Ecclesiam, simile esse sagenae in mare missae commemorat; vel y) agro, in quo zizania superseminata sunt; vel z) areae, in qua frumentum cum paleis continetur; vel a) decem virginibus partim fatuis, partim prudentibus. Sed multo ante etiam b) in arca Noe, qua non solum munda, sed etiam immunda animantia concludebantur, hujus Ecclesiae figuram, et similitudinem licet intueri. Quamvis autem, bonos, et malos ad Ecclesiam pertinere, catholica fides vere, et constanter affirmet: ex iisdem tamen fidei regulis fidelibus explicandum est, utriusque partis diversam admodum rationem esse. ut enim paleae cum frumento in area confusae sunt, vel interdum membra varie intermortua corpori conjuncta: ita etiam mali in Ecclesia continentur *:* [.] +

[Qu. 8. *Quinam Ecclesiae militantis finibus non continentur?*]

ex quo fit, ut tria tantummodo hominum ge- XII. 9.
nera ab ea *excludantur* [excluduntur], primo infideles, deinde haeretici et schismatici, postremo excommunicati: ethnici quidem, quod in Ecclesia numquam

6) comparatur *Aug.*, *Mog.*

v) Eph. 4, 4. — w) Matth. 5, 14. — x) ib. 13, 47. — y) ib. v. 24 sqq. — z) Matth. 3, 12. Luc. 3, 17. — a) Matth. 25, 1 sqq. — b) Gen. 7, 1 sqq.

fuerunt, neque eam umquam cognoverunt, nec ullius ſacramenti participes in populi Chriſtiani ſocietate facti ſunt; haeretici vero, atque ſchiſmatici, quia ab Eccleſia deſciverunt. neque enim illi magis ad Eccleſiam ſpectant, quam transfugae ad exercitum pertineant, a quo defecerunt. non negandum tamen, quin in Eccleſiae poteſtate ſint, ut qui ab ea in judicium vocentur, puniantur, et anathemate damnentur. Poſtremo etiam excommunicati, quod Eccleſiae judicio ab ea excluſi, ad illius communionem non pertineant, donec reſipiſcant. De ceteris autem quamvis improbis, et ſceleratis hominibus, adhuc eos in Eccleſia perſeverare dubitandum non eſt: idque fidelibus tradendum aſſidue, ut, ſi forte Eccleſiae antiſtitum vita flagitioſa ſit, eos tamen in Eccleſia eſſe, nec propterea quidquam de eorum poteſtate detrahi, certo ſibi perſuadeant. +

[Qu. 9. *Quae eſt ſummatim nominis Eccleſiae ſignificationum varietas?*]

10. XIII. *Verum* univerſae etiam Eccleſiae partes, Eccleſiae nomine ſignificari ſolent, ut cum Apoſtolus Eccleſiam, quae eſt c) Corinthi, d) Galatiae, e) Laodicenſium, f) Theſſalonicenſium nominat. 7) privatas etiam fidelium familias Eccleſias vocat: nam g) Priſcae, et Aquilae domeſticam Eccleſiam ſalutari jubet. item alio in loco, *Salutant vos*, inquit, *in domino multum Aquila, et Priſcilla cum domeſtica ſua Eccleſia.* Ad Philemonem i) etiam ſcribens eandem vocem uſurpavit. Interdum quoque Eccleſiae nomine ejus praeſides, ac Paſtores ſignificantur: k) *Si te non audierit*, inquit Chriſtus, *dic Eccleſiae.* Quo in loco l) praepoſiti Eccleſiae deſignantur. Sed locus etiam, in quem populus ſive ad concionem, ſive alicujus rei ſacrae cauſa convenit, Eccleſia appellatur. Praecipuo vero

7) *Ita etiam Aldd. diſtinguunt; Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2. 3, *Leo l., Lov., Mog. minus bene comma tantum habent.*

c) 1 Cor. 1, 2. — d) Gal. 1, 2. — e) Col. 4, 16. — f) 1 Theſſ. 1, 1. — g) Rom. 16, 3. 5. — h) 1 Cor. 16, 19. — i) Philem. 1, 2. — k) Matth. 18, 17. — l) Chryſoſt. in Matth. hom. 60. n. 2. (p. 607.) Theophyl. in Matth. 18, 17 ſq. (p. 96.) Euthym. Zig. in eund. loc. (p. 723.)

in hoc articulo Ecclesia bonorum simul, et malorum multitudinem, nec praesides solum, sed eos etiam, qui parere debent, significat.

[Qu. 10. *Quomodo Ecclesia Catholica inter tot populi Christiani genera est una?*]

Aperiendae autem sunt 8) fidelibus hujus Ecclesiae XIV.11.
proprietates, ex quibus licebit agnoscere, quanto beneficio a Deo affecti sint, quibus contigerit in ea nasci, atque educari. Prima igitur proprietas in Symbolo Patrum describitur, ut una sit: m) *Una* enim, inquit, *est columba mea*, una est n) *speciosa mea*. Vocatur autem una tanta hominum multitudo, quae tam longe, lateque diffusa est, 9) ob eas causas, quae ab Apostolo ad Ephesios scriptae sunt: o) *unum* enim *dominum*, *unam fidem*, *unum baptisma* tantum esse praedicat: Unus est etiam ejus rector, ac gubernator, invisibilis quidem Christus, quem aeternus pater p) *dedit caput super omnem Ecclesiam, quae est corpus ejus*. Visibilis XV.
autem is, qui q) Romanam cathedram, Petri apostolorum Principis legitimus successor, tenet *:* [.] +

[Qu. 11. *Quid de Romano Pontifice, visibili Ecclesiae Christi capite, sentiendum est?*]

de *quo* [eo] fuit illa omnium Patrum ratio, et 12.
sententia consentiens, hoc visibile caput ad unitatem Ecclesiae constituendam, et conservandam necessarium fuisse. quod praeclare et vidit, et scripsit sanctus Hieronymus, et 10) contra Jovinianum his verbis: r) „Unus „eligitur, ut, capite constituto, schismatis tollatur occasio." et ad Damasum: s) „Facessat invidia; Romani „culminis recedat ambitio: cum successore Piscatoris, „et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi „Christum, sequens, beatitudini tuae, idest cathedrae

---

8) *Fabr. variant*: sunt autem *Antv.*, *Col.* 3.; sunt etiam *Aug.*; etiam sunt *Mog.* — 9) *Non satis bene hoc comma deest in Aldd.*, *Lugd.* 1. 2., *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Clem.* — 10) *Ita Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Clem.*; *rell. om.* et.

m) Cant. 6, 8. — n) ib. 2, 13. — o) Eph. 4, 5. — p) ib. 1, 22 sq. — q) Conc. Florent. in definit. (p. 421.) — r) Hieron. c. Jovin. lib. I. n. 26. (p. 279.) — s) Id. ep. 15. n. 2. (p. 38 sq.).

„Petri, communione consocior [11]): super illam petram „aedificatam Ecclesiam scio. Quicumque t) extra hanc „domum agnum comederit, profanus est: Si quis in „arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio." Quod et longe antea ab Irenaeo u) probatur, et Cypriano, qui de unitate Ecclesiae loquens, ait: v) „Loquitur „Dominus ad Petrum: w) *Ego Petre dico tibi, quia „tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo „Ecclesiam meam.* Super unum aedificat Ecclesiam: „et quamvis apostolis omnibus, post resurrectionem „suam, parem potestatem tribuat, et dicat: x) *Sicut „misit me pater, et ego mitto vos: accipite spiri„tum sanctum:* tamen, ut unitatem manifestaret, uni„tatis ejusdem originem, ab uno incipientem, auctori„tate sua disposuit," etc. Optatus deinde Milevitanus ait: y) „Ignorantiae [12]) tibi adscribi non potest, scienti „in urbe Roma, [13]) Petro primo cathedram episcopa„lem esse collatam, in qua sederit omnium apostolo„rum caput Petrus, in quo uno cathedrae unitas ab „omnibus servaretur, ne ceteri apostoli singulas sibi „quisque defenderent: ut jam schismaticus, et praeva„ricator esset, qui contra singularem cathedram alte„ram collocaret." Post vero Basilius sic scriptum reliquit: z) „Petrus collocatus est in fundamento: dixit

---

11) *Hoc etiam Aldd.;* consortior *Col.* 1. 2., *Leod., Lov.* — 12) *Pro dativo (qui est etiam in Aldd.,) Leod., Lov., Col.* 2. 3., *Ven., Aug. et Mog. nominativum habent, qui etiam ap. Optat. ipsum legitur.* — 13) *Ita etiam Aldd.; Col.* 1. 2., *Leod., Lov. cum uno cod. MS.* Romana; *sed quid sibi vult comma post hanc vocem in plerisque edd. expressum? num fortasse, ut indicaretur maximam sententiae vim in illo vocabulo positam esse? Postea ap. Optat. est:* in qua (1 *MS.* quo, *vitio scriptoris)* una cathedra, *et deinde:* peccator *pro* praevar.

t) Cf. Ex. 12, 7, 22. — u) Iren. adv. haer. III, 3. (p. 175 sqq.) Cff. Anacleti ep. 1. n. 4. et ep. 3. n. 3 sq. (p. 605 sq. et 616 sqq.) Marcelli I. ep. 1. (p. 1262 sqq.) — v) Haec sunt ex Cypr. de un. Eccl, p. 194 sq., nonnullis quidem et omissis et mutatis, inviolata tamen mente. Cff. Julii I. ep. 1. n. 1 sq. (p. 1176.) Leon. M. ep. 14. c. 11. (p. 690 sqq.) — w) Matth. 16, 18. — x) Joa. 20, 21 sq. — y) Optat. de schism. Donat II, 2. (p. 28.) verbis tamen aliquoties mutatis. — z) Haec fere leguntur in dubia Basilii homil. de poenit. n. 4. (p. 606. in app.)

„enim: a) *Tu es Christus filius Dei vivi:* et vicissim audivit se esse petram. licet enim petra esset, „non tamen petra erat ut Christus. nam Christus vere „immobilis petra: Petrus vero propter petram. Digni„tates enim suas Deus largitur aliis: sacerdos est, et „facit sacerdotes: petra est, et petram facit; et quae „sua sunt, largitur servis suis." Postremo vero sanctus Ambrosius ait: 14) b) Si quis objiciat, Ecclesiam, uno 13.
capite, et sponso Jesu Christo contentam, praeterea nullum requirere; in promptu responsio est. Ut enim Christum dominum singulorum sacramentorum non solum auctorem, sed intimum etiam praebitorem habemus: (nam ipse est, qui baptizat, et qui absolvit, et tamen is homines sacramentorum externos ministros instituit) sic Ecclesiae, quam ipse intimo spiritu regit, hominem suae potestatis vicarium, et ministrum praefecit. nam cum visibilis Ecclesia, visibili capite egeat:

---

14) Postr. — ait:] *De his Col. 2. hoc habet ad marg. scholion*: „Videntur haec redundare, aut Ambrosii verba deesse, ex commentariis in ca. 9. Lucae, forte petenda." *Quaenam tamen sint illa verba, incertum est. Et Ven. quidem haec legit*: „Postr. v. S. Ambr. idem ait: *Magna sunt enim Dei munera, qui non solum nobis, quae nostra fuerant, reparavit, verum etiam quae sua sunt propria, concessit*: deinde, paucis interjectis, sequitur: *Magna autem Christi gratia, qui omnia prope vocabula sua discipulis ipsis donavit. Ego sum*, inquit, *lux mundi;* et id tamen, quo ipse gloriatur, discipulis nomen indulsit, dicens: *Vos estis lux mundi. Ego sum panis vivus*: et, *Nos omnes unus panis sumus. Ego sum vitis vera.* Et tibi dicit: *Plantavi te vitem fructuosam, omnem veram. Petra est Christus; bibebant enim de spirituali sequenti petra, petra autem erat Christus. Et jam* [*leg.* etiam] *discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, ut et ipse sit Petrus, quod de petra habeat soliditatem constantiae, fidei firmitatem.*" — *Et haec Ven., quae deinde ita pergit:* Verum, si quis *cet.; Clem. vero in monito (in extrem. Catech.) Pio Lectori inscripto lacunam, etiam in Romana edit. in fol. occurrentem, ex Ambr. sic posse expleri dicit*: Quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur. Si quis objiciat etc., *quae verba in Aug. quoque et Mog. exstant. Reliquae edd., etiam Aldd., rem prorsus silentio praetereunt.*

a) Matth. 16, 16. — b) Verba Ambrosii, in ed. Ven. expressa, invenies in Exposit. Ev. Luc. lib. 6. n. 95 sq. (p. 1406 sq.): quae vero ab ed. Clem. afferuntur, leges ib. lib. 10. n. 175. (p. 1542.)

ita Salvator noster Petrum universi fidelium generis caput, et pastorem constituit, cum illi oves suas pascendas verbis amplissimis commendavit, ut qui ei successisset, eandem plane totius Ecclesiae regendae, et
14. XVI. gubernandae potestatem habere voluerit. Unus praeterea, idemque est spiritus, inquit Apostolus ad Corinthios c), qui fidelibus gratiam, perinde atque anima corporeis [15]) membris vitam, impertitur. Ad quam unitatem servandam cum Ephesios hortaretur, inquit: d) *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis: unum corpus, et unus spiritus.* Quemadmodum enim humanum corpus multis constat membris, eaque ab una anima aluntur, quae oculis visum, auribus auditum, et aliis sensibus diversas vires subministrat: ita corpus Christi mysticum, quod est Ecclesia, ex multis fidelibus compositum est. Una quoque est spes, ut in eodem loco idem Apostolus e) testatur, ad quam vocati sumus: siquidem omnes eandem rem, nempe aeternam et beatam vitam, speramus. Una f) est denique fides, quae omnibus tenenda est, ac praeseferenda. *Non sint*, inquit Apostolus g), *in vobis schismata:* atque h) unum baptisma, quod quidem
15. est Christianae fidei sacramentum. Altera proprietas Ecclesiae est, ut sit sancta: quod a Principe apostolorum accepimus eo loco: i) *Vos autem genus electum, gens sancta.* +

[Qu. 12. *Quomodo Ecclesia Christi inter tot peccatores dicitur sancta?*]

XVII. Appellatur *autem* sancta, quod Deo consecrata, dedicataque sit. sic enim cetera hujuscemodi, quamquam corporea sint, sancta vocari consueverunt k), cum divino cultui addicta, et dedicata sunt. cujus generis sunt in lege veteri vasa, vestes, et altaria: in qua l) primogeniti quoque, qui Deo altissimo dedicabantur, sancti sunt appellati. Nec mirum cuiquam videri debet, Ecclesiam dici sanctam, tametsi multos peccatores continet. sancti enim vocantur fideles, qui populus Dei

---

15) corporis *Aug.*, *Mog.*

c) 1 Cor. 12, 3 sqq. — d) Eph. 4. 3 sq. — e) ib. v. 4. — f) ib. v. 5. — g) 1 Cor. 1. 10. — h) Eph. 4. 5. — i) 1 Petr. 2, 9. — k) Ex. 40, 9 sqq. al. — l) ib. 13, 2.

effecti sunt, quive se, fide, et baptismate suscepto, Christo consecrarunt: quamquam in multis offendunt, et, quae polliciti sunt, non praestant. quemadmodum etiam, qui artem aliquam profitentur, etsi artis praecepta non servent, nomen tamen artificum retinent. Quare D. Paulus [m]) Corinthios sanctificatos, et sanctos appellat: in quibus nonnullos fuisse perspicuum est, quos, ut [n]) carnales, et gravioribus etiam nominibus acriter objurgat. Sancta etiam dicenda est, quod veluti corpus cum sancto capite Christo domino, totius sanctitatis fonte, conjungitur, a quo spiritus sancti charismata, et divinae bonitatis divitiae diffunduntur. Praeclare sanctus Augustinus, [o]) interpretans verba illa prophetae, *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum;* „Audeat", inquit, „et corpus Christi, audeat et „unus ille homo, clamans a finibus terrae, cum ca„pite suo, et sub capite suo [16]) dicere, sanctus sum: „accepit enim gratiam sanctitatis, gratiam baptismi, „et remissionis peccatorum." Ac paulo post: „Si Chri„stiani omnes, et fideles, in Christo baptizati, ipsum „induerunt, sicut Apostolus dicit: quotquot [17]) *in Christo* „*baptizati estis, Christum induistis;* si membra sunt „facti corporis ejus, et dicunt se sanctos non esse, „capiti ipsi faciunt injuriam, cujus membra sancta „sunt." Accedit etiam, quod sola Ecclesia legitimum sacrificii cultum, et salutarem habet sacramentorum usum: per quae, tamquam efficacia divinae gratiae instrumenta, Deus veram sanctitatem efficit; ita ut, quicumque vere sancti sunt, extra hanc Ecclesiam esse non possint. Patet igitur, Ecclesiam esse sanctam, ac sanctam quidem, quoniam corpus est Christi, a quo sanctificatur, cujusque sanguine absuitur. +

[Qu. 13. *Qua ratione Ecclesia Christi est Catholica?*]

Tertia proprietas Ecclesiae ea est, ut Catholica, 16.

16) et sub cap. suo om. *Col.* 1. 2., *Lcod., Lov.; sunt tamen haec verba etiam in Aldd.* — 17) Quicumque *Aug. et Mog. ex Vulg.* Gal. 3, 27.

m) 1 Cor. 1, 2. — n) ib. 3, 1 sqq. — o) Quae sequuntur, desumta sunt ex Aug. in Ps. 85. (v. 2.) n. 4. (p. 679.) cum levibus tantum discrepantiis, nisi quod in fine ap. Aug. ex mell. MSS. legatur: cujus membra sancta non sunt.

nempe univerſalis, vocetur: quae appellatio vere illi tributa eſt: quoniam, ut teſtatur ſanctus Auguſtinus, p) „A ſolis ortu usque ad occaſum unius fidei ſplen„dore diffunditur.“ Neque enim, ut in humanis rebuspublicis aut haereticorum conventibus, unius tantum regni terminis, aut uno hominum genere Eccleſia definita eſt: verum omnes homines, q) ſive illi barbari ſint, ſive Scythae, ſive ſervi, ſive liberi, ſive maſculi, ſive feminae, charitatis ſinu complectitur. Quare ſcriptum eſt: r) *Redemiſti nos Deo in ſanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione, et feciſti nos Deo noſtro regnum.* De Eccleſia dicit David: s) *Poſtula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et poſſeſſionem tuam terminos terrae.* Item: t) *Memor ero Raab, et Babylonis ſcientium me.* et: u) *Homo* 18) *natus eſt in ea.* Praeterea omnes fideles, qui ab Adam in hunc usque diem fuerunt, quive futuri ſunt, quamdiu mundus exſtabit, veram fidem profitentes, ad eandem Eccleſiam pertinent, quae v) ſuper fundamento apoſtolorum fundata eſt, ac prophetarum, qui omnes in illo lapide angulari Chriſto, w) qui fecit utraque unum, et x) pacem iis, qui prope, et iis, qui longe, annunciavit, conſtituti ſunt, et fundati. Univerſalis etiam ob eam cauſam dicitur, quod omnes, qui ſalutem aeternam conſequi cupiunt, eam tenere, et amplecti debeant, non ſecus ac qui arcam, ne diluvio perirent, ingreſſi ſunt.

Haec igitur veluti certiſſima regula tradenda eſt, qua vera, et falſa Eccleſia judicetur *:* [.] +

[Qu. 14. *Quo pacto Eccleſia Chriſti etiam Apoſtolica dicitur?*]

17.XVIII. *ſed* ex origine etiam, quam revelata gratia ab apoſtolis ducit, Eccleſiae veritatem agnoſcimus: ſiquidem ejus doctrina veritas eſt, non recens, neque nunc primum orta, ſed ab apoſtolis jam olim tradita, et in

---

18) *Ita etiam Aldd.; Leod.* me etc. Homo; *Aug.* me et homo; *Mog.* me . . . et homo; *Lugd.* 2. me: et Homo.

p) (Aug.) ſer. 242. n. 4. (p. 281. in app.) — q) Gal. 3, 28. Col. 3, 11. — r) Apoc. 5. 9 ſq. — s) Pſ. 2, 8. — t) Pſ. 86, 4. — u) ib. v. 5. — v) Eph. 2, 20. — w) ib. v. 14. — x) ib. v. 17.

omnem orbem terrarum disseminata. ex quo fit, ut nemo dubitare possit, impias haereticorum voces longe a verae Ecclesiae fide abesse, cum doctrinae Ecclesiae, quae ab apostolis ad hanc diem praedicata est, adversentur. Quare, ut omnes intelligerent, quaenam esset Ecclesia catholica, Patres in Symbolo y) illud divinitus addiderunt, APOSTOLICAM. Etenim spiritus sanctus, XIX.
qui Ecclesiae praesidet, eam non per aliud genus ministrorum, quam per apostolicum, gubernat. Qui spiritus primum quidem apostolis tributus est, deinde vero summa Dei benignitate semper in Ecclesia mansit. +

[Qu. 15. *Potestne Ecclesia in fidei aut morum dogmatibus errare?*]

18. *Sed* quemadmodum haec una Ecclesia errare non potest in fidei, ac morum disciplina tradenda, cum a spiritu sancto gubernetur: ita ceteras omnes, quae sibi Ecclesiae nomen arrogant, ut quae Diaboli spiritu ducantur, in doctrinae, et morum perniciosissimis erroribus versari necesse est. +

[Qu. 16. *Quibus praecipue figuris Christi Ecclesia in veteri testamento est adumbrata?*]

Sed quoniam magnam vim habent figurae vete- XX. 19.
ris testamenti ad excitandos fidelium animos, revocandamque rerum pulcherrimarum memoriam, cujus rei potissimum causa apostoli his usi sunt; illam quoque doctrinae partem, quae magnas utilitates habet, Parochi non praetermittent. In his autem illustrem significationem habet z) arca Noe: quae ob eam rem tantum divino jussu constructa est, ut nullus dubitandi locus relinquatur, quin Ecclesiam ipsam significet; quam Deus sic constituit, ut, quicumque per baptismum illam ingrederentur, ab omni mortis aeternae periculo tuti esse possent; qui vero extra illam essent, quemadmodum iis evenit, qui in arcam 19) recepti non

---

19) arcam *etiam Aldd.; sola Clem.* arca, *quod rejeci.*

y) Symb. Nic. n. 9. — z) Primus Tertull. de bapt. c. 8. (p. 193.) ecclesiam cum arca comparat, quem deinde secuti Cypr. de unit. eccl. (p. 195.) Chrysost. hom. 6. in Lazar. n. 7. (p. 783.) aliique. Cf. 1 Petr. 3, 20.

ſunt, ſuis ſceleribus obruerentur. Alia figura eſt, magna illa civitas Hieruſalem, cujus nomine ſcripturae a) ſaepius ſanctam Eccleſiam ſignificant. Nimirum in illa ſolum 20) offerre Deo ſacrificia licebat; quia in ſola etiam Dei Eccleſia, neque extra eam usquam, verus cultus, verumque ſacrificium reperitur, quod Deo placere ullo modo poſſit. +

[Qu. 17. *Quanam ratione credere Chriſti Eccleſiam ad articulos fidei pertinet?*]

20. XXI. *Jam illud etiam extremo loco de Eccleſia docendum erit, quanam ratione nos credere Eccleſiam, ad articulos fidei pertineat. nam* etſi quivis ratione, et ſenſibus percipit, Eccleſiam, ideſt hominum conventum in terris eſſe, qui Chriſto domino addicti, et conſecrati ſunt, neque ad eam rem animo concipiendam fide opus eſſe videatur; cum nec Judaei, nec Turcae quidem de eo dubitent: tamen illa myſteria, quae in ſancta Dei Eccleſia contineri partim declaratum eſt, partim in ſacramento ordinis explicabitur, mens fide tantummodo illuſtrata, non ullis rationibus convicta, intelligere poteſt. Cum igitur hic articulus non minus, quam ceteri, intelligentiae noſtrae facultatem, et vires ſuperet; jure optimo confitemur, nos Eccleſiae ortum, munera, et dignitatem non humana ratione cognoſcere, ſed fidei oculis intueri. +

[Qu. 18. *Per quem Eccleſia Catholica eſt condita, et unde tanta ejus poteſtas proceſſit?*

21. XXII. Non] *Neque enim* homines hujus Eccleſiae auctores fuerunt, ſed Deus ipſe immortalis, qui eam ſuper firmiſſimam petram aedificavit, teſte Propheta: b) *Ipſe fundavit eam altiſſimus:* quam ob cauſam c) hereditas Dei, et Dei populus appellatur. Nec poteſtas, quam accepit, humana eſt, ſed divino munere tributa. Quare, quemadmodum naturae viribus comparari non poteſt: ita etiam fide ſolum intelligimus, in Eccleſia d) claves regni caelorum eſſe, eique e) poteſtatem pec-

---

20) *Ita Ald.* 1., *Clem.*; ſolam *Ald.* 2.; *reliq. omn.* ſola.

a) Gal. 4, 26. Hebr. 12, 22. — b) Pſ. 86, 5. — c) Pſ. 27, 9. al. — d) Matth. 16, 19. — e) Joa. 20, 23.

cata remittendi, f) excommunicandi, g) verumque Chriſti corpus conſecrandi traditam; deinde cives, qui in ea morantur, h) non habere hic civitatem permanentem, ſed futuram inquirere. Unam igitur Eccleſiam ſanctam, XXIII.
et catholicam eſſe, neceſſario credendum eſt. +

[Qu. 19. *An, ut in Deum, ita in Eccleſiam credendum eſt?*]

tres *enim* Trinitatis perſonas, Patrem, et Fi- 22.
lium, et Spiritum ſanctum, ita credimus, ut in eis fidem noſtram collocemus. Nunc autem, mutata dicendi forma, i) ſanctam, et non in ſanctam Eccleſiam, credere profitemur: ut, hac etiam diverſa loquendi ratione, Deus omnium effector a creatis rebus diſtinguatur, praeclaraque illa omnia, quae in Eccleſiam collata ſunt, beneficia divinae bonitati accepta referamus.

[Qu. 20. *Extrema hujus articuli clauſula,* Sanctorum communionem, *quidnam ſibi vult?*]

SANCTORUM COMMUNIONEM. XXIV. 23.

Cum ſanctus Joannes evangeliſta de divinis myſteriis ad fideles ſcriberet, cur eos in illis erudiret, hanc rationem attulit: k) *Ut et vos,* inquit, *ſocietatem habeatis nobiscum, et ſocietas noſtra ſit cum patre, et cum filio ejus Jeſu Chriſto.* Haec ſocietas in communione ſanctorum ſita eſt, de qua in hoc articulo ſermo habetur. utinam vero in eo explicando eccleſiarum praeſides, Pauli, et aliorum apoſtolorum diligentiam imitarentur. eſt enim non ſolum quaedam ſuperioris articuli interpretatio, doctrinaque uberrimorum fructuum, ſed etiam, quis uſus myſteriorum eſſe debeat, quae Symbolo continentur, declarat. omnia enim ejus rei cauſa perveſtiganda ſunt, ac percipienda, ut in hanc tam amplam, et beatam ſocietatem ſanctorum admittamur, admiſſique conſtantiſſime perſeveremus, l) *cum gaudio gratias agentes Deo patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine.* In primis igitur fideles docendi ſunt, hunc XXV. 24.

f) 1 Cor. 5, 3. 5. — g) Luc. 22, 19. — h) Hebr. 13, 14. — i) Ruffini expoſ. in ſymb. n. 36. — k) 1 Joa. 1, 3. — l) Col. 1, 11 ſq.

articulum esse illius, qui de una sancta Ecclesia catholica antea positus est, veluti explicationem quandam. unitas enim spiritus, a quo illa regitur, efficit, ut, quidquid in eam collatum est, commune sit. omnium enim sacramentorum fructus ad universos fideles pertinet: quibus sacramentis, veluti sacris vinculis, Christo connectuntur, et copulantur; et maxime omnium baptismo, quo, tamquam janua, in Ecclesiam ingredimur. Hac autem sanctorum communione, sacramentorum communionem intelligi debere, Patres in Symbolo significant illis verbis: m) „Confiteor unum baptisma." Baptismum vero in primis Eucharistia, et deinceps cetera sacramenta consequuntur. nam etsi hoc nomen omnibus sacramentis convenit, cum Deo nos conjungant, illiusque participes, cujus gratiam recipimus, efficiant; magis tamen proprium est Eucharistiae, quae
25. hanc efficit communionem. Sed alia etiam communio in Ecclesia cogitanda est. Quaecumque enim pie, sancteque ab uno suscipiuntur, ea ad omnes pertinent, et ut illis prosint, charitate, quae n) non quaerit, quae sua sunt, efficitur. Id vero cum S. Ambrosii testimonio comprobatur, qui locum illum psalmi explanans, o) *Particeps ego sum omnium timentium* 21) *te*, ita inquit: p) „Sicut membrum particeps esse dicimus „totius corporis, sic conjunctum omnibus timentibus „Deum." Quare Christus eam nobis orandi formam praescripsit, ut diceremus: q) *Panem nostrum*, non meum; ac reliqua ejus generis, non nobis tantum, sed
XXVI. omnium saluti, et commodis prospicientes. At vero haec bonorum communicatio, membrorum humani corporis aptissima similitudine in sacris litteris r) saepe demonstratur. nam in corpore multa sunt membra: sed etsi multa sunt, unum 22) tamen corpus constituunt, in quo singula proprio, non autem omnia eodem munere funguntur. Nec vero omnia eandem dignitatem

---

21) *Hoc etiam Aldd.; sola Clem.* timentum. — 22) verum *Lugd.* 1.

m) Quae verba in Symb. Nic. n. 10. pro omissis illis: Sanctor. commun., posita sunt. — n) 1 Cor. 13, 5. — o) Ps. 118, 63 — p) Ambros. in Ps. 118. ser. 8. n. 54. (p. 1076.) — q) Matth. 6, 11. — r) Rom. 12, 4. 1 Cor. 12, 12 sqq. Eph. 5, 23. 30. al.

habent; aut aeque utiles, et decoras functiones ex-
sequuntur; nullique suum, sed totius corporis commo-
dum, atque utilitas proposita est. Omnia deinde tam
apta inter se, et connexa sunt, ut, si unum aliquod
dolore afficitur, cetera item naturae cognatione, et
consensu doleant: si contra bene affectum est, com-
munis sit omnibus ille jucunditatis sensus. Atque haec
eadem in Ecclesia licet contemplari: in qua etsi di-
versa sunt membra, nempe variae nationes, Judaeo-
rum, Gentium, liberi, et servi, pauperes, et divites,
cum tamen baptismo initiantur, unum corpus cum
Christo fiunt, cujus ille caput est. Unicuique prae-
terea in hac Ecclesia suum munus assignatum est. ut
enim [s]) alii in ea apostoli, alii doctores, omnes vero
publicae utilitatis causa sunt constituti: ita aliorum est,
praeesse, ac docere; aliorum item parere, et subjectos
esse. At vero tot, tantisque muneribus, ac bonis di- XXVII. 2
vinitus collatis illi fruuntur, qui in charitate vitam
Christianam degunt, justique, et cari Deo sunt. Mem-
bra vero mortua, nimirum homines sceleribus obstricti,
et a Dei gratia alienati, hoc quidem bono non pri-
vantur, ut hujus corporis membra esse desinant; sed
cum sint mortua, fructum spiritualem, qui ad justos,
et pios homines pervenit, non percipiunt. tametsi,
cum in Ecclesia sint, ad amissam gratiam, vitamque
recuperandam ab iis adjuvantur, qui spiritu vivunt, et
eos fructus capiunt, quorum expertes esse dubitari non
potest, qui omnino ab Ecclesia sunt praecisi. Nec vero XXVIII. 2
tantum communia sunt ea dona, quae homines caros
Deo, ac justos reddunt, sed gratiae etiam gratis datae,
in quibus numerantur [t]) scientia, prophetia, donum
linguarum, ac miraculorum, et celera hujus generis:
quae dona malis etiam hominibus, non privatae, sed
publicae utilitatis causa, ad aedificandam Ecclesiam con-
ceduntur. nam sanitatis gratia, non illius, qui ea prae-
ditus est, sed aegroti curandi causa tributa est. Ac
nihil tandem a vere Christiano homine possidetur,
quod sibi cum ceteris omnibus commune esse non
existimare debeat. quare ad sublevandam indigentium
miseriam prompti, ac parati esse debent. nam [u]) qui hu-

s) 1 Cor. 12, 28. Eph. 4, 11. — t) 1 Cor. 12, 8 sqq. — u) 1 Joa. 3, 17.

juſmodi bonis ornatus eſt, ſi viderit fratrem ſuum egere, nec illi ſubvenerit, is Dei charitatem non habere plane convincitur. Quae cum ita ſe habeant; ſatis conſtat, eos, qui in hac ſancta communione ſunt, quadam felicitate perfrui, et vere illud dicere poſſe: v) *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiſcit, et deficit anima mea in atria Domini:* et *beati*[23]), *qui habitant in domo tua Domine.*

[Cap. XI.

DE DECIMO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt decimus articulus, quidque credendum proponit?*]

REMISSIONEM PECCATORUM.

1. I. Nemo eſt, qui cum videat, hunc articulum de remiſſione peccatorum, in ceteris fidei articulis numeratum eſſe, dubitare poſſit, eo non ſolum divinum aliquod myſterium, ſed etiam ad ſalutem comparandam maxime neceſſarium contineri. nam antea declaratum eſt, ſine certa eorum fide, quae in Symbolo credenda proponuntur, nemini ad Chriſtianam pietatem aditum patere. Verum ſi id, quod per ſe omnibus notum eſſe debet, aliquo etiam teſtimonio confirmandum videatur, ſatis illud erit, quod Salvator noſter paulo ante adſcenſum in caelum de ea re teſtatus eſt, cum diſcipulis ſenſum aperuit, ut intelligerent ſcripturas: w) *Oportebat*, inquit, *Chriſtum pati, et reſurgere a mortuis tertia die, et praedicari in nomine ejus poenitentiam, et remiſſionem peccatorum in omnes gentes incipientibus ab Hieroſo-*
II. *lyma.* Quae verba ſi Parochi animadverterint, facile intelligent, cum cetera, quae ad religionem pertinent, fidelibus tradenda ſint, tum vero praecipue hujus articuli diligenter explicandi magnam eis a Domino ne-
2. ceſſitatem impoſitam eſſe. Munus igitur Parochi erit,

---

23) et, Beati *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Ven.*, *ſimiliterque Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.

v) Pſ. 83, 2. 3. 5. — w) Luc. 24, 46 ſq.

quod ad hunc locum attinet, docere, non solum peccatorum remissionem in catholica Ecclesia reperiri; de qua Isaias praedixerat: x) *Populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas:* sed etiam potestatem peccata remittendi in ea esse: qua si rite, et secundum leges a Christo domino praescriptas sacerdotes utantur, vere peccata remitti, et condonari credendum est. ✝

[Qu. 2. *Qua ratione peccata in Ecclesia remittuntur?*]

Haec *autem* venia, cum primum fidem profi- III. 3.
tentes sacro baptismo abluimur, adeo cumulate nobis datur, ut nihil aut culpae delendum, sive ea origine contracta, sive quid propria voluntate omissum, vel commissum sit, aut poenae persolvendum relinquatur. Verum per baptismi gratiam nemo tamen ab omni naturae infirmitate liberatur: quin potius, cum unicuique adversus concupiscentiae motus, quae nos ad peccata incitare non desinit, pugnandum sit, vix ullum reperias, qui vel tam acriter resistat, vel tam vigilanter salutem suam tueatur, ut omnes plagas vitare possit.

Cum igitur necesse fuerit, in Ecclesia potestatem IV. 4.
esse peccata remittendi, alia etiam ratione, quam baptismi sacramento, claves regni caelorum illi concreditae sunt, quibus possint unicuique poenitenti [1]), etiam si usque ad extremum vitae diem peccasset, delicta condonari. Clarissima hujus rei testimonia in sacris litteris habemus: nam apud sanctum Matthaeum Dominus ita ad Petrum loquitur: y) *Tibi dabo claves regni caelorum: et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis.* Item: z) *Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo: et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo.* Deinde sanctus Joannes testatur, Dominum, cum insufflasset apostolis, dixisse: a) *Accipite spiritum sanctum: quorum remiseritis*

---

1) petenti *Lugd.* 1.

x) Isa. 33, 24. — y) Matth. 16, 19. — z) ib. 18, 18. — a) Joa. 20, 22 sq.

peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta ſunt. +

[Qu. 3. *Certisne peccatis et temporibus poteſtas remittendi peccata eſt conceſſa?*]

5. V. Non eſt] *Neque vero* exiſtimandum *eſt*, hanc poteſtatem certis quibusdam peccatorum generibus deſinitam eſſe. nullum enim tam nefarium facinus vel admitti, vel cogitari poteſt, cujus remittendi poteſtatem ſancta Eccleſia non habeat. quemadmodum etiam nemo adeo improbus et ſceleſtus fuerit, quem ſi erratorum ſuorum vere poeniteat, certa ei veniae ſpes propoſita eſſe non debeat. Sed neque haec eadem poteſtas ita circumſcribitur, ut praeſinito ſolum aliquo tempore ea uti liceat. nam quacunque hora peccator ad ſanitatem redire voluerit, rejiciendum non eſſe docuit Salvator noſter, cum Principi apoſtolorum interroganti quoties peccatoribus ignoſcendum eſſet, an ſepties, reſpondit, [b]) *Non ſepties, ſed usque ſeptuagies ſepties.* +

[Qu. 4. *An omnibus Chriſtianis citra ullas leges poteſtas remittendi peccata eſt conceſſa?*]

6. VI. *Verum* ſi miniſtros divinae hujus poteſtatis ſpectemus, ea minus late patere videbitur. Dominus enim non omnibus, ſed Epiſcopis tantum, et ſacerdotibus tam ſancti muneris poteſtatem dedit. Idem etiam cenſendum erit, quod ad rationem ejus poteſtatis exercendae pertinet. nam per ſacramenta ſolum, ſi eorum forma ſervetur, peccata remitti poſſunt: aliter *vero* [enim] nullum jus a peccatis ſolvendi Eccleſiae datum eſt. ex quo ſequitur, tum ſacerdotes, tum ſacramenta ad peccata condonanda veluti inſtrumenta valere: quibus Chriſtus dominus auctor ipſe, et largitor ſalutis remiſſionem peccatorum, et juſtitiam in nobis efficit. +

[Qu. 5. *Unde potiſſimum dignitas Eccleſiae in remittendis peccatis intelligitur?*]

7. VII. Ut *autem* ſideles caeleſte hoc munus, quod ſingulari in nos Dei miſericordia Eccleſiae donatum eſt,

---

b) Matth. 18, 22.

magis suspiciant [2]), atque ad ejus usum, et tractationem ardentiori pietatis studio accedant, conabitur Parochus hujus gratiae dignitatem, et amplitudinem demonstrare. ea autem ex hoc potissimum perspicitur, si, cujus virtutis sit peccata remittere, et homines ex injustis justos reddere, diligenter expositum fuerit. Constat enim, c) infinita, et immensa Dei vi hoc effici; quam eandem in excitandis mortuis, et in mundi creatione necessariam esse credimus. Quod si etiam, ut d) Augustini sententia confirmatur, majus opus existimandum est, aliquem ex impio pium facere, quam caelum, et terram ex nihilo creare, cum ipsa creatio non nisi ex infinita virtute possit exsistere: consequens est, ut multo magis peccatorum remissio infinitae potestati tribuenda sit. +

[Qu. 6. *An aliquis, praeter solum Deum, propria auctoritate peccata remittit?*]

quare verissimas esse priscorum e) Patrum voces 8.
agnoscimus, quibus consitentur ab uno Deo peccata hominibus condonari: neque ad alium auctorem, quam ad summam ejus bonitatem, et potentiam, tam mirificum opus referendum esse. f) *Ego sum*, inquit ipse Dominus per Prophetam, *ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas.* Nam scelerum remittendorum eadem ratio videtur esse, quam in pecunia debita servare oportet. Quemadmodum igitur a nemine, nisi a creditore, pecunia, quae debetur, remitti potest; ita, cum uni Deo peccatis obstricti simus, (siquidem *quotidie oramus, g) *Dimitte nobis debita nostra*) perspicuum est, a nemine, praeter illum, debita nobis condonari posse. +

[Qu. 7. *Fuitne potestas remittendi peccata ante Christum natum ulli mortalium concessa?*]

Hoc *vero* admirabile, et divinum munus, ante- VIII. 9.

---

2) suscipiant *Ven.*

c) 1 Joa. 1, 9. al. — d) Aug. in Joa. tract. 72. n. 3. (p. 499.) — e) Praeter alios v. Herm. past. lib. 2. mand. 4. c. 1. S. Ignat. ep. ad Philad. c. 8. Just. Mart. dial. c. Tryph. c. 47. praecipue autem Iren. adv. haer. V, 17. n. 3. et Chrysost. contra Anom. hom. 10. n. 3. (p. 533.) ipsumque Aug. ser. 99. c. 7. (p. 365). — f) Isa. 43, 25. — g) Matth. 6, 12.

quam Deus homo fieret, nulli creatae naturae impertitum eſt. Primus omnium Chriſtus, ſalvator noſter, ut homo, cum idem verus Deus eſſet, hoc munus a caeleſti patre traditum accepit. h) *Ut ſciatis*, inquit, *quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Surge, tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam.* Cum igitur homo factus eſſet, ut hominibus hanc peccatorum veniam largiretur, priusquam in caelum adſcenderet, ut ibi ad dexteram Dei in perpetuum ſederet, eam poteſtatem Epiſcopis, et preſbyteris in Eccleſia conceſſit: quamquam, ut antea docuimus, i) Chriſtus ſua auctoritate, ceteri, ut ejus miniſtri, peccata dimittunt [3].

IX. Quamobrem ſi, quae infinita virtute effecta ſunt, maxime admirari, et ſuſpicere [4]) debemus: ſatis intelligimus, pretioſiſſimum hoc munus eſſe, quod Chriſti domini benignitate Eccleſiae donatum eſt. ✝

[Qu. 8. *Qua virtute homines peccatorum ſuorum veniam conſequuntur* [5])*?*]

10. *ſed* ipſa etiam ratio, qua Deus, clementiſſimus pater, mundi peccata delere conſtituit, animos fidelium ad hujus beneficii magnitudinem contemplandam vehementer excitabit: ſanguine enim unigeniti filii ſui ſcelera noſtra expiari voluit, ut poenam, quam nos pro peccatis commeruimus, ultro ille perſolveret, k) juſtusque ,pro injuſtis damnaretur, innocens pro reis morte acerbiſſima afficeretur. Quare cum animo cogitabimus, l) *nos non corruptibilibus auro, et argento redemptos eſſe, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, et incontaminati*; facile ſtatuemus, nihil nobis ſalubrius contingere potuiſſe hac remittendi peccata poteſtate, quae inexplicabilem Dei providentiam, ſummamque erga nos charitatem oſtendit.

X. Ex hac autem cogitatione maximus fructus ad omnes perveniat, neceſſe eſt. ✝

---

3) dimittant *Aug.*, *Mog.* — 4) *Ita etiam Ald.* 1.; *male Ald.* 2., *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.* ſuſcipere. — 5) conſequantur *Aug.*, *Mog.*

h) Marc. 2, 10 ſq. Matth. 9, 6. — i) 2 Cor. 5, 18 ſqq. — k) 1 Petr. 3, 18. — l) ib. 1, 18 ſq.

[Qu. 9. *Quo maxime pacto cernitur amplitudo beneficii, quod in potestate clavium offertur?*]

nam qui Deum mortali aliquo peccato offendit, 11.
quidquid meritorum ex Christi morte, et cruce consecutus est, m) statim amittit; et omnino paradisi aditu, quem prius interclusum Salvator noster passione sua omnibus patefecit, prohibetur. Quod quidem cum in mentem venit, facere non possumus, quin humanae miseriae consideratio vehementer sollicitos nos habeat. Verum si animum ad hanc admirabilem potestatem referamus, quae Ecclesiae divinitus tributa est; et hujus articuli fide confirmati, oblatam unicuique facultatem credamus, ut possit divina ope adjutus in pristinum dignitatis statum restitui: tunc vero cogimur summo gaudio, et laetitia exsultare, et immortales Deo gratias agere. Ac profecto, si grata, et jucunda medicamenta videri solent, quae nobis medicorum arte, et industria, cum gravi aliquo morbo laboramus, parantur: quanto jucundiora esse debent ea remedia, quae Dei sapientia ad animorum curationem, atque adeo ad vitam reparandam instituit? cum praesertim non quidem dubiam salutis spem, ut medicinae illae, quae corporibus adhibentur, sed certissimam iis, qui sanari cupiunt, salutem afferant.

[Qu. 10. *Cur ac quomodo remedia in potestate clavium Ecclesiae tributa Christiani frequentare debent?*]

Erunt *igitur* fideles hortandi, postquam tam ampli, XI.
et praeclari muneris dignitatem cognoverint, ut illud etiam studeant ad suum commodum religiose convertere. Vix enim fieri potest, ut qui re utili, et necessaria non utatur, eam contemnere non existimetur; praesertim vero cum Dominus hanc potestatem remittendi peccata ea re tradiderit Ecclesiae, ut omnes hoc salutari remedio uterentur. nam quemadmodum nemo sine baptismo expiari potest: ita n) quicumque baptismi gratiam, mortiferis sceleribus amissam, recuperare voluerit, ad aliud expiationis genus, nimi-

m) Hebr. 10, 26 sq. — n) Aug. ser. 351. n. 9. (p. 947).

rum poenitentiae sacramentum, confugiat necesse est.

12. XII. Verum hoc loco admonendi sunt fideles, ne tam ampla veniae facultate proposita, quam etiam nullius temporis termino definiri declaravimus, vel ad peccandum faciliores, vel ad resipiscendum 6) tardiores reddantur. in altero enim cum injuriosi, et contumeliosi in hanc divinam potestatem manifeste deprehendantur, indigni sunt, quibus Deus misericordiam suam impertiatur: in altero vero magnopere verendum est, ne morte praeoccupati, frustra peccatorum remissionem confessi fuerint, quam tarditate et procrastinatione merito amiserunt.

[Cap. XII.

DE UNDECIMO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis est undecimus articulus, quidque sacrae litterae de eodem tradunt?*]

CARNIS RESURRECTIONEM.

1 I. Magnam hujus articuli vim esse ad fidei nostrae veritatem stabiliendam id maxime ostendit, quod divinis litteris non solum credendus fidelibus proponitur, sed multis etiam rationibus confirmatur. quod quidem cum in aliis Symboli articulis vix fieri videamus, intelligi potest, hoc veluti firmissimo fundamento salutis nostrae spem nixam esse. nam, ut Apostolus ratiocinatur: o) *Si mortuorum resurrectio non est, neque Christus resurrexit:* quod *si Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra.* In eo igitur explicando Parochus non minus operae, et studii ponet, quam in eo evertendo multorum impietas laborarit. magnas enim et praeclaras utilitates ex ea cognitione ad fidelium fructum redundare, paulo post demonstrabitur. +

[Qu. 2. *Cur Apostoli resurrectionem hominum hic carnis resurrectionem appellarunt?*]

2. II. *Sed hoc in primis attendere oportebit, resurrectionem hominum in hoc articulo, carnis resurrectio-

6) recipiendum *Col.* 1. 2., *Leod.*, *quod intelligi nequit.*

o) 1 Cor. 15, 13 sq.

nem appellari. quod quidem fine caufa factum non eft. nam* docere voluerunt [illi hac loquendi forma] *Apoftoli id*, quod neceffario ponendum eft, animam effe immortalem. quare ne quis forte eam fimul cum corpore interiiffe, utrumque vero in vitam revocari exiftimaret, cum animam p) plurimis facrarum litterarum locis immortalem effe plane conftet, ob eam rem carnis tantum fuscitandae mentio in articulo facta eft. et quamquam faepe etiam in facris fcripturis caro integrum hominem, ut eft apud Ifaiam, q) *Omnis caro fenum*; et apud fanctum Joannem, r) *Et verbum caro factum eft*; fignificet: hoc tamen loco carnis vox corpus declarat: ut duarum partium, animae et corporis, quibus homo conftat, alteram [1]) tantum, nempe corpus corrumpi, et s) in pulverem terrae, ex qua compactum eft, redire, animam vero incorruptam manere intelligamus. At vero, cum nemo, nifi mortuus fuerit, ad vitam revocetur, anima proprie non dicitur III.
refurgere. Carnis quoque mentio facta eft, illius haerefis confutandae caufa, quae, vivo Apoftolo, t) Hymenaei, et Phileti fuit, qui afferebant, cum de refurrectione in fcripturis facris ageretur, non de corporea, fed de fpirituali, qua a morte peccati ad vitam innocentem refurgitur, accipiendum effe. Itaque his verbis planum fit, eum errorem tolli, et veram corporis refurrectionem confirmari.

[Qu. 3. *Quibus potiffimum rationibus doctrina de vera corporum refurrectione eft ftabilienda?*

Illuftranda eft hujus articuli veritas] *Verum Paro- IV. 3.
chi partes erunt, hanc veritatem illuftrare* exemplis ex veteri, novoque teftamento, et ex omni ecclefiaftica hiftoria depromptis. alii enim ab Elia u), et Elifeo v) in veteri teftamento; alii, praeter eos, quos Chriftus dominus w) a morte excitavit, a fanctis apoftolis x), aliisque permultis y) ad vitam revocati funt:

1) alterum *Aug.*, *Mog.*

p) Eccl. 12, 7. Sap. 3, 4. Matth. 10, 28. al. — q) Ifa. 40, 6. — r) Joa. 1, 14. — s) Gen. 3, 19. Eccl. 12, 7. — t) 2 Tim. 2, 17 fq. 1 Tim. 1, 20. — u) 3 Reg. 17, 22. — v) 4 Reg. 4, 34 fq. 13, 21 — w) Matth. 9, 25. Luc. 7, 14 fq. Joa. 11, 43 fq. — x) Act. 9, 40 fq. 20, 10 fqq. — y) Iren. adv. haer. II,

quae resurrectio multorum hujus articuli doctrinam confirmat. ut enim plores a morte excitatos credimus: ita universos ad vitam revocatum iri credendum est. quin etiam praecipuus fructus, quem nos ex hujusmodi miraculis capere debemus, ille est, ut summam fidem huic articulo tribuamus. Sunt multa testimonia, quae Parochis, qui in sacris litteris mediocriter versati sunt, facile occurrent. Illustriora vero loca sunt in veteri quidem testamento, quae leguntur apud Job, cum ait, [z]) se in carne sua conspecturum Deum suum: et apud Danielem [a]) de iis, qui in pulvere terrae dormiunt, alios in vitam aeternam, alios in opprobrium sempiternum evigilaturos: in novo autem testamento, quae sanctus Matthaeus [b]) refert de disputatione, quam Dominus cum Sadducaeis habuit: praeterea, quae Evangelistae [c]) narrant de extremo judicio. Atque huc etiam referenda sunt, quae Apostolus ad Corinthios [d]), et ad Thessalonicenses [e]) scribens, accurata oratione [2])
4. v. differuit. Sed quamvis hoc fide certissimum sit, multum tamen proderit, vel exemplis, vel rationibus ostendere, id, quod fides credendum proponit, a natura, aut ab humanae mentis intelligentia non abhorrere. itaque Apostolus quaerenti quo modo resurgerent mortui, sic respondit: [f]) *Insipiens, tu quod* [3]) *seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur: et quod seminas, non corpus, quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ceterorum: Deus autem dat illi corpus sicut vult.* et paulo post inquit: [g]) *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.* Ad eam similitudinem multas praeterea adjungi posse, sanctus Gregorius [h]) ostendit: „Lux enim, inquit, quotidie quasi moriendo oculis

---

2) accurato ordine *Lugd.* 1. — 3) Insip. tu quod *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Lov.*; Insip. tu, quod *Leod.*, *Col.* 2.; Insip. tu! quod *Aug.*, *Lugd.* 2.; *mox* *Aldd.* vivificabitur.

31. n. 2. et c. 32. n. 4. (quos habes locos etiam ap. Euseb. H. E. V. 7.) Theodor. H. E. I, 7. — z) Job. 19, 26. — a) Dan. 12, 2. — b) Matth. 22, 23 sqq. — c) Matth. 25, 31 sqq. Joa. 5, 28 sq. — d) 1 Cor. 15, 12 sqq. — e) 1 Thess. 4, 13 sqq. — f) 1 Cor. 15, 36 sqq. — g) ib. v. 42. — h) Haec fere leguntur ap. Gregor. M. in Moral. XIV, 55 (p. 464.) et in Ezech. lib. 2. hom. 8. n. 7. (p. 1394.) Sed jam Clem. Rom. 1. ep. ad Cor. c. 25. aliique illius temporis scriptores his, quae ex Gregor. laudantur, similitudinibus utuntur.

ſubtrahitur, et rurſus quaſi reſurgendo revocatur: et arbuſta viriditatem amittunt, et rurſus quaſi reſurgendo reparantur: et ſemina putreſcendo moriuntur, et rurſum germinando reſurgunt." Rationes illae praeterea, VI. 5.
quae ab eccleſiaſticis ſcriptoribus [i]) afferuntur, ſatis ad eam rem probandam accommodatae videri poſſunt. Ac primum quidem, cum animae immortales ſint, et tamquam pars hominis ad humana corpora naturalem propenſionem habeant, eas a corporibus ſejunctas perpetuo manere, praeter naturam exiſtimandum eſt. Quoniam vero, quod naturae adverſatur, ac violentum eſt, diuturnum eſſe non poteſt; conſentaneum fore videtur, ut denuo cum corporibus jungantur: ex quo etiam ſequitur, ut corporum reſurrectio futura ſit. quo quidem argumentandi genere Salvator ipſe noſter [k]) uſus eſt [4]), cum adverſus Sadducaeos diſputans, ex animarum immortalitate corporum reſurrectionem concluſit. Deinde, cum malis ſupplicia, bonis praemia a juſtiſſimo Deo ſint propoſita; ex illis vero quamplurimi, ante quam debitas poenas perſolvant, ex his magna ex parte nullis affecti virtutis praemiis e vita decedant: neceſſe eſt iterum animas cum corporibus conjungi, ut pro ſceleribus, aut recte factis corpora, quibus veluti peccati ſociis homines utuntur, una cum anima poena, aut praemio afficiantur. qui locus diligentiſſime tractatus eſt a ſancto Chryſoſtomo in homilia ad populum Antiochenum [l]). Quare Apoſtolus, cum de reſurrectione diſſereret, [m]) *Si in hac vita*, inquit, *tantum in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Quae quidem verba nemo ad animae miſeriam referri exiſtimabit, quae cum immortalis ſit, quamvis corpora non reſurgerent, in futura tamen vita beatitudine frui poſſet; verum de toto homine intelligenda ſunt. niſi enim corpori debita pro laboribus praemia reddantur; neceſſe eſt, ut, qui, quemadmodum apoſtoli, tot aerumnas, et calamitates in vita perpeſſi ſunt, omnium ſint miſerrimi. Idem vero multo apertius docet ad Theſſalonicenſes his verbis:

4) uſus videtur *Fabr.*, *Ven.*

i) V. Juſtin. Mart. lib. de reſurr. carn., Athenag. de reſurr. mort., Tertull. de reſurr. carnis, Ambroſ. de fide reſurr. aliosque. — k) Matth. 22, 31 ſq. — l) Chryſ. hom. 1. ad pop. Ant. n. 9. (p. 13 ſq.) — m) 1 Cor. 15, 19.

n) *Gloriamur in ecclesiis Dei pro patientia vestra, et fide in omnibus persecutionibus vestris, et tribulationibus, quas sustinetis in exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini: si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant, et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione domini Jesu de caelo, cum angelis virtutis ejus in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, et qui non obediunt evangelio domini nostri Jesu Christi.* Adde etiam, non posse homines, quam diu anima a corpore sejuncta est, plenam felicitatem, et bonis omnibus cumulatam adipisci. Ut enim quaelibet pars, a toto separata, imperfecta est; ita etiam anima, quae corpori non est adjuncta: ex quo sequitur, ut illi ad summam felicitatem nihil desit, corporum resurrectionem necessariam esse.

His igitur, atque aliis hujusmodi rationibus Parochus fideles in hoc articulo erudire poterit. +

[Qu. 4. *An ullus homo tunc invenietur, qui mortis et resurrectionis sit expers?*

6. VII. Explicandum] *Explicare* praeterea diligenter *oportebit* [est] ex Apostoli doctrina, quinam ad vitam suscitandi sint. nam ad Corinthios scribens, o) *Sicut in Adam*, inquit, *omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Omni itaque malorum, bonorumque discrimine remoto, omnes a mortuis, quamquam non omnium par condicio futura est, resurgent, p) *qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui*

VIII. *vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Cum autem omnes dicimus, tam eos intelligimus, qui adventante judicio mortui jam erunt, quam eos, qui morientur. Huic enim sententiae, quae asserit omnes morituros esse, nemine excepto, Ecclesiam acquiescere, ipsamque sententiam magis veritati convenire, scriptum reliquit sanctus Hieronymus q), idem sentit et sanctus Augustinus r). Neque vero huic sententiae

n) 2 Thess. 1, 4 sqq. — o) 1 Cor. 15, 22. — p) Joa. 5, 29. — q) Hier. ep. 119. (p. 799 sqq.); lib. contra Joa. Hieros. n. 23 sqq. (p. 428 sqq.) — r) Aug. multis locis, e. g. de civ. Dei XX, 20 (p. 453 sq.); enchir. c. 84. (p. 167.); ser. 362. c. 6. (p. 990.)

repugnant Apoſtoli verba, ad Theſſalonicenſes ſcripta: s) *Mortui qui* [5]) *in Chriſto ſunt, reſurgent primi: deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis in nubibus obviam Chriſto in aera.* nam ſanctus Ambroſius, cum ea explanaret, ita inquit: t) „In ipſo raptu mors praeveniet [6]), et quaſi „per ſoporem, ut egreſſa anima in momento reddatur: „cum enim tollentur, morientur, ut pervenientes ad „Dominum, praeſentia Domini recipiant animos [7]), „quia cum Domino mortui eſſe non poſſunt." Eademque ſententia comprobatur ſancti Auguſtini auctoritate in libro de civitate Dei u). +

[Qu. 5. *Prorſusne idem corpus anima humana in* [8]) *extremo judicio recipiet?*]

Cum *vero* multum referat, nobis certo perſua- IX. 7.
deri, hoc ipſum, atque adeo idem corpus, quod uniuscujusque proprium fuit, quamvis corruptum ſit, et in pulverem redierit, tamen ad vitam ſuſcitandum eſſe: illud etiam Parochus accurate explicandum ſuſcipiet. Haec Apoſtoli eſt ſententia, cum inquit: v) *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem:* ea voce, Hoc, proprium corpus aperte demonſtrans. Job etiam de eo clariſſime vaticinatus eſt: w) *Et in carne mea,* inquit, *videbo Deum* [9]), *quem viſurus ſum ego ipſe, et oculi mei conſpecturi ſunt, et non alius.* Hoc idem colligitur ex ipſius reſurrectionis definitione. eſt enim reſurrectio, auctore Damaſceno x), ad eum ſtatum, unde cecideris, revocatio. Denique, ſi conſideremus, cujus rei cauſa reſurrectionem futuram paulo ante demonſtratum eſt, nihil erit, quod cujusquam animum hac in re dubium facere poſſit. +

---

5) Mortui, qui *Ven.*, *Aug.*, *Mog. c. Vulg.* — 6) *Ita etiam Aldd.; ſed Antv. et Col.* 3. *ad marg. hab.* proveniet, *quod et ap. Ambr. ipſum legitur.* — 7) *Ita et. Aldd.;* animas *Leod.*, *Col.* 2., *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. — 8) in *om. Antv.* — 9) Salvatorem meum *add. Ven.*

s) 1 Theſſ. 4, 15 ſq. — t) (Ambroſ.) in h. l. (p. 282. App.) — u) Aug. de civ. Dei XX, 20 (p. 452 ſqq.) — v) 1 Cor. 15, 53. — w) Job. 19, 26 ſq. — x) Cf. Joa. Dam. de fide orth. IV, 27. (p. 301.) Greg. Nyſſ. de anima et reſurr. (p. 257.)

[Qu. 6. *Cujus rei causa resurrectio corporum divinitus est instituta?*]

8. Idcirco *autem* corpora excitanda esse docuimus, y) *ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Hominem igitur ex ipso corpore, cujus opera vel Deo, vel Daemoni servivit, resurgere oportet, ut cum eodem corpore triumphi coronas, et praemia consequatur, aut poenas, et supplicia miserrima [10]) perferat. +

[Qu. 7. *An igitur corpora contractam in hac mortali vita deformitatem etiam resument?*

9. x. Non tantum] *Neque vero* corpus *tantum* resurget, sed quidquid ad illius naturae veritatem, atque ad hominis decus, et ornamentum pertinet, restituendum est. Praeclarum ea de re sancti Augustini testimonium legimus: z) „Nihil tunc vitii, inquit, in corporibus exsistet: si aliqui plus pinguedine obesi, et crassi exstiterint, non totam corporis molem assument, sed, quod illam habitudinem superabit, reputabitur superfluum; et e diverso, quaecumque vel morbus, vel senium confecit in corpore, reparabitur per Christum virtute divina, ut, si aliqui propter macrorem fuerint graciles, quia Christus non solum nobis corpus reparabit, sed quidquid per miseriam hujus vitae fuerit nobis ademptum." Item alio loco: z) „Non resumet homo capillos, quos habuerit, sed quos decuerit, juxta illud: *) *Omnes capilli capitis vestri numerati sunt,*
xi. qui secundum divinam sapientiam sunt reparandi [11])." In primis vero, quoniam membra ad veritatem humanae naturae pertinent, simul restituentur omnia. Qui enim vel ab ipso ortu oculis capti sunt, vel ob aliquem morbum lumina amiserunt, claudi, atque omnino manci, et quibusvis membris debiles, integro, ac perfecto corpore resurgent. aliter enim animae desiderio, quae ad corporis conjunctionem propensa est, minime satisfa-

---

10) miserrime *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. — 11) separandi *Fabr.*

y) 2 Cor. 5, 10. — z) Haec omnia ad verbum ap. Aug. non inveniuntur, quamquam similia leguntur in Enchir. c. 89 sqq. (p. 168 sq.) et de civ. Dei XXII, 19 sqq. (p. 512 sqq.) — *) Matth. 10, 30.

ctum esset: cujus tamen cupiditatem in resurrectione ex-
plendam esse, sine dubitatione credimus. Praeterea satis
constat, resurrectionem aeque, ac creationem, inter prae-
cipua Dei opera numerari. Quemadmodum igitur omnia
a Deo initio creationis perfecta fuerunt; ita etiam resur-
rectione futurum omnino affirmare oportet. Neque in XII. 10.
id de martyribus solum fatendum est, de quibus sanctus
Augustinus ita testatur: [a]) Non erunt absque illis mem-
bris: non enim posset illa mutilatio non esse corporis
vitium: alioquin, qui capite truncati sunt, deberent sine
capite resurgere. veruntamen exstabunt in eorundem
membrorum articulis gladii cicatrices, [12]) refulgentes
super omne aurum, et lapidem pretiosum, veluti *et*
cicatrices vulnerum Christi:" quod [a]) de improbis quo- 11.
que verissime dicitur, etsi illorum culpa membra am-
putata fuerint. nam quo plura membra habebunt,
tanto acerbiori dolorum cruciatu conficientur: quare
illa membrorum restitutio non ad eorum felicitatem,
sed ad [13]) calamitatem, ac miseriam est redundatura;
cum merita non ipsis membris, sed personae, cujus
corpori conjuncta sunt, adscribantur. nam iis, qui poe-
nitentiam egerunt, ad praemium, illis [14]) vero, qui
eandem contempserint, ad supplicium restituentur. Haec
vero si a Parochis attente considerentur, numquam eis
rerum et sententiarum copia deerit ad excitandos, in-
flammandosque pietatis studio fidelium animos: ut
vitae hujus molestias, et aerumnas cogitantes, beatam
illam resurrectionis gloriam, quae justis, et piis pro-
posita est, avide exspectent.

[Qu. 8. *Corporane hominum, postquam resurrexe-
rint, amplius mortis legibus subjicientur?*]

Sequitur nunc, ut fideles intelligant, si ea spe- XIII. 12.
ctemus, quae corporis substantiam constituunt, quam-
vis illud ipsum, atque idem corpus a mortuis re-
vocari oporteat, quod antea extinctum fuerat, lon-
ge aliam tamen, et diversam ejus condicionem fo-

12) *Perperam in Aldd., Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod. et Clem. comma hoc, quod Fabr. et Lugd.* 2. *prorsus omittunt, ante* cicatrices *positum est.* — 13) *Ita Ald.* 1. *et Clem.*; *Ald.* 2. *cum reliqu. om.* ad. — 14) aliis *Aug.*, *Mog.*

a) Cf. Aug. ser. 362. c. 20. (p. 908.); ep. 205. n. 15. (p. 587.)

re [, fideles intelligent]. ut enim cetera omittamus, in eo maxime resurgentium corpora omnia a se ipsis different, quod cum antea mortis legibus subjecta essent, postea quam ad vitam suscitata fuerint, sublato bonorum malorumque discrimine immortalitatem assequentur.
XIV. Quam quidem admirabilem naturae restitutionem insignis Christi victoria meruit, quam de morte reportavit, quemadmodum sacrarum scripturarum [15]) testimonia nos admonent: scriptum est enim: [b]) *Praecipitabit mortem in sempiternum.* et alibi: [c]) *Ero mors tua, o mors:* quod explicans Apostolus, inquit: [d]) *Novissima inimica destruetur mors.* et apud sanctum Joannem legimus: [e]) *Mors ultra non erit.* Decebat autem maxime, Christi domini merito, quo mortis imperium eversum est, peccatum Adae longo intervallo superari. Idem [16]) etiam divinae justitiae consentaneum fuit, ut boni beata vita perpetuo fruerentur; mali vero sempiternas poenas luentes, [f]) quaererent mortem, et non invenirent; optarent mori, et mors fugeret ab eis. Atque haec quidem immortalitas bonis, malisque communis erit. +

[Qu. 9. *Cujusmodi dotibus beatorum corpora post resurrectionem erunt ornata?*]

13. XV. Habebunt *praeterea* sanctorum rediviva corpora insignia quaedam, et praeclara ornamenta, quibus multo nobiliora futura sint, quam umquam antea fuerint. Praecipua vero sunt quattuor illa, quae dotes appellantur, ex Apostoli doctrina, [17]) a Patribus [g]) observatae [18]). earum prima est impassibilitas, munus

15) literarum *Fabr.*, *Ven.* — 16) *Ita etiam Aldd.;* Item *Mog.;* eidem *Lugd.* 2. ; *mox pro* justitiae, *quod est etiam in Aldd.*, *Aug.* gratiae *habet.* — 17) *Comma hoc in Antv. tantum, Ven. et Clem. est; non est in Aldd. et rell.* — 18) *Ita omn., et. Aldd., praeter Mog., quae* observata *legit.*

b) Isa. 25, 8. — c) Ose. 13, 14. — d) 1 Cor. 15, 26. — e) Apoc. 21, 4. — f) ib. 9, 6. — g) Hujus doctrinae vestigia quidem jam ap. PP. occurrunt, sed posterioribus demum temporibus vere exculta est. Septem corporum dotes recenset Eadmer. Mon. in lib. de beatit. coel. patr. c. 1–7. (p. 147 sq.) et de simill. Anselmi c. 47 sqq. (p. 161 sqq.) Quatuor a Catechismo nominatas dotes explicatas invenies ap. Thom. Aqu. S. th. p. 3. suppl. qu. 82—85. et in 4. Sent. dist. 44. qu. 2. Bonav. in 4. Sent. dist. 49. p. 2. a. 2.

scilicet, et dos, quae efficiet, ne molesti aliquid pati, ullove dolore, aut incommodo affici queant. nihil enim aut frigorum vis, aut flammae ardor, aut aquarum impetus obesse eis poterit. h) *Seminatur*, inquit Apostolus, *in corruptione, surget in incorruptione.* Quod autem impassibilitatem potius, quam incorruptionem scholastici appellarint, ea causa fuit, ut, quod est proprium corporis gloriosi, significarent. non enim impassibilitas illis communis est cum damnatis, quorum corpora, licet incorruptibilia sint, aestuare tamen possunt, atque algere, variisque cruciatibus affici. Hanc consequitur claritas, qua sanctorum corpora, tamquam sol, fulgebunt. ita enim apud sanctum Matthaeum testatur Salvator noster: i) *Justi*, inquit, *fulgebunt sicut sol in regno patris eorum.* Ac ne quis de eo dubitaret, suae transfigurationis exemplo k) declaravit. Hanc interdum Apostolus gloriam, modo claritatem appellat. l) *Reformabit*, inquit, *corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* et rursum: m) *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* Hujus etiam gloriae imaginem quandam vidit populus Israel in deserto, cum facies Moysis ex colloquio, et praesentia Dei ita colluceret, n) ut in eam filii Israel oculos intendere non possent. Est vero claritas haec fulgor quidam ex summa animae felicitate ad corpus redundans, ita ut sit quaedam communicatio illius beatitudinis, qua anima fruitur: quo modo etiam anima ipsa beata efficitur, quod in eam pars divinae felicitatis derivetur. Hoc vero munere non aeque omnes, perinde ac primo, ornari credendum est. erunt quidem sanctorum corpora omnia aeque impassibilia, sed eundem splendorem non habebunt. nam, ut testatur Apostolus, nn) *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum: stella enim a stella differt in claritate; sic et resurrectio mortuorum.* Cum hac dote conjuncta est illa, quam agilitatem vocant, qua corpus ab onere, quo nunc premitur, liberabitur: facillimeque, in quamcumque partem anima voluerit, ita moveri poterit, ut

h) 1 Cor. 15, 42. — i) Matth. 13, 43. — k) ib. 17, 2. — l) Phil. 3, 21. — m) 1 Cor. 15, 43. — n) Ex. 34, 29 sq. 2 Cor. 3, 7. — nn) 1 Cor. 15, 41 sq.

ea motione nihil celerius esse queat, quemadmodum aperte sanctus Augustinus in libro de Civitate Dei o), et Hieronymus in Isaiam p), docuerunt. Quare ab Apostolo dictum est: q) *Seminatur in infirmitate, surgit in virtute.* His vero addita est, quae vocatur subtilitas, cujus virtute corpus animae imperio omnino subjicietur, eique serviet, et ad nutum praesto erit: quod ex illis Apostoli verbis ostenditur: r) *Seminatur*, inquit, *corpus animale, surget corpus spirituale.* Haec fere sunt praecipua capita, quae in hujus articuli explicatione tradenda erunt.

[Qu. 10. *Quem fructum ex tantis resurrectionis mysteriis fideles capiunt?*]

*Ut autem fideles sciant, quem fructum ex tot,
14. XVI. tantorumque mysteriorum cognitione capere possint; primum declarare oportebit, maximas a nobis* [Qui haec fide perceperunt, egregiam habent occasionem maximas agendi] Deo gratias *agendas esse*, s) qui haec sapientibus absconderit, et revelaverit parvulis. Quot enim viri, vel prudentiae laude praestantes, vel singulari doctrina praediti, in hac tam certa veritate caeci plane fuerunt! Quod igitur nobis illa patefecerit, quibus ad eam intelligentiam adspirare non licebat, est quod summam ejus benignitatem, et clementiam perpetuis laudibus celebremus. Deinde magnus etiam ille fructus ex hujus articuli meditatione consequetur, quod scilicet in eorum morte, qui nobis necessitudine, vel benevolentia conjuncti sunt, facile tum alios, tum nos ipsos consolabimur: quo quidem genere consolationis Apostolum usum esse constat, cum ad Thessalonicenses t) de dormientibus scriberet. Sed in omnibus etiam aliis aerumnis, et in calamitatibus, futurae resurrectionis cogitatio summam nobis doloris levationem afferet, quemadmodum sancti Job u) exemplo didicimus, qui una hac spe afflictum, et moerentem animum sustentabat, fore aliquando, ut in resurrectione dominum Deum suum conspiceret. Praeterea

---

o) Aug. de civ. Dei XIII, 18. (p. 256 sq.) XX, 18. (p. 450 sq.) — p) Hier. in Isa. 40. lib. 12. (p. 494 sq.) — q) 1 Cor. 15, 43. — r) ib. v. 44. — s) Matth. 11, 25. — t) 1 Thess. 4, 12 sqq. — u) Job. 19, 26 sq.

hoc plurimum valebit ad perſuadendum fidelibus populis, ut rectam vitam, integram, ab omnique prorſus peccati labe puram agere quam diligentiſſime curent. ſi enim cogitaverint ingentes illas divitias, quae reſurrectionem conſequuntur, ipſis propoſitas eſſe, facile ad virtutis, et pietatis ſtudia allicientur. Contra vero nulla res majorem vim habitura eſt ad comprimendas animi cupiditates, hominesque a ſceleribus avocandos, quam ſi ſaepius admoneantur, quibus nam malis, et cruciatibus improbi afficiendi ſunt [19]), qui extremo illo die [v]) *procedent in reſurrectionem judicii.*

[Cap. XIII.

DE DUODECIMO ARTICULO.

Qu. 1. *Quis eſt poſtremus fidei articulus, quaque ex cauſa vitae aeternae profeſſione Symbolum concluditur?*]

Vitam aeternam. +

Sancti apoſtoli, duces noſtri, Symbolum, quo fi- I. 1.
dei noſtrae ſumma continetur, aeternae vitae articulo claudi, et terminari voluerunt; tum quia poſt carnis reſurrectionem nihil aliud fidelibus exſpectandum eſt, niſi aeternae vitae praemium; tum vero, ut perfecta illa felicitas, et bonis omnibus cumulata, nobis ſemper ante oculos verſaretur, doceremurque in ea mentem, et cogitationes noſtras omnes defigendas eſſe. Quare Parochi in erudiendis fidelibus nunquam intermittent, praemiis aeternae vitae propoſitis, eorum animos accendere; ut, quaecumque vel difficillima Chriſtiani nominis cauſa ſubeunda eſſe docuerint, facilia, atque adeo jucunda exiſtiment, promptioresque ad parendum Deo, et alacriores reddantur. +

[Qu. 2. *Quid hic per vitam aeternam ſignificatur?*]

Sed quoniam ſub his verbis, quae ad beatitudi- II. 2.
nem noſtram declarandam hoc loco uſurpantur, plu-

19) ſint *Aug.*, *Mog.*

v) Joa. 5, 29.

riſſima myſteria in occulto latent, ea ſic aperienda ſunt, ut, quantum cujusque ingenium ferat, omnibus patere poſſint. Admonendi igitur ſunt fideles, his vocibus, Vitam aeternam, non magis perpetuitatem vitae, cui etiam daemones, ſceleratique homines addicti ſunt, quam in perpetuitate beatitudinem, quae beatorum deſiderium expleat, ſignificari. Atque ita intelligebat legis peritus ille w), qui a Domino ſalvatore noſtro, quid ſibi faciendum eſſet, ut vitam aeternam poſſideret, in evangelio quaeſivit: perinde ac ſi diceret: Quaenam mihi praeſtanda ſunt, ut ad eum locum, ubi perfecta felicitate frui liceat, perveniam? In hunc vero ſenſum ſacrae litterae haec verba accipiunt, ut multis in locis x) licet animadvertere. +

[Qu. 3. *Cur vitae aeternae nomine ſumma illa beatitudo deſignatur?*

3. Illud certe ideo factum] *Hoc vero potiſſimum nomine ſumma illa beatitudo appellata* eſt, ne quis exiſtimaret eam in rebus corporeis, et caducis, quae
III. aeternae eſſe non poſſunt, conſiſtere. Neque enim haec ipſa beatitudinis vox ſatis explicare poterat, quod quaerebatur; praeſertim cum non defuerint homines inanis cujusdam ſapientiae opinione inflati, qui ſummum bonum in iis rebus ponerent, quae percipiuntur ſenſibus. haec enim pereunt, et veteraſcunt; beatitudo vero nullo temporis termino definienda eſt. quin potius terrena haec longiſſime a vera felicitate abſunt: a qua is quammaxime recedit, qui mundi amore, et deſiderio tenetur. ſcriptum eſt enim: y) *Nolite diligere mundum, neque ea, quae in mundo ſunt. Si quis diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo.* et paulo poſt: z) *Mundus transit, et concupiſcentia ejus.* Haec igitur Parochi fidelium mentibus imprimenda diligenter curabunt, ut mortalia contemnere, nullamque in hac vita, in qua non cives, ſed a) advenae ſumus, felicitatem obtineri poſſe, in animum inducant. Quamquam hic etiam
1: ſpe beati merito dicemur, ſi b) *abnegantes impieta-*

w) Matth. 19, 6. Marc. 10, 17. Luc. 18, 18. — x) Matth 25, 46. Joa. 3, 15. Rom. 6, 23. al. — y) 1 Joa. 2, 15. — z) ib. v. 17. — a) 1 Petr. 2, 11. — b) Tit. 2, 12 ſq.

tem, ac saecularia desideria, sobrie, et juste, et pie vixerimus in hoc saeculo, exspectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei, et salvatoris nostri Jesu Christi. Haec autem cum permulti, qui [c]) sibi ipsis [1]) sapientes videbantur, minus intelligerent, et in hac vita felicitatem quaerendam putarent, [c]) stulti facti sunt, et in maximas calamitates inciderunt. Sed illud praeterea ex vi hujus nominis, IV.
Vitam aeternam, percipimus, semel adeptam felicitatem amitti numquam posse, ut falso nonnulli suspicati sunt. nam felicitas ex omnibus bonis sine ulla mali admistione cumulatur: quae cum hominis desiderium expleat, in aeterna vita necessario consistit. neque enim potest beatus non magnopere velle, ut illis bonis, quae adeptus est, sibi perpetuo frui liceat. Quare, nisi ea possessio stabilis, et certa sit, maximo cruciatu timoris angatur, necesse est.

[Qu. 4. *An aeterna beatitudo verbis aut mente humana comprehendi possit?*]

Verum, quanta sit beatorum, qui in caelesti pa- V. 4.
tria vivunt, felicitas, eaque ab ipsis tantum, praeterea a [2]) nemine, comprehendi possit, hae ipsae voces, cum vitam beatam dicimus, satis demonstrant. nam cum ad rem aliquam significandam eo nomine utimur, quod cum multis aliis commune est, facile intelligimus deesse propriam vocem, qua res illa plane exprimatur. Cum igitur felicitas iis vocibus declaretur, quae non magis in beatos, quam in omnes, qui perpetuo vivant, recte conveniunt, hoc nobis argumento esse potest, altiorem, et praestantiorem quandam rem esse, quam ut proprio vocabulo perfecte significare ejus rationem possimus. nam etsi plurima alia nomina caelesti huic beatitudini in sacris litteris tribuuntur, cujusmodi sunt, [d]) regnum Dei, [e]) Christi, [f]) caelorum, [g] paradisus, [h]) sancta civitas, [i]) nova Hierusalem,

---

1) ipsi *Aldd., Lugd.* 1., *Fabr.* — 2) a *est in Clem. tantum, Ven. et Lugd.* 2., *sed neque in Aldd., neque in reliquis.*

c) Rom. 1, 22. — d) Marc. 9, 46. Act. 14, 21. 1 Cor. 6, 9. al. — e) Eph. 5, 5. 2 Petr. 1, 11. al. — f) Matth. 7, 21. 23, 13. al. — g) Luc. 23, 43. — h) Apoc. 21, 2. 10. 22, 19. — i) ib. 3, 12. 21, 2.

[k]) domus patris: tamen perſpicuum eſt, nullum ex
VI. iis ad ejus magnitudinem explicandam ſatis eſſe. Quare Parochi hoc loco oblatam ſibi occaſionem non praetermittent, fideles tam amplis praemiis, quae vitae aeternae nomine declarantur, ad pietatem, [5]) juſtitiam, et omnia Chriſtianae religionis officia invitandi. Conſtat enim, vitam in maximis bonis, quae natura expetuntur, numerari ſolere. atqui hoc potiſſimum bono, cum vitam aeternam dicimus, beatitudo definitur. Quod ſi exigua hac, et calamitoſa vita, quae tot, et tam variis miſeriis ſubjecta eſt, ut mors verius dicenda ſit, nihil magis amatur, nihil aut carius, aut jucundius eſſe poteſt: quo tandem animi ſtudio, qua contentione aeternam illam vitam quaerere debemus, quae, defunctis omnibus malis, perfectam et abſolutam
5. bonorum omnium rationem conjunctam habet? nam, ut ſancti Patres [l]) tradiderunt, aeternae vitae felicitas, omnium malorum liberatione, et bonorum adeptione definienda eſt. De malis clariſſima ſunt ſanctarum litterarum teſtimonia: ſcriptum eſt enim in Apocalypſi: [m]) *Non eſurient, neque ſitient amplius; neque cadet ſuper illos ſol, neque ullus aeſtus.* et rurſus: [n]) *Abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quae* [4]) *prima abierunt.* Jam vero beatorum immenſa gloria, innumeraque ſolidae laetitiae, et voluptatis genera futura ſunt: cujus gloriae magnitudinem cum animus noſter capere, aut illa in animos noſtros penetrare nullo modo poſſit, neceſſe eſt, nos in illam, nempe in gaudium Domini, introire; ut eo circumfuſi, mentis deſiderium cumulate expleamus. †

[Qu. 5. *Quibus praecipue bonorum generibus beati perfruentur?*]

6. Quamvis *autem*, ut ſanctus Auguſtinus [o]) ſcribit,

---

3) *Ita Ald.* 1., *Clem.*, *Lugd.* 2.; *Ald.* 2. *et rell. omn. etiam h. l.* et *habent.* — 4) *Ita etiam Aldd.*; *Leod.*, *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. quia c. *Vulg.*

k) Joa. 14, 2. — l) Vid. e. g. Aug. de civ. Dei XXII, 30. (p. 527.) Chryſoſt. ep. 1. ad Theod. lapſ. n. 10. (p. 15 ſq.) — m) Apoc. 7, 16. — n) ib. 21, 4. — o) Aug. ſer. 127. n. 3. (p. 433.)

facilius mala, quibus cariturі ſumus, quam bona, ac voluptates, quas hauſuri ſumus, numerari poſſe videantur: danda tamen erit opera, ut, quae fideles ſummae illius felicitatis adipiſcendae cupiditate inflammare poterunt, breviter, et dilucide explicentur. Sed VII.
illa in primiſ diſtinctione uti oportebit, quam a graviſſimis divinarum rerum ſcriptoribus p) accepimus. ii enim duo bonorum genera eſſe ſtatuunt: quorum alterum ad beatitudinis naturam pertinet; alterum ipſam beatitudinem conſequitur. quare illa eſſentialia, haec vero acceſſoria bona, docendi cauſa, appellarunt. +

[Qu. 6. *In quo conſiſtit bono eſſentialis et primaria aeternae beatitudinis cauſa?*]

Ac ſolida quidem beatitudo, quam eſſentialem 7.
communi nomine licet vocare, in eo ſita eſt, ut Deum videamus, ejusque pulchritudine fruamur, qui eſt omnis bonitatis, ac perfectionis fons, et principium. q) *Haec eſt vita aeterna*, inquit Chriſtus dominus, *ut cognoſcant te ſolum Deum verum, et quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* quam ſententiam ſanctus Joannes videtur interpretari, cum ait: r) *Cariſſimi, nunc filii Dei ſumus: et nondum apparuit, quid erimus: ſcimus quoniam, cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt.* Significat enim beatitudinem ex iis duobus conſtare; tum quod Deum intuebimur, qualis in natura ſua, ac ſubſtantia eſt; tum quod veluti Dii efficiemur. nam qui VIII.
illo fruuntur, quamvis propriam ſubſtantiam retineant, admirabilem tamen quandam, et prope divinam formam induunt, ut Dii potius, quam homines videantur. Hoc autem cur ita fiat, ex eo perſpicuum eſt, 8.
quod unaquaeque res vel ex ejus eſſentia, vel ex ejus ſimilitudine, et ſpecie cognoſcitur. At quoniam nihil IX.
eſt Dei 5) ſimile, cujus ſimilitudinis adjumento ad

---

5) *Ita Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 3., *Lov.*, *Antv.* *et Clem.*; *rell.* Deo.

p) Thom. Aqu. in 4. Sent. diſt. 49. qu. 5. a. 1. Bonav. in 2. Sent. d. 40. a. 2. qu. 3. reſp. ad arg. — q) Joa. 17, 3. — r) 1 Joa. 3, 2.

perfectam ejus notitiam pervenire possimus: consequens est, ut ejus naturam, et essentiam videre nemini liceat, nisi haec eadem divina essentia se nobis conjunxerit. atque id Apostoli verba *illa* significant: s) *Videmus nunc per speculum in aenigmate; tunc autem a facie ad faciem:* nam quod inquit, In aenigmate; interpretatur sanctus Augustinus, t) „in similitudine ad Deum intelligendum accommodata." Quod etiam sanctus Dionysius u) aperte ostendit, cum affirmat, nulla inferiorum similitudine superiora percipi posse. neque enim ex alicujus rei corporeae similitudine, ejus, quae corpore careat, essentia, et substantia cognosci potest, cum praesertim necesse sit, rerum similitudines minus concretionis habere, et magis spirituales esse, quam res ipsas, quarum imaginem referunt; quemadmodum in omnium rerum cognitione facile experimur. Quoniam vero fieri non potest, ut alicujus rei creatae similitudo aeque pura, et spiritualis, ac Deus ipse est, reperiatur: ita fit, ut ex nulla similitudine divinam essentiam perfecte intelligere possimus. Accedit etiam, quod omnes creatae res certis perfectionis terminis circumscribuntur: at Deus infinitus est, neque ullius rei creatae similitudo ejus immensitatem capere potest. Quocirca una illa ratio divinae substantiae cognoscendae relinquitur, ut ea se nobis conjungat, et incredibili quodam modo intelligentiam nostram altius extollat, atque ita idonei
9. ad ejus naturae speciem contemplandam reddamur. id vero lumine gloriae assequemur, cum eo splendore illustrati, Deum v) lumen verum in ejus lumine vide-
x. bimus. nam w) beati Deum praesentem semper intuentur: quo quidem dono, omnium maximo, et praestantissimo, x) divinae essentiae participes effecti, vera, et solida beatitudine potiuntur: quam nos ita credere debemus, ut eam 6) Dei benignitate cum certa spe nobis exspectandam esse, in Symbolo Patrum definitum

6) etiam *add. Ven.*, etiam ex *Lugd.* 2.

s) 1 Cor. 13, 12. — t) Aug. de Trin. XV, 9. (p. 692.) — u) Dionys. de div. nom. c. 1. §. 1. (p. 284.) — v) Ps. 35, 10. — w) Matth. 5, 8. — x) 2 Petr. 1, 4.

ſit. ait 7) enim: y) „Exſpecto reſurrectionem mortuorum, „et vitam venturi ſaeculi." Divina haec plane ſunt, 10.
neque ullis verbis explicari, aut cogitatione comprehendi a nobis poſſunt. Verum licet aliquam hujus beatitudinis imaginem in iis etiam rebus, quae ſenſu percipiuntur, cernere. Nam z) quemadmodum ferrum, admoto igni, ignem concipit, et quamvis ejus ſubſtantia non mutetur, fit tamen, ut diverſum quippiam, nimirum ignis eſſe videatur: eodem modo, qui in caeleſtem illam gloriam admiſſi ſunt, Dei amore inflammati, ita afficiuntur, cum tamen id, quod ſunt, eſſe non deſinant, ut multo magis diſtare ab iis, qui in hac vita ſunt, merito dici poſſint, quam ferrum candens ab eo, quod nullam caloris vim in ſe contineat. Ut igitur rem paucis complectamur, ſumma XI.
illa, et abſoluta beatitudo, quam eſſentialem vocamus, in Dei poſſeſſione conſtituenda eſt. Quid enim ei ad perfectam felicitatem deeſſe poteſt, qui Deum optimum, et perfectiſſimum poſſidet? +

[Qu. 7. *Quae ſunt accidentalia bona, quibus beati circumfluent?*

Ad eſſentiale illud aeternae beatitudinis bonum] *Verum ad illam tamen* quaedam accedunt ornamenta, XII. 11.
omnibus beatis communia; quae quoniam ab humana ratione minus remota ſunt, vehementius quoque animos noſtros commovere, et excitare ſolent. Hujus generis ea ſunt, de quibus Apoſtolus ad Romanos videtur intelligere, a) *Gloria, et honor, et pax omni operanti bonum.* nam gloria quidem beati perfruentur, non illa ſolum, quam tandem eſſentialem beatitudinem, vel cum ejus natura maxime conjunctam eſſe oſtendimus: ſed ea etiam, quae conſtat ex clara, et aperta notitia, quam ſinguli de alterius eximia, et praeſtanti dignitate habituri ſunt. At vero quantus ille honor exiſtimandus eſt, qui eis a Domino tribuitur, cum non amplius ſervi, ſed amici, fratres, ac filii Dei vocentur? quare ita electos ſuos

---

7) inquit *praeter Clem. omn., etiam Aldd.*

y) Symb. Nic. n. 11 ſq. — z) Eadm. Mon. de ſimill. Anſ. c. 67. (p. 166 ſq.) — a) Rom. 2, 10.

amantissimis, et honorificentissimis verbis Salvator noster compellabit: b) *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum:* ut merito liceat exclamare, c) *Nimis honorificati sunt amici tui Deus.* Sed laudibus etiam d) a Christo domino, coram patre caelesti, et angelis ejus celebrabuntur. Praeterea, si hoc commune omnibus hominibus desiderium natura ingenuit honoris, qui a viris sapientia praestantibus habeatur, quod eos locupletissimos virtutis suae testes fore existiment: quantum beatorum gloriae accessurum putamus, quod alius alium summo honore prosequetur? +

[Qu. 8. *Summatim, quibus bonorum copiis beati in aeternis illis sedibus cumulabuntur?*]

12. Infinita esset omnium oblectationum enumeratio, quibus beatorum gloria cumulata erit, ac ne cogitatione quidem fingere eas possumus. Sed tamen hoc fidelibus persuasum esse debet, quaecunque nobis jucunda in hac vita contingere, vel etiam optari queant, e) sive ea ad mentis cognitionem, sive ad corporis perfectum habitum pertineant, earum rerum omnium copiis beatam caelestium vitam circumfluere: quamvis hoc altiore quodam modo, quam oculus vidit, aut auris audivit, aut in cor hominis adscendit, fieri Apostolus f) affirmet 8). nam corpus quidem, quod antea crassum, et concretum erat, cum in caelo, detracta mortalitate, tenue, et spirituale effectum 9) fuerit, nullis amplius alimentis indigebit: anima autem aeterno 10) gloriae pabulo, quod magni illius convivii g) auctor transiens omnibus ministrabit, cum summa voluptate exsaturabitur. Quis vero pretiosas vestes, aut regales corporis ornatus desiderare poterit, ubi nullus harum rerum usus futurus sit, omnesque immortalitate, et splendore amicti, et sempiternae gloriae corona ornati erunt? Sed si amplae etiam, et

---

8) *Ita Clem. tantum et Ven.; rell.* affirmat. — 9) affectum *Aug. et Mog.* — 10) *Ita etiam Aldd.; Fabr.* aeternae.

b) Matth. 25, 34. — c) Ps. 138, 17. — d) Matth. 10, 32. — e) Eadm. Mon. d. l. c. 47 sqq. (p. 161 sqq.) — f) 1 Cor. 2, 9. — g) Luc. 12, 37.

magnificae domus poſſeſſio ad humanam felicitatem pertinet, quid caelo ipſo, quod Dei claritate undique colluſtratur, vel amplius, vel magnificentius cogitari poteſt? Quare Propheta, cum ejus domicilii pulchritudinem ſibi ante oculos poneret, et ad beatas illas ſedes perveniendi cupiditate arderet, [h]) *Quam dilecta,* inquit, *tabernacula tua Domine virtutum: concupiſcit, et deficit anima mea in atria Domini; cor meum, et caro mea exſultaverunt in Deum vivum.* Atque, ut hic ſit omnium fidelium animus, haec communis omnium vox, quemadmodum Parochi vehementer optare, ita etiam omni ſtudio curare debent. +

[Qu. 9. *Praemiisne iisdem, citra ullum discrimen, beati afficientur?*]

nam, [i]) *In domo patris mei,* inquit Dominus, *manſiones multae ſunt;* in quibus majora, et minora praemia, ut quisque promeritus erit, reddentur. [k]) *Qui enim parce ſeminat, parce et* [11]) *metet: et qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.* 13.
Quare non ſolum ad eam beatitudinem fideles excitabunt, XIII.
verum etiam ejus conſequendae certam rationem hanc eſſe frequenter monebunt, ut fide, et charitate inſtructi, et in oratione, et ſacramentorum ſalutari uſu perſeverantes, ad omnia benignitatis officia in proximos ſe exerceant. ita enim Dei miſericordia fiet, qui beatam illam gloriam diligentibus ſe praeparavit, ut aliquando impleatur quod dictum eſt per Prophetam: [l]) *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta.*

---

11) *Ita Ald.* 1., *Col.* 2., *Ven.*, *Clem. et Lugd.* 2. *c. Vulg.*; *Ald.* 2. *et rell. om.* et.

h) Pſ. 83, 2 ſq. — i) Joa. 14, 2. — k) 2 Cor. 9, 6. — l) Iſa. 32, 18.

[CATECHISMI ROMANI
PARS SECUNDA.]
DE SACRAMENTIS.

[Cap. I.
DE SACRAMENTIS IN GENERE.

Qu. 1. *Quid doctrinam ſacramentorum tradenti cumprimis eſt curandum?*]

1. I. Cum omnis Chriſtianae doctrinae pars 1) ſcientiam, diligentiamque deſiderat: tum ſacramentorum diſciplina, quae et Dei juſſu neceſſaria, et utilitate uberrima eſt, Parochi facultatem, et induſtriam poſtulat ſingularem: ut ejus accurata, ac frequenti perceptione fideles tales evadant, quibus praeſtantiſſimae, ac ſanctiſſimae res digne et ſalutariter impertiri poſſint, et ſacerdotes ab illa divini interdicti regula non diſcedant: m) *Nolite ſanctum dare canibus, neque mittatis margaritas veſtras ante porcos.* 2)

[Qu. 2. *Quidnam ſibi vult ſacramenti vocabulum?*]

2. II. *Principio igitur,* quoniam univerſe de toto genere ſacramentorum agendum eſt, ab ipſius nominis vi, atque notione oportet incipere, ejusque ambiguam ſignificationem explanare; ut, quae hujus verbi ſententia hoc loco propria ſit, facilius intelligatur. Quare docendi ſunt fideles, ſacramenti nomen, quod ad propoſitam rem attinet, aliter a profanis, quam a ſacris ſcriptoribus, acceptum eſſe. nam alii auctores ſacramenti nomine obligationem illam ſignificari 3) voluerunt, cum jurati aliquo ſervitutis vinculo obſtringimur: ex quo jusjurandum, quo ſe milites fidelem operam reipublicae praeſtaturos pollicentur, ſacramentum militare dictum eſt. atque haec frequentiſſima hujus vocabuli ſignificatio apud illos videtur fuiſſe. Verum n) apud Latinos Patres, qui res divinas ſcriptis

---

1) Paſtoris *add. Ven., Lugd. 2.* — 2) *Locum integrum poſuit Ven.* — 3) ſignificare *Aug., Mog.*

m) Matth. 7, 6. — n) V. Freſn. Gloſſar. ſub v. Sacram. et Suicer. theſaur. ſub v. μυστήριον. it. Petr. Lomb. 4. Sent. diſt. 1. litt. B. Thom. Aqu. S. theol. 3. p. qu. 60. et in 4. Sent.

tradiderunt, ſacramenti nomen aliquam rem ſacram, quae in occulto latet, declarat, quemadmodum Graeci, ad eandem rem ſignificandam, myſterii vocabulo uſi ſunt. in eam vero ſententiam ſacramenti vocem accipiendam eſſe intelligimus, cum ad Epheſios ſcribitur: o) *Ut notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuae.* Deinde ad Timotheum: p) *Magnum eſt pietatis ſacramentum.* Praeterea in libro Sapientiae: q) *Neſcierunt ſacramenta Dei.* Quibus in locis, et aliis multis, licet animadvertere, ſacramentum nihil aliud, niſi rem ſacram, abditam, atque occultam, ſignificare.
III. 3. Quare Latini doctores ſigna quaedam ſenſibus ſubjecta, quae gratiam, quam efficiunt, ſimul etiam declarant, ac veluti ante oculos ponunt, ſacramenta commode appellari poſſe exiſtimarunt. Quamquam, ut D. Gregorio r) placet, ob id ſacramenta dici poſſunt, quod divina virtus ſub rerum corporearum tegumentis occulte ſalutem efficiat.
IV. Nec vero quiſquam putet hoc vocabulum nuper s) in Eccleſiam inductum eſſe. nam qui ſanctos Hieronymum, et Auguſtinum legerit; facile perſpiciet, antiquos religionis noſtrae ſcriptores ad eam, de qua loquimur, rem demonſtrandam ſaepiſſime ſacramenti nomine, interdum vero etiam Symboli, vel myſtici ſigni, vel ſacri ſigni voce uſos eſſe. Atque haec de ſacramenti nomine dicta ſint: quod quidem veteris etiam legis ſacramentis convenit: de quibus nihil opus eſt Paſtoribus praecepta tradere, cum ea evangelii lege, et gratia ſublata ſint.

[Qu. 3. *Quam rem catholicis ſcriptoribus proprie denotat ſacramentum?*]

V. 4. *Verum,* praeter nominis notionem 4), quae hactenus declarata eſt, rei etiam vis, et natura diligenter

---

4) rationem *Lugd.* 2.

d. 1. qu. 1. a. 1. Bonav. in 4. Sent. d. 1. p. 1. a. 1. qu. 2. — o) Eph. 1, 9. — p) 1 Tim. 3, 16. — q) Sap. 2, 22. — r) Potius Iſidor. Hiſp. Origg. VI, 19. n. 40 (p. 285 ſq.); ſed Gregorio hic loc. tribuitur in Gratiani decret. P. 2. Cauſ. 1. qu. 1. cap. 84. — s) Jam a Tertull. hoc factum eſſe nemo neſcit. Ceterum de his, quae ſequuntur, lectorem tum ad indd., Hieron. et Auguſt. opp. ſubjunctos, cum ad Freſn. gloſſar. atque Suic. theſaur. delegemus oportet.

eſt altera definitionis pars, *explicentur. quod quidem ut* commode *fieri poſſit* [explicentur], paulo altius repetenda ſunt, quae de ſignorum varietate ſanctus Auguſtinus c) acute 6), et ſubtiliter diſputavit. Quaedam enim ſigna naturalia dicuntur, quae praeter ſe ipſa alterius rei notitiam (quod omnibus ſignis commune eſſe, antea demonſtratum eſt) in animis noſtris gignunt, veluti fumus, ex quo ſtatim ignem adeſſe intelligitur. atque hoc ſignum ob eam cauſam naturale appellandum eſt, quod fumus non voluntate ignem ſignificat, ſed rerum uſus efficit, ut, ſi quis fumum tantum videat, naturam ſimul et vim ignis, qui adhuc latet, ſubeſſe, mente, et cogitatione percipiat. Quaedam vero ſigna natura non conſtant, ſed conſtituta, atque ab hominibus inventa ſunt, ut et colloqui inter ſe, et aliis animi ſui ſenſa explicare, viciſſimque aliorum ſententiam, et conſilia poſſent cognoſcere. Haec autem quam varia, et multiplicia ſint, ex eo licet animadvertere, quod nonnulla ad oculorum, pleraque ad aurium ſenſum, reliqua ad ceteros ſenſus pertinent. nam cum aliquid alicui innuimus, et, exempli cauſa, ſublato vexillo quippiam declaramus; ſatis conſtat, eam ſignificationem ad oculos tantum referri: quemadmodum tubarum, tibiarum, aut citharae ſonus, qui non ſolum delectandi, ſed plerumque ſignificandi cauſa funditur, ad aurium judicium ſpectat: quo quidem praecipue ſenſu verba etiam accipiuntur, quae ad exprimendas intimas animi cogitationes maximam vim
9. habent. Verum, praeter illa ſigna, quae hominum conſenſu, et voluntate conſtituta eſſe, hactenus diximus, alia quaedam ſunt divinitus data, quorum tamen non unum genus eſſe omnes conſentiunt. Alia enim ſigna ob eam tantum rem a Deo hominibus commendata ſunt, ut aliquid ſignificarent, vel admonerent: cujusmodi fuerunt, d) legis purificationes, e) panis azymus, et alia permulta, quae ad Moſaici cultus caerimonias pertinebant: alia vero Deus inſtituit, quae non ſignificandi modo, ſed efficiendi etiam vim habe-

6) accurate *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.

c) Aug. de doctr. Chriſt. II, 1 ſqq. (p. 15 ſq.) — d) Lev. 12 ſqq. — e) Ex. 12, 15. al.

rent. atque in hoc poſteriori ſignorum genere ſacramenta novae legis numeranda eſſe, liquido apparet. ſigna enim ſunt divinitus tradita, non ab hominibus inventa, quae rei cujuspiam ſacrae, quam declarant, efficientiam in ſe continere certo credimus. +

[Qu. 6. *Eſtne res ſacra ſacramentis ſignificata unius generis?*]

Sed quemadmodum ſigna in multiplici varietate 10.
eſſe oſtendimus; ita etiam res ſacra non unius modi
exiſtimanda eſt. Quod vero ad propoſitam ſacramenti IX.
definitionem attinet, divinarum rerum f) ſcriptores,
ſacrae rei nomine Dei gratiam, quae nos ſanctos efficit, ac omnium divinarum virtutum habitu exornat, demonſtrant. huic enim gratiae propriam ſacrae rei appellationem tribuendam merito putarunt, quippe cum ejus beneficio animus noſter Deo conſecretur, et conjungatur. Quare, ut explicatius, quid ſacramentum ſit, declare- X. 11.
tur, docendum erit, rem eſſe ſenſibus ſubjectam, quae ex Dei inſtitutione ſanctitatis, et juſtitiae tum ſignificandae, tum efficiendae vim habet: ex quo ſequitur, ut facile quivis poſſit intelligere, imagines ſanctorum, cruces, et alia id generis, quamvis ſacrarum rerum ſigna ſint, non ideo tamen ſacramenta dicenda eſſe. Hujus autem veritatis doctrinam facile erit g) omnium ſacramentorum exemplo comprobare, ſi, quod antea de baptiſmo admonuimus, cum dicebamus ſollemnem illam corporis ablutionem ſignum eſſe, et efficientiam habere rei ſacrae, quae interius Spiritus ſancti vi fieret, idem etiam in aliis ſacramentis exercere aliquis
velit. Jam vero hisce myſticis ſignis, quae a Deo in- XI. 12.
ſtituta ſunt, illud etiam praecipue convenit, ut ex Domini inſtitutione non unam aliquam rem, ſed plures ſimul ſignificent. Quod in ſingulis ſacramentis licet cognoſcere, quae non ſolum ſanctitatem, et juſtitiam noſtram, ſed praeterea duo alia cum ipſa ſanctitate maxime conjuncta declarant, Chriſti ſcilicet redemptoris paſſionem, quae ſanctitatis cauſa eſt, et vitam aeternam, caeleſtemque beatitudinem, ad quam ſanctitas noſtra, tamquam ad finem, referri debet.

---

f) V. ſupra qu. 3. ibique notata. — g) Tertull. de reſurr. carn. c. 8. (p. 226.)

Quod quidem cum in omnibus ſacramentis perſpici poſſit, merito ſacri doctores unicuique ſacramentorum triplicem ſignificandi vim ineſſe tradiderunt: tum quia alicujus rei praeteritae memoriam afferat, tum quia aliam praeſentem indicet, ac demonſtret, tum quia aliam futuram praenunciet. Neque vero exiſtimandum eſt, hoc ita ab illis doceri, ut etiam ſanctarum ſcripturarum teſtimonio non probetur. nam cum Apoſtolus ait: h) *Quicumque baptizati ſumus in Chriſto Jeſu, in morte ipſius baptizati ſumus:* plane ostendit, idcirco baptiſmum ſignum dicendum eſſe, quod Dominicae paſſionis et mortis nos admoneat. Deinde cum inquit: i) *Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, ut, quo modo Chriſtus ſurrexit a mortuis per gloriam patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus:* ex his verbis perſpicuum eſt, baptiſmum ſignum eſſe, quo caeleſtis gratia in nos infuſa declaratur: cujus munere nobis datum eſt, ut, novam vitam inſtituentes, omnia verae pietatis officia facile, et libenti animo exſequamur. Poſtremo cum addit: k) *Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis ejus, ſimul et reſurrectionis erimus:* apparet, baptiſmum vitae etiam aeternae, quam per illum conſecuturi ſumus, non obſcuram ſignificationem

13. XII. dare. Sed praeter haec, quae commemoravimus, varia ſignificandi genera, et rationes, ſaepe etiam evenit, ut ſacramentum non unam tantum rem praeſentem, ſed plures demonſtret, ac notet. id vero ſanctiſſimum Euchariſtiae ſacramentum intuentibus facile eſt intelligere, quo veri corporis et ſanguinis Domini praeſentia, necnon gratia, quam non impure ſacra myſteria ſumentes percipiunt, deſignatur. Ex iis igitur, quae dicta ſunt, Paſtoribus argumenta deeſſe non poterunt, quibus oſtendant, quanta divinitatis potentia, quot arcana miracula ſacramentis novae legis inſint; ut, ea ſumma cum religione colenda, et ſuſcipienda eſſe, omnibus perſuadeant.

[Qu. 7. *Cur ſacramenta inſtitui apud Chriſtianos oportuit?*]

14. XIII. *Verum ad rectum ſacramentorum uſum docendum

h) Rom. 6, 3. — i) ib. v. 4. — k) ib. v. 5.

nihil accommodatius videri potest, quam diligenter causas exponere, cur sacramenta institui oportuerit.* Plures *autem* [ejus rei] numerari solent [causae]: quarum prima est, humani ingenii imbecillitas. siquidem natura ita comparatum videmus, ut ad earum rerum notitiam, quae mente, atque intelligentia comprehensae sunt, nisi per ea, quae aliquo sensu percipiuntur, nemini adspirare liceat. Ut igitur, quae occulta Dei virtute efficiuntur, facilius intelligere possemus, idem summus rerum omnium artifex sapientissime fecit, ut eam ipsam virtutem aliquibus signis, quae sub sensum cadunt, pro sua in nos benignitate declararet [7]. nam, ut praeclare a sancto [l]) Chrysostomo dictum est; „si homo corporis concretione caruisset, nuda ipsa bona, neque ullis [8]) integumentis involuta, ei oblata essent: quoniam vero anima corpori conjuncta est, omnino opus fuit, ut rerum, quae sentiuntur, adminiculo ad ea intelligenda uteretur." Altera vero causa est, quod animus noster haud facile commovetur ad ea, quae nobis promittuntur, credenda. Quare Deus a mundi exordio quae [9]) facere instituerat, verbis quidem frequentissime indicare consuevit: interdum vero, cum opus aliquod institueret, cujus magnitudo promissi fidem abrogare posset, alia etiam signa, quae nonnunquam miraculi speciem haberent, verbis adjunxit. Nam cum Deus [m]) Moysen ad Israelitici populi liberationem mitteret; ille vero, ne Dei quidem praecipientis auxilio fretus, timeret, ne onus sibi gravius imponeretur, quam ut sustinere posset; aut ne populus divinis oraculis, et dictis fidem non adjungeret; Dominus promissionem suam multa signorum varietate firmavit. Quemadmodum igitur in veteri testamento Deus fecerat, ut magni alicujus promissi constantiam signis testificaretur: ita etiam in nova lege Christus, salvator noster, cum nobis peccatorum veniam, caelestem gratiam, Spiritus sancti communicationem pollicitus est, quaedam signa oculis, et sensibus subjecta

7) declaret *Lugd.* 1. 2., *Fabr.* — 8) *Ita etiam Aldd.*; *sola Clem.* illis. — 9) *Ald.* 1., *Fabr.*, *Ven.* exordio, quae.

l) Ad verbum fere haec habes ap. Chrysost. in Matth. hom. 82. n. 4. (p. 787.) — m) Ex. 3 sq.

instituit, quibus eum quasi pignoribus obligatum haberemus, atque ita fidelem in promissis futurum dubitare numquam possemus.

Tertia causa fuit, ut illa tanquam remedia, ut scribit sanctus Ambrosius, [n]) atque evangelici Samaritani medicamenta ad animarum sanitatem vel recuperandam, vel tuendam praesto essent. Virtutem enim, quae ex passione Christi manat, hoc est gratiam, quam ille nobis in ara crucis meruit, per sacramenta, quasi per alveum quendam in nos ipsos derivare [10]) oportet. aliter vero nemini ulla salutis spes reliqua esse poterit. quare clementissimus Dominus sacramenta, verbo suo et promissione sancita, relinquere in Ecclesia voluit, per quae passionis suae fructum nobis re ipsa communicari sine dubitatione crederemus: si modo unusquisque nostrum ad se eam curationem pie, et religiose admoveret.

Sed quarta etiam causa accedit, cur sacramentorum institutio necessaria videri possit: ut scilicet notae quaedam, et symbola essent, quibus fideles internoscerentur; cum praesertim [o]) nullus hominum coetus queat, ut etiam a D. Augustino traditum est, sive verae sive falsae religionis nomine, quasi unum corpus coagmentari, nisi aliquo visibilium signorum foedere conjungantur [11]). Utrumque igitur praestant novae legis sacramenta, quae et Christianae fidei cultores ab infidelibus distinguunt, et ipsos fideles sancto quodam vinculo inter se connectunt.

Praeterea, aliam etiam justissimam fuisse causam sacramenta instituendi, ex illis Apostoli verbis [p]), *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*, ostendi potest. Sacramentis enim fidem no-

---

10) derivari *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.; *contra mox* communicare *Fabr.* — 11) *Ita etiam Aldd. h. l. exhibent, quem tamen Ven. ipsis fere August. verbis sic reddit:* cum praesertim *in nullum nomen religionis, s. verum, s. falsum,* ut a D. Aug. trad. est, *colligari homines possint, nisi aliquo signorum, vel sacramentorum visib. foed. conjung.; Aug., Mog. et Lugd.* 2. quasi in unum corp.; *Lov.* conjungatur.

n) Ambr. expos. Luc. (10, 30 sqq.) lib. 7. n. 73 sqq. (p. 1427 sq.) cf. de Sacram. V, 4. (p. 379.) — o) Haec fere leguntur ap. Aug. c. Faust. XIX, 11. (p. 227.) cf. de vera relig. c. 17. (p. 566.) — p) Rom. 10, 10.

stram in hominum conspectu profiteri, et notam facere videmur. Quare ad baptismum accedentes, palam testamur, nos credere, ejus aquae virtute, qua in sacramento abluimur, spiritualem animae purgationem fieri. Magnam deinde vim habent sacramenta non solum ad fidem in animis nostris excitandam, et exercendam, sed etiam eam charitatem inflammandam, qua amare inter nos debemus, cum, arctissimo nos vinculo colligatos, et q) unius corporis membra effectos esse, ex sacrorum mysteriorum communione recordamur [12]. Postremo, quod in Christianae pietatis studio plurimi faciendum est, humanae mentis superbiam edomant, ac comprimunt, nosque ad humilitatem exercent; dum sensibilibus elementis subjicere nos cogimur, ut Deo obtemperemus, a quo antea impie defeceramus, ut r) mundi elementis serviremus. Haec sunt, quae potissimum de sacramenti nomine, natura, institutione, fideli populo tradenda esse visa sunt: quae posteaquam a Pastoribus accurate exposita fuerint, docere deinceps oportebit, quibus ex rebus singula sacramenta constent, quaeve [13]) sint illorum partes, ac praeterea qui ritus, et caerimoniae additae illis fuerint.

[Qu. 8. *Quae sunt partes ad constituendum unumquodque sacramentum necessariae?*]

Primum *igitur* explicandum est, rem sensibilem, XIV. 15
quae supra in sacramenti definitione posita est, non unam tantum esse, quamvis unum signum constitui credendum sit. Duo enim sunt, ex quibus quodlibet sacramentum conficitur: quorum alterum materiae rationem habet, atque elementum dicitur; alterum formae vim, et verbum communi vocabulo appellatur: sic enim a Patribus accepimus. qua in re notum est, atque apud omnes pervulgatum illud sancti Augustini testimonium, s) „Accedit verbum ad elementum, et „fit sacramentum." Rei igitur sensibilis nomine tum

---

12) *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.* communione, record. — 13) *Ita etiam Aldd.*; *sola Clem.* quaeque, *quod rejeci.*

q) ib. 12, 5. 1 Cor. 12, 12. — r) Gal. 4, 9. — s) Aug. in Joa. tr. 80. n. 3. (p. 512.)

materiam, ſive elementum intelligunt, ut in ſacramento baptiſmi aquam, confirmationis chriſma, et extremae unctionis oleum, quae omnia ſub adſpectum cadunt: tum praeterea verba, quae formae rationem habent, atque ad aurium ſenſum pertinent. Apoſtolus vero utrumque aperte indicavit, cum inquit: t) *Chriſtus dilexit Eccleſiam, et ſe ipſum tradidit pro ea, ut illam ſanctificaret, mundans* eam *lavacro aquae in verbo vitae.* Quo in loco materia,
16. et forma ſacramenti exprimitur. Addenda autem erant verba ad materiam, ut apertior, clariorque rei, quae gerebatur, ſignificatio fieret. Verba enim inter omnia ſigna maximam vim habere perſpicuum eſt; ac, ſi ipſa deſint, plane obſcurum erit, quidnam materia ſacramentorum deſignet, ac demonſtret. Nam, ut in baptiſmo licet videre, cum aqua non minus refrigerandi, quam abluendi vim habeat, et utriusque rei ſymbolum eſſe poſſit, niſi verba addantur; utrum 14) horum in baptiſmo ſignificet, aliquis fortaſſe conjectura aliqua dijudicabit; nemo autem ea de re quippiam certi affirmare audebit: at cum verba adhibeantur, ſtatim intelligimus abluendi vim, et ſignificationem habere.

[Qu. 9. *Quae eſt ſacramentorum novae et veteris legis differentia?*]

17. XV. In hoc autem noſtra ſacramenta antiquae legis ſacramentis plurimum praeſtant, quod in illis adminiſtrandis nulla, quod quidem acceperimus, definita forma ſervaretur; quo etiam fiebat, ut incerta admodum, et obſcura eſſent: noſtra vero formam verborum ita praeſcriptam habent, ut ſi forte ab ea diſcedatur, ſacramenti ratio conſtare non poſſit: ob eamque rem clariſſima ſunt, ac nullum relinquunt dubitandi locum. Hae igitur ſunt partes, quae ad naturam, et ſubſtantiam ſacramentorum pertinent, et ex quibus unumquodque ſacramentum neceſſario conſtituitur. +

[Qu. 10. *Quae eſt caerimoniarum in ſacramentis virtus et natura?*]

18. XVI. *His* [Ad materiam et formam] accedunt [etiam]

---

14) *Ita ſola Clem.*; *Ald.* 1. poſſit; niſi v. addantur utr.; *Ald.* 2. *et Leod.* poſſit, n. v. a. u.; *rell.* p., n. v. a., u.

t) Eph. 5, 25 ſq.

caerimoniae, quae tametſi praetermitti ſine peccato non poſſunt, niſi aliud ſacere ipſa neceſſitas cogat; tamen ſi quando omittantur, quoniam rei naturam non attingunt, nihil de vera ſacramenti ratione imminui credendum eſt. Ac merito quidem a primis usque Eccleſiae temporibus illud ſemper ſervatum eſt, ut ſacramenta ſollemnibus quibusdam caerimoniis miniſtrarentur. Primum enim maxime decuit, ſacris myſteriis eum religionis cultum tribuere, ut ſancta ſancti [15]) tractare videremur. praeterea, quae ſacramento efficiuntur, caerimoniae ipſae magis declarant, ac veluti ante oculos ponunt, et earum rerum ſanctitatem in animos fidelium altius imprimunt. Deinde vero mentes illorum, qui eas intuentur, et diligenter obſervant, ad ſublimium rerum cogitationem erigunt, ſidemque in eis, et charitatem excitant: quo major cura, et diligentia adhibenda erit, ut fideles vim caerimoniarum, quibus ſingula ſacramenta conficiuntur, cognitam, et perſpectam habeant.

[Qu. 11. *Quot ſunt catholicae Eccleſiae ſacramenta?*]

*Sequitur, ut ſacramentorum etiam numerus expli- XVII. 19.
cetur. quae quidem cognitio hanc utilitatem affert, quod* [Sacramentorum numerus ſi etiam commode explicetur, haec utilitas ſequetur, ut] populus eo majori pietate omnes animi ſui vires ad laudandam, et praedicandam Dei erga nos ſingularem beneficentiam *convertet* [convertat], quo plura ſalutis, ac beatae vitae adjumenta nobis divinitus parata eſſe intellexerit. Catho- XVIII.
licae igitur Eccleſiae ſacramenta, quemadmodum ex ſcripturis probatur, et u) Patrum traditione ad nos pervenit, et v) Conciliorum teſtatur auctoritas, ſeptenario numero deſinita ſunt. +

---

15) *Ita Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Antv.*, *Ven.*; *rell.* ſancte.

u) Septem ea, quae etiamnum Cath. Eccl. profitetur, ſacram. ap. nullum antiquorum PP. inveniri, ſed multo ſerius atque nonniſi ſenſim inprimisque Petro Lomb. demum auctore inter ſollemnes fidei articulos ab Eccl. recepta eſſe, pervulgata eſt ac trita res. — v) Scholaſt. doctores deinde ſecuta ſunt Concilia, inter quae Florent. hac in re eminet; v. Eugen. IV. decr. ad Armen. (p. 437 ſqq.) Sed jam ante illud 7 Sacrr.

[Qu. 12. *Cur nec majori nec minori numero ſacramenta concluduntur?*

20. Quod] *Cur autem* neque plura, neque pauciora w) numerentur, ex iis etiam rebus, quae per ſimilitudinem a naturali vita ad ſpiritualem transferuntur, probabili quadam ratione ostendi poterit. Homini enim ad vivendum, vitamque conſervandam, et ex ſua, reique publicae utilitate traducendam, haec ſeptem neceſſaria videntur; ut ſcilicet in lucem edatur, augeatur, alatur; ſi in morbum incidat, ſanetur; imbecillitas virium reficiatur: deinde, quod ad remp. attinet, ut magiſtratus numquam deſint, quorum auctoritate, et imperio regatur; ac poſtremo, legitima ſobolis propagatione ſe ipſum et humanum genus conſervet. Quae omnia quoniam vitae illi, qua anima Deo vivit, reſpondere ſatis apparet, ex iis facile ſacramen-
21. torum numerus colligetur. Primus enim eſt Baptiſmus, veluti ceterorum janua, quo Chriſto renaſcimur. Deinde Confirmatio, cujus virtute fit, ut divina gratia augeamur, et roboremur. baptizatis enim jam Apoſtolis, ut D. Auguſtinus x) teſtatur, inquit Dominus, y) *Sedete in civitate,* donec 16) *induamini virtute ex alto.* Tum Euchariſtia, qua, tamquam cibo vere caeleſti, ſpiritus noſter alitur et ſuſtinetur; de ea enim dictum eſt a Salvatore: z) *Caro mea vere eſt cibus, et ſanguis meus vere eſt potus.* Sequitur quarto loco Poenitentia, cujus ope ſanitas amiſſa reſtituitur,

---

16) quoadusque *Mog. e Vulg.*

promulgata habes in Conſtitt. Ric. Poore a. 1217. c. 13. (p. 1110.) Conc. Lond. a. 1237. can. 2. (p. 448.) Wigorn. a. 1240. capit. 18. (p. 532.) Clarom. a. 1268. P. 1. capit. 4 ſqq. (p. 1189 ſq.) Lugd. II. in Mich. Pal. litt. ad Greg. X. (p. 72.) Exon. a. 1287. capit. 1 ſqq. (p. 784 ſqq.) Synod. Nicoſ. in conſtit. ad Graecos c. 3 ſqq. (p. 325 ſqq.) Conc. Nicoſ. a. 1340. in conf. fid. (p. 374 ſq.) Vaur. a. 1368. cap. 1. (p. 488 ſq.) Conſtant. in damn. art. 8. Joh. Huſſ. (p. 754.) poſteaque in Conc. Senon. a. 1528. decr. 10. (p. 1940 ſqq.) Colon. I. a. 1536. P. 7. c. 1 ſqq. (p. 2002 ſqq.) al. — w) Septenarii numeri variae afferuntur a theologis cauſae. Quas Catech. noſter exhibet, ſimili modo invenies etiam in Conc. Flor. d. l. Contra 7 animi morbos 7 eſſe inſtituta Sacrr. legere licet e. g. in Conc. Vaur. d. l. — x) Aug. ep. 265. (p. 679 ſq.) — y) Luc. 24, 49. — z) Joa. 6, 56.

poſtquam peccati vulnera accepimus. Poſtea vero extrema Unctio, qua peccatorum reliquiae tolluntur, et animi virtutes recreantur: ſiquidem D. Jacobus, cum de hoc ſacramento loqueretur, ita teſtatus eſt: [a]) *Et ſi in peccatis ſit, remittentur ei.* Sequitur Ordo, quo publica ſacramentorum miniſteria perpetuo in Eccleſia exercendi, ſacrasque omnes functiones exſequendi poteſtas traditur. Poſtremo additur Matrimonium, ut ex maris, et feminae legitima, et ſancta conjunctione, filii ad Dei cultum, et humani generis conſervationem procreentur, et religioſe educentur.

[Qu. 13. *Aequalisne eſt omnium ſacramentorum vel neceſſitas, vel dignitas?*]

Illud *vero* maxime animadvertendum eſt, quam- XIX. 22.
vis omnia ſacramenta divinam, et admirabilem virtutem in ſe contineant, tamen non parem omnia, et aequalem neceſſitatem, aut dignitatem, aut unam, eandemque ſignificandi vim habere. Atque ex iis tria ſunt, quae tametſi non eadem ratione, tamen prae ceteris neceſſaria dicuntur. Baptiſmum enim unicuique ſine ulla adjunctione neceſſarium eſſe, Salvator his verbis declaravit: [b]) *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu ſancto* [17]), *non poteſt introire in regnum Dei.* Poenitentia vero illis tantummodo neceſſaria eſt, qui ſe poſt Baptiſmum aliquo mortali peccato obſtrinxerunt. neque enim aeternum exitium effugere poterunt, niſi eos admiſſi peccati rite poenituerit. Ordo praeterea, etſi non ſingulis fidelibus, toti tamen Eccleſiae omnino neceſſarius eſt. Verum ſi dignitas in ſacramentis ſpe- XX.
ctetur, Euchariſtia ſanctitate, et myſteriorum numero, ac magnitudine longe ceteris antecellit. Quae omnia facilius intelligentur, cum ſuo loco ea, quae ad ſingula ſacramenta pertinent, explicabuntur. +

[Qu. 14. *A quo haec ſacra et divina myſteria ſunt accepta, principaliterque diſpenſantur?*]

*Deinceps videndum eſt, a quo haec ſacra, et di- XXI. 23.
vina myſteria acceperimus. neque enim* [Minime] du-

17) ſancto *in Clem. et Ven. tantum eſt; deeſt in Aldd. et rell.*

a) Jac. 5, 15. — b) Joa. 3, 5.

bitandum eſt, quin praeclari alicujus muneris dignitas, ejus, a quo donum ipſum profectum eſt, dignitate, et praeſtantia quam maxime augeatur. Sed ea quaeſtio difficilem explicationem habere non poteſt. Nam cum Deus ſit, qui homines juſtos efficiat; ipſa vero ſacramenta juſtitiae adipiſcendae mirifica quaedam inſtrumenta ſint: patet, unum eundemque Deum in Chriſto juſtificationis et ſacramentorum auctorem agnoſcendum eſſe. Praeterea, ſacramenta eam vim, et efficientiam continent, quae ad intimam animam penetrat. Cum vero unius Dei potentiae proprium ſit, in corda et mentes hominum illabi; ex hoc etiam perſpicitur, ſacramenta a Deo ipſo per Chriſtum inſtituta eſſe: quemadmodum, ab eo quoque intus diſpenſari, certa, et conſtanti fide tenendum eſt. hoc enim teſtimonium de illo ſe accepiſſe ſanctus Joannes affirmat, cum ait: c) *Qui miſit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: ſuper quem videris Spiritum deſcendentem, et manentem ſuper eum, hic eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto.* +

[Qu. 15. *Quibus miniſtris utitur Deus in ſacramentis diſpenſandis?*]

24. XXII. *Sed* quamvis Deus ſacramentorum auctor, et diſpenſator ſit, ea tamen non per angelos, verum per homines miniſtrari in Eccleſia voluit. Non minus enim miniſtrorum officio, quam materia, et forma, ad ſacramenta conficienda opus eſſe, perpetua ſanctorum Patrum d) traditione confirmatum eſt. +

[Qu. 16. *An miniſter ſua pravitate gratiae ſacramentalis virtutem impedire poteſt?*]

25. XXIII. *Atque* hi quidem miniſtri, quoniam in ſacra illa functione non ſuam, ſed Chriſti perſonam gerunt, ea re fit, ut, ſive boni, ſive mali ſint, modo ea forma, et materia utantur, quam ex Chriſti inſtituto ſemper Eccleſia catholica ſervavit, idque facere proponant, quod Eccleſia in ea adminiſtratione facit, vere ſacramenta [18])

---

18) ſacramentum *Fabr.*

c) ib. 1, 33. — d) Chryſoſt. de ſacerd. III. (p. 383.) Eugen. IV. decr. ad Arm., in Conc. Flor. (p. 438.) Vid. etiam ſupra p. 40. not. u.

conficiant, et conferant: ita ut gratiae fructum nulla res impedire possit, nisi, qui ea suscipiunt, se ipsos tanto bono fraudare, et Spiritui sancto velint obsistere. Hanc vero in Ecclesia certam, et exploratam sententiam semper fuisse, sanctus Augustinus [e]) in iis disputationibus, quas adversus Donatistas conscripsit, clarissime demonstravit. Quod si etiam scripturae testimonia quaerimus, ipsum Apostolum, his verbis loquentem, audiamus: [f]) *Ego*, inquit, *plantavi: Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. itaque neque* [19]) *qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Ex quo loco satis intelligitur, quemadmodum arboribus nihil obest eorum improbitas, quorum manu satae sunt; ita nihil vitii aliena culpa contrahi illis posse, qui malorum hominum ministerio Christo insiti sunt. Quare, ut ex D. Joannis [g]) evangelio sancti Patres [h]) nostri docuerunt, Judas etiam Iscariotes plures baptizavit: ex quibus tamen neminem iterum baptizatum fuisse legimus: ita ut praeclare D. Augustinus scriptum reliquerit: [i]) „Dedit Baptismum Judas, et non baptizatum est post „Judam: dedit Joannes, et [k]) baptizatum est post Jo„annem: quia, si datum est a Juda, Baptisma Christi erat: „quod autem a Joanne datum est, Joannis erat: non „Judam Joanni, sed Baptismum Christi, etiam per Ju„dae manus datum, Baptismo Joannis, etiam per ma„nus Joannis dato, recte praeponimus."

[Qu. 17. *Quid porro de illis sentiendum, qui impura conscientia sacramenta administrant?*

Viderint] *Neque vero Pastores, aliive* sacramen- xxiv. 26
torum ministri, cum haec audiunt, [ne] satis sibi esse

---

19) *Ita solae Clem. et Ven. e Vulg.; Aldd. et rell.* neque enim *pro* itaque neque.

e) Aug. de bapt. c. Donat. III, 10. (p. 76.) IV, 4. (p. 83.) V, 19. (p. 103 sq.); c. Crescon. IV, 20. (p. 337.) Vid. et. Ambros. de myster. c. 5. (p. 332.) Chrysost. in 1 Cor. hom. 8. n. 1. (p. 66.) S. Bern. in Cant. ser. 66. n. 11. (p. 1501.) Conc. Const. sess. 15. in damn. art. 8. 12. 13. 22. 30. al. Joan. Huss. (p. 754 sq.) It. supra pag. 40. not. w. — f) 1 Cor. 3, 6 sq. — g) Joa. 4, 2. — h) Aug. in Joa. tract. 5. n. 18. (p. 240.) — i) Aug. d. l. paullo ante. — k) Act. 19, 3 sqq.

arbitrentur, si, posthabita morum integritate, ac conscientiae mundilia, illud tantum cogitent, quo modo sacramenta ab illis rite ministrentur. id enim etsi diligenter curandum est, in hoc tamen omnia, quae ad eam functionem pertinent, posita non sunt. Meminisse autem semper debent, sacramenta divinam quidem virtutem, quae illis inest, numquam amittere; at vero impure ea ministrantibus aeternam perniciem, et mortem afferre. Sancta enim, quod semel, atque iterum, ac saepius admonere oportet, sancte, et religiose tractanda sunt. [l] *Peccatori*, ut est apud Prophetam, *dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? tu vero odisti disciplinam.* Quod si homini peccatis contaminato minus licet de rebus divinis agere: quantum ab eo scelus concipi existimandum erit, qui sibi multorum scelerum conscius est, nec tamen sacra mysteria polluto ore conficere, vel in foedas manus sumere, contrectare, atque aliis porrigere, et ministrare vereatur? cum praesertim apud sanctum Dionysium [m]) scriptum sit, malis symbola (ita enim sacramenta appellat) ne contingere quidem permissum esse. Sanctitatem igitur sacrarum rerum ministri in primis sectentur, pure ad sacramenta ministranda accedant, atque ita se ad pietatem exerceant, ut ex eorum frequenti tractatione, et usu, uberiorem in dies gratiam, adjuvante Deo, consequantur.

[Qu. 18. *Qui sunt praecipui sacramentorum effectus?*]

XXV. *Sed jam, his rebus explicatis, docendum erit, quinam sacramentorum effectus sint [20]): id enim* sacramenti definitioni, quae supra tradita est, non parum lucis allaturum [21]) videtur[, si, quid sacramenta in homine operentur, quique sint illorum effectus, intel-
27. XXVI. ligatur]. ii autem duo praecipue numerantur. Ac principem quidem locum merito [n]) gratia illa obtinet, quam

20) *Aldd., Lugd. 1., Ven. et Clem.* sit, *quod rejiciendum erat.* — 21) illatur. *Aug.*

l) Ps. 49, 16 sq. — m) Dionys. Ar. de eccl. hier. c. 1. (p. 157.) — n) Aug. super Lev. qu. 84. (p. 391.); enarr. in Ps.

usitato a sacris doctoribus nomine justificantem vocamus. ita enim Apostolus apertissime nos docuit, cum inquit: o) *Christum dilexisse Ecclesiam, et se ipsum tradidisse pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquae in verbo.* Quo autem pacto tanta res, et tam admirabilis per sacramentum efficiatur, ut, quemadmodum S. Augustini sententia celebratum est, p) „Aqua corpus abluat, et cor tangat;" id quidem q) humana ratione, atque intelligentia comprehendi non potest. Constitutum enim esse debet, nullam rem sensibilem suapte natura ea vi praeditam esse, ut penetrare ad animam queat. At fidei lumine cognoscimus, omnipotentis Dei virtutem in sacramentis inesse, qua id efficiant, quod sua vi res ipsae naturales praestare
non possunt. Quo circa, ne ulla umquam hujus esse- XXVII. 28.
ctus dubitatio in animis fidelium resideret, cum ministrari sacramenta coeptum est, voluit clementissimus Deus, quid illa interius efficerent, r) miraculorum significationibus declarare; ut eadem perpetuo interius fieri constantissime crederemus, quamvis longe a nostris sensibus remota essent. Itaque, ut omittamus, s) Salvatore nostro in Jordane baptizato, caelos apertos esse, et Spiritum sanctum columbae specie apparuisse; ut admoneremur, ejus gratiam, cum salutari fonte abluimur, in animam nostram infundi: ut hoc 22), inquam, omittamus, (magis enim ad Baptismi t) sanctificationem 23), quam sacramenti administrationem pertinet 22)) nonne legimus, cum Pentecostes die Apostoli Spiritum sanctum acceperunt, quo deinde ad praedicandam fidei veritatem, adeundaque pro Christi gloria

---

22) *Ita Ald.* 1., *Col.* 2. *in errator. ind.*, *Fabr.*, *Ven.*, *Clem.*, *Lugd.* 2.; hoc ... pertinent *Ald.* 2., *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod.*, *Col.* 2. *in orat.*; haec ... pertinent *Lov.* — 23) *Ita etiam Aldd.*; significationem *Fabr. et Ven.*; *haec tamen ad marg.*: alii legunt sanctif.

77. n. 2. (p. 610.) Gregor. M. in 1 Reg. (16, 13.) lib. 7. c. 3. n. 21. (p. 385.) Eugen. IV. decr. d. l. (p. 437.) — o) Eph. 5, 25 sq. — p) Aug. in Joa. tr. 80. n. 3. (p. 512.) Cf. Tertull. de resurr. carn. c. 8. (p. 226.) — q) Aug. c. Faust. XIX, 11. (p. 227.) Beda in Joa. 3. (p. 475.) — r) (Aug.) quaest. V. et N. T. P. 1. qu. 93. (p. 69.) — s) Matth. 3, 16. Marc. 1, 9 sq. Luc. 3, 21 sq. — t) V. infra Cap. 2. qu. 16. et C. 3. qu. 9.

pericula alacriores, et fortiores fuerunt, tunc, u) *facto repente de caelo ſonitu, tamquam advenientis ſpiritus vehementis, apparuiſſe illis dispertitas linguas quaſi ignis?* ex quo v) intellectum eſt, ſacramento Confirmationis eundem nobis ſpiritum tribui, easque vires addi, quibus poſſimus carni, mundo, et Satanae, perpetuis ſcilicet hoſtibus noſtris, fortiter repugnare, et reſiſtere. Atque w) haec miracula, quoties Apoſtoli ſacramenta iſta miniſtrarent, initio naſcentis Eccleſiae aliquandiu viſa ſunt, donec firmata jam fide, et corroborata, fieri deſierunt.

29. XXVIII. Ex iis igitur, quae de priori ſacramentorum effectu, gratia ſcilicet juſtificante, demonſtrata ſunt, illud etiam plane conſtat excellentiorem, et praeſtantiorem vim ſacramentis novae legis ineſſe, quam olim veteris legis ſacramenta habuerunt: quae cum x) *infirma* eſſent, *egenaque elementa*, y) *inquinatos ſanctificabant ad emundationem carnis*, non animae. quare, ut z) ſigna tantum earum rerum, quae myſteriis [24]) noſtris efficienda [25]) eſſent, inſtituta ſunt. At vero ſacramenta novae legis, a) ex *Chriſti* latere manantia, b) *qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundant conſcientiam noſtram ab operibus mortuis ad ſerviendum Deo viventi*, atque ita eam gratiam, quam ſignificant, Chriſti ſanguinis virtute operantur. Quocirca ſi ea z) cum antiquis ſacramentis conferamus, praeterquam quod plus efficaciae habent, et utilitate uberiora, et ſanctitate augu-

30. XXIX. ſtiora eſſe inveniuntur. Alter c) vero ſacramentorum effectus non quidem omnibus communis, ſed trium tantummodo proprius, Baptiſmi, Confirmationis, et Ordinis ſacri, eſt character, quem animae imprimunt.

---

24) *Ita etiam Aldd.;* miniſteriis *Lugd.* 2. — 25) *Hoc etiam Aldd.*; efficiendae *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.

u) Act. 2, 2 ſq. — v) V. infra Cap. 3. qu. 17. — w) Act. 8, 17. 19, 6. Aug. in ep. Joa. tract. 6. c. 4. n. 10. (p. 632.) — x) Gal. 4, 9. — y) Hebr. 9, 13. — z) Aug. ep. 54. c. 1. (p. 93.); de doctr. Chriſt. III, 9. (p. 37.); in Num. qu. 33. (p. 404.); enarr. in Pſ. 73. n. 2. (p. 575.); c. Fauſt. XIX, 13. (p. 227.) Ambroſ. de ſacram. I, 4. (p. 351 ſq.) Eugen. IV. d. l. — a) Aug. in Joa. tr. 120. n. 2. (p. 586.); enarr. in Pſ. 40. n. 14. (p. 263.); de civ. Dei XV, 26. (p. 311.) al. — b) Hebr. 9, 14. — c) Eugen. IV. d. l. (p. 438.)

am cum Apostolus ait: d) *Unxit nos Deus, qui et* *gnavit nos, et dedit pignus spiritus in cordibus no-* *tris:* voce illa, Signavit, non obscure characterem escripsit, cujus proprium est, aliquid signare, et otare. +

Qu. 19. *Quid character, ut est secundus sacramentorum quorundam effectus, significat?*]

Est *autem* character veluti insigne quoddam ani- XXX. iae impressum, quod deleri numquam potest, eique erpetuo inhaeret: de quo ita apud S. Augustinum criptum est: e) „An minus forte sacramenta Christiana, uam corporalis haec nota, qua scilicet miles insigniur, poterunt? illa namque militi, ad militiam, quam eseruisset, revertenti, non nova imprimitur, sed aniqua cognoscitur, et approbatur." Jam vero chara- XXXI. 31. ter hoc praestat, tum ut apti ad aliquid sacri suscieiendum, vel peragendum efficiamur; tum ut aliqua nota lter ab altero internoscatur. Ac Baptismi quidem haractere utrumque consequimur, ut ad alia sacraenta percipienda reddamur idonei, et eo praeterea 26) delis populus a gentibus, quae fidem non colunt, istinguatur. Idem autem in charactere Confirmationis, t sacri Ordinis licet cognoscere 27): quorum altero elut Christi milites ad ejus nominis publicam conessionem, et propugnationem, ac contra insitum nois hostem, et f) *spiritualia nequitiae in caelestibus* rmamur, atque instruimur, simulque ab iis, qui nuer baptizati, tamquam g) modo geniti infantes sunt, iscernimur; alter vero tum potestatem sacramenta conciendi, et ministrandi conjunctam habet, tum eorum, ui ejusmodi potestate praediti sunt, a reliquo fidelium oetu distinctionem ostendit. Tenenda igitur est cathocae Ecclesiae regula, qua docemur, tria haec sacraenta characterem imprimere, neque ullo umquam empore iteranda esse.

---

26) *Ita omn. fere; solae Aldd. et Clem.* propterea, *quod tamen non potuimus retinere.* — 27) agnoscere *Fabr. et Ven.*

d) 2 Cor. 1, 21 sq. — e) Haec tantum non ad verbum desumpta sunt ex Aug. c. ep. Parm. II, 13. (p. 30.) et ep. 185. c. 6. n. 23. (p. 496.) Cf. in Joa. tr. 6. (p. 245 sq.) et c. Crescon. I, 30. (p. 276.) — f) Eph. 6, 12. — g) 1 Petr. 2, 2.

11. **Haec sunt, quae generatim de sacramentis tradenda erunt *;* [.]** +

[Qu. 20. *Quibus rationibus assequentur Pastores, ut populus sacramenta veneretur, et his religiose utatur?*

32. **In sacramentorum] *in cujus argumenti* explicatione, Pastores duo potissimum efficere omni studio conentur. Primum est, ut fideles intelligant, quanto honore, et cultu, et veneratione haec divina, et caelestia munera digna sint; alterum vero, ut, quoniam a clementissimo Deo ad communem omnium salutem proposita sunt, iis pie et religiose utantur, atque ita Christianae perfectionis desiderio exardescant, ut, si Poenitentiae** praesertim, et Eucharistiae saluberrimo usu aliquandiu careant, plurimum damni se fecisse existiment. Haec autem facile Pastores assequi poterunt, si, quae de sacramentorum divinitate, et fructu supra dicta sunt, auribus fidelium saepius inculcabunt: primum a Domino, salvatore nostro, a quo nihil nisi perfectissimum proficisci potest, instituta esse: praeterea, cum ministrantur, Spiritus sancti intima cordis nostri permeantis efficacissimum numen praesto esse: deinde, admirabili, et certa curandarum animarum virtute praedita esse: tum, per ea immensas illas Dominicae passionis divitias ad nos derivari. +

[Qu. 21. *An Ecclesia sine frequentatione sacramentorum diu subsistere possit?*]

Postremo vero ostendent, totum Christianum aedificium [h]) firmissimo quidem lapidis angularis fundamento inniti[tur]; verum, nisi verbi Dei praedicatione, et sacramentorum usu undique fulciatur, magnopere verendum *esse* [est], ne magna ex parte labefactatum [28]) concidat. ut enim per sacramenta in vitam suscipimur, ita hoc veluti pabulo alimur, conservamur, augemur.

---

28) labefactum *Col.* 1., *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.

h) Isa. 28, 16. Matth. 21, 42. Eph. 2, 20. al.

[Cap. II.]

DE BAPTISMI SACRAMENTO.

[Qu. 1. *Cur expedit doctrinam Baptiſmi frequenter populis fidelibus inculcari?*]

Ex iis quidem, quae hactenus de ſacramentis uni- I. 1.
verſe tradita ſunt, cognoſci poteſt, quam neceſſarium
ſit ad Chriſtianae religionis, vel doctrinam percipiendam,
vel pietatem exercendam, ea intelligere, quae
de illorum ſingulis credenda catholica Eccleſia proponit:
ſed, ſi quis diligentius Apoſtolum legerit, ſine
dubitatione ita ſtatuet, perfectam Baptiſmi cognitionem
a fidelibus magnopere requiri: adeo [i]) non ſolum frequenter,
ſed gravibus verbis, et ſpiritu Dei plenis,
ejus myſterii memoriam renovat, divinitatem commendat,
atque in eo redemptoris noſtri mortem, ſepulturam,
et reſurrectionem nobis ante oculos, tum ad contemplandum,
tum ad imitandum conſtituit. Quare
Paſtores numquam ſe ſatis multam operam, et ſtudium
in hujus ſacramenti tractatione collocaſſe arbitrentur:
verum, praeter eos dies, in quibus more majorum di- 3
vina Baptiſmi myſteria potiſſimum explananda eſſent,
in ſabbato magno Paſchae, et Pentecoſtes, quo tempore
[k]) Eccleſia ſumma cum religione, maximisque
caerimoniis hoc ſacramentum celebrare conſueverat,
aliis etiam diebus occaſionem capient de hoc argumento
diſſerendi. Atque illud in primis tempus ma- II.
xime opportunum ad eam rem videri poterit, ſi interdum,
cum Baptiſmus alicui miniſtrandus ſit, fidelis
populi multitudinem conveniſſe animadverterint. tunc
enim facilius multo erit, ſi minus liceat omnia capita,
quae ad hoc ſacramentum attinent, perſequi, unum
ſaltem, aut alterum docere, cum fideles earum rerum
doctrinam, quam auribus percipiunt, ſimul etiam ſacris

---

i) Rom. 6, 3 ſqq. 1 Cor. 6, 11. 12, 13. Gal. 3, 27. Col. 2, 12 ſq. — k) Tertull. de bapt. c. 19. (p. 206 ſq.) Siric. P. ep. 1. c. 2. (p. 656.) Leon. M. ep. 16. c. 3 ſqq. (p. 718 ſqq.) et ep. 168. c. 1. (p. 1429 ſq.) Hier. comm. in Zach. 14, 8. (p. 921.) Conc. Gerund. a. 517. can. 4. (p. 549.) Mogunt. a. 813. can. 4. (p. 66.) Pariſ. a. 829. lib. 1. c. 7. (p. 541.) Wormat. a. 868. can. 1. (p. 869.) Rotomag. a. 1072. c. 24. (p. 40.) al.

Baptismi caerimoniis expressam vident, pioque, et attento animo contemplantur. Ex quo deinde fiet, ut unusquisque, iis rebus admonitus, quae [1]) in alio geri videat, secum recordetur, qua se sponsione Deo obligaverit, cum Baptismo initiatus est; simulque illud cogitet, an vita, et moribus talem se praebeat, qualem
III. ipsa Christiani nominis professio pollicetur. Ut igitur, quae docenda erunt, dilucide exponantur, quaenam sit Baptismi natura, et substantia, aperiendum est; si prius tamen ipsius vocis significatio explicetur. +

[Qu. 2. *Quid Baptismi nomen proprie denotat?*]

3. *Ac* Baptismus [2]) quidem graecum esse nomen nemo ignorat: quod etsi in sacris litteris non solum eam ablutionem, quae cum sacramento conjuncta est, sed etiam omne l) ablutionis genus, quod aliquando m) ad passionem translatum est, significat; tamen apud Ecclesiae scriptores non quamvis corporis ablutionem declarat, sed eam, quae cum sacramento conjungitur, nec sine praescripta verborum forma ministratur. qua quidem significatione Apostoli ex Christi domini instituto frequentissime usi sunt.

[Qu. 3. *Quibus praeterea nominibus ablutionem sacramentalem Patres expresserunt?*]

4. IV. *Alia quoque nomina ad eandem rem significandam sancti Patres usurparunt.* Sacramentum *enim* fidei appellari, quod illud suscipientes, universam Christianae religionis fidem profiteantur, D. Augustinus n) testatur. Alii o) vero, quia fide corda nostra illuminantur, quam in Baptismo profitemur, hoc sacramentum Illuminationem vocarunt. nam et Apostolus ita inquit: p) *Rememoramini pri-*

---

1) *Pro neutro, quod est in Aldd., Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2. 3., *Leod., Lov., Fabr., sine justa causa feminin.* quas *posuerunt Ven. et Clem.* — 2) *Eaed. hunc nominat., qui est in Aldd. et rell., temere cum accus.* Baptismum *commutarunt.*

l) 2 Esdr. 4, 23. Marc. 7, 4. 8. Hebr. 9, 10. — m) Marc. 10, 38 sq. Luc. 12, 50. — n) Aug. ep. 98. n. 9. (p. 203.) Cf. De bapt. c. Donat. I, 8. (p. 58.) — o) Clem. Alex. paedag. I, 6. (p. 113.) Gregor. Naz. or. 40. n. 3 sq. (p. 692 sq.) Chrysost. catech. 1. ad illumin. n. 2. (p. 228.) Dionys. Ar. de eccl. hier. c. 3. (p. 187.) — p) Hebr. 10, 32.

stinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum: tempus nimirum, quo baptizati erant, significans. Chrysostomus q) praeterea in oratione, quam ad baptizatos 3) habuit, tum expurgationem, quia 4) per Baptismum r) *expurgamus vetus fermentum, ut simus nova conspersio*, tum sepulturam, tum plantationem, tum crucem Christi nominat: quarum omnium appellationum causam ex epistola ad Romanos s) scripta licet colligere. Cur autem D. Dionysius t) principium sanctissimorum mandatorum vocaverit, perspicuum est; cum hoc sacramentum veluti janua sit, qua in Christianae vitae societatem ingredimur, atque ab eo divinis praeceptis obtemperandi initium facimus. Atque haec de nomine breviter exponenda erunt.

[Qu. 4. *Quae est Baptismi definitio?*]

Quod *autem* ad rei definitionem attinet, etsi multae u) ex sacris scriptoribus afferri possunt, illa tamen aptior, et commodior esse videtur, quam ex verbis Domini apud Joannem, et Apostoli ad Ephesios licet intelligere. nam cum Salvator dicat: v) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto* 5), *non potest introire in regnum Dei:* et Apostolus, cum de Ecclesia loqueretur: w) *Mundans eam lavacro aquae in verbo:* ita fit ut recte, et apposite definiatur, Baptismum esse sacramentum regenerationis per aquam in verbo. Natura enim ex Adam x) filii irae nascimur, per Baptismum vero in Christo filii misericordiae renascimur: siquidem y) *dedit hominibus potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* + V. 5.

---

3) *Ita Aldd., Lugd.* 1., *Col.* 1., *Antv., Clem.*; *rell.* baptizandos. — 4) *Ita Aldd., et rell. praeter Aug., Mog. et Lugd.* 2., *quae* qua *habent.* — 5) *Ita Clem. et Ven. cum Vulg.*; *in Aldd. et rell. deest* sancto.

q) Chrysost. d. l. — r) 1 Cor. 5, 7. — s) Rom. 6, 4 sqq. — t) Dion. Ar. d. l. C. 2. P. 1. (p. 167.) cf. Eugen. IV. d. l. — u) Thom. Aqu. in 4. Sent. dist. 3. qu. 1. art. 1. — v) Joa. 3, 5. — w) Eph. 5, 26. — x) ib. 2, 3. — y) Joa. 1, 12 sq.

[Qu. 5. *Qua ratione Baptismi sacramentum perficitur?*]

6. VI. *Sed* quibuscumque tandem verbis Baptismi naturam explicari contigerit, docendus erit populus, hoc sacramentum confici ablutione, cui [6]) ex Domini Salvatoris [z]) instituto certa, et sollemnia verba necessario adhibentur, quemadmodum semper sancti Patres docuerunt. quod apertissimo illo D. Augustini [a]) testimonio demonstratur: „Accedit verbum ad elementum, et „fit sacramentum." Id vero eo diligentius monere oportebit, ne forte fideles in eum errorem inducantur, ut existiment, quod vulgo dici solitum est, aquam ipsam, quae ad conficiendum Baptismum in sacro fonte asservatur, sacramentum esse. tunc enim sacramentum Baptismi dicendum est, cum aqua ad abluendum aliquem additis verbis, quae a Domino instituta sunt, re ipsa utimur.
VII. Jam vero, quoniam singula sacramenta ex materia, et forma constitui initio diximus, cum generatim de omnibus sacramentis ageretur, idcirco, quae utraque sit in Baptismo, a Pastoribus declarandum erit. +

[Qu. 6. *Quae est propria Baptismi materia?*]

7. Materia*m igitur*, sive elementum hujus sacramenti, *esse* [est] omne naturalis aquae genus, sive ea maris sit, sive fluvii, sive paludis, sive putei, aut fontis, quae sine ulla adjunctione aqua dici solet. nam et Salvator docuit: [b]) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto* [5]), *non potest introire in regnum Dei.* et Apostolus inquit, [c]) Ecclesiam *lavacro aquae* mundatam esse. Et in B. Joannis epistola scriptum legimus: [d]) *Tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, et sanguis.* Quod etiam aliis [e]) sacrarum litterarum testimoniis comprobatur.
8. Quod vero a Joanne Baptista dictum est, [f]) venturum

---

6) ablutione; cui *Ven.*; ablutione. cui *Clem.*; *ut nos et. Aldd.*

z) Matth. 28, 19. — a) Aug. in Joa. tr. 80. n. 3. (p. 512.) Cff. in Joa. tr. 15. n. 4. (p. 297.); de bapt. c. Donat. VI, 25. (p. 118.) Eugen. IV. d. l. — b) Joa. 3, 5. — c) Eph. 5, 26. — d) 1 Joa. 5, 8. — e) Act. 8, 35 sqq. Hebr. 10, 22. al. — f) Matth. 3, 11.

esse Dominum, qui baptizaret *in spiritu sancto, et igne*; id quidem nullo modo de Baptismi materia intelligendum est; sed vel ad intimum Spiritus sancti effectum, vel certe ad miraculum g) referri debet, quod die Pentecostes apparuit, cum Spiritus sanctus e caelo in Apostolos ignis specie delapsus est: de quo alio loco Christus dominus noster praedixit: h) *Joannes quidem baptizavit aqua: vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.*

[Qu. 7. *Quibus figuris et prophetiis vis aquarum Baptismi est ostentata?*]

*Verum idem quoque a Domino tum figuris, tum VIII. 9.
Prophetarum oraculis significatum esse, ex divinis scripturis animadvertimus.* Diluvium *enim*, quo mundus purgatus est, i) *quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum*, hujus aquae figuram, et similitudinem gessisse, Apostolorum Princeps k) in priori epistola, ostendit. Et maris rubri transitum ejusdem aquae significationem habuisse, D. Paulus l) ad Corinthios scribens exposuit. ut interim omittamus tum m) Naaman Syri ablutionem, tum n) probaticae piscinae admirabilem vim, et alia o) id genus multa, in quibus hujus mysterii symbolum inesse facile apparet. De IX.
praedictionibus autem dubitare nemo potest, quin aquae illae, ad quas tam liberaliter p) Isaias propheta omnes sitientes invitat, vel quas e templo egredientes q) Ezechiel in spiritu vidit, tum praeterea *fons* ille, quem *domui David, et* 7) *habitantibus Hierusalem* paratum *in ablutionem peccatoris, et menstruatae* r) Zacharias praenunciavit, ad salutarem Baptismi aquam indicandam, atque exprimendam pertineant. +

7) *Ita recte Clem. et Ven. itemque Lov. in errator. indice; Aldd. et rell. omn. male* David habit.

g) Act. 2, 1 sqq. — h) Ib. 1, 5. — i) Gen. 6, 5. — k) 1 Petr. 3, 20 sq. — l) 1 Cor. 10, 1 sq. — m) 4 Reg. 5, 14. — n) Joa. 5, 2 sqq. — o) Hieron. ep. 69. n. 6. (p. 418 sqq.) — p) Isa. 55, 1. — q) Ez. 47, 1 sqq. — r) Zach. 13, 1.

[Qu. 8. *Cur aqua ad Baptiſmum conficiendum nos potius uti voluit Deus, quam alia materia?*]

10. X. Quantum *vero* Baptiſmi naturae, et virtuti conſentaneum fuerit, ut ejus propria materia aqua inſtitueretur, pluribus quidem rationibus D. Hieronymus s) ad Oceanum ſcribens demonſtravit. Sed quod ad hunc locum attinet, Paſtores docere in primis poterunt, quoniam hoc ſacramentum omnibus ſine ulla exceptione ad conſequendam vitam neceſſarium erat, idcirco aquae materiam, quae numquam non praeſto eſt, atque ab omnibus facile parari poteſt, maxime idoneam fuiſſe. Deinde aqua effectum Baptiſmi maxime ſignificat. ut enim aqua ſordes abluit, ita etiam Baptiſmi vim, atque efficientiam, quo peccatorum maculae eluuntur, optime demonſtrat. Accedit illud, quod, quemadmodum aqua refrigerandis corporibus aptiſſima eſt, ſic Baptiſmo cupiditatum ardor magna ex parte reſtinguitur. +

[Qu. 9. *Aquae ſimplici et naturali quare Chriſma adjicitur?*]

11. XI. *Illud vero animadvertendum eſt,* quamvis aqua ſimplex, quae nihil aliud admixtum habet, materia apta ſit ad hoc ſacramentum conficiendum, quoties ſcilicet Baptiſmi miniſtrandi neceſſitas incidat; tamen ex Apoſtolorum traditione t) ſemper in catholica Eccleſia obſervatum *eſſe* [eſt], ut cum ſollemnibus caerimoniis Baptiſmus conficitur, ſacrum etiam Chriſma addatur, quo Baptiſmi effectum magis declarari perſpicuum eſt. Docendus quoque erit populus, etſi aliquando incertum eſſe poteſt, utrum haec, an illa vera aqua ſit, qualem ſacramenti perfectio requirat; hoc tamen pro certo habendum eſſe, numquam ex alia materia, quam ex aquae naturalis liquore, Baptiſmi ſacramentum ulla ratione confici poſſe.

[Qu. 10. *Quare promiſcue omnibus fidelibus perfecta Baptiſmi forma clare eſt exponenda?*]

12. XII. *Sed* duarum partium, ex quibus Baptiſmus con-

---

s) Hieron. d. l. — t) Dionyſ. Ar. de eccl. hier. C. 2. P. 2. §. 7. (p. 169.)

ſtare debet, poſtquam altera, hoc eſt materia, diligenter explicata fuerit, ſtudebunt Paſtores eadem diligentia formam etiam tradere, quae eſt altera ejus pars maxime neceſſaria. In hujus autem ſacramenti explicatione, eo majori cura, et ſtudio elaborandum putabunt, quod tam ſancti myſterii notitia non ſolum ſua ſponte fideles vehementer delectare poteſt, quod quidem in omni divinarum rerum ſcientia communiter evenit, verum etiam ad uſus fere quotidianos ſummopere expetenda eſt. Cum enim ſaepe incidant tempora, quemadmodum ſuo loco planius dicetur, in quibus tum ab aliis de populo, tum ſaepiſſime a mulierculis Baptiſmum miniſtrari oporteat; ita ſit, ut promiſcue omnibus fidelibus ea, quae ad hujus ſacramenti ſubſtantiam pertinent, cognita, et perſpecta eſſe debeant. Quare dilucidis et apertis verbis, quae facile XIII.13.
percipi ab omnibus poſſint, Paſtores docebunt, hanc eſſe perfectam et abſolutam Baptiſmi formam, Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus ſancti. Ita enim a Domino, et Salvatore noſtro traditum eſt, cum Apoſtolis apud Matthaeum praecepit: u) *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus ſancti.* Ex illo autem verbo, Baptizantes, catholica Eccleſia, divinitus edocta, optime intellexit, in hujus ſacramenti forma actionem miniſtri exprimendam eſſe: quod quidem ſit, cum dicitur, Ego te baptizo. Ac quoniam, praeter miniſtros, tum illius perſonam, qui baptizatur, tum principalem cauſam, quae Baptiſmum efficit, ſignificare oportebat, idcirco illud pronomen, TE, et diſtincta divinarum perſonarum nomina adduntur, ut abſoluta ſacramenti forma iis verbis concludatur, quae modo expoſita ſunt, Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus ſancti. Neque enim ſola Filii perſona, de quo a Joanne ſcribitur: v) *Hic eſt, qui baptizat;* ſed ſimul omnes ſanctae Trinitatis perſonae ad Baptiſmi ſacramentum operantur. Quod autem, In nomine, w) non, in nominibus, dictum eſt; hoc plane declarat unam Trinitatis naturam, et divinitatem. etenim

---

u) Matth. 28, 19. — v) Joa. 1, 33. — w) Hieron. comm. in ep. ad Eph. (4, 5 ſq.) lib. 2. (p. 610.) Ambroſ. de Sp. S. I, 13. (p. 627.)

hoc loco nomen, ad personas non refertur, sed divinam substantiam, virtutem, et potestatem, quae una, et eadem est in tribus personis, significat. +

[Qu. 11. *An in forma Baptismi verba omnia perinde sint necessaria?*]

14. XIV. *Sed* in hac forma, quam integram, et perfectam esse ostendimus, observandum est, quaedam prorsus necessaria esse, quae si omittantur, sacramentum confici non potest; quaedam vero non ita necessaria, ut, si desint, sacramenti ratio non constet: cujusmodi est vox illa, Ego: cujus vis in verbo BAPTIZO continetur: immo vero in ecclesiis Graecorum variata dicendi ratione praetermitti consuevit: propterea quod nullam fieri oportere ministri mentionem judicarunt: ex quo factum est, ut in Baptismo hac forma passim utantur: Baptizatur 8) servus Christi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: a quibus tamen perfecte sacramentum ministrari, ex Concilii Florentini x) sententia, et definitione apparet; cum iis verbis satis explicetur id, quod ad Baptismi veritatem attinet, nimirum ablutio, quae tunc re ipsa peragitur.

15. XV. Quod si etiam aliquando tempus fuisse dicendum est, cum y) Apostoli in nomine tantum domini Jesu Christi baptizarent; id quidem z) Spiritus sancti afflatu eos fecisse, exploratum nobis esse debet; ut initio nascentis Ecclesiae Jesu Christi nomine praedicatio illustrior fieret, divinaque, et immensa ejus potestas magis celebraretur. Deinde vero rem penitus introspicientes, facile intelligemus, a) nullam earum partium in ea forma desiderari, quae ab ipso Salvatore praescriptae sunt. qui enim Jesum Christum dicit, simul etiam Patris personam, a quo unctus, et Spiritum sanctum, quo unctus est, significat. +

---

8) Baptizetur *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Ven.*, *Lugd.* 2.

x) Eugen. IV. d. l. — y) Act. 2, 38. 8, 12. 16. 10, 48. 19, 5. Hilar. de synod. n. 85. (p. 512.) Nicol. I. ad cons. Bulgar. resp. 104. (p. 432.) S. Bern. ep. 403. (p. 361.) Conc. Forojul. (p. 837 sq.) Nemaus. a. 1284. C. de bapt. (p. 523.) — z) Thom. Aqu. S. th. P. 3. qu. 66. a. 6. (p. 417.) — a) Joa. Damasc. de orth. fid. IV, 9. (p. 260.)

[Qu. 12. *Unquamne baptizarunt Apoſtoli in nomine Chriſti, tacitis aliis duabus perſonis Trinitatis?*]

Quamquam dubium fortaſſe [alicui] videri poteſt, XVI. 16.
an hujusmodi forma Apoſtoli aliquem baptizaverint, ſi Ambroſii b), et Baſilii c) ſanctiſſimorum, et graviſſimorum Patrum auctoritatem ſequi volumus, qui ita Baptiſmum in nomine Jeſu Chriſti interpretati ſunt, ut dixerint, iis verbis ſignificari Baptiſmum, non qui a Joanne, ſed qui a Chriſto domino traditus eſſet, tametſi a communi, et uſitata forma, quae diſtincta trium perſonarum nomina continet, Apoſtoli non diſcederent. Atque hoc loquendi genere Paulus etiam in epiſtola ad Galatas uſus videtur, cum inquit: d) *Quicumque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis:* ut ſignificaret, in fide Chriſti, nec alia tamen forma, quam idem Salvator, et Dominus noſter ſervandam praeceperat, baptizatos eſſe.

Hactenus igitur de materia, et forma, quae ad Ba- XVII.
ptiſmi ſubſtantiam maxime pertinent, fideles docere ſatis fuerit. +

[Qu. 13. *Quo pacto in hoc regenerationis myſterio fieri debet ablutio?*]

Quoniam *vero* in hoc ſacramento conficiendo legi- 17.
timae etiam ablutionis rationem ſervari oportet; idcirco ejus quoque partis doctrina a Paſtoribus tradenda eſt, atque ab eis breviter explicandum, communi Eccleſiae more, et conſuetudine receptum eſſe, ut Baptiſmus uno aliquo ex tribus modis confici poſſet. nam qui hoc ſacramento initiari debent, vel in aquam merguntur, vel aqua in eos infunditur, vel aquae adſperſione tinguntur. Ex his autem ritibus quicumque ſervetur, Baptiſmum vere perfici credendum eſt. aqua enim in Baptiſmo adhibetur ad ſignificandam animae ablutionem, quam efficit: quare Baptiſmus ab Apo-

---

b) et c) Quos Noſter reſpicit locos, hi ſunt: Ambr. de Sp. S. I, 3. (p. 607 ſqq.) et Baſil. de Sp. S. c. 12. (p. 23.) Utrum tamen his illa, quam vult Catechiſmus, inſit ſententia, ipſe videſis. Immo equidem utrumque locum cum dicto praecedenti, ubi Joh. Damaſc. auctoritatem allegavimus, plane congruere invenio. — d) Gal. 3, 27.

ſtolo e) lavacrum appellatus eſt. Ablutio autem non magis fit, cum aliquis aqua mergitur, quod diu a primis temporibus in Eccleſia obſervatum animadvertimus; quam vel aquae effuſione, quod nunc in frequenti uſu poſitum videmus, vel adſperſione, quemadmodum a Petro f) factum eſſe colligitur, cum uno die tria millia hominum ad fidei veritatem traduxit, et baptizavit. +

[Qu. 14. *Unicane ablutio requiritur, an trina?*]

18. Utrum *vero* unica, an trina ablutio fiat, nihil referre exiſtimandum eſt. utrovis enim modo, ut antea in Eccleſia Baptiſmum vere confectum eſſe, et nunc confici poſſe, ex D. Gregorii Magni g) epiſtola ad Leandrum ſcripta, ſatis apparet. Retinendus eſt tamen a fidelibus is ritus, quem unusquisque in ſua Eccleſia ſervari animadverterit. +

[Qu. 15. *Quare caput hic potiſſimum abluitur?*]

19. XVIII. *Atque* illud praecipue monere oportet, non quamlibet corporis partem, ſed potiſſimum caput, in quo omnes tum interiores, tum externi ſenſus vigent, abluendum, ſimulque ab eo, qui baptizat, non ante, aut poſt ablutionem verba ſacramenti, quae formam continent, ſed eodem tempore, quo ablutio ipſa peragitur, pronuncianda eſſe. His expoſitis, conveniet
20. XIX. praeterea docere, atque in memoriam fidelium redu-

---

e) Eph. 5, 26. Tit. 3, 5. — f) Act. 2, 41. — g) Gregor. lib. 1. ep. 43. (p. 532.) Antiquae eccleſiae et neceſſariam viſam et uſitatam fuiſſe trinam ablutionem, patet ex Tertull. adv. Prax. c. 26. (p. 256.) Baſil. de Sp. S. c. 15. et c. 27. (p. 29. et p. 55.) Chryſoſt. in Joa. hom. 25. (p. 146.) Hieron. comm. in ep. ad Eph. (4, 5 ſq.) lib. 2. (p. 610.) Dionyſ. Ar. de eccl. hier. C. 2. P. 2. §. 7. (p. 169.) Leon. M. ep. 16. c. 3. (p. 719.) it. Can. apoſt. 49. Conc. CPolit. a. 381.' can. 7. (p. 563. Quum tamen ab Hiſpanis, ut trium perſonarum divinarum unitatem contra Arianos tuerentur, unica recepta eſſet merſio, Gregor., hac de re a Leandro conſultus, in ep. ſupra dicta. quae deinde laudatur a Conc. Tolet. IV. a. 633. capit. 6. (p. 629.) et Wormat. a. 868. can. 5. (p. 870.), „conſuetudinem diverſam in una fide Eccleſiae nihil quidem officere" ſtatuit, „dummodo pro ſummae Trinitatis veneratione fieret", attamen propter haereticos infantem apud illos ſemel tantum mergendum eſſe „cenſuit".

cere, Baptiſmum, quemadmodum et reliqua ſacramenta, a Chriſto domino inſtitutum eſſe. ✠

[Qu. 16. *Chriſtusne Baptiſmum ante, an poſt paſſionem inſtituit?*]

Hoc *igitur* [etiam] Paſtores *frequenter* docebunt,[9] [frequenterque] explicabunt*que* duo diverſa tempora Baptiſmi notanda eſſe; alterum, cum Salvator eum inſtituit; alterum, cum lex de eo ſuſcipiendo ſancita eſt. Ac, quod ad primum attinet, tunc a Domino hoc ſacramentum inſtitutum eſſe perſpicitur, cum ipſe a Joanne baptizatus ſanctificandi virtutem aquae tribuit. teſtantur enim ſancti Gregorius Nazianzenus [h]), et Auguſtinus [i]), eo tempore aquae vim generandi in ſpiritualem ſcilicet vitam datam eſſe. Et alio loco ita ſcriptum reliquit: [k]) „Ex quo Chriſtus in aqua mergitur, ex eo omnia peccata abluit aqua." Et alibi: [l]) „Baptizatur Dominus, non mundari indigens, ſed tactu mundae carnis aquas mundans, ut vim abluendi habeant." Atque ad eam rem illud maximo argumento eſſe potuit, quod tunc ſanctiſſima Trinitas, in cujus nomine Baptiſmus conficitur, numen ſuum praeſens declaravit. [m]) Vox enim Patris audita eſt: Filii perſona aderat: et Spiritus ſanctus in columbae ſpecie deſcendit: praeterea caeli aperti ſunt, quo nobis jam per Baptiſmum licet adſcendere. Quod ſi quis ſcire xx.
cupiat, quanam ratione tanta, et tam divina virtus a Domino aquis tributa ſit, id quidem humanam intelligentiam ſuperat: hoc vero ſatis percipi a nobis poteſt, Baptiſmo a Domino ſuſcepto, ſanctiſſimi, et puriſſimi ejus corporis tactu aquam ad Baptiſmi ſalutarem uſum conſe-

---

9) *Ita et. Ald. 1. diſtinguit; ſed Ald. 2., Col. 1. et Lov. ſemicolon, atque Lugd. 1., Leod. et Col. 2. colon pro commate hab.*

h) Cf. Greg. Naz. or. 38. n. 16. (p. 673.); or. 29. n. 20. (p. 538.) — i) (Aug.) ſer. in App. 136. n. 1. (p. 171 ſq.) Cff. ſer. in App. 134. n. 4. (p. 170.) et 137. n. 1. (p. 173.) — k) Cff. (Ambroſ.) in App. ſer. 10. n. 2. (p. 403.) (Aug.) in App. ſer. 135. n. 4. (p. 171.) — l) Cff. Ambr. expoſ. Luc. (3, 21.) lib. 2. n. 83. (p. 1308.) Chromatii in Matth. tract. 17. (p. 351.) it. (Ambr.) in App. ſer. 12. n. 4. (p. 406.) (Aug.) de mirabil. S. Script. III, 5. (p. 23.); ſer. in App. 135. d. l. — m) Matth. 3, 16 ſq. Marc. 1, 9 ſq. Luc. 3, 21 ſq.

cratam eſſe; ita tamen, ut hoc ſacramentum, etſi ante paſſionem inſtitutum fuerit, a paſſione tamen, quae omnium Chriſti actionum tamquam finis erat, vim, et efficientiam duxiſſe, credendum ſit. +

[Qu. 17. *Quando lex Baptiſmi homines obligare coepit?*]

21. XXI. *Sed* de altero etiam, quo ſcilicet tempore lex de Baptiſmo lata fuerit, nullus dubitandi locus relinquitur. nam inter ſacros ſcriptores convenit, poſt Domini reſurrectionem, cum Apoſtolis praecepit: n) *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus ſancti:* ex eo tempore omnes homines, qui ſalutem aeternam conſecuturi erant, lege de Baptiſmo teneri coepiſſe. Quod quidem ex Apoſtolorum Principis auctoritate colligitur, cum inquit: o) *Regeneravit nos in ſpem vivam per reſurrectionem Jeſu Chriſti ex mortuis.* Idemque ex illo Pauli loco, p) *Se ipſum tradidit pro ea, ut illam ſanctificaret,* (cum de Eccleſia loqueretur) *mundans eam lavacro aquae in verbo,* licet cognoſcere. uterque enim Baptiſmi obligationem ad tempus, quod mortem Domini conſecutum eſt, videtur retuliſſe: ut dubitandum nullo modo ſit, verba etiam illa Salvatoris: q) *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu ſancto* 10)*, non poteſt introire in regnum Dei;* id ipſum tempus ſpectaſſe, quod poſt paſſionem futurum erat. Ex his igitur, ſi accurate a Paſtoribus tractentur,
22. haud dubium eſſe poteſt, quin fideles maximam in hoc ſacramento dignitatem agnoſcant, ac ſumma animi pietate venerentur; praeſertim vero cum cogitarint, praeclara illa, et ampliſſima munera, quae, cum Chriſtus dominus baptizaretur, miraculorum ſignificationibus declarata ſunt, ſingulis, cum baptizantur, intima Spiritus ſancti virtute donari, atque impertiri. Ut enim ſi, quemadmodum Eliſei puero r) contigit, nobis oculi ita aperirentur, ut caeleſtes res intueri poſſemus, nemo adeo communi ſenſu carere putandus eſſet, quem divina Baptiſmi myſteria

10) *Ut paullò ante not. 5.*

n) Matth. 28, 19. — o) 1 Petr. 1, 3. — p) Eph. 5, 25 ſq. — q) Joa. 3, 5. — r) 4 Reg. 6, 17.

in maximam admirationem non traducerent; cur idem etiam eventurum non exiſtimemus, cum a Paſtoribus hujus ſacramenti divitiae ita expoſitae fuerint, ut eas fideles ſi non corporis oculis, at mentis acie, fidei ſplendore illuminatae, contemplari queant?

[Qu. 18. *Quot hominum genera Baptiſmum adminiſtrare poſſunt?*]

Jam vero, a quibus miniſtris hoc ſacramentum XXII. 23.
conficiatur, non utiliter modo, ſed neceſſario tradendum [11]) videtur; tum ut ii, quibus praecipue hoc munus commiſſum eſt, illud ſancte, et religioſe curare ſtudeant; tum ut ne quis, tamquam fines ſuos egreſſus, in alienam poſſeſſionem intempeſtive ingrediatur, vel ſuperbe irrumpat: cum in omnibus ordinem ſervandum eſſe Apoſtolus [s]) admoneat. Doceantur igitur fideles, triplicem eſſe eorum ordinem: ac in primo quidem Epiſcopos, et ſacerdotes collocandos eſſe, quibus [t]) datum eſt, ut jure ſuo, non extraordinaria aliqua poteſtate, hoc munus exerceant. iis enim in Apoſtolis praeceptum eſt a Domino, *Euntes baptizate:* quamvis Epiſcopi, ne graviorem illam docendi populi curam deſerere cogerentur, Baptiſmi miniſterium ſacerdotibus relinquere ſoliti eſſent. Quod vero ſacerdotes jure ſuo hanc functionem exerceant, ita ut praeſente etiam Epiſcopo miniſtrare Baptiſmum poſſint, ex doctrina [u]) Patrum, et uſu Eccleſiae conſtat. nam cum ad Euchariſtiam conſecrandam inſtituti ſint, quae eſt pacis, et unitatis ſacramentum, conſentaneum fuit, poteſtatem iis dari omnia illa adminiſtrandi, per quae neceſſario hujus pacis, et unitatis quilibet particeps fieri poſſet. Quod ſi aliquando [v]) Patres ſacerdotibus, ſine Epiſcopi

---

11) *Ita et. Ald.* 1.; *ſed Ald.* 2., *Col.* 1., *Lov. et Clem. non ſatis apte ſic diſtinguunt:* conficiatur non util. modo, ſed neceſſ., trad.; *Lugd.* 1. *in utroque loco commata habet.*

s) 1 Cor. 14, 40. — t) Chryſoſt. in ep. 1. ad Cor. (1, 17.) hom. 3. n. 3. (p. 18.) Ambroſ. expoſ. in Pſ. 118. ſer. 3. n. 15. (p. 997.) Iſidor. de off. eccl. II, 25. n. 9. (p. 468.) Eugen. IV. decr. ad Arm. in Conc. Flor. (p. 438.) cf. Hilar. in Pſ. 67. n. 33. (p. 237.) — u) Firmil. ep. ad Cyprian. inter epp. Cypr. 75. (p. 145.) Aug. ad Fortunat. ap. Gratian. P. 3. diſt. 4. c. 21. et c. 36. Conſt. Apoſt. III, 11. — v) Tertull. de bapt. c. 17. (p. 203.) Hieron. adv. Lucifer. n. 9. (p. 182.) Conc. Hiſpal. II. can. 7. (p. 559.)

opera educetur, ac doctrina, et bonis artibus erudiatur: ita etiam necesse est, ut, qui ex Baptismi fonte vitam spiritualem vivere incipiunt, alicujus fidei, et prudentiae committantur, a quo Christianae religionis praecepta haurire, ad omnemque pietatis rationem institui possint, atque ita paulatim in Christo adolescere, donec tandem viri perfecti, juvante Domino, evadant; cum praesertim Pastoribus, qui publicae parochiarum curationi praepositi sunt, tantum temporis non superfit, ut privatam illam curam pueros in fide erudiendi suscipere possint. Hujus autem vetustissimae consuetudinis praeclarum testimonium a D. Dionysio habemus, cum inquit: a) „Divinis nostris ducibus (sic enim Apostolos vocat) „in mentem venit, et visum est suscipere infantes, secundum istum sanctum modum, quod naturales parentes pueri eum cuidam docto in divinis, veluti paedagogo, traderent, sub quo, sicut sub divino patre, „et salvationis sanctae susceptore, reliquum vitae puer „degeret." Eandem vero sententiam confirmat Higinii b) auctoritas. +

[Qu. 21. *Impeditne affinitas in Baptismo contracta matrimonium?*]

17. XXVI. *Quamobrem* sapientissime a sancta Ecclesia bb) constitutum est, ut non solum is, qui baptizat, cum baptizato, sed etiam susceptor cum eo, quem suscipit, et cum ejus veris parentibus affinitate devinciantur; ita ut legitima nuptiarum foedera inter hos omnes iniri non possint, atque inita dirimantur. +

[Qu. 22. *Quae sunt patrinorum partes, quidque ab illis exigitur?*]

18. XXVII. *Praeterea docere oportet fideles, quae sint susceptoris partes. etenim* hoc munus adeo negligenter in Ecclesia tractatur, ut nudum tantum hujus functionis nomen relictum sit; quid autem sancti in eo contineatur, ne suspicari quidem homines videantur. Hoc igitur universe 16) susceptores semper cogitent, se hac

16) *Ita et. Aldd.; sed* universi *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*

a) Dion. Ar. de eccl. hier. c. 7. P. 3. §. 11. (p. 271.) — b) Hygin. decr. 5. ap. Gratian. d. I. c. 100. Vid. et. Tert. de bapt. c. 18. (p. 206.) — bb) Syn. Trid. Sess. 24. de ref. matr. C. 2.

potiſſimum lege obſtrictos eſſe, ut ſpirituales filios perpetuo commendatos habeant, atque in iis, quae ad Chriſtianae vitae inſtitutionem ſpectant, curent diligenter, ut illi tales ſe in omni vita praebeant, quales eos futuros eſſe ſollemni caerimonia ſpoponderunt. Audiamus quid ea de re ſanctus Dionyſius ſcribat, verba ſponſoris exprimens: c) „Spondeo puerum „inducturum, cum ad ſacram intelligentiam venerit, „ſedulis adhortationibus meis, ut abrenunciet contrariis omnino, profiteatur, peragatque divina, quae „pollicetur." Item divus Auguſtinus: d) „Vos", inquit, „ante omnia tam viros, quam mulieres, qui „filios in Baptiſmate ſuscepiſtis, moneo, ut cognoſcatis, fidejuſſores apud Deum exſtitiſſe pro illis, quos „viſi eſtis de ſacro fonte ſuſcipere." Ac profecto decet maxime, eum, qui aliquod officium ſuſcepit, in eo diligenter exſequendo numquam defatigari; et qui ſe alterius paedagogum, et cuſtodem profeſſus eſt, minime pati illum eſſe deſertum, quem ſemel in fidem, et clientelam ſuam recepit, donec illum opera, et praeſidio ſuo egere intellexerit. Quae autem filiis ſpiritualibus tradenda ſint, paucis D. Auguſtinus comprehendit, cum de hoc ipſo ſuſceptorum officio loqueretur. ait [17] enim: e) „Debent eos admonere, ut caſtitatem „cuſtodiant, juſtitiam diligant, charitatem teneant, et „ante omnia Symbolum, et orationem Dominicam eos „doceant": Decalogum etiam, et quae ſint prima Chriſtianae religionis rudimenta. +

[Qu. 23. *An promiſcue quivis ad ſuſceptoris munus eſt admittendus?*]

Quae cum ita ſe habeant [Ex his, quae modo XXVIII.29.
dicta ſunt], facile intelligimus, cuinam hominum generi ſanctae hujus tutelae adminiſtratio committenda non ſit, nimirum iis, qui eam gerere, aut fideliter nolint, aut

17) inquit *ut jam pluries.*

c) Dion. Ar. d. l. — d) Aug. ap. Gratian. d. l. c. 105. Cf. (Aug.) ſer. in App. 168. n. 3. (p. 207.) — e) Haec quoque verba eodem fere modo leguntur ap. Gratian. d. l. Cff. (Aug.) ſer. 168. in App. d. l.; ſer. in App. 265. n. 2. (p. 309.) et 267. n. 4. (p. 312.) it. de rectit. cath. converſ. n. 4. (App. p. 747.)

ſedulo, et accurate non queant. Quocirca, praeter naturales parentes, quibus non licet eam curationem ſuscipere, ut ex eo magis appareat, quantum haec ſpiritualis educatio a carnali diſtet, haeretici in primis, Judaei, infideles ab hoc munere omnino prohibendi ſunt, ut qui in ea cogitatione, et cura ſemper verſentur, ut fidei veritatem mendaciis obſcurent, atque omnem Chriſtianam pietatem evertant. +

[Qu. 24. *Quis patrinorum numerus eſſe debet?*]

30. XXIX. Plures *quoque* ne baptizatum de Baptiſmo ſuſcipiant, ſed ut unus tantum, ſive vir, ſive mulier, vel ad ſummum unus, et una, Tridentino Concilio f) ſtatutum eſt; tum quia diſciplinae, atque inſtitutionis ordo a multitudine magiſtrorum perturbari poterat: tum quia providere oportebat, ne inter plures ejusmodi affinitates conjungerentur, quae impedirent, quo minus legitimo matrimonii vinculo hominum inter homines ſocietas latius diffunderetur.

[Qu. 25. *Eſtne Baptiſmus ad ſalutem omnibus neceſſarius?*]

31. XXX. *Sed* cum ceterarum rerum cognitio, quae hactenus expoſitae ſunt, fidelibus utiliſſima habenda ſit, tum vero nihil magis neceſſarium videri poteſt, quam ut doceantur, omnibus hominibus Baptiſmi legem a domino praeſcriptam eſſe, ita ut, g) niſi per Baptiſmi gratiam Deo renaſcantur, in ſempiternam miſeriam, et interitum a parentibus, ſive illi fideles, ſive infideles ſint, procreentur. Igitur ſaepius a Paſtoribus explicandum erit, quod apud Evangeliſtam legitur: h) *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu ſancto* [18]*, non poteſt introire in regnum Dei.* +

[Qu. 26. *An etiam infantes omnino ſint baptizandi?*]

32. XXXI. *Quam* legem [Baptiſmi ab Evangeliſta Joanne

---

18) *Ut ſupra C. 1. n. 17.*

f) Seſſ. 24. De reform. matr. C. 2. — g) (Clem. Rom.) ep. 4. (p. 141.) Aug. de pecc. mer. et rem. II, 25. et 27. (p. 41 ſq.) — h) Joa. 3, 5.

deſcriptam,] non ſolum de iis, qui adulta aetate ſunt, ſed etiam de pueris infantibus intelligendam eſſe, idque ab apoſtolica traditione Eccleſiam accepiſſe, communis Patrum [i]) ſententia, et auctoritas confirmat. Praeterea, credendum eſt, noluiſſe Chriſtum dominum Baptiſmi ſacramentum, et gratiam pueris denegari, de quibus dicebat: [k]) *Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire; talium eſt enim regnum caelorum.* [l]) quos [19]) amplexabatur, ſuper quos manus imponebat, [et] quos benedicebat. Deinde, cum legimus, [m]) totam aliquam familiam a Paulo baptizatam eſſe, ſatis apparet, pueros etiam, qui in illorum numero erant, ſalutari fonte ablutos eſſe. Deinde Circumciſio, quae figura fuit Baptiſmi, eum morem maxime commendat. Pueros enim octavo die circumcidi ſolitos, nemo eſt, qui ignoret. Ac quibus [n]) *Circumciſio* manufacta *in exſpoliatione corporis carnis* proderat, iisdem Baptiſmum, qui eſt *Circumciſio Chriſti non manufacta*, prodeſſe perſpicuum eſt. Poſtremo, ut Apoſtolus docet, [o]) *ſi unius delicto mors regnavit per unum; multo magis abundantiam gratiae, et donationis, et juſtitiae accipientes, in vita* [20]) *regnabunt per unum Jeſum Chriſtum.* Cum itaque per Adae peccatum pueri ex origine noxam contraxerint, multo magis per Chriſtum dominum poſſunt gratiam, et juſtitiam conſequi, ut regnent in vita [21]): quod quidem ſine Baptiſmo fieri nullo modo poteſt. Quare docebunt Paſtores, infan- XXXII.
tes omnino baptizandos, et deinde paulatim teneram aetatem Chriſtianae religionis praeceptis ad veram pie-

19) *Ita et. Aldd.; minus plane* coelorum, quos *Antv., Ven., Clem.* — 20) vitā *Ald.* 1.; vitam *Ald.* 2.; *et ſic alterutrum Lugd.* 1., *Lov., Antv., Aug.* — 21) vitam *Aldd., Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod., Lov., Fabr.*

i) Infantes ſaltem jam Tertull. temporibus baptizatos eſſe, ex ipſo Tertull., hunc morem impugnante, intelligitur; vid. de bapt. d. l. Quem morem ex apoſt. tradit. deducunt Origen. comm. in ep. ad Rom. (6, 5 ſqq.) lib. 5. n. 9. (p. 565.) et Aug. de Gen. ad lit. X, 23. (p. 204.); de pecc. mer. et rem. I, 26. (p. 15.) — k) Matth. 19, 14. — l) Marc. 10, 16. — m) Act. 16, 33. 1 Cor. 1, 16. — n) Col. 2, 11. — o) Rom. 5, 17.

tatem informandam eſſe. nam, ut a ſapiente praeclare dictum eſt, p) *Adoleſcens juxta viam ſuam, etiam cum ſenuerit, non recedet ab ea.* +

[Qu. 27. *Percipiuntne infantes in Baptiſmo gratiam ſpiritalem?*]

33. XXXIII. *Neque enim* dubitare [non] licet, quin [infantes] fidei ſacramenta, cum abluuntur, accipiant; non quia mentis ſuae aſſenſione credant, ſed quia „parentum fide, ſi parentes fideles fuerint, ſin minus, fide (ut D. Auguſtini q) verbis loquamur) univerſae ſocietatis ſanctorum muniuntur. etenim ab iis omnibus recte dicimus eos Baptiſmo offerri, quibus placet ut offerantur, et quorum charitate ad communionem ſancti Spiritus adjunguntur." +

[Qu. 28. *Quare infantum Baptiſmus non differendus?*]

34. LXXIV. Hortandi *autem* ſunt magnopere fideles, ut liberos ſuos, cum primum [22]) id ſine periculo facere liceat, ad eccleſiam deferendos, et ſollemnibus caerimoniis baptizandos curent. nam cum pueris infantibus nulla alia ſalutis comparandae ratio, niſi eis Baptiſmus praebeatur, relicta ſit, facile intelligitur, quam gravi culpa illi ſeſe obſtringant, qui eos ſacramenti gratia diutius, quam neceſſitas poſtulet, carere patiantur [23]); cum praeſertim, [24]) propter aetatis imbecillitatem, infinita pene vitae pericula illis impendeant. +

[Qu. 29. *An adulti perinde ac infantes mox ad Baptiſmum ſunt admittendi?*]

35. XXXV. Diverſam *vero* rationem in iis ſervandam eſſe, qui adulta aetate ſunt, et perfectum rationis uſum habent, qui ſcilicet ab infidelibus oriuntur, antiquae

---

22) *Ita rectius Ven. et Clem. pro* quamprim., *quod eſt in Aldd. et rell.* — 23) *Ita Aldd., Lugd.* 1., *Antv., Ven., Clem.:* *rell.* patiuntur. — 24) *Comma hoc, quod deeſt in Lugd.* 1., *Antv., Clem., et cum proxime ſequenti etiam in Ven. et Lugd.* 2., *ex Aldd. et rell. recepimus.*

p) Prov. 22, 6. — q) Haec fere leguntur ap. Aug. ep. 98. n. 5. (p. 201.)

Ecclesiae consuetudo declarat. nam Christiana quidem fides illis proponenda est, atque omni studio ad eam suscipiendam cohortandi, alliciendi, invitandi sunt. quod si ad dominum Deum convertantur; tum vero monere oportet, ne ultra tempus ab Ecclesia praescriptum, Baptismi sacramentum differant. nam cum scriptum sit, r) *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem*, docendi sunt, perfectam conversionem in nova per Baptismum generatione positam esse: praeterea, quo serius ad Baptismum veniunt, eo diutius sibi carendum esse ceterorum sacramentorum usu, et gratia, quibus Christiana religio colitur, cum ad ea sine Baptismo nulli aditus patere possit: deinde etiam maximo fructu privari, quem ex Baptismo percipimus: siquidem non solum omnium scelerum, quae antea admissa sunt, maculam, et sordes Baptismi aqua prorsus eluit, ac tollit, sed divina gratia nos ornat, cujus ope, et auxilio in posterum etiam peccata vitare possumus, justitiamque, et innocentiam tueri: qua in re summam Christianae vitae constare facilè omnes intelligunt. Sed quamvis haec ita sint, XXXVI. 36.
non consuevit tamen Ecclesia Baptismi sacramentum huic hominum generi statim tribuere, sed ad certum tempus differendum esse constituit. neque enim ea dilatio periculum, quod quidem pueris imminere supra dictum est, conjunctum habet; cum illis, qui rationis usu praediti sunt, Baptismi 25) suscipiendi propositum, atque consilium, et male actae vitae poenitentia satis futura sit ad gratiam, et justitiam, si repentinus aliquis casus impediat, quo minus salutari aqua ablui possint. Contra vero haec dilatio aliquas videtur utilitates afferre. Primum enim, quoniam ab Ecclesia diligenter providendum est, ne quis ad hoc sacramentum ficto, et simulato animo accedat, eorum voluntas, qui Baptismum petunt, magis exploratur, atque perspicitur. cujus rei causa in antiquis Conciliis s) decretum legimus, ut qui ex Judaeis ad fidem catholicam

---

25) *Sic praecedentia solae Ven., Clem., Mog. et Lugd. 2. distinguunt; inepte Aldd. ita*: conj. habet cum illis, q. r. u. p. sunt. baptismi cet. *similiterque rell.*

r) Eccli. 5, 8. — s) Conc. Agath. a. 506. can. 34. (p. 330.)

veniunt, antequam Baptiſmus illis adminiſtretur, aliquot menſes inter catechumenos eſſent: deinde, in fidei doctrina, quam profiteri debent, et Chriſtianae vitae inſtitutionibus erudiuntur perfectius. Praeterea, major religionis cultus ſacramento tribuitur, ſi conſtitutis tantum Paſchae, et Pentecoſtes diebus, ſollemni
37.XXXVII. caerimonia Baptiſmum ſuſcipiant. Sed interdum tamen Baptiſmi tempus juſta aliqua et neceſſaria de[26]) cauſa differendum non eſt, veluti ſi vitae periculum inſtare videatur, ac praeſertim ſi illi abluendi ſint, qui jam fidei myſteria plene perceperint, quod quidem Philippum, et Apoſtolorum Principem feciſſe ſatis conſtat, cum alter t) Candacis reginae eunuchum, alter u) Cornelium, nulla interpoſita mora, ſed ſtatim ut ſe fidem amplecti profeſſi ſunt, baptizavit.

[Qu. 30. *Quomodo affecti eſſe debent, qui ſunt baptizandi?*]

38.XXXVIII. *Docendum praeterea, et populo explicandum erit, quo modo affecti eſſe debent, qui baptizandi ſunt.* In primis *itaque* opus eſt, ut velint, propoſitumque illis ſit, Baptiſmum ſuſcipere. nam cum unusquisque in Baptiſmo v) peccato moriatur, et novam vitae [27]) rationem, et diſciplinam ſuſcipiat, aequum eſt, non invito cuiquam, aut recuſanti, ſed illis tantum, qui ſponte ſua, et libenti animo accipiunt, Baptiſmum praeberi. Quare ex ſancta traditione ſemper ſervatum animadvertimus, ut nemini Baptiſmus miniſtretur, niſi prius interrogatus fuerit, an velit baptizari. Nec vero w) in pueris quoque infantibus eam voluntatem deeſſe exiſtimandum eſt, cum Eccleſiae voluntas, quae
39.XXXIX. pro illis ſpondet, obſcura eſſe non poſſit. Praeterea, amentes, et furioſos, qui cum aliquando compotes mentis eſſent, in inſaniam deinde inciderunt, ut qui eo tempore nullam Baptiſmi ſuſcipiendi voluntatem habeant, niſi x) vitae periculum immineat, baptizan-

---

26) de, *quod eſt et. in Aldd.*, *om. Clem.* — 27) vivendi *Lugd.* 2.

t) Act. 8, 36 ſqq. — u) ib. 10, 47 ſq. — v) Rom. 6, 2. 4. — w) Aug. ep. 98. n. 2. et 5. (p. 200 ſq.) — x) Cf. Aug. confeſſ. IV, 4. (p. 71.)

dos non esse: cum autem in vitae discrimine versantur, si ante quam furere inciperent, ejus voluntatis significationem dederunt, abluendi sunt; sin minus, a Baptismi administratione abstinendum est. Idemque judicium de dormientibus fieri debet. Quod si in mentis potestate numquam fuerunt, ita ut nullum rationis usum habuerint, eos in fide Ecclesiae non secus, ac pueros, qui ratione carent, baptizandos esse, Ecclesiae auctoritas, et consuetudo declarat. Verum, prae- XL. 40.
ter Baptismi voluntatem, fides etiam ea ratione, qua de voluntate dictum est, ad consequendam sacramenti gratiam maxime necessaria est. Etenim Dominus, et Salvator noster docuit: y) *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit.* Deinde ut quemlibet admissorum scelerum, et male actae vitae poeniteat, atque ut idem in posterum a peccatis omnibus abstinere statuat, opus est. aliter enim, qui ita Baptismum peteret, ut tamen peccandi consuetudinem nollet emendare, omnino repellendus esset. nihil enim Baptismi gratiae, et virtuti adeo repugnat, quam eorum mens, et consilium, qui nullum umquam peccandi finem sibi constituunt. Cum itaque Baptismus ob eam rem expetendus sit, ut z) Christum induamus, et cum eo conjungamur, plane constat, merito a sacra ablutione rejiciendum esse, cui in vitiis, et peccatis perseverare propositum est; praesertim vero, quia nihil eorum, quae ad Christum, et Ecclesiam pertinent, frustra suscipiendum est: inanemque Baptismum, si justitiae, et salutis gratiam spectemus, in eo futurum esse, satis intelligimus, a) qui secundum carnem ambulare, non secundum spiritum cogitat: etsi, quod ad sacramentum pertinet, perfectam ejus rationem sine ulla dubitatione consequitur, si modo, cum rite baptizatur, in animo habeat id accipere, quod a sancta Ecclesia administratur. Quamobrem Princeps Apostolorum magnae illi hominum multitudini, qui, ut ait scriptura, b) *compuncti corde*, ab eo, et a reliquis Apostolis, quid sibi faciendum esset, quaesiverant, ita respondit: *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum.*

y) Marc. 16, 16. — z) Gal. 3, 27. — a) Rom. 8, 4. — b) Act. 2, 37 sq.

et alio loco: c) *Poenitemini,* inquit, *et convertimini, ut deleantur peccata veſtra.* Item beatus Paulus, ad Romanos d) ſcribens, aperte oſtendit, ei, qui baptizatur, omnino moriendum eſſe peccatis: quare nos e) monet, *ne* exhibeamus *membra* noſtra *arma iniquitatis peccato, ſed* exhibeamus nos *Deo, tamquam*
41.XLI. *ex mortuis viventes.* Haec vero ſi fideles ſaepe meditati fuerint, primum quidem ſummam Dei bonitatem vehementer admirari cogentur, qui nihil tale merentibus, tam ſingulare, et divinum Baptiſmi beneficium ſola ſua miſericordia adductus tribuit: deinde, cum ſibi ante oculos proponent, quam aliena eſſe debeat ab omni crimine eorum vita, qui tanto munere ornati ſunt; illud etiam in primis a Chriſtiano homine requiri facile intelligent, ut quotidie tam ſancte, et religioſe traducere vitam ſtudeant [28]), perinde ac ſi ea ipſa die Baptiſmi ſacramentum, et gratiam conſecuti eſſent [28]). quamquam ad inflammandos verae pietatis ſtudio animos nihil magis proficiet, quam ſi Paſtores accurata oratione explicaverint, quinam ſint Baptiſmi effectus.

[Qu. 31. *Quis eſt praecipuus Baptiſmi effectus?*]

42.XLII. De *his igitur quoniam ſaepe agendum eſt* [vi Baptiſmi], ut fideles magis perſpiciant, ſe in altiſſimo dignitatis gradu poſitos eſſe, nec ſe ab eo dejici ullis adverſarii inſidiis, vel impetu, ullo umquam tempore patiantur; hoc primum tradere oportet, peccatum, ſive a primis parentibus origine contractum, ſive a nobis ipſis commiſſum, quamvis etiam adeo nefarium ſit, ut ne cogitari quidem poſſe videatur, admirabili hujus ſacramenti virtute remitti, et condonari. Id vero multo ante ab Ezechiele praenunciatum eſt, per quem dominus Deus ita loquitur: f) *Effundam ſuper vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris.* Et Apoſtolus ad Corinthios, poſt longam peccatorum enumerationem, ſubjecit: g) *Et haec quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed*

---

28) *Ita et. Aldd.;* ſtudeat ... conſecutus eſſet *Col.* 3., *Ven., Mog.*

c) ib. 3, 19. — d) Rom. 6, 1 ſqq. — e) ib. v. 13. — f) Ez. 36, 25. — g) 1 Cor. 6, 11.

sanctificati estis. Atque hanc doctrinam perpetuo a sancta Ecclesia traditam esse, perspicuum est. Sanctus enim Augustinus in libro, quem de Baptismo parvulorum conscripsit, ita testatur: h) „Generante carne „tantum contrahitur peccatum originale: regene-„rante autem spiritu, non solum originalium, sed „etiam voluntariorum peccatorum fit remissio." Et sanctus Hieronymus ad Oceanum, i) „Omnia," inquit, „in Baptismate condonata sunt crimina." Ac ne dubitare amplius ea de re cuiquam liceret, post aliorum Conciliorum k) definitionem, sacra etiam Tridentina Synodus l) idem declaravit, cum anathema in eos decrevit, qui aliter sentire auderent, quive asseverare non dubitarent, quamvis peccata in Baptismo remittantur, ea tamen prorsus non tolli, aut radicitus evelli, sed quodam modo abradi, ita ut peccatorum radices animo infixae adhuc remaneant. Namque, ut ejusdem sanctae Synodi verbis utamur, „in renatis ni-„hil odit Deus: quia nihil damnationis est his, qui „vere consepulti sunt cum Christo per Baptisma in „mortem: qui non secundum carnem ambulant, sed „veterem hominem exuentes, et novum, qui secun-„dum Deum creatus est, induentes, innocentes, imma-„culati, puri, innoxii, ac Deo dilecti effecti sunt." ✝

[Qu. 32. *Estne concupiscentia in baptizatis peccatum?*]

Ac fateri quidem oportet, sicut eodem loco ipsius XLIII. 43
Synodi auctoritate decretum est, in baptizatis concupiscentiam vel fomitem remanere: sed illa vere peccati rationem non habet. nam ex divi quoque Augustini m) sententia, in parvulis baptizatis concupiscentiae reatus absolvitur, ad agonem relinquitur. atque idem alibi testatur: n) „Concupiscentiae reatus in Ba-„ptismate solvitur, sed infirmitas manet." concupiscen-

---

h) Aug. de bapt. parv. I, 15. (p. 8.) — i) Hier. ep. 69. n. 4. (p. 416.) — k) Symb. Nic. n. 10. Conc. Carthag. sub Zosimo a. 418. can. 2., qui est in cod. can. eccl. Afric. can. 110. (p. 811.) Conc. Vienn. gener. in constit. Clem. V. (p. 411.) Eugen. IV. d. l. — l) Sess. V. De pecc. orig. 5. — m) Aug. de pecc. mer. et rem. II, 4. (p. 27.); Op. imperf. c. Julian. I, 71. (p. 687.) — n) Aug. retract. I, 15. n. 2. (p. 17.)

tia enim, quae ex peccato eſt, nihil aliud eſt, niſi animi appetitio, natura ſua rationi repugnans: qui tamen motus ſi voluntatis conſenſum, aut negligentiam conjunctam non habeat, a vera peccati natura longe abeſt. Ac cum D. Paulus inquit: o) *Concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces;* ex his verbis non ipſam concupiſcendi vim, ſed voluntatis vitium intelligi voluit. Eandem doctrinam tradit D. Gregorius, ita ſcribens: p) „Si qui ſunt qui dicant peccata in Baptiſmo ſuperficie tenus dimitti, quid eſt hac praedicatione infidelius? cum per fidei ſacramentum anima, peccatis radicitus abſoluta, ſoli Deo inhaereat." Atque ad eam rem demonſtrandam Salvatoris noſtri teſtimonio utitur, cum apud ſanctum Joannem ait: q) *Qui lotus eſt, non indiget, niſi ut pe-*
44. XLIV. *des lavet, ſed eſt mundus totus.* Quod ſi cui expreſſam hujus rei figuram, et imaginem libet intueri, proponat ſibi ad contemplandum Naaman Syrii [29]) leproſi r) hiſtoriam, qui cum ſepties Jordanis aqua ſe abluiſſet, teſtante ſcriptura, ita a lepra mundatus eſt, ut ejus caro, caro pueri videretur. Quare Baptiſmi proprius effectus eſt, peccatorum omnium, ſive originis vitio, ſive noſtra culpa contracta ſint, remiſſio: cujus rei cauſa a Domino, et Salvatore noſtro inſtitutum eſſe, clariſſimis verbis Apoſtolorum Princeps, ut alia teſtimonia omittamus, explicavit, cum inquit: s) *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque veſtrum in nomine Jeſu Chriſti in remiſſionem peccatorum.*

[Qu. 33. *An ut culpa, ita etiam poena omnis peccato* †) *remittitur?*]

45. XLV. *Jam vero,* in Baptiſmo non ſolum peccata remittuntur, ſed peccatorum etiam, et ſcelerum poenae omnes a Deo benigne condonantur. nam, etſi omnibus ſacramentis hoc commune eſt, ut per illa virtus

29) *Ita Aldd., Lugd. 1., Col. 1., Lov., Clem.; rell.* Syri, *ut ſupra qu. 7.* — †) *Ita Antv. et in quaeſt. ind. Col. 3.; rell.* peccati.

o) Rom. 7, 7. — p) Paullo uberius dicta haec ſunt a Greg. lib. 11. ep. 45. (p. 1131.) — q) Joa. 13, 10. — r) 4 Reg. 5, 1 ſqq. — s) Act. 2, 38.

paſſionis Chriſti Domini communicetur: de ſolo tamen Baptiſmo dictum eſt ab Apoſtolo, t) nos per ipſum Chriſto commori, et ſepeliri [30]. ex quo ſancta Eccleſia u) ſemper intellexit, ſine maxima ſacramenti injuria fieri non poſſe, ut ei, qui Baptiſmo expiandus ſit, ejusmodi pietatis officia, quae uſitato nomine ſancti Patres opera ſatisfactionis vocarunt, imponantur. Nec vero, quae hoc loco traduntur, veteris Ec- XLVI.
cleſiae conſuetudini adverſantur: v) quae olim Judaeis, cum baptizarentur, praecipiebat, ut quadraginta continuos dies jejunarent. neque enim illud inſtitutum ad ſatisfactionem pertinebat; ſed qui Baptiſmum percepiſſent, ea ratione admonebantur, ut ſacramenti dignitatem venerantes, jejuniis, et orationibus aliquandiu ſine intermiſſione operam darent. +

[Qu. 34. *Liberaturne mox baptizatus a poenis etiam civilibus?*]

Sed quamquam in Baptiſmo poenas peccatorum XLVII. 46.
condonari exploratum eſſe debet, ab eo tamen poenarum genere, quae civilibus judiciis ob grave aliquod ſcelus perſolvendae ſunt, nemo liberatur, ita ut, qui morte dignus ſit, per Baptiſmum a poena, quae legibus conſtituta eſt, [31] eripiatur. Tametſi vehementer laudanda eſſet eorum Principum religio, et pietas, qui eam quoque animadverſionem, ut Dei gloria in ſuis ſacramentis illuſtrior fieret, fontibus [32] remitterent, ac condonarent. +

[Qu. 35. *Remittuntur etiam in Baptiſmo poenae, quae poſt hanc vitam inferri ſolent?*]

Efficit praeterea Baptiſmus poſt hujus vitae curriculum, poenarum omnium, quae originale peccatum conſequuntur, liberationem. Siquidem merito mortis 47.

---

30) conſepeliri *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.*, *Aug.*, *Mog.*; *Aldd. ut nos.* — 31) *Deceptae, ut videtur, falſa interpretatione, aut tamen eam metuentes, Leod.*, *Col.* 2. *in errator. ind.*, *tum Aug. et Mog.* non add., *quod abeſt et. ab Aldd.* — 32) *Ita Aldd. et rell. praeter Ven. et Clem., quae, haud dubie typographorum errore,* fontibus *legunt.*

t) Rom. 6, 3 ſq. — u) (Ambroſ.) comm. in Rom. 11, 29. (p. 93.) Eugen. IV. d. l. — v) Greg. M. lib. 8. ep. 28. (p. 912.)

Domini factum est, ut haec consequi possemus. Baptismo autem, ut supra dictum est, ei commorimur. *Si enim*, ut inquit w) Apostolus, *complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.*

[Qu. 36. *Quare per Baptismum integrae naturae status non statim redditur?*]

48. XLVIII. *Quod* si quaerat aliquis, cur statim post Baptismum in hac etiam mortali vita his incommodis non careamus, atque ad perfectum illum vitae gradum, in quo Adam primus humani generis parens ante peccatum collocatus fuerat, sacrae ablutionis virtute non transferamur; id quidem duabus potissimum de causis factum esse, respondebitur. Quarum prima est, quod nobis, qui per Baptismum Christi corpori conjuncti, atque x) ejus membra effecti sumus, plus aliquid dignitatis tribuendum non erat, quam ipsi capiti nostro tributum esset. Cum igitur Christus dominus, etsi ab initio ortus sui y) gratiae, et veritatis plenitudinem habuit, tamen humanae naturae fragilitatem, quam susceperat, non ante deposuit, quam passionis tormenta, et mortem pertulit, ac deinde ad immortalis vitae gloriam resurrexit: quis miretur, cum videat fideles, qui jam per Baptismum caelestis justitiae gratiam adepti sunt, adhuc tamen caduco, et fragili corpore vestiri, ut, postquam multis laboribus pro Christo perfuncti, et morte obita denuo ad vitam revocati fuerint, tandem digni sint, qui cum Christo aevo sempiterno perfruantur? Altera vero causa, cur in nobis post Baptismum infirmitas corporis, morbus, dolorum sensus, concupiscentiae motus relinquatur, illa est, ut scilicet tamquam segetem, et materiam virtutis haberemus, ex qua deinde uberiorem gloriae fructum, atque ampliora praemia consequeremur. nam cum patienti animo vitae incommoda omnia toleramus, pravasque animi nostri affectiones sub rationis imperium divina ope subjicimus, certa spe niti debemus, fore, ut si cum Apostolo z) bonum certamen certaverimus, cursum

w) Rom. 6, 5. — x) Eph. 5, 30. — y) Joa. 1, 14. — z) 2 Tim. 4, 7 sq.

consummaverimus, fidem servaverimus, repositam quoque justitiae coronam reddat nobis Dominus in illa die justus judex. Sic vero etiam cum filiis Israel videtur Dominus egisse: quos etsi a) ab Aegyptiorum servitute, Pharaone, atque ejus exercitu in mare demerso, liberavit, tamen non statim in beatam illam promissionis terram introduxit, sed prius in multis, variisque casibus exercuit; ac deinde, cum eos in promissae terrae possessionem misisset, ceteros quidem incolas e patriis sedibus exturbavit; quasdam b) vero nationes reliquas fecit, quas delere non potuerunt, ut populo Dei bellicae virtutis, et fortitudinis exercendae occasio numquam deesset. Huc accedit, quod si per Baptismum, praeter dona caelestia, quibus anima ornatur, corporis etiam bona tribuerentur, dubitari merito posset, quin multi, praesentis potius vitae commoda, quam futurae speratam gloriam consectantes, ad Baptismum venirent; cum tamen c) non falsa haec, et incerta, quae videntur, sed vera, atque aeterna, quae non videntur, bona Christiano homini semper proposita esse debeant. +

[Qu. 37. *Destituunturne renati inter hujus vitae miserias solida animi oblectatione?*]

Sed interim tamen hujus vitae condicio, quae XLIX. 49
miseriarum plena est, [in his, qui d) digne ambulant sua vocatione,] 33) suis voluptatibus, et laetitiis non caret. Quid enim nobis, qui jam per Baptismum, velut e) palmites, insiti sumus in Christum, jucundius, aut optabilius esse potest, quam, f) cruce in humeros nostros sublata, eum ducem sequi, nullisque aut laboribus defatigari, aut periculis retardari, quo minus ad praemium g) supernae vocationis Dei omni studio contendamus, alii h) virginitatis lauream, alii i) doctrinae, et praedicationis coronam, alii k) martyrii palmam, alii alia virtutum decora a Domino accepturi?

---

33) *Verba haec sunt et. in Ven.*

a) Ex. 14, 24 sqq. — b) Jud. 3, 1 sq. — c) 2 Cor. 4, 18. — d) Eph. 4, 1. — e) Joa. 15, 5. — f) Matth. 16, 24. — g) Phil. 3, 14. — h) Cf. Apoc. 14, 4. — i) Cf. Dan. 12, 3. — k) Cf. Apoc. 7, 9.

Quae quidem praeclara laudis insignia nemini darentur, nisi prius nos ipsos in hujus aerumnosae vitae stadio exercuissemus, atque in acie invicti stetissemus.

[Qu. 38. *Quid praeter culpae et poenae remissionem Baptismo homini praestatur?*]

50. L. *Sed* ut ad Baptismi effectus oratio redeat, exponendum erit, hujus sacramenti virtute nos non solum a malis, quae vere maxima dicenda sunt, liberari, verum etiam eximiis bonis, et muneribus augeri. Animus enim noster divina gratia repletur, qua [l]) justi, et filii Dei effecti, aeternae quoque salutis heredes instituimur. nam, ut scriptum est, [m]) *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit:* [n]) mundatamque Ecclesiam *lavacro aquae, in verbo vitae* [34]) Apostolus testatur. Est autem gratia, quemadmodum Tridentina Synodus [o]) ab omnibus credendum, poena anathematis proposita, decrevit, non solum per quam peccatorum fit remissio, sed divina qualitas in anima inhaerens, ac veluti splendor quidam, et lux, quae animarum nostrarum maculas omnes delet, ipsasque animas pulchriores, et splendidiores reddit. Atque id ex sacris litteris aperte colligitur, cum [p]) gratiam effundi dicant, eamque [q]) Spiritus sancti pignus soleant appellare. +

[Qu. 39. *Quae sunt gratiae divinae, quae Baptismo infunditur* [35]), *veluti pedissequae?*]

51. LI. Huic *autem* additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur. Quare, cum Apostolus ad Titum ait: [r]) *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum salvatorem nostrum:* D. Augustinus verba illa, Abunde effudit, explanans,

34) *Ita cum Vulg. solae Clem. et Ven., nisi quod haec comma proxime praecedens rectius omittat; rell. omn., et Aldd., om.* vitae, *atque in Fabr. et Lugd. 2., ut in Ven., comma quoque deest; Col. 2.* aquae in verbo, Ap. — 35) infunduntur *Aug. et Mog.*

l) Rom. 8, 17. Tit. 3, 7. al. — m) Marc. 16, 16. — n) Eph. 5, 26. — o) Sess. VI. De justif. can. 11. et cap. 7. — p) Cf. Rom. 5, 5. — q) 2 Cor. 1, 22. 5, 5. — r) Tit. 3, 5 sq.

Nimirum, inquit, s) „ad remiffionem peccatorum, et „copiam virtutum." Jam vero per Baptifmum etiam LII. 82.
Chrifto capiti tamquam membra copulamur, et connectimur. Quemadmodum igitur a capite vis manat, qua fingulae corporis partes ad proprias functiones apte exfequendas moventur: ita etiam t) ex Chrifti domini plenitudine in omnes, qui juftificantur, divina virtus, et gratia diffunditur, quae nos ad omnia Chriftianae pietatis officia habiles reddit. +

[Qu. 40. *Qui fit, ut tot virtutibus in Baptifmo cumulati, adeo tarde pietatem exerceant?*

Non] *Neque vero* mirum cuiquam videri debet, fi, cum 83.
tanta virtutum copia inftructi, et ornati fimus, tamen non fine magna difficultate, et labore pias, honeftasque actiones inchoamus, vel certe abfolvimus. id enim ob eam rem non *) evenit, quod virtutes, a quibus actiones ipfae proficifcuntur, Dei beneficio nobis donatae non fint; fed quoniam poft Baptifmum u) acerrima cupiditatis pugna adverfus fpiritum relicta eft; in qua tamen contentione animo frangi, aut debilitari Chriftianum hominem non decet; cum Dei benignitate freti, optima fpe niti debeamus fore, ut quotidiana recte vivendi exercitatione, v) *quaecumque pudica funt, quaecumque jufta, quaecumque fancta*, eadem etiam facilia, et jucunda videantur; haec libenter cogitemus, haec alacri animo agamus, ut w) Deus pacis fit nobiscum. +

[Qu. 41. *Cur Baptifmus fine facrilegio iterari non poteft?*]

Praeterea, per Baptifmum confignamur x) chara- LIII. 84.
ctere, qui ex anima deleri numquam poteft: de quo nihil eft, ut plura hoc loco differantur, cum liceat

---

*) non *om. Lugd.* 2.

s) Sine auctoris nomine haec exftant in gl. interl. ad illa Ap. verba, et vix eam fententiam omnino ap. Aug. invenies. Sed cff. Ambrof. expof. Luc. (1. 15.) lib. 1. n. 34. (p. 1277) et Chryfoft. ad illum. cat. 1. n. 2 fq. (p. 228 fq.) et vid. Thom. Aqu. S. th. 3. qu. 69. a. 4. — t) Joa. 1, 16. — u) Gal. 5, 17. — v) Phil. 4, 8. — w) 2 Cor. 13, 12. *ubi* Deus pacis et dilectionis *dicitur, id quod eft etiam n. l. in Ven.* — x) Aug. de bapt. c. Donat. VI, 1. (p. 108).

ex his, quae supra dicta sunt, cum universe de sacramentis ageretur, satis multa, quae ad hoc argumentum 36) pertinent, in hunc locum transferre.

55. LIV. Sed quoniam ex characteris vi, et natura ab Ecclesia definitum est, y) Baptismi sacramentum nulla ratione iterandum esse, ea de re fideles, ne aliquando in errores inducantur, saepe, et diligenter a Pastoribus admonendi *erunt* [sunt]. Hoc vero docuit Apostolus, inquiens: z) *Unus Dominus, una fides, unum Baptisma.* Deinde cum Romanos hortatur, ut a) mortui per Baptismum in Christo caverent, ne vitam, quam ab illo accepissent, amitterent, cum inquit: b) *Quod enim Christus mortuus est peccato, mortuus est semel:* hoc videtur aperte significare, sicut ille mori iterum non potest, ita nobis denuo mori per Baptismum non licere. Quare sancta etiam Ecclesia, se unum Baptismum credere palam profitetur. quod quidem rei naturae, et rationi vehementer consentaneum esse, ex eo intelligitur, quod Baptismus est quaedam spiritualis regeneratio. Quemadmodum igitur naturali virtute semel tantum generamur, et in lucem edimur; atque, ut D. Augustinus c) ait, uterus non potest repeti; sic etiam una est spiritualis generatio, nec Baptismus ullo umquam tempore iterandus est. +

[Qu. 42. *An illi iterato baptizantur, qui certa conditione interposita abluuntur?*

56. LV. Nemo] *Neque vero quisquam* putet *eum* [Baptismum] ab Ecclesia iterari, cum, adhibita hujusmodi verborum formula, aliquem abluit, de quo incertum est, an baptizatus prius fuerit: Si baptizatus es, te 37) iterum non baptizo: si vero nondum ba-

36) Sacramentum *pro* argum. *Col.* 3. — 37) *Ita Ald.* 1., *Fabr.*, *Ven.*, *Clem.*, *Lugd.* 2. *et cum parvo discrimine Col.* 2.; an baptizatus sit: Si tu es bapt., te *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.*; abluit: De quo incert. est, an bapt. es, te *Ald.* 2.; *Lugd.* 1.

y) Can. Apost. 46. Conc. Arelat. I. can. 8. (p. 472.) Carthag. I. can. 1. (p. 145.) Aug. c. ep. Parmen. II, 3. (p. 19.): de bapt. c. Donat. II, 7 sq. (p. 69 sq.) IV, 6. (p. 85.) al. Leon. M. ep. 166. (p. 1407 sq.) al. Gregor. II. ep. 13. c. 8. (p. 246.) Nicol. I. resp. ad consf. Bulg. c. 15. (p. 408.) Eugen. IV. d. l. — z) Eph. 4, 5. — a) Rom. 6, 2 sqq. — b) ib. v. 10. — c) Aug.

izatus es, ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, Spiritus ſancti. ita enim non impie iterari, ſed ncte cum adjunctione Baptiſmum adminiſtrari dicenm eſt. +

)u. 43. *Poteſtne Baptiſmus conditionalis ſemper citra ullum discrimen uſurpari?*

Hac] *Qua* in re *tamen* diligenter a Paſtoribus LVI. 57.
iqua providenda ſunt, in quibus fere quotidie non te maxima ſacramenti injuria peccatur. neque enim ſunt, qui nullum ſcelus admitti poſſe arbitrentur, ſi iemvis ſine delectu cum adjunctione illa baptizent. iare ſi infans ad eos deferatur, nihil prorſus quaerenm putant, an is prius ablutus fuerit, ſed ſtatim ei ptiſmum tribuunt: quin etiam, quamvis exploratum beant, domi ſacramentum adminiſtratum eſſe, tamen cram ablutionem in Eccleſia, adhibita ſollemni caerionia, cum adjunctione repetere non dubitant. quod iidem ſine ſacrilegio facere non poſſunt: et eam malam ſuscipiunt, quam divinarum rerum ſcriptores regularitatem vocant. nam ea Baptiſmi forma, ex lexandri Papae d) auctoritate, in illis tantum permitur, de quibus, re diligenter perquiſita, dubium linquitur, an Baptiſmum rite ſusceperint. aliter vero mquam fas eſt, etiam cum adjunctione Baptiſmum icui iterum adminiſtrare. +

)u. 44. *Quis eſt poſtremus fructus, qui virtute Baptiſmi hominibus confertur?*]

Praeter cetera *vero*, quae ex Baptiſmo conſequi LVII. 58.
ur, illud veluti extremum eſt, quo reliqua omnia dentur referri, quod ſcilicet caeli aditum, propter ccatum prius interclusum, unicuique noſtrum patecit. Haec autem, quae in nobis Baptiſmi virtute ficiuntur, ex iis plane intelligi poſſunt, quae in lvatoris Baptiſmo contigiſſe euangelica auctoritas nfirmavit. Etenim caeli aperti ſunt, et Spiritus actus columbae ſpecie in Chriſtum dominum deſcenns apparuit e). ex quo ſignificatum eſt, eis, qui ba-

---

n Joa. (3, 4.) tr. 11. n. 6. (p. 275.) — d) Decretal. lib. 3. it. 42. c. 2. — e) Matth. 3, 16. Marc. 1, 10. Luc. 3, 21 ſq.

ptizantur, divini numinis chariſmata impertiri, et caelorum januam reſerari; non quidem, ut ſimul atque baptizati ſunt, ſed ut magis opportuno tempore ingrediantur in illam gloriam, cum omnium miſeriarum expertes, quae in beatam vitam cadere non poſſunt, pro mortali condicione immortalitatem aſſequentur.

LVIII. Atque hi quidem ſunt Baptiſmi fructus, quos, ſi quidem ſacramenti vim ſpectemus, aeque ad omnes pertinere dubitari non poteſt; ſin autem, quo quisque animo affectus ad illum ſuscipiendum acceſſerit, conſideremus, plus minusve caeleſtis gratiae, et fructus ad unum aliquem, quam ad alium, pervenire omnino fateri oportet.

[Qu. 45. *Quae eſt caerimoniarum Baptiſmi vis et utilitas?*]

59. LIX. *Reſtat nunc, ut, quae de hujus ſacramenti precationibus, ritibus, et caerimoniis tradenda ſint, aperte, et breviter explicentur [38]). Nam* quod Apoſtolus [f]) de linguarum dono admonuit, cum inquit, ſine fructu eſſe, ſi, quae aliquis loquitur, a fidelibus non intelligantur: idem fere ad ritus, et caerimonias transferri poteſt. imaginem enim, et ſignificationem earum rerum praeſeferunt, quae in ſacramento geruntur. quod ſi illorum ſignorum vim, et poteſtatem fidelis populus ignoret, non magna admodum caerimoniarum utilitas futura eſſe videbitur. Danda eſt igitur Paſtoribus opera, ut eas fideles intelligant, certoque ſibi perſuadeant, ſi minus neceſſariae ſint, plurimi tamen faciendas, magnoque in honore eſſe oportere. Id vero tum inſtituentium auctoritas, qui ſine controverſia ſancti Apoſtoli [g]) fuerunt, tum finis, cujus cauſa caerimonias adhiberi voluerunt, ſatis docet. ita enim ſacramentum majori cum religione, ac ſanctitate adminiſtrari, ac veluti ante oculos poni praeclara illa, et eximia dona, quae in eo continentur, et in animos fidelium immenſa Dei beneficia magis imprimi, perſpicuum eſt. +

[Qu. 46. *Quotuplices ſunt Baptiſmi ritus?*]

60. LX. *Sed* omnes caerimoniae, et precationes, quibus

---

38) explicetur *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 2.

f) 1 Cor. 14, 2 ſqq. — g) Tertull. de cor. mil. c. 3. (p. 341.) Baſil. M. de Sp. S. c. 27. (p. 55.)

in Baptifmi adminiftratione Ecclefia utitur, ad tria capita redigendae funt, ut in eis explicandis certus ordo a Paftoribus fervari 39) poffit, et quae tradita ab illis fuerint, auditorum memoria facilius retineantur. Ac primum quidem illarum genus eft, quae, antequam accedatur ad Baptifmi fontem, fervantur: alterum earum, quae, cum ad ipfum fontem ventum eft, adhibentur: tertium earum, quae peracto jam Baptifmo, addi folent. +

[Qu. 47. *Quo tempore aqua ad Baptifmum neceffaria communi ritu eft confecranda?*]

In primis *igitur* aqua paranda eft, qua ad Baptifmum uti oportet. Confecratur enim Baptifmi fons, 61.
addito h) myfticae unctionis oleo. Neque id omni tempore fieri permiffum eft, fed i) more majorum, fefti quidam dies, qui omnium celeberrimi, et fanctiffimi optimo jure habendi funt, exfpectantur, in quorum vigiliis facrae ablutionis aqua conficitur: quibus etiam tantum diebus, nifi neceffitas aliter facere coegiffet, in veteris Ecclefiae more k) pofitum fuit, ut Baptifmus adminiftraretur. Sed quamvis Ecclefia hoc tempore, propter communis vitae pericula, eam confuetudinem retinendam non judicarit; tamen follemnes illos dies Pafchae, et Pentecoftes, quibus Baptifmi aqua confecranda eft, fumma cum religione adhuc obfervavit 40). +

[Qu. 48. *Baptizandi cur mox in Ecclefiam non admittuntur?*]

Poft aquae confecrationem, alia deinceps, quae 62.
Baptifmum antecedunt, explicare oportet. afferuntur enim, vel etiam adducuntur, qui Baptifmo initiandi funt, l) ad ecclefiae fores, atque ab ejus introitu omnino prohibentur, quod indigni fint, qui domum Dei ingrediantur, ante quam a fe turpiffimae fervitutis jugum repulerint, et totos fe Chrifto domino, ejusque juftiffimo imperio addixerint. +

---

39) obfervari *Fabr.*, *Ven.* — 40) obfervat *Ven.*

h) Dionyf. Ar. de eccl. hier. C. 2. P. 2. §. 7. (p. 169.) — i) Gratian. P. 3. dift. 4. c. 126. — k) v. fupra qu. 1. not. k. — l) Cyrill. Hier. cat. 19. n. 2. et 11.

[Qu. 49. *Conveniitne his Baptismum administrari, qui juxta Catechismi formulas necdum sunt explorati?*]

63. *Tum vero* m) sacerdos *ab eis exquirit* [a pulsantibus et ad Baptismum adspirantibus etiam exquirere debet], quidnam ab Ecclesia petant: quo cognito, primum eos Christianae fidei doctrina, quam in Baptismo profiteri debent, instituit [41]: id autem Catechismo efficitur. cujus institutionis morem a Domini Salvatoris praecepto manasse, nemo dubitare potest; cum ipse Apostolis jusserit: n) Ite *in mundum universum,* et o) *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quaecumque mandavi vobis.* Ex quo licet cognoscere, Baptismum non esse administrandum, priusquam summa saltem religionis nostrae capita exponantur. +

[Qu. 50. *Quo pacto ex veteri Ecclesiae instituto catechisari debent rudiores?*]

64. Quoniam *vero* Catechismi ratio ex multis interrogationibus constat, si is, qui instituitur, adulta aetate fuerit, ad ea, quae rogantur [42], ipse per se respondet; si autem infans sit, pro illo sponsor rite respondet, sollemnemque sponsionem facit. +

[Qu. 51. *Quis est Exorcismi, qui Catechismo subjicitur, usus?*]

65. *Sequitur* p) Exorcismus *,qui* ad expellendum diabolum, ejusque vires frangendas, et debilitandas, sacris, et religiosis verbis, ac precationibus conficitur. [43]) +

---

41) instruit *Lugd.* 2. — 42) rogatur *Aug.*, *Mog.* — 43) *Ven. post haec add.:* „Proinde sacerdos ter in faciem ejus, qui initiandus est, spirat, ut serpentis antiqui potestatem expellat, et amissae vitae spiraculum consequatur. *quae verba in Aldd. et rell. non inveniuntur.*

m) Dionys. d. l. — n) Marc. 16, 15. — o) Matth. 28, 19 sq. — p) Jam quidem Tertull. et Cypriani aetate exorcismus in baptismo adhibebatur: Tert. de idololatr. c. 11. (p. 162.) Conc. Carth. III. sub Stephano, sent. 1. 8. 31. (p. 952. 954. 957.)

[Qu. 52. *Cur ejus, qui baptizatur, ori ſal admovetur?*]

Accedunt ad Exorciſmum aliae caerimoniae, quarum ſingulae, ut quae myſticae ſint, propriam, atque illuſtrem ſignificationem habent. nam cum q) ſal in illius os, qui ad Baptiſmum adducendus eſt, inſeritur, hoc ſignificari perſpicuum eſt, eum fidei doctrina, et gratiae dono conſecuturum eſſe, ut a peccatorum putredine liberetur, ſaporemque bonorum operum percipiat, et divinae ſapientiae pabulo delectetur. + 66.

[Qu. 53. *Quid ſibi vult crucis ſignum multis corporis partibus adhibitum?*]

Obſignantur praeterea r) ſigno crucis frons, oculi, pectus, humeri, aures; quae omnia declarant, Baptiſmi myſterio ſenſus baptizati [44]) aperiri, ac roborari, ut Deum excipere, praeceptaque ejus intelligere, ac ſervare poſſit. + 67.

[Qu. 54. *Quare nares et aures baptizandi deinde ſaliva liniuntur, ſtatimque ad Baptiſmi fontem mittitur?*]

Poſtea vero illi s) nares, et aures ſaliva liniuntur, ſtatimque ad Baptiſmi fontem mittitur, ut, quemadmodum caecus ille euangelicus, quem Dominus t) juſſerat oculos luto illitos Siloes aqua abluere, lumen recuperavit, ita etiam intelligamus ſacrae ablutionis eam vim eſſe, ut menti ad caeleſtem veritatem perſpiciendam [45]) lumen afferat. + 68.

[Qu. 55. *Quid docet abrenunciatio illa Satanae, ſubjecta fidei profeſſione, facta ab illo, qui baptizandus offertur?*]

His [quae diximus] peractis, ad Baptiſmi fontem veniunt, ibique aliae caerimoniae, et ritus adhibentur, 69.

44) *Ead.* baptizandi *pro* baptizati, *quod eſt in rell., et. Aldd.* — 45) percipiendam *Fabr.; ut nos et. Aldd.*

q) Orig. in Ez. (16, 4.) hom. 6. n. 6. (p. 378 ſq.) Aug. confeſſ. I, 11. (p. 54.); de catech. rud. c. 26. (p. 213.) Conc. Carth. III. can. 5. (p. 880 ſq.) — r) Cypr. ad Demetrian. (p. 223.) Baſil. de Sp. S. c. 27. (p. 54.) Conſt. Apoſt. III, 17. — s) Ambroſ. de myſter. c. 1. (p. 325 ſq.); de ſacram. I, 1. (p. 349.) — t) Joa. 9, 6 ſq.

ex quibus Chriſtianae religionis ſummam licet cognoſcere. Sacerdos enim, ter conceptis verbis, eum, qui baptizandus eſt, interrogat, u) Abrenuncias Satanae, et omnibus operibus ejus, et omnibus pompis ejus? At ille, aut ejus nomine patrinus, ad ſingulas interrogationes, reſpondet, Abrenuncio. Igitur qui Chriſto nomen daturus eſt, hoc primum ſancte, et religioſe polliceri debet, ſe diabolum, et mundum deſerere, ac nullum umquam tempus fore, in quo utrumque veluti hoſtem teterrimum, non deteſtetur. Poſt haec v) oleo catechumenorum „baptizandus inungitur in pectore, „et inter ſcapulas. In pectore quidem, ut per Spiri„tus ſancti donum abjiciat errorem, et ignorantiam, „et ſuscipiat fidem rectam: quia w) *juſtus ex fide vi„vit.* Inter ſcapulas autem, ut per Spiritus ſancti „gratiam, excutiat negligentiam, et torporem, ac bo„nam operationem exerceat: quia x) *fides ſine operi-*
70. „*bus mortua eſt.*" 46) Deinde ad ipſum Baptiſmi fontem conſiſtens, interrogatur a ſacerdote hoc modo: y) Credis in Deum Patrem omnipotentem? Cui ille reſpondet, Credo. Atque ita deinceps de reliquis Symboli articulis rogatus, fidem ſuam ſollemni religione profitetur. quibus ſane duabus ſponſionibus omnem Chriſtianae legis vim, et diſciplinam contineri perſpicuum eſt. ✝

[Qu. 56. *Cur ab eo, qui aqua ſalutari proxime tingendus eſt, petitur, num baptizari velit?*]

71. *Sed* cum jam Baptiſmum adminiſtrare oportet,

---

46) *Verba* Poſt haec, oleo —— mortua eſt *in ſola Clem. inveniuntur; deſunt in rell. omn., et. Aldd.*

u) Tertull. de cor. mil. c. 3. (p. 341.) Orig. in Num. hom. 12. (p. 316.) Cyrill. Hier. cat. 19. n. 2 ſqq. Baſil. d. l. (p. 55.) Ambr. de myſter. c. 2. (p. 326.); de ſacram. I, 2. (p. 350.) — v) Verba ſunt Innoc. III. in Decretal. lib. 1. tit. 15. c. 1. §. 6. Vid. et Magni Senon. Archiep. libell. de myſt. bapt. et Anonymi tract. de ſacr. bapt. ap. Martene de eccl. ritibus Lib. 1. C. 2. art. 17. (T. I. p. 170 et 172.) it. plures Ordines ap. eund. ib. §. 18. (p. 181 ſqq.) — w) Rom. 1, 17. Gal. 3, 11. Hebr. 10, 38. cf. Hab. 2, 4. — x) Jac. 2, 20. — y) Cyrill. Hier. cat. 20. n. 4. Ambr. de myſt. c. 4 ſq. (p. 330 ſqq.); de ſacram. II, 7. (p. 359.) cf. 1 Petr. 3, 21.

quaerit ſacerdos ab eo, qui baptizandus eſt, Num baptizari velit? quo quidem per ſe, vel ejus nomine, ſi infans ſit, patrino annuente, ſtatim in nomine Patris, et Filii, et Spiritus ſancti, ſalutari aqua eum abluit. Quemadmodum enim homo ſua voluntate ſerpenti obediens, merito damnatus eſt: ita Dominus neminem ad ſuorum numerum, niſi voluntarium militem, adſcribi voluit, ut divinis juſſis ſponte obtemperans, aeternam ſalutem conſequeretur. +

[Qu. 57. *Quamobrem baptizati caput mox Chriſmate inungitur?*]

Jam poſt quam Baptiſmus abſolutus eſt, ſacerdos 72.
ſummum baptizati verticem [z]) Chriſmate perungit, ut intelligat ſe ab eo die Chriſto capiti tamquam membrum conjunctum eſſe, atque ejus corpori inſitum, et ea re Chriſtianum a Chriſto, Chriſtum vero a chriſmate appellari. Quid vero chriſma ſignificet, ex iis ſatis intelligi, quae tunc ſacerdos orat, D. Ambroſius [a]) teſtatur. +

[Qu. 58. *Quid deſignat veſtis candida, vel album ſudariolum, quo baptizatus donatur?*]

Induit poſtea ſacerdos baptizatum veſte alba, dicens: 73.
Accipe veſtem candidam, quam immaculatam perferas ante tribunal domini noſtri Jeſu Chriſti, ut habeas vitam aeternam. Infantibus vero, qui veſtitu non utuntur, iisdem verbis album ſudariolum datur: quo ſymbolo ſignificari ſancti Patres [b]) docent tum reſurrectionis gloriam, ad quam per Baptiſmum naſcimur [47]), tum nitorem, et pulchritudinem, qua, dilutis peccatorum maculis, anima in Baptiſmo ornatur; tum innocentiam, atque integritatem, quam in omni vita baptizatus ſervare debet. +

---

47) renaſcimur *Fabr.*, *Ven.*

z) Tertull. de bapt. c. 7. (p. 192.) Cypr. ep. 70. (p. 125.) — a) (Ambr.) de ſacram. II, 7. III, 1. (p. 360 ſq.) cf. Dionyſ. Ar. de eccl. hier. C. 2. P. 3. §. 6. (p. 172.) it. C. 4. P. 3. §. 11. (p. 221.) — b) Cyrill. cat. 22. n. 8. Ambr. de myſt. c. 7. (p. 333 ſq.) Dion. Ar. d. l. C. 2. P. 3. §. 8. (p. 173.) Aug. ſer. 223. n. 1. (p. 673.)

[Qu. 59. *Quae est ratio ardentis cerei, qui a baptizato tenetur?*]

74. *Et deinde* c) cereus ardens in manum traditur, *qui ostendit* [ut ostendat], fidem charitate inflammatam, quam in Baptismo accepit, bonorum operum studio alendam, atque augendam esse? +

[Qu. 60. *Quare, ac cujusmodi nomen baptizato est imponendum?*]

75. *Ad extremum vero* d) nomen [quod ad extremum] baptizato imponitur, *quod quidem* ab aliquo sumendum est, qui, propter excellentem animi pietatem, et religionem in sanctorum numerum relatus est. ita enim facile fiet, ut quivis [48]) nominis similitudine ad virtutis, et sanctitatis imitationem excitetur; ac praeterea, quem imitari studeat, eum quoque precetur, et speret sibi advocatum ad salutem tum animi, tum
LXI. corporis defendendam venturum esse. Quare reprehendendi sunt, qui gentilium nomina, et eorum praecipue, qui omnium sceleratissimi fuerunt, tam diligenter consectantur, et pueris imponunt: cum ex eo intelligi possit, quanti Christianae pietatis studium faciendum existiment, qui impiorum hominum memoria tantopere delectari videntur, ut velint fidelium aures hujusmodi profanis nominibus undique circumsonare. +

---

48) quis *Antv.*, *Col.* 3.

c) Cyrill. Hier. procatech. n. 1. (p. 2.); catech. 1. n. 1. (p. 16.) Ambr. de lapsu virg. c. 5. (p. 309.) Gregor. Naz. orat. 40. §. 46. (p. 728.) Gregor. Tur. hist. Franc. V, 11. et Marci Gaz. diac. vita S. Porphyr. c. 7. (p. 268.), quem posteriorem locum ex Baronio, in cujus annalibus etiam exstat (ad a. 401. §. 28.), allatum invenio a Binghamo in antiquitt. eccles. lib. 12. c. 4. sect. 4., a Martenio de antiqu. eccl. ritt. lib. 1. c. 1. art. 15. n. 9. et a Catalano in commentar. ad Rit. Rom. tit. 2. c. 2. §. 24. perperam tamquam ex epistola illius Marci ad Arcad. Imp., ob male intellectam, ut videtur, Baronii (ad a. 401. §. 16.) narrationem. — d) De hoc ritu ejusque causa atque ratione vid. Conc. Nic. I. ex 80 can. arab. c. 30. (p. 961.) et ex 84 can. arab. can. 33. (p. 991.) Chrysost. hom. 21. in Gen. (p. 185.) Euseb. hist. eccl. VII, 25. post med.: Niceph. Call. hist. eccl. VI, 22 extr.; Theodor. Graec. affect. cur., disp. 8. (p. 923.)

Qu. 61. *Quae eſt ſumma eorum, quae de Baptiſmi myſteriis ſunt tradita?*]

Haec de Baptiſmi ſacramento ſi a Paſtoribus expla- LXII.76.
ata fuerint, nihil eorum fere praetermiſſum eſſe viebitur, quae ad hanc cognitionem maxime pertinere xiſtimanda ſunt. Demonſtratum eſt enim, quid ipſum aptiſmi nomen ſignificet; quae ſit ejus natura, et ubſtantia; tum ex quibus partibus conſtet. Dictum ſt, a quo inſtitutus fuerit; qui miniſtri ad conficienum ſacramentum neceſſarii ſint; quosve [49]) tamquam aedagogos ad ſustentandam baptizati imbecillitatem dhibere [50]) oporteat. Traditum eſt etiam, quibus, t quemadmodum animo affectis Baptiſmus adminiſtrari debeat; quae ſit ejus virtus, et efficientia: potremo, qui ritus, et caerimoniae ſerventur, quantum ropoſita ratio poſtulabat, ſatis copioſe explicatum eſt.)uae omnia ob eam praecipue cauſam docenda eſſe 'aſtores meminerint, ut fideles in hac cura, et cogiatione perpetuo verſentur; ut in iis, quae adeo [51]) ancte, et religioſe ſpoponderunt, cum Baptiſmo iniiati ſunt, fidem ſervent, atque eam vitam inſtituant, uae ſanctiſſimae Chriſtiani nominis profeſſioni reſpondeat.

[Cap. III.]

DE CONFIRMATIONIS SACRAMENTO.

Qu. 1. *Cur hodie quam maxime Confirmationis virtus eſt explicanda?*]

Si in ſacramento Confirmationis explicando Paſto- L. 1.
'um diligentia requirenda umquam fuit, nunc certe pus eſt illud quam maxime illuſtrare, cum in ſancta)ei Eccleſia hoc ſacramentum a multis omnino praeermittatur, pauciſſimi vero ſint, qui divinae gratiae ructum, quem deberent, ex eo capere ſtudeant. Quare ideles ita de hujus ſacramenti natura, vi, [1]) dignitate, um in die Pentecoſtes, quo praecipue die adminiſtrari

---

49) quosque *Lugd.* 2.; *Aldd. ut nos.* — 50) *Ita et. Aldd.*; adhiberi *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.* — 51) *Ita Ald.* 1., *Ven.*, *Clem. et Lugd.* 2.; *Ald.* 2. *et rell. om.* adeo.

1) *Ita et. Aldd.*; *Leod.* nat., et dign.

solet, tum aliis etiam diebus, cum id Pastores commode fieri posse judicaverint, docendi erunt, ut intelligant, non solum negligendum non esse, sed summa cum pietate, et religione suscipiendum; ne ipsorum culpa, maximoque malo eveniat, ut frustra in eos divinum hoc beneficium collatum esse videatur. ✠

[Qu. 2. *Quare Ecclesia hoc sacramentum Confirmationem vocavit?*]

2. II. *Sed ut a nomine initium sumatur, Confirmationem e) ab Ecclesia hoc sacramentum idcirco vocari, docendum est;* quoniam, qui baptizatus est, cum ab Episcopo sacro chrismate ungitur, additis sollemnibus illis verbis, Signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nisi aliud sacramenti efficientiam impediat, novae virtutis robore firmior, atque adeo perfectus Christi miles esse incipit. ✠

[Qu. 3. *An Confirmatio verum sit novae legis sacramentum?*]

3. III. In Confirmatione *autem* veram, et propriam sacramenti rationem catholica Ecclesia semper agnovit: quod et Melchiades f) Pontifex, et plures etiam alii sanctissimi, et vetustissimi Pontifices aperte declarant. Ac sanctus Clemens ejus veritatis doctrinam graviori sententia comprobare non potuit. ait 2) enim: g) „Omnibus festinandum est sine mora renasci Deo, et demum ab Episcopo consignari, idest, septiformem gratiam Spiritus sancti percipere: cum alioqui perfectus Christianus nequaquam esse possit is, qui injuria, et voluntate, non autem necessitate compulsus, hoc sacramentum praetermiserit, ut a Beato Petro accepimus, et ceteri Apostoli, praecipiente Domino, docuerunt." Hanc vero eandem fidem doctrina sua confirmarunt, qui eodem spiritu pleni pro Christo sanguinem profu-

---

2) inquit *omnes praeter Clem.*

e) Praeter Scholasticos vid. Conc. Senon. a. 1528. decr. 10. (p. 1941.) cf. Eugen. IV. decr. ad Arm. (p. 438 sq.) — f) (Melch.) ep. ad Epp. Hisp. n. 2. (p. 430.) — g) Haec ad verbum fere hab. (Clem. I.) ep. 4. (p. 141.)

derunt, Urbanus [h]), Fabianus [i]), Euſebius [k]), Romani Pontifices, quemadmodum ex eorum decretis licet perſpicere. Accedit praeterea ſanctorum Patrum conſentiens auctoritas: inter quos Dionyſius Areopagita, Athenarum Epiſcopus, cum diceret, qua ratione hoc ſacrum unguentum [l]) conficere, eoque uti oporteret, ita inquit: [m]) „Baptizatum [3]) ſacerdotes induunt veſte congrua munditiae, ut ad Pontificem ducant: ille vero ſacro, atque prorſus divino unguento baptizatum ſignans, ſacratiſſimae communionis participem facit." Euſebius [n]) quoque Caeſarienſis tantum huic ſacramento tribuit, ut dicere non dubitarit, Novatum [o]) haereticum Spiritum ſanctum promereri non potuiſſe, quia, cum baptizatus eſſet, in gravi aegritudine ſignaculo chriſmatis non eſt ſignatus. Sed clariſſima habemus hujus rei teſtimonia tum a D. Ambroſio in eo libro, quem de iis, qui initiantur, inſcripſit; tum a D. Auguſtino in libris, quos adverſus Petiliani Donatiſtae epiſtolas edidit: quorum uterque adeo de hujus ſacramenti veritate nihil dubitari poſſe exiſtimavit, ut eam [4]) ſcripturae etiam locis doceat, ac confirmet. Quare alter [p]) quidem verba illa Apoſtoli, *Nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis:* alter vero, quod in pſalmis legitur, [q]) *Sicut unguentum in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron*; tum illud ejusdem Apoſtoli, [r]) *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis,* ad Confirmationis ſacramentum referri teſtatus eſt. +

---

3) *Ven.:* oporteret: *Ita*, inquit, *baptiz.* — 4) multis *add.Lugd.* 2.

h) (Urb. I.) ep. ad omn. Chriſt. n. 7. (p. 751 ſq.) — i) (Fab.) ep. 2. n. 1. (p. 775.) — k) (Euſeb.) ep. 3. (p. 424.) — l) Hoc dicit Dion. de eccl. hier. C. 4. (p. 215 ſqq.) — m) Ad verbum fere d. l. C. 2. P. 2. §. 7. (p. 169.) — n) Potius Cornel. P. in ep. 3. ap. Euſeb. hiſt. eccl. VI, 43. (p. 313.) — o) i. e. Novatianum. — p) Solus, qui ex Ambr. libro de myſt. huc referri poſſit, locus eſt c. 7. extr. (p. 336.), cui adjungere velis de Sacram. III, 2. init. (p. 363.) et de Sp. S. I, 6. (p. 616.) Sed fruſtra in his omnibus quaeres ea, quae Catech. noſter hic habet, verba Apoſt. ad Eph. 4, 30. pro quibus tum Eph. 1, 13. ex tertio illorum locorum, cum 2 Cor. 1, 21 ſq. ex primo et tertio afferre poterat, ne dicam debebat. — q) Pſ. 132, 2. ap. Aug. c. litt. Petil. II, 104. (p. 198 ſq.) — r) Rom. 5, 5. ap. Aug. de bapt. c. Donat. III, 16. (p. 78.)

[Qu. 4. *Quae est Confirmationis et Baptismi differentia?*]

5. IV. Quamvis *autem* a Melchiade s) dictum sit, Baptismum Confirmationi maxime conjunctum esse; non idem tamen sacramentum, sed ab altero longe disjunctum, existimandum est. constat enim, varietatem gratiae, quam singula sacramenta tribuunt, et rei sensibus subjectae, quae ipsam gratiam significat, efficere, ut varia quoque et diversa sacramenta sint. Cum igitur Baptismi gratia homines in novam vitam gignantur; Confirmationis autem sacramento, qui jam geniti sunt, viri evadant, t) *evacuatis, quae erant parvuli*; satis intelligitur, quantum in naturali vita generatio ab incremento distat, tantundem inter se differre Baptismum, qui regenerandi vim habet, et Confirmationem, cujus virtute fideles augescunt, et perfectum animi robur assumunt. Praeterea, quoniam novum atque distinctum sacramenti genus constituendum est, ubi animus in novam aliquam difficultatem incurrit, facile perspici potest, quemadmodum Baptismi gratia ad mentem fide informandam indigemus, ita etiam maxime conducere, fidelium animos alia gratia confirmari, ut nullo poenarum, suppliciorum, mortis periculo, aut metu a verae fidei confessione deterreantur. quod quidem cum sacro Confirmationis chrismate efficiatur, ex eo aperte colligitur, hujus sacramenti rationem a Baptismo diversam esse. Quare Melchiades Pontifex utriusque discrimen accurata oratione persequitur, ita scribens: u) „In Baptismate homo ad militiam recipitur, et in Confirmatione coarmatur ad pugnam. In fonte Baptismatis Spiritus sanctus plenitudinem tribuit ad innocentiam, Confirmatione autem perfectionem ad gratiam ministrat: in Baptismo regeneramur ad vitam, post Baptismum ad pugnam confirmamur: in Baptismo abluimur, post Baptismum roboramur: regeneratio per se salvat in pace Baptismum recipientes, Confirmatio armat, atque instruit ad agones." Verum haec jam non solum ab aliis Conciliis v)

---

s) (Melch.) d. l. — t) 1 Cor. 13. 11. — u) Contracta haec et breviata sunt ex (Melch.) d. l. (p. 430 sq.) et habentur et. in (Euseb. Emiss.) hom. de Pentec. (p. 649.) — v) Conc. Illiber. can. 38. (p. 12.) Laodic. can. 48. (p. 571.) Arausi. I.

tradita, sed praecipue a sacra Synodo Tridentina decreta sunt, ut jam de iis non solum aliter sentire, sed ne dubitare quidem ullo modo liceat.

[Qu. 5. *Quis sacramenti Confirmationis est auctor?*]

Quoniam *vero* supra demonstratum est, quam V. 6
necessarium esset communiter de omnibus sacramentis docere, a quonam ortum habuerint, idem etiam de Confirmatione tradere oportet, ut fideles hujus sacramenti sanctitate magis afficiantur. Igitur a Pastoribus explicandum est, Christum dominum non solum ejus auctorem fuisse, sed, sancto Fabiano w) Pontifice Romano teste, Chrismatis ritum, et verba, quibus in ejus administratione catholica Ecclesia utitur, praecepisse. quod quidem iis facile probari poterit, qui Confirmationem sacramentum esse confitentur; cum sacra omnia mysteria humanae naturae vires superent, nec ab alio, quam a Deo possint institui. Jam vero, quae VI.
sint ejus partes, ac primum quidem de materia dicendum est. +

[Qu. 6. *Quae est sacri hujus mysterii materia?*]

Haec *autem* Chrisma appellatur: quo nomine a 7.
Graecis accepto, etsi profani scriptores quodlibet unguenti genus significant, illud tamen, x) qui res divinas tradunt, communi loquendi consuetudine ad illud tantummodo unguentum accommodarunt, quod ex oleo, et balsamo sollemni Episcopi consecratione conficitur. Quare duae res corporeae permistae Confirmationis materiam praebent: quae quidem diversarum rerum compositio, quemadmodum multiplicem Spiritus sancti gratiam, quae confirmatis tribuitur, declarat, ita etiam ipsius sacramenti excellentiam satis ostendit. Quod autem ea sit hujus sacramenti materia, cum sancta

---

can. 2. (p. 435 sq.) Hispal. II. can. 7. (p. 559.) Cabilon. II. can. 27. (p. 99.) Paris. VI. lib. I. c. 33. (p. 560.) Aquisgran. II. c. 2. de vita et doctr. infer. ordin. can. 5. (p. 681.) aliaque, quae habes supra C. 1. qu. 11. — w) (Fab.) d. l., ubi tamen de verbis nihil legitur. — x) Inter al. vid. Aug. in Joa. tr. 33. n. 3. (p. 385.); enarr. in Ps. 44. n. 19. (p. 292.) Basil. M. de Sp. S. c. 27. (p. 55.) (Cypr.) de unct. chrism. init. (p. CXXIII.)

Ecclesia y), et Concilia z) perpetuo docuerunt, tum a sancto Dionysio a), et compluribus 5) aliis gravissimis Patribus b) traditum est, in primisque a Fabiano Pontifice c), qui Apostolos Chrismatis confectionem a Domino accepisse, nobisque reliquisse testatus est. +

[Qu. 7. *Quid oleum in materia Confirmationis significat?*]

8. VII. *Neque vero ulla* [Nulla] alia materia, quam Chrismatis, aptior videri poterat ad illud declarandum, quod hoc sacramento efficitur. Oleum enim, quod pingue sit, et natura sua manet ac diffluat, gratiae plenitudinem exprimit, quae per Spiritum sanctum a Christo capite in alios redundat, atque effunditur, d) *sicut unguentum, quod descendit in barbam Aaron*, neque *in oram vestimenti ejus:* e) *Unxit* enim eum *Deus oleo laetitiae prae consortibus* suis; ac f) *de plenitudine ejus nos omnes accepimus.* +

[Qu. 8. *Quid balsamum oleo admixtum hic admonet?*]

9. Balsamum *vero*, cujus odoratus jucundissimus est, quid aliud significat, quam fideles, cum sacramento Confirmationis perficiuntur, eam virtutum omnium suavitatem effundere, ut illud Apostoli queant dicere: g) *Christi bonus odor sumus Deo?* Habet praeterea balsamum eam vim, ut, quidquid eo circumlitum fuerit, putrescere non sinat. quod quidem ad hujus sacramenti virtutem significandam valde accommodatum

---

5) complurimis *Fabr. et Ven.*

y) Gelasii sacram. lib. 1. capit. 44. et 75. Greg. M. sacram. in Sabb. S. Pasch. (p. 73 sq.) Ordo Rom. I. n. 44. (p. 27.) VII. n. 12. (p. 83.) X. n. 24. (p. 107.) Ordines ap. Martene, lib. 1. c. 1. a. 18. ord. 15. (p. 206.) et c. 2. a. 4. ord. 1 sqq. (p. 253 sqq.) — z) Conc. Laodic. Arauf. I. Hispal. II. dd. II. Michael. Pal. litt. ad Greg. X. in Conc. Lugd. II. (p. 72.) Eugen. IV. decr. ad Arm. (p. 438.) — a) Dion. Ar. de hier. eccl. C. 4. P. 3. §. 4. (p. 218.) — b) Referunt ex antiquis PP. huc iterum (vid. supra C. 2. qu. 57.) Tertull. de bapt. c. 7. Cypr. ep. 70. (Ambros.) de Sacram. II, 7. III, 1. aliosque, quibus ex locis plerumque etiam ritum unctionis baptismalis deducunt. — c) (Fab.) d. l. — d) Ps. 132, 2 sq. — e) Ps. 44, 8. — f) Joa. 1, 16. — g) 2 Cor. 2, 15.

videtur; cum plane conſtet, fidelium animos caeleſti gratia, quae in Confirmatione tribuitur, praeparatos, facile a ſcelerum contagione defendi poſſe. +

[Qu. 9. *Quomodo Confirmationis materia vim ſanctificandi accepit?*]

Conſecratur *autem* Chriſma ſollemnibus caerimo- VIII. 10.
niis ab Epiſcopo. Ita enim Salvatorem noſtrum docuiſſe in extrema coena, cum Chriſmatis conficiendi rationem Apoſtolis commendaret, Fabianus Pontifex [h]), ſanctitate, et martyrii gloria clariſſimus, tradidit. Quamquam cur ita fieri debuerit, ratione etiam oſtendi poteſt. etenim in plerisque aliis ſacramentis Chriſtus ita eorum materiam inſtituit, ut ſanctitatem quoque illi [6]) tribuerit. non ſolum enim aquam elementum Baptiſmi eſſe voluit, cum inquit: [i]) *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu ſancto* [7]), *non poteſt introire in regnum Dei:* ſed cum ipſe baptizatus eſt, effecit ut ea deinceps vi ſanctificandi praedita eſſet. quare dictum a ſancto Chryſoſtomo: [k]) „Aqua „Baptiſmi purgare peccata credentium non poſſet, niſi „tactu Dominici corporis ſanctificata fuiſſet." Quoniam igitur Dominus hanc Confirmationis materiam uſu ipſo, et tractatione non ſacravit, neceſſarium eſt, ut ſanctis, et religioſis precationibus conſecretur: neque ad alium ea confectio, niſi ad Epiſcopum pertinere poteſt, qui ejusdem ſacramenti ordinarius miniſter inſtitutus eſt. Sed explicanda erit praeterea altera IX. 11.
pars, ex qua ſacramentum conſtituitur, forma ſcilicet, et verba, quae ad ſacram unctionem adhibentur: monendique fideles, ut in hoc ſacramento ſuscipiendo, tunc maxime, cum ea pronunciari animadvertunt, ad pietatem, fidem, et religionem animos excitent, ne quid caeleſti gratiae impedimenti [8]) eſſe poſſit. +

---

6) *Ita et. Ald.* 1.; *ſed Ald.* 2., *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod.* ille; *totum locum Aug. et Mog. ita exhibent:* Chriſtus in eorum mat. inſt. res quaspiam, ita ut ſanct. quoque illis. — 7) ſancto *ut pluries ſupra Cap.* 1. *et* 2. — 8) impedimento *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*

h) (Fab.) d. l. — i) Joa. 3, 5. — k) Potius Chromat. tr. 17. in Matth. (p. 351.) qui locus ap. Gratian. P. 3. diſt. 4. c. 10. antea Chryſoſt. nomen ferebat.

[Qu. 10. *Quae eſt hujus ſacramenti forma?*]

His *igitur* verbis Confirmationis forma abſolvitur: [1]) SIGNO TE SIGNO CRUCIS, ET CONFIRMO TE CHRISMATE SALUTIS, IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI. Sed tamen, ſi ad veritatem rationem quoque revocemus, idem facile probari poteſt. etenim ſacramenti forma ea omnia continere debet, quae ipſius
12. ſacramenti naturam, et ſubſtantiam explicant. Atqui maxime haec tria in Confirmatione obſervanda ſunt, divina poteſtas, quae ut principalis cauſa in ſacramento operatur; tum robur animi, et ſpiritus, quod per ſacram unctionem fidelibus ad ſalutem tribuitur; deinde ſignum, quo notatur is, qui in certamen Chriſtianae militiae deſcenſurus eſt. Ac primum quidem verba illa, In nomine Patris, et Filii, et Spiritus ſancti, quae extremo loco poſita ſunt: alterum ea, Confirmo te Chriſmate ſalutis, quae in medio ſunt: tertium, quae in principio formae locantur: Signo te ſigno crucis, ſatis declarant. Quamquam, ſi etiam ratione aliqua probari non poſſit, hanc eſſe hujus ſacramenti veram, et abſolutam formam, Eccleſiae catholicae auctoritas, cujus magiſterio ita ſemper edocti fuimus [9]), non patitur, nos ea de re quidquam dubitare.

[Qu. 11. *Quis eſt proprius ſacramenti Confirmationis miniſter?*]

13. X. Docere etiam Paſtores debent, quibus potiſſimum hujus ſacramenti adminiſtratio commiſſa ſit. Nam cum multi ſint, ut eſt apud Prophetam, [m]) qui currant, neque tamen mittantur; neceſſe eſt, qui veri, et legitimi ejus miniſtri ſint, tradere, ut fidelis populus Confirmationis ſacramentum, et gratiam conſequi poſſit. Solum itaque Epiſcopum hujus ſacramenti conficiendi ordinariam poteſtatem habere, ſacrae litterae oſtendunt. nam in Actis Apoſtolorum [n]) legimus, cum Samaria verbum Dei accepiſſet, Petrum, et Joannem ad eos miſſos eſſe, *qui oraverunt pro ipſis, ut acciperent Spiritum ſanctum: nondum enim in quem-*

---

9) fuimus *Lugd.* 2.

1) Eugen. IV. d. l. — m) Jerem. 23, 21. — n) Act. 8, 14 ſqq.

quam illorum venerat, ſed baptizati tantum erant. Quo in loco licet videre, eum, qui baptizaverat, quod tantum eſſet Diaconus, confirmandi poteſtatem nullam habuiſſe, ſed munus illud perfectioribus miniſtris, hoc eſt Apoſtolis, reſervatum eſſe. Quin etiam, ubicumque ſacrae ſcripturae [o]) hujus ſacramenti mentionem faciunt, idem obſervari poteſt. neque ad eam rem de- 11.
monſtrandam deſunt ſanctorum Patrum, atque Pontificum, Urbani [p]), Euſebii [q]), Damaſi [r]), Innocentii [s]), Leonis [t]), clariſſima teſtimonia, quemadmodum ex eorum decretis perſpicuum eſt. Divus quoque Auguſtinus [u]) graviter queritur de corrupta Aegyptiorum, et Alexandrinorum conſuetudine, quorum ſacerdotes audebant Confirmationis ſacramentum adminiſtrare. Ac XI.
jure quidem hoc factum eſſe, ut ejusmodi munus ad Epiſcopos deferretur, hac ſimilitudine poſſunt Paſtores declarare. Ut enim in exſtruendis aedificiis, etſi fabri, qui inferiores miniſtri ſunt, caementa, calcem, ligna, et reliquam materiam parant, atque componunt; abſolutio tamen operis ad architectum ſpectat: ita etiam hoc ſacramentum, quo veluti ſpirituale aedificium perficitur, a nullo alio, niſi a ſummo ſacerdote, adminiſtrari opus erat. +

[Qu. 12. *An Patrini in Confirmatione aſſumpti legitimas nuptias impediant?*]

Additur *vero* etiam [v]) patrinus, quemadmodum XII. 12.
in Baptiſmo fieri demonſtratum eſt. Nam ſi, qui gladiatoriam dimicationem ſubeunt, alicujus indigent, cujus arte, et conſilio doceantur, quibus [10]) ictibus, ac petitionibus, ſalvis ipſis, conficere adverſarium poſſint: quanto magis fideles, cum ſacramento Confirmationis

10) *Ita Ald.* 1., *Lov.*, *Ven.*, *Clem.*, *Mog. et Lugd.* 2.; *Ald.* 2. *cum rell.* qui.

o) ib. 19, 5 ſq. cf. Iſid. de off. eccl. II, 27. (p. 469 ſqq.) — p) (Urb. I.) ut ſupra qu. 3. — q) (Euſeb.) ut ib. — r) Damaſ. ep. 5. (p. 440.) — s) Innoc. ut ſupra pag. 42. — t) (Leon. M.) ep. 88. (p. 1271.) — u) (Aug.) quaeſt. ex V. et N. T. P. 1. qu. 101. (p. 77.) — v) Ordo Rom. X. n. 24. (p. 106.) Capitul. Theodulphi cap. 22. (p. 1000.) Conc. Cabilon. II. can. 31. (p. 99.) Par. VI. lib. 1. c. 54. (p. 574.) Exon. a. 1287. c. 3. (p. 787.)

quaſi firmiſſimis armis tecti, ac muniti, in ſpiritnale certamen, cui aeterna ſalus propoſita eſt, deſcendunt, ducis, ac monitoris indigebunt? Recte igitur ad hujus quoque ſacramenti adminiſtrationem patrini advocandi ſunt, quibuscum eadem ſpiritualis affinitas conjungitur, quae legitima nuptiarum foedera impedit, ut [11]) antea docuimus, cum de patrinis ageretur, qui ad Baptiſmum adhibendi ſunt. +

[Qu. 13. *Debentne omnes Chriſtiani Confirmationis ſacramentum ſuscipere?*]

16. XIII. *Sed* quoniam ſaepe evenit, ut fideles in hoc ſacramento ſuscipiendo, aut praepropera feſtinatione, aut diſſoluta quadam negligentia, et cunctatione utantur, (nam de iis, qui ad eum impietatis gradum venerunt, ut illud contemnere, et adſpernari audeant, nihil eſt quod dicamus) aperiendum eſt etiam Paſtoribus, qui, qua aetate, quo pietatis ſtudio praediti eſſe debeant, quibus Confirmationem dare oportet.
XIV. Atque illud in primis docendum eſt, hoc ſacramentum w) ejusmodi neceſſitatem non habere, ut ſine eo ſalvus quis eſſe non poſſit. quamquam vero neceſſarium non eſt, a nemine tamen praetermitti debet: ſed potius maxime cavendum eſt ne, in re ſanctitatis plena, per quam nobis divina munera tam large impertiuntur, aliqua negligentia committatur: quod enim omnibus communiter ad ſanctificationem Deus propoſuit, ab omnibus etiam ſummo ſtudio expetendum eſt.
17. Ac ſanctus quidem Lucas, cum admirabilem illam Spiritus ſancti effuſionem deſcriberet, ita inquit: x) *Et factus eſt repente de caelo ſonus tamquam advenientis ſpiritus vehementis, et replevit totam domum.* Deinde, paucis interjectis, y) *Et repleti ſunt omnes Spiritu ſancto.* Ex quibus verbis licet intelligere, quoniam domus illa ſanctae Eccleſiae figuram, et imaginem gerebat, ad omnes fideles Confirmationis ſacramentum, cujus initium ab eo die ductum eſt, per-

---

11) quemadmodum *pro* ut *Fabr. et Ven.*

w) Conc. Illib. can. 77. (p. 18.) Exon. a. 1287. c. 1. (p. 785.) Hieron. adv. Lucifer. n. 9. (p. 181 ſq.) (Melch.) ep. n. 2. (p. 430. it. 431.) (Euſeb. Emiſ.) hom. de Pent. (p. 649.) — x) Act. 2, 2. — y) ib. v. 4.

tinere. Atque id etiam ex ipſius ſacramenti ratione facile colligitur. illi enim ſacro Chriſmate confirmari debent, quibus ſpirituali incremento opus eſt, et qui ad perfectum chriſtianae religionis habitum perducendi ſunt. at nulli id non maxime convenit. ut enim hoc ſpectat natura, ut qui in lucem eduntur, adoleſcant, atque ad perfectam aetatem perveniant; etiam ſi interdum, quod vult, minus aſſequatur: ita communis omnium mater catholica Eccleſia vehementer optat, ut in iis, quos per Baptiſmum regeneravit, chriſtiani hominis forma perfecte abſolvatur. id autem quoniam myſticae unctionis ſacramento efficitur, perſpicuum eſt, eam ad univerſos fideles aeque pertinere. +

[Qu. 14. *Qua aetate Chriſtiani ad hoc ſacramentum ſunt admittendi?*]

in quo illud [etiam] obſervandum eſt, omnibus xv. 18.
quidem poſt Baptiſmum Confirmationis ſacramentum poſſe adminiſtrari; ſed minus tamen expedire hoc fieri, ante quam pueri rationis uſum habuerint. quare ſi duodecimus annus non exſpectandus videatur, usque ad ſeptimum [z]) certe hoc ſacramentum differre maxime convenit. neque enim Confirmatio ad ſalutis neceſſitatem inſtituta eſt, ſed ut ejus virtute optime inſtructi, et parati inveniremur, cum nobis pro Chriſti fide pugnandum eſſet: ad quod ſane pugnae genus pueros, qui adhuc uſu rationis carent, nemo aptos *eſſe* judicarit. +

[Qu. 15. *Quo pacto qui jam aetate ſunt provectiores, ſe ad hoc ſacramentum praeparare debent?*]

Ex [jam dictis illud etiam] *his igitur* efficitur, ut, xvi. 19.
qui adulta jam aetate confirmandi ſunt, ſiquidem hujus ſacramenti gratiam, et dona conſequi cupiant, eos non ſolum fidem, et pietatem afferre, ſed graviora etiam peccata, quae admiſerunt, ex animo dolere oporteat. Qua in re elaborandum eſt, ut peccata [a]) etiam

---

z) Conc. Colon. a. 1280. c. 5. (p. 349.) — a) Capitula Herardi Tur. c. 75. (p. 682.) Antiqua ſtatuta ſynod. eccl. Aeduenſ. c. 9. (p. 469.) Stat. eccl. Conſtant. circa a. 1250. c. 7. (p. 31.) Stat. ſynod. eccl. Claromont. a. 1268. (p. 1190.) Stat. eccl. Caturc., Ruthen. et Tutel. c. 7. (p. 687.)

prius confiteantur, et Pastorum cohortatione ad jejunia, et alia pietatis opera suscipienda incitentur, admoneanturque laudabilem illam antiquae Ecclesiae consuetudinem renovandam esse, ut non nisi [a]) jejuni hoc sacramentum susciperent: quod quidem fidelibus facile persuaderi posse existimandum est, si hujus sacramenti dona, admirabilesque effectus intellexerint.

[Qu. 16. *Qui sunt Confirmationis effectus, quidque de illis sentiendum, qui hanc ita appellatam volunt a repetita quadam fidei confirmatione?*]

20. XVII *Itaque Pastores docebunt,* Confirmatio*nem* hoc cum ceteris sacramentis commune *habere* [habet], ut, nisi impedimentum aliquod [12]) inferatur, novam gratiam [b]) tribuat. etenim haec sacra, et mystica signa ejusmodi esse demonstratum est, quae gratiam declarant, atque efficiunt. ex quo sequitur, ut peccata etiam condonet, ac remittat; quoniam gratiam simul cum peccato ne fingere quidem nobis licet. Sed praeter haec, quae cum aliis communia censenda sunt, primum quidem illud proprie Confirmationi tribuitur, quod Baptismi gratiam perficit [13]). qui enim per Baptismum Christiani effecti sunt, quasi [c]) *infantes modo geniti* teneritatem adhuc, et mollitiem quandam habent: ac deinde Chrismatis sacramento adversus omnes carnis, mundi, et diaboli impetus robustiores fiunt: et eorum animus in fide omnino confirmatur ad confitendum, et glorificandum nomen domini nostri Jesu Christi; ex quo etiam nomen ipsum inventum esse nemo dubitarit.

21 XVIII. Neque enim, ut quidam non minus imperite, quam impie finxerunt, Confirmationis vocabulum ab eo de-

---

12) ex parte ejus, qui recipit, *add. Col.* 2., *Ven. et Lugd.* 2.

b) De gratia per Confirm. (manuum impositionem, unctionem, chrisma, consignationem) data s. hac nova, s. quae postea laudatur, perficiente et augente, v. inter al. Tert. de resurr. carn. c. 8. (p. 226.); de bapt. c. 8. (p. 192.) Cypr. ep. 73. (p. 132.); de unct. chrism. (p. CXXIV.) (Clem. Rom.) ep. 4. (p. 141.) Cyrill. cat. 21. (p. 315 sqq.) Aug. de trin. XV, 26. (p. 708.) Ambr. de myst. c. 7. (p. 336.); de sacr. III, 2. (p. 363.) Pacian. ser. de bapt. n. 6. (p. 275.) Theodor. in Cant. 1, 2. (p. 30.) Conc. Illiber. c. 38. et 77. (p. 12. et 18.) Eugen. IV. d. l. (p. 438 sq.) — c) 1 Petr. 2, 2.

ducitur, quod olim, qui infantes [14]) baptizati erant, cum jam adulti essent, ad Episcopum adducebantur, ut fidem Christianam, quam in Baptismo susceperant, confirmarent: ita ut Confirmatio nihil a Catechesi differre videatur; cujus consuetudinis nullum probatum testimonium afferri potest; sed ab eo nomen rei impositum est, quod hujus sacramenti virtute Deus in nobis id confirmat [13]), quod Baptismo operari coepit, nosque ad Christianae soliditatis perfectionem adducit [13]). Nec vero confirmat solum, sed auget etiam: de quo Melchiades ita testatur: d) „Spiritus sanctus, qui „super aquas Baptismi salutifero descendit illapsu, in „fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam; in Con„firmatione augmentum praestat ad gratiam.“ deinde non auget modo, sed admirabili quadam ratione auget. Hoc autem pulcherrime indumenti translatione scriptura significavit, atque expressit: ait [15]) enim Dominus salvator, cum de hoc sacramento loqueretur: e) *Sedete in civitate, quoad usque induamini virtute ex alto.* +

[Qu. 17. *An ipsis apostolorum temporibus virtus Confirmationis fuit declarata?*]

Quod si Pastores voluerint divinam hujus sacra- XIX, 22.
menti efficientiam ostendere; (hoc vero ad commovendos fidelium animos maximam vim habiturum esse dubitari non potest) satis erit, quid ipsis Apostolis evenerit, f) explicare. Illi enim ante passionem, vel sub ipsam passionis horam adeo infirmi, et remissi fuerunt, ut, cum Dominus comprehensus est, g) statim se in fugam conjecerint; Petrus vero, qui h) Ecclesiae petra, et fundamentum designatus erat, et i) summam constantiam, excelsique animi magnitudinem praesetulerat, k) unius mulierculae voce perterritus, se Jesu Christi discipulum esse, non semel, aut iterum, sed tertio negaverit; ac post resurrectionem omnes l) propter metum Judaeorum inclusi domi se continuerint. At vero

13) conficiat — confirmet — adducat *Aug.*, *Mog.* — 14) olim infantes qui *Lugd.* 2. — 15) inquit *ut supra.*

d) (Melch.) d. l. (p. 430.) et (Euseb. Emis.) d. l. — e) Luc. 24, 49. — f) Hier. adv. Lucif. n. 9. (p. 181.) Eugen. IV. d. l. (p. 438.) — g) Matth. 26, 56. — h) ib. 16, 18. — i) ib. 26, 33. 35. 51. — k) ib. v. 69 sq. — l) Joa. 20, 19.

in die Pentecoſtes m) tanta Spiritus ſancti virtute omnes repleti ſunt, ut, dum euangelium, quod eis commiſſum erat, non ſolum in Judaeorum regione, ſed univerſo orbe audacter, et libere diſpergerent [16]), nihil ſibi felicius accidere poſſe exiſtimaverint, quam quód n) digni haberentur, qui pro Chriſti nomine con-
23. tumeliam, vincula, tormenta, cruces perferrent. Habet praeterea Confirmatio eam vim, ut o) characterem imprimat: quo fit, ut nulla umquam ratione p) iterari póſſit: quod etiam in Baptiſmo ſupra obſervatum eſt: ac de ſacramento Ordinis quoque ſuo loco planius exponetur. Haec igitur ſi a Paſtoribus ſaepe, et accurate explicata erunt, vix fieri poterit, quin fideles, cognita hujus ſacramenti dignitate, atque utilitate, illud ſumma cum diligentia ſancte, et religioſe ſuſcipere
XX. ſtudeant. Reſtat nunc, ut aliqua etiam de ritibus, et caerimoniis, quibus in hoc ſacramento adminiſtrando catholica Eccleſia utitur, breviter perſtringantur: quae explicatio quanto uſui futura ſit, Paſtores intelligent, ſi quae antea dicta ſunt, cum hic locus tractaretur, repetere voluerint. +

[Qu. 18. *Quare eorum qui confirmantur frons ad modum crucis inungitur?*]

24. *Qui igitur confirmantur, q) ſacro Chriſmate in fronte unguntur. nam* [Quia] hoc ſacramento Spiritus ſanctus in animos fidelium ſeſe infundit, in eisque robur, et fortitudinem auget, ut in ſpirituali certamine viriliter pugnare, et nequiſſimis hoſtibus reſiſtere queant. Quo circa declaratur, eos nullo metu, aut verecundia, quarum affectionum ſigna maxime in fronte ſolent apparere, a libera Chriſtiani nominis confeſſione absterrendos eſſe. Praeterea nota illa, qua Chriſtianus a ceteris veluti miles inſignibus quibusdam ab

---

16) *Ita et. Ald.* 2.; *ſed Ald.* 1., *Col.* 2., *Ven.*, *Lugd.* 2. diſſeminarent.

m) Act. 2. 4 ſqq. — n) ib. 5, 41. — o) Conc. Tolet. VIII. c. 7. (p. 1217 ſq.) — p) Gregor. M. regiſtr. lib. 14. ep. 17. (p. 1279.) Gregor. II. ep. 13. (p. 245.) Conc. Cabilon. II. can. 27. (p. 99.) Eugen. IV. d. I. — q) Aug. enarr. in Pſ. 141. (v. 4.) n. 9. (p. 1181.) Innoc. III. in Decretal. lib. 1. tit. 15. c. 1. §. 7. Eugen. IV. d. l. (p. 439.) et plures ex iis locis, qui ſupra qu. 6. exhibiti ſunt.

aliis distinguitur, in illustriori corporis parte imprimenda erat. +

[Qu. 19. *Quo potissimum tempore hoc sacramentum confertur?*]

Sed illud quoque sollemni religione in Ecclesia Dei servatum est, ut [r]) in Pentecoste praecipue hoc sacramentum administraretur; quod hoc maxime die Apostoli Spiritus sancti virtute roborati, et confirmati sint; cujus divini facti recordatione fideles admonerentur, quae, quantaque mysteria in sacra unctione cogitanda essent. + 25.

[Qu. 20. *Cur Episcopus alapam infringat* [17]), *et pacem confirmato imprecetur?*]

Deinde vero, qui [jam] unctus, et confirmatus est, ut meminerit se tamquam fortem athletam paratum esse oportere ad omnia adversa invicto animo pro Christi nomine ferenda, [s]) manu leviter in maxilla ab Episcopo caeditur. Postremo autem [t]) pax ei datur, ut intelligat, se gratiae caelestis plenitudinem, et [u]) pacem, *quae exsuperat omnem sensum*, consecutum esse. Atque haec summa eorum sit, quae de Chrismatis sacramento a Pastoribus, non tam quidem nudis verbis, et oratione, quam inflammato quodam pietatis studio explicanda sunt, ut ea in animis, intimisque fidelium cogitationibus inserere videantur. 26.

[Cap. IV.]

DE EUCHARISTIAE SACRAMENTO.

[Qu. 1. *Quare mysteria Eucharistiae summa cum reverentia tractari et suscipi debent?*]

Quemadmodum ex omnibus sacris mysteriis, quae I. 1.

---

17) infringit *Col.* 3. *et Aug.; Mog.* infligit; *mox hae tres* imprecatur.

r) Amalarius de eccl. Offic. IV, 29. (p. 1022 sq.) — s) Durandi rationale div. off. VI, 84. n. 6. Mansi ad Synod. Diampert. a. 1599. n. 46. (p. 73.) Cff. Matth. 5, 39. 27, 30. — t) Sacram. Gelas. lib. 1. c. 44. et 75. (p. 571. et 597.) Ordo Rom. VII. n. 12. (p. 83.) X. n. 24. (p. 107.) Ordines ap. Martene lib. 1. c. 2. a. 4. Ord. 1 sqq. (p. 254 sqq.) — u) Phil. 4, 7.

nobis tamquam divinae gratiae certissima instrumenta Dominus salvator noster commendavit, nullum est, quod cum sanctissimo Eucharistiae sacramento comparari queat: ita etiam nulla gravior alicujus sceleris animadversio a Deo metuenda est, quam si res omnis sanctitatis plena, vel potius quae ipsum sanctitatis auctorem, et fontem continet, neque sancte, neque religiose a fidelibus tractetur. Id vero Apostolus et sapienter vidit, et de eo nos aperte admonuit. nam cum declarasset, v) quanto illi scelere obstricti essent, qui corpus Domini non dijudicarent, statim subjecit: w) *Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi.* Ut igitur fidelis populus, cum caelesti huic sacramento divinos honores tribuendos esse intellexerit, et gratiae uberes fructus capiat, et justissimam Dei iram effugiat, illa omnia a Pastoribus diligentissime exponenda erunt, quae ejus majestatem magis illustrare posse videantur. +

[Qu. 2. *Qua causa et quando Eucharistiae sacramentum est institutum?*

Ut eximii istius doni majestas ex dignitate tracte-
2. II. tur,] *Qua in re* opus erit, ut [Pastores], Pauli Apostoli rationem secuti, qui x) se, quod a Domino acceperat, Corinthiis tradidisse professus est, in primis hujus sacramenti institutionem fidelibus explicent. ita vero gestam rem esse, ex Euangelista perspicue colli-
III. gitur. *Cum* y) enim Dominus *dilexisset suos, in finem dilexit eos:* cujus quidem amoris ut divinum aliquod, atque admirabile pignus daret, sciens y) horam jam advenisse, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem; ne z) ullo umquam tempore a suis abesset, inexplicabili consilio, quod omnem naturae ordinem, et condicionem superat, perfecit. Etenim, celebrata cum discipulis agni paschalis coena, ut figura veritati, umbra corpori cederet, a) *panem accepit*, Deoque *gratias agens benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et dixit: Accipite, et manducate, Hoc est*

v) 1 Cor. 11, 29. — w) ib. v. 30. — x) ib. v. 23. — y) Joa. 13, 1. — z) Matth. 28, 20. — a) Matth. 26, 26 sqq. Marc. 14, 22 sqq. Luc. 22, 19 sq. 1 Cor. 11, 24 sq.

corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem accepit, *postquam coenavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine; hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem.* +

[Qu. 3. *Cur hoc sacramentum Eucharistia vocatur?*]

Hujus *ergo* admirabilis sacramenti dignitatem, at- IV, 2.
que excellentiam, cum sacri scriptores fieri nullo modo posse intelligerent, ut uno vocabulo demonstrarent, pluribus eam nominibus exprimere conati sunt. interdum enim Eucharistiam [b]) appellant: quod verbum vel bonam gratiam, vel gratiarum actionem latine reddere possumus. Ac recte quidem bona gratia dicendum est; tum quia vitam aeternam, de qua scriptum est, [c]) *Gratia Dei, vita aeterna*, praesignificat; tum quia Christum dominum, qui vera gratia, atque omnium charismatum fons est, in se continet. Nec vero minus apte gratiarum actionem interpretamur: siquidem cum hanc purissimam hostiam immolamus, immensas quotidie gratias pro universis in nos beneficiis Deo agimus: atque in primis pro ejus gratiae tam excellenti bono, quam nobis hoc sacramento tribuit. Sed id ipsum etiam nomen cum iis, quae a Christo domino gesta esse in hoc mysterio instituendo legimus, optime convenit. Etenim panem accipiens fregit, ac [d]) gratias egit. David quoque cum hujus mysterii magnitudinem contemplaretur, ante quam carmen illud pronunciaret, [e]) *Memoriam fecit mirabilium suorum misericors, et miserator Dominus, escam dedit timentibus se*, gratiarum actionem praeponendam existimavit, cum inquit: [f]) *Confessio, et magnificentia opus ejus.* +

[Qu. 4. *Quare Eucharistia sacrificium, Communio, pacis et charitatis sacramentum nominatur?*

Cur hoc mysterium] *Frequenter etiam* nomine v. 4.

---

b) Ita jam Ignat. ep. ad Smyrn. c. 7. et ep. ad Philadelph. c. 4. Justin. apol. 1. §. 66. Iren. adv. haer. IV, 18. §. 5. (p. 251.) V, 2. §. 2. (p. 293.) Cypr. ep. 54. (p. 77.) — c) Rom. 6, 23. — d) Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24. — e) Ps. 110, 4 sq. — f) ib. v. 3.

facrificii g) *declaretur: de quo myfterio* [frequenter declaretur,] paulo poft latius dicendum erit. Vocatur praeterea Communio h), quod verbum ex illo apoftoli loco fumptum effe liquet, ubi ait: i) *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio fanguinis Chrifti eft? et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini eft?* Nam, ut Damafcenus k) explanavit, „hoc facramentum Chrifto nos copulat, atque ejus carnis, et deitatis participes efficit, nosque inter nos in eodem Chrifto conciliat, ac conjungit, et veluti unum corpus coagmentat." Ex quo factum eft, ut facramentum etiam pacis, et charitatis l) diceretur; ut intelligeremus, quam indigni fint Chriftiano nomine, qui inimicitias exercent; odiaque, diffidia, et discordias, ut teterrimas fidelium peftes, omnino exterminandas effe: cum praefertim quotidiano religionis noftrae facrificio, nihil nos ftudiofius fervare, quam pacem, et charitatem profiteamur. +

[Qu. 5. *Qua ratione idem facramentum viaticum et coena dicitur?*]

Sed Viaticum m) etiam frequenter a facris fcriptoribus appellatur; tum quia fpiritualis cibus eft, quo in hujus vitae peregrinatione fuftentamur; tum quia viam nobis ad aeternam gloriam, et felicitatem munit. Quare ex veteri Ecclefiae catholicae n) inftituto fervari videmus, ut nemo fidelium fine hoc facramento e vita excedat. Ac vetuftiffimi quidem Patres, Apoftoli 1) o) auctoritatem fecuti, Coenae p) etiam nomine fa-

---

1) Apoftolorum *Antv.*, *Col.* 3., *Aug.*

g) Iren. adv. haer. IV, 18. §. 1 fqq. (p. 250 fq.) Cypr. ep. 63. (p. 104.) Cyrill. Hier. cat. 23. n. 8. (p. 327.) — h) Communicatio ap. Cypr. ep. 54. (p. 77.) Communio ap. Cyrill. Hier. cat. 23. n. 22. (p. 331.) et ap. Hieron. dialog. adv. Pelag. lib. 3. n. 15. (p. 800.) — i) 1 Cor. 10, 16. — k) Joa. Dam. de orth. fide IV, 13. (p. 273.) — l) Aug. in Joa. tr. 26. n. 13. (p. 361.) — m) Conc. Nic. I. can. 13. (p. 673.) Arauf. I. can. 3. (p. 436 fq.) Gaudent., tr. 2. (p. 243.) Paulin. vita Ambr. n. 47. (p. XII.) — n) Conc. Nic. Arauf. dd. ll. — o) 1 Cor. 11, 20. — p) Tert. de fpectac. c. 13. (p. 125.) Aug. ep. 54. c. 5. (p. 95.) (Cypr.) de coena Dom. (p. CIX fqq.) Leon. M. fer. 58. c. 3. (p. 220.) Chryfoft. in 1 Cor. (11. 20 fq) hom. 27. (p. 243 fq.) Theodor. in 1 Cor. 11. 20. (p. 236.)

n Eucharistiam interdum vocarunt, quod in illo no- imae coenae salutari mysterio a Christo domino sit ituta. +

ı. 6. *Potestne igitur Eucharistia cibo, aut potu sumpto confici et sumi?*

Ion, quia post celebratam agni Paschalis coenam ituta est Eucharistia,] *Neque vero propterea* a VI. 6.
), aut potione [illam] *Eucharistiam* conficere, aut iere licet; quod ab Apostolis salutariter introducta suetudo, quemadmodum veteres scriptores q) me- riae prodiderunt, perpetuo retenta, ac servata est, a jejunis tantum perciperetur. +

ı. 7. *Estne Eucharistia veri nominis sacramentum?*]

Sed, explicata nominis ratione, docendum erit, VII. 7.
: verum esse sacramentum, atque unum ex septem s, quae sancta Ecclesia semper religiose coluit, ac erata est. nam cum calicis consecratio fit, myste- n fidei appellatur. Praeterea, ut infinita pene sa- rum scriptorum testimonia omittamus, qui hoc in- vera sacramenta numerandum esse perpetuo sense- t [2]); ex ipsa ratione, et natura sacramenti idem vincitur. etenim in eo signa sunt externa, et sen- ıs subjecta. habet deinde gratiae significationem, et :ientiam. praeterea de Christi institutione neque ıngelistae, neque Apostolus [3]) dubitandi locum re- ıuunt. Quae omnia cum in unum conveniant ad ·amenti veritatem confirmandam, nullis aliis argu- ntis opus esse perspicitur.

n. 8. *An una est causa, quare Eucharistiae sacramenti nomen tribuatur?*]

Sed illud [etiam] diligenter Pastoribus observan- VIII. 8.
n est, multa in hoc mysterio esse, quibus aliquando

) *Ita et. Aldd.; Ven.* consuerunt. — 3) Apostoli *Ven.*, *'ug.*, *Mog.*

) Aug. ep. 54. c. 6. (p. 95 sq.) Chrysost. in 1 Cor. (11, 27.) om. 27. (p. 248.) Conc. Colon. a 1280. c. 7. (p. 352.) Con- ınt. sess. 13. (p. 727 sq.) Cff. Tert. ad ux. II, 5. (p. 96.) et

sacramenti nomen r) sacri scriptores tribuerunt; interdum enim et Consecratio, et Perceptio, frequenter vero et ipsum Domini corpus, et sanguis, qui in Eucharistia continetur, Sacramentum vocari consuevit. ait 4) enim D. Augustinus, s) „Sacramentum hoc duobus constare, visibili scilicet elementorum specie, et invisibili carne, et sanguine ipsius domini nostri Jesu Christi." Atque ad eundem modum hoc Sacramentum adorandum esse, nimirum corpus, et sanguinem Domini intelligentes, affirmamus. Verum haec omnia minus proprie sacramenta dici perspicuum est. Ipsae autem panis, et vini species veram, et absolutam hujus nominis rationem habent. +

[Qu. 9. *Quomodo differt Eucharistia a reliquis omnibus sacramentis?*]

9. IX. *Sed quantum hoc sacramentum a reliquis omnibus differat, facile colligitur. nam* [Quod] cetera sacramenta materiae usu perficiuntur, dum scilicet alicui administrari ea contingit. Baptismus enim sacramenti naturam tunc adipiscitur, cum re ipsa homo aqua abluitur. At vero ad Eucharistiae perfectionem satis est ipsius materiae consecratio: utrumque enim sacramentum esse non desinit, quamvis in pyxide asservetur. Deinde in conficiendis aliis sacramentis nulla fit materiae, atque elementi in aliam naturam mutatio. Etenim Baptismi aqua, aut Chrismatis oleum, cum illa sacramenta administrantur, priorem aquae, et olei naturam non amittunt: in Eucharistia vero, quod panis, et vinum ante consecrationem erat, confecta consecratione vere est corporis, et sanguinis Domini substantia. +

---

4) inquit *praeter Clem. omnes; et. Aldd.*

Cypr. ep. 63. (p. 109.) Contra tamen vid. eundem Aug. ib. c. 7. (p. 96.) De Sacerdotibus celebrantibus vid. Conc. Carth. III. can. 29. (p. 885.) Matisc. II. can. 6. (p. 952.) Toletan. VII. capit. 2. (p. 768.) — r) Varia huc pertinentia collecta habes ap. Vasquez comm. in Thom. Aqu. S. th. P. 3. qu. 73. a. 1. disp. 167. c. 2 sqq. — s) Augustino haec tribuuntur a Gratian. P. 3. dist. 2. c. 48. et ab aliis, quum proprie verba sint Lanfranci adv. Bereng. c. 10. (p. 239.) Cf. tamen Aug. ser. 272. (p. 769 sq.)

[Qu. 10. *An duplex Euchariſtiae materia duo conſtituit ſacramenta?*]

Licet *autem* duo ſint elementa, panis ſcilicet, et 10.
vinum, ex quibus integrum Euchariſtiae ſacramentum conficitur: non tamen plura ſacramenta, ſed unum tantum eſſe, Eccleſiae auctoritate docti confitemur. aliter enim ſeptenarius ſacramentorum numerus, quemadmodum ſemper traditum, atque a Conciliis, Lateranenſi t), Florentino, et Tridentino decretum eſt, conſtare non poterit. nam cum hujus ſacramenti gratia unum corpus myſticum efficiatur, ut ſacramentum ipſum rei, quam efficit, conveniat, unum eſſe oportet, atque unum quidem, non quia individuum ſit, ſed quia unius rei ſignificationem habet. Nam quemadmodum cibus, et potio, quae duae diverſae res ſunt, ad unam tantum rem adhibentur, ut ſcilicet vires corporis reficiantur: ita etiam duas illis diverſas ſacramenti ſpecies reſpondere conſentaneum fuit, quae cibum ſpiritualem ſignificarent, quo mentes ſuſtinentur, et recreantur. Quare a Domino ſalvatore dictum eſt: u) *Caro mea vere eſt cibus, et ſanguis meus vere eſt potus.* Sed diligenter explicandum eſt, quid Euchariſtiae ſacramentum ſignificet, ut fideles ſacra myſteria oculis intuentes, ſimul etiam divinarum rerum contemplatione animum paſcant. +

[Qu. 11. *Quarum rerum ſignificatio hoc ſacramento includitur?*]

Tria *vero* ſunt, quae nobis hoc ſacramento indi- 11.
cantur. Primum eſt Chriſti domini paſſio, quae jam praeteriit: ipſe enim docuit, v) *Hoc facite in meam commemorationem:* et Apoſtolus teſtatus eſt: w) *Quo-*

---

t) *Melius legeretur* Lugdunenſi *ſc. II., de quo, ut de ceteris, v.* ſupra pag. 247 ſq. not. v. Nam inter Lateranenſia nullum eſt, quod de 7 Sacram. diſtincte loquatur, quamvis cum aliqua veri ſpecie colligantur ex can. 22. 23. et 24. Later. II. (p. 531 ſq.) junctim ſumptis, et cum majori ex Later. III. P. 1. c. 7. (p. 221 ſq.) c. 16. (p. 227.) P. 6. c. 11. (p. 289.) P. 35. (p. 391 ſqq.) P. 50. c. 22. (p. 435.) c. 26. (p. 437.) c. 30. (p. 439.) c. 44. (p. 445.) aliisque itidem conjunctis; cum multo minori vero ex Later. IV. capit. 1. (p. 981 ſq.) c. 14. (p. 1003.) c. 20. (p. 1007.) c. 21 ſq. (p. 1010.) c. 26 ſq. (p. 1014 ſq.) — u) Joa. 6, 56. — v) Luc. 22, 19. — w) 1 Cor. 11, 26.

tiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat. Alterum eſt divina, et caeleſtis gratia, quae praeſens ad animam alendam, et conſervandam hoc ſacramento tribuitur. Quemadmodum enim Baptiſmo in novam vitam gignimur, Confirmatione roboramur, ut Satanae repugnare, et palam Chriſti nomen profiteri poſſimus; ita Euchariſtiae ſacramento x) alimur, ac ſuſtentamur. Tertium eſt, quod futurum praenunciat, aeternae jucunditatis, et gloriae fructus, quem 5) in caeleſti patria ex Dei promiſſione capiemus. Haec igitur tria, quae inſtantis, praeteriti, et conſequentis temporis varietate diſtingui perſpicuum eſt, ſacris myſteriis ita ſignificantur, ut totum ſacramentum, quamvis ex diverſis ſpeciebus conſtet, ad ſingula horum declaranda, tamquam ad unius rei ſignificationem, referatur. +

[Qu. 12. *Quae eſt hujus ſacramenti materia, et cujusmodi panis eſt conſecrandus?*]

12. XI. *Sed* in primis cognoſcenda eſt a Paſtoribus hujus ſacramenti materia; tum ut ipſi rite illud poſſint conficere, tum etiam ut fideles admoneantur, cujus rei ſymbolum ſit, atque ejus rei, quam ſignificat, ſtudio, et deſiderio exardeſcant. Duplex itaque eſt hujus ſacramenti materia, altera panis ex tritico confectus, de qua primo agetur: de altera poſtea dicendum erit. Nam, ut docent Euangeliſtae y) Matthaeus, Marcus, et Lucas, Chriſtus dominus *panem* in manus *accepit, benedixit, et fregit, dicens: Hoc eſt corpus meum.* Apud Joannem quoque idem Salvator noſter ſe ipſum panem appellavit, cum inquit: z) *Ego ſum panis*
XII *vivus, qui de caelo deſcendi.* Cum autem varia ſint panis genera, vel quia materia differunt, ut cum alius ex tritico, alius ex hordeo, aut ex leguminibus, ceterisque terrae fructibus confectus eſt; vel quia diverſis qualitatibus praediti ſunt: (uni enim fermentum additur, alter vero fermenti omnino expers eſſe poteſt) quod ad primum attinet, Salvatoris verba oſtendunt,

---

5) *Ita et. Aldd.;* quos *Fabr., Ven., Lugd.* 2.

x) Tert. de reſurr. carn. c. 8. (p. 226.) — y) Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. Luc. 22, 19. — z) Joa. 6, 41.

ınem ex tritico confici oportere. communi enim lo-
ıéndi consuetudine, cum panis absolute dicitur, pa-
ım ex tritico intelligi satis constat. Id etiam vete-
s testamenti figura declaratur. praeceptum enim a
omino fuerat, ut [a]) panes propositionis, qui hoc sa-
amentum significabant, ex simila conficerentur. Sed XIII. 13.
ıemadmodum nullus panis, nisi triticeus, apta ad sa-
'amentum materia putandus est; (hoc enim [b]) aposto-
ca traditio nos docuit, et Ecclesiae catholicae aucto-
tas firmavit) ita etiam ex iis, quae Christus domi-
ıs gessit, azymum esse debere, facile intelligitur.
ıse enim [c]) primo azymorum die, quo nihil fermen-
ıti domi habere Judaeis licebat, hoc sacramentum
ınfecit, atque instituit. Quod si quis Joannis Euan- XIV.
ıliftae auctoritatem opponat, qui haec omnia [d]) ante
iem festum Paschae acta esse commemorat, ea ratio
ıcile dissolvi potest. Etenim, quem primum azymo-
ım diem ceteri Euangelistae appellarunt, quod feria
uinta vesperi dies festi azymorum inciperent, quo
ımpore Salvator noster Pascha celebravit, eum ipsum
em Joannes pridie Paschae fuisse describit; ut qui
ei naturalis spatium, quod ab oriente Sole inchoa-
r, in primis notandum existimarit. Quapropter divus
am Chrysostomus [e]) primum azymorum diem inter-
ıtatur eum diem, quo ad vesperam azyma come-
da essent. Sed azymi panis consecratio, quantum
veniat integritati, et mentis munditiae, quam fide-
ad hoc sacramentum afferre debent, ab Apostolo
ımur, cum inquit: [f]) *Expurgate vetus fermen-*
, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi:
im Pascha nostrum immolatus est Christus: ita-
ɛpulemur non in fermento veteri, neque in fer-
o malitiae, et nequitiae, sed in azymis since-
:s, et veritatis. +

ıv. 24, 5. — b) Hier. in Isa. 62, 8. (p. 743.); in Jer.
·. (p. 1063.); in Zach. 9, 17. (p. 869.) Aug. ser. 227. (p.
Ischyrion adv. Diosc. in Conc. Chalc. a. 451. act. 3.
13.) Gaudent. tr. 2. (p. 244.) Conc. Flor. in defin. (p.
Eugen. IV. ad Arm. (p. 439.) — c) Matth. 26, 17.
14, 12. Luc. 22, 7. — d) Joa. 13, 1. — e) Chrys.
th. (26, 17.) hom. 81. (p. 773.) — f) 1 Cor. 5, 7 sq.

[Qu. 13. *An pane fermentato ad Eucharistiam uti liceat?*

14. XV. Panis azymi] *Neque tamen ea* qualitas g) adeo necessaria [non est] existimanda *est*, ut, si illa pani desit, sacramentum confici non possit; utrumque enim panis genus verum, et propriam panis rationem, et nomen habet. Quamquam nemini licet privata auctoritate, vel potius temeritate, laudabilem ecclesiae suae ritum immutare: atque eo minus id facere Latinis sacerdotibus permissum est, quibus praeterea Pontifices Max. h) praeceperunt, ut ex azymo tantum sacra mysteria conficerent. Atque haec de altera hujus sacramenti materia exposuisse satis sit: in quo tamen illud animadvertendum est, quam multa materia ad sacramentum conficiendum uti oporteat, definitum non esse; cum illorum etiam certus numerus definiri nequeat, qui aut possint, aut debeant sacra mysteria percipere. +

[Qu. 14. *Quae materia est usurpanda ad consecrationem sanguinis Domini?*

Posteaquam de pane ad Eucharistiam requisito a-
15. XVI. ctum est, nunc] Superest, ut de altera hujus sacramenti materia, et elemento dicatur. est autem vinum ex vitis fructu expressum, cui modicum aquae permistum sit. nam Dominum salvatorem vino in hujus sacramenti institutione usum esse, catholica Ecclesia semper docuit, cum ipse dixerit, i) *Non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum.* Quo in loco Chrysostomus k), „De genimine, inquit, vitis, quae „certe vinum, non aquam produxit." Ut tanto ante l)

---

g) Leon. IX. ep. 1. c. 29. (p. 652.) coll. c. 5. (p. 638.) et c. 20. (p. 647 sq.) Gregor. VII. registr. lib. 8. ep. 1. (p. 313.) Anselm. resp. ad qu. Valer. c. 1. (p. 135.) Petr. Clun. lib. 4. ep. 17. (p. 914 D.) Innoc. III. de myst. miss. IV, 4. Conc. Flor. in defin. (p. 422.) — h) Honor. III. in Decretal. lib. 3. tit. 41. c. 14. Cff. Leon. IX. ep. 1. c. 5. et 20. (p. 638. et 647 sq.); ep. 6. (p. 665.) Gregor. VII. et Innoc. III. dd. ll., it. Mich. Pal. litt. ad Greg. X. in Conc. Lugd. II. (p. 72.) — i) Matth. 26, 29. Marc. 14, 25. — k) Chrys. in Matth. (26, 29.) hom. 82. (p. 784.) Vid. et. Conc. Trull. can. 32. (p. 956 sq.) — l) Quid? nonne jam Tatianus ejusque asseclae mera aqua usi sunt?

haeresim, qui aquam solam in hisce mysteriis
dam senserunt, convellere videretur. +

i. *Cur aqua in hoc sacramento vino est admiscenda?*]

am *vero* Dei Ecclesia vino semper admiscuit; xvii. 16.
, quod id a Christo domino factum esse, [et] Con-
ı m) auctoritate, et sancti Cypriani n) testimo-
ıprobatur: deinde, o) quod sanguinis, et aquae,
ejus latere p) exierunt, hac permistione me-
renovatur. Tum vero aquae, ut in Apoca-
legimus, populum designant: quare r) aqua
lmista fidelis populi cum Christo capite con-
em significat. atque hoc ex apostolica traditione
o sancta Ecclesia s) servavit. +

i. *Potestne citra peccatum hic aqua praetermitti: quantaque aquae substantia adhiberi debet?*]

* quamvis aquae admiscendae [rationes] ita 17.
rationes sint, ut eam sine mortali peccato
nittere non liceat; ea tamen t) si desit, sacra-
constare potest. Illud autem Sacerdotibus xviii.
ertendum est, quemadmodum in sacris mysteriis
vino adhibere oportet, sic etiam modicam in-
am esse. nam ecclesiasticorum scriptorum u) sen-
et judicio, aqua illa in vinum convertitur.
e eo Honorius Pontifex ita scribit: v) „Per-

ıc. Carth. III. can. 24. (p. 884.) Aurel. IV. can. 4.
.) Trull. d. l. Eugen. IV. ad Arm. (p. 439.) — n) Cypr.
init. (p. 104.) — o) (Alex. I.) ep. 1. c. 4. (p. 639.)
) de Sacr. V, 1. n. 4. (p. 374.) Conc. Tribur. a. 895.
. (p. 142.) Trull. d. l. Eugen. IV. d. l. — p) Joa.
— q) Apoc. 17, 1. 5. — r) Cypr. ep. 63. (p. 108.)
ep. ap. Grat. P. 3. dist. 2. c. 7. vel potius Conc. Brac.
ıit. 2. (p. 155 sq.) Trib., Trull. et Eugen. IV. dd. ll. —
insuper Justin. apol. 1. §. 65. Iren. adv. haer. IV, 33.
. 270.) V, 2. n. 3. (p. 294.) Clem. Alex. Paedag. II, 2.
sq.) Joh. Dam. de fide orth. IV, 13. (p. 269.) — t)
Rom. de defectibus in celebr. Miss. C. 4. n. 7. Cf.
p. 63. (p. 109.) — u) Innoc. III. in Decretal. lib. 3.
c. 6. §. 1. — v) Honor. III. ib. c. 13. illis ipsis fere
rbis.

„niciosus in tuis partibus inolevit abusus, videlicet, „quod major quantitas aquae in sacrificio, quam vini „adhibetur; cum secundum consuetudinem rationabi-„lem Ecclesiae generalis, longe plus vini, quam aquae „adhibendum sit." Hujus igitur sacramenti haec duo tantum elementa sunt: ac merito pluribus decretis w) sancitum est, ne quid aliud praeter panem, et vinum, quod nonnulli facere non verebantur, offerre liceat.
XIX. Sed jam videndum est, haec duo panis, et vini symbola quam apta sint ad eas res declarandas, quarum sacramenta esse credimus, et confitemur. ✝

[Qu. 17. *Quibus potissimum rationibus intelligitur Eucharistiam sacramentum esse: quamque rem panis et vinum repraesentant?*]

18. Primum *enim* Christum nobis significant, ut vera est hominum vita. ipse enim Dominus ait: x) *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Cum igitur corpus Christi domini vitae aeternae alimentum illis praebeat, qui ejus sacramentum pure, et sancte suscipiunt, recte iis potissimum rebus conficitur, quibus haec vita continetur: ut fideles facile possint [6]) intelligere, pretiosi corporis, et sanguinis Christi communione mentem, animumque saturari. Non nihil etiam haec ipsa elementa ad id valent, ut eam cognitionem accipiant homines, esse in sacramento corporis, et sanguinis Domini veritatem. nam y) cum panem, et vinum in humanam carnem, et sanguinem vi naturae quotidie immutari animadvertamus, facilius adduci possumus hac similitudine, ut credamus, panis, et vini substantiam in veram Christi carnem, verumque ejus sanguinem caelesti benedictione converti. Affert etiam aliquid adjumenti haec admirabilis elementorum mutatio ad adumbrandum quod fit in anima. Ut enim, etsi nulla extrinsecus panis, et vini mutatio apparet, tamen eorum substantia in carnem, et sanguinem Christi vere

6) possent *Aug.*, *Mog.*

w) Grat. P. 3. dist. 2. c. 1 — 7. ubi plures ex ante dd. ll. habes. — x) Joa. 6, 56. — y) (Cypr.) de coena Dom. (p. CXI.) Greg. Nyss. or. cat. c. 37. (p. 102 sqq.) Joh. Dam. de orth. fide IV, 13. (p. 270.)

tranſit: ita etiam, tametſi in nobis nihil immutatum videtur, interius tamen ad vitam renovamur, dum veram vitam Euchariſtiae ſacramento accipimus. Accedit ad haec, quod cum unum Eccleſiae corpus ex multis membris compoſitum ſit, nulla re magis elucet ea [7]) conjunctio, quam [z]) panis, vinique elementis. panis enim ex multis granis conficitur, et vinum ex multitudine racemorum exſiſtit; atque ita nos, cum multi ſimus, hujus divini myſterii vinculo arctiſſime colligari, et tamquam unum corpus effici declarant.

[Qu. 18. *Qua forma ad conſecrandum panem uti oportet?*]

*Sequitur nunc, ut de forma, qua ad conſecran- XX. 19.
dum panem uti oporteat, agatur;* non quidem [de hac conſecrationis forma] ejus rei cauſa [agendum eſt], ut haec myſteria fideli populo, niſi neceſſitas cogat, tradantur: (eos enim, qui ſacris [8]) initiati non ſunt, de his erudiri neceſſarium non eſt) ſed ne formae ignoratione in ſacramento conficiendo a ſacerdotibus turpiſſime peccetur. itaque a ſanctis Euangeliſtis, Matthaeo, et Luca, itemque ab Apoſtolo docemur, illam eſſe formam, [a]) HOC EST [9]) CORPUS MEUM. ſcriptum eſt enim: *Coenantibus illis, accepit Jeſus panem, et benedixit, ac fregit, deditque diſcipulis ſuis, et dixit: Accipite, et manducate, Hoc eſt corpus meum.* Quae quidem conſecrationis forma cum a Chriſto dominò ſervata ſit, ea perpetuo catholica Eccleſia uſa eſt. Praetermittenda ſunt hoc loco ſanctorum Patrum [b]) teſtimonia, quae infinitum eſſet enumerare, et Concilii Florentini [c]) decretum, quod omnibus patet, atque in promptu eſt; cum praeſertim ex illis Salvatoris verbis, [d]) *Hoc facite in meam commemorationem*, idem liceat cognoſcere. nam quod

---

7) *Ita et. Aldd.; Ven.* in ea. — 8) *Pro* ſacris *minus bene* eis, *quod ad myſteria referendum eſſet, hab. Aug. et Mog.* — 9) enim *add. Ven.*

z) 1 Cor. 10, 17. Gaudent. tr. 2. (p. 244 ſq.) Aug. ſer. 227. (p. 678.); ſer. 229. (p. 680.) — a) Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24. — b) Chryſoſt. in 2 Tim. (1, 12.) hom. 2. (p. 671.) Ambr. de myſt. c. 9. (p. 339.); de Sacr. IV, 4 ſq. (p. 368 ſqq.) — c) Eugen. IV. ad Arm. (p. 439.) — d) Luc. 22, 19.

Dominus faciendum praecepit, non ſolum ad id, quod egerat, ſed etiam ad ea, quae dixerat, referri debet; atque ad verba maxime pertinere intelligendum eſt, quae non minus efficiendi, quam ſignificandi cauſa prolata erant. Sed ratione etiam id facile perſuaderi poteſt, nam forma ea eſt, qua illud ſignificatur, quod in hoc ſacramento efficitur: cum autem haec verba id, quod fit, ſignificent, ac declarent, hoc eſt panis converſionem in verum Domini noſtri corpus, ſequitur formam in illis ipſis verbis conſtituendam eſſe. in quam ſententiam, quod ab Euangeliſta dictum eſt, *Benedixit*, licet accipere. perinde enim videtur intelligendum, ac ſi dixiſſet: accipiens panem benedixit, dicens, Hoc eſt corpus meum. +

[Qu. 19. *An omnia verba, quae ex conſuetudine Eccleſiae ad conſecrationem adhibentur, perinde ſunt neceſſaria?*]

20. Quamvis *enim* Euangeliſta [Matthaeus] verba illa, *Accipite, et comedite,* praepoſuerit: illis tamen non materiae conſecrationem, ſed uſum tantummodo ſignificari perſpicuum eſt. quare a ſacerdote quidem omnino [10]) proferri debent, ſed ad ſacramentum conficiendum [omnino] neceſſaria non ſunt: quemadmodum etiam profertur conjunctio illa, ENIM, in corporis, et ſanguinis conſecratione: aliter enim fiet, ut, ſi hoc ſacramentum nemini adminiſtrandum ſit, confici non oporteat, aut non poſſit quidem; cum tamen dubitare non liceat, quin ſacerdos, prolatis ex more, atque inſtituto ſanctae Eccleſiae verbis Domini, aptam panis materiam vere conſecret; quamvis deinde contingat, ut nulli unquam ſacra Euchariſtia adminiſtretur. +

[Qu. 20. *Quae eſt forma conficiendi ſanguinis?*]

21. XXI. *Jam vero* quod ad vini, quae eſt altera hujus ſacramenti materia, conſecrationem attinet, ob eandem cauſam, quam ſupra commemoravimus, opus eſt, ut ſacerdos ejus formam cognitam, et perſpectam habeat. Eam igitur his verbis comprehendi certo credendum

---

10) omnia *leg. Aug. et Mog.*, *ne*, *quod eſt et in prioribus Fabr.*, *et in Ven.*, omnino *bis occurrat.*

est: e) *Hic est enim* 11) *calix* sanguinis mei, *novi,*
et aeterni *testamenti*, mysterium fidei, *qui pro vo-
bis*, et *pro multis effundetur in remissionem pec-
catorum.* Ex quibus verbis plura quidem a 12) sacris
scripturis colliguntur: quaedam vero in Ecclesia ex
apostolica traditione conservata sunt. nam quod dici-
tur, *Hic est calix*, a D. Luca, et ab Apostolo scri-
ptum est. Quod vero sequitur, Sanguinis mei, vel
sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis, et
pro multis effundetur in remissionem peccatorum,
partim a D. Luca, partim a D. Matthaeo dictum est.
Verba autem illa, f) *Aeterni*, et *Mysterium fidei*,
sancta traditio, catholicae veritatis interpres, et custos,
nos docuit. Verum de hac forma nemo dubitare pote- 22.
rit, si, quod antea dictum est de forma consecratio-
nis, quae ad panis elementum adhibetur, hoc etiam
loco attendatur. constat enim, iis verbis, quae vini
substantiam in sanguinem Domini converti significant,
hujus elementi formam contineri. Quare cum verba
illa hoc aperte declarent, perspicuum est, aliam for-
mam constituendam non esse. Exprimunt autem prae- XXII.
terea quosdam effusi sanguinis in passione Domini ad-
mirabiles fructus, qui ad hoc sacramentum maxime
pertinent. Unus est, aditus ad aeternam hereditatem,
quae novi, atque aeterni testamenti jure ad nos venit.
Alter est, aditus ad justitiam per mysterium fidei: g) Je-
sum enim *per fidem in sanguine* 13) *ejus* propi-
tiatorem *Deus proposuit*, h) *ut ipse sit justus, et
justificans eum, qui ex fide est Jesu Christi.* Ter-
tius est, remissio peccatorum. Quoniam vero haec ipsa XXIII. 23.
consecrationis verba plena mysteriorum sunt, aptissi-
meque ad rem conveniunt, diligentius perpendere ea
oportet. Quod vero dicitur, *Hic est enim* 11) *calix* san-
guinis mei, sic intelligendum est: i) *Hic est sanguis*

11) enim *solum in Clem. et Ven. est; Aldd. et rell. om.* —
12) *Ita et. Aldd.; sed e pro a Col.* 1. 2. 3., *Leod., Lov., Aug., Mog., Lugd.* 2. — 13) *Ita Col.* 1., *Clem. et Ven. ex Vulg.; Aldd. et rell.* sanguinem.

e) Matth. 26, 28. Marc. 14, 24. Luc. 22, 20. 1 Cor. 11, 25. — f) Innoc. III. in Decretal. lib. 3. tit. 41. c. 6. init. Cff. Hebr. 13, 20. 1 Tim. 3, 9. — g) Rom. 3, 25. — h) ib. v. 26. — i) Matth. et Marc. dd. ll.

meus, qui hoc calice continetur. Recte autem, et appoſite, dum ſanguis hic, ut eſt fidelium potus, conſecratur, calicis mentio facienda eſt. neque enim ſanguis hujusmodi potionem ſatis ſignificare videretur, niſi vaſe aliquo exceptus eſſet. Sequitur deinde, *Novi teſtamenti*: quod quidem ob eam rem additum eſt, ut intelligeremus Chriſti domini ſanguinem non figura, quemadmodum in veteri teſtamento fiebat, (de eo enim apud Apoſtolum ad Hebraeos legimus, [k]) *Sine ſanguine teſtamentum dedicatum non eſſe*) ſed vere, et re ipſa hominibus tradi; quod ad novum teſtamentum pertinet: quare Apoſtolus inquit: [l]) *Ideo novi teſtamenti mediator eſt* Chriſtus, *ut, morte intercedente, repromiſſionem accipiant, qui vocati ſunt, aeternae hereditatis.* Verbum vero, *Aeterni*, ad hereditatem aeternam, quae Chriſti domini, aeterni teſtatoris, morte ad nos jure pervenit, referendum eſt. Quod ſubjungitur [14]), [m]) *Myſterium fidei;* non rei veritatem excludit, ſed, quod occulte latet, atque ab oculorum ſenſu remotiſſimum eſt, certa fide credendum eſſe ſignificat. Diverſa vero hisce verbis ſententia hoc loco ſubjecta eſt ab ea, quam habent, cum Baptiſmo etiam tribuuntur. nam quod ſanguinem Chriſti, ſub vini ſpecie latentem, fide cernimus, myſterium fidei dicitur. at Baptiſmus, quoniam univerſam Chriſtianae fidei profeſſionem complectitur, a nobis fidei ſacramentum, a Graecis myſterium jure appellatur. Quamquam alia etiam ratione ſanguinem Domini fidei myſterium dicimus, quod ſcilicet in eo maxime plurimum diſſicultatis, et negotii humana ratio experiatur, cum nobis fides credendum proponit Chriſtum dominum verum Dei filium, ſimulque Deum, et ho-
24. minem, mortem pro nobis pertuliſſe; quae quidem mors ſanguinis ſacramento deſignatur. Quapropter appoſite hoc loco potius, quam in conſecratione corporis, paſſio Dominica commemoratur, his verbis: *Qui effundetur in remiſſionem peccatorum.* Sanguis enim, ſeparatim conſecratus, ad paſſionem Domini,

14) ſubjicitur *Lugd.* 2.

k) Hebr. 9, 18. — l) ib. v. 15. — m) (Alcuin.) de div. off. c. 40. (p. 504.) qui locus Gregorio M. tribuitur ap. Grat. P. 3. diſt. 2. c. 73. §. 4. Innoc. III. d. l.

et mortem, et passionis genus ante omnium oculos ponendum, majorem vim, et momentum habet. Sed verba illa, quae adduntur: *Pro vobis*, et *pro multis*, a Matthaeo, et Luca, singula a singulis sumpta sunt; quae tamen sancta Ecclesia, spiritu Dei instructa, simul conjunxit: pertinent autem ad passionis fructum, atque utilitatem declarandam. nam si ejus virtutem inspiciamus, pro omnium salute sanguinem a Salvatore effusum esse fatendum erit; si vero fructum, quem ex eo homines perceperint, cogitemus; non ad omnes, sed ad multos tantum eam utilitatem pervenire, facile intelligemus. Cum igitur, Pro vobis, dixit; vel 15) eos, qui aderant, vel delectos ex Judaeorum populo, quales erant discipuli, excepto Juda, quibus cum loquebatur, significavit. Cum autem addidit, Pro multis, reliquos electos ex Judaeis, aut gentibus intelligi voluit. Recte ergo factum est, ut, pro universis, non diceretur; cum hoc loco tantummodo de fructibus passionis sermo esset, quae salutis fructum delectis solum attulit. Atque huc spectant verba illa Apostoli: n) *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.* Et quod Dominus apud Joannem inquit, o) *Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt.* Plurima alia in hujus consecrationis verbis latent mysteria; quae Pastores assidua rerum divinarum meditatione, et studio, ipsi per se, juvante Domino, facile assequentur.

[Qu. 21. *Expeditne in hoc sacramento sensuum adhibere judicium?*]

Sed jam ad earum rerum explicationem oratio re- XXIV. 26
vertatur, quae ut a fidelibus ignorentur, nullo modo committendum 16) est. Ac quoniam Apostolus p) admonet, gravissimum scelus admitti ab iis, *qui non dijudicant corpus Domini;* hoc in primis doceant Pastores, animum, atque rationem a sensibus omni studio avocandam esse. si enim fideles ea tantum in hoc sacramento contineri sibi persuaserint, quae sensibus

15) vel *om. Antv., Col.* 3., *Ven*, — 16) *Non bene* admittend. *Aug., Mog.*

n) Hebr. 9, 28. — o) Joa. 17, 19. — p) 1 Cor. 11, 29.

percipiunt; in summam impietatem adducantur, necesse est, cum nihil aliud, praeter panis, ac vini speciem, oculis, tactu, odoratu, gustu sentientes, panem tantummodo, ac vinum in sacramento esse judicaverint. Curandum igitur est, ut fidelium mentes, quam maxime fieri potest, a sensuum judicio abstrahantur, atque ad immensam Dei virtutem, et potentiam [17]) contemplandam excitentur. +

[Qu. 22. *Quid mysticae consecrationis virtute in hoc sacramento potissimum efficitur?*]

26. XXV. Tria *enim* sunt maxime admiranda, atque suspicienda [18]), quae in hoc sacramento verbis consecrationis effici, fides catholica sine ulla dubitatione credit, ac confitetur. Primum est, verum Christi domini corpus, illud idem, quod natum ex virgine, in caelis sedet ad dexteram Patris, hoc sacramento contineri. Alterum est, nullam in eo elementorum substantiam remanere; quamvis nihil magis a sensibus alienum, et remotum videri possit. Tertium est, quod ex utroque facile colligitur, etsi verba consecrationis id maxime exprimunt, accidentia, quae aut oculis cernuntur, aut aliis sensibus percipiuntur, sine ulla re subjecta esse, mira quadam, atque inexplicabili ratione. Ac panis quidem, et vini accidentia omnia licet videre: quae tamen nulli substantiae inhaerent, sed per se ipsa constant: cum panis, et vini substantia in ipsum Domini corpus, et sanguinem ita mutetur, ut panis, et vini substantia omnino esse desinat [19]). +

[Qu. 23. *Certumne est, idem Christi corpus, quod natum est de Maria virgine, in Eucharistia contineri?*]

27. XXVI. *Verum, ut prius de primo agatur, conentur *Pastores explicare, quam* perspicua, et clara *sint* [sunt] Salvatoris nostri verba, quae *corporis ejus veritatem in sacramento* [hoc] demonstrant. nam cum inquit: *Hoc est corpus meum: Hic est sanguis meus:* nemo, qui modo sanae mentis sit, ignorare potest, quid no-

---

17) et potentiam, *quae vcc. sunt et. in Aldd., om. Col.* 1., *Leod., Lov.* — 18) suscipienda *Ald.* 2., *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod., Lov.* — 19) desinant *Aldd., Lugd.* 1. 2., *Antv., Col.* 3.

bis intelligendum sit: praesertim cum de humana natura sermo habeatur: quam in Christo vere fuisse, catholica fides dubitare neminem patitur: ut vir sanctissimus, atque doctissimus Hilarius [q]) praeclare scripserit, „de veritate carnis et sanguinis Christi, cum ex ipsius Domini professione, et fide nostra, caro ejus vere sit
cibus, relictum non esse ambigendi locum." Verum 28.
alter praeterea locus a Pastoribus enucleandus est; ex quo aperte licet cognoscere, verum Domini corpus, et sanguinem in Eucharistia contineri. nam Apostolus postea quam commemoravit, panem, et vinum a Domino consecratum, et sacra mysteria Apostolis suis administrata esse, subjungit: [r]) *Probet autem se ipsum homo: et sic de pane illo edat, et de calice bibat: qui enim manducat, et bibit indigne, judicium sibi manducat, et bibit non dijudicans corpus Domini.* Quod si, ut haeretici dictitant, nihil aliud in sacramento venerandum esset praeter memoriam, et signum passionis Christi; quid opus erat tam gravibus verbis fideles hortari, ut se ipsos probarent? Gravi enim illa, JUDICII, voce declaravit Apostolus, nefarium aliquod scelus ab eo admitti, qui impure sumens corpus Domini, quod in Eucharistia occulte latet, ab alio ciborum genere non distinguit. quod etiam supra in eadem epistola uberius explicavit Apostolus his verbis; [s]) *Calix benedictionis, cui benedicimus, non ne communicatio sanguinis Christi est? et panis, quem frangimus, non ne participatio corporis Domini est?* Quae quidem verba veram corporis, et sanguinis Christi domini substantiam demonstrant.

Haec igitur scripturae loca a [20]) Pastoribus expli- XXVII,
canda erunt; atque in primis docendum, nihil in eis dubii, aut incerti relictum esse: praesertim cum haec Ecclesiae Dei sacrosancta auctoritas interpretata sit: +

[Qu. 24. *Ecclesiae Christi sententia de sensu scripturarum, et veritate corporis Domini in Eucharistia, quomodo est perquirenda?*]

ad cujus sententiae cognitionem duplici via, et 29.

20)) a *est in Clem. tantum et Ven.; Aldd. et rell. om.*

q) Hilar. de trin. lib. 8, n. 14. (p. 223.) — r) 1 Cor. 11, 28 sq. — s) ib. 10, 16.

ratione [cum in hoc, tum in aliis dogmatibus, ad Ecclesiae judicium] possumus pervenire. Prima est, cum Patres, qui ab initio Ecclesiae, atque omni deinceps aetate floruerunt, et ecclesiasticae doctrinae optimi testes sunt, consulimus. hi vero summo consensu omnes hujus dogmatis veritatem apertissime tradiderunt. quorum singula testimonia afferre quoniam operosi laboris esset, satis erit pauca notare, vel indicare potius, ex quibus judicium de ceteris facile fieri poterit. Primus igitur D. Ambrosius fidem suam proferat, qui in libro de iis, qui initiantur mysteriis, testatus est, t) verum Christi corpus in hoc sacramento sumi, sicut verum ex virgine sumptum est, idque certissima fide tenendum esse. et alio loco docet, u) ante consecrationem panem ibi esse, post consecrationem autem carnem Christi. Accedat alter testis D. Chrysostomus, non minoris fidei, et gravitatis, qui quidem cum multis aliis in locis v) hanc ipsam veritatem profitetur, et docet, tum vero praecipue w) homilia 60. de iis, qui sacra mysteria impure sumunt, itemque x) homilia 44. et 45. in sanctum Joannem: ait [21]) enim: y) „Pareamus Deo, neque contradicamus; licet vel cogitationibus, vel oculis nostris videatur adversari, quod dicitur: ipsius enim sermo infallibilis est; sensus noster facile seducitur" [22]). His vero omni ex parte consentiunt, quae D. Augustinus, acerrimus catholicae fidei propugnator, semper z) docuit, atque in primis titu-

21) inquit *ut jam pluries.* — 22) decipitur *Aug.*, *Mog.*; *mox* scripsit *eaed*,

t) Ambr. de myst. c. 9. (p. 339 sq.) — u) (Ambr.) de Sacr. IV, 4 sq. (p. 368 sqq.) — v) Chrysost. v. c. in Matth. (14, 36.) hom. 50. (p. 716 sq.); in 1 Cor. (10, 16 sqq.) hom. 24. (p. 212 sqq.); ad pop. Ant. hom. 2. extr. (p. 34.); de prod. Jud. hom. 1, n. 6. (p. 384.) et hom. 2. n. 6. (p. 394.) — w) Hom. 60. ad pop. Ant., quae (cum multis aliis hinc inde compilatis) in Latinis tantum editt. invenitur (p. 156 sqq.), dimidia parte desumpta est ex hom. 82. in Matth. (p. 787 sqq.) — x) Id. hom. 45. (al. 44.) et 46. (al. 45.) in Joa. (p. 264. et 272 sq.) — y) Id. in Matth. hom. 82. n. 4. (p. 787.) — z) Vid. Aug. in Ps. 98. n. 9. (p. 799.); in Ps. 100. n. 9. (p. 817); contra Adv. leg. II, 9. (p. 425.) Sed contra est, quod dicit praecipue de doctr. Christ. III, 16. (p. 40.) coll. c. 10. (p. 38.)

psalmi 33. exponens. scribit enim, a) „Por- se in manibus suis, homini impossibile est, ne Christo convenire potest: b) *ferebatur* enim *in manibus suis*, quando commendans ipsum is suum, ait, *Hoc est corpus meum.*" Ac Cyril-), praeterea Iustinum d), et Irenaeum e), adeo 23) e lib. 4. in Joannem veram Domini carnem in sacramento esse affirmat, ut ejus verba nullis pos- fallacibus, et captiosis interpretationibus obscu- Quod si Pastores alia etiam Patrum testimonia [re]rent, facile erit sanctos Dionysium f), Hila- g), Hieronymum h), Damascenum i) addere, in- rabilesque alios, quorum de hac re gravissimas ntias, doctorum, et piorum hominum industria, et e in unum congestas, passim legimus. Altera re- 30.
via, qua sanctae Ecclesiae judicium in iis, quae dem pertinent, investigare liceat, contrariae scili- loctrinae, et opinionis damnatio. At vero con- XXVIII.
semper corporis Christi veritatem in sancto Eu- stiae sacramento, ita per universam Ecclesiam dif- a, et disseminatam esse, et consentienti voluntate mnibus fidelibus receptam, ut, cum ante quingen- nnos 24) Berengarius k) id negare ausus esset, ibi- ignum tantummodo esse assereret, statim in Ver-

---

Ita Ven. et Clem. bene; minus bene Lov. Ac Cyrillus aeterea Iustinus et Irenaeus) adeo, *quem sensum Fabr. que quodammodo exprimunt. Quod vero in Aldd. et rell.* , Ac Cyrillus praeterea, Iustinus et Irenaeus adeo, *quid tat, non intelligitur.* — 24) *Pro* ante quing. ann. *Mog.* . saec. XI.

Aug. en. 1. in Ps. 33. n. 10. (p. 160.) eisdem fere pror- verbis. — b) Ita Aug. vertit locum 1 Reg. 21, 13. ubi X. παρεφέρετο ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. — c) Cyrill. Alex. in . (6, 54 sqq.) lib. 4. c. 2. (p. 360 sqq.) — d) Iustin. apol. §. 66. — e) Iren. adv. haer. IV, 18. §. 5. (p. 251.) V, 2. . (p. 293.) — f) Dion. Ar. de Euchar. tractat in libri de l. Hier. cap. 3.; sed ne syllabam quidem invenies, quae ad poris Christi veritatem in Euchar. referri possit. — g) ar. de trin. lib. 8. n. 14. (p. 223.) — h) Hier. ep. 21. n. sq. (p. 79 sq.); ep. 120. c. 2. (p. 824.); comment. in Matth. , 26 sqq.) lib. 4. (p. 216.) — i) Joh. Dam. de fide orth. , 13. (p. 269 sqq.) — k) Berengarium transsubstantia- nem negasse constat; de praesentia reali vero hoc nostris nporibus, detectis, quae antea latuerunt, gravibus aliquot umentis, jure dubitatur.

cellensi Concilio, quod Leonis IX. auctoritate convocatum fuerat, omnium sententiis condemnatus, ipse haeresim suam anathemati addixerit. qui postea cum ad eandem impietatis insaniam rediisset, tribus aliis Conciliis, Turonensi, et duobus Romanis, quorum alterum Nicolaus II. alterum Gregorius VII. Pontifices Maximi convocarunt, 1) damnatus est. Eam postea sententiam Innocentius III. m) in Concilio Lateranensi Magno confirmavit: ac deinceps a n) Florentina, et Tridentina Synodis ejusdem veritatis fides apertius
xxix. declarata, ac stabilita est. Haec igitur si pastores diligenter exposuerint; (ut nihil dicamus de iis, qui erroribus obcaecati, nihil magis, quam veritatis lucem oderunt) et infirmos confirmare, et piorum mentes summa quadam laetitia, et voluptate afficere poterunt *;* [.] +

[Qu. 25. *Includiturne etiam symbolo dogma de veritate corporis Christi in hoc sacramento?*]

31, *cum praesertim* fidelibus dubitare non lice*a*t, quin inter ceteros fidei articulos hujus etiam dogmatis fides comprehendatur. nam cum Dei summam omnium rerum potestatem credunt, et confitentur; credant etiam necesse est, potestatem ei non defuisse maximi hujus operis efficiendi, quod in Eucharistiae sacramento admiramur, et colimus. Deinde cum credunt sanctam

1) Quae Catech. h. l. narrat, non omnia omnino ita gesta sunt. Primum Berengarius in Rom. Conc. a. 1050. (p. 759 sqq.) et deinde in Vercell. ejusd. a. (p. 773 sqq.), in utroque autem absens et inauditus condemnatus est; quo facto Henricus I. Galliae rex exspoliatum in carcerem conjici jussit. Qui postea, quamquam in Conc. Turon. a. 1055. (p. 839 sqq.) sententiam suam ita professus est, ut Hildebrando P. M. legato probaretur, tamen in Rom. Conc. a. 1059. (p. 897 sqq.) denuo condemnatus atque haeresi sua, quam dixerunt, ejurata et anathemati addicta formulam a Romanis praescriptam (p. 900. et ap. Grat. P. 3. dist. 2. c. 42.) amplecti coactus est; donec Gregor. VII., qui quidem ipse eum, a formula illa ad suam sententiam mox reversum, duabus aliis formulis, alteri leniori in Conc. Rom. a. 1078. (p. 516.), alteri tamen acriori in Conc. Rom. a. 1079. (p. 524.) subscribere non potuit non jubere, fautor ei et tutor exstitit. — m) Innoc. III. in Conc. Lat. IV. (p. 981 sq.) — n) Eug. IV. in decr. ad Arm. (p. 439.)

clefiam catholicam; neceffario fequitur, ut fimul cre-
nt eam effe, quam explicavimus, hujus facramenti
ritatem. +

Qu. 26. *Quanta eft Ecclefiae militantis dignitas ex hujus myfterii majeftate?*]

Sed nihil eft profecto, quod ad piorum jucundita- XXX. 32.
m, et fructum addi poffit, cum hujus altiffimi fa-
amenti dignitatem contemplantur. Primum enim in-
lligunt, quanta fit euangelicae legis perfectio, cui
itum eft, id o) re ipfa habere, quod fignis tantum,
figuris Mofaicae legis tempore adumbratum fuerat.
uare divinitus dictum eft a Dionyfio p), Ecclefiam
oftram mediam effe inter fynagogam, et fupremam
ierufalem, ac propterea utriusque participem. Ac
rofecto fatis mirari fideles numquam poterunt fanctae
cclefiae perfectionem, ejusque gloriae altitudinem;
um inter eam, et caeleftem beatitudinem unus tantum
radus intereffe videatur. Hoc enim nobis cum 25)
elitibus commune eft, ut utrique Chriftum Deum, et
ominem praefentem habeamus: fed, quo uno gradu
ɔ eis diftamus, illi praefentes 26) beata vifione per-
uuntur; nos praefentem, et tamen ab oculorum fenfu
motum, facrorum myfteriorum admirabili integu-
ento fe occultantem, firma, et conftanti fide vene-
mur. Praeterea, fideles hoc facramento Chrifti Sal-
atoris noftri perfectiffimam charitatem experiuntur.
us enim bonitatem q) maxime decuit, naturam, quam
nobis fumpferat, a nobis numquam fubtrahere, fed,
uantum fieri poffet, effe, verfarique nobiscum velle;
t illud omni tempore vere, et proprie dictum vi-
eretur: r) *Deliciae meae effe cum filiis hominum.*

Qu. 27. *An offa, nervi, et quaecumque ad hominis perfectionem pertinent, una cum divinitate hic vere adfint?*]

Jam vero hoc loco [etiam] *a Paftoribus* expli- XXXI. 33.

---

25) nobiscum *Lugd.* 2. *non apte.* — 26) praefentis *Mog.*

o) Hebr. 10. 1. Aug. ep. 82. n. 14 fq. (p. 146 fq.) — p) Dion. Ar. de eccl. Hier. c. 5. P. 1. §. 2. (p. 233.) — q) Chryfoft. de Sacerd. lib. 3. n. 4. (p. 382.); ad pop. Ant. hom. 2. extr. (p. 34.); in Matth. hom. 82. n. 5. (p. 788.) — r) Prov. 8, 31.

candum est, non solum verum Christi corpus, et quidquid ad veram corporis rationem pertinet, veluti ossa, et nervos, sed etiam totum Christum in hoc sacramento contineri. Docere autem oportet, Christum nomen esse Dei, et hominis, unius scilicet personae, in qua [27]) divina, et humana natura conjuncta sit. quare utramque substantiam, et quae utriusque substantiae consequentia sunt, divinitatem, et totam humanam naturam, quae ex anima, et omnibus corporis partibus, et sanguine etiam constat, complectitur: quae omnia [s]) in sacramento esse credendum est. nam cum in caelo tota humanitas divinitati in una persona, et hypostasi conjuncta sit; nefas est suspicari, corpus, quod in sacramento inest, ab eadem divinitate sejunctum esse. +

[Qu. 28. *Estne sanguis, anima et divinitas, eodem modo in Eucharistia, quo corpus Christi?*

Licet tota humana natura cum divinitate sit re ipsa in
24. XXXII. hoc sacramento] *In quo tamen Pastores animadvertant necesse est*, non omnia [tamen] eadem ratione, aut virtute *in hoc sacramento contineri* [continentur]. Quaedam enim sunt, quae ex vi, et efficientia consecrationis in sacramento esse dicimus. nam cum verba illa efficiant, quidquid significant; id esse in sacramento ex vi sacramenti, divinarum rerum scriptores appellarunt, quod verborum forma exprimitur. ita si contingeret, ut aliquid ab aliis rebus omnino sejunctum esset, id solum, quod forma significaret, in sacramento esse, cetera non item esse docuerunt. quaedam vero in sacramento continentur, quod illis rebus conjuncta sint, quae forma exprimuntur. nam cum forma, quae ad panem consecrandum adhibetur, corpus Domini significet, cum dicitur, *Hoc est corpus meum*; ipsum Christi domini corpus ex vi sacramenti
XXXIII. in Eucharistia erit. At quia corpori sanguis, anima, et divinitas conjungitur, haec quoque in sacramento

27) in quo *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.*, *Antv.*

s) Cff. Cyrill. Alex. ep. ad Nestor. Cap. 7. (p. 1077.) (Ambr.) de Sacr. VI, 1. (p. 381.) Joh. Dam. de fide orth. IV, 13. (p. 269 sqq.) Vid. et. supra pag. 46. not. v.

nnia, non quidem ex conſecrationis virtute,
a, quae corpori conjuncta ſunt. Atque haec
omitantia in ſacramento eſſe dicuntur: qua
totum Chriſtum in ſacramento eſſe perſpicuum
iim duo aliqua inter ſe reipſa conjungantur;
m ſit, ibi alterum etiam eſſe neceſſe eſt. Se-
taque, totum Chriſtum usque adeo tam in pa-
am in vini ſpecie contineri, ut, quemadmo-
panis ſpecie non corpus modo, ſed etiam ſan-
t totus Chriſtus vere ineſt, ſic contra in vini
on ſolum ſanguis, ſed corpus, et totus Chri-
s inſit. +

*Cur in Euchariſtia duplex ſit conſe-
cratio?*]

* quamquam [quae modo diximus] *haec* ita XXXIV. 35.
re omnibus ſidelibus certum, et perſuaſiſſimum
iet: optimo tamen jure inſtitutum eſt, ut ſepa-
luae conſecrationes fierent. Primo enim, ut
)omini, in qua ſanguis a corpore diviſus eſt,
eferatur: cujus rei cauſa in conſecratione ſan-
effuſum eſſe meminimus. Deinde maxime con-
m fuit, ut, quoniam ſacramento ad alendam
utendum nobis erat, tamquam cibus, et potus
elur, ex quibus perfectum corporis alimentum
perſpicuum eſt. +

). *Totusne Chriſtus in quavis utriusque
ſpeciei particula praeſens adeſt?*

eſt certe iſtud hic etiam] *Neque vero illud* XXXV. 36.
nittendum, non ſolum in utraque ſpecie, ſed
vis utriusque ſpeciei particula totum Chriſtum
ri. ſic enim Auguſtinus [28]) ſcriptum reliquit:
guli accipiunt Chriſtum dominum, et in ſingu-
rtionibus totus eſt, nec per ſingulos minuitur,

---

mbroſius *Ven.*

jue Auguſtini, cui tamen ſimilia tribuuntur a Grat. P.
. 2. c. 75., neque Hieronymi, quem idem Grat. ib. c. 77.
r. Lomb. Sent. 4. diſt. 12. lit. e. citant, hic eſt locus,
venitur in Miſſ. Ambr. in praeſ. Dom. 5. p. Epiph.
.) et in Sacram. Gregor. in praeſ. pro eod. die (p. 27.)

„ſed integrum ſe praebet in ſingulis." Atque id prae-
xxxvi. terea ex euangeliſtis facile colligi poteſt. neque enim credendum eſt, ſingula panis fruſta propria verborum forma a Domino conſecrata eſſe, ſed eadem ſimul omnem panem, qui ad ſacra myſteria conficienda, atque Apoſtolis distribuenda ſatis futurus eſſet. id quod de calice factum eſſe apparet, cum ipſe dixit: u) *Accipite, et dividite inter vos.* Hactenus quae explicata ſunt, eo pertinent, ut oſtendant Paſtores, verum Chriſti corpus, et ſanguinem in Euchariſtiae ſacramento contineri. +

[Qu. 31. *Numquid poſt conſecrationem ulla materiae hujus ſacramenti remanet ſubſtantia?*

Dictum eſt paulo ante, alterum, quod virtute conſecrationis in hoc ſacramento efficitur, eſſe ſubſtantiae panis et vini in corpus et ſanguinem Chriſti conver-
37.xxxvii. ſionem.] *Nunc, quod alterum erat propoſitum, docebunt etiam panis, et vini ſubſtantiam in ſacramento poſt conſecrationem non remanere.* Hoc vero quamvis maximam admirationem merito habere poſſit, tamen cum eo, quod prius demonſtratum eſt, neceſſario conjungitur. Etenim ſi eſt verum Chriſti corpus ſub panis, et vini ſpecie poſt conſecrationem; omnino neceſſe eſt, cum ibi antea non eſſet, hoc vel loci mutatione, vel creatione, vel alterius rei in ipſum converſione factum eſſe. At vero fieri non poſſe conſtat, ut corpus Chriſti in ſacramento ſit, quod ex uno in alium locum venerit. ita enim fieret, ut a caeli ſedibus abeſſet: quoniam nihil movetur, niſi locum deſerat, a quo movetur. Creari autem corpus Chriſti minus credibile eſt, ac ne in cogitationem quidem cadere hoc poteſt. relinquitur ergo, ut in ſacramento ſit corpus Domini, quod panis in ipſum convertatur. quare nulla panis ſubſtantia remaneat neceſſe eſt. Hac ratione adducti Patres, et majores noſtri in Conciliis, v) Lateranenſi Magno, et w) Florentino, hujus articuli veritatem apertis decretis confirmarunt. a Tridentina vero Synodo ex-

---

u) Luc. 22, 17. — v) Conc. Lat. IV. c. 1. (p. 961 ſq.) — w) Eugen. IV. in decr. ad Arm. in Conc. Flor. (p. 439.)

plicatius ita definitum est: x) „Si quis dixerit, in sa„crosancto Eucharistiae sacramento remanere substan„tiam panis, et vini, una cum corpore, et sanguine „domini nostri Jesu Christi, anathema sit." Haec vero ex testimoniis scripturarum facile fuit colligere; primum, quod in ejus sacramenti institutione ipse Dominus dixit: *Hoc est corpus meum.* vocis enim, HOC, ea vis est, ut omnem rei praesentis substantiam demonstret. quod si panis substantia remaneret, nullo modo vere dici videretur, *Hoc est corpus meum.* Deinde Christus dominus apud Joannem, y) *Panis*, inquit, *quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita;* panem videlicet carnem suam vocans. Ac paulo post subjecit: z) *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* et rursus: a) *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.* Cum ergo tam claris, et perspicuis verbis carnem suam panem, et cibum verum [29], sanguinem item verum potum nominaverit; satis videtur declarasse, nullam in sacramento substantiam panis, et vini remanere. +

[Qu. 32. *Itane patres Ecclesiae scripturas intellexerunt, ut ex illis conversio unius substantiae in aliam statui possit?*]

Atque hanc perpetuo sanctorum Patrum consentientem fuisse doctrinam, qui eos evolverit, facile intelliget. 39. D. quidem Ambrosius ita scribit: b) „Tu „forte dicis: meus panis est usitatus: sed panis iste, „panis est ante verba sacramentorum: ubi accesserit „consecratio, de pane fit caro Christi." Quod quidem ut facilius probare posset, varia deinde affert exempla, et similitudines. Alibi vero, cum verba illa interpretaretur, c) *Omnia, quaecumque Dominus voluit, fecit in caelo, et in terra;* d) „Licet", inquit, „figura

29) *Ita et. Aldd.; sed* verum cibum *Fabr. et Ven.*

x) Sess. 13. de Euchar. can. 2. — y) Joa. 6, 52. — z) ib. v. 54. — a) ib. v. 56. — b) (Ambr.) de Sacr. IV, 4. (p. 368.) — c) Ps. 134, 6. — d) Ambr. haec tribuuntur a Grat. P. 3. dist. 2. c. 74. et exstant etiam ap. Pasch. Radb. de corp. et sangu. Dom. C. 1. n. 2. (p. 383.) Similia habes ap. Ambr. de myst. c. 9. (p. 338 sqq.) et de Sacr. IV, 4 sq. (p. 368 sqq.)

„panis, et vini videatur, nihil tamen aliud, quam „caro Christi, et sanguis, post consecrationem credendum est.“ Atque eisdem fere verbis eandem sententiam sanctus Hilarius exponens, docuit, e) quamvis extrinsecus panis, et vinum videatur, vere tamen corpus, et sanguinem Domini esse. +

[Qu. 33. *Qua ratione Eucharistia post consecrationem etiam panis dicitur?*]

40.XXXVIII. *Sed* moneant Pastores hoc loco, mirandum 30) non esse, si post consecrationem panis etiam vocetur. hoc enim nomine Eucharistia appellari consuevit; tum quia panis speciem habeat; tum quia naturalem alendi, et nutriendi corporis vim, quae panis propria est, adhuc retineat. Eam autem esse sacrarum litterarum consuetudinem, ut res ita appellet 31), cujusmodi esse videantur, satis ostendit, quod in Genesi f) dictum est, tres viros Abrahae apparuisse, qui tamen tres angeli erant. Et duo illi, qui Apostolis, adscendente in caelum Christo domino, apparuerunt, cum essent angeli, viri dicuntur. g) +

[Qu. 34. *Quomodo fit tam admiranda substantiarum conversio?*]

41.XXXIX. Difficillima est omnino hujus mysterii explicatio; sed tamen conabuntur Pastores, iis, qui magis in divinarum rerum cognitione profecerunt, (nam qui adhuc imbecilliores sunt, verendum esset, ne rei magnitudine opprimerentur) conabuntur, inquam, tradere hujus admirabilis conversionis modum: quae ita fit, ut tota panis substantia divina virtute in totam corporis Christi substantiam, totaque vini substantia in totam sanguinis Christi substantiam, sine ulla Domini nostri mutatione, convertatur. neque enim Christus aut generatur, aut mutatur, aut augescit, sed in sua substantia totus permanet. quod mysterium cum D.

30) Pastores, h. l. mir. *Lugd.* 2. — 31) *Etiam Aldd. singul. hab. numerum, ad* consuetudinem *referendum, quod quum paullo durius dictum sit, Ven. et Mog. pluralem* appellent *posuerunt. Cf. mox qu.* 40. *ibique not.* 46.

e) Sub Hilar. nomine leguntur similia ap. Grat. P. 3. dist. 2. c. 79. et c. 82 extr.; it. ap. Ivon. Decret. P. 2. c. 7. (p. 47.) — f) Gen. 18, 2. — g) Act. 1, 10.

Ambrosius declararet: [h]) „Vides", inquit, „quam operatorius sit sermo Christi. Si ergo tanta vis est in sermone domini Jesu, ut inciperent esse, quae non erant," mundus scilicet: „quanto magis operatorius est, ut sint [ea], quae erant, et in aliud commutentur?" ı quam sententiam alii etiam veteres, et gravissimi atres scriptum reliquerunt: D. quidem Augustinus: „Fideliter fatemur ante consecrationem panem esse, et vinum, quod natura formavit; post consecrationem vero carnem Christi, et sanguinem, quod benedictio consecravit." Damascenus: [k]) „Corpus secundum veritatem conjunctum est divinitati, corpus ex sancta virgine: non quod ipsum corpus assumptum de caelo descendat: sed quod ipse panis, et vinum in corpus, et sanguinem Christi transmutentur." +

Qu. 35. *Estne stupendae huic conversioni commodum aliquod nomen impositum?*]

Haec [32]) *itaque* admirabilis „conversio convenienter, et proprie a sancta catholica Ecclesia transsubstantiatio est appellata," quemadmodum sacra Tridentina Synodus [l]) docuit. Ut enim generatio naturalis, od forma in ea mutatur, recte, et proprie transfortio dici potest: ita etiam, quod in sacramento Euristiae tota unius rei substantia in totam alterius substantiam transeat, verbum transsubstantiationis [m]) e, et sapienter a majoribus nostris inventum est. XL. 42.

Sed illud saepissime a sanctis Patribus [n]) repetitum, XLI. 43. es admonendi sunt, ne curiosius inquirant, quo ı ea mutatio fieri possit. nec enim percipi a nobis t, nec in naturalibus mutationibus, aut in ipsa ı creatione ejus rei exemplum aliquod habemus.

Hujus *Aldd.*, *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*

Ambr.) de Sacr. IV, 4. n. 15. (p. 368 sq.) — i) Aug. rat. P. 3. dist. 2. c. 41. Vid. et. Ivon. Decret. P. 2. c. 9. .) it. Lanfr. de corp. et sang. Chr. C. 13. (p. 240.) — h. Dam. de orth. fide IV, 13. (p. 269.) — l) Sess. 13. — m) Quod nomen Hildeberto Turon. potissimum e in usum venisse posteaque ab Innoc. III. in Conc. IV. c. 1. (p. 981 sq.) rite sancitum esse nemo ne- • n) Cyrill. Alex. in Joa. (6, 52.) lib. 4. c. 2. (p. .) Aug. in libro Sent. Prosp. ap. Petr. Lomb. Sent. . 11. Joh. Dam. de fide orth. IV, 13. (p. 270.)

Verum, quid [33]) hoc fit, fide cognoscendum est; quo
XLII. modo fiat, curiosius non inquirendum. Non minorem vero cautionem Pastores adhibeant oportet, in eo etiam mysterio explicando: quo modo Christi domini corpus *vel* in minima panis particula totum contineatur: vix enim umquam hujusmodi disputationes instituendae erunt; sed tamen, quando Christiana charitas hoc postulaverit, primum quidem meminerint fidelium animos illa voce praemunire, o) *Non erit impossibile apud Deum omne verbum.* +

[Qu. 36. *Numquidnam Christi corpus in Eucharistia est ut in loco?*

44. XLIII. Docendum est] *Deinde vero doceant*, Christum dominum in hoc sacramento, ut in loco, non esse. etenim locus res ipsas consequitur, [et comprehendit,] ut magnitudine aliqua praeditae sunt: Christum vero dominum ea ratione in sacramento esse non dicimus, ut magnus, aut parvus est, quod ad quantitatem pertinet [34]); sed ut substantia est. substantia enim panis in Christi substantiam, non in magnitudinem, aut quantitatem convertitur. nemo vero dubitat, substantiam aeque in parvo, atque in magno spatio contineri. nam et aëris substantia, totaque ejus natura sic in parva, ut in magna aëris parte, itemque tota aquae natura non minus in urnula, quam in flumine insit, necesse est. Cum igitur panis substantiae, corpus Domini nostri succedat; fateri oportet, ad eundem plane modum in sacramento esse, quo erat [35]) panis substantia ante consecrationem. ea vero utrum sub magna, an sub parva quantitate esset, nihil ad rem omnino pertinebat. +

[Qu. 37. *Utrum in hoc sacramento aliqua sit substantia, cui accidentia panis et vini inhaereant?*]

45. XLIV. Tertium restat, quod in hoc sacramento maximum,

33) quod *Antv.*; quod hoc fiat *Mog.* — 34) attinet *Fabr.* *et Ven.* — 35) *Ita Clem. tantum et Ven.*; *Aldd. et rell.* modo *pro* erat.

o) Luc. 1, 37.

atque admirabile videatur; quod quidem, jam duobus aliis explicatis, facilius a Paſtoribus tractari poſſe, exiſtimandum eſt; panis videlicet, et vini ſpecies in hoc ſacramento ſine aliqua re ſubjecta conſtare. Nam, cum antea demonſtratum ſit, corpus Domini, et ſanguinem vere in ſacramento eſſe, ita ut nulla amplius ſubſit panis, et vini ſubſtantia; quoniam ea accidentia Chriſti corpori, et ſanguini inhaerere non poſſunt; relinquitur, ut ſupra omnem naturae ordinem ipſa ſe, nulla alia re niſa, ſustentent. haec perpetua, et conſtans fuit catholicae Eccleſiae p) doctrinà; quae etiam facile eorum teſtimoniorum auctoritate confirmari poterit, quibus antea planum factum eſt, nullam reſidere in Euchariſtia panis, aut vini ſubſtantiam. ✝

[Qu. 38. *Quare Chriſtus ſub panis et vini ſpecie corpus et ſanguinem ſuum tradere voluit?*]

Sed nihil magis fidelium pietati convenit, quam, XLV. 46.
omiſſis ſubtilioribus quaeſtionibus, hujus admirabilis ſacramenti majeſtatem venerari, et colere; ac deinde in eo q) ſummam Dei providentiam ſuſpicere, quod ſacroſancta myſteria ſub panis, et vini ſpecie adminiſtranda inſtituerit. nam cum a communi hominum na- XLVI.
tura maxime abhorreat, humanae carnis eſca, aut ſanguinis potione veſci; ſapientiſſime fecit, ut ſanctiſſimum corpus, et ſanguis ſub earum rerum ſpecie, panis, inquam, et vini, nobis adminiſtraretur, quorum quotidiano, et communi alimento maxime delectamur. Adjunctae vero etiam ſunt duae illae utilitates: quarum prima eſt, quod ab infidelium r) calumnia [36] liberati ſumus; quam [36] facile effugere non poſſemus,

---

36) *Aldd., Lugd.* 1. *et Antv.* calumnia ... quas, *quod Ven. et Clem. ea, quam vides, correxerunt ratione; ceterae vero ita:* calumniis ... quas.

p) Art. 2. Wicleff., damn. a Conc. Conſt. ſeſſ. 8. (p. 632.) — q) (Ambr.) de Sacr. IV, 4. n. 20. (p. 370 ſq.) et VI, 1. n. 3. (p. 380.) Joh. Dam. de orth. fid. IV, 13. (p. 269.) Theophyl. in Matth. 26. (p. 146 ſq.); in Marc. 14. (p. 249.); in Joa. 6. (p. 594.) — r) Juſtin. Mart. apol. 1. §. 26. Tertull. apolog. c. 7. (p. 20.) Minuc. Octav. c. 9. Euſeb. H. E. V, 1. (p. 201. et 203.)

ſi Dominum ſub propria ſpecie comedere viderentur: altera eſt, quod, dum corpus, et ſanguinem Domini ita ſumimus, ut tamen, quod vere ſit, ſenſibus percipi non poſſit, hoc ad fidem in animis noſtris augendam pluriſſum valet; quae quidem [57]), ut ſancti Gregorii *) ſententia pervulgatum eſt, ibi „non habet meritum, ubi humana ratio praebet experimentum." Haec autem, quae hactenus expoſita ſunt, nonniſi magna adhibita cautione, pro audientium captu, et temporum neceſſitate explicanda erunt.

[Qu. 39. *Quid boni conſequuntur, qui corpori et ſanguini Domini digne communicant?*]

47. XLVII. *Verum,* quae de hujus admirabili [38]) ſacramenti virtute, et fructibus dici poſſunt, nullum eſſe genus fidelium exiſtimandum eſt, ad quos earum rerum cognitio non pertineat, quibusque [39]) maxime neceſſaria videri non debeat. Ut enim Euchariſtiae utilitatem fideles intelligant, ob eam potiſſimum cauſam, quae de hoc ſacramento tam multis verbis diſſeruntur [40]), cognoſcenda ſunt. Sed quoniam immenſae ejus utilitates, et fructus nulla oratione explicari poſſunt, unus, aut alter locus a Paſtoribus tractandus erit, ut oſtendant, quanta in ſacroſanctis illis myſteriis bono-
XLVIII. rum omnium copia, et affluentia incluſa ſit. hoc vero aliqua ex parte ita aſſequentur, ſi, omnium ſacramentorum vi, atque natura patefacta, Euchariſtiam fonti, cetera rivulis comparaverint. vere enim, ac neceſſario fons omnium gratiarum dicenda eſt, cum fontem ipſum caeleſtium chariſmatum, et donorum, omniumque ſacramentorum auctorem Chriſtum dominum admirabili modo in ſe contineat: a quo, tamquam a fonte, ad alia ſacramenta, quidquid boni, et perfectionis habent, derivatur. Ex hoc igitur, divinae gratiae [41])

37) *Ita Aldd., Fabr., Ven., Clem.; Lugd.* 1. quae fidem *errore*; *rell.* quae fides. — 38) admirabilis *Lugd.* 2. — 39) *Ita Ven. et Clem.; Lugd.* 2. et quibus: *ſed melius Aldd. et rell.* quibus *ſine conjunctione.* — 40) *Ita et. Aldd.; Leod., Col.* 2., *Ven.* diſſerunt. — 41) *Inepte Fabr. et Ven., commate antecedenti deleto,* fonte *add., quae vox a rell., et. ab Aldd., abeſt.*

*) Gregor. M. hom. 26. in Ev. n. 1. (p. 1552.)

ampliſſima munera, quae nobis hoc ſacramento impertiuntur, facile colligi poterunt. Commode etiam fieri XLIX. 48.
videbitur, ſi panis, et vini natura, quae hujus ſacramenti ſymbola ſunt, perpendatur. nam, quos uſus corpori panis, et vinum affert, eos omnes animae ſaluti, et jucunditati, ac meliori quidem, ac perfectiori ratione, Euchariſtiae ſacramentum praebet. Neque enim hoc ſacramentum in ſubſtantiam noſtram, ut panis, et vinum, mutatur; ſed nos quodam modo in ejus naturam convertimur: ut recte illud D. Auguſtini [t]) ad hunc locum transferri poſſit: „Cibus ſum „grandium: creſce, et manducabis me: nec tu me mu„tabis in te, ſicut cibum carnis tuae; ſed tu mutaberis „in me." Quod ſi [u]) *gratia, et veritas per Jeſum* L. 49.
Chriſtum facta eſt; in animam quoque influat eſt neceſſe, cum eum pure, et ſancte accipit, qui de ſe ipſo dixit: [v]) *Qui manducat meam carnem, et bibit meum ſanguinem, in me manet, et ego in illo.* nam qui pietatis, et religionis ſtudio affecti hoc ſacramentum ſumunt, nemini dubium eſſe debet, quin ita filium Dei in ſe admittant, ut ejus corpori tamquam viva membra inſerantur: ſiquidem ſcriptum eſt: [w]) *Qui manducat me, et ipſe vivet propter me.* Item: [x]) *Panis, quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita.* Quem locum Cyrillus dum interpretaretur, ait [42]): [y]) „Dei verbum uniens ſe ipſum propriae carni, fecit ipſam vivificativam." Eum ergo decebat miro quodam modo uniri corporibus per ſacram ejus carnem, et pretioſum ſanguinem, quae accipimus in benedictione vivificativa in pane, et vino. +

[Qu. 40. *Vivificaturne homo peccatis foedatus ac mortuus Euchariſtiae ſumptione; quaque ratione hoc ſacramentum gratiam conferre dicitur?*]

Verum, quod dicitur Euchariſtia gratiam tribui, LI. 50.
Paſtores admoneant oportet, ita intelligendum non eſſe,

42) inquit *ut jam ſaepiſſime.*

t) Aug. Confeſſ. VII, 10. (p. 101.) Vid. et. Leon. M. ſer. 63. c. 7. (p. 247.). — u) Joa. 1. 17. — v) ib. 6, 57. — w) ib. v. 58. — x) ib. v. 52. — y) Cyrill. Alex. in Joa. (6, 64.) lib. 4. cap. 3. (p. 376 ſq.) cf. Ej. ep. ad Neſtor. c. 7. (p. 1077.)

perinde ac neceſſe non ſit, ut, qui re ipſa hoc ſacramentum utiliter percepturus eſt, gratiam antea adeptus fuerit. Conſtat enim quemadmodum mortuis corporibus naturale alimentum nihil prodeſt, ita etiam animae, quae ſpiritu non vivit, ſacra myſteria non prodeſſe. ac propterea panis, et vini ſpeciem habent, ut ſignificetur, non quidem revocandae ad vitam animae, ſed in vita conſervandae cauſa inſtituta eſſe.

LII. Verum hoc ideo dictum eſt, quoniam prima etiam gratia (qua omnes praeditos eſſe oportet, ante quam ſacram Euchariſtiam ore contingere audeant, ne z) *judicium ſibi manducent, et bibant*) nemini tribuitur, niſi hoc ipſum ſacramentum deſiderio, et voto percipiat [43]). Eſt enim omnium ſacramentorum finis, et eccleſiaſticae unitatis, ac conjunctionis ſymbolum: neque extra Eccleſiam conſequi gratiam ullus poteſt.
51. Deinde, quoniam uti corpus cibo naturali non conſervatur modo, ſed etiam augetur, guſtusque novam quotidie ex eo voluptatem, et ſuavitatem percipit; ita etiam ſacrae Euchariſtiae cibus non ſolum animam ſuſtentat, ſed vires illi addit, efficitque, ut ſpiritus divinarum rerum delectatione magis, ac [44]) magis commoveatur: ob eam cauſam fit, ut gratiam hoc ſacramento tribui, recte, et veriſſime dicatur. jure enim mannae comparari poteſt, ex quo a) *omnis ſaporis*
52. LIII. *ſuavitas* percipiebatur. Remitti vero Euchariſtia, et condonari leviora peccata, quae venialia dici ſolent, non eſt quod dubitari debeat. Quidquid enim cupiditatis ardore anima amiſit, dum levi aliqua in re parum offendit, totum id [45]) Euchariſtia, eas ipſas minores culpas abſtergens, reſtituit: quemadmodum etiam (neque enim a propoſita ſimilitudine diſcedendum videtur) quod innati caloris vi quotidie detrahitur, ac deperit, paulatim addi, et refici naturali alimento ſentimus. Quare merito a D. Ambroſio de hoc caeleſti Sacramento dictum eſt: b) Ille panis quotidianus ſumitur in remedium quotidianae infirmitatis. Ve-

43) *Ita praeter Clem. etiam Ven. et Mog.; Aldd. et rell.* percipiant. — 44) magis, ac *om. Ald.* 2., *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod., Lov., Fabr.* — 45) id *om. eaed.*

z) 1 Cor. 11, 29. — a) Sap. 16, 20. — b) cf. (Ambr.) de Sacr. V, 4. n. 25. (p. 378 ſq.)

rum haec de iis peccatis intelligenda ſunt, quorum ſenſu, et delectatione animus non permovetur. Illa LIV. 53.
praeterea in ſacris myſteriis vis eſt, ut nos a criminibus puros, et integros, atque a tentationum impetu incolumes ſervet [46]), ac tamquam caeleſti medicamento animam praeparet [46]), ne alicujus mortiferae perturbationis veneno facile infici, ac corrumpi queat. Atque ob eam etiam cauſam, ut teſtatur divus Cyprianus, c) cum olim a tyrannis fideles ad tormenta, et caedem propter Chriſtiani nominis confeſſionem vulgo raperentur; ne illi forte dolorum acerbitate victi, in ſalutari certamine deficerent, vetus in Eccleſia catholica mos fuit, ut eis ab Epiſcopis Dominici corporis, et ſanguinis ſacramenta praeberentur. Sed carnis etiam LV.
libidinem cohibet, ac reprimit. dum enim charitatis igne animos magis incendit, concupiſcentiae ardorem reſtinguat, neceſſe eſt. Poſtremo, ut uno verbo omnes LVI. 54.
hujus ſacramenti utilitates, et beneficia comprehendantur, dicendum eſt, ſacrae Euchariſtiae ſummam vim eſſe ad aeternam gloriam comparandam. ſcriptum eſt enim: d) *Qui manducat meam carnem, et bibit meum ſanguinem, habet vitam aeternam: et ego reſuscitabo eum in noviſſimo die.* Hujus videlicet ſacramenti gratia fideles, dum hanc vitam degunt, ſumma conſcientiae pace, et tranquillitate perfruuntur; deinde ejus virtute recreati, non ſecus atque Elias, qui e) *ſubcinericii panis fortitudine ambulavit usque ad montem Dei Horeb,* cum ex vita emigrandi tempus advenit, ad aeternam gloriam, et beatitudinem adſcendant [47]). Haec omnia a Paſtoribus latiſſime explicabuntur, ſi vel D. Joannis cap. 6. in quo multiplices hujus ſacramenti effectus aperiuntur, tractandum ſumpſerint; vel admiranda Chriſti domini facta percurrentes, ostenderint, cum eos jure ac merito beatiſſimos fuiſſe exiſtimamus, in quorum tecta f) mortalis receptus eſt, vel qui illius veſtis, aut fimbriae

46) *Ven. ſingul. num., qui eſt et. in Aldd., in plur.* ſervent *et* praeparent *mutavit, id quod h. l. neceſſarium non videtur. Sed cf. antea qu.* 33. *ibique not.* 31. — 47) *Sic Aldd., Lugd.* 1. 2., *Antv. et Clem.; rell.* adſcendunt, *quod aptius videtur.*

c) Cypr. ep. 54. (p. 77 ſq.) — d) Joa. 6, 55. — e) 3 Reg. 19, 6. 8. — f) Matth. 8, 14. 9, 10. Luc. 10, 38. 19, 5 ſqq. al.

tactu g) ſanitatem recuperârunt, multo nos beatiores, et feliciores eſſe, in quorum animam immortali gloria praeditus ingredi non gravetur [48]), ut ejus vulnera ſanet omnia, eamque, ampliſſimis muneribus ornatam, ſibi conjungat.

[Qu. 41. *Quot modis corpori et ſanguini Domini communicamus?*

55.LVII. Hic etiam] *Verum* docendum eſt, a quibus ingentes illi ſacrae Euchariſtiae fructus, qui modo commemorati ſunt, percipi poſſint, neque unam tantum eſſe communicandi rationem, ut fidelis populus diſcat meliora chariſmata aemulari. Recte igitur, et ſapienter majores noſtri, ut in Tridentina Synodo h) legimus, tres hujus ſacramenti ſumendi rationes diſtinxerunt. Alii enim ſacramentum tantum accipiunt, ut peccatores, qui ſacra myſteria impuro ore, et corde accipere non verentur, quos Apoſtolus ait i) *indigne manducare, et bibere corpus Domini.* De his D. Auguſtinus ita ſcribit: k) „Qui non manet in Chriſto, „et in quo non manet Chriſtus, procul dubio non „manducat [ſpiritualiter] ejus carnem, [licet carnaliter, „et viſibiliter premat dentibus ſacramenta corporis, et „ſanguinis].” Qui itaque hoc modo affecti ſacra myſteria accipiunt, non ſolum ex his nullum capiunt fructum, ſed, ipſo Apoſtolo teſte, l) *judicium ſibi manducant, et bibunt.* Alii vero ſpiritu tantummodo Euchariſtiam ſumere dicuntur: ii ſunt, qui deſiderio, et voto propoſitum caeleſtem illum panem comedunt, m) *fide* viva incenſi, *quae per dilectionem operatur*, ex quo ſi non omnes, maximos certe utilitatis fructus conſequuntur. Alii denique ſunt, qui ſacramento, et ſpiritu ſacram Euchariſtiam percipiunt; qui cum ex Apoſtoli doctrina n) prius ſe probaverint, ac o) veſte nuptiali ornati ad divinam hanc menſam acceſſerint, ex Euchariſtia capiunt uberrimos illos,

---

48) gravatur *Mog., ſed cur?*

g) Matth. 9, 20. 14, 36. — h) Seſſ. 13. de Euch. Cap. 8. — i) 1 Cor. 11, 29. — k) Aug. in Ev. Joh. (6, 57.) tract. 26. n. 18. (p. 362.). ubi tamen notandum, verba his uncis [ ] incluſa ſpuria eſſe. — l) 1 Cor. 11, 29. — m) Gal. 5, 6. — n) 1 Cor. 11, 28. — o) Matth. 22, 11 ſq.

quos antea diximus, fructus. Quare perſpicuum eſt, eos ſe maximis, et caeleſtibus bonis privare, qui cum ad corporis Domini ſacramentum etiam ſumendum parati eſſe poſſint, ſatis habent ſpiritu tantum ſacram communionem accipere. +

[Qu. 42. *Ullumne fructum percipiunt, qui corpore et animo parum nitido Euchariſtiam ſumunt?*

Declaretur etiam] *Sed jam docendum eſt*, qua VIII. 56.
ratione praeparatos fidelium animos eſſe oporteat, ante quam ad ſacramentalem Euchariſtiae perceptionem veniant. Ac primum quidem ut pateat, eam praeparationem maxime neceſſariam eſſe, Salvatoris noſtri exemplum proponendum eſt. Nam ante quam Apoſtolis pretioſi corporis, et ſanguinis ſui ſacramenta daret, p) quamvis jam mundi eſſent, pedes eorum lavit; ut declararet omnem diligentiam adhibendam eſſe, ne quid nobis ad ſummam animi integritatem, et innocentiam deſit, cum ſacra myſteria percepturi ſumus. Deinde vero fideles intelligant, quemadmodum, ſi optime affecto, et praeparato animo Euchariſtiam aliquis ſumat, ampliſſimis caeleſtis gratiae muneribus ornatur; ita contra, ſi imparatus accipiat, non ſolum nihil commodi, ſed maxima etiam incommoda, et detrimenta eum accipere. Optimis enim rebus, et maxime ſalutaribus hoc proprium eſt, ut, ſi in tempore iis utamur, vehementer proſint; ſin alieno tempore adhibeantur, perniciem, et exitium afferant. Quare mirandum non eſt, ingentia quoque, et praeclariſſima Dei dona, cum bene conſtituto animo accipiuntur, ad caeleſtem gloriam conſequendam maximo nobis adjumento eſſe; at vero, cum iis nos ipſos indignos praebemus, ſempiternam mortem afferre. Id vero arcae Domini exemplo comprobatur. arca enim foederis, qua nihil praeſtantius Iſraeliticus populus habuit, cui etiam per illam maxima, et innumerabilia beneficia Dominus tribuerat, a Philiſthaeis ablata q) ſummam illis peſtem, et calamitatem cum aeterno dedecore conjunctam importavit. ſic etiam cibi, qui

---

p) Jon. 13, 5 ſqq. — q) 1 Reg. 5.

ore accepti in stomachum bene affectum illabuntur, corpora alunt, et sustentant; qui vero in stomachum vitiosis humoribus plenum infundi solent, graves morbos efficiunt. +

[Qu. 43. *Quo pacto animus ad Eucharistiam est praeparandus?*]

57. LIX. Primam *itaque* illam praeparationem fideles adhibeant, ut discernant mensam a mensa, hanc sacram ab aliis profanis, caelestem hunc panem a communi. atque hoc fit, cum certo credimus praesens esse verum corpus, et sanguinem Domini, r) *quem in caelo angeli adorant*, s) *ad cujus nutum columnae caeli contremiscunt, et pavent*, t) *cujus gloria plenum est caelum, et terra.* Hoc nimirum est *dijudicare corpus Domini*, quod Apostolus u) admonuit: cujus tamen mysterii magnitudinem venerari potius oportet, quam in disputationibus ejus veritatem curiosius perquirere. Altera vero illa praeparatio maxime necessaria est, ut unusquisque a se ipso quaerat, num pacem cum aliis habeat, num proximos vere atque ex animo diligat. 49) v) *Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum.* Deinde conscientiam nostram scrutari diligenter debemus, ne forte exitiali aliquo peccato contaminati simus, cujus poenitere necesse sit; ut prius contritionis et confessionis medicamento illud eluatur. definitum est enim a sancta Tridentina Synodo w), nemini licere, quem mortalis peccati conscientia stimulet, si sacerdotis facultas data sit, ante quam se sacramentali confessione purgarit, quantumvis sibi contritus esse videatur, sacram Eucharistiam accipere. Praeterea, taciti cum animis nostris cogitemus, quam indigni simus, quibus divinum hoc beneficium a Domino tribuatur: quare illud Centurionis,

---

49) *Ven. add.* Inquit enim Matthaeus; *quae verba in Aldd. non sunt.*

r) Ps. 96, 8. Hebr. 1, 6. — s) Job. 26, 11. — t) Isa. 6, 3. Hab. 3, 3. — u) 1 Cor. 11, 29. — v) Matth. 5, 23 sq. — w) Sess. 13. de Euch. Cap. 7. et can. 11.

› quo idem ipse Salvator x) testatus est, *se non in-mi∫se tantam fidem in Israel*, ex animo dicen-ım est: y) *Domine, non sum dignus, ut intres ıb tectum meum.* Exquiramus etiam a nobis ipsis, ı illud Petri usurpare nobis liceat: z) *Domine tu is, quia amo te.* Meminisse enim oportet, eum, qui sine veste nuptiali in Domini convivio accubue-.t, in tenebrosum carcerem conjectum, sempiternis oenis addictum fuisse. ✝

)u. 44. *Numquid etiam corporis aliqua ratio communicare volenti est suscipienda?*

Non] *Neque vero* animi solum, sed etiam cor- LX. 58.
›ris praeparatione opus est. nam jejuni b) ad sacram ensam accedere debemus, ita ut saltem a dimidia ıtecedentis diei nocte, usque ad illud temporis pun-um, quo 50) Eucharistiam accipimus, nihil omnino ›mederimus, aut biberimus. Postulat etiam tanti LXI.
cramenti dignitas, ut, c) qui matrimonio juncti sunt, iquot dies a concubitu uxorum abstineant, Davidis :emplo admoniti, qui d) cum panes propositionis sacerdote accepturus esset, purum se, et pueros suos › uxorum consuetudine tres ipsos dies esse professus t. Haec fere sunt, quae maxime observari a fide-bus oportet, ut se ad sacra mysteria utiliter accipi-ıda antea parent. reliqua enim, quae hac in re pro-denda esse videantur, ad haec ipsa capita facile digi poterunt.

)u. 45. *Tenenturne Christiani omnes aliquando Eucharistiam sumere?*]

Sed ne forte aliqui segniores ad hoc sacramen- LXII. 59.
ım percipiendum reddantur, quod tantam praepara-›nem adhibere grave admodum, et difficile ducant, leles saepe admonendi sunt, omnibus e) eam legem

50) sacram *add. Fabr. et Ven.*

x) Matth. 8, 10. — y) ib. v. 8. — z) Joa. 21, 17. — a) Matth. 22, 11 sqq. — b) Vid. supra qu. 6. — c) Hier. ep. 48. n. 15. (p. 227.) Caesar. Arel. ser. 42., inter (Aug.) serm. in App. 116. n. 3. (p. 148.) Vid. etiam Grat. P. 2. Caus. 33. qu. 4. c. 1. et c. 7. it. P. 3. dist. 2. c. 21. — d) 1 Reg. 21, 5. — e) Hoc deducitur et ex Eucharistiae institutione, et ex Joa. 6, 54 sqq. et ex 1 Cor. 11, 26.

propofitam effe, ut facram Eucharifliam accipiant. Praeterea conftitutum eft ab Ecclefia f), ut, qui femel faltem fingulis annis in Pafcha non communicaverit, ab Ecclefia arceatur. +

[Qu. 46. *Quoties, et quibus temporibus percipienda eft Euchariftia?*]

60. LXIII. *Neque tamen* fideles *hoc* [non] fatis habeant, fe, hujus decreti auctoritati obtemperantes, femel tantummodo corpus Domini quotannis accipere; verum faepius iterandam Euchariftiae communionem exiftiment. Utrum autem fingulis menfibus, vel hebdomadis, vel diebus id magis expediat, certa omnibus regula praefcribi non poteft. verumtamen illa eft fancti Auguftini norma certiffima: g) „Sic vive, ut quotidie poffis fu„mere." Quare Parochi partes 51) erunt, fideles crebro adhortari, ut, quemadmodum corpori in fingulos dies alimentum fubminiftrare neceffarium putant: ita etiam quotidie hoc facramento alendae, et nutriendae animae curam non abjiciant. neque enim minus fpirituali cibo animam, quam naturali corpus, indigere perfpicuum eft. Vehementer autem proderit hoc loco repetere maxima illa, et divina beneficia, quae, ut antea demonftratum eft, ex Euchariftiae facramentali communione confequimur. Illa etiam figura erit addenda, cum h) fingulis diebus corporis vires manna reficere oportebat; itemque fanctorum Patrum auctoritates, quae frequentem hujus facramenti perceptionem magnopere commendant. neque enim unius fancti patris Auguftini ea fuit fententia: i) „Quotidie peccas, quotidie fume:" fed, fi quis diligenter attenderit, eundem omnium Patrum k), qui de hac
61. LXIV. re fcripferunt, fenfum fuiffe, facile comperiet. Ac

51) parati *pro* partes *Lugd.* 2.

f) Vid. qu. fequ. — g) Hanc fententiam eisdem fere verbis leges in (Aug.) fer. 84. in App. n. 3. (p. 106), qui defumptus eft ex (Ambr.) de Sacr. V, 4., ubi nr. 25. (p. 378 fq.) ifta occurrunt. Cff. tamen Aug. fer. 56. n. 10. (p. 228.) et ep. 54. c. 3. (p. 94 fq.), ubi fimilia. — h) Exod. 16, 4 fqq. — i) Haec fere iterum leguntur in illo (Aug.) fer. 84. in App. d. l. et ap. (Ambr.) de Sacr. d. l., atque hic quoque cf. Aug. ep. 54. d. l. — k) V. c. Cypr. de orat. Dom. (p. 209.) Bafil. M. ep. 93. (p. 186.) (Ambr.) de Sacr. IV, 6. n. 28. (p. 372.) et modo d. l.

mpus quidem olim fuisse, cum fideles quotidie Euchari-iam acciperent, ex Apostolorum Actis [l]) intelligemus. mnes enim, qui tunc Christianam fidem profitebantur, era et sincera charitate ita ardebant, ut, cum sine inter-nissione orationibus, et aliis pietatis officiis operam da-ent [52]), quotidie ad sacra Dominici corporis mysteria su-nenda parati invenirentur. Eam postea consuetudinem, uae intermitti videbatur, Anacletus [m]), sanctissimus mar-yr, et Pontifex, aliqua ex parte [53]) renovavit: prae-epit enim, ut ministri, qui Missae sacrificio inter-essent, communicarent; quod ab Apostolis constitutum sse affirmaret. Diu etiam in ecclesia [n]) ille mos fuit, t sacerdos, peracto sacrificio, cum Eucharistiam sum-sisset, ad populum, qui aderat, conversus, his verbis d sacram mensam fideles invitaret: Venite fratres ad ommunionem. tunc qui parati erant, summa cum re-igione sacrosancta mysteria sumebant. Sed cum deinde LXV.
haritas, et pietatis studium adeo refrixisset, ut raro dmodum ad communionem fideles accederent; sanci-um est a Fabiano Pontifice [o]), ut ter quotannis, Na-ali Domini, et Resurrectione, et Pentecoste omnes Eucharistiam sumerent. id quod postea a multis Con-iliis, praesertim vero ab Agathensi primo [p]) confir-natum est. Ad extremum, cum eo res adducta esset, LXVI.
t non modo sancta illa, et salutaris praeceptio non ervaretur, sed in plures etiam annos sacrae Eucha-istiae communio differretur; decretum est in Latera-nensi Concilio [q]), ut semel ad minus singulis annis in Pascha fideles omnes sacrum Domini corpus acciperent: ui vero id facere neglexissent, Ecclesiae aditu prohi-erentur. +

Qu. 47. *An pueris nondum ratione utentibus Eucharistiam administrare convenit?*]

Verum quamvis haec lex Dei, et Ecclesiae au- LXVII. 69.
toritate sancita, ad omnes fideles pertineat; docen-

---

52) op. dar. *sola Clem.; Aldd. et. rell.* vacarent. — 53) alia ex *p. Lugd.* 2.

l) Act. 2. 42. 46 sq. — m) (Anacl.) ep. 1. §. 2. (p. 602.) — n) Vid. Bona Rerum liturg. lib. 2. c. 17. §. 3. et not. 1. (T. 3. p. 367 sqq.) — o) (Fab.) ap. Grat. P. 3. dist. 2. c. 16. — p) Conc. Agath. I. can. 18. (p. 327.) Turon. III. can. 50. (p. 91.) — q) Conc. Lat. IV. can. 21. (p. 1007 sqq.)

dum est tamen eos [54]) excipi, qui nondum rationis usum propter aetatis imbecillitatem habent. hi enim neque sacram Eucharistiam a profano, et communi pane sciunt discernere, neque ad eam accipiendam pietatem animi, et religionem afferre possunt. atque id etiam a Christi domini institutione alienissimum videtur. ait [55]) enim: [r]) *Accipite, et comedite.* Infantes autem idoneos non esse, qui accipiant, et comedant, LXVIII. satis constat. Vetus quidem illa fuit in quibusdam locis [s]) consuetudo, ut infantibus etiam sacram Eucharistiam praeberent: sed tamen tum ob eas caussas, quae ante dictae sunt, tum ob alias, Christianae pietati maxime consentaneas, jamdiu ejusdem Ecclesiae auctoritate id fieri desiit. +

[Qu. 48. *Qua igitur aetate pueris sacra mysteria danda sunt?*

63. Hoc] *Qua vero aetate pueris sacra mysteria danda sint,* nemo melius constituere poterit, quam pater, et sacerdos, cui illi confitentur peccata. ad illos enim pertinet explorare, et a pueris percunctari, an hujus admirabilis sacramenti cognitionem aliquam acceperint, et gustum habeant. +

[Qu. 49. *Licetne insanos aliquando ad communionem admittere?*]

64. LXIX. Amentibus *praeterea*, qui tunc a pietatis sensu alieni sunt, sacramenta dare minime oportet; quamvis, si, antequam in insaniam inciderint, piam, et religiosam animi voluntatem praesetulerunt, licebit eis in fine vitae, ' ex Concilii Carthaginensis [t]) decreto, Eucharistiam administrare; modo vomitionis, vel alterius indignitatis, et incommodi periculum nullum timendum sit.

---

54) *Ita et. Ald.* 2.; *Ald.* 1. *distincte* tamen, eos; *sed Fabr. et Ven.* eos tamen. — 55) inquit *ut supra.*

r) Matth. 26, 26. — s) Vid. supra pag. 75. not. x. — t) Statut. ecclef. antiq. capit. 76. (p. 957.)

[Qu. 50. *Num Laicis ſub utraque ſpecie communicandum eſt?*]

Quod *vero* ad communicandi ritum pertinet, doceant Parochi, ſanctae Eccleſiae lege interdictum eſſe, ne quis ſine ipſius Eccleſiae auctoritate, praeter ſacerdotes, corpus domini in ſacrificio conficientes, ſub utraque ſpecie ſacram Euchariſtiam ſumat. nam, ut a Tridentina Synodo [t]) explicatum eſt, quamvis Chriſtus dominus in ultima coena altiſſimum hoc ſacramentum in panis, et vini ſpeciebus inſtituerit, et Apoſtolis tradiderit: ex eo tamen non efficitur, hanc legem a Domino ſalvatore conſtitutam eſſe, ut omnibus fidelibus ſacra myſteria ſub utraque ſpecie adminiſtranda ſint. Etenim idem Dominus noſter cum de hoc ſacramento loqueretur, alterius tantum ſpeciei ſaepius meminit, ut cum inquit: [u]) *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum:* et, [v]) *Panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita:* et, [w]) *Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.* Multis vero, et LXXI. 66
iis quidem graviſſimis rationibus adductam eſſe Eccleſiam patet, ut hanc potiſſimum ſub altera ſpecie communicandi conſuetudinem non ſolum approbaret, ſed etiam decreti auctoritate firmaret. Primum enim maxime cavendum erat, ne ſanguis Domini in terram funderetur: quod quidem facile vitari poſſe non videbatur, ſi in magna populi multitudine eum miniſtrare oportuiſſet. Praeterea, cum ſacra Euchariſtia aegrotis praeſto eſſe debeat, magnopere timendum erat, ne, ſi diutius vini ſpecies aſſervaretur, coaceſceret. Permulti praeterea ſunt, qui vini ſaporem, ac ne odorem quidem perferre ullo modo poſſint. Quare ne, quod ſpiritualis ſalutis cauſa dandum eſt, corporis valetudini noceret, prudentiſſime ſancitum eſt ab Eccleſia, ut panis tantummodo ſpeciem fideles acciperent. Accedit ad alias rationes, quod in pluribus provinciis ſumma vini penuria laboratur: neque id aliunde, ſine maximis impenſis, ac non niſi longiſſimis, et difficillimis itineribus, convehi poteſt. Deinde, quod maxime omnium ad rem pertinet, convellenda erat eorum haereſis, qui

LXX. 65.

---

t) Seſſ. 21. de comm. ſub utr. Cap. 1. — u) Joa. 6, 52. — v) ib. — w) ib. v. 59.

negabant ſub utraque ſpecie totum Chriſtum eſſe, ſed corpus tantum exſangue ſub panis, ſanguinem autem ſub vini ſpecie contineri aſſerebant. Ut igitur fidei catholicae veritas magis ante omnium oculos poneretur, ſapientiſſimo conſilio alterius ſpeciei, hoc eſt panis communio inducta eſt. Sunt et aliae rationes,[56]) ab iis collectae, qui de hoc argumento diſſerunt x); quae, ſi opus eſſe videbitur, a Parochis aſſerri pote-
LXXII. runt. Jam de miniſtro, quamvis id a nemine fere ignorari poſſit, agendum eſt, ne quid praetermiſſum ſit, quod ad hujus ſacramenti doctrinam pertinere videatur. +

[Qu. 51. *Quis eſt proprius hujus ſacramenti miniſter?*]

7. *itaque tradendum eſt,* ſolis ſacerdotibus y) [poteſtas data eſt] *poteſtatem datam eſſe*, ut ſacram Euchariſtiam conficiant, ac fidelibus distribuant. Eum autem morem in Eccleſia ſemper ſervatum eſſe, ut fidelis populus a ſacerdotibus ſacramenta acciperet; ſacerdotes autem ſacra facientes ipſi ſe communicarent, ſancta Tridentina Synodus z) explicavit; oſtenditque hanc conſuetudinem, tamquam ab Apoſtolica traditione profectam, religioſe retinendam eſſe; cum praeſertim hujus rei illuſtre nobis exemplum Chriſtus dominus reliquerit, qui et ſanctiſſimum corpus ſuum conſecra-
LXXIII. vit, et Apoſtolis ſuis manibus porrexit. Verum, ut quacumque ratione tanti ſacramenti dignitati conſuleretur, non modo ejus adminiſtrandi poteſtas ſolis ſacerdotibus data eſt, ſed lege etiam Eccleſia a) vetuit, ne quis, niſi conſecratus eſſet, ſacra vaſa, lintea, et alia inſtrumenta, quae ad illius confectionem neceſſa-

---

56) *Comma hoc om. Leod., Col. 2., Fabr., Ven., Lugd. 2.*

x) Inter alios vid. Gerſon. tract. contra haer. de comm. laic. ſub utr. ſpec. (in Syn. Conſt. a. 1417. editus), inter Ej. Opp. T. I. p. 457 ſqq. — y) Conc. Nic. I. can. 18. (p. 676.) Later. IV. c. 1. (p. 981 ſq.) Eug. IV. decr. ad Arm. in Conc. Flor. (p. 439.) — z) Seſſ. 13. de Euch. C. 8. et can. 10.; Seſſ. 22. de ſacr. miſſ. C. 1. et can. 2.; Seſſ. 23. de Ord. C. 1. — a) Grat. P. III. diſt. 1. c. 41 ſq. it. P. I. diſt. 23. c. 25. 26. 30. 31. 32.

sunt, tractare, aut tangere [57]) auderet; modo gra-
aliqua necessitas non incideret. +

u. 52. *Potestne Eucharistia per improbos sacerdotes vel consecrari, vel administrari?*]

Ex *quo* [jam dictis] tum sacerdotes ipsi, tum re- 68.
ui fideles intelligere possunt, quanta religione, et san-
iate praeditos esse oporteat, qui ad Eucharistiam vel
nsecrandam, vel administrandam, vel sumendam ac-
unt. Quamquam, quod antea de ceteris sacramen- LXXIV.
dictum est, ea non minus per improbos admini-
ri, si, quae ad illorum perfectam rationem attinent,
s serventur, idem valet in Eucharistiae sacramento.
que enim haec omnia ministrorum merito niti, sed
risti domini virtute, et potestate geri credendum
Haec sunt, quae de Eucharistia, ut sacramentum
, explicanda erunt.
Nunc, quod restat dicendum, ut sacrificium est, ex- LXXV.
nare oportet; ut intelligant Parochi, quae potissi-
m de hoc mysterio, quemadmodum sancta Syno-
b) decrevit, Dominicis et festis diebus fideli po-
lo tradere debeant. +

u. 53. *Numquid Eucharistia etiam est peculiare novi testamenti sacrificium?*]

Etenim hoc sacramentum non solum thesaurus est 69.
lestium divitiarum; quo si bene utamur, Dei gratiam
ois conciliamus, et amorem: sed in eo praecipua
edam ratio inest, qua ei pro immensis in nos
latis beneficiis aliquam gratiam referre possimus [58]).
vero haec victima si rite, et legitime immoletur,
m grata, et accepta Deo sit, ex hoc colligitur [59]).
enim veteris legis sacrificia, de quibus scriptum
c) *Sacrificium, et oblationem noluisti.* et iterum,
Si voluisses sacrificium, dedissem utique; holo-

---

7) aut tangere *non est in Ald.* 2., *Lugd.* 1., *Col.* 1. 3., *Leod.*, *ov.*, *Antv.* — 58) *Ita et. Aldd.*; possumus *Col.* 1., *Leod.*, *ov.*, *Lugd.* 2. — 59) *Ita et Aldd.*; intelligitur *Fabr. et Ven.*

) Sess. 22. de sacr. miss. Cap. 8. — c) Ps. 39, 7. — d) Ps. 0, 18.

cauſtis 60) *non delectaberis:* ita placuerunt Domino, ut ſcriptura e) *Deum odoratum eſſe odorem ſuavitatis*, ideſt grata ei et accepta fuiſſe, teſtetur: quid nobis ſperandum de eo ſacrificio, in quo ille ipſe immolatur, atque offertur, de quo caeleſtis vox bis 61) audita eſt: f) *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui?* Hoc igitur myſterium Parochi diligenter exponent; ut, cum fideles ad rem divinam convenerint, attente, et religioſe ſacra illa, in quibus interſunt, meditari diſcant. ✝

[Qu. 54. *Quae igitur ſunt cauſae, ob quas Euchariſtia a Chriſto Domino inſtituta eſt?*]

70. LXXVI. *In primis autem docebunt, Euchariſtiam* duabus de cauſis [illud factum eſt] *a Chriſto domino inſtitutam eſſe*. altera eſt, ut caeleſte animae noſtrae alimentum eſſet, quo vitam ſpiritualem tueri, et conſervare poſſemus: altera, ut Eccleſia perpetuum ſacrificium g) haberet, quo peccata noſtra expiarentur, et caeleſtis pater, ſceleribus noſtris ſaepe graviter offenſus, ab ira ad miſericordiam, a juſtae animadverſionis ſeveritate ad clementiam traduceretur. Hujus rei figuram, et ſimilitudinem in agno Paſchali licet animadvertere, qui ut ſacrificium et ſacramentum a filiis Iſrael offerri,
LXXVII. et comedi conſueverat. Nec vero, cum Salvator noſter Deo Patri ſe ipſum in ara crucis oblaturus eſſet, ullam ſuae erga nos immenſae charitatis illuſtriorem ſignificationem dare potuit, quam cum nobis viſibile ſacrificium reliquit, quo cruentum illud, ſemel in cruce paulo poſt immolandum, inſtauraretur, ejusque memoria usque in finem ſaeculi quotidie ſumma cum utilitate ab Eccleſia per univerſum orbem diffuſa coleretur. ✝

---

60) *Ita Ven., Clem., Aug., Mog. et Lugd. 2. c. Vulg.; Aldd. et rell.* dediſſem: utique holoc. *Comma, quod eſt poſt* ſacrif., *Aldd., Lugd.* 1., *Col.* 1. 3., *Lov. ante ponunt, Leod. et Antv. prorſus om.* — 61) his verbis *pro* bis *Aug., Mog.*

e) Gen. 8, 21. — f) Matth. 3, 17. et 17, 5. — g) De Euchariſtia tamquam ſacrificio vid. ſupra p. 76 ſqq. ibique notata.

[Qu. 55. *Quomodo ſacramentum a ſacrificio ſecernitur?*]

Differunt *autem* plurimum inter ſe hae duae ra- LXXVIII. 7
tiones. ſacramentum enim conſecratione perficitur: omnis vero ſacrificii vis in eo eſt, ut offeratur. Quare ſacra Euchariſtia, dum in pyxide continetur, vel ad aegrotum defertur, ſacramenti, non ſacrificii rationem habet: deinde etiam, ut ſacramentum eſt, iis, qui divinam hoſtiam ſumunt, meriti cauſam affert, et omnes illius[62]) utilitates, quae ſupra commemoratae ſunt: ut autem ſacrificium eſt, non merendi ſolum ſed ſatisfaciendi quoque efficientiam continet. nam ut Chriſtus dominus in paſſione ſua pro nobis meruit, ac ſatisfecit: ſic qui hoc ſacrificium offerunt, quo nobiscum communicant, Dominicae paſſionis fructus merentur, ac ſatisfaciunt. +

[Qu. 56. *Quo tempore iſtud novi teſtamenti ſacrificium eſt inſtitutum?*]

Jam, de hujus ſacrificii inſtitutione nullum am- LXXIX. 7
bigendi locum ſancta Tridentina Synodus h) reliquit: declaravit enim, in extrema coena a Chriſto domino inſtitutum eſſe; ſimulque anathemate i) eos damnavit, qui aſſerant[63]), „verum et proprium ſacrificium Deo „non offerri; aut, offerre, nihil aliud eſſe, quam „Chriſtum ad manducandum dari." Nec vero illud LXXX. 7
praetermiſit, quin diligenter explicaret, uni Deo ſacrificium fieri. +

[Qu. 57. *Fasne eſt ſanctis aut ulli creaturae ſacrificium offerre?*]

nam k) „etſi Eccleſia interdum Miſſas in memoriam, et honorem ſanctorum celebrare conſuevit; non tamen illis ſacrificium, ſed uni Deo, qui ſanctos immortali gloria coronavit, offerri docuit. Quare l) nec ſacerdos umquam dicere ſolet, Offero tibi ſacrificium,

---

62) *Ita Aldd., Clem., Antv.; rell.* illas. — 63) *Ita Aldd., Lugd. 1., Antv. et Clem.; rell.* aſſerunt.

h) d. l. Cap. 1. — i) ib. can. 1. — k) ib. C. 3. — l) Vid. ſupra p. 78. not. q. et add. Aug. contra Fauſt. XX, 21. (p. 246 ſq.)

Petre, vel Paule; sed, dum uni soli Deo immolat, gratias illi agit pro beatissimorum martyrum insigni victoria; eorumque patrocinium ita implorat, m) „ut „ipsi pro nobis intercedere dignentur in caelis, quo„rum memoriam facimus in terris.“ ” +

[Qu. 58. *Unde doctrina illa sacrificii et sacerdotii novae legis hauritur?*]

74. *Haec autem,* quae de hujus sacrificii veritate a catholica Ecclesia tradita sunt, ex Domini verbis accepit; cum extrema illa nocte haec ipsa sacra mysteria Apostolis commendans, n) *Hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem.* Eos enim quemadmodum a sancta Synodo o) definitum est, tunc sacerdotes instituit, praecepitque, ut ipsi, et qui eis in sacerdotali munere successuri essent, corpus ejus immolarent, et offerrent. atque id etiam Apostoli verba ad Corinthios scripta satis demonstrant, cum ait: p) *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum: non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum.* Ut enim pro daemoniorum mensa altare, in quo eis immolabatur, intelligendum est: ita etiam (ut, quod Apostolus proponit, probabili argumentatione concludatur) mensa Domini nihil aliud, nisi altare, in quo sacrificium Domino fiebat, significare potest.

[Qu. 59. *Quibus potissimum figuris et prophetiis istud sacrificium olim fuit significatum?*]

75. LXXXI. *Quod* si ex veteri testamento hujus sacrificii figuras, et oracula requiramus: primum quidem de eo Malachias apertissime vaticinatus est, his verbis: q) *Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus; et in omni loco sacrificatur;* 64) *et offertur nomini meo oblatio munda: quia ma-*

64) *Ita et. Aldd. distinguunt similiterque Antv. et Ven.; sed interpunctionis signum omnino h. l. deest in Leod., Col. 2. 3., Aug., Mog. et Lugd. 2.*

m) Verba sunt orationis, qua S. Trinitati offertur sacrificium; in Ordine Miss. sub fin. (p. 223.), id quod supra p. 79. non annotans deliqui. — n) Luc. 22, 19. 1 Cor. 11, 24 sq. — o) d. l. C. 1. — p) 1 Cor. 10, 20 sq. — q) Mal. 1, 11.

gnum est nomen meum in gentibus, *dicit* q) *Dominus exercituum.* Praeterea, haec hostia tam ante, quam post latam legem, variis r) sacrificiorum generibus praenunciata est. Etenim bona omnia, quae [in] 65) iis sacrificiis significabantur, haec una victima, tamquam omnium perfectio, et absolutio, complexa est. Veruntamen nulla in re ejus imaginem magis expressam licet videre, quam in Melchisedec sacrificio. ipse enim Salvator s) „sacerdotem secundum or„dinem Melchisedec se in aeternum constitutum decla„rans, corpus et sanguinem suum in extrema coena „sub speciebus panis, et vini Deo Patri obtulit." +

[Qu. 60. *An idem sacrificium, quod in cruce fuit oblatum, in missa peragitur?*]

Unum *itaque* et idem t) sacrificium esse fatemur, LXXXII. 7
et haberi debet, quod in Missa peragitur, et quod in cruce oblatum est: quemadmodum una est et eadem hostia Christus, 66) videlicet dominus noster, qui se ipsum in ara crucis semel tantummodo cruentum immolavit. Neque enim cruenta, et incruenta hostia, duae sunt hostiae, sed una tantum, cujus sacrificium, postquam Dominus ita praecepit, *Hoc facite in meam commemorationem*, in Eucharistia quotidie instauratur. +

[Qu. 61. *Estne etiam unus utrinque* 67) *sacerdos?*

Prorsum] *Sed* unus *etiam,* atque idem sacerdos LXXXIII. 7

---

65) in *est et. in Col.* 2., *non in Aldd.* — 66) *Ita et. Aldd.*; *sed longe melius*, *ut videtur*, *distinguitur ante* Christus *cum Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.*, *Ven.*, *Aug.*, *Mog. et Lugd.* 2. — 67) utriusque *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*

Iren. adv. haer. IV, 17. n. 5. (p. 249.) Aug. de civ. Dei XVIII, 35. (p. 392.); tract. adv. Jud. c. 9. (p. 29.). — r) Id. de civ. Dei X, 20. (p. 195.) — s) Syn. Trid. d. l. C. 1. Cff. Hebr. 5, 6. al. Cypr. ep. 63. (p. 105.) Euseb. demonstr. ev. V, 3. (p. 223.) Ambr. de myst. cap. 8. n. 45. (p. 337.); de sacram. IV, 3. n. 10 sqq. (p. 367 sq.) et IV, 6. n. 27. (p. 372.) Aug. de doctr. Chr. IV, 21. (p. 63.); in Ps. 33. ser. 1. n. 5 sq. (p. 158.); de civ. Dei XVI, 22. (p. 329.) Hieron. comm. in Matth. 22, 41 sqq. et 26, 26 sqq. (p. 182. et 216.) — t) Aug. enarr. in Ps. 75. n. 15. (p. 598.); contra advers. leg. et proph. I, 20. (p. 404 sq.) Chrysost. in 2 Tim.

eſt [u]) Chriſtus dominus. nam miniſtri, qui ſacrificium faciunt, non ſuam, ſed Chriſti perſonam ſuscipiunt, cum ejus corpus et ſanguinem conficiunt. id quod et ipſius conſecrationis verbis oſtenditur. neque enim ſacerdos inquit, Hoc eſt corpus Chriſti, ſed, *Hoc eſt corpus meum:* perſonam videlicet Chriſti domini gerens, panis, et vini ſubſtantiam, in veram ejus corporis, et ſanguinis ſubſtantiam convertit. +

[Qu. 62. *Utrum miſſa ut laudis, ita etiam propitiationis ſit ſacrificium?*

ꝉLXXXIV. Quae praecedunt, ſi diligenter expendantur,] *Quae cum ita ſint;* ſine ulla dubitatione *docendum eſt* [praeterea illud intelligetur], id quod etiam ſancta Synodus [v]) explicavit, ſacroſanctum „Miſſae ſacrificium eſſe non ſolum laudis, et gratiarum actionis, aut nudam commemorationem ſacrificii, quod in cruce factum eſt; ſed vere etiam propitiatorium ſacrificium,
LXXXV. quo Deus nobis placatus, et propitius redditur." Quare ſi puro corde, et accenſa fide, et intimo noſtrorum ſcelerum dolore affecti hanc ſanctiſſimam hoſtiam immolemus, et offeramus; dubitandum non eſt, quin [w]) *miſericordiam* a Domino *conſecuturi ſimus, et gratiam in auxilio opportuno.* hujus enim victimae odore ita delectatur Dominus, ut gratiae, et poenitentiae donum nobis impertiens peccata condonet. Quamobrem et ſollemnis eſt illa Eccleſiae precatio: [x]) „Quoties hujus hoſtiae commemoratio celebratur, „toties opus noſtrae ſalutis exercetur:" nimirum uberrimi illi cruentae hoſtiae fructus per hoc incruentum ſacrificium ad nos manant. +

[Qu. 63. *Pertingit etiam ſacrificii miſſae fructus ad defunctos?*

'9.LXXXVI. Ea eſt vis] *Deinde vero* hujus ſacrificii *eam

(1.) hom. 2. (p. 671.); in Hebr. (10.) hom. 17. (p. 168 ſq.) Theophyl. in Hebr. 10, 1. (p. 719.) Conc. Later. IV. C. 1. (p. 981 ſq.) — u) (Ambr.) de ſacram. IV, 4. n. 14. (p. 368.) Chryſoſt. de Juda prod. hom. 2. n. 6. (p. 394.); in Matth. hom. 82. n. 5. (p. 789.); in 2 Tim. d. l. — v) d. l. can. 3. et Cap. 2. — w) Hebr. 4, 16. — x) Dom. 9. poſt Pentec., in Secreta. (p. 341.)

im esse, Parochi docebunt*, ut non solum immo-
anti, et sumenti profit, sed omnibus etiam fideli-
us, sive illi nobiscum in terris vivant, sive, jam
n Domino y) mortui, nondum plane expiati sint. Ne-
ue enim minus ex Apostolorum certissima traditione
ro his utiliter offertur, quam pro vivorum peccatis,
oenis, satisfactionibus, ac quibusvis calamitatibus,
t angustiis. +

Qu. 64. *Numquid ulla missa, ex communi usu Ecclesiae celebrata, dicenda est privata?*]

Ex *quo* [doctrina jam tradita] facile perspicitur, LXXXVII. 80.
mnes Missas communes censendas esse, ut quae ad
ommunem omnium fidelium utilitatem, et salutem
ertineant. +

Qu. 65. *Quonam hujus sacrificii caerimoniae pertinent?*]

Habet *autem* hoc sacrificium multos, eosque ma- LXXXVIII. 81.
ime insignes, ac sollemnes ritus, quorum nullus
upervacaneus, aut inanis existimandus est; verum
mnes eo spectant, ut et tanti sacrificii majestas ma-
is eluceat, et salutaribus mysteriis intuendis ad re-
um divinarum, quae in eo sacrificio occultae sunt,
ontemplationem fideles excitentur. Sed de his nihil
st ut plura dicamus, tum quia hoc argumentum lon-
iorem explicationem postulare videtur, quam propo-
itae institutioni conveniat; tum quia innumerabiles
ene libellos, et commentarios, qui de hac re a
iis et doctissimis viris z) conscripti sunt, sacerdotes
n promptu habebunt. Hactenus igitur satis fuerit,
arum rerum, quae ad Eucharistiam, tum qua 68) sa-
ramentum, tum qua 68) sacrificium sit, pertinent, po-
iora capita, juvante Domino, exposuisse.

---

68) *Utrobique* quia *Aldd., Lugd.* 1., *Col.* 1. 2. 3., *Leod., Lov., Antv.*

y) Cypr. ep. 66. (p. 114 sq.) Aug. ser. 172. C. 2. (p. 575 sq.); de cura pro mortt. C. 1. (p. 377.) Chrysost. in Act. hom. 21. n. 4. (p. 175.); in 1 Cor. hom. 41. (p. 392 sq.); in Phil. (1.) hom. 3. (p. 217 sq.) Joh. Dam. de iis, qui in fide dorm. C. 15. (p. 588.) — z) V. c. Thom. Aqu. S. th. 3. qu. 83. it. Gul. Durant. ration. div. off. lib. 4.

[Cap. V.]
DE POENITENTIAE SACRAMENTO.

[Qu. 1. *Cur accurate ac frequenter doctrina poenitentiae Christianis auribus est inferenda?*]

1. I. Quemadmodum humanae naturae fragilitas, et imbecillitas omnibus nota est, eamque in se ipso quisque facile experitur: ita, quantam habeat necessitatem Poenitentiae sacramentum, ignorare nemo potest. Quod si diligentiam, quae a Parochis in unoquoque argumento adhibenda est, ex rei, quam tractant, magnitudine, et pondere metiri oportet; omnino fatebimur, eos numquam in hujus loci explicatione adeo diligentes futuros esse, ut satis videri possit: quin etiam de hoc sacramento, quam de Baptismo, eo accuratius agendum est, quod Baptismus semel tantum administratur, nec iterari potest; Poenitentiae vero toties locus datur, ejusque repetendae toties[1]) necessitas imposita est, quoties post Baptismum peccare contingat. ita enim a Tridentina Synodo [a]) dictum est, „sacramentum Poenitentiae non secus lapsis post Baptismum, ac Baptismum nondum regeneratis, ad salutem necessarium esse": vulgataque illa sancti Hieronymi [b]) sententia ab omnibus [c]), qui deinceps res sacras tradiderunt, magnopere comprobatur, Poenitentiam esse secundam tabulam. Ut enim, confracta navi, unum vitae servandae perfugium reliquum est, si forte tabu-

---

1) locus — — toties *om. Aug., Mog.*

a) Sess. 14. de Poen. C. 2. — b) Hier. ep. 130. §. 9. (p. 986.) Cff. ep. 84. §. 6. (p. 528.) et comm. in Isa. (3, 8 sq.) lib. 2. (p. 56.) it. ep. 147. §. 3. (p. 1087.) Cui vero similis sententia jam ap. Tert. de poenit. C. 4. (p. 48.), Pacian. ep. 1. C. 5. (p. 258.) et Ambr. de lapsu virg. C. 8. n. 38. (p. 315.) invenitur. — c) Grat. P. 2. caus. 33. qu. 3. dist. 1. c. 72. Petr. Bles. tract. de transfig. Dom. (p. 401.) Petr. Lomb. Sent. 4. dist. 14. init. Thom. Aqu. in 4. Sent. dist. 2. qu. 1. art. 3. sol. ad 5. et dist. 14. qu. 1. art. 2. qstiunc. 4. et sol. 4. it. S. th. P. 3. qu. 84. art. 6. Bonav. in 4. Sent. dist. 14. P. 1. in expos. text. resp. ad dub. 1. et dist. 22. art. 3. qu. 2.

Iam aliquam de naufragio liceat arripere: ita post amissam Baptismi innocentiam, nisi quis ad Poenitentiae tabulam confugiat, sine dubio de ejus salute desperandum est. Haec autem non ad Pastores solum, sed ad reliquos etiam fideles excitandos dicta sint; ne forte in eis rei maxime necessariae incuria reprehendatur. Primum enim communis fragilitatis memores omni studio optare debent, ut divina ope adjuti, sine casu, aut prolapsione aliqua in via Domini progredi possint. quod si nonnumquam offenderint, tum vero summam Dei benignitatem intuentes, qui tamquam bonus pastor d) ovium suarum vulnera obligare, eisque mederi solet, hoc saluberrimum Poenitentiae medicamentum numquam in aliud tempus differendum esse cogitabunt.

[Qu. 2. *Quam varia est verbi poenitentiae significatio?*]

Ut *autem* rem ipsam aggrediamur, prius expli- II. 2.
canda est varia hujus nominis potestas, et notio: ne aliquis ambiguitate vocis in errorem inducatur. Nonnulli enim Poenitentiam pro satisfactione e) accipiunt. Alii, a catholicae fidei doctrina longissime remoti, cum arbitrentur Poenitentiam nullam temporis praeteriti rationem habere, nihil aliud, quam novam vitam esse f) definiunt. Docendum est igitur, multiplicem esse hujus nominis significationem. Primum enim poenitentia de iis dicitur, quibus aliquid displicet, quod ante placuerit, nulla habita ratione hujus cogitationis, bonum ne an malum fuerit. Sic omnes poenitet, quorum tristitia secundum saeculum est, non secundum Deum; cujusmodi g) poenitentia non salutem affert, sed mortem. Altera h) est poenitentia, cum quis ex scelere admisso, quod quidem antea placebat, dolorem non Dei, sed sui ipsius causa concipit. Tertia i) est, cum non solum admissi sceleris causa

---

d) cf. Ez. 34, 16. — e) Hoc saepissime: Petr. Bles. librum de poenit. vel satisfact. scripsit (p. 444 sqq.) atque publica antiquae Ecclesiae poenitentia satisfactio erat, Deo Ecclesiaeque reddita. — f) Hoc in Lutheranos et Reformatos, quos vocant, dictum est, cf. supra pag. 64. Cap. 8. extr. — g) 2 Cor. 7, 10. — h) Matth. 27, 3. Hebr. 12, 17. — i) Joel. 2, 12.

intimo animi fenfu dolemus, vel ejus doloris externum etiam aliquod fignum damus, verum unius Dei caufa in eo moerore fumus. Ac fingulis quidem poenitentiae generibus, quae commemorata funt, Poeni-
III. tentiae vox proprie convenit. nam cum in facris litteris Deum poenitere legimus, id per translationem dici perfpicuum eft. eo enim loquendi genere, quod ad hominum mores accommodatum eft, facrae litterae utuntur, cum Deum mutare aliquid conftituiffe declarant: quod non aliter facere videatur, quam homines, quos fi alicujus rei poeniteat, eam commutare omni ftudio laborant. Sic ergo fcriptum eft, k) *poenituiffe eum, quod hominem feciffet:* et alio loco, l) *quod Saul regem conftituiffet.* +

[Qu. 3. *Quod eft inter poenitentiae fignificationes discrimen?*]

3. IV. *Verum inter has poenitentiae fignificationes magnum discrimen obfervare oportet.* Prima *enim* [acceptio] in vitio ponenda eft: altera eft quaedam commoti, et perturbati animi affectio: tertiam tum ad virtutem pertinere, tum facramentum effe dicimus.
°V. quae fignificatio hujus loci propria eft. °ac primum quidem de ipfa, ut virtutis parte, agendum eft; non folum, quia fidelis populus ad omne virtutis genus inftitui a Paftoribus debet; fed etiam, quia hujus virtutis actiones tamquam materiam praebent, in qua Poenitentiae Sacramentum verfatur; ac nifi prius, quae fit Poenitentiae virtus, recte 2) intelligatur 3), facramenti etiam vim ignorari neceffe eft. +

[Qu. 4. *Quid eft interior poenitentia?*]

4. VI. *Quare* in primis monendi, hortandique funt fideles, ut omni contentione, et ftudio in intima animi poenitentia, quam virtutem dicimus, elaborent; fine qua ea, quae extrinfecus adhibetur, parum admodum
VII profutura eft. Intima autem poenitentia eft illa, cum ad Deum nos ex animo convertimus, et commiffa a

---

2) recte *om. Ant.* 3) *Male* intelligitur *Lugd.* 1., *Clem.*

k) Gen. 6, 6. — l) 1 Reg. 15, 11.

nobis fcelera deteftamur, et odio habemus; fimulque illud nobis certum, et deliberatum eft, malam vitae confuetudinem, corruptosque mores emendare, non fine fpe veniae a Dei mifericordia confequendae. Hanc vero dolor, et triftitia, quae perturbatio, et affectio eft, et paffio a multis [m]) vocatur, confequitur, veluti comes peccatorum deteftationi adjuncta. [4]) quamobrem apud complures ex fanctis Patribus [n]) Poenitentiae definitio hujusmodi animi cruciatu declaratur. +

[Qu. 5. *Eftne fides poenitentiae pars?*]

Verum in eo [certe], quem poenitet, fides Poe- VIII. 5.
nitentiam antecedat, neceffe eft. neque enim poteft quisquam fe ad Deum convertere, qui fide careat. ex quo fit, ut nullo modo Poenitentiae pars [o]) recte dici poffit. +

[Qu. 6. *Num intima animi poenitentia virtus eft cenfenda?*]

Quod *autem* intima haec poenitentia, ut antea IX. 6.
diximus, ad virtutem pertineat, aperte ostendunt multa, quae de Poenitentia tradita funt, [p]) praecepta. Lex enim de iis tantum actionibus, quae fuscipiuntur cum virtute, praecipit. Negare praeterea nemo poteft, quin dolere, quando, quo modo, et quatenus oportet, virtutis fit. hoc autem ut recte fiat, Poenitentiae virtus praeftat. Interdum enim evenit, ut ex admiffis fceleribus minorem, quam par eft, dolorem homines capiant. quin etiam, ut a Salomone [q]) fcriptum eft, nonnulli funt, *qui, cum male fecerint, laetantur.*

---

4) *Ita Ven. et Lugd.* 2., *et nemo non* peccatorum *a* detefiationi *pendere videbit, quod ut magis elucerct*; *Col.* 2. 3., *Aug. et Mog. ante* peccatorum *comma pofuerunt. Non igitur fequi potuimus Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Antv. et Clem.*, *quae poft* peccatorum *diftinxerunt.*

m) Thom. Aqu. in 4. Sent. dift. 14. qu. 1. art. 1. qftiunc. 2. ad 1. it. S. th. P. 3. qu. 85. art. 1. Bonav. in 4. Sent. dift. 14. P. 1. art. 1. qu. 1. ad opp. 1. et in concl. — n) (Ambr.) fer. 25. n. 1. (p. 425.) Cff. (Aug.) de vera et falfa poen. C. 8. (n. 22.) et 19. (p. 716. et 721.) et Ifid. de off. eccl. II, 17. n. 2. (p. 443.) — o) Haec Lutheranorum doctrina eft; Confeff. Auguft. P. 1. c. 12. (p. 12.) — p) Matth. 3, 2. 4, 17. Marc. 1, 4. 15. Luc. 3, 3. Act. 2, 38. al. — q) Prov. 2, 14.

rurſus vero alii ita ſe moerori animi, et aegritudini dedunt, ut de ſalute etiam prorſus deſperent: qualis fortaſſe Cain videri poteſt, qui ait: r) *Major eſt iniquitas mea, quam ut veniam merear:* et qualis certe Judas fuit, qui s) *poenitentia ductus*, ſuſpendio vitam, et animam amiſit. Ut igitur modum in dolore tenere poſſimus, Poenitentiae virtute adjuvamur.

7. x. Sed idem etiam ex iis rebus colligi poteſt, quas ſibi tamquam finem proponit is, quem vere peccati poenitet. Primum autem hoc ei propoſitum eſt, ut peccatum aboleat, omnemque animae culpam, et maculam abstergat. Alterum eſt, ut pro ſceleribus admiſſis Deo ſatisfaciat: quod quidem ad juſtitiam referri perſpicuum eſt. nam etſi inter Deum et homines propria juſtitiae ratio intercedere non poteſt, cum tam longo intervallo inter ſe diſtent: aliquam tamen eſſe juſtitiam conſtat, cujusmodi eſt inter patrem et filios, inter dominum et ſervos. Tertium eſt, ut homo in Dei gratiam redeat, in cujus offenſionem, et odium propter peccati foeditatem incurrit. Haec vero omnia ſatis declarant, poenitentiam ad virtutem ſpectare.

[Qu. 7. *Quibus veluti gradibus ad divinam illam poenitentiae virtutem adſcenditur?*]

8. xi. *Sed docendum eſt etiam, quibus gradibus ad hanc divinam virtutem liceat adſcendere.* Primum *itaque* Dei miſericordia nos praevenit, cordaque noſtra ad ſe convertit. Quod cum precaretur Propheta; t) *Converte*, inquit, *nos Domine ad te*, *et convertemur.* Deinde hoc lumine illuſtrati, per fidem ad Deum animo tendimus. *Credere enim oportet accedentem ad Deum*, ut Apoſtolus u) teſtatur, *quia eſt*, *et inquirentibus ſe remunerator ſit.* Praeterea motus timoris conſequitur; et, ſuppliciorum acerbitate propoſita, animus a peccatis revocatur. atque huc videntur ſpectare illa Iſaiae verba: v) *Sicut quae concipit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus ſuis; ſic facti ſumus.* Huc deinde accedit ſpes impetrandae a Deo miſericordiae, qua erecti vitam et mores emendare conſtituimus. Poſtremo cha-

---

r) Gen. 4, 13. — s) Matth. 27, 3 ſqq. Act. 1, 18. — t) Thren. 5, 21. — u) Hebr. 11, 6. — v) Iſa. 26, 17.

·itate corda nostra accenduntur, ex qua liberalis ille imor, probis, et ingenuis filiis dignus, oritur; atque ta unum illud veriti, ne qua in re Dei majestatem aedamus, peccandi consuetudinem omnino deserimus. Hisce igitur quasi gradibus ad hanc praestantissimam XII. Poenitentiae virtutem pervenitur: quae prorsus divina 9.
ıt caelestis virtus existimanda est *;* [.] +

Qu. 8. *Quis est praecipuus ejus poenitentiae fructus?*

Quam excellens, et admirandum etiam sit illud nunus, ex eo liceat colligere, quod illi] *cui scilicet* regnum caelorum sacrae litterae pollicentur. nam apud sanctum Matthaeum scriptum est: w) *Poenitentiam agite: appropinquavit* 5) *enim regnum caelorum.* Et apud Ezechielem: x) *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit judicium, et justitiam, vita vivet.* Tum alio loco: y) *Nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua, et vivat.* Quod quidem de aeterna, et beata vita intelligendum esse, plane constat. +

Qu. 9. *Quid de externa poenitentia sentiendum est? quaque de causa Christus eam in numerum sacramentorum referri voluit?*]

De externa *vero* Poenitentia docendum est, eam XIII. 10.
ɔsse, in qua sacramenti ratio consistit, habereque externas quasdam res sensibus subjectas, quibus declarantur ea, quae interius in anima fiunt. In primis au- XIV.
tem explanandum fidelibus videtur, quare factum sit, ut Christus dominus Poenitentiam in numerum sacramentorum referri voluerit. Hujus autem rei illa omnino causa fuit, ut nobis de remissione peccatorum, quam Deus pollicitus est, cum ait, z) *Si impius egerit poenitentiam,* etc. minus dubitare 6) liceret. vehementer enim pendere animo de intima poenitentia

5) appropinquabit *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.*, *Antv.* — 6) *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod. et ipsa Clem. h. l. repetunt* nobis, *quod recte om. rell.*

w) Matth. 3, 2. 4, 17. — x) Ez. 18, 21. — y) ib. 33, 11. — z) ib. 18, 21.

opus esset, cum de suo cuique judicio in iis, quae agit, merito timendum sit. Ut igitur Dominus huic nostrae sollicitudini subveniret, Poenitentiae sacramentum instituit, quo per sacerdotis absolutionem peccata nobis remissa esse confideremus 7), conscientiaeque nostrae ob fidem, quae sacramentorum virtuti merito habenda est, pacatiores redderentur. Neque enim aliter accipienda est vox sacerdotis, peccata nobis legitime condonantis, quam Christi domini, qui ait paralytico: a) *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Deinde vero, cum nemo salutem, nisi per Christum, ejusque passionis beneficio, consequi possit; consentaneum, nobisque utilissimum fuit, ejusmodi sacramentum institui, cujus vi, et efficientia Christi sanguis ad nos defluens, peccata post Baptismum admissa elueret, atque ita reconciliationis beneficium illi uni Salvatori nostro acceptum referre profiteremur.

[Qu. 10. *Quo igitur pacto poenitentia verum est novae legis sacramentum?*]

11. xv. Quod *vero* Poenitentia b) sacramentum sit, Pastores ita facile ostendent. ut enim Baptismus sacramentum est, quia peccata omnia, ac praesertim quod origine contractum fuit, delet: eadem ratione Poenitentia, quae peccata omnia, post Baptismum voluntate, vel actione suscepta, tollit, vere, et proprie sacramentum dicendum est. Deinde, quod caput est, cum illa, quae extrinsecus tum a poenitente, tum a sacerdote fiunt, declarent 8) ea, quae interius efficiuntur in anima; quis neget, Poenitentiam vera, et propria sacramenti ratione praeditam esse? siquidem sacramentum sacrae rei signum est: peccator autem, quem poenitet, rerum, et verborum notis plane ex-

7) confideremus *Leod.*, *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Lugd.* 2.; *perperam.* — 8) *Minus bene* declarant *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.* *Aug.*, *Mog.*

a) Matth. 9, 2. — b) Poenitentiam Sacramentum diserte nominant Gregor. Nyss. de vita Moys., in myst. interpr. (p. 245.) Victor Tunon. de poenit. C. 20. (p. 600.) Lucius III. in Decretal. lib. 5. tit. 7. C. 9. Cff. Aug. in Ps. 146. n. 8. (p. 1223 sq.); de bapt. V, 20. (p. 104.) Cassiodor. in Ps. 65, 9. (p. 203.) Theodor. haer. fabul. V, 28. (p. 476.)

rimit, se animum a peccati turpitudine abduxisse: emque ex iis, quae a sacerdote geruntur, et dicun- r, misericordiam Dei, peccata ipsa remittentis, fa- le cognoscimus. quamquam hoc aperte indicant illa lvatoris verba: [c]) *Tibi dabo claves regni caelorum, quodcumque* [9]) *solveris super terram, erit solu- m et in caelis.* Absolutio enim sacerdotis verbis nunciata, remissionem illam peccatorum signat, quam anima efficit. +

Qu. 11. *Potestne poenitentiae sacramentum iterari?*

Non] *Neque vero* solum fideles docendi sunt, xvi. 12.
oenitentiam in numero sacramentorum habendam esse, d eorum etiam, quae iterari [cc]) possunt. Quaerenti im Petro, num septies venia peccati danda esset, ominus respondit: [d]) *Non dico tibi usque septies: d usque septuagies septies.* Quare si cum ejus- odi hominibus agendum sit, qui summae [10]) Dei bo- tati, et clementiae diffidere videantur, confirmandus it illorum animus, atque ad spem divinae gratiae igendus. Quod quidem facile consequentur tum hu- s loci, et aliorum tractatione, qui in sacris litteris ermulti occurrent; tum vero iis rationibus, et argu- entis, quae ex sanctorum Chrysostomi [e]) libro de psis, Ambrosii [f]) libris de Poenitentia petere licebit. +

Qu. 12. *An materia hic eodem modo sit conside- randa, quo in aliis sacramentis?*]

Jam, quoniam nihil fideli populo notius esse de- xvii. 13.
t, quam hujus sacramenti materia: docendum est, in maxime hoc sacramentum ab aliis differre, quod iorum sacramentorum materia est aliqua res [11]) na- ralis, vel arte effecta; sacramenti vero Poenitentiae uasi materia sunt actus poenitentis, nempe contritio, onfessio, et satisfactio," ut a Tridentina Synodo [g])

---

9) et, Quodcumque *Col.* 2. 3., *Antv.* — 10) *Minus apte* summi *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.* — 11) *Ita sola Clem.; rell. omn.* res aliqua.

c) Matth. 16, 19. — cc) V. Gratian. P. 2. Caus. 33. qu. 3. dist. 3. — d) Matth. 18, 22. — e) Chrys. ad Theod. lapf. adhort. 1. (p. 1 sqq.) — f) Ambr. de poenit. lib. I. et II. (p. 389 sqq.) — g) Sess. 14. de poen. C. 3.

declaratum eſt: „qui quatenus in poenitente, ad inte-„gritatem ſacramenti, et plenam, ac perfectam pecca-„torum remiſſionem ex Dei inſtitutione requiruntur, „hac ratione partes h) Poenitentiae dicuntur.” Neque vero hi actus, „quaſi materia” a ſancta Synodo appellantur, quia verae materiae rationem non habeant, ſed quia ejus generis materia non ſint, quae extrinſecus adhibeatur [12]), ut aqua in Baptiſmo, et chriſma
XVIII. in Confirmatione. Quod autem ab aliis dictum eſt peccata ipſa hujus ſacramenti materiam eſſe i); nihil plane diverſum [13]) dici videbitur, ſi diligenter attendamus. Ut enim ignis materiam ligna eſſe dicimus, quae vi ignis conſumuntur: ita peccata, quae Poenitentia delentur, recte hujus ſacramenti materia vocari poſſunt. +

[Qu. 13. *Quae eſt ſacramenti poenitentiae forma?*]

14. XIX. *Sed* formae etiam explicatio Paſtoribus praetermittenda non eſt, quod ejus rei cognitio excitet fidelium animos ad percipiendam ſumma cum religione hujus ſacramenti gratiam. Eſt autem forma: Ego te abſolvo: quam non ſolum ex illis verbis licet colligere, k) *Quaecumque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta et in caelo* [14]); ſed ex eadem Chriſti domini doctrina ab Apoſtolis l) tradita [15]), accepimus. Ac quoniam ſacramenta id ſignificant, quod efficiunt; et illa, Ego te abſolvo, oſtendunt peccatorum remiſſionem hujus ſacramenti adminiſtratione effici; planum eſt, hanc eſſe Poenitentiae perfectam formam. ſunt enim peccata tamquam m) vincula, quibus conſtrictae animae

---

12) *Ita Lugd.* 1. 2., *Antv.*, *Col.* 8., *Ven. et Clem.*; materiae u. ſ., q. e. adhibeantur *Aug.*, *Mog.*; *ſed Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.* materiae ..,.. adhibeatur, *quae fortaſſe genuina eſt lectio.* — 13) adverſum *Fabr.* — 14) *Ita ſolae Clem. et Mog.*; *rell.* caelis, *ut Matth.* 16, 19. — 15) traditam *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.*, *Antv.*

h) V. paulo poſt qu. 20 ſq. — i) Peccata hujus ſacramenti remota, tres illi poenitentis actus proxima dicuntur materia: Thom. Aqu. S. th. P. 3. qu. 84. art. 2. — k) Matth. 18, 18. — l) Ad Apoſtoli verba 2 Cor. 2, 10. provocat Thom. Aqu. in opuſc. de forma abſol. C. 1. et 2. — m) Prov. 5, 22. Iſa. 5, 18.

tenentur, et ex quibus Poenitentiae facramento laxantur. quod quidem non minus vere de illo etiam homine facerdos pronunciat, qui prius ardentiffimae contritionis vi, accedente tamen confeffionis voto, peccatorum veniam a Deo confecutus fit. +

[Qu. 14. *Quo fructu ad formam facramenti preces aliae adjiciuntur?*]

Adduntur praeterea complures preces, non [Illae] xx. 15.
quidem ad formam [non funt] neceffariae, fed ut ea removeantur, quae facramenti vim, et efficientiam illius culpa, cui adminiftratur, impedire poffent. +

[Qu. 15. *Quantum differt poteftas facerdotum Chrifti in dijudicanda lepra, a poteftate facerdotum veteris legis?*]

Quamobrem [Merito] peccatores Deo ingentes 16.
gratias agant, qui tam amplam poteftatem in Ecclefia
facerdotibus tribuerit. Neque [n]) enim, ut olim in xxi.
veteri lege [o]) facerdotes teftimonio fuo aliquem a lepra liberatum effe, dumtaxat renunciabant; ita nunc in Ecclefia ea tantum poteftas facerdotibus facta eft, ut aliquem peccatis abfolutum effe declarent: fed vere tamquam Dei miniftri abfolvunt; id quod Deus ipfe, gratiae, et juftitiae auctor, ac parens, efficit. +

[Qu. 16. *Quo habitu, quibusve ritibus fuam actionem commendare debet?*]

Diligenter *vero* ritus etiam, qui ad hoc facra- xxii. 17.
mentum adhibentur, fideles obfervabunt. ita enim fiet, ut animo magis haereant, quae hoc facramento confecuti funt, nimirum fe tamquam fervos clementiffimo domino, vel filios potius optimo parenti reconciliatos effe: et fimul facilius intelligant, quid eos facere oporteat, qui velint (velle autem omnes debent) fe tanti beneficii gratos, et memores probare. nam quem peccatorum poenitet, is fe humili ac demiffo animo ad pedes facerdotis dejicit; ut, cum fe tam humiliter gerat, facile poffit agnofcere, fuperbiae radices evellendas effe, a qua omnia fcelera, quae deflet, ortum ha-

n) Chryfoft. de facerd. lib. 3. n. 5. (p. 384.) — o) Lev. 13 fq.

buerint, et enata ſint. In ſacerdote autem, qui in eum legitimus judex ſedet, Chriſti domini perſonam, et potestatem veneratur [16]. Sacerdos [p]) enim, quemadmodum in aliis, ita in Poenitentiae ſacramento adminiſtrando Chriſti munus exſequitur. Deinde peccata ſua poenitens ita enumerat, ut ſe maxima, et acerbiſſima animadverſione dignum eſſe fateatur: ſupplexque delictorum veniam petit. quae ſane omnia vetuſtatis ſuae certiſſima teſtimonia a ſancto Dionyſio [q]) habent.

[Qu. 17. *Quos praecipue fructus ex ſacramento poenitentiae homines capiunt?*]

18. XXIII. *Sed* nihil profecto tam proderit fidelibus, nihilque majorem illis alacritatem Poenitentiae ſuscipiendae afferet, quam ſi a Parochis ſaepe explicatum fuerit, quantam ex ea utilitatem capiamus. vere enim de Poenitentia illud dici poſſe intelligent, ejus quidem radices amaras, fructus vero ſuaviſſimos eſſe. Poenitentiae itaque omnis in eo vis eſt, ut nos in Dei gratiam reſtituat, cum eoque ſumma amicitia conjungat. Hanc vero reconciliationem interdum in hominibus piis, qui hoc ſacramentum ſancte, et religioſe percipiunt, maxima conſcientiae pax, et tranquillitas, cum ſumma ſpiritus jucunditate conſequi ſolet. nullum eſt enim tam grave, et nefarium ſcelus, quod Poenitentiae ſacramento non quidem ſemel, ſed iterum, et ſaepius non deleatur. Qua de re ita Dominus per Prophetam inquit: [r]) *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quae operatus eſt, et cuſtodierit praecepta mea, et fecerit judicium, et juſtitiam, vita vivet, et non morietur; omnium iniquitatum ejus, quas operatus eſt, non recordabor.* Et ſanctus Joannes: [s]) *Si confiteamur peccata noſtra: fidelis eſt, et juſtus, ut remittat nobis peccata noſtra.* Et paulo poſt, [t]) *Si quis peccaverit*, inquit,

16) venerētur *Antv.*, *Col.* 3., *Ven.*, *Aug.*

p) Pacian. ep. 1. C. 6. (p. 259.) et ep. 3. C. 7. (p. 264.) (Ambr.) comm. in 1 Cor. 11, 10. (p. 148.) (Aug.) de viſit. infirm. II, 4 ſq. (p. 737.) Greg. M. in Evang. lib. 2. hom. 26. n. 4 ſq. (p. 1555.) — q) Fortaſſe reſpicitur ad Dion. Ar. ep. 8. §. 1. (p. 602 extr.) Vid. Corder. annotat. ad h. l. (p. 610.) — r) Ez. 18, 21 ſq. — s) 1 Joa. 1, 9. — t) ib. 2, 1 ſq.

nullum videlicet peccati genus excipiens, *advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum justum: et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.* ✠

[Qu. 18. *Qua ratione quaedam peccata dicuntur remitti non posse?*]

Quod *autem* in scripturis u) legimus, quosdam 19.
a Domino misericordiam non esse consecutos, quamvis
eam vehementer imploraverint; id vero idcirco factum
esse intelligimus, quod eos vere, atque ex animo de-
lictorum non poenitebat. Quare cum hujusmodi sen- XXIV.
tentiae in sacris litteris v), vel apud sanctos Patres w) occurrunt, quibus videntur affirmare aliqua peccata remitti non posse; ita eas interpretari oportet, ut difficilem x) admodum esse veniae impetrationem intelligamus. Ut enim morbus aliquis ea re insanabilis dicitur, quod aegrotus ita affectus sit, ut salutaris medicinae vim oderit: sic quoddam est peccati genus, quod non remittitur, nec condonatur; propterea quod proprium salutis remedium Dei gratiam repellit. In hanc sententiam a divo Augustino dictum est: y) „Tanta labes „est illius peccati, cum post agnitionem Dei per gra„tiam Christi oppugnat aliquis fraternitatem, et ad„versus ipsam gratiam invidiae facibus agitatur, ut „deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si

---

u) 2 Mach. 9, 13. de Antiocho; Hebr. 12, 17. de Esau. — v) 1 Reg. 2, 25. Matth. 12, 31 sq. Hebr. 6, 4 sqq. 10, 26 sq. — w) Orig. et Theognost. ap. Athan. ep. 4. ad Serap. n. 9. 10. 11. (p. 702 sq.) Athan. ipse ib. n. 16. et 23. (p. 707. et 713.) Pacian. ep. 3. C. 15. (p. 266.) Ambr. de poen. II, 4. (p. 420 sqq.); de Sp. S. I, 3. n. 54. (p. 611.) Hilar. comm. in Matth. C. 12. n. 17 sq. (p. 730 sq.) Hier. ep. 42. (p. 190 sqq.) Aug. ser. 71. C. 21. (p. 280 sq.); enchirid. C. 83. (p. 167.) — x) Athan. comm. in Matth. 12, 31. (p. 1269 sq.); de communi ess. Patr., F. et Sp. S. n. 49. (p. 24 sqq.) (Athan.) quaest. ad Antioch., qu. 72. (p. 284 sqq.) Chrysost. hom. 41. in Matth. (12, 31 sq.) n. 3. (p. 448 sq.) Ambr. de poen. II, 4. n. 26 sq. (p. 422.) Hilar. comm. in Matth. C. 12. n. 18. (p. 732.) et C. 18. n. 10. (p. 760.) Aug. ep. 185. C. 11. (p. 504.) — y) Haec eisdem fere verbis, tantum non conjunctim habes ap. Aug. de ser. Dom. in monte lib. 1. C. 22. n. 73. et 74. (p. 141 sq.) Alterum Aug. locum, a Ven. insertum, invenies Retract. I, 19. n. 7. (p. 22.)

„peccatum mala conſcientia agnoſcere, et annunciare „cogatur.“ 17) +

[Qu. 19. *An poteſt aliquis condonationem peccatorum citra poenitentiam obtinere?*]

20. XXV. *Sed, ut ad Poenitentiam revertamur, haec* adeo propria *ejus* [hujus ſacramenti] vis eſt, ut peccata deleat, ut ſine Poenitentia remiſſionem peccatorum impetrare, aut ne ſperare quidem ullo modo liceat. ſcriptum eſt enim: z) *Niſi poenitentiam habueritis, omnes ſimiliter peribitis.* quod quidem de gravioribus, et mortiferis peccatis dictum a Domino eſt: etſi aliquo etiam poenitentiae genere indigent leviora peccata, quae venialia vocantur. ſanctus enim Auguſtinus inquit: a) „cum quaedam ſit poenitentia, quae quotidie in Eccleſia pro peccatis venialibus agitur, illa ſane fruſtra eſſet, ſi peccata venialia absque Poenitentia dimitti poſſent.“

[Qu. 20. *Quot ſunt partes integrales poenitentiae?*]

21. XXVI. *Sed* quoniam de iis rebus, quae aliquo modo in actionem cadunt, non ſatis eſt univerſe loqui; curabunt Paſtores ſingillatim ea tradere, ex quibus verae et ſalutaris Poenitentiae ratio a fidelibus percipi queat. Eſt autem hujus ſacramenti proprium, ut praeter materiam, et formam, quae omnibus ſacramentis communia ſunt, partes etiam, ut antea b) diximus, illas

---

17) *Ven. illa hujus loci verba:* cum poſt — — agitatur, *omittit, deinde ex Aug.* peccatum ſuum *legit, et tum poſt* cogatur *haec inſerit:* Quae quidem verba ita ſane intelligenda ſunt, ut alibi ſe declarans Auguſt. inquit, ſi in hac tam ſcelerata, mentis perverſitate finierit hanc vitam; quoniam de quocunque peſſimo in hac vita conſtituto non eſt deſperandum, nec pro illo imprudenter oratur, de quo non deſperatur.

z) Luc. 13, 3. — a) Haec ita ap. Aug. non leguntur. Cff. tamen ep. 265. n. 8. (p. 681.); ſer. 351. C. 3. n. 4. 5. 6. (p. 914 ſq.); ſer. 352. C. 2. n. 7. (p. 954.) et (Aug.) de vera et falſa poen. C. 8. n. 19 ſq. (p. 715 ſq.) Thom. Aqu. S. th. P. 3. qu. 87. art. 1. priorem tantum n. l. partem Auguſtino tribuere videtur. Cff. etiam Origen. hom. 15. in Lev. n. 2. extr. (p. 262.) Ambr. de poenit. II, 10. n. 95. (p. 436.) et praecipue Hugo de S. Vict. inſtit. Monaſt. ſer. 53. (p. 368. A.) it. de Sacram. lib. 2. P. 14. C. 1. (p. 495. B.) — b) qu. 12.

habeat, quae tamquam totam integramque Poenitentiam
conſtituant, contritionem ſcilicet, confeſſionem, et ſa-
tisfactionem: de quibus D. Chryſoſtomus his verbis
loquitur: c) „Poenitentia cogit peccatorem omnia li-
„benter ſufferre; in corde ejus contritio, in ore con-
„feſſio, in opere tota humilitas", vel fructifera [18]
ſatisfactio. Hae autem partes ex earum partium ge- XXVII.
nere eſſe dicuntur, quae ad aliquod totum conſtituen-
dum neceſſariae ſunt: quoniam, quemadmodum homi-
nis corpus ex pluribus membris conſtat, manibus, pe-
dibus, oculis, et aliis hujusmodi partibus, quarum
aliqua ſi deſit, merito imperfectum videatur, perfe-
ctum vero, ſi nulla deſideretur: eodem etiam modo
Poenitentia ex hisce tribus partibus ita conſtituitur,
ut, quamvis, quod ad ejus naturam attinet, con-
tritio, et confeſſio, quibus homo juſtus efficitur, ſatis
ſit [19]: tamen, niſi tertia etiam pars, ideſt ſatisfactio,
accedat, aliquid ei omnino ad perfectionem deſit, ne-
ceſſe ſit. Quare adeo inter ſe hae partes connexae ſunt, XXVIII.
ut contritio confitendi, et ſatisfaciendi conſilium et
propoſitum incluſum habeat, confeſſionem contritio, et
ſatisfaciendi voluntas, ſatisfactionem vero duae reli-
quae antecedant. +

[Qu. 21. *Undenam poenitentiae partes ſunt natae?*]

Harum *autem* trium partium eam rationem afferre XXIX. 22.
poſſumus, quod animo, verbis, et re ipſa peccata [20]
in Deum committantur. Quare conſentaneum fuit, ut
nos ipſos Eccleſiae clavibus ſubjicientes, quibus rebus
Dei ſanctiſſimum numen a nobis violatum eſſet, iis-
dem etiam ejus iram placare, et peccatorum veniam

---

18) tqto hum., et fruct. *Mog.* — 19) juſt. ſit, ſat. ſit *Antv.*, *Col.* 3.; juſt. ſit, ſat. ſint *Ven.* — 20) *Ita praeter Clem. etiam Lugd.* 1., *Leod.*, *Col.* 2. *et Ven.*; *Antv.* reipſa, pecc. *ſimiliterque Lugd.* 2. reipſa pecc.; *ſed melius videtur, quod eſt in Col.* 1. 3., *Lov.*, *Aug.*, *Mog.*, re, ipſa pecc.

c) Hic locus eſt ex ſer. de poenit., qui in Latinis tantum edd. invenitur (p. 361.), et affertur a Grat. P. 2. Cauſ. 33. qu. 3. diſt. 1. c. 40. et diſt. 3. c. 8., it. a Petro Lomb. Sent. 4. diſt. 16. init. Cff. (Gregor. M.) comm. in 1 Reg. lib. 6. C. 2. n. 33. (p. 367.) et Aug. enarr. in Pſ. 146. n. 6. (p. 1223.) et vid. pag. 55. not. h.

ab eo impetrare conaremur. Sed idem etiam alio argumento confirmari potest. Etenim Poenitentia est veluti quaedam delictorum compensatio, ab ejus voluntate profecta, qui deliquit, ac Dei arbitrio, in quem peccatum commissum est, constituta. Quare et voluntas compensandi requiritur, in quo maxime contritio versatur; et poenitens sacerdotis judicio, qui Dei personam gerit, se subjiciat, necesse est; ut pro scelerum magnitudine poenam constituere in eum possit, ex quo tum confessionis, tum satisfactionis ratio, et necessitas perspicitur. ✝

[Qu. 22. *Quid in hac materia proprie est contritio?*]

23.XXX. Quoniam *vero* harum partium vim, et naturam tradere fidelibus oportet; prius incipiendum est a contritione, eaque diligenter explicanda. neque enim ad ullum temporis punctum, cum in memoriam praeterita peccata redeunt, vel cum aliquid offendimus, contritione animus debet vacare. Hanc Patres in Concilio Tridentino ita definiunt: d) „Contritio est animi „dolor, ac detestatio de peccato commisso, cum pro„posito non peccandi de cetero." Et paulo post, de contritionis motu 21) subjicitur: d) „Ita demum praeparat „ad remissionem peccatorum, si cum fiducia divinae „misericordiae, et voto praestandi reliqua conjunctus „sit, quae ad rite suscipiendum hoc sacramentum re-
XXXI. quiruntur." Ex hac itaque definitione intelligent fideles, contritionis vim in eo tantum positam non esse, ut quis peccare desinat; aut propositum ei sit, novum vitae genus instituere, aut ipsum jam instituat; sed in primis male actae vitae odium, et expiationem suscipiendam esse. Id vero maxime confirmant illi sanctorum Patrum clamores, quos in sacris litteris frequenter profusos esse legimus: e) *Laboravi*, inquit David, *in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum.* Et: f) *Exaudivit Dominus vocem fletus mei.* Et rursus alius: g) *Recogitabo tibi omnes an-*

---

21) modo *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*

d) De poenit. C. 4. — e) Ps. 6, 7. — f) ib. v. 9. — g) Isa. 38, 15.

pos meos in amaritudine animae meae. Quas certe, et alias hujusmodi voces vehemens quoddam anteactae vitae odium, et peccatorum detestatio expressit.

[Qu. 23. *Corporisne sensu dolor, qui ex contritione nascitur, aestimari debet?*]

Quod *autem* contritio dolore definita est, monendi xxxii.24. sunt fideles, ne arbitrentur eum dolorem corporis sensu percipi. Contritio enim est, voluntatis actio. Et sanctus Augustinus h) testatur, „dolorem Poenitentiae comitem esse", non Poenitentiam. Verum peccati detestationem et odium, doloris vocabulo Patres significarunt; tum quia sacrae litterae ita utuntur: ait [22]) enim David, i) *Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?* tum quia dolor in inferiori animae parte, quae vim concupiscendi habet, ex ipsa contritione oritur; ut non incommode contritio dolore definita fuerit, quod dolorem efficiat, ad eumque declarandum poenitentes vestem etiam mutare soliti sint: de quo Dominus apud sanctum Matthaeum inquit: k) *Vae tibi Corozain, vae tibi Bethsaida: quia si in Tyro, et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio, et cinere poenitentiam egissent.* +

[Qu. 24. *Quare peccati detestatio vulgo a Theologis contritio appellatur?*]

Recte *autem* contritionis nomen peccati detesta- xxxiii.25. tioni, de qua loquimur, ad significandam vim doloris impositum est, ducta similitudine a rebus corporeis, quae minutatim saxo, aut duriore aliqua materia confringuntur: ut eo vocabulo declararetur, corda nostra, quae superbia obduruerunt, Poenitentiae vi contundi, atque l) conteri. Quare nullus alius dolor vel ex parentum et filiorum obitu, vel cujusvis alterius calamitatis causa susceptus, hoc nomine appellatur; sed illius tantum doloris proprium est nomen, quo ex amissa Dei gratia, atque innocentia afficimur. +

---

22) *Omn. praet. Clem.* inquit.

h) Aug. ser. 351. C. 1. (p. 942.) — i) Ps. 12, 2. — k) Matth. 11, 21. cf. Luc. 10, 13. — l) Ps. 50, 19.

[Qu. 25. *Quibus praeterea vocabulis eadem peccati deteſtatio declarari ſolet?*]

26. XXXIV. *Verum aliis quoque vocabulis eadem res declarari ſolet. nam et* [interdum] contritio cordis m) dicitur: quia cordis nomen frequenter ſacrae litterae n) pro voluntate uſurpant. ut enim a corde motionum corporis principium ſumitur: ita voluntas reliquas omnes animae vires moderatur, ac regit. Vocatur etiam a ſanctis Patribus cordis compunctio; qui libros de contritione conſcriptos, de compunctione cordis inſcribere o) maluerunt. Etenim quemadmodum ferro tumida ulcera ſecantur, ut incluſum virus poſſit erumpere; ita corda, quaſi ſcalpello contritionis adhibito, inciduntur, ut peccati mortiferum virus queant ejicere. quare et ſciſſio cordis a Joële propheta appellata eſt; p) *Convertimini*, inquit, *ad me in toto corde veſtro in jejunio, et in fletu, et in planctu. Et ſcindite corda veſtra.* +

[Qu. 26. *Cur dolor de peccatis, vocabulo contritionis incluſus, maximus et vehementiſſimus eſſe debet?*]

27. XXXV. Summum vero et maximum dolorem ex peccatis, quae commiſſa ſunt, ſuſcipiendum eſſe, ita ut nullus major excogitari poſſit, facile erit hisce rationibus demonſtrare. nam cum perfecta contritio ſit charitatis actio, quae ab eo timore, qui filiorum eſt, proficiſcitur; patet eundem charitatis, et contritionis modum ſtatuendum eſſe. At quoniam charitas, qua Deum diligimus, perfectiſſimus eſt amor, hinc ſit, ut contritio vehementiſſimum animi dolorem conjunctum habeat. ut enim maxime diligendus eſt Deus, ita, quae nos a Deo alienant, maxime deteſtari debemus. In quo etiam illud obſervandum eſt, eodem loquendi genere, charitatis, et contritionis magnitudinem in ſacris lit-

m) Baſil. M. hom. in Pſ. 33. n. 12. (p. 155.) Chryſ. in Gen. (4.) hom. 20. n. 3. (p. 175); hom. 9. in Hebr. (6, 9.) n. 4. (p. 99.) Eugen. IV. decr. ad Arm. (p. 440.) al. — n) Gen. 6, 5. 8, 21. Pſ. 65, 18. 118, 36. Matth. 5, 8. Luc. 24, 25. al. — o) Hoc nomine Chryſoſtomus inſcripſit duos libros, Ephraem complures ſermones. Cff. Aug. enarr. in Pſ. 108, 16. n. 19. (p. 917 ſq.) et Iſidor. ſent. II, 12. (p. 207 ſq.) — p) Joel. 2, 12 ſq.

teris ſignificari. De charitate dictum eſt: q) *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* Rurſus, quod ad contritionem pertinet [23]), clamat Dominus per Prophetam: r) *Convertimini in toto corde veſtro.* Praeterea, ſi, uti [24]) Deus ſummum bonum eſt inter omnia, quae diligenda ſunt, ita etiam peccatum ſummum eſt malum inter omnia, quae odiſſe homines debent: illud ſequitur, ut, quam ob cauſam Deum ſumme diligendum eſſe confitemur, ob eandem rurſus peccati ſummum odium nos capiat neceſſe ſit. Omnibus vero rebus Dei amorem anteponendum eſſe, ita ut ne vitae quidem conſervandae cauſa peccare liceat, aperte nos docent illa Domini verba, s) *Qui amat patrem, aut matrem plus quam me, non eſt me dignus:* et t) *qui* [25]) *voluerit animam ſuam ſalvam facere, perdet eam.* Sed illud etiam animadvertendum eſt, ut, quemadmodum, ſancto Bernardo teſte u), nullus finis, et modus charitati praeſcribitur, („Modus" enim, inquit ille, „diligendi Deum, eſt ipſum diligere ſine „modo") ita peccati deteſtationi nullus modus definiatur.
Sit praeterea non ſolum maxima, ſed vehementiſſima, atque adeo perfecta, omnemque ignaviam, et ſocordiam excludat. Etenim in Deuteronomio ſcriptum eſt: v) *Cum quaeſieris dominum Deum tuum, invenies eum: ſi tamen toto corde quaeſieris, et tota tribulatione animae tuae.* et apud Hieremiam: w) *Quaeretis me, et invenietis: cum quaeſieritis me in toto corde veſtro. Et inveniar a vobis, ait Dominus.* + XXXVI.

[Qu. 27. *Verane fuerit contritio, ſi remota ignavia, dolor de peccatis non fuerit abſolutus?*]

Quamquam ſi id minus conſequi nobis liceat, ut XXXVII.38.

---

23) attinet *Fabr., Ven.* — 24) *Pro* ſi, uti *Ven. et Lugd.* 2. *corrupte* ſicuti. — 25) *Ven.* et *Qui; Col.* 3. et, Qui, *ſimiliterque Mog. et Lugd.* 2.

q) Deut. 6, 5. Matth. 22, 37. Marc. 12, 30. Luc. 10, 27. — r) Joel. 2, 12. — s) Matth. 10, 37. cf. Luc. 14, 26. — t) Matth. 16, 25. Marc. 8, 35. cf. Joa. 12, 15. — u) Bern. de dil. Deo C. 1. (p. 589.) Vid. et. Sever. Milev. ep. ad Aug., ap. Aug. ep. 109. n. 2. (p. 239 ſq.) — v) Deut. 4, 29. — w) Jer. 29, 13 ſq.

perfecta sit; vera tamen et efficax contritio esse potest. saepe enim usu venit, ut, quae sensibus subjecta sunt, magis, quam spiritualia, nos afficiant. quare nonnulli interdum majorem ex filiorum obitu, quam ex pec-
xxxviii. cati turpitudine, doloris sensum capiunt. Idem etiam judicium faciendum est, si lacrymae doloris acerbitatem non consequantur, quae tamen in Poenitentia summopere optandae, et commendandae sunt. praeclara est enim ea de re sancti Augustini sententia: x) „Non sunt", inquit, „in te Christianae charitatis [26]) „viscera, si luges corpus, a quo recessit anima; „animam vero, a qua recessit Deus, non luges." Atque huc spectant illa Salvatoris nostri verba, quae supra allata sunt: y) *Vae tibi Corozain, vae tibi Bethsaida: quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cinere, et cilicio poenitentiam egissent.* Tametsi ad eam rem comprobandam satis esse debent clarissima Ninivitarum z), Davidis a), Peccatricis b), Apostolorum Principis c) exempla; qui omnes plurimis lacrymis Dei misericordiam implorantes, peccatorum veniam impetrarunt.

[Qu. 28. *Suntne peccata capitalia singulatim in contritione detestanda?*]

29. xxxix. Maxime *autem* hortandi, et monendi sunt fideles, ut ad singula mortalia crimina proprium contritionis dolorem adhibere studeant: ita enim Ezechias contritionem describit, cum ait: d) *Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae.* etenim, recogitare omnes annos, est, singillatim peccata excutere, ut ea ex animo doleamus. Sed apud Ezechielem quoque scriptum legimus: e) *Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, vita vivet.* Atque in hanc sententiam sanctus Augustinus inquit: f) „Consideret peccator qualitatem criminis in loco, in

26) pietatis *Fabr.*, *Ven.*

x) Aug. ser. 65. C. 6. (p. 259.) eisdem fere verbis. — y) Matth. 11, 21. — z) Jon. 3, 5 sqq. Matth. 12, 41. Luc. 11. 32. — a) Ps. 6, 7 sqq. 50. et 101. — b) Luc. 7, 37 sq. — c) Matth. 26, 75. — d) Isa. 38, 15. — e) Ez. 18, 21. — f) (Aug.) de vera et falsa poen. C. 14. (p. 718.) ad verbum fere.

empore, in [varietate, in persona." Neque tamen 30.
ic in re desperent fideles de summa Dei bonitate, clementia; is enim, cum nostrae salutis cupidissimus sit, nullam moram ad tribuendam nobis veniam terponit, sed peccatorem paterna charitate complectitur, simul atque ille se collegerit, et universe[27] peccata sua detestatus, quae deinde alio tempore, si cultas erit, singula in memoriam reducere, ac deteri in animo habeat, ad Dominum se converterit. enim nos per Prophetam jubet sperare, cum init: [g] *Impietas impii non nocebit ei, in quacunte die conversus fuerit ab impietate sua.* +

Qu. 29. *Quae ad veram contritionem sunt comprimis necessaria?*]

Ex *his igitur colligi poterunt* [jam dictis licebit XI. 31.
olligere], quae ad veram contritionem maxime sunt ecessaria; de quibus fidelem populum accurate oportebit docere; ut quisque intelligat, qua ratione comarare eam possit; regulamque habeat, qua dijudicet, uantum absit ab ejus virtutis perfectione. Primum enim ecesse est peccata omnia, quae admisimus, odisse, et olere; ne, si quaedam tantum doleamus, ficta, et simulta, neque salutaris Poenitentia a nobis suscipiatur. nam, t a sancto Jacobo Apostolo dictum est, [h] *Quicumque otam legem servaverit, offendit*[28] *autem in uno, actus est omnium reus.* Alterum est, ut ipsa contitio, confitendi, et satisfaciendi voluntatem conjunam habeat; de quibus postea suo loco agetur. Tertium t, ut poenitens vitae emendandae certam, et stabilem ogitationem suscipiat. hoc vero Propheta his verbis perte nos docuit: [i] *Si impius egerit poenitentiam b omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custoierit omnia praecepta mea, et fecerit judicium, t justitiam: vita vivet, et non morietur; omnium iquitatum ejus, quas operatus est, non recordaor.* et paulo post: [k] *Cum averterit se impius ab mpietate sua, quam operatus est, et fecerit judi-*

27) *Ita bene Lugd.* 1., *Antv.*, *Ven. et Clem; rell.* universa. — 28) offendat *Col.* 2., *Ven. et Mog. cum Vulg.*

g) Ez. 33, 12. — h) Jac. 2, 10. — i) Ez. 18, 21 sq. — k) ib. v. 27.

cium, et justitiam: ipse animam suam vivificabit. Ac paucis interjectis, [l]) *Convertimini*, inquit, *et agite poenitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris: et non erit vobis in ruinam iniquitas. Projicite a vobis omnes praevaricationes vestras, in quibus praevaricati estis, et facite vobis cor novum, et spiritum novum.* Idem etiam Christus dominus mulieri, quae in adulterio deprehensa est, praescripsit: [m]) *Vade*, inquit, et *jam amplius noli peccare.* Item paralytico illi, quem ad probaticam piscinam curaverat, [n]) *Ecce*, ait, *sanus factus es: jam noli pec-*
32. XLI. *care.* Sed natura quoque ipsa, et ratio plene [29]) ostendunt, duo illa [30]) ad contritionem esse in primis necessaria, dolorem scilicet peccati admissi, et propositum cautionemque, ne quid hujusmodi in posterum committatur. Nam qui amico reconciliari velit, quem injuria aliqua affecerit, et doleat oportet, quod in eum injuriosus et contumeliosus fuerit; et diligenter reliquo tempore provideat, ne qua in re amicitiam laesisse videatur: quae duo obedientiam adjunctam habeant, necesse est. hominem enim legi, sive naturali et divinae, sive humanae, quibus subjectus est, parere convenit. Quare si quid poenitens alteri per vim, aut per fraudem abstulit, restituat, oportet: itemque alicujus aut commodi, aut officii compensatione illi satisfaciat, cujus dignitatem, aut vitam dicto, factove violavit. tritum enim est omnium sermone, quod apud sanctum Augustinum legimus: [o]) „Non remittitur pec-
33. „catum, nisi restituatur ablatum." Neque vero inter cetera, quae ad contritionem maxime pertinent, minus diligenter, et necessario curandum est, ut, quidquid injuriarum ab altero acceperis, id totum remittatur, ac condonetur. ita enim Dominus et Salvator noster monet, atque denunciat: [p]) *Si dimiseritis hominibus peccata eorum: dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus: nec Pater vester dimittet vobis*

---

29) plane *Ven.*; *Antv. om.* — 30) *Inepte* duo alia *Aug.*, *Mog.*

l) ib. v. 30 sq. — m) Joa. 8, 11. — n) ib. 5, 14. — o) Aug. ep. 153. C. 6. n. 20. (p. 403.) — p) Matth. 6, 14 sq. Marc. 11, 25 sq.

peccata *veſtra.* Haec ſunt, quae fidelibus in contritione obſervanda ſunt: cetera, quae ad hanc rem colligi a Paſtoribus facile poterunt, efficient quidem, ut in ſuo genere contritio ſit magis perfecta, et abſoluta; verum adeo neceſſaria exiſtimanda non ſunt, ut ſine his verae, et ſalutaris poenitentiae ratio conſtare non poſſit.

[Qu. 30. *Quae eſt propria contritionis vis et utilitas?*]

Sed quoniam non ſatis eſſe Paſtoribus debet, ſi XLII. 31.
ea [31]) doceant, quae ad ſalutem videntur pertinere, niſi etiam omni cura et induſtria laborent, ut fideles ad eam ipſam rationem, quae illis praeſcripta eſt, vitam, actionesque ſuas dirigant, vehementer proderit contritionis vim, et utilitatem ſaepius proponere. Nam cum pleraque alia pietatis ſtudia veluti beneficentia in pauperes, jejunia, preces, et alia id genus ſancta, et honeſta opera, hominum culpa, a quibus proficiſcuntur, a Deo interdum repudientur; ipſa certe contritio numquam illi grata et accepta eſſe non poteſt. Nam inquit Propheta: q) *Cor contritum et humiliatum Deus non deſpicies.* Quin etiam ſtatim, ut eam mentibus noſtris concepimus, peccatorum remiſſionem nobis a Deo tribui, alio loco ejusdem Prophetae verba illa declarant: r) *Dixi: confitebor adverſum me injuſtitiam meam Domino: et tu remiſiſti impietatem peccati mei.* Atque ejus rei figuram in decem leproſis s) animadvertimus, qui a Salvatore noſtro ad ſacerdotes miſſi, antequam [32]) ad illos pervenirent, a lepra liberati ſunt. Ex quo licet cognoſcere, verae contritionis, de qua ſupra dictum eſt, eam vim eſſe, ut illius beneficio omnium delictorum veniam ſtatim a Domino impetremus.

[Qu. 31. *Qua ratione ad perfectionem contritionis venitur?*]

Plurimum etiam valebit ad fidelium mentes exci- XLIII. 35.
tandas, ſi Paſtores rationem aliquam tradiderint, qua

31) ea *om. Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod., Lov., Fabr.* — 32) miſſi *h. l. repetunt eaed.*

q) Pſ. 50, 19. — r) Pſ. 31, 5. — s) Luc. 17, 14.

se quisque ad contritionem exercere possit. Meminisse autem oportet, ut omnes conscientiam suam frequenter excutientes, videant, num quae a Deo, sive ecclesiasticis sanctionibus praecepta sunt, servaverint: quod si quis alicujus sceleris reum se esse cognoverit, statim se ipsum accuset, supplexque a Domino veniam exposcat, et spatium tum confitendi, tum satisfaciendi sibi dari postulet: in primisque divinae gratiae praesidio se adjuvari petat, ne in posterum eadem illa peccata admittat, quae admisisse vehementer poenitet.

XLIV. Curandum erit praeterea Pastoribus, ut in peccatum [33]) summum fidelium odium concitetur; tum quia summa est illius [33]) foeditas, et turpitudo; tum quia gravissima damna, et calamitates nobis affert [33]). nam Dei benevolentiam, a quo maxima bona accepimus, longeque majora exspectare et consequi licebat, a nobis abalienat [33]), et summorum dolorum cruciatibus perpetuo afficiendos sempiternae morti nos addicit [33]).

*XLV. Hactenus de contritione: *nunc ad confessionem, quae est altera Poenitentiae pars, veniamus. +

[Qu. 32. *Quae est confessionis praestantia, quamque fuit ad Christianam salutem necessaria ejus institutio?*]

36. Quantum *vero* curae et diligentiae in ea explicanda ponere Pastores debeant, ex eo facile intelligent, quod omnibus fere piis persuasum est, quidquid hoc tempore sanctitatis, pietatis, et religionis in Ecclesia, summo Dei beneficio, conservatum est, id magna ex parte confessioni tribuendum esse; ut nulli mirandum sit, humani generis hostem, cum fidem catholicam funditus evertere cogitat, per ministros impietatis suae, et satellites, hanc veluti Christianae virtutis arcem totis viribus oppugnare conatum esse.
XLVI. Primum itaque docendum est, confessionis institutionem nobis summopere utilem, atque adeo necessariam fuisse.

---

33) *Ita recte Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2. 3., *Leod.*, *Lov.*, *Antv. et Ven.*, *nisi quod Fabr. et Ven.* alienat *pro* abalienat *habent. Sed mirum in modum Clem. legit:* peccata, illorum, afferunt, *et tamen:* abalienat *et* addicit; *eoque singularius est in Aug. et Mog.* peccata, *simulque* illius, affert, alienat, addicit.

Ut enim hoc concedamus, contritione peccata deleri; quis ignorat illam adeo vehementem, acrem incensam esse oportere, ut doloris acerbitas cum ſcelerum magnitudine aequari, conferrique poſſit? at quoniam pauci admodum ad hunc gradum pervenirent, fiebat etiam ut a pauciſſimis hac via peccatorum venia speranda esset. quare neceſſe fuit, ut clementiſſimus Dominus faciliori ratione communi hominum ſaluti conſuleret. quod quidem admirabili conſilio effecit, cum [t]) claves regni caelestis Eccleſiae tradidit. Etenim ex fidei catholicae doctrina omnibus cre- XLVII. 37.
dendum, et conſtanter affirmandum eſt [34]; ſi quis ita animo affectus ſit, ut peccata admiſſa doleat, ſimulque in poſterum non peccare conſtituat; etſi ejusmodi dolore non afficiatur, qui ad impetrandam veniam ſatis eſſe poſſit; ei tamen, cum peccata ſacerdoti rite confeſſus fuerit, vi clavium ſcelera omnia remitti, ac condonari: ut merito a ſanctiſſimis viris Patribus noſtris [u]) celebratum ſit, Eccleſiae clavibus aditum in caelum aperiri: de quo nemini dubitare fas eſt [35]), cum a Florentino Concilio [v]) decretum legamus, Poenitentiae effectum, eſſe abſolutionem a peccatis. Verum ex eo praeterea licet cognoſcere, quantam afferat confeſſio utilitatem, quod iis, quorum eſt corrupta vitae conſuetudo, nihil tam prodeſſe ad mores emendandos experimur, quam ſi interdum occultas animi ſui cogitationes, facta, dicta- XLVIII.
que omnia, prudenti, et fideli amico pateſaciant, qui eos opera, et conſilio juvare poſſit. Quare ad eamdem rationem maxime ſalutare exiſtimandum eſt iis, qui ſcelerum conſcientia agitantur, ut ſacerdoti, tamquam Chriſti domini Vicario, cui perpetui ſilentii ſeveriſſima lex propoſita eſt, animae ſuae morbos et vulnera aperiant: ſtatim enim parata ſibi medicamenta invenient, quae non ſolum praeſentis aegritudinis ſanandae, verum ita praeparandae animae caeleſtem quandam vim habeant [36]); ut deinceps facile futurum

34) eſt *omn. om. praeter Clem., Ven. et Lugd.* 2. — 35) dubitandum eſt *Fabr., Ven.* — 36) habent *Col.* 1. 2., *Leod., Lov., Lugd.* 2.

t) Matth. 16, 18ſq. — u) Tertull. ſcorp. C. 10. (p. 373.) Chryſ. de Sacerd. III, 5. (p. 383.) Hilar. in Matth. C. 16 n. 17. (p. 749.) Jul. Pomer. de vita contempl. II, 2. (p. 25.) Max. Taur. hom. 72. (p. 230.) — v) Eug. IV. decr. ad Arm. (p. 440.)

non ſit, in ejusdem [37]) morbi et vitii genus recidere.
XLIX. Neque vero illa confeſſionis utilitas praetermittenda, quae ad vitae ſocietatem et conjunctionem magnopere pertinet. conſtat enim, ſi ſacramentalem confeſſionem e Chriſtiana diſciplina exemeris, plena omnia occultis, et nefandis ſceleribus futura eſſe: quae poſtea, et alia etiam multo graviora, homines, peccati conſuetudine depravati, palam committere non verebuntur. etenim confitendi verecundia, delinquendi cupiditati, et licentiae tamquam frenos injicit, et improbitatem coercet.
L. Sed jam confeſſionis utilitate expoſita, quae ſit ejus natura, et vis, Paſtoribus tradendum erit. ✝

[Qu. 33. *Quae eſt confeſſionis ſacramentalis deſcriptio et natura?*

LI. Confeſſionem] *Eam igitur* definiunt eſſe peccatorum accuſationem, quae ad ſacramenti genus pertinet, [38]) eo ſusceptam, ut veniam virtute clavium impetremus. Recte autem accuſatio dicitur, quod peccata ita commemoranda non ſunt, quaſi ſcelera noſtra oſtentemus, ut ii faciunt, [w]) *qui laetantur cum male fecerint;* aut omnino enarranda, ut ſi [39]) rem aliquam geſtam otioſis auditoribus delectandi cauſa exponamus. verum accuſatorio animo ita enumeranda ſunt, ut ea
LII. etiam in nobis vindicare cupiamus. Veniae autem impetrandae cauſa, peccata confitemur: quoniam hoc judicium longe diſſimile eſt forenſibus capitalium rerum quaeſtionibus, in quibus confeſſioni poena et ſupplicium, non culpae liberatio, et errati venia conſtituta eſt. In eandem fere ſententiam, quamvis aliis verbis, ſanctiſſimi Patres videntur confeſſionem definiſſe; veluti cum ſanctus Auguſtinus inquit: [x]) Confeſſio eſt, per quam morbus latens ſpe veniae aperitur: et ſanctus Gregorius: [y]) Confeſſio eſt peccatorum deteſtatio: quarum utraque, quod in ſuperiori definitione continetur, facile ad eam referri poterit. ✝

---

37) ejusmodi *Aug.*, *Mog.* — 38) *Eaedem:* (quae ad Sacramentum pertinent). — 39) nec omn. ita enarr., quaſi *Antv.* *Col.* 3., *Ven.*; nec omn. ita enumeranda, quaſi *Aug. et Mog.*

w) Prov. 2, 14. — x) et y) Etiam Thom. Aqu. in 4.

[Qu. 34. *Qua ex causa, et quando instituta est a Christo confessio?*]

*Sed jam, quod omnium maximi faciendum est, LIII. 39.
docebunt Parochi, ac* [Fidelibus] sine ulla dubitatione *fidelibus tradent* [tradendum 40) est], hoc sacramentum a Christo domino, qui bene omnia, et unius salutis nostrae causa fecit, ob ejus summam bonitatem, et misericordiam institutum esse. Apostolis enim, post resurrectionem unum in locum congregatis, insufflavit, dicens: z) *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.* +

[Qu. 35. *Qui sunt ejus examinis, quod fit in confessione, legitimi judices constituti?*]

Cum *igitur* Dominus potestatem retinendi, et re- LIV.
mittendi peccata sacerdotibus tribuerit; perspicuum est, ipsos a) etiam ea de re judices constitutos fuisse. 41)
Atque idem significare visus est Dominus, cum Apo- 40.
stolis b) id negotii dedit, ut Lazarum, a mortuis excitatum, a vinculis solverent, quibus constrictus erat. nam sanctus Augustinus eum locum ita explanat: c) „Ipsi”, inquit, „sacerdotes plus *jam* possunt proficere, plus confitentibus parcere, quibus crimen remittunt: Dominus” scilicet per ipsos Apostolos „La-

---

40) credendum *Aug. et Mog.* — 41) *Verba:* Cum igitur — fuisse, *quae paulo post iterum occurrunt, h. l. om. Ven., eademque deinde August. locum magis ad verbum ita habet: Ipsi — parcere; quibus enim crimen remittunt, Dominus remittit*, scilicet per ipsos Apostolos: *Lazarum, quem de monumento jam suscitaverat,* cet.

Sent. dist. 17. qu. 3. a. 2. has definitiones ex Aug. et Greg. refert; et priorem quidem colligas quodammodo ex Aug. enarr. in Ps. 66. n. 7. (p. 494.), posteriorem vero ex Greg. in 1 Reg. lib. 6. C. 2. n. 33. (p. 367.) Sed vereor, ne auctorum nomina inter se commutata sint, quum illa multo facilius ex Greg. hom. 40. in Ev. n. 2. (p. 1652.) atque haec ex Aug. ser. 29. C. 5. (p. 105.) deducatur. — z) Joa. 20, 22 sq. — a) Chrys. de sacerd. III, 5 sq. (p. 383 sq.); hom. 5. in Isa. 6, 1. n. 1. (p. 132.) Aug. de civ. Dei XX, 9. n. 2. (p. 443.) Hieron. ep. 14. n. 8. (p. 34.) Greg. M. hom. 26. in Ev. n. 5. (p. 1555.) — b) Joa. 11, 24. — c) (Aug.) de vera et falsa poen. C. 10. (p. 717.) magnam partem ad verbum.

zarum, quem jam fuscitaverat, obtulit discipulis folvendum, ostendens poteftatem folvendi esse concessam sacerdotibus." Quo etiam pertinet, quod iis, qui a lepra in itinere curati funt, praeceperat, d) ut sacerdotibus fe ostenderent, illorumque judicium fubirent.
41. Cum igitur Dominus poteftatem remittendi, et retinendi [42]) peccata facerdotibus tribuerit; perfpicuum eft, ipfos etiam ea de re judices conftitutos fuiffe. at, quoniam, ut fancta Tridentina Synodus e) fapienter admonuit, de qualibet re verum judicium fieri, atque in repetendis criminum poenis juftitiae modus teneri non poteft, nifi plane cognita, et perfpecta caufa fuerit; ex eo fequitur, ut poenitentium confeffione fingillatim peccata omnia facerdotibus patefa-
LV. cienda fint. Haec igitur Paftores docebunt, quae a fancta Tridentina Synodo decreta, ac perpetuo a catholica Ecclefia tradita funt. Si enim fanctiffimos Patres attente legimus, nusquam non apertiffima teftimonia occurrent, quibus confirmetur, hoc facramentum a Chrifto domino inftitutum effe, et confeffionis facramentalis legem, quam illi exomologefin f), et exagoreufin g) graeco vocabulo appellant, tamquam euangelicam accipiendam effe. Quod fi etiam veteris teftamenti figuras exquirimus, fine dubio ad peccatorum confeffionem videntur pertinere h) varia illa facrificiorum genera, quae ad expianda diverfi [43]) generis peccata a facerdotibus fiebant.

[Qu. 36. *Quo fructu ad facramentalem confeffionem Ecclefia certas quasdam caerimonias adjunxit?*]

42. LVI. *Sed* quemadmodum confeffionem a Domino Salvatore inftitutam effe fideles docendi funt; ita etiam monere eos oportet, quosdam ritus, et follemnes caerimonias Ecclefiae auctoritate additas effe; quae etfi

---

42) retin. et remitt. *Fabr. et Ven.* — 43) *Eaed.* varii.

d) Luc. 17, 14. — e) Seff. 14. de poen. C. 5. — f) Clem. Rom. ep. 1. ad Cor. C. 51. Tertull. de poenit. C. 9. (p. 59.) Cypr. ep. 9. 10. al. (p. 19 fqq.) Chryf. expof. in Pf. 9. n. 1. (p. 93.) multique alii. — g) Greg. Nyff. contra Eunom. or. 11. (p. 705.); ep. ad Letoium, can. 4. (p. 118.) Greg. Naz. or. 40. n. 27. (p. 712.) Bafil. M. ep. 188. can. 7. (p. 272.) al. — h) Lev. 16, 21.

ad facramenti rationem non fpectant, ejus tamen dignitatem magis ante oculos ponunt, et confitentium animos, pietate accenfos, ad Dei gratiam facilius confequendam praeparant. Cum enim aperto capite ad pedes facerdotis abjecti, demiffo in terram vultu, fupplices manus tendentes, aliaque hujusmodi Chriftianae humilitatis figna dantes, quae ad facramenti rationem neceffaria non funt, peccata confitemur, ex his perfpicue intelligimus, tum in facramento caeleftem vim agnofcendam, tum a nobis divinam mifericordiam fummo ftudio requirendam, atque efflagitandam effe. +

[Qu. 37. *Poffuntne falutem citra confeffionem recuperare, qui peccatis funt obnoxii capitalibus?*]

*Jam vero nemo exiftimet confeffionem a Domino quidem inftitutam, fed ita tamen, ut ejus ufum neceffarium LVII. 43.
effe non edixerit. Etenim* fic ftatuant fideles, oportere eum, qui mortali fcelere premitur, confeffionis facramento ad fpiritualem vitam revocandum effe 44); quod quidem pulcherrima translatione a Domino aperte fignificatum videmus; cum hujus facramenti adminiftrandi poteftatem, clavem regni caelorum i) appellavit. Ut enim locum aliquem 45) ingredi nemo poteft, fine ejus opera, cui claves commiffae funt: fic intelligimus, neminem in caelum admitti, nifi fores a facerdotibus, quorum fidei claves Dominus tradidit, aperiantur. Aliter enim nullus plane clavium ufus in Ecclefia effe videbitur: ac fruftra is, cui clavium poteftas data eft, quempiam caeli aditu prohibebit, fi tamen alia via introitus patere queat. Hoc vero praeclare a fancto Auguftino cognitum eft, cum inquit: k) „Nemo fibi dicat, occulte ago apud Dominum poe„nitentiam: novit Deus, qui mihi ignofcat, quid in „corde ago: Ergo fine caufa dictum, Quaecumque „folveritis fuper terram, erunt foluta et in caelo? 46)

44) *Ita Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Antv. et Clem.*; *fed aut cum Col.* 3., *Aug. et Mog.* oportere *omittendum, aut cum Ven.* revocari *legendum eft, nifi cum Lov. et Lugd.* 2. oportet *(cum antecedentt. jungend.) malis.* — 45) munitum et fublimem *add. Fabr. et Ven.* — 46) *Ita fola Clem. e Vulg.; rell., ut eft ap. Augufi.,* Quae folv. in terra, foluta erunt in caelo?

i) Matth. 16, 19. — k) Aug. fer. 392. C. 3. (p. 1054.) ad verbum fere.

„ergo sine causa claves datae sunt Ecclesiae Dei?" Atque in eandem sententiam sanctus Ambrosius in libro de poenitentia scriptum reliquit, cum Novatianorum haeresim convelleret, qui soli Domino potestatem peccata remittendi reservandam asserebant; l) „Ecquis Deum, inquit, magis veneratur, qui ne mandatis illius obtemperat, an qui resistit? Deus nobis jussit ejus ministris obtemperare: quibus cum pareamus, honorem soli Deo deferimus." +

[Qu. 38. *Quo aetatis et anni tempore confitendum est?*]

44. LVIII. *Sed* cum minime dubitari possit, confessionis legem ab ipso Domino latam et constitutam esse; sequitur, ut videndum sit, quinam, quo aetatis, et anni tempore ei parere debeant. Primum itaque ex Lateranensis Concilii canone, cujus initium est, Omnis utriusque sexus m), perspicitur, neminem confessionis lege adstrictum esse ante eam aetatem, qua rationis usum habere potest. neque tamen ea aetas certo aliquo annorum numero definita est: sed illud universe statuendum videtur, ab eo tempore confessionem puero indictam esse, cum inter bonum, et malum discernendi vim habet, in ejusque mentem dolus cadere potest. nam cum ad id vitae tempus quisque pervenerit, in quo de salute aeterna deliberandum est, tum primum sacerdoti peccata confiteri debet; cum aliter salutem sperare nemini liceat, qui scelerum conscientia premi-
LIX. tur. Quo vero potissimum tempore confiteri oporteat, eo canone, de quo antea diximus m), sancta Ecclesia decrevit: jubet enim semel saltem quotannis fideles omnes peccata sua confiteri. +

[Qu. 39. *Quoties Christiani hoc beneficio utentur?*]

45. *Verum* si, quid salutis nostrae ratio postulet, consideremus; profecto, quoties vel mortis periculum imminet, vel aliquam rem tractare aggredimur, cujus tractatio homini peccatis contaminato non conveniat, veluti cum sacramenta administramus,

l) Ap. Ambr. de poen. I, 2. n.6 sq. (p. 391 sq.) prior h. l. pars eisdem fere verbis expressa legitur, posterioris vero sententia tantum eaque satis tecta deprehenditur. — m) Conc. Later. IV. C. 21. (p. 1007 sqq.)

aut percipimus, toties confessio praetermittenda non est. Atque idem omnino servare oportet, cum veremur, ne nos alicujus culpae, quam admiserimus, oblivio capiat. neque enim peccata confiteri possumus, quae non meminimus: neque peccatorum veniam a Domino impetramus, nisi ea Poenitentiae sacramentum per confessionem deleat.

[Qu. 40. *Suntne omnia peccata singillatim in confessione aperienda?*]

Sed quoniam multa in confessione observanda sunt, LX. 46.
quorum alia ad sacramenti naturam pertinent, alia
non *ita* [item] necessaria sunt; de his accurate agen-
dum erit. neque enim desunt libelli, et commentarii,
ex quibus facile est, horum omnium explicationem
depromere. Illud autem in primis doceant Parochi,
in confessione curandum esse, ut n) integra, et abso-
luta sit. etenim omnia mortalia peccata sacerdoti ape- LXI.
rire oportet. nam venialia, quae nos a Dei gratia non divellunt, et in quae frequentius labimur, tametsi o) recte, atque utiliter, quod piorum usus demonstrat, confitemur, tamen sine culpa praetermitti, multisque aliis rationibus p) expiari possunt. at mortifera peccata, ut jam diximus, singula enumeranda sunt, quamvis etiam q) occultissime lateant, et ejus generis sint, quae duobus r) tantum extremis Decalogi capitibus interdicuntur. Saepe enim evenit, ut ea gravius animam vulnerent, quam illa, quae aperte, ac palam peccare homines solent. ita vero a sancta Tridentina Synodo s) definitum, atque a catholica Ecclesia semper traditum est, quemadmodum sanctorum Patrum testimonia declarant. est enim apud sanctum Ambrosium in hunc modum: t) „Non potest quis justificari a peccato, nisi „confessus fuerit peccatum." Sanctus etiam Hierony-

n) Conc. Cabil. II. can. 32. (p. 99 sq.) — o) Aug. ser. 351. C. 3. n. 4 sqq. (p. 943 sqq.) — p) Aug. enarr. in Ps. 66. n. 7. (p. 495.); enchir. C. 71. (p. 163.) Caesar. Arel. hom. 37., ap. Aug. in App. ser. 104. n. 6. (p. 130.) Conc. Tolet. IV. C. 10. (p. 621.) — q) Origen. hom. 3. in Lev. n. 4. (p. 196.) Bern. ser. 40. de divers. n. 6. (p. 1174.) — r) Ex. 20, 17. Deut. 5, 21. — s) Sess. 14. de poen. C. 5. et can. 7. — t) Ambr. de parad. C. 14. n. 71. (p. 178.) ad verbum fere.

mus in Ecclesiaste idem plane confirmat. ait[47]) enim: u) „Si quem serpens Diabolus occulte momorderit, et, „nullo conscio, eum peccati veneno infecerit, si „tacuerit, et poenitentiam non egerit, nec vulnus „suum fratri, *aut* [vel] magistro voluerit confiteri, „magister, qui linguam habet ad curandum, [ei] prod- „esse non poterit". Praeterea sanctus Cyprianus in sermone de lapsis apertissime hoc docet, his verbis: v) „Quamvis nullo sacrificii, aut libelli facinore con- „stricti sint, quoniam tamen de eo cogitaverunt, id „ipsum apud sacerdotes Dei dolenter confiteantur." [48]) Denique haec omnium Ecclesiae doctorum communis vox est, atque sententia. +

[Qu. 41. *Numquid omnes peccatorum circumstantiae, dum quis confitetur, sunt patefaciendae?*

47.LXII. Est etiam] *Sed* in confessione summa illa cura, et diligentia adhibenda *est*, quam in rebus gravissimis ponere solemus, omneque studium ita eo conferendum, ut sanemus animae vulnera, et peccati radices evellamus. Neque vero solum peccata gravia narrando explicare oportet, verum etiam w) illa, quae unumquodque peccatum circumstant, et pravitatem valde
LXIII. augent, vel minuunt. Quaedam enim circumstantiae adeo graves sunt, ut peccati mortiferi ratio ex illis tantum constet: quare haec omnia semper confiteri oportet. Si quis enim hominem interemerit[49]), explicandum est, utrum ille sacris initiatus, an profanus fuerit. Itemque si cum muliere concubuit, matrimonii ne lege libera, aut alterius uxore, aut propinqua, aut alicujus voti sponsione Deo consecrata, aperiat, necesse est. haec enim diversa peccatorum genera

---

47) inquit *omn. praet. Clem.* — 48) *Ven., antea Hier. locum cum Fabr. reddens, h. l. ex Cypr. haec habet: Quamvis — dolenter, et simpliciter confitentes, Exomologesin conscientiae faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet, et modicis vulneribus exquirunt.* — 49) interemit *Antv., Col.* 3.

u) Hier. in Eccl. C. 10. (p. 474.) ad verbum fere. — v) Cypr. de lapf. (p. 190.) ad verbum fere. — w) (Aug.) de vera et falsa poen. C. 14. et 20. (p. 718. 722.); de visit. infirm. II, 5. (p. 738.) Petr. Blef. de confess. (p. 438.) Conc. Worm. a. 868. can. 25. (p. 873.) Londin. a. 1200. can. 4. (p. 715.) Later. IV. C. 21. (p. 1009.) Colon. a. 1280. c. 8. (p. 353 sq.)

conſtituunt, ita, ut primum quidem ſimplex fornicatio, alterum adulterium, tertium inceſtus, quartum ſacrilegium a divinarum rerum doctoribus appelletur. Furtum etiam in peccatis numerandum eſt: verum ſi quis aureum nummum furetur, levius omnino peccat, quam is, qui centum, vel ducentos, vel ingentem aliquam auri vim, praeſertim vero qui ſacram pecuniam abstulit. Quae etiam ratio ad locum, et ad tempus pertinet: quorum exempla notiora ſunt ex multorum libris, quam ut a nobis commemorentur. Haec igitur, ut diximus, enumeranda ſunt: quae vero pravitatem rei magnopere non augent, ſine crimine omitti poſſunt. +

[Qu. 42. *Eſtne confeſſio, in qua ſponte aliquid gravius reticetur, aut negligenter excuſſa ſunt peccata, iteranda?*]

Sed ad confeſſionem adeo neceſſarium eſt, ut, LXIV. 48.
quod antea diximus, integra, et abſoluta ſit, ut, ſi quis dedita opera, alia quidem ex iis, quae explicari debent, praetermittat, alia vero tantummodo confiteatur, non ſolum ex ea confeſſione is commodum nullum conſequatur, ſed etiam novo ſcelere ſe obſtringat: neque ejusmodi peccatorum enumeratio confeſſionis nomine, in qua ſacramenti ratio inſit, appellanda eſt: quin potius poenitenti confeſſionem repetere eſt neceſſe, ſeque ipſum illius peccati reum facere, quod ſacramenti ſanctitatem ſimulatione confeſſionis violaverit. At vero, ſi alia de cauſa confeſſioni aliquid LXV. 49.
defuiſſe videatur, vel quia poenitens nonnulla crimina oblitus fuerit, vel quia conſcientiae ſuae latebras non ita accurate perquiſiverit, cum tamen illud in animo haberet, ut integre peccata omnia confiteretur; nihil ei opus erit confeſſionem iterare; ſatis autem habebit, ſi quando peccata, quae oblitus erat, in memoriam reduxerit, ea ſacerdoti alio tempore confiteri. In quo LXVI.
tamen animadvertendum eſt, ne forte[50]) nimis diſſolute, et remiſſe conſcientiam noſtram ſcrutati ſimus, adeoque negligenter peccata admiſſa memoria repetere ſtuduerimus, ut ea ne recordari quidem voluiſſe

50) ſorte *om. eaed.*

merito videri poſſimus. id enim ſi factum fuerit, confeſſionem iterare omnino oportebit. +

[Qu. 43. *Numquid compoſite et artificioſe facienda eſt confeſſio?*]

50. LXVII. *Praeterea* curandum eſt [praeterea], ut confeſſio nuda, ſimplex, et aperta ſit, non artificioſe compoſita, ut 51) a nonnullis ſit, qui potius vitae ſuae rationem exponere, quam peccata confiteri videntur. ea enim confeſſio eſſe debet, quae nos tales ſacerdoti aperiat, quales nos ipſos novimus, certaque pro certis, ac dubia pro dubiis demonſtret. Quod ſi vel peccata non recenſentur; vel alieni a re, quam tractamus, ſermones inſeruntur 52); perſpicuum eſt, confeſſionem hac virtute carere. +

[Qu. 44. *Quae citra pudorem fuere commiſſa, itane etiam ſunt exponenda?*]

51. LXVIII. Vehementer etiam commendandi ſunt, qui prudentiam, et verecundiam in explicandis rebus adhibent. neque enim nimis multis verbis agendum eſt, ſed, quae ad cujusque peccati naturam, et rationem pertinent, brevi oratione, quae modeſtiam conjunctam habeat, aperienda ſunt. +

[Qu. 45. *An confeſſio per internuntium, aut per litteras fieri poſſit?*

52. LXIX. Quin et hoc] *Illud vero* tum confitenti, tum ſacerdoti maxime laborandum eſt, ut eorum ſermo in confeſſione ſecreto x) habeatur. quare ſit, ut nemini omnino y) neque per nuncium, neque per litteras, quoniam ea ratione nihil jam occulte agi poteſt, peccata confiteri liceat. +

---

51) quod *Fabr. et Ven.* — 52) *Ita praeter Clem. etiam Lugd.* 1. *et Antv.; rell.* inſeruntur, *quae genuina videtur eſſe lectio.*

x) (Aug.) de ſalut. docum. C. 52. (p. 684.) Leon. M. ep. 168. C. 2. (p. 1430 ſq.) — y) Gratian. P. 2. Cauſ. 33. qu. 3. diſt. 1, c. 88., qui deſumptus eſt ex (Aug.) de vera et falſa poen. C. 10. (p. 717.) Poſteriori tempore hac de re Clemens VIII. Conſtitutionem edidit, d. 20. Jul. a. 1602. (Bull. Cocq. T. V. P. II. p. 460.)

[Qu. 46. *Quare expedit homini Chriſtiano ſaepius confiteri?*]

Sed nulla res fidelibus adeo curae eſſe debet, LXX.53.
quam ut frequenti z) peccatorum confeſſione animam ſtudeant expiare. etenim cum aliquis mortifero ſcelere urgetur, nihil ei magis ſalutare eſſe poteſt, ob multa, quae impendent, vitae pericula, quam ſtatim peccata ſua confiteri. nam, ut ſibi quisque diuturnum vitae ſpatium polliceri queat, turpe profecto eſt, cum in eluendis corporis, aut veſtium ſordibus tam diligentes ſimus, non eadem ſaltem diligentia curare, ne animae ſplendor turpiſſimis peccati maculis obſoleſcat.

[Qu. 47. *Quotuplici poteſtate hujus ſacramenti miniſter praeditus eſſe debet?*

Miniſtrum] *Sed jam de miniſtro* hujus ſacramenti LXXI.54.
dicendum eſt. Eum autem ſacerdotem eſſe, qui ordinariam, aut delegatam abſolvendi poteſtatem habeat, ex eccleſiaſticis ſanctionibus a) ſatis apparet. habeat enim oportet non ſolum ordinis, verum etiam jurisdictionis poteſtatem, qui hoc munere fungi debet. Illuſtre vero hujus miniſterii teſtimonium praebent illa Domini verba apud ſanctum Joannem: b) *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta ſunt.* neque enim omnibus, ſed Apoſtolis tantum haec dicta fuiſſe conſtat; quibus in hac functione ſacerdotes c) ſuccedunt: idque etiam maxime conſentaneum eſt. nam cum omne gratiae genus, quae hoc ſacramento tribuitur, a Chriſto capite ad membra derivetur; merito debent corpori Chriſti myſtico, ideſt fidelibus illud adminiſtrare, qui ſoli verum ejusdem corpus conficiendi poteſtatem habent; cum praeſertim

z) Hieron. ep. 122. n. 3. (p. 896 ſq.) — a) Conc. Carth. III. can. 31. (p. 885.) Cabil. I. temp. Mart. I. can. 8. (p. 1191.) Turon. III. can. 22. (p. 86.) Wormat. a. 868. can. 25. (p. 873.) Later. IV. C. 21. (p. 1007 ſqq.) Eug. IV. in decr. ad Arm. (p. 440.) Conc. Trid. de poen. C. 6 ſq. et can. 10. — b) Joa. 20, 23. — c) Firmil. ep. ad Cypr., ap. Cypr. ep. 75. (p. 148.) Baſil. reg. brev. tract., qu. 288. (p. 516.) Pacian. ep. 1. C. 6. (p. 259.) Chryſoſt. de ſacerd. III, 5. (p. 383.) Leon. M. ep. 108. C. 2. (p. 1174.)

fideles hoc ipſo poenitentiae ſacramento ad ſacram Euchariſtiam ſumendam apti, idoneique reddantur. Verum quanta olim religione in antiquiſſima Eccleſia jus ordinarii ſacerdotis conſervatum fuerit, ex veteribus Patrum decretis [d]) facile intelligitur; quibus cautum eſt, ne quis Epiſcopus, aut ſacerdos in alterius parochia aliquid gerere auderet, ſine ejus [53]) auctoritate, qui illi praeeſſet, aut niſi magna neceſſitas cogere videretur. Ita vero ab Apoſtolo ſancitum eſt, cum Tito praecepit, [e]) ut in ſingulis civitatibus ſacerdotes conſtitueret, qui ſcilicet doctrinae, et ſacramentorum caeleſti pabulo fideles alerent, et educarent. ✝

[Qu. 48. *Poteſtne quivis ſacerdos quemcumque peccatorem in neceſſitate poſitum abſolvere?*]

55. LXXII. *Quamquam,* ſi mortis periculum imminet, et proprii ſacerdotis facultas non datur; ne hac occaſione aliquis pereat, in Eccleſia Dei cuſtoditum fuiſſe, Concilium Tridentinum [f]) docet, ut unicuique ſacerdoti liceret, non ſolum omni peccatorum genere, cujuscumque poteſtatis ſit, illa condonare, ſed etiam ab excommunicationis vinculo ſolvere. [54]) ✝

[Qu. 49. *Qualis eſt cuique de ſua ſalute ſollicito deligendus confeſſionis miniſter?*]

56. LXXIII. *Jam,* praeter ordinis, et jurisdictionis poteſtatem, quae prorſus neceſſaria ſunt, in primis opus eſt, ut hujus ſacramenti miniſter [g]) tum ſcientia, et eru-

---

53) ipſius *Fabr. et Ven.* — 54) *Locus hic, obſcuritate quadam laborans, emendatione egere videtur, quam editores, niſi rem omnino negligere maluerunt, vario modo inſtituerunt. Et quidem non ſatis apte Ven., verbum* peccatorum *maſc. gen. ſumens,* generi *pro* genere, *et* peccata *pro* illa *poſuit; prorſus autem perverſe Aug. et Mog., quum* illa *retineant,* generi *tamen legunt. Verum enim vero omnia plana ſunt, modo vocula* ab *aut cum Lov. ante* excomm. vinc. *omittatur, aut, quod mihi quidem placet, etiam ante* omni *inſeratur.*

d) Gratian. P. 2. Cauſ. 9. qu. 2. et Cauſ. 16. qu. 5. c. 1. et Cauſ. 33. qu. 3. diſt. 6. c. 3. Sext. Decret. lib. 5. tit. 10. c. 2. Conc. Later. IV. C. 21. (p. 1007 ſqq.) — e) Tit. 1, 5. — f) Seſſ. 14. de poen. C. 7., ubi vid. not. m. — g) Matth. 15, 14. Petr. Bleſ. de poenit., poſt init. (p. 444 ſq.)

lilione, tum prudentia praeditus ſit. judicis enim, et nedici ſimul perſonam gerit. Ac quod ad primum [h]) ıttinet, ſatis conſtat, non vulgarem ſcientiam neceſſa-ˑiam eſſe, qua et peccata inveſtigare, et ex variis peccato-ˈum generibus, quae gravia, quae levia ſint, pro cujusque ıominis ordine et genere judicare poſſit. ut autem [i]) medi-:us eſt, ſumma quoque prudentia indiget. etenim dili-;enter providendum eſt, ut ea remedia aegroto adhibe-ıntur, quae ad illius animam ſanandam, et in poſte-ˈum contra morbi vim muniendam aptiora eſſe vide-ıntur. Ex quo poterunt fideles intelligere, cuivis naximo ſtudio curandum eſſe, ut eum ſibi ſacerdotem leligat, quem vitae integritas, doctrina, prudens ju-licium commendet; qui, et quantum in eo officio, :ui praeeſt, ponderis ac momenti ſit, et quae cuique celeri poena conveniat, et qui vel ſolvendi, vel li-;andi ſint, optime noverit. ✝

Qu. 50. *Licet umquam, quae inter confitendum ſunt audita, verbo aut ſigno patefacere?*]

Sed quoniam nemo eſt, qui non vehementer cu- LXXIV.57.
ɔiat, ſcelera, et turpitudinem ſuam occultari; monendi unt fideles, nihil eſſe, quod timeant, ne ea quae pſi confeſſione patefecerint, a ſacerdote ulli umquam ndicentur, neve aliquod ex ea periculi genus ſibi ullo empore creari poſſit. ſacrae enim ſanctiones [k]) graviſ-ime in eos ſacerdotes animadverti voluerunt, qui pec-ata omnia, quae aliquis eis confeſſus fuerit, perpe-uo, et religioſo ſilentio compreſſa non tenuerint. Quare in Concilio Lateranenſi Magno ita legimus:

---

h) (Aug.) de vera et falſa poen. C. 20. (p. 721 ſq.) Conc. Turon. III. can. 22. (p. 86.) — i) Origen. hom. 1. in Pſ. 37. (p. 680 ſqq.) Baſil. regul. brev. tract., qu. 229. (p. 492.) (Aug.) de ſalut. docum. C. 52. (p. 684.) Greg. M. regul. paſt. P. 1. C. 1. (p. 2 ſq.) et 9. (p. 10.) Conc. Later. IV. C. 21. (p. 1010.) — k) Conc. Dalmat. a. 1199. Capit. 4. (p. 702.) Later. IV. d. l. Conſtit. Ricardi Sarum Ep. C. 29. (p. 1116.) Conc. Exon. a. 1287. Capit. 5. (p. 792.) Conc. ap. Penn. Fid. a. 1302. Capit. 5. (p. 102.) Lameth. a. 1330. Capit. 3. (p. 893.) Leon. M. ep. 168. C. 2. (p. 1430 ſq.) Petr. Bleſ. de poenit., paullo poſt init. (p. 444.)

1) „Caveat omnino sacerdos, ne verbo, vel signo, vel „alio quovis modo prodat aliquatenus peccatorem."

[Qu. 51. *Quae sunt praecipue observanda sacerdoti aliorum confessiones excipienti?*]

ss. LXXV. *Sed* jam ordo rerum postulat, cum de ministro dictum sit, ut quaedam praecipua capita explicentur, quae ad confessionis usum, et tractationem non parum sunt accommodata. Magna enim fidelium pars [55], quibus vulgo nihil longius videri solet, quam, ut dies illi, qui ecclesiastica lege confessioni praefiniti sunt, effluant, tantum absunt a Christiana perfectione, ut vix peccatorum suorum meminerint, quae sacerdoti patefacienda essent, nedum cetera diligenter curent, quae ad divinam gratiam conciliandam vim habere
LXXVI. maximam perspicuum est. Quare cum illorum saluti omni studio succurrendum sit; hoc primum sacerdotes in poenitente diligenter observabunt, si veram peccatorum suorum contritionem habeat, certumque illi sit,
LXXVII. ac deliberatum, in posterum a peccatis abstinere. Quod si ita animo affectum esse animadverterint, moneant, et vehementer hortentur, ut pro tanto, et tam singulari beneficio maximas gratias Deo agat; ab eoque caelestis gratiae praesidium petere numquam desinat; quo munitus, ac tectus, facile poterit pravis cupiditatibus resistere, ac repugnare. Docendus est etiam, ut nullum patiatur esse diem, quin aliquid de passionis Domini nostri mysteriis meditetur, ad eumque imitandum, et summa charitate amandum ipse se excitet, atque inflammet. hac enim meditatione assequetur, ut ab omnibus daemonis tentationibus in dies se tutiorem esse sentiat. Neque enim ulla alia est causa, cur tam cito, vel leviter ab hoste impugnati, animo, et viribus succumbamus, quam quod ex caelestium rerum meditatione divini amoris ignem concipere non studea-
LXXVIII. mus, quo mens recreari, atque erigi possit. Sin autem sacerdos intellexerit eum, qui velit confiteri, adeo peccata sua non dolere, ut vere contritus dicendus sit; conetur magno contritionis desiderio eum af-

55) *Male* est *add. Ven.*

1) Conc. Later. IV. d. l.

ficere, ut deinde hujus praeclari doni cupiditate incenſus, illud a Dei miſericordia petere, et efflagitare in animum inducat. In primis autem[56]) reprimenda eſt LXXIX. 59.
quorundam ſuperbia, m) qui ſcelera ſua excuſatione aliqua vel defendere, vel minora facere nituntur. Nam exempli cauſa, cum aliquis fateatur, ſe ira vehementius commotum fuiſſe, ſtatim hujus perturbationis cauſam in alium confert, a quo prius ſibi injuriam factam eſſe queritur. Monendus itaque eſt, hoc elati animi, et hominis peccati ſui magnitudinem vel deſpicientis, vel plane ignorantis ſignum eſſe. tum vero ejusmodi excuſationis genus, ad augendum potius, quam minuendum peccatum pertinere. nam qui ita factum ſuum probare contendit, hoc videtur profiteri, ſe tunc patientia uſurum *eſſe*, cum a nemine injuria[57]) laedetur. quo quidem nihil homine Chriſtiano indignius eſſe poteſt. Etenim cum illius vicem dolere maxime[58]) debuerit, qui injuriam fecit; tamen non peccati pravitate commovetur[59]), ſed fratri iraſcitur, ac, cum ei praeclara occaſio oblata fuerit, ut Deum patientia colere, et fratrem manſuetudine ſua corrigere poſſit, ſalutis materiam ad perniciem ſuam convertit. Perniacioſior autem eſt illorum culpa exiſtimanda, qui n) LXXX. 60.
ſtulta quadam verecundia impediti, peccata [ſua] confiteri non audent. Iis igitur hortando animos addere oportet: monendique ſunt, nihil eſſe, quod vitia ſua aperire vereantur; nullique mirum videri debere, ſi intelligat[60]) homines peccare; qui quidem communis eſt omnium morbus, et in humanam imbecillitatem proprie cadit. Alii ſunt, qui, vel quod raro peccata LXXXI.
[ſua] confiteri ſolent, vel quod nullam curam, et cogitationem in perveſtigandis ſuis ſceleribus poſuerunt, nec commiſſa confeſſione expedire, nec unde ejus officii initium ducendum ſit, ſatis ſciunt: quos certe acrius objurgare opus eſt, atque in primis docere, prius quam ad ſacerdotem aliquis adeat, omni ſtudio

56) autem *om. Antv., Col.* 3. — 57) injuria *om. Fabr., Ven.* — 58) max. dol. *eaed.* — 59) tam. pecc. prav. non movetur *Fabr.* — 60) intelligant *Fabr., male.*

m) Aug. ſer. 20. n. 2. (p. 75.) Bern. ſer. 16. in Cant. n. 11. (p. 1321.) — n) Tert. de poenit. C. 10. (p. 60 ſq.) Bern. ſer. 104. de diverſ. (p. 1232.)

curandum esse, ut peccatorum suorum contritione commoveatur; id vero praestari nullo modo posse, nisi
LXXXII. ea reminiscendo singillatim recognoscere studeat. Quare, si sacerdos hujusmodi homines prorsus imparatos esse cognoverit, humanissimis verbis a se dimittet, hortabiturque, ut ad cogitanda peccata aliquod spatium sumant, ac deinde revertantur. quod si forte affirmaverint, se in eam rem omne studium, et diligentiam suam contulisse; (quoniam sacerdoti maxime verendum est, ne semel dimissi, amplius non redeant) audiendi erunt; praesertim vero[61] si emendandae vitae studium aliquod praeseferant, adducique possint, ut negligentiam suam accusent, quam se alio tempore diligenti et accurata meditatione compensaturos promittant. in quo tamen magna cautio adhibenda est. si enim, audita confessione, judicaverit, neque in enumerandis peccatis diligentiam, neque in detestandis dolorem poenitenti omnino defuisse; absolvi poterit. sin autem utrumque in eo desiderari animadverterit; auctor illi, et suasor erit, ut majorem curam, quod antea dictum est, in excutienda conscientia adhibeat, hominemque,
61. LXXXIII. ut blandissime poterit, tractatum dimittet. Sed quoniam interdum contingit, ut mulieres, alicujus sceleris in priori confessione oblitae, iterum ad sacerdotem non audeant redire, quod vereantur, ne vel in suspicionem magnae improbitatis populo veniant, vel singularis religionis laudem quaerere existimentur: saepe tum publice, tum privatim docendum est, neminem tanta memoria esse, qui omnia sua facta, dicta, et cogitata meminisse queat: quapropter fideles nulla re deterrendos esse, quo minus ad sacerdotem revertantur, si in memoriam alicujus criminis redierint, quod antea fuerit praetermissum. Haec igitur, atque alia hujus generis multa in confessione a sacerdotibus observanda erunt.

LXXXIV. Nunc ad tertiam Poenitentiae partem *, quae satisfactio appellatur,* veniendum est. +

[Qu. 52. *Quid proprie, quidque in materia confessionis significat satisfactio?*]

62. Primum *itaque* satisfactionis nomen, et vis ex-

61) vero *om. Fabr., Ven.*

ponenda eſt. hinc enim catholicae Eccleſiae hoſtes am-
ılam occaſionem diſſidii, et discordiae, cum maxima
Chriſtiani populi pernicie, arripuerunt. Eſt autem LXXXV.
atisfactio, rei debitae integra ſolutio: nam quod ſa-
is eſt, ei nihil videtur deeſſe. quare cum de gratiae
econciliatione loquimur, idem ſatisfacere ſignificat,
uod alteri tantum praeſtare, quantum irato animo ad
ılciſcendam injuriam ſatis eſſe poſſit. atque ita ſatis-
actio nihil aliud eſt, quam injuriae alteri illatae
ompenſatio. Quod autem ad hunc locum pertinet,
atisfactionis nomen divinarum rerum doctores ad de-
larandam eam compenſationem uſurparunt, cum homo
ıro peccatis commiſſis Deo aliquid perſolvit. +

Qu. 53. *Quot ſunt gradus ejus ſatisfactionis, quae compenſationem aliquam peccati includit?*

Triplex poteſt aſſignari ſpiritalis hujus ſatisfactio-
is acceptio.] *Quo in genere quoniam multi gradus LXXXVI. 63.
ſſe poſſunt, hinc fit, ut ſatisfactio varie accipiatur.*
Ac prima quidem, et praeſtantiſſima illa eſt, qua pro LXXXVII.
celerum noſtrorum ratione, etiam ſi Deus ſummo
ure nobiscum velit agere, quidquid a nobis debeatur,
umulate perſolutum eſt. Haec vero ejusmodi eſſe di-
itur, quae nobis Deum propitium, et placatum red-
lidit, eamque uni Chriſto domino acceptam ferimus, qui
n cruce, [62]) pretio pro peccatis noſtris ſoluto, [62]) ple-
ıiſſime Deo ſatisfecit. neque enim ulla res creata tanti
ſſe potuit, quae nos tam gravi debito liberaret: atque
ıt ſanctus Joannes teſtatur, [o]) *ipſe eſt propitiatio pro
ıeccatis noſtris: non pro noſtris autem tantum, ſed
tiam pro totius mundi.* Haec igitur plena, et cumulata
ſt ſatisfactio, ſcelerum omnium rationi, quae in hoc ſaecu-
o commiſſa ſunt, pariter, aequaliterque reſpondens; cujus
ıondere hominum actiones apud Deum plurimum va-
ent, ac ſine eo nulla prorſus aeſtimatione dignae ha-
ıerentur. Atque huc Davidis verba videntur ſpectare:
ui poſtquam ſecum ipſe reputans, illud protuliſſet,

62) *Duo haec commata non ſunt in Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod.*, *Lov. et Ven.*; *prius tantum om. Col.* 2. *et Antv.*

o) 1 Joa. 2, 2. Cff. Joa. 1, 29. Eph. 1, 7. Hebr. 9, 14 ſq. al.

p) *Quid retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi?* nihil praeter hanc ſatisfactionem, quam calicis nomine expreſſit, dignum tot, tantisque beneficiis invenire potuit: quare ſubjecit: q) *Calicem*
LXXXVIII. *ſalutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.* Al-
A terum ſatisfactionis genus[63]), quae et canonica appellatur, et certo temporis ſpatio definita perficitur. quare antiquiſſimae[64]) Eccleſiae uſu receptum eſt, ut, cum poenitentes a peccatis ſolvuntur, poena aliqua eis irrogetur; cujus poenae ſolutio, ſatisfactio vocari con-
LXXXIX. ſuevit. Eodem vero nomine quodlibet etiam[65]) poenae genus ſignificatur, quam pro peccatis non quidem a ſacerdote conſtitutam, ſed ſponte noſtra ſuſceptam,
64. atque a nobis ipſis repetitam, ſuſtinemus. Verum haec ad Poenitentiam, ut ſacramentum eſt, minime pertinet; ſed illa tantum ſacramenti pars cenſenda eſt, quam diximus ex praecepto ſacerdotis Deo pro peccatis dependi; hoc adjuncto, ut ſtatutum cum animo, et deliberatum habeamus, peccata in poſterum omni
XC. ſtudio vitare. ita enim nonnulli r) definierunt: ſatisfacere, eſt Deo debitum honorem impendere. quod autem nemo debitum honorem Deo poſſit tribuere, niſi qui peccata omnino vitare conſtituat, ſatis apparet. Et s) ſatisfacere, eſt cauſas peccatorum excidere, et eorum ſuggeſtioni aditum non indulgere. In quam ſententiam alii t) ſenſerunt[66]), ſatisfactionem eſſe purgationem, qua eluitur, quidquid ſordium[67]) propter peccati maculam in anima reſedit, atque a poenis tem-
XCI. pore definitis, quibus tenebamur, abſolvimur. Quae cum ita ſint; facile erit fidelibus perſuadere, quam neceſſarium ſit, ut poenitentes in hoc ſatisfactionis ſtudio ſe exerceant. ✝

---

63) eſt ea *add. Ven.* — 64) antiquiſſimo *Lugd.* 2. — 65) etiam *om. Antv. et Col.* 3. — 66) *Ita praeter Clem. Ven. tantum et Mog.; Lugd.* 2. *vitioſe* cenſerunt; *rell.* aſſenſerunt. — 67) ſordidum *Col.* 2., *ſed in erratorum indice tantum, quum in contextu haec vox omnino deſit.*

p) Pſ. 115, 3. (12.) — q) ib. v. 4. (13.) — r) Anſelm. Cur Deus homo? lib. 1. C. 11. (p. 79.) — s) Gennad. de eccleſ. dogm. C. 24. (p. 74.) Cf. Iſidor. Hiſp. Etymol. VI, 19. n. 71. (p. 292.) — t) Qui iſti ſint, quotquot Patrum, Scholaſticorum et poſteriorum Theologorum evolvi libros, nondum, quod doleo, potui eruere.

[Qu. 54. *Remittiturne ſemper cum remiſſione poenae aeternae, quae conſequitur condonationem culpae, poena temporalis?*

Duo ſunt] *Docendi enim ſunt, duo eſſe,* quae 65.
peccatum conſequuntur, macula*m,* et poena*m*: ac quamvis ſemper, culpa dimiſſa, ſimul etiam mortis aeternae ſupplicium, apud inferos conſtitutum, condonetur; tamen non ſemper contingit, quemadmodum a Tridentina Synodo [u]) declaratum eſt, ut Dominus peccatorum reliquias, et poenam, certo tempore definitam, quae peccatis debetur, remittat. Cujus rei perſpicua ſunt exempla in ſacris litteris, Geneſis tertio capite [v]), Num. XII. et XXII. [w]) et aliis permultis locis [x]): ſed illud Davidis clariſſimum, et maxime illuſtre intuemur: cui etſi Nathan dixerat, [y]) *Dominus quoque tranſtulit peccatum tuum: non morieris;* is tamen graviſſimas poenas ultro ſubiit, Dei miſericordiam his verbis dies noctesque implorans: [z]) *Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me: quoniam iniquitatem meam ego cognoſco, et peccatum meum contra me eſt ſemper.* Quibus verbis illud petitum eſt a Domino, ut non ſolum crimen, ſed poenam etiam crimini debitam condonaret, atque a peccati reliquiis purgatum, in priſtinum decoris, et integritatis ſtatum reſtitueret. Atque haec cum ſummis precibus peteret, eum tamen Dominus, tum [a]) filii ex adulterio ſuscepti, tum [b]) Abſalonis, quem unice diligebat, defectione, et morte multavit, aliisque poenis, et calamitatibus affecit, quas illi antea intentarat. In Exodo [c]) etiam, etſi Dominus, Moſis precibus exoratus, populo idololatrae pepercerat, tamen minatus eſt, ſe tanti flagitii graves poenas repetiturum eſſe: ipſeque Moſes [d]) teſtatus eſt fore, ut illud Dominus ſeveriſſime in tertiam, et quartam usque generationem ulciſceretur. Haec vero a ſanctis Patribus [e]) in Eccleſia catho-

---

u) Seſſ. 14. de poen. C. 8. et c. 12. — v) Gen. 3, 16 ſqq. — w) Num. 12, 14 ſq. et 20, 11 ſq. Etenim pro XXII. vel cum Col. 2. et Ven. XX. ponendum eſt, vel etiam XXVII. legi poteſt. — x) Num. 14, 20 ſqq. 27, 13 ſq. — y) 2 Reg. 12, 13. — z) Pſ. 50, 4 ſq. — a) 2 Reg. 12, 14. 18. — b) ib. 15. et 18. — c) Ex. 32, 14. 34. — d) ib. 34, 7. — e) Hominum ſatisfactionem eſſe neceſſariam, tradunt inter alios

lica semper tradita esse, ipsorum auctoritate apertissime comprobatur. +

[Qu. 55. *Quare non tantum indulget Deus homini per sacramentum poenitentiae, quantum per baptismum?*]

*66.xcii. *Verum* qua de causa factum sit, ut poena omnis Poenitentiae sacramento, aeque ac Baptismo, non condonetur, praeclare a sancta Tridentina Synodo explicatum est his verbis: [f]) „Divinae justitiae ratio exigere „videtur, ut aliter ab eo in gratiam recipiantur, qui „ante Baptismum per ignorantiam deliquerint; aliter „vero qui semel a peccati, et daemonis servitute libe„rati, et accepto Spiritus sancti dono, scientes [g]) *tem„plum Dei violare*, et [h]) *Spiritum sanctum contri„stare* non formidaverint. Et divinam clementiam „decet, ne ita nobis absque ulla satisfactione peccata „dimittantur, ut, occasione accepta, peccata leviora „putantes, velut injurii, et [i]) *contumeliosi Spiritui „sancto* in graviora labamur, [k]) *thesaurizantes nobis*
xciii. „*iram in die irae*. Proculdubio enim magnopere [l]) a „peccato revocant, et quasi freno quodam coercent hae „satisfactoriae poenae, cautioresque et vigilantiores in „posterum poenitentes efficiunt." Accedit, ut tamquam testificationes quaedam sint doloris, quem ex peccatis commissis capimus: qua ratione Ecclesiae fit satis, quae nostris sceleribus graviter offensa est. nam, ut sanctus Augustinus ait: [m]) „Cor contritum, et humiliatum „Deus non spernit. Verum quia plerumque dolor „alterius cordis occultus est alteri, neque in aliorum „notitiam per verba, vel alia quaecunque signa procedit; recte ab iis, qui Ecclesiae praesunt, tempora poe„nitentiae constituuntur, ut Ecclesiae, in qua ipsa peccata

---

Tert. de poenit. C. 8. 9. 10. 11. (p. 57 sqq.) Cypr. ep. 40. (p. 53.); de lapsis, sub fin. (p. 192.) Lactant. inst. div. IV, 17. (p. 319.) Ambr. de lapsu virg. C. 8. (p. 313 sqq); de poen. II, 5. (p. 423 sq.) Aug. ser. 351. C. 4. (p. 947.) et 5. (p. 950.); enchir. C. 66. (p. 162.); contra Faust. XXII, 67. (p. 284.); de pecc. mer. et remiss. II, 34. (p. 46.) Innoc. I. ep. 1. C. 7. (p. 1030.) — f) De poenit. C. 8. — g) 1 Cor. 3, 17. — h) Eph. 4, 30. — i) Hebr. 10, 29. — k) Rom. 2, 5. cf. Jac. 5, 3. — l) Tert. de poen. C. 7. (p. 55 sqq.) Pacian. ep. 3. C. 9. (p. 264.) Aug. ser. 278. C. 4 sq. (p. 785.) — m) Aug. enchir. C. 65. (p. 161 sq.)

„remittuntur, satisfiat." Praeterea, poenitentiae nostrae 67.
exempla alios docent, quo modo ipsi vitam instituere,
et pietatem sequi debeant. Cum enim poenas nobis pro
peccatis irrogatas ceteri homines intuentur, et sum-
mam cautionem sibi in omni vita adhibendam, et mo-
res pristinos corrigendos esse intelligunt. Quare sa- xciv.
pientissime illud ab Ecclesia observatum est, ut, cum
ab aliquo publice flagitium commissum esset, publica
etiam poenitentia n) ei indiceretur: ut ceteri, timore
perterriti, deinceps peccata diligentius vitarent: quod
etiam o) in occultis criminibus, quae graviora essent,
interdum fieri solitum erat. Sed, ut diximus, in pu- xcv.
blicis hoc perpetuum p) fuit, ut, qui ea commiserant,
antequam publicam poenitentiam suscepissent, non ab-
solverentur. interim vero Pastores pro illorum salute
Deum rogabant, atque, ut ipsi etiam poenitentes idem
facerent, eos hortari non desinebant. Quo in genere
summa fuit sancti Ambrosii cura, et sollicitudo: cujus
lacrymis fertur q) quamplurimos, qui duro animo ad
Poenitentiae sacramentum accesserant, ita mollitos [68]
esse, ut verae contritionis dolorem conceperint. Ve- xcvi.
rum postea tantum de veteris disciplinae severitate
remissum est, atque ita charitas refrixit, ut jam ple-
rique ex fidelibus ad peccatorum veniam impetran-
dam nullum intimum animi dolorem, atque gemitum
cordis necessarium putent; sed illud satis esse arbitren-

---

68) emollitos *Fabr.*, *Ven.*

n) Conc. Carth. III. can. 32. (p. 885.) Aug. ser. 351. C. 4. n. 9. (p. 947.) Caesar. Arel. hom. 63., ap. Aug. in App. ser. 262. n. 1. (p. 304.); hom. 37., ap. Aug. in App. ser. 104. n. 7. (p. 130.) Elig. hom. 16. (p. 321. G.) — o) Conc. Eliber. c. 76. (p. 18.) Basil. M. ep. 199. can. 22. (p. 293.) et ep. 217. can. 61. (p. 327.) Ambr. de poen. I, 16. n. 90. (p. 414.) — p) Zephyrin. Pont. (vid. Bin. ap. Mansi I. p. 729. a.) ap. Tert. de pudicit. C. 1. (p. 365.) Siric. ep. 1. C. 3. (p. 657.) Innoc. I. ep. 1. C. 7. (p. 1030.) Leon. M. ep. 108. C. 2. (p. 1174.) Conc. Tolet. I. c. 2. (p. 999.) Tolet. III. can. 11. (p. 995.) Cypr. ep. 59. init. (p. 97.) Gennad. de dogm. Eccl. C. 23. (p. 74.) Recedebatur tamen interdum ab hac consuetudine, v. c. si poenitens in vitae periculo versabatur, vid. Conc. Carth. IV. can. 76. (p. 957.) Innoc. I. d. l. Leon. M. ep. 108. C. 4. (p. 1175.) aliisque de causis. — q) Paulin. in vita Ambr. n. 39. (p. X sq.)

68. xcvii. tur, ſi ſpeciem tantum dolentis habeant. Deinde vero hujusmodi poenarum perpeſſione conſequimur, ut capitis noſtri Jeſu Chriſti, r) *in quo paſſus eſt ipſe, et tentatus*, ſimilitudinem, et imaginem geramus. nihil enim tam deforme videri poteſt, ut a ſancto Bernardo s) dictum eſt, quam, „ſub ſpinoſo capite delicatum eſſe membrum." nam, teſte Apoſtolo, t) *coheredes* ſumus *Chriſti* 69); *ſi tamen compatimur*; et quod alio loco ſcripſit, u) *ſi commortui ſumus, et convivemus; ſi*
69. xcviii. *ſuſtinebimus, et conregnabimus.* Divus etiam Bernardus v) duo affirmat in peccato reperiri, maculam animae, et plagam: ac turpitudinem quidem ipſam Dei miſericordia tolli; verum ſanandis peccatorum plagis valde neceſſariam eſſe eam curam, quae in remedio Poenitentiae 70) adhibetur. quemadmodum enim, ſanato vulnere, cicatrices quaedam remanent, quae et ipſae curandae ſunt: ita in anima, culpa condonata, ſuperſunt reliquiae peccatorum purgandae. Idem plane D. Chryſoſtomi ſententia confirmat, cum ait: w) „Non ſatis eſt ſagittam e corpore extrahi, ſed plaga quoque, a ſagitta inflicta, ſananda eſt: ſic etiam in anima poſt acceptam peccati veniam Poenitentia curanda eſt plaga relicta." Frequentiſſime enim a ſancto Auguſtino x) docemur, duo haec in Poenitentia animadvertenda eſſe, Dei miſericordiam, et juſtitiam; miſericordiam, qua peccata, et poenas aeternas illi 71) debitas condonat; juſtitiam, qua poenis tempore definitis hominem
70. xcix. punit. Poſtremo, poenitentiae poena a nobis ſuſcepta Dei animadverſionem, ſuppliciaque in nos conſtituta antevertit. ita enim docet Apoſtolus, cum ait: y) *Si*

---

69) coh. autem C. ſumus *habet Clem., quam ſequi non potuimus.* — 70) *Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 3. *et Lov.* poenitentia. — 71) illis *omn. praeter Lugd.*1., *Antv. et Clem.*

r) Hebr. 2, 18. — s) S. Bern. ſer. 5. in feſto omn. Sanct. n. 9. (p. 1047.) — t) Rom. 8, 17. — u) 2 Tim. 2, 11 ſq. — v) Citatur Bern. ſer. de ſacra coena (p. 898.) Sed ipſe videſis, num ibi vel alio loco ap. Bern. haec legantur. — w) Haec fuſius tractantur in Ecloga de poenit., quae ex dictis Chryſoſt. conſarcinata eſt. (p. 453 ſqq.) — x) Aug. enarr. in Pſ. 50. (v. 4. et 8.) n. 7. et 11. (p. 347. 349 ſq.) cf. tract. 124. in Joa. n. 5. (p. 598 ſq.) — y) 1 Cor. 11, 31 ſq. Tertull. de poenit. C. 9. (p. 60.) Aug. ſer. 278. C. 12. (p. 787.) Ambr. de lapſu virg. C. 8. (p. 315.) Bern. ſer. 55. in Cant. n. 3.

nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur. Dum judicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Quae cum fidelibus explicata fuerint, vix fieri poterit, quo minus ad poenitentiae opera maxime excitentur. +

[Qu. 56. *Unde nostra opera sunt cum meritoria, tum etiam satisfactoria?*

Quanta sit vis poenitentiae] *Ejus autem quanta C. 71.
vis sit*, ex eo colligitur, quod tota a Christi domini passionis merito pendet. A quo etiam honestis actionibus duo illa maxima bona consequimur. alterum est, ut immortalis gloriae praemia mereamur; ita ut [z]) calix etiam aquae frigidae, quam in ejus nomine dederimus, mercede non careat: alterum, ut pro peccatis nostris satisfaciamus. +

[Qu. 57. *Obscuratne Christi satisfactionem et meritum nostra satisfactio?*]

Neque vero id perfectissimam, et cumulatissimam CI. 72.
Christi domini satisfactionem [minime] obscurat; sed illud potius contra evenit, ut multo clariorem, et illustriorem reddat. Eo enim copiosior Christi gratia videtur esse, quod non solum ea nobiscum communicantur, quae ipse solus, sed illa etiam, quae tamquam caput in membra suis sanctis, et justis hominibus promeruit, ac persolvit; qua ratione fieri perspicuum est, ut [a]) justae, et honestae piorum actiones tantum ponderis, et dignitatis habeant. Christus enim dominus, CII.
tamquam [b]) caput in membra, et [c]) vitis in palmites, gratiam suam in eos, qui sibi per charitatem conjuncti sunt, continenter diffundit [72]). Quae quidem gratia [d]) bona opera nostra semper antecedit, comitatur, et consequitur, et sine qua mereri, et [73]) satisfacere Deo nullo modo possumus. Atque ita fit, ut justis nihil CIII.
deesse videatur, cum operibus, quae Dei virtute effi-

---

72) infundit *Fabr.* — 73) aut *pro* et *eaed. et Ven.*

(p. 1460.) Gregor. Moral. IV, 19. n. 36. (p. 119.) — z) Matth. 10, 42. Marc. 9, 40. — a) Cypr. de lapsis p. 187. Caesar. Arel. hom. 18. in bibl. Patr. (p. 838. D.) — b) Eph. 4, 15 sq. — c) Joa. 15, 4 sqq. — d) Fulgent. ad Mon. I, 11. (p. 4.)

ciunt, et divinae legi pro humana mortalique conditione satisfacere, et vitam aeternam, quam scilicet, si Dei gratia ornati e vita decesserint, consequentur, mereri possint. nota est enim illa Salvatoris vox, e) *Qui autem biberit ex* 74) *aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.*

[Qu. 58. *Ad hoc ut opus aliquod veram vim satisfaciendi habeat, quae sunt potissimum necessaria?*]

73. CIV. *Sed* duo praecipue in satisfactione requiruntur. primum est, ut is, qui satisfacit, justus sit, ac Dei amicus. opera f) enim, quae sine fide, et charitate fiunt, nullo modo Deo grata esse possunt. alterum, ut ejusmodi opera suscipiantur, quae natura sua dolorem, et molestiam afferant. cum enim praeteritorum scelerum compensationes sint, atque, ut sanctus martyr Cyprianus g) ait, redemptrices peccatorum; omnino necesse est, ut h) aliquid acerbitatis habeant: quamquam non semper illud consequitur, ut, qui se in illis molestis actionibus exercent, doloris sensum habeant. Saepe enim i) vel patiendi consuetudo, vel accensa in Deum charitas efficit, ut quae perpessu gravissima sunt, ne sentiantur quidem. Neque tamen idcirco fit, quo minus ea ipsa opera satisfaciendi vim habeant: siquidem hoc proprium est filiorum Dei, ita ejus amore, et pietate inflammari, ut acerbissimis laboribus cruciati, aut nihil fere incommodi sentiant, aut omnia laetissimo animo perferant. +

[Qu. 59. *Ad quot capita refertur omnis humana satisfactio?*]

CV. *Verum* omne satisfactionis genus Pastores doce-

---

74) *Ita Clem. c. S. S.; cett. add.* hac.

e) Joa. 4, 13 sq. — f) Cff. Hebr. 11, 6. Gal. 5, 6. Apoc. 2, 19. — g) Satisfactionibus peccata redimi dicit Cypr. in ep. 55. post med. (p. 85.) — h) Herm. Past. lib. 3. simil. 7. Tertull. de poen. C. 9. (p. 59.) Cypr. de lapsis, sub fin. (p. 191 sqq.) Hieron. ep. 108. n. 15. (p. 706.); comm. in Mich. 7, 8 sqq. (p. 524 sq.) Ambr. de lapsu virg. C. 8. (p. 314 sq.); de poenit. I, 16. (p. 414.) Caesar. Arel. hom. 63., ap. Aug. in App. ser. 262. (p. 303 sq.); hom. 29. in B. PP. (p. 849 B.) Theodor. haer. fab. V, 28. (p. 479.) — i) Aug. de bono viduit. C. 21. (p. 281 sq.)

bunt ad haec tria [k]) praecipue conferendum esse, orationem [l]), jejunium [m]), [et] eleemosynam [n]): quae quidem tribus bonis, animae, corporis, et iis, quae externa commoda dicuntur, quae omnia a Deo accepimus, respondent. nihil vero aptius et convenientius ad exstirpandas omnium peccatorum radices esse potest. Nam cum [o]) *omne, quod est in mundo, con-* CVI.
cupiscentia carnis sit, aut [75]) *concupiscentia oculorum*, aut [75]) *superbia vitae:* nemo non videt, hisce tribus morbi causis totidem medicinas, priori scilicet jejunium, alteri eleemosynam, tertiae orationem rectissime opponi. Praeterea, si eos etiam, qui peccatis CVII.
nostris offenduntur, spectemus; facile erit [76]) intelligere, cur ad haec tria potissimum omnis satisfactio referatur. Hi vero sunt Deus, proximus, nos ipsi. Quare Deum oratione placamus: proximo eleemosyna satisfacimus: nos ipsos vero jejunio castigamus. +

[Qu. 60. *Afflictiones, quae extrinsecus hominibus immittuntur, suntne satisfactoriae?*]

Sed quoniam multae variaeque aerumnae, et ca- CVIII. 78.
lamitates, dum in hac vita sumus, nos premunt; illud [p]) maxime fideles docendi sunt, eos, qui patienti animo, quidquid laboriosi, et incommodi Deus immiserit, ferant, amplam satisfaciendi, et merendi mate-

---

75) et *pro* aut *Mog. e S. S.* — 76) est *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.*

k) Cypr. de lapsis, extr. (p. 192.) Aug. enarr. in Ps. 42. n. 8. (p. 277.); ser. 9. C. 11. (p. 43.); ser. 207. (p. 642 sq.); de perfect. just. C. 8. n. 18. (p. 116 sq.) Chrys. in Matth. (6, 1.) hom. 19. (p. 244.) Leon. ser. 12. C. 4. (p. 42 sq.) — l) Aug. enchir. C. 71. (p. 163.); de civ. Dei XXI, 27, 4. (p. 492.) Chrysost. de precat. hom. 1. init. (p. 781.); in Act. hom. 26. n. 4. (p. 214.) — m) Tertull. de jejun. C. 3. (p. 394 sq.) Basil. de jejun. hom. 1. n. 1. (p. 2.) Chrys. hom. 5. de poenit. (p. 309 sq.) Ambros. de Elia et jejun. C. 4. n. 9. (p. 538 sq.); ep. 63. n. 16. (p. 1026.) — n) Herm. Pastor. lib. 3. simil. 2. Cypr. de opere et eleemos. p. 237 sqq. Orig. in Lev. hom. 2. n. 4. (p. 190.) Chrysost. in ep. ad Tit. hom. 6. n. 2. (p. 768.) Constitt. Apost. VII, 12. Lactant. institt. div. VI, 13. (p. 470 sq.) Ambr. de Elia et jejun. C. 20. n. 76. (p. 559.) Aug. ser. 351. C. 5. (p. 950.); enchir. C. 70. (p. 163.) — o) 1 Joa. 2, 16. — p) Ambr. enarr. in Ps. 37. (v. 18 sqq.) n. 50 sqq. (p. 837 sqq.) Aug. de civ. Dei I, 8. (p. 7.).

riam nactos esse; qui autem inviti, et repugnantes poenam hujusmodi sustineant, omni satisfactionis fructu privari; sed Dei tantum, peccata justo judicio ulciscentis, animadversionem, et supplicium perferre. +

[Qu. 61. *Potest unus pro alio poenitentiam, omnesque ejus partes explere?*]

76. CIX. In eo *vero* summa Dei bonitas, et clementia maximis laudibus, et gratiarum actionibus praedicanda est, qui humanae imbecillitati hoc condonavit, ut q) unus posset pro altero satisfacere. quod quidem hujus partis
CX. Poenitentiae maxime proprium est. ut enim, quod ad contritionem, et confessionem attinet, nemo pro altero dolere, aut confiteri potest; ita, qui divina gratia praediti sunt, alterius nomine possunt, quod Deo debetur, persolvere. quare fit, ut quodam pacto r) *alter alte-*
CXI. *rius onera portare* videatur. Nec vero de hoc cuiquam fidelium dubitandi locus relictus est, qui in Apostolorum symbolo, sanctorum communionem confitemur. nam cum omnes eodem Baptismo abluti Christo renascamur, eorumdem sacramentorum participes simus, in primis vero ejusdem corporis, et sanguinis Christi domini cibo, et potu recreemur, hoc apertissime demonstrat, nos omnes s) ejusdem esse corporis membra. Quemadmodum igitur neque pes suae tantum, sed etiam oculorum utilitatis causa munere suo fungitur; neque rursus, quod oculi videant, ad illorum propriam, sed ad communem omnium membrorum utilitatem referendum est: ita communia inter
77. CXII. nos satisfactionis officia existimari debent. Neque tamen id sine ulla exceptione verum est, si commoda omnia, quae ex ea capiuntur, spectemus. nam satisfactionis opera, medicinae etiam, et curationes quaedam sunt, quae poenitenti ad sanandos pravos animi

---

q) Cypr. ep. 7. (p. 14 sq.); ep. 40. (p. 53.) Orig. de orat. n. 11. (p. 213 sqq.); exhort. ad martyr. n. 50. (p. 309.); in Num. hom. 24. n. 1. (p. 362 sq.) Chrys. in Gen. (18.) hom. 42. n. 5. (p. 430 sq.) Ambr. in Luc. lib. 5. n. 92. (p. 1377.); de vid. C. 9. n. 55. (p. 200.); de poenit. II, 10. n. 92. (p. 436.) Hier. advers. Vigil. (p. 392.) — r) Gal. 6, 2. Cf. 2 Cor. 8, 14. — s) Rom. 12, 5. 1 Cor. 12, 27. Eph. 5, 30.

affectus praescribuntur: quo quidem utilitatis fructu eos, qui per se non satisfaciunt, prorsus carere perspicuum est. Haec igitur de tribus Poenitentiae partibus, contritione, confessione, et satisfactione, copiose, et dilucide explicanda erunt.

[Qu. 62. *Numquid illi impendenda est absolutio*[77]*, qui rem ablatam restituere non promittat?*]

Sed illud in primis a sacerdotibus observari opor- CXIII. 78.
tet, ut, audita peccatorum confessione, antequam poenitentem a peccatis absolvant, diligenter curent, ut, si quid ille forte de re, aut de existimatione proximi detraxerit, cujus peccati damnandus merito esse videatur, cumulata satisfactione compenset. nemo enim absolvendus est, t) nisi prius, quae cujusque fuerint, restituere polliceatur. At quoniam multi sunt, quibus, etsi prolixe pollicentur, se officio satis esse facturos, tamen certum est, ac deliberatum numquam promissa exsolvere; omnino ii cogendi sunt, ut restituant: saepeque illud Apostoli eis inculcandum est, ut, u) *qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.* +

[Qu. 63. *Cujusmodi satisfactio poenitenti est imponenda?*]

In irroganda *autem* satisfactionis poena, sacer- CXIV. 79.
dotes nihil v) sibi suo arbitratu statuendum esse, sed omnia justitia, prudentia, et pietate dirigenda existimabunt. Atque, ut hac regula peccata metiri videan- CXV.
tur, et poenitentes scelerum suorum gravitatem magis agnoscant; operae pretium erit, interdum eis significare, quae poenae quibusdam delictis ex veterum ca-

77) *Ita recte est in Mog. atque in marg. Antv., Col.* 3., *Aug., idemque habent in paragraphi inscriptione Ven. et Lugd.* 2. *pro vulg.* satisfactio.

t) Aug. ep. 153. n. 20. (p. 403.) — u) Eph. 4, 28. — v) Cypr. de lapsis, ante med. (p. 185 sq.) et sub fin. (p. 192.) Ambros. de poenit. I, 3. n. 10. (p. 393.) Gratian. P. 2. Caus. 26. qu. 7. C. 2 sqq. et P. 3. dist. 3. C. 17.

nonum praescripto, qui poenitentiales w) vocantur, constitutae sint. Igitur universae satisfactionis modum,
CXVI. culpae ratio temperabit. Sed ex omni satisfactionum genere maxime convenit poenitentibus praecipere, ut certis aliquot, et definitis diebus orationi vacent, ac pro omnibus, et praesertim pro iis, qui ex hac vita
CXVII. in Domino decesserunt, preces Deo faciant. Hortari vero etiam eos oportet, ut saepe eadem satisfactionis opera, a sacerdote indicta, ultro suscipiant, ac repetant, atque ita mores suos componant, ut, iis omnibus, quae ad Poenitentiae sacramentum pertinent, diligenter absolutis, tamen virtutis poenitentiae studia
CXVIII. numquam intermittant. quod si interdum, etiam ob publicam offensionem, publica poenitentia praescribenda fuerit, quamvis eam poenitens refugiat, ac deprecetur, non erit facile audiendus: verum persuadere ei oportebit, ut, quae tum sibi, tum aliis salutaria futura sunt, libenti, et alacri animo excipiat[78]. Haec de Poenitentiae sacramento, singulisque ejus partibus ita docenda erunt, ut non solum ea fideles perfecte intelligant, sed etiam, juvante Domino, re ipsa pie, et religiose praestare animum inducant.

[Cap. VI.]

DE EXTREMAE UNCTIONIS SACRAMENTO.

[Qu. 1. *Quare Pastores animarum saepius apud*[1]) *populum de extremae Unctionis sacramento agere debent?*]

1. I. Cum sancta scripturarum oracula ita doceant: x) *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis;* tacite Parochi admonentur, nullum tempus praetermittendum esse fidelem populum cohortandi, ut in assidua mortis meditatione versetur. Quoniam autem extremae Unctionis sacra-

---

78) suscipiat *Fabr. et Ven.* — 1) ad *Aug.*, *Mog.*

w) De quibus scitu digniora tradit Buddeus in isagoge historico-theol. p. 626 sq. Collectio eorum habetur plerumque ad calcem Decreti Gratiani. — x) Eccli. 7, 40.

mentum non potest supremi illius diei memoriam conjunctam non habere: facile intelligitur, de eo saepe [2]) agendum esse, non solum ob eam causam, quod illarum rerum mysteria, quae ad salutem pertinent, aperire, et explicare maxime convenit; sed etiam, quia fideles, moriendi necessitatem omnibus propositam esse, animo repetentes, pravas cupiditates coercebunt: quare fiet, ut in ipsa mortis exspectatione minus se perturbari sentiant, sed immortales Deo gratias agant, qui, II.
ut Baptismi sacramento aditum nobis ad veram vitam patefecit, ita etiam, ut ex hac mortali vita decedentes, expeditiorem ad caelum viam haberemus, extremae Unctionis sacramentum instituit. +

[Qu. 2. *Quamobrem istud sacramentum extrema Unctio appellatur?*]

Ut *igitur,* quae [hic] *ad eam explicationem* ma- III. 2.
gis necessaria sunt, eodem fere ordine, qui in aliis sacramentis servatus est, exponantur; primum illud tradendum erit, hoc sacramentum idcirco extremam Unctionem y) appellatum [3]) esse, quod haec omnium sacrarum unctionum, quas dominus Salvator noster Ecclesiae suae commendavit, ultima [4]) administranda sit. Quare haec ipsa Unctio a majoribus nostris [5]) sa- IV.
cramentum etiam Unctionis infirmorum z), et sacramentum exeuntium a) dicta est: quibus vocabulis fideles in memoriam novissimi illius temporis facile redire possunt. +

[Qu. 3. *Quomodo extremae Unctioni propria sacramenti ratio convenit?*]

*Quod autem extremae Unctioni propria sacra- V. 3.
menti ratio conveniat, in primis explanandum est.* id

---

2) saepius de eo *Fabr.*, *Ven.* — 3) appellatam *Aug.* — 4) ultimo *Ven.* — 5) nostris *deest in Antv.*, *Col.* 3., *Ven.*

y) Petr. Lomb. 4. Sent. dist. 23. init. Vid. Catalani ad Rit. Rom. tit. 5. init. et ad C. 1. §. 1. n. 8. (p. 300. et 303.) — z) Petr. Dam. ser. 69. (p. 180.) Petr. Lomb. d. l. Hugo de St. Vict. Summa Sent. tract. 6. C. 15. (p. 339.); de Sacram. lib. 2. P. 15. (p. 504.) — a) Thom. Aqu. in 4. Sent. dist. 23. qu. 2. a. 2. Constitt. Ricardi Poore a. 1217. Capit. 13. et 67. (p. 1110. et 1127.) Conc. Exon. a. 1287. C. 1. (p. 785.) al.

vero [maxime] perspicuum *fiet* [fieri potest], si verba, quibus sanctus Jacobus Apostolus hujus sacramenti legem promulgavit, attendamus. b) *Infirmatur quis in vobis?* (inquit) *inducat presbyteros Ecclesiae, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus: et si in peccatis sit, remittentur ei.* Nam quod peccata condonari Apostolus affirmat, in eo declarat sacramenti vim, et naturam. Hanc vero catholicae Ecclesiae de extrema Unctione perpetuam doctrinam fuisse, cum alia plura Concilia c) testantur 6), tum a Tridentina Synodo hoc ita declaratum est, ut in eos omnes anathematis poenam constituerit, qui aliter docere, aut sentire audeant. Ac Innocentius quoque primus d) hoc sacramentum fidelibus maxime commendat. ✝

[Qu. 4. *Cum hic plures fiant unctiones, an plura etiam ibidem dici debent sacramenta?*]

4. VI. Constanter *itaque* docendum est a Pastoribus, verum sacramentum esse, nec plura, sed unum, quamvis per plures unctiones administretur; quarum singulis propriae preces, ac peculiaris forma adhibenda est.

VII. Unum vero est non partium continuatione, quae dividi non possint 7), sed perfectione; cujusmodi sunt

---

6) testentur *Antv., Col.* 3. — 7) *Male* possunt *Aug., Mog.*

b) Jac. 5, 14 sq. — c) Conc. Cabilon. II. c. 48. (p. 104.) Aquisgran. II. C. 2. can. 8. (p. 678.) Mogunt. I. can. 26. (p. 910.) Meld. ap. Burchard. IV, 75. et Ivon. I, 269. Regiatic. a. 850. c. 8. (p. 932 sq.) Wormat. a. 868. c. 72. (p. 881.) Colon. a. 1280. c. 6. (p. 349.) insuperque et praecipue ea, quorum supra pag. 247 sq. not. v. mentio facta est. — d) Innoc. I. ep. 1. C. 8. (p. 1031.) Praeterea vide Bern. de vita S. Malach. C. 24. (p. 687.) et C. 31. n. 71. (p. 695.) et Petr. Dam. ser. 69. (p. 180.) itemque, si in numero testium his hanc in rem uti voles, Orig. in Lev. hom. 2. n. 4. (p. 191.) Chrys. de sacerd. III. n. 6. (p. 384.) Victor. Antioch. in Marc. 6, 13. (p. 103.) Cyrill. Alex. de adorat. in Sp. et verit. lib. 6. satis ante fin. (p. 211.) Aug. Specul., de ep. Jac. (p. 609.) (Aug.) de visit. infirm. II, 4. (p. 737.) Caesar. Arel. ser. 66., ap. Aug. in App. ser. 265., n. 3. (p. 309.); ser. 79., ap. Aug. in App. ser. 279., n. 5. (p. 329.) Elig. Nov. de rectit. cathol. convers. n. 5. (p. 748.) Theophyl. in Marc. 6. (p. 200.) Bed. in Marc. (6.) lib. 2. C. 24. extr. (p. 132.); in Jac. 5. (p. 693.)

cetera omnia, quae ex pluribus rebus constant. Nam quemadmodum domus, quae ex multis, et diversis rebus [8]) composita est, una tantum forma perficitur; ita hoc sacramentum, etsi ex pluribus rebus, et verbis constituitur, unum tamen signum est, et unius rei, quam significat, efficientiam habet. Docebunt praeter- VIII.
ea [9]) Parochi, quae sint hujus sacramenti partes, elementum, inquam, et verbum. haec enim a sancto Jacobo [e]) praetermissa non sunt: in quibus singulis sua mysteria licet animadvertere. ✝

[Qu. 5. *Quae est extremae Unctionis materia?*]

Ejus *igitur* elementum, sive materia, quemadmo- IX. 5.
dum Concilia [f]), ac praecipue Tridentinum [g]) decrevit [10]), est oleum ab Episcopo [h]) consecratum, liquor scilicet, non ex quavis pingui, et crassa natura [11]), sed ex olearum baccis tantummodo expressus. Aptis- X.
sime [i]) autem haec materia illud significat, quod vi sacramenti interius in anima efficitur. nam ut oleum ad mitigandos corporis dolores magnopore proficit: ita sacramenti virtus animae tristitiam, ac dolorem minuit. Oleum praeterea sanitatem restituit, hilaritatem affert, et lumini tamquam pabulum praebet; tum vero ad recreandas defatigati corporis vires maxime accommodatum est. Quae omnia, quid in aegroto divina virtute per hujus sacramenti administrationem efficiatur, declarant. Haec de materia satis sint [12]). ✝ XI.

---

8) partibus *Fabr.* — 9) propterea *Aug.*, *Mog.* — 10) decreverunt *Ven.* — 11) materia *Fabr.*, *Ven.* — 12) sunt *Mog.*, *Lugd.* 2.

e) Jac. 5, 14 sq. — f) Conc. Cabil. II. c. 48. (p. 104.) Regiat. a. 850. c. 8. (p. 932 sq.) Worm. a. 868. c. 72. (p. 881.) Eugen. IV. decr. ad Arm. in Conc. Flor. (p. 440.) multaque alia ex ante (not. c.) dictis. — g) Sess. 14. de extr. Unct. C. 1. — h) In Orientali Ecclesia a Presbyteris oleum consecratur, approbantibus Clemente VIII. in Instructione super ritibus Italo-Graecor. a. 1595. (Bullar. ed. Cocqu. T. V. P. II. p. 72.) et Bened. XIV. in Constitut. a. 1742. de dogmatib. et ritib. ab Italo-Graecis observandis, §. 4. (in Ej. Bullar. T. I. p. 104.) — i) Theophyl. in Marc. 6. (p. 200.) Victor. Antioch. in Marc. 6, 13. (p. 103.)

[Qu. 6. *Qua forma perficitur hoc sacramentum?*]

6. Forma *vero sacramenti* est verbum, et solemnis illa precatio, quam sacerdos ad singulas unctiones adhibet, cum inquit: Per istam sanctam unctionem indulgeat tibi Deus, quidquid oculorum, sive narium,
XII. sive tactus vitio deliquisti. Quod autem haec vera sit, et propria hujus sacramenti forma, sanctus Jacobus Apostolus significat, cum ait: k) *Et orent super eum, et oratio fidei salvabit infirmum.* Ex quo licet cognoscere, formam precationis modo proferendam esse; tametsi, quibus potissimum verbis concipienda sit,
XIII. Apostolus non expresserit. Verum hoc ad nos fideli Patrum l) traditione permanavit, ita ut omnes Ecclesiae eam formae rationem m) retineant, qua omnium mater, et magistra sancta Ecclesia Romana utitur. nam etsi aliqui nonnulla verba immutant, cum pro, Indulgeat tibi Deus, ponunt, Remittat, vel Parcat; interdum etiam, Sanet quidquid commisisti: tamen, quoniam 13) nulla fit sententiae immutatio, constat eandem ab omnibus formam religiose servari. +

[Qu. 7. *Cur hujus sacramenti forma precationis modo absolvitur?*]

7. XIV. Nemo] *Nec vero quisquam* miretur, cur factum sit, ut aliorum sacramentorum forma vel absolute significet quod efficit, ut cum dicimus, Ego te baptizo; aut, Signo te signo crucis: vel tamquam ab imperantibus pronuncietur, ut cum in sacramento ordinis administrando dicitur, Accipe potestatem; haec una vero extremae Unctionis forma precatione quadam absolvatur: id enim optimo jure n) constitutum est. nam

---

13) quia *Antv.*, *Col.* 3., *Ven.*

k) Jac. 5, 14 sq. — l) Thom. Aqu. in 4. Sent. dist. 23. qu. 1. a. 4. Bonav. in 4. Sent. dist. 23. a. 1. qu. 4. Eugen. IV. d. l. — m) Attamen absolutae s. indicativae formae, his verbis: Ungo te oleo cet. aut similibus expressae usum perdiu fuisse frequentem notum est. V. Launoium de Eccles. traditione circa formam Unct. infirm., per sex Capp., in Ej. libro de Sacr. Unct. infirm. (Opp. T. 1. P. 1. p. 464—548.) Martene de antiqu. Eccl. ritib. I, 7. art. 3. n. 9. et art. 4. (T. I. p. 840 sqq.) Catalan. ad Rit. Rom. tit. 5. C. 1. §. 19. (T. I. p. 320 sqq.) — n) Bonav. d. l. Thom. Aqu. d. l. qstiunc. 2. 3.

enim hoc ſacramentum propterea adhibeatur, ut, praeter ſpiritualem gratiam, quam tribuit, ſanitatem etiam reſtituat aegrotis: tamen, quia non ſemper ſequitur, ut aegri a morbis convaleſcant, ob eam cauſam precatione [14]) forma conficitur, ut a Dei benignitate id impetremus, quod ſacramenti vis conſtanti, et perpetuo ordine efficere non ſolet. Adhibentur autem ritus XV.
proprii in hujus quoque ſacramenti adminiſtratione: ſed eorum maxima pars precationes continet, quibus ſacerdos ad aegroti ſalutem impetrandam utitur. nullum enim eſt aliud ſacramentum, quod pluribus precibus conficiatur; ac recte quidem: quoniam eo potiſſimum tempore fideles piis obſecrationibus adjuvandi ſunt. quare et alii omnes, quos tum adeſſe contigerit, et praecipue Parochi debent orare Deum ex animo, et ejus miſericordiae laborantis vitam, et ſalutem omni ſtudio commendare.

[Qu. 8. *Quisnam hujus ſacramenti eſt auctor?*]

Verum cum demonſtratum ſit, extremam Unctio- XVI. 8.
nem vere, et proprie in ſacramentorum numero habendam eſſe; illud etiam ſequitur, ejus inſtitutionem a Chriſto domino profectam eſſe: quae poſtea a ſancto Jacobo Apoſtolo fidelibus propoſita, et promulgata eſt. Quamquam idem Salvator hujus unctionis ſpecimen quoddam dediſſe viſus eſt, cum diſcipulos ſuos o) binos, et binos ante faciem ſuam miſit. de illis enim apud Euangeliſtam ita ſcriptum eſt: p) *Exeuntes praedicabant, ut poenitentiam agerent: et daemonia multa ejiciebant, et ungebant oleo multos aegros, et ſanabant.* quam quidem unctionem non ab Apoſtolis inventam, ſed a Domino praeceptam; non naturali aliqua virtute praeditam, ſed myſticam, potius ad ſanandos animos, quam ad corpora curanda inſtitutam fuiſſe, credendum eſt: quam rem ſancti Dionyſius q), Ambro-

---

14) *Aug. et Mog.* precationis, *ita ut* forma *ablat. caſ. eſſet.*

o) Cf. Luc. 10, 1. — p) Marc. 6, 11 ſq. — q) E Pſeudo-Dion. huc trahuntur loci de eccl. hier. C. 4. (p. 215 ſqq.) et C. 7. P. 2. (p. 265.) ubi cff. Corderii annotatt.

fius r), Chryfoftomus s), et Gregorius Magnus t) afferunt: ut nullo modo dubitandum fit, quin hoc unum ex feptem catholicae Ecclefiae facramentis fumma cum religione accipere oporteat. +

[Qu. 9. *Eftne extrema Unctio omnibus promifcue adminiftranda?*]

9 XVII. *Sed* docendi [etiam] funt fideles, quamvis hoc facramentum ad omnes pertineat, quaedam tamen hominum genera excipi, quibus adminiftrandum non fit. Ac primum excipiuntur, qui fano, et firmo corpore funt: iis enim extremam Unctionem tribuendam non effe, et Apoftolus docet, cum inquit, *Infirmatur quis in vobis?* et ratio oftendit; fi quidem ob eam rem inftituta eft, non modo ut animae, fed etiam ut corpori medicinam afferat. Cum igitur illi tantum, qui morbo laborant, curatione indigeant; idcirco iis u) etiam, qui adeo periculofe aegrotare videntur, ut, ne fupremus illis vitae dies inftet, metuendum fit, hoc

XVIII. facramentum praeberi debet. In quo tamen graviffime peccant, qui illud tempus aegroti ungendi obfervare folent, cum, jam omni falutis fpe amiffa, vita, et fenfibus carere incipiat. conftat enim, ad uberiorem facramenti gratiam percipiendam plurimum valere, fi aegrotus, cum in eo 15) adhuc integra mens et ratio viget, fidemque, et religiofam animi voluntatem afferre poteft, facro oleo liniatur. Quare Parochis animadvertendum eft, ut eo potiffimum tempore caeleftem medicinam adhibeant, illam quidem femper vi fua admodum falutarem, cum eorum etiam pietate, et religione, qui curandi funt, magis profuturam intel-

XIX. lexerint. Nemini igitur, qui gravi 16) morbo affectus non fit, facramentum Unctionis dare licet, tametfi vitae periculum adeat; vel quia periculofam navigationem paret; vel quia praelium initurus fit, a quo certa mors illi impendeat; vel etiam, fi capitis damnatus

15) cum ei *eaed.* — 16) graviori *Fabr.*, *Ven.*

r) Ex Ambrof. locus de poenit. L. 8. n. 36. (p. 400.) — s) E Chryfoft. locus de Sacerd. III, 6. (p. 384.) — t) Gregor. in Sacram. fer. V. poft Palm. (p. 66.) — u) Eugen. IV. decr. ad Arm. (p. 440.)

ad supplicium raperetur. omnes praeterea, qui rationis usu carent, ad hoc sacramentum suscipiendum apti non sunt: et pueri; qui nulla peccata admittunt, quorum reliquias sanare hujus sacramenti remedio opus sit; amentes item, et furiosi; nisi interdum rationis usum haberent, et eo potissimum tempore pii animi significationem darent, peterentque ut sacro oleo ungerentur. nam qui ab ipso ortu numquam mentis, et rationis compos fuit, ungendus non est: secus vero si aegrotus, cum mente adhuc integra hujus sacramenti particeps fieri voluisset, postea in insaniam, et furorem incidit. +

[Qu. 10: *Quae corporis partes hic debent inungi?*]

Non sunt *autem* omnes corporis partes ungendae, XX. 10.
sed eae tantum, quas veluti sensuum instrumenta v) natura homini attribuit; oculi propter visionem, aures propter auditum; nares propter odoratum, os propter gustum, vel sermonem, manus propter tactum; qui tametsi toto corpore aequabiliter fusus est, in ea tamen parte maxime viget. Hunc autem ungendi ritum XXI.
universalis Ecclesia retinet; atque etiam hujus sacramenti naturae optime convenit: medicamenti enim est instar. Ac quoniam in corporis morbis, quamvis universum corpus male affectum sit, tamen illi tantum parti curatio adhibetur, a qua, tamquam a fonte, et origine, morbus manat; idcirco non totum corpus, sed ea membra; in quibus potissimum sentiendi vis eminet, renes w) etiam, veluti voluptatis, et libidinis sedes, unguntur; tum pedes w), qui nobis ingressus, et ad locum movendi principium sunt. +

[Qu. 11. *Potestne iterari extrema Unctio?*]

In quibus illud [hic] observare oportet, in una, XXII. 11.
eademque aegrotatione, cum aeger in eodem vitae pe-

v) Eugen. IV. d. l. Vid. Launoium de Eccles. tradit. circa partes corporis, quae unguntur in Sacr. extr. Unct. (d. l. p. 574-581.) Martene d. l. 1, 7. a. 3. n. 8. Catalan. ad Rit. Rom. d. l. §. 15. (p. 317 sqq.) — w) Eugen. IV., Laun., Mart., Catal. modo dd. ll. Feminarum tamen renes non unguntur.

riculo positus est, semel x) tantum ungendum esse. Quod si post susceptam hanc Unctionem aeger convaluerit; quoties postea in id [17]) vitae discrimen inciderit, toties ejusdem sacramenti subsidium ei poterit adhiberi. ex quo patet, in eorum sacramentorum numero, quae iterari solent, reponendam [18]) esse. y)

[Qu. 12. *Qua religione et praeparatione debet istud sacramentum suscipi?*]

12. XXIII. Quoniam *vero* omni studio curare oportet, ne quid sacramenti gratiam impediat; ei vero nihil magis adversatur, quam alicujus peccati mortiferi conscientia; servanda est catholicae Ecclesiae perpetua z) consuetudo, ut, ante extremam Unctionem, Poenitentiae, et Eucharistiae sacramentum administretur. Ac deinde aegroto persuadere Parochi studeant, ut ea fide se ungendum sacerdoti praebeat, qua olim, qui ab Apostolis sanandi erant, se ipsos offerre consueve-
XXIV. rant. In primis autem animae salus, deinde corporis valetudo cum illa adjunctione, si ea ad aeternam glo-
XXV. riam profutura sit, expetenda est. Nec vero dubitare fideles debent, quin sanctae illae, et sollemnes preces a Deo audiantur, quibus sacerdos non suam, sed Ecclesiae, et domini nostri Jesu Christi personam gerens utitur. Qua una maxime re cohortandi sunt, ut hu-

---

17) id *om. Mog.* — 18) reponendum *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*

x) Olim apud multas Ecclesias aegros septem deinceps diebus ungendi mos erat: Martene I, 7. a. 2. n. 5. (T. 1. p. 832 sq.) Catal. d. l. §. 1. n. 11. (p. 303 sq.) et §. 14. n. 4. (p. 316.) — y) Quod Saec. XII. decernebant Petr. Clun. lib. 6. ep. 7. (p. 937 sq.), Petr. Lomb. 4. Sent. dist. 23., Hugo de Sto Vict. de Sacram. lib. 2. P. 15. C. 3. (p. 504 sq. cf. Summ. Sent. tract. 6. C. 15. p. 339.) aliique contra Ivon. Carn., qui in ep. 255. (p. 169.) et Goffrid. Vindoc., qui in lib. 2. ep. 19. (p. 20.) et in opusc. 9. (p. 64.) iterari unctionem fas esse negaverat. — z) De Poenitentia hoc fortasse dici potest; minime vero de Eucharistia, quam longa saeculorum continuatione potius post Unctionem plerumque administratam esse constat. Vid. Martene d. l. I, 7. art. 2. n. 3 sq. (T. 1. p. 830 sq.) Catal. ad Rit. Rom. tit. 5. C. 1. §. 1. n. 10. et ad §. 2. (p. 303. et 306.) praecipueque Launoii libri de Unct. infirm. eam partem, cui titulus: Explicata vetus Eccles. traditio de data infirmis post Unct. Eucharistia. (Opp. T. 1. P. 1. p. 594-608.)

jus ſaluberrimi olei ſacramentum ſancte, et religioſe ſibi adminiſtrandum curent, cum et acrior pugna inſtare, et vires cum animi, tum corporis deficere videantur. +

[Qu. 13. *Quo miniſtrante hoc ſacramentum percipiendum eſt?*]

Jam vero, quis extremae Unctionis miniſter ſit, XXVI. 13.
ab eodem Apoſtolo, qui Domini legem promulgavit, didicimus. ait [19]) enim: [a]) *Inducat preſbyteros.* quo nomine non eos ſignificat, qui aetate provectiores ſunt, quemadmodum ſapienter Tridentina Synodus [b]) expoſuit [20]), aut qui in populo principem locum obtinent, ſed ſacerdotes, qui ab ipſis Epiſcopis per manuum impoſitionem rite ordinati ſunt. Sacerdoti igitur hujus ſacramenti adminiſtratio commiſſa eſt. Ne- XXVII.
que tamen ex ſanctae Eccleſiae decreto cuivis ſacerdoti, ſed proprio Paſtori, qui juriſdictionem habeat, ſive alteri, cui ille ejus muneris fungendi poteſtatem fecerit, hoc ſacramentum adminiſtrare licet. Illud vero maxime animadvertendum eſt, ſacerdotem in ea adminiſtratione, quemadmodum etiam in aliis ſacramentis ſit, Chriſti domini noſtri, et ſanctae Eccleſiae, ejus ſponſae, perſonam ſuſtinere. +

[Qu. 14. *Qui fructus ex hujus ſacramenti uſu ad homines redeunt?*]

Explicandae etiam ſunt accuratius utilitates, quas XXVIII. 14.
ex hoc ſacramento capimus: ut, ſi nihil aliud fideles ad ejus uſum poſſit allicere, ipſa ſaltem utilitate ducantur: cum ita comparatum ſit, ut omnia fere noſtris commodis metiamur. Docebunt igitur Paſtores, hoc ſacramento gratiam tribui, quae peccata, et in primis quidem leviora, et ut communi nomine appellantur, venialia, remittit [c]): exitiales enim culpae, Poeniten-

---

19) *Omn. praeter Clem.* inquit. — 20) expouit *Fabr.*, *Ven.*

a) Jac. d. l. — b) Seſſ. 14. de extr. Unct. C. 3. et c. 4. — c) Venialia peccata hac unctione remitti docent Statuta ſynod Eccl. Clarom. a. 1268. P. 1. C. 9. (p. 1201.) et Conc. Vaur. a. 1368. C. 1. (p. 488 D.) Cetera, quae ad hoc caput laudavi, Concilia, etiam Trident., et Patres, quos evolvi, Apoſtolum

tiae ſacramenta tolluntur: neque enim hoc ſacramentum primario loco ad graviorum criminum remiſſionem inſtitutum eſt: ſed Baptiſmus tantum, et Poenitentia vi ſua hoc efficiunt. Altera eſt ſacrae Unctionis utilitas, quod animam a languore, et infirmitate, quam ex peccatis contraxit, et a ceteris omnibus peccati reliquiis liberat. Tempus autem huic curationi opportuniſſimum exiſtimandum eſt, cum gravi morbo affligimur, ac vitae periculum impendet. Etenim homini natura inſitum eſt, ut nihil in rebus humanis aeque, ac mortem pertimeſcat. Auget autem magnopere hunc timorem praeteritorum ſcelerum memoria; cum praeſertim graviſſima conſcientiae noſtrae accuſatio nos urgeat [21]). Ut enim ſcriptum eſt: d) *Venient in cogitationem* [22]) *peccatorum ſuorum timidi, et traducent illos ex adverſo iniquitates ipſorum.* Deinde illa cura, et cogitatio vehementer angit, quod paulo poſt ſtare oporteat e) ante tribunal Dei, a quo de nobis juſtiſſima pro eo, ac meriti fuerimus, ſententia ferenda ſit. Saepe autem evenit, ut fideles hoc terrore perculſi, ſe miris modis exagitari ſentiant. Nihil autem ad mortis tranquillitatem magis conducit, quam ſi triſtitiam abjiciamus, et laeto animo Domini adventum f) exſpectemus; paratique ſimus, depoſitum noſtrum g), quandocumque illud a nobis repetere voluerit, libenter reddere. Ut igitur hac ſollicitudine fidelium mentes liberentur, animusque pio, et ſancto gaudio repleatur, extremae Unctionis ſacramentum ef-

15. ficit. Praeterea, aliud etiam, quod merito omnium maximum videri poteſt, ex eo conſequimur. nam etſi humani generis hoſtis, quoad vivimus, numquam deſinit de interitu, et exitio noſtro cogitare; nullo tamen tempore, ut nos omnino perdat, ac, ſi fieri poſſit, ſpem nobis divinae miſericordiae eripiat, vehementius omnes nervos contendit, quam cum ſupremum vitae diem appropinquare animadverterit [23]). Quam-

---

21) urget *Aug.*, *Mog.* — 22) cogitatione *eaed. cum Vulg.* — 23) animadvertit *eaed. et Ven.*

Jacobum ſecuti, diſtinctionem illam inter venialia et mortalia h. l. non faciunt. — d) Sap. 4, 20. — e) Rom. 14, 10. 2Cor. 5, 10. — f) Tit. 2, 13. — g) 2 Tim. 1, 12.

obrem fidelibus arma, et vires hoc sacramento subministrantur, quibus adversarii vim, et impetum frangere, et illi fortiter repugnare possint. allevatur enim, et erigitur aegri animus, divinae bonitatis spe; eaque confirmatus morbi incommoda omnia fert levius, ac ipsius Daemonis, h) *calcaneo insidiantis*, artificium, et calliditatem facilius eludit. Accedit postremo, siqui- 16.
dem profutura sit, etiam corporis sanitas. Quod si XXIX.
aegroti hoc tempore eam minus consequuntur, id quidem non sacramenti vitio, sed ob eam potius causam evenire credendum est, quod eorum magna pars, vel qui sacro oleo perunguntur, vel a quibus administratur, fides infirmior est. testatur enim Euangelista, i) Dominum apud suos *multas virtutes non fecisse propter incredulitatem illorum.* Quamquam etiam recte dici potest, Christianam religionem, ex quo altius tamquam radices egit in animis hominum, minus jam hujusmodi miraculorum adminiculis indigere, quam olim nascentis Ecclesiae initio necessaria esse viderentur. Sed ta- XXX.
men hoc loco fides magnopere excitanda erit. utcumque enim, quod ad corporis valetudinem attinet, Dei consilio, et voluntate ceciderit, certa spe niti fideles debent, se hujus sacri olei virtute spiritualem sanitatem consecuturos esse; futurumque, ut, si eos vita decedere contingat, praeclarae illius vocis fructum percipiant, qua scriptum est: k) *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Haec de extremae Unctionis sacramento breviter quidem dicta sunt: verum, si haec ipsa rerum capita a Pastoribus latius, et ea, qua decet, diligentia explanata erunt; dubitandum non est, quin fideles ex hac doctrina maximum pietatis fructum percipiant.

---

h) Gen. 3, 15. — i) Matth. 13, 58. — k) Apoc. 14, 13.

[Cap. VII.]

DE ORDINIS SACRAMENTO.

[Qu. 1. *Cur Parochi magna diligentia ſacramenti Ordinis doctrinam populo exponere debent?*]

1. I. Si quis aliorum ſacramentorum naturam, et rationem diligenter conſiderarit, facile perſpiciet, ea omnia ab Ordinis ſacramento ita pendere, ut ſine illo partim confici, et adminiſtrari nullo modo queant; partim ſolleinni caerimonia, et religioſo quodam ritu, ac cultu carere videantur. Quare neceſſe eſt, ut Paſtores inſtitutam ſacramentorum doctrinam perſequentes, eo diligentius de Ordinis etiam ſacramento ſibi agendum arbitrentur. Proderit autem maxime haec explicatio primum quidem illis ipſis, deinde aliis, qui eccleſiaſticae vitae rationem ingreſſi ſunt, poſtremo etiam fideli populo; ipſis, quod, dum in hujus argumenti tractatione verſantur, ad eam gratiam excitandam, quam hoc ſacramento adepti ſunt, magis commoventur [1]); aliis, qui in ſortem Domini vocati ſunt, partim ut eodem pietatis ſtudio afficiantur, partim vero, ut earum rerum cognitionem percipiant, quibus inſtructi viam ſibi ad ulteriores gradus facilius munire poſſint: reliquis autem fidelibus, primum quidem ut intelligant, quo honore digni ſint Eccleſiae miniſtri; deinde, quoniam ſaepe contingit, ut multi adſint, vel qui ſpe liberos ſuos adhuc infantes Eccleſiae miniſterio deſtinarint, vel qui ſua ſponte et voluntate illud vitae genus ſequi velint; quos certe ignorare minime 1) aequum eſt, quae praecipue ad hanc 2) rationem pertinent. +

[Qu. 2. *Eſtne ulla dignitas ſacerdotii Ordine in terris excellentior?*]

2. II. Primum *itaque* fidelibus tradendum eſt, quanta

---

1) min. ign. *Fabr., Ven.* — 2) vivendi *add.* *A*— *Lugd.* 2.

1) 2 Tim. 1, 6.

it hujus instituti, si summum ejus gradum, hoc est acerdotium spectemus, nobilitas, et excellentia m). Nam cum Episcopi, et sacerdotes tamquam Dei interpretes, et internuncii quidam sint, qui ejus nomine divinam legem, et vitae praecepta homines edocent, et ipsius Dei personam in terris gerunt; perspicuum est, eam esse illorum functionem, qua nulla major excogitari possit, quare merito non solum angeli n), sed Dii o) etiam, quod Dei immortalis vim, et numen 3) apud nos teneant, appellantur. Quamvis autem omni tempore summam dignitatem obtinuerint, tamen novi estamenti sacerdotes ceteris omnibus honore longe antecellunt. Potestas enim tum corpus, et sanguinem Domini nostri conficiendi, et offerendi, tum peccata remittendi, quae illis collata est, humanam quoque rationem, atque intelligentiam superat; nedum ei aliquid par, et simile in terris inveniri queat. +

Qu. 3. *Qui divinitus ad sacerdotium ministeriaque ecclesiastica vocati censentur?*]

Deinde vero, quemadmodum Salvator noster a Patre, Apostoli autem, ac discipuli in universum mundum a Christo domino missi sunt p); ita quotidie sacerdotes, eadem, qua illi, potestate praediti, q) *ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi* mittuntur. Hujus igitur tanti officii onus 4) nemini temere imponendum est, sed iis tantum, qui illud vitae sanctitate, doctrina, fide, prudentia sustinere possint. r) *Nec vero quisquam sumat sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron.* Vocari autem a Deo di- 3.

III.

3) nomen *Aug.*, *Mog.* — 4) munus *Fabr.*

m) Ignat. Mart. ep. ad Smyrn. C. 9. Ambros. exhort. Virg. C. 12. n. 82. [illegible]

[illegible]

dicuntur, qui a legitimis Ecclesiae ministris vocantur; nam qui in hoc ministerium se ipsos arroganter inferunt [5]), atque intrudunt, de his Dominum intellexisse docendum est, cum inquit: s) *Non mittebam Prophetas, et ipsi currebant.* quo quidem hominum genere nihil infelicius, ac miserius, nihil Ecclesiae Dei calamitosius esse potest.

[Qu. 4. *Quinam judicandi sunt perperam ad Ordines sacros accedere, et aliunde in Ecclesiam ingredi?*]

4. IV. *Sed* quoniam in omni actione suscipienda magnopere refert, quem sibi quisque finem constituat; (optimo enim fine posito, recte omnia consequuntur) de hoc in primis, qui sacris initiari volunt, admonendi sunt, ut nihil sibi tanto munere indignum proponant. qui quidem locus eo diligentius tractandus erit, quo gravius hoc tempore ea in re peccare fideles solent.
V. Alii enim eo consilio ad hanc vivendi rationem se convertunt, ut, quae ad victum, vestitumque necessaria sunt, parent, ita ut, praeter quaestum, nihil aliud in sacerdotio, quemadmodum vulgo ceteri omnes in quovis sordidi artificii genere, spectare videantur. Quamvis enim, ex Apostoli t) sententia, natura, et divina lex jubeat, ut qui altari servit, ex altari vivat: tamen, quaestus, et lucri causa ad altare accedere, maximum sacrilegium est.
VI. Alios honorum cupiditas, et ambitio ad sacerdotalem ordinem ducit.
VII. Alii vero, ut divitiis affluant, initiari volunt. cujus quidem rei illud argumento est, quod, nisi opulentum aliquod ecclesiasticum beneficium iis deferatur, nullam sacri Ordinis cogitationem habent. hi vero sunt, quos Salvator noster u) mercenarios appellat; et quos Ezechiel v) dicebat, semetipsos, et non oves pascere. quorum turpitudo, et improbitas non solum sacerdotali ordini magnas tenebras offudit [6]), ita ut jam nihil fere

---

5) ingerunt *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.* — 6) offundit *Aug.*, *Mog.*; effundit *Ven.*

s) Jer. 23, 21. Cff. 14, 14. 27, 15. 29, 9. — t) 1 Cor. 9, 7 sqq. — u) Joa. 10, 12 sq. — v) Ez. 34, 2 sqq.

ſideli populo haberi poſſit contemptius, et abjectius; erum etiam efficit, ut ipſi nihil amplius ex ſacerdo-o conſequantur, quam Judas ex Apoſtolatus munere; uod illi ſempiternum exitium attulit. Illi autem VIII, ſtio in Eccleſiam introire merito dicuntur, qui a Deo ɔgitime vocati eccleſiaſtica munera ejus unius rei cauſa ıscipiunt, ut Dei honori inſerviant. +

Qu. 5. *Qui per Ordines ſacros ſe Eccleſiae dedicarunt, qua parte ceteros e populo ſuperare et excellere debent?*

Omnibus quidem ea lex eſt impoſita, ut divino onori inſerviant.] *Neque tamen hoc ita accipienum eſt, quaſi eadem lex aeque omnibus non ſit impota.* Homines enim ob eam rem conditi ſunt, ut leum colant. quod praecipue ſideles, qui Baptiſmi ratiam conſecuti ſunt, w) *ex toto corde, ex tota nima, et ex totis viribus* praeſtare debent. Verum IX, ui Ordinis ſacramento initiari volunt, hoc ſibi proonant opus eſt, ut non ſolum Dei gloriam in omnibus ebus quaerant; quod quidem cum omnibus, tum naxime fidelibus commune eſſe conſtat: ſed etiam ut licui certo eccleſiae miniſterio addicti, x) *in ſanctiate, et juſtitia illi ſerviant.* Nam ut in exercitu mnes quidem milites imperatoris legibus parent, ſed nter eos tamen alius centurio, alius praefectus eſt, lii alia munera obeunt: ita, quamvis omnes fideles ietatem, et innocentiam ſectari omni ſtudio debeant, uibus rebus maxime Deus colitur; eos tamen, qui 'rdinis ſacramento ſunt initiati, praecipua quaedam unera, et functiones in eccleſia exſequi oportet. am et ſacra pro ſe ipſis, et pro omni populo faciunt; X. t divinae legis vim tradunt; ad eamque prompto, et acri animo ſervandam fideles hortantur, et inſtituunt: t Chriſti domini ſacramenta, quibus omnis gratia imertitur, et augetur, adminiſtrant; et, ut uno verbo omplectamur, a reliquo populo ſegregati, in omnium onge maximo, et praeſtantiſſimo miniſterio ſe exercent.

His igitur explicatis, accedent Parochi ad ea tra- XI.

w) Luc. 10, 27. Deut. 6, 5. Matth. 22, 37. — x) Luc. 1, 74 ſq.

danda [7]), quae propria hujus sacramenti sunt, ut intelligant fideles, qui in ecclesiasticum Ordinem cooptari volunt, ad quodnam officii genus vocentur, quantaque ipsi Ecclesiae, ejusque ministris potestas divinitus tributa sit. +

[Qu. 6. *Quotuplex est potestas ecclesiastica?*].

6. *Ea autem* duplex *est*, ordinis, et jurisdictionis. Ordinis potestas ad verum Christi domini corpus in sacrosancta Eucharistia refertur. Jurisdictionis vero potestas tota in Christi corpore mystico versatur. ad eam enim spectat, Christianum populum gubernare, et moderari, et ad aeternam, caelestemque beatitudinem dirigere. +

[Qu. 7. *Estne Ordinis potestas solum ad consecrandam Eucharistiam Ecclesiae relicta?*]

7. XII. *Verum Ordinis potestas* non solum consecrandae Eucharistiae vim, et potestatem continet, sed ad eam accipiendam hominum animos praeparat, et idoneos reddit, ceteraque omnia complectitur, quae ad Eucha-
XIII. ristiam quovis modo referri possunt. ejus vero plura ex sacris litteris testimonia afferri possunt; sed illa praeclara, et gravissima sunt, quae apud sanctos Joannem, et Matthaeum leguntur. ait [8]) enim Dominus: y) *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta sunt.* Et: z) *Amen dico vobis, quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo: et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelo.* Quae quidem loca a Pastoribus ex sanctorum Patrum a) doctrina, et auctoritate explanata, maximum veritati lumen afferre poterunt. +

---

7) explicanda *Fabr.*, *Ven.*; tractanda *Lugd.* 2. — 8) *Omn. praet. Clem.* inquit.

y) Joa. 20, 21 sqq. — z) Matth. 18, 18. — a) Vid. antea C. V. qu. 35. not. a et c, qu. 37. not. k, qu. 47. not. c, quibus locis adde (Aug.) quaest. V. et N. Test. P. 1. qu. 93. (p. 69.) Chrysost. hom. 86. in Joa. n. 3 sq. (p. 516 sq.) Leon. M. ep. 9 (p. 628 sqq.)

[Qu. 8. *Estne sublimius Christi sacerdotium legis naturae, vel etiam Moysi sacerdotio?*]

Haec *autem* potestas plurimum illi praestat, quae xiv. 8.
in naturae lege certis hominibus, qui res sacras curarent, tributa est. Nam et illa aetas, quae scriptam xv.
legem antecessit, suum sacerdotium, suamque potestatem spiritualem habuerit, necesse est, cum legem habuisse satis constet. haec duo enim ita conjuncta esse testatur Apostolus [h]), ut, eorum altero translato, simul etiam alterum transferri necesse sit. Cum igitur naturali instinctu homines agnoscerent, Deum colendum esse; consequens erat, ut in quavis republica aliqui sacrorum, et divini cultus procurationi praeficerentur: quorum potestas aliquo modo spiritualis diceretur. Eadem etiam pote- xvi.
state populus Israeliticus non caruit; quae tametsi dignitate superior fuit, quam illa, qua in lege naturae sacerdotes praediti erant, longe tamen [c]) inferior, quam legis euangelicae spiritualis potestas, existimanda est. haec enim caelestis est, omnemque angelorum [d]) etiam virtutem superat, neque a sacerdotio Mosaico, xvii.
sed a Christo domino, qui [e]) *non secundum Aaron sacerdos* fuit, *sed secundum ordinem Melchisedec*, ortum habet. is enim, qui summa potestate gratiam tribuendi, et peccata remittendi praeditus fuit, hanc potestatem, quamvis [9]) virtute definitam, et sacramentis adstrictam, Ecclesiae suae reliquit. quare ad eam xviii.
exercendam certi ministri instituti sunt, et sollemni religione consecrati; quae quidem consecratio Ordinis sacramentum, vel sacra ordinatio vocatur. +

[Qu. 9. *Quare potestas sacra administrandi in Ecclesia Ordo vocatur?*]

Placuit *autem* sanctis Patribus [f]) hoc vocabulo uti, quod latissimam significationem habet, ut digni- 9.

---

9) *Ita haud dubie recte; sola Clem. habet quavis, quod merum typothetae erratum duxerim.*

h) Hebr. 7, 12. — c) ib. v. 11. — d) Chrys. de Sacerd. III, 5. (p. 383.) — e) Hebr. 7, 11. it. 5, 6. 7, 17. Ps. 109, 4. — f) „Differentiam inter ordinem et plebem ab Ecclesia constitutam esse" docuit jam Tertull. de exhort. cast. C. 7. (p. 119.)

riculo poſitus eſt, ſemel x) tantum ungendum eſſe. Quod ſi poſt ſusceptam hanc Unctionem aeger convaluerit; quoties poſtea in id 17) vitae diſcrimen inciderit, toties ejusdem ſacramenti ſubſidium ei poterit adhiberi. ex quo patet, in eorum ſacramentorum numero, quae iterari ſolent, reponendam 18) eſſe. y)

[Qu. 12. *Qua religione et praeparatione debet iſtud ſacramentum ſuscipi?*]

12. XXIII. Quoniam *vero* omni ſtudio curare oportet, ne quid ſacramenti gratiam impediat; ei vero nihil magis adverſatur, quam alicujus peccati mortiferi conſcientia; ſervanda eſt catholicae Eccleſiae perpetua z) conſuetudo, ut, ante extremam Unctionem, Poenitentiae, et Euchariſtiae ſacramentum adminiſtretur. Ac deinde aegroto perſuadere Parochi ſtudeant, ut ea fide ſe ungendum ſacerdoti praebeat, qua olim, qui ab Apoſtolis ſanandi erant, ſe ipſos offerre conſueve-
XXIV. rant. In primis autem animae ſalus, deinde corporis valetudo cum illa adjunctione, ſi ea ad aeternam glo-
XXV. riam profutura ſit, expetenda eſt. Nec vero dubitare fideles debent, quin ſanctae illae, et ſollemnes preces a Deo audiantur, quibus ſacerdos non ſuam, ſed Eccleſiae, et domini noſtri Jeſu Chriſti perſonam gerens utitur. Qua una maxime re cohortandi ſunt, ut hu-

---

17) id *om. Mog.* — 18) reponendum *Col. 3., Aug., Mog.*

x) Olim apud multas Eccleſias aegros ſeptem deinceps diebus ungendi mos erat: Martene I, 7. a. 2. n. 5. (T. 1. p. 832 ſq.) Catal. d. l. §. 1. n. 11. (p. 303 ſq.) et §. 14. n. 4. (p. 316.) — y) Quod Saec. XII. decernebant Petr. Clun. lib. 6. ep. 7. (p. 937 ſq.), Petr. Lomb. 4. Sent. diſt. 23., Hugo de Sto Vict. de Sacram. lib. 2. P. 15. C. 3. (p. 504 ſq. cf. Summ. Sent. tract. 6. C. 15. p. 339.) aliique contra Ivon. Carn., qui in ep. 255. (p. 109.) et Goffrid. Vindoc., qui in lib. 2. ep. 19. (p. 20.) et in opuſc. 9. (p. 64.) iterari unctionem fas eſſe negaverat. — z) De Poenitentia hoc fortaſſe dici poteſt; minime vero de Euchariſtia, quam longa ſaeculorum continuatione potius poſt Unctionem plerumque adminiſtratam eſſe conſtat. Vid. Martene d. l. I, 7. art. 2. n. 3 ſq. (T. 1. p. 830 ſq.) Catal. ad Rit. Rom. tit. 5. C. 1. §. 1. n. 10. et ad §. 2. (p. 303. et 306.) praecipueque Launoii libri de Unct. infirm. eam partem, cui titulus: Explicata vetus Eccleſ. traditio de data infirmis poſt Unct. Euchariſtia. (Opp. T. 1. P. 1. p. 594-608.)

is faluberrimi olei facramentum fancte, et religiofe bi adminiftrandum curent, cum et acrior pugna in- are, et vires cum animi, tum corporis deficere vi- eantur. +

Qu. 13. *Quo miniftrante hoc facramentum perci- piendum eft?*]

Jam vero, quis extremae Unctionis minifter fit, XXVI. 13.
b eodem Apoftolo, qui Domini legem promulgavit, idicimus. ait [19]) enim: a) *Inducat prefbyteros.* quo omine non eos fignificat, qui aetate provectiores unt, quemadmodum fapienter Tridentina Synodus b) xpofuit [20]), aut qui in populo principem locum ob- inent, fed facerdotes, qui ab ipfis Epifcopis per ma- uum impofitionem rite ordinati funt. Sacerdoti igi- ur hujus facramenti adminiftratio commiffa eft. Ne- XXVII.
ue tamen ex fanctae Ecclefiae decreto cuivis facerdoti, ed proprio Paftori, qui jurisdictionem habeat, five lteri, cui ille ejus muneris fungendi poteftatem fece- it, hoc facramentum adminiftrare licet. Illud vero naxime animadvertendum eft, facerdotem in ea admi- iftratione, quemadmodum etiam in aliis facramentis it, Chrifti domini noftri, et fanctae Ecclefiae, ejus ponfae, perfonam fustinere. +

Qu. 14. *Qui fructus ex hujus facramenti ufu ad homines redeunt?*]

Explicandae etiam funt accuratius utilitates, quas XXVIII. 14.
x hoc facramento capimus: ut, fi nihil aliud fideles d ejus ufum poffit allicere, ipfa faltem utilitate du- antur: cum ita comparatum fit, ut omnia fere noftris ommodis metiamur. Docebunt igitur Paftores, hoc acramento gratiam tribui, quae peccata, et in primis uidem leviora, et ut communi nomine appellantur, enialia, remittit c): exitiales enim culpae, Poeniten-

19) *Omn. praeter Clem.* inquit. — 20) expouit *Fabr.*, *Ven.*

a) Jac. d. 1. — b) Seff. 14. de extr. Unct. C. 3. et c. 4. — c) Venialia peccata hac unctione remitti docent Statuta fynod Eccl. Clarom. a. 1268. P. 1. C. 9. (p. 1201.) et Conc. Vaur. a. 1368. C. 1. (p. 488 D.) Cetera, quae ad hoc caput laudavi, Concilia, etiam Trident., et Patres, quos evolvi, Apoftolum

tiae ſacramento tollantur. neque enim hoc ſacramentum primario loco ad graviorum criminum remiſſionem inſtitutum eſt: ſed Baptiſmus tantum, et Poenitentia vi ſua hoc efficiunt. Altera eſt ſacrae Unctionis utilitas, quod animam a languore, et infirmitate, quam ex peccatis contraxit, et a ceteris omnibus peccati reliquiis liberat. Tempus autem huic curationi opportuniſſimum exiſtimandum eſt, cum gravi morbo affligamur, ac vitae periculum impendet, Etenim homini natura inſitum eſt, ut nihil in rebus humanis aeque, ac mortem pertimeſcat. Auget autem magnopere hunc timorem praeteritorum ſcelerum memoria; cum praeſertim graviſſima conſcientiae noſtrae accuſatio nos urgeat [21]). ut enim ſcriptum eſt: d) *Venient in cogitationem* [22]) *peccatorum ſuorum timidi, et traducent illos ex adverſo iniquitates ipſorum.* Deinde illa cura, et cogitatio vehementer angit, quod paulo poſt ſtare oporteat e) ante tribunal Dei, a quo de nobis juſtiſſima pro eo, ac meriti fuerimus, ſententia ferenda ſit. Saepe autem evenit, ut fideles hoc terrore perculſi, ſe miris modis exagitari ſentiant. Nihil autem ad mortis tranquillitatem magis conducit, quam ſi triſtitiam abjiciamus, et laeto animo Domini adventum f) exſpectemus; paratique ſimus, depoſitum noſtrum g), quandocumque illud a nobis repetere voluerit, libenter reddere. Ut igitur hac ſollicitudine fidelium mentes liberentur, animusque pio, et ſancto gaudio repleatur, extremae Unctionis ſacramentum efficit.

15. Praeterea, aliud etiam, quod merito omnium maximum videri poteſt, ex eo conſequimur. nam etſi humani generis hoſtis, quoad vivimus, numquam definit de interitu, et exitio noſtro cogitare; nullo tamen tempore, ut nos omnino perdat, ac, ſi fieri poſſit, ſpem nobis divinae miſericordiae eripiat, vehementius omnes nervos contendit, quam cum ſupremum vitae diem appropinquare animadverterit [23]). Quam-

---

21) urget *Aug.*, *Mog.* — 22) cogitatione *eaed. cum Vulg.* — 23) animadvertit *eaed. et Ven.*

Jacobum ſecuti, diſtinctionem illam inter venialia et mortalia h. l. non faciunt. — d) Sap. 4, 20. — e) Rom. 14, 10. 2Cor. 5, 10. — f) Tit. 2, 13. — g) 2 Tim. 1, 12.

obrem fidelibus arma, et vires hoc ſacramento ſubminiſtrantur, quibus adverſarii vim, et impetum frangere, et illi fortiter repugnare poſſint. allevatur enim, et erigitur aegri animus, divinae bonitatis ſpe; eaque confirmatus morbi incommoda omnia fert levius, ac ipſius Daemonis, h) *calcaneo inſidiantis*, artificium, et calliditatem facilius eludit. Accedit poſtremo, ſiqui- 16.
dem profutura ſit, etiam corporis ſanitas. Quod ſi XXIX.
aegroti hoc tempore eam minus conſequuntur, id quidem non ſacramenti vitio, ſed ob eam potius cauſam evenire credendum eſt, quod eorum magna pars, vel qui ſacro oleo perunguntur, vel a quibus adminiſtratur, fides infirmior eſt. teſtatur enim Euangeliſta, i) Dominum apud ſuos *multas virtutes non feciſſe propter incredulitatem illorum.* Quamquam etiam recte dici poteſt, Chriſtianam religionem, ex quo altius tamquam radices egit in animis hominum, minus jam hujusmodi miraculorum adminiculis indigere, quam olim naſcentis Eccleſiae initio neceſſaria eſſe viderentur. Sed ta- XXX.
men hoc loco fides magnopere excitanda erit. utcumque enim, quod ad corporis valetudinem attinet, Dei conſilio, et voluntate ceciderit, certa ſpe niti fideles debent, ſe hujus ſacri olei virtute ſpiritualem ſanitatem conſecuturos eſſe; futurumque, ut, ſi eos vita decedere contingat, praeclarae illius vocis fructum percipiant, qua ſcriptum eſt: k) *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Haec de extremae Unctionis ſacramento breviter quidem dicta ſunt: verum, ſi haec ipſa rerum capita a Paſtoribus latius, et ea, qua decet, diligentia explanata erunt; dubitandum non eſt, quin fideles ex hac doctrina maximum pietatis fructum percipiant.

---

h) Gen. 3, 15. — i) Matth. 13, 58. — k) Apoc. 14, 13.

[Cap. VII.]

DE ORDINIS SACRAMENTO.

[Qu. 1. *Cur Parochi magna diligentia sacramenti Ordinis doctrinam populo exponere debent?*]

1. I. Si quis aliorum sacramentorum naturam, et rationem diligenter consideraverit, facile perspiciet, ea omnia ab Ordinis sacramento ita pendere, ut sine illo partim confici, et administrari nullo modo queant, partim sollemni caerimonia, et religioso quodam ritu, ac cultu carere videantur. Quare necesse est, ut Parochi institutam sacramentorum doctrinam persequentes, eo diligentius de Ordinis etiam sacramento sibi agendum arbitrentur. Proderit autem maxime haec explicatio primum quidem illis ipsis, deinde aliis, qui ecclesiasticae vitae rationem ingressi sunt, postremo etiam fideli populo; ipsis, quod, dum in hujus argumenti tractatione versantur, ad eam gratiam excitandam, quam hoc sacramento adepti sunt, magis commoventur [1]); aliis, qui in sortem Domini vocati sunt, partim ut eodem pietatis studio afficiantur, partim vero, ut earum rerum cognitionem percipiant, quibus instructi viam sibi ad ulteriores gradus facilius munire possint: reliquis autem fidelibus, primum quidem ut intelligant, quo honore digni sint Ecclesiae ministri; deinde, quoniam saepe contingit, ut multi adsint, vel qui spe liberos suos adhuc infantes Ecclesiae ministerio destinarint, vel qui sua sponte et voluntate illud vitae genus sequi velint; quos certe ignorare minime [1]) aequum est, quae praecipue ad hanc [2]) rationem pertinent. +

[Qu. 2. *Estne ulla dignitas sacerdotii Ordine in terris excellentior?*]

2. II. Primum *itaque* fidelibus tradendum est, quanta

---

1) min. ign. *Fabr., Ven.* — 2) vivendi *add. Aug., Mog., Lugd.* 2.

1) 2 Tim. 1, 6.

ſit hujus inſtituti, ſi ſummum ejus gradum, hoc eſt ſacerdotium ſpectemus, nobilitas, et excellentia m). Nam cum Epiſcopi, et ſacerdotes tamquam Dei interpretes, et internuncii quidam ſint, qui ejus nomine divinam legem, et vitae praecepta homines edocent, et ipſius Dei perſonam in terris gerunt; perſpicuum eſt, eam eſſe illorum functionem, qua nulla major excogitari poſſit, quare merito non ſolum angeli n), ſed Dii o) etiam, quod Dei immortalis vim, et numen 3) apud nos teneant, appellantur. Quamvis autem omni tempore ſummam dignitatem obtinuerint, tamen novi teſtamenti ſacerdotes ceteris omnibus honore longe antecellunt. Poteſtas enim tum corpus, et ſanguinem Domini noſtri conficiendi, et offerendi, tum peccata remittendi, quae illis collata eſt, humanam quoque rationem, atque intelligentiam ſuperat; nedum ei aliquid par, et ſimile in terris inveniri queat. †

[Qu. 3. *Qui divinitus ad ſacerdotium miniſteriaque eccleſiaſtica vocati cenſentur?*]

Deinde vero, quemadmodum Salvator noſter a 3.
Patre, Apoſtoli autem, ac diſcipuli in univerſum mundum a Chriſto domino miſſi ſunt p); ita quotidie ſacerdotes, eadem, qua illi, poteſtate praediti, q) *ad conſummationem ſanctorum in opus miniſterii, in aedificationem corporis Chriſti* mittuntur. Hujus III.
igitur tanti officii onus 4) nemini temere imponendum eſt, ſed iis tantum, qui illud vitae ſanctitate, doctrina, fide, prudentia ſuſtinere poſſint. r) *Nec vero quisquam* ſumat *ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron.* Vocari autem a Deo di-

---

3) nomen *Aug.*, *Mog.* — 4) munus *Fabr.*

m) Ignat. Mart. ep. ad Smyrn. C. 9. Ambroſ. exhort. Virg. C. 12. n. 82. (p. 299.): ep. 21. (p. 860 ſqq.) (Ambr.) de dign. ſacerd. C. 2 ſqq. (App. p. 358 ſqq.) Chryſoſt. de Sacerd. III. 5. 6. (p. 383 ſq.); de S. Babyla adv. Jul. et Gent. n. 9. (p. 551.); in Iſa. 6, 1. hom. 4. n. 4 ſq. et hom. 5. n. 1 ſq. (p. 127 ſqq. 132 ſqq.) Gregor. Naz. orat. 2. §. 13 ſqq. (p. 48 ſqq.) — n) Mal. 2, 7. — o) Reſpici videtur ad Ex. 21, 6. 22. 8. 28. Vid. Innoc. III. ep. ad univerſos fideles, in Decretal. Lib. V. tit. 7. C. 12. — p) Joa. 20, 21 al. — q) Eph. 4, 12. — r) Hebr. 5, 14.

cuntur, qui a legitimis Ecclesiae ministris vocantur; nam qui in hoc ministerium se ipsos arroganter inferunt[5]), atque intrudunt, de his Dominum intellexisse docendum est, cum inquit: s) *Non mittebam Prophetas, et ipsi currebant.* quo quidem hominum genere nihil infelicius, ac miserius, nihil Ecclesiae Dei calamitosius esse potest.

[Qu. 4. *Quinam judicandi sunt perperam ad Ordines sacros accedere, et aliunde in Ecclesiam ingredi?*]

4. IV. *Sed* quoniam in omni actione suscipienda magnopere refert, quem sibi quisque finem constituat; (optimo enim fine posito, recte omnia consequuntur) de hoc in primis, qui sacris initiari volunt, admonendi sunt, ut nihil sibi tanto munere indignum proponant. qui quidem locus eo diligentius tractandus erit, quo gravius hoc tempore ea in re peccare fideles solent.
V. Alii enim eo consilio ad hanc vivendi rationem se convertunt, ut, quae ad victum, vestitumque necessaria sunt, parent, ita ut, praeter quaestum, nihil aliud in sacerdotio, quemadmodum vulgo ceteri omnes in quovis sordidi artificii genere, spectare videantur. Quamvis enim, ex Apostoli t) sententia, natura, et divina lex jubeat, ut qui altari servit, ex altari vivat: tamen, quaestus, et lucri causa ad altare acce-
5. VI. dere, maximum sacrilegium est. Alios honorum cupiditas, et ambitio ad sacerdotalem ordinem ducit.
VII. Alii vero, ut divitiis affluant, initiari volunt. cujus quidem rei illud argumento est, quod, nisi opulentum aliquod ecclesiasticum beneficium iis deferatur, nullam sacri Ordinis cogitationem habent. hi vero sunt, quos Salvator noster u) mercenarios appellat; et quos Ezechiel v) dicebat, semetipsos, et non oves pascere. quorum turpitudo, et improbitas non solum sacerdotali ordini magnas tenebras offudit[6]), ita ut jam nihil fere

---

5) ingerunt *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.* — 6) offundit *Aug.*, *Mog.*; effundit *Ven.*

s) Jer. 23, 21. Cff. 14, 14. 27, 15. 29, 9. — t) 1 Cor. 9, 7 sqq. — u) Joa. 10, 12 sq. — v) Ez. 34, 2 sqq.

fideli populo haberi possit contemptius, et abjectius;
erum etiam efficit, ut ipsi nihil amplius ex sacerdo-
io consequantur, quam Judas ex Apostolatus munere;
uod illi sempiternum exitium attulit. Illi autem VIII.
stio in Ecclesiam introire merito dicuntur, qui a Deo
egitime vocati ecclesiastica munera ejus unius rei causa
iscipiunt, ut Dei honori inserviant. +

Qu. 5. *Qui per Ordines sacros se Ecclesiae dedi-
carunt, qua parte ceteros e populo su-
perare et excellere debent?*

Omnibus quidem ea lex est imposita, ut divino
ionori inserviant.] *Neque tamen hoc ita accipien- 8.
um est, quasi eadem lex aeque omnibus non sit impo-
ta.* Homines enim ob eam rem conditi sunt, ut
Deum colant. quod praecipue fideles, qui Baptismi
ratiam consecuti sunt, w) *ex toto corde, ex tota
nima, et ex totis viribus* praestare debent. Verum IX.
ui Ordinis sacramento initiari volunt, hoc sibi pro-
onant opus est, ut non solum Dei gloriam in omnibus
ebus quaerant; quod quidem cum omnibus, tum
naxime fidelibus commune esse constat: sed etiam ut
llcui certo ecclesiae ministerio addicti, x) *in sancti-
ate, et justitia illi serviant.* Nam ut in exercitu
mnes quidem milites imperatoris legibus parent, sed
nter eos tamen alius centurio, alius praefectus est,
lii alia munera obeunt: ita, quamvis omnes fideles
ietatem, et innocentiam sectari omni studio debeant,
uibus rebus maxime Deus colitur; eos tamen, qui
Ordinis sacramento sunt initiati, praecipua quaedam
nunera, et functiones in ecclesia exsequi oportet.
am et sacra pro se ipsis, et pro omni populo faciunt; X.
t divinae legis vim tradunt; ad eamque prompto, et
lacri animo servandam fideles hortantur, et instituunt:
t Christi domini sacramenta, quibus omnis gratia im-
ertitur, et augetur, administrant; et, ut uno verbo
omplectamur, a reliquo populo segregati, in omnium
onge maximo, et praestantissimo ministerio se exercent.

His igitur explicatis, accedent Parochi ad ea tra- XI.

---

w) Luc. 10, 27. Deut. 6, 5. Matth. 22, 37. — x) Luc. 1, 74 sq.

danda 7), quae propria hujus ſacramenti ſunt, ut intelligant fideles, qui in eccleſiaſticum Ordinem cooptari volunt, ad quodnam officii genus vocentur, quantaque ipſi Eccleſiae, ejusque miniſtris poteſtas divinitus tributa ſit. +

[Qu. 6. *Quotuplex eſt poteſtas eccleſiaſtica?*]

6. *Ea autem* duplex *eſt*, ordinis, et jurisdictionis. Ordinis poteſtas ad verum Chriſti domini corpus in ſacroſancta Euchariſtia refertur. Jurisdictionis vero poteſtas tota in Chriſti corpore myſtico verſatur. ad eam enim ſpectat, Chriſtianum populum gubernare, et moderari, et ad aeternam, coeleſtemque beatitudinem dirigere. +

[Qu. 7. *Eſtne Ordinis poteſtas ſolum ad conſecrandam Euchariſtiam Eccleſiae relicta?*]

7. xii. *Verum Ordinis poteſtas* non ſolum conſecrandae Euchariſtiae vim, et poteſtatem continet, ſed ad eam accipiendam hominum animos praeparat, et idoneos reddit, ceteraque omnia complectitur, quae ad Eucha-
xiii. riſtiam quovis modo referri poſſunt. ejus vero plura ex ſacris litteris teſtimonia afferri poſſunt; ſed illa praeclara, et graviſſima ſunt, quae apud ſanctos Joannem, et Matthaeum leguntur. ait 8) enim Dominus: y) *Sicut miſit me Pater, et ego mitto vos. Accipite ſpiritum ſanctum: quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta ſunt.* Et: z) *Amen dico vobis, quaecumque alligaveritis ſuper terram, erunt ligata et in caelo: et quaecumque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta et in caelo.* Quae quidem loca a Paſtoribus ex ſanctorum Patrum a) doctrina, et auctoritate explanata, maximum veritati lumen afferre poterunt. +

---

7) explicanda *Fabr., Ven.*; tractanda *Lugd.* 2. — 8) *Omn. praet. Clem.* inquit.

y) Joa. 20, 21 ſqq. — z) Matth. 18, 18. — a) Vid. antea C. V, qu. 35. not. a et c, qu. 37. not. k, qu. 47. not. c, quibus locis adde (Aug.) quaeſt. V. et N. Teſt. P. 1. qu. 93. (p. 69.) Chryſoſt. hom. 86. in Joa. n. 3 ſq. (p. 516 ſq.) Leon. M. ep. 9. (p. 628 ſqq.)

Qu. 8. *Eſtne ſublimius Chriſti ſacerdotium legis naturae, vel etiam Moyſi ſacerdotio?*]

Haec *autem* poteſtas plurimum illi praeſtat, quae xiv. 8.
n naturae lege certis hominibus, qui res ſacras cu-
arent, tributa eſt. Nam et illa aetas, quae ſcriptam xv.
gem anteceſſit, ſuum ſacerdotium, ſuamque poteſta-
m ſpiritualem habuerit, neceſſe eſt, cum legem habuiſſe
atis conſtet. haec duo enim ita conjuncta eſſe teſtatur
Apoſtolus [h]), ut, eorum altero translato, ſimul etiam al-
rum transferri neceſſe ſit. Cum igitur naturali inſtinctu
omines agnoſcerent, Deum colendum eſſe; conſequens
rat, ut in quavis republica aliqui ſacrorum, et divini
ultus procurationi praeficerentur: quorum poteſtas ali-
uo modo ſpiritualis diceretur. Eadem etiam pote- xvi.
ate populus Iſraeliticus non caruit; quae tametſi di-
nitate ſuperior fuit, quam illa, qua in lege naturae
cerdotes praediti erant, longe tamen [c]) inferior,
uam legis euangelicae ſpiritualis poteſtas, exiſtimanda
t. haec enim caeleſtis eſt, omnemque angelorum [d])
iam virtutem ſuperat, neque a ſacerdotio Moſaico, xvii.
d a Chriſto domino, qui [e]) *non ſecundum Aaron*
cerdos fuit, *ſed ſecundum ordinem Melchiſedec,*
rtum habet. is enim, qui ſumma poteſtate gratiam
ibuendi, et peccata remittendi praeditus fuit, hanc
oteſtatem, quamvis [9]) virtute definitam, et ſacramen-
s adſtrictam, Eccleſiae ſuae reliquit. quare ad eam xviii.
ercendam certi miniſtri inſtituti ſunt, et ſollemni
ligione conſecrati; quae quidem conſecratio Ordinis
cramentum, vel ſacra ordinatio vocatur. +

Qu. 9. *Quare poteſtas ſacra adminiſtrandi in Eccleſia Ordo vocatur?*]

Placuit *autem* ſanctis Patribus [f]) hoc vocabulo 9.
i, quod latiſſimam ſignificationem habet, ut digni-

---

9) *Ita haud dubie recte; ſola Clem. habet* quavis, *quod merum typothetae erratum duxerim.*

h) Hebr. 7, 12. — c) ib. v. 11. — d) Chryſ. de Sacerd. III, 5. (p. 383.) — e) Hebr. 7, 11. it. 5, 6. 7, 17. Pſ. 109, 4. — f) „Differentiam inter ordinem et plebem ab Eccleſia conſtitutam eſſe" docuit jam Tertull. de exhort. caſt. C. 7. (p. 119.)

xix.tatem et excellentiam miniſtrorum Dei indicaret. Eſt enim ordo, ſi propriam ejus vim, et notionem accipiamus, g) diſpoſitio ſuperiorum, et inferiorum rerum, quae inter ſe ita aptae [10]) ſunt, ut una ad alte-
xx.ram referatur. Cum itaque in hoc miniſterio multi ſint gradus, et variae functiones; omnia vero certa ratione diſtributa ſint, et collocata; recte, et commode ordinis nomen ei impoſitum videtur. +

[Qu. 10: *Quinam ordo veri nominis eſt ſacramentum?*]

10. xxi. Quod *autem* inter cetera Eccleſiae ſacramenta ſacra Ordinatio numeranda ſit; ſancta Tridentina Synodus h) ratione illa, quae ſaepius repetita eſt, comprobavit. nam cum ſacramentum ſit rei ſacrae ſignum; id vero, quod hac conſecratione extrinſecus fit, gratiam et poteſtatem ſignificet, quae illi tribuitur, qui conſecratur; omnino ſequi perſpicuum eſt, Ordinem
xxii.vere ac proprie ſacramentum dicendum eſſe i). quare Epiſcopus ei calicem cum vino, et aqua, et patenam cum pane porrigens, qui ſacerdos ordinatur, inquit: Accipe poteſtatem offerendi ſacrificium; etc. Quibus verbis ſemper docuit Eccleſia, dum materia k) exhibetur, poteſtatem conſecrandae Euchariſtiae, charactere animo [11]) impreſſo, tradi; cui gratia adjuncta ſit; ad

---

10) aptatae *(quod malim) Col.* 1. 3. , *Lodd., Lov., Aug., Mog., Lugd.* 2. — 11) animae *Ven., Mog.*

g) Cf. Aug. de civ. Dei XIX, 13. (p. 421.) — h) Seſſ. 23. de Ord. C. 3. — i) Ordinem ſacramentum dicunt Dion. Ar. de eccleſ. hier. C. 5. (p. 231 ſqq.) Aug. de bono conjug. C. 24. (p. 247.); c. ep. Parmen. II, 13. n. 28. (p. 29.); de bapt. c. Donat. I, 1. n. 2. (p. 53.) Leo. M. ep. 9. C. 1. (p. 629.); ep. 12. C. 3. (p. 660.) Gregor. M. in 1 Reg. (10, 9.) lib. 4. C. 5. n. 28. (p. 246.) Concilia, quae ſupra pag. 247 ſq. not. v. memoravi. — k) De materia et forma hujus Sacram. magnopere inter ſe diſſident doctores et antiquiores et recentiores; pleriquo tamen materiae rationem manuum impoſitioni tribuunt, orationemque huic adjunctam pro forma accipiunt, innixi tum locis Act. 6, 6. 13, 3. 14, 22. 1 Tim. 4, 14. al., tum praxi non ſolum Graecorum generali, ſed etiam per novem decemve ſaecula priora in Latina Eccleſia uſitata atque ex illius temporis Patribus, Conciliis Librisque ritualibus conſpicua. Et ſi qui contra ſunt, qui, Eugenii IV. decreti ad Arm. (in Conc. Flor. p. 440.) atque hodiernae conſuetudinis rationem ducen-

illud munus rite, et legitime obeundum: quod Apostolus his verbis declarat: l) *Admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris: sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis.*

Qu. 11. *Quapropter in Ecclesia plures sunt instituti ministrorum ordines?*]

Jam vero, ut sacrae Synodi verbis utamur, m) „cum XXIII. II.
„divina res sit tanti sacerdotii administratio; consenta-
„neum fuit, quo dignius, et majori cum veneratione
„exerceri posset, ut in ecclesiae ordinatissima dispo-
„sitione plures essent, et diversi ministrorum ordines,
„qui sacerdotio ex officio deservirent; atque hi qui-
„dem ita distributi, ut, qui jam clericali tonsura in-
„signiti essent, per minores ad majores adscenderent." ✠

Qu. 12. *Quot sunt ordines ministrorum Ecclesiae, quaque ratione communiter distribuuntur?*]

Docendum *igitur* erit, hosce omnes Ordines se- XXIV. 12.
ptenario numero contineri, semperque ita a catholica Ecclesia traditum esse: quorum nomina haec sunt, Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolytus, Subdiaconus, Diaconus, Sacerdos n). Hunc autem ministrorum nume- XXV.
rum recte ita definitum esse, probari potest propter 12)
ea ministeria, quae ad sacrosanctum Missae sacrificium,

---

12) per Col. 3.

tes, instrumentorum porrectionem materiam esse dicant, et formam in verbis cum illa prolatis ponant: rursus alii, ut utrosque inter se concilient, et manuum impositionem cum oratione, et instrumentorum traditionem verbis sollemnibus adjectis materiam formamque Ordinis esse statuunt, plerumque illam essentialem, hanc accidentalem vel integralem nominantes. Catech. noster, quamvis cum secunda harum partium stare videatur, tamen definite hac de re loqui ausus non est. — l) 2 Tim. 1, 6 sq. — m) Sess. 23. de Ord. C. 2. eisd. fere verbis. — n) Diaconos jam in primitiva ecclesia fuisse notum est; Sacerdotes memorantur a Clem. Rom. in 1. ep. ad Cor. C. 40., Lectores a Tert. de praescr. C. 41. (p. 51.), ceteri a Cypr. demum et in Cornel. ep. ap. Euseb. H. E. VI, 43. (p. 312.)

et Euchariſtiam vel conficiendam, vel adminiſtrandam, cujus cauſa praecipue ſunt inſtituta, neceſſaria videan-
xxvi. tur. Ex his alii majores, qui etiam ſacri dicuntur, alii minores ſunt. Majores, vel ſacri, ſunt, Ordo Sacerdotalis, Diaconatus, et Subdiaconatus o); ad minores referuntur Acolyti, Exorciſtae, Lectores, [et] Oſtiarii, de quorum ſingulis pauca dicenda ſunt, ut habeant Parochi, unde eos potiſſimum inſtituant, quos noverint aliquo ordine initiandos eſſe. +

[Qu. 13. *Quid clericalis tonſura, clericique nomen ſibi volunt?*]

13. xxvii. *Incipiendum eſt autem a prima tonſura: quam quidem,* docere oportet, [clericalem tonſuram] quandam praeparationem eſſe ad ordines accipiendos. Ut enim homines ad Baptiſmum exorciſmis, ad Matrimonium ſponſalibus praeparari ſolent: ita, cum tonſo capillo, Deo dedicantur, tamquam aditus ad Ordinis ſacramentum illis aperitur. declaratur enim, qualis eſſe debeat,
xxviii. qui ſacris imbui cupit. Nam clerici nomen, quod ei tunc primum imponitur, ab eo deductum eſt, quod Dominum ſortem, et hereditatem ſuam habere incipiat; veluti *qui*[13] in Hebraeorum populo, [qui][13]) divino cultui mancipati erant: quibus vetuit Dominus p) aliquam agrorum partem in terra[14]) promiſſionis[15]) diſtribui, cum inquit, p) *Ego pars, et hereditas tua.* Ac quamvis id omnibus fidelibus commune ſit, praecipua tamen ratione iis conveniat neceſſe eſt, qui ſe Dei miniſterio conſecrarunt. +

[Qu. 14. *Quare clerici rotunda corona in capite inſigniuntur?*]

14. xxix. Tondentur *vero* capilli ad coronae ſpeciem, et

---

13) *Ven. cum Fabr.* — 14) *Clem.* terram, *quod retinere non potuimus.* — 15) *Antv. et Col.* 3. *add.* illis.

o) Subdiaconatum ad finem usque XII. Saec. minoribus accenſum fuiſſe ordinibus qui contendunt, a vero aberrare minime videntur; verum Conc. Trid. dicto (Seſſ. 23. de Ord. C. 2. extr.) in anguſtias adducuntur, e quibus ut effugiant, nimis argute id urgent, quod Synodus non de omnibus omnis aevi patribus et conciliis loquatur, quare ejus verba illi ſententiae non repugnare exiſtimant. — p) Num. 18, 20. Cf. Deut. 10, 9. 18, 2.

militudinem, quam perpetuo conservare oportet: et
t quisque in altiori deinceps ordinis gradu colloca-
ır; sic ejus orbis forma latior circumscribi debet.
uod quidem ex Apostolorum traditione acceptum esse, XXX.
ocet Ecclesia; cum de hujusmodi tondendi more sancti
ionysius Areopagita q), Augustinus r), Hieronymus s),
etustissimi et gravissimi Patres, meminerint. Pri- XXXI.
ıum autem omnium, ferunt t), Apostolorum Princi-
em eam consuetudinem induxisse ad memoriam co-
onae, quae ex spinis contexta Salvatoris nostri ca-
iti fuit imposita, ut, quod impii ad Christi ignomi-
iam, et cruciatum excogitarunt, eo Apostoli ad de-
us, et gloriam uterentur; simulque significarent [16])
urandum esse a ministris Ecclesiae, ut omnibus in
ebus Christi domini nostri speciem, et figuram gerant.
)uamquam nonnulli u) asserant, hac nota regiam di-
nitatem declarari, quae iis maxime, qui in sortem
)omini vocati sunt, videtur convenire. Quod enim
etrus Apostolus fideli populo tribuit, v) *Vos ge-
us electum, regale sacerdotium, gens sancta*;
eculiari quadam, et magis propria ratione ad eccle-
asticos ministros pertinere facile intelligimus. etsi
on desunt, qui vel w) perfectioris vitae professionem
Clericis susceptam circuli figura, quae omnium per-
ectissima est, significari existiment, vel x) externarum

---

16) significaret *Antv.*, *Col.* 3.

q) Dion. Ar. de eccl. hier. C. 6. P. 2. (p. 251.) — r) (Aug.) ser. de contemtu mundi C. 3 sq. (p. 773.); ser. 21. ad fratr. in eremo (p. 805. E.) it. Caesar. Ar. ser. 55., ap. Aug. in App. ser. 249. n. 6. (p. 291.) et cf. Aug. ep. 33. n. 5. (p. 48.) — s) Hieron. ap. Grat. P. 2. Caus. 12. qu. 1. C. 7. Cf. ep. 142. (p. 1066.) — t) Ceolfrid. ep. ap. Bedam in hist. Anglor. V, 22. (p. 144.) Amalar. de eccl. offic. IV, 39. (p. 1029.) Cff. Aniceti ep. ap. Ivon. P. 6. C. 46. et ap. Grat. P. 1, dist. 23. C. 21. Gregor. Tur. de glor. Mart. C. 28. (p. 750.) German. Patr. CPol. theor. rer. ecclesiast. (p. 52.) et vid. Raban. Maur. de instit. Cler. I, 3. (p. 4.) — u) Hieron. ap. Grat. P. 2 Caus. 12. qu. 1. C. 7. Isidor. de off. eccles. II, 4. n. 4. (p. 416.) Raban. Maur. d. l. Honor. Augustod. gemma animae lib. 1 C. 193. (p. 1072.) — v) 1 Petr. 2, 9. — w) Honor. Aug. d. l. C. 195. Thom. Aqu. in 4. Sent. dist. 24. qu. 3. a. 1. sol. 1. — x) (Aug.) ser. de contemtu mundi C. 3. (p. 773.); ser. 21. ad fratr. in eremo (p. 805. E.) Hieron. ap. Grat. d. l. Isidor.

rerum contemptionem, animique ab omnibus humanis curis vacuitatem declarari putent; quod capilli, supervacaneum quiddam in corpore, tondeantur. +

[Qu. 15. *Quae est Ostiariorum functio?*]

15. XXXII. Post primam Tonsuram ad Ostiarii ordinem primus gradus fieri consuevit. Ejus munus est, templi claves, et januam custodire, et aditu templi arcere eos, quibus ingredi interdictum erat. Ad sanctum etiam Missae sacrificium assistebat, curaturus ne quis propius, quam par esset, ad sacram aram accederet, et sacerdotem rem divinam facientem interpellaret. Alia etiam ministeria illi commissa erant: ut ex ritibus, quae ad ejus consecrationem [17]) adhibentur, perspici potest. nam Episcopus claves ex altari acceptas ei tradens, quem Ostiarium vult instituere, y) „Sic age," inquit, „quasi redditurus Deo rationem pro iis rebus,
XXXIII. „quae his clavibus recluduntur." Magnam autem in antiqua Ecclesia hujus ordinis dignitatem fuisse, ex eo intelligitur, quod his temporibus in Ecclesia servari animadvertimus. nam Thesaurarii officium, qui erat idem sacrarii custos, quod ad Ostiarios pertinebat, inter honestiores ecclesiae functiones etiam nunc habetur. +

[Qu. 16. *Quod est in Ecclesia Lectoris officium?*]

16. XXXIV. Secundus Ordinis gradus est Lectoris munus. ad eum pertinet, in Ecclesia veteris, et novi testamenti libros clara voce et distincte recitare, praesertim vero eos, qui inter nocturnam psalmodiam legi solent. Ejus quoque partes erant, prima religionis Christianae rudimenta fidelibus tradere. Episcopus itaque, praesente populo, in ejus ordinatione librum, quo descripta sunt, quae ad hanc functionem attinent [18]), illi

---

17) in ej. consecr. *Antv.*, *Col.* 3., *Aug.*; in ej. consecratione *Ven.* — 18) pertinent *Fabr.*, *Ven.*

de off. eccl. II, 4. n. 1. 3. (p. 416.) Rab. Maur. d. l. Honor. Aug. d. l. C. 195. — y) Conc. Carthag. IV. c. 9. (p. 951.) st. ap. Grat. P. 1. dist. 23. C. 19. Ceterum de omnibus his ordinationum ritibus v. Pontificale Rom. et cff. Ordo Rom.

radens, inquit:) „Accipe, et esto verbi Dei relator, habiturus, si fideliter, et utiliter impleveris officium tuum, partem cum iis, qui verbum Dei bene ministrarunt" ab initio. +

[Qu. 17. *Exorcistis quid ex officio incumbit?*]

Tertius est ordo Exorcistarum, quibus potestas xxxv. 17.
ata est nomen Domini invocandi in eos, qui ab immundis spiritibus obsidentur. quare Episcopus, cum os instituit, librum, in quo exorcismi continentur, is porrigit, usus ea formula verborum: [a]) „Accipe, et commenda memoriae, et habe potestatem imponendi manus super energumenos, sive baptizatos, sive catechumenos." +

[Qu. 18. *Quae sunt Acolyti partes?*]

Acolytorum quartus est gradus, et ultimus eorum xxxvi. 18.
mnium, qui minores, et non sacri appellantur. eoum munus est, ministros majores Subdiaconos, et Diaconos in altaris ministerio assectari, eisque operam dare. Praeterea lumina deferunt, et asservant, um Missae sacrificium celebratur, praecipue vero cum uangelium legitur; ex quo et ceroferarii [b]) alio nomine vocati sunt. Cum itaque ordinantur, hic ritus b Episcopo servari consuevit. Primum quidem, postuam eos officii sui diligenter admonuit, lumina eoum singulis tradit in hunc modum: [c]) „Accipe ceroferarium cum cereo, et scias te ad accendenda Ecclesiae luminaria mancipari," in nomine Domini. Deinde item [19]) urceolos vacuos, quibus aqua, et vinum n sacrificio ministratur: [c]) „Accipe urceolos ad suggerendum vinum, et aquam in Eucharistiam sanguinis Christi," in nomine Domini. +

---

19) etiam *pro* item *eaed.*

antiqu. (p. 704 sqq.) Isidor. de off. eccl. II, 5 sqq. (p. 417 sqq.) Rab. Maur. de inst. cler. I, 4 sqq. (p. 4 sqq.) Petr. Lomb. 4. Sent. dist. 24. — z) Conc. Carth. IV. c. 8. (p. 951.) it. ap. Grat. d. I. C. 18. — a) Id. Conc. c. 7. (p. 951.) it. ap. Grat. d. I. C. 17. — b) Isidor. Etymolog. VII, 12. n. 29 sq. (p. 343.) — c) Ordo Rom. antiqu. (p. 705. C.) cf. Conc. Carth. IV. c. 6., ap. Grat. d. I. C. 16.

[Qu. 19. *Quodnam eſt Subdiaconi miniſterium, et cujusmodi ritus in ejus conſecratione adhibentur?*]

19. XXXVII. A minoribus ordinibus, iisdemque non ſacris, de
quibus hactenus dictum eſt, ad majores, et ſacros legitimus
aditus, et adſcenſus patet. In eorum primo
gradu Subdiaconus collocatur: cujus munus eſt, ut nomen
ipſum declarat, Diacono ad altare inſervire. ſacra
enim lintea, vaſa, panem, et vinum, ad ſacrificii
uſum neceſſaria parare debet: nunc Epiſcopo, et ſacerdoti
aquam praebet, cum manus in Miſſae ſacrificio
abluunt. Epiſtolam etiam, quae olim a Diacono
in Miſſa recitabatur, Subdiaconus legit, ac tamquam
teſtis ad ſacrum aſſiſtit, prohibetque ne ſacerdos, ſacra
XXXVIII. faciens a quopiam perturbari poſſit. Haec autem, quae
ad Subdiaconi miniſterium ſpectant, ex ſollemnibus
caerimoniis, quae in illius conſecratione adhibentur,
licet cognoſcere. Primum enim Epiſcopus legem perpetuae
continentiae d) huic ordini impoſitam eſſe admonet,
edicitque neminem in Subdiaconorum ordinem
cooptandum eſſe, cui ultro hanc legem accipere
non ſit propoſitum: deinde, poſt ſollemnem litaniarum
precationem, quae Subdiaconi munera, et functiones
ſint, enumerat, atque exponit. His peractis,
eorum ſinguli, qui ordinantur, e) ab Epiſcopo quidem
calicem, et ſacram patenam accipiunt; ab Archidiacono
vero, ut intelligatur Subdiaconum Diaconi officio
ſubſervire, urceolos, vino et aqua plenos, una cum
lebete, et linteolo, quo manus abſterguntur, dicente
Epiſcopo: f) „Videte, cujusmodi miniſterium vobis
„traditur; ideo vos admoneo, ut ita vos exhibeatis,
„ut Deo placere poſſitis." Adduntur praeterea aliae
preces. Ad extremum, cum Epiſcopus ſacris veſtibus
Subdiaconum ornavit, ad quarum ſingulas propria
verba, et caerimoniae adhibentur, tradit ei epiſtolarum
librum, ac dicit: Accipe librum epiſtolarum, et habe

---

d) Quod in Rom. Eccl. primum a Leon. M. factum eſt, v. ej. ep. 14. C. 4. (p. 687.) — e) Conc. Carth. IV. c. 5., ap. Grat. d. I. C. 15. — f) Ordo Rom. antiq. (p. 706. A.) nonnullis tamen inſuper adjectis.

otestatem legendi eas in ecclesia sancta Dei tam pro ivis, quam pro defunctis. +

[Qu. 20. *Quod est Diaconi munus?*]

Secundum *autem* sacrorum ordinum gradum Dia- XXXIX. 20.
onus obtinet: cujus ministerium latius patet, sanctiusue semper habitum est. ad eum enim pertinet, Epicopum perpetuo sequi, concionantem custodire, eique, t sacerdoti sacra facienti, vel alia sacramenta administranti praesto esse, et in Missae sacrificio euangeium legere. olim vero fidelium animos saepius excitabat, ut sacra attenderent: sanguinem etiam Domini ministrabat g); in quibus ecclesiis ea consuetudo erat, t fideles Eucharistiam sub utraque specie sumerent. Diacono praeterea ecclesiasticorum bonorum dispensaio commissa erat, ut unicuique necessaria ad victum ubministraret. Ad Diaconum etiam attinet [20]), tamuam Episcopi oculum h), pervestigare, quinam in rbe pie, et religiose, quive secus vitam traducant; ui ad sacrificium, et concionem statis temporibus conveniant, qui rursus non conveniant: ut, cum de omniius Episcopum certiorem fecerit, ille vel privatim nnumquemque hortari, [21]) admonere, vel palam corigere, et objurgare possit, uti se magis profecturum esse* intellexerit. Catechumenorum etiam nomina ecitare debet, et eos, qui Ordinis sacramento initiandi unt, ante Episcopum statuere. Licet ei praeterea, si bsit Episcopus, et sacerdos, euangelium explanare, on tamen e superiori loco; ut intelligatur hoc ejus roprium munus non esse. Quanta vero diligentia XL. 21.
dhibenda sit, ne quis eo munere indignus ad hunc rdinis gradum adscendat, Apostolus ostendit, cum d Timotheum i) Diaconi mores, virtutem, et integritatem exposuit. Hoc idem satis etiam declarant XLI.
itus, et solemnes caerimoniae, quibus ab Episcopo onsecratur. Pluribus enim et sanctioribus precibus d Diaconi, quam ad Subdiaconi ordinationem utitur

20) pertinet *eaed.* — 21) et *add. eaed.*

g) Cypr. de lapsis p. 189. Ambr. de Offic. I, 41. n. 214. (p. 55.) Constit. Apost. VIII, 13. — h) (Clem. Rom.) ep. 1. ad Jacob. C. 12. Const. Apost. II, 44. — i) 1 Tim. 3, 8. 9. 10.

Epiſcopus, et alia addit ſacrarum veſtium ornamenta. Praeterea, manus ei imponit: quod quidem ab Apoſtolis [k]) factitatum eſſe legimus, cum primos Diaconos inſtituerunt. Denique euangeliorum librum ei tradit, his verbis: [l]) „Accipe poteſtatem legendi euangelium in Eccleſia Dei tam pro vivis, quam pro defunctis, in nomine Domini." +

[Qu. 21. *Quae eſt dignitas et amplitudo ſacerdotii?*]

22.XLII. Tertius, omniumque ſacrorum Ordinum ſummus gradus eſt ſacerdotium. qui vero illo praediti ſunt, eos veteres Patres [m]) duobus nominibus vocare ſo-
XLIII. lent. interdum enim Presbyteros appellant, quod graece ſeniores ſignificat, non ſolum propter aetatis maturitatem, quae huic ordini maxime neceſſaria eſt, ſed multo magis propter morum gravitatem, doctrinam, et prudentiam. ut enim ſcriptum eſt, [n]) *Senectus venerabilis eſt non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem ſunt ſenſus hominis, et*
XLIV. *aetas ſenectutis vita immaculata.* Interdum vero Sacerdotes vocant, tum quia Deo conſecrati ſunt, tum quia ad eos pertinet ſacramenta adminiſtrare, ſacrasque res, et divinas tractare. +

[Qu. 22. *Quotuplex eſt cum novae, tum veteris legis ſacerdotium?*]

23 *Sed* quoniam duplex ſacerdotium in ſacris litteris deſcribitur, alterum interius[22]), alterum externum, utrumque diſtinguendum eſt; ut, de quo hoc loco in-
XLV. telligatur, a Paſtoribus explicari poſſit. Quod igitur ad interius ſacerdotium attinet[23]), omnes fideles, poſtquam ſalutari aqua abluti ſunt, ſacerdotes dicuntur, praecipue *vero* juſti, qui ſpiritum Dei habent, et divinae gratiae beneficio Jeſu Chriſti, ſummi ſacerdotis, viva membra effecti ſunt. hi enim fide, quae cha-

---

22) internum *Ven.* — 23) pertinet *Fabr.*, *Ven.*

k) Act. 6, 6. — l) Ordo Rom. antiqu. (p. 706. G.) — m) Iſidor. Etymolog. VII, 12. n. 17. 20. 21. (p. 341 ſq.); de offic. eccl. II, 7. (p. 425 ſq.) — n) Sap. 3, 8 ſq.

ilate inflammatur, in altari mentis suae spirituales
leo hostias immolant: quo in genere bonae omnes,
t honestae actiones, quas ad Dei gloriam referunt,
umerandae sunt. Quare in Apocalypsi ita legimus:
) *Christus lavit nos a peccatis nostris in sanguine*
uo, et fecit nos regnum, et sacerdotes Deo et
Patri suo. In quam sententiam ab Apostolorum
'rincipe dictum est: p) *Ipsi tamquam lapides vivi*
uperaedificamini, domus spiritualis[24]*, sacerdo-*
ium sanctum, offerentes *spirituales hostias, acce-*
tabiles Deo per Jesum Christum. Et Apostolus q)
ios hortatur, *ut exhibeamus corpora* nostra *hostiam*
iventem, sanctam, Deo placentem, rationabile
bsequium nostrum. David item multo ante dixerat:
) *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor con-*
ritum, et humiliatum Deus non despicies. Quae
mnia ad interius sacerdotium spectare, facile intelli-
;itur. Externum s) vero sacerdotium, non omnium XLVI.24.
idelium multitudini, sed certis hominibus convenit,
[ui legitima manuum impositione, solleminibusque
anctae Ecclesiae caerimoniis instituti, et Deo conse-
rati, ad aliquod proprium, sacrumque ministerium
dscribuntur. Hoc sacerdotii discrimen in veteri etiam XLVII.
ege observari potest. nam de interiori Davidem locu-
um esse, paulo ante demonstratum est. externi vero,
iemo ignorare potest, quam multa Dominus Moysi,
t Aaroni praecepta dederit. Praeterea, universam
eviticam tribum ministerio templi adscripsit, ac lege
avit t), ne quis ex alia tribu in eam functionem se
nferre auderet: quare Ozias rex lepra a Domino per-
ussus u), quod sacerdotale munus usurpasset, arro-
antiae, et sacrilegii sui gravissimas poenas dedit. XLVIII.
Quia igitur eandem sacerdotii distinctionem in lege
uangelica licet animadvertere; docendi erunt fideles,
iunc de sacerdotio externo agi, quod certis homini-

---

24) *Ita recte Leod., Ven., Aug., Mog., Lugd. 2. pro* spirituales, *quod est in Clem. et rell.; mox* offerre *pro* offerentes *Mog. c. Vulg.*

o) Apoc. 1, 5 sq. — p) 1 Petr. 2, 5. — q) Rom. 12, 1 sq. — r) Ps. 50, 19. — s) 1 Tim. 5, 17. Jos. 21, 17. 1 Petr. 5, 1 sq. Hebr. 13, 17. — t) Num. 3, 10. — u) 2 Par. 26, 19.

bus attributum eſt: hoc enim totum modo ad Ordinis ſacramentum pertinet. +

[Qu. 23. *Quae ſunt ſacerdotum propriae functiones?*]

25. XLIX. Sacerdotis *igitur* munus eſt, Deo ſacrificium facere, eccleſiaſtica ſacramenta adminiſtrare, quemadmodum ex conſecrationis ritibus perſpicitur. Nam Epiſcopus cum aliquem ſacerdotem inſtituit, primum quidem manus ei, una cum omnibus ſacerdotibus, qui adſunt, imponit: deinde ſtolam humeris aptans, eam ante pectus in crucis formam componit: quo quidem declaratur, ſacerdotem virtute indui ex alto, qua poſſit crucem Chriſti domini, et jugum ſuave divinae legis perferre, eamque non verbis ſolum, ſed vita ſanctiſſime et honeſtiſſime[25] actae exemplo tradere. Poſtea manus ſacro oleo inungit: tum vero calicem cum vino, et patenam cum hoſtia tradit, dicens: v) „Accipe poteſtatem offerendi ſacrificium Deo, Miſ„ſasque celebrandi tam pro vivis, quam pro defunctis." Quibus caerimoniis, et verbis interpres, ac mediator Dei, et hominum conſtituitur[26]: quae praecipua ſacerdotis functio exiſtimanda eſt. Ad extremum vero, manibus iterum ejus capiti impoſitis, w) *Accipe*, inquit, *ſpiritum ſanctum; quorum remiſeris peccata, remittuntur eis: et quorum retinueris, retenta ſunt*, eique caeleſtem illam, quam Dominus diſcipulis ſuis dedit, peccata retinendi, ac remittendi poteſtatem tri-
L. buit. Haec vero ſunt ſacerdotalis ordinis propria, et praecipua munera *:*[.] +

[Qu. 24. *An, ut unus eſt ſacerdotii ordo, ita etiam unus ſit ſacerdotum gradus?*]

26 *qui* tametſi unus eſt [ordo ſacerdotalis][27], varios tamen dignitatis, et poteſtatis gradus habet. Primus eſt eorum, qui ſacerdotes ſimpliciter vocantur: quorum functiones hactenus declaratae ſunt. Secun-

---

25) *Verba* et honeſtiſſ. *om. Clem. contra unanimem reliquarum conſenſum.* — 26) inſtit. *Fabr.* — 27) *Duo haec verba in Ven. quoque ſunt.*

v) Ordo Rom. antiqu. (p. 708. A.) — w) Joa. 20, 23.

dus est Episcoporum x), qui singulis episcopatibus
praepositi sunt: ut non solum ceteros ecclesiae ministros,
sed fidelem populum regant, et eorum saluti
summa cum vigilantia, et cura prospiciant. quare in
sacris litteris Pastores ovium y) saepe appellantur:
quorum munus, et officium Paulus descripsit, ut in
Apostolorum Actis z) legimus, in ea concione, quam
ad Ephesios habuit. Itemque a Petro a), Apostolorum
Principe, divina quaedam Episcopalis ministerii regula
tradita est: ad quam si Episcopi actiones suas dirigere
studeant, dubitandum non erit, quin Pastores boni et
sint, et habeantur. Sed iidem Episcopi et Pontifices
dicuntur, accepto ab ethnicis nomine, qui Principes
sacerdotum Pontifices appellare consueverunt. Tertius
gradus est Archiepiscoporum, qui pluribus Episcopis
praesunt; qui Metropolitani etiam vocantur, quod illarum
urbium antistites sint, quae tamquam matres
habeantur illius provinciae. quare superiorem, quam
Episcopi, locum, et ampliorem potestatem habent, tametsi
ab Episcopis ordinatione nihil differunt [28]. In
quarto gradu Patriarchae collocantur, idest primi supremique
Patres. Olim in universa Ecclesia, praeter 27.
summum Romanum Pont. quattuor tantum Patriarchae
numerabantur, neque omnes tamen dignitate pares.
nam Constantinopolitanus, etsi ad eum post omnes alios b)
hic honos delatus est, tamen ob imperii majestatem
altiorem locum obtinuit. Proximus est Alexandrinus,
cujus ecclesiam Marcus Euangelista c) jussu Principis
Apostolorum fundavit. Tertius Antiochenus, ubi Petrus
d) sedem primo locavit. Extremum gradum ha-

---

28) differant *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.

x) Episcopos in primitiva Ecclesia eosdem atque Presbyteros fuisse notum est. — y) Eph. 4, 11. — z) Act. 20, 28 sqq. — a) 1 Petr. 5, 2 sq. — b) Hierosolymitano excepto, qui Theodosio II. demum auctore Patriarchis annumeratus est, quum Constantinopolitanus jam in Conc. Cpol. a. 381. can. 3. (p. 560.) si non nomen (quod hoc sensu nondum erat in usu), at dignitatem auctoritatemque Patriarchae accepisset. — c) Euseb. H. E. II, 16. (p. 65.) (Anacleti) ep. 3. C. 3. (p. 617.) — d) (Anacleti) ep. 3. d. l. (Marcelli I.) ep. 1. (p. 1262.) Hier. de viris illustr. C. 1. (p. 827.); comm. in Gal. 2, 11 sqq. (p. 410.)

bet Hierosolymitanae; quam ecclesiam Jacobus e), fra-
28. ter Domini, rexit [29]: Praeter hos omnes, catholica Ecclesia Romanum Pont. Max. quem in Ephesina Synodo Cyrillus Alexandrinus Archiepiscopum, totius orbis terrarum Patrem, et Patriarcham appellat f), semper venerata est. cum enim in Petri, Apostolorum Principis, cathedra sedeat, in qua usque ad vitae finem sedisse constat, summum in eo dignitatis gradum, et jurisdictionis amplitudinem non quidem ullis Synodicis, aut aliis humanis constitutionibus, sed divinitus datam agnoscit. quamobrem omnium fidelium, et Episcoporum, caeterorumque Antistitum, quocumque illi munere, et potestate praediti sint, Pater, ac moderator universali Ecclesiae, ut Petri successor, Christique domini verus, et legitimus Vicarius [30]) praesidet.
LI. Ex his itaque Pastores docebunt, et quae sint ecclesiasticorum ordinum, ac graduum praecipua munera, et functiones, et quis hujus sacramenti minister sit. +

[Qu. 25. *Quis est legitimus sacramenti Ordinis minister?*]

29. LII. constat *enim* ad Episcopum eam administrationem pertinere: quod etiam sanctarum litterarum g) auctoritate, certissima traditione h), omnium Patrum i) testimonio, Conciliorum k) decretis, sanctae Ecclesiae usu, et consuetudine facile erit comprobare. Quam-

---

29) erexit *Fabr.* — 30) in terris *add. Fabr., Ven.*

e) Hier. de vir. ill. C. 2. (p. 829 sqq.) — f) In Ephes. Syn. actis, quae ad nos pervenerunt, talia non inveniuntur; neque scio, ex quo tandem fonte Catech. hanc hauserit narrationem. — g) Huc referuntur loci Luc. 22, 19. (cf. Conc. Trid. sess. 22. de sacr. miss. can. 2.) Act. 6, 5 sq. 14, 22. 2 Tim. 1, 6. 1 Tim. 5, 22. Tit. 1, 5. — h) Etiam schismaticis atque haereticis persuasum fuisse, solas ordinationes ab Episcopis factas ratas esse, deducitur ex iis, quae Cornel. P. de Novatiano tradit in ep. ap. Euseb. H. E. VI, 43. (p. 311 sq.) — i) Cypr. ep. 27. (p. 37 sq.) Firmil. ep. ap. Cypr. ep. 75. (p. 145.) Constitt. Apost. III, 11. Epiphan. haer. 75. n. 4. (p. 908.) Hieron. ep. 164. (p. 1082.) Chrysost. in 1 Tim. (3, 8.) hom. 11. n. 1. (p. 604.) Isidor. de off. eccl. II, 6. et 7. n. 2. (p. 424 sqq.) Raban. Maur. de inst. Cler. (p. 5. E.) — k) Conc. Ancyr. a. 314. can. 13. (p. 518.) Alexandr. a. 340. in ep. synod. (p. 1293.) Antioch. a. 341. can. 10. (p. 1312.) Hispal. II. can. 5. et 7.

vis autem nonnullis Abbatibus [l]) permiſſum ſit, ut minores, et non ſacros ordines interdum adminiſtrent: tamen hoc proprium Epiſcopi munus eſſe nemo dubitat; cui uni ex omnibus, praeterea nemini, licet reliquis ordinibus, qui majores, et ſacri [31]) dicuntur, initiare. nam Subdiaconos, Diaconos, et Sacerdotes unus tantum Epiſcopus ordinat; Epiſcopi ex Apoſtolorum traditione [m]), quae perpetuo in Eccleſia cuſtodita eſt, a tribus Epiſcopis conſecrantur.

[Qu. 26. *Quibus rebus ornati eſſe debent, qui ad ſacerdotalem ordinem ſunt aſſumendi?*

Intereſt etiam] *Sequitur nunc*, ut explicetur, qui- LIII. 30.
nam ad hoc ſacramentum, in primisque ad ſacerdotalem ordinem apti ſunt [32]), et quae in eis potiſſimum requirantur. ex hoc enim difficile non erit ſtatuere, quid in aliis ordinibus dandis, pro cujusque officio, et dignitate, obſervare oporteat. Maximam autem in hoc ſacramento cautionem adhibendam eſſe, ita colligitur, quod cetera gratiam ad illorum ſanctificationem, et uſum tribuunt, a quibus percipiuntur: at vero qui ſacris initiantur, ob eam rem caeleſtis gratiae participes fiunt, ut eorum miniſterio, Eccleſiae, atque adeo omnium hominum ſaluti conſulatur. ex quo factum eſſe intelligimus, ut ſtatis tantummodo diebus [n]), quibus etiam ſollemnia jejunia ex vetuſtiſſimo catholicae Eccleſiae more indicuntur, ordinationes fiant: ut ſcilicet fidelis populus ejusmodi ſacrarum rerum miniſtros piis, et ſanctis precationibus a Deo impetret, qui ad tanti miniſterii poteſtatem, recte, et cum Eccleſiae utilitate gerendam aptiores eſſe videantur.
Primum itaque in eo, qui Sacerdos creandus eſt, vi- LIV. 31.

---

31) ſacri et maj. *Antv.*, *Ven.*; ſacri aut maj. *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.* — 32) ſint *Col.* 2., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*

(p. 558 ſq.) Stat. ſynod. eccleſ. Clarom. a. 1268. P. 1. capit. 10. (p. 1201.) Eugen. IV. in Conc. Flor. (p. 440.) — l) Vid. Martene de antiqu. eccl. rit. I, 8. art. 5. §. 1. (T. 2. p. 32 ſqq.) — m) Canon. Apoſt. 1. Conſtitt. Apoſt. III, 20. Concil. Arelat. I. c. 20. (p. 473.) Nic. I. can. 4. (p. 669.) Carthag. II. capit. 12. (p. 872.) Carthag. III. capit. 39. (p. 886.) — n) Vid. Martene d. l. art. 4. (T. 2. p. 26 ſqq.)

tae, et morum integritas commendetur magnopere oportet; non ſolum quia, ſi alicujus mortiferi peccati conſcius ſe initiari curet, vel etiam patiatur, novo ſe, et maximo ſcelere obſtringit; ſed etiam, quia virtutis, et innocentiae lumen aliis praeferre debet. ea de re quid Apoſtolus Tito o), et Timotheo p) praecipiat, Paſtoribus declarandum erit: et ſimul illud docendum, ea corporis vitia, quae in veteri lege q) ex Domini praeſcriptione aliquem ab altaris miniſterio excludebant: in euangelica lege ad animae vitia praecipue transferenda eſſe. Quare ſanctam illam conſuetudinem in Eccleſia ſervari animadvertimus, ut qui ſacris initiandi ſunt, prius poenitentiae ſacramento

32. LV. conſcientiam purgare diligenter ſtudeant. Praeterea in Sacerdote non ſolum ea cognitio requirenda eſt, quae ad ſacramentorum uſum, et tractationem pertinet; ſed etiam ſacrarum litterarum ſcientia ita inſtructum eſſe oportet, ut populo Chriſtianae fidei myſteria, et divinae legis praecepta tradere, ad virtutem, et pietatem incitare [33]), a vitiis revocare fideles poſſit. Sacerdotis enim duo ſunt munera: quorum alterum eſt, ut ſacramenta rite conficiat, et adminiſtret: alterum, ut populum, fidei ſuae commiſſum, iis rebus, et inſtitutis, quae ad ſalutem neceſſaria ſunt, erudiat. Malachias enim ita teſtatur: r) *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, et legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituum eſt.* Ut igitur in horum altero, ſi mediocri cognitione ſit ornatus, praeſtare, quod debet, poſſit; alterum certe non vulgarem, ſed exquiſitam potius doctrinam deſiderat: quamvis aeque ab omnibus ſacerdotibus ſumma reconditarum rerum ſcientia non exigatur, ſed quae ad ſuſcepti officii, et miniſterii functionem unicuique ſatis eſſe poſſit. +

[Qu. 27. *Quinam ad ſacerdotii dignitatem non ſunt admittendi?*]

33. LVI. Pueris *autem,* et furioſis, vel amentibus, quod uſu rationis carent, hoc ſacramentum dandum non

33) excitare *Fabr.*, *Ven.*

o) Tit. 1. — p) 1 Tim. 3. — q) Lev. 21, 17 ſqq. — r) Mal. 2, 7.

ls quamvis, si iis quoque administraretur, sacra-
ienti characterem in eorum animam imprimi, certo
redendum sit. Qui vero aetatis annus in singulis
rdinibus sit exspectandus, ex sacri Tridentini Con-
ilii decretis s) facile erit cognoscere. Excipiuntur
tiam servi: neque enim divino cultui dedicari debet,
ui non sui juris, sed in alterius potestate est: viri
raeterea sanguinum, et homicidae, quia ecclesiastica lege
epelluntur, atque irregulares sunt: spurii quoque, et
i omnes, qui ex legitimis nuptiis non sunt procreati.
ecet enim, ut, qui sacris addicuntur, nihil in se
abeant, quo ab aliis merito contemni, ac despici
osse videantur. Ad extremum etiam admitti non
ebent, qui aliquo insigni corporis vitio deformes,
ut manci sunt. ea enim foeditas, et debilitatio tum
ffensionem habet, tum vero sacramentorum admini-
rationem impediat, necesse est. t)

Qu. 28. *Qui sunt praecipui hujus sacramenti effectus?*]

Sed jam his rebus [jam] expositis, superest, ut ult.VII.34.
'astores doceant, qui sint hujus sacramenti effectus.
Constat vero, quamvis Ordinis sacramentum, ut antea
lictum est, maxime ad Ecclesiae utilitatem, et pulchri-
udinem spectet, tamen in ejus quoque anima, qui
acris initiatur, sanctificationis gratiam u) efficere, qua
doneus, habilisque ad recte munus suum fungendum,
acramentaque administranda reddatur: quemadmo-
lum etiam Baptismi gratia quilibet ad alia sacramenta
percipienda aptus efficitur. Aliam quoque gratiam
hoc sacramento tribui perspicuum est, praecipuam vi-
delicet potestatem, quae ad sanctissimum Eucharistiae
sacramentum refertur, in sacerdote quidem plenam,
et perfectam, ut qui Domini nostri corpus et sangui-
nem unus potest conficere, in aliis vero inferiorum
ordinum ministris majorem, minoremve, quo quis-
que ministerio suo magis, minusve ad altaris sacra-
menta accedit. Atque haec 34) etiam character spiri-

34) potestas *add. eaed. et Lugd.* 2.

s) Sess. 23. de Reform. C. 12. — t) V. de tota hac §. Martene d. l. art. 2. et 3. (T. 2. p. 5 sqq.) — u) 1 Tim. 4, 14.

tualis, v) dicitur; quod qui sacris initiati sunt, interiori quadam nota, animae impressa, ab aliis fidelibus distinguantur, ac divino cultui mancipentur: ad quam 35) Apostolus videtur spectasse, cum ad Timotheum ait: w) *Noli negligere gratiam, quae in te est, quae data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii.* Et alibi: x) *Admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quae est in te, per impositionem manuum mearum.* Haec de Ordinis sacramento satis dicta sint. potiora enim tantum rerum capita Pastoribus tradere professi sumus, ut illis fidelis populi docendi, et in Christiana pietate erudiendi argumenta suppeditarent.

[Cap. VIII.]

DE MATRIMONII SACRAMENTO.

[Qu. 1. *Cur Parochi sedulo debent invigilare, ut populus Christianus Matrimonii naturam et sanctitatem cognitam habeat?*]

I. 1. Quoniam Pastoribus beata et perfecta Christiani populi vita proposita esse debet, iis quidem maxime optandum esset, quod Apostolus se cupere ad Corinthios scribebat his verbis: y) *Volo enim omnes vos esse* 1) *sicut me ipsum:* nimirum, ut omnes continentiae virtutem sectarentur: nihil enim beatius in hac vita fidelibus potest contingere z), quam ut animus, nulla mundi cura distractus, sedataque, et restincta omni carnis libidine, in uno pietatis studio, et caelestium rerum cogitatione conquiescat.
II. sed quoniam, ut idem 2) Apostolus testatur, y) *unusquisque proprium*

---

35) quem *Fabr.* — 1) *Ita sola Clem. ex Vulg.; Mog. om.* enim; *reliquae cum graeco:* Volo omnes homines esse. — 2) ibidem *Mog.*

2 Tim. 1, 6. — v) Qui etiam efficit, ut Ordo iterari nequeat. Aug. de bono conjug. C. 24. (p. 247.); c. ep. Parmen. II, 13. n. 28. (p. 29.); de bapt. c. Donat. I, 1. n. 2. (p. 53.) Gregor. M. Epp. lib. 2. ep. 46. (p. 608 sq.) Concil. Carth. III. capit. 38. (p. 886.) — w) 1 Tim. 4, 14. — x) 2 Tim. 1, 6. — y) 1 Cor. 7, 7. — z) Vid. postea qu. 12.

num habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero
; et Matrimonium magnis, et divinis bonis orna-
m est, ita ut inter alia catholicae Ecclesiae sacra-
enta vere, et proprie numeretur; ac Dominus nu-
tiarum celebritatem praesentia sua honestarit [a]): sa-
s apparet, ejus doctrinam tradendam esse; cum prae-
rtim liceat animadvertere, tum sanctum Paulum [b]),
m Apostolorum Principem [c]), quae non solum ad
ignitatem, sed etiam ad officia Matrimonii pertine-
ant, pluribus locis accurate scripta reliquisse. Di-
ino enim spiritu afflati optime intelligebant, quanta
t quam multa commoda ad Christianam societatem
ervenire possent, si fideles Matrimonii sanctitatem
ognitam haberent, et inviolatam servarent; contra
ero, ea ignorata, vel neglecta, plurimas, maximas-
ue calamitates, et detrimenta in Ecclesiam importari.
rimum itaque Matrimonii natura, et vis explicandam.
st. nam cum vitia saepe honesti similitudinem gerant,
avere oportet, ne fideles, falsa Matrimonii specie
ecepti, turpitudine, et nefariis libidinibus animam
ommaculent: cujus rei declarandae causa, a nominis
gnificatione ordiendum est.

Qu. 2. *Quapropter sancta illa copula Matrimonii, conjugii, aut nuptiarum nominibus exprimitur?*]

Matrimonium [cc]) ab eo dicitur, quod femina id- IV. 2.
irco maxime nubere debet, ut mater fiat [d]); vel quia
prolem concipere, parere, educare, matris munus [dd])
st. Conjugium [e]) quoque a conjungendo appellatur;
quod legitima mulier cum viro quasi uno jugo ad-
tringatur. Praeterea nuptiae; quia, ut inquit sanctus
Ambrosius [f]), „pudoris gratia puellae se obnuberent:"
quo etiam declarari videbatur, viris obedientes, sub-
ectasque esse oportere. [g]) +

a) Joa. 2, 2. — b) Rom. 7, 2 sq. 1 Cor. 7. Eph. 5, 22 sqq. Col. 3, 18 sq. — c) 1 Petr. 3, 1 sqq. — cc) Bonav. in 4. Sent. dist. 27. art. 1. qu. 2. resp. ad arg. — d) Aug. c. Faust. XIX, 26. (p. 234. C.) — dd) Thom. Aqu. in 4. Sent. dist. 27. qu. 1. a. 1. sol. 2. — e) Isidor. Etymol. IX, 7. n. 9. (p. 452 sqq.) — f) Ambr. de Abrah. I, 9. n. 93. (p. 312.) — g) Hi-

[Qu. 3. *Quid in praeſenti tractatione eſt Matrimonium?*]

3. v. Ita *vero* ex communi theologorum ſententia definitur: h) „Matrimonium eſt viri, et mulieris maritalis conjunctio inter legitimas perſonas, individuam „vitae conſuetudinem retinens". cujus definitionis partes ut planius intelligantur, docendum eſt, quamvis haec omnia in perfecto Matrimonio inſint, conſenſus videlicet interior, pactio externa verbis expreſſa, obligatio, et vinculum, quod ex ea pactione efficitur, et conjugum copulatio, qua Matrimonium conſummatur; nihil horum tamen Matrimonii vim et rationem proprie habere, niſi obligationem illam, et nexum, qui conjunctionis vocabulo ſignificatus eſt. Additur vero, Maritalis, quoniam alia pactionum genera, quibus viri, et mulieres obligantur, ut ſibi mutuam operam praeſtent, vel pretii, vel alterius rei cauſa, prorſus aliena ſunt a Matrimonii ratione. Sequitur deinde, inter legitimas perſonas: quoniam qui a nuptiarum conjunctione legibus omnino excluſi ſunt, ii Matrimonium inire non poſſunt; neque, ſi ineant, ratum eſt. exempli enim gratia: qui intra quartum gradum propinquitate i) conjuncti ſunt, puerque ante decimum quartum annum, aut puella ante duodecimum, quae aetas legibus conſtituta eſt k), ad Matrimonii juſta foedera ineunda apti eſſe non poſſunt. Quod vero extremo loco poſitum eſt, Individuam vitae conſuetudinem retinens; indiſſolubilis vinculi naturam declarat, quo vir, et uxor colligantur. +

[Qu. 4. *Conſiſtitne praecipua vis Matrimonii in conſenſu, an in obligatione, quae conſenſum ſequitur?*]

4. vi. Ex iis *igitur* [, quae modo dicta ſunt,] patet, Matrimonii naturam, et rationem in vinculo illo con-

---

dor. de Off. II, 20. n. 6. (p. 454.) — h) Petr. Lomb. Sent. 4. diſt. 27. Cff. Ivon. decr. P. 8. c. 1. Gratian. P. 2. Cauſ. 27. qu. 2. init. et Cauſ. 29. qu. 1. init. Decretal. lib. 2. tit. 23. C. 11 extr. — i) Conc. Later. a. 1215. c. 50. (p. 1038.) — k) Petr. Lomb. Sent. 4. diſt. 36.

sistere. Nam quod aliae clarissimorum virorum [l]) definitiones hoc videntur consensui tribuere, ut, cum dicunt, conjugium esse consensum maris, et feminae; hoc ita accipiendum est, consensum ipsum Matrimonii causam effectricem esse: quod Patres in Concilio Florentino [m]) docuerunt. Etenim obligatio, et nexus oriri non potest, nisi ex consensu, et pactione.

[Qu. 5. *Qualis in Matrimonio requiritur consensus, quaque ratione est declarandus?*]

Sed illud maxime necessarium est, ut consensus VII. 5.
verbis, quae praesens tempus significant, exprimatur. neque enim Matrimonium est simplex donatio, sed mutua pactio: atque ita fit, ut consensus alterius tantum, ad Matrimonium conjungendum satis esse non possit, sed duorum inter se mutuum esse oporteat. atqui, ad declarandum mutuum animi consensum verbis opus esse, perspicuum est. Si enim ex interiori tan- VIII.
tum consensu, sine aliqua externa significatione, Matrimonium constare posset, illud etiam sequi videretur, ut, cum duo, qui disjunctissimis et maxime diversis in locis essent, ad nuptias consentirent, antequam alter alteri voluntatem suam vel litteris, vel nunciis declarasset, veri, et stabilis Matrimonii lege conjungerentur; quod tamen a ratione, et sanctae Ecclesiae consuetudine, et decretis [n]) alienum est. ✝

[Qu. 6. *Efficitne mutuus consensus verbis futuri temporis expressus Matrimonium?*]

Recte *autem* dicitur oportere, ut consensus ver- IX. 6.
bis exprimatur, quae praesentis temporis significationem habeant [o]). nam, quae futurum tempus indicant, Matrimonium non conjungunt, sed spondent. deinde, quae futura sunt, nondum esse perspicuum est: quae vero non sunt, parum, vel nihil firmi, aut stabilis

---

l) v. c. Hugon. Victor. de Sacram. lib. II. P. XI. C. 4. (p. 469.) Vid. Thom. Aqu. in 4. Sent. dist. 27. qu. 1. a. 1. qstiunc. 3. et sol. 3. — m) Eugen. IV. in Conc. Flor. (p. 440.) — n) Petr. Lomb. Sent. 4. dist. 27. — o) Innoc. III. in Decretal. lib. IV. tit. 1. C. 25.

habere existimandum est. Quare nondum conjugii jus in eam mulierem quisquam habet, quam se in Matrimonium ducturum esse pollicetur; neque statim ab eo impletum est, quod se facturum promisit, tametsi fidem praestare debet: quod si non faciat, violatae fidei reus esse convincitur. At vero qui Matrimonii foedere alteri jungitur, quamvis postea poeniteat, tamen, quod factum est, mutare, irritumve, et infectum reddere non potest. Cum itaque conjugii obligatio nuda promissio non sit, sed ejusmodi abalienatio, qua re ipsa vir mulieri, et vicissim mulier viro corporis sui potestatem tradit p); idcirco necesse est, verbis, quae praesens tempus designant, Matrimonium contrahi: quorum verborum vis, postquam etiam 3) enunciata sunt, permanet, virumque et uxorem indissolubili vinculo constrictos tenet. +

[Qu. 7. *Quid si pudore aut alio impedimento consensus verbis non exprimatur, verumne erit Matrimonium?*

7. x. Tunc] *Sed* verborum loco tum nutus, et signa, quae intimum consensum aperte indicent, satis ad Matrimonium esse possunt q); tum ipsa etiam taciturnitas, cum puella propter verecundiam non respondet, sed pro ea parentes loquuntur. +

[Qu. 8. *Requiriturne ad verum Matrimonium concubitus?*]

8. Ex [jam dictis] *iis igitur* Parochi fidelibus tradent, Matrimonii naturam, et vim in vinculo, et obligatione sitam esse; ac praeter consensum, eo, quo dictum est, modo expressum, ut verum Matrimonium existat, concubitum necessario non requiri r). nam et primos parentes ante peccatum, quo tempore nulla inter eos carnis copula intercesserat, *ut Patres s) te-

---

3) etiam postqu. *Fabr. et Ven., quod tamen ab hujus loci mente alienum esse censemus.*

p) 1 Cor. 7, 4. — q) Innoc. III. d. l. et C. 23. — r) Aug. de nupt. et concup. I, 11. (p. 191 sq.) — s) Ambros. de inst. Virg. C. 5. n. 36. (p. 258.) Hieron. adv. Jovin. I, 4. et 16.

ſtantur,* vero Matrimonio junctos fuiſſe plane conſtat. quare a ſanctis Patribus [t]) dictum eſt, Matrimonium non concubitu, ſed conſenſu exſiſtere: quod etiam a ſancto Ambroſio in libro de Virginibus [u]) repetitum legimus.

[Qu. 9. *Quotuplex eſt Matrimonii conſideratio?*]

Jam vero hisce explicatis, illud [etiam hic] do- XI. 9.
cendum erit, Matrimonium duplicem rationem habere. Nam vel ut naturalis conjunctio, (conjugium enim non ab hominibus inventum, ſed a natura) vel ut ſacramentum, cujus vis naturalium rerum condicionem ſuperat, conſiderandum eſt. ac quoniam gratia naturam perficit, ([v]) neque [4]) *prius quod ſpirituale eſt, ſed quod animale: deinde quod ſpirituale*) rei ordo poſtulat, ut de Matrimonio, ut natura conſtat, et ad naturae officium pertinet, prius agendum ſit: tum vero, quae illi, ut ſacramentum eſt, conveniunt, explananda erunt. +

[Qu. 10. *Quis Matrimonii, ut officium naturae ſignificat, eſt auctor?*]

In primis *itaque* docendi fuirt fideles, Matrimo- XII. 10.
nium a Deo inſtitutum eſſe: ſcriptum eſt enim in Geneſi, [w]) *Maſculum, et feminam creavit eos. Benedixitque illis Deus, et ait: Creſcite, et multiplicamini.* et, [x]) *Non eſt bonum eſſe hominem ſolum: faciamus ei adjutorium ſimile ſibi.* Ac paulo poſt: [y]) *Adae vero non inveniebatur adjutor ſimilis ejus. Immiſit ergo Dominus Deus ſoporem in Adam: cumque obdormiſſet, tulit unam de coſtis ejus, et replevit carnem pro ea. Et aedificavit Dominus Deus coſtam, quam tulerat de Adam,*

---

4) non (*hoc ex Vulg.*) enim *Mog.*

(p. 241. 265.) Aug. de Gen. ad litt. IX, 3 ſq. (p. 184 ſq.); de civ. Dei XIV, 26. (p. 286.) (Aug.) in App. ſer. 144. n. 1. (p. 180.) et ſer. 147. n. 2. (p. 183.) Thom. Aqu. in 4. Sent. diſt. 26. qu. 2. a. 4. Bonav. in 4. Sent. diſt. 26. art. 2. qu. 3. — t) Ante Ambroſium qui hoc dicant Patres non inveni. — u) Ambr. de inſt. Virg. C. 6. n. 1. (p. 259.) et vid. Aug. ſer. 51. C. 13. (p. 205.) — v) 1 Cor 15, 46. — w) Gen. 1, 27 ſq. — x) ib. 2, 18. — y) ib. v. 20-24.

in mulierem: et adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: Hoc nunc os ex oſſibus meis, et caro de carne mea: haec vocabitur Virago, quoniam de viro ſumpta eſt. Quamobrem relinquet homo patrem ſuum, et matrem, et adhaerebit uxori ſuae: et erunt duo in carne una. Quae, ipſo Domino auctore apud ſanctum Matthaeum z), oſtendunt Matrimonium divinitus inſtitutum eſſe. +

[Qu. 11. *Poteſtne Matrimonium, dum ut naturae officium conſideratur, diſſolvi?*]

11. XIII. *Neque vero* Deus [certe non tantummodo] Matrimonium *tantummodo* inſtituit; verum, ut ſancta Tridentina Synodus a) declarat, perpetuum etiam et indiſſolubilem nodum ei addidit; ſiquidem Salvator ait: b) *Quod Deus conjunxit, homo non ſeparet.* Quamvis enim Matrimonio, quatenus naturae eſt officium, conveniat, ut diſſolvi non poſſit c); tamen id maxime fit, quatenus eſt ſacramentum d). qua ex re etiam in omnibus, quae naturae lege ejus propria ſunt, ſummam perfectionem conſequitur. tamen et prolis educandae ſtudio, et aliis Matrimonii bonis repugnat, ut ejus vinculum diſſolubile ſit. +

[Qu. 12. *Eſtne omnibus hominibus lex contrahendi impoſita?*]

12. XIV. Quod *vero* a Domino dictum eſt, e) *Creſcite, et multiplicamini*; id eo ſpectat, ut, cujus rei cauſa Matrimonium inſtitutum erat, declaret, non ut ſingulis hominibus neceſſitatem imponat. nunc enim, aucto jam humano genere f), non ſolum ulla lex uxorem ducere aliquem non cogit, ſed potius virginitas ſummopere commendatur g), et unicuique in ſacris litte-

z) Matth. 19, 4 ſqq. — a) Seſſ. 24. de Matrim. init. — b) Matth. 19, 6. — c) Chryſ. in Matth. (19, 6.) hom. 62. n. 2. (p. 621.) — d) Aug. de nupt. et concup. I, 10. (p. 191.) — e) Gen. 1, 28. — f) Cypr. de hab. virg., ſub fin. (p. 180.) Aug. d. l. I, 13. (p. 192.) — g) (Baſil.) de virgin. (p. 589 ſqq.) Greg. Naz. or. 37. n. 10. 13. 20. 21. (p. 652. 654. 658 ſq.) Hieron. adv. Jovin. I, 12. (p. 246 ſqq.); comm. in Iſ. 56, 3 ſqq. (p. 657 ſq.); in ep. ad Philem. v. 21. (p. 761.) Chryſ. de virgin. (p. 268 ſqq.) Epiph. expoſ. fid. cathol. C. 21. (p. 1103.) Aug. de S. Virginit. C. 7 ſqq. (p. 251 ſqq.) innumerique alii.

ris ſuadetur, ut quae Matrimonii ſtatu praeſtantior ſit, majoremque in ſe perfectionem, et ſanctitatem contineat. Dominus enim Salvator noſter ita docuit: h) *Qui poteſt capere, capiat:* et Apoſtolus ait, i) *de Virginibus praeceptum Domini non habeo: conſilium autem do, tamquam miſericordiam conſecutus a Domino* 5), *ut ſim fidelis.*

[Qu. 13. *Quibus de cauſis vir et mulier conjungi debent?*]

*Sed quibus de cauſis vir, et mulier conjungi de- xv. 13.
beant, explicandum eſt.* Prima *igitur* [ratio] eſt, haec ipſa diverſi ſexus naturae inſtinctu expetita ſocietas, mutui auxilii ſpe conciliata; ut alter alterius ope adjutus, vitae incommoda facilius ferre, et ſenectutis imbecillitatem ſuſtentare queat. Altera eſt procreationis appetitus, non tam quidem ob eam rem, ut bonorum, et divitiarum heeredes relinquantur, quam ut verae fidei, et religionis cultores k) educentur: quod quidem maxime ſanctis illis Patriarchis l), cum uxores ducerent, propoſitum fuiſſe, ex ſacris litteris ſatis apparet. quare Angelus, cum Tobiam admoneret, quo pacto mali daemonis vim poſſet repellere; m) *Oſtendam,* inquit, *tibi qui ſunt, quibus praevalere poteſt daemonium. Hi namque qui conjugium ita ſuſcipiunt, ut Deum a ſe, et a ſua mente excludant, et ſuae libidini ita vacent, ſicut equus, et mulus, quibus non eſt intellectus, habet poteſtatem daemonium ſuper eos.* Deinde ſubjecit, n) *Accipies virginem cum timore Domini, amore filiorum magis, quam libidine ductus, ut in ſemine Abrahae benedictionem in filiis conſequaris.* Atque una etiam haec cauſa fuit, cur Deus ab initio o) Matrimonium inſtituerit. quare fit, ut illorum ſit ſcelus graviſſimum, qui matrimonio juncti, medicamentis vel conceptum impediunt, vel partum abigunt. haec enim homicidarum impia conſpiratio exiſtimanda

---

5) a Domino *om. omn. exc. Ven., Clem. et Mog.*

h) Matth. 19, 12. — i) 1 Cor. 7, 25. — k) Aug. de nupt. et concup. I, 1. (p. 189.) — l) Aug. d. l. C. 13. (p. 192.) — m) Tob. 6, 16 ſq. — n) ib. v. 22. — o) Gen. 1, 28.

14. eſt. Tertia eſt, quae poſt primi parentis lapſum ad alias cauſas acceſſit; cum propter juſtitiae, in qua homo conditus erat, amiſſionem, appetitus rectae rationi repugnare coepit; ut p) ſcilicet, qui ſibi imbecillitatis ſuae conſcius eſt, nec carnis pugnam vult ferre, Matrimonii remedio ad vitanda libidinis peccata utatur. de quo ita Apoſtolus ſcribit: q) *Propter fornicationem unusquisque ſuam uxorem habeat, et unaquaeque ſuum virum habeat.* Ac paulo poſt, cum docuiſſet, interdum orationis cauſa a Matrimonii debito abſtinendum eſſe, ſubjecit: r) *Et iterum revertimini in idipſum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam veſtram.* Hae igitur ſunt cauſae, quarum aliquam ſibi proponere quisque debet, qui pie, et religioſe, ut ſanctorum filios decet, nuptias velit contrahere. Quod ſi ad eas cauſas aliae [6]) etiam accedant, quibus homines inducti Matrimonium ineant, atque in habendo uxoris delectu, hanc illi praeponant, ut heredis relinquendi deſiderium, divitiae, forma, generis ſplendor, morum ſimilitudo; hujusmodi ſane rationes damnandae non ſunt, cum Matrimonii ſanctitati non repugnent. neque enim in ſacris litteris s) Jacob Patriarcha reprehenditur, quod Rachelem, ejus pulchritudine illectus, Liae praetulerit. +

[Qu. 14. *Cur legis naturae Matrimonium ſacramenti dignitate per Chriſtum eſt auctum?*

XVI. Hactenus] *Haec* de Matrimonio, ut naturalis con-
15. junctio eſt *, docenda erunt*. Ut autem ſacramentum eſt, explicare oportebit, ejus naturam multo praeſtantiorem eſſe, et omnino ad altiorem finem referri.
XVII. Quemadmodum enim Matrimonium, ut naturalis conjunctio, ad propagandum humanum genus ab initio inſtitutum eſt; ita deinde, ut populus ad veri Dei, et

---

6) alia *Lugd.* 1., *Antv.*, *Col.* 3.

p) Ambroſ. de Abrah. I, 7. n. 59. (p. 300 ſq.) Aug. de Gen. ad litt. IX, 7. et 10. (p. 186 ſq.); de bono conjug. C. 3. 4. 5. 6. 10. (p. 235 ſqq.); de civ. Dei XIV, 15 ſqq. (p. 278 ſqq.) Chryſoſt. expoſ. in Pſ. 43. ſub fin. (p. 158.) — q) 1 Cor. 7, 2. — r) ib. v. 5. — s) Gen. 29, 17 ſqq.

ſalvatoris noſtri Chriſti cultum et religionem procrearetur, atque educaretur, ſacramenti dignitas t) illi tributa eſt. Cum enim Chriſtus dominus vellet ar- XVIII.
ctiſſimae illius neceſſitudinis, quae ei cum Eccleſia intercedit, ſuaeque erga nos immenſae charitatis certum aliquod ſignum dare, tanti myſterii divinitatem 7) hac potiſſimum maris, et feminae ſancta conjunctione declaravit. quod quidem aptiſſime factum eſſe, intelligi ex eo poteſt, quod ex omnibus humanis neceſſitatibus 8) nulla inter ſe homines magis, quam Matrimonii vinculum conſtringit, maximaque inter ſe vir, et uxor charitate, et benevolentia devincti ſunt. atque idcirco fit, ut frequenter ſacrae litterae u) nuptiarum ſimilitudine divinam hanc Chriſti, et Eccleſiae copulationem nobis ante oculos proponant. v)

[Qu. 15. *Quomodo Matrimonium eſt verum euangelicae legis ſacramentum?*]

Jam vero Matrimonium ſacramentum eſſe, Eccle- XIX. 16.
ſia, Apoſtoli auctoritate confirmata, certum, et exploratum ſemper habuit: ita enim ad Epheſios ſcribit: w) *Viri debent diligere uxores ſuas, ut corpora ſua. Qui ſuam uxorem diligit, ſe ipſum diligit. Nemo enim umquam carnem ſuam odio habuit: ſed nutrit, et fovet eam, ſicut et Chriſtus Eccleſiam: quia membra ſumus corporis ejus, de carne ejus, et de oſſibus ejus. Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem ſuam, et adhaerebit uxori ſuae: et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto, et in Eccleſia.* Nam quod inquit, Sacramentum hoc magnum eſt; nemini dubium eſſe debet, ad Matrimonium referendum eſſe: quod ſcilicet viri, et mulieris conjunctio, cujus Deus

---

7) dignitatem *Fabr.* — 8) neceſſitudinibus *Ven.*

t) Aug. de bono conjug. C. 24. (p. 246.); de nupt. et concup. C. 17. (p. 194.) — u) Eph. 5, 23 ſqq. Matth. 22, 2. 25, 10. Apoc. 19, 7. — v) De qua jam vaticinatus eſt Adam: Conc. Trid. Seſſ. 24. init. Tertull. de anima C. 11. (p. 232.) Hier. comm. in Eph. 5, 32. (p. 660.) Aug. de Gen. ad litt. IX, 19. (p. 192.) — w) Eph. 5, 28 - 32.

auctor est, sanctissimi illius vinculi, quo Christus do-
minus cum Ecclesia conjungitur, sacramentum, idest
17. sacrum signum sit. Atque hanc esse eorum verborum
propriam et veram sententiam, veteres sancti Patres, x)
qui eum locum interpretati sunt, ostendunt: idemque
sancta Tridentina Synodus explicavit. Constat ergo,
virum Christo, uxorem Ecclesiae ab Apostolo compa-
rari; y) *virum esse caput mulieris, ut est Christus
Ecclesiae:* eaque ratione fieri, ut vir uxorem dili-
gere, et vicissim uxor virum amare, et colere debeat.
z) *Christus* enim *dilexit Ecclesiam, et pro ea semet-
ipsum tradidit.* Rursus vero, ut idem Apostolus do-
xx. cet, a) *Ecclesia subjecta est Christo.* Sed gratiam
quoque hoc sacramento significari, et tribui, in quo
maxime ratio sacramenti inest, ea Synodi verba de-
clarant: b) „Gratiam vero, quae naturalem illum amo-
„rem perficeret, et indissolubilem unitatem confirma-
„ret, conjugesque sanctificaret, ipse Christus, venera-
„bilium sacramentorum institutor, atque perfector, sua
xxi. „nobis passione promeruit." Quare docendum est,
hujus sacramenti gratia effici, ut vir, et uxor, mu-
tuae charitatis vinculo conjuncti, alter in alterius be-
nevolentia conquiescat, alienosque, et illicitos amo-
res, et concubitus non quaerat, sed c) *in omnibus sit
honorabile connubium, et torus immaculatus.* +

[Qu. 16. *Quinam* 9) *Matrimonium euangelii a legis naturae vel Moysi Matrimonio differt?*]

18.xxii. *Sed* quantum Matrimonii sacramentum iis Ma-
trimoniis praestet, quae ante, vel post legem inire
solebant, ex eo licet cognoscere, quod etsi gentes
Matrimonio divini aliquid inesse arbitrabantur, atque

---

9) Quomodo *Mog. et*, *ni fallor*, *etiam Aug.*

x) Ambros. ep. 76. n. 4. (p. 1086.) Aug. de nupt. et concup. I, 10. et 21. (p. 191. 195.) Chrysost. in Gen. (29, 22.) hom. 56. n. 1. (p. 440.); in Eph. hom. 20. n. 2 sqq. (p. 144 sqq.) Leon. M. ep. 167. resp. ad inquisit. 4. (p. 1422.) Isidor. de Offic. II, 20. n. 11. (p. 456.) Petr. Dam. ser. 69. (p. 181.) Eugen. IV. in Conc. Flor. (p. 440.) — y) Eph. 5, 23. — z) ib. v. 25. — a) ib. v. 24. — b) Sess. 24. de Matr. — c) Hebr. 13, 4.

ob eam rem vagos concubitus a naturae lege alienos
eſſe, itemque ſtupra, adulteria, et alia libidinis ge-
nera vindicanda [10]) eſſe judicabant, tamen eorum con-
nubia nullam prorſus ſacramenti vim habuerunt [d]).
Apud Judaeos vero religioſius omnino nuptiarum le- XXIII.
ges ſervari conſueverant: neque dubitandum, quin
eorum Matrimonia majori ſanctitate praedita eſſent.
Cum enim promiſſionem accepiſſent, fore aliquando,
[e]) ut omnes gentes in ſemine Abrahae benediceren-
tur; magnae apud eos pietatis officium merito eſſe vi-
debatur, filios procreare, electi populi ſobolem, ex
qua Chriſtus dominus Salvator noſter, quod ad huma-
nam naturam attinet, ortum habiturus eſſet, propa-
gare: ſed illae quoque conjunctiones vera ſacramenti
ratione caruerunt [d]). +

[Qu. 17. *Retinuitne Matrimonium in lege natu-
rae poſt peccatum, aut in lege Moyſi,
originis ſuae, quem [11]) ex Deo habuit,
decorem?*]

Huc accedit, quod ſive naturae, poſt peccatum, XXIV.19.
ſive Moſis legem ſpectemus, facile animadvertimus
Matrimonium a primi ortus ſui decore, et honeſtate
decidiſſe. dum enim naturae lex vigebat, multos ex
antiquis Patribus fuiſſe comperimus, qui plures ſimul
uxores ducerent [f]). Deinde vero in lege Moſis [g]) per-
miſſum erat, dato repudii libello, ſi cauſa fuiſſet, di-
vortium cum uxore facere: quorum utrumque ab euan-
gelica lege [h]) ſublatum, Matrimoniumque in priſtinum
ſtatum reſtitutum eſt. Nam quod polygamia a Matri- XXV.
monii natura aliena [i]) eſſet, (etſi aliqui ex priſcis Pa-

10) vitanda *Aug.*, *Mog.* — 11) *Ita Antv.*; *Mog. et, ni fal-
lor*, *Aug.* quam; *Col.* 3. *h. l.* quam, *in quaeſtionum vero indice:*
quem.

d) Quia gratiam non contulerunt: Conc. Trid. d. l. Sed
quum priorum doctorum permulti Sacramentum conjugii
apud fideles et infideles eſſe tradant, e. g. Innoc. III. in De-
cretal. lib. IV. tit. 19. C. 8., ideo factum eſt, ut recentiores,
ne Concilio Trident. contradicere viderentur, inter Sacramen-
tum latiore ſenſu et proprie dictum diſtinguerent. — e) Gen.
12, 3. 22, 18. — f) Gen. 4, 23. 29, 27. Innoc. III. d. l. —
g) Deut. 24, 1. Matth. 19, 7. — h) Matth. 19, 9. — i) Iſi-
dor. de Off. II, 20, n. 3 ſq. (p. 453.)

tribus accusandi non sunt, quod non sine Dei indulgentia plures uxores ducerent) Christus dominus ostendit illis verbis: k) *Propter hoc dimittet homo patrem, et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* *Ac* deinde subjungit:
XXVI. l) *Itaque jam non sunt duo, sed una caro.* Quibus verbis planum fecit, Matrimonium ita a Deo institutum esse, ut duorum tantum, non plurium conjunctione definiretur. Quod etiam alibi apertissime docuit. ait[12]) enim: m) *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam. Et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, moechatur.* Nam si viro liceret plures uxores ducere, nulla omnino causa esse videretur, cur magis adulterii reus dicendus esset, quod praeter eam uxorem, quam domi haberet, aliam duceret, quam quod, priore dimissa, cum alia conjungeretur. Atque ob eam rem fieri intelligimus, ut, si infidelis quispiam, gentis suae more, et consuetudine, plures uxores duxisset, cum ad veram religionem conversus fuerit, jubeat eum Ecclesia ceteras omnes relinquere, ac priorem tantum justae, et legitimae uxoris loco habere. n) +

[Qu. 18. *Potestne vinculum Matrimonii ullo divortio disrumpi?*]

20. XXVII. *Verum eodem* Christi [etiam] domini testimoni*o*[a] facile comproba[n]t*ur*, nullo divortio vinculum Matrimonii dissolvi posse. si enim post libellum repudii mulier a viri lege soluta esset, liceret ei sine ullo adulterii crimine alteri viro nubere. Atqui Dominus aperte denunciat: o) *Omnis, qui dimittit uxo-*
XXVIII. *rem suam, et alteram ducit, moechatur.* Quare conjugii vinculum nulla re, nisi morte, dirumpi perspicuum est. quod quidem Apostolus etiam confirmat, cum inquit: p) *Mulier alligata est legi, quanto tem-*

---

12) inquit *omn. praeter Clem.*

k) Matth. 19, 5. — l) ib. v. 6. — m) Marc. 10, 11 sq. — n) Cf. Innoc. III. d. l. — o) Luc. 16, 18. — p) 1 Cor. 7, 39.

pore vir ejus vivit. quod ſi dormierit vir ejus, liberata eſt a lege [13]): *cui vult, nubat: tantum in Domino.* Et rurſus: q) *His, qui Matrimonio juncti ſunt, praecipio, non ego, ſed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari.* Eam vero optionem Apoſtolus mulieri, quae juſta de cauſa virum reliquiſſet, detulit, ut aut innupta maneat, aut viro ſuo reconcilietur. neque enim ſancta Eccleſia viro, et uxori permittit, ut ſine gravioribus cauſis alter ab altero discedat. r)

[Qu. 19. *Cur expedit nulla ratione diſſolvi Matrimonium?*]

Ac ne forte alicui videatur durior Matrimonii lex, xxix. 21.
quod nulla umquam ratione diſſolvi poſſit; docendum eſt, quae ſint cum ea utilitates conjunctae. Primum enim homines in conjungendis Matrimoniis virtutem potius, et morum ſimilitudinem, quam divitias, et pulchritudinem ſpectandam eſſe [14]) intelligant: qua quidem re communi ſocietati maxime conſuli nemo dubitare poteſt. Praeterea, ſi divortio Matrimonium diſſolveretur; vix umquam diſſidendi cauſae hominibus, quae eis ab antiquo pacis, et pudicitiae hoſte quotidie objicerentur, deeſſent. Nunc vero cum fideles ſecum cogitant, quamvis etiam conjugii convictu, et conſuetudine careant, ſe tamen Matrimonii vinculo conſtrictos teneri, omnemque alterius uxoris ducendae ſpem ſibi praeciſam [15]) eſſe; ea re fit, ut ad iracundiam, et diſſidia tardiores eſſe conſueverint. Quod ſi interdum etiam divortium faciant, et diutius conjugis deſiderium ferre non poſſint; facile per amicos reconciliati ad ejus convictum redeunt. +

[Qu. 20. *Per libellum repudii ſeparati poſſuntne rurſum conjungi?*

Salutaris eſt hic] *Sed hoc loco praetermittenda 22.

---

13) a lege *om. Mog., quae mox* ibidem *pro* rurſus *habet.* — 14) hinc *add. Antv., Col.* 3. — 15) conſtrictos, ſibique ſpem alteri nubendi praec. *Aug., Mog.*

q) ib. v. 10 ſq. — r) Eugen. IV. d. l.

non erit Pastoribus* sancti Augustini *salutaris* admonitio. *is enim* [qui,] *ut ostenderet fidelibus, haud gravate faciendum esse, ut cum uxoribus, quas adulterii causa dimisissent, si eas delicti poeniteret, in gratiam reducerentur; s) „Cur, inquit, vir fidelis non recipiet [16]) uxorem, quam recipit Ecclesia? aut cur uxor viro adultero, sed poenitenti, non ignoscat, cui etiam ignovit Christus?" Nam quod scriptura t) *stultum* vocat, *qui tenet adulteram;* de ea sentit, quae cum deliquerit, poenitere, et a coepta turpitudine desistere recusat. Ex iis itaque perspicuum est, fidelium conjugia perfectione, et nobilitate, tum gentilium, tum Judaeorum Matrimoniis longe praestare. +

[Qu. 24. *Quae sunt bona, quae ex hoc sacramento ad conjugatos redeunt?*]

23.XXX. Docendi praeterea sunt fideles, tria esse Matrimonii bona, prolem, fidem, sacramentum u): quorum compensatione illa incommoda leniuntur, quae Apostolus indicat his verbis: v) *Tribulationem carnis habebunt hujusmodi;* efficiturque, ut conjunctiones corporum, quae extra Matrimonium merito damnandae essent, cum honestate conjunctae sint. Primum igitur bonum est proles, hoc est liberi, qui ex justa, et legitima suscipiuntur uxore: id enim tanti fecit Apostolus, ut diceret, w) *Salvabitur* mulier *per filiorum generationem.* Nec vero hoc de procreatione solum, sed de educatione etiam, et disciplina, qua filii ad pietatem erudiuntur, intelligendum est. sic statim subdit Apostolus, x) *Si in fide permanserint* [17]). Monet enim scriptura, y) *Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia illorum.* Idem etiam Apostolus z) docet; ejusque insti-

16) recipiat *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*; *contra paulo post* ignoscet *Ven.* — 17) Si permanserit in fide *Mog. c. Vulg.*

s) Quae tamquam Aug. verba h. l. denotavi, leguntur eodem fere modo in lib. II. de adult. conjug. C. 6. (p. 298.); quae vero proxime sequuntur, quamquam ex Catech. mente etiam haec Augustino tribuenda videntur atque in ed. Ven. vere tribuuntur, apud illum non inveni. — t) Prov. 18, 22 (al. 23.) — u) Aug. de Gen. ad litt. IX, 7. (p. 186.); de bono conjug. C. 24. (p. 246 sq.); de nupt. et concup. I, 11. (p. 192.) Eugen. IV. d. l. — v) 1 Cor. 7, 28. — w) 1 Tim. 2, 15. — x) ib. — y) Eccli. 7, 25. — z) Eph. 6, 4. Col. 3, 20 sq.

tutionis pulcherrima exempla Tobias [a]), Job [b]), et alii ſanctiſſimi Patres in ſacris litteris praebent. Quae vero ſint parentum, et filiorum officia, in quarto praecepto latius explicabitur. Sequitur fides: quod eſt 21.
alterum Matrimonii bonum, non ille virtutis habitus, quo imbuimur, cum Baptiſmum percipimus; ſed fidelitas quaedam, qua mutuo vir uxori, et uxor viro ita ſe obſtringit, ut alter alteri ſui corporis poteſtatem tradat; ſanctumque illud conjugii foedus numquam ſe violaturum pollicetur. id facile colligitur ex illis verbis [c]), quae a primo parente enunciata ſunt, cum Evam uxorem ſuam accepit: quae deinde Chriſtus dominus in euangelio [d]) comprobavit. *Quamobrem* [18]) *relinquet homo patrem, et matrem, et adhaerebit uxori ſuae: et erunt duo in carne una.* item ex eo Apoſtoli loco: [e]) *Mulier ſui corporis poteſtatem non habet, ſed vir. Similiter autem et vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier.* Quare optimo jure graviſſimae animadverſiones a Domino in adulteros, quod hanc maritalem fidem frangant, in veteri lege [f]) conſtitutae erant. Poſtulat praeterea Matrimonii fides, ut vir, et uxor ſingulari quodam, ſanctoque, et puro amore conjuncti ſint: neque [g]) ut adulteri inter ſe ament, ſed ut Chriſtus dilexit Eccleſiam. hanc enim Apoſtolus regulam praeſcripſit, cum ait: [h]) *Viri diligite uxores veſtras, ſicut et Chriſtus dilexit Eccleſiam:* quam certe immenſa illa charitate, non ſui commodi gratia, ſed ſponſae tantum utilitatem ſibi proponens, complexus eſt. Tertium bonum, Sacra- 23.
mentum appellatur, vinculum ſcilicet Matrimonii, quod numquam diſſolvi poteſt [i]). nam, ut eſt apud Apoſtolum, [k]) *Dominus* praecepit *uxorem a viro non diſcedere: quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat.*

---

18) Quare *omn. praeter Clem.*

a) Tob. 4. — b) Job. 1, 5. — c) Gen. 2, 24. — d) Matth. 19, 5. — e) 1 Cor. 7, 4. — f) Lev. 20, 10. Num. 5, 12 ſqq. Deut. 22, 22. — g) Hier. contra Jovin. I, 49 (p. 318 ſq.) Aug. de nupt. et conc. I, 15. (p. 193.) — h) Eph. 5, 25. — i) Aug. de bono conj. C. 24. (p. 246 ſq.); de nupt. et conc. I, 10. 21. (p. 191. 196.) — k) 1 Cor. 7, 10 ſq.

runt, adeo diligenter verſati ſunt, ut facile cuique futurum ſit, quae illi ſcriptis ſuis tradiderunt, in hunc locum transferre; cum praeſertim neceſſe habeant Paſtores, eos ipſos libros numquam fere e manibus deponere. itaque cum [22]) illas praeceptiones, tum quae a ſancta Synodo t) ſancita ſunt de impedimento, quod vel a cognatione ſpirituali, vel a juſtitia publicae honeſtatis, vel a fornicatione oritur, attente le-
31. XXXVI. gent, et tradenda fidelibus curabunt. Ex quibus perſpici poteſt, quo animo affectos eſſe oporteat fideles, cum Matrimonium contrahent: neque enim ſe humanam aliquam rem aggredi, ſed divinam putare debent; in qua ſingularem mentis integritatem, et pietatem adhibendam eſſe, Patrum veteris legis exempla ſatis oſtendunt; quorum Matrimonia tametſi ſacramenti dignitate praedita non erant, ea tamen maxima ſemper cum religione, et ſanctimonia colenda eſſe exiſtimarunt.

[Qu. 26. *Eſtne parentum conſenſus ad Matrimonii ſoliditatem neceſſario requiſitus?*]

32. XXXVII. Inter cetera *autem* maxime hortandi ſunt filii familias, ut parentibus, et iis, in quorum fide, et poteſtate ſunt, eum honorem tribuant, ut ipſis inſcientibus, nedum invitis, et repugnantibus, Matrimonia non ineant. nam in veteri teſtamento u) licet animadvertere, filios a patribus ſemper in Matrimonium collocatos eſſe. qua in re plurimum illorum voluntati deferendum eſſe, Apoſtolus etiam videtur iis verbis indicare: v) *Qui Matrimonio jungit virginem ſuam, bene facit: et qui non jungit, melius facit.* +

[Qu. 27. *Quidnam de actu conjugali eſt praecipiendum?*]

33. XXXVIII. Extrema illa reſtat pars, quae ad Matrimonii uſum pertinet [23]); de quibus ita agendum eſt a Paſtoribus, ut nullum ex eorum ore verbum excidat, quod fide-

---

22) *Ita etiam Lugd.* 2.; *rell.* tum. — 23) pertinent *Col.* 1.; pars de iis, quae . . . pertinent *Ven.*

t) d. l. C. 2 ſqq. — u) E. g. Gen. 24, 21. 24. 28. 29. — v) 1 Cor. 7, 38.

lium auribus indignum eſſe videatur, aut pias mentes
laedere, aut riſum movere queat. Ut enim [w]) *eloquia
Domini, eloquia caſta* ſunt: ita etiam maxime decet,
Chriſtiani populi doctorem ejusmodi orationis genere
uti, quod ſingularem quandam gravitatem, et mentis
integritatem praeſeferat. Quare duo illa maxime do-
cendi ſunt fideles, primum quidem non voluptatis,
aut libidinis cauſa Matrimonio operam dandam eſſe:
ſed eo utendum intra illos fines, qui, ut ſupra de-
monſtravimus, a Domino praeſcripti ſunt. Meminiſſe
enim convenit, quod Apoſtolus [x]) hortatur, *Qui ha-
bent uxores, tamquam non habentes ſint.* tum vero
a ſancto Hieronymo dictum eſſe: [y]) „Sapiens vir ju-
„dicio debet amare conjugem, non affectu: reget im-
„petus voluptatis, nec praeceps feretur ad coitum.
„Nihil eſt foedius, quam uxorem amare quaſi adulte-
„ram." Sed quoniam bona omnia ſanctis precationi- 34.
bus a Deo impetranda ſunt; alterum eſt, quod fideles
docere oportet, ut, Deum orandi, et obſecrandi cauſa [z])
a Matrimonii officio interdum abstineant: in primis-
que id ſibi obſervandum ſciant, tribus ſaltem diebus,
antequam ſacram Euchariſtiam percipiant, ſaepius vero
cum ſollemnia Quadrageſimae jejunia celebrantur, quem-
admodum Patres noſtri [a]) recte et ſancte praeceperunt.
ita enim fiet, ut ipſa matrimonii bona majori in dies
divinae gratiae cumulo augeri ſentiant; et pietatis ſtu-
dia ſectantes, non modo hanc vitam tranquille, et
placide traducant, ſed aeternae etiam Dei benignitate
conſequendae, vera, et ſtabili ſpe, quae non confun-
dit [b]), nitantur.

---

w) Pſ. 11, 7. — x) 1 Cor. 7, 29. — y) Hier. c. Jovin. I, 49. (p. 319.) — z) 1 Cor. 7, 5. — a) Grat. P. 2. Cauſ. 33. qu. 4. — b) Rom. 5, 5.

[CATECHISMI ROMANI PARS TERTIA.]

DE DEI PRAECEPTIS IN DECALOGO CONTENTIS.

[CAP. I.

DE DECALOGO DIVINISQUE LEGIBUS.]

Qu. 1. *Quid de Decalogo sentiendum, quibusve ex causis sacerdotes in perpetua ejus contemplatione versari debeant?*]

1. I. Decalogum, legum omnium summam, et epitomen esse, S. Augustinus litteris commendavit[1]. Nam c) „cum „multa locutus sit Dominus, duae tamen tantum tabu„lae d) dantur Moysi lapideae, quae dicuntur tabulae „testimonii futuri [2]) in arca. nimirum cetera omnia, „quae praecepit Deus, ex illis decem praeceptis, quae „duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelliguntur, „si diligenter quaeratur, ut [3]) recte intelligantur: quo „modo haec ipsa rursus decem praecepta duobus illis „nituntur[4]), dilectionis scilicet Dei, et proximi, in qui-
2. II. „bus e) *tota lex pendet, et Prophetae.*" Itaque cum sit totius legis summa, Pastores oportet in ejus contemplatione f) die, noctuque versari; non ut vitam suam modo ad hanc normam componant; sed etiam, ut populum sibi creditum in lege Domini erudiant. Nam g) *labia sacerdotis custodiunt* [5]) *scientiam, et legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituum est:* quod ad Pastores novae legis maxime pertinet, qui Deo propiores, h) *a claritate in claritatem* transformari debent, *tamquam a Domini spiritu:* et cum eos lucis nomine i) nuncupavit Christus

---

1) commendavit. Cum *omn. praeter Clem. et Ven.* — 2) futurae *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. *ex Aug.* — 3) *Ita sola Clem.*; quaerantur, ut *Lugd.* 1., *Col.* 2., *Antv.*; quaerantur, et *ex Aug. reliquae.* — 4) *Ita Ven. et Clem.*; *ceterae: ex duob.* illis *omissa v.* nituntur, *ex Aug.* — 5) custodiant *Ven. et Mog. ex Vulg.*

c) Aug. in Exod. qu. 140. (p. 346 sq.) — d) Ex. 31, 18. 32, 15. — e) Matth. 22, 40. — f) Jos. 1, 8. Ps. 1, 2. — g) Mal. 2, 7. — h) 2 Cor. 3, 18. — i) Matth. 5, 14.

dominus, propriae ſunt illorum partes, ut ſint[k]) *lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditores inſipientium, magiſtri infantium;* et, [l]) *ſi quis praeoccupatus fuerit *in* aliquo delicto, ipſi, qui ſpirituales ſunt, hujusmodi inſtruant.* In confeſſionibus III.
etiam judicis perſonam ſuſtinent, ac pro genere, et modo peccatorum ſententiam ferunt. quare niſi ſuam ſibi inſcitiam [6]), niſi aliis etiam eſſe fraudi velint, in eo ſint, neceſſe eſt, quam vigilantiſſimi, et in divinorum praeceptorum interpretatione exercitatiſſimi, ut ad hanc divinam regulam, de quacumque et actione, et officii praetermiſſione judicium facere poſſint; et, ut eſt apud Apoſtolum [m]), *ſanam doctrinam* tradant, ideſt quae nullum contineat errorem, et animorum morbis, quae ſunt peccata, medeatur; ut ſit [n]) *populus Deo acceptus, ſectator bonorum operum.* Jam IV.
vero, in hujuscemodi tractationibus ea Paſtor ſibi, et aliis proponat, quibus legi parendum eſſe perſuadeat. +

[Qu. 2. *Quis Decalogi et Euangelii auctor eſt, quaque de cauſa utriusque legis juſſis parendum eſt?*]

Inter cetera *autem*, quae animos hominum ad 3.
hujus legis juſſa ſervanda poſſunt impellere, illud maximam vim habet, Deum eſſe hujus legis auctorem. quamvis enim [o]) *per angelos* data [7]) eſſe dicatur, nemo tamen dubitare poteſt, ipſum Deum eſſe legis auctorem. cujus rei ſatis amplum teſtimonium praebent non ſolum ipſius legiſlatoris verba, quae paulo poſt explicabuntur, ſed infinita pene ſcripturarum loca [p]), quae Paſtoribus facile occurrent. Nemo enim eſt, V.
quin [q]) ſibi a Deo legem in animo inſitam eſſe ſentiat, qua bonum a malo, honeſtum a turpi, juſtum ab injuſto poſſit ſecernere, cujus vis, et ratio legis cum ab ea, quae ſcripta eſt, diverſa non ſit; quis eſt, qui ut

---

6) imputare *add. Aug., Mog.* — 7) ordinata *Mog. e Gal.* 3, 19.

k) Rom. 2, 19 ſq. — l) Gal. 6, 1. verbis paullo aliter expreſſis. — m) 2 Tim. 4, 3. — n) Tit. 2, 14. — o) Gal. 3, 19. Hebr. 2, 2. cf. Act. 7, 53. — p) Ex. 24, 12. Lev. 4, 22. 27. Iſa. 33, 22. Ez. 20, 11. al. — q) Rom. 2, 14 ſq.

intimae, ſic ſcriptae legis auctorem Deum negare au-
vi. deat? Hanc igitur divinam lucem, pene jam pravis moribus, et diuturna perverſitate obſcuratam, cum Deus Moſi legem dedit, eam potius illuſtriorem reddidiſſe, quam novam tuliſſe, docendum eſt; ne forte, cum populus audit legi Moſis derogatum eſſe, putet
vii. his legibus ſe non teneri. Certiſſimum enim eſt, non propterea his praeceptis parendum eſſe, quod per Moſem data ſunt, ſed quod omnium animis ingenita, et per Chriſtum dominum r) explicata ſunt, et confir-
4. viii. mata. Juvabit tamen plurimum, et ad perſuadendum magnum habebit momentum illa cogitatio, Deum eſſe, qui legem tulit: de cujus ſapientia, et aequitate dubitare non poſſumus, nec ejus infinitam vim, atque potentiam effugere. Quare cum per prophetas s) Deus juberet ſervari legem, dicebat, ſe dominum Deum eſſe. et in ipſo Decalogi exordio: t) *Ego ſum dominus Deus tuus.* et alibi: u) *Si dominus ego ſum, ubi*
5. ix. *eſt timor meus?* Non ſolum autem excitabit fidelium animos ad ſervanda Dei praecepta, ſed ad gratiarum etiam actionem, quod ſuam Deus, quae ſalutem noſtram contineret, voluntatem explicarit. Quare non uno loco ſcriptura maximum hoc beneficium declarans, populum commonefacit, ut ſuam dignitatem, ac Domini beneficentiam cognoſcat, veluti in Deuteronomio: v) *Haec eſt*, inquit, *veſtra ſapientia, et intellectus coram populis, ut audientes univerſa* [8]) *praecepta haec, dicant: En populus ſapiens, et intelligens, gens magna.* et rurſus in pſalmo: w) *Non fecit taliter omni nationi: et judicia ſua non manifeſtavit eis.*

[Qu. 3. *Quare tanta majeſtate legem ſuam Iſraelitis olim Deus tradere voluit?*]

6. x. *Verum* ſi Parochus rationem praeterea latae legis ex ſcripturae auctoritate demonſtrarit, facile intelli-

---

8) *Ita Col.* 3., *Clem., Mog., Lugd.* 2. *ex Vulg.; cett.* univerſi.

r) Matth. 5, 17 ſqq. 15, 3 ſqq. 19, 17 ſqq. — s) Ex. 20, 7, 19. Hoſ. 13, 4. Lev. 18, 4 ſq. 21. 30. 19, 2 ſqq. 20, 8. 22. 31. al. — t) Ex. 20, 2. Deut. 5, 6. — u) Mal. 1, 6. — v) Deut. 4, 6. — w) Pſ. 147, 20.

ent fideles, quam pie ac suppliciter acceptam Dei le- em colere oporteat. triduo enim antequam ferretur ex, Dei jussu x) dictum est omnibus, ut vestimenta avarent, uxores non attingerent, quo sanctiores, ac aratiores essent ad accipiendam legem; ut ad diem ertium adessent. deinde, cum ad montem essent ad- ucti, unde Dominus illis per Mosem leges 9) erat aturus, uni Moysi dictum est, ut in montem adscen- eret: quo Deus maxima cum majestate venit, et lo- um tonitruis, fulgoribus, igne, densisque nebulis ircumfudit, ac loqui cum Mose coepit, eique leges edit. quod divina sapientia nullam aliam ob causam xi.
actum voluit, nisi nos ut moneret, casto, humilique nimo legem Domini accipiendam esse: quod si prae- epta negligeremus, paratas nobis a divina justitia oenas imminere. ✝

Qu. 4. *Potestne lex, tanto terrore promulgata, ab hominibus impleri?*]

Quin etiam, legis jussa difficultatem [etiam] non xii. 7.
habere, ostendat Parochus, quod vel una hac ratione x S. Augustino docere poterit, cum dicit: y) „Qui, uaeso, dicitur impossibile esse homini, amare, amare, nquam, creatorem beneficum, patrem amantissimum, leinde etiam, et carnem suam in fratribus suis? at vero z) *qui diligit, legem implevit.* Quare Joannes Apostolus a), praecepta Dei gravia non esse, aperte testa- tur." nihil enim justius, nihil cum majore dignitate, nihil majore cum fructu ab homine, teste B. Bern- ardo b), exigi potuisset. Quamobrem summam Dei be- nignitatem admiratus est Augustinus, sic ipsum Deum affatus: c) „Quid est homo, quod amari te ab eo vis?

9) legem *Antv., Col. 3., Ven.*

x) Ex. 19, 9 sqq. — y) Haec ipsa verba ap. Aug. non inveni; cff. tamen de mor. eccl. cath. I, 25 sq. (p. 524.) et (Aug.) de dilig. Deo (p. 555 sqq.); it. Aug. in 1. ep. Ioa. tract. 7. n. 7 sqq.; tr. 8. n. 1 sqq.; tr. 9. n. 3.; tr. 10. n. 4. (p. 637 sq. 639 sqq. 646. 652.); ser. 34. n. 2 sqq. (p. 120 sq.): de nat. et grat. c. 69. (p. 110.); it. Caesar. ser. 50. ap. (Aug.) in App. ser. 225. n. 2. 3. (p. 263.) et ser. 73. ap. (Aug.) in App. ser. 273. n. 1 sqq. (p. 320 sq.) — z) Rom. 13, 8. — a) 1 Joa. 5, 3. — b) Bern. de dilig. Deo C. 1. (p. 590.) — c) Aug. confess. I, 5. (p. 50.).

intimae, sic scriptae legis auctorem Deum negare au-
VI. deat? Hanc igitur divinam lucem, pene jam pravis moribus, et diuturna perversitate obscuratam, cum Deus Mosi legem dedit, eam potius illustriorem reddidisse, quam novam tulisse, docendum est; ne forte, cum populus audit legi Mosis derogatum esse, putet
VII. his legibus se non teneri. Certissimum enim est, non propterea his praeceptis parendum esse, quod per Mosem data sunt, sed quod omnium animis ingenita, et per Christum dominum r) explicata sunt, et confir-
4. VIII. mata. Juvabit tamen plurimum, et ad persuadendum magnum habebit momentum illa cogitatio, Deum esse, qui legem tulit: de cujus sapientia, et aequitate dubitare non possumus, nec ejus infinitam vim, atque potentiam effugere. Quare cum per prophetas s) Deus juberet servari legem, dicebat, se dominum Deum esse. et in ipso Decalogi exordio: t) *Ego sum dominus Deus tuus.* et alibi: u) *Si dominus ego sum, ubi*
5. IX. *est timor meus?* Non solum autem excitabit fidelium animos ad servanda Dei praecepta, sed ad gratiarum etiam actionem, quod suam Deus, quae salutem nostram contineret, voluntatem explicarit. Quare non uno loco scriptura maximum hoc beneficium declarans, populum commonefacit, ut suam dignitatem, ac Domini beneficentiam cognoscat, veluti in Deuteronomio; v) *Haec est*, inquit, *vestra sapientia, et intellectus coram populis, ut audientes universa* 8) *praecepta haec, dicant: En populus sapiens, et intelligens, gens magna.* et rursus in psalmo: w) *Non fecit taliter omni nationi: et judicia sua non manifestavit eis.*

[Qu. 3. *Quare tanta majestate legem suam Israelitis olim Deus tradere voluit?*]

6. X. *Verum* si Parochus rationem praeterea latae legis ex scripturae auctoritate demonstrarit, facile intelli-

---

8) *Ita Col. 3., Clem., Mog., Lugd. 2. ex Vulg.; cett.* univers.

r) Matth. 5, 17 sqq. 15, 3 sqq. 19, 17 sqq. — s) Ex. 20, 7. 19. Hos. 13, 4. Lev. 18, 4 sq. 21. 30. 19, 2 sqq. 20, 8. 22. 31. al. — t) Ex. 20, 2. Deut. 5, 6. — u) Mal. 1, 6. — v) Deut. 4, 6. — w) Ps. 147, 20.

gent fideles, quam pie ac suppliciter acceptam Dei legem colere oporteat. triduo enim antequam ferretur lex, Dei jussu [x]) dictum est omnibus, ut vestimenta lavarent, uxores non attingerent, quo sanctiores, ac paratiores essent ad accipiendam legem; ut ad diem tertium adessent. deinde, cum ad montem essent adducti, unde Dominus illis per Mosem leges [9]) erat laturus, uni Moysi dictum est, ut in montem adscenderet: quo Deus maxima cum majestate venit, et locum tonitruis, fulgoribus, igne, densisque nebulis circumfudit, ac loqui cum Mose coepit, eique leges
dedit. quod divina sapientia nullam aliam ob causam xi.
factum voluit, nisi nos ut moneret, casto, humilique animo legem Domini accipiendam esse: quod si praecepta negligeremus, paratas nobis a divina justitia poenas imminere. ✝

[Qu. 4. *Potestne lex, tanto terrore promulgata, ab hominibus impleri?*]

Quin etiam, legis jussa difficultatem [etiam] non xii. 7.
habere, ostendat Parochus, quod vel una hac ratione ex S. Augustino docere poterit, cum dicit: [y]) „Qui, quaeso, dicitur impossibile esse homini, amare, amare, inquam, creatorem beneficum, patrem amantissimum, deinde etiam, et carnem suam in fratribus suis? at vero [z]) *qui diligit, legem implevit.* Quare Joannes Apostolus [a]), praecepta Dei gravia non esse, aperte testatur." nihil enim justius, nihil cum majore dignitate, nihil majore cum fructu ab homine, teste B. Bernardo [b]), exigi potuisset. Quamobrem summam Dei benignitatem admiratus est Augustinus, sic ipsum Deum affatus: [c]) „Quid est homo, quod amari te ab eo vis?

---

9) legem *Antv., Col.* 3., *Ven.*

x) Ex. 19, 9 sqq. — y) Haec ipsa verba ap. Aug. non inveni; cff. tamen de mor. eccl. cath. 1, 25 sq. (p. 524.) et (Aug.) de dilig. Deo (p. 555 sqq.); it. Aug. in 1. ep. Joa. tract. 7. n. 7 sqq.; tr. 8. n. 1 sqq.; tr. 9. n. 3.; tr. 10. n. 4. (p. 637 sq. 639 sqq. 646. 652.); ser. 34. n. 2 sqq. (p. 120 sq.): de nat. et grat. c. 69. (p. 110.); it. Caesar. ser. 50. ap. (Aug.) in App. ser. 225. n. 2. 3. (p. 263.) et ser. 73. ap. (Aug.) in App. ser. 273. n. 1 sqq. (p. 320 sq.) — z) Rom. 13, 8. — a) 1 Joa. 5, 3. — b) Bern. de dilig. Deo C. 1. (p. 590.) — c) Aug. confess. 1, 5. (p. 50.).

„ut, ſi non faciat, ingentes minaris poenas? an non
XIII. „ſatis magna haec eſt, ſi non diligam te?" 10) Quod
ſi quis eam afferat excuſationem, impediri ſe, quo
minus Deum amet, infirmitate naturae; de[illegible] eſt,
Deum, qui amorem requiſivit, amoris vim d) [illegible]
cordibus per ſpiritum ſanctum ſuum: hic autem ſpiritus bonus e) petentibus a patre caeleſti datur: ut merito ſanctus Auguſtinus precatus ſit: f) „Da quod ju-
XIV. „bes; et jube quod vis." Quia igitur Dei auxilium
praeſto nobis eſt, maxime poſt Chriſti domini mortem, per quam g) princeps hujus mundi ejectus eſt foras: non eſt quod quisquam 11) rei difficultate deterreatur: nihil enim eſt amanti difficile. +

[Qu. 5. *Tenenturne omnes homines neceſſario ad legis obſervationem?*]

XV. Praeterea, ad eandem rem perſuadendam plurimum valebit, ſi explicabitur, neceſſario legi obtemperandum eſſe; praeſertim cum noſtris temporibus non defuerint, qui, ſive facilis, ſive difficilis ſit lex, ad ſalutem tamen nequaquam neceſſariam eſſe, impie, et magno ipſorum malo dicere non veriti ſunt. Quorum nefariam, impiamque ſententiam ſacrae ſcripturae teſtimoniis h) Parochus confutabit, ejusdem maxime Apoſtoli, cujus illi auctoritate impietatem ſuam tueri conantur. Quid igitur ait Apoſtolus? i) *Non praeputium, non circumciſionem quidquam eſſe, ſed obſervationem mandatorum Dei.* Quod vero eandem ſententiam alibi k) repetit, et novam creaturam in Chriſto tantum dicit valere, intelligimus plane eam 12)

---

10) *Hunc locum Ven. ipſis Aug. verbis ſic habet:* Quid tibi ſum ipſe, ut amari te a me jubeas? et, niſi faciam, iraſcaris mihi, et ingentes mineris miſerias? parvane ipſa eſt miſeria, ſi non amem te? — 11) quispiam *Fabr.* — 12) eum *Lov., Col.* 2. 3., *Ven., Aug., Mog., Lugd.* 2.; *paullo poſt* quae *pro* qui *Antv., Col.* 3.

d) Rom. 5, 5. — e) Luc. 11, 13. — f) Aug. confeſſ. X, 29. 31. 37. (p. 139. 140. 144.); de dono perſev. C. 20. n. 53. (p. 562.) — g) Joa. 12, 31. — h) Matth. 5, 17 ſqq. 19, 17. Luc. 11, 28. Rom. 2, 13. 3, 31. 13, 8 ſqq. al. — i) 1 Cor. 7, 19. verbis paulliſper mutatis. — k) Gal. 6, 15.

novam creaturam in Christo dicere, qui mandata Dei observat. Is enim, l) *qui habet mandata* Dei, *ac servat, diligit* Deum, Domino ipso teste apud Joannem; m) *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Nam etsi justificari potest homo, et ex impio fieri pius, ante quam singula legis praecepta externis actionibus impleat: tamen fieri non potest, ut, qui per aetatem ratione uti queat, ex impio fiat justus, nisi animum habeat paratum ad omnia praecepta Dei servanda. +

[Qu. 6. *Quos fructus consequuntur, qui legem divinam observant?*]

Ad extremum vero, ne quid praetermittat Paro- xvi. 9.
chus, quo fidelis populus adducatur, ut legem servet; quam sint ejus uberes, suavesque fructus, demonstrabit: quod facile poterit ex iis, quae psalmo [centesimo] decimo octavo n) scripta sunt, probare. in eo enim legis Dei laudes celebrantur: quarum haec est vel maxima, quae 13) Dei gloriam, et majestatem multo amplius explicat 13), quam decore suo atque ordine faciant ipsa caelestia corpora: quae ut omnes quamvis barbaras nationes in sui admirationem rapiunt, ita efficiunt, ut o) rerum omnium opificis, et conditoris gloriam, sapientiam, ac potentiam agnoscant. Ac p) *lex* quidem *Domini convertit animas* ad Deum. agnoscentes enim vias ejus, et Dei sanctissimam voluntatem per legem, convertimus pedes nostros in vias Domini. At quia q) soli timentes Deum, vere sapientes sunt; hoc illi deinceps tribuit, ut p) *sapientiam praestet parvulis.* Hinc veris gaudiis, et mysteriorum divinorum cognitione, ingentibus praeterea voluptatibus, et praemiis, et in hac vita, et in futuro saeculo illi cumulantur, qui Dei legem observant.
Nec vero tam nostrae utilitatis gratia, quam Dei causa, xvii. 10.
nobis est servanda lex, qui suam hominum generi in

---

13) quod . . . . . . explicet *Mog.*

l) Joa. 14, 21. — m) ib. v. 23. — n) Legis laudes celebrat inprimis Ps. 118., apte tamen etiam Ps. 18. huc refertur. — o) cf. Rom. 1, 20. — p) Ps. 18, 8. cf. 118, 130. — q) Job. 28, 28.

cio, iis m) *conglutinatus est, et hos amavit*; ita ut, cum esset Dominus caeli, et terrae, non confunderetur vocari Deus eorum, quo ceteras gentes ad aemulationem provocaret; ut, n) perspecta Israelitarum felicitate, omnes homines ad veri Dei cultum sese conferrent [19]), quemadmodum etiam Paulus o) testatur, se, gentium felicitate proposita, et vera Dei cognitione, qua eas instruxerat, ad aemulationem carnem suam

13. IV. provocare. Deinde fideles docebit, Deum Hebraeorum patres diu peregrinari passum esse, posteros etiam durissima servitute premi, diuturnique permisisse, ob eam rem, uti doceremur, p) amicos Dei factos nisi mundi inimicos, ac peregrinos in terris, itaque in Dei familiaritatem facilius recipi, si nihil omnino nobis sit commune cum mundo; tum vero, ut ad Dei cultum translati intelligeremus, quanto feliciores sint ii, qui Deo, quam qui mundo serviunt: cujus rei nos scriptura commonet. ait [20]) enim: q) *Veruntamen servient ei, ut sciant distantiam servi-

V. tutis meae, et servitutis regni terrarum.* Praeterea, explicabit, post amplius quadringentis annis Deum promissa praestitisse, ut ille populus fide, ac spe aleretur. Alumnos enim suos Deus a se perpetuo [de]pendere vult, atque in sua [21]) bonitate omnem spem suam collocare; ut in primi praecepti explanatione

14. VI. dicetur. Postremo, locum, ac tempus notabit, quibus hanc legem populus Israel a Deo accepit; nempe, postquam eductus ex Aegypto in desertum venit; ut beneficii recentis memoria allectus, et loci asperitate, in quo versabatur, deterritus, ad accipiendam legem aptior redderetur. homines enim iis maxime devinciuntur, quorum beneficentiam experti sunt; atque ad Dei praesidium confugiunt, cum se omni spe humana destitutos esse vident [22]). Ex quo licet intelligere, fideles ad complectendam caelestem doctrinam eo propensiores esse, quo se magis a mundi illecebris,

19) converterent *Fabr., Ven.* — 20) inquit *omn. exc. Clem.* — 21) in ejus *eaed.* — 22) agnoscant *eaed.*

m) ib. 10, 15. — n) cf. Deut. 4, 6. — o) Rom. 11, 14. — p) cf. Jac. 4, 4. — q) 2 Par. 12, 8.

›t carnis voluptatibus abstraxerint; ficut per Prophe-
am fcriptum [23]) eft: r) *Quem docebit fcientiam? et
ruem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte,
ivulfos ab uberibus.* +

[Cap. II.

DE PRIMO PRAECEPTO.

Qu. 1. *Quid fibi vult iftud exordium?*

s) EGO SUM DOMINUS DEUS TUUS, QUI EDUXI TE DE TERRA
ÆGYPTI, DE DOMO SERVITUTIS.]

Enitatur [hic] *itaque* Parochus, et, quantum pot- VII. 1.
ift, efficiat, ut fidelis populus haec verba femper in
nimo habeat, *Ego fum dominus Deus tuus:* ex
uibus intelligent, legislatorem fe creatorem habere,
 quo et conditi funt, et confervantur: jureque illud
ıfurpent, t) *Ipfe eft dominus Deus nofter: et nos
›opulus pafcuae ejus, et oves manus ejus.* Quo-
rum verborum vehemens, et frequens admonitio eam
vim habebit, ut ad legem colendam fideles promptio-
res reddantur, et a peccatis abftineant. Quod autem VIII.
fequitur, s) *Qui eduxi te de terra Aegypti, de domo
fervitutis;* etfi Judaeis tantum videtur convenire,
Aegyptiorum dominatu liberatis; tamen, fi interio-
rem falutis univerfae rationem fpectemus, multo ma-
gis ad Chriftianos homines pertinet; qui non ex Ae-
gyptiaca fervitute, fed e peccati regione, et u) *pote-
ftate tenebrarum* a Deo erepti, atque *in regnum
filii dilectionis fuae* translati funt. cujus beneficii
magnitudinem intuens Hieremias praedixit illud, v) *Ecce
dies veniunt* [1]), *dicit Dominus, et non dicetur ul-
tra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Ifrael de
terra Aegypti, fed, vivit Dominus, qui eduxit*

---

23) dictum *Fabr.*, *Ven.* — 1) *Ita Ven.*, *Clem.*, *Mog.*, *Lugd.*
2. *ex Vulg.*; *cett.* venient.

r) Ifa. 28, 9. — s) Ex. 20, 2. Deut. 5, 6. — t) Pf. 94, 7.
— u) Col. 1, 13. — v) Jer. 16, 14. fqq. cf. 23, 7 fq.

filios Israel de terra Aquilonis, et de universis terris, ad quas ejeci eos: et reducam eos in terram suam, quam dedi Patribus eorum. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos: et quae sequuntur. Pater enim indulgentissimus per filium suum w) *filios, qui erant dispersi,* congregavit *in unum;* ut jam non ut x) servi peccato, sed justitiae, y) *serviamus illi in sanctitate,*
2. IX. *et justitia coram ipso omnibus diebus nostris.* Quare fideles omnibus tentationibus tamquam clypeum opponent illud Apostoli, z) *Qui mortui sumus peccato, quo modo adhuc vivemus in illo?* jam non sumus nostri, sed ejus, a) *qui pro nobis mortuus est, et resurrexit.* Ipse est dominus Deus noster, qui nos b) *suo sanguine* sibi *acquisivit;* quomodo c) peccare poterimus in dominum Deum nostrum, ipsumque d) iterum cruci affigere? Ut igitur vere liberi, et ea quidem e) *libertate, qua nos Christus liberavit,* f) *sicut* exhibueramus *membra* nostra *servire* injustitiae, *ita* exhibeamus *servire justitiae in sanctificationem.*

g) NON HABEBIS DEOS ALIENOS CORAM ME.

[Qu. 2. *Quid hoc primum praeceptum observandum fugiendumve complectitur?*]

3. X. Priorem in Decalogo locum obtinere, quae ad Deum pertinent, posteriorem vero, quae ad proximum, docebit Parochus: quia eorum, quae proximo praestamus, causa Deus est. tum enim ex Dei praecepto proximum diligimus, cum propter Deum diligimus:
XI. ea vero sunt in priori tabula descripta. Secundo loco, in verbis iis, quae proposita sunt, duplex contineri praeceptum ostendet: quorum alterum jubendi, alterum prohibendi vim habet. Nam quod dicitur, *Non habebis Deos alienos coram me;* eam habet sententiam conjunctam: me verum Deum coles, alienis diis cultum non ad-
4. XII. hibebis. In priori autem continetur praeceptum fidei, spei, et charitatis. nam cum Deum dicimus, immobilem,

---

w) Joa. 11, 52. — x) Rom. 6, 16 sqq. — y) Luc. 1, 74 sq. z) Rom. 6, 2. — a) 2 Cor. 5, 15. — b) Act. 20, 28. — c) Gen. 39, 9. — d) Hebr. 6, 6. — e) Gal. 4, 31. — f) Rom. 6, 19. — g) Ex. 20, 3. Deut. 5, 7.

incommutabilem, perpetuo eundem manentem, fidelem; recte sine [2]) ulla iniquitate confitemur: ex quo ejus oraculis assentientes, omnem ipsi fidem, et auctoritatem tribuamus, necesse est. qui vero omnipotentiam, clementiam, et ad bene faciendum facilitatem, ac propensionem illius considerat, poterit ne spes omnes suas non in illo collocare? at [3]) si bonitatis, ac dilectionis ipsius effusas in nos divitias contempletur, illum ne poterit non amare? Hinc est illud prooemium, hinc illa conclusio, qua in praecipiendo, mandandoque in scriptura utitur Deus, [h]) *Ego dominus.* Altera autem praecepti pars xiii. 5.
illa est, *Non habebis deos alienos coram me.* qua loquendi formula legislator usus est, non quod satis explicata non esset haec sententia affirmatione praecepti in hunc modum: Me unum Deum coles: si enim Deus est, unus est: sed propter caecitatem plurimorum, qui olim Deum verum se colere profitebantur, multitudinem tamen deorum venerabantur: cujusmodi inter Hebraeos ipsos permulti fuerunt, qui, ut Elias eis objiciebat, [i]) *in duas partes claudicabant:* quod et Samaritae fecerunt, qui Deum Israelis, et deos gentium colebant. [k]) His explicatis, addendum erit, xiv. 6.
hoc esse praeceptum omnium primum, et maximum, non ordine tantum ipso, sed ratione, dignitate, praestantia. Debet enim obtinere Deus apud nos infinitis partibus majorem, quam domini, quam regis, charitatem, et auctoritatem. Ipse nos creavit, idem gubernat: ab eo in utero matris nutriti, atque inde in hanc lucem educti sumus: ipse nobis ad vitam, victumque res suppeditat necessarias. +

[Qu. 3. *Qui praecipue sunt rei violati hujus praecepti?*]

Peccant *autem* in hoc praeceptum, qui fidem, xv. 7.

---

2) dicimus, immob. . . . fidelem, r. s. *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*; dicimus immob. . . . fidelem, r. s. *Lugd.* 2.; dicimus immob. . . . fidelem; r. s. *Antv.*; dicimus immob. . . . manentem; fidelem r. s. *Col.* 3. *similiterque Aug.*, *Mog.*; dicimus, immob. . . . manentem, fidelem, rectum, sine *Ven.* — 3) Ac *Lugd.* 1., *Aug.*, *Mog.*

h) Lev. 18. 19. al. — i) 3 Reg. 18, 21. — k) 4 Reg. 17, 33 sq. 41.

ſpem, et charitatem non habent, quorum peccatum latiſſime patet. Sunt enim in hoc numero, qui in haereſim labuntur; 4) qui non credunt ea, quae ſancta mater Eccleſia credenda proponit; 4) qui l) ſomniis, auguriis, ceteriſque vaniſſimis rebus fidem habent; 4) qui de ſua ſalute ſpem abjiciunt, nec divinae bonitati confidunt; 4) qui divitiis tantum, qui corporis valetudine, ac viribus nituntur. quae fuſius ab iis explicata ſunt, qui de vitiis et peccatis conſcripſerunt. m).

[Qu. 4. *Adverſaturne huic praecepto cultus, qui ex recepto Eccleſiae uſu ſanctis tribuitur?*]

8. XVI. *Verum* illud etiam in hujus praecepti explicatione accurate docendum eſt, venerationem, et invocationem ſanctorum 5) angelorum, ac beatarum animarum, quae caeleſti gloria perfruuntur, aut etiam corporum ipſorum, ſanctorumque cinerum cultum, quem ſemper catholica Eccleſia n) adhibuit, huic legi non repugnare. Quis enim adeo demens eſt, qui, edicente rege, ne ſe pro rege quisquam gerat, aut regio cultu, atque honore affici patiatur, continuo putet nolle regem, ſuis ut magiſtratibus honos deferatur? Etſi enim angelos Chriſtiani adorare dicuntur exemplo ſanctorum o) ve-

4) *Ven. pro quatuor his ſolis commata habet, Antv. et Mog. pro primo tantum, atque Col. 1. 2., Leod., Lov. pro tertio et quarto.* — 5) *Diſtinguunt h. l. Antv. et Lugd. 2.*

l) Lev. 19, 26. Deut. 18, 10. cf. Iſa. 2, 6. — m) Complura de his peccatis jam habebis ap. Grat. P. 2. Cauſ. 24. qu. 1. 2. 3. multis in capp.; it. Cauſ. 26. qu. 1. 2. 3. 4. 5. multis in capp. — n) Vid. ſupra pag. 78. Cap. 3., pag. 93 ſq. et pag. 357 ſq. qu. 57. ibique locos in hanc rem laudatos, quibus adjicias Gregor. Naz. orat. 21. n. 37. (p. 411.); orat. 24. (p. 437. ſqq.); orat. 42. n. 9. (p. 755.); orat. 43. n. 80. et 82. (p. 831 ſqq.) Ephraem. orat. in SS. Martyr. (p. 251 ſqq.) Baſil. M. contra Eunom. III, 1. (p. 272 ſq.); orat. 23. (p. 185 ſqq.) Ambroſ. de viduis C. 9. n. 55. (p. 200.) Aug. de bapt. c. Donat. VII, 1. (p. 125.) Paulin. Nol. de S. Felice natall. carmm. I. II. III. (p. 377 ſqq.) Theodor. graecar. affectt. curat. disp. 8. (p. 911 ſq. et 921 ſqq.) Victor. Vit. de perſec. Vand. V, 19 ſq. (p. 48.) Conc. Gangr. can. 20. (p. 1104.) Nic. II. act. 5. (XIII, 165.) Plura vid. ap. Natal. Alex. diſſert. 25. in hiſt. eccl. Saec. V. — o) Gen. 18, 2. 19, 1. Num. 22, 31. Joſ. 5, 15.

teris testamenti, non eam tamen illis venerationem adhibent, quam Deo tribuunt. quod si legimus inter- XVII.
dum p) angelos recusasse, ne se homines venerarentur; eo fecisse intelligendum est, quod sibi eum honorem haberi nolebant, qui soli Deo deberetur. Spi- 9.
ritus enim sanctus, qui ait, q) *Soli Deo honor, et gloria:* idem praecepit, ut honore parentes r), et seniores s) afficeremus. Sancti praeterea viri, qui Deum unum colebant, reges tamen, ut est in divinis litteris t), adorabant, idest supplices venerabantur. Quod si re- XVIII.
ges, per quos Deus mundum gubernat, tanto honore afficiuntur: angelicis spiritibus, quos u) Deus ministros suos esse voluit, et quorum opera non modo ad ecclesiae suae, sed etiam ad reliquarum rerum gubernationem utitur, quorumque ope maximis tum animae, tum corporis periculis quotidie liberamur, etiam si se nobis in conspectum [6] non dent, tanto majorem honorem non habebimus, quanto beatae illae mentes dignitate regibus ipsis antecellant [7]? Adde charitatem, qua nos diligunt, qua ducti pro iis provinciis, quibus praesunt, ut ex scriptura v) facile intelligitur, preces fundunt; quod etiam praestare iis, quorum sunt ipsi custodes, ne dubitandum quidem est: nostras enim preces Deo offerunt, et lacrymas w). Quamobrem in euangelio x) docuit Dominus, pusillos scandalizandos non esse; quod y) *angeli eorum in caelis semper vident faciem Patris, qui in caelis est.*
Invocandi itaque sunt; quod et perpetuo Deum intuentur, XIX. 10.
et patrocinium salutis nostrae, sibi delatum, libentissime suscipiunt. Exstant divinae scripturae testimonia hujus invocationis. Jacob z) enim ab angelo, quicum luctatus fuerat, petit, ut sibi benedicat, immo etiam

---

6) *Ita Clem.*, *Ven.*, *Lugd.* 2.; *cett.* conspectu. — 7) *Ita Lugd.* 1., *Antv.*, *Clem.*; *cett.* antecellunt.

p) Apoc. 19, 10. 22, 9. — q) 1 Tim. 1, 17. — r) Ex. 20, 12. Deut. 5, 16. Eccli. 3, 9. Matth. 15, 4. Marc. 7, 10. Eph. 6, 1 sq. — s) Lev. 19, 32. — t) Gen. 23, 7. 12. 42, 6. 1 Reg. 24, 9. 25, 23. 2 Reg. 9, 6. 8. 1 Par. 29, 20. — u) Hebr. 1, 14. — v) Dan. 10, 13. — w) Tob. 3, 25. 12, 12. Apoc. 8, 3 sq. — x) Matth. 18, 6. Marc. 9, 41. Luc. 17. 2. — y) Matth. 18, 10. — z) Gen. 32, 24 sqq. cf. Ose. 12, 4.

cogit: ſe enim non dimiſſurum illum profitetur, niſi benedictione accepta: neque eam [8]) ſolum ſibi ab eo tribui, quem intuebatur, ſed ab eo etiam, quem minime videbat, tum cum dixit: [a]) *Angelus, qui eruit*
11. xx. *me de cunctis malis, benedicat pueris iſtis.* Ex quibus etiam colligi poterit, tantum abeſſe, ut ſanctis, qui in Domino dormierunt, honore afficiendis, atque invocandis, et ſacris eorum reliquiis, cineribusque venerandis, Dei gloria minuatur; ut eo maxime augeatur, quo magis hominum ſpem excitat, confirmat, et ad ſanctorum imitationem cohortatur. quod officium Nicaeno altero, et Gangrenſi, ac Tridentino conciliis, et ſanctorum Patrum auctoritate [b]) comprobatur. ✠

[Qu. 5. *Unde illa ſanctorum veneratio et invocatio in Eccleſiam defluxit?*]

12. xxi. Quo *autem* ſit ad refutandos eos inſtructior Parochus, qui huic veritati adverſantur, ſanctos Hieronymum contra Vigilantium [c]), et Damaſcenum [d]) po-
xxii. tiſſimum legat. ad quorum rationem, quod caput eſt, accedit conſuetudo ab Apoſtolis [e]) accepta [9]), et in
xxiii. Eccleſia Dei perpetuo retenta, et conſervata. cujus rei quis firmius, aut clarius requirat argumentum divinae ſcripturae teſtimonio, quae ſanctorum laudes celebrat admirabiliter? extant [f]) enim quorundam ſanctorum divina praeconia, quorum laudes cum ſacris litteris celebrentur; quid eſt, quod illis ſingularem honorem
xxiv. non habeant homines? Etſi ob eam cauſam magis etiam colendi, et invocandi ſunt, quod pro ſalute hominum [g]) preces aſſidue faciunt, multaque [h]) eorum
xxv. merito, et gratia in nos Deus confert beneficia. Si

8) eam *in Ven. et Clem. tantum eſt, et Ven. inſuper poſt* tribui *voc.* voluit *inſerit.* — 9) ſuscepta *Col.* 1. 2., *Leod., Lov.*

a) Gen. 48, 16. — b) Vid. paullo ante not. n. — c) Hier. c. Vigil. (p. 392 ſqq.) — d) Joh. Dam. de orth. fide IV. 16. (p. 279 ſqq.) — e) Dion. Ar. eccl. hier. C. 7. §. 6. (p. 267 ſq.) Hilar. tract. in Pſ. 129. n. 7. (p. 494.) Conc. Nic. II. e. g. act. 7. (XIII, 380.) — f) Eccli. 44-50. Hebr. 11. — g) 2 Macc. 15, 12 ſqq. Apoc. 5, 8. Baſil. M. hom. 19. n. 8. (p. 155.) Ambroſ. de vid. C. 9. n. 55. (p. 200.) Bern. ſer. 2. in natal. S. Vict. n. 3. (p. 972.); ſer. in vigil. Petri et Pauli, n. 2. (p. 993.) — h) Gen. 26, 5. 3 Reg. 11, 12 ſq. 22. 24. 15, 4 ſq.

mium [i]) *gaudium eſt in caelo ſuper uno peccatore poenitentiam agente*; non ne etiam caeleſtes cives, poenitentes adjuvabunt? non ne rogati peccatorum veniam et impetrabunt, et conciliabunt nobis Dei graiam? +

Qu. 6. *Proficiſciturne illa ſanctorum invocatio ex quadam auxilii divini diffidentia, fideique imbecillitate?*]

Quod ſi dicatur, ut a nonnullis dicitur, ſuperva- xxvi. 13.
aneum eſſe ſanctorum patrocinium, quod Deus ſine nterprete precibus noſtris occurrat: has impiorum voces llud ſancti Auguſtini [k]) facile convincit [10]), multa Deum non concedere, niſi mediatoris ac deprecatoris opera, et officium acceſſerit [11]). Quod illuſtribus Abi- xxvii.
melec [l]), et Job amicorum [m]) confirmatur exemplis, quorum peccata non niſi Abraham, et Job precibus condonavit. Si vero etiam afferatur [12]), fieri inopia, xxviii
et imbecillitate fidei, ut ſanctos internuncios, et paronos adhibeamus: quid ad illud reſpondebunt Centurionis exemplum, qui vel in ſingulari illo fidei praeconio [n]), quod ei [13]) dominus Deus [14]) impertivit, ſeniores tamen Judaeorum ad Salvatorem miſit [o]), ut laboranti puero ſalutem impetrarent? +

Qu. 7. *An doctrina de uno mediatore Chriſto tollit ſanctorum invocationem?*]

Quare [Et]ſi fatendum eſt, unum [p]) nobis me- xxix. 14.

---

10) illa . . . convincunt *omn. praet. Ven. et Clem.* — 11) acceſſerint *Aug., Mog.* — 12) advertatur *eaed.*; afferatur *Ven.* — 13) ei *non eſt niſi in Ven. et Clem.* — 14) Deus *om. Antv., Col. 3., Ven.*

4 Reg. 8, 19. 19, 34. Iſa. 37, 35. Chryſoſt. in Matth. hom. 26. n. 10. (p. 324.); in Gen. hom. 42. n. 5. (p. 431.) Aug. in Exod. qu. 149. (p. 348.); c. Fauſt. XX, 21. (p. 246.) (Ambr.) ſer. 54. n. 5. et ſer. 55. n. 2. (p. 465 ſq.) Leon. M. ſer. 82. C. 7. (p. 326 ſqq.) — i) Luc. 15, 7. — k) Cff. Aug. in Exod. qu. 149. (p. 348); enarr. in Pſ. 105. (v. 23.) n. 21. (p. 899.); ſer. 332. n. 3. (p. 901.) it. cff. (Aug.) ſer. 214. n. 7. (p. 253.); ſer. 215. n. 5. (p. 254.); ſer. 225. n. 1. (p. 263.); lib. meditatt. C. 24. (p. 596.) it. cff. Hieron. comm. in Jer. 27, 19 ſq. (p. 1036.) et Gregor. M. dialog. I, 8. (p. 181 ſq.) — l) Gen. 20. — m) Job. 42, 8 ſqq. — n) Matth. 8, 10. Luc. 7, 9. — o) Luc. 7, 3. — p) 1 Tim. 2, 5.

Deus, colantur, aut „credatur [e]) inesse aliqua in his divinitas, vel virtus, propter quam sint colendae, vel „quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia „in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem suam collocabant;" quod passim sacrae litterae [f]) reprehendunt: altera, si quis conetur divinitatis formam aliquo artificio effingere, quasi corporeis oculis conspici, vel coloribus aut figuris exprimi possit. „Quis enim Deum, ut inquit Damascenus [g]), qui sub adspectum non cadit, qui corporis expers est, qui nullis terminis circumscribi, nec ulla figura describi queat, possit exprimere?" quae res in altera Nicaena Synodo [h]) uberius explicatur. Praeclare igitur Apostolus, [i]) eos mutasse *Dei incorruptibilis gloriam in similitudinem* [22]) *corruptibilis hominis, et volucrum, quadrupedum, ac serpentum,* dixit. haec enim omnia tamquam Deum venerabantur, cum illi harum rerum imagines ponerent. quocirca Israelitae, qui ante vituli simulacrum clamabant, [k]) *Hi sunt Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti*, idololatrae [l]) sunt appellati, quia [m]) *mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fenum.* +

[Qu. 12. *Quis igitur est posterioris istius partis praecepti scopus?*]

19. xxxv. Cum igitur Dominus deos alienos coli prohibu-

---

22) imaginis *ex Vulg. add. Aug.; Mog. totum locum ex Vulg. reddit; contra in Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2. 3., *Leod., Lov., Antv. desunt haec:* corruptibilis hominis, et.

e) Conc. Trid. Sess. 25. de invoc. SS. — f) Ps. 96, 7. 113, 4. 134, 15. Sap. 13, 16 sqq. 14, 12. 27. Isa. 2, 18 sqq. 10, 10 sq. 40, 18 sqq. 41, 29. 42, 17. Jer. 10, 3 sqq. 14 sqq. 16, 18 sqq. 51, 17 sq. Act. 17, 29. Rom. 1, 22 sq. 1 Cor. 8, 4. 10, 7. 14. — g) Joh. Dam. de orth. fide IV, 16. (p. 280.); de imagin. orat. 2. n. 5. (p. 331.). — h) Vid. in Conc. Nic. II. act. 3. Theodori Hier. Patr. synodica (XII, 1143. D.), quae a Synodo approbata est (ib. 1146 sqq.); in act. 4. Germani Patr. epist. ad Joann. Episc. Synad. (XIII, 101. A.); it. ante actt. Gregor. P. ad Leon. Imp. ep. 1. (XII, 964. D.) — i) Rom. 1, 23. — k) Ex. 32, 4. it. v. 8 cf. 3. Reg. 12, 28. — l) 1 Cor. 10, 7. — m) Ps. 105, 20.

iſſet, ut penitus idololatriam tolleret, imaginem divinitatis ex aere duci, aut alia quavis materia fieri prohibuit: quod Iſaias declarans inquit: n) *Cui ergo* [23]) *ſimilem feciſtis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?* Atque in hoc praecepto hanc ſententiam contineri, praeter ſanctorum Patrum ſcripta, qui eam, quemadmodum in ſeptima Synodo o) expoſitum eſt, ſic interpretantur, illa etiam Deuteronomii verba ſatis declarant, ubi Moſes, populum avertere ab idololatria cum vellet, ajebat: p) *Non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die, qua locutus eſt vobis Dominus in Horeb de medio ignis.* Quod ſapientiſſimus legislator ideo dixit, ne quo errore ducti, divinitatis imaginem fingerent, Deoque debitum honorem rei creatae tribuerent. +

[Qu. 13. *Violantne hoc praeceptum, qui Trinitatis perſonas effingunt?*]

Nemo *tamen propterea* [propter ea, quae nunc XXXVI. 20
ſunt dicta,] contra religionem, Deique legem, quidquam committi putet, cum ſanctiſſimae Trinitatis aliqua perſona quibusdam ſignis exprimitur, quae tam in veteri, quam in novo teſtamento q) apparuerunt. nemo enim tam rudis eſt, ut illa imagine divinitatem credat exprimi: ſed illis declarari doceat Paſtor proprietates aliquas, aut actiones, quae Deo tribuuntur; veluti cum ex Daniele r) pingitur antiquus dierum in throno ſedere, ante quem libri aperti ſunt; Dei aeternitas, et infinita ſapientia ſignificatur, qua omnes hominum et cogitationes, et actiones, ut de iis judicium ferat, intuetur. Angelis etiam tum humana XXXVII. 21
ſpecies, tum alae affinguntur; ut intelligant fideles, quam propenſi ſint in humanum genus, et tamquam parati ad miniſteria Domini exſequenda: *omnes* s) enim

23) ergo *ſola Clem. ex Vulg.*

n) Iſa. 40, 18. — o) Vid. in Conc. Nic. II. act. 2. Hadriani P. litt. ad Conſt. et Iren. Impp. (XII, 1069. D.) et in act. 4. locum ex Leontii Epiſc. ſerm. 5. (XIII, 48 ſqq.) — p) Deut. 4, 15. — q) Gen. 18. 32, 24 ſqq. Ex. 3, 2. 13, 21. 24, 17. 2 Par. 7, 1 ſqq. Iſa. 6, 1. Ez. 1, 27 ſq. 2, 1. Dan. 7, 13. Matth. 3, 16. Apoc. 1, 13. 5, 6. — r) Dan. 7, 9 ſq. — s) Hebr. 1, 14.

administratorii spiritus sunt propter eos, qui he-
22. XXXVIII. *reditatem capiunt salutis.* Columbae vero species t), et linguae tamquam ignis u) in Euangelio, et Actis Apostolorum, quas Spiritus sancti proprietates significant, multo notius est, quam ut oporteat pluribus
23. XXXIX. verbis explicari. At vero cum Christus dominus, ejusque sanctissima, et purissima mater, ceterique omnes sancti, humana praediti natura, humanam speciem gesserint, eorum imagines pingi, atque honorari, non modo hoc praecepto interdictum non fuit, sed etiam sanctum, et grati animi certissimum argumentum semper habitum est: quod et Apostolicorum temporum monumenta, et oecumenicae Synodi, et tot sanctissimorum, doctissimorumque Patrum inter se consentientium scripta v) confirmant. +

[Qu. 14. *Quis est legitimus in Ecclesia imaginum usus?*]

24. Non solum autem licere in ecclesia imagines habere, et illis honorem, et cultum adhibere, ostendet Parochus, cum honos, qui eis exhibetur, referatur ad prototypa, verum etiam maximo fidelium bono ad hanc usque diem factum declarabit; ut ex Damasceni libro, quem de imaginibus edidit w), et septima Synodo, quae est secunda Nicaena x), intelligitur. Verum quia sanctissimum quodque institutum hostis humani generis suis fraudibus, et fallaciis depravare contendit; si quid forte 24) populo hac in re peccatum fuerit, Parochus, Tridentini Concilii decretum secutus, quoad ejus fieri poterit, studebit corrigere. ac decretum quidem ipsum, cum res tulerit, populo inter-

---

24) a *add. Mog., Lugd.* 2.

t) Matth. 3, 16. Marc. 1, 10. Luc. 3, 22. Joa. 1, 32. — u) Act. 2, 3. — v) Vid. in Conc. Nic. II. act. 2. Hadr. P. litt. ad Const. et Iren. Impp. (XII, 1065 sqq.) et ejusdem litt. ad Taras. Patr. (ib. 1077 sqq.), quae binae a Synodo approbatae sunt (ib. 1086 sqq.); act. 4. (XIII, 8 sqq.) it. Joh. Dam. ad calc. orat. 1. de imagg. (p. 319 sqq.) insuperque Nat. Alex. ad hist. eccl. saec. 8. diss. 6. — w) Joh. Dam. oratt. 1. 2. 3. de imagg. (p. 307 sqq.) V. etiam de fide orth. IV, 16. (p. 280 sq.) — x) Vid. in act. 2. Hadr. P. litt. ad Const. et

pretabitur; tum rudes, et qui imaginum ipſarum inſtitutum ignorant, docebit, imagines factas ad utriusque teſtamenti cognoſcendam hiſtoriam, atque ejus memoriam identidem renovandam; qua rerum divinarum memoria excitati, ad colendum, atque amandum ipſum Deum vehementius inflammemur: ſanctorum quoque imagines in templis poſitas demonſtrabit, ut et colantur, et exemplo moniti, ad eorum vitam, ac mores nos ipſos conformemus. XL.

y) EGO SUM DOMINUS DEUS TUUS, FORTIS, ZELOTES, VISITANS INIQUITATEM PATRUM IN FILIOS IN TERTIAM, ET QUARTAM GENERATIONEM EORUM, QUI ODERUNT ME: ET FACIENS MISERICORDIAM IN MILLIA IIS, QUI DILIGUNT ME, ET CUSTODIUNT PRAECEPTA MEA.

[Qu. 15. *Pertinetne haec appendix duntaxat ad primum praeceptum?*]

Duo ſunt in extrema parte hujus praecepti dili- XLI. 25.
genter explicanda. Primum eſt, quod etſi ob ſummum ſcelus praevaricationis primi praecepti, atque hominum ad id committendum propenſionem, apte hoc loco poena proponitur, communis tamen eſt omnium appendix praeceptorum. omnis enim lex ad praecepta ſervanda homines poena, et praemio inducit. hinc illae tam frequentes in ſacris litteris, et crebrae Dei promiſſiones. Ut enim innumerabilia pene teſtamenti z) veteris teſtimonia praetermittamus, in euangelio ſcriptum eſt: a) *Si vis ad vitam ingredi, ſerva mandata.* Et alibi: b) *Qui facit voluntatem patris mei, qui in caelis eſt, ipſe intrabit in regnum caelorum.* tum illud: c) *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.* et: d) *Omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit judicio.* atque alibi: e) *Si non dimiſeritis hominibus: nec Pater veſter dimittet vobis peccata veſtra.* +

Ir. (XII, 1060 ſqq.); in act. 3. Theodori ſynod. (ib. 1146.); in act. 4. locum ex Leont. ſer. 5. (XIII, 44 ſq.) — y) Exod. 20, 5 ſq. cf. Deut. 5, 9 ſq. — z) V. c. Pſ. 49, 14 ſqq. Iſa. 1, 19 ſq. 57, 11 ſqq. Jer. 5, 22 ſqq. Ez. 17, 19 ſqq. 18, 4 ſqq. Mal. 4, 1 ſqq. — a) Matth. 19, 17. — b) ib. 7, 21. — c) ib. 3, 10. — d) ib. 5, 22. — e) ib. 6, 15.

[Qu. 16. *An eodem modo poena, praevaricatoribus hic intentata, carnalibus et perfectis est inculcanda?*]

26. Alterum [hic explicandum] eſt, quod longe alia ratione perfecti, alia carnales homines hanc appendi-
XLII. cem docendi [25]) ſunt. Perfectis enim, [f]) *qui ſpiritu Dei aguntur*, eique prompto et alacri animo parent, inſtar eſt cujusdam laetiſſimi nuncii, et magnum argumentum propenſae in eos divinae voluntatis. agnoſcunt enim ſui amantiſſimi Dei curam, qui nunc praemiis, nunc poenis ad ſui cultum, et venerationem homines prope compellat: agnoſcunt ejus immenſam in ſe benevolentiam, qui ſibi imperare, ſuaque opera ad divini nominis gloriam uti velit. neque ſolum agnoſcunt, ſed magna [26]) ſpe ſunt, illum, cum, quod vult, jubeat, etiam daturum vires, quibus legi ipſius
XLIII. parere poſſint. At carnalibus, qui nondum [g]) ſpiritu ſervitutis liberati ſunt, magisque metu poenarum, quam amore virtutis abſtinent a peccatis, ejus appendicis ſenſus gravis, et acerbus eſt. quamobrem ſunt piis exhortationibus ſublevandi, et, quo lex ſpectat, quaſi manu deducendi [27]). Parochus autem, quoties alicujus explicandi praecepti occaſio inciderit, eadem haec ſibi habeat propoſita. +

[Qu. 17. *Quid verba illa, Ego ſum Deus fortis, meditandum proponunt?*]

27. XLIV. Carnalibus perinde *tamen*, ac ſpiritualibus, duo in primis quaſi aculei ſunt admovendi, qui ad legem obſervandam hac ipſa in appendice poſiti, homines maxime incitent. Nam quod Deus fortis dicitur, ideo diligentius eſt explicandum, quod [28]) caro ſaepe, quae terroribus divinae comminationis minus commovetur, varias ſibi ipſa rationes fingit, quibus iram Dei effugere, ac propoſitam poenam vitare poſſit. cui autem

---

25) edoc. *Fabr.*, *Ven.* — 26) magna in *Ven.*; in magna *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. — 27) ducendi *Fabr.*, *Ven.* — 28) quo *Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2. (*haec tamen in errator. ind. taxtum*), *Lov.*, *Antv.*

f) Rom. 8, 14. — g) ib. v. 15.

erto perfuasum eft, Deum fortem effe, illud magni
)avidis ufurpat: [h]) *Quo ibo a fpiritu tuo? et quo
ı facie tua fugiam?* Eadem quoque, divinis inter-
lum diffifa promiffis, tantas hoftium vires effe credit,
ıt ad fuftinendum minime parem fefe effe exiftimet.
At firma, et ftabilis fides [i]) nihil titubans, cum divina
ıi ac virlute nitatur, homines contra recreat, atque
:onfirmat. ait [29]) enim: [k]) *Dominus illuminatio mea,
et falus mea, quem timebo?* +

Qu. 18. *Quid fibi vult, quod Deus fe etiam dicit zelotem?*]

Alter *vero* aculeus, [quo incitantur homines ad 28.
livinae legis obfervationem,] zelus ipfe divinus eft.
ıonnumquam enim homines putant [l]) Deum humana
ıon curare, ne illud quidem, legem ipfius fervemus,
ın negligamus: ex quo fequitur magna vitae confufio.
:um autem Deum zelotem credimus, ejus rei medita-
:io facile nos in officio continet. +

Qu. 19. *Cujusmodi zelus Deo eft attribuendus?*]

Zelus *vero*, qui Deo tribuitur, nullam animi XLV. 29.
fignificat perturbationem, fed divinum illum amorem,
et charitatem, qua Deus nullam a fe animam patitur
impune fornicari: [m]) quotquot autem ab eo fornican-
tur, perdit. Eft itaque zelus Dei tranquilliffima ejus, XLVI.
finceriffimaque juftitia, qua anima, falfis opinionibus,
pravisque cupiditatibus corrupta, repudiatur, et a Dei
conjugio tamquam adultera removetur. At vero zelum XLVII.
hunc Dei fuaviffimum, ac dulciffimum experimur, cum
fumma ejus, atque incredibilis in nos voluntas zelo
ipfo demonftratur. nec enim aut amor ardentior inter
homines, aut major, arctiorque conjunctio, quam eo-
rum, qui conjugio copulati funt, reperitur. Igitur,
quam nos valde diligat, oftendit Deus, cum crebro fe,
vel fponfo, vel marito comparans, zelotem vocat.

---

29) inquit *omn. praet. Clem.*

h) Pf. 138, 7. — i) Cff. Matth. 21, 21 fq. Marc. 11, 22 fqq. Jac. 1, 6. — k) Pf. 26, 1. — l) Job. 22, 13 fq. Pf. 72, 11 fq. — m) Pf. 72, 27.

XLVIII. Quamobrem doceat Parochus, hoc loco ſic divini cultus, atque honoris, cupidos homines eſſe debere, et zelantes potius, quam amantes, jure dici poſſint, illius exemplo, qui de ſe ipſe [30]), n) *Zelo*, inquit, *zelatus ſum pro domino Deo exercituum.* immo vero Chriſtum ipſum imitentur, cujus illud eſt: o) *Zelus domus tuae comedit me.* +

[Qu. 20. *Quae eſt igitur comminationis hic intentatae ſententia?*

30. XLIX. Nimirum] *Eſt autem comminationis explicanda ſententia,* non inultos peccatores paſſurum Deum, ſed eos vel tamquam parentem caſtigaturum, vel tamquam judicem acriter, ac ſevere in eos animadverſurum. Quod alio in loco ſignificans Moſes, p) *Et ſcies*, inquit, *quia Dominus Deus tuus, ipſe eſt Deus fortis et fidelis, cuſtodiens pactum et miſericordiam diligentibus ſe, et his, qui cuſtodiunt praecepta ejus, in mille generationes: et, reddens odientibus ſe ſtatim.* et Joſue, q) *Non poteritis*, inquit, *ſervire Domino: Deus enim ſanctus, et fortis aemulator eſt, nec ignoſcet ſceleribus veſtris atque peccatis. Si dimiſeritis Dominum, et ſervieritis diis alienis, convertet ſe, et affliget vos, atque ſubvertet.* +

[Qu. 21. *Quomodo Deus viſitat peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem?*]

31. L. Docendus *autem* [eſt] populus *eſt*, comminationis poenam ad tertiam, quartamque impiorum, et facinoroſorum generationem pertinere; non quod poſteriores majorum ſcelerum poenas ſemper luant; ſed licet illi, liberique eorum impune tulerint, non omnis tamen eorum poſteritas iram Dei, poenamque vitabit [31]); quod Joſiae regi accidit. huic enim, r) propter ſingularem pietatem, cum pepercisset Deus, dediſſetque,

---

30) ipſo *Leod.*, *Col.* 2., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. — 31) vel poenam evitabit *Fabr.*, *Ven.*

n) 3 Reg. 19, 14. — o) Pſ. 68, 10. Joa. 2, 17. — p) Deut. 7, 9 ſq. — q) Joſ. 24, 19 ſq. — r) 4 Reg. 22, 2. 23, 25. 2 Par. 34, 2.

s) ut in pace in ſepulcrum majorum ſuorum inferretur, ne videret conſequentium temporum mala, quae, t) propter Manaſſis avi impietatem, Judae, et Hieruſalem erant eventura; eo mortuo, poſteros ejus eſt ultio Dei conſecuta, ſic, u) ut ne filiis quidem Joſiae pepercerit.
Qua autem ratione haec legis verba ſententiae illi, 32.
quae eſt apud Prophetam, non adverſentur, v) *Anima, quae peccaverit, ipſa morietur;* ſancti Gregorii auctoritas, cum reliquis omnibus antiquis Patribus conſentiens, aperte oſtendit. ait [32]) enim: w) „Quisquis „pravi parentis iniquitatem imitatur, etiam ex ejus „delicto conſtringitur: quisquis autem parentis iniqui„tatem non imitatur, nequaquam delicto illius grava„tur. unde fit, ut iniquus filius iniqui patris non ſo„lum ſua, quae addidit, ſed etiam patris peccata per„ſolvat: cum vitiis patris, quibus iratum Dominum „non ignorat, etiam ſuam adhuc malitiam adjungere „non formidat: et juſtum eſt, ut qui ſub diſtricto ju„dice vias parentis iniqui non timet imitari, cogatur „in vita praeſenti, etiam culpas parentis iniqui per„ſolvere." Commemorabit deinde Parochus, quantum LI.
Dei juſtitiam ſuperet ejusdem bonitas, ac miſericordia. iraſcitur tertiae, quartaeque generationi Deus, miſericordiam vero in millia impertit [33]). +

[Qu. 22. *Quinam divinarum legum praevaricatores Deum odiſſe cenſentur?*]

In eo *autem*, quod dictum eſt, *Eorum, qui ode-* LII. 33.
runt me; peccati magnitudo oſtenditur. Quid enim flagitioſius, ac deteſtabilius, quam ſummam ipſam bonitatem, ſummam veritatem odiſſe? Hoc vero ad omnes peccatores idcirco pertinet, quod quemadmodum x) *qui habet mandata* Dei, *et ſervat ea*, Deum *diligit*; ita qui legem Domini contemnit, et mandata ejus non ſervat, Deum odiſſe merito dicendus eſt. +

---

32) *ut* 29. — 33) impendit *Aug., Mog.*

s) 4 Reg. 22, 19 ſq. 23, 29 ſq. 2 Par. 34, 27 ſq. 35, 24. — t) 4 Reg. 23, 26. 24, 3. Jer. 15, 4. — u) 4 Reg. 23, 30 ſqq. 24, 1 ſqq. 2 Par. 36. — v) Ez. 18, 4. — w) Gregor. M. Moral. XV, 51. (p. 492.) — x) Joa. 14, 21.

[Qu. 23. *Quid et illud: faciens misericordiam iis qui diligunt me, innuit?*]

34. LIII. Extrema haec particula] *Quod vero extremum est, *Et iis, qui diligunt me,** servandae legis modum, ac rationem docet. necesse est enim, eos, qui legem Dei servant, eadem charitate, atque amore, quo in Deum sunt, ad ejus obedientiam adduci: quae deinceps in singulis praeceptis commemorabuntur.

[CAP. III.

DE SECUNDO PRAECEPTO.]

y) NON ASSUMES NOMEN DOMINI DEI TUI IN VANUM.

[Qu. 1. *Cur Deus hanc legem de suo ipsius nomine honorando speciatim ferre voluit?*]

1. I. Quamquam primo divinae legis praecepto, quo Deum pie, sancteque colere jubemur, hoc, quod secundo loco sequitur, necessario continetur; (nam qui sibi honorem tribui vult, idem postulat, se ut summo verborum honore prosequamur, prohibetque contraria; quod et illa Domini apud Malachiam verba aperte indicant, z) *Filius honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo Pater ego sum, ubi est honor meus?*) Deus tamen pro rei magnitudine, hanc de suo ipsius divino, et sanctitatis plenissimo nomine honorando, legem separatim ferre, idque nobis disertis,
2. II. et perspicuis verbis praescribere voluit. quod sane Parocho ipsi argumento in primis esse debet, nequaquam satis fore, si hac de re generatim loquatur; sed ejusmodi locum hunc esse, in quo ipse diutius commorari, et quaecumque ad hanc tractationem pertinent, distincte, dilucide, accurateque apud fideles explicare
III. necesse sit. Neque vero nimia haec diligentia censenda est; cum non desint, qui adeo errorum tenebris occaecati sint, ut quem angeli glorificant, ei maledicere non vereantur. neque enim lege semel lata deterrentur, quo minus Dei majestatem quotidie imminuere,

y) Ex. 20, 7 cf. Deut. 5, 11. — z) Mal. 1, 6.

immo ſingulis pene horis, ac momentis impudentiſſime audeant. Quis enim non videat, omnia jurejurando affirmari? omnia imprecationibus, et exſecrationibus referta eſſe? usque adeo ut nemo fere *vel* vendat aliquid, vel emat, vel negotium aliquod gerat, qui non jurisjurandi religionem interponat, Deique ſanctiſſimum nomen millies, vel in re leviſſima, et inani, temere non uſurpet? quo major Parocho cura et diligentia adhibenda eſt, ut ſaepe fideles admoneat, quam grave hoc ſcelus ſit, et deteſtabile. +

[Qu. 2. *Quid ſecundum iſtud praeceptum imperat vel prohibet?*]

Jam vero, in hujus praecepti explicatione id pri- IV. 3.
mum conſtet, cum eo, quod lex fieri prohibet, earum
etiam rerum praeceptionem conjunctam eſſe, quas prae-
ſtare homines debent. utrumque autem ſeparatim do-
cendum eſt. Primum quidem, ut ea, quae tradenda V.
ſunt, facilius exponantur, quid jubeat lex; mox etiam
quid vetet. nam quae imperat, illa ſunt, nomen Dei
eſſe honorandum, ac per illud ſancte jurandum. haec
rurſus, quae prohibet: Nemo divinum nomen contem-
nat, nemo illud in vanum aſſumat, neve per ipſum
aut falſo, aut fruſtra, aut temere juret. +

[Qu. 3. *Quid Dei nomine hic intelligitur?*]

In ea *itaque* parte, qua jubemur divino nomini VI. 4.
honorem tribuere, Parochus fidelibus praecipiat, Dei
nomen, ipſius inquam litteras, et syllabas, aut omnino
per ſe nudum verbum tantummodo attendendum non
eſſe; ſed in eam cogitationem veniendum, quid valeat
illa vox, quae omnipotentem, ac ſempiternam majeſta-
tem unius et trini numinis ſignificat. Ex his autem
facile colligitur, inanem eſſe nonnullorum Judaeorum [a])
ſuperſtitionem, qui, quod ſcriberent Dei nomen, pro-
nunciare non auderent; quaſi in quattuor illis litteris,
non in re, divina vis eſſet. Sed quamvis ſingulari VII.
numero prolatum ſit, *Non aſſumes nomen Dei*; id
non de uno aliquo nomine, ſed de omnibus, quae

a) Vid. Hieron. ep. 25. (p. 131.)

XI. profit, ut magnum detrimentum afferat. quamobrem praeclare docet S. Chryfoftomus [n]), non nafcente, fed jam adulto mundo, „cum mala longe lateque propagata univerfum terrarum orbem occupaffent, nihilque fuo loco et ordine confifteret, fed perturbata et permixta omnia, furfum, deorfum [8]), magna rerum confufione, ferrentur; et, quod malorum omnium graviffimum eft, mortales fere omnes in foedam idolorum fervitutem fe ipfos abjeciffent; tum denique longo fane intervallo jusjurandum in hominum confuetudinem irrepfiffe. nam cum in tanta hominum perfidia, et iniquitate nemo facile ad credendum adduceretur, Deum teftem invocabant."

[Qu. 6. *In quo confiftit juramenti ratio, quidque proprie eft jurare?*]

8. XII. *Verum* cum in hac praecepti parte praecipua fit illa ratio docendi fideles, quo modo jusjurandum pie, fancteque adhibere debeant, primum dicendum eft, JURARE nihil aliud effe, nifi Deum teftari, quacumque [o]) id verborum forma, et conceptione fiat. nam et, Teftis eft mihi Deus, et, Per Deum, idem funt.

XIII. Eft etiam illud jusjurandum, cum ad faciendam fidem per res creatas juramus, ut, Per facra Dei Euangelia, Per Crucem, Per fanctorum reliquias, et nomen, et cetera id genus. neque enim haec ipfa per fe jurejurando [9]) auctoritatem, aut robur aliquod afferunt; fed Deus ipfe hoc praeftat, cujus divinae majeftatis fplendor illis in rebus elucefcit. ex quo fequitur, ut per euangelium jurantes, per Deum ipfum jurent, cujus veritas euangelio continetur, et declaratur. fimiliter et per fanctos, qui templa Dei funt, quique euangelicae veritati crediderunt, eamque omni obfervantia coluerunt, et per gentes, et nationes latiffime diffeminarunt. Eadem ratio eft illius jurisjurandi, quod per

---

8) deorfumque *Fabr.*, *Ven.* — 9) *Haud dubie cum Col.* 2., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. jurijurando *leg.* *Poftea pro* jusjurandi, *quod eft in Clem.*, *cett.* jurisjur., *ut alibi*, *hab.*

n) Chryfoft. in Act. hom. 9. n. 5. (p. 77.) cf. Aug. de fer. Dom. in monte lib. 1. C. 17. (p. 134 fq.) — o) Aug. d. l. et fer. 180. C. 5 fq. (p. 599.)

exfecrationem profertur: quale eft illud fancti Pauli: XIV. 9.
p) *Ego teftem Deum invoco in animam meam.* Etenim hoc pacto aliquis Dei judicio tamquam mendacii ultori fubjicitur. Neque propterea negamus nonnullas ex hisce formulis ita accipi poffe, quafi jusjurandi vim non habeant: fed tamen utile eft, quae de jurejurando dicta funt, in his etiam fervare, atque ad eandem prorfus normam et regulam dirigere. +

[Qu. 7. *Quotuplex eft juramentum?*]

Duo *autem* funt jurandi genera, primum quidem, XV. 10.
quod affertorium appellatur, nimirum cum aliquid de re praefenti, aut praeterita religiofe affirmamus, ut Apoftolus in epiftola ad Galatas: q) *Ecce coram Deo quia non mentior.* Alterum vero promifforium dicitur, ad quod etiam comminationes referuntur, futurum tempus fpectans, cum aliquid ita fore pro certo pollicemur, et confirmamus: cujusmodi eft illud Davidis r), qui Berfabeae conjugi, jurans per dominum Deum fuum, promifit Salomonem, ejus filium, regni heredem fore, atque in ipfius locum fucceffurum. +

[Qu. 8. *Quot funt ad legitimum juramentum requifita?*]

Verum enim vero licet ad jusjurandum fatis fit, XVI. 11.
Deum teftem adhibere; tamen, ut rectum, fanctumque fit, multo plura requiruntur, quae funt diligenter explicanda. ea vero breviter, tefte Divo Hieronymo, Hieremias enumerat, dum [10]) inquit: s) *Jurabis: Vivit Dominus in veritate, et in judicio, et in juftitia.* Quibus fane verbis illa breviter fummatimque complexus eft, quibus omnis jurisjurandi perfectio continetur, veritatem, inquam, judicium, et juftitiam. +

[Qu. 9. *Quomodo juramentum praeftatur in veritate?*]

Primum *itaque* in jurejurando locum veritas ha- XVII. 12.

---

10) cum *Fabr.*, *Ven.*

p) 2 Cor. 1, 23. — q) Gal. 1, 20. — r) 3 Reg. 1, 17. 30. — s) Jerem. 4, 2. et Hieron. in h. l. (p. 864.)

bet, nimirum ut, quod aſſeritur, et ipſum verum ſit, et, qui jurat, id ita eſſe arbitretur, non quidem temere, aut levi conjectura adductus, ſed certiſſimis
XVIII. argumentis. Alterum vero jurisjurandi genus, quo aliquid promittimus, eodem plane modo veritatem requirit. nam qui aliquid pollicetur, ita animatus eſſe debet, ut, cum tempus advenerit, id re ipſa praeſtet, et promiſſum exſolvat. neque enim vir probus id umquam ſe facturum recipiet, quod ſanctiſſimis Dei praeceptis, et voluntati adverſari putet, ſed quidquid promittere, et jurare licuerit, id ſemel promiſſum numquam mutabit; niſi fortaſſe commutata rerum condicione, tale eſſe inceperit, ut jam, ſi fidem ſervare, et promiſſis ſtare velit, Dei odium et offenſionem ſubiret. Veritatem autem [11] jurejurando neceſſariam eſſe, David quoque indicat illis verbis: t) *Qui jurat proximo ſuo, et non decipit.* +

[Qu. 10. *Quis dicitur jurare in judicio, quamque ob cauſam pueris juramentum non eſt deferendum?*]

13. XIX. Sequitur ſecundo loco judicium: neque enim jusjurandum temere, et inconſiderate, ſed conſulto, et cogitato adhiberi debet. Itaque juraturus, primum quidem conſideret, utrum neceſſitate cogatur, necne; remque totam accurate expendat, an ejusmodi ſit, ut jurejurando indigere videatur. Tempus praeterea ſpectet, locum attendat, aliaque permulta, quae rebus adjuncta ſunt, circumſpiciat; non odio, non amore, aut animi perturbatione aliqua impellatur, ſed ipſius
XX. rei vi, et neceſſitate. etenim, niſi haec conſideratio, et diligens animadverſio anteceſſerit [12], ſane jusjurandum praeceps, et temerarium erit; cujusmodi eſt illorum irreligioſa affirmatio, qui in re leviſſima, et inani, nulla ratione, aut conſilio, ſed prava quadam conſuetudine jurant. id vero paſſim quotidie a venditoribus, et emptoribus fieri videmus. nam illi, ut quamplurimo vendant, hi rurſus, ut quam minimo emant,

---

11) in *add. Leod., Col.* 2., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*; jurijur. *Lugd.* 2. — 12) acceſſerit *Fabr.*

t) Pſ. 14, 4.

res venales vel laudare, vel vituperare jurejurando non dubitant. Cum itaque judicio, et [13]) prudentia opus sit; pueri vero ita acute perspicere, ac distinguere nondum per aetatem possint: idcirco constitutum est a S. Cornelio Pont. [u]) ne a pueris ante pubertatem, hoc est, ante XIIII. annum jusjurandum exigatur. ✠

[Qu. 11. *Quo pacto juratur in justitia?*]

Reliqua est justitia *, quae* maxime [v]) in promis- XXI. 14.
sis requiritur. quare si quis injustum aliquid et [13]) inhonestum promittit, et jurando peccat, et promissis faciendis scelus scelere cumulat. exstat hujus rei in euangelio [w]) exemplum Herodis regis; qui temerario jurejurando obstrictus, puellae saltatrici caput Joannis Baptistae, tamquam saltationis praemium, dedit. Tale etiam fuit Judaeorum jusjurandum, qui se ipsos, ut est in Actis Apostolorum [x]), ea condicione devoverunt, nihil gustaturos, donec Paulum occidissent. ✠

[Qu. 12. *Quibus praecipue rationibus intelligitur jusjurandum esse aliquando licitum?*

Superioribus jurisjurandi conditionibus] *His ita* XXII. 15.
explicatis, nulla plane dubitatio relinquitur, quin illi tuto jurare liceat, qui haec omnia servaverit, quique hisce condicionibus, tamquam praesidiis quibusdam, jusjurandum munierit. Sed et multis argumentis id probare facile est. nam *lex Domini*, quae *immaculata* [y]) est, et *sancta* [z]), hoc praecepit. [a]) *Dominum*, inquit, *Deum tuum timebis, et illi soli servies, ac per nomen illius jurabis.* et a Davide scriptum est: [b]) *Laudabuntur omnes, qui jurant in eo.* Praeterea sacrae litterae indicant, ipsa Ecclesiae lumina, sanctissimos Apostolos, jurejurando nonnunquam [14]) usos esse: idque ex Apostoli epistolis [c]) apparet. Adde,

13) vel *pro* et *Fabr., Ven.* — 14) aliquando *eaed.*

u) Canon *Honestum*, ap. Grat. P. 2. Caus. 22. qu. 5. C. 16., a Collectoribus Cornelio tribuitur. Vid. etiam Grat. ib. C. 15. — v) Conc. Tolet. VIII. can. 2. (p. 1211 sqq.) — w) Matth. 14, 6 sqq. Marc. 6, 21 sqq. — x) Act. 23, 12. — y) Ps. 18, 8. — z) Rom. 7, 12. — a) Deut. 6, 13. — b) Ps. 62, 12. — c) Rom. 1, 9. 2 Cor. 1, 23. Gal. 1, 20. Phil. 1, 8. 1 Thess. 2, 5. 10.

quod et angeli ipsi interdum jurent; nam a sancto Joanne evangelista in Apocalypsi d) scriptum est, angelum jurasse *per viventem in saecula*: quin etiam et Deus ipse e) jurat, angelorum dominus: et in veteri testamento multis in locis Deus promissiones suas jurejurando confirmat, ut Abrahamo f), et Davidi, qui illud de Dei jurejurando prodidit: g) *Juravit*, inquit, *Dominus, et non poenitebit eum: tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec.* +

[Qu. 18. *Jusjurandum rite praestitum estne in laude reponendum?*

16. Non est] *Neque vero* obscura *est* ratio ad explicandum, cur jusjurandum laudabile sit, si quis diligentius totam rem consideret, et ipsius ortum, finemque intueatur. Etenim jusjurandum a fide originem ducit, qua homines credunt Deum totius veritatis esse auctorem, qui nec decipi umquam possit, nec alios decipere; h) *cujus oculis nuda sunt omnia*, et *aperta*, qui denique universis rebus humanis admirabili providentia consulit, mundumque administrat. Hac igitur fide homines imbuti, Deum veritatis testem adhibent: cui fidem non habere, impium, ac nefarium erit.

17. XXIII. Quod vero ad finem attinet, eo tendit jusjurandum, atque id omnino spectat, ut hominis justitiam, et innocentiam probet, finemque litibus, et controversiis imponat; quod etiam Apostolus in epistola ad Hebraeos i) docet.
18. Neque huic sententiae verba illa Salvatoris nostri apud sanctum Matthaeum repugnant: k) *Audistis, quia dictum est antiquis: Non perjurabis: reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum* 15) *pedum ejus: neque per Hieroso-*

15) est *add. Leod., Col.* 2. 3., *Ven., Aug., Mog., Lugd.* 2. *ex Vulg.*

d) Apoc. 10, 6. Dan. 12, 7. — e) Ps. 94, 11. Hebr. 3, 11. 4, 3. — f) Gen. 22, 16. 50, 24. Ex. 32, 13. 33, 1. Ps. 104, 9. Eccli. 44, 22. Mich. 7, 20. Luc. 1, 73. Hebr. 6, 13. 17. — g) Ps. 109, 4. et ex parte Hebr. 5, 6. 7, 17. — h) Hebr. 4, 13. — i) ib. 6, 16. — k) Matth. 5, 33 sqq.

ymam, quia civitas est magni regis: neque per caput tuum juraveris; quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod autem his abundantius est, a malo est. Iis enim verbis jusjurandum generatim, universeque damnari, non est dicendum; cum jam supra viderimus, dominum ipsum, Apostolosque frequenter jurasse: sed perversum Judaeorum judicium redarguere Dominus voluit, quo sibi in animum induxerant, nihil in jurejurando cavendum esse, praeter mendacium. itaque de rebus levissimis, et nullius momenti, et ipsi jurabant saepissime [16]), et ab aliis jusjurandum exigebant. Hunc morem Salvator reprehendit, atque improbat, docetque omnino a jurejurando abstinendum esse, nisi id flagitet [17]) necessitas. +

Qu. 14. *Quomodo igitur Christus dicit, illud, quod ad simplicem veritatis assertionem accedit, esse a malo?*]

nam propter humanam imbecillitatem jusjurandum xxiv. 19.
institutum est, et revera a malo provenit: quandoquidem aut jurantis inconstantiam indicat, aut illius, cujus causa juramus, contumaciam; qui, ut credat, aliter adduci non potest. Sed tamen jurandi necessitas excusationem habet. Et quidem, dum inquit Salvator: xxv.
l) *Sit sermo vester, est, est: non, non:* hac loquendi formula satis declarat, se jurandi consuetudinem in colloquiis familiarium, et levium rerum prohibere. quamobrem illud praecipue a Domino admonemur, ne faciles nimium et propensi ad jurandum simus. idque sedulo docendum erit, et fidelium auribus inculcandum: infinita enim fere mala ex nimia jurandi consuetudine emanare, et sacrarum litterarum auctoritate, et sanctissimorum Patrum testimoniis comprobatur. In Ecclesiastico scriptum est: m) *Jurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa.* Item: n) *Vir multum jurans, implebitur iniquitate, et non dis-*

---

16) frequentissime *Fabr., Ven.* — 17) nisi cogat *eaed.*

l) ib. v. 37. Jac. 5, 12. — m) Eccli. 23, 9. — n) ib. v. 12.

cedet a domo illius plaga. Plura hac de re videri possunt apud sanctos Basilium o) et Augustinum in libris contra mendacium p). Et hactenus de jussis; nunc de vetitis dicatur.

[Qu. 15. *Cur juramentum falsum et temerarium est tam grande peccatum?*]

20. XXVI. *Vetamur divinum nomen in vanum assumere: apparet enim, eum gravi peccato se obstringere, qui non consilio, sed temeritate ad jurandum fertur.* Gravissimum *autem* delictum hoc esse, illa etiam verba declarant: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, quasi rationem afferret [18]), cur hoc facinus scelestum adeo, ac nefarium sit: nimirum propterea quod ejus majestas minuitur, quem nos Deum et dominum no-
XXVII. strum esse profitemur. Hoc igitur praecepto prohibetur, ne homines falsum jurent. nam qui a tanto scelere non refugit, ut Deum falso testetur, hic insignem Deo injuriam facit, quippe qui aut illi inscitiae notam inurit, dum ipsum alicujus rei veritatem latere arbitratur, aut certe improbitatis, et [19]) pravi affectus, qui mendacium testimonio velit confirmare. +

[Qu. 16. *Quis existimandus est nomen Dei sui assumere in vanum, frustraque jurare?*]

21. XXVIII. Jurat *autem* falso non is q) solum, qui, quod falsum scit, verum esse jurando affirmat; sed ille q) etiam, qui jurejurando id asserit, quod cum verum sit, tamen ipse falsum putat. nam cum mendacium ea re mendacium sit, quod contra mentem, et animi sententiam profertur; perspicuum est, hunc plane mentiri et per-

---

18) afferrent *Ven.* — 19) aut *Fabr.*

o) (Basil.) hom. in Ps. 14. n. 5. (p. 355 sq.); Basilius ipse v. c. ep. 22. n. 1. (p. 99.) et ep. 45. n. 2. (p. 134.) sicut permulti alii Patres jurare omnino nefas esse iterum atque iterum docent. — p) Potius Aug. in libro de mendac. C. 15. (p. 319 sq.); it. c. Faust. XIX, 2. 3. (p. 231 sq.); de ser. Dom. in monte I, 17. (p. 134 sq.); expos. ep. ad Gal. (in 1, 20.) n. 9. (p. 688.) Vid. etiam Innoc. III. in Decretal. lib. II. tit. 24. c. 26. — q) Aug. ser. 180. C. 2. (p. 598.)

jurum eſſe. Simili quoque ratione q) pejerat, qui id 22.
jurat, quod verum exiſtimat, et tamen re vera falſum
eſt: niſi, quantum potuit, curam, et diligentiam adhi-
buerit, ut totam rem compertam, atque exploratam
haberet. quamvis enim ipſius oratio menti conſentiat,
tamen hujus praecepti reus eſt. Ejusdem vero pec- 23.
cati reus cenſendus eſt, qui ſe aliquid jurejurando fa-
cturum promittit, cum tamen aut promiſſum implere
in animo non fuerit, aut, ſi fuit, quod promiſit, re
ipſa non praeſtat [20]: quod etiam ad eos pertinet, qui
cum ſe voti ſponſione Deo obligarunt, non praeſtant.
Praeterea in hoc praeceptum peccatur, ſi deſit juſtitia, 24.
quae ex tribus jurisjurandi comitibus una eſt. Itaque
si quis juret ſe peccatum aliquod mortiferum commiſ-
ſurum, exempli cauſa, caedem hominis, hujus prae-
cepti reus eſt, licet ille ſerio, atque ex animo dicat,
et jusjurandum veritatem habeat, quam primo loco
requiri declaravimus. His adjungi debent illa jurandi
genera, quae a contemptu quodam proficiſcuntur, cum
quis jurat ſe non obtemperaturum euangelicis conſiliis:
cujusmodi ſunt, quae ad caelibatum, et paupertatem
hortantur. quamvis enim nemo ea neceſſario ſequi de-
beat: ſi quis tamen juret, nolle ſe illis parere conſi-
liis, is eo jurejurando divina conſilia contemnit, et
violat. Praeterea, hanc legem is violat, et judicio 25.
peccat, qui, quod verum eſt, jurat, idque ita ſe habere
exiſtimat, levibus quibusdam conjecturis adductus, et
longe petitis. nam etſi hujusmodi jusjurandum veritas
comitatur, ſubeſt tamen aliquo modo falſum: nam
qui ſic negligenter jurat, in magno pejerandi peri-
culo verſatur. Falſo praeterea r) jurat, qui per fal- 26.
ſos deos jurat. quid enim eſt a veritate alienius, quam
mendaces et fictitios deos, tamquam verum Deum,
teſtari? Verum quoniam ſcriptura, cum perjurium 27.
interdixit, inquit: s) *Nec pollues nomen Dei tui:*
neglectio prohibetur, quae fugienda eſt in reliquis, qui-
bus ex hujus praecepti auctoritate honor debetur: quale
eſt verbum Dei, cujus majeſtatem non ſolum pii, ſed

---

20) praeſtet *Ven.*

r) Ex. 23, 13. Aug. d. l. C. 12. (p. 602.) et ep. 47. n. 2.
(p. 83.) — s) Lev. 19, 12.

interdum etiam impii reverentur, ut in Judicum t) hiſtoria de Eglon Moabitarum Rege memoriae traditum eſt. Dei autem verbum ſumma injuria afficit, quicumque ſacram ſcripturam a recta, et germana ejus ſententia ad impiorum dogmata, et haereſes flectit. cujus ſceleris admonet nos Princeps Apoſtolorum verbis illis: u) *Sunt quaedam difficilia intellectu, quae indocti, et inſtabiles depravant, ſicut et ceteras ſcripturas, ad ſuam ipſorum perditionem.* Praeterea foedis, et inhoneſtis maculis ſacra ſcriptura contaminatur, cum ejus verba, et ſententias, quae omni veneratione colenda ſunt, ad profana quaeque nefarii homines torquent, ad ſcurrilia ſcilicet, fabuloſa, vana, aſſentationes, detractiones, ſortes, libellos famoſos, et ſi qua ſunt alia [21]) id genus; in quod peccatum
28. ſacra Tridentina Synodus v) animadverti jubet. deinde ut ii Deum honorant, qui ejus opem atque auxilium in ſuis calamitatibus implorant: ita debitum Deo honorem is negat [22]), qui illius ſubſidium non invocat [22]): quos redarguit David, cum inquit: w) *Deum non invocaverunt; illic trepidaverunt timore, ubi non*
29. *erat timor.* At vero longe magis deteſtabili ſcelere ſe *ipſos* adſtringunt, qui ſacroſanctum Dei nomen, ab omnibus creaturis benedicendum, et ſummis laudibus extollendum, aut [23]) etiam ſanctorum nomen, cum Deo regnantium, impuro, et contaminato ore blaſphemare, atque exſecrari audent x). quod quidem peccatum usque adeo atrox, atque immane eſt, ut interdum ſacrae litterae, ſi de blaſphemia ſermo incidat, benedictionis nomine utantur y). +

[Qu. 17. *Cur huic praecepto ſuae quaedam minae ſunt ſubjectae?*]

30. XXIX. Quoniam *vero* poenae, et ſupplicii terror pec-

---

21) ſi quae (l. qua) alia ſint *Fabr.* — 22) negant . . . . invocant *Ven.* — 23) ut *pro* aut *Aug.*, *Mog.*

t) Jud. 3, 20. — u) 2 Petr. 3, 16. cff. 2 Cor. 2, 17. 4, 2. — v) Seſſ. 4. de edit. et uſu ſacr. libr., ſub fin. — w) Pſ. 52, 6. 13, 5. — x) Lev. 24, 14 ſqq. Num. 16, 30. Iſa. 1, 4. 37, 4. Aug. c. mendac. ad Conſent. C. 19. (p. 345.) — y) 3 Reg. 21, 13. Job. 1, 11. 2, 9.

candi licentiam vehementer coercere solet; idcirco Parochus, ut hominum animos magis permoveat, atque ad hoc praeceptum servandum facilius impellat, alteram illius partem, et quasi appendicem diligenter explicabit. [z]) *Nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.* Ac primum quidem doceat: summa ratione fa- XXX.
ctum esse, ut huic praecepto minae adjungerentur: quo quidem et peccati gravitas, et in nos Dei benignitas agnoscitur: qui cum [a]) hominum perditione non delectetur, ne ipsius iram, et offensionem subeamus, hisce salutaribus minis nos deterret, nimirum ut illum benevolum potius, quam iratum experiamur. Urgeat XXXI.
hunc locum Pastor, instetque summo studio, ut populus sceleris gravitatem agnoscat, et illud detestetur vehementius, et in eo evitando majorem diligentiam, et cautionem adhibeat. Ostendat praeterea quanta sit hominum proclivitas ad hoc peccatum committendum; ut non [24]) satis fuerit legem ferre, nisi etiam minae adderentur. Incredibile enim est, quantum haec cogitatio [25]) utilitatis habeat. nam ut nihil aeque nocet, atque incauta quaedam animi securitas: ita propriae imbecillitatis cognitio plurimum prodest. Tum illud etiam declaret, nullum a Deo certum supplicium constitutum fuisse, sed tantum universe minari, quicumque se hoc scelere adstrinxerit, non impune laturum. quapropter diversa supplicia, quibus quo- XXXII.
tidie affligimur, hujus peccati admonere nos debent. hinc enim facile licet conjicere, homines ea re in maximas calamitates incidere, quod huic praecepto non obtemperent. quibus sibi propositis, cautiores eos in posterum fore verisimile est. Fideles itaque, sancto timore perterriti, omni studio peccatum hoc fugiant. nam si [b]) omnis verbi otiosi in extremo judicio reddenda ratio est; quid de gravissimis sceleribus dicendum, quae magnam divini nominis despicientiam praeseferunt?

---

24) solum *add. Fabr., Ven.* — 25) hujus cogit. *Antv., Col.* 3.; ejus cognitio *Ven.*

z) Ex. 20, 7. cf. Deut. 5, 11. — a) Tob. 3, 22. Sap. 1, 13. — b) Matth. 12, 36.

[Cap. IV.

DE TERTIO PRAECEPTO.]

c) MEMENTO, UT DIEM SABBATI SANCTIFICES.

SEX DIEBUS OPERABERIS, ET FACIES OMNIA OPERA TUA.

SEPTIMA AUTEM DIE SABBATUM DOMINI DEI TUI EST, NON FACIES OMNE OPUS IN EO TU, ET FILIUS TUUS, ET FILIA TUA, ET SERVUS TUUS, ET ANCILLA TUA, JUMENTUM TUUM, ET ADVENA, QUI EST INTRA PORTAS TUAS, SEX ENIM DIEBUS FECIT DOMINUS CAELUM, ET TERRAM, MARE, ET OMNIA, QUAE IN EIS SUNT, ET REQUIEVIT IN DIE SEPTIMO, IDCIRCO BENEDIXIT DOMINUS DIEI SABBATI, ET SANCTIFICAVIT EUM.

[Qu. 1. *Quid tertio hoc praecepto fidelibus imperatur?*]

1. I. Hoc legis praecepto externus ille cultus, qui Deo a nobis debetur, recte, atque ordine praescribitur. est enim hic veluti quidam prioris praecepti fructus: quoniam quem intimis sensibus pie colimus, fide, et spe adducti, quam in eo positam habemus, non possumus eum non externo cultu venerari, eidemque gratias
II. agere. Et quoniam haec ab iis, qui humanarum rerum occupationibus detinentur, non facile praestari possunt; certum tempus statutum est, quo ea commode effici queant. +

[Qu. 2. *Cur praecipue danda est opera, ut, quod hic praescribitur, perpetua fidelium memoria retineatur?*]

2. III. *Itaque* cum hoc praeceptum ejusmodi sit, ut fru-

---

c) Ex. 20, 8 sqq. cf. Deut. 5, 12 sqq.

cium, utilitatemque admirabilem [1]) afferat; maximi [2]) interest Parochi summam in eo explicando diligentiam adhiberi [3]). ad ejus autem inflammandum studium magnam vim habet primum illud praecepti verbum, Memento. nam quemadmodum fideles tale praeceptum meminisse debent: sic Pastoris est, in eorum memoriam illud et monendo, et docendo saepe redigere. Quan- IV.
tum vero fidelium referat hoc praeceptum colere, ex eo percipitur, quod, eo diligenter colendo, ad reliqua legis jussa servanda facilius adducentur. Cum V.
enim inter cetera, quae diebus festis praestare debent, necesse habeant, verbi Dei audiendi causa, ad ecclesiam convenire; cum d) edocti fuerint divinas justificationes, illud etiam consequentur, ut e) ex toto corde custodiant legem Domini. quamobrem saepissime sabbati celebritas, cultusque praecipitur in sacris litteris, ut in Exodo f), Levitico g), Deuteronomio h), apud Isaiam i), Hieremiam k) item, et Ezechielem l) prophetas videre licet: quibus omnibus in locis hoc de sabbati cultu traditum est praeceptum. Monendi VI. 3.
vero, et hortandi sunt Principes, et magistratus, ut in iis maxime, quae ad hunc cultum Dei retinendum atque augendum pertinent, ecclesiae praesides auctoritate sua juvent, jubeantque populum sacerdotum praeceptis obtemperare. Quod autem ad hujus praecepti VII.
explanationem attinet, danda opera est, ut fideles doceantur, quibus rebus hoc praeceptum cum ceteris conveniat, quibusve differat ab eis. hoc enim pacto caussam ille, rationemque cognoscet [4]), quare non sabbatum, sed diem Dominicum colamus, sanctumque habeamus. +

---

1) et admir. util. *Fabr.*, *Ven.* — 2) *Ita Ven. et Clem. pro* maxime, *quod rell. hab.* — 3) interest, Par. . . . . adhiberi *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Ven.*; interest Parochi, summ. . . . . adhiberi 1. adhibere *Fabr.* — 4) illi rationemque cognoscent *Col.* 3., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.

d) Ps. 118, 26. — e) ib. v. 34. — f) Ex. 16, 23 sqq. 20, 8 sqq. 31, 13 sqq. 35, 2 sq. — g) Lev. 19, 3. 23, 3. 26, 2. — h) Deut. 5, 12 sqq. — i) Isa. 56, 2. 4. 58, 13. — k) Jer. 17, 21 sqq. — l) Ez. 20, 12 sqq. 22, 8. 23, 38. 44, 24. 46, 1 sqq.

[Qu. 3. *Qua ratione hoc praeceptum a ceteris Decalogi legibus discrepat?*]

4. VIII. Certa *igitur* illa differentia videtur, quod reliqua Decalogi praecepta naturalia sunt, et perpetua, neque mutari ulla ratione [5]) possunt, quo factum est, ut, quamvis lex Mosis abrogata sit, omnia tamen praecepta, quae duabus tabulis continentur, populus Christianus servet. quod ideo fit, non quia Moses ita jusserit, sed quod [6]) naturae [ita] conveniunt; cujus
IX. vi homines ad illa servanda impelluntur. Hoc autem de sabbati cultu praeceptum, si statutum [7]) tempus spectatur, non fixum, et constans est, sed mutabile; neque ad mores, sed ad caerimonias pertinet; neque naturale, quoniam non a natura ad id docti, aut instituti sumus, ut illo die potius, quam alio externum cultum Deo tribuamus: sed ex eo tempore, quo populus Israeliticus a Pharaonis est servitute liberatus, diem sab-
5. X. bati coluit. Tempus m) autem, quo sabbati [8]) cultus tollendus erat, illud idem est, quo ceteri Hebraici cultus, caerimoniaeque antiquandae erant, morte scilicet Christi. nam cum illae caerimoniae sint quasi adumbratae imagines, lucis, et veritatis; illud utique necesse erat, ut lucis ac veritatis, quae Jesus Christus est, adventu removerentur. qua de re sanctus Paulus ad Galatas ita scripsit, cum Mosaici ritus cultores reprehenderet, n) *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis.* In quam etiam sententiam scripsit ad Colossenses o). Et haec de differentia. +

[Qu. 4. *Quo etiam pacto tertium hoc praeceptum cum reliquis novem consentit?*]

6. XI. Convenit *autem* hoc praeceptum cum reliquis, non ritu, et caerimoniis, sed quia aliquid habet, quod ad mores naturaeque jus attineat. nam Dei cultus, ac

---

5) ulla rat. immutari *Fabr.*, *Ven.* — 6) *Iterum* quia *eaed.* — 7) statum *Aug.*, *Mog.* — 8) sabbati *est solum in Col.* 2, *Ven.*, *Clem. et Lugd.* 2.

m) Aug. ser. 136. n. 3. (p. 460 sq.) cf. Just. Mart. dialog. c. Tryph. C. 18. 19. 21. — n) Gal. 4, 10 sq. — o) Col. 2, 16 sq.

religio, quae hoc praecepto exprimitur, a naturae jure exſiſtit, cum illud natura comparatum ſit, ut aliquot horas in iis, quae ad Dei cultum pertinent, verſemur. cujus rei argumento eſt, quod apud omnes nationes, ſtatas [9]) quasdam ferias, easque publicas fuiſſe cernimus, quae ſacris rebus, ac divinis obeundis erant conſecratae. eſt enim naturale homini, ut is certum quoddam tempus neceſſariis rerum functionibus det, veluti corporis quieti, ſomno, et aliis ejusmodi rebus, et quemadmodum corpori, ita eadem naturae ratione factum eſt, ut menti aliquid etiam temporis concederet, quo in Dei contemplatione ſeſe reficeret. atque ita cum aliqua temporis pars eſſe debeat, quo [10]) res divinae colantur [11]), cultusque Deo debitus tribuatur, hoc ſane ad morum praecepta pertinet. quam ob cauſam Apoſtoli p) XII.
ex illis ſeptem diebus eum, qui primus eſt, ad divinum cultum conſecrare ſtatuerunt, quem Dominicum diem [12]) dixere. nam et ſanctus Joannes in Apocalypſi q), Dominici diei meminit; et Apoſtolus r) *per unam ſabbati*, quae eſt dies Dominicus, ut ſanctus Chryſoſtomus s) interpretatur, collectas fieri jubet; ut intelligamus, jam tum in Eccleſia diem Dominicum ſanctum habitum eſſe. Jam vero, ut ſciant fideles, XIII.
quid eo die agere, a quibusve actionibus abſtinere debeant; non alienum eſt, ut Parochus totum praeceptum, quod in quattuor partes recte diſtribui poteſt, ad verbum diligenter interpretetur. +

[Qu. 5. *Quid his verbis, Memento ut diem ſabbati ſanctifices, generatim praeſcribitur?*]

*Itaque primum generatim proponat, quid iis ver- XIV. ε.
bis praeſcribatur, MEMENTO, UT DIEM SABBATI SANCTI-

---

9) ſtatutas *Aug.*, *Mog.* — 10) qua *eaed.* — 11) colantur *eaed.*, *Ven.*, *Lugd.* 2. — 12) et diem Dom. *Fabr.*, *Ven.*

p) (Aug.) in App. ſer. 280. n. 2. (p. 330.) qui eſt locus ex Alcuin. de div. off. C. 27. — q) Apoc. 1, 10. — r) 1 Cor. 16, 2. — s) Chryſ. in 1 Cor. (16, 2.) hom. 43. n. 1. (p. 400.) it. Aug. enarr. in Pſ. 93. n. 3. (p. 751.); en. in Pſ. 150. n. 1. (p. 1261.) (Ambr.) comm. in 1 Cor. 16, 2. (p. 168.) Theophyl. comm. in eund. loc. (p. 232.)

[Qu. 10. *Cur Judaeis expedierit certum diem, eumque septimum, ad religionis officia praescribere?*]

13. XX. Hic *vero* dies divino cultui dicatus est: quia rudi populo minus expediebat habere eam facultatem temporis arbitratu suo deligendi, ne forte Aegyptiorum

XXI. sacra imitaretur. Itaque e septem diebus, ultimus ad Deum colendum delectus est: quae quidem res plena mysterii est. Quare Dominus in Exodo b), et apud Ezechielem c) signum vocat: b) *Videte* 15), ille inquit, *ut sabbatum meum custodiatis: quia signum est inter me et vos in generationibus vestris: ut*

14. *sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos.* Itaque signum fuit, quod indicabat homines Deo se [illegible] oportere, sanctosque eidem praebere, cum diem etiam videamus ei dicatum esse. si quidem ille dies sanctus est, quod tum praecipue sanctitatem et religionem homines colere debeant. Deinde signum est, et quasi monumentum conditae hujus admirandae universitatis. Signum praeterea fuit Israelitarum memoriae traditum, quo admoniti, se Dei auxilio a durissimo Aegyptiacae servitutis jugo solutos ac liberatos esse meminissent: id quod Dominus ostendit illis verbis: d) *Memento quod et ipse servieris in Aegypto, et eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, et brachio extento. Idcirco praecepit tibi ut observares diem Sabbati.* Est signum item tum spiritualis, tum caelestis sabbati. +

[Qu. 11. *Quod est spirituale populi Christiani sabbatum?*]

15. XXII. Spirituale *autem* sabbatum e) in sancta quadam et mystica quiete consistit, nimirum, cum f) vetus homo, Christo g) consepultus, ad vitam renovatur, atque in iis actionibus, quae Christianae pietati con-

---

15) Videte itaque *omn. praet. Clem.*

b) ib. 31, 13. cf. 17. — c) Ez. 20, 12. — d) Deut. 5, 15. — e) Aug. ep. 55. C. 10. 11. 12. 13. (p. 101 sqq.); ser. 8. C. 3. (p. 30 sq.); ser. 33. C. 3. (p. 119.) — f) Eph. 4, 22. — g) Rom. 6, 4.

veniunt, ſtudioſe ſe exercet. debent enim, qui h) *aliquando erant tenebrae, nunc autem lux in Domino ſunt, ut filii lucis ambulare in omni bonitate, juſtitia, et veritate*, neque *communicare operibus infructuoſis tenebrarum.* +

[Qu. 12. *Eſtne etiam beatis ſuum ſabbatum?*]

Caeleſte *vero* ſabbatum eſt, ut ait D. Cyrillus i), xxiii. 16.
eum locum Apoſtoli tractans, k) „*Relinquitur* ergo *ſabbatismus populo Dei:* illa vita, in qua omnibus bonis cum Chriſto viventes fruemur, peccato radicitus exſtirpato, ſecundum illud: l) *Non erit ibi leo, et mala beſtia non adſcendet per eam* 16), ſed *erit ibi via pura, et via ſancta vocabitur*: omnia enim bona m) in viſione Dei mens ſanctorum adipiſcitur." Quare fideles hortandi erunt his verbis, et a Paſtore incitandi: n) *Feſtinemus ergo* 17) *ingredi in illam requiem.* +

[Qu. 13. *An nullus alius dies, quam ſeptimus, Judaeis fuit feſtivus?*]

Praeter diem ſeptimum habebat populus Judaeus xxiv. 17.
alios etiam feſtos, et ſacros dies divina lege conſtitutos o), quibus maximorum beneficiorum memoria renovaretur. +

[Qu. 14. *Quare Apoſtoli non ſeptimum hebdomadae diem, ſed primum, divino cultui conſecrarunt?*]

Placuit *autem* Eccleſiae Dei, ut diei ſabbati cultus xxv. 18.

---

16) *Verba:* non adſc. p. e. *om. Mog.*; *cett. praeter Clem. et Ven. ita:* nec prava beſtia illuc adſc.; *Ven. praeterea ex Vulg. mox* ſemita *pro* via pura. — 17) ergo *eſt ſolum in Clem. et Mog.*

h) Eph. 5, 8. 9. 11. — i) Quae ſequuntur, et breviata et mutato ſententiarum ordine deſumpta ſunt ex Cyrill. Al. comm. in Joa. (7, 1.) lib. 4. C. 6. (p. 425 ſq.) Cf. Aug. ep. 55. C. 9. (p. 101.) — k) Hebr. 4, 9. — l) Iſa. 35, 8 ſq. — m) cf. Sap. 7, 11. — n) Hebr. 4, 11. — o) Quorum moralem ſi vis habere intelligentiam, vid. Cyrill. Al. de adorat. in ſpir. et ver. lib. 17. (p. 590 ſqq.)

et celebritas in Dominicum [illegible] diem [illegible] ut eo die primum lux orbi terrarum illuxit: [illegible] Redemptoris nostri, qui ad vitam aeternam nobis aditum patefecit, resurrectione, quae eo die fuit, e tenebris ad lucem vita nostra revocata 18) est; unde et Dominicam diem Apostoli dici voluerunt. Sollemnem praeterea hunc diem esse in sacris litteris animadvertimus, quod eo die mundi creatio initium habuit, quodque 19) Spiritus sanctus Apostolis 20) datus sit p). +

[Qu. 15. *Quamobrem ad diem Dominicum alia festa Christianis accesserunt?*

19. XXVI. Illud] *Alios autem dies festos* ab Ecclesiae initio, et consequentibus deinde temporibus Apostoli, et Sancti Patres nostri instituerunt, ut pie et sancte Dei benefi-
XXVII. ciorum memoriam coleremus. Inter eos autem celeberrimi habentur illi dies, qui ob redemptionis nostrae mysteria religioni consecrati sunt, deinde qui sanctissimae Virgini matri, tum vero Apostolis, ac Martyribus, ceterisque sanctis cum Christo regnantibus dicantur: in quorum victoria Dei bonitas et potentia laudatur, ipsis debiti honores tribuuntur, atque ad
20. XXVIII. eorum imitationem fidelis populus incitatur. *Et quoniam ad hoc praeceptum servandum, magnam vim ea ipsius pars habet, quae illis verbis expressa est,* +

q) Sex diebus operaberis; septimus autem dies sabbatum Dei est *:* [L.] +

Parochus debet illam partem diligenter explicare. +

[Qu. 16. *Quid ea parte discendum proponitur?*]

etenim ex his verbis colligi potest, fideles hor-

---

18) renovata *Mog.* — 19) que in *Clem. et Ven. tantum est.* — 20) discipulis *pro* Ap. *Fabr., Ven.; haec tum est pro* sit.

p) Has atque plures alias rationes proferunt (Aug.) in App. ser. 167. n. 2. (p. 206.); in App. ser. 280. n. 2. (p. 330.) et Leo M. ep. 9. C. 1. (p. 630.) atque ex parte jam Barnab. ep. C. 15. et Just. Mart. apol. 1. C. 67. Vid. etiam Origen. in Ex. hom. 7. n. 5. (p. 153 sq.) et Joh. Dam. de fide orth. IV, 23. (p. 295.) — q) Ez. 20, 9 sq. Deut. 5, 13 sq.

tandos esse, ne otiosi et desides vitam traducant; sed potius Apostolicae vocis [r]) memores, negotium suum quisque agat, et operetur manibus suis, sicut ab eo praeceptum fuerat. Praeterea hoc praecepto illud Do- xxix.
minus jubet, ut sex ipsis diebus opera nostra efficiamus; ne aliquid eorum quae aliis hebdomadae diebus fieri, agive oporteat, in diem festum rejiciatur, atque ita animus a rerum divinarum cura, studioque avocetur. *Tertia deinde praecepti pars explicanda est, quae xxx. 21.–
quodam modo describit, qua ratione sabbati diem colere debeamus; praecipue autem explicat, quid illo die facere prohibemur. quare inquit Dominus:* +

[s]) Non facies omne opus in eo tu, et filius tuus, et filia tua, servus tuus, et ancilla tua, jumentum tuum, et advena, qui est intra portas tuas. +

[Qu. 17. *Quid hac parte die sabbato facere prohibemur?* [21])

His] *Quibus* verbis ad id primum instituimur, xxxi.
ut, quaecumque divinum cultum impedire possunt, omnino vitemus. facile enim perspici potest, omne servilis operis genus prohiberi, non quidem ea re, quod sua natura aut turpe, aut malum sit; sed quoniam mentem nostram a divino cultu, qui finis praecepti est, abstrahit; quo magis peccata [22]) fidelibus vitanda sunt, quae non solum animum a divinarum rerum studio avocant, sed nos a Dei amore prorsus sejungunt. +

[Qu. 18. *Itane hic servilia opera prohibentur, ut externae actiones, quae ad Dei cultum referuntur, sabbato etiam interdicantur?*]

Non tamen eae actiones, neque ea opera [hic] [23]) xxxii. 22.
vetantur, quae ad divinum cultum attinent, etiam si

21) *Mog.*, *quae*, *ut pluries*, *etiam h. l. praecepti verba cum Aug. post quaest. ponit*, *hanc ita exprimit:* Quid illo die facere proh. his verbis: — 22) a *add. Clem. et Lugd.* 2. — 23) *Mog.* Eae act. et ea op. hic non vet.

r) 1 Thess. 4, 11. cf. Eph. 4, 28. — s) Ex. 20, 10. cf. Deut. 5, 14.

Kk *

servilia sint, ut altare instruere, templa, aliaque festi diei causa, ornare, et reliqua hujus generis; ideoque a Domino dictum est: t) *Sacerdotes in templo sabbatum violare, et sine crimine esse.* +

[Qu. 19. *Proventus terrae, aut fortunae, si periclitentur, possuntne die festo condi et praeservari?*]

23. *Sed* neque etiam rerum opera hac lege prohibita existimandum est, quorum 24) jactura facienda sit, si die festo praetermittantur, quemadmodum sacris etiam Canonibus u) permissum est. Multa alia Dominus in evangelio festis diebus fieri posse declaravit, quae facile Parochus apud sanctos Matthaeum v) et Joannem w) observabit. +

[Qu. 20. *Cur jumenta, servos et ancillas, die sabbati quiescere vult Dominus?*]

24. XXXIII. *sed* ut nulla res praetermitteretur, cujus actione hic sabbati cultus impediretur, facta est jumenti mentio; quo animalium genere impediuntur homines, quo minus sabbatum diem colant: si enim die sabbati alicui 25) operis actioni jumenti usus destinatur, necessaria est etiam ad id hominis opera, qui jumentum agat: itaque solum per se opus facere non potest, sed hominem, qui illud molitur, adjuvat. eo autem die nemini opus facere licet: ergo neque jumentis, quorum
XXXIV. opera ad id homines utuntur. Itaque hujus praecepti lex eo etiam spectat, ut, si jumentorum laboribus homines parcere Deus vult, eo certè magis ipsi cavere debeant, ne inhumani sint in eos, quorum opera, atque industria utuntur. +

[Qu. 21. *Quibus praecipue operibus Christiani diebus festis se exercere debent?*]

25. XXXV. *Neque vero Parochus illud praetermittere debet,

---

24) quarum *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*, *Ven.* — 25) alicujus *Fabr.*, *Ven.*, *Lugd.* 2.

t) Matth. 12, 5. — u) Decretal. lib. 2. tit. 9. C. 3. — v) Matth. 12, 1 sqq. it. Marc. 3, 2 sqq. Luc. 6, 1 sqq. w) Joa. 5, 10 sqq. 7, 22 sq.

ut diligenter doceat, quibus in operibus, atque actionibus Chriſtiani homines diebus feſtis exercere ſe debeant.* Illa*e* vero ejusmodi ſunt, ut ad Dei templum accedamus, eoque loco ſincera, piaque animi attentione ſacroſanctae Miſſae ſacrificio interſimus: divina Eccleſiae ſacramenta, quae ad ſalutem noſtram inſtituta ſunt, ad animae vulnerum curationem crebro adhibeamus. nihil vero eſt, quod opportunius aut melius a [26]) Chriſtianis hominibus fieri poſſit, quam ſi peccata ſua ſacerdotibus ſaepe confiteantur. ad quam rem perficiendam poterit Parochus populum adhortari, ſumpta hujus probandae rei ratione, et copia ex iis, quae de Poenitentiae ſacramento ſuo loco tradita, ac praecepta ſunt. Neque ſolum ad hoc ſacramentum populum excitabit, ſed ſedulo etiam atque etiam ad illud adhortabitur, ut ſacroſanctum Euchariſtiae ſacramentum crebro percipiant. Attente praeterea, diligenterque ſacra concio fidelibus audienda eſt: nihil enim minus ferendum eſt, neque tam profecto indignum, quam Chriſti verba contemnere, aut negligenter audire. Exercitatio item, atque ſtudium fidelium in precibus, diviniſque laudibus frequens eſſe debet; praecipuaque ejusdem [27]) cura, ut quae ad Chriſtianae vitae inſtitutionem pertinent, ea diligenter addiſcat; ſeduloque ſe exerceat in iis officiis, quae pietatem continent, pauperibus, et egenis eleemoſynam tribuendo, aegros homines viſitando, moerentes, quique dolore afflicti jacent, pie conſolando. nam ut eſt apud ſanctum Jacobum: x) *Religio munda, et immaculata apud Deum, et Patrem, haec eſt: Viſitare pupillos, et viduas in tribulatione eorum.* Ex his, quae dicta xxxvi.
ſunt, facile erit colligere, quae contra hujus praecepti regulam committuntur. +

[Qu. 22. *Quid neceſſum fuit certos quosdam dies divino cultui deputare?*]

Parochi *vero* officium in eo item eſſe debet, ut xxxvii.
certos quosdam locos in promptu habeat, unde ratio-

26) a *eſt in ſola Clem.* — 27) ejus *Fabr.*; *Ven.* eorundem *et deinde:* addiſcant *et* exerceant.

x) Jac. 1, 27.

nes, atque argumenta sumat, quibus populo illud maxime persuadeatur, ut hujus praecepti legem summo studio, accurataque diligentia servet. ad hoc plurimum valet, ut populus scilicet intelligat, ac plane perspiciat, quam justum, et rationi consentaneum sit, nos certos quosdam dies habere, quos totos divino cultui tribuamus, Dominumque nostrum, a quo summa et innumerabilia beneficia accepimus, agnoscamus, colamus, et veneremur. si enim jussisset nos quotidie sibi religiosum cultum tribuere, nonne pro suis erga nos beneficiis, quae maxima et infinita sunt, omnis opera danda esset, ut promplo, alacrique animo, ejus dicto audientes essemus? nunc vero, paucis ad ejus cultum institutis diebus, non est cur nos negligentes, atque difficiles in ejus officii functione simus, quod sine gravissima culpa praetermittere non possumus. +

[Qu. 23. *Quae utilitas ad eos redit, qui sedulo huic praecepto obtemperant?*

XXXVIII. Tanta est] *Demonstret deinde Parochus, quanta* hujus praecepti virtus *sit*, [ut] *cum* ii, qui illud recte servaverint, in conspectu Dei esse, cum eoque colloqui videantur. nam et precibus faciendis Dei majestatem contemplamur, et cum eo colloquimur: et concionatoribus audiendis, Dei vocem accipimus, quae ad aures nostras eorum opera pervenit, qui de rebus divinis pie, sancteque concionantur. tum in altaris sacrificio praesentem Christum dominum adoramus. et his quidem bonis illi maxime fruuntur, qui hoc praeceptum servant diligenter.*:* [.] +

[Qu. 24. *Quid contra de illis sentiendum, qui hanc legem omnino negligunt?*]

S. XXXIX. *qui vero hanc legem omnino negligunt,* ii cum Deo, et Ecclesiae non obediant, neque ejus praeceptum audiant, et Dei, et sanctarum legum hostes sunt: quod animadverti potest ex eo, quod praeceptum hoc ejusmodi est, ut nullo labore servari queat. Cum enim Deus non labores nobis imponat, quos vel difficillimos ejus causa suscipere deberemus, sed quietos illis diebus festis [28]) a terrenis curis liberos esse jubeat;

---

28) et *add. Lov., Aug., Mog.*

magnae temeritatis indicium est, hujus praecepti legem recusare. Exemplo nobis esse debent supplicia, quae de illis Deus sumpsit, qui illud violarunt, ut ex libro Numerorum y) licet intelligere. Ne igitur in hanc Dei offensionem incidamus, operae pretium erit, saepe illud verbum, MEMENTO, cogitatione repetere, magnasque illas utilitates, et commoda sibi ante oculos proponere, quae ex festorum dierum cultu percipi supra declaratum est; et multa alia ad id genus pertinentia, quae bonus et diligens Pastor, ut occasionis ratio postulabit, copiose, lateque persequi poterit.

[CAP. V.

DE QUARTO PRAECEPTO.]

z) HONORA PATREM TUUM, ET MATREM TUAM, UT SIS LONGAEVUS SUPER TERRAM, QUAM DOMINUS DEUS TUUS DABIT TIBI.

[Qu. 1. *Quae est hujus praecepti dignitas, quaeque est primae et secundae tabulae differentia?*]

Cum in superioribus praeceptis summa sit vis, et I. dignitas; merito, quae nunc persequimur, quia maxime necessaria sunt, proximum locum obtinent. nam illa finem, qui Deus est, continuo spectant: haec nos ad proximi charitatem erudiunt. etsi longius progressa; ad Deum, idest illud extremum, cujus gratia proximum ipsum diligimus, perducunt. Quamobrem Christus dominus a) praecepta illa duo de diligendo Deo et proximo similia inter se esse dixit. Hic autem locus, II. dici vix potest, quantas habeat utilitates, cum et suos fructus ferat, uberes illos quidem, ac praestantes; et sit tamquam signum, ex quo primi praecepti obedientia et cultus elucet. *Qui enim* 1) *non diligit*, inquit D. Joannes b), *fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quo modo potest diligere?* Ad eundem modum: c) si parentes, quos secundum Deum diligere

---

1) enim *in sola Clem. est.*
y) Num. 15, 32 sqq. — z) Ex. 20, 12. cf. Deut. 5, 16. — a) Matth. 22, 37 sqq. Marc. 12, 30 sq. — b) 1 Joa. 4, 20. — c) Cff. Eccli. 3, 8. Mal. 1, 6.

debemus, non veneramur, et colimus, cum in conſpectu nobis fere ſemper ſint: Deo, ſummo parenti, et optimo, qui nullum ſub adſpectum cadit, quem honorem, quem cultum tribuemus? ex quo perſpicuum
2. III. eſt, utraque praecepta inter ſe congruere. Hujus autem praecepti uſus latiſſime patet. nam praeter eos, qui nos genuerunt, multi praeterea ſunt, quos in parentum loco colere debemus, vel poteſtatis, vel dignitatis, vel utilitatis, vel praeſtantis alicujus muneris, et officii nomine. Parentum praeterea, majorumque omnium laborem levat. cum enim id in primis curent, ut quos habent in ſua poteſtate, ii recte, et divinae legi convenienter vivant, erit haec cura perfacilis, ſi omnes intelligant, Deo auctore, et monitore,
IV. ſummum honorem parentibus tribui oportere. quod ut praeſtare poſſimus, neceſſe eſt, noſſe quandam differentiam, quae eſt inter praecepta primae et ſecundae
3. tabulae. Ergo haec primum a Parocho ſunt explicanda: idque in primis moneat, divina Decalogi praecepta fuiſſe in duabus tabulis d) inciſa; in quarum altera, quemadmodum a ſanctis Patribus e) accepimus, tria illa continebantur, quae jam ſunt expoſita; reliqua vero in alteram tabulam erant incluſa. Atque haec nobis perappoſita fuit deſcriptio, ut praeceptorum rationem ordo ipſe diſtingueret. nam quidquid in ſacris litteris divina lege jubetur, aut vetatur, id duorum generum oritur ex altero. aut enim erga Deum, aut erga homines charitas in omni officio ſpectatur. Et quidem charitatem in Deum ſuperiora tria praecepta docent: quod vero ad hominum conjunctionem, et ſocietatem pertinet, id reliquis ſeptem praeceptis continetur. Quocirca non ſine cauſa ejusmodi eſt facta diſtinctio, ut alia ad priorem, alia ad alteram tabulam
4. V. praecepta referantur. nam ſuperioribus tribus praeceptis, de quibus dictum eſt, quaſi ſubjecta materies, quam tractent, eſt Deus, ideſt ſummum bonum, ceteris vero proximi bonum: illis ſummus, his proximus amor eſt propoſitus: illa finem, haec autem ea, quae ad finem

---

d) Ex. 24, 12. 31, 18. Deut. 4, 13. 5, 22. 9, 9 ſq. — e) Vid. ſupra C. 2. qu. 9. ibique notata, et Clem. Al. Strom. VI, 16. (p. 809.) ibique not. 2.

referuntur, ſpectant. Praeterea charitas Dei ex ipſo pendet. Deus enim per ſe, non alterius rei [2]) cauſa, ſumme diligendus eſt; charitas autem proximi a charitate Dei ortum habet, atque ad eam tamquam ad certam regulam dirigenda eſt. nam ſi parentes caros habemus, ſi dominis paremus, ſi dignitate antecedentes reveremur; id ea re maxime faciendum eſt, quod eorum procreator [3]) eſt Deus, eosque aliis praeeſſe voluit, quorum opera ceteros homines regit, ac tuetur; qui cum nobis auctor ſit, ut ejusmodi perſonas vereamur [4]), idcirco id praeſtare debemus, quia a Deo hoc ipſo honore dignantur: ex quo fit, ut honor, quem parentibus habemus, Deo potius, quam hominibus, haberi videatur. ſic enim apud ſanctum Matthaeum eſt, cum de obſervantia in ſuperiores agitur: f) *Qui recipit vos, me recipit.* et Apoſtolus in epiſtola ad Epheſios, ſervos inſtituens: g) *Servi*, inquit, *obedite dominis carnalibus, cum timore, et tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto: non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed ut ſervi Chriſti.* Accedit, quod Deo nullus honor, nulla pietas, nullus cultus ſatis digne tribuitur, in quem amor augeri infinite poteſt; proptereaque noſtra erga illum charitas in dies fiat ardentior, neceſſe eſt. quem ejus juſſu h) *ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus* amare debemus. At charitas, qua proximum complectimur, ſuis finibus circumſcribitur; jubet enim Dominus i) proximos diligere, ſicut nos ipſos: quod ſi quis hos fines egreſſus fuerit, ita ut parem Deo et proximis amorem tribuat, is maximum ſcelus admittit. *Si quis venit ad me*, inquit Dominus k), *et non odit patrem ſuum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et ſorores, adhuc autem et animam ſuam, non poteſt meus eſſe disci-*

2) rei *om. Mog.* — 3) procurator *Antv.*, *Col.* 3. — 4) revereamur *Fabr.*, *Lugd.* 2.

f) Matth. 10, 40. — g) Eph. 6, 5 ſq. cf. 1 Petr. 2, 18. — h) Luc. 10, 27. Deut. 6, 5. Matth. 22, 37. Marc. 12, 30. — i) Matth. 22, 39. Marc. 12, 31. Lev. 19, 18. — k) Luc. 14, 26.

pulus. in quam ſententiam item [5]) dictum eſt, [l]) *Sine ut mortui ſepeliant mortuos ſuos*: cum quidam primum humare patrem vellet, poſtea Chriſtum ſequi. cujus rei dilucidior illa apud ſanctum Matthaeum explicatio eſt: [m]) *Qui amat patrem, aut matrem plusquam me, non eſt me dignus.* +

[Qu. 2. *Quomodo parentes ſunt amandi, quaque ex cauſa illis ſubinde non eſt obtemperandum?*]

6. vi. Nulla] *Nec tamen ulla* dubitatio eſt, quin parentes vehementer amandi, obſervandique ſint: ſed ad pietatem in primis neceſſarium eſt, Deo, qui parens, et effector eſt omnium, praecipuum honorem, et cultum tribui; ideoque mortales parentes amari, ut ad caeleſtem ſempiternumque patrem tota amoris vis re-
vii. feratur. quod ſi interdum parentum juſſa Dei praeceptis repugnent; non dubium eſt, quin liberi, parentum cupiditati Dei voluntatem anteferre debeant, divinae illius ſententiae memores, [n]) *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.*

[Qu. 3. *Quid in hujus praecepti ſententia proprie honorandi vox denotat?*]

7. viii. *Quibus rebus expoſitis, Parochus verba praecepti interpretabitur, atque illud primum,* Honorare, *quid ſit:* eſt *enim,* de aliquo honorifice ſentire, et, quae
ix. illius ſunt, maximi putare omnia. Huic autem honori haec omnia conjuncta ſunt, amor, obſervantia, obedientia, et cultus. Scite autem in lege poſita eſt honoris vox, non amoris, aut metus; etiam ſi valde amandi, ac metuendi parentes ſint. etenim qui amat, non ſemper obſervat, et veneratur: qui metuit, non ſemper diligit: quem vero aliquis ex animo honorat,
x. item amat, et veretur. Haec cum Parochus explicarit, tum aget de patribus *, quique ſint ii, qui vocentur hoc nomine*. +

---

5) etiam *Fabr.*, *Ven.*

l) Luc. 9, 60. — m) Matth. 10, 37. — n) Act. 5, 29.

[Qu. 4. *Quinam patris nomine hic intelliguntur?*]

nam etſi de iis praecipue patribus lex loquitur, 8.
ex quibus generati ſumus: tamen ad alios quoque pertinet hoc nomen, quos etiam complecti lex videtur, quemadmodum ex pluribus divinae ſcripturae locis facile colligimus. Praeter illos igitur, qui nos procrearunt, patrum genera item alia ſunt in ſacris litteris; quod antea attigimus; quibus ſingulis ſuus honor debetur. ac primum Eccleſiae praeſides, et Paſtores, et ſacerdotes, patres dicuntur, quemadmodum ex Apoſtolo conſtat, qui ad Corinthios [o]) ſcribens, *Non*, inquit, *ut confundam vos, haec ſcribo, ſed ut filios meos cariſſimos moneo. Nam ſi decem millia paedagogorum habeatis in Chriſto: ſed non multos patres. Nam in Chriſto Jeſu per Euangelium ego vos genui.* Et in Eccleſiaſtico ſcriptum eſt: [p]) *Laudemus viros glorioſos, et parentes noſtros in generatione ſua.* Deinde ii, quibus aut imperium, aut magiſtratus, aut poteſtas commiſſa eſt, qui rempublicam gubernant, patres appellantur. Sic Naaman [q]) a famulis pater vocabatur. Praeterea, patres eos dicimus, quorum procurationi, fidei, probitati, ſapientiaeque alii commendantur: cujusmodi ſunt tutores, et curatores, paedagogi, et magiſtri. Quare Eliam, et Eliſeum [r]) filii prophetarum patrem vocabant. Poſtremo patres dicimus ſenes, et aetate confectos, quos etiam vereri [s]) debemus. Atque hoc in Parochi praeceptis XL.
maximum ſit, ut doceat patres, cujuscumque ſint generis, praeſertim vero eos, ex quibus nati ſumus, a nobis honorandos *: de quibus divina lex praecipue loquitur*. +

[Qu. 5. *Cur parentibus ſecundum carnem Chriſtianorum filii praecipuum debent honorem?*

Quod ſint] *ſunt enim* immortalis Dei quaſi quae- 9.
dam ſimulacra, in iisque ortus noſtri imaginem intuemur: ab iis vita nobis data eſt: iis Deus uſus eſt, uti

---

o) 1 Cor. 4, 14 ſq. — p) Eccli. 44. 1. — q) 4 Reg. 5. 13. r) 4 Reg. 2, 12. Elias ab Eliſeo, et 4 Reg. 13, 14. Eliſeus a Joa rege pater vocatur. — s) Lev. 19, 32.

nobis animum, mentemque impertiret: ab iis ad sacramenta deducti, ad religionem, ad humanum cultum, civilemque instituti, ad morum integritatem et sancti-
XII. tatem eruditi sumus. Doceat vero Parochus, merito nomen, MATRIS, in hoc praecepto expressum, ut ejus beneficia, et merita erga nos consideremus, quanta cura, [6]) et sollicitudine [t]) nos in utero gesserit, quanto cum labore ac dolore pepererit, et educarit. +

[Qu. 6. *Quibus rationibus honore afficiuntur carnales parentes?*]

10. XIII. *Porro* ita observandi parentes sunt, ut, quem [7]) eis tribuimus, honor ex amore, atque intimo animi sensu depromptus videatur: quibus hoc officium debetur maxime, cum erga nos sint [8]) ita affecti, nullum ut laborem, nullam contentionem, nulla pericula nostra causa refugiant, nihilque illis accidere possit jucundius, quam ut filiis caros se esse sentiant, quos maxime diligunt. Joseph cum in Aegypto honore, et amplitudine regi esset proximus, patrem, qui in Aegyptum venerat, honorifice excepit [u]): et Salomon [v]) matri advenienti assurrexit; eamque veneratus, regio in solio ad dexteram collocavit. Alia praeterea sunt honoris officia, quae in parentes conferri debent. nam eos tum etiam honoramus, cum a Deo suppliciter petimus, ut eisdem bene et feliciter omnia eveniant, ut in maxima gratia et honore sint apud homines, ut ipsi Deo ac sanctis, qui in caelis sunt, commendatissimi sint. Item parentes honoramus, cum nostras rationes ad eorum arbitrium, voluntatemque conferimus. cujus rei suasor Salomon, [w]) *Audi*, inquit, *fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuae: ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo.* Cujusmodi sunt etiam D. Pauli cohortationes: [x]) *Filii obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim justum est.* Item: [y]) *Filii obe-*

---

6) quantaque *eaed.* — 7) quae *Clem., quod rejiciendum mihi videbatur.* — 8) sunt *Mog.*

t) Tob. 4, 3 sqq. — u) Gen. 46, 29. 47, 7. — v) 3 Reg. 2, 19. — w) Prov. 1, 8 sq. — x) Eph. 6, 1. — y) Col. 3, 20.

dite parentibus per omnia: hoc enim placitum eſt in Domino. Et ſanctiſſimorum hominum exemplis confirmatur. etenim Iſaac, [z]) cum a patre ad ſacrificium vinciretur, modeſte ac ſine recuſatione paruit: et Rechabitae, [a]) ne a patris conſilio umquam discreparent, vino ſe in perpetuum abſtinuerunt. Item, parentes honoramus, cum eorum recte facta, moresque imitamur. iis enim plurimum tribuere videmur, quorum eſſe volumus quam ſimillimi. Item, parentes honoramus, quorum conſilia non modo exquirimus, verum etiam ſequimur. Item, quibus ſubvenimus ea 11
impertientes, quae victus, cultusque deſiderat: quod Chriſti teſtimonio comprobatur: qui Phariſaeorum impietatem redarguens, [b]) *Quare et vos*, ait [9]), *transgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram? Nam Deus dixit: Honora patrem, et matrem. Et: Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri, Munus quodcumque eſt ex me, tibi proderit: et non honorificabit patrem ſuum, aut matrem ſuam: et irritum feciſtis mandatum Dei propter traditionem veſtram.* Et honoris quidem officia parentibus tribuere ſemper debemus, ſed tum maxime, cum periculoſe aegrotant. danda enim opera eſt, ne quid praetermittant, quod vel ad peccatorum confeſſionem attinet, vel ad reliqua ſacramenta, quae a Chriſtianis hominibus percipi debent, cum mors appropinquat, idque nobis curae ſit, ut pii, religioſique homines eos crebro interviſant, qui vel imbecillos confirment, et conſilio juvent, vel optime animatos ad ſpem erigant immortalitatis; ut, cum mentem a rebus humanis excitarint, totam conjiciant in Deum. ſic fiet, ut fidei, ſpei, et charitatis beatiſſimo comitatu ac religionis praeſidio muniti, mortem non modo non pertimeſcendam, cum neceſſaria ſit, ſed cum aditum ad aeternitatem expediat [10]), etiam appetendam cenſeant. Poſtremo vel mortuis parentibus honor tri- 12.
buitur, ſi iis funus facimus; ſi exſequias cohoneſta-

---

9) inquit *Fabr.*, *Ven.* — 10) aperiat *Aug.*, *Mog.*

z) Gen. 22, 9 ſq. — a) Jer. 35, 5 ſqq. — b) Matth. 15, 3 ſqq.

mus: ſi honorem ſepulturae impertimus; ſi juſta et ſacrificia anniverſaria curamus; ſi, quae ab iis legata ſunt, diligenter perſolvimus. +

[Qu. 7. *Quo pacto parentum officio, praeſertim Epiſcopi et ſacerdotes, ſunt honorandi?*]

13\. XIV. Honorandi autem ſunt non modo ii, ex quibus nati ſumus, verum etiam alii, qui patres appellantur, ut Epiſcopi, et ſacerdotes, ut reges, ut principes, et magiſtratus, ut tutores, ut curatores, et magiſtri, ut paedagogi, ut ſenes, et caeteri ejusmodi: digni enim ſunt, qui ex charitate, ex obedientia, ex ope noſtra fructus per-
XV. cipiant, ſed alius alio magis. De Epiſcopis, et aliis Paſtoribus ita ſcriptum eſt: c) *Qui bene praeſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo, et doctrina.* Jam vero, quanta erga Apoſtolum amoris documenta Galatae dederint, quibus is praeclarum illud benevolentiae teſtimonium tribuit: d) *Teſtimonium enim perhibeo vobis, quia, ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, et dediſſe-*
14\. *tis mihi.* Quin etiam ſacerdotibus ea ſuppeditanda ſunt, quae ad vitae uſus neceſſarios requiruntur: quare Apoſtolus, e) *Quis*, inquit, *militat ſuis ſtipendiis umquam?* Et in Eccleſiaſtico ſcriptum eſt: f) *Honorifica ſacerdotes, et propurga te cum brachiis. Da illis partem, ſicut mandatum eſt tibi, primitiarum, et purgationis.* Illis etiam obtemperandum eſſe, docet Apoſtolus: g) *Obedite*, inquit, *praepoſitis veſtris, et ſubjacete eis. Ipſi enim pervigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri.* Quin potius a Chriſto domino praeceptum eſt, ut vel improbis Paſtoribus obtemperemus, cum dicat, h) *Super cathedram Moyſi ſederunt Scribae, et Phariſaei. Omnia ergo quaecumque dixerint vobis, ſervate, et facite: ſecundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt.* +

[Qu. 8. *Eſtne et magiſtratibus politicis honor deferendus?*

Quod modo de animarum Paſtoribus aſſeruimus,]

11) et *pro* ut *h. l. Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*

c) 1 Tim. 5, 17. — d) Gal. 4, 15. — e) 1 Cor. 9, 7. — f) Eccli. 7, 33 ſq. — g) Hebr. 13, 17. — h) Matth. 23, 2 ſq.

Idem de regibus, de principibus, de magistratibus, et xvi. 15.
reliquis, quorum potestati subjicimur, dicendum est.
iis vero quod honoris, cultus, observantiae genus tri-
buendum sit, Apostolus ad Romanos [i]) late explicat:
pro quibus etiam orandum esse monet [k]). et divus
Petrus, [l]) *Subjecti*, inquit, *estote omni humanae
creaturae propter Deum: sive regi quasi praecel-
lenti: sive ducibus tamquam ab eo missis.* nam si xvii.
quem eis cultum tribuimus, is ad Deum refertur: ha-
bet enim venerationem hominum excellens dignitatis
gradus, quia divinae potestatis est instar: in quo etiam
Dei providentiam veneramur, qui publici muneris
procurationem iis attribuit, quibusque utitur tamquam
potestatis suae ministris: nec enim hominum impro- xviii. 16.
bitatem, aut nequitiam, si tales sunt magistratus, sed
divinam auctoritatem, quae in illis est, reveremur: ut,
quod permirum fortasse videatur, quamvis in nos sint
inimico, infensoque animo, quamvis implacabiles, ta-
men non satis digna causa sit, cur eos non peroffi-
ciose observemus. nam et Davidis magna in Saulem
officia exstiterunt, cum ei tamen esset offensior: quod
innuit illis verbis: [m]) *Cum his, qui oderunt pacem,
eram pacificus.* +

[Qu. 9. *Si vel Episcopi, vel magistratus politici
+ injusta praecipiant, numquid ipsis obtem-
perandum est?*]

At vero, si quid improbe, si quid inique impe- xix.
rent, cum id non ex potestate, sed ex injustitia, atque
animi perversitate agant, omnino [n]) non sunt audiendi.
Ubi haec Parochus singillatim exposuerit, deinceps xx.
consideret, quodnam praemium, quamque consenta-
neum iis propositum sit, qui divine huic praecepto
obediunt. +

[Qu. 10. *Quod praemium obedientiae in parentes
divinitus est propositum?*

Filiorum ejusmodi] *nam in eo* fructus est maxi- 17

---

i) Rom. 13. — k) 1 Tim. 2, 2. — l) 1 Petr. 2, 13 sq. —
m) Ps. 119, 7. — n) Act. 5, 29.

mus, ut diu vivant; propterea quod digni sunt qui eo beneficio quam diutissime perfruantur, cujus memoriam perpetuo conservant. Cum igitur, qui parentes colunt, iis gratiam referant 12), a quibus lucis et vitae usuram habent, jure et merito vitam ad summam senectutem perducunt.
XXI. Tum adjungenda est divinae promissionis illustris explanatio: neque enim solum sempiternae, ac beatae, sed hujus etiam, quam in terris agimus, vitae usus promittitur; cujus sententiae interpres est D. Paulus, cum inquit: o) *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitae, quae nunc est, et futurae.*
18. XXII. Nec vero haec merces aut exigua est, aut contemnenda, etiamsi sanctissimis viris, ut Job p), ut Davidi q), ut Paulo r), mors fuerit optabilis, et aerumnosis ac miseris hominibus vitae propagatio 13) sit injucunda. nam illorum verborum adjunctio, quae DOMINUS DEUS TUUS DABIT TIBI, non modo temporis diuturnitatem ad vivendum, sed otium, quietem, incolumitatem ad bene vivendum pollicetur. nam in Deuteronomio non solum inquit, s) *Ut longo vivas tempore;* sed illud etiam addit, s) *Ut bene sit tibi:*
19. XXIII. quod deinde ab Apostolo t) repetitum est. Haec autem bona eis suppetere dicimus, quorum pietati Deus gratiam referat: aliter enim divini promissi fides et constantia non erit; cum interdum, qui majorem pietatem parentibus praestiterunt, iis vita brevior fit *: * [.] +

[Qu. 11. *Quamobrem boni viri, in quibus pietas in parentes semper eluxit, interdum sunt vitae brevissimae?*

Hoc] *quibus id* quidem [illis] contingit, vel quod iis optime consulitur, qui prius [e] vita excedunt, quam a virtutis, et officii religione discedant: u) rapiuntur

---

12) referunt *Fabr.* — 13) prorogatio *Aug.*, *Mog.*

o) 1 Tim. 4, 8. — p) Job. 3, 2 sqq. 7, 16. 10, 1. 18 sqq. — q) Loci 2 Reg. 18, 33. et Ps. 119, 5. soli sunt, qui aliquo modo huc referri possint; sed enim pro Davide potius Moses, Elias, Jonas laudandi erant, de quibus clarissima exstant testimonia: Num. 11, 15. 3 Reg. 19, 4. Jon. 4, 3. 8 — r) 2 Cor. 5, 8. Phil. 1, 23. — s) Deut. 5, 16. — t) Eph. 6, 3. — u) Sap. 4, 11.

enim, *ne malitia mutet intellectum* eorum, *aut ne fictio decipiat animam* illorum: vel quia, dum perniciea et rerum omnium perturbatio impendet, e corporibus evocantur, ut communium temporum acerbitatem evadant: *A facie enim malitiae*, inquit Propheta [v]), *collectus eſt juſtus*: quod ſit, ne eorum aut virtus, aut ſalus periclitetur, cum a mortalibus flagitiorum poenas repetit Deus: vel ne triſtiſſimis temporibus ex propinquorum, amicorumque calamitatibus acerbiſſimos luctus ſentiant. quare metuendum eſt majorem in modum, cum viris bonis immatura mors accidit. Ac, quemadmodum iis, qui grati in parentes XXIV.
ſunt, officii merces et fructus eſt a Deo propoſitus; ſic ingrati et impii filii graviſſimis poenis reſervantur *:* [.] +

[Qu. 12. *Quibus poenis ſunt afficiendi, qui officia pietatis parentibus detrahunt?*

Ex ſacris voluminibus illud maxime intelligimus; ſcriptum eſt enim, [w]) *Qui maledixerit patri ſuo vel matri, morte moriatur.* Et: [x]) *Qui affligit patrem, et fugit* [14]) *matrem, ignominioſus eſt, et infelix.* Et: [y]) *Qui maledicit patri ſuo*, vel *matri, exſtinguetur lucerna ejus in mediis tenebris.* Et: [z]) *Oculum, qui ſubſannat patrem, et qui deſpicit partum matris ſuae, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilae.* Qui parentibus injuriam intulerunt, multos fuiſſe [a]) legimus: in quibus ulciscendis, Dei iracundia exarſit: non enim Davidem inultum reliquit, ſed ſceleri debitas poenas dedit Abſalon, [b]) quem, ob ejus ſcelus, tribus haſtis transfixum punivit. De iis vero qui ſacerdotibus non XXV.
obtemperant, ſcriptum eſt, [c]) *Qui ſuperbierit, nolens obedire ſacerdotis imperio, qui eo tempore miniſtrat Domino Deo tuo, ex* [15]) *decreto judicis morietur homo ille.* +

14) *Rectius Ven., Mog. et Lugd. 2.* fugat *ex Vulg.* — 15) et *pro* ex *Mog. et Lugd. 2. ex Vulg.*

v) Iſa. 57, 1. — w) Ex. 21, 17. Lev. 20, 9. Matth. 15, 4. Marc. 7, 10. — x) Prov. 19, 26. — y) ib. 20, 20. — z) ib. 30, 17. — a) Gen. 9, 21 ſqq. 35, 22. 49, 4. — b) 2 Reg. 18, 14. — c) Deut. 17, 12.

[Qu. 13. *Quibus potiſſimum rationibus parentes ſe dignos honore illo divinitus praeſcripto reddiderint?*]

21. XXVI. *Et* quemadmodum divina lege ſancitum eſt, ut
parentibus filii honorem habeant, ut pareant, ut obſequantur:
ſic parentum propria officia ſunt, atque
munera, d) ut ſanctiſſimis diſciplinis, ac moribus filios
imbuant, iisque optima dent vivendi praecepta,
ut ad religionem inſtructi, et parati, Deum ſancte, inviolateque
venerentur. quod a parentibus Suſannae
factum eſſe e) legimus. Itaque ſacerdos parentes commoneat,
ut ſe liberis magiſtros praebeant, virtutis,
XXVII. aequitatis, continentiae, modeſtiae, et ſanctitatis: triaque
praeſertim declinent, in quibus ſaepe offendere
conſueverunt: primum, ne quid acerbius in liberos
aut loquantur, aut ſtatuant: quod Apoſtolus in epiſtola
ad Coloſſenſes ita praecipit: f) *Patres nolite ad
indignationem provocare filios veſtros, ut non puſillo
animo fiant.* nam periculum eſt, ne fracto, abjectoque
animo ſint, dum omnia timent. Quare illud
praecipiat, ut nimiam ſeveritatem effugiant, malintque
22. liberos corrigere, quam ulciſci: deinde, ſi qua culpa
commiſſa eſt, cum neceſſaria ſit caſtigatio, et objurgatio,
ne g) quid liberis per indulgentiam diſſolute remittant:
ſaepe enim filii parentum nimia lenitate, et facilitate
depravantur: quamobrem a diſſoluta indulgentia deterreat
exemplo Heli, ſummi ſacerdotis; qui, quod in
liberos indulgentior fuerat, maximo ſupplicio h) eſt
affectus: poſtremo, ne, quod foediſſimum eſt, in filiorum
educatione ac doctrina, praepoſtera conſilia ineant.
etenim permulti in hac una cogitatione curaque
verſantur, ut opes, ut pecunias, ut lautum, et amplum
patrimonium liberis relinquant, quos non ad
religionem, non ad pietatem, non ad bonarum artium
diſciplinam, ſed ad avaritiam, et ad rem familiarem
augendam cohortantur; nec de filiorum exiſtimatione,

d) Prov. 19, 18. Eccli. 7, 25. 30, 2 ſqq. Eph. 6, 4. — e) Dan. 13, 3. — f) Col. 3, 21. Cff. Prov. 19, 18. Eph. 6, 4. — g) Prov. 13, 24. 23, 13. Eccli. 7, 25 ſq. 30, 1 ſqq. — h) 1 Reg. 4, 18.

et [16]) ſalute ſunt ſolliciti, dummodo pecunioſi ſint, et praedivites [17]): quo quid dici, aut cogitari turpius poteſt? ita ſit, ut ad illos non tam rerum copias, quam ſua ſcelera, et flagitia transferant; quibus tandem non ad caelum ſe duces praebent, ſed ad inferorum ſupplicia ſempiterna. Sacerdos igitur optimis praeceptis parentes inſtituat, eosque ad Tobiae exemplum [i]) ac [18]) ſimilem virtutem excitet; ut, cum filios ad Dei cultum, et ſanctimoniam probe erudierint, ab iis etiam amoris, et obſervantiae, et obſequii uberrimos fructus capiant.

[Cap. VI.
DE QUINTO PRAECEPTO.]

[k]) NON OCCIDES.

[Qu. 1. *Quis eſt ejus doctrinae, quae hoc praecepto includitur, fructus et neceſſitas?*]

Magna illa, quae pacificis hominibus propoſita eſt, I.
felicitas, [l]) *quoniam filii Dei vocabuntur*, Paſtores maxime commovere debet, ut praecepti hujus diſciplinam fidelibus diligenter, accurateque tradant. Nam ad conciliandas hominum voluntates nulla melior ratio iniri poteſt, quam ſi ejusmodi praecepti lex recte explicata, ab omnibus ita, ut oportet, ſancte ſervetur: quoniam tum ſperare licet, ut ſumma animi conſenſione conjuncti homines concordiam et pacem maxime colant. Sed quam neceſſe ſit praeceptum hoc explicari, II.
ex eo perſpicitur, quod, immenſa illa univerſae terrae inundatione facta, hoc unum in primis eſt, quod Deus hominibus interdixit. *Sanguinem*, inquit [m]), *requiram animarum veſtrarum de manu cunctarum beſtiarum, et de manu hominis.* In euangelio etiam, quae [l]) primum veteres leges a Domino explicatae ſunt, in iis haec prima eſt, de qua apud S. Matthaeum [n])

16) aut *pro* et *Fabr.*, *Ven.* — 17) *Ita Clem. et Ven.*; *Fabr.* divites; *cett.* perdiv. — 18) ad *pro* ac *Antv.*, *Col.* 3. — 1) quo *Antv.*, *Col.* 3., *Ven.*, *Aug.*, *Lugd.* 2.

i) Tob. 4. — k) Ex. 20, 13. Deut. 5, 17. — l) Matth. 5, 9. — m) Gen. 9, 5. — n) Matth. 5, 21.

ita scriptum est: *dictum est* enim 2), *Non occides*, et reliqua, quae hac de re eo ipso loco deinceps commemorantur.
III. Fideles praeterea attente, libenterque praeceptum hoc audire debent. si enim ejus vis spectatur, ad vitam cujusque tuendam valet; quoniam iis verbis, *Non occides*, homicidium omnino interdictum est.
IV. itaque singuli homines tanta cum voluptate animi illud accipere debent, perinde ac si, ira Dei proposita, gravissimisque aliis poenis, nominatim prohibitum sit, ne quis eorum laedatur. ergo ut praeceptum hoc auditu jucundum est; ita ejus peccati cautio, quod praecepto prohibetur, jucunditatem habere debet. +

[Qu. 2. *Quid hoc praecepto cum vetatur, tum jubetur?*]

2. V. Cum *autem* hujus legis vim Dominus o) explicaret, in eo duo contineri ostendit: alterum, ne occidamus, quod a nobis fieri vetitum est: alterum, quod facere jubemur, ut concordi amicitia, charitateque inimicos complectamur, pacem habeamus cum omnibus, cuncta denique incommoda patienter feramus. +

[Qu. 3. *Vetanturne hujus praecepti lege omnes caedes et bella?*

3. VI. Licet hic caedes prohibeantur,] *In eo autem, quod caedes prohibetur, illud primum docendum est, quae caedes sint ejusmodi, quae hac praecepti lege non vetentur. nam,* bestias [tamen] occidi, p) prohibitum non est, quoniam si illis vesci, a Deo hominibus est concessum, fas item est, illas occidi. qua de re ita sanctus Augustinus: q) „Cum audimus, inquit, „*Non occides*; non accipimus hoc dictum esse de fructetis; quia nullus est eis sensus: nec de irrationabilibus animalibus: quia nulla nobis ratione sociantur."
4. Alterum permissum caedis genus est, quod r) ad eos magistratus pertinet, quibus data est necis potestas, qua, ex legum praescripto, judicioque, in facinorosos homines

2) antiquis *pro* enim *Mog. e S. S.*

o) ib. v. 21 sqq. — p) Gen. 9, 2 sq. — q) Aug. de civ. Dei I, 20. (p. 17.) eisdem fere verbis. — r) Rom. 13, 4. Aug. ep. 47. n. 5. (p. 85.); ep. 153. C. 6. (p. 402.)

animadvertunt, et innocentes defendunt. quo in munere dum[5]) juſte verſantur, non modo ii caedis non ſunt rei, ſed huic divinae legi, qua caedes vetatur, maxime obediunt. cum enim legi huic finis is propoſitus ſit, ut hominum vitae, ſalutique conſulatur; magiſtratuum item, qui legitimi ſunt ſcelerum vindices, animadverſiones eodem ſpectant, ut, audacia, et injuria ſuppliciis repreſſa, tuta ſit hominum vita. Quare David, s) *In matutino*, inquit, *interficiebam omnes peccatores terrae; ut disperderem de civitate Domini omnes operantes inquitatem*. Qua ratione ne illi quidem peccant, 5.
t) qui juſto bello, non cupiditate, aut crudelitate impulſi, ſed ſolo publicae utilitatis ſtudio, vitam hoſtibus adimunt. Sunt praeterea ejusmodi [4]) caedes, u) quae nominatim juſſu Dei fiunt. Levi filii non peccaverunt, qui una die tot millia hominum occiderunt. qua caede facta, ſic ad eos locutus eſt Moſes: v) *Conſecraſtis manus veſtras hodie Domino*. +

[Qu. 4. *Eſtne hujus praecepti reus, qui hominem fortuito caſu interimit?*]

Neque vero hujus praecepti reus [non] eſt, qui non 6.
ſponte, neque meditato, ſed fortuito hominem occidit: qua de re in Deuteronomii libro ita eſt: w) *Qui percuſſerit proximum ſuum neſciens, et qui heri et nudiustertius nullum contra eum odium habuiſſe comprobatur: ſed abiiſſe cum eo ſimpliciter in ſilvam ad ligna caedenda, et in ſuccifione lignorum ſecuris fugerit manu* [5]), *ferrumque lapſum de manubrio amicum ejus percuſſerit, et occiderit*. Hae caedes ejusmodi ſunt, quae quia non voluntate, neque de induſtria inferuntur, propterea non omnino in peccatis numerantur, quod S. Auguſtini x) ſententia comprobatur. „Abſit enim, inquit, ut ea, quae aut pro-

3) cum *Fabr.*, *Ven.* — 4) hujusm. *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.* — 5) *Ita Clem.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. *ex Vulg.*; *cett.* manum.

s) Pſ. 100, 8. — t) Gen. 14, 15 ſqq. Ex. 17, 8 ſqq. al. Aug. ep. 138. n. 14 ſq. (p. 315.); ep. 189. n. 4. (p. 531.); de civ. Dei I, 26. (p. 20.); c. Fauſt. XXII, 74 ſqq. (p. 287 ſqq.) — u) 3 Reg. 18, 40. Aug. de civ. Dei I, 21. (p. 17.) cf. Gen. 22. — v) Ex. 32, 29. — w) Deut. 19, 4 ſq. — x) Aug. ep. 47. n. 5. (p. 85.)

pter bonum, aut licitum facimus, siquidem praeter nostram voluntatem quidquam mali acciderit, nobis
7. VII. imputetur [6])." In quo tamen duabus de causis peccari potest: altera, si quis in re injusta occupatus, hominem occiderit. exempli causa: [y]) si quis gravidam mulierem pugno, vel calce percuteret, ex quo abortus sequeretur, fuisset [7]) quidem illud praeter percussoris voluntatem, non tamen praeter culpam, cum illi non liceret ullo modo gravidam mulierem percutere: altera, si non omnibus circumspectis, negligenter, et incaute
8. aliquem occiderit. qua etiam ratione, si quis salutis suae defendendae causa, omni adhibita cautione, alterum interemerit, hac lege non teneri satis apparet.
VIII. Atque hae quidem, quas modo commemoravimus, caedes sunt, quae hoc legis praecepto non continentur *;* [.] +

[Qu. 5. *An ulli hominum liceat privatim hominem occidere, vel propria voluntate sibi mortem inferre?*]

quibus exceptis [illis caedibus, quarum duabus postremis quaestionibus mentio facta est], reliquae omnes prohibentur, sive homicidam quis spectet, sive qui oc-
9 IX. ciditur, sive modos, quibus caedes fit. nam quod ad eos pertinet, qui caedem faciunt, nemo plane excipitur; non divites, non potentes homines, non domini, non parentes: sed, delectu omni, et discrimine
10. X. remoto, occidere vetitum est omnibus. Si vero ii spectantur, qui interficiuntur, ad omnes haec lex pertinet; nec quisquam est tam humilis et abjectae condi-
XI. cionis homo, quin legis hujus vi defendatur. Neque vero se ipsum interficere cuipiam fas est, cum vitae suae nemo ita potestatem habeat, ut suo arbitratu mortem sibi consciscere liceat; ideoque [z]) legis hujus verbis non ita praescriptum est, Ne alium occidas, sed simpliciter, Ne occidas [8]). +

6) imputentur *Lugd.* 1., *Aug.*, *Mog.*; *sed Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Ven.*, *Lugd.* 2. *ex Aug. ita:* si quid per haec praet. nostr. vol. cuiquam mali acc., n. imputetur. — 7) sequeretur. fuisset *Col.* 1., *Lov.*; — tur. Fuiss. *Leod.*, *Col.* 2.; — tur; fuiss. *Antv.*, *Mog.* — 8) Non occides *Fabr.*

y) Ex. 21, 22. — z) Aug. de civ. Dei I, 20. (p. 16 sq.)

[Qu. 6. *Satisne est ad hujus praecepti observationem manus a caede continere?*

Si etiam] *sin autem* multiplicem caedis faciendae xii. 11.
modum attendimus; nemo est, qui excipiatur. non solum enim suis cuiquam manibus, aut ferro, aut lapide, aut baculo, aut laqueo, aut veneno, vitam homini eripere non licet, sed consilio, ope, auxilio, vel alia quacumque ratione id fieri prorsus vetitum est. in quo summa tarditas, stuporque Judaeorum a) fuit, qui crederent, se hoc praeceptum servare, si manus tantum
a caede abstinerent. sed homini Christiano, qui inter- xiii.
prete Christo, didicit hanc legem spiritualem esse, nempe quae non manus solum puras, sed animum etiam castum, sincerumque nos habere jubet, illud non satis omnino est, quod illi satis cumulate se praestare arbitrabantur. nam, ne irasci quidem cuiquam licere, in euangelio traditum est; cum dicat Dominus: b) *Ego autem dico vobis: omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio: qui autem dixerit fratri suo, raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennae ignis* 9). +

[Qu. 7. *Numquid in istud praeceptum impingit, qui quomodocumque fratri suo irascitur?*]

Ex *quibus* [superioribus illis Christi] verbis per- xiv. 12.
spicuum est, c) eum culpa non carere, qui fratri succenseat, quamvis iram animo inclusam contineat; qui vero ejus irae significationem aliquam dederit, graviter peccare; at multo gravius, qui non vereatur dure fratrem accipere, et ei convicium facere. et quidem xv.
hoc verum est, si nulla subsit irascendi causa. nam irae causa, quae a Deo, legibusque conceditur, ea est, d) cum in eos animadvertimus, qui nostro imperio, potestatique parent, si in eis sit culpa: Christiani enim

---

9) Racha, reus erit gehennae ignis *Lugd.* 1., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Antv.*

a) Cujus stuporis exemplum Saulus rex praebet: 1 Reg. 18, 17. 21. 25. — b) Matth. 5, 22. — c) Aug. de ser. Dom. in monte I, 9 sq. (p. 124 sqq.) Gregor. Moral. XXI, 5. (p. 682.) — d) Matth. 21, 12 sqq. Marc. 11, 15 sqq. Luc. 19, 45 sqq.

hominis ira non a carnis ſenſibus, ſed a Spiritu ſancto proficisci debet; cum e) templa ſancti Spiritus, in quibus f) Jeſus Chriſtus habitet, nos 10) eſſe conveniat. +

[Qu. 8. *Quibus maxime indiciis exacta hujus legis obſervatio proditur?*]

13.XVI. Multa *praeterea* ſunt a Domino tradita, quae ad
perfectam hujus legis rationem pertinent: qualia illa
ſunt, g) *non* 11) *reſiſtere malo; ſed ſi quis te per-
cuſſerit in dexteram maxillam tuam, praebe illi
et alteram; et ei, qui vult tecum in judicio con-
tendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pal-
lium; et quicumque te angariaverit mille paſſus, vade*
XVII. *cum illo alia duo.* Ex his, quae jam commemorata
ſunt, animadverti 12) licet, quam proclives ſint ho-
mines ad ea peccata, quae hoc praecepto vetita ſunt,
quamve multi reperiantur, qui ſi minus manu, animo
ſaltem caedis ſcelus committunt. +

[Qu. 9. *Qua potiſſimum ratione enormitas homicidii hominibus eſt demonſtranda?*]

14.XVIII. *Et* quoniam huic tam periculoſo morbo remedia
in ſacris litteris adhibita ſunt; Parochi eſt officium,
XIX. ea diligenter fidelibus tradere. praecipuum autem illud
eſt, ut intelligant, quam nefarium ſit peccatum, ho-
minis caedes: idque vel plurimis, maximisque 13) ſan-
ctarum litterarum teſtimoniis h) perſpici poteſt. usque
enim adeo homicidium deteſtatur Deus in ſanctis litte-
ris, i) ut a beſtiis hominum caedis poenam ſe repe-
titurum dicat, ac k) belluam, quae hominem laeſerit,
occidi jubeat. neque aliam ob cauſam a ſanguine l) ho-
minem abhorrere voluit, niſi ut omni ratione a nefa-

---

10) *Vc.* nos *h. l.* *ſola hab. Clem.; cett. paullo ante:* cum nos templa. — 11) Noli *pro* non *Col.* 3., *Aug.; in Mog. haec verba:* non reſ. m.; ſed *omnino deſunt.* — 12) animadvertere *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Fabr.*, *Ven.*, *Lugd.* 2. — 13) plurimum maximis *Aug.*, *Mog.*

e) 1 Cor. 6, 19. — f) Eph. 3, 17. — g) Matth. 5, 39 ſqq. — h) Gen. 4, 10. 9, 6. Ex. 21, 12 ſqq. Lev. 24, 17. — i) Gen. 9, 5. — k) Ex. 21, 28 ſqq. — l) Gen. 9, 4. Lev. 3, 17. 17, 10 ſqq. Deut. 12, 16.

ria hominis caede et animum, et manus abstineret.
sunt enim homicidae humani generis, atque adeo na- xx. 15.
turae hostes acerbissimi, qui, quantum in eis est, uni-
versum Dei opus evertunt, cum hominem tollant, cu-
jus causa is omnia, quaecumque procreata sunt, se fe-
cisse m) testatur. immo vero in Genesi n), cum prohi-
bitum sit, hominem occidi, quia illum Deus ad ima-
ginem suam, et similitudinem creavit [14]), insignem
Deo injuriam is facit, quasique violentas illi manus
afferre videtur, qui ejus imaginem e medio tollit.
Hoc divina animi cogitatione meditatus David, gra- xxi.
vissime de sanguinariis hominibus conquestus est illis
verbis: o) *Veloces pedes eorum ad effundendum
sanguinem.* neque simpliciter dixit, Occidunt, sed,
Effundunt sanguinem: quae verba, ad detestabilis illius
sceleris amplificationem, immanemque illorum crude-
litatem ostendendam, protulit. utque declararet *in
primis*, quam praecipites illi diabolico quodam im-
pulsu ad id facinus ferantur, dixit: *Veloces pedes
eorum.* +

[Qu. 10. *Quid prohibendo caedem, contra Deus faciendum imperat?*]

Jam vero, quae in hoc praecepto servanda esse xxii. 16.
Christus dominus jubet, eo spectant, ut p) pacem cum
omnibus habeamus. ait [15]) enim, cum hunc locum in-
terpretaretur: q) *Si offers munus tuum ad altare,
et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet
aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante
altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et
tunc veniens offeres munus tuum:* et quae sequuntur.
Quae ita a Parocho explicabuntur, ut doceat, sine xxiii.
ulla exceptione omnes charitate complectendos esse:
ad quam in hujus praecepti explicatione fideles, quam
maxime poterit, incitabit: quod in eo proximi dili-
gendi virtus maxime elucet [16]). Cum enim odium hoc xxiv.

14) crearit *eaed.* — 15) inquit *omn. exc. Clem.* — 16) elu-
ceat *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2.

m) Gen. 1, 26 sqq. — n) ib. 9, 6. — o) Ps. 13, 3. — p)
Rom. 12, 18. Hebr. 12, 14. — q) Matth. 5, 23 sq.

praecepto aperte vetetur, quoniam r) *qui fratrem suum odit, homicida est;* certe illud consequitur, ut
17. amoris et charitatis praeceptum detur. cumque in hac lege de charitate et amore praeceptum sit, tum omnium etiam illorum officiorum, atque actionum, quae charitatem ipsam consequi solent, praecepta traduntur. *Charitas patiens est*, inquit s) D. Paulus. patientia igitur nobis praecipitur, in qua nos animas nostras pos-
xxv. sessuros esse Salvator t) docet. Beneficentia deinde charitatis comes est, et socia: quoniam s) *charitas benigna est.* Benignitatis autem, atque beneficentiae virtus late patet, ejusque officium in iis rebus maxime versatur, ut pauperibus suppeditemus res necessarias, cibum esurientibus, sitientibus potum demus, nudos vestiamus; et quo quisque opis nostrae magis indiget,
xxvi. eo in illum plus liberalitatis conferamus. haec beneficentiae, et bonitatis officia, quae per se sunt illustria, eo fiunt [17]) illustriora, si inimicis praestentur. ait enim Salvator: u) *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos;* quod etiam Apostolus monet illis verbis: v) *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. noli vinci*
xxvii. *a malo, sed vince in bono malum.* Denique [18]), si charitatis legem spectemus, quae benigna est; omnia, quaecumque ad mansuetudinem, lenitatem, aliasque id generis virtutes pertinent, officia colere, ea lege praescribi intelligemus. +

[Qu. 11. *Qua praecipue re charitas proximi, quae hic imperatur, elucescit?*]

xxviii. *At vero* longe omnium praestantissimum officium, quod charitatis plenissimum est, in quo maxime nos exercere convenit, illud est, ut injurias, quas accepimus, aequo animo remittamus, atque condonemus: quod ut plane efficiamus, saepe nos divinae litterae, ut antea dictum est, monent, atque hortantur; cum

---

17) fient *Fabr.*, *Ven.* — 18) Deinde *eaed.*

r) 1 Joa. 3, 15. — s) 1 Cor. 13, 4. — t) Luc. 21, 19. — u) Matth. 5, 44. — v) Rom. 12, 20 sq.

non. beatos solum eos dicant, qui ita prorsus fa-
nt [19]); sed x) erratorum etiam veniam iisdem a
o datam affirment. qui vero y) hoc ipsum facere ne-
gunt, aut omnino recusant, illam non consequuntur.
l quoniam ulciscendi libido hominum mentibus fere xxix.
ita est; Parochus maximam in eo diligentiam ponat,
esse est, ut injuriarum oblivisci, easque remittere
ristianum hominem oportere, non doceat solum, sed
iitus etiam fidelibus persuadeat. Cumque hac ipsa
re apud sacros scriptores z) multa fiat mentio, eos
nsulat ad refellendam illorum pertinaciam, qui in
iscendi cupiditate animo obstinato sunt, atque ob-
nato. Argumenta in promptu habeat, quae illi Pa-
s gravissima, et ad eam rem maxime accommodata
adhibuerunt. +

u. 12. *Quibus praesertim rationibus odium re-
primendum est, inducendique sunt fideles
ad injuriarum oblivionem?*]

Verum haec potissimum tria *explicanda* sunt xxx. 20.
iae ad eam rem plurimum prodesse possunt]. primum
ut, qui se injuriam accepisse putat, ei maxime per-
deatur, illum detrimenti, aut injuriae praecipuam
sam non fuisse, quem ipse ulcisci cupit. Sic ad-
rabilis ille Job fecit, qui a Sabaeis hominibus, a
aldaeis, et a daemone graviter laesus, nulla tamen
rum habita ratione, ut vir rectus, et homo admodum

---

9) faciant *Aug.*, *Mog.*

v) Cff. Matth. 5, 4. 9 sqq. 44 sq. — x) Eccli. 28, 2. Matth.
;, 14. Marc. 11, 25. Luc. 6, 37. Eph. 4, 32. Col. 3, 13. —
) Eccli. 28, 1. Matth. 6, 15. 18, 34 sq. Marc. 11, 26. — z)
/. c. Tertull. de patient. C. 10. al. (p. 92 sqq.); apolog. C.
l1. et 37. (p. 82. et 89 sq.) Cypr. de bono patient. (p. 247
qq.) Basil. M. hom. adv. iratos. (p. 83 sqq.) Ambros. de of-
ic. I, 21. (p. 25 sqq.) Chrysost. in Matth. hom. 4. n. 9.
p. 63 sq.) et hom. 18. n. 2. (p. 235 sqq.); in Act. hom. 6.
. 4. (p. 54.) Aug. de serm. Dom. in monte I, 19 sq. (p. 136
qq.); ser. 387. (p. 1045 sq.) Gregor. M. Moral. V, 45 sq. (p.
75 sqq.); in Evangg. hom. 35. n. 4 sqq. (p. 1614 sqq.) Cae-
ar. Ar. sermm. 71. 72. et 73., ap. Aug. in App. ser. 271. 272.
73. (p. 316 sqq.) Vid. etiam Lev. 19, 18. Deut. 32, 35. Prov.
4, 29. Matth. 6, 12. 18, 21 sq. Luc. 11, 4. Act. 7, 59. Rom.
12, 19.

pius, recte, pieque iis verbis usus est: [a]) *Dominus*
xxxi. *dedit, Dominus abstulit.* Itaque patientissimi illius viri oratione, et exemplo, Christiani homines sibi persuadeant, quod verissimum est, omnia, quaecumque in hac vita patimur, a Domino, qui justitiae omnis mi-
21. sericordiaeque parens est, et auctor, proficisci. Neque vero ille nos, quae ejus est [20]) immensa benignitas, ut inimicos punit, sed [b]) ut filios corrigit, et
xxxii. castigat. Nec profecto, si recte animadvertimus, in hisce rebus homines aliud omnino sunt, nisi ministri, et quasi satellites Dei: et quamquam homo potest male aliquem odisse, pessimeque illi cupere; tamen ei [21]), nisi permissu Dei, nocere nullo modo potest. Hac ratione adductus Joseph [c]), fratrum impia consilia, sic David [d]) injurias sibi a Semei illatas aequo animo tulit. Ad hanc item rem illud argumenti genus valde pertinet, quod sanctus Chrysostomus [e]) graviter, atque erudite pertractavit, neminem scilicet, nisi a se ipso, laedi. nam qui se injuriose tractatos esse opinantur, si rem recta secum via reputent, comperient profecto, nullam [22]) se ab aliis injuriam, aut damnum accepisse. etsi enim, quibus ipsi laeduntur, ea extrinsecus eveniunt [23]); tamen [f]) se maxime ipsi offendunt, cum animum odio, cupiditate,
22. invidia nefarie contaminant. Alterum est, quod duo praecipua commoda complectitur, quae ad illos pertinent, qui pio erga Deum studio adducti, injurias libenter remittunt. quorum primum illud est, quod [g]) aliena debita remittentibus promisit Deus fore, ut ipsi etiam peccatorum veniam impetrent. ex quo promisso, quam gratum illi sit hoc pietatis officium, facile apparet. Alterum commodum est, quod [h]) nobilitatem quandam,

---

20) cujus est *Ven.* — 21) ei *est solum in Ven., Clem., Aug., Mog., Lugd.* 2. — 22) prof. null. *sine distinct. Lov.;* nullam profecto *Fabr., Ven.* — 23) eveniant *Aug., Mog.*

a) Job. 1, 21. — b) Job. 5, 17. Prov. 3, 11 sq. Hebr. 12, 5 sq. Apoc. 3, 19. — c) Gen. 45, 4 sqq. 50, 19 sqq. — d) 2 Reg. 16, 10 sqq. — e) Chrys. in lib., quod nemo laeditur nisi a se ipso, inscripto (p. 444 sqq.) — f) Job. 5, 2. 17, 7. Ps. 6, 8. Prov. 27, 4. Eccli. 30, 26. — g) V. antea not. x. — h) Matth. 5, 45 sqq. Cf. Luc. 6, 35.

perfectionem aſſequimur: quoniam, condonandis
riis, quodam modo Dei ſimiles efficimur, *qui ſo-*
ſuum oriri facit ſuper bonos, *et malos*, *et*
t ſuper juſtos, *et injuſtos*. Poſtremo, explicanda 23.
. incommoda illa, in quae nos tum incidimus, cum
rias, quae nobis illatae ſunt, condonare nolumus.
ue Parochus illis, qui ſibi in animum inducere
poſſunt, ut inimicis ignoſcant, ob oculos ponat,
im, non ſolum peccatum grave eſſe, ſed etiam
urnitate peccandi gravius inhaerere. cum enim is, XXXIII.
ujus animo hic affectus inſederit, inimici ſui ſan-
iem ſitiat; illius ulciſcendi ſpe plenus, dies, noctes-
in perenni quadam mala mentis agitatione ita
atur, ut numquam a caedis, aut nefariae alicujus
cogitatione ceſſare videatur. quo ſit, ut is vel
iquam, vel maximo negotio ad id impellatur, ut
prorſus ignoſcat, aut aliqua ſaltem ex parte in-
is remittat. quare merito vulneri comparatur, cui
m infixum haeret. Multa praeterea incommoda XXXIV. 24.
peccata ſunt, quae hoc uno odii peccato, quaſi [24])
culo quodam, juncta tenentur. ideoque D. Joannes
hanc ſententiam ita dixit: [i]) *Qui odit fratrem*
m, *in tenebris eſt*, et [25]) *in tenebris ambulat*,
neſcit quo eat: quia tenebrae obcaecaverunt ocu-
ejus: itaque ſaepius labatur, neceſſe eſt. Etenim
pacto fieri poteſt, ut dicta aliquis, aut facta illius
bet, quem oderit? hinc temeraria et iniqua judicia
ſtunt, irae, invidiae, obtrectationes, et alia ejus-
li; quibus illi quoque implicari ſolent, qui aut
natione, aut amicitia juncti ſunt: itaque ſaepe ſit, ut
uno peccato multa exſiſtant. Neque injuria dicitur, XXXV.
peccatum [k]) eſſe Diaboli: quandoquidem ipſe [l]) *ab*
io homicida fuit. Quamobrem Dei filius Domi-
noſter Jeſus Chriſtus, cum ſibi [26]) mortem Pha-
ei afferre cuperent, illos [l]) *a patre Diabolo* geni-
eſſe dixit. Sed praeter haec, quae dicta ſunt, unde XXXVI. 25.

---

4) tamquam, *et mox:* conjuncta *Fabr.*, *Ven.* — 25) *Ita*
lem. et Mog.; cett. Qui fr. ſ. odit; *et in Col.* 1. 2., *Leod.*,
ov. et Lugd. 2. *deſunt inſuper haec*: in tenebris eſt, et.
- 26) ipſi *pro* ſibi *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*

1 Joa. 2, 11. — k) Cf. 1 Joa. 3, 8 ſqq. — l) Joa. 8, 44.

sceleris hujus detestandi rationes peti possunt, alia quoque remedia, et ea profecto maxime opportuna, sanctarum litterarum monumentis tradita sunt. Ac primum omnium remedium, et maximum est, Salvatoris nostri exemplum, quod ad imitandum nobis proponere debemus. Is enim, cum m) ne minima quidem peccati suspicio in eum cadere posset, virgis caesus, spinis coronatus, et cruci denique affixus, eam habuit orationem plenissimam pietatis, n) *Pater dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt.* Cujus *sanguinis adspersionem* 27) testatur Apostolus o), *melius loquentem, quam Abel.* Alterum autem remedium ab Ecclesiastico propositum est, ut mortem atque illum Judicii diem recordemur. *Memorare*, inquit ille p), *novissima tua, et in aeternum non peccabis.* quae sententia eodem spectat, ac si dicat: Illud saepe etiam atque etiam cogita, brevi fore, ut mortem obeas: proinde, quia tali tempore tibi optatissimum erit, et maxime necessarium, summam Dei misericordiam impetrare, eam tibi ob oculos jam nunc, perpetuoque proponas, necesse est. ita enim fiet, ut immonis 28) illa ulciscendi cupiditas tibi exhauriatur, cum ad misericordiam Dei implorandam nullum aptius, majusve remedium invenias, quam oblivionem injuriarum, et amorem in eos, qui te, aut tuos re, aut oratione violarint.

[Cap. VII.
DE SEXTO PRAECEPTO.]

q) NON MOECHABERIS.

[Qu. 1. *Quo pertinet istud praeceptum, quaque ratione a Parochis tractandum est?*]

1. 1. Quoniam viri, et uxoris vinculum arctissimum est, et nihil utrique jucundius accidere potest, quam intel-

27) adsp. sangu. *omn. praet. Clem.* — 28) omnis *Lov.*; immanis *Col.* 3., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. Cf. Plauti Trin. I, 1, 2 sq. et Forcellini lexic. tot. latin.

m) Isa. 53, 9. Joa. 8, 46. 1 Petr. 2, 22. 1 Joa. 3, 5. — n) Luc. 23, 34. — o) Hebr. 12, 24. — p) Eccli. 7, 40. — q) Ex. 20, 14. Deut. 5, 18.

ligere ſe mutuo quodam et ſingulari amore diligi; contra, nihil moleſtius, quam ſentire a ſe debitum et legitimum amorem alio transferri; recte quidem, atque ordine illam, quae hominis vitam a caede tuetur, legem haec, quae de Moechia, ſive adulterio eſt, conſequitur, ut ſanctam illam et honorabilem Matrimonii conjunctionem, unde magna charitatis vis exſiſtere ſolet, nemo ullo adulterii ſcelere violare, aut dirimere audeat. Sed tamen in hac ipſa re explicanda cautus II. admodum ſit Parochus, et prudens, et tectis verbis rem commemoret, quae moderationem potius deſiderat, quam orationis copiam. verendum eſt enim, ne, dum is late, atque copioſe nimis explicare ſtudet, quibus modis homines ab hujus legis praeſcripto diſcedant, in illarum rerum ſermonem forte incidat, unde excitandae libidinis potius materia, quam reſtinguendae illius ratio, emanare ſolet. Sed quoniam hoc III. 2.
praecepto multa continentur, quae praetermittenda non ſunt, ea ſuo loco explicabuntur a Parochis. Ejus igitur duplex vis eſt; altera, qua diſertis verbis adulterium vetatur; altera, quae eam ſententiam incluſam habet, ut animi, corporisque caſtitatem colamus. +

[Qu. 2. *Quid ſub nomine Moechiae ſeu adulterii hic prohibetur?*]

Ut *autem* ab eo, quod prohibitum eſt, docendi IV. 3.
initium ſumatur; r) Adulterium eſt legitimi tori injuria, ſive alienus, ſive proprius ille ſit. etenim ſi maritus cum muliere ſoluta rem habet, ſuum ipſe torum violat; ſi vero ſolutus vir alienam cognoſcat uxorem, adulterii labe torus alienus inquinatur. Hoc vero adul- V. terii interdicto omnia prohiberi, D. Ambroſius s) et Auguſtinus t) auctores ſunt, quaecumque inhoneſta ſunt, et impudica. In hanc ſententiam haec verba accipienda VI. eſſe, ex ſacris litteris tum veteris, tum novi teſtamenti licet colligere. nam praeter adulterium, alia libidinis genera apud Moſen puniuntur. Eſt Judae in 4.

---

r) Aug. de bono conjug. C. 4. (p. 235.) — s) Ambr. de Abrah. I, 4. n. 25. (p. 291.) — t) Aug. in Ex. qu. 71. n. 4. (p. 332.) cf. in Deut. qu. 37. (p. 425.)

Genesi [u]) judicium in nurum suam. Est praeclara illa in Deuteronomio [v]) Mosis lex, ne de filiabus Israel ulla esset meretrix. Exstat praeterea Tobiae ad filium ejusmodi adhortatio: [w]) *Attende tibi fili mi ab omni fornicatione.* Ecclesiasticus item, [x]) *Erubescite*, inquit, *a respectu mulieris fornicariae.* In euangelio etiam Christus Dominus inquit, [y]) *de corde exire adulteria, et fornicationes, quae coinquinant hominem.* Apostolus vero Paulus hoc vitium saepe multis gravissimisque verbis detestatur: [z]) *Haec est*, ait, *voluntas Dei, Sanctificatio vestra: ut abstineatis vos a fornicatione.* et, [a]) *Fugite fornicationem.* et, [b]) *Ne commisceamini fornicariis.* [c]) *Fornicatio autem*, inquit, *et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis.* et, [d]) *Neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concu-*
s. VII. *bitores regnum Dei possidebunt* [1]). Praecipue vero ob eam rem adulterium diserte vetitum est, quia praeter turpitudinem, quae illi cum aliis intemperantiae generibus communis est, injustitiae quoque peccatum non solum in proximum, sed etiam in civilem societatem adjunctum habet. Est illud item certum, qui se a ceterarum libidinum intemperantia non abstinet, eum ad hanc, quae
VIII. adulterii est, incontinentiam facile labi. Quare hoc adulterii interdicto facile intelligimus, omne impuritatis et impudicitiae genus, quo polluitur corpus, prohiberi: immo vero omnem intimam animi libidinem hoc praecepto vetitam esse, tum ipsius legis vis significat, quam spiritualem esse constat, tum Christus Dominus docuit illis verbis: [e]) *Audistis, quia dictum est antiquis: non moechaberis. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscen-*
IX. *dum eam, jam moechatus est eam in corde suo.* Haec

---

1) *In praecedentibus voculam* et, *quae ter ante Ap. verba legitur, Aug. in* etc. *mutavit; Ven. etiam ante* Fornicatio *inseruit* et; *atque Mog. quater* etc. *habet; Ven. et Mog. om. vero vc.* inquit.

u) Gen. 38, 24. — v) Deut. 23, 17. — w) Tob. 4, 13. — x) Eccli. 41, 21. 25. — y) Matth. 15, 19 sq. — z) 1 Thess. 4, 3. — a) 1 Cor. 6, 18. — b) 1 Cor. 5, 9. — c) Eph. 5, 3. — d) 1 Cor. 6, 9 sq. — e) Matth. 5, 27 sq.

ſunt, quae fidelibus publice tradenda duximus; ſi tamen ea addantur, quae a ſancta Tridentina Synodo [f]) in adulteros, et eos, qui ſcorta, et pellices alunt, decreta ſunt, praetermiſſis multis aliis ac variis impudicitiae, et libidinis generibus, de quibus privatim unusquisque a Parocho admonendus erit, ut temporis, et perſonarum ratio poſtulabit.

Sequitur nunc, ut ea explicentur, quae jubendi X.
vim habent. +

[Qu. 3. *Quid praeter ea, quae prohibentur, hic neceſſario obſervandum praeſcribitur?*

Ex hoc etiam praecepto] Docendi *igitur* ſunt fi- 6.
deles, ac vehementer hortandi, ut pudicitiam, et continentiam omni ſtudio colant, [g]) mundentque ſe *ab omni inquinamento carnis et ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.* In primis autem admonendi ſunt, quamvis caſtitatis virtus in eorum hominum genere magis eluceat, qui pulcherrimum illud, ac plane divinum virginitatis propoſitum ſancte et religioſe colunt, tamen iis etiam convenire, qui vel caelibem vitam agunt, vel matrimonio juncti, a vetita libidine puros ſe et integros ſervant. +

[Qu. 4. *Quae ſunt potiſſimum cogitanda volenti libidines ſuas edomare?*]

Quoniam *vero* multa a ſanctis Patribus tradita XI. 7.
ſunt, quibus docemur domitas habere libidines, et coercere voluptates, ea Parochus ſtudeat populo accurate exponere, atque in hac tractatione diligentiſſime verſetur. Haec autem ejusmodi ſunt, par- XII.
tim quae in cogitatione conſiſtunt, partim quae in actione. Quod in cogitatione remedium poſitum eſt, id in eo maxime verſatur, ut intelligamus, quanta ſit hujus peccati turpitudo, et pernicies; qua cognita, facilior fiet ejus deteſtandi ratio. Perniciosum vero ſcelus eſſe, intelligi ex eo poteſt, quoniam propter hoc peccatum [h]) e Dei regno pelluntur, atque extermi-

---

f) Seſſ. 24. de reform. matrim. C. 8. — g) 2 Cor. 7, 1. — h) 1 Cor. 6, 9. Gal. 5, 19. 21. Apoc. 22, 15.

nantur homines, quod malorum omnium ultimum est. Et haec quidem calamitas omnium scelerum communis est: illud autem hujus peccati proprium, quod qui fornicantur, in sua ipsi corpora peccare dicuntur, ex sententia Apostoli ita [2]) scribentis: [i]) *Fugite fornicationem. Omne enim peccatum, quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Quod ob eam causam dictum est, quoniam illud injuriose tractat, cum ejus violat sanctitatem. qua de re ad Thessalonicenses ita D. Paulus: [k]) *Haec est enim* [3]), inquit, *voluntas Dei, sanctificatio vestra: ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore: non in passione desiderii, sicut et gentes, quae ignorant Deum.* Deinde, id quod scelestius est, si homo Christianus meretrici turpiter se dedat, membra, quae Christi sunt, ea meretricis facit: ita enim Divus Paulus ait: [l]) *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? absit. An nescitis quoniam qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur?* Est praeterea homo Christianus, ut idem [m]) testatur, *templum Spiritus sancti*, quod violare nihil aliud est, nisi ab eo Spiritum sanctum ejicere. +

[Qu. 5. *Quibus rationibus adulterii enormitatem intelligere liceat?*

s. XIII. Si doceantur fideles, quod] In adulterii *autem* scelere magna *inest* [insit] iniquitas. si enim, ut vult Apostolus [n]), qui matrimonio juncti sunt, ita eorum alter alterius potestati mancipatus est, ut neuter sui corporis potestatem, jusque habeat, sed mutuo quodam sint inter se quasi servitutis vinculo ita devincti, ut vir ad uxoris voluntatem, contraque uxor ad viri nutum, voluntatemque se accommodare debeat: certe si alteruter corpus suum, quod est alieni juris, ab eo, cui illud adstrictum est, disjungit, is admodum ini-

2) ita *om. Clem.* — 3) enim *in Clem. tantum est.*

i) 1 Cor. 6, 18. — k) 1 Thess. 4, 3 sqq. — l) 1 Cor. 6, 15 sq. — m) ib. v. 19. — n) 1 Cor. 7, 4.

quus est, et nefarius. Et quoniam infamiae metus etxiv. ad ea, quae jussa sunt, vehementer incitat homines, et a vetitis magnopere deterret; docebit Parochus, adulterium hominibus insignem turpitudinis notam inurere. nam sacris litteris ita proditum est: o) *Qui adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam: turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur.* Verum hujus sceleris xv. magnitudo ex supplicii severitate facile perspici potest. adulteri enim, lege a Domino in veteri testamento p) praescripta obruebantur lapidibus. +

[Qu. 6. *Cujusmodi poenae impuras libidines fere solent consequi?*]

quin etiam ob unius libidinem, non solum qui 9.
scelus admisit, sed universa interdum civitas, ut de Sichimitis q) legimus, deleta est. Multa divinae ani- xvi. madversionis exempla in sacris litteris prodita sunt, quae ad deterrendos a nefaria libidine homines Parochus colligere poterit, ut Sodomae, et reliquarum finitimarum urbium interitus r); Israelitarum, qui fornicati sunt cum filiabus Moab in deserto, supplicium s); Beniamitarum deletio t). Qui vero mortem effugiunt, intole- xvii. rabiles tamen dolores, ac poenarum cruciatus, quibus saepe plectuntur, non effugiunt. nam mente caeci, quae poena gravissima est, ita fiunt, ut neque Dei, neque famae, neque dignitatis, neque filiorum denique, vitaeque suae rationem habeant: hocque pacto adeo nequam, et inutiles fiunt, ut nihil grave committi eis debeat, et ad nullum fere officii munus idonei sint. Hujus rei exempla a Davide, et Salomone petere nobis licet: quorum alter u) postquam adulteratus est, repente sui dissimillimus, ex mitissimo crudelis exstitit, ut Uriam optime de se meritum morti obtulerit; alter v) cum se totum in mulierum libidinem profudisset, ita a vera Dei religione sese avertit, ut alienos deos sequeretur. Aufert igitur, ut Oseas w)

o) Prov. 6, 32 sq. — p) Joa. 8, 5. Cff. Lev. 20, 10. Deut. 22, 22 sqq. — q) Gen. 34. — r) Gen. 19. — s) Num. 25. — t) Jud. 20. — u) 2 Reg. 11. — v) 3 Reg. 11. — w) Ose. 4, 11. Cff. Dan. 13, 9. Gregor. Moral. XVI, 69. (p. 532 sq.) XXXI, 45. n. 90. (p. 1037.)

dixit, hoc peccatum cor hominis, saepeque obcaecat [4]).

XVIII. Nunc ad ea remedia veniamus, quae in actione consistunt. +

[Qu. 7. *Quibus factis vel abstinuerint* [5]), *vel se exercuerint homines, ut libidines refrenent?*

10. Illud] *quorum* primum *illud* est, ut [x]) otium maxime fugiamus: in quo Sodomitae homines, ut est apud Ezechielem [y]), cum hebescerent, in spurcissimum illud nefariae libidinis scelus praecipites lapsi sunt. Deinde crapula magnopere est vitanda. *Saturavi eos*, inquit Propheta [z]), *et moechati sunt:* quoniam [a]) venter expletus, ac saturatus, libidinem parit. Hoc ipsum illis verbis Dominus significavit: [b]) *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate.* hoc item Apostolus, [c]) *Nolite*, inquit, *inebriari vino, in quo est luxuria.* Sed maxime animus ad libidinem [d]) oculis inflammari solet. quo pertinet illa Christi Domini sententia: [e]) *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te.* Multae praeterea sunt Prophetarum de eadem re voces, ut est apud Job: [f]) *Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* Sunt multa denique, ac pene innumerabilia exempla malorum, quae ex oculorum adspectu ortum habuerunt. sic David [g]), sic rex Sichem [h]) peccavit: hocque item pacto

11. senes illi [i]) Susannae calumniatores deliquerunt. Elegantior item ornatus [k]), quo oculorum sensus valde

4) excaecat *Fabr.*, *Ven.* — 5) abstineant *et* exerceant *Mog.*

x) Hieron. ep. 125. n. 11. (p. 939.) — y) Ez. 16, 49. — z) Jer. 5, 7. — a) Tertull. de jejun. C. 1. (p. 389.); de spectac. C. 10. et 13. (p. 121. et 125.) Hier. adv. Jovin. II. 8. (p. 337.) Gregor. M. cur. pastor. P. 3. admon. 20. (p. 61 sqq.) — b) Luc. 21, 34. — c) Eph. 5, 18. — d) Ambr. expos. in Ps. 118. ser. 16. n. 3. (p. 1170.) Chrys. hom. 17. in Matth. n. 2. (p. 224.) Aug. ep. 211. n. 10. (p. 597.) — e) Matth. 5, 29. 18, 9. Marc. 9, 46. — f) Job. 31, 1. Gregor. Moral. XXI, 2. (p. 678 sq.) — g) 2 Reg. 11, 2 sqq. Aug. enarr. in Ps. 50. (p. 345 sqq.) — h) Gen. 34, 2. — i) Dan. 13, 8 sqq. — k) Tertull. de cultu feminar. (p. 47 sqq.) Cypr. de habitu virgg. (p. 173 sqq.)

citatur, occafionem libidini non parvam faepe prae-
t: ideoque Ecclefiafticus monet: [l]) *Averte faciem*
am a muliere compta. Cum igitur mulieres in
mio ornatus ftudio verfentur, non alienum erit, fi
rochus aliquam in eo diligentiam adhibeat, ut eas
terdum moneat, objurgetque verbis, quae hoc de
nere graviffima Apoftolus Petrus ita protulit: [m]) *Mu-*
rum non fit extrinfecus capillatura, aut circun-
tio auri, aut indumenti veftimentorum cultus.
Paulus item, [n]) *Non in tortis*, inquit, *crinibus,*
t auro, aut margaritis, vel vefte pretiofa. multae
im, auro, et margaritis adornatae, ornamenta men-
, et corporis perdiderunt. Hoc autem libidinis in-
amentum, quod e veftium exquifito ornatu exfiftere
let, alterum fequitur, quod eft turpis obfcenique fer-
onis. nam verborum obfcenitate, quafi face quadam
bjecta, adolefcentum accenduntur animi [6]). *Corrum-*
unt enim *mores bonos colloquia mala*, inquit Apo-
lus [o]): hocque ipfum cum maxime efficiant delica-
ores, et molliores cantus [p]), ac faltationes [q]), ab iis
oque diligenter cavendum eft. quo in genere nume-
ntur item libri obfcene [7]) et amatorie fcripti: qui
vitandi funt, ut imagines, [r]) quae aliquam turpi-
dinis fpeciem praefeferunt; cum ad turpes rerum
ecebras, inflammandosque adolefcentum animos vis
illis fit maxima. Sed Parochus in primis curet, ut,
ae de iis a facrofancto Tridentino Concilio [s]) pie,
ligiofeque conftituta funt, ea fanctiffime ferventur.
aec vero omnia, quae commemorata jam funt, fi
agno adhibito ftudio, curaque vitentur, omnis fere
idinis materia tollitur. fed ad illius vim opprimen- 12.
m maxime valet [8]) frequens Confeffionis, et Eucha-

---

6) animi incenduntur *Fabr.*, *Ven.* — 7) obfcoeni *Aug.*, *Mog.* — 8) valent *Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2., *Leod.*

l) Eccli. 9, 8. — m) 1 Petr. 3, 3. — n) 1 Tim. 2, 9. — o) 1 Cor. 15, 33. — p) Clem. Al. Paedag. II, 4. (p. 192 fqq.) Caesar. Ar. fer. 97., ap. Aug. in App. fer. 303. n. 3. (p. 360 fq.) — q) Ambrof. de virgg. III, 5. n. 25. (p. 180.) Chryfoft. hom. 48. in Matth. n. 2 fqq. (p. 495 fqq., praecip. p. 498.) — r) Clem. Al. cohort. ad Gent. C. 4. (p. 50 fqq.) Chryfoft. expof. in Pf. 113. n. 4. (p. 298.) Aug. Confeff. I, 16. (p. 56.) — s) Seff. 25. de facris imagg.

luta. de priore igitur prius dicatur: *Non furtum fa-
cies*. +

[Qu. 2. *Quid furti vocabulo vult hic legislator
significatum?*

3. VII. Hoc praecepto inprimis] *In quo* illud animad-
vertendum est, furti nomine [b]) non id modo intelligi,
cum occulte ab invito domino aliquid aufertur, sed
etiam, cum aliquid alienum contra voluntatem scientis
domini possidetur. nisi forte existimandum est, eum,
qui furtum prohibeat, rapinas factas per vim, et in-
juriam non improbare: cum exstet illud Apostoli,
[c]) *Rapaces regnum Dei non possidebunt.* quarum
omnem rationem, et consuetudinem fugiendam esse,
VIII. idem scribit [d]) Apostolus. Quamquam vero majus
peccatum rapinae sint, quam furtum; quae, praeter
rem, quam alicui adimunt, praeterea vim afferunt, et
majorem imponunt ignominiam *:* [.] +

[Qu. 3. *Cum omnem injustam rei alienae usurpa-
tionem Deus hic prohibere velit, cur po-
tius furti quam rapinae meminit?*]

4. IX. mirandum *tamen* non est, quod leviori hoc furti
nomine notatum sit divinae legis praeceptum, non
rapinae. id enim summa ratione factum est: quia fur-
tum latius patet, et ad plura pertinet, quam rapinae,
quas tantummodo illi facere possunt, qui potentia, et
viribus praestant. quamquam nemo non videt, exclu-
sis ejusdem generis levioribus peccatis, graviora etiam
facinora prohiberi. +

[Qu. 4. *Estne illicita rerum alienarum usurpatio
unius rationis?*]

5. X. Variis *autem* nominibus notatur injusta possessio,
et usus rerum alienarum, ex varietate eorum, quae et
invitis, et insciis dominis auferuntur. nam si priva-
tum [4]) quid privato adimitur, furtum dicitur; si fur-

---

4) privatim *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*

b) Aug. in Ex. qu. 71. n. 4. (p. 332.) — c) 1 Cor. 6, 10.
d) ib. 5, 11.

cat illa apud Apoſtolum objurgatio eorum, qui ceteros ab iis vitiis maxime deterrerent, quibus ipſi cumulati reperiebantur: [a]) *Qui ergo* [1]), inquit, *alium doces, te ipſum non doces:* [2]) *qui praedicas non ſurandum, furaris:* [2]) Quo doctrinae bono non ſolum frequens illorum II.
temporum peccatum corrigebant, ſed etiam turbas, ac lites ſedabant, aliasque malorum cauſas, quae furto commoveri ſolent. In iis et delictis, et delictorum in- III.
commodis, atque calamitatibus cum noſtra etiam haec aetas miſere verſetur, ad exemplum ſanctorum Patrum, et Chriſtianae diſciplinae magiſtrorum, Parochi hunc urgebunt locum, et aſſidue, ac diligenter hujus praecepti vim, ac ſententiam explicabunt. Ac primum IV.
officium, et diligentiam ſuam conferent ad declarandum Dei infinitum amorem erga genus humanum: qui non modo illis duobus interdictis, *Non occides, Non moechaberis,* quaſi praeſidiis, et vitam, corpusque noſtrum, et famam, exiſtimationemque [noſtram] tueatur; ſed etiam hoc praecepto, *Non furtum facies,* tamquam cuſtodia quadam externas [3]) res, ac facultates muniat, atque defendat. quam enim haec verba ſub- 8.
jectam habent notionem, niſi eam, quam ſupra diximus, cum de aliis praeceptis loqueremur? vetare videlicet Deum, bona haec noſtra, quae in ejus tutela ſint, a quoquam auferri, aut violari. quod divinae le- V.
gis beneficium quo majus eſt, eo nos in ipſius beneficii auctorem Deum gratiores eſſe oportet. Et quoniam et habendae, et referendae gratiae nobis optima ratio propoſita eſt, ut non tantum praecepta libenter auribus accipiamus, ſed etiam re ipſa probemus; ad hoc colendum praecepti officium fideles excitandi, et inflammandi ſunt. Eſt autem hoc praeceptum, quemad- VI.
modum ſuperiora, diviſum in duas partes: quarum altera, quae furtum vetat, aperte eſt annunciata; alterius ſententia, et vis, qua jubemur benigni, et liberales eſſe in proximos, in priore occulta eſt, et invo-

---

1) *Sic Clem. et Mog. c. Vulg.; cett.* enim. — 2) *Ita ſola Clem. c. Vulg.; ceterae utroque loco interrogat. ſigna hab.* — 3) externa *Antv., Col.* 3., *Ven.*

a) Rom. 2, 21.

luta. de priore igitur prius dicetur *,*Non furtum facies**. +

[Qu. 2. *Quid furti vocabulo vult hic legislator significatum?*

3. VII. Hoc praecepto inprimis] *In quo* illud animadvertendum est, furti nomine b) non id modo intelligi, cum occulte ab invito domino aliquid aufertur, sed etiam, cum aliquid alienum contra voluntatem scientis domini possidetur. nisi forte existimandum est, eum, qui furtum prohibeat, rapinas factas per vim, et injuriam non improbare: cum exstet illud Apostoli, c) *Rapaces regnum Dei non possidebunt.* quorum omnem rationem, et consuetudinem fugiendam esse,
VIII. idem scribit d) Apostolus. Quamquam vero majus peccatum rapinae sint, quam furtum; quae, praeter rem, quam alicui adimunt, praeterea vim afferunt, et majorem imponunt ignominiam *:* [.] +

[Qu. 3. *Cum omnem injustam rei alienae usurpationem Deus hic prohibere velit, cur potius furti quam rapinae meminit?*]

4. IX. mirandum *tamen* non est, quod leviori hoc furti nomine notatum sit divinae legis praeceptum, non rapinae. id enim summa ratione factum est: quia furtum latius patet, et ad plura pertinet, quam rapinae, quas tantummodo illi facere possunt, qui potentia, et viribus praestant. quamquam nemo non videt, exclusis ejusdem generis levioribus peccatis, graviora etiam facinora prohiberi. +

[Qu. 4. *Estne illicita rerum alienarum usurpatio unius rationis?*]

5. X. Variis *autem* nominibus notatur injusta possessio, et usus rerum alienarum, ex varietate eorum, quae et invitis, et insciis dominis auferuntur. nam si privatum 4) quid privato adimitur, furtum dicitur; si fur-

---

4) privatim *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*

b) Aug. in Ex. qu. 71. n. 4. (p. 332.) — c) 1 Cor. 6, 10. d) ib. 5, 11.

lere, menfura, numero, ac regula decipiunt em-
ps: eft enim in Deuteronomio: [k]) *Non habebis
acculo diverfa pondera.* et in Levitico: [l]) *No-
facere iniquum aliquid in judicio, in regula,
ondere, in menfura. Statera jufta, et aequa
pondera, juftus modius, aequusque fextarius.*
t alio loco, [m]) *Abominatio eft apud Dominum pon-
et pondus: ftatera dolofa non eft bona.* Furtum
n apertum eft operariorum, et artificum, qui totam et
gram mercedem exigunt ab iis, quibus ipfi juftam,
ebitam operam non dederunt. Nec vero diftin-
itur a furibus fervi dominorum, rerumque [12]) cu-
is infidi; quin etiam eo funt deteftabiliores, quam
qui fures, qui clavibus excluduntur, quod furaci
o nihil domi obfignatum, aut occlufum effe pot-
Furtum praeterea facere videntur, qui fictis, fi-
atisque verbis, quive fallaci mendicitate pecuniam
rquent: quorum eo gravius eft peccatum, quod
am mendacio cumulant. Illi quoque in furum nu-
o reponendi funt, qui cum ad privatum aliquod,
publicum officium conducti funt, nullam vel par-
[13]) operam navantes, munus negligunt, mercede
am, ac pretio fruuntur. Reliquam furtorum mul-
linem a folerti avaritia, quae omnes pecuniae
novit, excogitatam, perfequi longum eft, et ut
mus, difficillimum. +

. 8. *Quae funt rapinarum genera, quique ra-
ptores dicendi?*

Priusquam] *itaque* de rapinis, quod eft alterum 10.
m fcelerum caput, [dicatur; monendi funt Chri-
i] *dicendum videtur, fi prius monuerit Parochus
ftianum populum*, ut meminneri[n]t illius Apoftoli
entiae: [n]) *Qui volunt divites fieri, incidunt in*

) *Haud dubie verba:* dominorum rerumque *conjungenda
nt, qua de caufa Col.* 2. *ante vc.* dominorum *commatis fi-
um pofuit.* — 13) *Leod. et Col.* 2. pravam *quae mera
nda videtur.*

Deut. 25, 13. — l) Lev. 19, 35 fq. — m) Prov. 20.
Cff. 11, 1. 20, 10. — n) 1 Tim. 6, 9.

tentationem, et laqueum diaboli. Nec ullo sibi loco patiatur excidere praeceptum hoc: o) *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis.* Et illud cogitet [14] perpetuo: p) *Quod ab alio oderis*
XVIII. *fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.* Rapinae igitur patent latius. nam qui debitam operariis mercedem non persolvunt, sunt rapaces: quos S. Jacobus ad poenitentiam invitat illis verbis: q) *Agite nunc divites, plorate ululantes in miseriis vestris, quae advenient vobis.* cujus poenitentiae caussam subjungit: r) *Ecce enim merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat: et clamor eorum in aures Domini sabaoth introivit.* quod genus rapinarum in Levitico s), in Deuteronomio t), apud Malachiam u), et apud Tobiam v) vehementer improbatur. In hoc crimine rapacitatis includuntur, qui, quae Ecclesiae praesidibus, et magistratibus debentur, vectigalia, tributa, decimas, et reliqua hujus generis non dissolvunt, vel intervertunt,
II. et ad se transferunt. Huc etiam referuntur foeneratores w) in rapinis acerrimi, et acerbissimi, qui mi-
XIX. seram plebem compilant, ac trucidant usuris. Est autem x) usura, quidquid praeter sortem, et caput illud, quod datum est, accipitur, sive pecunia sit, sive quidvis [15] aliud, quod emi, aut aestimari possit pecunia. sic enim apud Ezechielem scriptum est: y) *Usuram, et superabundantiam non acceperit* [16]. et Dominus apud Lucam, z) *Mutuum date, nihil inde speran-*

14) *Antea* patiantur *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*; *et h. l.* cogitent *Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Fabr.* — 15) aliquid *pro* quidv. *Fabr. Ven.* — 16) *Ven. ex Ez.* 18, 8. 17. *haec*: Ad usuram non commodaverit, et superab. [*ad marg.* al. leg. amplius] non accep.

o) Matth. 7, 12. — p) Tob. 4, 16. cf. Luc. 6, 31. — q) Jac. 5, 1. — r) ib. v. 4. — s) Lev. 19, 13. — t) Deut. 24, 14 sq. — u) Mal. 3, 5. — v) Tob. 4, 15. — w) Ambros. de bono mort. C. 12. n. 56. (p. 413.) Chrysost. in Matth. hom. 5. n. 5. (p. 82.) Aug. ep. 153. n. 25 sq. (p. 405.) — x) Basil. M. hom. in Ps. 14. n. 1. (p. 107.) Ambr. de Tob. C. 14. n. 49. (p. 607.) Hieron. comm. in Ezech. 18, 8. (p. 210.) Aug. enarr. in Ps. 36., ser. 3. n. 6. (p. 214.) — y) Ez. 18, 17. — z) Luc. 6, 35.

Graviffimum femper fuit hoc facinus, etiam apud 11.
tes [a]), et maxime odiofum. hinc illud, [b]) „Quid
enerari? Quid hominem, inquit, occidere?" Nam
foenerantur, bis idem vendunt, aut id vendunt,
d non eft. Item rapinas faciunt nummarii judices, 12.
venalia habent judicia, et pretio muneribusque
initi, optimas tenuiorum et egentium caufas ever-
t. Fraudatores creditorum, et inficiatores, quique
ipto temporis fpatio ad folvendum, fua, vel aliena
merces emunt, neque fidem liberant, damnabun-
eodem crimine rapinarum: quorum etiam delictum
vius eft, quod mercatores, illorum deftitutionis, ac
idationis occafione, magno detrimento civitatis ven-
it omnia carius. in quos illa Davidis fententia vi-
ur convenire, [c]) *Mutuabitur peccator, et non*
vet. Quid de locupletibus dicemus iis, qui ab il- 13.
qui folvendo non funt, quod commodarunt, exi-
it acerbius, et pignora etiam ea auferunt contra
i interdictum, quae ad eorum corpus tuendum funt
effaria? Deus enim inquit [17]): [d]) *Si pignus a pro-*
no tuo acceperis veftimentum, ante folis occa-
i reddes [18]) *ei. Ipfum enim eft folum, quo*
ritur, indumentum carnis ejus, nec habet aliud
quo dormiat: fi clamaverit ad me, exaudiam
n, quia mifericors fum. Horum exactionis acer-
item, jure rapacitatem, atque adeo rapinas appel-
imus. Ex numero eorum, qui raptores dicuntur 14.
inctis Patribus [e]), funt, qui in frugum inopia com-
munt frumentum, faciuntque ut fua culpa carior,
durior fit annona: quod etiam valet in rebus om-

---

7) *Omn. praet. Clem.:* inquit enim Deus. — 18) reddas
nn. praet. Clem. et Mog.

) Vid. Broederfen. l. De ufuris licitis et illicitis, lib. 10. (p. 1507
q.), ubi de Ethnicorum quoque circa ufuras fententiis plura
ollecta ac digefta deprehendes. — b) A Cic. Offic. II, 25. re-
rtur Catonis fenis dictum, „a quo quum quaereretur, quid
naxime in re familiari expediret, refpondit, Bene pafcere.
— — Et quum ille, qui quaefierat, dixiffet, Quid foenari?
tum Cato, Quid hominem, inquit, occidere?" Vid. etiam
mbrof. de Tob. C. 14. n. 46. (p. 607.) — c) Pf. 36, 21. —
) Ex. 22, 26 fq. — e) Ambr. de Offic. III, 6. n. 41. (p.
18.)

nibus ad victum, et ad vitam neceſſariis: ad quos illa Salomonis pertinet exſecratio: f) *Qui abſcondit frumenta, maledicetur in populis.* Quos, ſuorum ſcelerum admonitos, Parochi liberius accuſabunt, ac propoſitas illis peccatis poenas explicabunt uberius.

xxi. Haec de vetitis: nunc ad juſſa veniamus: in quibus ſatisfactio, vel reſtitutio primum locum habet. „peccatum enim non remittitur, niſi reſtituatur ablatum.“ g) +

[Qu. 9. *Quosnam ad reſtitutionem obligari judicandum eſt?*]

15. xxii. *ſed* quoniam non is ſolum, qui furtum fecit, ei, cui furatus eſt, id debet reſtituere, ſed omnes praeterea, qui furti participes fuerunt, hac lege reſtitutionis tenentur; aperiendum eſt, qui ſint illi, qui hanc ſatisfaciendi, vel reſtituendi neceſſitatem effugere non poſſint. Sunt autem plura hominum genera. ac primum eſt eorum, qui furari imperant: qui non modo ſunt ipſi furtorum ſocii, et auctores, ſed etiam in illo furum genere deterrimi [19]. Alterum genus par voluntate primis, poteſtate diſpar, in eodem tamen furum gradu ponendum, eorum, qui cum jubere non poſſint, ſuaſores ſunt, atque impulſores furtorum. Tertium genus eſt eorum, qui h) cum furibus conſentiunt. Quartum genus eſt eorum, qui i) participes furtorum, inde lucrum ipſi etiam faciunt: ſi lucrum dicendum eſt, quod, niſi reſipuerint, eos addicit aeternis cruciatibus: de quibus ſic loquitur David: k) *Si videbas furem, currebas cum eo.* Quintum genus eſt furum, qui cum furta poſſint prohibere, tantum abeſt, ut illis occurrant, et obſiſtant, ut eorum licentiam permittant, atque concedant. Sextum genus eſt eorum, qui cum, et furtum factum, et ubi factum ſit, certo ſciant, non indicant rem, ſed eam [20]) ſe ſcire diſſimulant. Poſtremum genus eſt, quod omnes complectitur furtorum adjutores, cuſtodes, patronos, quique illis receptaculum praebent, ac domicilium; qui omnes et ſa-

---

19) teterr. *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.* — 20) etiam *pro* eam *eaed.*

f) Prov. 11, 26. — g) Aug. ep. 153. C. 6. n. 20. (p. 403.) — h) Rom. 1, 32. — i) Prov. 29, 24. — k) Pſ. 49, 18.

tisfacere debent iis, quibus aliquid detractum eſt, et ad illud neceſſarium officium vehementer cohortandi ſunt. Ne hujus quidem ſceleris omnino ſunt expertes, approbatores furtorum, et laudatores. Nec vero etiam ab eadem culpa ſunt alieni filii familias, et uxores, qui pecunias a patribus, et viris ſurripiunt.

[Qu. 10. *Quid de eleemoſynis, quae involute hic etiam praeſcribuntur, ſentiendum?*]

Jam vero huic praecepto [21]) illa ſubjecta ſenten- XXIII. 16.
tia eſt, ut pauperum, et inopum miſereamur, eorumque difficultates, et anguſtias noſtris facultatibus, et officiis ſublevemus. quod argumentum quia ſaepiſſime, et copioſiſſime tractandum eſt, petent ea Parochi ex virorum ſanctiſſimorum, Cypriani l), Joannis Chryſoſtomi m), Gregorii Nazianzeni n), et aliorum libris, qui de eleemoſyna praeclare ſcripſerunt, quibus huic muneri ſatisfaciant. Sunt enim inflammandi fideles XXIV.
ad ſtudium, et alacritatem opitulandi iis, quibus aliena miſericordia vivendum eſt. Sunt vero etiam docendi, quantam habeat neceſſitatem eleemoſyna, ut videlicet re, et opera noſtra in egentes ſimus liberales, veriſſimo illo argumento, quod ſummo [22]) judicii die deteſtaturus ſit eos Deus, et ſempiternis ignibus addicturus, qui eleemoſynae officia praetermiſerint, ac neglexerint: illos autem collaudatos in patriam caeleſtem introducturus, qui benigne fecerint indigentibus. eſt utraque Chriſti domini ore pronunciata ſententia: o) *Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum.* et, p) *Discedite a me maledicti in ignem aeternum.* Utentur praeterea ſacerdotes accom- 17.
modatis illis ad perſuadendum locis: q) *Date, et dabitur vobis.* Proferent Dei promiſſum, quo nihil uberius, nihil magnificentius ne cogitari quidem poteſt. r) *Nemo*

---

21) et *add. Fabr., Ven.* — 22) illo *add. eaed.*

l) Cypr. de op. et eleemoſ. (p. 237 ſqq.) — m) Chryſ. hom. de eleemoſ. (p. 248 ſqq.); hom. 2. de Laz. n. 4 ſqq. (p. 731 ſqq.); hom. 16. ad pop. Ant. n. 6. (p. 169.); hom. 7. de poenit. n. 6. ſq. (p. 336 ſq.); hom. 45. in Matth. n. 3. (p. 479 ſq.) — — n) Greg. Naz. or. 14. (p. 257 ſqq.) — o) Matth. 25, 34. p) ib. v. 41. — q) Luc. 6, 38. — r) Marc. 10, 29. ſq.

est, *qui reliquerit* [23]) etc. *qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc*, *et in saeculo futuro vitam aeternam*. Adjicient illud, quod a Christo Domino dictum est, s) *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*: *ut*, *cum defeceritis*, *recipiant vos in ae-*
xxv. *terna tabernacula.* Hujus vero necessarii muneris partes exponent, ut qui largiri non possunt egentibus [24]), quo vitam sustentent, saltem commodent pauperi, juxta Christi Domini praescriptum: t) *Mutuum date*, *nihil inde sperantes*. Atque hujus rei felicitatem beatus David expressit: u) *Jucundus homo*, *qui miseretur*
8. xxvi. *et commodat.* Est autem Christianae pietatis, nisi sit aliunde facultas bene merendi de iis, quibus ad victum aliena misericordia opus est, vitandi etiam otii causa, labore, opera, ac manibus ea quaerere, quibus inopum indigentiam levare possint. ad id omnes suo exemplo hortatur in epistola ad Thessalonicenses Apostolus illis verbis: v) *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos*. Item ad eosdem: w) *Operam detis*, *ut quieti sitis*, *et ut vestrum negotium agatis*, *et operemini manibus vestris*, *sicut praecepimus vobis*. Et ad Ephesios: x) *Qui furabatur*, *jam non furetur*: *magis autem laboret*, *operando manibus suis* [25]), *quod bonum est*, *ut habeat unde tribuat necessita-*
9. xxvii. *tem patienti.* Est etiam frugalitati consulendum, parcendumque bonis alienis, ne ceteris graves, aut molesti simus. quae temperantia sane quam [26]) elucet in omnibus Apostolis, sed maxime eminet in D. Paulo; cujus illud est ad Thessalonicenses: y) *Memores enim* [27]) *estis fratres laboris nostri*, *et fatigationis*: *nocte ac die operantes*, *ne quem vestrum gravaremus*, *praedicavimus in vobis Evangelium Dei*. Atque idem alio loco Apostolus, z) *In labore*, *et in* [28]) *fatigatione nocte et die operantes*, *ne quem vestrum gravaremus*. ✝

---

23) domum *add. Ven.*; *mox* accipiat *Mog. ex Vulg.* — 24) indigent. *Fabr.*, *Ven.* — 25) suis *est solum in Ven.*, *Clem. et Mog.* — 26) plurimum *add. Aug.*, *Mog.* — 27) enim *sola Clem.* — 28) in *solae Ven.*, *Clem. et Mog. repetunt.*

s) Luc. 16, 9. — t) Luc. 6, 35. — u) Ps. 111, 5. — v) 2 Thess. 3, 7. — w) 1 Thess. 4, 11. — x) Eph. 4, 28. — y) 1 Thess. 2, 9. — z) 2 Thess. 3, 8.

1. *Quibus rationibus populus Chriftianus in deteftationem furtorum, et ftudium benignitatis eft adducendus?*]

ed* ut ab univerfo hoc genere nefariorum faci- XXVIII. 20.
n abhorreat fidelis populus, Parochis a Prophe-
itere, et a reliquis divinis libris fumere par erit
ationem furtorum, et rapinarum, et horribiles mi-
Deo propofitas eis, qui illa fcelera committunt.
it Amos propheta: [a]) *Audite hoc qui conteritis*
erem, et deficere facitis egenos terrae, di-
s: Quando transibit menfis, et venundabimus
es: et fabbatum, et aperiemus frumentum: Ut
nuamus menfuram, et augeamus ficlum, et
mamus ftateras dolofas. Sunt in eadem fen-
multa apud Hieremiam, in Proverbiis, et apud
fiafticum [b]). Nec vero dubitandum eft, quin haec
um femina, quibus malis opprimitur haec aetas,
a ex parte in his inclufa fint caufis. Verum ut XXIX.
cant Chriftiani homines profequi omni liberalita-
c benignitatis officio egentes, et mendicos, quod
teram hujus praecepti partem pertinet, proferent
hi maxima praemia, quae beneficis, et largis,
hac, et in altera [29]) vita daturum fe Deus pol-
r. +

12. *Quid de illis fentiendum, qui vano praetextu fua furta et facrilegia excufant?*]

ed* quia non defunt, qui etiam fe in furtis ex- XXX. 21.
, admonendi funt, fore, ut nullam eorum pec-
xcufationem accipiat Deus; immo vero futurum,
i purgatione non modo non levetur peccatum,
irum in modum augeatur. Ecce, nobilium ho- XXXI.
n non ferendae deliciae, qui culpam extenuare
dentur, fi fe affirmarint, non cupiditate, aut
ia ad detrahendum alteri fua defcendere, fed
e caufa amplitudinis familiae, et majorum fuo-
quorum exiftimatio, ac dignitas rueret, nifi re-
lienarum acceffione fulciretur. Quibus pernicio- XXXII.

'utura *pro* alt. *Fabr.*, *Ven.*

mos 8, 4 fq. — b) V. c. Jer. 7, 8 fqq. Prov. 21, 6.
18. Eccli. 10, 9 fq.

ſus error eripiendus eſt: ſimulque demonſtrandum, unam eſſe rationem conſervandi, et amplificandi copias, et opes, majorumque gloriam, ſi Dei voluntati paruerint, ſi ejus praecepta ſervarint; quibus contemptis, fundatae, et optime conſtitutae opes evertuntur; reges ex regio ſolio, et ſummo gradu honoris praecipites exturbantur; in quorum locum infimi interdum homines, et qui ſummo in odio illis fuerunt, divinitus vocantur. Incredibile eſt, quantopere his ſuccenſeat Deus. cujus rei teſtis eſt Iſaias, apud quem ſunt illa Dei verba: c) *Principes tui infideles, ſocii furum: omnes diligunt munera, ſequuntur retributiones. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum fortis Iſrael: Eheu, conſolabor ſuper hoſtibus meis, et vindicabor de inimicis meis. Et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum ſcoriam tuam.*
22. XXXIII. Non deſunt, qui non jam illam afferant cauſam ſplendoris, et gloriae, ſed victus, et vitae commodiorem facultatem, et elegantiam. qui refellendi ſunt, docendique quam impia ſit eorum et actio, et oratio, qui ullam commoditatem anteferant Dei voluntati, et gloriae; quam [30]), negligendo ejus praecepta, offendimus mirandum in modum. etſi quae poteſt eſſe in furto commoditas, quod ſumma incommoda conſequantur [31])? *Super furem enim*, inquit Eccleſiaſticus d), *eſt confu-*
XXXIV. *ſio, et poenitentia.* Sed fac eſſe, ut cum illis non agatur incommode: dedecorat fur divinum nomen: repugnat ejus ſanctiſſimae voluntati: ſalutaria ipſius praecepta contemnit. quo ex fonte omnis error, omnis
23. XXXV. improbitas, omnis fluit impietas. Quid, quod audire licet interdum fures, e) qui nihil ſe eo peccare contendant, quod detrahant aliquid locupletibus, et copioſis hominibus, qui ea detractione nihil damni faciant, ne ſentiant quidem? miſera ſane, et peſtifera
XXXVI. defenſio. Putat alius ſatisfactionem [32]) ſuam accipi debere, quod eam furandi conſuetudinem cepit, ut non facile poſſit ab illa mente, [33]) et actione deſiſtere:

---

30) quem *Mog.* — 31) conſequuntur *Aug.*, *Mog.* — 32) excuſat. *eaed.* — 33) illa, mente *Mog.*

c) Iſa. 1. 23 ſqq. — d) Eccli. 5, 17. — e) (Aug.) ſer. in App. 287. n. 2. (p. 338.)

qui niſi audierit Apoſtolum dicentem, f) *Qui furabatur, jam non furetur;* velit, nolit, etiam conſuetudinem capiet aeternorum ſuppliciorum. Nonnulli xxxvii. 24.
ſunt, qui excuſant ſe, occaſione data, alteri aliquid ademiſſe. eſt enim illud tritum ſermone proverbium, Fures, qui non ſint, fieri occaſione. qui hac ratione ſunt de nefaria ſententia deducendi: reſiſtendum eſſe pravis cupiditatibus. Nam ſi continuo eſt re perficiendum id, quod libido perſuaſerit; quis modus, quis finis erit ſcelerum, ac flagitiorum? Turpiſſima igitur eſt illa defenſio, vel ſummae potius 34) intemperantiae, et injuſtitiae confeſſio. Nam qui dicit, ſe non ideo peccare, quia nullam habet peccandi occaſionem; idem propemodum fatetur, ſe ſemper, oblata occaſione, peccaturum. Sunt, qui furari ſe dicant ulciſcendi cauſa, xxxviii.
quod ab aliis eadem injuria ſint affecti. quibus ita reſpondendum eſt: primum nemini licere injurias perſequi: deinde non poſſe quemquam rei ſuae judicem eſſe: tum multo minus concedi, ut poenas ab aliis repetant eorum, quae alii in eum peccaverunt. Po- xxxix. 25.
ſtremo, quidam furtum ſatis illa ratione defenſum, tectumque arbitrantur, quod, cum ſint aere alieno oppreſſi, aliter eo liberari non poſſint, niſi illud furto diſſolvant. quibuscum ita agendum eſt, nullum eſſe gravius aes alienum, et quo magis prematur humanum genus, quam debitum illud, cujus in divina precatione quotidie meminimus, g) *Dimitte nobis debita noſtra;* quare illud inſaniſſimi hominis eſſe, plus velle Deo debere, ideſt plus peccare, ut, quod debet hominibus, diſſolvat; multoque praeſtare, conjici in carcerem, quam mandari ſuppliciis inferorum ſempiternis: longe etiam eſſe gravius, Dei, quam hominum judicio condemnari: porro autem ſupplices ipſos ad Dei opem, ac pietatem confugere debere, a quo, quid opus ſit, poſſint impetrare. Sunt alia excuſationum genera: quibus Parochi prudentes, ac ſui officii diligentiſſimi, facile poterunt occurrere, ut aliquando habeant h) *populum ſectatorem bonorum operum.*

---

34) defenſ., et potius *Antv.*; *Col.* 3.

f) Eph. 4, 28. — g) Matth. 6, 12. — h) Tit. 2, 14.

ſtimonium dicere: quod qui committant [4]), ſibi ipſi [5]) notam inurentes ignominiae, ac turpitudinis, et ſe ipſos, et Eccleſiam laedunt, cujus ſunt membra: quo modo etiam, qui ſibi mortem conſciſcunt, nocent civitati: ita enim eſt apud ſanctum Auguſtinum, [r]) „Nec „recte intelligentibus poterat videri, non eſſe prohi„bitum, ut adverſus ſe ipſum quisquam falſus teſtis „aſſiſteret, eo quod in praecepto additum fuit, Contra „proximum tuum. Sed non ideo, ſi adverſus ſe ip„ſum quisque falſum teſtimonium dixerit, ab hoc cri„mine ſe putet alienum; quando regulam diligendi „proximi, a ſemetipſo dilector accepit.” ✝

[Qu. 4. *Licetne in utilitatem proximi falſum teſtari aut mentiri?*

5. x. Nemo ex eo, quod] *Verum, quia* prohibemur proximum laedere falſo teſtimonio, *nemo* propterea contrarium permitti nobis arbitretur, ut pejerando liceat conciliare ei, qui nobiscum natura, ac religione conjunctus ſit, aliquid utilitatis, aut commodi. Nemini enim mendacio, et vanitate [6]), multo minus perjurio ſtudendum eſt. Quare ſanctus Auguſtinus de mendacio ad Creſcentium [7]) docet ex Apoſtoli ſententia, [s]) mendacium in falſis teſtimoniis numerandum eſſe, „etiam ſi in cujusquam falſa laude dicatur.” Nam locum illum tractans, [t]) *Invenimur autem et falſi teſtes Dei: quoniam* [8]) *teſtimonium diximus adverſus Deum quod ſuscitaverit Chriſtum, quem non ſuscitavit, ſi mortui non reſurgunt.* „Falſum,” inquit, „teſtimonium vocat Apoſtolus, ſi quis de Chri-

---

4) committunt *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. 3., *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. — 5) ipſis *Aug.*, *Mog.* — 6) vanitati *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2., *qua voce poſita dativus* nemini *explicandus erit* in nullius gratiam. — 7) Conſentium *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. 3. — 8) quoniam *ſolae Clem. et Mog. ex Vulg.*; *cett. ex Aug.* ſi.

r) Contracta et transpoſita haec ſunt ex Aug. de civ. Dei I, 20. (p. 17.) — s) Leguntur haec ap. Aug. in libri de mendacio C. 12 ſq. n. 21. (p. 317.), non in libro contra mendac. ad Conſentium. Sed quid ſibi vult illud, Ad Creſcentium? — t) 1 Cor. 15, 15.

„ſto, et quod ad ejus laudem videtur pertinere, men-
„tiatur.“ Saepiſſime vero etiam contingit, ut, qui XI. 6.
alteri favet, obſit alteri. certe errandi cauſa affertur
judici, qui interdum falſis teſtibus adductus, contra
jus ſecundum injuriam ſtatuit, et judicare cogitur.
Nonnumquam etiam fit, ut, qui ob falſum alicujus XII
teſtimonium cauſam judicio vicerit, idque impune tu-
lerit, exſultans iniqua victoria, aſſueſcat corrumpere,
et adhibere falſos teſtes, quorum opera ſperat ſe poſſe
ad id, quodcumque concupierit, pervenire. Eſt vero XIII.
id et ipſi teſti graviſſimum, qui[9] et ab eo, quem
jurejurando ſublevarit, et adjuverit, falſus, et per-
jurus agnoſcitur: et ipſe, quod ei e ſententia ſuc-
cedit ſcelus, quotidie majorem exercitationem, et con-
ſuetudinem capit impietatis, et audaciae. Ut igitur XIV. 7.
teſtium vanitas, mendacia, et perjuria prohibentur;
ſic et accuſatorum, et reorum, et patronorum, cogni-
torum, et procuratorum, advocatorum, et omnium
denique qui judicia conſtituunt. Poſtremo vetat Deus XV.
omne teſtimonium non modo in judicio, ſed etiam
extra judicium, quod alteri[10] incommodum, aut de-
trimentum poſſit afferre[u]. Eſt enim in Levitico, quo
loco haec praecepta iterantur, his verbis: [v] *Non fa-
cietis furtum. Non mentiemini, nec decipiet unus-
quisque proximum ſuum.* ut nemini dubium eſſe
poſſit, quin a Deo omne mendacium hoc praecepto

---

9) quod *pro* qui *Antv.*, *Col.* 3., *Ven.*, *Lugd.* 2. — 10) al-
terius *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*

u) Haud facile tibi perſuadebis, Cat. auctores id revera ex-
primere voluiſſe, quod nuda hujus ſententiae verba ſonant;
quum ipſi nonnuſi ſecundum fidem et religionem nos teſti-
monium dicere recte jubeant, atque nemo non videat, etiam
tale teſtimonium (non ſolum falſum, de quo Cat. paullo ante
idem affirmavit) dicenti ſaepiſſime contingere, ut, quum al-
teri faveat, obſit alteri. Anvero, ubi illud eſt metuendum, pror-
ſus etiam vel debemus vel poſſumus tacere? Quis hoc contendat?
Fortaſſe lux aliqua huic dicto affertur ex verbis illis qu. 11.
Licet vero interdum cett. et qu. 12. *nihil dicant* cett. Quam-
quam mirum cuique videbitur, Catechiſmum nusquam nomi-
natim praecipere, id quod rei et gravitas et reliqua explica-
tio ſatis copioſa omnino poſtulabat, nos ſcilicet in judicio
vera teſtari debere, etiamſi alteri, vel amiciſſimo, hac re
noceamus. — v) Lev. 19, 11.

ejectum condemnetur. quod apertiſſime teſtatur David in hunc modum: w) *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium.*

[Qu. 5. *Numquid hoc praeceptum ad detractionis vitium etiam extenditur?*]

8. XVI. Prohibetur *autem* hoc *praecepto* [loco] non modo falſum teſtimonium, ſed deteſtabilis etiam libido, et conſuetudo detrahendi alteri: qua ex peſte incredibile eſt, quam multa, et quam gravia et incommoda, et mala naſcantur. Hoc vitium maledice, et contumelioſe dicendi occulte in alterum, paſſim improbant divinae litterae. *Cum hoc,* inquit David x), *non edebam.* et S. Jacobus, y) *Nolite detrahere alterutrum, fratres mei.* Nec vero praecepta ſolum ſacrae litterae, ſed etiam exempla ſuppeditant, quibus ſceleris magnitudo declaratur. nam et Aman, z) confictis criminibus, adeo incendit in Judaeos Aſſuerum, ut is omnes ejus gentis homines imperarit occidi. Referta eſt hujusmodi exemplis ſacra hiſtoria: quorum commemoratione, ſacerdotes operam dabunt, ut fideles a rei improbitate deterreant. ✝

[Qu. 6. *Quinam in obtrectatorum numerum ſunt referendi?*]

9. XVII. Ut *autem* peccati hujus vis, quo de altero detrahitur, omnino perſpiciatur; ſciendum eſt, non tantum adhibenda [11]) calumnia offendi hominum exiſtimationem, ſed et augendis, amplificandisque criminibus: et ſi quid occultius ab aliquo commiſſum ſit, quod ubi reſcitum fuerit, grave, aut turpe ſit ad famam; eam rem qui, ubi, quando, quibus non neceſſe ſit, pervulgarit, is obtrectator, et maledicus jure dicitur. Verum totius obtrectationis nulla capitalior eſt, quam eorum qui catholicae doctrinae ejusque praedicatoribus obtrectant. In ſimili culpa ſunt, qui malarum doctri-
10. narum, et errorum magiſtros extollunt laudibus. Nec vero ab horum hominum numero, et culpa ſejungun-

11) adhibita *Mog.*, *Lugd.* 2.

w) Pſ. 5, 7. — x) Pſ. 100, 5. — y) Jac. 4, 11. — z) Eſth. 13.

tur, qui detrahentibus, et maledicentibus hominibus patefacientes aures, non reprehendunt obtrectatores, sed illis libenter assentiuntur. „Detrahere enim, vel detrahentem audire, scribunt sancti Hieronymus [a]), et Bernardus [b]), utrum damnabilius sit, non facile constat." non enim essent, qui detraherent, si non adessent, qui detrahentes audirent. In eodem genere sunt, qui suis artificiis distrahunt homines, et inter se committunt, magnopereque serendis discordiis delectantur; ut summas conjunctiones, ac societates fictis sermonibus dirimentes, amicissimos viros ad immortales inimicitias, et ad arma compellant. Hanc pestem sic detestatur Dominus: [c]) *Non eris criminator, neque susurro in populo.* Tales erant multi ex consiliariis Saulis, [d]) qui ejus voluntatem a Davide alienare, et in illum, regem incitare [12]) conabantur. +

[Qu. 7. *Estne assentatio hac lege etiam interdicta?*]

Peccant *denique* [praeterea] in hanc partem blandi homines, et assentatores, qui blanditiis, et simulatis laudibus influunt in aures, et in animos eorum, quorum gratiam, pecuniam, et honores aucupantur, dicentes, ut est apud Prophetam, [e]) *Malum bonum, et bonum malum.* quos ut arceamus, et pellamus a consuetudine nostra, monuit nos David illa oratione [13]): [f]) *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Quamquam enim illi proximo minime maledicunt, tamen ei maxime nocent, qui, vel laudandis ejus peccatis, afferunt *ipsi* causam perseverandi in vitiis, quamdiu vixerit. Et quidem in hoc genere illa est assentatio deterior, quae ad proximi calamitatem, et perniciem adhibetur. sic Saul, cum Davidem furori, et ferro Philisthaeorum objicere cuperet, ut occideretur, ei blandiebatur illis verbis: 11.

12) concit. *Fabr.*, *Ven.* — 13) in orat. illa *Fabr.*

a) Cff. Hier. ep. 52. n. 14. (p. 268.) et ep. 125. n. 19. (p. 946.) — b) Bern. de considerat. ad Eugen. II, 13. (p. 432.) — c) Lev. 19, 16. — d) 1 Reg. 24, 10. 26, 19. — e) Isa. 5, 20. — f) Ps. 140, 5.

ejectum condemnetur. quod apertiſſime teſtatur David in hunc modum: w) *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium.*

[Qu. 5. *Numquid hoc praeceptum ad detractionis vitium etiam extenditur?*]

8. xvi. Prohibetur *autem* hoc *praecepto* [loco] non modo falſum teſtimonium, ſed deteſtabilis etiam libido, et conſuetudo detrahendi alteri: qua ex peſte incredibile eſt, quam multa, et quam gravia et incommoda, et mala naſcantur. Hoc vitium maledice, et contumelioſe dicendi occulte in alterum, paſſim improbant divinae litterae. *Cum hoc*, inquit David x), *non edebam.* et S. Jacobus, y) *Nolite detrahere alterutrum, fratres mei.* Nec vero praecepta ſolum ſacrae litterae, ſed etiam exempla ſuppeditant, quibus ſceleris magnitudo declaratur. nam et Aman, z) confictis criminibus, adeo incendit in Judaeos Aſſuerum, ut is omnes ejus gentis homines imperarit occidi. Referta eſt hujusmodi exemplis ſacra hiſtoria: quorum commemoratione, ſacerdotes operam dabunt, ut fideles a rei improbitate deterreant. +

[Qu. 6. *Quinam in obtrectatorum numerum ſunt referendi?*]

9. xvii. Ut *autem* peccati hujus vis, quo de altero detrahitur, omnino perſpiciatur; ſciendum eſt, non tantum adhibenda 11) calumnia offendi hominum exiſtimationem, ſed et augendis, amplificandisque criminibus: et ſi quid occultius ab aliquo commiſſum ſit, quod ubi reſcitum fuerit, grave, aut turpe ſit ad famam; eam rem qui, ubi, quando, quibus non neceſſe ſit, pervulgarit, is obtrectator, et maledicus jure dicitur. Verum totius obtrectationis nulla capitalior eſt, quam eorum qui catholicae doctrinae ejusque praedicatoribus obtrectant. In ſimili culpa ſunt, qui malarum doctri-
10. narum, et errorum magiſtros extollunt laudibus. Nec vero ab horum hominum numero, et culpa ſejungun-

11) adhibita *Mog.*, *Lugd.* 2.

w) Pſ. 5, 7. — x) Pſ. 100, 5. — y) Jac. 4, 11. — z) Eſth. 13.

fiunt, cum fcelere conjuncta funt. tam enim verba, am facta, notae, ac figna quaedam funt eorum, quae it in animo cujusque: ob eamque caufam Dominus pe pharifaeos arguens, k) hypocritas appellat. Et ec de priore praecepti lege, quae ad vetandum ctat.

Nunc explicemus, quid in altera jubeat Dominus. +xx.

u. 9. *Quidnam altera lex hujus praecepti verbis involuta, de judiciis forenfibus praefcribit?*]

Pertinet *autem* haec praecepti vis, et ratio ad id, 14.
jufte, et ex legibus forenfia judicia exerceantur,
re [16]) occupent homines, et ufurpent judicia. Non xxi.
m fas effe [17]) alienum fervum judicare, ut fcribit
oftolus [l]): ne, re, et caufa incognita, fententiam
ant. quo in vitio fuit facerdotum, et fcribarum conum, m) qui de fancto Stephano judicarunt: quod m peccatum fuit magiftratus Philippenfium, de quis inquit Apoftolus, n) *Caefos nos publice, indemtos, homines Romanos miferunt in carcerem, et nc occulte nos ejiciunt.* Ne condemnent innocen- xxii.
, aut [18]) nocentes abfolvant; ne pretio, aut gratia, odio, aut amore moveantur. Sic enim Mofes feores admonet, quos populi judices conftituerat: *Quod juftum eft judicate: five civis fit ille, five egrinus. Nulla erit diftantia perfonarum, ita rvum audietis, ut magnum: nec accipietis cuquam perfonam, quia Dei judicium eft.* +

u. 10. *Rei per legitimum Magiftratum interrogati, poffuntne mentiri?*]

De reis *autem,* et fontibus, vult eos Deus verum xxiii. 15.
nfiteri: cum ex judicii formula interrogantur. eft im teftimonium, ac praedicatio quaedam, illa con-

16) neque *Aug.*, *Mog.* — 17) eft *Col.* 3., *Aug.*, *Mog.*; *contra* ut, *quod fequitur*, *om. Ven.* — 18) et *Fabr.*, *Ven.*

k) Matth. 15, 7. 23, 13 fqq. — l) Rom. 14, 4. — m) Act. 7, 12 fqq. et 7. — n) Act. 16, 37. — o) Deut. 1, 16 fq.

fessio laudis, et gloriae Dei, ex ipsius Josuae sententia, qui Achan ad veri confessionem adhortatus inquit: p) *Fili mi da gloriam Domino Deo Israel.* 19) +

[Qu. 11. *Quodnam est testium officium?*]

16. XXIV. *Sed* quoniam hoc praeceptum testes potissimum attingit, de his etiam a Parocho diligenter agendum erit. nam praecepti vis ea est, ut non solum prohibeat falsum testimonium, sed verum etiam dici impe-
XXV. ret. Est enim in humanis rebus maximus usus veri testimonii, quod sunt innumerabiles res, quas a nobis ignorari necesse sit, nisi eas ex testium fide cognoscamus. Quare nihil tam necessarium est, quam testimoniorum veritas 20) in iis rebus, quas nec ipsi scimus, neque tamen licet ignorare. De quo exstat illa sancti Augustini sententia: q) „Qui veritatem occultat, et qui prodit mendacium, uterque reus est; ille, quia
XXVI. prodesse non vult; hic, quia nocere desiderat." Licet vero interdum verum tacere, sed extra judicium. nam in judicio, ubi testis legitime interrogatur a judice, vera omnino patefacienda sunt. Quo loco cavendum tamen est testibus, ne suae memoriae nimium confisi, quod exploratum non habent, id pro certo affirment.
XXVII. Reliqui sunt patroni causarum, et advocati, actores deinceps, et petitores. +

[Qu. 12. *Quanam ratione advocati et causarum procuratores suum officium explebunt?*]

17. Illi *igitur* opera, ac patrocinio suo non deerunt necessariis hominum temporibus, et egentibus benigne subvenient: tum injustas causas defendendas non suscipient, neque calumnia lites protrahent, nec alent avaritia. Quod ad mercedem attinet laboris, et ope-
18. XXVIII. rae suae, illa 21) jure, et aequo metiantur. Petitores vero, et accusatores monendi sunt, ne cuiquam, amore,

---

19) *Integrum locum posuit Ven.* — 20) testimonium veritatis *Aug.*, *Mog.* — 21) illam *caed.*

p) Jos. 7, 19. — q) Aug. ep. ad Casulan. ap. Grat. P. 2. Caus. 11. qu. 3. c. 80. §. 1. it. Decretal. lib. 5. tit. 20. C. 1. Cf. Isidor. Sent. III, 55. n. 3. (p. 348.)

aut odio, aut cupiditate aliqua adducti, periculum iniquis criminationibus creent. Jussum hoc denique divinitus descriptum[22]) est piis omnibus, ut in congressibus, et colloquiis vere semper, et ex animo loquantur; nihil dicant quod alterius existimationi possit officere, ne de illis quidem, a quibus laedi se, et exagitari intelligunt; cum illud propositum habere debeant, sibi cum illis eam necessitudinem, et societatem intercedere, ut membra sint ejusdem corporis. +

[Qu. 13. *Quibus rationibus Christiani ad agnitionem foeditatis, quae mendacio inest, perduci possunt?*]

Ut *autem* libentius hoc mendacii vitium caveant XXIX. 19.
fideles, proponet eis Parochus summam hujus sceleris miseriam, ac turpitudinem. Nam in sacris litteris, *mendacii pater* daemon dicitur. quod enim daemon r) *in veritate non stetit*, *mendax est*, et mendacii parens. Adjunget ad ejiciendum tantum flagitium ea mala, quae mendacium consequuntur: et quoniam [ea mala] sunt innumerabilia, fontes, et capita incommodorum, et calamitatum commonstrabit[23]). Ac primum, in quantam cadat Dei offensionem, quantumve ejus odium incurrat homo vanus, et mendax, Salomonis auctoritate declarabit eo loco, s) *Sex sunt, quae odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus: Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, proferentem mendacia*[24]) *testem fallacem:* et quae sequuntur. Quis igitur ei praestet incolumitatem, qui in insigni odio sit apud Deum, quo minus gravissimis
afficiatur suppliciis? Deinde quid impurius, aut foe- 20.
dius, ut sanctus inquit Jacobus, quam in eadem lingua, qua t) *benedicimus Deum, et Patrem, maledicere homines, qui ad* imaginem, et *similitudinem Dei facti sunt*, ita ut *fons de eodem foramine*

---

22) praescript. *Fabr.*, *Ven.* — 23) demonstr. *eaed.* — 24) *Recte Clem. et Mog. comma, quod etiam h. l. est in cett., c. Vulg. om.*

r) Joa. 8, 44. — s) Prov. 6, 16 sqq. — t) Jac. 3, 9. 11. Chrysost. in Eph. (4, 25 sqq.) hom. 14. (p. 103 sqq.)

emanet dulcem, et amaram aquam? Quae enim lingua prius laudem, et gloriam Deo tribuebat, poſtea, quantum in ea eſt, eum ignominia afficit, ac dedecore, mentiendo. quare ſit, [u]) ut a caeleſtis beatitudinis poſſeſſione mendaces excludantur. Cum enim in hunc modum quaereret a Deo David, [v]) *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo?* reſpondit Spiritus ſanctus, [w]) *Qui loquitur veritatem in corde ſuo, qui non egit dolum in lingua ſua.* Maximum vero etiam illud in mendacio incommodum eſt, quod fere
xxx. eſt inſanabilis is animi morbus. Cum enim peccatum, quod, inferendo falſo crimine, aut proximi famae, et [25]) exiſtimationi obtrectando, commiſſum ſit, non remittatur, niſi calumniator ei, quem criminatus fuerit, ſatisfaciat injuriarum; id autem difficile ſiat ab hominibus, primo, ut antea monuimus, pudore, et inani quadam dignitatis opinione deterritis: qui in eo peccato ſit, hunc addictum eſſe aeternis inferorum poenis, dubitare non poſſumus. neque enim quisquam ſperet, ſe calumniarum, vel obtrectationis veniam conſequi poſſe, niſi prius ei ſatisfaciat, de cujus dignitate, et fama aut publice in judicio, aut etiam in privatis, et
xxxi. familiaribus congreſſibus aliquid detraxerit. Praeterea, latiſſime patet hoc detrimentum, et in ceteros diffunditur; qua [26]) vanitate, et mendacio fides, ac veritas tolluntur, arctiſſima vincula ſocietatis humanae: quibus ſublatis, ſequitur ſumma vitae confuſio, ut homi-
xxxii. nes nihil a daemonibus differre videantur. Docebit porro, vitandam eſſe loquacitatem, Parochus: cujus vitatione et reliqua peccata fugiuntur, et eſt magna cautio mendacii: a quo vitio loquaces ſibi haud facile temperare poſſunt. +

[Qu. 14. *Quae genera hominum vanitatem ſui mendacii fruſtra excuſare nituntur?*]

ii. xxxiii. *Poſtremo* iis [etiam] illum errorem eripiet Parochus, qui ſe in vanitate orationis excuſant, et men-

---

25) *Iterum* aut *Fabr.* — 26) quia *Ven.*, *Aug.*; *Antv. diſtinguit:* qua, vanit., ac mend., ſid.

u) Apoc. 21, 27. 22, 15. — v) Pſ. 14, 1. — w) ib. v. 3.

ım, prudentium exemplo defendunt: quorum esse
t, mentiri in tempore. Dicet id, quod verissimum
x) *prudentiam carnis, mortem esse*. Hortabitur
tores, ut in difficultatibus, et angustiis Deo confi-
, neque ad artificium mentiendi confugiant. nam
qui 27) utuntur perfugio, facile declarant, se sua
is niti prudentia, quam in Dei providentia spem
ıre. Qui causam sui mendacii conferunt in eos,
ibus sunt mendacio decepti, ii 28) docendi sunt,
licere y) hominibus se ipsos ulcisci, neque malum
› compensandum esse, sed potius vincendum in
› malum: quod si etiam fas esset, hanc referre
am; nemini tamen utile, se suo ulcisci detrimento:
29) autem id gravissimum detrimentum, quod men-
› dicendo facimus. Iis, qui afferunt humanae na-
› imbecillitatem, et fragilitatem, tradendum erit
officii praeceptum, ut divinum auxilium implo-
, nec infirmitati humanitatis obtemperent. Qui
uetudinem opponunt, admonendi sunt; si mentiri
ıverunt 30), ut dent operam, ut contrariam consue-
ıem capiant vere loquendi, praesertim cum qui
et consuetudine peccant, gravius delinquant, quam
·i. Et quoniam non desunt, qui se tegant excusatione 22.
·orum hominum, quos passim mentiri, et pejerare
endunt; hac ratione illi ab ea opinione deducendi
, non esse imitandos malos, sed reprehendendos, et
gendos: cum autem ipsi mentimur, minus auctoritatis
ɪprehensione, et correctione alterius nostram habere
onem. Alios se ita defendentes, quod vera di-
o, saepe incommodo sint affecti, sic refellent sa-
ɔtes, esse illam accusationem, non defensionem:
sit officium Christiani hominis, quamvis potius fa-
jacturam, quam mentiri. Restant duo genera eo- 23.
, qui se in mendacio excusent; alteri, qui dicant, se
:ausa mentiri; alteri, se idem facere utilitatis gratia,
pe qui bene nec emerent, nec venderent, nisi men-
ım adhiberent. utrosque a suo errore Parochi aver-

Ita bene Clem. et Ven.; *cett.* illi, qui. — 28) hi *omn.*
et. Clem. — 29) est *Fabr.*, *Ven.* — 30) consuev. *eaed.*

Rom. 8, 6. — y) Rom. 12, 17. 19. 21. 1 Petr. 3, 9.

tere debebunt [31]). Ac ſuperiores quidem illos a vitio abducent, et docendo quantum eo in genere peccandi conſuetudinem augeat uſus mentiendi: et illud inculcando, [z]) omnis otioſi verbi reddendam eſſe rationem: proximos autem hos acerbius etiam objurgabunt; quorum in excuſatione gravior inſit illorum ipſorum accuſatio, qui praeſeferant, ſe minime illis Dei verbis fidem et auctoritatem tribuere, [a]) *Quaerite primum regnum Dei, et juſtitiam ejus: et haec omnia adjicientur vobis.*

[Cap. X.

DE NONO ET DECIMO PRAECEPTO.]

[b]) NON CONCUPISCES DOMUM PROXIMI TUI: NEC DESIDERABIS UXOREM EJUS, NON SERVUM, NON ANCILLAM, NON BOVEM, NON ASINUM, NEC OMNIA, QUAE ILLIUS SUNT.

[Qu. 1. *Quo fructu nonum hoc et decimum praeceptum octo reliquis adjiciuntur?*]

1. 1. In his duobus praeceptis, quae poſtremo loco tradita ſunt, illud in primis ſciendum eſt, rationem fere conſtitui, qua cetera praecepta ſerventur. Nam quod his verbis praeſcriptum eſt, eo ſpectat, ut, ſi quis ſtudet ſuperiora legis juſſa ſervare, hoc maxime faciat, ne concupiſcat: quoniam qui non concupiſcet, ſuis contentus, aliena non appetet, aliorum commodis gaudebit; [1]) Deo immortali gloriam tribuet, gratias eidem maximas aget, ſabbatum colet, ideſt, quiete perpetua fruetur, majoresque venerabitur: neminem denique neque re, neque verbis, neque ullo alio modo laedet. Nam ſtirps, ac ſemen malorum omnium [c]) eſt prava concu-

31) ſtudeb. *eaed.* — 1) *Semicolon h. l. Clem., Ven. et Mog. hab.; ſed melius cum reliquis comma ponitur, quum verba* appetet, gaudebit *haud dubie a* quoniam, *non a* qui *pendeant.*

z) Matth. 12, 36. — a) ib. 6, 33. — b) Ex. 20, 17. cf. Deut. 5, 21. — c) 1 Tim. 6, 10. Jac. 1, 14 ſq. 4, 1 ſq. Aug.

piſcentia; qua qui incenſi ſunt, praecipites feruntur in omne flagitiorum, et ſcelerum genus. His animadverſis, et Parochus in iis, quae ſequuntur, tradendis diligentior, et fideles ad audiendum erunt attentiores. +

[Qu. 2. *Quo pacto duo illa praecepta inter ſe differunt?*]

Sed quamquam haec duo praecepta conjunxeri- II. 2.
mus, propterea quod, cum non diſſimile ſit eorum argumentum, eandem docendi viam habent: Parochus tamen et cohortando, et monendo poterit communiter, vel ſeparatim, ut commodius ei [2]) videbitur, ea tractare: ſin autem Decalogi interpretandi munus ſusceperit, demonſtrabit, quae ſit horum duorum praeceptorum diſſimilitudo, quidve una concupiſcentia ab altera differat: quam differentiam libro quaeſtionum in Exodum D. Auguſtinus [d]) declarat. Nam ex iis alteram ſolum ſpectat, quid utile ſit, quid fructuoſum: alteri propoſitae ſunt libidines, et voluptates. Si quis igitur fundum, aut domum concupiſcit, is lucrum potius, et quod utile eſt, conſectatur, quam voluptatem: ſi vero alienam uxorem appetit, non utilitatis, ſed voluptatis cupiditate ardet. +

[Qu. 3. *Numquid ſexto et ſeptimo praecepto ſatis ſuit explicatum, quod his duobus poſtremis comprehenditur?*]

Verum horum praeceptorum duplex fuit neceſſi- IV. 3.
tas, altera, ut ſexti, ſeptimique praecepti ſententia explicaretur. nam etſi quodam naturae lumine intellectum eſt, alienae uxoris potiundae cupiditatem prohiberi, vetito adulterio; nam ſi concupiſcere liceret, fas item eſſet potiri: tamen plerique ex Judaeis, peccato obcaecati, in eam opinionem adduci non poterant, ut crederent id a Deo prohibitum eſſe: immo vero, lata, et cognita hac Dei lege, multi, qui ſe legis eſſe

2) ei *ſola Clem.; Fabr. et Ven.* ipſi; *cett.* ſibi.

ſer. 155. C. 1. (p. 516.); de nupt. et concup. I, 24. (p. 196); c. Julian. V, 3. (p. 416.) Gregor. Moral. IV, 26. (p. 123.)
d) Aug. in Ex. qu. 71. (p. 331 ſq.)

interpretes profitebantur, in eo errore versati sunt: id quod animadvertere licet ex illo Domini sermone apud sanctum Matthaeum, e) *Audistis, quia dictum est antiquis: Non moechaberis. Ego autem dico*
V. *vobis:* et quae sequuntur. Altera est horum praeceptorum necessitas, quod aliqua distincte, explicateque vetantur, quae sexto, et septimo explicate non prohibebantur. nam, exempli causa, septimum praeceptum prohibuit, ne quis injuste concupiscat aliena, aut eripere conetur: hoc autem vetat ne ullo modo quis concupiscat, etsi jure, legeque assequi possit, ex cujus
4. VI. adeptione proximo damnum importari videat. Sed illud in primis, ante quam ad praecepti explicationem veniamus, fideles docendi erunt [3]), nos hac lege non ad id solum institui, ut cupiditates nostras cohibeamus; sed etiam Dei erga nos pietatem, quae im-
VII. mensa est, cognoscamus. nam cum superioribus legis praeceptis nos quibusdam quasi praesidiis munisset, ne quis nos ipsos, aut nostra violaret; hoc adjuncto praecepto, illud maxime providere voluit, ne appetitionibus nostris nos ipsi laederemus [4]): quod facile futurum fuit, si omnia cupere, atque optare liberum nobis, atque integrum esset. hac igitur non concupiscendi lege praescripta, illud a Deo provisum est, ut cupiditatum aculei, quibus ad perniciosa quaeque incitari solemus, hujus legis vi quodammodo excussi, nos minus urgeant; majusque propterea temporis spatium nos molesta illa cupiditatum sollicitudine liberati, ad ea praestanda pietatis, et religionis officia habeamus, quae *ipsi* Deo multa, maximaque [5]) debemus. +

[Qu. 4. *Quod discrimen haec duo praecepta inter leges divinas et humanas esse insinuant?*

Quae hic divinitus praescribuntur, non solum cu-

3) sunt *Fabr.* — 4) *Aug. et Mog.* laederemur, *qua mutatione non est opus, modo nos accusat. esse dicas. Namque, quod Leod. et Col.* 2. nos *plane om., a totius loci mente prorsus alienum mihi esse videtur, ut taceam quod ad hancce sententiam efferendam rectius:* (nos) alios laederemus, *scribendum fuisset.* — 5) maximeque *Lugd.* 1., *Fabr.*

e) Matth. 5, 27 sq.

piditates frenant, et reprimunt] *Neque id ſolum haec VIII. 5.
lex nos docet*, verum etiam illud oſten*dit*[dunt], legem Dei ejusmodi eſſe, quae non externis ſolum munerum functionibus, ſed etiam intimo animi ſenſu ſervanda ſit. hocque inter divinas, et humanas leges intereſt, quod hae rebus tantum externis contentae ſunt; illae vero, quoniam animum Deus intuetur [f]), ipſius animi puram, ſinceramque caſtitatem, atque integritatem requirunt. Eſt igitur divina lex, quaſi ſpeculum quoddam, in quo naturae noſtrae vitia intuemur. quamobrem *dixit* [dicit] Apoſtolus: [g]) *Concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret: Non concupiſces.* Cum enim [h]) concupiſcentia, ideſt peccati fomes, qui ex peccato originem habuit, perpetuo nobis infixus inhaereat; ex hoc agnoſcimus, in peccato nos naſci: quapropter ſupplices ad eum confugimus, qui ſolus [6]) poteſt peccati ſordes eluere. +

[Qu. 5. *Eſtne omnis concupiſcentia hic prohibita, ac in vitio ponenda?*]

Habent *autem* haec ſingula praecepta illud cum 6.
ceteris commune, ut partim aliquid vetent, partim jubeant. Quod ad prohibendi vim attinet; ne quis forte IX.
arbitretur, concupiſcentiam illam, quae vitio caret, aliquo modo vitium eſſe, ut *concupiſcere ſpiritum adverſus carnem* [i]), vel expetere *juſtificationes Dei *in* omni tempore*, id quod David [k]) ſummopere cupiebat; Parochus doceat, quae concupiſcentia illa ſit, quam hujus legis praeſcripto fugere oporteat. Quare ſciendum eſt, concupiſcentiam eſſe commotio- X.
nem quandam ac vim animi, qua impulſi homines, quas non habent, res jucundas appetunt. et quemad- XI.
modum reliqui animi noſtri motus non perpetuo mali ſunt: ita haec concupiſcendi vis non ſemper in vitio eſt ponenda. neque enim propterea malum eſt, ſi cibum, aut ſi potum appetimus; aut cum frigemus, ſi caleſcere; aut contra, cum calemus, ſi frigeſcere cu-

6) *Perperam* ſolus *Lugd.* 1., *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Antv.*

f) 1 Reg. 16, 7. Pſ. 7, 10. Jer. 11, 20. 17, 10. — g) Rom. 7, 7.
h) Vid. p. 281 ſq. — i) Gal. 5, 17. — k) Pſ. 118, 20.

aliena ſunt, ut domus, ſervus, ancilla, ager, uxor, bos, aſinus, et alia multa; quae cum aliena ſint, ea
xviii. concupiſcere vetat divina lex; rerumque ejusmodi cupiditas nefaria eſt, et in peccatis graviſſimis numeratur, cum illis concupiſcendis animi praebetur aſſenſus. +

[Qu. 10. *In quo peccati ratio maxime conſiſtit et cernitur?*]

12. *nam* tum peccatum natura exſiſtit, cum poſt malarum cupiditatum impulſum animus rebus pravis delectatur, atque his vel aſſentitur, vel non repugnat; id quod D. Jacobus, cum peccati originem, et progreſſionem oſtendit, illis verbis docet: u) *Unusquisque tentatur a concupiſcentia ſua abstractus, et illectus: deinde concupiſcentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, cum conſummatum fuerit, generat mortem.* +

[Qu. 11. *Quis nunc eſt duorum extremorum praeceptorum ſcopus?*]

13 xix. Cum *igitur* lege ita cave*a*tur, *Non concupiſces*; haec verba ad eum ſenſum referuntur, ut noſtras cupiditates a rebus alienis cohibeamus. alienarum enim rerum cupiditatis 11) ſitis immenſa eſt, atque infinita, neque umquam ſatiatur, ut ſcriptum eſt, v) *Avarus non implebitur pecunia:* de quo ita eſt apud Iſaiam: w) *Vae, qui conjungitis domum ad domum, et*
xx. *agrum agro copulatis.* Sed ex ſingularum vocum explicatione facilius intelligetur hujus peccati foeditas, et magnitudo. +

[Qu. 12. *Quid domus vocabulo in hujus praecepti formula intelligendum eſt?*

14. xxi. Ea voce] *Quare Parochus docebit, Domus vocabulo* non locu*m*[s] modo, quem incolimus, ſed univerſa*m* heredita*tem*[s] ſignifica*ri*[tur], ut ex

---

11) cupiditas *Lugd.* 1., *Aug.*, *Mog.*

u) Jac. 1, 14 ſq. Hieron. comm. in Amos 1, 5. (p. 228.) Aug. de Trinit. XII, 12. (p. 652.) Gregor. Moral. IV, 27. (p. 123 ſq.) — v) Eccl. 5, 9. —. w) Iſa. 5, 8.

divinorum ſcriptorum uſu, conſuetudineque cognoſcitur. In Exodo x) ſcriptum eſt, Obſtetricibus a Domino domus eſſe aedificatas. ſententia eo ſpectat, ut illarum facultates ab eo auctas eſſe, atque amplificatas interpretemur. Ex hac igitur interpretatione animadver- XXII.
timus, hac praecepti lege vetitum nobis eſſe, ne divitias avide expetamus, neque alienis opibus, potentiae, nobilitati invideamus, ſed ſtatu noſtro, qualis qualis ille ſit, ſive humilis, ſive excelſus, contenti ſimus. Alienae deinde gloriae appetitionem vetitam eſſe, intelligere debemus. nam hoc item ad domum pertinet. ✝

[Qu. 13. *Quid bovis et aſini vocibus concluditur?*

Haec clauſula] *Quod vero ſequitur*, *Non bovem*, XXIII.
non aſinum; id oſtendit, non ſolum, quae magna ſunt, ut domus, nobilitas, et gloria, ea cum aliena ſint, concupiſcere nobis non licere, ſed etiam parva, qualia [12]) illa ſint, ſive animata, ſive inanimata. ✝

[Qu. 14. *De quibus ſervis in hoc praecepto eſt ſermo?*

Quod] *Sequitur* deinceps [adjicitur]: [*Non*] *Ne- XXIV.
que* *ſervum* [,*non ancillam*,] *.quod* [13]) intelligendum eſt tam de captivis, quam de reliquo genere ſervorum; quos, ut cetera alterius bona, concupiſcere non debemus. liberos vero homines, qui voluntate ſer- XXV.
viunt, vel mercede conducti, vel amore, obſervantiaque impulſi, nullo modo neque verbis, neque ſpe, neque pollicitationibus, neque praemiis quis corrumpere aut ſollicitare debet, ut eos deſerant, quibus ſe ipſi ſponte addixerunt: immo vero, ſi ante id tempus quo ſe in illorum famulatu fore promiſerant, ab illis receſſerint, hujus praecepti auctoritate admonendi ſunt, ut ad eos ipſos omnino revertantur. ✝

[Qu. 15. *Cur etiam in praecepto ſit mentio proximi?*]

Quod autem in praecepto mentio ſit proximi, XXVI.

12) cumque *add. Col.* 3., *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*, *Lugd.* 2. — 13) *Verba:* Non ſerv., non anc. *ſunt et. in Ven.*

x) Ex. 1, 21.

id eo pertinet, ut hominum vitium demonſtretur, qui vicinos agros, aut proximas domos, aut aliam rem ejusmodi, quae ſecum continens ſit, appetere ſolent. Vicinitas enim, quae in parte amicitiae ponitur, ab amore ad odium, cupiditatis vitio [14]), traducitur. +

[Qu. 16. *Praevaricantur iſtam legem, qui res venales proximi juſto pretio emere cupiunt?*]

xxviii. Hoc *vero* praeceptum ii minime violant, qui res, quas proximi venales habent, emere de illis cupiunt, aut juſto pretio emunt. ii enim non modo proximum non laedunt, ſed valde adjuvant, cum ei pecunia majori commodo, uſuique futura ſit, quam res illae, quas ipſe venditat. +

[Qu. 17. *Quomodo decimum praeceptum de non concupiſcenda uxore proximi intelligendum eſt?*

xxviii. Superiorem] *Hanc* de re aliena non concupiſcenda legem altera ſequitur, quae prohibet, ne alienam concupiſcamus uxorem. qua lege concupiſcendi libido, non ea quidem tantum prohibita cenſetur, qua adulter alterius uxorem appetit, ſed etiam, qua affectus aliquis alterius uxorem in matrimonium ducere concupiſcit. eo enim tempore, cum repudii permittebatur libellus [y]), illud facile evenire poterat; ut quae ab uno repudiata
xxix. eſſet, eam alter uxorem acciperet. at hoc Dominus vetuit [z]), ne aut mariti ad uxores relinquendas ſollicitarentur; aut uxores maritis difficiles ſe, ac moroſas ita praeberent, ut eam ob cauſam quaedam quaſi
xxx. neceſſitas viris imponeretur illas repudiandi. nunc vero [a]) gravius eſt peccatum, cum mulierem, etiam ſi a viro repudiata ſit, alteri in matrimonium ducere non

---

14) viro *Ven.*

y) Deut. 24, 1 ſq. — z) *Aut ſupplendum:* quamquam a Moſe d. l., ut Chriſtus Matth. 19, 8. explicat, ad duritiam cordis Judaeorum permittebatur; *aut illud* hoc *non ſtricte ſumendum, ſed* ad libidinem eſt referendum, qua affectus aliquis alterius uxorem in matrimonium ducere concupiſcit. *Equidem hoc praeferam.* — a) i. e. apud Chriſtianos. Vid. de Sacr. Matrim.

liceat, nisi marito mortuo. itaque qui alterius uxorem concupiscet [15]), facile ex una in aliam incidet cupiditatem: aut enim illius virum mori, aut adulterium admittere cupiet. atque hoc idem de iis mulieribus XXXI. dicitur, quae alteri desponsatae sunt. neque enim has item concupiscere licet, cum ii, qui haec pacta rescindere student, violent sanctissimum fidei foedus: et XXXII. quemadmodum, quae alteri nupta est, eam concupiscere omnino nefas est: sic, quae ad Dei cultum, religionemque est consecrata, nullo pacto licet illam uxorem appetere. +

[Qu. 18. *Numquid in hanc legem peccat, qui mulierem, quam putat maritum amisisse, sollicitat ad matrimonium?*]

20. Si *vero* quis mulierem, quae nupta est, cum eam innuptam esse opinetur, uxorem sibi dari concupiscit, neque, si in matrimonium alii collocatam intelligeret, eam nuptam sibi dari cuperet, id quod Pharaoni [b]), et Abimelech [c]) contigisse legimus, qui Saram in matrimonio [16]) habere concupierunt, cum eam minime nuptam, Abrahaeque sororem, non uxorem, arbitrarentur; ille certe, qui eo animo est, ejusmodi praecepti legem violare non videtur.

[Qu. 19. *Quid praeter ea, quae prohibentur hoc praecepto, faciendum imperatur?*]

Sed ut Parochus remedia patefaciat, quae ad tol- XXXIII. 21. lendum hoc cupiditatis vitium accommodata sunt, explicare alteram praecepti rationem debet; quae in eo consistit, ut, [d]) *si divitiae affluant, cor non apponamus*, easque [e]) pietatis, et divinarum rerum studio abjicere parati simus, et [e]) in sublevandas pauperum miserias libenter pecuniam erogemus: si desint facultates, egestatem aequo, et hilari animo feramus. Et

15) concupiscit *Col.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Lugd.* 2., *item Aug. et Mog.*, *quae duae postea etiam* incidit *habent.* — 16) matrimonium *Fabr.*, *Ven.*

b) Gen. 12, 11 sqq. — c) ib. 20, 2 sqq. — d) Ps. 61, 11. e) Matth. 19, 21. Marc. 10, 21. Luc. 18, 22.

quidem ſi rebus noſtris dandis liberalitate utemur, rerum alienarum cupiditates reſtinguemus. De paupertatis autem laudibus, divitiarumque deſpicientia, in ſacris litteris [f]), et apud ſanctos Patres [g]) facile erit
XXXIV. Parocho multa colligere, et fideli populo tradere. Hac item lege praecipitur, ut ardenti ſtudio, ſummaque cupiditate optemus id potiſſimum effici, non quod nos concupiſcimus, ſed quod Deus vult, quemadmo-
XXXV. dum Domini oratione exponitur. Voluntas autem Dei in eo maxime eſt, ut nos ſingulari quodam modo ſancti efficiamur, animumque noſtrum ſincerum, atque ab omni labe purum, integrumque conſervemus, et exerceamus nos in iis mentis ac ſpiritus officiis, quae corporis repugnant ſenſibus; horumque edomitis appetitionibus, ratione, ac ſpiritu duce, rectum vitae curſum teneamus; quive praeterea ſenſus materiam cupiditatibus noſtris, libidinique praebent, eorum vim maxime reprimamus. +

[Qu. 20. *Quae ſunt potiſſimum Chriſtianis meditanda, ut vim concupiſcentiae refrenent?*]

22. XXXVI. *Sed* ad hunc cupiditatum ardorem reſtinguendum, plurimum etiam hoc poteſt, ſi, quae incommoda ex illis accidunt, ea nobis ob oculos proponamus. Primum vero illud incommodum eſt, quod, quoniam ejusmodi cupiditatibus paremus, in anima noſtra regnat ſumma peccati vis, ac poteſtas. quamobrem monuit Apoſtolus, [h]) *Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore ut obediatis concupiſcentiis ejus.* Nam quemadmodum, ſi cupiditatibus reſiſtimus, peccati vires

---

f) Job. 27, 19. Pſ. 33, 11. 48, 17 ſq. Prov. 11, 28. Eccl. 5, 9. Eccli. 11, 10 ſqq. Jer. 9, 23. Matth. 6, 19. 11, 5. 19, 23 ſq. Marc. 4, 19. 10, 23 ſqq. Luc. 6, 20 ſqq. 7, 22. 18, 24 ſq. 1 Tim. 6, 9. 17. Jac. 1, 10 ſq. 2, 5. — g) Baſil. M. regul. fuſ. tract. interrog. 6. et 8. (p. 344 ſqq.) Gregor. Naz. ſer. 14. (p. 257 ſqq.) Ambroſ. hexaem. VI, 8. n. 51 ſq. (p. 133 ſq.); comm. in Luc. (10, 4.) lib. 7. n. 55. (p. 1423.) Hieron. ep. 14. (p. 28 ſqq.); ep. 66. (p. 393 ſqq.); ep. 120. qu. 1. (p. 819 ſqq.); ep. 130. (p. 975 ſqq.) Chryſoſt. in Matth. hom. 4. n. 11 ſq. (p. 68 ſq.); hom. 90. n. 3 ſq. (p. 843 ſq.) Aug. ep. 157. C. 4. (p. 420 ſqq.) Caſſian. Collat. 24. C. 26. (p. 627 ſqq.) Leon. M. ſer. 95. C. 2 ſq. (p. 367 ſq.) Gregor. M. in Ez. lib. 2. ſer. 9. n. 2. et 12. (p. 1404. et 1410.) — h) Rom. 6, 12.

concident: ita, ſi iisdem ſuccumbimus, Dominum a regno ſuo expellimus, et in ejus locum peccatum introducimus. Alterum praeterea incommodum eſt, quod ab hac concupiſcendi vi, veluti fonte quodam, omnia peccata manant, ut D. Jacobus [i]) docet. D. item Joannes, [k]) *Omne*, inquit, *quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, et concupiſcentia oculorum, et ſuperbia vitae.* Tertium incommodum in eo eſt, quoniam rectum animi judicium his cupiditatibus obſcuratur. homines enim his cupiditatum tenebris obcaecati, honesta, et praeclara putant omnia, quaecumque ipſi concupiſcunt. Opprimitur praeterea concupiſcendi vi verbum Dei, quod in animis noſtris a magno illo agricola Deo inſitum eſt: ſic enim apud D. Marcum ſcriptum eſt: [l]) *Alii ſunt, qui in ſpinis ſeminantur: hi ſunt, qui verbum audiunt, et aerumnae ſaeculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiſcentiae introeuntes, ſuffocant verbum, et ſine fructu efficitur.* +

[Qu. 21. *Quinam cupiditatum laqueis maxime implicantur?*]

Jam vero, qui prae ceteris hoc cupiditatis vitio laborant, quosque propterea Parochus ad colendum hoc praeceptum diligentius cohortari debet, illi ſunt, qui luſionibus non honeſtis delectantur, aut qui ludis immoderate abutuntur: mercatoresque item, qui rerum penuriam annonaeque caritatem expetunt, atque id aegre ferunt, ut alii praeter ipſos ſint, qui vendant, aut emant, quo carius vendere, aut vilius emere ipſi poſſint: qua in re item peccant, qui alios egere cupiunt, ut aut vendendo, aut emendo ipſi lucrentur. Peccant etiam milites, qui bellum expetunt, ut furari ipſis liceat: medici item, qui morbos deſiderant: jure conſulti [17]), qui cauſarum, litiumque vim, copiamque concupiſcunt: tum artifices, qui quaeſtus avidi, omnium, quae ad victum, cultumque pertinent, penuriam exoptant, ut inde plurimum lucrifaciant [18]). In hoc prae- XXXVII. 23

---

17) Juriſconſ. *Ven.*, *Aug.*, *Mog.* — 18) lucri fac. *Lugd.* 1. 2., (*Leod.?*) *Col.* 2., *Fabr.*, *Ven.*

i) Jac. 1, 14 ſq. — k) 1 Joa. 2, 16. — l) Marc. 4, 18 ſq.

noctabat. cujus deinde officii, iis, qui se ad Iesu Christi fidem contulissent, Apostoli praecepta tradere non destiterunt. nam sancti et [s]) Petrus, et [t]) Joannes [4]), de ea [5]) diligentissime pios admonent; et ejus rationis [6]) memor [u]) Apostolus pluribus locis Christianos hortatur ad salutarem orandi necessitatem. +

[Qu. 3. *Qua potissimum ratione homines adduci possunt in cognitionem necessarii hujus officii?*]

3. *Praeterea,* tam multis indigemus [v]) bonis, et commodis, ad animum, et corpus tuendum necessariis, ut ad precationem confugere oporteat, tamquam ad unam omnium optimam, et indigentiae nostrae interpretem, et conciliatricem eorum, quibus egemus. Nam, cum nihil cuiquam [7]) debeat [w]) Deus; reliquum profecto est, ut, quae nobis opus sunt, ab eo precibus expetamus: quas preces tamquam instrumentum necessarium nobis dedit ad id, quod optaremus [8]), consequendum [.] *:* +

[Qu. 4. *Aliane via omni indigentiae nostrae satisfacere liceat, quam per orationem?*]

4. *praesertim cum* quaedam esse con*stet*[stat], quae nisi ejus adjumento non lice*a*t impetrare. Habent enim sacrae preces praestantem illam virtutem, qua maxime daemones ejiciuntur. Est enim quoddam daemoniorum genus, quod non ejicitur nisi jejunio, et oratione [x]). Quare magnam sibi adimunt facultatem

---

4) Jacobus *pro* Joan. *Aug.*, *Mog.* — 5) re *add. Fabr.*, *Ven.* — 6) operationis *Aug.*, *Mog.* — 7) cuique *Lugd.* 1. 2., *Col.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.* — 8) optamus *Aug.*, *Mog.*

Cypr. de orat. dom. (p. 213.); Chrysost. de Christi precib. c. Anom. hom. X. n. 3. (p. 532.). — s) 1 Petr. 3, 7. 4, 7. — t) 1 Joa. 3, 22. 5, 14 sq. (Jac. 5, 13 sqq.) — u) Rom. 12, 12. Eph. 6, 18. Phil. 4, 6. Col. 4, 2 sq. 1 Thess. 5, 17. 25. 2 Thess. 3, 1. 1 Tim. 2, 1. 2. 8. 5, 5. — v) Ps. 39, 18. 69, 6. — w) Job. 41, 2. Rom. 11, 35. cf. Ambros. orat. de obitu Theodos. n. 22. (p. 1204). — x) Matth. 17, 20; Aug. ser. 80. n. 3. (p. 300.), (ej.) ser. 73. in App. (p. 93.); Chrysol. ser. XIII. 9. (p. 18.).

ſingularium donorum, qui hanc conſuetudinem, exercitationemque non adhibent, pie ac diligenter orandi. petitione enim non ſolum honeſta, ſed etiam aſſidua [y]) opus eſt ad impetrandum, quod concupiſcas. Nam, ut inquit S. Hieronymus [z]), ſcriptum eſt: [a]) *Omni petenti datur.* ergo ſi tibi non datur, ob id non datur, quia non petis: [b]) *petite ergo, et accipietis.*

[Cap. II.]

DE UTILITATE ORATIONIS.

Qu. 1. *Quis eſt primus fructus, quem parit illa orandi neceſſitas?*]

Habet *autem* haec neceſſitas jucundiſſimam utilita- 1.
tem, quae fructus ex ſe edit uberrimos: quorum copiam ſument Paſtores a ſacris ſcriptoribus [c]), cum opus erit illos impertiri fideli populo. nos ex ea copia aliquot elegimus, quos huic tempori accommodatos duximus. Primus autem fructus, quem inde capimus, eſt is, quod orantes Deo honorem habemus; ſi quidem eſt quoddam religionis argumentum oratio, quae in divinis litteris thymiamati comparatur: [d]) *Dirigatur*

---

y) Jac. 5, 16. — z) Hier. Comm. in Matth. L. I. c. 7, 7 ſq. (p. 39.), liberius citat. Cf. ib. L. III. c. 17, 18. (p. 134.) — a) Matth. 7, 8. Luc. 11, 10. — b) Joa. 16, 24. cf. Jac. 4, 2. et II. ſub lit. q. in h. cap. — c) De orat. utilitate fructibusque v. c. evolvas: Baſil. Conſtitut. monaſt. c. I. (p. 535.), ej. ep. II. n. 2. (p. 72.), ep. 174. (p. 262.); Gregor. Nyſſ. de orat. ſer. I. (p. 714.); Chryſoſt. orat. 1. et 2. de precat. (p. 778 ſqq.), ej. de incompreh. Dei nat. hom. V. n. 6. (p. 488.), et De conſubſt. c. Anom. hom. VII. n. 7. (p. 512 ſq.) it. in C. IX. Geneſ. hom. 29. (p. 280.); Joan. Dam. in Epp. S. Pauli (2 Cor. 1, 11.) (p. 125.), ej. Sacr. Parall. lit. ε. tit. VII. (p. 463 ſqq. p. 471.); Tertull. de orat. c. 29. (p. 25 ſq.); Aug. ſer. 73. in App. (p. 93.); Iſidor. Hiſp. Sentent. L. III. c. 7. n. 1. (p. 279.); Gregor. Mor. L. XVIII. c. 5. n. 10. (p. 560.), in Ezech. L. II. hom. 10. n. 21. (p. 1428.), Regiſt. Epp. L. I. indict. 9. ep. 25. (p. 515.); Bern. in Quadrag. ſer. 5. n. 5. (p. 829.), Bonavent. expoſ. in Luc. XI. (p. 363.), in Luc. XVIII. (p. 541.), ej. de profect. Religioſ. L. II. c. 69. (p. 164.); Thom. Aq. expoſ. in orat. dom. (p. 28.), it. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 15. — d) Pſ. 140, 2. Cf. Aug. enarr. in h. Pſ. n. 5. (p. 1168.),

enim, inquit Propheta, *oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Quare nos hac ratione Deo ſubjectos eſſe profitemur; quem bonorum omnium auctorem agnoſcimus, et praedicamus, in quem ſolum ſpectamus, quod unum incolumitatis, ſalutisque praeſidium, atque perfugium habemus. Hujus fructus illis etiam verbis admonemur: [e]) *Invoca me in die tribulationis: eruam te, et honorificabis me.* +

[Qu. 2. *Quae eſt altera utilitas, quam orando conſequimur?*]

2. *Sequitur* fructus [etiam] ampliſſimus, et jucundiſſimus orationis [ſequitur], cum a Deo preces audiuntur: „eſt enim, ex S. Auguſtini [f]) ſententia, caeli „clavis oratio. [1]) Nam adſcendit, inquit, precatio, et „deſcendit Dei miſeratio: licet alta ſit terra, altum
II. „caelum, audit tamen Deus hominis linguam" [2]). Cujus orandi muneris tanta vis eſt, tanta utilitas, ut ea re caeleſtium donorum amplitudinem conſequamur. Nam et impetramus nobis, ut ducem, et adjutorem adhibeat Spiritum ſanctum: et fidei aſſequimur conſervationem, et incolumitatem, et vitationem poenarum, et divinum patrocinium in tentationibus, et ex Diabolo victoriam. omnino ineſt in precatione ſingularis gaudii cumulus. quamobrem ſic loquebatur Dominus: [g]) *Petite, et accipietis, ut gaudium veſtrum ſit plenum.* +

[Qu. 3. *Semperne pias preces exaudit divina majeſtas?*]

3. III. *Nec vero,* quin huic petitioni praeſto ſit, et occurrat Dei benignitas, [n]ullus relictus eſt dubitandi

---

1) Oratio juſti clavis coeli *Ven. ex Aug.* — 2) ſi mundam habeat conſcientiam *add. ead. ex Aug.*

in Pſ. 41. n. 17. (p. 272.); Clem. Alex. Paedag. L. III. (p. 306. l. 5.), Strom. L. VII. (p. 860. l. 47.); Hilar. tr. in Pſ. 140. n. 2. (p. 592.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 3. — e) Pſ. 49, 15. — f) Aug. ſer. 47. in App. (p. 63.); cf. Clem. Alex. Paedag. L. III. (p. 305. l. 23.); Bonavent. expoſ. in Luc. XI. (p. 363.). — g) Joa. 16, 24. Bern. de Diverſ. ſer. 19. n. 6. (p. 1130.).

locus. quod multa comprobant divinae ſcripturae teſtimonia: quae, quia ſunt in promptu, illa solummodo [3]) apud Iſaiam exempli cauſa attingemus: h) *Tunc*, inquit [4]), *invocabis, et Dominus exaudiet: clamabis, et dicet: Ecce adſum.* et rurſus: i) *Eritque antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam.* Exempla k) autem eorum, qui Deum exoraverunt, quia propemodum ſunt et infinita, et poſita ante oculos, omittimus. +

[Qu. 4. *Qui igitur fit, ut, quae petimus, interdum non impetremus?*]

At interdum fit, ut quae petimus a Deo non [5]) IV. 4. impetremus. [6]) ita eſt: ſed tum maxime proſpicit utilitati noſtrae Deus: vel quod alia nobis majora, et ampliora bona impertitur: vel quod nec neceſſarium nobis eſt, nec utile, quod petimus: immo vero fortaſſe ſupervacaneum id futurum ſit, ſi dederit, atque peſtiferum. „Quaedam enim, inquit ſanctus Auguſtinus l), negat propitius Deus, quae concedit iratus."

---

3) ſolum *om. Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. — 4) Tunc enim inquit *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*; Tunc enim, inquit *Col.* 2. 3., *Fabr.*, *Ven.* — 5) pet., a D. non *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*; pet. a D., non *Col.* 2., *Ven.* — 6) *Sign. interrog. poſuit Lov.*

h) Iſai. 58, 9. Bern. in Pſ. *Qui habitat*, ſer. 16. n. 1. (p. 880.). — i) ib. 65, 24. add. Pſ. 85, 5. 90, 15. 114, 1 ſq. 144, 18 ſq. Prov. 15, 29. Oſe. 2, 21. Joel. 2, 32. Rom. 10, 12 ſq. 2 Cor. 6, 2. al. Clem. Alex. Strom. L. VI. (p. 790. l. 33.); Aug. Confeſſ. L. X. c. 31. n. 45. (p. 140.), ep. 130. c. 14. n. 26. (p. 297.), in Joa. Ev. c. 14. tr. 73. n. 1. (p. 501.), c. 5. tr. 20. n. 3. (p. 326.), c. 16. tr. 102. n. 1. (p. 549.), enarr. II. in Pſ. 26. n. 7. (p. 91.), in Pſ. 39. n. 9. (p. 249.); Caſſian. Collat. IX. c. 34. (p. 378 ſq.) — k) e. g. Gen. 16, 11. 21, 17. 30, 6. 35, 3. Ex. 2, 24. Num. 20, 16. Deut. 9, 19. 10, 10. 26, 7. Jud. 13, 9. 1 Reg. 7, 9. 3 Reg. 17, 22. 4 Reg. 13, 4. 2 Par. 30, 20. 27. 33, 13. 34, 27. Pſ. 27, 6. 80, 8. 119, 1. Luc. 1, 13. Act. 10, 31. Hebr. 5, 7. Jac. 5, 17 ſq. al. — l) Sententia haec pluries ap. Aug. legitur: ep. 130. c. 14. n. 26. (p. 297.), in Joa. Ev. c. 14. tr. 73. n. 1. (p. 501.), in Pſ. 26. enarr. II. n. 7. (p. 91.), ſer. 354. c. 7. n. 7. (p. 961.), ej. ad Cathol. ep. c. Donatiſt. c. 19. n. 49. (p. 252.); cf. Rom. 8, 26. 2 Cor. 12, 7 ſq. Num. 11, 33. 1 Reg. 8, 7. Job. 1, 12. 2, 6. add. Clem. Alex. Strom. L. VII. (p. 855. l. 4 ſqq.); Aug. ep.

Nonnunquam etiam fit, ut adeo remiſſe, ac negligenter oremus, ut ne ipſi quidem, quod dicimus, attendamus. Cum autem ſit oratio [m]), mentis adſcenſus ad Deum: ſi in orando animus, qui ad Deum referri debet, peregrinatur, nulloque ſtudio, nulla adhibita pietate, temere precationis verba funduntur; quo modo inanem hujus orationis ſonitum, Chriſtianam precationem eſſe dicemus? Quare minime mirum eſt, ſi Deus noſtrae non obſequitur voluntati: cum vel ipſi nolle id nos, quod petimus, pene probemus, noſtrae [7]) negligentia et ignoratione precationis: vel poſtulemus ea, quae nobis ſunt obfutura. +

[Qu. 5. *Numquam compos voti quis efficitur, niſi vocalem orationem adhibeat?*]

5. VI. *Contra vero* ſcienter, ac diligenter petentibus multo plus tribuitur, quam a Deo poſtulaverint. quod et Apoſtolus teſtatur in epiſtola ad Epheſios [n]): et illa prodigi filii ſimilitudine [o]) declaratur, qui praeclare ſecum actum eſſe exiſtimaturus fuit, ſi in loco mercenarii famuli eum habuiſſet pater. etſi recte cogitantibus, non ſolum poſtulantibus nobis cumulat gratiam ſuam Deus, non modo munerum copia, ſed etiam celeritate tribuendi. quod oſtendunt divinae litte-

---

7) noſtra *Lugd.* 1.

140. c. 7. n. 19. (p. 325.), enarr. II. in Pſ. 21. n. 4. (p. 72.), in Pſ. 144. n. 19. 22. (p. 1209 ſq.); Leon. M. ſer. 56. c. 2. (p. 213.): Caſſian. Collat. XIII. c. 7. (p. 427.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 7. n. 24 ſqq. (p. 286.); Bern. in Quadrageſ. ſer. 5. n. 7. (p. 830.), in feſto S. Andreae Ap. ſer. 2. n. 5. (p. 1070.), de Diverſ. ſer. 27. n. 4. (p. 1146.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 16. — m) Hanc orat. definitionem exhibent: Joa. Damaſc. de fide orth. L. III. c. 24. (p. 248.), Bonav. expoſ. in Luc. VI. (p. 214.), ej. Declarat. term. Theolog. (p. 16.); alii tamen aliter definierunt, cf. Clem. Alex. Strom. L. VII. (p. 854. l. 3.); Baſil. in Martyr. Julittam hom. n. 3. (p. 35.); Aug. enarr. in Pſ. 85. n. 7. (p. 681.); Iſidor. Hiſp. Etymolog. L. VI. c. 19. n. 59. (p. 289.); Bern. de Diverſ. ſer. 25. n. 3. (p. 1141.); Bonavent. Opuſc. Diaet. ſalut. Tit. II. c. 5. (p. 273.); Thom. Aq. in IV. Sent. diſt. 15. qu. 4. a. 1. ubi plures orat. definitiones collectae leguntur, it. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 1. — n) Eph. 3, 20. Chryſol. ſer. XXXIX. 4. (p. 50.) — o)

rae, cum illa utuntur loquendi formula: p) *Desiderium pauperum exaudivit Dominus.* intimis enim, et tacitis egentium studiis, ne exspectata quidem eorum voce, Deus occurrit. +

[Qu. 6. *Quis est tertius orationis fructus?*]

6. Accedit *eo* etiam ille fructus, quod orando animi virtutes et exercemus, et augemus, maxime vero fidem. ut enim rite illi non orant, qui fidem Deo non habent: q) *Quo modo ergo* [8]), inquit, *invocabunt, in quem non crediderunt?* sic fideles, quo studiosius orant, eo majorem, ac certiorem fidem habent divinae curae, et providentiae, quae potissimum id requirit a [9]) nobis, ut ad se de iis, quae nobis opus sunt, referentes, omnia postulemus. +

[Qu. 7. *Cur Deus, cum sciat, quibus indigeamus, oratione nostra vult sollicitari?*]

VII. 7. Posset *vero* Deus non petentibus, ne cogitantibus quidem, abunde nobis omnia dilargiri, quo modo et animantibus rationis expertibus cuncta suppeditat ad usus vitae necessarios; sed beneficentissimus parens vult a filiis invocari: vult nos quotidie rite petendo, petere fidentius: vult, impetratis iis, quae postulamus, in dies magis testificari, ac praedicare suam in nos
8. ipsos benignitatem. Amplificatur etiam charitas: nam illum auctorem agnoscentes omnium bonorum, utilitatumque nostrarum, quanta eum possumus maxima charitate amplectimur: et ut amantes, colloquio et congressu magis ad amorem incenduntur; sic pii homines, quo saepius Deo facientes preces, et ejus implorantes benignitatem, quasi cum ipso colloquuntur, eo majori in singulas precationes [10]) affecti laetitia, ad

---

8) ergo *solae Clem. et Mog. ex Vulg., rell.* enim. — 9) de *Antv., Col.* 3. — 10) preces *Fabr., Ven.*

Luc. 15, 11 sqq. — p) Ps. 9 (10), 17. cf. 102, 8. Prov. 10, 24. Clem. Alex. Strom. L. VI. (p. 778. l. 38.), L. VII. (p. 852. l. 28 sqq.); (Basil.) serm. IX. de orat. n. 1. in App. (p. 523.); Aug. enarr. in Ps. 37. n. 14. (p. 225.); Bern. in Cantic. ser. 9. n. 4. (p. 1295.). — q) Rom. 10, 14. Aug. ep. 130. c. 9. n.

9. eum amandum et colendum incitantur ardentius. Propterea [11]) nos hac uti vult exercitatione precationis, ut flagrantes petendi ſtudio quod optamus, tantum ea aſſiduitate, et cupiditate proficiamus, ut digni ſimus, in quos illa conferantur beneficia, quae antea jejunus, et anguſtus animus noſter capere non poterat [r]). Vult praeterea nos id, quod [12]) eſt, intelligere, ac prae nobis ferre, ſi gratiae caeleſtis auxilio deſeramur, noſtra opera nihil conſequi poſſe, propterea que toto animo ad orandum incumbere. Valent autem maxime haec tamquam orationis arma contra naturae noſtrae hoſtes acerrimos: ait [13]) enim ſanctus Hilarius [s]): „Adverſus „Diabolum, armaque ejus, orationum noſtrarum ſonitu „certandum eſt." +

[Qu. 8. *Quae eſt quarta utilitas ex oratione in homines profluens?*]

10. Praeclarum praeterea illum orationis fructum aſſequimur [14]), quod, cum proclives ſimus ad malum, et ad libidinis varios appetitus vitio infirmitatis ingenitae, patitur [15]), ſe noſtris cogitationibus concipi; ut, dum illum oramus, et mereri ejus contendimus munera, accipiamus innocentiae voluntatem, et ab omni labe, delictorum omnium amputatione, purgemur [16]). +

[Qu. 9. *Quis eſt poſtremus orationis fructus?*]

11. *Poſtremo* ex ſancti Hieronymi [t]) ſententia, irae

---

11) Praeterea *Ven.* — 12) nos, id quod *Mog.* — 13) inquit *omn. praet. Clem.* — 14) conſequ. *Fabr., Ven.* — 15) Deus *add. eaed.* — 16) *Ita optime Lov., Ven. et Clem.; ſed*

18. (p. 295.), ep. 194. n. 10. (p. 546.), cf. Matth. 21, 22. Marc. 11, 23 ſq. Jac. 1, 6. — r) Vid. Baſil. Conſtit. monaſt. c. I. n. 6. (p. 539 ſq.); Aug. ep. 130. c. 8. n. 17. (p. 294 ſq.), ep. 140. c. 29. n. 69. (p. 340.), de ſerm. Dom. in mont. L. II. c. 3. n. 14. (p. 147.), enarr. in Pſ. 106. n. 9. (p. 906.), in Pſ. 102. n. 10. (p. 839.), de dono perſever. c. 16. n. 39. (p. 557.); (Leon. M.) lib. Sacram. n. 19. (p. 64.); Chryſol. ſer. CXXXIX. 20. (p. 167.) — s) Hilar. tract. in Pſ. LXV. n. 4. (p. 196.), cf. tractt. in Pſ. 63. n. 6. (p. 179.) et Pſ. 123. n. 6. (p. 449.); Leon. M. ſer. 18. c. 2. (p. 56 ſq.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 7. n. 3. (p. 279 ſq.), it. Synonym. L. II. n. 13. (p. 499.); Bern. in feſto omn. Sanct. ſer. 1. n. 13. (p. 1034.); Joa. Damaſc. Sacr. parall. lit. ε. tit. VII. (p. 466.) — t) Hieron. Comm. in Jer. L. II. c. VII. v.

divinae resistit oratio. Itaque sic ad Moysen locutus est Deus, u) *Dimitte me:* cum quidem poenas eum ab illo populo petere volentem, precibus impediret: nihil enim est, quod aeque Deum leniat iratum, aut etiam paratum ad plagas sceleratis inferendas aeque retardet, et revocet a furore, ac preces piorum hominum.

[Cap. III.]

DE PARTIBUS, ET GRADIBUS ORATIONIS.

[Qu. 1. *Quibus partibus constat Christiana oratio?*]

Exposita necessitate, et utilitate Christianae preca-ı. 1.
tionis, scire praeterea oportet fidelem populum, quot, et quibus partibus ea constet oratio: id enim ad hujus officii perfectionem pertinere testatur Apostolus: qui in epistola ad Timotheum cohortans ad pie, sancteque orandum, orationis partes diligenter enumerat: v) *Obsecro*, inquit, *primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.* Quod vero subtilis quaedam est harum differentia partium, si ejus explicationem auditoribus Parochi conducere existimabunt, consulent sanctos scriptores, praecipue S. Hilarium 1), et Augustinum w). Sed quoniam duae sunt praecipu[a]eu. 2.

---

quum e. g. Lugd. 1., *Leod.*, purgemus *legerent, Fabricius* eam purgemus *edidit*, *quo facto Aug. et Mog. adeo* imputatione *mutaverunt.* — 1) *Omn. praet. Clem. ita:* consulent inter ceteros S. Hil. *cet.; Mog. insuper:* SS.

16. p. 894.); cf. Tertull. de orat. c. 29. (p. 25.); Aug. enarr. in Ps. 105. n. 21. (p. 899.); Bonavent. Opusc. Diaet. salut. tit. II. c. 5. (p. 273.). — u) Ex. 32, 10. — v) 1 Tim. 2, 1.; add. Eph. 6, 18. Phil. 4, 6. — w) Hilar. tractt. in Ps. LIV. n. 4. (p. 118 sq.) et Ps. CXL. n. 2. (p. 592 sq.); Aug. ep. 55. L. II. c. 15. n. 28. (p. 105 sq.), ep. 149. c. 2. n. 12 sqq. (p. 385.), enarr. in Ps. 4. n. 5. (p. 10 sq.), in Ps. 103. ser. 1. n. 3. (p. 848.); add. Origen. de orat. n. 3. (p. 201 sqq.), n. 14. (p. 220 sqq.), n. 33. (p. 271 sq.); Basil. Constit. monast. C. I. n. 2. (p. 536.); Ambros. de instit. virg. c. II. n. 9. (p. 251.), de Sacram. L. VI. c. 5. n. 22. (p. 384.); Cassian. Collat. IX. c. 9 sqq. (p. 364 sqq.); Isidor. Hisp. de offic. eccl. L. I. c. 15. (p. 379 sqq.); Bern. de

partes orationis, poſtulatio, et gratiarum actio; a quibus tamquam a capite, manant reliquae; minime eas praetermittendas duximus. Nam ad Deum accedimus, ut cultum ei, ac venerationem adhibentes, vel ab eo aliquid impetremus, vel ipſi de beneficiis, quibus aſſidue ab ejus benignitate ornamur, et augemur, gratias agamus. Utramque hanc maxime neceſſariam partem orationis, Deus ipſe pronunciavit ore Davidis, illis verbis, x) *Invoca me in die tribulationis: eruam*
III. *te, et honorificabis me.* Quantum autem egeamus divinae liberalitatis, et bonitatis, quis ignorat, modo ſummam hominum egeſtatem, et miſeriam intueatur?
3. IV. Quam vero ſit propenſa Dei voluntas in genus humanum, quam effuſa in nos benignitas, omnes intelligunt, qui ſenſu oculorum, et mente praediti ſint[2]. Nam quocumque oculos conjicimus, quocumque nos cogitatione convertimus, nobis admirabilis lux divinae
V. beneficentiae, ac benignitatis oboritur. Quid enim habent homines, quod a Dei largitate profectum non ſit? et ſi omnia ſunt ejus dona, ac munera bonitatis; quid eſt, quod non omnes pro viribus beneficentiſſimum Deum laudibus celebrent, et gratiarum actione
VI. proſequantur? Sed utriusque officii, et petendi aliquid a Deo, et ei gratias agendi, multi ſunt gradus: quorum alius alio eſt altior, atque perfectior. Ut igitur fidelis populus non ſolum oret, ſed etiam optime fungatur illo munere orationis, proponent ei Paſtores ſummam perfectamque orandi rationem, et ad eam quam diligentiſſime poterunt hortabuntur. +

[Qu. 2. *Quinam eſt optimus orandi modus, ſummusque precationis gradus?*]

4. VII. *Sed qui nam eſt optimus orandi modus, et ſummus precationis gradus?* nempe is, quo pii, et juſti homines utuntur; qui freti verae fidei ſtabili funda-

---

2) et mentis pr. ſint *Fabr.*; *Col.* 3. *et Mog.* ſunt.

Diverſ. ſer. 25. n. 1. n. 6. (p. 1140 ſq.); Bonavent. expoſ. in Luc. XI. (p. 362. p. 364.), in c. XXII. (p. 651.); Thom. Aq. in IV. Sent. diſt. 15. qu. 4. a. 3. it. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 17. — x) Pſ. 49, 15. Baſil. hom. in Mart. Julitt. n. 3. (p. 35 ſqq.), ej. hom. de gratiar. actione (p. 24 ſqq.).

mento, quibusdam optimae mentis orationisque gradibus in illum locum perveniunt, ex quo infinitam Dei potentiam, immensam benignitatem, ac sapientiam contemplari possunt: ubi etiam in spem certissimam veniunt, se et quidquid petierint in praesentia, et illam inexplicabilium [3]) bonorum vim consecuturos esse, quae pollicitus est Deus largiturum se iis, qui divinum auxilium pie, et ex animo implorarint y). His, qualis vm.
duabus alis, elata in caelum anima ardenti studio pervenit ad Deum, quem omni gratiarum et laudum honore prosequitur, quod summis ab eo beneficiis affecta sit: tum vero singulari adhibita pietate, ac veneratione, quasi filius unicus carissimo parenti, quid sibi sit opus, non dubitanter exponit. Quem precandi ix.
modum, effundendi voce, exprimunt divinae litterae. inquit enim Propheta: z) *Effundo in conspectu ejus orationem meam, et tribulationem meam ante ipsum pronuncio.* Quae vox eam vim habet, ut nihil reticeat [4]), nihil occultet, sed effundat omnia is, qui ad orandum venit, fidenter confugiens in sinum amantissimi [5]) parentis Dei. ad id enim nos doctrina caelestis hortatur illis verbis: a) *Effundite coram illo corda vestra.* et: b) *Jacta super dominum curam tuam.* Hunc autem precationis gradum significat sanctus Augustinus c), cum inquit in eo libro, qui inscriptus est Enchiridion, „Quod [6]) fides credit, spes et charitas orat." +

[Qu. 3. *Quae est altera orandi ratio?*]

Alius est eorum *gradus*, qui mortiferis peccatis x. 5.

---

3) *Minus apte* inexplicabilem *Aug.*, *Mog.* — 4) retineat *Lugd.* 1. — 5) amantissimum *Aug.*, *Mog.* — 6) si *add.* *Col.* 2.

y) Aug. Confess. L. X. c. 31. n. 45. (p. 140.), ep. 130. c. 14. n. 26. (p. 297.), enarr. II. in Ps. 26. n. 7. (p. 91.), in Ps. 39. n. 9. (p. 249.), in Ps. 101. ser. 1. n. 3. (p. 821.), in Ps. 104. n. 1. (p. 884.); vid. supra cap. I. qu. 4. not. h. — z) Ps. 141. 3. — a) Ps. 61. 9. — b) Ps. 54, 23. — c) Aug. Euchir. c. 7. n. 2. (p. 145.); cf. Aug. ep. 130. c. 9. n. 18. et c. 13. n. 24. (p. 295 sq.); Hilar. tr. in Ps. 118. n. 1. (p. 411.), in Ps. 141. n. 2. (p. 601.).

oppreſſi, fide tamen ea, [d]) quae mortua dicitur, nituntur ſe ſe erigere [7]), et ad Deum adſcendere; ſed, propter intermortuas vires, ſummamque fidei imbecillitatem, ſe altius a terra tollere non poſſunt: verumtamen ſua peccata recognoſcentes, et eorum conſcientia, ac dolore cruciati, humiliter, ac demiſſe, ex [8]) illo maxime longinquo loco poenitentes, ſcelerum a Deo
XI. veniam, et pacem implorant. horum oratio ſuum obtinet locum apud Deum: nam eorum preces audiuntur. immo vero hujusmodi homines liberaliſſime miſericors Deus invitat: [e]) *Venite*, inquit, *ad me omnes, qui laboratis, et onerati eſtis, et ego reficiam vos.* Ex horum hominum numero fuit ille Publicanus [f]), qui cum oculos ad caelum tollere non auderet, exiit tamen, inquit, e [9]) templo magis juſtificatus, quam Phariſaeus. +

[Qu. 4. *Quo in gradu tertium genus conſiſtit precatorum?*]

6. XII. Eſt praeterea eorum gradus, qui nondum fidei lucem acceperunt, verumtamen, divina benignitate exiguum illorum naturae lumen accendente, vehementer excitantur ad ſtudium, cupiditatemque veritatis; quam ut doceantur, ſummis precibus petunt. qui ſi manent in voluntate, a Dei clementia eorum ſtudium non repudiatur. Quod exemplo Cornelii Centurionis [g]) comprobatum videmus. nemini enim id ex animo petenti, clauſae ſunt fores divinae benignitatis. +

[Qu. 5. *Qui inter deprecatores extremo in gradu haerent?*

7. XIII. Illi ſcilicet] *Poſtremus eſt gradus eorum*, quos non modo facinorum, ac flagitiorum non poenitentes, ſed *etiam* ſceleribus ſcelera cumulantes, tamen non pudet ſaepe a Deo petere peccatorum veniam, in quibus

---

7) eripere *Aug.*, *Mog.* — 8) demiſſe ex *Col.* 3. *Mog.* — 9) de *Ven.*, *Fabr.*; *Mog. vero* inquit *om.*

d) Jac. 2, 17. — e) Matth. 11, 28. — f) Luc. 18, 10 ſqq. Chryſoſt. hom. Non eſſe deſperand. n. 1. (p. 355 ſq.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 16. — g) Act. 10, 4. 31.

voluntt perfeverare; qui tali ftatu ne ab hominibus quidem audere deberent, ut fibi ignofcerent, poftulare. Horum oratio a Deo non auditur. fic enim de Antio- xiv.
cho fcriptum eft: [h]) *Orabat autem hic fceleftus Dominum, a quo non effet mifericordiam confecuturus.* Quare vehementer hortandi funt, qui in gravi illa miferia verfantur, ut, abjecta peccandi voluntate, vere et ex animo fe convertant ad Deum.

[Cap. IV.]

DE IIS, QUAE PETENDA SUNT.

[Qu. 1. *Quaenam licet a Deo petere?*]

Sed quoniam, [1]) in fingulis petitionibus quid 1.
poftulandum, quid non, fuo loco dicetur; fatis hic erit fideles univerfe illud admonere, ut quae jufta, quaeve [2]) honefta fint, a Deo petant homines: ne, fi contra quam deceat, aliquid poftularint, illo refponfo repellantur, [i]) *Nefcitis, quid petatis.* Quidquid autem recte optari poteft, petere licet. quod illa Domini uberrima promiffa teftantur: [k]) *Quodcumque volueritis petetis, et fiet vobis:* omnia enim fe conceffurum pollicetur. +

[Qu. 2. *Eftne eadem ratio omnium eorum, quae licite a Deo poftulantur?*]

quare primum optatum, ac defiderium noftrum adu. 2.

---

1) *Comma hoc omn. fere e. c. Lugd.* 1., *Leod. om.; Mog. autem poft* petitionibus *transponit.* — 2) quaeque *Fabr., Ven. et Mog.*

h) 2 Machab. 9, 13. — i) Matth. 20, 22. Marc. 10, 38. Clem. Alex. Strom. L. VII. (p. 853. l. 33 fqq.); Origen. Comm. in Matth. tom. XVI. (p. 764), it. de orat. n. 2. (p. 197.) coll. n. 14. (p. 219.) n. 21. (p. 230.); Bafil. Regul. brev. tract. interrog. 261. (p. 503.); Hilar. tr. in Pf. 54. n. 4. (p. 118 fq.); Hieron. Comm. in ep. ad Ephef. L. II. 3, 20. (p. 605.); Aug. enarr. in Pf. 76. n. 2. (p. 602.), in Pf. 85. n. 8. (p. 681.), in Pf. 118. fer. 17. n. 2. (p. 989.); Thom. Aq. S. th. 2: 2. P. qu. 83. a. 5. — k) Joa. 15, 7. cf. ib. 16, 23.

eam regulam dirigemus, ut ad Deum, qui ſummum
eſt bonum, ſummum ſtudium, deſideriumque referatur.
Deinde cupiemus ea, quae cum Deo nos maxime conjungant:
quae vero nos inde ſejungant, aut cauſam
aliquam afferant disjunctionis, ab omni ſtudio, et cupiditate
noſtra removenda ſunt. Hinc licet colligere [3],
ſecundum illud ſummum, et perfectum bonum, quo
modo reliqua, quae dicuntur bona, et optanda ſint, et
3. a parente Deo poſtulanda. Nam haec corporis quae
vocant, et externa bona, ut ſanitas, robur, pulchritudo,
divitiae, honores, gloria, quia facultatem, ac
materiam ſaepe dant peccato, (qua re fit, ut non
omnino pie, aut ſalutariter petantur) erit illa petitio
his praeſcribenda finibus, ut haec vitae commoda poſtulentur
neceſſitatis cauſa: quae precandi ratio refer-
III. tur ad Deum. Licet enim nobis ea precibus petere,
quae et Jacob, et Salomon poſtularunt. ille enim in
hunc modum: l) *Si dederit* [4]) *mihi panem ad veſcendum,
et veſtimentum ad induendum, erit mihi Dominus
in Deum.* Salomon his verbis: m) *Tribue*
4. *tantum victui meo neceſſaria.* Cum vero nobis Dei
benignitate ſuppeditetur ad victum, et ad cultum, par
eſt, nos illius Apoſtoli cohortationis recordari, n) *Qui
emunt, tamquam non poſſidentes: et qui utuntur
hoc mundo, tamquam non utantur: praeterit enim
figura hujus mundi.* Item, o) *Divitiae ſi affluant,
nolite cor apponere:* quarum fructum, et uſum tantummodo
noſtrum eſſe, ſed ita, ut cum ceteris com-
IV. municemus, ab ipſo doctore Deo didicimus. Si valemus;
ſi reliquis externis, et corporis bonis abundamus;
eo illa nobis tributa eſſe meminerimus, ut et
facilius Deo inſervire poſſimus, et proximo omnia

---

3) *Comma hoc, quo ſententia magis elucet, e Col. 2. et Ven. recepimus.* — 4) *Omn., praet. Ven., Clem., Lugd. 2. et Mog.* dederis.

l) Gen. 28, 20 ſq. — m) Prov. 30, 8. Tertull. de orat. c. 25. (p. 23.); Bern. in Quadrageſ. ſer. 5. n. 9. (p. 831.), de Diverſ. ſer. 25. n. 5. (p. 1142.). — n) 1 Cor. 7, 30 ſq. Aug. ſer. 80. n. 7. (p. 302.). — o) Pſ. 61, 11. Gregor. Mor. L. XV. c. 47. n. 53. (p. 489.), ej. in Evang. L. I. hom. 2. n. 7. (p. 1442.), L. II. hom. 27. n. 7. (p. 1563.).

ejus generis commodare. Ingenii autem bona, et or-v. 5.
namenta, cujus generis funt artes, atque doctrinae, petere etiam 5) licet, fed ea tantum condicione, fi nobis ad Dei gloriam, et ad falutem profutura funt. Quod autem omnino, et fine adjunctione, aut condicione optandum, quaerendum, poftulandum eft, quemadmodum antea diximus, id Dei gloria eft, et deinceps omnia, quae fummo illi bono conjungere nos queant, ut fides, timor Dei, amor, de quibus plenius dicemus in explicatione petitionum.

[Cap. V.]

PRO QUIBUS ORANDUM SIT.

[Qu. 1. *Eftne ullum genus hominum in hoc mundo, pro quibus non liceat Deum precari?*]

His autem cognitis [illis], quae petenda *fint*1. 1.
[funt], docendus eft fidelis populus, pro quibus orare debeat. Continet autem oratio petitionem, et gratiarum actionem: quare prius de petitione dicamus. Orandum igitur eft pro omnibus fine ulla exceptione vel inimicitiarum, vel gentis, vel religionis. nam five hoftis fit, five alienus, five infidelis, proximus eft: quem quia Dei juffu amare debemus, fequitur, ut preces quoque, quod amoris officium eft, pro eo facere oporteat. nam eo pertinet illa Apoftoli cohortatio: p) *Obfecro fieri orationes pro omnibus hominibus.* Qua in oratione primum petenda funt, quae falutem animae complectuntur, deinde quae corporis. +

[Qu. 2. *Indifferenter, nulloque ordine, pro omnibus illis orandum eft?*]

Debemus *autem* hoc precationis officium primumu. 2.

5) non *pro* etiam *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2.; *Lugd.* 2. *autem omnino om.*

p) 1 Tim. 2, 1. Cypr. de orat. dom. (p. 206.), ep. VII. (p. 15.); Ambrof. de Cain et Ab. L. I. c. 9. n. 39. (p. 201.), (rj.) Comm. in 1 Tim. II, 1. in App. (p. 292.); Aug. in ep. Joa. c. 1. tr. 1. n. 8. (p. 606.), enarr. in Pf. 30. fer. 3. n. 2. (p. 121.), in Pf. 39. n. 8. (p. 248.); Joa. Dam. Sacr. Parall. lit. ε. tit. VII. (p. 470.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 7.

Paſtoribus animarum tribuere, quod ab Apoſtolo ejus exemplo monemur. ſcribit enim is ad Coloſſenſes q), ut orent *pro* ſe, *ut* ſibi *Deus aperiat oſtium ſermonis.* quod item 1) facit ad Theſſalonicenſes r). Eſt praeterea in Actis Apoſtolorum: s) *Oratio fiebat ſine intermiſſione ab Eccleſia* pro Petro. Cujus etiam officii a D. Baſilio t) in libris de moribus admonemur: „pro iis enim orandum eſſe, inquit, qui praeſunt verbo veritatis." Secundo loco pro principibus nos precari oportet, ex ejusdem Apoſtoli u) ſententia. quanto enim publico bono principibus piis, et juſtis utamur, nemo ignorat. itaque rogandus eſt Deus, ut tales ſint, quales eſſe oportet, qui reliquis hominibus praeſint. Exſtant exempla ſanctorum hominum, quibus monemur, ut pro bonis etiam, piisque deprecemur. Egent enim et illi precibus aliorum; quod divinitus factum eſt, ne ſuperbia efferantur, dum intelligunt ſe inferiorum ſuffragiis indigere v). +

[Qu. 3. *Quid inimicis noſtris, et hoſtibus Eccleſiae, hic praeſtandum?*]

3. Juſſit *praeterea* [etiam] Dominus precari w) *pro perſequentibus, et calumniantibus* nos. Illud etiam

1) idem *Col.* 3.

q) Col. 4, 3. Hieron. Comm. in ep. ad Philem. v. 22. (p. 761.). — r) 1 Theſſ. 5, 25. — s) Act. 12, 5. — t) Baſil. Moral. reg. 56. c. 5. (p. 277.), cf. ej. ep. 155. (p. 244.); Hilar. de Synod. n. 92. (p. 520.), ej. Fragm. VI. n. 2. (p. 676.): Aug. ep. 20. n. 2. (p. 19). — u) 1 Tim. 2, 2. Tertull. ad Scapul. c. 2. (p. 203.); Gregor. M. Regiſt. Epp. L. VII. indict. 15. ep. 27. (p. 874.). L. IX. indict. 2. ep. 49. (p. 963.); Cyrill. Hieroſ. Catech. XXIII. n. 8. (p. 327.). — v) Cf. 4 Reg. 19, 4. 22, 13. Luc. 22, 32. Joa. 17, 9. 11. 15. Rom. 15, 30. 2 Cor. 1, 11. et in h. qu. not. q. r. s.; Catech. ſententia fluxit ex Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 7. — w) Matth. 5, 44. cf. Luc. 23, 34. Act. 7, 59. 1 Cor. 4, 12. Aug. in ep. Joa. c. 1. tr. 1. n. 9. (p. 607.), enarr. in Pſ. 39. n. 4. (p. 246.), ſer. 15. c. 7. n. 7. (p. 63.), ſer. 149. c. 15. n. 16. (p. 494 ſq.), ſer. 382. (p. 1037 ſq.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 7. n. 13. (p. 283.); Gregor. Mor. L. IX. c. 16. n. 24. (p. 300.), ej. in Evang. L. II. hom. 27. n. 7. 8. (p. 1564.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 8.; Chryſoſt. de cruce et latrone hom. I. n. 5., II. n. 5. (p. 409. p. 419.), ej. de prodit. Judae hom. I. n. 1. (p. 377.), hom. II. n. 1. (p. 387.), al.

Sancti Auguſtini [x]) teſtimonio celebratum eſt, hanc eſſe acceptam conſuetudinem ab Apoſtolis pro iis, qui ab Eccleſia ſunt alieni, preces, et vota faciendi, ut infidelibus donetur fides: ut idolorum cultores ab impietatis errore [2]) liberentur: ut Judaei discuſſa animorum caligine lucem veritatis accipiant: ut haeretici redeuntes ad ſanitatem, catholicae doctrinae praeceptis erudiantur: ut ſchiſmatici, a qua deſciverunt ſanctiſſimae parentis Eccleſiae communione, cum ea iterum verae charitatis nodo juncti copulentur. Quantam autem vim habeant preces pro hujusmodi hominibus factae ex animo, conſtat tam multis exemplis omnis hominum generis, quos quotidie, ereptos a poteſtate tenebrarum, transfert Deus in regnum filii charitatis ſuae [y]); et ex vaſis irae, facit vaſa miſericordiae [z]). in quo plurimum valere piorum obſecrationem, nemo, qui recte ſentiat, dubitare poteſt. +

[Qu. 4. *Etiam ad mortuos extendi poteſt hoc beneficium?*]

Preces *autem* quae pro mortuis fiunt, ut ab igne Purgatorii liberentur, ex Apoſtolorum doctrina fluxerunt. qua de re ſatis dictum eſt, cum de ſacrificio Miſſae loqueremur [a]). + 4.

[Qu. 5. *Prodeſtne et illis aliena oratio, qui peccant ad mortem?*]

in iis *autem*, qui peccare dicuntur ad mortem, vix quidquam precibus, votisque proficitur [b]). Verumta- 5.

---

2) erroribus *Aug.*, *Mog.*

x) Aug. ep. 149. c. 2. n. 17. (p. 386.), cf. ej. ſer. 168. c. 7. n. 8. (p. 562.), it. L. de haereſib. n. 87. (p. 20.), et De dono perſever. c. VII. n. 15. (p. 548.); Cypr. ep. 55. (p. 88.); (Leon. M.) de vocat. omn. gent. L. I. c. 12. (p. 185 ſq.); Gregor. Mor. L. XXXV. c. 8. n. 12. (p. 1148.); Bern. tr. de gradib. humilit. c. 22. n. 56. (p. 587.). — y) Col. 1, 13. — z) Rom. 9, 22 ſq. — a) Vid. ſupra p. 92. p. 162. p. 360 ſq. — b) Cf. 1 Joa. 5, 16. Matth. 12, 32. Luc. 12, 10. Hebr. 6, 4 ſqq. 10, 26 ſq. Cypr. ep. XXXI. (p. 44.); Hieron. Comm. in Jer. L. III. c. 14, 11. (p. 940.) coll. L. II. c. 11, 14. (p. 920.); Aug. de ſerm. Dom. in mont. L. I. c. 22. n. 73 ſq. (p. 141 ſq.), de civit. Dei L. XXI. c. 24. n. 1. 2. (p. 485.); Caſſian. Collat. XI. c. 10. (p. 402.); Gre-

men eft Chriftianae charitatis, et precari pro illis, et lacrymis contendere, an eis poffint reddere pacatum [3]) Deum. +

[Qu. 6. *Quomodo funt exfecrationes, quae in fcripturis leguntur, accipiendae?*]

6. III. Exfecrationes *vero* fanctorum hominum, quibus in impios utuntur ex Patrum c) fententia, conftat [4]) effe vel praedictiones eorum, quae illis eventura funt, vel adhibitas contra peccatum, ut, falvis hominibus, peccati vis intereat. +

[Qu. 7. *Quis eft ufus gratiarum actionis?*]

7. IV. In altera parte precationis [5]), maximas Deo gratias agimus pro divinis ejus, immortalibusque beneficiis, quibus et femper affecit, et quotidie afficit humanum genus. Maxime autem fungimur hoc munere gratiarum actionis fanctorum omnium caufa, quo in officio fingulares Deo laudes tribuimus, et eorum victoriae, et triumphi, quem de omnibus et intimis [6]), et externis hoftibus ejus benignitate deportarunt [7]). +

[Qu. 8. *Inter eas gratulationes, quae fanctorum caufa Deo exhibentur, quaenam in Ecclefia primas partes obtinet?*]

8. V. Huc pertinet prima illa pars Angelicae falutationis, cum ea ad precandum utimur: d) „*Ave* Maria, *gratia*

---

3) placat. *Fabr., Mog. et Ven.* — 4) *Verba* ex P. fent., *utrum cum Lugd.* 1., *Lov. et Clem. ad priora fint referenda, an potius cum Fabric. ad fequentia, haefitare licet, ficut et ipfae Leod., Col.* 2. *et Ven. rem in dubio reliquerunt; habent hae enim:* utuntur, ex P. fent., conft. — 5) oration. *Fabr., Ven.* 6) internis *Fabr.* — 7) report. *eaed., Ven.*

gor. Mor. L. XXXIV. c. 19. n. 38. (p. 1133.), Dialog. L. IV. c. 44. (p. 452.); Bern. tr. de gradib. humilit. c. 22. n. 52. (p. 585.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 7. — c) Pf. 6, 11. 7, 7. Pf. 9 (10). 34, 1 fqq. 78, 6. 108, 6 fqq. Jer. 10, 25. Ofe. 9, 14. 1 Tim. 1, 20. 2 Tim. 4, 14. Apoc. 6, 10. al.; Gregor. Nyff. de orat. fer. I. (p. 719 fq.); Aug. de ferm. Dom. in mont. L. I. c. 22. n. 76. (p. 142.), it. fer. 22. c. I. n. 1. (p. 81 fq.); Caffian. Collat. VII. c. 21. (p. 323 fq.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 8. — d) Luc. 1, 28. Thom. Aq. expof. in falutat.

z: Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus."
Deum fummis et habendis laudibus, et gratiis
dis celebramus, quod fanctiffimam Virginem omni
tium donorum munere cumulavit; ipfique Virgini
larem illam gratulamur felicitatem. Jure autemvr.
a Dei Ecclefia huic gratiarum actioni preces etiam
iplorationem fanctiffimae Dei Matris adjunxit, qua
atque fuppliciter ad eam confugeremus, ut nobis
atoribus fua interceffione conciliaret Deum, bona
tum ad hanc, tum ad aeternam vitam neceffaria
traret. Ergo nos exfules, filii Evae, qui hanc
marum vallem incolimus, affidue mifericordiae
em, ac fidelis populi advocatam invocare debe-
, ut oret pro nobis peccatoribus, ab eaque hac
a opem et auxilium implorare, cujus et praeftan-
na merita apud Deum effe, et fummam volunta-
juvandi humanum genus, nemo, nifi impie et ne-
, dubitare poteft [e]).

[Cap. VI.]

QUIS ORANDUS SIT.

. 1. *Ad quem dirigenda eft praecipue oratio?*]

Deum *autem* orandum effe, et ejus nomen invo- I. 1.
um, ipfa loquitur naturae vis, infita in hominum
libus: non folum tradunt divinae litterae, in qui-
licet audire imperantem Deum, [f]) *Invoca me in
tribulationis:* fed Dei nomine tres perfonas in-
gi oportet. +

. 2. *Suntne etiam Sancti cum Chrifto regnantes invocandi?*]

fecundo loco confugimus ad auxilia Sanctorum, II. 2.
in caelo funt: quibus etiam preces effe faciendas,

;elic. (p. 42 fqq.); Miffale Rom. (p. 445.) — e) Vid. fupra
144 fqq. et p. 478. not. n. — f) Pf. 49, 15. Origen. de
t. n. 15. (p. 222.); Aug. enarr. in Pf. 85. n. 1. (p. 677 fq.),
56. c. 2. n. 2. (p. 226.), ej. oratt. ad Deum vid. in Soliloq.
. c. 1. n. 2. (p. 265 fqq.) L. II. c. 6. n. 9. (p. 277.); Bonavent.

ita certum eſt in Eccleſia Dei; ut piis nulla de eo dubitatio poſſit accidere. quae res quia ſeparatim ſuo loco g) eſt explicata; eo et Parochos, et ceteros trans-
III. mittimus. ſed ut tollatur omnis error imperitorum, operae pretium erit docere fidelem populum, quid intersit inter hanc [et illam] invocandi rationem. +

[Qu. 3. *An eodem modo Deum et Sanctos imploramus?*

3. Minime:] *non enim eodem modo Deum, et Sanctos 1) imploramus. nam* precamur [enim] Deum, ut ipſe vel bona det, vel liberet a malis: a Sanctis autem, quia gratioſi ſunt apud Deum, petimus, ut noſtri patrocinium ſuſcipiant, ut nobis a Deo impetrent
IV. ea, quorum indigemus. hinc duas adhibemus precandi formulas, modo differentes. ad Deum enim proprie dicimus, „Miſerere nobis, Audi nos": ad Sanctum,
4. „Ora 2) pro nobis" h). Quamquam licet etiam alia quadam ratione petere a Sanctis ipſis, ut noſtri miſereantur: ſunt enim maxime miſericordes. itaque precari poſſumus eos, ut, condicionis noſtrae miſeria permoti, ſua nos apud Deum gratia, ac deprecatione
V. juvent. Quo loco illud maxime cavendum eſt omnibus, ne, quod Dei proprium eſt, cuiquam praeterea tribuant: immo vero, cum ad imaginem Sancti alicujus quis Dominicam orationem pronunciat, ita tum ſentiat, ſe ab illo petere, ut ſecum oret, ſibique poſtulet ea, quae Dominicae orationis formula continentur, et ſui denique ſit interpres, et deprecator ad Deum. nam eos hoc fungi officio docuit ſanctus Joannes Apoſtolus in Apocalypſi i).

---

1) ejus *add. Ven.* — 2) Sanctos: Orate *ead.*

expoſ. in Luc. XXII. (p. 653.); Thom. Aq. in IV. Sent. diſt. 15. qu. 4. a. 5., it. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 4. — g) V. ſupra p. 478 ſqq. — h) Miſſale Rom. (p. 214); Chryſoſt. de Anna ſer. IV. n. 6. (p. 737.), Bern. de Diverſ. ſer. XXV. n. 1. (p. 1140.); Thom. Aq. in IV. Sent. diſt. 15. qu. 4. a. 6. it. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 11. — i) Apoc. 8, 3 ſq.

[Cap. VII.]

DE PRAEPARATIONE ADHIBENDA.

Qu. 1. *Quibus maxime virtutibus animus ad orationem eſt praeparandus?*]

Eſt in divinis litteris: [k]) *Ante orationem praepara animam tuam: et noli eſſe quaſi homo, qui tentat Deum.* Tentat [1]) enim Deum is, qui cum bene orat, male agit; et cum loquatur cum Deo, a precibus animus ejus aberrat. Quare cum tanti interſit, quo quisque animo Deo preces faciat, tradant [2]) Parochi vias precationum piis auditoribus. Primus igitur gradus ad orationem erit, vere humilis, ac demiſſus animus, ſcelerum quoque recognitio; quibus ſceleribus intelligat, qui ad Deum accedit, ſe non modo dignum non eſſe, qui quidquam impetret a Deo, ſed qui ne in ejus quidem conſpectum veniat oraturus. Hujus praeparationis ſaepiſſime mentionem faciunt divinae litterae: quae et illud loquuntur: [l]) *Reſpexit in orationem humilium: et non ſprevit* preces *eorum.* Item: [m]) *Oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit.* Sed occurrent Paſtoribus eruditis loci innumerabiles, qui in eam ſententiam conveniant: quamobrem plurium non neceſſaria commemoratione ſuperſedemus. Tantum vero, quae alias attigimus, ne in hac quidem parte, quia ſunt appoſita ad hanc rationem, duo illa exempla praetermittemus. Publicanus [n]) eſt ille notiſſimus, qui longe conſiſtens, oculos

---

1) Tentet *Ven., quae vero lectio typothetae vitium eſſe videtur.* — 2) tradent *omn. praet. Clem.*

k) Eccli. 18, 23. Clem. Alex. Strom. L. IV. (p. 628. l. 24.); Cypr. de orat. dom. (p. 213.); Aug. in Joa. Ev. c. 14. tr. 73. n. 4. (p. 502.); Caſſian. Collat. IX. c. 3 ſqq. (p. 360 ſq.); Gregor. Mor. L. X. c. 15. n. 29. (p. 352.); Bern. in Quadrageſ. ſer. 4. n. 4. (p. 828.), ejusd. Sentent. n. 43. (p. 1250.), de Diverſ. ſer. 107. n. 1. (p. 1234.); Bonavent. expoſ. in Luc. V. (p. 193.), in Luc. VI. (p. 214.), in Luc. XVIII. (p. 540. et 547.), in Luc. XXII. (p. 651.), ej. expoſ. in Joa. XVI. (p. 249.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 97. a. 2. — l) Pſ. 101, 18. — m) Eccli. 35, 21. Add. Pſ. 17, 28. 33, 19. Iſai. 57, 15. 66, 2. 3 Reg. 21, 27 ſqq. 4 Reg. 22, 19. Judith. 9, 16. — n) Luc. 18, 13. Tertull. de orat. c. 13. (p.

humo tollere non audebat. Eft etiam mulier illa peccatrix o), quae dolore commota 3), lacrymis pedes Chrifti Domini perfudit. uterque, quantum afferat orationi pondus humilitas Chriftiana, declaravit. Sequitur angor quidam in recordatione delictorum, vel faltem aliquis doloris fenfus ob eam caufam, quod dolere non poffimus 4): quorum utrumque, vel certe alterum, nifi a poenitente adhibeatur, venia impetrari non poteft. +

[Qu. 2. *Quae potiffimum vitia volenti cum fructu orare funt cavenda?*]

2. *Sed* quia funt quaedam fcelera, quae maxime obftant, quo minus in precatione Deus poftulationi noftrae concedat, ut caedes, et illata vis, manus abftinendae funt ab hac crudelitate, et violentia. de quo facinore fic Ifaiae ore loquitur Deus: p) *Cum extenderitis manus veftras, avertam oculos meos a vobis: et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam: manus enim veftrae fanguine plenae funt.* Fugienda eft ira, ac diffidium; quae magnopere etiam impediunt, ne preces audiantur. de quibus eft illud Apoftoli, q) *Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus fine ira, et disceptatione.* Videndum eft praeterea, ne nos implacabiles cuiquam praebeamus in injuria: nam fic affecti, Deum precibus adducere non poterimus,

---

3) permota *Fabr.*, *Ven.* — 4) poffumus *Aug.*, *Mog.*

15.); Cypr. de orat. dom. (p. 205.); Ambrof. de offic. Minifr. L. I. c. 18. n. 70. (p. 20.). — o) Luc. 7, 37 fq. Bafil. Conftit. monaft. c. I. n. 3. (p. 536 fq.), (ej.) Admonit. ad fil. fpirit. n. 7. in App. (p. 709.); Chryfoft. de incompr. Dei nat. hom. V. n. 6. 7. (p. 489 fq.), de poenit. et orat. hom. IV. n. 4. (p. 307.); Ambrof. de Cain et Ab. L. I. c. 9. n. 34. (p. 199.); Aug. ep. 147. c. 1. n. 1. (p. 359.), enarr. in Pf. 30. fer. 3. n. 10. (p. 125.), fer. 45. n. 7. (p. 156.); Ifidor. Hifp. fent. L. III. c. 7. n. 19 fqq. (p. 285.); Gregor. Mor. L. III. c. 52. n. 84. (p. 71.); Thom. Aq. expof. in or. dom. (p. 28.). — p) Ifai. 1, 15. cf. 59, 2 fq. Tertull. de orat. c. 11. (p. 13.); Hieron. Comm. in Matth. 25, 11. (p. 205.), ej. Comm. in Ifai. c. 1, 15. L. I. (p. 22.); Gregor. Mor. L. IX. c. 19. n. 29. (p. 302.), Regift. Epp. L. XI. indict. 4. ep. 51. (p. 1138.). — q) 1 Tim. 2, 8. Origen. de orat. n. 9. (p. 210 fq.) Hilar. Comm. in Matth. c. IV. n. 18. (p. 685.); Ambrof. expof. in Pf. 118, 164. n. 15. (p. 1243.).

ut nobis ignoſcat. [r]) *Cum* enim *ſtabitis*, inquit ipſe, *ad orandum, dimittite ſi quid habetis*; et [s]) *ſi* [5]) *non dimiſeritis hominibus, nec Pater veſter dimittet vobis peccata veſtra.* Cavendum quoque eſt, ne duri ſimus, et inhumani egentibus. nam in ejusmodi homines illud dictum eſt: [t]) *Qui obturat aurem ſuam ad clamorem pauperis, et ipſe clamabit, et non exaudietur.* Quid dicemus de ſuperbia? quae quantopere Deum offendat, teſtis eſt illa vox, [u]) *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* Quid de contemptione divinorum oraculorum? in quam exſtat illud Salomonis: [v]) *Qui declinat aures ſuas ne audiat legem, oratio ejus erit exſecrabilis.* Quo tamen loco non excluditur deprecatio factae injuriae, non caedis, non iracundiae, non illiberalitatis in pauperes, non ſuperbiae, non deſpicientiae divinae orationis, non denique reliquorum ſcelerum, ſi ignoſcendi venia petatur. +

[Qu. 3. *Satisne hic fuerit a praedictis vitiis abstinere, et humilitatem cum dolore peccatorum conjungere?*]

Eſt vero [6]) ad hanc quoque praeparationem 3.
animi, fides neceſſaria; quae ſi deſit, neque de ſummi Patris omnipotentia, neque de illius miſericordia, unde tamen orantis fiducia oritur, habetur cognitio; quemadmodum docuit ipſe Chriſtus Dominus, [w]) *Omnia*, inquit, *quaecumque petieritis in oratione credentes, accipietis* [7]). De hujusmodi fide ſcribit

---

5) et, Si *Col.* 3., *Antv.*, *Ven.*, *Aug.*; etc. et, Si *Mog.* — 6) vero *om.* *Aug.*, *Mog.* — 7) or., cred. acc. *Lugd.* 1.; *ſine ulla diſtinct.* *Ven.*

r) Marc. 11, 25. — s) Matth. 6, 15. cf. Eccli. 28, 2. Origen. de orat. n. 2. (p. 198.); Tertull. de orat. c. 10. (p. 11 ſq.); Aug. ſer. 114. n. 5. (p. 400.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 7. n. 12. 14. (p. 282 ſq.); Gregor. Mor. L. X. c. 15. n. 30. (p. 352.), ej. in Evang. L. II. hom. 27. n. 8. 9. (p. 1564 ſq.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 16. — t) Prov. 21, 13. — u) Jac. 4, 6. 1 Petr. 5, 5. Prov. 3, 34. — v) Prov. 28, 9. Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 7. n. 17. (p. 283 ſq.); Gregor. Mor. L. X. c. 15. n. 27. (p. 352.), L. XVI. c. 21. n. 26. (p. 510.), ej. Dialog. L. III. c. 15. (p. 313); Bern. in Cantic. ſer. 71. n. 13. (p. 1521.). w) Matth. 21, 22.

ſanctus Auguſtinus [x]) de verbis Domini: „Si fides „deficit, oratio periit" [8]). Caput igitur eſt ad rite orandum, quod jam dictum eſt, ut fide firmi, ac fixi ſimus. quod Apoſtolus ex contrario oſtendit: [y]) *Quo modo ergo* [9]) *invocabunt, in quem non crediderunt?* Itaque credamus oportet, ut et orare poſſimus, et ne nos fides ipſa deficiat, qua ſalutariter oramus. Fides enim eſt, quae preces fundit: preces faciunt, ut, omni dubitatione ſublata, ſtabilis, ac firma ſit fides. In hanc ſententiam ſanctus hortabatur Ignatius [z]) eos, qui ad Deum adirent oraturi: „Noli dubio eſſe animo in „oratione: Beatus eſt, qui non dubitaverit." Quare ad impetrandum quod velimus a Deo, maximum pondus affert fides, et certa ſpes impetrandi. quod monet ſanctus Jacobus, [a]) *Poſtulet autem in fide nihil* [10])
4. n.*haeſitans.* Multa ſunt, quibus [11]) nos confidere oportet in hoc officio precationis. Eſt ipſa Dei in nos perſpecta [12]) voluntas, ac benignitas, cum jubet nos ſe Patrem appellare, ut ejus nos eſſe filios intelligamus. Eſt prope infinitus numerus eorum, qui Deum exoraverunt. Eſt ſummus ille deprecator, qui nobis ſemper praeſto eſt, Chriſtus Dominus; de quo ſic eſt apud ſanctum Joannem, [b]) *Si quis peccaverit; advocatum habemus apud Patrem, Jeſum Chriſtum juſtum: et ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.* Item Paulus Apoſtolus: [c]) *Chriſtus Jeſus, qui mortuus eſt, immo qui et reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Item ad Timotheum: [d]) *Unus enim Deus, unus et mediator*

---

8) *Sic Ven., Clem. et Lugd.* 2.; *Fabr.* perit *ex Aug.; reliq.* defecit — periit. — 9) ergo *eſt in ſola Clem. ex Vulg.* — 10) Poſt. in fide, nih. *omn. praet. Clem.* — 11) quae *Col.* 3., *Antv.* — 12) perfecta *Fabr.*

x) Aug. ſer. 115. c. 1. n. 1. (p. 400.); add. ej. ſer. 56. c. 1. n. 1. (p. 225 ſq.), ſer. 168. c. 5. n. 5. (p. 561.), ep. 130. c. 9. n. 18, c. 13. n. 24. (p. 295 ſq.), Quaeſt. evang. L. I. qu. 28. (p. 177.); Origen. Comm. in Matth. tom. XIV. (p. 650.). — y) Rom. 10, 14. v. ſupra Cap. II. qu. 6. — z) (Ignat.) ep. ad Heron. Diac. n. VII. (p. 135.), verba pauliſper ſunt mutata; add. Baſil. Conſtit. monaſt. c. I. n. 5. (p. 539.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 7. n. 15. (p. 283.) — a) Jac. 1, 6. — b) 1 Joa. 2, 1 ſq. — c) Rom. 8, 34. cf. 4, 25. Hebr. 7, 25. 9, 24. — d) 1 Tim. 2, 5.

Dei, et hominum homo Chriftus Jefus. Tum ad Hebraeos, e) *Unde debuit per omnia fratribus fimilari* [13]*), ut mifericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum.* Quare etfi nos indigni fumus, qui impetremus, tamen optimi dignitate interpretis, ac deprecatoris Jefu Chrifti fperare, et magnopere confidere debemus, nobis omnia, quae per illum rite petierimus,
concelfurum Deum. Denique noftrae auctor eft pre- 5.
cationis Spiritus fanctus: quo duce preces noftras audiri neceffe eft. Accepimus enim f) *Spiritum adoptionis filiorum* Dei, *in quo clamamus, Abba, Pater.* qui quidem g) *Spiritus infirmitatem*, et [14]) infcitiam *noftram adjuvat* in hoc orandi munere: immo vero, inquit, *ipfe poftulat pro nobis gemitibus inenarra-*
bilibus. Quod fi qui titubant interdum, nec fe fatis 6.
effe firmos in fide fentiunt; utantur illa voce Apoftolorum, Domine h) *adauge nobis fidem:* et patris [15]) illius, i) *Adjuva incredulitatem meam.* Sed tum maxime et fide, et fpe vigentes, omnia a Deo optata confequemur, cum ad ipfius Dei legem, ac voluntatem, omnem mentem, actionem, et orationem noftram conformabimus: k) *Si manferitis* enim, inquit, *in me, et verba mea in vobis manferint: quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis.* Quamquam ad hanc impetrandi a Deo omnia facultatem, in primis neceffaria eft, ut antea diximus, oblivio injuriarum, et benevolentia, ac benefica voluntas in proximos.

---

13) affimil. *omn., exc. Clem. et Mog.* — 14) qui *pro* et *omn. praet. Ven., Clem., Mog.* — 15) patris *fola Clem. e Scr.; reliq.* caeci.

e) Hebr. 2, 17. — f) Rom. 8, 15. cf. 5, 5. Gal. 4, 6 fq. (Leon. M.) de vocat. omn. gent. L. I. c. 9. (p. 179.); Aug. enarr. in Pf. 118. fer. 14. n. 2. (p. 984.). — g) Rom. 8, 26. Origen. de orat. n. 2. (p. 199.); Cyrill. Hierof. Catech. XVI. n. 20. (p. 255); Hilar. tr. in Pf. 53. n. 6. (p. 110.), in Pf. 142. n. 12. (p. 608); Aug. de anima et ej. orig. L. IV. c. 9. n. 13. (p. 260 fq.); Leon. M. fer. 76. c. 4. (p. 303.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 10. — h) Luc. 17, 5. — i) Marc. 9, 23. — k) Joa. 15, 7.

[Cap. VIII.]

QUAE RATIO IN ORANDO REQUIRATUR [1]).

[Qu. 1. *Quid cumprimis ad optimam orandi rationem est requisitum; quidque est in spiritu et veritate orare?*]

I. 1. Maxime autem refert [2]), quo modo sacris precibus utamur: nam etsi precatio bonum est salutare, tamen, nisi recte adhibeatur, minime prodest: quod enim petimus, saepe non assequimur, ut sanctus inquit Jacobus [l]), ob eam causam, quia male petimus. Ergo docebunt Parochi fidelem populum, quae sit optima ratio bene [3]) petendi, et privatim, ac publice orandi. quae praecepta Christianae orationis tradita sunt [4]) ex Christi
II. Domini disciplina. Est igitur orandum [m]) *in spiritu, et veritate.* nam caelestis Pater tales quaerit, qui ado-
III. rent [5]) eum in spiritu, et veritate [n]). orat autem eo modo, qui intimum, ac flagrans animi studium adhibet. a qua spirituali precandi ratione vocalem non excludimus: veruntamen principatum jure tribuendum ducimus illi, quae a vehementi animo proficiscitur, obsecrationi: quam Deus, cui patent occultae hominum cogitationes, audit, etiam si non ore proferatur. Audivit Annae, ejus, quae fuit mater Samuelis, intimas preces; de qua illud legimus, flentem orasse, et tantum labia moventem [o]). Oravit hoc modo David:

---

1) requiritur *Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. — 2) referet *Ven.* — 3) bene *om. Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. — 4) orandi, quae — sint *Aug.*, *similiterque Mog.* — 5) adorant *Col.* 2.

l) Jac. 4, 3. Isidor. Hisp. Sent. L. III. c. 7. n. 7 sqq. (p. 281 sq.) — m) Joa. 4, 23. — n) Basil. hom. in fam. et sicc. n. 3. (p. 64); Cyrill. Alex. de adorat. et cult. in spir. et verit. LL. XVII. (p. 1 sqq.); Chrysost. Catech. II. ad illuminand. n. 3. (p. 239.), it. in C. XI. Genes. hom. 30. n. 5. (p. 301.); Tertull. de exhort. castit. c. 10. (p. 126.); Cypr. de orat. dom. (p. 204.); Hilar. tr. in Ps. 60. n. 2. (p. 161); Aug. ep. 130. c. 12. n. 22. (p. 296.); Cassian. Collat. IX. c. 25. (p. 374 sq.), coll. X. c. 7. (p. 387.); Bern. de dilig. Deo. c. 7. n. 22. (p. 599.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 5 et 13. — o) 1 Reg. 1, 10. 13. 27. Chrysost. de Anna ser. I. (p. 707.); Cypr. de orat. dom. (p.

ait[6]) enim: p) *Tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea.* Hujusmodi exempla in divinis libris passim legentibus occurrunt[7]). +

[Qu. 2. *Quis est usus vocalis orationis praecipuus?*]

Habet *autem* vocalis oratio propriam utilitatem, IV. 2.
et necessitatem: nam incendit animi studium, et religionem orantis inflammat. quod ad Probam scripsit sanctus Augustinus q) hoc modo: „Nonnumquam verbis „et aliis signis ad augendum desiderium sanctum, nos „ipsi acrius excitamus." Cogimur interdum vehementi animi cupiditate, et pietate, verbis efferre sententiam. nam exsultante animo laetitia, par etiam est, linguam exsultare. et vere decet nos cumulatum illud sacrificium facere et animae, et corporis, quem Apostolorum orandi morem fuisse, et ex eorum r) Actis[8]), et ex Apostolo s) multis locis cognoscimus. +

[Qu. 3. *Estne vocis officium perinde in privata oratione ac in publica necessarium?*]

Sed quoniam duplex precandi ratio est, privata, V. 3.
et publica; privatae orationis pronunciatione utimur,

---

6) inquit *omn. praet. Clem.* — 7) occurrent *Col.* 3., *Antv.*, *Ven.* — 8) fuisse, ex Act. *omn. praet. Clem.*

205.); Hilar. tr. in Ps. 118. n. 1. (p. 397.), in Ps. 140. n. 1. (p. 592.); Aug. enarr. II. in Ps. 29. n. 16. (p. 106.), in Ps. 127. n. 10. (p. 1079.), ser. 31. c. 4. n. 5. (p. 110.), ser. 80. n. 7. (p. 302.), ser. 152. n. 1. (p. 503.), ej. de divers. quaest. ad Simpl. L. II. qu. 4. (p. 85 sq.). — p) Ps. 26, 8. Origen. Select. in Genes. (c. 24, 21.) p. 38; Bonavent. de prof. Religios. L. II. c. 60. (p. 154.); v. supra c. II. qu. 5. not. p. — q) Aug. ep. 130. c. 9. n. 18. (p. 295.); Catech. Augustini verba paulisper mutata et contracta affert ex Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 12.; add. Clem. Alex. Strom. L. IV. (p. 641. l. 30.); Bonavent. expos. in Luc. XI. (p. 363.); Thom. Aq. in IV. Sent. dist. 15. qu. 4. — r) Act. 11, 5. 16, 25. — s) 1 Cor. 14, 15. Eph. 5, 19. Col. 3, 16. Sacrificii nomine frequenter ornatur oratio: Basil. ep. 115. (p. 207.); Tertull. de orat. c. 27. 28. (p. 24 sq.); Ambros. ep. 51. n. 15. (p. 1000.); Cassian. Collat. IX. c. 36. (p. 382.), ej. de coenob. instit. L. II. c. 12. (p. 25.); Gregor. M. in Ezech. L. I. hom. 4. n. 4. (p. 1202.), L. II. hom. 10. n. 22. (p. 1429.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 12.; v. supra c. II. qu. 1. not. d.

ut intimum ftudium, et pietatem adjuvet; in publica, quae ad incitandam fidelis populi religionem inftituta eft, certis, ftatisque temporibus linguae officio fuperfederi nullo modo poteft. +

[Qu. 4. *Orantne Ethnici vel hypocritae in spiritu et veritate?*]

4. vi. Hanc *vero* fpiritu orandi confuetudinem, propriam Chriftianorum hominum, infideles minime colunt: de quibus ita licet Chriftum Dominum loquentem audire: [t]) *Orantes nolite multum loqui, ficut ethnici faciunt. putant enim, quod in multiloquio fuo exaudiantur. Nolite ergo affimilari* [9]) *eis. fcit enim Pater vefter, quid opus fit vobis, antequam*
vii. *petatis eum.* Cum autem prohibeat loquacitatem; longas tamen preces, quae a vehementi, ac diuturno animi ftudio proficifcantur, tantum abeft, ut rejiciat, ut etiam fuo exemplo nos ad eam rationem [10]) cohortetur, qui non modo noctes in precatione confumpfit [u]), fed ter eundem fermonem repetiit [v]). Tantum igitur ftatuendum eft, inani verborum fono minime exorari
5. viii. Deum [w]). Nec vero ex animo orant hypocritae: a quorum nos confuetudine deterret Chriftus Dominus in hanc fententiam: [x]) *Cum oratis, non eritis ficut*

---

9) affimulari *Leod., Lov.* — 10) oration. *Aug., Mog.*

t) Matth. 6, 7 fq. Gregor. Nyff. de orat. fer. I. (p. 716 fq.); Bafil. Moral. reg. 56. c. 3. (p. 276.), (ej.) fer. IX. de orat. n. 1. (p. 523.); Aug. fer. 80. n. 2. (p. 299 fq.); Bern. de Diverf. fer. 17. n. 5. 6. (p. 1125.). — u) Luc. 6, 12. v. fupra C. I. qu. 2. not. r. — v) Matth. 26, 44. Aug. ep. 130. c. 10. n. 19. (p. 295.). — w) Tertull. de orat. c. 13. (p. 15.); Cypr. de orat. dom. (p. 213.); Hilar. tr. in Pf. 118. n. 3. (p. 398.), in Pf. 62. n. 3. (p. 171.); Ambrof. de Cain et Ab. L. I. c. 9. n. 37. (p. 200.); Ifidor. Hifp. Sent. L. III. c. 7. n. 4. (p. 280.), n. 30. (p. 287.); Aug. L. de Magiftro C. I. n. 2. (p. 402.), enarr. in Pf. 3. n. 4. (p. 6.), in Pf. 5. n. 2. (p. 13.), in Pf. 30. fer. 3. n. 10. (p. 125.), in Pf. 118. fer. 29. n. 1. (p. 1014.), in Pf. 119. n. 9. (p. 1027.), in Pf. 139. n. 10. (p. 1162.); Gregor. Mor. L. XXII. c. 17. n. 43. (p. 718.), L. XXXIII. c. 23. n. 43. (p. 1102.), ej. Dialog. L. III. c. 15. (p. 312 fq.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 13. — x) Matth. 6, 5 fq. Cf. 4 Reg. 4, 33. Origen. de orat. n. 19. (p. 227 fqq.); Bafil. regul. brev. tract. interrog. 277. (p. 513.); Cypr. de orat. dom. (p. 204.); Hilar. Comm. in Matth.

hypocritae, qui amant in ſynagogis, et in angulis platearum ſtantes orare, ut videantur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam.
Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, IX.
et clauſo oſtio, ora Patrem tuum in abscondito: et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Cubiculum, quod hoc loco dicitur, ad cor hominis referri poteſt, quod non ſatis eſt ingredi, ſed praeterea occludi oportet, ne quid irrumpat [11]), vel influat in animas extrinſecus, quo precationis integritas violari poſſit. tum enim caeleſtis Pater, qui omnium mentes, et occultas cogitationes maxime perſpicit, orantis poſtulationi concedit. +

[Qu. 5. *Si diutius quod poſtulamus differtur, fueritne [12]) ab hoc pietatis exercitio ceſſandum?*]

Requirit praeterea oratio aſſiduitatem: quae quan- x. 6.
tam vim habeat, judicis illius exemplo y), Dei filius oſtendit: qui cum nec timeret Deum, nec hominem revereretur, victus aſſiduitate, ac diligentia viduae, ejus poſtulationi conceſſit. Itaque aſſidue [13]) Deo preces faciendae ſunt; nec imitandi illi, qui ſemel, aut iterum orantes, niſi, quod petunt, impetrarint, in oratione defatigantur. nulla enim hujus officii laſſitudo eſſe debet z):

---

11) erump. *Ven.* — 12) eritne *Mog.* — 13) aſſiduae *Fabr., Ven.*

c. 5. n. 1. (p. 689.); Hieron. ep. XXII. n. 25. (p. 108.), ej. Comm. in Iſai. L. XVI. c. 58, 4 ſq. (p. 689.); Ambroſ. de Sacram. L. VI. c. 3. (p. 382 ſq.); Aug. enarr. in Pſ. 141. n. 3. (p. 1178 ſq.); Caſſian. Collat. IX. c. 35. (p. 381.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 7. n. 27 ſq. (p. 286.); Gregor. M. in Evang. L. II. hom. 39. n. 7. (p. 1648.); Bonavent. expoſ. in Joa. c. IV. (p. 89.). — y) Luc. 18, 2 ſqq. — z) Eccli. 18, 22. Clem. Alex. Strom. L. VII. (p. 854. l. 20. p. 860. l. 46. p. 861. l. 9.); Baſil. Moral. reg. 56. c. 1. (p. 276.); Chryſoſt. in C. XI. Geneſ. hom. 30. n. 6. (p. 302 ſq.), it. de Anna ſer. II. (p. 714.) coll. ſer. IV. n. 5. (p. 736.), it. hom. de profect. evang. n. 11. (p. 308 ſq.), (ej.) Ecloga de orat. hom. II. (p. 443 ſqq.); Chryſol. ſer. XXXIX. (p. 50 ſq.); Hilar. tr. in Pſ. 1. n. 7. (p. 22 ſq.), in Pſ. 63. n. 6. (p. 179.), in Pſ. 118. n. 1. (p. 298.), in Pſ. 141. n. 2. (p. 601.); Cypr. de orat. dom. (p. 206. p. 215 ſq.), ep. VII. (p. 13 ſqq.); Hieron. Comm. in Iſai. L. XVII. c. 62. (p. 738.

quod nos Christi Domini a), et Apostoli b) docet auctoritas. quod si interdum voluntas in eo defecerit, precibus a Deo petamus perseverandi vim. +

[Qu. 6. *Quare Christus, si quid a caelesti Patre postulare velimus, illud sua auctoritate interposita fieri jusserit?*]

7. XI. Volt etiam Dei filius orationem nostram ad Patrem suo nomine pervenire: quae ejus merito, et gratia deprecatoris id pondus assequitur, ut a caelesti Patre audiatur. est enim ejus illa vox apud S. Joannem, c) *Amen, amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo: Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.* et iterum: d) *quodcumque petieritis Patrem in nomine meo,*
8. XII. *hoc faciam.* Imitemur ardens sanctorum hominum studium, quod in orando adhibebant. Gratiarum autem actionem cum precatione jungamus, Apostolorum exemplo; qui hanc consuetudinem perpetuo servaverunt: quemadmodum apud Apostolum e) licet videre. +

[Qu. 7. *Ut fervens et efficax sit oratio, eritne jejunium adhibendum et eleemosyna?*]

9. XIII. *Jejunium vero, et eleemosynam ad orationem ad-

741.); Aug. ep. 130. c. 8. n. 15., c. 10. n. 20. (p. 294 sq.), enarr. in Ps. 65. n. 24. (p. 489.), in Ps. 87. n. 14. (p. 702.), in Ps. 118. ser. 14. n. 2. (p. 983.), ej. de haeresib. n. 57. (p. 15.); Ambros. de virginib. L. III. c. 4. n. 18. (p. 178 sq.), de Cain et Ab. L. I. c. 9. n. 38. (p. 201.), L. II. c. 6. n. 22. (p. 216.); Isid. Hisp. Sent. L. III. c. 7. n. 2. (p. 279.) ej. Synonym. L. II. n. 12. (p. 499.); Gregor. M. lib. Sacram. (p. 37.); Bern. in festo ascens. ser. 4. n. 11. (p. 928.), ser. 5. n. 14. (p. 933.), in Cantic. ser. 9. n. 7. (p. 1296.); Bonav. expos. in Luc. XVIII. (p. 540.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 14. — a) Luc. 18, 1. — b) 1 Thess. 5, 17. — c) Joa. 16, 23 sq. — d) ib. 14, 13. Cypr. de orat. dom. (p. 204.); Aug. in Joa. Ev. c. 14. tr. 73. n. 3. 4. (p. 501 sq.), c. 16. tr. 102. n. 1. 2. (p. 549.), enarr. in Ps. 108. n. 9. (p. 914.); Gregor. M. in Evang. L. II. hom. 27. n. 7. (p. 1563.); Bonav. expos. in Luc. I. (p. 83.) — e) 1 Cor. 14, 18. Eph. 1, 16. 5, 19 sq. Col. 3, 17. 1 Tim. 2. 1.

amus.* Jejunium *quidem* certe maxime eſt cum
ione ſociatum. nam qui cibo, et potu ſunt onuſti,
um mens oppreſſa eſt ſic, ut neque Deum intueri,
ue, quid ſibi velit oratio, cogitare poſſint. Sequi- XIV.
Eleemoſyna, quae magnam et ipſa cum oratione
etatem habet. quis enim, cui facultas ſit benigne
endi ei, qui aliena miſericordia vivat, nec opitu-
r proximo, et fratri ſuo, ſe charitate praeditum
re audeat? aut quo ore is, qui expers ſit charita-
Dei auxilium implorabit? niſi tum [14]) peccati ve-
n precatur ſimul et a Deo ſuppliciter poſtulat cha-
tem. Quare divinitus factum eſt, ut ſaluti homi- XV.
triplici hoc remedio ſubveniretur. cum enim pec-
do vel offendamus Deum, vel proximos violemus, vel
ipſos laedamus; ſacris precibus placatum reddimus
m; eleemoſyna redimimus hominum offenſiones;
nio proprias vitae ſordes eluimus. et quamquam
ula proſint ad omnium ſcelerum genera, tamen
prie ſingulis iis peccatis, quae diximus, appoſita,
accommodata ſunt [f]).

---

4) tum *Lugd.* 1., *Clem.; reliq.* cum, *quod neſcio an malim.*

De jejunio et eleemoſyna cum oratione ſociandis vide:
lem. Alex. Strom. L. VI. (p. 791. l. 17.) coll. Tob. 12, 8.;
hryſoſt. de poenit. hom. V. n. 1. (p. 309.), hom. III. de verb.
p. *Habentes eund. ſpirit.* n. 12. (p. 290.), hom. de eleemoſ.
. 248 ſqq.); Baſil. hom. in ebrioſ. n. 8. (p. 130.); Joa. Dam.
iis, qui in fide dorm. (p. 584 ſqq.), ſacr. parall. lit. ε. tit.
II et VIII. (p. 463 ſqq.); Chryſol. ſer. XLII et XLIII. (p. 54 ſqq.);
ypr. de orat. dom. (p. 214.), ep. VII. (p. 13.); Aug. enarr.
Pſ. 42. n. 8. (p. 277.), ep. 130. c. 13. n. 24. (p. 297.), de ſer.
om. in mont. L. II. c. 12. n. 40. (p. 155.), ſer. 58. c. 9. n. 10.
. 239.), ſer. 205. n. 3. (p. 641.), ſer. 209. n. 2. 3. (p. 645.), ſer.
57. n. 5. (p. 972.), ſer. 358. n. 6. (p. 975.), de perfect. juſtit.
om. c. 8. n. 18. (p. 117.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. II. c. 44. (p.
55 ſqq.), it. Synonym. L. II. n. 12. 14. (p. 499 ſq.); Leon.
I. ſer. 12. c. 4. (p. 42 ſq.), ſer. 14. c. 1. (p. 44.), ſer. 16. c. 2.
p. 48 ſq.); Bern. in Quadrageſ. ſer. IV. n. 2. (p. 827.); Bonav.
puſc. Diaet. ſalut. tit. II. c. 5. 6. 7. (p. 273.); Thom. Aq. in
V Sent. diſt. 15. qu. 2. 3. 4.

[Cap. IX.

DE ORATIONIS DOMINICAE PROOEMIO.]

PATER NOSTER QUI ES IN CAELIS[1]).

[Qu. 1. *Cur hujus precationis initio Chriſtus Patris nomen, potius quam Domini aut Judicis, nos uſurpare voluit?*]

1. 1. Cum haec formula g) Chriſtianae precationis, a Jeſu Chriſto tradita, eam habeat vim, ut[2]), antequam ad preces, poſtulationesque veniamus, certis verbis loco prooemii nobis utendum ſit, quibus pie ad Deum accedentes, fidentius etiam id facere poſſimus; Parochi

---

1) *Haec orationis verba om. Col. 2., quae eadem huic editioni eſt ratio in plurimis, quae ſeqq., petitionibus.* — 2) viam, et *ead.*, *Leod.*; *melius* viam, ut *Lov.*

g) Matth. 6, 9 ſqq. Luc. 11, 2 ſqq. Oratio dom. brevius prolixiusve expoſita legitur: Origen. de orat. n. 22. (p. 231 ſqq.); Gregor. Nyſſ. de orat. dom. ſer. II-V. (p. 723 ſqq.); Cyrill. Hieroſ. Catech. XXIII. n. 11. (p. 328 ſqq.); Chryſoſt. hom. de anguſt. port. et in or. Dom. (p. 28 ſqq.), it. in C. VI. Matth. hom. XIX. n. 4. (p. 249 ſqq.), (ej.) Opus imperf. in Matth. hom. XIV. (p. 76 ſqq.); Chryſol. ſer. LXVII ſqq. (p. 84 ſqq.); Theophylact. Comm. in Matth. VI. (p. 31 ſq.); Euthym. Zigab. Comm. in Matth. 6, 9 ſqq. (p. 220 ſqq.); Tertull. de orat. c. 2 ſqq. (p. 3 ſqq.); Cypr. de orat. dom. (p. 205 ſqq.); Hieron. Comm. in Matth. L. I. c. 6, 9. (p. 33 ſqq.); Ambroſ. de Sacram. L. V. c. 4. (p. 376 ſqq.), L. VI. c. 5. n. 24. (p. 385.); Aug. ep. 130. c. 11. n. 21. (p. 295 ſq.), de ſer. Dom. in mont. L. II. c. 4. n. 15. (p. 148 ſqq.), ſer. 56. c. 4. n. 5. (p. 226 ſqq.), ſer. 57. c. 2. n. 2. (p. 231 ſqq.), ſer. 58. c. 2. n. 2. (p. 236 ſqq.), ſer. 59. c. 1. n. 2. (p. 240 ſq.), ſer. 64. n. 4. in App. (p. 81 ſq.), ſer. 65. c. 1. n. 1. ib. (p. 83.), Enchir. c. 15. n. 30. (p. 175.), de dono perſever. c. II. n. 4. (p. 544 ſqq.); Caſſian. Collat. IX. c. 18 ſqq. (p. 368 ſqq.); Chromat. Tract. in Matth. XIII. (p. 317 ſqq.); Sedulii carm. Paſch. II. n. 12. (p. 545 ſq.), ej. op. Paſch. II. c. 12. (p. 579.); German. Conſtpl. rerum eccl. contempl. (p. 225 ſqq.); Bern. in Quadrageſ. ſer. 6. (p. 831 ſq.), (ej.) expoſ. in or. dom. (p. 564 ſqq.); Bonav. expoſ. in Luc. XI. (p. 363 ſqq.), expoſ. in reg. frat. min. (p. 406.), de proſ. Relig. L. II. c. 61. (p. 155.), Opuſc. Stimul. Amor. P. III. c. 17 ſq. (p. 81.); Ivonis Carn. de rebus eccl. ſer. XXII. de or. dom. (p. 301 ſq.); Thom. Aq. expoſ. in or. dom. (p. 28 ſqq.), it. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 9. Ex hoc interpretationum antiquarum elencho permulta loca parallela ad quamvis orat. dom. petitionem facile colligere licet.

officium eſt, illa diſtincte, dilucideque declarare, ut alacrior pius populus ad preces adeat, ſeque cum Patre Deo acturum intelligat. Prooemium autem, ſi ſpecles verba, breviſſimum eſt; ſi res aeſtimes, graviſſimum, myſteriorumque pleniſſimum. Ac primam quidem vox, qua Dei juſſu, et inſtitutione utimur in hac precatione, eſt PATER. nam etſi Salvator noſter divinam hanc orationem praetexere potuit aliquo verbo, quod plus majeſtatis haberet, exempli cauſa, Creatoris, aut Domini; tamen haec omiſit, quae timorem ſimul nobis afferre poſſent; illud autem adhibuit, quod orantibus, et aliquid a Deo petentibus, amorem, fiduciamque conciliat. quid enim jucundius eſt patris nomine? quod indulgentiam ſonat, et charitatem h). +

[Qu. 2. *Quae eſt prima ratio, ob quam homines Deum merito Patrem hic appellant?*]

Quibus *autem* rationibus patris nomen Deo con- III. 2.
veniat, ſuppeditabit facultas docendi fidelem populum, ex locis creationis, gubernationis, ac redemptionis. nam cum Deus hominem creaverit ad imaginem ſuam, nec illam ceteris animantibus impertiverit; ex hoc ſingulari munere, quo hominem ornavit, jure omnium hominum, nec fidelium modo, ſed etiam infidelium, Pater i) in divinis ſcripturis appellatur. +

[Qu. 3. *Quae eſt altera ratio, ob quam Deus, Pater hominum dicitur?*]

A gubernatione *vero ſumere poterit argumentum* 3.
[illud eſt declarandum], quod proſpiciendo, et conſulendo utilitati hominum, praecipuo quodam curae, et providentiae modo nobis praeſtat patriam charitatem. Sed IV.
ut in 3) hujus explicatione argumenti paternam Dei de hominibus curam melius agnoſcat, de cuſtodia Angelorum, in quorum tutela ſunt homines, aliquid dicendum videtur. +

---

3) in *om. Leod., Lov.*

h) Leon. M. ſer. 26. c. 4. (p. 89 ſq.); Aug. enarr. in Pſ. 146. n. 1. (p. 1220.); v. ſupra p. 118 ſq. — i) Cf. Deut. 32, 6. Iſai. 63, 16. Malach. 1, 6. Matth. 23, 9. 1 Joa. 2, 14. al.

non? Et apud Ezechielem, ſuccenſet eidem populo Deus, quod dixerat, t) *Non videt Dominus nos: dereliquit Dominus terram.* Ergo fideles his [7]) auctoritatibus a neſaria illa opinione deterrendi ſunt, fieri poſſe, ut Deum capiat hominum oblivio. In quam ſententiam audire licet conquerentem de Deo apud Iſaiam Iſraeliticum populum; contraque, Deum ſtultam ejus querimoniam benigna ſimilitudine refellentem. Eſt enim ibi: u) *Dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et Dominus* [8]) *oblitus eſt mei.* cui Deus: v) *Numquid oblivifci poteſt mulier infantem ſuum, ut non miſereatur filio uteri ſui? et ſi illa oblita fuerit, ego tamen non obliviſcar tui. Ecce in ma-*
8. XIII. *nibus meis deſcripſi te.* Quibus locis quamquam id liquido confirmatur; tamen, ut penitus fideli populo perſuadeatur, nullum poſſe tempus accidere, quo deponat Deus hominum memoriam, quo eis non tribuat patriae charitatis officia, Parochi rem [9]) clariſſimo primorum hominum exemplo comprobabunt: quos, poſt neglectum, violatumque Dei juſſum, cum acerbius accuſatos, et horribili illa ſententia condemnatos audis, w) *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae. ſpinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbas terrae.* cum vides e paradiſo expulſos; et, ut omnis reditus ſpes adimeretur, cum in aditu paradiſi collocatum legis Cherubin flammeum tenentem, et verſatilem gladium x): cum ab ulciſcente ſuam injuriam Deo illos intimis, et externis moleſtiis conflictatos intelligis: an non actum de homine putes? an non credas non modo divino illum auxilio nudatum, ſed etiam cuivis injuriae propoſitum? Verumtamen in tantis divinae irae et ultionis indiciis [10]) oborta eſt lux quaedam Dei in eos charitatis: y) *Fecit* enim, inquit [11]),

---

7) hic *pro* his *Leod.*, *Col.* 2. — 8) et, Dom. *Lugd.* 1. — 9) rem *om. Col.* 3., *Antv.*, *Ven.* — 10) iudic. *Leod.* — 11) Fecit. en. inq. *Clem.*, *al.*

t) Ez. 8, 12. cf. Job. 22, 13 ſq. Eccl. 5, 5. Pſ. 13, 1. 52, 1. 93, 7. Iſai. 29, 15. Eccli. 23, 25 ſq. — u) Iſai. 49, 14. — v) ib. v. 15 ſq. — w) Gen. 3, 17 ſq. — x) ib. v. 24. — y) ib. v. 21.

'obiae patri, oculis capto, lumina restituit p). Ange- VIII. 6.
is item ille, Principis Apostolorum liberator, ube-
im praebebit materiam ad erudiendum pium gregem
s admirabili fructu curae, custodiaeque Angelorum,
im demonstrabunt Parochi Angelum carceris tenebras
lustrantem, et Petrum tacto ejus latere e somno ex-
tantem, solventem catenas, dirumpentem vincula,
ionentem ut surgeret, seque sumptis caligis, et reli-
uo vestitu sequeretur; cum docebunt ab eodem An-
elo Petrum per custodias libere eductum e carcere,
: aperta denique janua in tuto collocatum q). Hujus IX.
eneris exemplorum, quemadmodum diximus, referta
t sanctarum litterarum historia, quibus intelligimus,
uanta sit vis beneficiorum, quae confert in homines
'eus, Angelis interpretibus, et internunciis, nec solum
ırta aliqua, et privata de re missis, sed a primo
rtu, nostrae curae praepositis, et in singulorum ho-
ninum salutis praesidio collocatis. Hanc doctrinae X.
iligentiam illa utilitas consequetur, ut audientium
ıentes erigantur, et ad agnoscendam, ac venerandam
'ei paternam de se curam, ac providentiam exciten-
ır r). +

Qu. 6. *Qua praeterea ratione agnoscent homines fideles paternam Dei de hominibus curam?*

Si] Commendabit *autem hoc loco* Parochus, [et] XI. 7.
ı primis*que* praedicabit divitias benignitatis Dei
rga genus humanum; quem cum a primo parente no-
ri generis, et peccati, usque ad hanc diem offende-
imus flagitiis, ac sceleribus innumerabilibus, retinet
ımen in nos charitatem, neque praecipuam illam de
obis curam deponit. Quem si quis existimat homi- XII.
um oblivisci, amens est, et in Deum jacit indignissi-
ıam contumeliam. Irascitur Israeli Deus propter ejus
entis blasphemiam, quae se arbitrabatur caelesti ope
esertam esse. est enim in Exodo: s) *Tentaverunt Do-
minum, dicentes, Est ne Dominus*[6]) *in nobis, an-*

---

lubriter *Fabr., Ven.* — 6) Deus *pro* Dom. *omn. praet. Clem. et Mog.*

p) Tob. 11, 8. 15. — q) Act. 12, 7 sqq. cf. 5, 19. — r) Cf. supra p. 126 sq., p. 179 sq. — s) Ex. 17, 7.

ptionis pignus et monumentum habemus, facr
tum regenerationis dicitur: inde enim nafcim
filii: nam inquit ipfe Dominus: f) *Quod nat*
ex fpiritu, fpiritus eft: et *oportet* 16) *vos naf*
nuo. Item Petrus Apoftolus, g) *Renati non*
mine corruptibili, fed incorruptibili per vi
11.XVIII.*Dei vivi*. Hujus pondere redemptionis, et Sp
fanctum accepimus, et Dei gratia dignati fumus.
munere Dei filii adoptamur, quemadmodum a
manos fcripfit Apoftolus 17): h) *Non accepiftis*
tum fervitutis iterum in timore, fed accepifti
ritum adoptionis filiorum, in quo clamamus:
Pater. Cujus vim et efficaciam adoptionis ex
fanctus Joannes ad hunc modum: i) *Videte q*
charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei
nemur, et fimus. +

[Qu. 8. *Quid Chriftiani, filii Dei jam effect*
tot accepta paternae charitatis offici
ciffim Patri praeftabunt?

Poftquam Dei Patris in fuos filios charitas
12.XIX.declarata, admonebitur] *His expofitis, admon
ett* fidelis populus quid ipfe viciffim debeat am
fimo Patri Deo, ut intelligat, quem amorem, a
tatem, quam obedientiam, ac venerationem er
gubernatori, ac redemptori praeftare, qua fpe, ac
XX.cia illum invocare oporteat. Sed ad erudienda
foitiam 18), dirigendamque fententiae perverfitate
rum, fi qui tantummodo fecundas res, et prof
vitae curfum argumento effe exiftimant, Deum c
vare nobis amorem fuum, rebus autem advert
calamitatibus, cum a Deo exercemur, id effe f
hoftilis in nos animi, et prorfus abalienatae a 19
XXI.bis divinae voluntatis; demonftrandum erit, cum
git k) nos manus Domini, minime id hoftiliter

16) et, Oport. *Col.* 3., *Antv.*, *Ven.*; eft, etc. Op.
Mog. — 17) Paulus *add.* *Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Col.* 2. 3.,
Ven. — 18) infcientiam *Col.* 2. — 19) a *om.* *Clem.*

f) Joa. 3, 6 fq. — g) 1 Petr. 1, 23; add. Tit. 3, 5. —
Rom. 8, 15. cf. 2 Tim. 1, 7. — i) 1 Joa. 3, 1. — k
19, 21.

ominum, verum percutiendo [l]) sanare, et plagam a eo venientem esse medicinam. Castigat enim peccantes, ut ea disciplina meliores faciat, et praesenti animadversione redimat ab exitio sempiterno. Nam [m]) visitat quidem *in virga iniquitates* nostras, *et in verberibus peccata* nostra, *misericordiam autem* suam *non* aufert *a* nobis. Quare monendi sunt fideles, ut XXII. ejusmodi castigatione patriam Dei charitatem agnoscant, et illud apud patientissimum [20]) Job [n]) in memoria, et in ore habeant: [o]) *Ipse vulnerat, et medetur: percutit, et manus ejus sanabunt.* ut illud usurpent, quod sub persona Israelitici populi scripsit Ieremias: [p]) *Castigasti me, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus: converte me, et convertar: quia tu Dominus Deus meus.* ut Tobiae exemplum sibi proponant, qui cum in illa plaga caecitatis paternam Dei manum caedentem sensisset, exclamavit [21]): [q]) *Benedico te Domine Deus Israel, quia tu castigasti me, et tu salvasti me.* In quo maxime cavendum est fi- XXIII. 13. delibus, ne, etiam si quovis incommodo affecti, quavis calamitate afflicti sint, Deum id ignorare existiment: ait enim ipse: [r]) *Capillus de capite vestro non peribit.* Immo vero se ipsi illo divini oraculi solatio consolentur, quod [22]) in Apocalypsi dictum est: [s]) *Ego vos amo, arguo, et castigo:* Conquiescant in Apostoli cohortatione ad Hebraeos: [t]) *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit. Quod si extra disciplinam estis, adulteri* [23]) *estis, et non filii. patres quidem carnis nostrae, eruditores habuimus, et reverebamur eos: non* [24])

20) illud patientissimi *Lugd.* 2. — 21) clamav. *omn. praet. Lugd.* 2. *et Clem.* — 22) quo *Fabr.*, *Ven.* — 23) adulterini *omn.*, *exc. Clem. et Mog.* — 24) num *pro* non *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2., *Ven.*

l) Deut. 32, 39. — m) Ps. 88, 33 sq. — n) Jac. 5, 11. — o) Job. 5, 18. — p) Jer. 31, 18. — q) Tob. 11, 17. — r) Luc. 21, 18. — s) Apoc. 3, 19. — t) Hebr. 12, 5 sq. 8 sq. Prov. 3, 11 sq.

multo magis obtemperabimus Patri spirituun vivemus?

XXIV. NOSTER. +

[Qu. 9. *Cur Deum, pluralitatis vocabulo, nos Patrem hic appellare jubemur?*]

14. Cum Patrem invocamus singuli, et nostrum ap lamus, docemur, ex dono, ac jure divinae adopti consequi necessario, ut fratres sint fideles omnes inter se fraterne amare debeant: u) *Omnes* enim, quit [25]), *vos fratres estis: unus est enim Pater ster, qui in caelis est.* Quare etiam in epistolis,

XXV. les omnes Apostoli *fratres* v) appellant. Ex quo conficitur illa consecutio necessaria, ut eadem adopt Dei non solum inter se fideles universi fraterna ne situdine conjungantur, sed, quia homo est unigen Dei filius, fratres etiam ejus et nominentur, et nam in epistola ad Hebraeos, cum de filio Dei loc retur, scripsit Apostolus, w) *Non confunditur fra eos vocare, dicens: Nunciabo nomen tuum fra bus meis,* quod tanto ante David x) de Christo mino praedixerat. Ipse vero etiam Christus sic a Euangelistam loquitur ad mulieres: y) *Ite, nunci fratribus meis ut eant in Galilaeam, ibi me vi*

XXVI. *bunt.* Quod tum ab eo dictum esse constat, cum excitatus a mortuis immortalitatem esset consecutus: quis existimet fraternam hanc cognationem, ejus surrectione, et in caelum adscensu dissolutam e Tantum enim abest, ut hanc conjunctionem, et chi tatem Christi resurrectio diremerit, ut ex illa maje tis, et gloriae z) sede, tum, cum de omnibus om memoriae hominibus judicabit, fidelium minimos

5. XXVII. eo fratrum a) nomine appellandos accepimus. Q autem fieri potest, ut Christi fratres non simus, cu *coheredes* b) dicimur? Est enim c) *primogenitus* ip

---

25) Omn., en. inqu. *Clem.*, *Lugd.* 1., *Leod.*; *Mog.* enim

u) Matth. 23, 8 sq. — v) Rom. 1, 13. 10, 1. 12, 1; 1 Cor 11. 26; 2 Petr. 1, 10. 1 Joh. 3, 13. Jac. 1, 2. 16. al. — Hebr. 2, 11 sq. — x) Ps. 21, 23. — y) Matth. 28, 10. Joh. 20, 17. — z) Matth. 25, 31. — a) ib. v. 40. — Rom. 8, 17. — c) Col. 1, 18.

nstitutus d) *heres universorum:* nos vero secundo loco
niti, coheredes ejus, pro modo caelestium donorum,
o ratione charitatis, qua praebuerimus nos mini-
os, et e) coadjutores Spiritus sancti; quo auctore ad
tutem, salutaresque actiones impellimur, et incen-
nur, ut ejus freti gratia in certamen salutis fortiter
scendamus; quo sapienter, constanterque confecto,
decursoque hujus vitae spatio, justum coronae f) prae-
um capimus a caelesti Parente, omnibus, qui eun-
n cursum tenuerint, constitutum. h) *Non enim*, ut
Apostolus, *injustus est Deus, ut oblivi/catur ope-*
ris nostri, *et dilectionis.* Quam vero hanc cxxxviii. 16.
imo vocem noster proferre debeamus, S. Chry-
tomi i) sententia declaratur, qui „Deum", inquit
ibenter Christianum audire non solum pro se, sed
ro altero deprecantem; quod pro se orare naturae
st, pro altero gratiae; pro se necessitas cogit, pro
ltero fraterna charitas hortatur."; quibus illa sub-
ixit: k) „Jucundior est Deo [26]), quam charitas fra-
na commendat, quam ea, quae necessitate pronun-
t [27])." In hac tanta materia salutaris orationis, mo- xxix.
re, et hortari debet Parochus omnes omnis [28]) ae-
is, generis, ordinis, ut communis hujus fraternae
cessitudinis memores, comiter, et fraterne [29]) se ge-
nt, neque se aliis [30]) alii praeferant insolentius,
m etsi in Ecclesia Dei [31]) diversi sunt officiorum
dus: tamen illa varietas graduum, et munerum,
ternae necessitudinis conjunctionem [32]) minime tol-
: quemadmodum in hominis corpore l) varius usus,
diversa functio membrorum nihil agit, quamobrem

---

6) illa Oratio *add. Ven.* — 27) pronunciatur *Leod.*, *Lov.*, *ol.* 2., *Fabr.*; quam necessitas rei pronunciat *Ven.*; (*Chrysost.*): „Dulcior est autem ante Deum oratio, non quam necessitas rei transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat". — 28) cujuscunque *pro* omnis *Ven.* — 29) moeste *pro* frat. *Fabr.* — 30) aliis *om. Clem.* — 31) Dei *om.* *Leod.*, *Lov.* — 32) conjunctionis necessitudinem *Fabr.*, *Ven.*

) Hebr. 1, 2. — e) 1 Cor. 3, 9. — f) ib. 9, 24 sqq. — g) Apoc. 2, 10. — h) Hebr. 6, 10. — i) (Chrysost.) Opus imperf. in Matth. hom. XIV. (p. 76). — k) ib., quem locum onsimiliter laudat Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 7. — cf. Rom. 12, 4 sq. 1 Cor. 12, 12.

haec, vel illa[33]) corporis pars membri munus, et
17.XXX. nomen amittat. Propone tibi eum, qui regia sit potestate: an is igitur, si fidelis est, frater non est omnium, qui Christianae fidei communione continentur? maxime: quid ita? quia non est Deus alius *is*, ex quo divites et reges nati sunt, ab eo, a quo pauperes, et qui in regum potestate sunt, extiterunt, sed unus Deus, et
XXXI. Parens, et Dominus omnium m). Itaque una spiritualis ortus omnium nobilitas, una dignitas, unus splendor generis; cum omnes ex eodem spiritu n), ex eodem fidei sacramento nati simus filii Dei, et ejusdem hereditatis coheredes. Nec vero alium Christum Deum habent copiosi, et potentes homines, alium tenuiores, et infimi; non aliis sacramentis sunt initiati, nec aliam hereditatem regni caelestis exspectant. Fratres sumus omnes o), et, ut inquit Apostolus ad Ephesios, p) *membra sumus corporis* Christi, *de carne ejus*, *et de ossibus ejus.* Quod idem[34]) in epistola ad Galatas significat Apostolus: q) *Omnes filii Dei estis per fidem*[35]) *in Christo Jesu. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judaeus, neque Graecus; non est servus, neque liber, non est masculus, neque femina. Omnes enim vos*
XXXII. *unum estis in Christo Jesu.* Haec autem accurate versanda res est Pastoribus animarum, et scienter illis in hac sententia commorandum: est enim accommodatus locus non minus ad confirmandos, et excitandos inopes, et abjectos homines r), quam ad coercendam, deprimendamque[36]) arrogantiam locupletum, atque potentium. Cui hominum incommodo uti mederetur, urgebat Apostolus s) fraternam hanc charitatem, et inculcabat fidelium auribus. +

---

33) alia *pro* illa *Aug.*, *Mog.* — 34) item *Col.* 3., *Antv.*, *Ven.* — 35) quae est *add. Mog. ex Vulg.* — 36) comprim. *Fabr.*, *Ven.* —

m) Mal. 2, 10. Matth. 23, 9. — n) 1 Cor. 12, 13. Eph. 4, 4 sqq. — o) Matth. 23, 8. — p) Ephes. 5, 30. — q) Gal. 3, 26 sqq. cf. Joa. 17, 21. 1 Cor. 10, 17. Col. 3, 11. — r) Jac. 2, 5 sq. Aug. de serm. Dom. in mont. L. II. c. 4. n. 16. (p. 148.) — s) Rom. 12, 10. 13, 8 sqq. 1 Cor. 13, 13. 14, 1. Gal. 5, 13 sq. 1 Thess. 4, 9 al.

[Qu. 10. *Quid Chriſtianus, ubi exordio precationis illud, Pater noſter, pronuntiabit, aut meditabitur, aut aget?*]

Cum *igitur* has Deo preces facturus es, Chriſtia- XXXIII. 18.
ne, memineris te tamquam filium ad Patrem Deum
accedere. Itaque cum precationem ordiris, et illud,
Pater noſter, pronuncias, cogita, quem in locum te
ſumma Dei benignitas extulerit, qui non ut ſervum
ad Dominum adire invitum, ac timidum, ſed ut ad pa-
trem filium voluntarium, ſecurumque confugere juſſe-
rit. Qua in memoria, et cogitatione, quo viciſſim XXXIV.
ſtudio, et pietate tibi orandum ſit, conſidera: danda
enim eſt tibi opera, te ut talem praebeas, qualem eſſe
decet Dei filium, ideſt ut oratio, et actiones tuae non
indignae ſint divino genere [t]), quo te dignari voluit
beneficentiſſimus Deus. Ad hanc officii rationem nos
Apoſtolus cohortatur, cum ait: [u]) *Eſtote ergo imitatores Dei, ſicut filii cariſſimi:* ut vere de nobis
dici poſſit, quod ipſe Apoſtolus ſcripſit ad Theſſalonicenſes: [v]) *Omnes vos filii lucis eſtis, et filii diei.*

QUI ES IN CAELIS. + XXXV.

[Qu. 11. *Cum Deus ſit ubique praeſens, quomodo domicilium ſuum peculiariter in caelo habere dicitur?*]

Conſtat inter omnes, qui recte de Deo ſentiunt, 19.
ubique locorum, et gentium eſſe Deum. quod non ita
intelligendum eſt, quaſi ipſe distributus in partes, una
parte locum unum, alia alium occupet, ac tueatur.
nam Deus ſpiritus eſt, omnis expers diviſionis. Quis
enim audeat Deum, tamquam in veſtigio poſitum, loci
alicujus finibus circumſcribere, cum ipſe de ſe dicat,
[w]) *Numquid non caelum et terram ego impleo?*
Quod rurſum ſic accipiendum eſt, Deum caelum ac XXXVI.
terram, quaeque caelo, ac terra comprehenſa ſunt, vi

t) Act. 17, 28 ſq. — u) Eph. 5, 1. — v) 1 Theſſ. 5, 5. cf. Rom. 13, 12. — w) Jer. 23, 24.

ſua, ac virtute complecti, non autem ipſum ullo loco contineri x), adeſt enim rebus omnibus Deus, vel creans ipſas, vel conſervans creatas, nulla regione, nullis finibus vel circumſcriptus, vel ita definitus, quo minus et naturam, et poteſtatem ſuam praeſens ubique conſtituat. quod beatus David expreſſit illis verbis:
XXXVII. y) *Si adſcendero in caelum, tu illic es* [37]). Verum etſi praeſens adſit Deus in locis et rebus omnibus, nullis, ut diximus, terminis definitus, tamen in divinis ſcripturis ſaepe dicitur habere domicilium ſuum in caelo z). quod ideo factum videmus, quod caeli, quos ſuſpicimus, ſunt nobiliſſima mundi pars, iidemque manent incorrupti, praeſtantes vi, magnitudine, ac pulchritudine ceteris corporibus, certisque ac ſtabilibus motibus praediti. Ergo ut excitaret hominum animos Deus ad contemplandam infinitam ſuam poteſtatem, ac majeſtatem, quae maxime elucet in opere caelorum, ſe in divinis ſcripturis habitare teſtatur [38]) in caelis: ſaepe etiam, quod res eſt, declarat, nullam eſſe mundi partem, quae non praeſenti Dei natura, et poteſtate comprehenſa ſit a). +

[Qu. 12. *Quid fidelibus meditandum exhibet illa particula, qui es in caelis?*]

o. *Quamquam* in hac cogitatione [caeleſtis domicilii divinae majeſtatis,] [39]) fideles non ſolum communis omnium Parentis imaginem ſibi proponent, ſed etiam in caelo regnantis Dei, ut oraturi meminerint, mentem, animumque eſſe referendum ad caelum; quan-

---

37) etc. *add. Mog.* — 38) dicit *Fabr.*, *Ven.* — 39) *Verba haec etiam in Ven. ſunt.*

x) Joa. Dam. de fide orth. L. I. c. 13. (p. 149.): Chryſol. ſer. LXVII. 5. (p. 84.), ſer. LXX. 7. (p. 88.); Aug. in Joa. Ev. c. 2. tr. 10. n. 1. (p. 268.), c. 4. tr. 15. n. 25. (p. 302.), de ſer. Dom. in mont. L. II. c. 5. n. 17. 18. (p. 148.); Iſidor. Hiſp. Sent. L. I. c. 2. n. 1. 3. (p. 117 ſq.). — y) Pſ. 138, 8. cf. Amoſ. 9, 2. — z) Deut. 33, 26 ſq. 3 Reg. 8, 30. Pſ. 2, 4. 10, 4. 113. 3. 122, 1. Eccl. 5, 1. Iſai. 66, 1. Matth. 5, 34. Act. 7, 49. — a) Cf. Gen. 14, 22. Deut. 4, 39. 10, 14. 3 Reg. 8, 27. Act. 17, 24. al.; Gregor. M. in Ez. L. II. hom. V. n. 10 ſq. (p. 1357.), in Evang. L. II. hom. 28. n. 1. (p. 1566.), Moral. L. II. c. 1. n. 20. (p. 46 ſq.) et L. XXVII. c. 37. n. 35. (p. 869).

umque spei, ac fiduciae affert eis Patris nomen, tantum Christianae humilitatis, ac pietatis adjungat praestans illa natura, ac divina majestas Patris nostri, qui est in caelis. Quae verba praefiniunt etiam orantibus, quid petendum sit: Omnis enim postulatio nostra, quae ad hujus vitae usum, ac necessitatem pertineat, nisi cum caelestibus sit conjuncta bonis, et ad illum finem dirigatur, inanis est, et indigna Christiano. Quare monebunt pios auditores Parochi de hac ratione precationis; et admonitionem illa [40]) Apostoli auctoritate comprobabunt: [b]) *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quae sursum sunt, sapite, non quae super terram.*

[CAP. X.

DE PRIMA PETITIONE ORATIONIS DOMINICAE.]

SANCTIFICETUR NOMEN TUUM.

[Qu. 1. *Cur a nominis divini sanctificatione nostra desideria exordimur?*]

Quid a Deo petendum, quove [c]) ordine id agen- I.
dum sit, magister ipse, ac Dominus omnium docuit, et imperavit. nam cum studii, et desiderii nostri nuncia sit, et interpres [d]) oratio, tum recte, et ratione petimus, cum postulationum ordo sequitur ordinem rerum expetendarum. Monet autem nos vera charitas, II.
totum ut animum, ac studium conferamus in Deum: qui quoniam solus est in se ipso summum bonum, jure est praecipuo quodam, ac singulari amore diligendus. Nec vero ex animo, et unice potest amari Deus, nisi III.
rebus ac naturis omnibus ejus honor, et gloria praeponatur. bona enim, et nostra, et aliena, et omnino omnia, quaecumque boni vocabulo nominantur, ab illo

40) illam *Fabr., Ven.*

b) Col. 3, 1 sq. Bern. de Divers. ser. 25. n. 8. (p. 1143.); Bonavent. expos. in Luc. XVIII. (p. 545.) — c) Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 9. — d) ib. et ej. expos. in orat. dom. (p. 27.).

IV. profecta summo ipsi bono cedunt e). Quare ut ordine procederet oratio, Salvator petitionem hanc de summo bono principem, et caput constituit petitionum reliquarum, docens nos, priusquam ea, quae nobis, aut proximo cuique opus sint, postulemus, quae propria sint[1]) Dei gloriae, petere debere, ipsique Deo studium, et desiderium ejus rei nostrum exponere. Quo facto manebimus in officio charitatis, qua docemur, et plus Deum, quam nos ipsos, diligere, et primum petere, quae Deo cupiamus, deinde, quae nobis optemus. +

[Qu. 2. *Cum divina natura nulla re augeri aut carere possit, quid necessum fuit sanctificationem nominis Dei hic postulare?*]

2. V. *Et* quoniam desiderium, et petitio sunt earum rerum, quibus caremus; nec vero Deo, idest ejus naturae, fieri accessio potest, aut augeri ulla re divina substantia, quae inexplicabilem in modum est omni perfectione cumulata; intelligendum est, extra haec esse, quae a Deo ipsi Deo petimus, et ad externam ejus gloriam pertinere. cupimus enim, et petimus, ut Dei nomen notius sit gentibus; ut ejus regnum amplificetur; ut plures quotidie obediant divino numini. quae tria, Nomen, Regnum, Obedientia, non in illo ipso[2]) sunt intimo Dei bono[3]), sed assumuntur extrinsecus. +

[Qu. 3. *Quae vota hac petitione, vult Christus nos Deo Patri offerre?*]

3. *Verum* ut hae petitiones quam vim habeant, et quid valeant, planius intelligatur, Pastoris erunt partes, monere fidelem populum, verba illa, *Sicut in caelo, et in terra*, ad singulas referri posse [singularum] primarum trium postulationum; ut, *Sanctificetur nomen tuum, sicut in caelo, et in terra.* item: *Adveniat regnum tuum, sicut in caelo, et in terra.*

1) sunt *Col.* 3., *Antv.*, *Ven.* — 2) ipso *om. eaed.* — 3) non illa ipsa sunt intima Dei bona *Aug.*, *Mog.*

e) Ambros. expos. in Ps. 118, 145. n. 11. (p. 1212.), ej. expos. Ev. sec. Luc. L. V. (6, 12.) n. 41. (p. 1365.).

imiliter: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra.* Cum autem petimus, ut sanctificetur nomen VI.
Dei; id sentimus, ut augeatur sanctitas, et gloria divini nominis. Quo loco Parochus animadvertet, ac docebit pios auditores, non id dicere Salvatorem, ut eodem modo sanctificetur in terra, quo et [4]) in caelo, est, ut amplitudine terrestris sanctificatio caelestem exaequet: hoc enim fieri nullo pacto potest: sed ut ex charitate, et [5]) intimo animi studio id agatur. Etsi VII. 4.
verissimum illud est, sicuti est, divinum nomen per se sanctificatione non egere, cum [f]) *sanctum, et terribile* sit, quemadmodum ipse Deus suapte natura [g]) sanctus est: neque ei ulla sanctitas, qua ab omni aeternitate praeditus non fuerit, possit accedere: tamen, quod in terris longe minori honore afficitur, quam par est, nonnumquam etiam [h]) maledictis et nefariis vocibus violatur; propterea cupimus, ac petimus, ut laudibus, honore, gloria celebretur ad exemplum laudum, honoris, et gloriae, quae illi in caelo tribuuntur; idest, ut sic honor, et cultus in mente, in animo, in ore versetur, ut omni veneratione et intima, et externa prosequamur, omni [6]) celebritate excelsum, purum, et gloriosum Deum ad imitationem supernorum, ac caelestium civium complectamur. Ut enim [i]) caelites summa consensione [7]), gloria, et praedicatione efferunt Deum: sic precamur, ut idem contingat orbi terrarum, et [8]) omnes gentes Deum cognoscant, colant, et venerentur; ut nulli plane mortales reperiantur, qui non et suscipiant Christianam religionem, et se totos Deo dicantes credant ex eo omnem sanctitatis fontem existere, neque quidquam esse purum, aut sanctum, quod non a sanctitate divini nominis oriatur. Testatur enim Apostolus mundatam esse 5.
Ecclesiam in [9]) [k]) *lavacro aquae, in verbo vitae.* significa-

4) et *om. omn. praet. Lugd.* 2. *et Clem.* — 5) ex *pro* et *omn. praet. Ven. et Clem.* — 6) que *add. Lugd.* 2., *Ven.*, *Mog.* — 7) confessione *Mog.* — 8) ut *pro* et *Fabr.*, *Ven.* — 9) in

f) Ps. 110, 9. cf. 137, 2. Cypr. de or. dom. (p. 207.). — g) Lev. 11, 44. 19, 2. 20, 7. 1 Petr. 1, 16. Jos. 24, 19. 1 Reg. 2, 2. — h) cf. Jac. 3, 9 sq. — i) Ps. 83, 5. Isai. 6, 3. Apoc. 4, 8. — k) Eph. 5, 26. cf. Tit. 3, 5. Joa. 3, 5.

cat autem verbum vitae, nomen [l]) Patris, et Filii, et Spiritus fancti, in quo baptizamur, et fanctificamur.
VIII. Itaque, quoniam nulla cujusquam expiatio, nulla munditia, et integritas effe poteft, fuper quo non fit invocatum divinum nomen; cupimus, et petimus a Deo, ut omne hominum genus, relictis impurae infidelitatis tenebris, ac radiis divini luminis illuftratum, hujus vim nominis agnofcat fic [10]), ut in eo veram quaerat fanctitatem; et in nomine fanctae, et individuae Trinitatis Baptifmi facramentum fufcipiens ipfius Dei
6. IX. dextera [11]), perfectam vim fanctitatis confequatur. Pertinet vero optatum [12]), et poftulatio noftra non minus etiam ad eos, qui flagitiis, et fceleribus contaminati, puram Baptifmi integritatem, et innocentiae ftolam [m]) amiferunt: quare factum eft, ut in illis miferrimis fuam iterum fedem impuriffimus fpiritus collocarit [n]). Optamus igitur, et precamur a Deo, ut in ipfis etiam fanctificetur nomen ejus; ut ad cor, et ad fanitatem [13]) redeuntes [o]), facramento Poenitentiae redimant priftinam fanctitatem, feque ipfos purum, ac fanctum Deo
7. X. templum, ac domicilium praebeant [p]). Oramus denique, lumen ut fuum Deus praeferat omnium mentibus; quo videre poffint, [q]) *omne datum optimum, et omne donum perfectum, defcendens a Patre luminum*, ad nos divinitus effe delatum: quo temperantiam, juftitiam, vitam, falutem, omnia denique animi, corporis, externa vitalia [14]), ac falutaria bona illi accepta referant; a quo, quemadmodum praedicat [r]) Ecclefia, bona cuncta procedunt: fi quid luce fua fol, fi quid reliqua fidera motu, et curfu profunt hominum generi; fi circumfufo hoc alimur fpiritu; fi terra frugum, et fru-

---

om. Lov. et *Mog. c. Vulg.* — 10) agnofcat: fic *Leod.*, *Col.* 2. — 11) *Comma hoc melius cum Col.* 3., *Antv.*, *Mog. ante* ipfius *transponitur.* — 12) optatus *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 3., *Antv.* — 13) et fanctitatem *Aug.*, *Mog.* — 14) externa, vital. *Lugd.* 1., *Leod.*, *Col.* 2., *Fabr.*, *Ven.*; corporis externa, vital. *Lov.*

l) Matth. 28, 19. — m) cf. ib. 22, 12. — n) cf. ib. 12, 43 fqq. Luc. 11, 24 fqq. — o) Ifai. 46, 8. — p) 1 Cor. 3, 16 fq. 2 Cor. 6, 16. Eph. 2, 21 fq. — q) Iac. 1, 17. — r) In oratione Dom. V. poft Pafcha.

etuum ubertate vitam ſuſtinet omnium; ſi opera magiſtratuum quiete, ac tranquillitate fruimur; et haec, et hujus generis bona innumerabilia nobis ſuppeditat immenſa Dei benignitas. Quin etiam, quas philoſophi [s]) ſecundas cauſas appellant, interpretari debemus, mirabiliter effectas [15]) quasdam, et ad uſum noſtrum accommodatas Dei manus, quibus nobis ſua bona distribuit, ac longe, lateque diffundit. Quod autem maxime XI. 8.
rem continet in hac petitione, illud eſt, ut omnes agnoſcant, et venerentur ſanctiſſimam Jeſu Chriſti ſponſam, et parentem noſtram Eccleſiam: in qua una eſt fons ille ampliſſimus, atque perpetuus, ad eluendas, et expiandas omnes peccatorum ſordes, unde hauriuntur univerſa ſalutis, et ſanctificationis [16]) ſacramenta; quibus quaſi caeleſtibus quibusdam fiſtulis in nos a Deo ille ſanctitatis ros, et liquor effunditur: ad quam ſolam, et ad eos, quos ſuo ſinu, et gremio complexa eſt, pertinet divini illius imploratio nominis, quod unum [t]) *ſub caelo datum* eſt *hominibus, in quo oporteat nos ſalvos fieri.* +

[Qu. 4. *Quid meditandum proponit prima petitio, quaque ratione nomen Dei a Chriſtianis hodie polluitur?*]

Verum Parochi maxime hunc locum urgere debebunt, boni eſſe filii, non ſolum Patrem Deum orare 9.
verbis, ſed re etiam, et actione conari, ut eluceat in ipſo ſanctificatio divini nominis. Utinam non eſſent, XII.
qui, cum oratione hanc Dei nominis ſanctificationem aſſidue poſtulent, factis, quantum in ipſis eſt, illud violant, atque contaminant: quorum culpa interdum ipſi etiam Deo maledicitur. In quos dictum eſt ab Apoſtolo: [u]) *Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes.* Et apud Ezechielem legimus: [v]) *Ingreſſi ſunt ad Gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen ſanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iſte eſt, et de terra ejus egreſſi ſunt.*

15) affect. *Fabr.*, *Ven.* — 16) ſauctitatis *Fabr.*

s) V. ſupra pag. 128. — t) Act. 4, 12. — u) Rom. 2, 24. Iſai. 52, 5. — v) Ez. 36, 20. cf. vv. ſqq.

hominum copiose omnia, largeque suppeditat: in cujus infinitae benignitatis cogitatione infixus David cecinit: i) *Dominus regit me, et nihil mihi deerit.* +

[Qu. 2. *Sufficitne quomodocumque regnum Dei hic postulare?*]

3. VII. *Verum* minime satis est, vehementer petere Dei regnum, nisi ad petitionem nostram adhibeamus omnia tamquam instrumenta, quibus illud quaeritur, et invenitur. nam et quinque fatuae virgines studiose illae quidem petierunt ad hunc modum: k) *Domine, Domine, aperi nobis:* veruntamen, quod illius postulationis praesidia non haberent, exclusae sunt: nec injuria. est enim illa Dei ore pronunciata sententia: l) *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum.* [Igitur suscipiemus etiam illam — Dei gratiae, eo tenendo — salutem perficit sempiternam, — conculcare possimus.] 6) +

[Qu. 3. *Quibus rationibus regni Dei desiderium* 7) *hominibus est excitandum?*]

4. VIII. *Quamobrem* haurient animarum curatores Sacerdotes ex uberrimis divinarum litterarum fontibus m) ea, quae fidelibus desiderium studiumque commoveant regni caelorum; quae calamitosam status nostri condicionem illis ob oculos ponant; quae sic eos afficiant, ut respicientes, et colligentes se in memoriam redeant summae beatitudinis, et inexplicabilium bonorum, qui-
IX. bus redundat aeterna Parentis Dei domus. Exsules n) enim sumus, et plane ejus loci incolae, in quo habitant daemones; quorum odium in nos nulla ratione mitigari potest: nam sunt infestissimi, et implacabiles in genus humanum. Quid domestica, intestinaque praelia, quae inter se corpus, et anima, caro, et spiri-

6) *Desunt haec in Mog., idque jure; nam iterum et quidem suo loco occurrunt infra in quaest.* 8., *ubi integra invenies.* — 7) in *add. ead.*

i) Ps. 22, 1. — k) Matth. 25, 11. — l) ib. 7, 21. — m) Cf. qu. 1. hujus petit. — n) Hebr. 11, 13.

ıs o) affidue gerunt? quibus, perpetuo timendum eft, ne
ıncidamus: timendum autem? immo vero [8]) ftatim con-
deremus, nifi propugnaculo divinae dexterae defendere-
ur. Quam vim miferiarum cum fentiret Apoftolus:
ı*Infelix*, inquit, *ego homo, quis me liberabit de cor-*
ɔre mortis hujus? Haec infelicitas noftri generis, quam- x. 5.
ıam per fe cognofcitur, tamen ex contentione reliquarum
ıturarum, et creatarum rerum facilius intelligi poteft.
ı illis five rationis, five etiam fenfus expertibus raro
ɜri videmus, ut aliqua natura a propriis actionibus,
fenfu, vel motu [9]) infito declinet fic, ut a propo-
to, et conftituto fine deflectat q). Hoc apparet in
ɜftiis agreftibus, nantibus, volucribus, ut res decla-
ıtione non egeat. Quod fi caelum fufpexeris, non
ɜ veriffimum id effe intelligis, quod a Davide dictum
t: r) *In aeternum Domine, verbum tuum perma-*
et in caelo. Nempe illud continenti motu, et per-
ɐtua converfione fertur, ut ne minimum quidem a
raefinita divinitus lege difcedat. Si terram, et reli-
uam univerfitatem confideres: facile videas, aut nulla,
ıt exigua ex parte deficere. At miferrimum homi- xi.
um genus faepiffime labitur; raro, quae recte funt
ɔgitata, perfequitur; plerumque fusceptas bonas actio-
es abjicit, atque contemnit; quae modo placuerat
ptima fententia, fubito displicet, et illa rejecta, ad
ırpia confilia, fibique perniciofa delabitur. Quaenam xii. 6.
ȝitur eft huius inconftantiae, miferiaeque caufa? Con-
ɔmptio plane divini afflatus s). claudimus enim au-
ɜs Dei monitis: oculos tollere nolumus ad ea, quae
obis lumina divinitus praeferuntur, nec caeleftem Pa-
'em falutariter praecipientem audimus. Quare huc [10]) xiii.
ıcumbendum erit Parochis, ut et miferias oculis
ıbjiciant fidelis populi, et commemorent caufas
ıiferiarum, et remediorum vim ostendant. quo-
ım omnium illis facultas non deerit, comparata ex
iris fanctiffimis, Joanne Chryfoftomo t), et Augu-

8) vero *om. Col.* 3., *Antv.*, *Ven.* — 9) modo *Aug.*, *Mog.*
— 10) huic *Lov.*; hic *Aug.*, *Mog.*

o) Matth. 26, 41. Rom. 7, 18. Gal. 5, 17. — p) Rom. 7, 24.
— q) cf. Jac. 3, 11 fqq. — r) Pf. 118, 89. — s) Cf. Prov.
1, 24. Ifai. 65, 12. 66, 4. Jer. 7, 13. — t) Chryfoft. ad pop.
Antioch. hom. XVIII. n. 4. (p. 186 fqq.), hom. V. n. 2. n. 4.

ſtino [u]), maxime vero ex iis, quae in Symboli expoſitione poſuimus [v]). nam, illis cognitis, quis erit e facinoroſorum hominum numero, quin adjumento Dei gratiae praeeuntis, euangelico illo prodigi filii exemplo [w]) conetur exſurgere, et erigere ſe, atque in caeleſtis regis, patrisque conſpectum venire? +

[Qu. 4. *Quidnam Dei regnum ſacris in litteris deſignat?*

7. XIV. Poſtquam declaratum eſt] *His explicatis*, quae ſit fidelium fructuoſa petitio, aperien*t*[dum etiam], quid ſit, quod his verbis a Deo poſtulemus, praeſertim cum vocabulum regni Dei multa ſignificet; quorum declaratio et ad reliquam ſcripturae intelligentiam non erit inutilis, et eſt ad hujus cognitionem loci neceſſaria. Communis igitur quaedam regni Dei ſignificatio, quae frequens eſt in divinis litteris, eſt non ſolum ejus poteſtatis, quam habet in omnem hominum [11]), rerumque univerſitatem, ſed etiam providentiae, qua cuncta regit, et moderatur. [x]) *In manu* [12]) *ejus*, inquit Propheta, *ſunt fines terrae.* Quibus finibus intelliguntur etiam, quae occulta ſunt, et abdita in intimis terrae, ac rerum omnium partibus. In hanc ſententiam Mardochaeus loquebatur illis verbis: [y]) *Domine Domine* [13]), *rex omnipotens, in ditione enim tua cuncta ſunt poſita, et non eſt qui poſſit tuae reſiſtere voluntati. Dominus omnium es,*
8. *nec eſt qui reſiſtat majeſtati tuae.* Item Dei regno declaratur praecipua illa, ac ſingularis providentiae ratio, qua Deus pios, et ſanctos homines tuetur, et

11) hominem *Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 3., *Antv.*, *Ven.* — 12) enim *add. omn. praet. Clem.*; *et Mog. legit* omnes *ante* fines, *e S. S.* — 13) Domine Deus *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Aug.*; *Lugd.* 2. Domine, Dominus.

(p. 61. p. 65.); ad Stagirium a Daem. vex. L. I. n. 5. (p. 165 ſqq.); de Lazaro Conc. III. n. 4. (p. 741 ſqq.); de poenitent. hom. VII. n. 3. n. 6. (p. 330. p. 335.), hom. VIII. n. 1. (p. 340 ſqq.); epiſt. 117. (p. 658.); hom. in Eutrop. (p. 381 ſqq.) et multa al. — u) Aug. Opus imperf. c. Jul. LL. VI. (p. 657 ſqq.), de civ. Dei L. XXI. c. 14. (p. 479 ſq.), L. XXII. c. 22. (p. 516 ſqq.)., Enchir. c. 23 ſqq. (p. 151 ſqq.) al. — v) V. ſupra p. 101 ſq., p. 115., p. 129 ſq., p. 145., p. 155. — w) Luc. 15, 17 ſqq. — x) Pſ. 94, 4. — y) Eſth. 13, 9. 11.

curat. de qua propria, et eximia quadam Dei cura dictum eft illud a Davide: [z]) *Dominus regit me, et* [14]) *nihil mihi deerit.* tum ab Ifaia: [a]) *Dominus rex nofter: ipfe* [15]) *falvabit nos.* In qua Dei regia po- XV.
teftate etfi praecipua ratione funt in hac vita ii, quos diximus, fancti, ac pii homines: tamen monuit Pilatum ipfe Chriftus Dominus [b]), regnum fuum non effe ex hoc mundo, hoc eft, minime ex hoc mundo, qui et conditus eft, et interiturus, ortum habere. nam eo, quem diximus, modo dominantur imperatores, reges, respublicae, duces, omnesque ii, qui vel expetiti, ac delecti ab hominibus praefunt civitatibus, atque provinciis; vel per vim, et injuriam dominatum occupaverunt. Chriftus autem Dominus [c]) *conftitutus* XVI.
eft *rex* a Deo, ut ait Propheta: cujus regnum, ex Apoftoli fententia, juftitia eft. ait [16]) enim: [d]) *Regnum Dei* eft *juftitia, et pax, et gaudium in Spiritu fancto.* Regnat autem in nobis Chriftus Dominus per XVII. 9.
virtutes intimas, fidem, fpem, charitatem: quibus virtutibus regni quodam modo partes [17]) efficimur; et Deo peculiari quadam ratione fubjecti, ad ejus cultum ac venerationem confecramur: ut, quemadmodum dixit Apoftolus, [e]) *Vivo autem,* [18]) *jam non ego: vivit vero in me Chriftus;* ita nobis dicere liceat: Regno ego, jam non ego; regnat vero in me Chriftus. Id XVIII.
autem regnum [d]) *juftitia* dicitur, quia Chrifti Domini juftitia conftitutum eft. Ac de hoc regno fic loquitur apud fanctum Lucam Dominus: [f]) *Regnum Dei intra vos eft.* Nam etfi Jefus Chriftus per fidem regnat in omnibus, qui gremio, ac finu fanctiffimae matris Ecclefiae continentur; praecipuo tamen modo regit eos, qui praeftanti fide, fpe, et charitate praediti, fe tamquam pura quaedam, et viva membra, Deo praebue-

14) et *om. Lugd.* 1., *Leod., Lov., Col.* 2. — 15) Dom., r. n., ipfe *Lugd.* 1., *Lov.*; D. r. n., ipfe *Leod., Col.* 2. 3., *Antv., Aug.*; D. R. n. ipfe *Ven.* — 16) inquit *omn. praet. Clem.* — 17) participes *Aug., Mog.* — 18) *Male Clem. comma hoc om.*

z) Pf. 22, 1. — a) Ifai. 33, 22. — b) Joa. 18, 36. cf. 6, 15. Luc. 22, 25. — c) Pf. 2, 6. — d) Rom. 14, 17. — e) Gal. 2, 20. Aug. ep. 130. c. 4. n. 9., c. 8. n. 15., c. 13. n. 24, c. 14. n. 27. (p. 292. 294. 296 fq.). — f) Luc. 17, 21.

10. runt, et in his Dei gratiae regnum esse dicitur. Est vero etiam Dei gloriae regnum illud, de quo Christum Dominum apud sanctum Matthaeum loquentem audimus [19]: [g]) *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quod idem ab eo regnum apud sanctum Lucam latro admirabiliter, sua scelera recognoscens, expetebat in hunc modum: [h]) *Domine, memento mei cum veneris in regnum tuum.* Sanctus etiam Joannes meminit hujus regni: [i]) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto*[20]), *non potest introire in regnum Dei.* Meminit item [21]) Apostolus ad Ephesios: [k]) *Omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi, et Dei.* Eodem pertinent aliquot similitudines Christi Domini, loquentis de regno caelorum[l]).

11. xix. Necesse est autem, prius ponere regnum gratiae. neque enim fieri potest, ut in ullo regnet Dei gloria, nisi
xx. ejusdem gratia in illo regnarit. Est vero gratia, ipsius sententia Salvatoris, [m]) *fons aquae salientis in vitam*
xxi. *aeternam.* Gloriam autem quid esse dicemus, nisi
xxii. [n]) gratiam quandam perfectam, et absolutam? quamdiu enim fragili hoc, et mortali corpore vestiti sumus, dum in hac caeca peregrinatione, et exsilio vagi, et imbecilles absumus a Domino, saepe labimur, et cadimus, abjecto regni gratiae adminiculo, quo nitebamur: cum autem regni gloriae, quod perfectum est [o]), lux nobis illuxerit, firmi, ac stabiles perpetuo consistemus. omne enim et vitium, et incommodum exhaurietur: omnis infirmitas confirmata roborabitur: ipse denique [22]) nostra in anima, et in corpore regnabit Deus. quae res uberius in Symbolo tractata est, cum de resurrectione carnis ageretur [p]). +

---

19) audivimus *Col.* 3., *Antv.*, *Aug.*, *Mog.* — 20) sancto *om. omn. praet. Clem.*, *Ven. et Mog.* — 21) etiam *pro* it. *Aug.*, *Mog.* — 22) deinde *eaed.*

g) Matth. 25, 34. — h) Luc. 23, 42. — i) Joa. 3, 5. — k) Eph. 5, 5. — l) Matth. 13, 24 sqq. 31 sq. 33. 44 sqq. 20, 1 sqq. 22, 2. — m) Joa. 4, 14. — n) Cf. Rom. 6, 23. — o) 1 Cor. 13, 10. — p) V. supra p. 216 sqq.

[Qu. 5. *Quid imprimis igitur hac petitione Deum oramus?*

Illis] *His igitur* 23) expositis, quae communem XXIII. 12
regni Dei sententiam declarant, quid sibi haec petitio proprie velit, dicendum est. Petimus autem a Deo, ut regnum Christi, quod est Ecclesia, propagetur; ut se ad fidem Christi Domini, et ad accipiendam veri Dei cognitionem convertant infideles, et Judaei; et Schismatici ac Haeretici redeant ad sanitatem, et ad Ecclesiae Dei communionem, a qua desciverunt, revertantur; ut compleatur, et ad exitum perducatur, quod Isaiae ore dixit Dominus: q) *Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende:* 24) *longos fac funiculos tuos, et clavos tuos consolida. Ad dexteram enim, et ad laevam penetrabis. Quia dominabitur tui, qui fecit te.* Et idem: r) *Ambulabunt Gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes isti* 25) *congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent.* +

[Qu. 6. *Secundo quidnam hic postulatur?*]

Verum quia sunt in Ecclesia, qui verbis confitentes Deum, factis negantes s), deformatam fidem praeseferant, in quibus propter peccatum daemon habitat, ac dominatur tamquam in propriis domiciliis; petimus etiam, ut ad eos veniat regnum Dei; quo illi, peccatorum discussa caligine, et radiis divinae lucis illustrati, restituantur in filiorum Dei pristinam dignitatem; ut, omnibus e suo regno, caelestis Parens, sublatis haereticis, atque schismaticis, ejectisque offensionibus, ac scelerum causis, aream t) purget Ecclesiae, quae, Deo cultum pie, sancteque adhibendo, quieta, ac tranquilla pace perfruatur. + 13

---

23) igitur *om. Leod., Lov., Col.* 2. — 24) ne parcas: *add. Ven. e Scr.* — 25) qui *add. Leod., Col.* 2., *Aug.*

q) Isai. 54, 2 sq. s. — r) ib. 60, 3 sq. add. 2, 2 sq. — s) Tit. 1, 16. — t) Cf. Matth. 3, 12.

[Qu. 7. *Quid tertio loco eadem petitione quaerimus?*]

14. Petimus *denique* [etiam], ut ſolus in nobis vivat, ſolus regnet Deus; ne ſit poſthac morti locus; ſed ut illa abſorbeatur in victoria u) Chriſti Domini noſtri, qui, disjecto, ac diſſipato omni hoſtium principatu, poteſtate, et virtute v), ſuo omnia ſubjiciat imperio [; Satanae ut — aevo fruantur] 26). +

[Qu. 8. *Quae Chriſtianis hujus petitionis occaſione praecipue agenda et contemplanda offeruntur?*]

15. XXIV. Erit *autem* curae Parochis, ut, quod poſtulat hujus ratio petitionis, fidelem populum doceant, quibus cogitationibus, et meditationibus inſtructus, has pie Deo preces facere poſſit. Ac primum hortabuntur, ut vim, ac ſententiam intuea[n]tur illius ſimilitudinis a Salvatore introductae: w) *Simile eſt regnum caelorum theſauro abscondito in agro: quem qui invenit homo, abscondit, et prae gaudio illius vadit et vendit univerſa quae habet, et emit agrum illum.*
XXV. Nam qui noverit Chriſti Domini divitias, is prae illis omnia contemnet, huic facultates, opes, potentia ſordeſcent. nihil enim eſt, quod illi ſummo pretio comparari, immo vero, quod in conſpectu ejus ſtare poſſit x). Quare, quibus id noſſe contigerit, exclamabunt illi, ut Apoſtolus, y) *Omnia detrimentum feci, et arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam.* Haec eſt illa inſignis Euangelii margarita z), in quam qui pecuniam, ex omnium bonorum venditione 27) redactam, erogarit, is beatitudine fruetur
16. XXVI. ſempiterna. O nos felices, ſi tantum luminis nobis praeferret Jeſus Chriſtus, ut illam videre poſſemus di-

---

26) *Omittunt haec h. l. Aug. et Mog.; leguntur enim iterum in quaeſt. 8. extr., ubi ſuo loco eademque integra reperies.* — 27) *Male* venditatione *Aug.*, *Mog.*

u) 1 Cor. 15, 54. Iſai. 25, 8. — v) 1 Cor. 15, 24 ſq. add. Col. 2, 15. Hebr. 2, 14. — w) Matth. 13, 44. — x) Cf. Job. 28, 15 ſqq., Prov. 8, 10 ſq., Sap. 7, 8 ſqq. — y) Phil. 3, 8. — z) Matth. 13, 46.

inae gratiae margaritam, qua ipse regnat in suis:
am et nostra omnia, et nos ipsos venundaremus, ut
mptam illam tueremur. tum enim denique nobis id
on dubitanter dicere liberet [28]: [a]) *Quis nos separa-
it a charitate Christi?* Praestantem vero regni glo-
iae excellentiam, si, quae sit, scire volumus, eandem
e illa, et Prophetae, et Apostoli vocem, atque sen-
ntiam audiamus: [b]) *Oculus non vidit, neque auris
udivit, neque in cor hominis adscendit, quae prae-
aravit Deus iis, qui diligunt illum.* Proficiet au- XXVII. 17.
m ad impetrandum maxime, quod petimus, si, qui
mus, ipsi nobiscum reputemus, idest Adam progenies,
re e paradiso ejecti [c]), et exsules [d]); quorum indi-
nitas, ac perversitas summum Dei odium, ac sempi-
rnas poenas postularet. Quare demisso tum, et ab- XXVIII.
cto animo simus oportet [e]). Nostra etiam erit plena
hristianae humilitatis oratio: et omnino nobis ipsi
iffidentes, illius more publicani [f]) confugiemus in
ei misericordiam; totumque ejus benignitati tribuen-
s, ipsi gratias agemus immortales, qui nobis suum
piritum sit elargitus, quo freti clamare audeamus,
) *Abba, Pater.* suscipiemus etiam illam curam, et 18.
ogitationem, quid agendum, quid contra vitandum
t, ut ad caeleste regnum pervenire possimus. non
nim a Deo ad otium, et ad inertiam vocati su-
mus [h]): quinimmo inquit, [i]) *Regnum caelorum vim
atitur, et violenti rapiunt illud:* et, [k]) *Si vis
d vitam ingredi, serva mandata.* Itaque non XXIX.
t satis, petere regnum Dei, nisi suum ipsi etiam
udium, et operam adhibeant homines. nam adjutores
sint oportet, et administri Dei gratiae in [29]) eo
nendo cursu, quo pervenitur in caelum. Numquam
os deserit Deus. qui nobiscum se futurum perpetuo
ollicitus est [m]): unum ut nobis videndum sit, ne Deum,

---

28) liceret *eaed.* — 29) in *om. Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Fabr.*, *Ven.*

a) Rom. 8, 35. — b) Isai. 64, 4. 1 Cor. 2, 9. — c) Gen. 3, 23 sq. — d) Cf. Hebr. 11, 13. — e) V. supra C. VII. qu. 1. not. — f) Luc. 18, 13. — g) Rom. 8, 15. — h) Cf. Matth. 20, 6. — i) ib. 11, 12. cf. Luc. 16, 16. — k) Matth. 19, 17. cf. Luc. 10, 26 sqq. — l) 1 Cor. 3, 9. — m) Matth. 28, 20. cf. 18, 20.

xxx. et nos ipſos deſeramus. Ac Dei quidem ſunt in hoc Eccleſiae regno omnia [n]), quibus et vitam tuetur hominum, et ſalutem illis conficit [30]) ſempiternam, et, quae ſub adſpectum non cadunt, Angelorum copiae [o]), et pleniſſimum virtutis caeleſtis viſibile hoc munus ſacramentorum [p]). In his tantum nobis praeſidii eſt divinitus conſtitutum, ut non modo ab acerrimorum hoſtium regno tuti eſſe, ſed ipſum etiam tyrannum [q]), ejusque nefarios ſatellites proſternere, et conculcare
19. xxxi. poſſimus. Quare vehementer ad extremum petamus [31]) a Dei ſpiritu, nos ut omnia jubeat e ſua voluntate facere; Satanae ut tollat imperium, nullam ut in nobis ſummo illo [r]) die poteſtatem habeat; ut vincat, et triumphet [s]) Chriſtus; ut vigeant ejus leges toto [t]) orbe terrarum; ut decreta ſerventur, nullus ut proditor, aut [32]) deſertor ejus ſit; ſed tales ſe praebeant omnes, ut in regis Dei [u]) conſpectum non dubitanter veniant, et conſtitutam illis ex omni aeternitate [v]) poſſeſſionem adeant regni caeleſtis, ubi beati cum Chriſto ſempiterno aevo fruantur.

[Cap. XII.

DE TERTIA PETITIONE.]

FIAT VOLUNTAS TUA.

[Qu. 1. *Quare poſtulato Dei regno, ſtatim ſubjicitur, ut ejusdem voluntas fiat?*]

1. 1. Cum a Chriſto Domino dictum ſit, [w]) *Non omnis,*

30) ſalutem perficit *omn. praet. Clem.* — 31) petemus *Ven.* — 32) et *ead.*

n) Rom. 11, 36. Jac. 1, 17. — o) V. P. IV. c. IX. qu. 3 ſqq. et ſupra p. 126. — p) ib. p. 243. — q) Cf. Matth. 9, 34. 12, 24. Marc. 3, 22. Luc. 11, 15. — r) Matth. 7, 22. 10, 15. 24, 36. Luc. 17, 24. 26. 30. Joa. 6, 39 ſq. 44. 55. 1 Cor. 1, 8. 5, 5. 2 Cor. 1, 14. Phil. 1, 6. 10. 1 Theſſ. 5, 2. 2 Theſſ. 2, 2. 2 Tim. 4, 8. 1 Petr. 2, 12. Jud. v. 6. — s) 1 Cor. 15, 25 ſqq. 54 ſq. 57. 2 Cor. 2, 14. — t) Matth. 24, 14. — u) Cf. Rom. 5, 2. Eph. 2, 18. 3, 12. — v) Matth. 25, 34. coll. 20, 23. 1 Petr. 1, 4 ſq. — w) Matth. 7, 21. cf. Rom. 2, 13. Jac. 1, 22.

qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum: ſed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis eſt, ipſe intrabit in regnum caelorum; quicumque in illud caeleſte regnum pervenire cupiunt, id a Deo petere debent, ut fiat voluntas ejus. Quamobrem hoc loco poſita haec petitio [1]) eſt ſtatim poſt regni caeleſtis poſtulationem. +

[Qu. 2. *Qua methodo ad veram hujus petitionis intelligentiam perveniendum eſt?*]

Ut *autem* intelligant fideles, quam neceſſarium II. 2.
id nobis ſit, quod hac prece poſtulamus, quantamque vim ſalutarium munerum ex ejus impetratione conſequamur; demonſtrabunt Parochi, quibus miſeriis, et aerumnis oppreſſum fuerit hominum genus propter peccatum primi parentis. +

[Qu. 3. *Quae igitur mala praevaricatio primi parentis in humanum genus invexit?*]

Nam a principio [quidem] Deus proprii boni ap- III. 3.
petitionem creatis rebus ingeneravit [x]), ut naturali quadam propenſione ſuum quaererent, et expeterent finem, a quo illae numquam, niſi objecto extrinſecus impedimento, declinant. Haec autem initio fuit in homine expetendi Deum, ſuae beatitudinis auctorem, parentemque, eo praeclarior, et praeſtantior vis, quod is compos eſſet rationis, atque conſilii. Sed hunc IV.
amorem, ſibi naturaliter ingenitum, cum reliquae naturae rationis expertes conſervaſſent, quae ut initio procreatae fuerunt natura bonae, ſic in eo ſtatu, et condicione manſerunt, hodieque manent; miſerum hominum genus curſum non tenuit: non enim ſolum bona juſtitiae originalis amiſit, quibus a Deo ſupra naturae ſuae facultatem auctum, ornatumque fuerat, ſed etiam inſitum in animo praecipuum virtutis ſtudium obſcuravit. y) *Omnes*, inquit, *declinaverunt, ſimul inutiles facti ſunt: non eſt, qui faciat bo-*

---

1) Q. haec loco poſ. pet. *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*; . hoc... *Col.* 2., *Fabr.*; . haec poſ. pet. *Lugd.* 2.; . haec hoc l. p. p. *Ven.*

x) Eccl. 7, 30. Jac. 3, 11 ſqq. — y) Pſ. 52, 4. Rom. 3, 12.

v.*num, non est usque ad unum.* Nam [z]) *sensus et*
cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab
adolescentia sua: ut inde facile intelligi possit, ne-
minem per se salutariter sapere, sed omnes ad ma-
lum [a]) esse propensos, innumerabilesque esse hominum
pravas cupiditates [b]), dum proclives sunt, et fla-
granti studio feruntur ad iram, ad odium, ad su-
perbiam, ad ambitionem, ad omne fere malorum
4. vi.genus. Quibus in malis quamquam assidue versemur;
tamen, quae summa est nostri generis miseria, per-
multa ex illis sunt, quae nobis minime mala videan-
tur. quae res insignem arguit hominum calamitatem,
qui cupiditatibus ac libidinibus obcaecati non videant,
quae salutaria opinantur, plerumque esse pestifera,
immo vero ad illa perniciosa mala, tamquam ad opta-
bile et expetendum bonum, rapiantur praecipites; ab
iis [2]), quae vere bona sunt, et honesta, tamquam a
vii.contrariis rebus, abhorreant. Hanc opinionem, cor-
ruptumque judicium detestatur Deus illis verbis, [c]) *Vae*
qui dicitis malum bonum, et bonum malum: po-
nentes tenebras lucem, et lucem tenebras: ponen-
5. viii.*tes amarum in dulce, et dulce in amarum.* Itaque,
nostris ut subjiciant oculis nostras miserias, comparant
nos divinae litterae iis, qui verum gustandi sensum
amiserunt: qua re fit, ut a salubri victu alieni sint,
appetantque contrarium. Cum aegrotis praeterea nos
conferunt [d]). ut enim illi, nisi morbum depulerint,
sanorum, et integrorum hominum officia ac munera
obire non possunt: sic nos actiones, quae Deo gratae
sint, suscipere sine divinae gratiae adjumento nequi-
6. ix.mus. Quod si quaedam sic affecti assequimur; levia
illa sunt, et quae ad consequendam caelestem beatitudi-
nem parum vel nihil momenti habent. At Deum, ut
par est, amare, et colere, quod majus quiddam et al-
tius est, quam ut nos humi strati id humanis viribus
assequamur, numquam poterimus, nisi adminiculo di-

---

2) vero *add. Lov.*

z) Gen. 8, 21. cf. 6, 5. Matth. 15, 19. Rom. 7, 18. — a) Rom. 7, 19 sqq. — b) cf. ib. 1, 26 sqq. — c) Isai. 5, 20. — d) V. c. Ps. 6, 3. 106, 12. Isai. 1, 6. 53, 4. Matth. 8, 17. 9, 12.

vinae gratiae ſublevemur e). Quamquam aptiſſima eſt 7.
etiam illa comparatio ad ſignificandam miſeram hu-
mani generis condicionem, quod ſimiles eſſe dicimur
puerorum, qui ſuo relicti arbitrio temere moventur
ad omnia: pueri, inquam, ſumus, et imprudentes, lu-
dicris ſermonibus, et inanibus actionibus dediti, ſi a
divino praeſidio deſeramur. ſic enim nos objurgat Sa-
pientia: f) *Usquequo parvuli diligitis infantiam, et
ſtulti ea, quae ſibi ſunt noxia, cupient?* Et in hunc
modum hortatur Apoſtolus: g) *Nolite pueri effici ſen-* x.
ſibus. Etſi majori in inanitate, et errore verſamur,
quam illa puerilis aetas; cui tantum abeſt humana
prudentia, ad quam tamen per ſe tempore poteſt per-
venire; cum ad divinam prudentiam, quae ad ſalutem
neceſſaria eſt, nos niſi Deo auctore, et adjutore, ad-
ſpirare non poſſimus. niſi enim praeſto nobis ſit Dei
auxilium, rejectis iis, quae vere ſunt bona, ad interi-
tum ruimus voluntarium. +

[Qu. 4. *Quodnam hac petitione tantorum malo-
rum proponitur remedium?*]

Ac ſi quis, diſcuſſa divinitus animi caligine, has xi. 8.
videat hominum miſerias, et, ſublato ſtupore, ſentiat
legem h) membrorum, ac ſenſus cupiditates, ſpiritui
repugnantes, recognoſcat, omnemque diſpiciat naturae
noſtrae propenſionem ad malum; qui 3) poterit non
ardenti ſtudio opportunum tanto huic malo, quo na-
turae vitio premimur, remedium quaerere, ſalutarem-
que illam regulam expetere, ad quam Chriſtiani ho-
minis vita dirigenda, et conformanda 4) ſit? Hoc igi- xii.
tur illud eſt, quod imploramus, cum ita precamur
Deum, *Fiat voluntas tua.* Cum enim, abjecta i) obe-
dientia, et Dei voluntate neglecta, in has miſerias
inciderimus, unum illud tantorum malorum remedium

3) quis *Aug., Mog.; minus apte.* — 4) confirm. *Mog.*

e) Aug. de grat. Chriſt. c. Pelag. et Caeleſt. c. XXI. n. 22. (p. 161.), de corrept. et grat. c. II. n. 3. (p. 496.), op. imperf. c. Julian. L. I. n. 131. (p. 709.) al.; coll. Caſſian. Collat. X. c. 10. (p. 389 ſq.), coll. XIII. c. 3. (p. 423.) c. 8 ſqq. (p. 427 ſqq.). — f) Prov. 1, 22. — g) 1 Cor. 14, 20. — h) Rom. 7, 23. — i) ib. 5, 19.

nobis divinitus propoſitum eſt, ut ex Dei voluntate, quam peccando contempſimus, aliquando vivamus, omnesque cogitationes et actiones [5]) noſtras ea regula metiamur. quod ut aſſequi poſſimus, ſuppliciter illud a Deo petimus, *Fiat voluntas tua.* +

[Qu. 5. *Etiamne juſtificatis, qui jam Deo parent, uſurpanda fuerit* [6]) *haec precatio?*

9. XIII. Hoc ipſum] *Id vero* illis etiam vehementer petendum eſt, in quorum animis jam regnat Deus, quique jam ſunt radiis divini luminis illuſtrati; cujus gratiae beneficio, Dei obtemperent voluntati. Quibus licet ita comparatis, propriae tamen cupiditates adverſantur propter proclivitatem ad malum, inſitam in hominum ſenſibus; ut, etiam ſi tales ſimus, magnum tamen hoc loco nobis periculum ſit a nobis ipſis, ne [k]) abstracti et illecti a *concupiſcentiis, quae militant in membris* noſtris, iterum de ſalutis via deflectamus. de quo nos periculo Chriſtus Dominus admonuit illis verbis: [l]) *Vigilate, et orate ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus eſt, caro autem*

10. XIV. *infirma.* Non enim eſt in hominis poteſtate, ne in ejus quidem, qui per Dei gratiam eſt juſtificatus, ita domitos habere carnis affectus, ut numquam illi poſtea excitentur: quippe cum eorum, qui juſtificati ſunt, mentem ſanet Dei gratia, non etiam carnem: de qua illud ſcripſit Apoſtolus: [m]) *Scio enim quia non habi-*

XV. *tat in me, hoc eſt in carne mea, bonum.* Nam ut ſemel primus homo juſtitiam originalem, quo tamquam freno quodam cupiditates regebantur, amiſit, minime eas poſtea ratio ita continere potuit in officio, ut ea non appeterent, quae etiam rationi repugnant. Itaque in ea hominis parte [n]) peccatum, ideſt peccati fomitem habitare ſcribit Apoſtolus, ut intelligamus eum non ad tempus, quaſi hoſpitem, diverſari apud nos, ſed, quamdiu vivimus, tamquam incolam noſtri cor-

---

5) et act. *om. ead., Aug.* — 6) ſuerit *om. Mog.*

k) Jac. 1, 14. coll. 4, 1. vid. ſupra Concil. Trident. ſeſſ. VI c. 10. 12. 13. (p. 27. p. 29.). — l) Matth. 26, 41. cf. Leon. M. ſer. 99. c. 1. (p. 351 ſq.). — m) Rom. 7, 18. — n) ib. 7, 20.

poris in domicilio membrorum haerere perpetuo. Ergo domeſticis et inteſtinis hoſtibus aſſidue oppugnati, facile intelligimus, confugiendum eſſe ad Dei auxilium, petendumque, ut fiat in nobis voluntas ejus. Jam XVI.
vero faciendum eſt, ut ſciant fideles, quae ſit hujus petitionis vis. +

[Qu. 6. *Quomodo voluntas Dei in hac petitione accipitur?*]

quo loco, multis [hoc loco] omiſſis, quae a do- 11.
ctoribus ſcholaſticis o) de Dei voluntate utiliter, et copioſe disputantur, voluntatem hic accipi dicimus pro ea, quam „ſigni" p) appellare ſolent, hoc eſt, pro eo quod Deus a nobis fieri, aut caveri juſſerit, aut monuerit. Quare voluntatis nomine hoc loco com- XVII.
prehenſa ſunt univerſa, quae nobis ad caeleſtem beatitudinem comparandam proponuntur, ſive illa ad fidem, ſive ad mores pertineant; omnia denique, quaecumque nos Chriſtus Dominus per ſe, vel per Eccleſiam ſuam facere aut imperarit, aut prohibuerit: de qua voluntate ita ſcribit Apoſtolus: q) *Nolite fieri imprudentes: ſed intelligentes, quae ſit voluntas Dei* 7). +

[Qu. 7. *Quam includit tertia petitio ſententiam?*]

Cum *igitur* illud precamur, *Fiat voluntas tua*; XVIII. 12.
petimus in primis nobis, ut Pater caeleſtis facultatem concedat obtemperandi divinis juſſis, et r) inſerviendi ei *in ſanctitate et juſtitia omnibus diebus noſtris*; ut ad nutum et voluntatem ejus omnia faciamus; ut ea colamus officia, de quibus in ſacris litteris admonemur; ut ipſo duce et auctore reliqua omnia praeſtemus, quae eos decent, s) *qui non ex voluntate carnis, ſed ex Deo nati ſunt*, exemplum Chriſti Do-

---

7) bona, beneplacens, et perfecta *add. Ven. ex Rom.* 12, 2.

o) e. g. Anſelm. lib. de voluntat. Dei (p. 151 ſq.), coll. de volunt. lib. (p. 116.); Thom. Aq. in I Sent. diſt. 45—48; Bonavent. in I Sent. diſt. eaed. (p. 752 ſqq.) — p) Thom. Aq. in I Sent. diſt. 45. qu. 1. a. 4. — q) Eph. 5, 17. add. Rom. 12, 2. 1 Theſſ. 4, 3. 1 Petr. 2, 15. — r) Luc. 1, 74 ſq. s) Joa. 1, 13. cf. 1 Petr. 1, 23.

mini ſecuti, qui [t]) *factus* eſt *obediens usque ad mortem, mortem autem crucis;* ut parati ſimus omnia perpeti potius, quam vel minimum ab ejus voluntate diſcedere. +

[Qu. 8. *Cui potiſſime datum eſt, eorum, quae hic petuntur, ſtudio et amore ardentiſſime flagrare?*

13.XIX. Illi certe] *Nec vero quisquam eſt, qui hujus ſtudio, et amore petitionis flagret ardentius, quam is, cui conceſſum ſit, ut ſummam eorum dignitatem intueatur, qui Deo obediunt. Idem enim illud veriſſime dici intelligit, [u]) Servire Deo, et illi obedire, regnare eſſe. [v]) *Quicumque*, inquit Dominus, *fecerit voluntatem Patris mei, qui in caelis eſt, ipſe meus frater*, [8]) *ſoror, et mater eſt:* hoc eſt, cum illo ſum omnibus amoris, et benevolentiae vinculis conjunctiſ-
XX. ſimus. Nemo fere eſt ex viris ſanctis [w]), quin praecipuum hujus petitionis munus a Deo vehementer poſtularit: ac praeclara quidem omnes, ſed varia perſaepe oratione uſi ſunt: in quibus mirificum et ſuaviſſimum Davidem videmus illud varie poſtulantem. modo enim inquit: [x]) *Utinam dirigantur viae meae ad cuſtodiendas juſtificationes tuas.* Interdum: [y]) *Deduc me in ſemitam mandatorum tuorum.* Nonnumquam: [z]) *Greſſus meos dirige ſecundum eloquium tuum, et* [9]) *non dominetur mei omnis injuſtitia.* Huc pertinent illa: [a]) *Da mihi intellectum, ut diſcam mandata tua.* [b]) *Judicia tua doce me:* [c]) *da mihi intellectum, ut ſciam teſtimonia tua.* Saepe aliis

8) et *add. Mog. ex Vulg.* — 9) ut *pro* et *Fabr., Ven.*

t) Phil. 2, 8. — u) Vid. Ann. Senecae lib. de vita beata cap. 15., (Bern.) Nicolai Claraevall. ſer. de S. Andrea Ap. n. 1. (p. 726.), in antiquis editt. eſt Bernardi ſer. 3. de S. Andrea Ap. Add. Bern. de S. Andrea Ap. ſer. II. n. 1. 2. (p. 1069.), epiſt. 114. n. 2. (p. 123.), ep. 412. n. 1. (p. 366.), de Diverſ. ſer. 26. n. 4. (p. 1145.). — v) Matth. 12, 50. Marc. 3, 35. Luc. 8, 21. — w) Pſ. 39, 9. Eſr. 7, 18. Matth. 26, 42. Luc. 22, 42. Act. 21, 14. al. — x) Pſ. 118, 5. — y) ib. v. 35. — z) ib. v. 133. — a) ib. v. 73. — b) ib. v. 108. — c) ib. v. 125.

verbis eandem tractat, verſatque ſententiam. Qui loci diligenter animadvertendi ſunt, et fidelibus explicandi; ut, quanta ſit in prima hujus petitionis parte vis, et copia ſalutarium rerum, omnes intelligant. +

[Qu. 9. *Quid praeterea hac petitione ſignificamus?*]

Secundo loco, cum illud precamur, *Fiat voluntas* XXI. 14.
tua; deteſtamur opera carnis: de quibus ſcribit [10]) Apoſtolus: [d]) *Manifeſta ſunt autem opera carnis: quae ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria,* [11]) etc. et, [e]) *Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini.* petimusque ne ſinat Deus ea nos perficere, quae ſenſus, quae cupiditas, quae imbecillitas noſtra ſuaſerit, ſed ut noſtram voluntatem ſua voluntate moderetur [12]). Alieni ſunt ab hac voluntate voluptuarii ho- XXII.
mines, qui in terrenarum rerum cura, et cogitatione defixi ſunt. Feruntur enim libidine praecipites ad potiundum, quod concupierunt, et in illo fructu pravae cupiditatis felicitatem ponunt, ut beatum etiam eſſe dicant, qui, quodcumque optarit, conſequatur. Nos contra petimus a Deo, ut ait Apoſtolus, [f]) ne *carnis curam* faciamus *in deſideriis*, ſed ut fiat voluntas
ejus. etſi non facile adducimur, ut precemur Deum, XXIII. 15.
ut cupiditatibus noſtris non ſatisfaciat. habet enim difficultatem haec animi inductio: quod ipſi quodam modo, id petentes, nos videmur odiſſe: quod etiam ſtultitiae tribuunt ii, qui toti haerent in corpore. ſed nos ſtultitiae [g]) famam ſubeamus libenter Chriſti cauſa; cujus eſt illa ſententia: [h]) *Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum.* praeſertim cum ſciamus, XXIV.
multo praeſtare, id optare, quod rectum, juſtumque ſit, quam illud aſſequi, quod a ratione, a virtute, a Dei legibus ſit alienum. et certe deteriore loco is eſt, quicumque ad id pervenit, quod temere ac libidinis impulſu cupiebat, quam qui, optime quod optavit,

---

10) ſcripſit *Fabr.* — 11) idolorum . . . commeſſationes *add. Ven. e Scr.* — 12) moderemur *Aug., Mog.*

d) Gal. 5, 19; add. ſqq. — e) Rom. 8, 13. — f) ib. 13, 14. cf. Gal. 5, 16. — g) cf. 1 Cor. 1, 25. 2, 14. 3, 19. — h) Matth. 16, 24. Marc. 8, 34. Luc. 9, 23.

gavit. Quid amanti
poſtulari potuiſſe, quo
nes, illis irati Sama
accipere noluiſſent, a
e caelo deſcendere,
abſumeret? At a Chr
verbis: m) *Neſcitis,*
hominis non venit
17. Neque vero ſolum,
eſt, aut mali ſpecieu
ut fiat voluntas ejus,
non eſt; veluti cum
naturae inclinationem
conſervant, et rejici
Quocirca, cum in e
petere velimus hujus
animo, *Fiat volunta*
quo ſalutem, et ſaluti
naturaliter inſito cru
timore commoveretur
doloris, ſuam ad Dei
18.xxv.*mea,* inquit, *volunta*
depravatum eſt homin

13) conſtet *Fabr.*, *Ven.*

ſuae attulerint cupiditati, eamque divinae voluntati ſubjecerint, tamen ſine Dei auxilio, quo et [18]) a malo protegimur, et ad bonum dirigimur, peccata vitare non poſſunt. Ergo confugiendum eſt ad hanc precationem, et petendum a Deo, ut in nobis ipſe inſtituta perficiat, ut exſultantes cupiditatis motus [19]) comprimat, ut appetitus rationi obedientes efficiat, ut nos denique totos ad ſuam conformet [20]) voluntatem. Precamur etiam, ut Dei voluntatis cognitionem totus orbis terrarum accipiat [p]); quo divinum [q]) *myſterium, absconditum a ſaeculis, et generationibus*, notum ac pervulgatum ſit apud omnes. +

[SICUT IN CAELO, ET IN TERRA [21]).

Qu. 10. *Quid ſibi iſta vult clauſula?*

Hic] Formam *praeterea*, et praeſcriptionem [illius] *hujus* obedientiae poſtulamus, ut videlicet ad eam regulam dirigatur, quam in caelo et ſervant beati Angeli, et colit reliquus caeleſtium animarum chorus; ut, quemadmodum illi ſponte, et ſumma cum voluptate obediunt divino numini, ſic nos Dei voluntati, quo modo ipſe maxime vult, libentiſſime pareamus. 19.
et vero in opera, et ſtudio, quod Deo navamus, ſummum a nobis amorem Deus, et eximiam charitatem requirit [r]); ut, etiam ſi ſpe caeleſtium praemiorum totos nos ei dicaverimus, tamen ideo illa ſperemus, quod, ut in eam ſpem ingrederemur, placuit divinae majeſtati. Quare tota nitatur illo in Deum amore noſtra ſpes, qui mercedem amori noſtro propoſuit aeternam beatitudinem. XXVI. 20.
Sunt enim, qui amanter aliqui ſerviant, ſed tamen pretii cauſa, quo amorem referunt. Sunt praeterea, qui tantummodo charitate et pietate commoti, in eo, cui dant operam, nihil ſpectant, niſi illius bonitatem, atque virtutem; cujus XXVII.

18) et *om. omn. praet. Clem.*; *mox* in *pro* ad *eaed.* — 19) reſult. cup. modos *Aug.*, *Mog.* — 20) confirm. *Col.* 2. — 21) *Sunt haec verba etiam in Ven.*

p) Cf. 1 Tim. 2, 4. — q) Col. 1, 26 ſq. cf. Eph. 3, 4 ſq. — r) Leon. M. ſer. 90. c. 3. (p. 353.); Bern. de diligend. Deo c. I. (p. 589 ſqq.)

cogitatione, et admiratione se beatos arbitrantur, quod
21. ei suum officium praestare possint. et hanc habet sententiam illa appositio,

XXVIII. SICUT IN CAELO, ET IN TERRA [22]). Maxime enim nobis enitendum est, ut Deo simus obedientes, quemadmodum beatas mentes esse diximus. quorum [23]) laudes in illo summae obedientiae munere obeundo, eo psalmo persequitur David: [s]) *Benedicite Domino omnes virtutes ejus: ministri ejus, qui facitis voluntatem*
XXIX. *ejus*. Quod, si quis, sanctum Cyprianum [t]) secutus, sic illa interpretatur, ut dicat, *In caelo*, in bonis, et piis; *In terra*, in malis, et impiis: nos vero etiam ejus sententiam comprobamus [24]), ut pro caelo spiritus, pro terra caro intelligatur; ut et omnes, et omnia in omnibus Dei voluntati obediant. +

[Qu. 11. *Numquid etiam gratiarum actionem continet haec petitio?*

22. XXX. Omnino.] *Gratiarum item actionem continet haec petitio.* Veneramur enim *ejus* [Dei] sanctissimam voluntatem, et maximo persusi gaudio summis laudibus, et gratulationibus omnia ejus opera celebramus, qui certo sciamus [25]) eum omnia bene fecisse [u]). cum enim constet, esse omnipotentem Deum; necessario sequitur, ut omnia ejus nutu facta esse intelligamus. cum vero etiam ipsum, sicuti est, summum bonum esse affirmemus; nihil ex ejus operibus non esse bonum, cum omnibus ipse suam impertiverit bonitatem,
XXXI. confitemur. Quod si in omnibus divinam rationem non assequimur, in omnibus tamen, et ambigui causa neglecta, et rejecta omni haesitatione, illud Apostoli profitemur: [v]) *investigabiles* esse vias *ejus*. Sed ob id maxime etiam Dei voluntatem colimus, quod ab eo

22) *Haec verba in Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. *prorsus non, et in Fabr. paullulum tantum prae ceteris distinguuntur.* — 23) quarum *Fabr.*, *Ven.* — 24) comprobavimus *Aug.*, *Mog.* — 25) scimus *Lugd.* 2.

s) Ps. 102, 21. — t) Cypr. de orat. dom. (p. 209.); Aug. de ser. Dom. in mont. L. II. c. 6. n. 23. (p. 150); Euchir. c. 115. n. 30. (p. 175.) — u) Gen. 1, 31. Eccli. 39, 21. 39. Marc. 7, 37. — v) Rom. 11, 33.

caeleſti lumine dignati ſumus. [w]) Ereptos enim *de poteſtate tenebrarum, transtulit in regnum filii dilectionis ſuae.* +

[Qu. 12. *Quid ex hac petitione ad contemplationem referemus*[26]) *?*]

Sed ut extremo loco id explicetur, quod ad meditationem pertinet hujus petitionis; redeundum eſt ad id quod initio attigimus, debere fidelem populum in hujus pronunciatione petitionis eſſe demiſſo, et humili animo, reputantem ſecum eam, quae in natura eſt inſita, cupiditatum vim, divinae voluntati repugnantem, cogitantem ſe in eo officio vinci a naturis omnibus: de quibus ita ſcriptum eſt: [x]) *Omnia ſerviunt tibi:* maximeque imbecillem eſſe, qui nullum opus Deo gratum non modo non perficere, ſed ne inſtituere quidem poſſit, niſi Dei adjumento ſublevetur [y]). Quoniam vero nihil magnificentius eſt, nihil praeſtantius, quam, ut diximus, Deo ſervire, et vitam ex ejus lege, ac praeceptis agere; quid optabilius eſſe poteſt homini Chriſtiano, quam ambulare in viis Domini [z]), quam nihil agitare animo, nihil actione ſuscipere, quod a divina voluntate abhorreat? Ut vero eam exercitationem[27]) capiat, et illud inſtitutum teneat diligentius, petat ex divinis libris exempla [a]) eorum, quibus, cum illi conſiliorum ſuorum rationem non retuliſſent ad Dei voluntatem, omnia male ceciderunt[28]). XXXII. 23. XXXIII. XXXIV.

24\. Moneantur poſtremo fideles, ut in ſimplici et abſoluta Dei voluntate acquieſcant: ferat aequo animo condi- XXXV. cionem ſuam, qui ſibi[29]) inferiori loco videtur eſſe, quam ejus dignitas poſtulet: ne deſerat ordinem ſuum, ſed [b]) *in* ea *vocatione* maneat, in *qua vocatus eſt,* et proprium judicium ſubjiciat Dei voluntati, qui nobis melius conſulit, quam ipſi optare poſſimus. ſi anguſtia rei familiaris, ſi corporis valetudine, ſi perſecutionibus,

26) referamus *Aug., Mog.* — 27) excitat. *eaed.* — 28) omn. male ceſſerunt *Lugd.* 1. — 29) in *add. Lugd.* 2.

w) Col. 1, 13. — x) Pſ. 118. 91. — y) Cf. 1 Cor. 15, 10. 2 Cor. 3, 5. et in hoc cap. qu. 3. not. e. — z) Pſ. 118, 1. — a) Ex. 5, 2. Num. 22, 2 ſqq. Deut. 11. 1 Reg. 28, 5 ſqq. al. b) 1 Cor. 7, 20. coll. Epheſ. 4, 1.

si aliis molestiis, et angoribus premimur: certo statuendum est, nihil horum sine Dei voluntate, quae summa omnium ratio est c), nobis accidere posse; ideoque non debere nos gravius commoveri, sed invicto animo ferre, semper illud in ore habentes, d) *Domini voluntas fiat:* et illud beati Job: e) *Sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.*

[Cap. XIII.

DE QUARTA PETITIONE.]

PANEM NOSTRUM QUOTIDIANUM DA NOBIS HODIE.

[Qu. 1. *Estne in hac oratione Dominica ratio ordinis servata?*]

I. 1. Quarta petitio, et reliquae deinceps, quibus animae, et corporis subsidia proprie, ac nominatim postulamus, ad superiores petitiones referuntur. habet enim hunc ordinem, ac rationem precatio Dominica, ut postulationem rerum divinarum consequatur earum petitio, quae ad corpus, et ad hanc vitam tuendam
II. pertinent f). nam ut ad Deum, tamquam ad ultimum finem, referuntur homines; sic humanae vitae bona ad divina eadem ratione diriguntur. +

[Qu. 2. *Cur humanae vitae bona a Deo licite optantur, et petuntur?*]

2. *quae quidem ideo optanda, ac petenda sunt;* vel [quia] *quod ita* divinus ordo [ita] postulat, vel quod illis adjumentis ad divinorum bonorum adeptionem indigemus, ut iis adminiculis propositum finem consequamur, qui regno, et gloria caelestis Patris, atque

c) Cf. Thom. Aq. in I Sent. dist. 45. qu. 1. a. 3. it. S. th. I. P. qu. 19. a. 4. — d) Act. 21, 14. — e) Job. 1, 21. — f) Tertull. de orat. c. 6. (p. 8.); Aug. de ser. Dom. in mont. L. II. c. 10. n. 36 sq. (p. 154.), Enchir. c. 114. n. 30. (p. 175.); Isidor. Hisp. de offic. eccl. L. I. c. 15. n. 3. (p. 381.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 9.

his praeceptis colendis, servandisque continetur, quae Dei voluntatis [1]) esse non ignoramus. quare omnem vim, et rationem hujus petitionis ad Deum, ejusque gloriam referre debemus. [Minime autem hic audiendi sunt, qui dicunt g), non licere Christianis hominibus a Deo petere terrena hujus vitae bona. Nam huic adversantur errori, praeter consentientem Patrum h) sententiam, exempla permulta tum veteris, tum novi testamenti. Jacob enim vovens, sic orabat, i) *Si fuerit Dominus* [2]) *mecum, et custodierit me in via, per quam ego ambulo, et dederit mihi panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum, reversusque fuero prospere ad domum patris mei; erit mihi Dominus in Deum, et lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur Domus Dei: cunctorumque, quae dederis mihi, decimas offeram tibi.* Salomon etiam certum petebat hujus vitae subsidium, cum illud precabatur, k) *Mendicitatem, et divitias ne dederis mihi: tribue tantum victui meo necessaria.* Quid, quod Salvator humani generis illa jubet petere, quae nemo negare audeat ad corporis usum pertinere? l) *Orate*, inquit, *ut non fiat fuga vestra in hieme, vel Sabbato.* Quid dicemus de S. Jacobo? cujus illa sunt, m) *Tristatur aliquis vestrum? oret: aequo animo est? psallat.* Quid de Apostolo? qui sic cum Romanis agebat, n) *Obsecro vos fratres per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Judaea.* Quare, cum et divinitus concessum

---

1) quae D. voluntas *Lugd.* 1., *Leod.*; quae D. voluntatem *Lov.*, *Aug.*, *Mog.*; quam D. voluntatem *Col.* 2. 3., *Antv.* — 2) Deus *pro* Dom, *Mog. ex Vulg.; quae quidem versio inter varias lectt. habet etiam:* Dom.

g) Basil. Constit. monast. C. I. n. 3. (p. 537.), (ej.) ser. IX. de orat. n. 4. (p. 525.); Chrysost. in Joan. hom. 43. n. 2. (p. 257.), (ej.) Ecloga de orat. hom. II. (p. 443.); Cypr. ad Demetrian. (p. 223.): Thom. Aq. in IV. Sent. dist. 15. qu. 4. a. 4. it. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 6.; v. supra c. IV. qu. 2. — h) V. ib., et explicatt. orat. Dom., supra C. IX. qu. 1. not. g. laud., ad h. petitionem. — i) Gen. 28, 20 sqq. — k) Prov. 30, 8. — l) Matth. 24, 20. — m) Jac. 5, 13. — n) Rom. 15, 30 sq.

ſit fidelibus, ut petant haec ſubſidia rerum humanarum, et perfecta haec a Chriſto Domino tradita ſit orandi formula; ne illud quidem dubium relinquitur, unam ex ſeptem hanc eſſe petitionem.] [3]) +

[Qu. 3. *Quo fine et modo temporalia bona ſunt poſtulanda?*

3. III. Curandum hic] *Praeſtabunt igitur ſuum officium Parochi fidelibus auditoribus*, ut [fideles] intelligant, in iis petendis, quae ad uſum, ac fructum pertinent rerum terrenarum, eſſe intendendum animum, ac ſtudium noſtrum ad Dei praeſcriptionem, nec inde ulla ex parte declinandum o). Nam in eo, quod ſcribit Apoſtolus, p) *Quid oremus, ſicut oportet neſcimus;* maxime peccatur his poſtulationibus terrenarum, et caducarum rerum. Ergo petenda ſunt bona haec, ut oportet; ne perperam aliquid poſtulantes, reſponſum
IV. illud a Deo feramus, q) *Neſcitis quid petatis.* Erit autem certa judicandi nota, quae prava ſit, quaeve recta petitio, conſilium, et propoſitum poſtulantis. Nam ſi quis terrena petit eo animo, ut illa omnino [4]) bona exiſtimet, et in illis, tamquam in optato fine, conquieſcens, nihil praeterea requirat; ſine dubio non orat, ſicut oportet. „Non enim, inquit ſanctus Auguſtinus r), petimus temporalia haec tamquam bona noſtra, ſed tamquam neceſſaria noſtra." Apoſtolus etiam in epiſtola ad Corinthios docet, omnia, quae ſpectant ad uſus vitae neceſſarios, ad Dei gloriam referri oportere. s) *Sive ergo* [5]) *manducatis*, inquit, *ſive bibitis, ſive aliud* aliquid [6]) *facitis: omnia in gloriam Dei facite.* +

[Qu. 4. *Unde in tantas rerum externarum neceſſitates homo incidit?*]

4. V. *Sed* ut videant fideles, quantam habeat haec pe-

---

3) *Haec huc transtulit Fabricius ex ſeqq.; vid. not.* 18. — 4) illa omnia *Aug., Mog.* — 5) *Ita ſolae Clem. et Mog. ex Vulg.; reliq.* Sive enim — 6) *Ita ſola Clem.; Ven. om.* aliquid: *reliq.* aliud quid *cum Vulg.*

o) Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 6. — p) Rom. 8, 26. — q) Matth. 20, 22. — r) Aug. de ſer. Dom. in mont. L. II. c. 16. n. 53. (p. 158.); liberius citat. Add. ej. ep. 130. c. 6. n. 12. (p. 293.). — s) 1 Cor. 10, 31. cf. Rom. 14, 6. Col. 3, 17.

titio necessitatem; commemorabunt Parochi, quanta ad victum, et ad vitam colendam indigentia sit externarum rerum. quod magis intelligent, si comparatio fiet eorum, quae primo illi parenti nostri generis, et reliquis deinceps hominibus fuerunt ad vivendum necessaria. nam etsi ille in amplissimo innocentiae statu, VI.
unde et ipse, et ejus culpa omnis posteritas corruit, necesse habuisset adhibere cibum ad reficiendas vires[t]: tamen inter illius, et nostrae vitae necessitates multum interest. non enim ei vestibus ad tegumentum corporis opus fuisset, non tecto ad perfugium, non armis ad defensionem, non remediis ad valetudinem, non aliis multis, quorum subsidio nos ad hanc naturae imbecillitatem, ac fragilitatem tuendam egemus. satis ei fuisset ad immortalem vitam ille fructus, quem felicissima[u] vitae arbor nullo ejus, aut posterorum labore praebuisset. Neque vero futurus erat homo in tantis VII.
paradisi deliciis otiosus, [v] quem ad agendum Deus in eo voluptatis domicilio collocarat: verum nulla ei opera molesta, nullum officii munus non jucundum fuisset. tulisset ille perpetuo suavissimos fructus ex cultura felicium hortorum, nec eum umquam opera, aut spes fefellisset. At[7] posterorum proles non solum VIII. 8.
fructu privata[u] vitalis arboris, verum etiam horribili illa sententia condemnata est, [w] *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae. Spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbam*[8] *terrae. In sudore vultus tui vesceris pane*[9], *donec revertaris in terram, de qua sumptus*[10] *es: quia pulvis es, et in pulverem reverteris.* Nobis igitur contra evenerunt omnia, IX.
atque illi, et posteris contigissent[11], si Dei dicto audiens fuisset Adam[x]. itaque versa sunt omnia, et mutata in deterrimam partem. In quo illud gravissi-

---

7) Ac *Leod.*, *Col.* 2. — 8) herbas *Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Aug.* — 9) tuo *add. eaed.*, *Ven.*; *ceterum et* herbas *et* tuo *habes etiam inter varias Vulg. lectt.* — 10) assumpt. *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Aug.* — 11) contigisset *omn. praet. Ven. et Clem.*

t) Thom. Aq. S. th. I. P. qu. 97. a. 3. — u) Gen. 2, 9. 3, 22. — v) ib. 2, 15. — w) ib. 3, 17 sqq. — x) ib. 2, 16 sq.

mum eſt, quod maximos ſumptus, ſummum laborem, ac ſudorem ſaepiſſime nullus fructus conſequitur; cum fruges datae in deteriorem ſegetem, vel ſuccreſcenti agreſtium herbarum aſperitate opprimuntur, vel nimbis, vento, grandine, uredine, rubigine perculſae, et proſtratae intereunt; ut omnis anni labor, exiguo tempore, aliqua caeli, vel terrae calamitate, recidat ad nihilum. quod accidit immanitate noſtrorum ſcelerum [y]); a quibus averſus Deus, noſtris minime benedicit operibus; ſed horrenda manet ſententia, quam de no-
6. x.bis initio pronunciavit [12]). Ergo Paſtores in hujus loci tractationem incumbent; ut ſciat fidelis populus, ſua culpa homines in has anguſtias, et miſerias incidere*;* [.] +

[Qu. 5. _Quo pacto tantis neceſſitatibus ſuccurritur?_]

[13]) *ut intelligat* deſudandum quidem et elaborandum [14]) *eſſe* [eſt] in parandis iis, quae ad vivendum ſunt neceſſaria, veruntamen, niſi laboribus noſtris benedixerit Deus, falla[x]*cem* ſpe[s]*m*, et inan[is]*em fore* [erit] omn[is]*em* contentio*nem*. Nam [z]) _neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed, qui incrementum dat, Deus._ Et, [a]) _Niſi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt_ [15]) _qui_
7. xi._aedificant eam._ Docebunt igitur Parochi, eſſe res pene innumerabiles, quae ſi nobis deſint, vel vitam amittimus, vel agimus inſuavem. Hac enim cognita rerum neceſſitate, naturaeque imbecillitate, Chriſtianus populus caeleſtem Patrem adire cogetur, et ab eo terrena, et caeleſtia bona ſuppliciter petere. Imitabitur prodigum illum filium [b]), qui cum in regione longinqua coepiſſet egere, nec eſſet, cum eſuriret, qui ei ſiliquas daret, aliquando ad ſe rediens, intellexit, malorum, quibus premebatur, nusquam niſi a patre eſſe expeten-

---

12) _Verba_: In ſudore — pane tuo _Ven. h. l. repetit ex l. all._ — 13) et _add. ead._ — 14) labor. _Mog._ — 15) laborant _Col._ 2. 3., _Antv._

y) Cf. Lev. 26, 15 ſq. Deut. 28, 15 ſqq. Pſ. 106, 34. al. — z) 1 Cor. 3, 7. — a) Pſ. 126, 1. — b) Luc. 15, 14 ſqq.

dum remedium. Quo loco accedet etiam fidentius ad- XII.
orandum fidelis populus, ſi in cogitatione divinae be-
nignitatis recordabitur, paternas aures perpetuo patere
filiorum vocibus. nam dum hortatur nos, ut panem
petamus, ea ſe recte petentibus abunde largiturum
pollicetur. docendo enim, quo modo petamus, horta-
tur; hortando, impellit; impellendo, ſpondet; ſpon-
dendo, nos in ſpem certiſſimae impetrationis inducit. +

[Qu. 6. *Quid panis nomine intelligitur, quaeque hujus petitionis eſt ſententia?*]

Excitatis *igitur*, et inflammatis animis fidelis po- XIII. 8.
puli, ſequitur, ut, quid hac petitione poſtuletur, de-
clarandum ſit: primum, qui [16]) ſit ille panis, quem
petimus. Sciendum igitur eſt, in divinis litteris hoc XIV.
panis nomine multa [c]) quidem ſignificari, ſed illa duo
praecipue, primum quidquid in victu, ceteriſque re-
bus ad corpus, vitamque tuendam adhibemus; deinde,
quidquid nobis ad ſpiritus, et animae vitam, ac ſalu-
tem Dei munere tributum eſt. Petimus autem hoc XV.
loco hujus, quam in terris agimus, vitae ſubſidia, ſan-
ctorum Patrum [d]) ita ſentientium auctoritate. *Quam- XVI. 9.
obrem minime ſunt audiendi, qui dicunt, — *me in*
orationibus veſtris [17]) *pro me* — eſſe petitionem.* [18]). XVII.
Petimus praeterea panem quotidianum, ideſt victui XVIII. 10.
neceſſaria; ut panis nomine, quod ſatis ſit, et veſtium
ad tegendum, et cibi ad veſcendum, ſive panis is ſit,
ſive caro, ſive piſcis, ſive quodcumque aliud, intelli-
gamus. videmus enim uſum eſſe hoc loquendi modo
Eliſeum [e]), cum regem moneret, ut praeberet panem
militibus Aſſyriis, quibus magna ciborum copia data

---

16) quis *Leod.*, *Lov.*, *Col. 2.*; quid *Fabr.*, *Ven.* — 17) veſtris *ſola Clem. hab. ex Vulg.* — 18) *H. l. in primis editt. et iis, quae illas ſecutae ſunt, leguntur, quae a Fabr. ſupra in qu. 2., ubi integra ea invenies, ſunt exhibita; vid. not.* 3.

c) Cſ. Gen. 14, 18. 49, 20. Ex. 16, 32. 25, 30. 29, 2. Lev. 23, 14. 17. Num. 14, 9. Deut. 8, 3. 1 Reg. 21, 6. 2 Reg. 12, 20. Job. 20, 14. Pſ. 40, 10. 101, 5. Iſai. 28, 28. Jer. 11, 19. Joa. 6, 31 ſqq. al. — d) Cypr. de orat. dom. (p. 204 ſqq.); Baſil. M. regul. brev. tract. interrog. 252. (p. 500.); al. — e) 4 Reg. 6, 22 ſq.

eſt. Illud etiam de Chriſto Domino ſcriptum ſcimus: [f]) Ingreſſus eſt *in domum cujusdam principis Phariſaeorum ſabbato manducare panem.* Qua voce, quae ad cibum, quaeque ad potum pertinent, ſignifi-
XIX. cari videmus. Ad hujus petitionis abſolutam ſignificationem praeterea animadvertendum eſt, hoc panis vocabulo non abundantem, et exquiſitam ciborum, ac veſtium copiam, ſed neceſſariam, ac ſimplicem intelligi debere: quemadmodum ſcripſit Apoſtolus, [g]) *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti ſimus* [19]). Et Salomon, ut diximus: [h]) *Tribue tantum victui meo neceſſaria.* +

[Qu. 7. *Cur non ſimpliciter panem, ſed panem noſtrum hic petimus?*

11.XX. Admonet nos etiam haec vox] *Hujus quoque* frugalitatis, et parſimoniae *illa voce, quae proxime ſequitur, admonemur*. cum enim, Noſtrum dicimus, panem illum ad neceſſitatem noſtram, non ad luxuriam petimus. non enim Noſtrum dicimus, quia eum nobis opera noſtra, ſine Deo, parare poſſimus (eſt enim apud Davidem, [i]) *Omnia a te exſpectant, ut des illis eſcam in tempore. Dante te illis, colligent: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate:* et alio loco: [k]) *Oculi omnium in te ſperant Domine: et tu das eſcam illorum in tempore opportuno*) ſed quia neceſſarius eſt, et a Parente omnium Deo, qui omnes ſua providentia alit animantes [l]), no-
12.XXI. bis attributus. Ob eam quoque cauſam panis Noſter appellatur, quod jure eſt a nobis acquirendus, non injuria, fraude, aut furto parandus. quae enim nobis malis artibus conciliamus, non noſtra ſunt, ſed aliena, ſaepiusque illorum calamitoſa eſt vel adeptio, vel poſſeſſio, vel certe jactura. contra vero honeſtis, ac laborioſis piorum hominum lucris, ex Prophetae ſententia tranquillitas ineſt, et magna felicitas. [m]) *Labores*

---

19) ſumus *Clem. ex Vulg.; inter varias autem hujus verſ. lectt. occurrit etiam* ſimus.

f) Luc. 14, 1. — g) 1 Tim. 6, 8. — h) Prov. 30, 8. — i) Pſ. 103, 27 ſq. — k) ib. 144, 15. — l) Cf. ib. 146, 9. — m) ib. 127, 2.

m, inquit[20]), *manuum tuarum quia manducabis: itus es, et bene tibi erit.* Jam vero iis, qui ju- XXII.
labore victum quaerunt, fructum suae benignitatis loco pollicetur Deus, n) *Emittet Dominus benetionem super cellaria tua, et super omnia opera nuum tuarum: benedicetque tibi.* Neque solum XXIII.
imus a Deo nobis, ut[21]) illo uti liceat, quod no- sudore, ac virtute peperimus ejus adjumento benitatis: id enim vere dicitur nostrum: sed etiam iam mentem postulamus, ut recte partis recte item, [22]) prudenter uti possimus.

u. 8. *Quare et haec*[23]) *particula, quotidianum, adjicitur.*]

QUOTIDIANUM. huic etiam voci subjecta est ea no- XXIV. 13.
frugalitatis, ac parsimoniae, quam proxime dixis. non enim multiplicem, aut delicatum cibum poiamus, sed eum, qui naturae necessitati satisfaciat: eos pudeat hoc loco, qui, fastidio communis cibi, potionis, conquisitissima escarum, ac vinorum gea persequuntur. Nec minus hac quotidiani voce[24]) XXV.
probantur ii, quibus horrendas illas minas propo- Isaias: o) *Vae qui conjungitis domum ad dom, et agrum agro copulatis usque ad terminum i: numquid habitabitis vos soli in medio terrae?* enim est inexplebilis horum hominum cupiditas, de ibus illud scriptum est a Salomone, p) *Avarus non plebitur pecunia.* ad quos dictum etiam illud peret Apostoli, q) *Qui volunt divites fieri, incidunt tentationem, et in laqueum Diaboli.* Quotidia- XXVI.
m praeterea panem appellamus, quod vescimur eo reficiendum vitalem humorem, qui quotidie consutur vi naturalis caloris. Est denique illa hujus ra- XXVII.
nominis, quod assidue petendus est, ut in hac contudine amandi, et colendi Deum retineamur; nobis-

---

20) Lab., en. inq. *Clem.* — 21) Deo, nobis ut *Leod.*, *Col.* 2. — 22) ut recte item, partis ac *Lov.* — 23) *al.* ad haec *pro* et haec. — 24) *Ven.* hac voce, *Quotidianum.*

n) Deut. 28, 8. — o) Isai. 5, 8. — p) Eccl. 5, 9. — q) Tim. 6, 9.

que omnino perſuadeamus, id quod eſt, vitam, ac ſalutem noſtram ex Deo pendere. +

[Qu. 9. *Quid haec deinde clauſula, Da nobis, ſibi vult?*]

14. XXVIII. *DA NOBIS.* Quantam hae duae voces materiam praebeant ad cohortandum[25] fideles, ut infinitam Dei potentiam pie, ſancteque colant, et venerentur, in cujus manu ſunt omnia [r]), et ut nefariam illam Satanae oſtentationem deteſtentur, [s]) *Mihi tradita ſunt omnia, et cui volo do illa;* nemo non videt, nam unius nutu Dei distributa[26]) cuncta, et conſervantur,
15. XXIX. et augentur. Sed quae divitibus haec eſt impoſita neceſſitas, dixerit quispiam, petendi quotidianum panem, cum rebus omnibus abundent? Haec illis neceſſitas eſt orandi in hunc modum, non ut dentur eis, quorum Dei benignitate habent copiam, ſed ne, quae abunde illis adſunt, amittant. Quamobrem, ut ſcribit Apoſtolus, [t]) Hinc diſcant divites *non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto divitiarum, ſed in Deo vivo, qui praeſtat nobis omnia abunde ad fruendum.* Hujus autem neceſſariae petitionis hanc cauſam affert ſanctus Chryſoſtomus [u]), „non ſolum ut nobis ſuppetat cibus, ſed ut eum nobis ſuppeditet Domini manus", quae ſalubrem, atque adeo ſalutarem vim inferens[27]) pani quotidiano, efficit, ut et cibus corpori proſit, et corpus animae ſerviat. +

[Qu. 10. *Sed quid eſt, quamobrem, Da nobis, in numero multitudinis dicimus, non autem, Da mihi?*]

16. XXX. *Sed quid eſt, quamobrem, DA NOBIS, numero multitudinis dicimus, non autem, mihi?* Quia proprium illud eſt Chriſtianae charitatis [v]), non ut quisque de ſe

25) cohortandos *Ven.* — 26) tributa *Aug., Mog.* — 27) inferens *eaed.*

r) Pſ. 23, 1. 49, 12. 94, 4. Eſth. 13, 9. — s) Luc. 4, 6. — t) 1 Tim. 6, 17. — u) (Chryſoſt.) Opus imperf. in Matth. hom. 14. (p. 77.), liberius citat. — v) Cf. 1 Cor. 13, 4 ſq. Cypr. de or. dom. (p. 209.); Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 7.

uno ſollicitus ſit, ſed ut praeterea de proximo laboret, et in cura ſuae utilitatis meminerit etiam aliorum. Accedit eo, quod, quae[28]) alicui munera divinitus tribuuntur, non idcirco tribuuntur, ut ſolus is ea poſſideat, vel in illis luxurioſe vivat, ſed ut cum aliis communicet, quae neceſſitati ſuperſuerint: nam inquiunt ſancti Baſilius et Ambroſius w): „Eſurientium pa-„nis eſt, quem tu detines: nudorum indumentum eſt, „quod tu recludis: miſerorum redemptio eſt, et ab-„ſolutio, pecunia, quam tu in terram defodis" [29]). +

[Qu. 11. *Quid vocula, Hodie, hic appoſita inſinuat?*]

HODIE. Admonet nos haec vox communis infirmi- XXXI. 17.
tatis. quis enim eſt, qui, ſi minus ſua unius opera providere ſe poſſe ſperat in longinquum tempus neceſſarios vitae ſumptus, ſaltem in diem victus ſubſidia paraturum non confidat? Sed ne hujus quidem fiduciae facultas nobis a Deo permittitur, qui nos ſingulorum etiam dierum cibum a ſe petere juſſit. Quae XXXII.
ſententia habet illam neceſſariam rationem: quia quotidiano pane egemus omnes, x) quotidie etiam Dominica precatione ſingulis utendum eſſe. Haec de pane, qui ore perceptus, corpus alit, atque ſuſtentat, qui communis [30]) fidelium, et infidelium, piorum, et impiorum, admirabili Dei bonitate, y) *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos, et malos, et* [31]) *pluit ſuper juſtos, et injuſtos*, omnibus impertitur. Reliquus eſt XXXIII. 18.
ſpiritualis panis: quem etiam hoc loco petimus. +

---

28) eo; quae *Lugd.* 1. — 29) *Ven. add.*: „Tot te ergo ſcias invadere bona, quot poſſis praeſtare, et nolis", *ſecundum verſionem Ambroſianam, quae vero pro* et nolis *habet* quod velis. — 30) communi *Mog.* — 31) *Hoc* et *om. Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Aug.*

w) Baſil. hom. in Luc. 12, 18. n. 7. (p. 50.), quae latine verſa legitur inter ſermones Ambroſianos; in editt. Ambr. antiquis e. g. Baſil. (an. 1567. T. III. p. 309.) eſt ſermo 81., in edit. Rom. ſer. 64.; in edit. vero Benedict., a nobis citata, hic ſermo omittitur. Catech. verba illa affert ex verſione Ambroſ. Add. Ambroſ. L. de Nabuthe Jezrael. (p. 565 ſqq.). — x) Vid. ſupra Cap. VIII. qu. 5. not. z. — y) Matth. 5, 45. cf. Luc. 6, 35.

[Qu. 12. *Quidnam ſpirituali pane, qui amplitudine hujus petitionis etiam includitur, hic intelligendum eſt?*

Eo] *Quo* ſignificantur omnia, quaecumque in hac vita ad ſpiritus, et animae ſalutem, et incolumitatem requiruntur. ut enim multiplex eſt cibus, quo corpus alitur, et ſuſtentatur: ſic non eſt unius generis eſca, quae ſpiritus, et animae vitam continet. nam et verbum Dei cibus eſt animae: Sapientia enim inquit: z) *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum, quod miſcui vobis.*
XXXIV. Hujus autem verbi facultatem cum adimit Deus hominibus, quod efficere ſolet, cum gravius noſtris ſceleribus offenditur, fame dicitur premere genus humanum. ſic enim eſt apud Amos: a) *Mittam* [32] *famem in terram: non famem panis, neque ſitim aquae,*
XXXV. *ſed audiendi verbum Domini.* Ut autem illud eſt certum propinquae mortis ſignum, cum non poſſunt [33] homines vel cibum ſumere, vel ſumptum retinere: ſic magnum eſt deſperatae ſalutis argumentum, cum vel non quaerunt verbum Dei, vel, ſi adſit, non ſuſtinent, et [34] illam impietatis vocem in Deum effundunt, b) *Recede a nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus.*
XXXVI. In hoc furore animi, et mentis caecitate verſantur illi, qui, neglectis iis, qui legitime eis praeſunt, catholicis et Epiſcopis, et ſacerdotibus, et [35] a ſancta Romana Eccleſia deſciſcentes, corruptoribus Dei verbi
19. XXXVII. haereticis ſe in diſciplinam tradiderunt. Jam vero panis eſt Chriſtus Dominus, animae cibus: nam inquit [36] ipſe de ſe: c) *Ego ſum panis vivus, qui de caelo deſcendi.* Incredibile eſt, quanta voluptate, ac laetitia perfundat piorum animas hic panis tum, cum maxime terrenis moleſtiis, et incommodis conflictantur. exemplo nobis eſt ſanctus ille chorus Apoſtolorum, de quibus exſtat, d) *Illi quidem ibant gaudentes a*

---

32) *Ita Ven., Clem., Lugd. 2. et Mog. ex Vulg.; reliq.* Emittam. — 33) *Ita bene Lugd. 2., Ven., Clem.; reliq.* poſſint. — 34) vel *pro* et *Aug., Mog.* — 35) et *om. Fabr., Ven.* — 36) inquit enim *omn. praet. Clem.*

z) Prov. 9, 5. — a) Amoſ. 8, 11. — b) Job. 21, 14. — c) Joa. 6, 41. Hieron. Comm. in ep. ad Tit. 2, 14. (p. 726.). — d) Act. 5, 41.

conſpectu concilii[37]). Referti ſunt hujusmodi exemplis libri[e]) de vita ſanctorum hominum: et de intimis his bonorum gaudiis ita loquitur Deus: [f]) *Vincenti dabo manna absconditum.* Praecipue autem XXXVIII. 20.
panis noſter eſt ipſe Chriſtus Dominus, qui in ſacramento Euchariſtiae ſubſtantialiter continetur. Hoc inexplicabile pignus charitatis dedit nobis rediturus ad Patrem, de quo dixit: [g]) *Qui manducat meam carnem, et bibit meum ſanguinem, in me manet, et ego in illo.* [h]) *Accipite, et manducate: hoc eſt corpus meum.* Ea petent Parochi, quae ad fidelis populi utilitatem pertinebunt, ex eo loco[i]), quo ſeparatim hujus ſacramenti vis, ac ratio continetur. Et XXXIX.
vero dicitur hic panis noſter, quia fidelium ſolummodo [38]) hominum eſt, ideſt eorum, qui charitatem cum fide conjungentes, Poenitentiae ſacramento ſordes eluunt peccatorum; qui non dimittentes memoriam, ſe Dei filios eſſe, divinum Sacramentum ſumunt, et colunt quanta maxima poſſunt ſanctitate, ac veneratione. Quotidianus vero quamobrem dicatur, in promptu XL. 21.
duplex ratio eſt; altera, quod in ſacris Chriſtianae Eccleſiae myſteriis quotidie et offertur Deo, et datur pie ſancteque poſtulantibus: altera, quod quotidie ſumendus eſt, vel certe ita vivendum, ut quotidie, quoad ejus fieri poſſit, digne ſumere queamus. Audiant, qui contra ſentiunt, niſi longo intervallo ſalutaribus his epulis animae veſci non oportere, quid ſanctus dicat Ambroſius[k]): „Si quotidianus eſt panis; cur poſt an-„num illum ſumis?" [39]). +

[Qu. 13. *Quomodo affecti eſſe debemus, ſi petitum panem mox non impetremus?*]

Sed in hac petitione ad illud praecipue cohor- XLI. 22.

37) *Integrum verſum poſuit Ven.* — 38) ſolum *omn.om. praet. Clem.* — 39) *Ven. add. ex Ambroſ.*: „Accipe quotidie, quod quotidie tibi proſit: ſic vive, ut quotidie merearis accipere."

e) V. Acta Sanctor. die IV. Januar. (p. 204 ſq.), die III. Auguſt. n. 22. (p. 255.) et permult. al. ll. — f) Apoc. 2, 17. — g) Joa. 6, 57. — h) 1 Cor. 11, 24. cf. Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. Luc. 22, 19. Joa. Dam. de fide orth. L. IV. c. 13. (p. 272 ſq.) — i) V. ſupra p. 311 ſqq. — k) Ambroſ. de Sacram. L. V. c. 4. n. 25. (p. 378.).

tandi sunt fideles, ut, cum recte et consilium, et industriam suam posuerint in comparandis rebus vitae necessariis, rei exitum Deo permittant, suumque desiderium ad ejus referant voluntatem, qui [l]) *non dabit in aeternum fluctuationem justo.* Nam vel concedet Deus, quae petuntur; et ita suum optatum consequentur: vel non concedet; et id erit certissimum argumentum, nec salutare illud esse, nec utile, quod piis a Deo negatur, cui magis curae est de eorum salute, quam illis ipsis. Quem locum instruere poterunt, explicandis iis rationibus, Parochi, quae a sancto Augustino [m]) in epistola ad Probam praeclare colliguntur. +

[Qu. 14. *Cujus rei meditandae occasio se hic exhibet?*]

23.XLII. Extremum illud erit in hujus tractatione petitionis, ut meminerint divites facultates suas, et copias Deo acceptum [40]) referre; cogitentque se idcirco illis bonis esse cumulatos, ut illa distribuant indigentibus. In quam sententiam conveniunt, quae in prima epistola ad Timotheum [n]) ab Apostolo differuntur: unde magnam vim Parochis petere licebit divinorum praeceptorum ad hunc locum utiliter, ac salutariter illustrandum.

[Cap. XIV.

DE QUINTA PETITIONE.]

ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA, SICUT ET NOS DIMITTIMUS DEBITORIBUS NOSTRIS.

[Qu. 1. *Quo respicit, quidque complectitur haec petitio?*]

1. 1. Cum ita multa sint, quae infinitam Dei potentiam,

40) *Lectionem hanc difficiliorem praeter Clem. etiam Lugd.*1., *Leod., Lov. et Col.*2. *tuentur; reliq. legunt:* acceptas.

l) Ps. 54, 23. — m) Aug. ep. 130. c. 14. n. 26. (p. 297.), al. vid. supra Cap. II. qu. 3. 4. — n) 1 Tim. 6, 17 sqq. Leon. M. ser. 16. c. 1. (p. 48.); Aug. ser. 61. c. 8. n. 9. (p. 247 sqq.)

cum pari ſapientia, ac bonitate conjunctam, ſignificent, ut, quocumque oculos, cogitationemque converteris, certiſſima ſigna immenſae poteſtatis, ac benignitatis occurrant: nihil profecto eſt, quod ſummum ejus amorem, et admirabilem in nos charitatem o) magis declaret, quam inexplicabile myſterium Jeſu Chriſti paſſionis, unde perennis ille fons ad eluendas peccatorum ſordes erupit; quo perfundi, et expiari, Deo duce, ac largitore, exoptamus, cum illud ab eo petimus, *Dimitte nobis debita noſtra.* Continet autem II. 2.
haec petitio ſummam quandam eorum bonorum, quibus per Jeſum Chriſtum cumulatum eſt humanum genus. Id enim docuit Iſaias: p) *Dimittetur*, inquit, *iniquitas domui Jacob, et iſte omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus.* quod David etiam oſtendit, beatos praedicans eos, qui ſalutarem illum fructum percipere potuerunt, his verbis: q) *Beati, quorum remiſſae ſunt iniquitates.* Quare eſt accurate, III.
ac diligenter Paſtoribus hujus poſtulationis animadvertenda et exponenda ſententia, quam ad caeleſtem vitam conſequendam tantum valere intelligimus. +

[Qu. 2. *Eſtne hic eadem precandi ratio, quae in ſuperioribus fuit?*]

Ingredimur *autem* novam precandi rationem. nam IV. 3.
hactenus a Deo non ſolum aeterna, et ſpiritualia bona, ſed caduca, et quae ad hanc vitam pertinent, commoda petivimus: nunc vero mala deprecamur et animae, et corporis, et hujus, et ſempiternae vitae. +

[Qu. 3. *Quae ſunt in eo, qui veniam peccati impetrare velit, requiſita?*]

Sed quoniam ad impetrandum, quod poſtulamus, V. 4.
requiritur recta poſtulandi ratio; quo modo affectos eſſe oporteat eos, qui Deum hoc orare velint, dicendum videtur. Monebunt igitur Parochi fidelem populum, primum neceſſe eſſe, ut is, qui ad hoc petendum velit accedere, ſuum ipſe peccatum agno-

o) Joa. 3, 16. Rom. 5, 8. 1 Joa. 4, 9. — p) Iſai. 27, 9. — q) Pſ. 31, 1. Rom. 4, 7. Aug. de civ. Dei L. XIX. c. 27. (p. 432.)

fcat; deinde, ut ejus fenfu, ac dolore commoveatur; tum, ut fibi omnino perfuadeat, Deum in hac effe voluntate, ut iis, qui peccaverunt, ita, ut diximus, affectis, et comparatis, ignofcat; ne forte acerbam delictorum recordationem, ac recognitionem illa veniae defperatio confequatur, quae olim Caim [r]), et Judae [s]) animum occupavit; qui Deum modo vindicem, et ultorem, non etiam mitem, et mifericordem
VI. exiftimarunt. Ergo in hac petitione fic affecti fimus oportet, ut dolenter peccata noftra recognofcentes, ad Deum, tamquam ad parentem, non quafi ad judicem confugiamus; a quo, non ut ex juftitia nobiscum agat, fed ex mifericordia, poftulemus. +

[Qu. 4. *Quibus rationibus homo ad agnitionem peccatorum perducitur?*]

5. VII. Facile *autem* adducemur, ut peccatum noftrum agnofcamus, fi ipfum audierimus Deum nos in facris litteris hujus rationis admonentem: eft enim illud apud Davidem: [t]) *Omnes declinaverunt, fimul inutiles facti funt: non eft qui faciat bonum, non eft usque ad unum.* In eandem fententiam loquitur Salomon: [u]) *Non eft homo juftus in terra, qui faciat bonum, et non peccet.* Quo illud etiam pertinet: [v]) *Quis potest dicere: Mundum eft cor meum, purus fum a peccato?* Quod idem a fancto Joanne, ad deterrendos homines ab arrogantia, fcriptum eft: [w]) *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipfi nos feducimus, et veritas in nobis non eft.* Et a Hieremia: [x]) *Dixifti: Absque peccato et innocens ego fum: et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego judicio contendam tecum, eo quod*
VIII. *dixeris: Non peccavi.* Quorum fententias omnium idem, [y]) qui eas illorum ore protulerat [1]), Chriftus Dominus hoc petitionis praefcripto confirmat, quo jubet nos delicta noftra confiteri. id enim fecus inter-

1) pertul. *Lugd.* 1., *Leod.*

r) Gen. 4, 13. — s) Matth. 27, 4 fq. Act. 1, 18. — t) Pf. 13, 3. 52, 4. Rom. 3, 10. — u) Eccl. 7, 21. cf. 3 Reg. 8, 46. 2 Par. 6, 36. — v) Prov. 20, 9. cf. Job. 14, 4. — w) 1 Joa. 1, 8. — x) Jer. 2, 35. — y) Cf. 1 Petr. 1, 11. Aug. fer.

pretari prohibuit auctoritas Milevitani Concilii[z]) in hunc modum: „Placuit, ut, quicumque verba ipſa Do- „minicae orationis, ubi dicimus, Dimitte nobis debita „noſtra, ita vult a ſanctis dici, ut humiliter, non „veraciter hoc dicatur, anathema ſit. Quis enim fe- „rat orantem, et non hominibus, ſed ipſi Domino „mentientem, qui labiis ſibi dicit dimitti velle, et „corde dicit, quae ſibi dimittantur, debita non ha- „bere?" +

[Qu. 5. *Quo pacto poſt agnitum peccatum dolor remordens, et vera ejusdem poenitentia in animo excitabitur?*]

Verum in neceſſaria recognitione peccatorum non x. 6.
eſt ſatis illa leviter recordari. nam, ut acerba nobis ſit ea memoria, ut cor pungat, animum ſtimulet, et dolorem inurat, neceſſe eſt. Quare pertractabunt locum hunc diligenter Parochi, ut non ſolum facinorum, ac flagitiorum ſuorum meminerint fideles auditores, ſed ut moleſte, dolenterque meminerint; ut, cum angantur intimis ſenſibus, conferant ſe ad Patrem Deum, a quo, ut inhaerentes evellat ſcelerum aculeos, ſuppliciter petant. Nec vero ſolum erratorum turpitudi- x.
nem ſtudebunt ſubjicere oculis fidelis populi, verum etiam indignitatem, ac ſordes hominum, qui, cum nihil ſimus, niſi putida[2]) caro, niſi ſumma foeditas[a]), incomprehenſibilem illam Dei majeſtatem[b]), et inexplicabilem praeſtantiam, incredibilem in modum audeamus offendere, praeſertim a quo procreati, liberati, innumerabilibus, maximisque beneficiis aucti ſi-
mus[3]): ut quid? ut[c]) abalienati a Patre Deo, qui 7.
ſummum bonum eſt, turpiſſima peccati mercede, Dia-

---

2) putrida *Aug.*, *Mog.* — 3) fumus *Fabr.*, *Ven.*

22. c. I. n. 1. (p. 82.). — z) Concil. Milevit. II. can. 8. (p. 329.); cf. ib. can. 6. et 7; v. ſupra Concil. Trid. ſeſſ. VI. c. XI. p. 28.; Aug. contra Epiſt. Parmen. L. II. c. 10. n. 20. (p. 25.); Caſſian. Collat. XXIII. c. 7. (p. 594 ſq.), c. 19. (p. 605 ſq.); Leon. M. ſer. 43. c. 1. (p. 163.), ſer. 50. c. 2. (p. 190.); Bonav. L. IV. Sent. diſt. 16. P. II. dub. 3 ſqq. (p. 414.). — a) Cf. Iſai. 40, 6 ſq. Eccli. 14, 18 ſq. Jac. 1, 10 ſq. 1 Petr. 1, 24. — b) Job. 12. 26. Iſai. 6. Jer. 10, 6 ſqq. — c) Jer. 3. 5.

bolo [d]) nos addicamus in miserrimam servitutem. neque enim dici potest, quam crudeliter ille dominetur in eorum animis, qui, repulso suavi jugo Dei, ruptoque charitatis amabilissimo nodo, quo parenti Deo spiritus noster adstringitur, ad hostem [e]) acerrimum desciverunt; qui eo nomine [f]) princeps, et rector mundi, et [g]) princeps *tenebrarum*, et [h]) *rex super universos filios superbiae*, dicitur in divinis litteris. In eos autem, qui Daemonis tyrannide opprimuntur, vere convenit illa vox Isaiae, [i]) *Domine Deus noster, pos-*
8. XI. *sederunt nos domini absque te.* Haec si nos minus movent rupta foedera charitatis, moveant certe calamitates, et aerumnae, in quas per peccatum incidimus. violatur enim sanctitas animae, quam Christo desponsam [4]) esse scimus [k]): profanum fit illud idem templum Domini, quod qui contaminant, in eos dicit Apostolus, [l]) *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Innumerabilia sunt mala, quae peccatum invehit [5]) in hominem: quam pene infinitam pestem David his verbis expressit: [m]) *Non est sanitas in carne mea, a facie irae tuae: non est pax ossibus meis, a facie peccatorum meorum.* Nimirum norat hanc plagae vim, cum nullam sui partem pestifero peccato intactam fateretur. pervaserat enim in ossa peccati virus, idest, rationem, et voluntatem, quae maxime solidae sunt animae partes, infecerat. hanc late patentem pestem indicant sacrae litterae, cum peccatores, [n]) claudos, [o]) surdos, [p]) mutos,
XII. [q]) caecos, et omnibus [r]) membris captos appellant. Sed praeter dolorem, quem ex peccatorum quasi scelere sentiebat, magis etiam angebatur David ex ira Dei, quam in se propter peccatum commotam intelligebat.

---

4) desponsatam *Ven.*, *Aug.*, *Mog.* — 5) invexit *Col.* 2. 3, *Antv.*, *Ven.*; peccata invehunt *Aug.*, *Mog.*

d) Act. 13, 10. Joa. 8, 44. 2 Tim. 2, 26. 1 Joa. 3, 8. 10. — e) 1 Petr. 5, 8. — f) Joa. 12, 31. 14, 30. 16, 11. — g) Eph. 6, 12. — h) Job. 41, 25. — i) Isai. 26, 13. — k) Cf. Jer. 2, 2. Ose. 2, 19 sq. 2 Cor. 11, 2. — l) 1 Cor. 3, 17. add. 6, 19. 2 Cor. 6, 16. Eph. 2, 21 sq. — m) Ps. 37, 4. — n) Prov. 26, 6. Isai. 33, 23. Jer. 31, 8. Luc. 14, 13. — o) Isai. 42, 18. 43, 8. — p) Ps. 37, 14. Isai. 56, 10. — q) Isai. 6, 10. 42, 18. 43, 8. 56, 10. 59, 10. — r) Isai. 1, 6.

Bellum enim est sceleratis cum Deo s), quorum sceleribus incredibiliter offenditur: inquit enim Apostolus: t) *Ira, et indignatio, tribulatio, et angustia in omnem animam hominis operantis malum.* namxIII.
etsi transierit actio peccati, tamen peccatum macula et reatu [6]) permanet; cui semper imminens ira Dei illud insequitur [7]), tamquam umbra corpus. Cum igitur David his vulneraretur aculeis, ad petendam de- 9.
lictorum [8]) veniam excitabatur: cujus et exemplum doloris, et doctrinae rationem, ex quinquagesimo ejus psalmo depromptam, proponent Parochi fidelibus auditoribus, ut Prophetae imitatione et ad doloris sensum, idest ad veram poenitentiam, et ad veniae spem erudiri possint. Quantam habeat utilitatem haec do-XIV.
cendi ratio, ut ex peccatis dolere discamus, illa Dei apud Hieremiam declarat oratio [9]), qui cum Israelem ad poenitentiam hortaretur, admonebat eum, ut malorum sensum perciperet, quae peccatum consequuntur: u) *Vide* enim, inquit [10]), *quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum, et non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.* Qui carent necessario hoc recognitionis, acXV.
doloris sensu, ii apud prophetas, Isaiam v), Ezechielem w), et Zachariam x), *cor* durum, *lapideum*, et adamantinum habere dicuntur. sunt enim instar lapidis, nullo [11]) dolore molliti, nullum vitae, idest salutaris recognitionis sensum habentes. +

[Qu. 6. *Quibus meditationibus, post peccati agnitionem et detestationem, spes impetrandae veniae est concipienda?*]

Sed ne peccatorum gravitate deterritus, se po-XVI.10.
pulus veniam impetrare posse desperet; ipsum ad spem vocare Parochi debebunt his rationibus; quod et Eccle-

---

6) *Male* peccatum, macula, et reatus *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Aug.* — 7) perseq. *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Ven.* — 8) peccator. *Ven.* — 9) ratio *Aug.*, *Mog.* — 10) Vide, en. inq. *Clem.* — 11) *Ita Clem. et Lugd.* 2.; *Fabr. et Ven.* lap. nullo; *reliqq. e. g. Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*: enim, inst. lap., nullo *cet.*

s) Isai. 59. — t) Rom. 2, 8 sq. — u) Jer. 2, 19. — v) Isai. 46, 12. — w) Ez. 3, 7. 36, 26. — x) Zach. 7, 12.

ſiae Chriſtus Dominus poteſtatem dedit remittendi peccata [y]), quemadmodum ſacroſancti Symboli articulo declaratur [z]), et hac petitione docuit, quanta eſſet Dei bonitas, ac liberalitas in genus humanum. niſi enim promptus eſſet, ac paratus Deus ad condonandum peccata poenitentibus, numquam nobis hanc precandi formulam praeſcripſiſſet: Dimitte nobis debita noſtra.
xvii. Quamobrem illud fixum in animis [12]) tenere debemus, fore, ut is paternam-miſericordiam nobis impertiat, qui ipſam his precibus juſſit expoſcere. nam omnino ſub hac petitione, illa eſt ſubjecta ſententia, ſic eſſe in nos affectum Deum, ut vere poenitentibus li-
xviii. benter ignoſcat [a]). Eſt enim Deus is, in quem, abjecta obedientia, peccamus: cujus ordinem ſapientiae perturbamus, quantum eſt ſitum in nobis; quem offendimus, quem factis, dictisque violamus.
xix. Verum idem eſt ille beneficentiſſimus Parens, qui, cum poſſit omnia condonare, non modo ſe id velle declaravit, ſed etiam impulit homines, ut a ſe veniam peterent, et quibus verbis id facerent, docuit. Quare nemini dubium eſſe poteſt, quin, illo auctore, in noſtra poteſtate ſit, nobis Dei gratiam reconciliare.
xx. Et quoniam haec teſtificatio propenſae ad ignoſcendum divinae voluntatis fidem auget, ſpem alit, charitatem inflammat; operae pretium eſt ornare hunc locum nonnullis divinis teſtimoniis, et hominum exemplis [b]), quibus maximorum ſcelerum poenitentibus Deus veniam conceſſerit. quam ſententiam quoniam perſecuti ſumus, quantum res ferebat, in prooemio [c]) hujus precationis, et in ea Symboli parte, quae eſt de remittendis peccatis [d]); inde aſſument Parochi, quae ad hunc locum inſtruendum pertinere videbuntur, reliqua haurient ex divinarum litterarum fontibus [.] *:* +

12) noſtris *add. Fabr., Ven.*

y) Matth. 16, 18 ſq. 18, 18. Joa. 20, 23. — z) V. ſupra p. 210 ſqq. — a) Cf. Jer. 31. Ez. 18, 21 ſqq. 33, 11. 14 ſqq. Matth. 9, 13. 11, 20 ſqq. Eph. 1, 7. 2 Petr. 3, 9. 1 Joa. 1, 9. Chryſoſt. hom. de decem mill. tal. debitore. n. 6. (p. 11.); Baſil. Conſtit. monaſt. c. I. n. 4. (p. 537 ſq.). — b) e. g. Jud. 10, 10 ſqq. 1 Reg. 7. 2 Reg. 12, 13. 24. Jon. 3. al. — c) Cf. in h. cap. qu. 1. et cap. IX. qu. 1 ſqq. — d) V. ſupra p. 210 ſqq.

[Qu. 7. *Quid in illa petitionis ſententia debitorum nomine intelligendum eſt?*

Ut idem ſequamur inſtitutum] *tum vero eodem XXI. 12.
utantur inſtituto*, quo in ceteris petitionibus *utendum
duximus, ut intelligant fideles* [uti coepimus, exponendum
eſt]; quid hic, Debita, ſignificent; ne forte
decepti ambiguo, aliud ab eo, quam quod petendum
ſit, poſtulent. Primum autem ſcire oportet, minime XXII.
petere nos, nobis ut remittatur amor e) ex toto corde,
ex tota anima, et ex tota mente noſtra, quem omnino
Deo debemus, et cujus debiti ſolutio eſt ad ſalutem
neceſſaria. Neque vero, quia, debiti nomine, etiam XXIII.
obedientia, cultus, veneratio, et cetera hujus generis
officia continentur, poſtulamus, ut non amplius ea debeamus,
ſed precamur, ut liberet a peccatis: ſic enim XXIV.
S. Lucas f) eſt interpretatus: qui peccata pro debitis
poſuit, ob eam cauſam, quod illis committendis rei
efficimur Deo, et debitis poenis propoſiti, quas vel 13)
ſatisfaciendo, vel patiendo pendimus. Hujus generis
debitum fuit, quod Chriſtus Dominus locutus eſt ore
Prophetae, g) *Quae non rapui, tunc exſolvebam.*
Qua Dei verbi ſententia licet intelligere, non ſo- XXV.
lum nos debitores eſſe, ſed etiam non eſſe ſolvendo;
cum peccator per ſe ſatisfacere nullo modo poſſit. +

[Qu. 8. *Cum peccator per ſe non ſit ſolvendo, unde debito per peccatum contracto ſatisfaciet?*]

Quare confugiendum *nobis eſt* [erit] ad Dei 13.
miſericordiam: cui quia par juſtitia reſpondet h), cujus
eſt retinentiſſimus Deus, utendum erit deprecatione, et
patrocinio paſſionis Domini noſtri Jeſu Chriſti i); ſine
qua nemo umquam veniam delictorum impetravit; a
qua omnis et 14) ſatisfaciendi vis, et ratio tamquam
ex fonte profluxit. nam pretium illud in cruce a Chriſto XXVI.
Domino perſolutum, et nobiscum per ſacramenta, re,

---

13) vel *om. Fabr.* — 14) et *om. Ven.*

e) Deut. 6, 5. Matth. 22, 37. Marc. 12, 30. Luc. 10, 27. — f) Luc. 11, 4. add. 7, 41 ſqq. Aug. de ſer. Dom. in mont. L. II. c. 8. n. 28. (p. 151.). — g) Pſ. 68, 5. — h) Cf. ib. 100, 1. — i) 1 Joa. 2, 1 ſq.

et mortiferis peccatis
ſcelerum gravitate pon
nitentiae ſacramento,
ut jam dictum eſt k), a

[Qu. 10. *Numquid*
noſtra hic
nem noſtru

18. xxvii. Longe alio ſenſu i
cimus autem, Debita 1
nem noſtrum, antea d
nis, quia nobis Dei 1
ſtra ſunt, quia illoru
noſtra voluntate ſuscij
xxviii. haberent, niſi eſſent
culpam ſustinentes, et
cata neceſſariam Dei c
non utimur excuſatic
quemquam transferimu
Eva fecerunt m): ipſi
pimus, Prophetae p
declines cor meum i
das excuſationes in

[Qu. 11. *Cur voce j*
bita, poſtu

quod fraterna necessitudo, et charitas, quae inter omnes homines intercedit, a nobis singulis postulat, ut de communi proximorum salute solliciti, cum pro nobis preces facimus, pro illis etiam deprecemur. Hunc XXX.
orandi morem, a Christo Domino traditum, deinceps ab Ecclesia Dei acceptum, perpetuoque servatum, ipsi et maxime tenuerunt Apostoli [o]), et, ut ceteri adhiberent, auctores fuerunt. Hujus autem flagrantis studii, et cupiditatis in deprecando pro salute proximorum, habemus in utroque testamento sanctorum Mosis, et Pauli praeclarum exemplum: quorum alter sic Deum precabatur, [p]) *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo* [16]): alter in hunc modum, [q]) *Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis.*

SICUT ET NOS DIMITTIMUS DEBITORIBUS NOSTRIS.

[Qu. 12. *Significaturne hac clausula, nostram indulgentiam amplitudine divinam misericordiam exaequare?*]

Illud, Sicut, dupliciter intelligi potest: nam et si- XXXI.
militudinis vim habet, cum videlicet a Deo petimus, ut, quemadmodum nos injurias, et contumelias remittimus [17]) iis, a quibus laesi sumus [18]), sic ipse nobis peccata condonet [r]). Est praeterea condicionis nota; in quam sententiam Christus Dominus eam formulam interpretatur: [s]) *Si enim dimiseritis*, inquit, *hominibus peccata eorum: dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus: nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Verum habet uterque sensus eandem XXXII.
ignoscendi necessitatem: ut, si volumus Deum nobis veniam concedere delictorum, parcamus illis ipsis ne-

---

16) quem scripsisti *add. Ven. e Scr.* — 17) remittamus *Lugd.* 1. — 18) simus *Antv.*

o) Rom. 1, 9. 2 Cor. 11, 28. — p) Ex. 32, 31 sq. — q) Rom. 9, 3. — r) Leon. M. ser. 46. c. 4. (p. 177.), ser. 49. c. 5. (p. 187 sq.), ser. 50. c. 3. (p. 191.); Gregor. Mor. L. XVIII. c. 6. (p. 561.). — s) Matth. 6, 14 sq. cf. Marc. 11, 25 sq. Eccli. 28, 2 sqq.

ceſſe ſit, a quibus injuriam accepimus. ſic enim Deus
oblivionem injuriarum, mutuumque ſtudium, et amo-
rem requirit a nobis, ut eorum, [t]) qui in gratiam non
ſunt reconciliati, dona, ac ſacrificia rejiciat, et aſper-
18. netur. Eſt etiam [19]) naturae lege ſancitum, [u]) ut tales
nos aliis praebeamus, quales eos in nos eſſe cupimus:
vere ut impudentiſſimus [20]) ille ſit, qui poſtulet a Deo,
ut ſui ſceleris poenam praetermittat, cum ipſe in pro-
XXXIII. ximum animum retineat armatum. Quare parati, et
prompti ad ignoſcendum eſſe debent ii, quibus impo-
ſitae ſunt injuriae; cum et urgeantur hac precandi for-
mula; et apud ſanctum Lucam id jubeat Deus: [v]) *Si
peccaverit in te frater tuus, increpa illum: et
ſi poenitentiam egerit, dimitte illi. Et ſi ſe-
pties in die peccaverit in te, et ſepties in die con-
verſus fuerit ad te, dicens, poenitet me, di-
mitte illi.* Et in Euangelio ſancti Matthaei ſit [21]):
[w]) *Diligite inimicos veſtros.* et Apoſtolus, et ante
eum Salomon ſcripſerit, [x]) *Si eſurierit inimicus tuus,
ciba illum: ſi ſitit, potum da illi:* et ſit [22]) apud
Marcum euangeliſtam, [y]) *Cum ſtabitis ad orandum,
dimittite ſi quid habetis adverſus aliquem; ut et
Pater veſter qui in caelis eſt, dimittat vobis pec-
cata veſtra.* +

[Qu. 13. *Quibus rationibus flectendi ſunt homi-
num animi ad lenitatem, quam hic Deus
exigit?*]

19. XXXIV. *Sed* quoniam, depravatae naturae vitio, nihil
aegrius ſit ab homine, quam ut inferenti condonet
injurias; omnem conferant Parochi animi, et ingenii
vim ad commutandos et flectendos animos fidelium
ad hanc lenitatem, et miſericordiam, Chriſtiano ho-
mini neceſſariam. Commorentur in tractatione [23]) di-

19) Etenim *Aug.*, *Mog.* — 20) imprud. *Leod.*, *Lov.*, *minus apte.* — 21) ſic *Fabr.* — 22) *Iterum* ſic *pro* ſit *Fabr.*, *praetereaque h. l. ipſa Clem.* — 23) traditione *Fabr.*, *Ven.*

t) Matth. 5, 23 ſq. — u) Cf. ib. 7, 12. Luc. 6, 31. Tob. 4, 16. — v) Luc. 17, 3 ſq. — w) Matth. 5, 44. Luc. 6, 27. — x) Rom. 12, 20. Prov. 25, 21. — y) Marc. 11, 25. Aug. enarr. in Pſ. 103. ſer. 1. n. 19. (p. 858.).

vinorum oraculorum [z]): in quibus audire licet imperantem Deum, inimicis ignoſcendum. Praedicent id, quod veriſſimum eſt, magno eſſe argumento hominibus, eos eſſe Dei filios, ſi facile remittant injurias, et inimicos diligant ex animo. Elucet enim in [24]) eo, quod inimicos diligimus, ſimilitudo quaedam cum Parente Deo, [a]) qui ſibi inimiciſſimum, et infeſtiſſimum genus hominum, filii ſui morte ab aeterno exitio redemptum, reconciliavit. Sit autem hujus cohortationis, et praecepti clauſula illud imperium Chriſti Domini, quod recuſare non poſſumus ſine ſummo dedecore, et pernicie, [b]) *Orate pro perſequentibus, et calumniantibus vos: ut ſitis filii Patris veſtri, qui in caelis eſt.* +

[Qu. 14. *Rectene hujus petitionis formulam uſurparint, qui ſunt quidem bonae voluntatis in proximum, ſed tamen perfectam illam oblivionem injuriarum non aſſequuntur?*]

Verum hoc loco non vulgaris Paſtorum pruden- XXXV. 20.
tia requiritur, ne quis, cognita hujus difficultate, ac neceſſitate praecepti, ſalutem deſperet. Sunt enim, qui, cum ſe debere intelligant conterere injurias oblivione voluntaria, et eos diligere, qui laeſerunt, id cupiunt, et pro viribus faciunt, ſed univerſam memoriam injuriarum ſibi exhauriri non poſſe ſentiunt [c]). nam reſident in animo quaedam reliquiae ſimultatis: quamobrem magnis agitantur conſcientiae fluctibus, verentes, ne, parum ſimpliciter, et candide poſitis inimicitiis, Dei juſſo non obediant. Hic igitur Paſtores XXXVI.
contraria ſtudia carnis, et ſpiritus [d]) explicabunt; quod illius ſenſus ſit ad vindicationem proclivis, hujus ratio propenſa ad ignoſcendum; hinc inter ipſos perpetuam turbam, ac rixam exſiſtere: quare ſaluti minime

---

24) ex *Aug.*, *Mog.*

z) e. g. Ex. 23, 4 ſq. Lev 19, 17 ſq. Deut. 22, 1 ſqq. 1 Reg. 24, 5 ſqq. 26, 10 ſq. Job. 31, 28 ſq. Pſ. 7, 5. al. — a) Cf. Rom. 5, 8 ſqq. — b) Matth. 5, 44 ſq. Chryſoſt. de compunct. L. I. n. 5. (p. 129.). — c) Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 25. a. 9. — d) Matth. 26, 41. Rom. 7, 23. 8, 2 ſqq. Gal. 5, 17.

diffidendum esse demonstrabunt, reclamitantibus, et adversantibus rationi, corruptae naturae appetitionibus, modo spiritus perstet in officio et voluntate remittendi injurias, proximumque diligendi. +

[Qu. 15. *Qui appetitum vindictae adhuc retinent, expediret illis, ut hanc clausulam inter precandum orationi Dominicae detrahant?*]

21.XXXVII. Quod *autem* aliqui fortasse fuerint, qui, cum nondum animum inducere possint, ut obliti injurias, ament inimicos, propterea deterriti ea, quam [25]) diximus, condicione hujus petitionis, Dominica precatione non utantur; duas has rationes afferent Parochi, quibus exitiosum hunc errorem illis eripiant. Nam quivis unus e fidelium numero preces has facit totius Ecclesiae nomine [e]); in qua pios esse aliquot [26]) nenesse est, qui debitoribus ea, quae hic commemorantur, debita remiserunt. Accedit eo, quod id a Deo petentes, una etiam petimus quidquid ad illud impetrandum in eam petitionem a nobis necessario conferendum est. Petimus enim et veniam peccatorum, et donum verae poenitentiae: petimus facultatem intimi doloris: postulamus, ut a peccatis abhorrere, et illa sacerdoti vere ac pie confiteri possimus. Itaque cum necesse etiam nobis sit parcere iis, qui damnum, aut malum aliquod dederint, cum, ut nobis Deus ignoscat, precamur, simul oramus, ut facultatem largiatur reconciliandi nos illis, quos odimus. Quare deterrendi sunt ab ea opinione, qui inani, et pravo illo [27]) timore commoventur, ne sibi Deum reddant offensiorem hac precatione; contraque etiam cohortandi ad frequentem precationis [28]) usum, quo a Parente Deo postulent, ut sibi det eam mentem, ut iis, qui laeserint, ignoscant, et inimicos diligant. +

---

25) qua *Col.* 2. 3., *Antv.* — 26) aliquos esse *Aug.*, *Mog.* — 27) inani illo pravo *eaed.*; inani illo et pravo *Col.* 2. 3., *Antv.*, *Ven.* — 28) oration. *Fabr.*, *Ven.*

e) Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 83. a. 16. ex.

Qu. 16. *Quid illi est faciendum, qui orationem de remissione peccatorum sibi cupit esse fructuosam?*]

Sed, ut precatio omnino fructuosa sit; primum XXXVIII. 22.
haec in ea 29) *est* [fuerit] cura, meditatioque adhibenda, nos Deo supplices esse, et ab eo veniam petere, quae non datur, nisi poenitenti: itaque nos ea charitate, et pietate praeditos esse oportere, quae poenitentibus conveniat: convenire autem maxime iis, subjecta quasi oculis propria flagitia, atque facinora lacrymis expiare. Cum hac cogitatione conjungenda est XXXIX.
cautio in posterum earum rerum, in quibus fuit aliqua occasio peccandi, quaeque nobis ansam dare possint ad offendendum Parentem Deum. In his curis versabatur David, cum diceret: f) *Et peccatum meum contra me est semper;* Et alio loco: g) *Lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo.* Proponat sibi praeterea unusquisque arden- XL.
tissimum orandi studium eorum, qui a Deo precibus impetraverunt veniam delictorum, ut publicani illius, qui longe consistens prae pudore, ac dolore, et oculis humi defixis, tantum pulsabat pectus, eam habens orationem, h) *Deus propitius esto mihi peccatori:* Tum illius i) peccatricis mulieris, quae Christo Domino, retro stans, rigatos a se ejus pedes, capillis etiam abstersos osculabatur: Petri denique Principis Apostolorum, k) qui *egressus foras, flevit amare.* Deinde XLI. 23.
cogitandum est, quo infirmiores sunt homines, et ad morbos animi, quae sunt peccata, propensiores, eo pluribus, et frequentioribus medicamentis indigere. Sunt autem aegrotae animae remedia, Poenitentia, et Eucharistia. Haec igitur saepissime adhibeat fidelis populus: deinde eleemosyna, quemadmodum tradunt divinae litterae l), medicina est accommodata sanandis animae vulneribus. quare, qui pie hac prece uti cupiunt, pro viribus benigne faciant egentibus: quantam

29) eo *Aug.*, *Mog.*

f) Ps. 50, 5. — g) ib. 6, 7. — h) Luc. 18, 13. — i) ib. 7, 37 sq. — k) Matth. 26, 75. — l) Cf. Deut. 15, 7 sqq. Tob. 4, 7 sqq. Ps. 40, 2. Prov. 14, 31. Eccli. 3, 33. Luc. 11, 41 sqq.

enim vim habeat ad delendas ſcelerum maculas, teſtis eſt in Tobia angelus Domini ſanctus Raphael, cujus eſt illa vox: [m]) *Eleemoſyna a morte liberat, et ipſa eſt, quae purgat peccata, et facit invenire miſericordiam et vitam aeternam.* Teſtis eſt Daniel, qui Nabuchodonoſor regem ſic admonebat, [n]) *Peccata tua eleemoſynis redime, et iniquitates tuas miſericordiis*
XLII. *pauperum.* Optima autem largitio, et impertiendae miſericordiae ratio eſt oblivio injuriarum, et bona voluntas erga eos, qui rem, vel exiſtimationem, vel corpus tuum, tuorumve violaverint. Quicumque igitur cupit in ſe eſſe maxime miſericordem Deum, is ipſi Deo ſuas donet inimicitias, remittatque omnem offenſionem, et pro hoſtibus libentiſſime deprecetur, omnem captans occaſionem de illis ipſis bene promerendi. Sed quoniam hoc argumentum explicatum eſt, cum homicidii locum tractavimus [o]), eo rejicimus Pa-
XLIII. rochos, qui tamen hanc petitionem hoc fine concludant, nihil injuſtius eſſe, aut fingi poſſe, quam eum, qui, cum hominibus durus ſit, ut nemini ſe det ad lenitatem, idem poſtulet, ut in ſe ſit mitis, et benignus Deus.

[Cap. XV.

DE SEXTA PETITIONE.]

ET NE NOS INDUCAS IN TENTATIONEM.

[Qu. 1. *Cur, poſtulata peccatorum venia, continuo Chriſtus velit nos etiam orare, ne in tentationem inducamur?*]

1. 1. Non dubium eſt, quin filii Dei poſt impetratam delictorum veniam, cum incenſi ſtudio adhibendi Deo cultum, et venerationem, caeleſte regnum exoptant, et omnia divino numini tribuentes pietatis officia, toti

m) Tob. 12, 9. — n) Dan. 4, 24. — o) V. ſupra p. 537. qu. 10 ſqq.

pendent a [1]) paterna ejus voluntate, ac providentia; tum eo magis humani generis hoſtis p) omnes adverſus illos artes excogitet, omnes machinas paret, quibus oppugnentur ſic [2]), ut verendum ſit, ne, labefactata [3]), et mutata ſententia, rurſum in vitia delabantur, longeque deteriores evadant, quam antea fuerint q). De quibus illud Principis Apoſtolorum jure dici poſſit: r) *Melius erat illis non cognoſcere viam juſtitiae, quam poſt agnitionem retrorſum converti ab eo, quod illis traditum eſt ſancto mandato.* Quare II. 2.
nobis à Chriſto Domino datum eſt hujus petitionis praeceptum, ut quotidie nos Deo commendemus, ejusque patriam curam, et praeſidium imploremus, minime dubitantes fore, ut, ſi deſeramur divino patrocinio, vaferrimi hoſtis laqueis irretiti teneamur s). Neque vero III.
ſolum in hac orandi regula juſſit a Deo petere, ne patiatur nos induci in tentationem, ſed in illa etiam oratione, quam ad ſacros Apoſtolos habuit ſub ipſum mortis tempus, cum quidem ipſos mundos t) eſſe dixiſſet, eos hujus officii his verbis admonuit, u) *Orate, ut non intretis in tentationem.* Quae iterum a Chriſto Domino adhibita admonitio magnum diligentiae onus imponit Parochis excitandi fidelem populum ad frequentem hujus uſum precationis: ut, cum tanta hominibus ab hoſte Diabolo in ſingulas horas pericula hujus generis intendantur; a Deo, qui ſolus illa propulſare poteſt, petant illud aſſidue, *Ne nos inducas in tentationem.* +

[Qu. 2. *Quibus praecipue rationibus homines hujus petitionis neceſſitatem intellexerint?*

Videbit] *Intelliget autem* fidelis populus, quan- IV. 3.

---

1) ex *Fabr.* — 2) oppugnentur: ſic *Col.* 2., *ſimiliterque Ven.* — 3) labefacta *Lugd.* 1., *Aug.*

p) Cf. Bern. in aſſumt. b. Mar. ſer. 4. n. 3. (p. 1009 ſq.), in Quadrageſ. ſer. V. n. 2 ſqq. (p. 829.) — q) Cf. Matth. 12, 43 ſqq. Luc. 11, 24 ſqq. — r) 2 Petr. 2, 21. — s) Gen. 3, 1 ſqq. 2 Cor. 11, 3. Eph. 6, 11 ſq. 1 Tim. 3, 7. 2 Tim. 2, 26. 1 Petr. 5, 8. Apoc. 2, 10. 12, 9. — t) Joa. 13, 10. — u) Matth. 26, 41. Marc. 14, 38. Luc. 22, 40. Chryſoſt. hom. in illud: Pater, ſi poſſibile eſt. n. 4. (p. 23.); Aug. de grat. et lib. arb. c. IV. n. 9. (p. 477.).

quoque objecto terrore, relicto Salvator
runt? etsi illustrius etiam est illud Princ
rum, qui in tanta professione singularis e
et amoris in Christum Dominum, cum p
bene fidens, ita dixisset, x) *Si oportueri*
cum, non te negabo; statim unius vo
perterritus, se Dominum non nosse jur
mavit y). nimirum illi in summa spiritus
respondebant vires. Quod si viri sancti
naturae fragilitate, cui confidebant, gra
runt: quid non timendum est ceteris,
4. v. sanctitate absunt longissime? Quare p
populo Parochus proelia, ac pericula, i
due versamur, dum anima est in hoc m
quos undique caro, mundus, et Satanas
Quid ira, quid cupiditas in nobis possit
que est, qui magno suo malo non exp
Quis non his lacessitur stimulis? quis h
aculeos? quis subjectis non uritur arden
et quidem tam varii sunt ictus, tam div
nes, ut difficillimum sit gravem aliquan
accipere. Ac praeter hos inimicos, z) qu
vivunt nobiscum, sunt praeterea illi h
de quibus scriptum est: a) *Non est nob*

adverſus carnem et ſanguinem: ſed adverſus prin-
cipes, et poteſtates, adverſus mundi rectores tene-
brarum harum, contra ſpiritualia nequitiae in cae-
leſtibus. Accedunt enim ad intimas pugnas externi VI. 5.
impetus et impreſſiones daemonum: qui et aperte nos
petunt, et per cuniculos influunt in animas noſtras,
vix ut ab illis cavere poſſimus. Illos et *principes* VII.
appellat Apoſtolus propter naturae excellentiam: (nam
natura hominibus, et ceteris, quae ſub ſenſum cadunt,
creatis rebus antecellunt) et *poteſtates* vocat, quod
non ſolum naturae vi, ſed poteſtate etiam ſuperant:
et *rectores* nominat *mundi tenebrarum:* non enim
clarum, et illuſtrem mundum regunt, ideſt bonos, et
pios, ſed obſcurum, et caliginoſum, nempe eos, qui
flagitioſae, et facinoroſae vitae ſordibus, ac tenebris
obcaecati, duce tenebrarum Diabolo delectantur. Nun- VIII.
cupat etiam daemones *ſpiritualia nequitiae:* eſt enim
et carnis, et ſpiritus nequitia. Carnalis quae dicitur
nequitia, incendit appetitum ad libidines, et volupta-
tes, quae percipiuntur ſenſibus. Spiritualia nequitiae
ſunt mala ſtudia, et pravae cupiditates, quae ad ſu-
periorem pertinent animae partem, quae tanto pejores
ſunt, quam reliquae, quanto mens ipſa, et ratio altior
eſt, atque praeſtantior. Quae Satanae nequitia quia
maxime ſpectat illuc, ut caeleſti nos hereditate privet;
propterea dixit Apoſtolus, *In caeleſtibus.* ex quo li- IX.
cet intelligere, magnas eſſe hoſtium vires, invictum
animum, immane in nos, et infinitum odium: bel-
lum etiam perpetuum eos gerere nobiſcum, ut nulla
pax eſſe cum illis, nullae induciae fieri poſſint. Quan- 6.
tum vero audeant, declarat Satanae apud Prophetam
vox, [b] *In caelum conſcendam.* Aggreſſus eſt primos
homines in paradiſo [c]: adortus eſt Prophetas [d]: ap-
petivit Apoſtolos [e], ut, quemadmodum loquitur apud
Euangeliſtam Dominus, *Cribraret* eos *ſicut triticum:*
ne ipſum quidem Chriſti Domini [f] os erubuit: Itaque

---

cf. ej. in Evang. L. II. hom. 34. n. 10. (p. 1605.). — b) Iſai. 14, 13. — c) Gen. 3, 1 ſqq. — d) Job. 1. 2. 1 Par. 21, 1. — e) Luc. 22, 31. cf. v. 3. Joa. 13, 2. 27. Baſil. Moral. reg. 66. c. 2. (p. 286.). — f) Matth. 4, 1 ſqq. Marc. 1, 13. Luc. 4, 2 ſqq.

ejus inexplebilem cupiditatem, et immenſam diligentiam ſanctus Petrus expreſſit, cum dixit: g) *Adverſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit,*
x. *quaerens quem devoret.* Quamquam non unus modo tentat homines Satan, ſed gregatim interdum daemones in ſingulos impetum faciunt: quod ille confeſſus eſt daemon, h) qui rogatus a Chriſto Domino, quod ſibi nomen eſſet, reſpondit, *Legio mihi nomen eſt;* nempe daemonum multitudo, quae 5) miſerum illum divexarat. et de alio ſcriptum eſt, i) *Aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe, et intrantes habitant ibi* 6). +

[Qu. 3. *Cur perverſi minus, pii autem magis, a daemonibus infeſtantur?*]

7. xi. Multi ſunt, qui, quod impulſus, atque impetus daemonum in ſe minime ſentiunt, totam rem falſam eſſe arbitrantur; quos ipſos a daemonibus non oppugnari 7) mirum non eſt, quibus ſe ſponte dediderunt 8). non eſt in illis pietas, non charitas, non virtus illa 9) Chriſtiano homine digna: quare fit, ut toti ſint in poteſtate Diaboli: nec ullis tentationibus opus eſt ad eos evertendos, in quorum jam animis, ipſis libenti-
xii. bus, commoratur k). At vero qui ſe Deo dicaverunt, in terris caeleſtem vitam agentes, ii maxime omnium Satanae incurſibus petuntur, hos acerbiſſime odit, his in ſingula temporis momenta ſtruit inſidias. plena eſt hiſtoria divinarum litterarum ſanctorum hominum; quos praeſenti etiam animo ſtantes, vel vi, vel fraude pervertit. Adam l), David m), Salomon n), aliique o),

---

5) qui *Mog.* — 6) et fiunt noviſſima hominis illius pejora prioribus *add. e Scr. Ven.* — 7) impug. *Fabr.*, *Ven.* — 8) tradid. *eaed.* — 9) ulla *Lugd.* 1., *Antv.*, *Ven.*, *Aug.*, *Mog.*

g) 1 Petr. 5, 8. — h) Marc. 5, 9. cf. Matth. 8, 28 ſqq. Luc. 8, 27 ſqq. — i) Matth. 12, 45. Luc. 11, 26. — k) Cf. Luc. 11, 21. 24. Joa. 15, 19. (Aug.) ſer. 17. n. 2. in App. (p. 25.): Iſidor. Hiſp. Sent. L. III. c. 5. n. 18. (p. 270.); Leon. M. ſer. 14. c. 2. (p. 45.); Gregor. Mor. L. XIII. c. 13. (p. 423.), L. XIV. c. 13. (p. 441.). — l) Gen. 3, 1 ſqq. — m) 2 Reg. 11, 2 ſqq. — n) 3 Reg. 11. — o) E. g. Judic. 16. 1 Reg. 15. 4 Reg. 20, 13 ſqq. Chryſoſt. hom. Peccat. fratr. non evulg. n. 5. (p. 347 ſq.); Gregor. Moral. L. XVI. c. 18. n. 23. (p. 509.).

quos enumerare difficile sit, experti sunt daemonum violentos impetus, et callidam astutiam, cui resisti non possit consilio, aut hominum viribus. Quis igitur se suo praesidio satis tutum existimet? Itaque pie, casteque petendum a Deo est, p) ne nos *tentari* sinat *supra id, quod* possumus: *sed* faciat *etiam cum tentatione proventum, ut* possimus *sustinere.* +

[Qu. 4. *Possunt daemones, quantum aut quam diu volunt, homines tentare?*]

Verum hic fideles confirmandi sunt, si qui XIII. 8.
animi imbecillitate, aut rei ignoratione daemonum
vim perhorrescunt, ut ipsi tentationum fluctibus agi-
tati, in hunc precationis portum confugiant. non enim XIV.
Satan in tanta et potentia, et pertinacia, in capitali
odio nostri generis, nec quantum, nec quam diu vult,
tentare nos, aut vexare potest; sed omnis ejus pote-
stas Dei nutu, et permissu gubernatur. notissimum est
exemplum Job: de quo nisi Diabolo dixisset Deus,
q) *Ecce, universa quae habet, in manu tua sunt;*
nihil ejus Satanas attigisset: contra vero nisi addidis-
set Dominus, r) *Tantum in eum ne extendas manum
tuam;* uno Diaboli ictu cum filiis ipse, facultatibus-
que concidisset. Ita autem alligata est daemonum vis s),
ut ne in 10) porcos quidem illos, de quibus scribunt
Euangelistae t), non permittente Deo invadere potu-
isset 11). +

[Qu. 5. *Quid hic tentandi vox nobis designat, quaque ratione Deo, qua etiam diabolo tribuitur?*]

Sed ad intelligendam hujus petitionis vim dicen- XV. 9.
dum est, quid hic tentatio significet, quid item, in-

10) in *om. Leod., Lov., Col.* 2. — 11) potuissent *Ven., Mog.*

p) 1 Cor. 10, 13. cf. 2 Petr. 2, 9. — q) Job. 1, 12. — r) ib. — s) Cf. 2 Petr. 2, 4. Apoc. 2, 10. 20, 2. Chrysost. hom. I. Daemones non gubern. mund. n. 6. (p. 255 sq.); Tertull. de fuga in persecut. c. 2. (p. 174 sq.); Aug. c. Julian. Pelag. L. III. c. 18. n. 34. (p. 375.), L. IV. c. 7. n. 38. (p. 398.), L. VI. c. 9. n. 26. (p. 446.); Cassian. Collat. VII. c. 22. (p. 324 sq.), add. coll. VIII. c. 18 sq. (p. 350.); Isidor. Hisp. Sent. L. III. c. 5. n. 3. 5. (p. 267.) — t) V. supra qu. 2. not. h.

xvi. duci in tentationem. „Eſt autem tentare u), periculum „facere de eo, qui tentetur, ut ab ipſo, quod cupi„mus, elicientes, verum exprimamus." qui tentandi modus in Deum minime cadit. quid enim eſt quod neſciat Deus? v) *Omnia autem* 12), inquit, *nuda, et aperta ſunt oculis ejus.* Eſt alterum tentandi genus, cum longius progrediendo, aliud quaeri ſolet 13) in
xvii. bonam, vel in malam partem; in bonam, cum ea re tentatur alicujus virtus, ut, illa perſpecta, et cognita, is commodis, et honoribus augeatur w), ejusque exemplum ceteris imitandum proponatur x), ac denique omnes ob id ipſum ad Dei laudes excitentur. quae tentandi ratio ſola convenit in Deum. hujus exemplum tentationis eſt illud in Deuteronomio: y) *Tentat vos Dominus Deus veſter, ut palam ſiat utrum diligatis eum an non.* Quo modo etiam tentare dicitur ſuos Deus, cum inopia, morbo, et aliis calamitatum generibus premit: quod probandae eorum patientiae cauſa facit, et ut aliis documentum ſint Chriſtiani officii. In hanc partem legimus Abraham z) eſſe tentatum, ut filium immolaret. quo facto, fuit is obedientiae, et patientiae exemplum ſingulare ad memoriam hominum ſempiternam. In eandem ſententiam dictum eſt de Tobia, a) *Quia acceptus eras Deo, ne-*
10. xviii. *ceſſe fuit ut tentatio probaret te.* In malam partem tentantur homines, cum ad peccatum, aut exitium impelluntur: quod proprium Diaboli officium eſt. is enim eo animo tentat homines, ut decipiat, agatque praecipites. quamobrem *Tentator* in divinis litteris b) ap-
xix. pellatur. In iis vero tentationibus modo intimos nobis admovens ſtimulos, animae affectiones, et commotiones adhibet adminiſtras: modo nos exagitans extrinſecus, externis rebus utitur, vel proſperis ad ef-

12) *Pro* autem, *quod Clem. e Vulg. recepit, reliquae* enim. — 13) vel *add. Fabr., Ven.*

u) Definitio haec ex Thom. Aq. S. th. 2. 2. P. qu. 97. a. 1. affertur, cf. ej. S. th. I. P. qu. 114. a. 2. — v) Hebr. 4, 13. cf. Pſ. 33, 16. Eccli. 15, 20. — w) Job. 42, 10 ſqq. — x) Jac. 5, 11. — y) Deut. 13, 3. — z) Gen. 22, 1 ſqq. Aug. de civ. Dei L. 16. c. 32. (p. 336.). — a) Tob. 12, 13. — b) Matth. 4, 3.

ferendos, vel ad frangendos adverſis: nonnumquam habet emiſſarios, et excurſores perditos homines, in primisque haereticos, qui c) ſedentes *in cathedra peſtilentiae*, malarum doctrinarum mortifera ſemina diſpergunt, ut illos, qui nullum delectum aut discrimen habent virtutis, et vitiorum, homines per ſe proclives ad malum, nutantes, ac praecipitantes impellat[14]). +

[Qu. 6. *Quibus modis dicitur quis in tentationem induci?*]

Dicimur *autem* induci in tentationem, cum ten- XX. 11.
tationibus ſuccumbimus. Inducimur vero in tentationem dupliciter d), primum, cum de ſtatu dimoti, in id ruimus malum, in quod tentando nos aliquis impulerit. At nemo quidem a Deo hoc modo in tentationem inducitur: quia nemini eſt peccati auctor Deus, immo vero e) odit *omnes, qui operantur iniquitatem.* Sic vero etiam eſt apud ſanctum Jacobum: f) *Nemo cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur: Deus enim intentator malorum eſt.* Deinde dicitur nos in tentationem inducere is, qui etſi non tentat ipſe, neque operam dat, quo tentemur, tentare tamen dicitur, quia, cum poſſit prohibere, ne id accidat, aut ne tentationibus ſuperemur, non impedit. Hoc modo Deus bonos, et pios tentari quidem ſinit, verumtamen ſua gratia ſuſtentatos non deſerit. Nec vero non interdum juſto, et occulto Dei judicio, noſtris id ſceleribus poſtulantibus, nobis ipſi relicti, concidimus.
Praeterea nos in tentationem Deus inducere 12.
dicitur, cum ejus beneficiis, quae nobis ad ſalutem dedit, abutimur ad perniciem, et Patris g) *ſubſtantiam*, ut prodigus ille filius, diſſipamus, *vivendo luxurioſe*, noſtris cupiditatibus obſequentes. Quamobrem id dicere poſſumus, quod de lege dixit Apoſtolus, h) *In-*

---

14) *Ita ſola Clem.; melius videtur* impellant, *quod eſt in reliqq.*

c) Pſ. 1, 1. — d) Cf. Aug. de ſer. Dom. in mont. L. II. c. 9. n. 31. (p. 152.), de dono perſev. c. VI. n. 12. (p. 547.), ſer. 57. c. 9. n. 9. (p. 234.), ſer. 71. c. 10. n. 15. (p. 273.). — e) Pſ. 5, 7. cf. Ex. 23, 7. 2 Par. 19, 7. Prov. 11, 20. 15, 9. 26. Sap. 14, 9. Eccli. 15, 21. al. — f) Jac. 1, 13. — g) Luc. 15, 13. — h) Rom. 7, 10.

ventum eſt mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem. Opportunum rei exemplum eſt Hieroſolyma, teſte Ezechiele, quam Deus omni ornamentorum genere locupletarat, ut ejus ore Prophetae diceret Deus, [i]) *Perfecta eras in decore meo, quem poſueram ſuper te.* et tamen illa civitas divinis cumulata bonis, tantum abeſt, ut optime de ſe merito, ac merenti Deo gratiam habens, caeleſtibus beneficiis ad beatitudinem conſequendam, cujus gratia ea acceperat, uteretur, ut, ingratiſſima in Parentem Deum, abjecta ſpe, cogitatione [15]) caeleſtium fructuum, tantum praeſenti abundantia luxurioſe, ac perdite frueretur. quod Ezechiel eodem capite pluribus verbis perſecutus eſt[k]). Quare ſunt eodem loco ingrati in Deum homines, qui praebitam ſibi ab eo divinitus uberem materiam recte factorum, ad vitia, illo permittente, convertunt. +

[Qu. 7. *Eodemne modo intelligitur Deus in tentationem inducere, quo ſubinde dicitur indurare vel excaecare?*]

13.XXI. *Sed* oportet hunc divinae ſcripturae morem diligenter attendere, quae Dei permiſſionem iis interdum verbis ſignificat, quae proprie ſi accipiantur, tamquam actionem in Deo ſignificant: nam in Exodo ſic eſt: [l]) *Indurabo cor* Pharaonis. et apud Iſaiam: [m]) *Excaeca cor populi hujus.* et ad Romanos ſcribit Apoſtolus: [n]) *Tradidit illos Deus in paſſiones ignominiae,* et *in reprobum ſenſum.* Quibus in locis, aliisque ſimilibus [o]), non id omnino eſſe actum a Deo, ſed
14. permiſſum, intelligendum eſt [p]). *His poſitis, non

15) ut ingr. in par. D. abi. ſpe, cog. *Lugd.* 1.; *idem ſine commate Leod.*; ut ingr. in par. D., abi. ſpe cog. *Col.* 2.; ut, ingr. in par. D., abi. ſpe cog. *Col.* 3., *Antv.;* ut, ingr. in par. D. abj. ſpe, cog. *Aug.*; ut, ingr. in par. D. abi. ſpe et cog. *Lov.;* ut ingr. in par. D., abj. ſpe, et cog. *Ven.*, *ſimiliterque Mog.*

i) Ez. 16, 14. — k) ib. v. 15 ſqq. — l) Ex. 4, 21. 7, 3. — m) Iſai. 6, 10. — n) Rom. 1, 26. 28. — o) ib. 9, 18. 11, 8. 2 Theſſ. 2, 10. Matth. 13, 15. Joa. 12, 40. Act. 28, 27. Iſai. 29, 10. 1 Reg. 18, 10. — p) Cf. Iren. c. haer. L. IV. c. 38 ſqq. (p. 284 ſqq.); Baſil. hom. Quod Deus non eſt auctor

erit difficile scire, quid in hac precationis parte postulemus.* +

[Qu. 8. *Numquid hac precationis parte postulatur, ut prorsus ab omni tentatione immunes simus; an vero quid aliud?*

Non] *Nec vero* petimus, ne omnino tentemur. q) *Est* enim hominum *vita*, tentatio *super terram*[16]). Est autem ea res utilis, et fructuosa hominum generi, XXII.
nam in tentationibus nos ipsos, idest vires nostras, cognoscimus: quamobrem etiam r) humiliamur *sub potenti manu Dei*, viriliterque decertantes, exspectamus s) *immarcescibilem coronam gloriae.* t) *Nam et qui certat in agone, non coronatur nisi legitime certaverit*; et, ut inquit sanctus Jacobus, u) *Beatus vir, qui suffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se.* Quod si urgemur nonnumquam hostium tentationibus; magnae nobis erit levationi illa cogitatio, habere nos v) adjutorem w) *pontificem, qui possit compati infirmitatibus nostris: tentatum* ipsum *per omnia.* Quid hic igitur petimus? XXIII.
ne divino praesidio deserti, tentationibus vel decepti assentiamur, vel cedamus afflicti, ut praesto sit nobis Dei gratia, quae, cum defecerint nos propriae vires,
in malis recreet, ac reficiat. Quare et generatim Dei 15.
opem implorare debemus in omnibus tentationibus; et nominatim, cum singulis affligimur, ad precationem

---

16) E. e. tentatio vita hominis s. t. *Ven.*, *et in marg. ad voc.* tentatio *annotat:* al. leg. militia.

malor. n. 2. (p. 73 sqq.); Joa. Dam. de fide orth. L. IV. c. 20. (p. 290 sqq.), ej. Dialog. c. Manich. n. 37. (p. 446.) n. 82. (p. 463.), it. Sacr. parall. lit. δ. tit. II. (p. 425.); Tertull. adv. Marc. L. II. c. 14. (p. 87 sqq.); Thom. Aq. S. th. 1. 2. P. qu. 87. a. 2. it. 2. 2. P. qu. 15. a. 1.; Conc. Trid. sess. VI. can. 6. p. 34. — q) Job. 7, 1. secundum LXX. qui *πειρατήριον* habent; versio autem Vulg. pro *tentatio* leg. *militia*. Cf. Hieron. ep. CXXX. n. 7. (p. 982.); Aug. de praedest. Sanct. c. XIV. n. 26. (p. 533.). — r) 1 Petr. 5, 6. — s) ib. v. 4. coll. 1, 4. Apoc. 2, 10. — t) 2 Tim. 2, 5. add. 1 Cor. 9, 24 sqq. — u) Jac. 1, 12. cf. 2 Tim. 4, 8. Cassian. Collat. XIII. c. 14. (p. 439 sq.) — v) Cf. Hebr. 13, 6. — w) ib. 4, 15.

confugere oportet. quod a Davide factum legimus pene in unoquoque tentationum genere: nam in mendacio ſic precabatur: x) *Ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque.* In avaritia ad hunc modum: y) *Inclina cor meum in teſtimonia tua: et non in avaritiam.* In rebus vero inanibus hujus vitae, et illecebris cupiditatum, hac prece utebatur, z) *Averte oculos meos ne videant vanitatem.* Ergo poſtulamus, ne morem geramus cupiditatibus, neve a) defatigemur in tentationibus ſuſtinendis, ne b) declinemus de via Domini, ut tam in rebus incommodis, quam in proſperis, aequitatem animi, conſtantiamque ſervemus, et nullam noſtri partem Deus ſua tutela vacuam relinquat. Petimus denique, ut c) *Satanam conterat ſub pedibus* noſtris. +

[Qu. 9. *Quomodo de tentatione victoria reportari, et quo auctore illa obtineri poteſt?*]

16. XXIV. Reliquum eſt, ut fidelem populum ad ea Parochus cohortetur, quae in hac precatione maxime cogitare, et meditari oporteat. in qua erit illa optima ratio, ſi, quanta ſit hominum infirmitas, intelligentes, viribus noſtris diffidamus [17]), et, omni ſpe noſtrae incolumitatis in Dei benignitate collocata, eo freti patrocinio, vel in maximis periculis magnum animum habuerimus, praeſertim cogitantes, quam multos hac ſpe, atque hoc animo praeditos ex hiantibus Satanae faucibus liberarit Deus. An non Joſeph d) undique circumdatum ardentibus inſanae mulieris facibus, e ſummo ereptum periculo, e) ad gloriam extulit? non [18]) Suſannam, a Satanae miniſtris obſeſſam, tum, cum nihil propius eſſet, quam ut nefariis ſententiis interficeretur, ſervavit incolumem? neque mirum: f) *Erat enim*, inquit, *cor ejus fiduciam habens in Domino.* Inſignis eſt laus, et gloria Job, qui de mundo, de carne, de Satana triumphavit. Plurima ſunt hujus generis exempla,

---

17) diffidemus *Lugd.* 1., *Leod.*, *Col.* 2. 3., *Antv.* — 18) *Iterum* annon *Lugd.* 2., *Ven.*; Nonne *Mog.*

x) Pſ. 118, 43. — y) ib. v. 36. — z) ib. v. 37. — a) Hebr. 12, 3. — b) Deut. 31, 29. — c) Rom. 16, 20. — d) Gen. 39, 7. 10. 12. — e) ib. 41, 38 ſqq. — f) Dan. 13, 35.

quibus Parochus diligenter pium populum ad eam spem fiduciamque cohortari debebit. Cogitent etiam fideles, quem in hostium tentationibus ducem habeant, nempe Christum Dominum, qui g) victoriam ex illo certamine retulit. Vicit ipse [19]) Diabolum. h) est is ille [20]) *fortior*, qui *superveniens* fortem superavit armatum; quem et armis nudavit, et spoliis. De ejus victoria, quam de mundo reportavit, est apud sanctum Joannem: i) *Confidite, ego vici mundum.* et in Apocalypsi dicitur ipse k) *leo* vincens, et exisse *vincens, ut vinceret;* qua [21]) in victoria suis etiam cultoribus facultatem vincendi dedit. Est Apostoli ad Hebraeos epistola plena victoriis sanctorum hominum, l) *qui per fidem devicerunt regna, obturaverunt ora leonum:* et quae sequuntur. Ex his vero, quae sic acta legimus, eas victorias cogitatione complectamur, quas quotidie reportant ex intimis, et externis daemonum praeliis homines fide, spe, et charitate praestantes: quae tam multae sunt, tamque insignes, ut, si sub adspectum caderent oculorum, nihil frequentius accidere judicaremus, nihil gloriosius: de quorum hostium clade his verbis scripsit sanctus Joannes: m) *Scribo vobis juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum.* Vincitur autem Sa- XXV.
tanas non otio, somno, vino, comessatione, libidine, sed oratione, labore, vigilia, abstinentia, continentia, castitate. n) *Vigilate, et orate*, inquit, ut jam diximus, *ut non intretis in tentationem.* Qui iis armis ad illam pugnam utuntur, in fugam convertunt adversarios: o) qui enim resistunt Diabolo, is fugiet ab eis.
In his tamen sanctorum hominum victoriis, quas dixi- XXVI.

---

19) ille *pro* ipse *Fabr.* — 20) illo *Aug.* — 21) *Non apte* quia *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*

g) Matth. 4, 4 sqq. Luc. 4, 4 sqq. add. Col. 2, 15. Hebr. 2, 14. Joa. 16, 11. Gregor. M. in Evang. L. I. hom. 16. n. 3. (p. 1493.); Thom. Aq. S. th. 3. P. qu. 41. a. 1. — h) Luc. 11, 22. — i) Joa. 16, 33. — k) Apoc. 5, 5. 6, 2. — l) Hebr. 11, 33. Aug. de trinit. L. 13. c. 13 sqq. (p. 664 sqq.); Gregor. Mor. L. XXXI. c. 35. (p. 1030.) — m) 1 Joa. 2, 14. — n) Matth. 26, 41. Marc. 14, 38. Luc. 22, 46. Aug. de civ. Dei L. X. c. 22. (p. 196.). — o) Jac. 4, 7.

mus, nemo sibi placeat [22]), nemo se efferat insolentius, ut se suis viribus hostiles daemonum tentationes, impetusque sustinere posse confidat: non est hoc naturae nostrae,
Q. XXVII. non humanae imbecillitatis [23]). hae vires, quibus prosternimus Satanae satellites, dantur a Deo: p) qui ponit, *ut arcum aereum, brachia* nostra; cujus beneficio q) *arcus fortium superatus est, et infirmi accincti sunt robore:* r) qui dat nobis *protectionem salutis:* s) cujus nos dextera suscipit; t) *qui docet manus* nostras *ad praelium, et digitos* nostros *ad bellum:* ut uni Deo pro victoria sint agendae, et habendae gratiae, quo uno et auctore, et adjutore vincere possumus: quod fecit Apostolus. ait [24]) enim: u) *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.* Eundem auctorem victoriae praedicat caelestis illa vox in Apocalypsi: v) *Facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus, quia projectus est accusator fratrum nostrorum; et ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni.* Testatur idem liber, Christi Domini partam ex mundo, carneque, victoriam eo loco: w) *Hi cum Agno pugnabunt, et Agnus vincet illos.* Haec de causa, et de modo vincendi. +

[Qu. 10. *Quae sunt in spirituali illo certamine victorum praemia?*

Q. XXVIII. Hic] *Quibus expositis,* proponent fideli populo Parochi a Deo paratas coronas, et constitutam victoribus sempiternam praemiorum amplitudinem: quorum ex eadem Apocalypsi divina proferent testimonia, x) *Qui vicerit, non laedetur a morte secunda.* et alio loco, y) *Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, et non delebo nomen ejus de Libro vitae, et confitebor* [25]) *nomen ejus coram Patre meo, et co-*

---

22) nemo sibi plac. *om. Leod., Lov.* — 23) sed solius divinae potestatis *add. Ven.* — 24) ait *sola Clem.; cett.* inquit. — 25) et, Confit. *Lugd.* 1., *Leod., Lov., Col.* 2. 3., *Antv.*

p) Ps. 17, 35. — q) 1 Reg. 2, 4. — r) Ps. 17, 36. — s) ib. et Ps. 62, 9. — t) Ps. 143, 1. Origen. hom. XI. in Ex. (p. 170.). — u) 1 Cor. 15, 57. Aug. de nat. et grat. c. 68. n. 82. (p. 110.), de dono persev. c. V. n. 9. (p. 546.) — v) Apoc. 12, 10 sq. — w) ib. 17, 14. — x) ib. 2, 11. — y) ib. 3, 5.

ram Angelis ejus. et paulo poſt Deus ipſe ac Dominus noſter ita loquitur ad Joannem: [z]) *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius.* Tum inquit: [a]) *Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo: ſicut et ego vici, et ſedi cum Patre meo in throno ejus.* Denique cum Sanctorum gloriam, et perpetuam illam bonorum vim, quibus in caelo fruentur, expoſuiſſet, adjunxit, [b]) *Qui vicerit, poſſidebit haec* [26]).

[Cap. XVI.

DE SEPTIMA PETITIONE.]

SED LIBERA NOS A MALO.

[Qu. 1. *Contineturne aliquid ſuperioribus petitionibus, quod iſta non includatur?*]

Poſtrema haec petitio [1]) eſt inſtar omnium, qua 1.
Dei Filius divinam hanc orationem concluſit: cujus etiam vim, et pondus oſtendens, ea uſus eſt orandi clauſula, cum e vita migraturus, Deum Patrem pro hominum ſalute deprecaretur: [c]) *Rogo* enim, inquit [2]), *ut ſerves eos a malo.* Ergo hac precationis formula, quam et praecepto tradidit, et exemplo confirmavit, quaſi quadam epitome ſummatim complexus eſt vim, et rationem ceterarum petitionum. Cum enim id, quod ea prece continetur, impetraverimus, „nihil, auctore „ſancto Cypriano [d]), reliquum eſt [3]), quod ultra adhuc „debeat poſtulari, cum ſemel protectionem Dei adver„ſus malum petamus: qua impetrata, contra omnia, „quae Diabolus et mundus operantur, ſecuri ſtamus, „et tuti." Quare, cum tanti ſit haec petitio, quanti diximus, debebit Parochus in ea fidelibus explicanda

26) *Integrum attulit locum Ven.* — 1) Sed libera nos a malo *add. Col.* 2. — 2) Rogo, en. inq. *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. *et ipſa Clem.* — 3) rel. eſt *ſola Clem.; cett. cum Cypriano*: remanet.

z) Apoc. 3, 12. — a) ib. v. 21. — b) ib. 21, 7. — c) Joa. 17, 15. — d) Cypr. de orat. dom. (p. 212.)

II. ſummam adhibere diligentiam. Differt autem haec, et proxima petitio, quod illa vitationem [4]) culpae, hac poenae liberationem poſtulamus. +

[Qu. 2. *Quid nos urget, ut hanc precationem coram Domino effundamus?*]

2. III. *Quare* non jam monendus eſt fidelis populus, quantopere et laboret ex incommodis et calamitatibus, et caeleſtis egeat adjumenti. nam quot et quantis miſeriis propoſita ſit hominum vita, praeterquam quod et ſacri [e]), et profani [f]) ſcriptores hoc argumentum ſunt copioſiſſime perſecuti [5]), nemo fere eſt, quin [6]) intelligat et ſuo et alieno periculo. perſuaſum enim id [7]) eſt omnibus, quod exemplum patientiae Job memoriae prodidit, [g]) *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miſeriis. qui quaſi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et numquam in eodem ſtatu permanet.* Nec vero ullum praeterire diem, qui propria aliqua moleſtia, aut incommodo notari non poſſit, teſtis eſt illa Chriſti Domini vox, [h]) *Sufficit diei malitia ſua.* Etſi condicionem humanae vitae declarat ipſius Domini monitum illud [i]), quo crucem quotidie ſumi, ſeque docuit
IV. ſequi oportere. Ut igitur quisque ſentit, quam laborioſa ſit et periculoſa haec vivendi ratio: ita facile perſuadebitur fideli populo, malorum liberationem a Deo implorandam eſſe; praeſertim cum nulla re magis ad orandum adducantur homines, quam cupiditate, et ſpe liberationis eorum incommodorum, quibus premuntur, aut quae impendeant [8]). Eſt enim haec inſita ratio in animis hominum, ut in malis ſtatim ad Dei auxilium confugiant. Qua de re eſt illud ſcriptum,

---

4) vitatione *Clem. per typographi errorem.* — 5) profec. *Fabr.* — 6) qui non *eaed. et Ven.* — 7) id *eſt nonniſi in Clem.* — 8) impendent *Fabr.*, *Ven.*

e) Cf. Job. 8, 9. Pſ. 89, 5 ſqq. 102, 14 ſqq. 143, 3 ſq. Eccl. 7, 1. Iſai. 40, 6 ſq. Eccli. 14, 18. Jac. 1, 10. 4, 15. 1 Petr. 1, 24. al. — f) Cf. Aug. de civ. Dei L. XIV. c. 25. (p. 285.) L. XV. c. 5. (p. 290.), L. XIX. c. 4. (p. 413 ſqq.), ej. contra Julian. L. IV. c. 15. n. 78. (p. 411.); coll. Ann. Senecae l. de brevitate vitae, plur. ll. — g) Job. 14, 1 ſq. — h) Matth. 6, 34. — i) Luc. 9, 23. Matth. 10, 38. 16, 24. Marc. 8, 34.

k) *Imple facies eorum ignominia: et quaerent nomen tuum, Domine*[9]. +

[Qu. 3. *Quanam ratione periculorum et calamitatum depulfio a Deo eft poftulanda?*]

Sed fi illud fere fua fponte faciunt homines, ut inv. 3.
periculis et calamitatibus invocent Deum; certe, quo modo id recte facere poffint, ab iis, quorum fidei ac prudentiae commiffa eft eorum falus, maxime docendi funt. Non enim defunt qui contra Chrifti Domini VI.
juffum praepoftero utantur ordine precationis. nam l) qui juffit nos ad fe confugere *in die tribulationis*, idem orationis ordinem nobis praefcripfit: voluit enim, ut prius quam precaremur ut nos liberaret a malo, peteremus uti nomen Dei fanctificaretur, et adveniret regnum ejus; et reliqua poftularemus, quibus, quafi gradibus quibusdam, in hunc locum pervenitur. fed quidam, fi caput, fi latus, fi pes condoluit, fi rei familiaris jacturam faciunt, fi minae, fi pericula ab inimicis intenduntur, in fame, in bello, in peftilentia, omiffis mediis Dominicae precationis gradibus, tantum petunt ut ex illis eripiantur malis. at [10] huic confuetudini repugnat Chrifti Domini juffum: m) *Quaerite primum regnum Dei.* Itaque qui recte preces faciunt, VII.
cum deprecantur calamitates, incommoda, malorum depulfionem, id referunt ad Dei gloriam. fic David illi precationi, n) *Domine ne in furore tuo arguas me;* fubjecit rationem, qua fe Dei gloriae cupidiffimum ostendit. inquit enim, o) *Quoniam* [11] *non eft in morte, qui memor fit tui: in Inferno autem quis confitebitur tibi?* Et idem, cum oraret Deum, p) fibi ut mifericordiam impertiret, fubjungit [12] illud: q) *Docebo iniquos vias tuas: et impii ad te convertentur.* Ad hanc orandi falutarem rationem, et ad VIII.
exemplum Prophetae incitandi funt fideles auditores*,

---

9) *Ven. praeterea locum* Pf. 15, 4. *add.* — 10) Ac *Leod., Lov., Col.* 2. — 11) Quon. *Ven., Clem. et Mog. ex Vulg.; rell.* Quia. — 12) *Iterum* fubjecit *Fabr., Ven.*

k) Pf. 82, 17. — l) Pf. 49, 15. 90, 15. — m) Matth. 6, 33. (Leon. M.) lib. Sacram. n. 11. et 13. (p. 39 fq.) — n) Pf. 6, 2. — o) ib. v. 6. — p) Pf. 50, 3. — q) ib. v. 15.

et simul docendi [13]), quantum intersit inter infidelium, et Christianorum hominum preces*. +

[Qu. 4. *Numquid perinde infideles petunt se liberari a malo, ac Christiani?*]

4. Petunt vehementer illi [quidem] *etiam* a Deo, ut possint ex morbis, vulneribusque convalescere, sibi ut ex urgentibus, vel imminentibus malis evadere liceat; sed tamen illius praecipuam spem liberationis ponunt in remediis, natura, vel hominum industria comparatis: quin etiam sibi datum a quovis medicamentum, etiam si cantionibus, si veneficiis, si daemonum opera confictum [13]) sit, sine ulla religione adhibent, modo ali-
IX. qua valetudinis spes ostendatur. Longe alia est ratio Christianorum: qui in morbis, et in omnibus adversis rebus habent summum perfugium, et praesidium salutis Deum; unum illum omnis auctorem boni, et liberatorem suum agnoscunt, ac venerantur; remediis vero quae inest ad sanandum vis, insitam a Deo esse pro certo habent; tantumque illa aegrotis prodesse existimant, quantum ipse voluerit Deus. est enim a Deo data hominum generi medicina, qua morbos sanaret. Hinc est illa Ecclesiastici vox, r) *Altissimus creavit de terra medicamenta* [14]), *et vir prudens non abhorrebit illa* [14]). Itaque qui Jesu Christo nomen dederunt, non in illis remediis summam spem reponunt recuperandae valetudinis, sed ipsi medicinae auctori Deo
5. X. maxime confidunt. Quare etiam in divinis litteris s) reprehenduntur ii, qui, medicinae fiducia, nullum Dei auxilium requirunt: immo vero qui vitam agunt ex divinis legibus, abstinent omnibus remediis, t) quaecumque ad curationem a Deo non adhibita esse constet. quod si etiam eorum usu medicamentorum illis sit explorata spes sanitatis, tamen ab iis, ut cantio-
XI. nibus et daemonum artificiis, abhorrent. Ad id autem fideles cohortari oportet, ut Deo confidant: ea enim re jussit nos beneficentissimus Parens liberationem

13) docendum *Ven.; pro* confict., *quod est in Clem.*, *reliqq.* confectum. — 14) *Sic Clem. et Mog. ex Vulg.; cett.* medicinam — illam.

r) Eccli. 38, 4. — s) 2 Par. 16, 12. Jer. 46, 11. — t) Lev. 20, 6. 1 Reg. 28, 7 sqq.

malorum poſtulare, ut in eo ipſo, quod juſſit, ſpem etiam impetrationis haberemus. multa ſunt in ſacris litteris hujus rei exempla: ut qui minus rationibus adducuntur ad bene ſperandum, exemplorum multitudine confidere cogantur. Abraham [u]), Jacob [v]), Lot [w]), Joſeph [x]), David [y]) ſunt in oculis, locupletiſſimi teſtes divinae benignitatis. ſacrae novi teſtamenti litterae [z]) tam multos enumerant, qui ex maximis discriminibus erepti ſunt piae pondere precationis, ut res exemplorum commemoratione non egeat. una igitur illa Prophetae ſententia contenti erimus, quae vel infirmiſſimum quemque confirmare poteſt. [a]) *Clamaverunt* enim, inquit [15]), *juſti, et Dominus exaudivit eos: et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.* +

[Qu. 5. *Quid mali nomine hic intelligitur, et quae hujus petitionis eſt ſententia?*]

Sequitur hujus vis et ratio petitionis, ut fideles XII. 6.
intelligant, non omnino petere nos hoc loco, ut a
malis omnibus liberemur. ſunt enim quaedam, quae
communiter mala putantur; quae tamen ſunt illis
fructuoſa, qui patiuntur, ut ille [b]) *ſtimulus*, qui
Apoſtolo erat adhibitus, ut Dei gratia adjuvante,
virtus in [16]) *infirmitate* perficeretur. haec, ſi cognita
ſit eorum vis, ſumma voluptate pios afficiunt: tantum abeſt, ut a Deo petant, ut auferantur. Quare XIII.
tantum ea mala deprecamur, quae nullam animae utilitatem afferre poſſunt, reliqua minime, modo aliquis
inde ſalutaris fructus exſiſtat. Omnino igitur huic 7.
voci ea ſubjecta vis eſt, ut a peccato liberati, a tentationis etiam periculo, ab intimis, externisque malis eripiamur; ut tuti ſimus ab aqua, ab igne, a

15) Clam., en. inq. *Clem.* — 16) in *om. Leod., Col.* 2.

u) Gen. 12, 2 ſq. 13, 15 ſq. 15, 1 ſqq. 17, 2 ſqq. 22, 12. 16 ſqq. — v) ib. 28, 12 ſqq. 30, 43. 31, 24. 33, 4. 35, 3. 5. 9 ſqq. 46, 1 ſqq. — w) ib. 14, 11 ſq. v. 16. 19, 15 ſqq. — x) ib. 39, 2 ſq. v. 23. 41, 14. 50, 20. — y) 1 Reg. 16, 12 ſq. 17, 37. 18, 12. 14. 28. 23, 14. Add. Job. 42, 10. Tob. 3, 24. 11, 17. Judith. 13, 20 ſqq. Eſther. 14, 1 ſqq. — z) Cf. Matth. 2, 13. Luc. 1, 46 ſqq. Act. 10, 1 ſqq. 11, 5 ſqq. 27, 20 ſqq. al. — a) Pſ. 33, 18. — b) 2 Cor. 12, 7. 9. Chryſoſt. in C. XI. Gen. hom. 30. (p. 302.); Aug. c. Fauſt. L. XXII. c. 20. (p. 264.).

fulgure; ne grando noceat frugibus; ne annonae caritate, seditionibus, bello laboremus: petimus a Deo, ut morbos, pestem, vastitatem arceat, vincula, carcerem, exsilium, proditiones, insidias, ceteraque omnia prohibeat incommoda, quibus maxime terreri, ac premi solet hominum vita; omnes denique flagitiorum et facinorum caussas avertat. neque haec solum, quae omnium consensione mala sunt, deprecamur: sed illa etiam, quae pene omnes bona confitentur, divitias, honores, valetudinem, robur, hanc ipsam vitam; petimus, inquam, ne ad malum et ad animae nostrae exitium haec convertantur. Oramus etiam Deum, ne morte opprimamur repentina; ne in nos iram Dei concitemus; ne, quae impios manent, supplicia subeamus; ne igne purgatorii torqueamur; a quo ut alii liberentur, pie et sancte precamur. hanc petitionem et in Missa c), et in Litaniis d) sic interpretatur Ecclesia, nos videlicet ea „praeterita, praesentia,
8. XIV. futura mala" deprecari. Non uno autem modo Dei nos benignitas eripit a malis: nam impendentes prohibet calamitates: quo modo legimus magnum illum Jacob esse liberatum ab inimicis, quos in illum concitarat Sichimitarum caedes: exstat enim illud, e) *Terror Dei invasit omnes per circuitum civitates, et non sunt ausi persequi recedentes.* Et quidem beati omnes, qui cum Christo Domino in caelis regnant, f) omnibus malis Dei ope liberati sunt. nos autem, qui in hac peregrinatione versamur, ab omnibus incommodis solutos esse minime vult, sed eripit a qui-
XV. busdam. etsi sunt instar liberationis malorum omnium ea solatia, quae dat interdum Deus iis, qui rebus premuntur adversis. His se consolabatur Propheta, cum illa 17) dicebat: g) *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Praeterea a malis homines liberat Deus, cum illos in summum 18) discrimen adductos integros servat, et incolumes; quod et pueris

---

17) ille *Aug.*, *Mog.* — 18) in ullum *Leod.*, *Lov.*

c) Missal. Rom. (p. 272. p. 186.). — d) Cf. ib. (p. 215.) — e) Gen. 35, 5. — f) Isai. 25, 8 sq. 2 Cor. 5, 1 sqq. Apoc. 7, 17. 21, 4. — g) Ps. 93, 19.

lis h) in ardentem fornacem conjectis, et Danieli i) intigisse legimus, quem leones nihil laeserunt, quemlmodum neque pueros flamma violavit. Malus vero xvi. 9.
iam ex sententia sanctorum Basilii Magni k), Chryso-omi l), et Augustini m) praecipue dicitur daemon, quod ominum culpae, idest sceleris, et peccati auctor fuit: no etiam ministro utitur Deus in repetendis poenis sceleratis et facinorosis: dat enim Deus omne malum ominibus, quod illi peccati causa patiuntur. in quam ntentiam loquuntur divinae litterae illis verbis: n) *Si it malum in civitate, quod Dominus non fecerit?* em, o) *Ego Dominus, et non est alter, formans icem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans alum.* Malus quoque dicitur daemon ob eam caum, quod, etsi nihil eum laeserimus, tamen perpeium bellum nobis infert, et capitali nos insectatur lio. quod si nobis et fide armatis, et innocentia tectis ocere non potest, tamen nullum finem facit tentandi os externis malis, et quacumque potest ratione dixandi p). quamobrem Deum precamur, ut nos a malo berare velit. +

Qu. 6. *Cur singulari, non autem multitudinis voce, a malo liberari petimus?*]

Dicimus *autem* *a malo*, non a malis, ob id, quod xvii. 10.
ala, quae in nos a proximis proficiscuntur, illi asgnamus, tamquam auctori, et impulsori. quo minus iam proximis irasci debemus: quin 19) odium et iraindiam in ipsum Satanam convertere oportet, a quo mines ad inferendam injuriam impelluntur. Itaque

---

19) quoniam *pro* quin *Fabr.*

h) Dan. 3, 21 sqq. — i) ib. 6, 22. 14, 39. cf. Chrysost. de incompreh. Dei nat. hom. V. n. 7. (p. 490 sq.); alios orationis effectus mirabiles enarrat Gregor. M. Dialog. L. II. c. 33. (p. 268.), L. III. c. 16. (p. 316.) c. 33. (p. 352.) c. 37. (p. 364.), L. IV. c. 38. (p. 440.). — k) Basil. hom. Quod Deus non est auctor malor. n. 8. (p. 80.). — l) Vid. Chrysost. explicationes orat. dom. supra c. IX. qu. 1. not. g. laud. — m) it. Aug. ib.; cf. ej. op. imperf. c. Julian. L. VI. n. 16. (p. 970.), ser. 12. c. 2. n. 2. (p. 51.). — n) Amos. 3, 6. add. Deut. 32, 23 sqq. 3 Reg. 9, 7 sqq. 21, 29. Jer. 11, 22 sq. — o) Isai. 45, 6 sq. — p) Vid. supra Cap. XV. qu. 2 sqq.

ſi te aliqua re laeſerit proximus, cum preces facis Parenti Deo, pete, ut non modo te liberet a malo, ideſt ab iis, quas tibi proximus imponit, injuriis; ſed illum ipſum eripiat proximum ex Diaboli manu, cujus impulſu homines in fraudem inducuntur q). +

[Qu. 7. *Quinam* 20) *in malis affecti eſſe debemus, etiamſi* 21) *continuo non liberemur?*]

11. XVIII. *Illud denique* ſciendum eſt, ſi in precibus et votis non liberamur a malis, debere nos, quae premant, ferre patienter, intelligentes placere divino numini, ut toleranter ea patiamur. Quare minime nos indignari, aut dolere par eſt, quod preces noſtras non audiat Deus, ſed omnia ad ejus nutum ac voluntatem referre oportet, exiſtimantes id utile, id eſſe ſalutare, quod Deo placet, ut ita ſit, non autem
12. XIX. id, quod ſecus nobis videatur. *Poſtremo* docendi [etiam] ſunt pii auditores, dum in hoc vitae curriculo verſamur 22), eos ad omne incommodorum, et calamitatum genus non ſolum aequo, ſed etiam gaudenti animo ferendum paratos eſſe debere. r) *Omnes* enim, inquit, *qui pie volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patiuntur.* Item: s) *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* Rurſum: t) *Nonne haec oportuit pati Chriſtum, et ita intrare in gloriam ſuam?* u) Non enim aequum eſt, ſervum majorem eſſe domino ſuo: ſicuti „turpe eſt, e ſententia S. Bernardi v), membra eſſe delicata ſub ſpinoſo capite". Praeclarum illud eſt exemplum Uriae propoſitum ad imitandum, qui, adhortante Davide, domi ut ſe contineret, inquit: w) *Arca Dei, et Iſrael, et Juda habitant in papilionibus, et ego ingrediar domum meam?* His inſtructi rationibus, ac medita-

---

20) Quomodo *Mog.* — 21) etiam *om. ead.* — 22) verſantur *Fabr., Ven.*

q) (Aug.) ſer. 17. n. 2. in App. (p. 25.); cf. Joa. Dam. de fide orth. L. II. c. 4. (p. 158 ſq.). — r) 2 Tim. 3, 12. — s) Act. 14, 21. — t) Luc. 24, 26. — u) Matth. 10, 24 ſq. Luc. 6, 40. Joa. 13, 16. 15, 20. — v) Bern. in feſto omn. Sanct. ſer. V. n. 9. (p. 1047.), verba paululum ſunt mutata. Cf. Gregor. Mor. L. XX. c. 31. n. 61. (p. 665.) — w) 2 Reg. 11, 11.

tionibus si ad orandum veniemus[23]), illud assequemur, ut, si minus[24]) undique cincti, malisque circumdati, quemadmodum tres illi pueri intacti ab igne x), sic nos inviolati servemur; certe, ut Machabaei y), casus adversos constanter ac fortiter feramus. In contumeliis, et crucialibus sacros imitabimur Apostolos z), qui caesi verberibus, vehementer laetabantur, quod digni habiti essent qui pro Christo Jesu contumelias paterentur. sic nos ita comparati canemus illa summa[25]) animi voluptate: a) *Principes persecuti sunt me gratis; et a verbis tuis formidavit cor meum: Laetabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.*

[Cap. XVII.

DE EXTREMA ORATIONIS DOMINICAE CLAUSULA.]

AMEN.

[Qu. 1. *Quis usus et fructus est hujus particulae?*]

Hanc vocem, [1]) sicuti est, „signaculum orationis Dominicae" appellat sanctus Hieronymus b) in Commentariis in Matthaeum. Quare ut admonuimus antea fideles de praeparatione, quae adhibenda sit prius quam aggrediantur ad divinam precationem; sic nunc faciendum duximus, ut clausulae ac finis ipsius precationis causam, rationemque cognoscant. Non enim pluris[2]) est divinas preces diligenter ordiri, quam religiose absolvere. Sciat igitur fidelis populus multos esse, et eos uberes fructus, quos ex Dominicae orationis fine percipimus: sed omnium uberrimus ac laetissimus fructus est eorum impetratio, quae postulavimus: de quo supra satis dictum est c). Non solum autem consequimur postrema hac parte precationis, ut 1.

23) veniamus *Aug.*, *Mog.* — 24) minis *Fabr.* — 25) eum *add. Fabr.*, *Ven.* — 1) Amen, *add. Col.* 2. — 2) majus *pro* plur. *Aug.*, *Mog.*

x) Dan. 3, 50. — y) 1 Machab. 2, 16 sqq. — z) Act. 5, 40 sq. — a) Ps. 118, 161 sq. — b) Hieron. Comm. in Matth. L. I. 6, 13. (p.35.); Cyrill. Hieros. Catech. XXIII. n.18. (p. 331.). — c) Vid. supra Cap. II. qu.2 sqq. cf. Eccl. 7, 9.

noſtrae preces audiantur, ſed quaedam etiam majora
2. III. ac praeclariora, quam ut verbis explicari poſſint. „Nam
cum orando homines cum Deo colloquantur", ut ſanctus Cyprianus d) ait, fit quodam inexplicabili modo oranti divina majeſtas propior, quam ceteris; quem praeterea ſingularibus ornat muneribus: ut qui pie Deum orant, quodam modo cum iis, qui ad ignem accedunt, comparari poſſint: qui ſi algent, caleſcunt; ſi calent, aeſtuant: ſic illi aſſiſtentes ad Deum pro modo pietatis, ac fidei ardentiores evadunt: inflammatur enim eorum animus ad Dei gloriam, mens illuſtratur admirabilem in modum, omnino cumulantur [3]) divinis muneribus. eſt enim illud proditum ſanctis litteris: e) *Praeveniſti eum in benedictionibus dulcedinis.* Exemplo eſt omnibus magnus ille Moſes, f) qui, a Dei congreſſu et colloquio digrediens divino quodam fulgore collucebat ſic [4]), ut Iſraelitae ejus oculos, et os intueri non poſſent. Omnino qui vehementi illo [5]) ſtudio preces faciunt, Dei benignitate ac majeſtate admirabiliter perfruuntur. g) *Mane adſtabo,* inquit Propheta, *et videbo: quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.* Haec quo magis noſcunt homines, eo Deum vehementiori cultu ac pietate venerantur; eo etiam ſentiunt jucundius, quam h) ſuavis ſit Dominus; et quam vere beati ſint omnes, qui
IV. ſperant in eo: tum vero clariſſima illa luce circumfuſi, quanta ſit eorum humilitas, quanta ſit Dei majeſtas, conſiderant. eſt enim illa ſancti Auguſtini i) regula, „Noverim te, noverim [6]) me". Itaque ſit, ut ſuis

---

3) admir: . . . cumul. *om. eaed.* — 4) collucebat, ſic *Leod., Col.* 2., *Fabr., Ven.* — 5) illo *om. Aug., Mog.* — 6) te, noverim *om. Lugd.* 1., *Leod., Lov.*

d) Cypr. de orat. dom. (p. 214.); quaedam Catechiſmi editt., e. g. Ven., verba quae ſequuntur: *fit quodam inexpl. modo oranti div. maj. propior, quam ceteris,* Cypriani eſſe ſtatuunt. Nos vero eadem tanquam verba illius ipſiſſima nullibi inveſtigavimus, ſed ſimilia tantum l. l. (p. 215.); add. Chryſoſt. or. 1. de precat. (p. 779.), (ej.) Ecloga de orat. hom. II. (p. 445.); Macarii M. lib. de orat. n. 1. (p. 174.). — e) Pſ. 20, 4. — f) Ex. 34, 29 ſq. v. 35. 2 Cor. 3, 13. — g) Pſ. 5, 5. — h) Pſ. 33, 9. — i) Aug. Soliloq. L. II. c. 1. n. 1. (p. 275.). verba: „*noverim me, noverim te*" in Catech. ſunt tranſpoſita. Cf. Pſ. 138, 6.

viribus diffidentes, totos ſe committant Dei benignitati, minime dubitantes, quia *is* ipſos paterna illa ſua, et admirabili charitate complexus, abundanter iis omnia ſuppeditet, quae ſint ad vitam, et ſalutem neceſſaria: hinc ſe ad agendas Deo gratias convertant, quantas animo maximas capere poſſunt, quantas oratione[7]) complecti: quod magnum Davidem feciſſe legimus; qui cum ita precationem inſtituiſſet: k) *Salvum me fac ex omnibus perſequentibus me;* ſic eam abſolvit, l) *Confitebor Domino ſecundum juſtitiam ejus, et pſallam nomini Domini altiſſimi.* +

[Qu. 2. *Qua ratione ſit, ut Sanctorum preces, a timore inchoatae, laetitia concludantur?*]

Sunt ejusmodi Sanctorum preces innumerabiles, 3.
quarum exordium eſt timoris plenum, clauſula ſpei bonae laetitiaeque referta. ſed mirabile eſt, quam eo in genere eniteant Davidis ipſius precationes. nam cum metu perturbatus ſic orare eſſet exorſus, m) *Multi inſurgunt adverſum me: Multi dicunt animae meae: Non eſt ſalus ipſi in Deo ejus:* confirmatus aliquando, gaudioque perfuſus, ſubjunxit paulo poſt: n) *Non timebo millia populi circumdantis*[8]) *me.* alio etiam pſalmo, ſuam cum deploraſſet miſeriam, ad extremum Deo confiſus, incredibiliter laetatur[9]) ſpe ſempiternae beatitudinis; o) *In pace in idipſum,* inquit, *dormiam, et requieſcam.* Quid illa? p) *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me;* quanto cum tremore, et pallore Prophetam dixiſſe credendum eſt? contra, quae deinceps ſequuntur, quam fidenti ac laetanti animo? q) *Discedite a me,* inquit, *omnes, qui operamini iniquitatem: quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei.* Cum vero Saulis iram, furoremque pertimeſceret, quam humiliter ac demiſſe Dei opem implorabat:

---

7) ratione *Aug.*, *Mog.* — 8) circumſtantis *Lugd.* 1., *Leod.* — 9) ad extr., Deo conf. incr., laet. *Aug.*; ad extr., Deo conf., incr. laet. *Mog.*

k) Pſ. 7, 2. — l) ib. v. 18. — m) Pſ. 3, 2 ſq. — n) ib. v. 7. — o) Pſ. 4, 9. — p) Pſ. 6, 2. — q) ib. v. 9.

[r]) *Deus in nomine tuo ſalvum me fac: et in virtute tua judica me.* et tamen hilare ac fidenter in eodem pſalmo ſubjecit, [s]) *Ecce enim Deus adjuvat*
VI. *me, et Dominus ſusceptor eſt animae meae.* Quare qui ſe confert ad ſacras preces fide, ſpeque munitus, Parentem adeat Deum, ut ſe id conſequi poſſe, quod ei opus ſit, nullo modo diffidat. +

[Qu. 3. *Quo ſenſu illa vocula, Amen, in fine hic uſurpatur, et in Miſſa ſacerdoti pronuntianda reſervatur?*]

4. VII. Sunt *autem* in extremo hoc divinae precationis verbo, AMEN, multa quaſi ſemina quaedam earum ra-
VIII. tionum, cogitationumque, quas diximus. et quidem adeo frequens fuit haec Hebraea vox in ore Salvatoris [t]), ut Spiritui ſancto placuerit, ut in Eccleſia Dei
IX. retineretur. cui voci illa quodam modo ſubjecta ſententia eſt: Scito tuas auditas eſſe preces. habet enim vim reſpondentis, et illum, qui precibus, quod velit, impetrarit, cum bona gratia dimittentis Dei. Hanc ſententiam perpetua Eccleſiae Dei conſuetudo comprobavit, quae in ſacrificio Miſſae [u]), cum pronunciatur oratio Dominica, non rei ſacrae miniſtris, quorum partes ſunt illa dicere, *Sed libera nos a malo*, attribuit hanc vocem AMEN, ſed ipſi ſacerdoti accommodatam reſervavit [10]): qui cum Dei et hominum ſit in-
5. terpres, Deum exoratum eſſe populo reſpondet. Nec tamen hic ritus communis eſt omnium precationum, quippe cum in ceteris miniſtrorum ſit munus reſpondendi, Amen; ſed proprius Dominicae orationis. nam in [v]) aliis precibus conſenſum modo, deſideriumque ſignificat; in hac reſponſio eſt, Deum orantis poſtula-

10) ſacerd., accomm., reſerv. *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2.

r) Pſ. 53, 3. s) ib. v. 6. — t) e. g. in ev. Matth. 5, 18. 26. 6, 2. 5. 13. 16. 8, 10. 10, 15. 23. 42. 11, 11. 13, 17. 16, 28. 17, 19. 18, 3. 13. 18. 19, 23. 28. 21, 21. 23, 36. 24, 2. 34. 47. 25, 12. 40. 45. 26, 13. 21. 34. — u) Miſſal. Rom. (p. 186. p. 271.); Cf. Aug. c. Ep. Parmen. L. II. c. 7. n. 14. (p. 22.); Caſſian. de coenob. inſtit. L. II. c. 10. (p. 22.); Gregor. M. Regiſt. Epp. L. IX. indict. 2. ep. 12. (p. 940 ſq.). — v) Cf. Juſtin. M. Apolog. I. n. 65. (p. 82.); Euſeb. hiſt. eccl. L. VII. c. 9.

tioni consensisse. Ac varie quidem a multis est inter- x. 6.
pretatum hoc verbum Amen. Septuaginta interpretes w)
verterunt, fiat: alii x) reddiderunt, vere: Aquila y),
fideliter, convertit. sed parvi refert, hoc, an illo modo
sit redditum; modo habere intelligamus eam vim, quam
diximus, confirmantis sacerdotis concessum id esse,
quod petebatur. cujus sententiae testis est Apostolus in
epistola ad Corinthios. z) *Quotquot enim*, inquit,
promissiones Dei sunt, in illo EST [11]) *: ideo et per
ipsum* [12]) *Amen Deo ad gloriam nostram.* Est etiam xi.
haec nobis accommodata vox, in qua inest confirmatio
quaedam earum petitionum, quas adhuc adhibuimus:
quae etiam eos reddit attentos, qui dant operam sa-
cris precibus. fit enim saepe, ut in precatione distracti
homines variis cogitationibus, alio traducantur: immo xii.
vero summo studio petimus hac ipsa voce, ut omnia
fiant, idest concedantur, quae antea petivimus, vel po-
tius intelligentes nos jam impetrasse omnia, ac sen-
tientes praesentem vim divini auxilii, illud una cum
Propheta canimus, a) *Ecce enim Deus adjuvat me:
et Dominus susceptor est animae meae.* Nec est,
quod quisquam dubitet, quin et nomine filii sui, et
verbo, quo saepissime is usus est, moveatur Deus, qui

---

11) *Vocula* est *iisdem, quibus reliqua, literis exarata est in Lugd.* 1. 2., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2., *Fabr.* — 12) dicimus *add. Ven., quae et paulo post pro* nostram *habet* per nos; *Lugd.* 1., *Leod.*, *Lov.*, *Col.* 2. 3., *Antv.*: ipsum Am. Deo, ad *cet.*; *Aug.*, *Mog.*: ipsum, Amen Deo, ad *cet.*

w) γένοιτο, Ps. 40, 14. (LXX: Ps. 41, 13. 72, 19. 89, 52.), 3 Reg. 1, 36. Num. 5, 22. Deut. 27, 15.; Nehem. 5, 13. 8, 6. retinuerunt Ἀμήν. Jer. 28, 6. verterunt: Ἀληθῶς. — x) Hieron. Comm. in Matth. L. I. 6, 13. (p. 35.); cf. Aug. ser. 362. c. 28. n. 29. (p. 1001.), contra Faust. L. XV. c. 9. (p. 200.); (Ambros.) Comm. in 1 Cor. 14, 16. in App. (p. 157.). — y) πεπιστωμένως, vid. Hieron. Comm. in ep. ad Gal. L. I. 1, 5. (p. 380.) coll. L. III. 6, 18. (p. 535.), ej. ep. XXVI. n. 4. (p. 132.); Montfaucon. Hexapl. Origen. in ll. hisce: Num. 5, 22. Deut. 27, 15. Ps. 40, 14. Isai. 25, 1. 65, 16. In Exposit. PP. Graec. in Ps. a B. Corderio. T. II. p. 466. legitur: πεπιστευμένως. — z) 2 Cor. 1, 20. Cf. Isai. 65, 16. Theodoret. interpret. ep. II ad Cor. 1, 20. (p. 294 sq.); Ambros. enarr. in Ps. XL. n. 36. (p. 881 sq.); Hieron. Comm. in Isai. L. XVIII. c. 65, 16. (p. 787.). — a) Ps. 53, 6.

[redacted]